

Eesti ajakirjanduse biograafiline leksikon 1689–1940

Tööversioon seisuga 24. märts 2019

Elulood A–Merkson, Udam–Ü
Koostajad ja toimetajad: Roosmarii Kurvits, Anu Pallas
roosmarii.kurvits@ut.ee, anu.pallas@ut.ee

NB! Käesolev leksikon on tööversioon, milles osa elulugude täpsustamine ja kontrollimine on pooleli. Seetõttu võib selles olla vigu ja puuduvaid osi. Enne andmete kasutamist palun võtta ühendust autoritega.

Leksikon sisaldab nende isikute elulugusid, kes tegutsesid Eesti, väliseesti, baltisaksa ja eestivene ajakirjanduses enne 1940. aastat. Leksikoni koostamises järgime samu põhimõtteid nagu teoses „Brendekenist Peegli. Eesti ajakirjanduse biograafiline lühileksikon 1689–1940“ (Tartu 2014: Tartu Ülikooli Kirjastus).

Eesti ajakirjanduse biograafilise leksikoni koostamist finantseeriti riiklikust programmist „Eesti keel ja kultuurimälu II (2014–2018)“.

Elulooartikkel koosneb järgnevatest osadest:

- Nimi, nimemuutused
- Isa tegevusala (isiku sünni ajal või lapsepõlves)
- Sünniaeg ja -koht
- Surmaaeg ja -koht
- Hariduskäik:
  - koolide nimed ja õppimise aeg, kõrgkoolide puhul ka õpitud eriala;
  - akadeemiline kraad, selle saamise aeg ja õppeasutus
- Elukäik:
  - osavõtt sõdadest – aastad ja mis riigi armees
  - töökohad ja ametid, töötamise aastad
  - olulisemad ühiskondlikud ametid, liikmelisus organisatsioonides
  - teosed: raamatud, muusikateosed, filmid jne; käsikirjaliste teoste ja materjalide asukoht (muuseumides, arhiivides jms)
  - allikad, kust võib isiku kohta saada lisainfot, sh raamatud, artiklid jm trükised, käsikirjalised allikad, internetiallikad, dokumentaalfilmid, arhiiviallikad

Lühendite ja allikalühendite nimekirjad on faili lõpus.

Aamisepp, Julius (1.9./20.8.1883 Karilepa küla, Harjumaa – 19.1.1950 Jõgeva), sordiaretaja, põllumajandusteadlane. Talurentniku poeg. Õppis Haapsalu linnakoolis 1902–03, Peterburis sõjaväe elektrotehnika koolis 1903–05 (visati koolist välja revolutsioonilise tegevuse pärast ja arreteeriti), Peterburi põllutöödepartemangu linnukasvatuseinstruktorite kursustel 1911–12, täiendas end põllumajanduse alal iseõppijana; põllumajandusdoktor 1947. Pärast vangistusest vabanemist töötas isatalus, tegi kartuli ja juurviljade sordivõrdluskatseid 1906–14. I maailmasõja ajal oli Tln-s kahurväe ametnik 1914–16, osales eesti rahvusväeosade loomisel

1917, Vabadussõja ajal oli ülemjuhataja staabi majandusülem. Töötas Jõgeva sordiaretusjaama osakonnajuhatajana 1920–50, aretas 43 kartulisorti (kõige tuntum on „Jõgeva kollane“), 20 hernesorti, 14 õunasorti jm. ENSV Teaduste Akadeemia korrespondentliige (1946); Stalini preemia laureaat 1948.

Kuukirja *Väikeloomakasvataja* toimetaja 1919–21, aianduse-mesinduse kuukirja *Aed* (Trt) üks toimetajaid 1923–30. Alates 1910. aastatest avaldas u 300 artiklit taime- ja loomakasvatusest ajalehtedes ja ajakirjades *Põllutööleht* (Trt), *Talu, Agronoomia* (Trt), *Uus Talu, Põllumees, Põllumajandus* ja *Eesti Põllumajandus*.

T: üle 300 teaduskirjutise, sh üle 30 raamatu-brošüüri taime- ja loomakasvatusest.

A: EAT; EBL tk; EEve; ENE; EABL; ETeadBL; EMajBL; EP; ISIK; *Vaba Maa* 1.9.1933: 7; *Postimees* 1.9.1933: 4; *Põllumajandus* 34/1933: 783; *Eesti Põllumajandus* 4/1947: 271–272, 9/1948: 523–531; *Sotsialistlik Põllumajandus* 6/1953: 436–438; 10/1955: 9–10; 1/1960: 46–47; *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised nr. 3:* 636–639 (1954); H. Kiik. *Dr. Julius Aamisepa teaduslikust pärandist.* (Tln 1959, sisaldab bibliograafiat); *Kodumaa* 31.8.1983: 7; *Sajandi sada Eesti suurkaju.* 16–17 (Tln 2002); *Eesti Päevaleht* 21.2.2008: 28; K. Kask. *Puuviljandus Eestis.* 157–160 jm (Trt 2010).

Aarike, Aliis Augusti t (tegelikult *Alice* Ernestine Arike; 1934– Hinnov; 26./13.8.1901 Hammaste küla, Tartumaa – 20.5.1992 Tln), koduperenaine. Talunike tütar. Lõpetas ENKS tütarlastegümnaasiumi Trt-s 1924, õppis Tln naiskutsekoolis 1925–27, lõpetas pedagoogilised täienduskursused Tln pedagoogiumis 1928. Trt kodumajanduskooli õpetaja 1941–.... Alates 1944 elas Karksis, oli koduperenaine, tegi aeg-ajalt juhutöid, tegutses Karksi koguduse organistina. Alates 1970. aastatest elas Tln-s tütre juures, töötas Tööjõureservide ujula garderoobihoidjana kuni 1986.

Naiste karskusliidu kuukirja *Eesti Naine* (Trt) majapidamisosa toimetaja 1926–35.

A: H. Piip, M. Mägi. *Meie Eesti Naine.* 38 (Tln 2014); L. Kangru (1987). Ajakiri „Eesti Naine“ aastatel 1924–1940. 35 jm (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.3172.1.130; ERA.1108.19.174; Kadri Ammoni (tütar) andmed (2015).

Aarma, Raik Peetri p (–1935 *Ralf* Edvin Arman; 17.9.1915 Tln – 29.6.1987 Tln?), ajakirjanik. Töölise poeg. Õppis Gustav Adolfi gümnaasiumis 1928–33, TUs õigusteadust 1938–42 (ei lõpetanud), TRÜs eesti filoloogiat 1951–62 (kaugõppes). Sõjaväeteenistuses 1937–38. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast 1941–44 (Nõukogude armees). Esimese Eesti kunstidekaadi organiseerimisbüroo juhataja 1950; ENSV Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühingu kesklektoriumi juhataja, referent 1951–55. NLKP liige alates 1948. Personaal pensionär alates 1983. Suri südamerabandusse.

Gümnasistina tegi kaastööd lasteajakirjale *Laste Rõõm* ja mõistatustelehele *Ajude Gümnaastika*. Reatasuline ajakirjanik Tln-s 1933–37, sh *Vaba Maa* kirjastuse ajalehtedes *Vaba Maa, Esmaspäev, Rahvaleht*, majaomanike ajalehes *Pealinna Teataja*, tegevtoimetaja mõistatustelehes *Mõistatuste Magasin* (1933, 10 nr) ja ajakirjas *Ronk* (1933, 5 nr). Käis ajakirjanikuna Berliini OM-l 1936. 1930. aastate teisel poolel oli ajalehe *Uudisleht* päevauudiste toimetaja, tegi kaastööd ka Haapsalu ja Trt ajalehtedele, ajalehele *Pealinna Teataja*. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli kultuurilehe *Sirp ja Vasar* mittekoosseisuline kirjanduslik kaastööline 8.1940–7.1941. Teise maailmasõja ajal oli 249. laskurdiviisi ajalehe *Rünnakule!* koosseisuväline kaastööline 1942–43; vastutav sekretär, vastutava toimetaja asetäitja partisanide lehes *Tasuja* (Leningrad) 1944, vastutava toimetaja asetäitja ajalehes *Rahva Hääl* (Leningrad, Võru) 1944. Seejärel päevalehe *Noorte Hääl* vastutav toimetaja 1944–45, EKP KK agitatsiooni-propagandaosakonna instruktor 1945–46, infolehe *Üldlaulupeo Teataja* toimetaja 1945 ja 1949–50, ajalehe *Tööraha Elu* (Võru)

vastutav sekretär 1946–49, ajalehe *Talurahvaleht* kultuuriosakonna juhataja 1949–50, päevalehe *Õhtuleht* kultuuriosakonna juhataja 1950–51, tõlk 1955–56, Tln Televisioonistuudio ühiskondlik-poliitiliste saadete peatoimetaja 1956–57, sh „Aktuaalse kaamera“ esimene toimetaja. Päevalehe *Rahva Hää* kirjanduse ja kunsti osakonna juhataja, ideoloogiatöö osakonna toimetaja asetäitja kirjanduse ja kunsti küsimustes 1957–64, huumori- ja satiiriajakirja *Pikker* peatoimetaja 1964–73 (vallandati), nädalalehe *Kodumaa* kirjanduslik kaastööline, propagandaosakonna juhataja 1973–83. VEKSA Ühingu asutajaliige. Karistatud parteiliste noomitustega 1951, 1959 ja 1960 (süüks poliitilised vead *Õhtulehes* ja *Rahva Hääles*), 1968 (süüks puudujäägid *Pikri* kollektiivi juhtimisel) ja 1973 (süüks ametiseisundi kuritarvitamine ja finantsdistsipliini rikkumine).

T: satiirikogumik „Lemmikmark“ (Tln 1966; koost); kogumik „Fakta om Sovjetestland“ (Tln 1976; koost); mälestused II maailmasõja aegsest ajakirjandusest kogumikus „Kui kõik alles tärkas“ (Tln 1973).

A: AA3; *Kui kõik alles tärkas*. 66, 464, 494–506, 509 jm (Tln 1973); *Noorte Hää* 6.10.1974: 2, 2.7.1987: 4; *Kodumaa* 8.7.1987: 8; J. Saar. *Valus naer*. 223 ([Tln 2005]); EKLA F169 M285:6 leht 5; ERAF.1.6.10064; ERAF.1.7.24; ERAF.1.7.26; ERAF.1.7.10281; ERAF.18.10.1; ERAF.247.58.86; ERAF.247.78.381; ERAF.287.34.442; ERAF.672.19.293; ERAF.672.102.630.

Aaslava, Eleonore Karli t (ka Elli; –1924 Kutsar; 15./3.6.1897 Trt – 5.3.1996 Trt), ametnik, ajakirjanik, tõlkija. Tisleri tütar. Õppis ENKS tütarlastegümnaasiumis 1907–17, TUs ajalugu 1920–24 (ei lõpetanud). Suure-Jaani kihelkonnakooli õpetaja 1917–19, Eesti Karskusliidu abisekretär 1919–22, arhiiviametnik 1922–23. Nõukogude ajal elatas end 1940–41 ja 1944–51 tõlketöödega kirjastuses Pedagoogiline Kirjandus, aga ka käsitööga, koristamisega, lapsehoidmisega jm juhutöödega. Seejärel oli Trt rajooni täitevkomitee arveametnik 1952–53, Trt linna kliinilise haigla arhivaar 1953–78.

Päevalehe *Postimees* (Trt) korrektor 1923–25. Naiste karskusliidu kuukirja *Eesti Naine* (Trt) käsitöö-, rõivastus- ja majapidamisosa tegevtoimetaja 1924–37 (seejärel käsitöö- ja majapidamistematika kadus ajakirjast). Joonistas lõike- ja mustrilehti, kirjutas kasvatusteemalisi artikleid, tõlkis ilukirjandust saksa ja vene keelest, luges ajakirja korrektoori.

T: “Moodne kodusisustus: juhiseid ja pilte” (Trt 1932; koost); mõned õpikutõlked vene keelest (1946–48).

A: ISIK; H. Mäelo. *Elutegevuses*. 19–20 jm (Lund 1961); *Eesti Naine* 5/1988: 20, 1/1989: 4–5; *Sirp ja Vasar* 9.9.1988: 8; *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat* 2009: 212–230 (Trt 2010); H. Piip, M. Mägi. *Meie Eesti Naine*. 12, 38, 50–58 jm (Tln 2014); *Tartu Postimees* 23.5.2014: 8; L. Kangru (1987). Ajakiri „Eesti Naine“ aastatel 1924–1940. 18–20, 33–34 jm (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.2100.1.6538; ERAF.136SM.1.2520.

Aavakivi, Richard (gümnaasiumis Espenstein; 5.4./24.3.1873 Luuküla eesti asundus, Peterburi kubermang – 6.5./23.4.1906 Pihkva kubermang), arst, publitsist. Möldri, taluniku poeg, **A. Haava** lellepoeg. 1875 asus elama Pihkva kubermangu. Õppis Trt gümnaasiumis 1885–94, TUs arstiteadust 1894–99, kuulus radikaalsesse “jaaksonlaste” tudengirühmitusse. Töötas arstina Trt-s 1900–02 ja Narvas 1902–06, vahepeal osales arstina Vene–Jaapani sõjas 1904–05, vabanes haiguse tõttu. Suri tuberkuloosi.

Koguteose *Lõbu ja Teadus* (Trt 1898–99) väljaandja; sotsiaaldemokraatliku suunitlusega ajalehe *Uudised* (Trt) teine vastutav toimetaja 1903–05 (osales toimetuse töös ajalehe esimestel ilmumiskuudel, siis saadeti arstina Vene–Jaapani sõtta). Avaldas populaarteaduslikke kirjutisi koguteoses *Lõbu ja Teadus* (1898–99) ning ajakirjas *Rahva*

Lõbu-leht (Trt, Põltsamaa, Tln 1898–1906), mh tutvustas darvinistlikke ja marksistlikke vaateid. Tegi kaastööd ka päevalehele *Teataja* 1901–02.

T: populaarteaduslikud brošüürid “Meie maakera minevik” (Trt 1900; 1906), “Inimesesoo vanadus” (Trt 1907).

A: Brennsohn; EBL; ENE; EÜS1; E(N)E; AA2; ISIK; *Postimees* 24.5.1906: 2, 26.5.1906: 2, 27.5.1906: 2; *Edasi*. II: 6–11 (Tln 1906); *Üliõpilasleht* 25.10.1926: 194–198; *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 295–296 (Tln 1958); A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 27 (Tln 2010 [1961]); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 119–123, 229–230 (Tln 1974); A. Elango (koost). *Eesti kirjanike ja kultuuritegelaste pedagoogilisi seisukohti*. 28–39 (Tln 1980); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 342 (Tln 1984); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 96, 386 (Trt 2004); K. Hellerma (1981). „Rahva Lõbu-leht“ ilukirjanduslik-populaarteadusliku ajakirjana. 43–44, 48–49 jm (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö, käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Aavik, Johannes (ps J. Randvere; J. Sanglepp; Antineoloog; 8.12./26.11.1880 Randvere küla, Saaremaa – 18.3.1973 Stockholm), keeleteadlane, eesti keeleuenduse ideoloog, tõlkija. Popsi, vallakirjutaja poeg. Õppis Kuressaare gümnaasiumis 1894–1902, TÜ ajaloo-keeleteaduskonnas vanu keeli 1902–03, Ukrainas Nežini ajaloo-filoloogia instituudis 1903–05, Helsingi ülikoolis keele- ja kirjandusteadust 1906–10, *cand phil* (ümber atesteeritud *mag phil* 1920). Töötas kooliõpetajana Jaltas 1910–11 (vallandati süüdistatuna sotsiaaldemokraatias), elas aasta isakodus Kuressaares, seejärel oli kooliõpetaja Trt-s 1912–19, 1926–34 ja vahepeal Kuressaares 1919–26. Asutas 1914. a kirjastuse Reform > Istandik, kus kirjastas keeleuenduslikke raamatuid (51 teost aastatel 1914–33). TÜ lektor, eradotsent, dotsent 1926–40, Eesti haridusministeeriumi nõunik ja koolide peainspektor 1934–40; pärast Nõukogude võimu kehtestamist vallandati. Saksa okupatsiooni ajal töötas Tln-s kooliõpetajana, tõlkis ja toimetas õpikuid. Aug 1944 põgenes Rootsi, töötas Uppsala ülikoolis assistendina 1944–45, oli arhiiviametnik Stockholmi ülikooli Ungari instituudis 1945–47. Osales aktiivselt pagulaseesti kultuuri- ja hariduselusel.

Gümnaasiumis õppides osales kirjandusringis, mis andis välja käsikirjalist ajakirja *Nooreestlane* (Kuressaare 1901–05), A. avaldas seal keelealaseid kirjutisi, luuletusi ja tõlkeid 1901–03. Kõrgkoolides õppides tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt) 1903–06. Osales “Noor-Eesti” liikumises, oli aktiivne kaastöötaja nende albumites 1905–15 ning ajakirjade *Noor-Eesti* (Trt 1910–11) ja *Vaba Sõna* (Trt 1914–16), avaldades keelealased kirjutisi, ilukirjandustõlkeid, kirjandus- ja keelearvustusi. Oli *Postimehe* toimetuse liige 1912–14 ja kuulisa *Vaatleja** (1913) vastutav toimetaja, avaldas teatri-, kirjandus- ja keelearvustusi. Ajakirja *Eesti Kirjandus* (Trt) toimetuse liige 1913–28. Alates 1912 tegeles eesti keele süstemaatilise uuendamisega. Esimesed selleteemalised artiklid avaldas *Eesti Kirjanduses* 1912. Asutas, andis välja ja toimetas keeleuenduslikke ajakirju *Keeleline Kuukiri* (Trt 1914–16, ilmus 6 nr) ja *Keeleuendus* (Kuressaare 1925–26, ilmus 7 nr); propageeris keeleuendusi ka raamatusarjas „Keelelise Uuenduse Kirjastik“ (Trt 1914–26). Avaldas aastakümnete jooksul ajakirjanduses keeleuendust ja õigekeelsust propageerivaid lühiartiklisarju, neid ilmus *Postimehes* („Väiksed keelelised märkused“ 1912–13, 1921 ja „Keelelisi märkusi“ 1928–33), ajalehes *Päevaleht* („Õigekeelsuse küsimused“ 1919–20, „Keelelised tõved“ 1928), ajakirjades *Vikerkaar* („Keelelised märkused“ 1924–25), *Agu* („Keelelised vastuoksused“ 1924), *Olion* („Uusi sõnu“ 1931–32), *Õpilasleht* („Õigekeelsus ja keeleuendus“ 1932–33). Oli kultuurikuukirja *Olion* (Trt, Tln) keeleteoimetaja 1931–36, Trt tütarlaste gümnaasiumi ajakirja *TTG* pea- ja vastutava toimetaja abi 1933–34, haridusministeeriumi ajakirja *Eesti Kool* toimetuse liige (1935–40), koolinoorte ajakirja *Tuleviku Rajad* (Trt, Tln) toimetuse liige 1936–40 ja „Keelenurga“ toimetaja 1936. Avaldas keelealaseid kirjutisi, tõlkeid ja arvustusi paljudes väljaannetes, sh päevalehtedes *Postimees* 1903–43, *Päevaleht* 1912–38, ajakirjades

Eesti Kirjandus 1909–32, *Looming* (Trt) 1925–37, *Olion* 1930–35, *Eesti Keel* (Trt) 1934–35, *Teater* 1934–36, *Tuleviku Rajad* 1936–40, *Nädal Pildis* 1936–40, *Varamu* 1939–40 jpt. Koolide peainspektorina avaldas metodoloogilisi artikleid ajakirjas *Eesti Kool* (1935–40). Pärast sõda paguluses jätkas keelearendustegevust, avaldas keelerubriike Stockholmi ajalehtedes *Välis-Eesti* („Vigane ja õige eesti keel“ / “Halb ja hea eesti keel” 1945–53, “Uusi sõnu” 1946–53), *Eesti Päevaleht* („Keele alalt“ 1963–69). Oli nädalalehe *Välis-Eesti* toimetuse liige 1945–48, kultuuriajakirja *Mana* (Visby, Toronto) keeleline nõuandja 1957–73, toimetuse liige 1960, toimetuskolleegiumi liige 1965–73; raamatusarja “Elav Teadus” toimetuse liige 1963–70. Tegi kaastööd ka ajalehtedele *Stockholms-Tidningen. Lehekülg Eestlastele* > *Stockholm Tidningen Eestlastele* > *Eesti Päevaleht* 1946–70, *Teataja* (Stockholm), ajakirjadele *Kodukolle* (Stockholm) 1946, *Sõna* (Stockholm) 1949, *Mana* 1957–67 jpt. Kokku avaldas üle tuhande keeleuendusala kirjutise.

T: arvukalt keeleuendust propageerivaid raamatuid ja brošüüre, tutvustas ja rakendas oma uuendusi ka tõlketeostes, nt sari „Hirmu ja õuduse jutud“ (25 teost, 1914–28); esse-novell „Ruth“ („Noor-Eesti“ III album 1909, LR 34–35/1980, Tln 2000); publitsistikavalimik “Rahvustunde nõrkusest Eestis” (LR 50/1988); kirjavahetus **E. Hubeliga** ajakirjas *Keel ja Kirjandus* (1981), kirjavahetus **F. Tuglasega** “Kultuurilugu kirjapeeglis” (Tln 1990); päevikud “Ideepe” aastatest 1942–43 (Tln 2011) ja „Päevaraamat. 1916–1929“ (Trt 2014).

A: PmA; EAT; EBL; EBL tk; EE; EE tk; EEve; ENE; E(N)E; EE14; EKKE; EKirP; VEKL; AA2; EKBL; EKrL; EKL; ETeadBL; SK; EMI; Erni; ISIK; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 66–68 (Trt 1926); *Esmaspäev* 27.12.1927: 4; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 107–108 (Trt 1935); *Kodukolle* 11/1945: 3–4; *Pühendusteos Johannes Aavikule 70. sünnipäevaks*. 9–31 (Lund 1951); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 153 (Stockholm 1959); *Vaba Eestlane* 14.12.1960: 4, 17.12.1960: 6, 21.12.1960: 4; *Mana* 1/1961: 48–52; *Saaremaa raamat*. 176 (Toronto 1962); *Keel ja Kirjandus* 7/1963: 419; *Vaba Eesti Sõna* 9.12.1965: 6; *Looming* 12/1967: 1869, 2/2014: 259–270; EKA III: 60–61, 304–305, 310–313, 496–497 jm (Tln 1969); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 224, 235 jm (Tln 1970); *Kodumaa* 2.12.1970: 7–8, 28.3.1973: 7, 3.12.1980: 7, 5.12.1990: 4; *Üheksa aastakümnet. Pühendusteos Johannes Aavikule*. 11–70 (Tln 1971); *Keel ja Kirjandus* 6–7/1972: 331–345, 390–402, 4/1974: 242–244; *Vaba Eesti Sõna* 5.4.1973: 2; *Välis-Eesti* 26.4.1973: 5; K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 102–103 jm (Stockholm 1974); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 262–263 (Tln 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 162 (Tln 1974); *Mana* 43: 1–35 (1976); *Emakeele Seltsi aastaraamat*. 24: 51–61 (Tln 1980); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. II: 378 (Tln 1980); *XI Eesti raamatuteaduse konverents*. 7–9 (Trt 1983); O. Pesti, K. Rikas. *Kingissepa rajooni ajaloo- ja kultuurimälestised*. 124–125 (Tln 1983); *Saare rahvas vabas maailmas 1944–1984*. 36–39 (Toronto 1984); *Välismaise eesti kirjanduse konverents*. 1: 49–62 (Tln 1989); *Tartu Riiklik Ülikool* 26.5.1989: 3; *Raamatuloolist*. 163–202 (Tln 1990); *Saaremaa kalender 1991*. 103–105, 111–113 (Kuressaare 1990); *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1991–1992*. 58–65 (Kuressaare 1993); D. Palgi. *Murdivas maailmas I–III*. 135–136 (Tln 2010 [1994]); *Pool sajandit eestlust paguluses*. 220 (Stockholm 1995); T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. 261–265 jm (Tln 1997); *Luup* 19.10.1998: 10; *Artikleid ja arhivaale*. 2. 17–20, 35–42, 105–106 jm (Tln 1999); *Ilmaneitsi embuses*. 73–78 (Kuressaare 2000); *Johannes Aavik ja keeleuendus. Bibliograafia 1901–1996*. (Tln 2000); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 269–270 jm (Tln 2001); *Keelteoskus kui kultuuri osa*. 7–51 (Tln 2001); E. Nivanka. *Soomelahe kahel kaldal*. 48–49, 185 (Tln 2010 [2002]); *Sajandi sada Eesti suurkuju*. 18–19 (Tln 2002); A. Vinkel. *Viimased vaod*. 205–213 (Tln 2002); *200 aastat eesti keele ülikooliõpet*. 139–152 (Trt 2003); *Raamat on...* IV: 29–32 (Tln 2005); *Akadeemia* 9/2005: 1926, 1928, 1930, 4/2013: 668–687, 5/2013: 868–890, 3/2014: 504–524; *Eesti Päevaleht* (Tln) 21.2.2008: 28; *Rahvuslik Kontakt* 1/2011: 21–40; R. Kasik. *Stahli mantlipärijad*. 93–101 (Trt 2011); *Eesti teadlased ja insenerid*

välismaal. 30 (Tln 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 105–108 (Tln 2012); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 350 (Tln 2014); *Eesti Ekspress* 9.7.2014: 58; *Õhtuleht* 6.11.2015: 18; J. Undusk. *Eesti kirjanike ilmavaatest*. 313–326 (Trt 2016); R. Hinrikus. *Kahe vahel*. 46–54 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 312–320 jm (Tln, Trt 2016); J. Mištšenko (2012). Johannes Aavik keelekorraldajana Rootsis (1944–1973). Keeleuuenduse õppevõimalusi koolitunnis. 18–60 (TLÜ eesti keele ja kultuuri instituudi magistritöö).

Aavik, Juhan (29./17.1.1884 Holstre vald, Viljandimaa – 26.11.1982 Stockholm), helilooja, dirigent, muusikapedagoog. Kooliõpetaja poeg. Õppis Viljandi linnakoolis 1897–1901, Peterburi konservatooriumis 1901–11, lõpetas trompetieriala 1907 ja kompositsioonieriala 1911. Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast (kapellmeister). Oli pikka aega Eesti muusikaelu üks juhtivaid tegelasi, Vanemuise teatri sümfooniaorkestri dirigent ja muusikajuht 1911–23, samuti muusikaõpetaja mitmes koolis, Trt kõrgema muusikakooli direktor 1919–25. Seejärel asus elama Tln-sse, oli Estonia teatri muusikajuht ja dirigent 1925–33, Tln konservatooriumi õppejõud alates 1925 (sh professor 1928–44), direktor 1933–40 ja 1941–44. Sept 1944 põgenes Rootsi, tegutses muusika alal Bergsbrunnas, alates 1949 Stockholmis. Eesti laulupidude üks üldjuhte 1928, 1933, 1938; Rootsis ja Kanadas toimunud pagulaseesti laulupidude üldjuht 1950.–60. aastatel.

Alates 1911 kirjutas muusikast päevalehes *Postimees* (Trt), oli *Postimehe* ja *Päevalehe* muusikaarvustaja, kuukirja *Muusikaleht* (1924–40) toimetuse liige, sh esimene tegevtoimetaja 1924–25, vastutav toimetaja 1924, 1927–28 ja peatoimetaja 1932–35. Kirjutas muusikast ka päevalehes *Uus Eesti*. Ringhäälingu orkestrijuh ja saatekavakomitee liige 1928. Paguluses kirjutas muusikaajaloost ajakirjades *Kodukolle* (Toronto), *Meie Tee* (New York), *Tulimuld* (Lund), ajalehtedes *Teataja* (Stockholm), *Stockholms-Tidningen Eestlastele* jm.

T: koori- ja lastelaulud, orelimuusika, kaks sümfooniat jm; laulikud (koost); artiklikogumik „Muusikalised kirjad“ (Trt 1920); mälestusteraamat „Muusika radadelt“ (Toronto 1959); uurimus „Eesti muusika ajalugu“ I–IV (Stockholm 1965, 1969); isikuarhiiv (sh mälestuste käsikirjad) on hoiul Balti Arhiivis Stockholmis ja Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis.

A: EBL; TÕS; EAT; EE; ERAKT; EBL tk; EEtk; EEve; EHM; ENE; E(N)E; EMBL1; EE14; ETeadBL; ETeatrBL; EMaP; EMBL2; Lään; ISIK; KrS; *Ringhääling*. 6, 9, 15 (Tln 1929); *Postimees* 19.3.1934: 4; *Muusikaleht* 1/1934: 2–3; 2/1934: 30–35; T. Vettik. *Laulukoori juhataja käsiraamat*. 318 (Trt 1939); *Kodukolle* 6/1946: 16–17; 1/1954: 2; *Välis-Eesti* 31.1.1954: 8; *Mana* 1/1964: 60–62; *Meie Tee* 1–2/1964: 15–17, 1–2/1969: 19–21; *Kodumaa* 29.1.1964: 7; 22.1.1969: 6; 30.1.1974: 6–7; 31.1.1979: 7; 8.12.1982: 7; *Sirp ja Vasar* 1.2.1974: 11; *Triinu* 84/1974: 11–12; *Edasi* 28.1.1984: 5; U. Aulis jt. *Eesti muusika*. II: 97–101, 211–212, 489–490 jm (Tln 1975); *Teataja* 27.1.1979: 6, 21.1.1984: 8–9; *Tulimuld* 1/1979: 37–42; „Estonia“ *lauluteatri rajajaid*. 64–70 (Tln 1981); *Edasi* 28.1.1984: 5; *Nõukogude Kool* 1/1984: 52–53; *Teater. Muusika. Kino* 1/1984: 66–72; 3/1999: 51–60; *Progressiivseid ideid eesti pedagoogilise mõtte arengus*. 5–12 (Tln 1989); M. Männik-Kirme. *Tuudur Vettik*. (Tln 1990); A. Taska. *Mõtteid maisel matkal*. 103–106 (Lund 1990); *Sakala kalender 1991*. 98–104 (Tln 1991); *Sakala kalender 1995*. 95–97 (Viljandi 1994); D. Palgi. *Murduvas maailmas*. I–III: 95 (Tln 2010 [1994]); *Pool sajandit eestlust paguluses*. 221 (Stockholm 1995); A. Hirvesoo. *Kõik ilmalaanen laiali*. 50, 74–78 jm (Tln 1996); T. Luik. *Paistu kihelkond*. 93 (Paistu 1998); *Sakala* 21.1.1999: 5; H. Rannap. *Eesti Muusikaakadeemia professorid 1919–2001*. 23–25 (Tln 2002); E. Tubin. *Rändavate vete ääres*. 190–195 (Trt 2003); *Muusika* 4/2004: 36–37; A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 19–26 (Trt 2004); *Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum 1924–2004*. 124–127 (Tln 2004); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 373, 411–412 (Tln 2004); *Eesti kirjandus paguluses*. 277–278, 767 (Tln 2008); *Variatsioonid Eesti muusikale*. 22 jm (Tln 2009); *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 97, 135 jm (Tln 2014); *Muusika*

11/2014: 21–23; H. Pedusaar. *Uut möödunust*. 449–452 (Tln 2015); *Tuna* 1/2015: 116–122; *Akadeemia* 6/2016: 968–996; E. Nobel (1990). Muusikaalane ajakirjandus Eesti Vabariigis (1922–1940). 60–64 jm (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Abel, Gustav Jaani p (16./4.1.1893 Aleksandri vald, Võrumaa – 1954), agronoom. Talunike poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1914–16, TÜs arstiteadust 1916–17 ja 1920 ning agronoomiat 1920–26 (ei lõpetanud kumbagi eriala). Vabadussõjas oli Tln 1. sõjaväehaigla velskri kt 1919–20. Kooliõpetaja Rāpinas 1924–25, hiljem Harju maa-agronoom, Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja nõunik 1936–.... Alates 1938 elas Raasikul. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Harju maavanem 7.1940–41.

Põllumajandusajakirja *Uus Talu* alaline kaastöötaja (1925–40). Kuukirja *Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja Teataja* vastutav toimetaja (1937–40). Ajakiri oli eelkõige kutseajakiri, tutvustas koja tegevust, kirjutas maatööliste ja väiketalunike elust, põllumajandusest, sotsiaalküsimustest, haridustööst, selgitas seadusi, andis nõu praktilistes küsimustes, tutvustas välisriikide kogemusi jms.

A: AA2; AA3; EAA.2100.1.12; ERA.1.7.726; ERA.4870.1.273.

Abroi, Richard Gustavi p (3.12./20.11.1891 Võtikvere küla, Tartumaa – mitte enne 1946), ametnik, väikeärimees. Talunike poeg. Lõpetas Tln-s algkooli 1906. Töötas kantseleiametnikuna Tln linna.... 1908–17, tegi juhutöid 1917–23 ja 1937–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal ja Saksa okupatsiooni ajal töötas raamatupidajana Tln-s 1940–42, seejärel juhutöödel. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 29.4.1945, kahtlustatuna nõukogudevastases organisatsioonis osalemises (§§58-1a ja 58-11), vabastati süüdistust esitamata 28.2.1946. Andmed edasise saatuse kohta puuduvad.

Ajakirja *Maailm* väljaandja (1925, ilmus 1 nr). Ajakirja *Naisterahva Elu* reklaamiagent 1923–25, väljaandja ja vastutav toimetaja 1925–37. Ajakiri avaldas populaarteaduslikke artikleid, ilukirjandust, moerubriiki, toiduretsepte. Ilmumisse tuli 1936. a paus ja järgmisel aastal keeldus politseivalitsus väljaandmiseluba uuendamast, ajakiri jäi seisma.

A: OkM; *Hommikleht* 15.2.1934: 3; *Vaba Maa* 1.4.1935: 8, 6.11.1935: 10; ERA.1.7.795; ERA.1356.2.13078; ERAF.130SM.1.2615-1; TLA.1358.2.21 leht 446.

Adams, Valmar Meelend (tegelik eesnimi Vladimir Karl Moritz Aleksander, 1924–33 Vilmar; ps 1918–22 Vladimir Aleksandrovski; Inno Vask; 30./18.1.1899 Peterburi – 15.3.1993 Trt), kirjanik, kirjandusteadlane. Tisleritöökoja omaniku poeg, elas Trt-s alates 1909. Lõpetas Trt eraühisgümnaasiumi 1919, õppis TÜs ajalugu 1921–29, *mag phil* (ümber atesteeritud filoloogiakandidaadiks 1949); täiendas end Praha, Berliini, Müncheni ja Viini ülikoolides 1929–31. Töötas kooliõpetajana Petseris ja Tõrvas 1920–21; oli TÜ/TRÜ õppejõud 1932–74: algul õppeülesannete täitja (1932–40), seejärel vanemõpetaja (1940–41, 1944–47) ja dotsent slaavi ja balti filoloogia / vene kirjanduse kateedris (1947–74); vahepeal oli vangistatud Saksa võimude poolt (1941–43) ja Nõukogude võimude poolt (1950–55). Alustas luuletamist saksa ja vene keeles (trükis debüteeris 1915), alates 1924 kirjutas eesti keeles.

Toimetas Eesti Tööraha Kommuuni ajalehte *Молот* (Trt) 12.1918–1.1919, töötas kakskeelse ajalehe *Petserlane*=*Печерянин* toimetuses (1920, ilmus 39 nr). Ülikoolis õppides oli ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) vastutav toimetaja 1926–28; hiljem ajakirja *Tänapäev* (Trt) tegevtoimetaja 1936 (toimetas 1 nr). Avaldas luulet, tõlkeid, kirjanduskriitikat ja publitsistikat ajalehtedes *Postimees* (Trt) ja *Sakala* (Viljandi) ning ajakirjades *Tarapita* (1922), *Looming* (Trt), *Akadeemia* (Trt), *Tänapäev* (Trt). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Tartu Kommunist* toimetuse liige 1940–41.

T: kuus luulekogu, essekogud “Sinu sekundid (Tln 1971) ja “Oomega” (Tln 1985), kirjandusteaduslik kogumik “Vene kirjandus, mu arm” (Tln 1977), esseeromaan “Esta astub ellu” (Tln 1986).

A: EAT; EBLtk; EEtK; ENE; EKBL; TRÜ BB; E(N)E; AA3; EKrL; EE14; EKL; VEKL; ETeadBL; Erni; ISIK; J. Kärner. *Eesti uuemad luuletajad*. 125 (Trt 1925); R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 180–183 (Trt 1935); *Tartu Riiklik Ülikool* 21.1.1949: 3–4; 11.2.1949: 3; 7.2.1969: 3; 8.2.1974: 3, 26.1.1979: 3, 27.1.1984: 3, 3.2.1989: 2; *Kodumaa* 29.1.1969: 6, 31.1.1979: 7–8, 25.1.1989: 4; *Edasi* 30.1.1969: 4; 3.10.1971: 2; 27.1.1974: 3; 31.7.1983: 4; *Tulimuld* 1/1969: 17–25; *Keel ja Kirjandus* 1/1969: 17–24; 1/1972: 49–51; 1/1974: 41–42, 9/1978: 564–566; 1/1979: 5–10; 8/1982: 436–437; 1/1984: 6–13; 7/1988: 429–430; 4/2001: 278; *Noorte Hääl* 2.2.1969: 2; *Sirp ja Vasar* 31.1.1969: 2; 20.8.1971: 2; 7.7.1978: 12; 26.1.1979: 4; 30.4.1982: 6, 7; 27.1.1984: 4; *Looming* 1/1969: 124–129; 12/1971: 1912–1915; 8/1973: 1400–1403; 7/1978: 1224–1226; 1/1979: 96–106; 8/1982: 1138–1141; 1/1984: 113–124; 4/1993: 574; 9/2010: 1267–1284; K. Muru. *Vaateid kolmest aknast*. 75–87 (Tln 1975); B. Kangro. *Arbujad*. 115 (Lund 1981); *Pačyca* 1/1989: 59–63; 10/1992: 2–3; 1/2001: 23–32; *Teater. Muusika. Kino*. 5/1987: 62–65; *Sirp* 19.3.1993: 5; 12.2.1999: 6; *Universitas Tartuensis* 19.3.1993: 4, 29.1.1999: 3; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 46, 48–50, 109–111, 455–458 jm (Tln 2010 [1994]); *Verbum habet Sakala*. 105 (Trt 1994); E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päälük...* 123–124 (Tln 1996); *Балтуйскіў аpxув*. VII: 8–26 (Vilnius 2002); *Kultuurimaa* 9.4.1997: 14; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 180 (Trt 2001 [1997]); *День за Днём* 30.1.1998: 24; 29.1.1999: 29; *Eesti Ekspress* 20.2.1998: B7; *Pärnu Postimees* 29.1.1999: 8; K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 42–43, 50, 122 jm (Tln 2002); *Kohandumise märgid*. 40–54 (Tln 2002); A. Lõhmus. *Võim ja vari*. 284–286 (Trt 2002); A. Tamm. *Aga see oli üks mees*. 7–18 (Tln 2003); R. Veidemann. *Tuikav tekst*. 203–217 (Trt 2006); *Kannatuste aastad 1940–1991. 1. vihik*. 114 (Tln 2008); *Uurimusi 1920.–1930. aastate eesti kirjandusest*. 41, 149–157 (Tln 2009); *Postimees* 4.12.2009: 7; R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 188–189 (Tln 2011); M. Viirand. *Olnust olevatele*. 480–487 (Tln 2012); *Вышгород* 1-2/2012: 130–137; *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 199–200 (Tln 2014).

Adams-Aleksandrovski, Vladimir → Adams, Valmar

Adamson, Ernst → Tammsoo, Tarmo

Adari, Aadu Aleksandri p (–1936 Aleksander Adorf; ps Pollux; 25.8.1904 Tln – 9.9.1956 Tln), spordiajakirjanik, sporditegelane. Töölise poeg. Õppis Tln II reaalkoolis 1915–24, Tln marksismi-leninismi õhtuülikoolis 1945–?. Johanson paberivabriku tööline 1922–24, Eesti Eksporttapamajade käskjalg, laohoidja-ekspediitori abiline 1925–29, Lihaekspordi tapamajade laohoidja-ekspediitor 1929–32. Mitme spordiseltsi liige. Aug 1941 mobiliseeriti Nõukogude armeesse, aga evakueerumisel sai nende laev pommitabamuse ja A. toodi tagasi Tln-sse. Saksa okupatsiooni ajal töötas majavalitsejana 1942–43. Nõukogude ajal tegi tõlke- ja toimetamistöid kirjastustele Pedagoogiline Kirjandus ja Eesti Riiklik Kirjastus 1945–56.

Gümnaasiumis õppides andis välja ja toimetas õpilasajakirja *Kilulinn* (1920–21). Avaldas spordisõnumeid Tln ajalehtedes 1924–25. Oli ajalehe > kuukirja *Eesti Spordileht* kaastöötaja 1924–32, tegevtoimetaja 1932–33, vastutav toimetaja 1934–40; ajalehe *Uudisleht* sporditoimetaja (reatasuline) 1937–39. Kuulus ajalehe *Telegramm* toimetusse (1932–39, ilmus 9[?] nr); leht ilmus Eesti jalgpallikoondise mängude järel, paariküljelised lehenumbriid mänguülevaatega jõudsid Tln-s müügile 10–15 minutit pärast matši lõppu. Tegi kaastööd ajalehele *Olympialeht* (1935–36, ilmus 21 nr). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ajakirja *Kehakultuur* vastutava toimetaja asetäitja ja tegevtoimetaja 1940–41. Saksa

okupatsiooni ajal päevalehe *Eesti Sõna* sporditoimetaja 1942–44. Pärast sõda *Kehakultuuri* vastutava toimetaja asetäitja ja tegevtoimetaja 1944–46, päevalehe *Õhtuleht* kehakultuuriosakonna juhataja 1944–45, noorteajakirja *Pioneer* toimetuskolleegiumi liige 1945–46. Tln Spordipressi Klubi liige 1932–40.

T: raamatud „Poks. Jiu-jitsu” (Trt, Tln 1939; kaasautor), „Kergejõustik” I (Trt, Tln 1940), „Eesti kehakultuuri aastaraamat” (Tln 1939; toim), „Kehakultuurlase käsiraamat 1948” (Tln 1948; koost, toim).

A: SBL; ESBL; Eesti Spordimuseum; ISIK; *Spordi Magasin*. 53 (Tln 1935); *Eesti Spordileht* 5/1940: 198–201; *Noorte Hääl* 12.9.1956: 4; *Sirp ja Vasar* 14.9.1956: 8; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 26.9.1956: 1; *Kui kõik alles tärkas*. 116 (Tln 1974); *Keel ja Kirjandus* 3/1996: 192; *Postimees* 2.2.1998: 20; R. Parve. *Minu aeg*. 25 (Tln 2010); V. Tamming (1970). Ülevaatlikku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 83–87, 119–124, 139 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERAF.1.6.4757.

Ader, Karl (ps Kaarup; 20.3.1903 Koosa küla, Tartumaa – 18.6.1993 Tln), teatritegelane. Talunike poeg. Õppis Trt kommertskoolis 1916–22, Lulu Kitzberg-Pappeli teatrikursustel 1921–24, Trt õpetajate seminaris 1922–25, TÜs usuteadust 1926–35 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Töötas Trt-s kooliõpetajana 1925–40, lisaks oli Draamastudio kõnetehnika ja näitlejameisterlikkuse õppejõud Trt-s 1934–37. Kirjastuse “Pedagoogiline Kirjandus” peatoimetaja 1940–41; näitejuht “Vanemuises” 1942–44 ja “Ugalas” 1944–63; Viljandi kultuurikooli lavakõne õpetaja 1963–68, Tln konservatooriumi lavakõne õppejõud 1969–86. ENSV teeneline kunstitegelane 1957.

Oli Riigi Ringhäälingu Trt studio diktor. Töötas päevalehes *Postimees* (Trt) alates 1937, oli ajakirja *Lasteleht* vastutav ja tegevtoimetaja 1937–40. Suutis ajakirjale kaastööd saada tollastelt parimatelt lastekirjanikult ja nii saavutas ajakiri tema juhtimisel taas varasema populaarsuse. Avaldas perioodikas lühipalu. Luges lastele unejutte Eesti Raadio saates „Head und, mudilased“.

T: õpikud “Emakeele lugemik” II klassile (Tln 1940, 1941), “Õpi arvutama” (Tln 1942); lasteraamatud “Habemega sipelgas” (Tln 1945, koost, kaasautor), “Linnud-laulikud” (Tln 1949, kaasautor), mälestusteraamatud “Kui mina olin veel väikene mees...” (Tln 1986), “Kui mina sirgusin suuremaks” (Tln 1989); mitmed heliplaadid deklamatsioonidega.

A: ENE; E(N)E; AA3; EKrL; Jaaksoo; EKoBL; EE14; EKL; ETeatriBL; *Kodumaa* 13.3.1963: 8; W. Mettus. *Ainus paradiis*. 149 (Lund 1967); W. Mettus. *Mask ja nägu*. 102–103 jm (Lund 1969); *Tulimuld* 3/1969: 184; *Kodumaa* 21.3.1973: 6, 22.3.1978: 7; *Noorte Hääl* 25.3.1973: 2; *Looming* 4/1973: 701; *Teater. Muusika. Kino*. 3/1983: 3–11; 3/1993: 90–91; 9/1993: 91; 3/2003: 42–44; *Keel ja Kirjandus* 3/1983: 168; *Nõukogude Õpetaja* 1.1.1988: 1–2; *Sirp ja Vasar* 18.3.1983: 11; 18.3.1988: 6; *Eesti pedagoogika ja kool*. XLVII: 105–113 (Tln 1995); *Favoriit* 9/1995: 65; *Kaarup, nimi Eesti kultuuris*. (Tln 2003); *Sirp* 21.3.2003: 18; 28.3.2003: 15; *Pärnu Postimees* 25.1.2007: 8; *Tuna* 3/2008: 108; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 84, 89 (Tln 2010 [1994]); *Peipsi piiril, Alatskivil*. 173–174 (Tartu 2000); *Õpetajate Leht* 8.3.2013: 5; J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 451–459 (Trt 2016).

Adorf, Aleksander → **Adari, Aadu**

Adson, Karl Art(h)ur (ps Eestivend; ArA; Peeter Bollmann; Nikodemus; Ad libitum jpm; 3.2./22.1.1889 Trt – 5.1.1977 Stockholm), kirjanik, ajakirjanik. Teenijatüdruku poeg. Õppis Võru linnakoolis 1901–07, Pihkva maamõdukoolis 1907–10, TÜ filosoofiateaduskonnas 1925–26 (ei lõpetanud). Töötas maamõõtjana Pihkva kubermangus 1910–12 ja Tln-s 1915–17, oli Tln planeerimiskomitee sekretär 1913–15 ja toitluskomitee sekretär 1917–18. Osales

kirjandusrühmitustes Siuru ja Tarapita. Töötas dramaturgina Tln draamateatris 1920–21 ja Vanemuises 1924–25, tegutses vabakirjanikuna 1925–34, seejärel oli siseministeeriumis (propagandatalituses) filmiinspektor 1935–40. Sept 1944 põgenes Rootsi, alates 1945 elas Stockholmis, töötas arhiiviassistendina Drottningholmi teatrimuuseumis ja kuninglikus raamatukogus.

Päevalehe *Tallinna Teataja* teatrikriitik 1917 (teistel andmetel 1919–20). Töötas *Päevalehes* 1920–24 ning 1934–35, kirjutas teatriarvustusi, toimetas joonealust ja kultuurilisasid „Kirjandus – kunst – teadus” (1921–22), „Päevalehe lisa” (1922–24) ja aastatel 1934–35 „Kunst ja Kirjandus”, oli lasteajakirja *Laste Rõõm* vastutav ja tegevtoimetaja 1934–35. Esines kultuuriajakirjades *Ilo*, *Murrang*, *Tarapita*, *Odamees*, *Looming* (Trt), *Eesti Kirjandus* (Trt), *Eesti Noorus*, *Teater*, *Varamu*, samuti ajakirjanike aastaalbumis „Õitsituled”. Avaldas teatri- ja kirjanduskriitikat ning ülevaateid ka päevalehtedes *Sotsiaaldemokraat*, *Rahvaleht*, *Postimees* (Trt), *Vaba Maa* (oli selle lehe püsiv teatri- ja kirjandusarvustaja 1925–34). Saksa okupatsiooni ajal oli toimetaja päevalehes *Eesti Sõna*, seejärel ajalehes *Maa Sõna*. Rootsis elades avaldas eeskätt 1940.–50. aastatel arvustusi ja artikleid ajalehtedes *Eesti Teataja* > *Teataja* (Stockholm), *Välis-Eesti* (Stockholm), ajakirjades *Kodukolle* (Toronto), *Tulimuld* (Lund) ....., *Mana* (Visby, Toronto) ....., Oli ajalehe *Eesti Post* (Stockholm) toimetuse liige 1959–61, ajalehe *Meie Post* (Stockholm) toimetuse liige 1962–63. EAL liige 1922–26 ja 1930–36, toetajaliige 1937–40.

T: kaheksa võrurudelilist luulekogu, koondkogu „Varjuliste puie all“ (Tln, Võru 2014); kümme näidendit; teatriarvustuste valimik „Vilet ja loorbereid” (Tln 1938); teatriajaloolised ülevaated „Das estnische Theater” (Trt 1933), „Teatri raamat” (Stockholm 1958); seitse köidet mälestustusi: „Neli veskit” (Vadstena 1946, Tln 2010), „Väikelinna moosekant” (Vadstena 1946, Tln 2010), „Ise idas – silmad läänes” (Vadstena 1948, Tln 2010), „Siuru-raamat” (Vadstena 1949), „Reisiraamat” (Göteborg 1950), „Lahkumine” (Toronto 1951, *Noorte Hääl* 1989–90, *Kultuur ja Elu* ..... [faksiimile], Tln 1994), „Kadunud maailm” (Toronto 1954); kirjavahetus **F. Tuglasega** „Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944” (Tln 2011).

A: EBL; EAT; EBLtk; EEtK; EEve; ENE; E(N)E; EE14; EKirP; EKBL; EKKE; AA3; EKrL; VEKL; EKL; ETeatrBL; Erni; KrS; Võro kiränduse kodoleht; J. Kärner. *Eesti uuemad luuletajad*. 103–117 (Trt 1925); *Looming* 4/1930: 485–486; *Vaba Maa* 5.12.1933: 7, 28; *Postimees* 2.2.1939: 7; *Eesti Kirjandus* 2/1939: 63–65; *Eesti Teataja* 20.10.1951: 4; *Kodukolle* 2/1954: 5–6; J. Remmelgas. *Tuline värav*. 36, 38 (Tln 2004 [1955]); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 152 (Stockholm 1959); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 190 (Toronto 1959); *Tulimuld* 1/1969: 8–9, 3/1969: 182; *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 30.1.1969: 1–2; 7.1.2016: 11; 22.6.2016: 8–9; E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 152 (Tln 1970); *Meie Tee* 1-2/1977: 32; *Meie Post* 1/1977: 3; *Mana* 44/1977: 32–38; EKA IV.1: 261–271 (Tln 1981); *Teater. Muusika. Kino* 8/1988: 14–24; *Kultuur ja Elu* 1/1989: 18–21; *Kodumaa* 1.2.1989: 4, 25.4.1990: 5; A. Roolah. *Nii see oli...* 215–219 jm (Tln 1990); *Viruskundra* 5/1990: 2, 6/1990: 2, 7/1990: 2, 1/1999: 4; A. Järv. *Väliseestlaste teater ja draama*. 44–45 (Trt 1991); *Raamatukogu* 5/1994: 28–29; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 209, 220 (Stockholm 1995); *Kleio* 1/1997: 15–18; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 269–270 jm (Trt 2001 [1997]); *Eesti Ekspress* 8.8.1997: B4; [*Areen*] 4.2.2010: B3; *Kaika suvõulikuulõ kogomik I–VIII (1989–1996)*. 29 (Võru 1997); H. Grabbi. *Tulgu uus taevas*. 238–239 (Tln 1999); *Eesti Naine* september/2001: 40–42; I. Grünthal. *Müütide maagia*. 62–82 (Trt 2001); K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 47–50, 124, 144 jm (Tln 2002); *Kaika suvõulikuulõ kogomik IX–XI*: 238–251 (Võru 2003); H. Rebane. *Uhke põhjamine*. 232 jm (Tln 2003); *Elukiri* 7/2003: 54–55; A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 74–76 (Trt 2004); N. Reimann (koost). *Võromaa kodolugu*. 209 (Võru 2004); *Akadeemia* 4/2004: 913, 7/2004: 1640, 11/2006: 2431 jm; A. Eelmäe. *Kõned ja kirjatööd*. 5–8, 44–55

(Tln 2006); *Maaleht* 20.9.2007: 20; 5.7.2012: 30–31; *Eesti kirjandus paguluses*. 263–264, 415–416, 658, 733–734, 767 (Tln 2008); *Rahvuslik Kontakt* 3/2008: 46–47; *Eesti Ekspress. TV Ekspress* 24.7.2008: 3; *Uurimusi 1920.-1930. aastate eesti kirjandusest*. 35–36 (Tln 2009); *Looming* 10/2009: 1389–1409; 4/2010: 596–598; 5/2015: 695–717; 7/2016: 1055; H. Visnapuu. *Päike ja jõgi*. 275, 279, 281 jm (Tln 2010); *Sirp* 12.2.2010: 18; 8.8.2014: 18–19; *Eesti Päevaleht* 28.5.2010: 12; R. Parve. *Minu aeg*. 80–81 (Tln 2010); *Keel ja Kirjandus* 1/2012: 58–60; 11/2014: 869–874; L. Sommer. *Räestu raamat*. 147–169 jm (Tln 2012); *Mari* aprill/2013: 110–113; *Autogenees ja ülekanne*. 241–255 (Tln 2014); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 42–43 jm (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 318, 368 (Tln 2014); *Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat*. 13/14. 65–77 (Trt 2015); *Tuna* 1/2015: 84–101; *Õhtuleht* 16.4.2015: 14; *Eesti Elu* 27.5.2016: 5; R. Hindrikus. *Kahe vahel*. 9–24 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 439 (Tln, Trt 2016); *Elukiri* 12/2016: 92; M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 174–181 (Tln 2017); H. Ojalo. *Saksa aeg Eestis 1941–1944*. 88–89 (Tln 2018).

Agori, Vello Georg → Gori

Ahman, Eduard Andrus p (ka Ahmann; 8.4./27.3.1889 Karula, Võrumaa – 29./30.6.1942 Norilsk, Krasnojarski krai), sõjaväelane (kolonel). Talunike poeg. Õppis Võru linnakoolis 1904–07, Pihkva maamõdukoolis 1907–10, alalisväge ohvitseride kursustel 1922–23, Kõrgemas sõjakoolis 1926–27. Maakorralduskomisjoni ametnik Pihkvas 1910–14. Võttis vabatahtlikuna osa I maailmasõjast 1914–17 (sh õppis Pauli sõjakoolis Petrogradis 1914–15) ja Vabadussõjast 1918–20 (Vabadusristi kavalier). Maamõõtja Pihkva kubermangus 1910–14. Eesti sõjaväes 3. üksiku jalaväepataljoni ülem 1932–34, sõjavägede staabi topohüdrograafiaosakonna ülem 1934–38, staabiülema teine abi 1938–39, ratsaväe inspektor 1939–40. Pärast Nõukogude võimu kehtestamist teenis sõjaväes edasi. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma (§§58-1b, 58-2, 58-11; süüks osavõtt Vabadussõjast ja nõukogudevastase sõjaväelise vandenõu organiseerimine), hukati.

Sõjandusajakirja *Sõdur* tegevtoimetaja 1925–32, hiljem pidev kaastöötaja.

A: EVK; ERAKT; Salo; EOS1: 12–13; AuR; EVRK; OkM; Valgamaa ISIK; *Postimees* 7.4.1939: 9; *Sõdur* 15.4.1939: 349; I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 74–75 jm (Trt 2014); H. Ojalo, T. Nõmm. *Eesti sõduri murepäevad*. 133 ([Tln] [2015]); ERA.495.1.713.

Aint, Adam (Adolf; 7.2./26.1.1843 Tamme vald, Tartumaa – 24./12.12.1898 Salme küla, Krimm [teistel andmetel Estonka küla, KutaiSSI kubermang]), ametnik, ajakirjanik. Kooliõpetaja poeg. Õppis Rannu kihelkonnakoolis ja Trt kreiskoolis, täiendas end iseõppijana. 1870. aastatel töötas Trt sillakohtus kantseleiametnikuna. 1877 asutas Trt-sse oma trükikoja (esimese eestlasena) ja 1878 ka raamatukaupluse. Mais 1880 kuulutas Trt raekohus ta maksejõuetuks, trükikoda jm müüdi võlgade katteks. 1880. aastatel elas Tln-s; viimastel eluaastatel rändas Venemaal, kevadest 1898 elas Abhaasias, kus ka suri.

Asutas ajalehe *Tartu Eesti Seitung* ning oli kaks aastat selle toimetaja ja väljaandja. Leht sai ilmumisloa 4.1878, kuid Saksamaalt lehe jaoks tellitud kiirtrükipress jõudis kohale alles 4.1879 ja esimene lehenumber ilmus 5.8./24.7.1879. A. seadis ajalehe peaeesmärgiks harida lugejat poliitika, põllutöö ja seaduste alal, tegi tihedat koostööd **C. R. Jakobsoni** ja tema nädalalehega *Sakala*. Plaanis ajalehte kaks korda nädalas välja anda, kuid majanduslike raskuste tõttu loobus sellest paari kuu pärast ja jätkas nädalalehena (tiraaž oli 500–700). Avaldas artikli „Tartu maakonna vallavanemate koosolek 9. Vebruaril s. a.” (*Tartu Eesti Seitung* 16.2.1880), kus ründas teravalt mõisnikest kohtuhärrasid. Ta kaevati kohtusse, tema vara arestiti ning 7.1881 mõistis Liivimaa õuekohus ta kuueks kuuks vangi; kandis karistust 9.1881–3.1882. Nii on A. esimene eesti ajakirjanik, kes on ajakirjanikutegevuse eest

vanglakaristust kandnud ning keda on karistatud au ja väarikuse solvamise eest. Viimane A. toimetatud *Tartu Eesti Seitung* ilmus 10.12.1880, mais 1881 müüs A. ajalehe väljaandmisõiguse **J. Järvele**. Tegi kaastööd ka ajalehele *Eesti Postimees* (Trt).

A: EBL; EBL tk; ENE; E(N)E; *1000 tartlast*; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 188 (Tln 2010 [1912]); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 236–237 (Tln 1958); EAA I: 63–72 (Trt 1966); *Edasi* 11.8.1968: 3, 6.11.1981: 6; *Paar sammukest...* VI: 35–72 (Trt 1969); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 342 (Tln 1984); *Eesti ajakirjanduse...* 156–158 (Trt, Tln 1994); T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. 85 (Tln 1997).

Aitsam, Mihkel (ps Meie Mihkel; M. Mihkel; Meie M.; 1.12./19.11.1877 Sääla küla, Läänemaa – 17.6.1953 Vigala, Pärnu-Jaagupi rajoon), ajakirjanik, kirjanik, kodu-uuriija. Talurentnike poeg. Õppis Aitsamaa abikoolis 1885–91, lõpetas selle kihelkonnakooli eksamiga 1893, täiendas end iseõppijana. Töötas isatalus Vana-Vigalas, saatis **J. Hurdale** rahvaluulet 1894–1903. Oli vangis 1905. a revolutsioonist osavõtu eest 12.1905–5.1906. Töötas Tln Eesti Põllumeeste Seltsi asjaajajana 1908–18 (teistel andmetel 1909–20). Vabadussõja ajal oli kaitseliitlane Tln-s. Aktiivne seltsitegelane. Pensioneerus 1940 ja asus elama Vana-Vigalasse. Alates 1890. aastate lõpust tegi ajalehtedele kaastööd, saatis sõnumeid, pilkelugusid, tõlkeid, jutte ja luulet ajalehtedele *Olevik* (Trt), *Valgus*, hiljem ka *Eesti Postimees*, *Teataja*, *Uudised* (Trt), *Postimees* (Trt), samuti Riia ja Peterburi vene lehtedele. Oli päevalehe *Hüüdja* toimetuse liige (1906–07, ilmus 32 nr). 1906–18 tegi vähesel määral kaastööd paljudele ajalehtedele, eelkõige tõlkis, kirjutas vesteid, lühijutte, luuletusi. Seejärel oli üle 20 aasta *Päevalehe* toimetuse liige, kohaliku osakonna toimetaja 1919–40, tegi kaastööd ka teistele väljaannetele, nt ajakirjale *Kodu*. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Kommunist* toimetuse liige 1940. Avaldas ajakirjanduses sadakond lühemat ajalookäsitlust, peamiselt 1905. a revolutsiooni sündmustest. EAL liige 1919–34, juhatus liige 1919–25 ja 1930, auliige 1934.

T: mälestuslikud uurimused „1905. aasta Läänemaal” (Tln 1937), „1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis” (Trt 2011); koduloolised uurimused „Tallinna Eesti Põllumeeste Selts 1888–1938” (Tln 1939; koost), „Vigala kihelkonna ajalugu” (Kivi-Vigala 2006); neli näidendit; üheksa ajaloolist romaani ja jutustust ilmus ajalehes *Päevaleht* joonealusena, kolm hiljem ka raamatuina.

A: PmA; EAT; EETk; ERAKT; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EABL; EKL; EE14; *Peatükke*. 208; ISIK; ÕT VI: 50 (Tln 1927), XV: 72–73 (Tln 1937); *Päevaleht* 1.12.1927: 6; 16.12.1935: 15, 30.11.1937: 5; *Postimees* 30.11.1937: 9; *Uus Eesti* 30.11.1937: 6; M. Raamot. *Minu mälestused*. 154 (Tln 2010 [1962]); V. Mettus. *Ainus paradüüs*. 236–237 (Lund 1967); *Küsimused ja Vastused* 7/1969: 44–46; *Kui kõik alles tärkas*. 82–83 (Tln 1973); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 106, 112–113 (Tln 1975); *Kodumaa* 7.12.1977: 4; *Keel ja Kirjandus* 12/1977: 743–744; *Harjumaa ja harjulased*. 86 (Tln 1990); A. Paidla. *Raplamaa*. 120–121 (Tln 1991); *ÕESi aastaraamat 1988–1993*. 213 (Trt 1995); *Nädaline* 3.1.1998: 9; *Eesti Päevaleht* 20.1.2000: 4; *Harjumaa* 3.12.2002: 4; *Akadeemia* 11/2003: 2529, 7/2004: 1640; *Tuna* 1/2005: 111; *Läänemaa Muuseumi toimetised* X: 109–122 (Haapsalu 2006); *Sirp* 6.1.2012: 4–5; *Juridica* 4/2013: 268; *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); V. Aitsam. *Vigala Mihklid*. 136–171, 278 jm (Tln 2018); H. Tiikmaa (1990). Perekonnaajakirjad „Eesti Kodu” ja „Kodu”. 50 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERAF.9593.1.145 leht 20–27.

Aks, Leopold (Леопольд Петрович Акс; ps Л. А.; Зоил; 8.7.1906 Simanski Log, Peterburi kubermang – 20.5.1969 Tln), literaat. Postiteenistuja poeg. Alates 1908 elas Narvas. Õppis Narva Vene Gümnaasiumis 1915–25. Töötas Rakveres mehaanikuna remonditöökojas Aren

(1925), mehaaniku õpilasena Narva postkontoris 1925–26. Kolis Tln-sse 1930. aastatel, töötas Bekkeri laevatehases, Balti puuvillavabrikus. Osales seltsitegevuses nii Narvas kui Tln-s. Tegutses järjepidevalt eestivene ajakirjanduses 1924–40. Töötas fõljetonistina ajalehtedele *Былой нарвский листок* (1924–25) > *Старый нарвский листок* ja *Нарвский голос* (1924–25). Oli kirjandusajakirja *Полевые цветы* (Narva 1930, ilmus 4 nr) üks toimetaja. Tegi regulaarset kaastööd Tln ajalehtedele *Вести дня*, *Русский вестник* ja Narva lehtedele *Русский вестник* (1931–32), *Русское слово* (1932–35) jt. Pärast nõukogude võimu kehtestamist Eestis vaikus.

T: mitu väikest luulekogu: „Так говорили дни” (Narva 1932), „Гримасы Ревеля” (Narva 1933), „Улица” (Narva 1937), ilmselt ka „Гримасы Нарвы” (Narva 1930).

A: *Rahvaleht* 22.3.1939: 12; *Радуга* 4/1989: 52; *Литературное зарубежье России. Энциклопедический справочник*. 77 (Moskva 2006); ERA.54.3.35.

Aksenov, Pjotr (Петр Петрович Аксенов; ps A. K.; П.; П. А.; 7.2.1897–1951), hüdrotehnik, literaat. Keskhariidusega. Töötas Eesti veeteedevalitsuse ehitusameti hüdrotehniliste tööde kümnikuna Narvas 1929–30 ja Mustvees 1935–37.

Töötas ajalehes *Принаровский край* (Narva 1930, ilmus 36 numbrit), mis oli vene ja teiste vähemusrahvuste organisatsioonide väljaanne. Vene Rahvusliidu Narva osakonna ülesandel oli ajalehe *Русский вестник* (Narva 1931–32, ilmus 123 numbrit) vastutav väljaandja. Ajalehe eesmärk oli kaasata avalikkust võitlusse vene vähemuse kultuuriautonomia staatuse eest. Asutas usaldusühingu ajalehe *Русское слово* (Narva 1932–35) väljaandmiseks koos M. Minis *sen* (vt) ja J. Tillikasega (vt) ja tegelikult juhtis seda. Leht suleti siseministri määrusega 30.3.1935 ühiskondliku julgeoleku ohustamise eest.

A: С. Г. Исаков. *Очерки истории русской культуры в Эстонии*. 236–243 (Tln 2005); ERA.1.7.1070; ERA.1.7.1071; ERA.1947.1.11506.

Alas, Eduard Mihkli/Mihhaili p (–1924 Silm; Эдуард Михайлович Алас (Сильм); ps Ori; -ori-; 19./7.2.1894 Väätša vald, Järvamaa – 1938 NSVL), tööline, poliitikategelane. Teenijatüdrukku poeg. Lõpetas Väätša ministeeriumikooli 1909; hiljem õppis Lääne vähemusrahvuste kommunistliku ülikooli Leningradi osakonnas 1924–28. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–18 (reamees, kirjutaja) ja Vabadussõjast 1919–20 (telefonist). Tallipoiss ja kutsar Väätša mõisas 1909–12, tööline Pärnus Waldhofi tselluloosivabrikus, kutsar Jõõpre mõisas, lihunikupoiss Paides 1912–15. Oli sulane Väätšal 1918–19 ja 1920–22; organiseeris maatöliste ühingu kohaliku osakonna, oli EKP ja Üleriikliku Maatöliste Liidu vastutav organisator Järva- ja Virumaal 1922–23. EKP liige 1921–24, NLKP liige 1924–37. Arreteerimist kartes põgenes 12.1923 Venemaale. EKP Keskkomitee välisbüroo sekretär-asjaajaja, Kominterni Eesti seksiooni referent 1930–37. Arreteeriti 26.11.1937, mõisteti surma (§§58-1a, 17-58-8, 58-11; süüks terroristlikus nõukogudevastases organisatsioonis osalemine ja Eesti kasuks spioneerimine). Rehabiliteeritud 17.11.1956.

Ajalehe *Edasi* (Leningrad) kaastöötaja 1926–31, vastutav toimetaja 1928–30, vastutas ka ajalehe lisade eest: kirjanduse, teaduse ja tehnika lisa *Leegid* 1928–30, põllumajanduslisa *Põllumees* > *Kollektiviseerimise väerinnal* 1928–30. Tegi kaastööd ajalehtedele *Kommunist* (ilmus Eestis ebaregulaarselt ja illegaalselt), *Красная Карелия* (Petrozavodsk), *Ленинградская правда*, kuukirjale *Klassivõitlus* (Leningrad) 1927–33, nõukogudemeelsele nädalalehele *Uus Ilm* (New York) 1927–31, ajalehe *Siberi Teataja / Kommunaar* kirjanduslikule-teaduslikule lisale *Uus Küla* (Novosibirsk) 1930–31.

A: ISIK; *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 87, 257 jm (Tln 1963); E. Plotnik. *Hans Pöögelmann*. II: 225, 227 jm (Tln 1975); *Keel ja Kirjandus* 11/1977: 674; *Revolutsiooni lipukandjad*. III: 143–145 (Tln 1978); ERAF.1.7.154; ERAF.25.2.56.

Alasoo, Rein Kristjani p (–1936 Arkadi [ka Harri] Andresson; 29.4.1920 Häädemeeste vald, Pärnumaa – 19.4.1942 Eesti), ajakirjanik. Tüürimehe poeg. Õppis Pärnu gümnaasiumis 1933–38, TÜs õigusteadust 1938–41 (ei lõpetanud). Ülikoolis õppides elatas end tunniandjana, üliõpilasseltsis Ühendus hakkas suhtlema vasakpoolsetega. Üleriikliku Maatöörahva Ühingu sekretär 6.–7.1940. EKP liige alates 7.1940. Suvel 1941 võitles hävituspataljoni lasena Nõukogude võimu eest, jäi ka Saksa okupatsiooni ajaks Eestisse. Arreteeriti Saksa julgeolekupolitsei poolt 3.12.1941, mõisteti surma, hukati.

Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV informatsioonikeskuse (endise propagandatalituse) teadeteosakonna juhataja, keskuse abijuhataja 7.–8.1940, ETA juhataja asetäitja ja 8.–9.1940, päevalehe *Noorte Hääl* toimetaja asetäitja 9.1940–5.1941, toimetaja 5.–8.1941. Tegi kaastööd ka ringhäälingule.

A: AA3; *Pärnu Rahva Hääl* 21.8.1940: ...; *Jaan Tõnisson*. 294 (Stockholm 1960); *Eesliinil*. 332 (Tln 1962); *Eilsest tänasesse*. 158 (Tln 1965); *Kui kõik alles täiskas*. 101–103 jm (Tln 1973); *Noorte Hääl* 18.9.1975: 1; 28.11.1976: 2, 30.11.1976: 2–3, 2.12.1976: 3, 3.12.1976: 2, 4.12.1976: 2; S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 110–111, 128 jm (Toronto 1985); ERAF.1.6.75; ERAF.5.2.630.

Albrecht, Jakob → **Aunver, Jakob**

Aleksandrov, Mihhail (Михаил Антонович Александров; 11.4.1873 Pihkva – 21.9.1940 Leningrad), sõjaväelane (polkovnik), ajakirjanik, ühiskonnategelane. Lõpetas Pihkva kadetikorpus, Peterburis Pavlovi sõjaväeakadeemia ja kaks klassi Nikolai Kindralstaabi Akadeemias. Võttis osa I maailmasõjast 1914–16 ja Vene kodusõjast. 1918. a lõpus teenis Põhjaarmee üksikus Pihkva vabatahtlikus korpus, 1919. a Narvas Loodearmee koosseisus. Pärast Loodearmee likvideerimist töötas Tln päevalehe *Последние известия* toimetuses (9.1920–1926), kirjutas sõjalisi ülevaateid Vene kodusõjast. Hiljem tegi juhutöid. Arreteeriti NKVD poolt 23.7.1940 (§58-4), suri vangistuses.

A: OkM; *Русские в Прибалтике. Сборник статей*. 157 (Moskva 2010).

Aleksejev, Georgi (ülempiiskop Joann II; Георгий Михайлович Алексеев; архиепископ Иоанн II; 20./8.1.1892 Gatšina, Peterburi kubermang – 16.6.1966 Gorki), õigeusu vaimulik. Teenistuja poeg. Lõpetas Gatšina reaalkooli 1910, õppis Peterburi tehnoloogia instituudis 1910–14 (ei lõpetanud), Peterburi vaimulikus akadeemias 1914–18, *theol mag* 1918. Emigreerus Eestisse 1921. Töötas Tln-s kooliõpetajana 1921–31, õpetas usuõpetuse metoodikat Tln Pedagoogiumis 1930–35. Oli Nõmme kiriku köster-regent ja regent 1922–27. Pühitseti preestriks 1931. a, teenis Tln õigeusu kogudustes, sh Aleksandr Nevski koguduses 1931–36, 1950–55. Ülendati arhimandriidiks 1955, Tln ja kogu Eesti piiskop 1955–61, Riia ja Miitavi peapiiskopi kt 1958–61, Gorki ja Arzamassi peapiiskop 1961–65.

Tegi kaastööd päevalehele *Наша газета* (Tln 1927–28), oli õigeuskliku kuukirja *Православный собеседник* (Tln 1931–40) kaastöötaja.

T: vene keele õpik “Живая речь” (ilmus paljudes trükkides 1940–45, kaasautor).

A: A. Sõitšov. *Eesti Õigeusu Piiskopkond Stalini ajal aastail 1945–1953*. 164 (Trt 2004); Патриарх Алексей II. *Православие в Эстонии*. 439–440, 444 (Moskva 1999); *Postimees: на русском языке* 13.3.2006: 8; *Православие в Балтии* [Riia] 4/2015: 110–123; EAA.1655.2.2653; EAA.1655.2.2909; EAA.1655.2.2797.

Aleksejev, Nikolai (Николай Ефремович Алексеев; ps Чайка; 7.12.1859 Porhov, Pihkva kubermang – 1895), ametnik, literaat. Sõjaväelase poeg. Lõpetas Tln Aleksandri gümnaasiumi 1877, õppis Peterburis junkrukoolis 1878, seejärel Vilno (Vilniuse) jalaväe

junkrukoolis, kust visati välja 1880. Läks erru 1881, töötas kantseleiametnikuna Eestimaa kroonupalatis 1884–86, hiljem elatas end honoraridest.

Oli päevalehe *Ревельские известия* püsiv kaastöötaja 1893–95, avaldas seal mh eesti luule tõlkeid (katkendid “Kalevipojast”, **Koidula, J. V. Jannsen**, F. Kuhlbars, G. Wulff-Õis, **A. Grenzstein**, A. Naava jt).

A: *Ревельские известия* 30.3.1895: 3; *Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed*. 316 (Trt, Tln 1994); EAA.178.1.2204.

Aleksejev, Vissarion (Виссарион Григорьевич Алексеев; ps H. K.; G. W.; 18./6.6.1866 Novotšerkassk – 1943 Poola), matemaatik. Suurtükiväehvitseri poeg. Õppis Novotšerkasski gümnaasiumis 1875–84, lõpetas Moskva ülikooli füüsika-matemaatika teaduskonna 1888, jäeti ülikooli juurde professorikutseks valmistuma, täiendas end Zürichi, Pariisi ja Leipzigi ülikoolides 1893–95. Matemaatikadoktor 1899. Moskva ülikooli eradotsent 1891–95, TÜ matemaatikaprofessor 1895–1918, prorektor 1907–08, rektor 1909–14 ja 1917–18, vahepeal (1914) Vilno (Vilniuse) õpperingkonna ajutine haldur. TÜ evakueerimisel läks 1918. a Voroneži, sealt edasi Moskvasse. Opterus Eestisse 1920 ja jätkas tööd TUs matemaatika eradotsendina 1921–39. Osales aktiivselt vene seltsielus. Suvel 1943 lahkus Poola.

Tegi kaastööd Tln päevalehtedele *Последние известия*, *Наша газета*, *Вести дня*; *Postimehele* ja kohalikule saksa ajakirjandusele. Kirjutas erinevatel teemadel, kõige rohkem filosoofilis-eetilise suunitlusega artikleid kultuuriloost ja pedagoogikast, samuti mälestusi ja nekrolooge TÜ professoritest. Oli kultuuri- ja karskusväljaande *Разумный досуг* üks toimetajaid (Trt 1923, ilmus 6 nr).

A: ETeadBL; *Tuntud elvalasi läbi aegade*. (Trt 2006); ISIK; Г. В. Левицкий (toim). *Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Юрьевского, бывшего Дерптского университета за сто лет его существования (1802–1902)*. T. 1: 183–185 (Trt 1902); *Matemaatika ja kaasaeg (11)*. 96–98 (Trt 1966); *Биографика. Русские деятели в Эстонии XX века*. I: 31–32 (Trt 2005). S. Tamul (koost). *Album rectorum Universitatis Tartuensis 1632–1997*. 90–91 (Trt 1997); EAA.2100.2.15; EAA.2111.1.3288; EAA.2111.1.5411.

Aljas, Jakob Mihkli p (ps Rein; 5.8.1890 Suureranna küla, Hiiumaa – 15.6.1971 Göteborg), kooliõpetaja, talunik. Laevakapteni poeg. Õppis Puski kihelkonnakoolis ja Haapsalu linnakoolis 1905–08. Oli kaupmees Kõrgessaares 1911–16, töötas kooliõpetajana ja -juhatajana Puskis, Kärklas ja Jõgisool 1916–27, hiljem koolijuhatajana Naissaarel, Paunkülas, Maardus ja Nehatus 1932–38. Vahepeal oli Lääne maavalitsuse esimees ja teedeosakonna juhataja 1927–30. Samal ajal pidas ka talu Jõgisoo vallas. Sept 1944 põgenes Rootsi, elas algul Boråsis, hiljem Göteborgis, osales aktiivselt eestlaste seltsielus.

Nädalalehe *Lääne Hääl* väljaandja ja vastutav toimetaja (Haapsalu 1930–31, ilmus 68 nr). Ajalehe *Maaleht* kaastöötaja, kirjutas ka päevalehtedes *Päevaleht* ja *Vaba Maa*.

A: EAT; ISIK; VEPER; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 3.8.1955: 1; *Eesti Päevaleht* 25.6.1971: 4; ERA.1.7.704; ERA.2133.1.6.

Alle, August (ps Ben Itka; O. Virgula jm; 31./19.8.1890 Viljandi – 8.7.1952 Tln), kirjanik, följetonist, publitsist. Kivilõhkuja poeg. Õppis Viljandi kihelkonnakoolis 1898–1901 (ei lõpetanud), täiendas end Narva hariduslevitamise seltsi õhtukursustel 1905–08, hiljem õppis Vilno (Vilniuse) katoliiklikus internaatkoolis, sooritas gümnaasiumi lõpueksamid eksternina Orjolis 1915; õppis Saraatovi ülikoolis arstiteadust 1915–18 (ei lõpetanud), TUs õigusteadust 1922–29, 1934–37. Töötas apteekriõpilasena Umanis ja Simbirskis 1909–10, koduõpetajana Vilnos (Vilniuses) 1911–15, seejärel Saraatovis. Naasis Eestisse 1918, töötas ametnikuna ja ajakirjanikuna, peamiselt oli vabakirjanik, pärast ülikooli lõpetamist töötas vandeadvokaadi

abina Trt-s 1937–40. Pärast Eesti okupeerimist 1940 töötas ENSV hariduse ja kohtu rahvakomissariaatides mitmel ametikohal 1940–41 ja 1945–46. Teise maailmasõja ajal oli Nõukogude tagalas, tegutses literaadina, pidas eesti sõduritele loenguid, oli EK(b)P KK ajakirjandussektori juhataja 1944–45.

Kaastööd ajakirjandusele hakkas tegema 1910. aastatel Venemaal ja Poolas elades, esimene luuletus ilmus päevalehes *Postimees* (Trt) 1911. Osales “Noor-Eesti” albumites (1912, 1915), nooreestlaste ajakirjas *Vaba Sõna* (Trt 1914–16), “Siuru” albumites (1917–19). Esmalt avaldas luuletusi, hiljem ka följetone, kirjandus- ja kunstikriitikat, publitsistikat, oli tuntud vaimukate epigrammidega. Eestisse naasnud, töötas üle poole aasta ajalehe *Sotsiaaldemokraat* kirjandusosakonnas 1918, oli nädalalehe *Odamees* tegevtoimetaja (Trt 1919, ilmus 10 nr; A. kirjutas päevakajalisi artikleid ja vesteid), ETA korrespondent Varssavis ja Vilnos (Vilnius) 3.–4.1920. Tegi kaastööd kuukirjale *Ilo* (Trt 1919–21, ilmus 12 nr), osales mitmes kirjandusrühmitustes ja nende ajakirjades: oli kuukirja *Murrang* vastutav toimetaja (1921, ilmus 6 nr), osales *Tarapitas* (Trt 1921, ilmus 7 nr). Oli ka kirjandusajakirja *Looming* (Trt) toimkonna liige 1923–26, 1929–34. Oli päevalehe *Postimees* kirjandusosa toimetaja 1920–21, tegi kaastööd *Päevalehele* (Tln) ja selle kirjanduslisale 1921, päevalehele *Vaba Maa* 1922–24, seejärel avaldas publitsistikat ja vesteid taas *Postimehes*, *Päevalehes* ja selle huumorilisas *Kratt*, nädalalehes *Nool* (Trt). Isiklikult ründavate teravate sõnavõttudega saavutas kiiresti skandalisti kuulsuse. Avaldas kirjanduskriitikat ja luulet *Loomingus*, epigramme ajakirjas *Tänapäev* 1937–40. Nõukogude okupatsiooni algul oli kultuuriajakirja *Viisnurk* toimkonna liige 1940. Teise maailmasõja ajal avaldas epigramme ja luuletusi ajalehes *Rahva Hää* (Leningrad, Moskva, Võru) 1942–44, diviisiajalehes *Punaväelane* 1942, kogumikus *Sõjasarv* (Leningrad) 1943, ajalehes *Talurahvaleht* (Leningrad) 1944, esines päevakajaliste sõnavõttudega Moskvast ja Leningradist eetrisse antud eestikeelsetes raadiosaadetes (1942, 1944), tema epigramme ja luuletusi levitati 1944. a lendlehtedena sakslaste okupeeritud Eestis. Sügisel 1944 aitas Lõuna-Eestis organiseerida nõukogulike ajalehtede käimapanekut. Pärast sõja lõppu oli ajakirja *Looming* toimetaja 1946–52, avaldas üksikuid kirjanduselu suunavaid artikleid ajalehtedes *Sirp ja Vasar*, *Rahva Hää*, *Noorte Hää*. Kokku on A. ajakirjanduses avaldanud ligi 120 kriitilist artiklit, vestet, päevakajalist kirjutist.

T: seitse luulekogu (1918–34), kirjanduslike följetonide kogu “Lilla elevant” (Trt 1923), “Epigramme” (Leningrad 1944); „Valitud tööd. Valik luulet ja publitsistikat“ (Tln 1954).

A: EAT; EBL; EBLtk; EETk; EEve; ENE; E(N)E; EE14; EKBL; EKrL; EKL; AA3; EAd; Erni; J. Kärner. *Eesti uuemad luuletajad*. 90–102 (Trt 1925); Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 36–37 (Trt 1926); R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 10–11 (Trt 1935); M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu*. 270–273 (Trt 1936); *Postimees* 17.6.1937: 3, 31.8.1940: 5; *Noorte Hää* 9.7.1952: 4; 31.8.1965: 2; 30.8.1970: 2; A. Alle. *Valitud tööd*. 7–50 (Tln 1954); J. Remmelgas. *Tuline värav*. 34, 41, 47–48 (Tln 2004 [1955]); *Rahva Hää* 20.2.1958: 3; 30.8.1970: 3; J. Kärner. *Lehed tuulde*. 253–261 (Tln 1958); R. Parve. *August Alle*. (Tln 1960); *Kodumaa* 34/1960: 3, 25.8.1965: 6, 29.8.1990: 5; *Looming* 8/1960: 1250–1256; 7/1962: 1069–1074; 4/1963: 587–595; 8/1965: 1217–1221; 8/1980: 1163–1165; 8/1987: 1098–1101, 1111–1112; *Edasi* 4.9.1960: 3, 29.9.1963: 3, 1.10.1963: 3, 29.8.1965: 2; 30.8.1970: 3; *Keel ja Kirjandus* 4/1961: 251–253; 8/1976: 467–472; 9/1977: 543–549; 8/1980: 467–480; 6/1982: 295–304; 11/1987: 671–675; *Eesliinil*. 324 (Tln 1962); *Vaba Eesti Sõna* 30.5.1963: 10; L. Promet. *Imelik raamat*. 42–43, 49 (Tln 1965); *Sirp ja Vasar* 27.8.1965: 2–4; 29.8.1980: 6–7, 15; *Tee Kommunismile* 2.9.1965: 3; *Kultuur ja Elu* 4/1968: 40–42; E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 72–73 (Tln 1971); R. Parve. *Kiindumused*. 54–64, 73–87 (Tln 1972); *Kui kõik alles tärkas*. 67–68, 511–512 jm (Tln 1973); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 158 (Tln 1974); R. Parve. *August Alle ja teised*. (Tln 1983); J. Šumakov. *Tartu tiivustusel*. 145–155 (Tln 1985); B. Kangro. *Häitsemehi ja pärlipüüdjaid II*. 53–58 (Lund 1987); *Eesti Päevaleht* 6.11.1987: 4; *Vikerkaar* 4/1988: 57; 8/1990: 80–81; *Tulimuld*

3/1989: 158–162; *Pikker* 15/1990: 8–9; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 140–141 (Tln 2010 [1994]); *EKP KK organisatsiooniline struktuur 1940–1991*. 411 (Tln 2002); K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 38–42, 50, 56 jm (Tln 2002); *Akadeemia* 10/2003: 2261, 11/2003: 2521, 7/2004: 1641; A. Oras. *Kriitiku külaskäik*. 389–392 (Trt 2009); *KesKus* 7/2010: 30–31; R. Parve. *Minu aeg*. 35–37; 52, 140–141, 144–145, 167–168 (Tln 2010); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 386–387 (Tln, Trt 2016).

Allermann, Sophie Jaani t (ka Sofie, Sonny, Senni Allerman; 1920. aastate algul ka Trakmann; 27.4.1890 Tln – 1938 NSVL), kommunistlik funktsionäär. Töölise tütar. Lõpetas Tln tütarlaste progümnaasiumi, õppis Peterburi Tšernjavski õhtukursustel 1908–10, Moskva Šanjavski õhtuülikoolis 1914–15, Moskva kõrgematel naiskursustel 1915, Moskva riikliku ülikooli välissuhete osakonnas 1922–25, NSVL Teaduste Akadeemia aspirantuuris 1931–33. Töötas Tln Hariduse Seltsi lasteaia kasvatajana 1906–07; asus 1908 Peterburi, 1910 Moskvasse, elatas end mõlemas linnas saksa keele tundide andmisega ja õppis. Bolševik alates maist 1917, oli Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Tööliste (bolševike) Partei Moskva linna ja oblastikomitee Eesti seksiooni juht 1917; Vene kodusõja ajal Simbirski sõjaväehaigla komissar 1919–20, NSVL rahvasajade rahvakomissariaadi eesti osakonna juhataja 1918–24, Lääne vähemusrahvuste kommunistliku ülikooli Leningradi osakonna eesti sektori prorektor ning eesti keele ja kirjanduse õppejõud 1925–31, Leningradi oblasti täitevkomitee vähemusrahvuste osakonna juhataja 1933–35, Leningradi pedagoogilise instituudi keele- ja kirjandusteaduskonna dekaani asetäitja ja õppejõud 1935–36, Välismaa Tööliste Kirjastuse juhataja 1937–38. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1938 ja hukati. Naisteajakirja *Naistöoline ja talunaisterahvas* > *Naistöoline ja naiskolhoosnik* (Leningrad) kaastöötaja 1928–31, vastutav toimetaja 1932–36. Tegi kaastööd ka ajalehele *Edasi* (Leningrad).

T: õpik “Eesti kirjanduse ajalugu“ 6. klassile (Moskva, Leningrad 1935).

A: ISIK; *Revolutsiooni lipukandjad*. I: 12–14 (Tln 1962); E. Plotnik. *Hans Pöögelmann*. I: 275, 277 (Tln 1965), II: 51, 120, 192 jm (Tln 1975); *Коммунист Эстонии* 3/1970: 100–101; *Keel ja Kirjandus* 11/1977: 675; *Küsimused ja Vastused* 7/1979: 36–37; H. Ross. *Süüta süüdlased*. 9, 55 (Tln 1990); ERAF.25.2.68; ERAF.9593.1.145 leht 28.

Allik, Artur Carli/Kaarli poeg (ps Tõnu Tõrges; 5.12.1889 Kuressaare – 12.11.1974 Trt), trükiladuja, trükendusjuht. Raamatukõitja poeg. Õppis Kuressaare linnakoolis 1901–06. Töötas ladujana Kuressaares **T. Liivi** trükikojas 1906 ja **K. Palgi** trükikojas 1906–10, Peterburis Schraderi trükikojas 1910–13, Kuressaares **Oskar Liivi** trükikojas 1913–14. Oli kino klaverimängija Riias 1914–15. Seejärel G. Zirki trükikoja asejuhataja ja ärijuht Trt-s 1915–18, Liivi trükikoja juhataja Kuressaares 1918–19, Saaremaa Kirjastus-Ühisuse ärijuht ja trükikoja juhataja 1919–30. Seejärel asus Trt-sse, kus töötas kuues trükikojas kuni 1951, viimati Heidemanni-nim trükikoja ladumisosakonna juhatajana.

Ajalehe *Saaremaa* (Kuressaare) vastutav toimetaja 1919–22. Mõisteti seitsmeks päevaks aresti kohut laimavate kirjutiste avaldamise eest.

T: vestekogumik “Marsi elanikud, ehk, Kahe kuulsa kirjaniku suvitushooaeg Kuressaares” (Kuressaare 1922); käsikirjalised mälestused “Oli kord...: ühe “Gutenbergi kunstijüngri” või “Mustakäe rüütli” elulugu. I–IV osa” (1961) asuvad Saaremaa Muuseumi arhiivraamatukogus (käsikirjade fondis), Saaremaa trükindust ja ajakirjandust puudutavad osad on avaldatud kogumikus “Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1993–1994” (Kuressaare 1995).

A: *Meie Maa* 10.4.1934: 2; A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 237 (Tln 1970); *Edasi* ...11.1981: 6; *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1993–1994*. 151 (Kuressaare 1995); Saaremaa Muuseumi andmed (Katrín Äär 2013); ERA.32.3.1719.

Allik, Artur Friedrichi/Friido poeg → Hallik, Arthur

Allik, Hendrik Hansu p (ps Jack; Kroku; Scipio; 15.3.1901 Abja vald, Pärnumaa – 8.5.1989 Tln), poliitikategelane. Sulase poeg. Õppis Halliste kihelkonnakoolis 1910–15, lõpetas TPI majandusteaduskonna 1948. Sõjaväeteenistuses 1921–22. Juhutööline Abjas 1915–16, Tln-s Balti puuvillavabriku arveametnik 1916–21; Bolševik alates 1917. Riigikogu liige 1923–24 (Tööraha Ühise Väerinna nimekirjas). Mõisteti riigivastase tegevuse eest eluaegsele sunnitööle 11.1924, vabanes amnestiaga 7.5.1938. Tarbijateühisuse leivatööstuse raamatupidaja Tln-s 1938–40. Jätkas illegaalset bolševistlikku tegevust, oli EKP Illegaalse Büroo sekretär 1938–40. Oli 1940. a juunipöörde üks juhttegelasi; ENSV kaubanduse rahvakomissar 1940–41. Suvel 1941 evakueerus NSVL tagalasse, oli Eesti laskurkorpuse poliitosakonna ülem 1942–43; seejärel ENSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja 1943–50, samuti ENSV põllutöö rahvakomissar 1945–46. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 29.12.1950, mõisteti 25 aastaks vangi (§58-10), kandis karistust Komi ANSV-s Inta ja Abezi vangilaagrites, vabanes 15.9.1955 (kuriteokoosseisu puudumine). Seejärel oli riigipanga ENSV kontori juhataja 1956–57, ENSV Ministrite Nõukogu Plaanikomitee aseesimees 1957–61, esimees 1961–73 ja ühtlasi ENSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja 1965–73. Personaal pensionär alates 1973.

Töötas Tln töölisajalehtede ühendtoimetuses 1922–24, mis toimetas päevalehte *Tööline* (1922–23, ilmus 114 nr), maatöörahvale mõeldud ajalehte *Töö Täht* (1922–23, ilmus 33 nr) > *Tööraha Hääl* (1923, ilmus 47 nr) > *Töö Lipp* (1923, ilmus 18 nr), kuukirja *Noor Tööline* (Tln 1922–23, ilmus 15 nr), lasteajakirja *Meie lapsed* (1923, ilmus 3 nr), ajalehte *Säde* (1924, ilmus 8 nr). Vangistuses oli käsikirjalise ajalehe *Vangimaja Kiir* (Tln keskvangla 1927–32? [1934–36 vanglas olnud **W. Tomingas** kirjeldab, kuidas ta vangina lehte luges]) üks toimetaja. Ajaleht ilmus kord kuus ühes eksemplaris, sisaldas poliitilisi artikleid, följetone, lühisõnumeid NSVL-st ja Eesti poliitvangide elust. Lehe ilmumine lõppes, kui poliitvangid paigutati üksikongidesse. Toimetas koos **J. Lauristiniga** illegaalset ajalehte *Kommunist* (4.1940, 1 nr; paljundatud hektograafil), 5.7.1940 hakkas päevaleht *Kommunist* ilmuma legaalselt, A. oli lehe toimetuse liige. Esines koos Villem Raami ja Gustav Naaniga saatesarjas „Kolm meest studios“ (Eesti Raadio 1980–83).

A: 2RK; ENE; E(N)E; EE14; ISIK; *Rahvakalender 1941*. 131 (Tln 1940); *Nõukogude võimu eest*. 85 (Tln 1957); *Saabus päev*. 45–69, 378 (Tln 1960); W. Tomingas. *Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis*. 593–595 jm (Tln 1992 [1961]); *Trellide taga*. 378, 573–576, 603–610 (Tln 1962); *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 61 jm (Tln 1963); *Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist*. 153–163 (Tln 1965); *Edasi* 27.5.1966: 1, 3; *Kodumaa* 24.3.1971: 4, 17.3.1976: 4–5, 19.6.1985: 3, 17.6.1987: 1, 4, 17.5.1989: 7; *Kui kõik alles tärkas*. 17–21 (Tln 1973); *Noorte Hääl* 1.5.1980: 1–3, 11.5.1989: 4; *Teater. Muusika. Kino* 5/1985: 5–12; 5/1987: 58–61; *Vaba Eesti Sõna* 26.9.1985: 1, 3; E. Hion. *Kolm meest studios*. (Tln 1987); *Aja Pulss* 8/1988: 11–13, 11/1988: 9–10; *1940. aasta Eestis*. 105–106 jm (Tln 1990); E. Hion. *Poliitika on kunst. Meenutusi ja mõtisklusi Hendrik Allikult*. (Tln 1990); E. Sanden. *An Estonian Saga*. 342–343 (Cardiff 1996); J. Ant. *Eesti 1939–1941*. 112 jm (Tln 1999); *EKP KK organisatsiooniline struktuur 1940–1991*. 412–415 (Tln 2002); *Kultuur ja Elu* 2/2008: 25–29; V. Lillemäe. *Adrasedjana kolmel ajakirjanduspõllul*. 77 (Tln 2008); E. Hion. *Magushapud heietused*. 296–300 (Tln 2010); R. Rosenthal, M. Tamming. *Sõda pärast rahu*. 478–479 jm (Tln 2010); A. Laanemäe. *Ussipesa Tõnismäel ja teisi meenutusi*. 106–110 (Tln 2015); *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*. 82 (Trt 2015); *Looming* 2/2015: 241.

Allo, Gustav (ka Kustas; 22.(28?)7.1853 Keskvere vald, Läänemaa – 8.3.1943 Tln), kokk, kristlik literaat. Mõisatöölise poeg. Õppis Rannamõisa vallakoolis seitse nädalat, täiendas end

iseõppijana. Töötas kokapoisina Võnnu mõisas 1867–70, seejärel kokana mitmes mõisas Harjumaal, Tln-s, Peterburis ja Poolas 1872–1912. Tema abikaasa suri sünnitades (1884) ja see sai A. usulise ärkamise ajendiks; tegutses vaimulikes seltsides, kirjutas vaimulikke luuletusi. Asutas oma teoste kirjastamiseks kirjastuse G. Allo. Kirjastus natsionaliseeriti Nõukogude okupatsiooni alguses sügisel 1940.

Tegi kaastööd nädalalehele *Ristirahva Pühapäeva leht* 1886–1902. Asutas, andis välja ja toimetas kuukirja *Kristlik Perekonna leht* (Tln, Kuressaare 1903–40) ja selle lisana kuukirja *Kristlik laste sõber* (1910–17, 1926–40). Kuna enne trükivabaduse kehtestamist 10.1905 ei olnud harimata inimesel lootust ajakirja toimetajaks kinnitatud saada, ilmus väljaanne 1903–04 jagude kaupa erinevate pealkirjadega. A. ajakirjad olid lihtsakoelise sisuga, need pakkusid sallimatus ja väheste teadmistega ranges kristlikus vaimus õpetlik-moraliseerivat lugemisvara: kirjutisi laste kasvatamisest, sõnumeid kiriku- ja koolielust, reisikirju, ajalootutvustusi, pilte, laule, noote; palju avaldati tõlkematerjali. Esimese maailmasõja ajal oli *Kristliku Perekonna lehe* tiraaž 4000–5000 eksemplari. A. väljaanded suleti Nõukogude okupatsiooni alguses 9.1940.

T: ligi 50 vaimulikku brošüüri ja lauluraamatut.

A: EAT; ISIK; *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat* VII: 120–122 (Trt 1915), VIII: 64–71 (Trt 1916); *Päevaleht* 10.9.1933: 6; *Usurändur* 5/1971: 6; R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 261 (Helsingi 2000); *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1999–2000*. 261–262 (Kuressaare 2001); *Lääne Elu* 4.1.2003: 7; *Eesti Kiriku V meediakonverents „80 aastat ajalehe Eesti Kirik ilmumisest“*. 19–20 (Trt 2004); P. Rannut. *Jumal, vennad, paragrahvid*. 88–89 (Tln 2006); J. Hain. *Raamatulehitseja*. 186, 188 (Tln 2011); E. Post (1990). Eestikeelne vaimulik ajakirjandus Eesti Vabariigis aastatel 1918–1940. 39–43 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERA.R-969.1.10; Tln Perekonnaseisuameti arhiiv.

Alt, Karl (Carl) Gottlieb (24.10.1807 Breslau (Wrocław), Sileesia – 19./7.3.1858 Riia), kodu- ja kooliõpetaja, ajakirjanik. Õllepruulikoja omaniku poeg. Õppis Breslau gümnaasiumis, Breslau elementaarkooliõpetajate seminaris. Töötas eraõpetajana Breslaus, õpetades eelkõige muusikat. Elas Pärnus 1834–..., töötas koduõpetajana ja andis tunde erakoolis; töötas õpetajana Riias Käverlingi erakoolis 1837–42, organist Riia reformeeritud kirikus alates 1838, hiljem ka Riia anglikaani kirikus. Oli oluline tegelane Riia 19. sajandi keskpaiga muusikaelus, tema poeg Eugen Julius A. oli hilisem Riia raehärra ja linnavalitsuse saadik.

Breslaus elades tegi kaastööd saksa kirjandusväljaannetele, mh ajalehele *Morgenblatt* (.....). Toimetas päevalehte *Rigasche Zeitung* 1845–58, avaldas seal mh muusikakriitikat.

T: humoristlik teos „Humoristische Studien“ (1845).

A: DBBL; *Das Inland* 2.–9.3.1859: vg 153–156, 191–198; EAA.1273.1.388; EAA.1273.2.2.

Altro, Theodor Eliase p (–1938 Altrow; ka Altrof; 2.12./20.11.1888 Illuka vald, Virumaa – 25.7.1941 Sverdlovski oblast), ametnik, ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Kuremäe kloostrikoolis, Tsarskoje Selo gümnaasiumis, Tsarskoje Selo suurtükiväekoolis 1916, tegi lõpueksami Narva gümnaasiumis 1923, õppis vabakuulajana TÜs õigusteadust 1924, täiendas end NMKÜ suvekoolis 1926. Sõjaväeteenistuses alates 1910, teenis Rakvere ja Luuga kreisiülemate kirjutajana 1910–11, seejärel Tsarskoje Selo suurtükiväekoolis kantsleijuhina 1911–18. Narva Kaitseliidu asjaajaja, kirjutaja, jaoskonnaülem 1919–20. Kohtu-uuriija sekretär Narvas ja Jõhvis 1920–26. Väikse raamatukaupluse omanik Narvas 1932–?. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas asjaajajana Peipsi laevandusvalitsuses. Arreteeriti 14.6.1941 (nõukogudevastased artiklid ajakirjanduses, Isamaaliitu ja Kaitseliitu kuulumine,

poliitilise politsei endine agent), suri vangilaagris.

Tegi ajakirjandusele Narvast kaastööd 1926–40, sh päevalehtedele *Postimees* (Trt) *Uus Eesti* jm. Ajalehe *Põhja Eesti* (Narva) toimetuseliige 1929–?, ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) päevauudiste toimetaja 1930. aastate lõpul, samuti ajalehe *Нарвский листок* toimetuse liige.

T: reisijuht „A guide of Narva, Narva-Jõesuu and briefly of Estonia for the use of Tourists and Holiday-seekers“ (Narva 1929; 1930; 1933); artiklikogumik „12 Aastat“ (... 1930; vast toim).

A: OA; OkM; *Põhja Eesti* 19.12.1929: 2; *Postimees* 2.12.1938: 6; *Põhja Kodu* 2.12.1938: 3; EAA.2111.1.3295; ERA.891.2.15519; ERAF.2-M/O.1.2414; ERAF.130SM.1.394.

Altoa, Villem (–1934 Alto; ka Vilhelm; 31./19.10.1898 Karepa, Virumaa – 3.6.1975 Trt), kirjandusteadlane, kooliõpetaja. Meremehe, vabadiku poeg. Õppis Rakvere linnakoolis 1912–14, lõpetas Trt-s gümnaasiumi 1924 (eksternina); õppis TÜs eesti ja üldist kirjandust 1924–29, *mag phil* 1931 (ümber atesteeritud *cand philol* 1946), *dr philol* 1961. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1917, sattus Saksa sõjavangina Belgiasse, oli interneerituna Prantsusmaal 1918–20. Töötas kooliõpetajana mitmes Virumaa algkoolis 1914–17 ja 1920–26, Trt-s 1928–33 ja Tln-s 1932–35, oli kooliinspektor Läänemaal ja Narvas 1935–37, haridusministeeriumi koolivalitsuse juhataja 1937–40, ENSV hariduse rahvakomissariaadi kooliosakonna juhataja 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal vangistuses 1941–42, seejärel töötas Haapsalu lastekodus. Läänemaa kooliinspektor 1944–45, Haapsalu õpetajate seminari direktor 1945, TRÜ väliskirjanduse õppejõud 1945–75 (dotsent 1946, professor 1963). Uuris eelkõige 19. saj teise poole eesti kirjandust ja kirjanduskriitikat.

Haridusministeeriumi ajakirja *Eesti Kool* (Tln) vastutav toimetaja 1938–40. Avaldas artikleid ka pedagoogikaajakirjas *Kasvatus* ja hiljem ajakirjas *Nõukogude Kool*.

T: kirjandusloolised uurimused „Ernst Petersoni elu ja looming“ (Trt 1934), „August Kitzbergi elu ja kirjanduslik tegevus“ (Trt 1935), „Eduard Vilde elu ja looming“ (Trt 1935), ülevaade “Eesti kirjanduse ajalugu“ III (Trt 1946), lühimonograafiad „August Kitzberg“ (Tln 1960) ja „Eduard Vilde“ (Tln 1965), monograafiad „Eduard Vilde sõnameistrina“ (Tln 1973), “Eesti kriitika 19. sajandil” (Tln 1977); koostas eesti keele ja kirjanduse õpikuid ning väliskirjanduse antoloogiaid, sh „Keskaja ja vararenessansi kirjanduse antoloogia“ (Tln 1962), „Renessansi kirjanduse antoloogia“ (Tln 1984); jutustus “Anti koolis” (Tln 1946).

A: ENE; EKBL; E(N)E; Jaaksoo; TRÜ BB; AA3; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; VM; *Postimees* 30.9.1937: 1; 18.10.1938: 6; *Kirjanduse sirvilauad 1959*. 434 (Tln 1959); *Edasi* 13.1.1959: 3; 13.11.1960: 1; 3.3.1965: 1; 31.10.1968: 2; 26.10.1988: 5; 29.10.1988: 4; *Kodumaa* 15.11.1961: 6–7, 6.11.1968: 11, 11.6.1975: 8; *Sirp ja Vasar* 6.11.1964: 5; 25.10.1968: 4; 26.10.1973: 4–5; M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. II: 42–43 jm (Stockholm 1965); *Tartu Riiklik Ülikool* 1.4.1949: 1; 17.12.1965: 2–3; 25.10.1968: 4; 26.10.1973: 3; 13.6.1975: 4; 21.11.1975: 3; M. Raud. *Alasi ja vasarate vahel*. 99 (Uppsala 1966); *Noorte Hää* 29.9.1968: 2–4; 31.10.1973: 2; *Keel ja Kirjandus* 10/1968: 632–633; 11/1973: 702–703; 8/1975: 509–510; 10/1998: 719–721; *Nõukogude Õpetaja* 1.12.1973: 4; *Rahva Hää* 6.6.1975: 4; *Koolinõunikud koole nõustamas*. 23–36 (Tln 1998); *Kooliuenduslane* 2/1998: 4–6; *Virumaa Teataja* 16.7.1999: 6; J. Kross. *Kallid kaasteelised*. 544 (Tln 2003); M. Soosaar. *Lase vareseid*. 53, 83 (Tln 2006); P. Olesk. *Filoloogia tõeline tähendus*. 192–195 (Trt 2008); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 421–422 jm (Tln 2010).

Alver, Andres (7.11./26.10.1869 Vooru vald, Viljandimaa – 24./11.1.1903 Smiltene, Valgamaa), arst. Talurentnike poeg. Õppis Valga kreiskoolis, Treffneri gümnaasiumis 1887–92, tegi lõpueksamid Trt gümnaasiumis 1892 (eksternina), õppis TÜs arstiteadust 1892–97, tegi kreisiarsti eksamid TÜs 1898. TÜ kohtumeditsiini instituudi assistent 1898–1900, käis õppereisil Lääne-Euroopas 1900. Töötas Valga maakonnaarstina 1900–03. Aktiivne

seltsitegelane, 1890. aastatel oli populaarne kõnemees Trt seltside kõneõhtutel. Hukkus ametikohustuste täitmisel Lätis Smiltene jõel.

1890. aastatel avaldas luuletusi ajakirjas *Oma Maa* (Trt) ja nädalalehes *Olevik* (Trt), populaarteaduslikke artikleid ajakirjas *Rahva Lõbu-leht* (Trt, Põltsamaa, Tln), kogumikus "Lõbu ja Teadus" I–II (Trt 1898–1899) jm. Oli päevalehe *Teataja* (Tln) kaastöötaja 1901–03.

T: luulekogu "Võhumõõgad" (Trt 1898), mõned trükis avaldamata näidendid.

A: EBL; EEve; EKBL; EKrL; EKL; AA2; *Teataja* 14.1.1903: 2; *Eesti Arst* 4/1923: 109–112; *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 200 (Uppsala 1953 [1925]); *Üliõpilasleht* 25.10.1926: 194–198; J. Alver. *Alver'ite suguvõsa kroonika*. (Tln 1939); *Edasi* 28.12.1957: 2–3; *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 295–296 (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 2/1963: 114–115; EKA II: 583–585 jm (Tln 1966); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 80–81 (Tln 1974); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 342 (Tln 1984); *Kodumaa* 1.11.1989: 5; *Konstantin Pätsi tegevusest*. 26–29 (Tln 2002); *Hippokrates* märts/2006: 230–234; *Sakala kalender 2008*. 67–75 (Põltsamaa 2007); *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 88–89 jm (Tln 2013).

Amelung, Friedrich Ludwig Balthasar (23./11.3.1842 Meleski, Võisiku vald, Viljandimaa – 20./7.3.1909 Riia), tööstur, kultuuriloolane. Töösturi poeg. Õppis Trt gümnaasiumis 1849–60, TÜs filosoofiat ja keemiat 1862–64. Rõika-Meleski klaasi- ja peeglivabriku omanik 1864–1902, direktor 1864–79 ja 1885–1902, vahepeal (1879–85) tegutses eraõpetlasena Tln-s. Maletaja ja malekomponist, mängis Euroopa maleturniiridel 1860–77, avaldas u 230 maleülesannet; uuris Baltimaade maleajalugu; 1892. a korraldas Meleskis elavmale demonstratsioonmatši. Balti maleliidu Baltisches Schachbund üks asutajaid ja esimene sekretär 1898–1901. Uuris Eesti kultuuri- ja kohalugu ning kunstiajalugu.

Maleajakirja *Baltische Schachblätter* (Berliin) väljaandja ja toimetaja 1889–1902 (8 nr jooksul); ajakiri andis ülevaate Baltimaade maleelust, ilmus artikleid maleteooriast ja -ajaloost. Samuti toimetas A. mitme ajakirja maleveerge, tegi kaastööd ajakirjadele *Deutsche Schachzeitung* (Berliin) ja *Deutsches Wochenschach* (Berliin). Tema kunstialaseid kirjutisi ilmus ajalehtedes *Revalscher Zeitung* ja *Revaler Beobachter* (1879–85, mil elas Tallinnas).

T: mõned kultuuriloolised teosed, sh „Baltische Kulturstudien a. d. vier Jahrhunderten der Ordenzeit (1184–1561)“ I–II (Trt 1884–85), „Revaler Alterhümer“ (Tln 1884), „Eesti rahva haridusejärg muistse iseiseisvuse ja ordu ajal“ (Tln 2010; kaasautor), brošüür „Studien zur Geschichte Oberpahlens und seiner industriellen Blütezeit“ (Trt 1892; eesti k „Oberpahlени ajaloo ja tööstuslikust õitseajast“ [Põltsamaa 1999]).

A: AA1; EBL; EE; DBBL; EKABL; EE14; ETeadBL; BBLd; *Baltische Schachblätter* 11: 541 jm (Riia 1908); *Sakalamaa elu*. 21 (Pärnu 1936); E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 26, 43, 45–46, 583–584 (Tln 1965); J. Randviir. *Caissa riik ja rüütliid*. 21 (Tln 1984); *Sakala* 20.8.1992: 2, 22.8.1992: 2, 25.8.1992: 2; *Kunstiteadus Eestis 19. sajandil*. 154–155 (Tln 1993); *Viljandimaa spordiloost kuni aastani 1945*. 103–104 (s.l. [2001]); *Eesti Ekspress* 24.12.2003: A20; V. Reiman. *Mis meist saab?* 103–104 (Trt 2008); T. Õim. *Salauksed avanevad*. 79–99 (Tln 2012); V. Dreving. *Meleski klaasivabriku kolm sajandit*. 35–37 (Trt 2013).

Anderkopp, Ado Jaani p (18./6.1.1894 Massu vald, Läänemaa – 30.6.1941 Tln), poliitikategelane, ajakirjanik, sporditegelane. Talurentnike poeg, **J. Seljamaa** lang. Õppis Tln Nikolai gümnaasiumis 1907–13, Peterburi/Petrogradi ülikoolis õigusteadust 1913–17, lõpetas TÜ õigusteaduskonna 1922 (eksternina). Viru maakonnavalitsuse sekretär 1917–19, Saksa okupatsiooni ajal 1918 organiseeris Kaitseliitu Virumaal. Vandeadvokaat 1933–.... Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–34 (Eesti Tööerakonna > Rahvusliku Keskerakonna nimekirjas; volitused lõpetati 1937), Rahvuskogu 2. koja liige 1937, Riigivolikogu liige ja esimene abiesimees 1938–40; sõjaminister 1923–24, sise- ja

kohtuminister 1930–31, 1932–33. Osales aktiivselt spordiorganisatsioonides, oli üks eesti spordiliikumise juhte. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 22.7.1940 seoses rahvusliku meeleavaldusega Kadrioru staadionil, mõisteti surma (§§ 58-13 ja 58-2, süüks nõukogudevastane tegevus Kaitseliidus, Tööerakonnas ja Eesti valitsuses), hukati.

Petrogradis õppides oli päevalehe *Pealinna Teataja* ärijuht ja toimetuse liige 1916–17. Paralleelselt poliitikutööga juhtis hiljem mitmeid ajalehti: oli ajalehe *Eesti Spordileht* esimene vastutav toimetaja 1920–21, päevalehe *Vaba Maa* peatoimetaja 1921–23 ja 1924–29, päevalehe *Rahvaleht* peatoimetaja 1939–40. EAL liige 1922–33, toetajaliige 1934–40.

A: ÕT I: 45; 2RK; EBL; EAT; EE; SBL; EMT; EBL tk; EEve; AA3; VjV; EE14; *Peatükke*. 208; ISIK; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 92–93 (Trt 1926); *Vaba Maa* 5.12.1933: 3, 12; E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 43 (Trt 1934); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 274–276 (Trt 1936); *Päevaleht* 10.2.1938: 5; *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; *Sõnajalaõis*. 37–38 (Stockholm 1947); J. Lattik. *Teekond läbi öö*. *Esimene osa*. 237, 342 jm (Trt 2015 [1950]); O. Mamers. *Kahe sõja vahel*. 108 (Stockholm 1957); *Kodumaal ja võõrsil*. 96–97 (Toronto 1965); A. Raag. *Kõuepilvede saatel*. *Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 81–83 (Tln 2010 [1971]); *Rahvuslik Kontakt* 2/1975: 16; *Spordileht. Päevalehe lisa* 14.1.1994: 6; *Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased I*: 18–19 (Tln 1998); *Spordielu* 2/1996: 42–43; *Jüri Vilms mälestustes*. 602 jm (Trt 1998); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 105–106 jm (Trt 1999); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 76, 95–96 jm (Trt 1999); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 102–106 jm (Tln 2001); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 289 (Tln 2001); J. Kross. *Kallid kaasteelised*. 58–59 (Tln 2003); *Akadeemia* 8/2003: 1767, 1779–1781, 1783, 9/2003: 2040, 2043–2046, 10/ 2003: 2286–2287, 11/2003: 2513, 2523, 2536–2537, 1/2004: 196, 2/2004: 456–458, 460, 4/2004: 905–906, 5/2004: 1183, 7/2004: 1641–1642; S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. 184, 188 jm (Tln 2004); J. Maidlo (koost). *Kalev. Läbi sajandi. 5. raamat. Liidrid*. 78–81 (Tln 2012); M. Karmo. *Wabariigi vutituus*. 130, 187 jm (Tln 2015); *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence*. 413 (Tln 2016); A. Espenberg. *Esimene Eestis 1918–2017*. 11 (Tln 2017); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 272, 425 jm (Trt 2018); ERAF.12BSM.1.39.

Anderson, Eduard (7.5.1908 Tln – 1984? Brasiilia), tööline, ametnik, politseinik. Emigreerus 1925 Brasiiliasse, töötas esialgu mullatöölisena, metsatöölisena, pagarina ja trükistöölisena, hiljem São Paulo politseis ja inseneriabina. 1930. aastate lõpus oli São Paulos naftakompanii ladudejuhataja. 1938 asus elama Brasiilia sisemaale Araraquarasse. Andmed edasise saatuse kohta puuduvad.

Brasiilia esimese eestikeelse ajalehe **Uus Kodu* toimetaja (São Paulo 1926, ilmus 1 nr). Ajakirja *Uus Kodu > Meie Kodu* (São Paulo) üks asutajaid 1933, kaastoimetaja 1933–35 (12 nr jooksul), vastutav toimetaja 1934–35 (7 nr jooksul).

A: VET; *Meie Tee* 11-12/1958: 172, 3-4/1969: 38, 11-12/1979: 167; *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2009*. 56–59 (Trt 2010).

Anderson, Leo Adolfi p (5.11./23.10.1903 Viljandi – 13.9.1980 Stockholm), majandustegelane. Riigiametniku poeg. Õppis Viljandi reaalgümnaasiumis 1920–22, TÜs veterinaariat 1922–27, täiendas end Kieli piimandusinstituudis 1927–28. Võttis osa Vabadussõjast 5.1919, sõjaväeteenistuses 1927–28. Põllumeeste keskseltsi praktikant 1926–27, Piimaühisuste keskliidu sekretär 1929–37, Põllutöökoja piimanduse eriteadlane 1936–40, põllumajandusliku keskuhisuse Võiekspord juhataja liige. 1944 siirdus Rootsi, töötas Stockholmi keskmeierei Mjölkcenralen laboratooriumijuhatajana ja peabakterioloogina 1945–70.

Piimaühisuste keskliidu kuukirja *Piimandus* vastutav toimetaja 1930–32, tegevtoimetaja 1932 ja 1938–40. Ajakirja *Põllumajandus* toimetuse liige 1936–...

A: EMT; AA3; VEPER; *Eesti Päevaleht* 18.10.1980: 10; *Vabade Eestlaste Põllumajandusliit. Aastaraamat*. XVII: 47–48 (Stockholm 1980); EAA.2100.1.391; ERA.1112.4.36.

Andrejev, Nikolai (Николай Ефремович Андреев; ps A.; Н. А-в; А-ев; Н. Е-ов; А. Карсунский; Н. А.; Н. К.; Н. Н.; Н. Н-ин; Н. Н-ов; Н. Николин; Н. И-ин; К. Рем; М. С-кий; Студент; 13.3.1908 Peterburi kubermang – 25.2.1982 Cambridge, Inglismaa), kirjandusteadlane. Pärit pedagoogide perekonnast. Elas Eestis alates 1919. Lõpetas Tln linnagümnaasiumi 1927, õppis Karli ülikoolis (Prahas) slavistikat 1927–33, kaitses seal doktoriväitekirja 1933. Seejärel töötas Kondakovi instituudis Prahas, uurides vene muistiseid (sh Petseri kloostri käsikirju, ikoone jm) 1937–38; oli instituudi teadussekretär 1938 ja direktor 1939–45. Mais 1945 arreteeriti Nõukogude vägede poolt, vabastati 1947, sõitis Berliini. 1948. a asus Inglismaale, õpetas sellest aastast alates Cambridge'i ülikoolis vene kirjandust, erakorraline professor 1973. Pensioneerus 1975.

Oli gümnaasiumi kirjandusajakirja *Порыв* toimetaja. Juba gümnaasiumiõpilasena tegi aktiivset kaastööd Tln päevalehtedele *Последние известия* 1925–27, *Наша газета* (1926–27) ja *Вести дня* 1926–30. Ka Prahas elades (alates 1927) tegi pidevalt kaastööd Tln ajalehtedele *Рассвет* (1927–28, ilmus 19 nr), *Таллиннский русский голос* (1932–34), *Вести дня* 1934–39, *Русский вестник*, kirjanduslehele *Витязь* (1932, ilmus 1 nr). Toimetas kolm esimest numbrit (1928–30) kogumikust *Новь*, mis ilmus kord aastas vene kultuuri päevadeks. 1933. a pidas loengusarja vene kaasaegsest kirjandusest Vene rahvaülikoolis Tln-s jt Eesti linnades; loengusari avaldati kogumikus *Вестник Союза русских просветительных и благотворительных обществ в Эстонии*.

T: “Studies in Moscow Western Influence and Byzantine Inheritance“ (London 1970); mälestused “То, что вспоминается. Из семейных воспоминаний Николая Ефремовича Андреева” I–II, kus on palju juttu ka tema elu Eesti-perioodist (Tln 1996; Peterburi 2008).

A: С. Исаков. *Русские в Эстонии 1918–1940. Историко-культурные очерки*. 296–300 (Trt 1996); *Диаспора*. III. Новые материалы. 687–702 (Pariis, Peterburi 2002); *Культура русской диаспоры: эмиграция и мемуары*. 7–15 (Tln 2009); http://zarubezhje.narod.ru/av/a_008.htm

Andresen, Nigol (Nikolai; ps Ormi Arp; ARP; Orvusto; Fabius; Tiit Reimari; Saurus; Tangens jm; 2.10./20.9.1899 Haljala vald, Virumaa – 24.2.1985 Trt), kooliõpetaja, kirjandusteadlane, poliitikategelane. Väiketalunike poeg, **M. Martna** väimees. Õppis Vihula ministeeriumikoolis 1912–14 ja Rakvere õpetajate seminaris 1914–18; ÜK(b)PKK kõrgemas parteikoolis 1944–47 (kaugõppes), lõpetas TRÜ eesti kirjanduse eriala 1948 (eksternina). Töötas kooliõpetajana Narva-Jõesuus, Rakveres ja Tln-s 1918–32, siis keelas Eesti haridusministeerium tal vasakpoolse maailmavaate ja poliitilise tegevuse tõttu õpetajana töötamise. Oli dramaturg Hommikteatris 1920–24 ja Draamateatris 1924–25. Alates 1920. aastate lõpust võttis aktiivselt osa poliitilisest elust, kuulus Eesti Sotsialistlikku Töölisparteisse 1925–34, visati sealt välja sidemete pärast kommunistidega. Riigikogu saadik 1932–37 (ESTP nimekirjas, hiljem Marksistliku Tööraha Ühenduse rühmas). Pärast Eesti okupeerimist oli ENSV välisminister 6.–8.1940, ENSV rahvakomissaride nõukogu esimehe asetäitja 1940–46, hariduse rahvakomissar 1940–44. Teise maailmasõja ajal oli NSVL tagalas, Jaroslavli kunstiansamlite üks algatajaid. Pärast sõda ENSV Ülemnõukogu pressiidiumi esimehe asetäitja 1946–49; arreteeriti Nõukogude võimude poolt 24.3.1950, süüdistati kodanlikus natsionalismis, mõisteti 25 aastaks vangi, kandis karistust Taišetis. Vabanes 9.1955 (kohtuotsus tühistati süütõendite puudumisel). Tegutses surmani vabakutselise literaadina Tln-s. 1958. a sunniti KGBga koostööle (agent „Jaan Reeberg“). Kaastööd ajakirjandusele alustas 1919. a luuletustega ja kirjanduskriitikaga ajakirjas *Odamees* (Trt), avaldas ka teatri- ja kunstikriitikat ning tõlkeid. Oli *Päevalehe* (Tln) teatriarvustaja

1923–24, päevalehe *Postimees* (Trt) Tln teatriarvustaja 1925–27. Tegi kaastööd ajakirjadele *Looming* (Trt) ja *Teater* (Tln), sotsialistide nädalalehele *Ühendus* > päevalehele *Rahva Sõna* (Tln), ajalehele *Nool* (Trt 1929–32), samuti soome, rootsi ja prantsuse väljaannetele. Toimetas noorsotsialistide ajakirju *Rünnak* (Tln) 1928–33, *Igapäeva Rünnak* (Tln 1931–33, hektograafiliselt paljundatud; tegevtoimetaja) ja ajakirja *Sotsialistlik Võitlus* (Tln 1932–34, ilmus 9 nr). Nõukogude ajal (enne 1949 ja pärast 1956) kirjutas arvukalt kirjandusloolisi ja -teoreetilisi artikleid, uudiskirjanduse retsensioone ja lühiuurimusi, teatrikriitikat, avaldas neid kultuurilehes *Sirp ja Vasar*, ajakirjades *Looming*, *Kultuur ja Elu*, *Keel ja Kirjandus*.

T: luulekogu „Gloobus“ (Trt 1927); mitmed kirjandusteaduslikud monograafiad (1960.–80. aastatel); kirjanduskriitikavalimik „Inimesi ja raamatuid“ (Tln 1973), teatrikriitikavalimik „Hommikest keskööni“ (Tln 1982); arvukalt tõlketeksteid vene ja saksa keelest, sh M. Gorki „Ema“ (Tln 1936, 5. tr 1985), 1920.–30. aastatel oli marksistliku kirjanduse peamine tõlkija Eestis, sh K. Marxi ja F. Engelsi „Kommunistlik manifest“ (Tln 1929; 1937), K. Marxi „Kapital“ I (Tln 1935–36); arhiiv asub Eesti Kirjandusmuuseumis.

A: EAT; EBL tk; EEve; ENE; EKBL; E(N)E; EKoBL; VjV; EE14; EKrL; EKL; ETeatrBL; ETeadBL; Erni; ISIK; *Rahvakalender 1941*. 127 (Tln 1940); *Postimees* 22.6.1940: 3; *Kirjanduse sirvilauad 1959*. 431 (Tln 1959); O. Kuuli. *Ühise võitluslipu alla*. 174–177 jm (Tln 1961); *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 249 jm (Tln 1963); *Väliseestlase kalender 1965*. 86 (New York 1964); *Eilsest tänasesse*. 38–64 (Tln 1965); *Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist*. 242 (Tln 1965); M. Raud. *Alasi ja vasarate vahel*. 25–26 jm (Uppsala 1966); *Kodumaa* 1.10.1969: 7, 3.10.1979: 7, 3.10.1984: 7; *Keel ja Kirjandus* 10/1969: 625–626, 10/1974: 621–622, 10/1979: 583–591; 1/1996: 26–31; 4/2015: 279–282; *Kui kõik alles täiskas*. 95 jm (Tln 1973); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 113 (Tln 1974); *Tartu Riiklik Ülikool* 27.9.1974: [3]; V. Kabur (koost). *Nigol Andresen. Bibliograafia 1919–1979*. (Tln 1979); *Teater. Muusika. Kino*. 7/1983: 2–5; O. Kuuli. *Erinevaid radu mööda*. 58–63 jm (Tln 1984); *Sirp ja Vasar* 1.3.1985: 15; *Aja Pulss* 15/1986: 28; *Õhtuleht* 20.5.1989: 3; *1940. aasta Eestis*. 94–96 jm (Tln 1990); E. Hion. *Pilte kultuuriloo taustal*. 21–22 (Tln 1990); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 176–177, 290–291 jm (Tln 2010 [I - 1994]); *Kooliuuenduslane* 4/1994: 7; I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 186–189 (Tln 1996); *Kultuurimaa* 2.10.1996: 15; J. Ant. *Eesti 1939–1941*. 109–111 (Tln 1999); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 159–160 jm (Trt 1999); *Haridus* 5/1999: 58–60; *Akadeemia* 6/1999: 1313–1326, 7/1999: 1536, 10/1999: 2249–2250; 1/2004: 219, 7/2004: 1642; *Kooliuuenduslane* 3–4/1999: 78–79; *Tuna* 4/1999: 99–109; 4/2007: 78–85, 103–122; 1/2002: 113–128, 1/2016: 98–103; *Teatrielu '99*. 403–427 (Tln 2001); J. Kross. *Kallid kaasteelised*. 548–550 jm (Tln 2003); A. Tamm. *Aga see oli üks mees*. 19–31 (Tln 2003); O. Kirss. *Rakvere lood ja legendid*. 117–118 (Tln 2004); *Ruti raamat*. 11–12 (Trt 2006); P. Olesk. *Filoloogia tõeline tähendus*. 41–50, 196–208 (Trt 2008); *Kannatuste aastad 1940–1991. I. vihik*. 115 (Tln 2008); *Uurimusi 1920.–1930. aastate eesti kirjandusest*. 43 (Tln 2009); R. Parve. *Minu aeg*. 39, 56 jm (Tln 2010); *Looming* 10/2011: 1432–1450; L. Iher. *Gustav Suitsu jälil*. 169 jm (Tln 2011); M. Viirand. *Olnust olevatele*. 281–287 (Tln 2012); V. Ederma. *Rakverlaste ristteedelt*. 66–69 jm (Tln 2013); *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2014: 297–310; *Eesti Ekspress* 26.11.2014: 62–63, 30.8.2017: 40; J. Valge. *Punased I*. 199–208, 264–276, 331–339, 362–371 jm (Tln 2014); *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*. 86 jm (Trt 2015); J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 465–467 (Trt 2016); *Maaleht* 12.5.2016: 51; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 447, 506 jm (Tln, Trt 2016); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 445 jm (Trt 2018); A. Mesikepp (1991). *Eesti noorsooajakirjad 1920–1930*. 30–32 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Andrijašev, Aleksandr (Александр Михайлович Андрияшев; 2.09./20.8.1863 Tšernigov, Tšernigovi kubermang – 8.2.1933 Kiiev), ajaloolane-arhivist, tsensor. Riiginõuniku poeg.

Lõpetas Kiievi ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna 1886, teaduste kandidaat; täiendas end Peterburi arheoloogiasstituudis 1903–05. Töötas Eestimaa kubernerite kantseleis ja Liivimaa kubermanguvalitsuses 1886–1899, sh oli Harjumaa talurahva-asjade komissar 1891–94, Eestimaa kubermangu statistikakomitee liige 1894. Eestimaa asekuuberner 1899–1900. Seejärel viidi üle Peterburi, oli sealse tsensuurikomitee tsensor 1900–14, sõjatsensor 1914–15, Venemaa Trükiasjade Peavalitsuse liige 1915, draamatsensuuri osakonna juhataja 1915, Trükiasjade Peavalitsuse osakonna juhataja uue trükiseaduse projekti väljatöötamisel (veebr 1916). Alates 1917. a töötas Ukraina keskarhiivis, oli Ukraina biograafilise leksikoni üks toimetajaid 1928–30.

Kubermanguvalitsuse ametnikuna oli ajalehe *Эстляндские губернские ведомости* (Tln) mitteametliku (ajakirjandusliku) osa toimetaja 1888–89. Avaldas ajaloolaseid kirjutisi ajalehes *Ревельские известия*, toimetab koos A. Naruziniga (vt) kogumiku “Временник Эстляндской губернии” 2. köite (Tln 1894).

A: *Украинский архивисты. Биобиблиографический справочник*. Вып. I.–К. (Kiiev 1999); *Независимый филологический журнал* 69/2004: 370; EAA.30.13.24.

Angelin, Nils Magnus (Нильс Александрович Ангелин; ps N. A.; 15.7.1897 Rootsi – ?), vaimulik. Baptisti jutlustaja, Rootsi kodanik, 1935 lahkus Eestist Rootsi.

Baptistide rootsikeelse ajakirja *Länken* toimetaja (Narva 1927–32), baptistide tasuta ajalehe *Призыв* (Narva 1933–35) toimetaja-väljaandja (vaid viimased 6 nr andis välja V. Teksel). Kirjutab religioosseid artikleid, õpetlikke jutustusi ja vaimulikke luuletusi. Kirjutab-tõlkis kümnekond voldikut-brošüüri, mille andis välja oma ajalehe lisana 1932–34: “Христианство и алкоголь”, “Христианство и табак”, “Христианство и танцы”, “Иисус любит детей” jt. Tegid aktiivselt kaastööd nelipühilaste kuukirjale *Свет* (Narva).

A: *Русское национальное меньшинство в Эстонской Республике (1918–1940)*. 269 (Trt, Peterburi 2001); ERA.2504.1.14; ERA.1.7.935.

Angelus, Oskar Georg Richard Ka(a)rli p (7.5./25.4.1892 Loo mõis, Harjumaa – 3.11.1979 Lund, Rootsi), riigiametnik, ajaloolane. Mõisavalitseja poeg. Õppis Tln Peetri reaalkoolis 1902–11, TÜs ajalugu 1911–18, *cand hist; dr phil* 1956 (Kieli ülikool). Töötas Tln vaestekomisjonis 1914, Moskva kaubamasja Ventser & Ko ärijuhina 1916–17, Tln-s gümnaasiumiõpetajana 1918. Võttis osa Vabadussõjast 1919–20. Eesti siseministri adjutant 1921–23, siseminiseeriumi asjadevalitseja 1923–26, administratiivosakonna abidirektor 1926–40, mh juhtis nime eestistamise aktsiooni ja korraldas baltisakslaste ümberasumist Saksamaale 1939–40. Veebr 1941 läks järelümberasujana Saksamaale, elas Berliinis. Saksa okupatsiooni algul tuli 8.1941 tagasi Eestisse, oli Eesti Omaavalitsuse sisedirektor 9.1941–7.1944. Põgenes 1944 Saksamaale, 1950 emigreerus Rootsi, töötas vabrikutöölisena Olofströmis, arhiiviasistendina Lundi ülikoolis 1951–60.

Ajakirja *Eesti Politseileht* > *Eesti Politsei* > *Politseileht* (Tln) tegevtoimetaja 1924–30, vastutav toimetaja 1930–37; Eesti Kulturfilmi nõukogu esimees 1936–40. Avaldas 1930. aastate lõpus artikleid nime eestistamisest ajakirjades *Maaomavalitsus* (Tln), *Linnad ja Alevid* > *Eesti Linnad* (Tln). Rootsis elades avaldas kirjutisi (mh Eesti ajaloo kohta) pagulasväljaannetes, sh kuuleht *Võitleja* (Heidelberg), ajaleht *Eesti Päevaleht* (Stockholm), samuti rootsi ja saksa ajakirjanduses. EAL liige 1928–40.

T: mälestusteraamat “Tuhanda valitseja maa. Mälestusi Saksa okupatsiooni ajast 1941–1944” (Stockholm 1956; Tln 1995); Eesti põhiseaduse kommenteeritud väljaanne „Das Grundgesetz des Freistaates Estland“ (Berliin 1928), “Eestist Saksamaale ümberasunute nimestik = Verzeichnis der aus Estland nach Deutschland Umgesiedelten” (Tln 1939, koostaja), “Balten daheim und draussen. Pratchen, Skizzen und Glossen” (Hannover 1951); brošüürid “Piirivalve. 1922–1932” (Tln 1931, toim), “Die Kulturautonomie in Estland” (Flensburg

1951).

A: EAT; ERAKT; EEve; EE14; AA3; VjV; ETeadBL; EOS II: 13 (Tln 2002); Lään; VEPER; *Õigus* 2/1928: 63–64; *Politseileht* 9/1937: 213; *Postimees* 7.5.1942: 1, 22.9.1942: 4; *Vaba Eesti Sõna* 3.11.1951: 4; *Kodumaa* 4/1959: 4, 7.6.1967: 7; *Piinlikud lood*. 63–65 (Tln 1963), II: 46–47; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 202, 207 jm (Tln 1966); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 312 (Tln 1970); *Mehed Vabaduse Puiesteelt*. 295–297 (Uppsala 1972); *Eesti Päevaleht* 17.11.1979: 2; S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 86 (Toronto 1985); *Edasi* 31.7.1990: 5; *Eesti Päevaleht* 27.7.1995: 8; E. Sanden. *An Estonian Saga*. 318 (Cardiff 1996); *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*. 110 (Trt 2015); EAA.402.1.662; ERA.1.7.400.

Angervaks, Hugo (kod.n Eduard Päll, Nikolai p; ps Siim Sepik; 15./2.10.1903 Koosa küla, Kavastu vald, Tartumaa – 13.6.1989 Tln), kirjanik, keeleteadlane. Külasepa poeg. ENSV Ülemnõukogu Presiisiumi esimees 1947–50, Keele ja Kirjanduse Instituudi direktor 1955–68, Teaduste akadeemia Ühiskonnateaduste osakonna akadeemik-sekretär 1968–73. Personaal pensionär alates 1973. ENSV teeneline teadlane 19...

A: EKL; *Valitsused ja riigimehed*. 255 (Tln 2018); *Rahva Hääl. Kirjandus ja kunst*. 23.1.1958: 2; *Saabus päev*. 144 (Tln 1960); *Eesliinil*. 321 (Tln 1962); *Eilsest tänasesse*. 92–101 (Tln 1965); *Teel. Eesti proosa Nõukogudemaal 1920.–1930. aastad*. 333–334 (Tln 1978); *Keel ja Kirjandus* 10/1978: 624; G. Reitsak. *Sõna sai relvaks*. 141, 144 jm (Tln 1979); *Kodumaa* 12.10.1983: 5; *Sirp ja Vasar* 16.6.1989: 15; *Kleio* 4/1995: 32–33; *Akadeemia* 4/1999: 883; *Peipsi piiril, Alatskivil*. 176 (Tartu 2000); *EKP KK organisatsiooniline struktuur 1940–1991*. 335–336 (Tln 2002); A. Tamm. *Aga see oli üks mees*. 111–118 (Tln 2003); J. Urmet (koost). *Enn Vetemaa. Mees nagu saksofon*. 187 (Tln 2012); ERA.R-16.3k.2860.

Animägi, Johan(nes) Juhani/Johani p (ka Juhan; 14./2.10.1896 Viljandi – 14.12.1941 Kirov, Kirovi oblast), ajakirjanik. Kingsepa poeg. Õppis Viljandis ministeeriumikoolis ja linnakoolis, Narva kommertskoolis 1913–17, Petrogradi ülikoolis füüsikat-matemaatikat 1917, TÜS õigusteadust 1920–24 (ei lõpetanud). Arreteeriti bolševike poolt 9.1.1918, viidi Petrogradi Krestõ vanglasse, vabanes 18.3.1918 Bresti rahulepingu põhjal. Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast 1918–20. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 24.4.1941, mõisteti surma (§§ 58-4, 58-13, süüks nõukogudevastaste artiklite avaldamine 1917–40, kontrrevolutsiooniline võitlus 1917–18, osavõtt Vabadussõjast, kuulumine Kaitseliitu), hukati.

Töötas maakonnalehes *Sakala* > *Uus Sakala* > *Meie Sakala* > *Meie Uus Sakala* (Viljandi) 8.1917–20 (vaheaegadega). Seejärel oli päevalehe *Postimees* (Trt) kohalike uudiste toimetaja 1920–22, Tln toimetuse liige 1922–28; ajalehe *Päevaleht* välisuudiste- ja parlamendiosakonna toimetaja 1928–40. Tegi kaastööd Kaitseliidu ajakirjale *Kaitse kodu!*, infoagentuurile Reuter. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Kommunist* vanemtõlk 1940–41. EAL liige 1921–40, juhatus liige 1926–27.

T: mimeografeeritud brošüür „Scouts rügemendiga Vabadussõjas 1918–1920“ (1928, Riigiarhiivis); mälestused 1917–18 kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt“ (Tln 1927).

A: ÕT I: 45; EAT; EEve; AA3; *Peatükke*. 208; OkM; *Sakala* 23.3.1928: 9, 15, 23.3.1938: 4, 6; *Postimees* 12.12.1931: 14; *Päevaleht* 16.12.1935: 18; *Kaitse kodu!* 3-4/1938: 131–133; *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 159, 190 (Trt 2015 [1950]); *Meie Tee* 1–2/1963: 18–21; *Kui kõik alles tärkas*. 82 (Tln 1973); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 108 (Trt 1999); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 216, 396–400 (Trt 2008); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 2008*. 103, 108, 110, 113, 127–128 (Viljandi 2009); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); ERAF.129SM.1.2189.

Anissimov, Aleksandr (Александр Алексеевич Анисимов; 1890–1942), pedagoog, kohalik

kultuuri- ja ühiskonnategelane. Salesja algkooli juhataja Petserimaal 1931–35. Represseeriti 1940.

Petseri vene õpetajate liidu ajakirja *Наш голос* (Petseri 1923–24, ilmus 3 nr) üks toimetajaid. Tegi kaastööd kogumikule *День русского просвещения* (Tln) 1935–39, kirjutas vene ajalehtedes muusikast ja kultuurist.

T: “Учебник стенографии (скорописи) по новейшей слуховой системе” (Petseri 1925), kogumik “Песни для начальных школ с русским языком обучения” (Tln 1935, koostaja koos N. Vehnovskiga), tõlkis vene keelde eestivene algkoolidele mõeldud õpikuid.

A: *Русское национальное меньшинство в Эстонской Республике (1918–1940)*. 281 (Trt, Peterburi 2001); Т. Петровская. *Рассказы о русских людях в Эстонии. “По дороге оттуда”*. В Америке. 37 (New York 1994); ERA.1.7.816.

Annist, August (–1936 Anni; ps Jaan Siiras; A. A. Laanessaar; Oldermann; Theophilus; A. Varmas jm; 28./16.1.1899 Leie küla, Viljandimaa – 6.4.1972 Tln), kirjandusteadlane, folklorist, tõlkija. Väiketaluniku poeg. Õppis Trt kommertskoolis 1913–18, TÜ ajaloo-keeleteaduskonnas 1918, filosoofiateaduskonnas 1919–23, *mag phil* eesti keele alal 1923, *mag phil* eesti ja võrdleva kirjanduse alal 1924; täiendas end TÜ stipendiaadina Helsingi, Pariisi ja Bonni ülikoolides 1924–27; *dr phil* rahvaluule alal 1935 (TÜ; ümber atesteeritud *dr philol* 1957). Võttis õppursõdurina osa Vabadussõjast 1918–19. TÜ abiõppejõud 1927–36, eradotsent ja dotsent 1936–45. Populaarteadusliku raamatusarja “Elav Teadus” tegevtoimetaja 1932–40, osales aktiivselt kultuuri- ja teadusorganisatsioonides. Arreteeriti 16.5.1945, mõisteti kuueks aastaks vangi (§ 58-10, süüks üliõpilasselts Veljestosse kuulumine, nõukogudevastase propaganda). Kandis karistust Harku ja Valga vanglates, vabanes 16.5.1951. Elatas end juhuslike tõlke- ja toimetamistöodega, hiljem oli KKI rahvaluulesektori vanemteadur 1958–71.

Alates 1920. aastate algusest avaldas ajakirjanduses kirjanduskriitikat, kirjandusloolisi uurimusi, kirjandusteoreetilisi artikleid, soome kirjanduse tutvustusi, publitsistikat, reisikirju, luulet ja luuletõlkeid. Need ilmusid ajakirjades *Eesti Kirjandus* 1922–39, *Üliõpilasleht* 1922–35, *Odamees* 1922–25, *Uudismaa* 1922–26 (oli ka toimetuse liige 1922–24), *Looming* 1923–39, *Kevadik* 1924–38, *Külvaja* 1927, *Kirjanduslik Orbiit* (1929–30), *Olion* 1930–33, *Tänapäev* 1936–39, *Akadeemia* 1937–40 ning juhuslikumalt päevalehtedes *Postimees* (Trt), *Päevaleht* (Tln). Oli ajakirja *Akadeemia* üks asutajaid 1937. Tutvustas Eesti olusid Soome päevalehtedes *Uusi Aura* (Turu) 1925 ja *Uusi Suomi* (Helsingi) 1925 ning kultuuriajakirjas *Suomalainen Suomi* (Helsingi) 1933–38. Nõukogude ajal ilmus tema kirjutisi järjepidevalt ajakirjades *Eesti Keel ja Kirjandus* 1941, *Looming* 1941 ja 1957–71, *Keel ja Kirjandus* 1958–71, juhuslikumalt kultuurilehes *Sirp ja Vasar* ning päevalehes *Edasi* (Trt). Avaldas ajakirjanduses kokku ligi 350 artiklit.

T: arvukad uurimused eesti folkloorist ja varasemast kirjandusest, eriti „Kalevipojast“ ja **F. R. Kreutzwaldist**; ülevaated “Viro neuvostokurimuksessa” (Porvoo, Helsingi 1942) ja “Viron historia” (Porvoo, Helsingi 1944, kaasautor; eesti k Stockholm 1946); kolm rahvalaulupärast regivärsilist poemi; kaastoimetaja ja -autor EÜS Veljesto koguteostes „Mõtteid valmivast intelligenstsisst“ (Trt 1923, Tln 1997), „Dünamis I“ (Trt 1928), „Kultuuri ja teaduse teilt“ (Trt 1932), „Võim ja vaim“ (Trt 1940); artikli- ja mälestustevalimik “Elu ja luule” (Tln 1987), artiklivalimikud “Noorusmaa” (Trt 2011), „Kirjanduskultuur“ (Trt 2017); eeposte tõlked: “Kalevala” (Trt 1939; Tln 1959, Tln 1985), “Ilias” (Tln 1960), “Odüsseia” (Tln 1963).

A: EAT; EBL tk; EEve; ENE; E(N)E; EE14; EKBL; EKrL; EKL; AA3; Erni; ISIK; *Postimees* 29.5.1935: 8; 27.1.1939: 6; 19.3.1992: 7; 12.3.2005: 14; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 57–59 (Trt 1935); *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 117 (Trt 1949); *Keel ja Kirjandus* 1/1959: 52; 1/1969: 32–35; 6/1972: 383–384, 1/1999: 1–5; 1/2006: 66–71; *Kodumaa* 2.9.1964: 4–5; 29.1.1969: 5; 21.10.1970: 7, 12.4.1972: 7; *Edasi* 14.5.1967: 3,

7.4.1972: 4, 27.1.1974: 3, 23.5.1987: 4, 29.1.1989: 5; *Tulimuld* 1/1969: 17–25; *Sirp ja Vasar* 24.1.1969: 2; 23.10.1987: 5; *Rahva Hääl* 28.1.1969: 2; 7.4.1972: 4; *Looming* 1/1969: 115–123; 7/1972: 1202–1206; 1/1979: 139–140; 1/1984: 101–112; 4/1984: 572–575; 2/1988: 259–261; 7/1990: 946–947; 6/1991: 845–846; 1/2003: 120–121; 7/2004: 1071–1086; *Tartu Riiklik Ülikool* 24.1.1969: 2; 12.3.1971: 1; 14.4.1972: 4; 8.2.1974: 3; *Kui kõik alles tärkas*. 328–329 (Tln 1973); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. II: 385, 405–406 (Tln 1980); *Emakeele Seltsi aastaraamat*. 28: 30–42 (Tln 1984); A. Annist. *Elu ja luule*. 8–16, 278–318 (Tln 1987; sisaldab bibliograafiat); B. Kangro. *Häitsemehi ja pärlipüüdjaid*. II: 126–142 (Lund 1987); *Õhtuleht* 29.8.1987: 2; E. Hion. *Pilte kultuuriloo taustal*. 39 (Tln 1990); *Vikerkaar* 5/1991: 90–92; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 118–119, 125, 155–157, 190 jm (Tln 2010 [1994]); *Kultuur ja Elu* detsember/1995: 10–13; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 96–97 jm (Trt 2001 [1996]); *Akadeemia* 7/1997: 1374–1375; 11/1999: 2329–2355; E. Piir. *Koltuvaid kõrrekesi koduselt kamaralt*. 105–109 (Viljandi 1998); *VVV. Veljesto IX koguteos*. 95–97 (Trt 1999); *Eesti Päevaleht* (Tln) 28.1.1999: 10; O. Kruus. *Tinatähtedega taevas*. 81–86 (Tln 2000); *Eesti kultuur 1940. aastate teisel poolel*. 84–106 (Tln 2001); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 226–230, 245–248, 378 jm (Tln 2001); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 96–97 jm (Trt 2001); R. Mirov. *Sõnast sõnasse*. 353–360 jm (Tln, Trt 2002); A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 139–140 (Tln 2003); H. Rebane. *Uhke põhjamaine*. 256–258, 288–294 jm (Tln 2003); A. Annist. *Fr. R. Kreutzwaldi „Kalevipoeg“*. 5–19 (Tln 2005); *Kultuurisild üle Soome lahe*. 323–344 (Trt 2005); M. Soosaar. *Lase vareseid*. 134 (Tln 2006); E. Tubin. *Kirjad II*. 629 jm (Tln 2006); *Kannatuste aastad 1940–1991. 1. vihik*. 115 (Tln 2008); *Acta Historica Tallinnensia* 12/2008: 18–34; R. Parve. *Minu aeg*. 51 (Tln 2010); A. Annist. *Noorusmaa*. 457–461 (Trt 2011); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 353 (Tln 2014); A. Kull. *Kull ja kiri*. 239–240 (Trt 2015); A. Annist. *Kirjanduskultuur*. 407–413 (Trt 2017); *Eesti Ajalugu* 11/2018: 79; A. Kook (1979). *Noorsooajakirja „Kevadik“ temaatika ja probleemistik aastail 1924–1932*. 47–50, 52 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Annusson, Jüri Jaani p (ka Annuson; 11.7./29.6.1884 Enge vald, Pärnumaa – 1965 USA), haridustegelane, keemik. Talunike poeg. Õppis Pärnu gümnaasiumis 1904–06, TUs keemiat 1906–10. Töötas kooliõpetajana Viljandis, Pärnus ja Tln-s 1910–19, sh oli Tln poeglase kommertskooli direktor 1915–18 ja Tln poeglase gümnaasiumi direktor 1917–18; Tln koolivalitsuse juhataja 1918–19, Tln tehnikumi keemiaõppejõud 1919–26. Riigikogu liige 1920–23 (Tööerakonna nimekirjas), haridusminister 10.1920–1.1921. Tegutses aktiivselt Eesti õpetajaskonna organiseerimisel ja hariduselu korraldamisel. Aastal 1925 asus Põhja-Ameerikasse, oli Eesti konsul New Yorgis 1926, seejärel tööstuskeemik Chicagos 1926–31 ja New Yorgis 1931–37. Võttis aktiivselt osa kohalikust seltsielust, mh oli New Yorgi Eesti Haridusseltsi laste täienduskooli algataja 1933. Naasis Eestisse 11.1937, oli Loodusvarade instituudi keemik-eriteadlane 1938–40, Tööstuslike uurimiste instituudi vanem tehniline töötaja, küttelabori juhataja 1940–41, direktor 1941–44, samuti Tln tehnikaülikooli õppeülesannete täitja 1938–44. Põgenes 1944 Saksamaale, oli keemiaõppejõud Balti ülikoolis (Hamburg, Pinneberg) 1946, hiljem emigreerus USAsse.

Eesti õpetajate liidu ajakirja *Kasvatus* toimetuse liige 1919–21, vastutav toimetaja 1921, hiljem kaastöötaja. Avaldas haridusalaseid artikleid ka päevalehes *Vaba Maa*. Ajakirja *Eesti Tehnika Seltsi ajakiri* üks asutajaid 1919, abitoimetaja 1919–21. Loodusteadusliku ajakirja *Loodus* (Trt) toimetuse liige 1923–24. Ameerikas elades oli kuukirja *Meie Tee* (New York) üks asutajaid 1931, toimetuse liige 1931–37, lühemat aega ka tegevtoimetaja

T: “Igapäevane keemia” (Trt 1913); kolm keemiaõpikut (Tln 1921, 1927), mõned brošüürid kooliküsimustest.

A: EBL; EAT; EE; VET; EBLtk; EEtk; EEve; EÜS2; ENE; PPG: 248; EE14; ETeadVK;

AA2; TTÜ BL; ETeadBL; VjV; EVT; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 130–131 (Trt 1926); *Tallinna Linna Poeglaste Humanitaargümnaasium 1631–1931*. 77–84, 97 jm (Tln 1931); *Meie Tee* 7/1934: 9, 12/1937: 191, 12/1939: 192, 10/1951: 154, 9-12/1983: 97–98; E. Laaman. *Juhan Luiga*. 199 (Trt 1938); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 265 jm (Trt 2015 [1950]); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 166 (Tln 1991 [1953]); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 223–224 (Lund 1962); M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 64–65 jm (Stockholm 1965); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 347 (Tln 1975); *Nõukogude pedagoogika ja kool*. XVII: 60–78 (Tln 1978); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 125 jm (Montreal 1982); *Tehnika ja Tootmine* 8/1989: 42–44; *Haridus* 7/1990: 42–44, 1-2/2009: 19–21; EAA VI: 145, 148 (Trt 1991); K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 14–16 jm (Tln 1994); *Kooliuuenduslane* 3/1994: 14–15, 1/2000: 13–15, 3-4/2000: 27–42; *Tallinna hariduselu 1918–2010: üldharidus ja hariduskorraldus*. 698–699, 714 (Tln 2012); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 240 (Trt 2018); EAA.402.1.760; ERA.R-66.2.6.

Ansomardi (ps; kod.n Peäro-August Pitka; 26./14.8.1866 Jalgsema küla, Järvamaa – 25?.7.1915 Narevi jõe lähedal, Poola), sõjaväelane (polkovnik), kirjanik. Talunike poeg, **J. Pitka** vend. Õppis Rakveres haridusseltsi “Kalevipoeg” koolis 1879–81, Peterburi linnakoolis 1882, Tln Aleksandri gümnaasiumis 1883–87 (ei lõpetanud). Astus vabatahtlikuna Vene armeesse 1887, õppis Peterburi junkrukoolis 1889–91, teenis ohvitserina mitmes väeosas Soomes, Pihkvas, Jaroslavlis. Võttis osa I maailmasõjast, langes lahingutes Narevi jõe ääres sakslaste kätte vangiks 25.7.1915 ja tapeti. 1890. a paiku saatis **J. Hurdale** rahvaluulet.

Avaldas ajakirjanduses jutukesi lihtrahva ja sõjaväelaste elust ning eesti keele alaseid artikleid; neid ilmus päevalehes *Postimees* (Trt, alates 1897), nädalalehes *Ristirahva pühapäeva leht*, ajalehes *Uus Aeg*, ajakirjades *Rahva Lõbu-leht* (Trt, Põltsamaa, Tln), *Lasteleht* (Trt), *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt), *Eesti Kirjandus* (Trt).

T: jutukogud “Jalgsemaa Kitse-eide muinasjutud” (*Rahva Lõbu-leht* 7–8/1901, Trt 1901, 1926, Tln 1979, 2008), “Elu-pudemed” (Trt 1909), “Sõja päivilt” (Trt 1910), “Lastejutud” (Trt 1911, 1925); näidendid “Murueide tütar” (Trt 1900, 1905), “Matsil unes, teistel ilmsi” (Trt 1901); “Võimlemise ehk gümnaastika õpetus kooliõpetajatele, koolidele ja iseharjutamiseks” (Trt 1904, 1906); esimene eestikeelne sõjandusalane oskussõnastik “Sõjamehe sõnastik” (Tln 1914).

A: PmA; EBL; EE; EBL tk; EEve; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; Järvamaalt; EE14; EKL; ISIK; M. Lepp. *1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus*. 17–18 (Tln 2010 [1922–27]); *Rakvere Linna III Algkool 1805–1930*. 104–105 (Rakvere 1930); *Keel ja Kirjandus* 11/1966: 696–698, 6/1998: 395–396; *Eesti Päevaleht* 16.12.1966: 1–2; EKA III: 534–537 (Tln 1969); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 190 (Tln 1974); *Reede* 1.9.1989: 4; *Enn Nurmiste sõnas ja pildis*. 86–92 (Tln 1994); *Virumaa Teataja* 18.1.1997: 10; *KesKus* 3/2001: 26; O. Kruus. *Kakskümmend üks pulma ja üksteist surma*. 136–138 (Tln 2003); *Akadeemia* 9/2005: 1938–1940, 7/2009: 1329–1351; *Kultuur ja Elu* 1/2012: 66–71; *Eesti Naine* 10/2012: 68–69; K. Hellerma (1981). „Rahva Lõbu-leht“ ilukirjanduslik-populaarteadusliku ajakirjana. 9–10 (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö, käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Anson, Anton (ka Hanson; ps Pärnlane jm; 2.1.1852/21.12.1851 Seli vald, Pärnumaa – 12.6.1918 Trt), pedagoog. Talunike poeg. Lõpetas Riia õpetajate seminari 1874, tegi gümnaasiumiõpetaja kutseeksami 1879, linnakooliõpetaja kutseeksami 1887. Töötas kooliõpetajana Pärnus 1874–79, Kuramaal Bauskes 1879–86 ja Võrus 1887–88, Eesti Aleksandrikooli inspektor (juhataja) 1888–1905, kooliinspektor Riias, Paides ja Tartus 1905–18. Pärnus elades osales aktiivselt rahvuslike seltside tegevuses, sh Endla seltsi esimene esimees 1878–79.

Toimetas koos **J. Otstaveliga** nädalalehte *Perno Postimees* 1.–10.1878 (41 nr, kirjutas

juhtkirjad), kuid ametlikult neid toimetajaks ei kinnitatud. Oli äsja (3.1878) ilmuma hakanud *Sakala* suuna pooldaja, saatis ka sellele lehele sõnumeid, eeskätt kooliasjadest, „Endla“ seltsi tegevusest, Pärnu linna elust jms. Loobus ajakirjanduslikust tegevusest 1879, kui asus Kuramaale õpetajaks.

A: PmA; ÖT I: 57; EBL tk; EEve; EKOBL; *Postimees* 12.6.1918: 2, 11.11.1936: 7; 18.6.1937: 7; H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 207, 258–260 jm (Trt 1939); E. Plotnik. *Hans Pöögelmann*. I: 18 (Tln 1965); E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni “Sakala”*. 310–311 (Tln 1971); *Keel ja Kirjandus* 4/1986: 221–222, 225; T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. 104–105 (Tln 1997); *Pärnu kultuurielu 2003*. 139 (Pärnu 2004); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 374, 407 (Tln 2004); *Pärnu Postimees* 10.4.2007: 15; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 333–334 (Tln, Trt 2016).

Antik, Richard Johannes (ps Vaataja; 11.4./29.3.1901 Äksi, Tartumaa – 16.4.1998 Toronto), raamatukogutegelane, bibliograaf, kunstikriitik. Kooliõpetaja poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1912–16, Trt kommertsgümnaasiumis 1916–22, TÜs kaubandust 1922–28 (ei lõpetanud), täiendas end Praha Karli ülikoolis 1927, õppis TÜs filoloogiat 1931–33 ja 1938–39 (ei lõpetanud). Võttis õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919–20. ERM arhiivraamatukogu ametnik 1923–27, juhataja 1927–42. Tegi õppereise Leipzigi, Stockholmi ja Helsingi raamatukogudesse, korraldas ümber ERM arhiivraamatukogu tööpõhimõtted. Dets 1942 avas Trt-s raamatu- ja kunstiantikvariaadi. Sept 1944 põgenes Taani, töötas Kopenhaagenis arhivaarina kindlustusseltsis Danske Phönix, eksport-importfirmas H. A. Mölle, Hagerupi kirjastuse kunstikirjanduse ja rariteetide osakonnas. Dets 1951 asus Kanadasse, töötas üle kümne aasta Toronto keskhaiglas ametnikuna. Pärast pensionileminekut asutas 1967 Toronto kesklinnas kunstigalerii Antik Gallery, müüs selle 1969. Osales aktiivselt pagulaseesti kultuuri- ja seltsielus, korraldas eesti kunsti näitusi Taanis ja Kanadas. Asutas Eesti Keskarhiivi Kanadas 1961 (koos **K. Eermega**), oli selle juhataja 1975–87.

Koolipoisina ja aktiivse skaudina tegi kaastööd ajakirjale *Eesti Skout* (Trt), oli selle ajakirja toimetuse liige 1921–24, toimetas ka Trt skautide maleva ajakirja *Ole Valmis* (Trt 1921–22, ilmus 3 nr). Saatis sõnumeid skautidest ajalehele *Päevaleht*, oli lehe alaline kaastööline ja Trt esindaja 1921–27, kirjutas kohalikke sõnumeid ja ülevaateid õpetajate, usuteadlaste, EKS jm nõupidamistest. Alates 1926 avaldas kirjutisi raamatukogundusest, eesti raamatu ja ajakirjanduse ajaloost paljudes väljaannetes, kõige rohkem päevalehtedes *Postimees* > *Tartu Kommunist* (Trt) 1928–41, *Päevaleht* 1928–30, *Uus Eesti* 1936–40, raamatukoguhoidjate ühingu ajakirjas *Raamatukogu* 1929–40, ajakirjas *Eesti Kirjandus* (Trt) 1933–39 jm. Kanadas tegutses ajalehe *Meie Elu* (Toronto) kunstikriitikuna 1954–87, kirjutas järjepidevalt ka teatri-, kontserdi- ja kirjandusarvustusi, kultuuriülevaateid, juubeliartikleid ja nekrolooge.

T: bibliograafiad „Eesti raamatute üldnimestik 1918–1923” (Trt 1931), „Eesti ajakirjandus 1766–1930. Bibliograafia ühes toimetajate ja väljaandjate loeteluga” (Trt 1932); ülevaade „Eesti raamat 1535–1935” (Tln 1936); mitmed raamatukogunduse käsiraamatud; koguteos „Eestlased Kanadas” I–II (Toronto 1975, 1985; kaasautor, toim); koostas eesti raamatute üldbibliograafia 1535–1861 (käsikirjas); tema arhiiv asub Eesti Kirjandusmuuseumis.

A: EAT; EBLtk; EEtk; EEve; ENE; EKBL; ETeadVK; E(N)E; EKKE; EÜS3; AA3; EKrL; EE14; EKL; ETeadBL; ISIK; *Postimees* 22.4.1938: 9; *Eestlased Kanadas*. 536–539 jm (Toronto 1975); *Keel ja Kirjandus* 4/1991: 239; 10/2002: 742–747; *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat*. 3/1991: 88–89 (Tln 1992), 9/1997: 105–110 (Trt 1998); *Paar sammukest...* 15. 154–155 (Trt 1998); *Raamatu valgusel* (Trt 2001; sisaldab bibliograafiat); *Raamatukogu* 2/1996: 40; 1/1997: 33; 3/1998: 42; 2/2001: 40–41; *Õpetajate Leht* 27.4.2001: 18; *Sirp* 4.5.2001: 18; *Tartu Postimees* 11.7.2001: 2; *Eesti Elu* 30.10.2002: 7; 1.4.2011: 11; *Raamat on...* II: 222–233 (Tln 2002); J. Hain. *Raamatulehitseja*. 88–96 (Tln

2011); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 318–320, 364–366 (Tln 2014); *Elu raamatute keskel*. 187–189 (Tln 2015); A. Mesikepp (1991). Eesti noorsooajakirjad 1920–1930. 45 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Antje, Märt (ka Mart; 19.5.1864–?), trükkal. M. Schifferi trükikoja masinameister, osanik 1900–06. Ostis **M. Martnalt** trükikoja 2.1906, oli selle omanik kuni 1912. Hiljem toiduainetekaupluse omanik Tln-s 1932.

Päevalehe *Õigus* > *Virulane* ja selle lisalehe *Kirjandus ja Teadus* väljaandja ja vastutav toimetaja 1907 ja 1909–10. Sügisel 1909 omandas **J. Järvelt** lehe väljaandmisõiguse. Kuna ta olevat andnud tsensor **H. Jannsenile** altkäemaksu, nõudsid *Virulase* toimetuse vanemad liikmed A. tagasiastumist. A. keeldus, vana toimetuse lahkus töölt 15.1.1910 ja asutas päevalehe *Tallinna Teataja*. Sügisel 1910 müüs A. oma ajalehe väljaandmisõiguse **P. Grünfeldtile**.

A: *Rahva Päevaleht* 19.1.1910: 1–2, 23.1.1910: 3; ÖT XVI: 71 (Tln 1938); *Keel ja Kirjandus* 1/1982: 22–27; 12/2009: 936–937; *Polügrafist* 2/1985: 14, 3/1985: 20–21; O. Kruus. *Tinatähtedega taevas*. 110–117 (Tln 2000); *Konstantin Pätsi tegevusest*. 43–44 (Tln 2002); M. Metsanurk. *Mälestused*. 493–494 (Trt 2005); EAA.2113.1.788; ERA.891.2.15459.

Anto, Heino Peetri p (dokumentides Hindrik; ps A,N,T,o; 13./1.10.1882 Rahuste küla, Saaremaa – 13.9.1955 Tln), ametnik, teatritegelane, ajakirjanik. Taluperemehe-kaluri poeg. Õppis Kuressaare linnakoolis 1893–98, täiendas end iseõppijana. Posti- ja telegraafiametniku õpilane Kuressaares 1898–1900, posti- ja telegraafiametnik Rakveres 1900, Kuressaares 1900–01, Tln-s 1902–04 ja Liibavis (Liepāja) 1904–14. Võttis osa I maailmasõjast 1914–17 (telegraafiametnik). Tln peapostkontori ülema abi, ülem 1918–21, posti-telegraafi-telefoni peavalitsuse ülema abi, administratiivosakonna juhataja 1921–24. Riigikogu liige 1925–26 (Tööraha Ühise Väerinna nimekirjas). “Estonia” dramaturg ja näitleja 1907–16 (vaheaegadega), Draamateatri üks asutajaid 1916, juhatause esimees 1917–20, dramaturg ja näitleja 1918–24. Tln jahtklubi liige, purjesportlane, osales ka rahvusvahelistel võistlustel. Alates 1940 invaliid, pärast sõda tegi juhuslikke tõlketöid. Personaalpensionär 1945–51.

Kuressaares elades osales kirjandusringis, mis andis välja käsikirjalist ajakirja **Nooreestlane* (Kuressaare 1901–05), avaldas seal artikleid, vesteid, jutte, luuletusi ja tõlkeid 1901–02. Trükiajakirjandusele tegi kaastööd alates 1905, avaldas luuletusi, kirjutisi kunstist, kirjandusest, teatrist, purjespordist ajakirjades *Rahva Lõbu-leht* 1905–06, *Näitelava* (1909–10), *Teater*, EALi suvealbumis *Ahoi!* 1935. Oli tööstuse-kaubanduse kuukirja *Meie Turg* tegevtoimetaja (1924–25, ilmus 10 nr), seejärel ajakirja *Kaubandus-tööstuskoja Teataja* vastutav toimetaja 1926–40 (ajakiri ilmus 2 korda kuus), pensioneerus 4.1940 viletsa tervise tõttu.

T: kümme-kond näidendit (peamiselt rannaelust); teatrilooline käsitlus “Draamateatri tähelend” (*Teater* 1937); draama- ja proosatõlked, sh Coudenhove-Kalergi “Totaalne riik – totaalne inimene” (1938, 1940, 1988).

A: EAT; SBL; EMT; ENE; EKBL; EKrL; EKL; SK; ESBL; ETeatrBL; VjV; ISIK; *Päevaleht* 13.10.1932: 6; *Postimees* 16.10.1932: 2; EKA III: 566–570 (Tln 1969); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 239 (Tln 1970); *Kommunismiehitaja* 6.7.1971: 3, 26.10.1972: 3; *Keel ja Kirjandus* 6-7/1972: 331–345, 390–402; J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 379 (Tln 1975); H. Rebane. *Uhke põhjamaine*. 12 (Tln 2003); K. Hellerma (1981). „Rahva Lõbu-leht“ ilukirjanduslik-populaarteadusliku ajakirjana. 57, 62 (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö, käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERA.50.12.230; ERA.891.4.59; ERA.R-16.3k.13.

Antropoff, Roman v. (6.6.1836 Tln – 19.12.1926 Üksnurme mõis, Harjumaa), jurist. Kohtuniku poeg. Lõpetas Tln rüütli- ja toomkooli 1856, õppis TUs 1856–63

(vaheaegadega), *cand jur.* Tln meeskohtu kaasistuja 1863–64, Harju–Järva kreiskohtu sekretär 1864–65 ja 1869–84, vahepeal Eestimaa kubermanguvalitsuse asjaajamise haldur 1865–69. Alates 1880 Tln Toomlossi foogt ja Eestimaa Ülemaakohtu advokaat, Eestimaa rüütelkonna ökonomiasekretär 1893–96. Tln linnavolikogu saadik 1898–1912. Alates 1900 elas oma mõisas Üksnurmel. Osales aktiivselt eesti seltsielus, laulupeo üks korraldajaist, Estonia seltsi president.

Eestimaa kubermanguvalitsuse ametliku teadetelehe *Maa Walla Kuulutaja* (Tln) vastutav toimetaja 1862, 1865–67, 1870 ja 1873 ning väljaandja 1874–87.

A: AA1: 469–480; DBBL: 16; EAA.30.4.1737, EAA.30.4.2126, EAA.30.4.2687, EAA.30.4.4046, EAA.29.2.3019, EAA.29.2.6027, EAA.30.13.29.

Antson, Aleksander (ps A. Allex; A. Lex; Al. An; Ralf Malk; Ralf Merder; Sven Ramm; 31./19.8.1899 Pihlta vald, Saaremaa – 21.9.1945 Haapsalu), kirjanik, ajakirjanik. Vabadiku poeg. Lõpetas Kahtla kihelkonnakooli 1915, täiendas end õpetajate suvekursustel 1919–1920, vabakuulajana TÜ-s. Töötas algkooliõpetajana Kailukal, Kuressaares, Võrus ja Kureveres 1915–25, seejärel tegutses ajakirjanikuna ja näitekirjanikuna, oli Autorikaitse Ühingu asjaajaja-direktor 1934–40. Sportlane, võistles kergejõustikus Pariisi OM-l 1924, võttis osa spordiliikumisest, Eesti Töölisspordi Liidu üks asutajaid ja esimees 1927–28. Rahvaloomingu Keskmaja rajaja ja direktor 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal oli vangis 1941–44. Suri liiklusõnnetuse tagajärjel.

Kaastööd ajakirjandusele hakkas tegema 1921. Koolinoorte almanahhi *Viisnurk* vastutav toimetaja (Võru 1923, ilmus 1 nr; pidi selle väljaandmise tõttu Võrus õpetajaametist lahkuma). Käis päevalehe *Postimees* kirjasaatjana Pariisi OM-l 1924. Töötas ajakirjanikuna ajalehes *Virulane* (Rakvere) 1925–26, sotsialistide päevalehes *Rahva Sõna* 1927–30 ja päevalehes *Vaba Maa* (Tln) 1931–33. Andis välja ja toimetas ajakirja *Töölissportlane* (1929, ilmus 1 nr). Tln Spordipressi Klubi infobüroo juhataja 1933–34. Tegi kaastööd ajalehtedele *Eesti Spordileht*, *Postimees*, *Päevaleht* (ja selle lisa *Kunst ja Kirjandus*), *Meie Hääl* (1930–31), *Nool* (1933), *Uus Eesti*, *Olümpialeht* (1935–36), *Uusi Suomi* (Helsingi), ajakirjadele *Uudismaa*, *Urikivi*, *Looming* (Trt), *Vabaharidustöö*, *Varamu*. Käis spordiajakirjanikuna Soomes, Rootsis, Itaalias ja NSVLs. Pärast juunipööret 1940 oli paar kuud kirjastuse *Vaba Maa* ajalehede juht: ajalehe *Maa Hääl* peatoimetaja (kuni sulgemiseni 23.8.1940), päevalehe *Rahvaleht* vastutav toimetaja (kuni sulgemiseni 17.9.1940), nädalalehe *Esmaspäev* peatoimetaja (kuni sulgemiseni 28.9.1940). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ka spordiajakirja *Kehakultuur* vastutav toimetaja 8.1940–7.1941 ja päevalehe *Noorte Hääl* vastutav sekretär 9.1940–8.1941. EAL liige 1930–36 ja 1940, vahepeal toetajaliige 1936–40, juhatuse liige alates 8.1940; Tln Spordipressi Klubi liige 1932–?, esimees 1937–?.

T: reisikiri “Tänapäeva Venemaa” (Trt 1930, kaasautor); ülevaateteos “Berliini olümpiamängud” (Trt 1936, Tln 1992); käsiraamat “Võimlemine” (Trt, Tln 1939, kaaskoost); neli kogu epigramme (1927, 1930, 1933, 1946), kümmekond näidendit, kaks romaani, andis välja vasakpoolsete noorkirjanike almanahhi “Aksioon” (I–III, 1926–29).

A: EAT; SBL; EEtK; ENE; E(N)E; EE14; EEve; EKBL; EKrL; EKL; EKoBL; SK; ESBL; ISIK; *Rahva Sõna* 1.3.1932: 7; *Spordi Magasin*. 53 (Tln 1935); ÖT XV: 78 (Tln 1937); *Noorte Hääl* 27.9.1945: 4; J. Remmelgas. *Tuline värav*. 22, 35, 44–45 (Tln 2004 [1955]); *Looming* 9/1955: 1125–1130; 3/2014: 372–373; *Rahva Hääl* 22.9.1955: 3; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 182–184 (Stockholm 1959); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 325–327 (Toronto 1959); *Kodumaa* 36/1959: 2; *Keel ja Kirjandus* 12/1960: 747–750, 7/1963: 421, 7/1964: 429–435, 7/1965: 410–421; *Väliseestlase kalender 1963*. 74 (New York 1962); *Eilsest tänasesse*. 398–399 (Tln 1965); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 226–229 jm (Tln 1970); *Kui kõik alles tärkas*. 117, 127 jm (Tln 1973); *Edasi* 28.4.1973: 3; *Sirp ja Vasar* 6.9.1974: 4; O. Pesti, K. Rikas. *Kingissepa rajooni ajaloo- ja kultuurimälestised*. 139–140

(Tln 1983); D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 90, 94 (Tln 2010 [1994]); *ÕESi aastaraamat 1988–1993*. 243 (Trt 1995); *Meie Maa* 7.9.1999: 4; *Spordileht* 17.9.1999: 13; *Viruskundra* veebruar/2000: 4; K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 46–52, 60 jm (Tln 2002); O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 183 (Tln 2003); R. Parve. *Minu aeg*. 77–78; 190 (Tln 2010); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 431–432 (Tln, Trt 2016); V. Tamming (1970). Ülevaatlikku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 61–63, 121 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Anvelt, Jaan (ЯН АНВЕЛЬТ; ps 1916– Eessaare Aadu; Jaan Hulm; K. Maatamees; al-De; Marksist, Klassiteadlik proletaarlane; Mitte Noor; N. Alt.; Orthodox; Nemo jne; 18./6.4.1884 Oorgu küla, Viljandimaa – 11.12.1937 NSVL), poliitikategelane, publitsist, kirjanik. Talunike poeg, **A. Ostra** (fiktiivne) abikaasa, **A. Stein-Anvelti** abikaasa. Lõpetas Piliistvere kihelkonnakooli, õppis Trt õpetajate seminaris 1900–02 (ei lõpetanud), sooritas Peterburis algkooliõpetaja kutseeksami 1905 (eksternina) ja gümnaasiumi lõpueksamid 1907 (eksternina), õppis Peterburi ülikoolis õigusteadust 1907–11 (heideti ülikoolist välja rahutuste organiseerimise eest), lõpetas 1912 (eksternina). Kontoriametnik Peterburis 1903–05, kooliõpetaja Toilas 1905–07, tunniandja Peterburis 1907–11, advokaadiabi Narvas 1912–17. Ühines bolševikega (VSDTPga) 1907, I maailmasõja ajal alustas põrandaalust tegevust, organiseeris Ragulovo külas (Jamburgi maakond) trükikoja, kus 1915–16 trükiti eesti- ja venekeelseid kommunistlikke lendlehti. Aastatel 1917–19 oli Eesti enamlaste üks juhte ja võimuhaaramise korraldajaid, Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee esimees, Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee liige, Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esimees. Eesti Maapäeva saadikuna (1917–19) tegi ettepaneku Maapäev laiali saata, tegutses Eesti rahvusväeosade loomise vastu. Jaanuaris 1919 põgenes Venemaale, oli Petrogradi kaitsenõukogu liige ja Petrogradi kindlustatud rajooni ülem 1920–21. Aug 1921 tuli illegaalselt Eestisse, asus juhtima eesti bolševistlikku liikumist, töötas välja Tööraha Ühise Väerinna taktika 1923. a Riigikogu valimisteks, oli 1924. a riigipöördekatse üldjuht. Pärast selle nurjumist varjas end, märtsis 1925 läks tagasi Vene NFSVsse. Töötas Moskvast Žukovski-nimelise lennuväeakadeemia komissarina 1926–29, NSVL tsiviilõhulaevastiku peavalitsuse ülema asetäitjana 1929–35, oli Eesti esindaja Kominterni Täitevkomitees 1926–31, Kominterni rahvusvahelise kontrollkomisjoni vastutav sekretär 1935–37. Arreteeriti NKVD poolt 5.12.1937 ja hukati. Rehabiliteeritud 1956.

Seminaristina Trt-s kuulus käsikirjalise kirjandusliku ajakirja *Ärataja*^o (1901–02) toimetusse. Sajandi alguses tegi kaastööd ajakirjale *Linda* (Trt), päevalehele *Postimees* (Trt), ajalehtedele *Hommik* (Trt 1906–07) ja *Töö* (1908–09), samuti **J. Lilienbachi** albumile „Edasi!” (1905–17). Toimetas ja kirjastas Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi väljaandeid. Alates 11.1912 oli bolševistliku ajalehe *Kiir* (Narva) tegelik toimetaja 1912–14 (*Kiir* suleti 8.1913 (ilmus 129 nr), aga jätkas ilmumist teiste nimede all: *Narva Kiir* (9.–11.1913, ilmus 27 nr) > *Rahvaleht* (12.1913, ilmus 11 nr) > *Töö Hääl* (1.–5.1914, ilmus 53 nr) > *Töö Kiir* (5.–7.1914, ilmus 8 nr)). A. määras lehe poliitilise suuna, kirjutas juhtkirju, följetone, poliitilisi artikleid, propageeris bolševistlikke ideid: õhutas streigiliikumist, klassivõitlust, sallimatust rahvusküsimustes. Ajaleht suleti lõplikult I maailmasõja alguses. Tegi järjepidevalt kaastööd ka bolševistlikule päevalehele *Правда* ja selle järglastele (Peterburi 1912–14, sulgemiste tõttu ilmus ajaleht kaheksa nime all). 1917 asutas Tln-s sotsiaaldemokraatliku päevalehe *Kiir* > *Tööline* (3.1917–2.1918, ilmus 172 nr), oli selle vastutav toimetaja. Samal ajal tegi kaastööd ka ajalehtedele *Maatamees* (1917–18), *Eesti Teataja* (1917–18), *Rahva Hääl* (Võru 1917–18), *Eesti Kütiväe Teataja* (Jamburg, Narva 1818–19), ajakirjale *Tapper* (1917–18). Illegaalselt Eesti Vabariigis elades toimetas illegaalset ajalehte *Kommunist* 1921–24 (ilmus ebaregulaarselt), kirjutas enamiku juhtkirjadest, samuti avaldas artikleid Tln-s legaalselt

ilmunud bolševistlikes väljaannetes: ajalehtedes *Rõhutute Hää* 1921, *Punane Täht* (1922, ilmus 2 nr), *Meie Hää* > *Uus Meie Hää* (1922, kokku ilmus 38 nr), *Tallinna Tööline* (1922, ilmus 26 nr), *Tööline* (1922–23, ilmus 114 nr), *Tööraha Hää* (1923, ilmus 47 nr) > *Töö Lipp* (1923, ilmus 18 nr), *Tööliste Lipp* (1923–24, ilmus 7 nr), *Meie Leht* (1924, ilmus 12 nr), ajakirjades *Töö* (1921–23, ilmus 18 nr), *Poliitika ja taktika ajakiri* (1922, ilmus 2 nr), töölisnoorte kuukirjas *Noor Tööline* > *Meie Noor Tööline* (1922–24), kommunistlikus lasteajakirjas *Meie lapsed* (1923, ilmus 3 nr). Venemaal elades (1919–21, 1925–37) tegi järjepidevalt kaastööd Petrogradi/Leningradi eesti väljaannetele: ajalehele *Edasi*, selle kirjanduslisale *Leegid*, kuukirjale *Klassivõitlus*, ajakirjale *Proletaarne Revolutsioon Eestis*, poliitilisele-kirjanduslikule-teaduslikule kuukirjale *Säde*, ajakirjale *Naistööline ja naiskolhoosnik*. Samuti avaldas artikleid illegaalses ajalehes *Kommunist*, mida levitati Eestis, ja Eestis ilmunud legaalses töölislehtedes. 1920.–30 aastatel ilmus tema artikleid ka ajalehtedes *Правда* (Peterburi/Leningrad) ja *Uus Ilm* (New York). Kokkuvõttes oli A. üks peamisi bolševistlike ideede levitajaid ja propageerijaid eesti trükisõnas, tema publitsistlik looming ulatub u 700 artiklini.

T: kümme-kond bolševistlikku brošüüri (Tln 1917–18, Leningrad 1927–29), „Oktoobrirevolutsioon Eestis” (Tln 1967), novellikogu „Räästaalused” (1916), jutustus „Alasti” (Tln 1917), romaan „Linnupriid” (ajalehtedes *Tallinna Tööline* ja *Tööline* 1922–23; Tln 1984), ilukirjanduslikku loomingut koondav „Valitud teosed” I–II (Leningrad 1934–35), „Jutustusi” (Tln 1957), „Valitud jutustusi” (Tln 1971), publitsistikat koondav „Valitud teosed” I–IV (Tln 1982–87), novellivalimik „Metsa serval” (Tln 1984).

A: EBL; TÕS: 114; EEve; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EAE; EE14; EKL; VV; KEL; KrS; *Valitsused ja riigimehed*. 211–212 (Tln 2018); E. Laaman. *Eesti lahkumine Vene riigist 1917–1920*. 19 jm (Tln 1920); J. Depman. *Sandarmivalitsuse salakirjakogust*. 36–37 (Leningrad 1926); *Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt*. 126–127, 219, 322, 330–331 jm (Tln 1927); E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 35 (Trt 1934); *Postimees* 7.2.1933: 1; 21.8.2013: 6–7; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 265 jm (Trt 2008 [1940]); *Nõukogude võimu eest*. 5, 126–127 jm (Tln 1957); O. Mamers. *Kahe sõja vahel*. 129 (Stockholm 1957); *Edasi* 19.4.1957: 2–3; *Eesti Kommunist* 10/1957: 19–22; *Keel ja Kirjandus* 4-5/1958: 194, 202, 6/1958: 324–325, 5/1962: 268–274, 1/1967: 39–40, 11/1967: 673–679, 11/1977: 673, 675; 9/1979: 536–539; *Edasi* 19.4.1959: 2; *Kalender 1962*. 72–74 (Tln 1961); O. Kuuli. *Ühise võitluslipu alla*. 36–37 jm (Tln 1961); A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 224–226 jm (Tln 2010 [1961]); O. Rästas. *Põrandaalused*. 202–203 jm (Tln 1961); *Eesliinil*. 37–71 jm (Tln 1962); E. Laul. *Eesti töölisajakirjanduse ajaloost*. 220–232 jm (Tln 1962); *Revolutsiooni lipukandjad* I: 22–30 (Tln 1962); D. Rudnev. *Leninlik „Pravda“ ja töölisliikumine Eestis*. 73, 77, 83–84, 96, 105–107, 118–119, 122–124, 126 (Tln 1962); *Kodumaa* 15.4.1964: 3, 17.4.1974: 5–6, 18.4.1984: 4, 7; *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 44–45 jm (Tln 1963); *Looming* 4/1964: 579–588; *Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist*. (Tln 1965); E. Plotnik. *Hans Pöögelmänn*. I: 105, 135 jm (Tln 1965), II: 27, 33 jm (Tln 1975); *Koidikul*. 115–122, 154, 206 jm (Tln 1967); *Rahva Hää* 1.2.1967: 2; *Kultuur ja Elu* 11/1968: 4–6; *Kodumaa* 16.4.1969: 4; K. Tammistu. „Saarlaste Matsist” „Sõnumini”. 83–85, 87–97 (Tln 1971); *Uus Eesti* 10/1974: 4, 8–9; K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 146–147 (Tln 1974); J. Ant. *Sõjariist kodanluse vastu*. 72–73 (Tln 1975); R. Majak. *Tee tuli endal leida*. 59–60, 232–237 (Tln 1975); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 18–20 jm (Tln 1975); *Teel. Eesti proosa Nõukogudemaal 1920.–1930. aastad*. 37–38 (Tln 1978); A. Elango (koost). *Eesti kirjanike ja kultuuritegelaste pedagoogilisi seisukohti*. 5–18 (Tln 1980); *Jaan Anvelt. Valitud teosed* I: 7–33, IV: 5–21 (Tln 1982–87); *Küsimused ja Vastused* 7/1984: 31–33; *Aja Pulss* 20/1987: 7–8, 3/1988: 8–9; A. Stein-Anvelt. *Valguses ja varjus* (Tln 1988); *100 aastat karskusliikumist Eestis*. 33–34 (Tln 1989); *Harjumaa ja harjulased*. 86 (Tln 1990); A. Paidla. *Raplamaa*. 50 (Tln 1991); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 144–145 jm (Tln 1993); E. Sanden. *An Estonian Saga*.

374 jm (Cardiff 1996); O. Kuuli. *Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991*. 34 jm (Tln 1999); *Tuna* 4/2000: 50–51; *Akadeemia* 11/2003: 2530–2531, 7/2004: 1642; E. Tuomioja. *Õrnroosa*. 181 (Tln 2006); K. Arjakas. *Konstantin Konik*. 110–111 jm (Tln 2008); *Uurimusi 1920.–1930. aastate eesti kirjandusest*. 115–128 (Tln 2009); R. Rosenthal, M. Tamming. *Sõda pärast rahu*. 470 jm (Tln 2010); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 196–197, 199 (Tln 2012); *Iseseisvusmanifest*. 211 jm (Trt 2014); H. Ojalo. *Punakütid*. 147–148, 152–154 jm (Tln 2014); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 48, 84 jm (Trt 2014); J. Valge. *Punased I*. 148–158 jm (Tln 2014); *Postimees*. AK 29.11.2014: 2–3; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 352–353 (Tln, Trt 2016); *Eesti Ekspress* 21.2.2018: 36–38; E.-M. Talivee, K. Meiel, M. Niitra, P. Helme. *Just sellist Eestit*. [1924] (Tln 2018); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 56–58 (Trt 2018); ERAF.247.55.101 leht 39–41; ERAF.9461.2.9.

Anvelt-Ostra, Alma → Ostra, A.

Aren, Aleksander Mihkli p (14./2.9.1885 Lihula vald, Läänemaa – 20.6.1945 Tln), kooliõpetaja, politseinik, juhutööline. Töölise poeg. Õppis Riia vaimulikus koolis. Võttis osa I maailmasõjast 1915–17 (staabikirjutaja). Kooliõpetaja Harju- ja Järvemaal 1901–12, Rakveres 1912–16. Rakvere miilitsaülem, linnavalitsuse sekretäri abi 4.1917–3.1918. Saksa okupatsiooni ajal 1918 arreteeriti, oli 5 kuud vangis. Virumaa miilitsaülem, politseiülem 11.1918–1.1926, Rakvere-Paide prefekti kt 1.–3.1926, lahkus ametist vormiliselt omal soovil (olles eelnevalt korduvalt karistatud arestidega teenistusliku lohakuse eest). Lääne maavalitsuse haridusosakonna nõunik ja sekretär, tervishoiuosakonna juhataja 1927–30, vallandati ja vahistati 11.1.1930, vabanes kautsjoni vastu 12.4.1930, karistati kaheksakuulise vangistusega (süüks Lääne maavalitsuse raha raiskamine ja omastamine), 6.1932 anti armu ja muudeti kandmata vanglakaristus tingimisi karistuseks. Töötas juhutöödel 1931–34. Seejärel asus elama Tln-sse, töötas retšentom v rabotših horah 1935. Arreteeriti 6.9.1936, koos varasema tingimisi karistusega mõisteti 13 kuuks vangi (süüks 30 krooni omastamine). Vabanes 1937, seejärel töötas juhutöödel, oli poliitilise politsei salaagent 1936–39. Virumaa Kaitseliidu ülem 1919–25, Haapsalu meeskoori dirigent 1927–30. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 30.7.1940 (§ 58-13, süüks kommunistide vaenamine Rakvere politseiülemana, salakaastöö poliitilisele politseile), kohtupidamine lükkusi edasi A. halvatusse tõttu; vabanes Saksa okupatsiooni algul. Elas Tln-s ja vahepeal Haapsalus, suri halvatusena.

Nädalalehe *Läänemaa* (Haapsalu) vastutav toimetaja 8.–...1928 ja 1.1929–1.1930.

A: OkM; *Tööline* 26.7.1919; *Postimees* 12.10.1930: 7; ERA.1.5.58; ERA.1.7.705; ERA.26.4.37; ERA.1357.3.1702; ERAF.129SM.1.965-1.

<http://www.ema.edu.ee/urveli/Eesti%20muusikaelu%20K09%20materjali.pdf>

Aret, Kaarel → Vervolt, Karl

Arndt, Johann Gottfried (4.11.1710¹ Halle, Saksamaa – 12./1.9.1767 Riia), pedagoog, ajaloolane. Värvali poeg. Õppis Halle vaestemaja ladinakoolis, Halle ülikoolis 1730–.... Töötas koduõpetajana Liivimaal 1738–40. Asus 1740. a elama Saaremaale, kus abiellus ja töötas Kuressaare provintsiaalkooli rektorina. 1747 suundus Riiga, töötas Riia lütseumi konrektorina 1747–67.

Andis välja ajalehte *Gelehrte Beyträge zu den Rigischen Anzeigen* (1761–67), Riia kuulutustelehe *Rigische Anzeigen* „õpetatud“ lisaväljaannet, mis ilmus iga kahe nädala tagant, kirjutas sinna hulgaliselt artikleid.

T: kaheosaline Liivimaa kroonika „Der Liefländischen Chronik“ (I – Halle 1747 [Läti Henriku kroonika saksakeelne tõlge], II – Halle 1753).

¹ Teistel andmetel 12.1.1713.

A: DBBL; Gottzmann: 148; Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon. (... 1827); *Nachträge und Fortsetzungen* 1: 13–14 (...); *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd 1 (Leipzig 1875); EBL; EEve; ETeadBL; BBLd; I. Jürjo. *Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819*. 214–215 (Tln 2004).

Arras, August Aleksander Juhani p (27./15.6.1881 Erastvere vald, Võrumaa – 24.3.1968 Stockholm), loomaarst. Põllumehe poeg. Lõpetas Trt reaalkooli 1903, Trt veterinaarinstituudi 1908. Töötas Trt veterinaarinstituudis assistendina 1908–09, loomaarstina Luuga ja Peterhofi maakondades 1908, seejärel oli Peterburi/Petrogradi semstvovalitsuse loomakliiniku juhataja 1909–14 ja 1918, vahepeal võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1914–17 (loomaarst). Põgenes Petrogradist Eestisse 1918. Põllutöoministeeriumi loomatervishoiu peavalitsuse juhataja 1919–26, Tln veterinaararst 1926–44. Asutava Kogu liige 1919–20 (Eesti Tööerakonna nimekirjas). Põgenes Rootsi 1944, töötas Rootsi riiklikus veterinaarinstituudis arhiiviassistendina.

Oli radikaalsotsialistliku erakonna üks asutajaid ja tegutses selle päevalehtedes *Vaba Sõna* (Trt 1905–06, ilmus 2 nr) ja *Vaatleja* (Tln 1906) > *Sõnumed* (Tln 1906–07). Kuukirja *Uus Talu* (Tln) toimetuse liige 1929–40. Avaldas eriala-artikleid ajakirjades *Põllutööleht* (Trt), *Agronomia* (Trt), *Eesti Loomaarstlik Ringvaade* (Tln, Trt), *Talu* (Tln), *Uus Talu* (Tln) ja selle lisas *Loomakasvataja*, *Meie Hobune* (Viljandi), *Põllumajandusetur* (Tln), ajalehtedes ja Peterburis/Petrogradis elades ka vene ajakirjanduses.

T: käsiraamatud-brošüürid veterinaariast.

A: EBL tk; EEve; EP; VjV; VEPER; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 27.6.1951: 1; *Eesti Päevaleht* 20.6.1961: 2, 4.4.1968: 2; T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. 187 (Tln 1997); *Meie Tammsaare* 56–57 (Tln 2014); ERA.495.7.193.

Arro, Arnold Ka(a)rli p (1937– Aru; 31./18.12.1907 Prilitsa mõis, Peterburi kubermang – ?), ajakirjanik. Metsavahi poeg. Õppis Jõhvi ühisgümnaasiumis 1923–28, TÕS õigusteadust 1934 ja 1938–39 (ei lõpetanud). Teenis sõjaväes 1928–...

Ajalehe *Põhja Eesti* (Narva) toimetuse liige 1931–33, ajalehe *Alutaguse Teataja* (Jõhvi) tegevtoimetaja 1.1934 > nädalalehe *Uus Alutaguse Teataja* (Jõhvi) kaasväljaandja (2.1934–2.1935, ilmus 41 nr), samuti vastutav ja tegevtoimetaja 2.–10.1934. Teigi püsivalt kaastööd ka ajalehele *Virumaa Teataja* (Rakvere). Oli ajakirja *Eesti Noorus* toimetuse liige 1934. Reisis Soomes 1934–35, sh oli päevalehe *Vaba Maa* erikirjasaatja Salpausselkä mängudel 1935. Päevalehe *Uus Eesti* kõrvallehe *Uus Eesti Narva Uudised* tegevtoimetaja (1936–40), teigi kaastööd ka päevalehele *Postimees* (Trt).

T: näidend “Ingeri kuningas” (Rakvere 1934), “Meie homme. Virumaa kunsti- ja kirjanduse album 1934” (Rakvere 1934, kaastoim).

A: SBLV; AA3; EAA.2100.1.627; ERA.1.7.1290; ERA.50.12.277.

Arro, Elmar (2.7.1899 Riia lähedal – 14.12.1985 Viin), muusikateadlane. Advokaadi poeg. Lõpetas Riia Tideböhli gümnaasiumi, õppis TÕS õigusteadust 1918, Berliini ülikoolis muusikateadust ja slavistikat 1922, seejärel õppis Viini ülikoolis, *dr phil* muusikaajaloo alal 1928. Alates 1928. a elas Trt-s, töötas õpetajana Trt saksa ühisgümnaasiumis 1928–30, õppejõuna Trt Lutheri erainstituudis 1931–39 ja paralleelselt ka Riia Herderi instituudis 1936–38, samal ajal teigi intensiivset muusikaajaloolist uurimistööd Trt ja Riia arhiivides. 1940. a emigreerus Saksamaale, elas Posenis (Poznan), töötas muusikateaduse instituudis. Võttis Saksa armeesse mobiliseerituna osa II maailmasõjast 1941–45, oli sõjavangina Siberis alates 1945. Pärast vabanemist naasis Saksamaale, oli ajutiselt muusikaajaloo lektor Heidelbergi ülikoolis 1955, Ida-Euroopa uuringute keskuse üks loojaid 1959. Alates 1966 elas Viinis, oli Viini ülikooli muusikaajaloo professor, audoktor.

Teadusliku suunitlusega muusikaajakirja *Eesti Muusika kuukiri* (Trt 1929) üks toimetajaid, vastutas muusikateaduse ja -ajaloo ning välisülevaadete eest. Ajakiri jäi pärast esimest aastakäiku seisma tellijate puudusel. Aastaraamatu “Musik des Ostens” (Kiel) kaastoimetaja 1962–65 (ilmus 4 kd, see töö tõi talle rahvusvahelise tuntuse). Tema muusika-alased uurimused ilmusid ka ajakirjades *Acta Musicologica* 1931, *Baltische Monatshefte* 1935, *Österreichische Musikzeitschrift* 1971, 1981.

T: ajaloolised uurimused Eesti, Balti ja slaavi muusikast, sh monograafia “Geschichte der estnischen Musik” (Trt 1933), artiklikogumikud “Musica slavica. Beiträge zur Musikgeschichte Osteuropas” I (Wiesbaden 1977, koostaja) ja “Vana aja muusikud” (Trt 2003).

A: ENE; E(N)E; EE14; AA3; EMBL1; EMBL2; VEPER; *Kodumaa* 3.7.1968: 15, 24.3.1971: 7; *Sirp ja Vasar* 10.9.1982: 13; *Eesti Kirik* 3/1984: 191; *Vaba Eestlane* 14.5.1986: 10; E. Arro. *Vana aja muusikud*. 221–240 (Trt 2003); *Eesti Ekspress. Areen* 28.8.2003: B8; *Akadeemia* 10/2003: 2233–2237; *Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa*. 12–21 (Leipzig 2005); *Universität und Musik im Ostseeraum*. 263–270 (Berlin 2009).

Arro, Karl Osvald (ps AMI; 11.12.1910 Pärnu – 1.1.1995 Toronto), ajakirjanik. Metsavahi poeg. Lõpetas Pärnu poeglaste gümnaasiumi 1929, õppis TÜs õigusteadust 1934–42 (vaheaegadega). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas kehakultuuri- ja spordikomitees. Sept 1944 põgenes Soome kaudu Rootsi, töötas ametnikuna Göteborgis Skandinaviska Banken 1946–50. Emigreerus 1950 Kanadasse, oli Toronto Eesti Ühispanga krediitkomisjoni liige 1959–84, esimees 1984–94.

Töötas ajakirjanikuna alates 1932, oli toimetuse liige ajalehtedes *Uudisleht* ja *Maaleht* 1932–36, *Olümpialeht* 1936, päevalehes *Uus Eesti* 1936–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Rahva Hääl* kirjadeosakonna juhataja 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* toimetuse liige 1941–43, sõduritele suunatud ajalehe *Rindeleht* tegevtoimetaja (1943–44, ilmus 37 nr). Rootsis elades oli ajakirja *Kõigile* toimetaja (Göteborg 1945–46, ilmus 3 nr) ja ajakirja *Oma Maa* (Göteborg, Stockholm) tegevtoimetaja 1946. Kanadas kutsuti 1952. a algul uue, kaks korda nädalas ilmuva ajalehe *Vaba Eestlane* (Toronto) juhiks, oli lehe tegev- ja peatoimetaja 1952–82, juhatuse esimees 1976–82, aktsionär 1964–95; pensioneerununa jätkas juhtkirjanikuna ja kolleegiumi liikmena 1982–94. Kirjutas 42 aasta jooksul üle 5000 juhtkirja ja artikli eesti poliitikast, ühiskonnast ja majandusest. Tegid kaastööd ka ajakirjale *Kodukolle* (Toronto 1951–54). Toimetas Toronto Eesti Ühispanga aastaraamatut „Ühispanga Uudised”. EAL toetajaliige 1935–36, liige 1937–40. Tln Spordipressi Klubi liige 19.....

T: kogumik „Nii me olime, nii me tegime. 40 aastat juhtkirju, kommentaare, artikleid väliseestlaste suuremast elutsentrumist” (Toronto 1993); koguteosed „Korporatsioon Fraternitas Estica 1907–1982” (Toronto 1983; toim), „Pärnu Poeglaste Gümnaasium läbi aegade” (Toronto 1985; kaastoim); arhiiv asub Torontos Tartu Institute’is.

A: EEVe; PPG: 248; *Kes on kes Eesti poliitikas 1988–1992*. (Tln 1992); AA3; Lään; VEPER; *Spordi Magasin*. 53–54 (Tln 1935); *Kodukolle* 11/1953: 7–8; *Vaba Eestlane* 10.12.1960: 4, 5.1.1995: 1, 12.1.1995: 3; *Kodumaa* 28.3.1962: 7; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Tulimuld* 3/1969: 183; *Kui kõik alles tärkas*. 44 (Tln 1973); *Eestlased Kanadas*. 471–472 jm (Toronto 1975); *Eestlased Kanadas*. II: 300 jm (Toronto 1985); *Vaba Eestlane* 11.12.1980: 5, 7.1.1992: 1, 4–5, 22.9.1994: 5, 27.9.1994: 5, 29.9.1994: 5, 28.12.2001: 2–4, 6, 11; *Kultuurileht* 13.1.1995: 5; *Pärnu Ühisgümnaasium algusest aastani 1952*. 315 (Tln 2006); V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 120 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Aruküla, Tõnu → **Franz Dorf, Tõnu**

Arumäe, August → **Grünberg, August**

Arvo, Henn (–1935 Johannes Kõpman; ps JOK; Jokk; 31.1.1915 Viljandi – 17.8.1984 Montreal), ajakirjanik, karikaturist. Käsitöölise poeg. Õppis Viljandi maagümnaasiumis 1931–34 (ei lõpetanud). Kergejõustiklane, jalgpallur ja võrkpallur; sporditegelane. Saksa okupatsiooni ajal 1942 asutas Viljandis koos **E. Reieriga** karikatuuripuhveti, kus joonistasid soovijatele šarže. Põgenes 1944 Poola, elas Saksamaal, Taanis 1945–48 ja Rootsis 1948–49, seejärel emigreerus Kanadasse. Rootsis töötas kunstnikuna reklaamibüroos, Kanadas Montreali alumiiniumifirma Alcan reklaamiosakonnas ja kindlustusagendina. Tegutses eesti seltsides.

17aastaselt hakkas saatma ajalehtedele karikatuure, esimene karikatuur ilmus 1931 ajalehes *Oma Maa* (Viljandi). Alates 1934 töötas spordi- ja kohtureporterina ajalehes *Sakala* (Viljandi), avaldas karikatuure kohalikes ajalehtedes *Oma Maa* ja *Sakala*, hiljem ka Tln lehtedes, tegi kaastööd ajakirjale *Eesti Spordileht* (Tln). Sügisel 1936 reisis Inglismaal, Gibraltaris, Hispaanias ja Aafrikas, saatis *Sakalale* reisikirju, joonistas kohalikele elanikele šarže. 1937–38 korraldas koos **E. Reieriga** karikatuuride-šaržide rändnäituse Viljandis, Võrus, Valgas, Narvas, Rakveres, Hämeenlinnas, Lahtis. Osales reporterina suusatamise MMvõistlustel Lahtis 1938. Töötas spordiajakirjanikuna Riigi Ringhäälingus 1939–40 ja Saksa okupatsiooni aegses raadiojaamas Landessender Reval. Toimetas Taarupgaardi (Taani) põgenikelaagris masinkirjas laagrilehti *Taarupgaardi Post* ja *Tindinokk* (2.1946, kumbagi ilmus 1 nr). Tema karikatuurid ilmusid ka ajakirjas *Kodukolle* (Vadstena). Kanadas oli pikka aega ajalehe *Meie Elu* (Toronto) kaastöötaja, toimetaja Montrealis 19.... Tegi karikatuure Montreali alumiiniumifirma Alcan ajakirjale. Võttis osa karikaturistide ühishäitustest Montreali Jaani kirikus 1956–59, 1961, 1967.

T: “Le role du club Alcan a Montreal = The role of the Alcan club in the Montreal office” (Montreal 1977, kaasautor).

A: SBL; EEve; VEK; ESBL; VEPER; *Sakala* 23.3.1938: 4, 15; *Kodukolle* 6/1946: 23, 33; W. Mettus. *Mask ja nägu*. 263–264, 266 (Lund 1969); W. Mettus. *Soovimata külalised*. 71–80, 101–104, 135–137, 225 jm (Lund 1971); *Eestlased Kanadas*. 537–538 jm (Toronto 1975); *Vaba Eestlane* 26.4.1983: 8; *Meie Elu* 23.8.1984: 4; *Eestlased Kanadas*. II: 256 jm (Toronto 1985); *Sakala kalender 1991*. 87–90 (Tln 1991), *Sakala kalender 1999*. 127–129 (Viljandi 1998), *Viljandi Muuseumi aastaraamat 1999*. 160–163 (Viljandi 2000); T. Lääne. *Välis-Eesti spordielu 1940–1991*. 339 (Tln 2000); *Viljandimaa spordiloost kuni aastani 1945*. 25, 27–33, 186, 207–208 jm (s.l. [2001]); *Sakala kalender 2015*. 168–178 (Põltsamaa 2014).

Asmuss, Napoleon (ka Leon; 20./8.9.1805 Lüübek, ... – 5.9./24.8.1879 Riia), pedagoog, publitsist. Kaupmehe poeg. Õppis Trt gümnaasiumis 1822–26, TÜs usuteadust 1826–29, *cand theol.* Asus elama Riiga, töötas õpetajana ühes eraõppeasutuses alates 1833, Riia börsikomitee dispetšer alates 1856.

Andis välja ja toimetas kirjanduslik-praktilise kodanikeühingu nädalalehte *Rigasche Stadtblätter* 1852–78 (valiti ühingu auliikmeks 1877).

A: AA1; DBBL; BBLd.

Aspe, Elisabeth (1892– kod.n Nieländer; ps Elisabeth; Ella; 15./3.12.1860 Pärnu – 25.8.1927 Pärnu), kirjanik, koduperenaine. Veskiomaniku tütar. Õppis Pärnu kõrgemas tütarlastekoolis 1871–78 (ei lõpetanud). Elas vanematekodus Pärnus, töötas lastekodu kasvatajana Peterburi lähedal 1891–92, seejärel oli koduperenaine Pärnus. Kogus **J. Hurdale** rahvaluulet.

Kaastööd ajakirjandusele hakkas tegema sügisel 1880, saates nädalalehele *Eesti Postimees*

(Trt) sõnumeid kohalikust elust. Järgmisel aastal avaldas ilukirjandustõlke saksa keelest, seejärel juba *Eesti Postimehe* joonealuses algupäraseid lühijutte, jutustusi ja luuletusi. Alates 1882 tegi järjepidevalt kaastööd nädalalehele *Olevik* (Trt), mh kirjutas õpetlikke kirju rubriigis “Neiule ja noorikule” (*Oleviku Lisa* 1884–86). Kogu tema ilukirjanduslik looming ilmus ajakirjanduses (osa hiljem eraldi raamatutena): ajalehtedes *Olevik* ja *Postimees* (Trt, alates 1890) ning nende lisalehtedes, nädalalehes *Ristirahva pühapäeva leht* (Tln), ajakirjades *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt), *Lasteleht* (Trt) jm. Loomingu kaalukam osa ilmus 1880. aastate lõpul – 1890. aastate algul, enne abiellumist (peateos “Ennosaare Ain” 1888. a *Oleviku Lisas*). Pärast 1910. a vaikis, aga viimastel eluaastatel kirjutas taas (lühijutte, lastelugusid ning mälestusi, neid ilmus nt ajakirjades *Lasteleht* (sh mälestused 2. üldlaulupeost 1879) ning *Naisterahva Töö ja Elu ja Käsitööleht* > *Naiste Hääl* (Trt) 1925–27.

T: raamatutena on ilmunud jutustused “Ennosaare Ain” (Trt 1910, 1923, Tln 1974, 1984), “Aastate pärast” (Trt 1911), “Kasuõde” (Tln 1913, Trt 1923), “Anna Dorothea” (*Olevik* 1891, Trt 1927, Tln 1984).

A: PmA; EBL; EBL tk; EE; EEve; ENE; E(N)E; EE14; EKBL; EKrL; EKL; *100 silmapaistvat Eesti naist*. (Tln 2017); Erni; ISIK; *Linda* 19.5.1898: 353–355; M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 240–250 (Trt 1921); *Päevaleht* 15.12.1925: 7; *Looming* 10/1927: 945–950; A. Raag. *Elisab eth Aspe. Elu ja looming*. (Trt 1928); M. Raamot. *Minu mälestused*. 44–45 (Tln 2010 [1937]); *Keel ja Kirjandus* 12/1960: 753–755; O. Kruus. *Naine hanesulega*. 54–67 (Tln 1971); *Pärnu Kommunist* 18.1.1975: 3; L. Saul. *Aino Tamm*. 28 (Tln 1978); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 343 (Tln 1984); *Reede* 25.8.1989: 5; *Kodumaa* 12.12.1990: 4; *Pärnu Postimees* 16.12.1995: 5, 8.12.2015: 6; *Pärnu kultuurielu 2005*. 128–129 (Pärnu 2006); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 76–77 (Tln 2008); *Arhiiv ja narratiiv*. 15 (Trt 2009); *Koidula kooli lugu I*. 27–29 (Pärnu 2009); *Sirp* 9.12.2011: 8; *Autogenees ja ülekanne*. 176–198 (Tln 2014); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 280–283 (Tln, Trt 2016); *100 silmapaistvat Eesti naist*. 14–15 (Tln 2017).

Ast, Karl (ps Rumor; Karlo Orava; Vana siil jm; 19./7.2.1886 Päevakeste küla, Orava vald, Võrumaa – 9.7.1971 New York), kirjanik, ajakirjanik, poliitikategelane. Taluperemehe poeg, **F. Kõlli** onu. Õppis Petseri ministeeriumikoolis 1900–02, Treffneri gümnaasiumis 1903–05 (ei lõpetanud). Võttis aktiivselt osa 1905. a revolutsioonist, arreteeriti ja oli vangis Trt-s, Riias ja Tln-s 1907–10. Seejärel elas Saksamaal, Soomes ja Peterburis 1910–12, reisis Vahemeremail ja Põhja-Aafrikas 1911–12. Võttis osa I maailmasõjast 1915–17 (sõjaväeametnik rindel). ESDTP üks asutajaid 1917 ja ESTP üks asutajaid 1925. Eesti Maapäeva liige 1917–19, sh sekretär 1918–19; Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (ESDTP nimekirjas); Riigikogu liige 1920–34 (ESDTP > ESTP nimekirjas; volitused lõpetati 1937), sh Riigikogu teine abiesimees 1933–34; Eesti Vabariigi töö- ja hoolekandeministri kt 1918–19, portfelli minister 1924–25. Reisis Indias ja Tseilonil (Sri Lankas) 1930, Kesk-Euroopas ja Skandinaavias 1931. Alates 1934 elas välismaal, tegutses ärimehena Marokos 1934–35, reisis 1937 Ida-Euroopas, 1938 Kreekas, Palestiinas, Tseilonil ja Kaug-Idas. Eesti Vabariigi Stockholmi saatkonna pressiatašee 1939–40, Eesti Vabariigi konsul Rio de Janeiros 1941–58. Elas Montrealis 1959–61 ja seejärel kuni surmani New Yorgis. Võttis aktiivselt osa pagulasliikumisest.

Avaldas gümnaasistina ilukirjanduslikke katsetusi ajakirjades *Lasteleht* (Trt) ja *Linda* (Trt), pisiartikleid, -referaate, tõlkeid ja luuletusi ajalehes *Uudised* (Trt 1903–05). Tegi püsivalt kaastööd ajalehele *Hommik* (Trt 1906–07), hiljem tõlkeid päevalehele *Tallinna Teataja*. Ajakirjanikuna oli mitme päevalehe toimetuse liige: *Vaatleja* (1906, ilmus 51 nr) > *Sõnumed* (1906–07; refereeris seal telegraafiuudiseid), *Päevaleht* 1913–14 (toimetas kohalikke sõnumeid ja päevauudiseid), *Tartu Päevaleht* 1914, *Pealinna Teataja* (Petrograd) 1914–15, 1917. Oli vastutav toimetaja ESDTP ajalehes *Sotsiaaldemokraat* 1917 ja sotsialistide ajalehes *Ühendus* 1923–24, sotsialistide päevalehe *Rahva Sõna* toimetuse liige 1927. Ilukirjanduslikku

loomingut avaldas ajakirjades *Murrang* ja *Looming* (Trt). Töötas ETA ajakirjanikuna välismaal 1926 ja Pariisis 1936, oli päevalehe *Uus Eesti* „reisikirjanik” 1936–38. Avaldas ajakirjanduses reisikirju, päevapoliitilisi ülevaateid, vesteid, artikleid, arvustusi jm. Kõige laiemalt oli tuntud oma reisikirjadega, need ilmusid joonealuste sarjadena mitmes ajalehes: *Päevalehes* kevadsuvel 1912 ja 1922, *Sakalas* (Viljandi) suvel 1914, *Postimehes* (Trt) suvel 1924, *Nooles* (Trt) suvel 1930, *Uues Eestis* 1935–38 (mh avaldas seal ülevaateid Hiina-Jaapani sõjast) ja ajakirjas *Varamu* (Trt) 1939. Brasiilias elades kirjutas järjepidevalt kirjandusest ja päevapoliitikast kuukirjas *Meie Tee* (New York) ja ajalehes *Vaba Eesti Sõna* (New York), juhuslikumalt ka ajalehtedes *Teataja* (Stockholm), *Eesti Päevaleht* (Stockholm), *Vaba Eesti* (Toronto). Kultuuriajakirjas *Tulimuld* (Lund) avaldas novelle, visandeid, Brasiilia-märkmeid, artikleid kirjandusest. EAL liige 1919–25.

T: kuus novellikogu (1911–29), sh novelli- ja vestekogu „Siiruviiruline” (Tln 1921); reisikirjad Tseilonist (Sri Lanka) ja Indiast „Palava päikese ja fanaatilise usu maal” I–III (Trt 1930–31) ning Marokost „Allah ja ta rahvas” (Trt 1936); paguluses ilmusid Eesti lähiajaloo ülevaade „Kahe tule vahel” (New York 1943, Trt 1999), kolm novellikogu (1953–71), romaan „Krutsifiks” (Lund 1960, Tln 1989); mälestused „Aegade sadestus” I–II (Lund 1963–65), I–III (Tln 2004, 2010); mälestused 1917–18 kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt” (Tln 1927); kolm valimikku reisikirju ja publitsistikat: „Maailma lõpus” (Trt 2007), „Lääs–Ida–Lääs” (Trt 2008), „Tule ja päikese all” (Trt 2009).

A: ÕT I: 45; 2RK; EBL; EAT; EE; ERAKT; EBL tk; EEve; ENE; EKirP; EKBL; E(N)E; EKKE; EKrL; EKL; VjV; EE14; EVT; ISIK; KrS; *Rõhutute Hääl* 18.11.1920: 25–26; V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 136–137 (Trt 1922); M. Lepp. 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus. 63 jm (Tln 2010 [1922–27]); F. Tuglas. *Karl Rumor* (Trt 1930); *Päevaleht* 16.12.1930: 13; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 283 (Trt 1933); E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 36–37 (Trt 1934); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 297–299 (Trt 1936); *Postimees* 18.2.1936: 4; 19.2.1996: 26; *Uus Eesti* 18.2.1936: 16; M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu*. 181–185 (Trt 1936); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 84, 87 jm (Tln 2010 [1936]); E. Laaman. *Juhan Luiga*. 196 (Trt 1938); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 147 jm (Trt 2008 [1940]); *Kodukolle* 3/1946: 4; *Meie Tee* 2/1946: 46–47, 2/1951: 34, 10-11/1953: 135, 1-2/1956: 29, 7-8/1971: 126–127; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 231 jm (Trt 2015 [1950]); *Kirjanikult lugejale*. 13–22, 137 (Lund 1952); *Teataja* 26.2.1956: 4–5; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. V: 206–207 (Stockholm 1957); O. Mamers. *Kahe sõja vahel*. 265 (Stockholm 1957); O. Kuuli. *Ühise võitluslipu alla*. 95 jm (Tln 1961); A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 51 jm (Tln 2010 [1961]); O. Rästas. *Põrandaalused*. 60–61, 162 jm (Tln 1961); *Meie Elu* 9.3.1961: 8; *Tulimuld* 1/1961: 1–25, 4/1986: 195–202; M. Raud. *Sulg ja raamat*. 170 (Lund 1962); A. Kurlents. *Karl Rumor* (Lund 1963); *Piinlikud lood*. 50–51 jm (Tln 1963); *Minu noorusmaa*. 7–18 (Lund 1964); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. XII: 64–66 (Tln 1966); H. Laretei. *Saatuse mängukanniks*. 198–199, 207, 217 (Tln 1992 [1970]); *Teataja* 13.2.1971: 3; *Rahvuslik Kontakt* 3/1971: 7–9; *Vaba Eesti Sõna* 15.7.1971: 1, 6; *Triinu* 78/1972: 30; K. Ast Rumor. *Aegade sadestus I–III*: 500–504 jm (Tln 2010 [1972–76]); R. Majak. *Tee tuli endal leida*. 131 (Tln 1975); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 74 (Tln 1975); K. Laretei. *Peotäis mulda, lapike maad*. 72 jm (Tln 2010 [rts k 1976]); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 120, 216–225 jm (Stockholm 1976); EKA IV.1: 383–393 (Tln 1981); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 127 jm (Montreal 1982); B. Kangro. *Häitsmemehi ja pärlipüüdjaid II*: 96–100 (Lund 1987); *Looming* 9/1986: 1261–1277; 7/1988: 969–976; 12/1998: 1888–1900; 12/2000: 1854–1867; 4/2008: 564–584; *Akadeemia* 3/1989: 610–616, 8/2003: 1783, 1/2004: 200, 219, 2/2004: 447, 450–452, 6/2004: 1413, 1425, 7/2004: 1643, 10/2007: 2103–2104; A. Roolaht. *Nii see oli...* 180 jm (Tln 1990); *Koit* 23.1.1990: 3, 1.2.1990: 3; *Viruskundra* 9/1990: 3; 6/1991: 7, 8/1991: 4–5, 2/1996: 7–8; R. Marandi. *Must-*

valge lipu all. 64–66 jm (Stockholm 1991); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 49 jm (Tln 1993); K. Lomp, R. Lahi. *Kihva Värdis elu ja seiklused*. I: 158–159 (Trt 1993); *Treffoonia* 110. 53 (Trt 1994); *Kultuurileht* 13.1.1995: 12–13; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 220 (Stockholm 1995); T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. 239, 242 (Tln 1997); *Kaika suvõulikuulõ kogomik I–VIII (1989–1996)*. 138–142 (Võru 1997); *Jüri Vilms mälestustes*. 598 jm (Trt 1998); *Minevikumälestusi*. 105–109 (Põlva 1998); H. Runnel (koost). *Jüri Vilms mälestustes*. 598 jm (Trt 1998); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 72, 118 (Trt 1999); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 63 jm (Trt 1999); *Tuna* 3/1999: 131, 139; M. Graf. *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934*. 145 jm (Tln 2000); *Sakala kalender 2002*. 116 (Viljandi 2001); K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 30–32, 48–49, 56 (Tln 2002); N. Reimann (koost). *Võromaa kodolugu*. 326–327 (Võru 2004); F. Tuglas. *Kogutud teosed 10*. 173–176 (Tln 2004); *Võro-Seto tähtsaamat vai kallendri 2006. aastaga pääle säitsmestõiskümmes aastagakäük*. 19–20, 23–25 (Võru 2005); *Tuna* 2/2006: 123–133; 2/2012: 118–120; Ü. Tonts. *Klassikuks kodust kaugel*. 13–47 (Trt 2006); *Eesti Ekspress*. *Areen* 12.7.2007: B12; *Alasi ja haamri vahel*. 38–39, 43–44 jm (Tln 2007); *Keel ja Kirjandus* 10/2007: 833–835; *Sirp* 29.8.2008: 10–11; *Eesti kirjandus paguluses*. 31–35, 268–269, 664, 734, 783 (Tln 2008); *Elm* 31/2010: 13–15; M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 220, 241 jm (Trt 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 280–282 jm (Tln 2012); S. Zetterberg. *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled*. 79–80, 88 jm (Tln 2013); *Iseseisvusmanifest*. 63–64 jm (Trt 2014); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 176, 209 (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 320, 368–369 (Tln 2014); T. Karjahärm. *1905. aasta Eestis*. 101 jm (Tln 2015); T. Karjahärm (koost.). *1905. aasta Eestis: mälestused*. 20–29 (Tln 2016); T. Karjahärm. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia. I*. 217 jm (Trt 2018); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 142–144 jm (Trt 2018).

Astrem, Robert Mardi p (Aström; ps Mihkel Piibupigi; Ström; 24.1.1887 Narva – 8.2.1941 Tln), ajakirjanik, poliitik, ametnik. Vabrikutöölise poeg. Õppis Narva linavabriku algkoolis 1899–1901, Narva linnakoolis 1903, Narva linavabriku joonistamiskoolis 1899–1903. Õppis Peterburis lukksepa, töötas lukksepana Peterburis 1903–05, 1909–13 ja Moskvas 1913–14. Alates 1905 kuulus VSDTPsse, võttis aktiivselt osa revolutsioonilisest tegevusest, oli seetõttu vangis 1907–09 ja 1914–15 ning asumisel Tveri kubermangus 1915–17. Narva miilitsa I jaoskonna ülem 8.1917, linnapea asemik 11.1918, linnapea 1919–21, Narva vanglate kuraator 1923–25; Kohtla-Järve põlevkivikaevanduse statistik 1925–26, Eesti töö- ja hoolekandeministeeriumi ametnik 1926–... Narva linnavolinik 1918–26, Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (ESDTP nimekirjas), Riigikogu liige 1920–22 (ESDTP nimekirjas). Võttis aktiivselt osa Narva seltsielust.

Töötas ekspediitorina esimeses bolševistlikus ajalehes *Edasi* (Peterburi 12.1905, ilmus 4 nr, seejärel leht suleti võimude poolt), bolševistliku ajalehe *Töö Hääl* (Narva) talituses 1914. a algul. Ajakirjanikuna tegutses 1920. aastate esimesel poolel: oli ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) üks asutajaid, väljaandja 1919–23 ja vastutav toimetaja 1921–23, kuni läks leht Narva Kirjastusühisuse omandusse. Seejärel oli ajakirja *Seda ja Teist* väljaandja ja vastutav toimetaja (Narva 1924, ilmus 1 nr); ajalehe *Uus Elu* (Narva) väljaandja ja vastutav toimetaja 1925. Avaldas mälestusi 1905. a revolutsioonist ajalehes *Põhja Eesti* (Narva) 1930.

T: teatmik “Narva juht” (Narva 1924, koost).

A: EAT; ETL; VjV; ISIK; *Klassivõitlus* 10/1919: 19; J. Depman. *Sandarmivalitsuse salakirjakogust*. 38 (Leningrad 1926); *Edasi* 8.7.1931: 1; H. Kruus (toim). *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 215–219 (Trt 1932); *Postimees* 23.1.1937: 7; *Nõukogude võimu eest*. 245–246, 257 (Tln 1957); *Narva Postiljon* 14.1.2006: 7; ERA.1.7.945; ERA.2536.4.421; ERA.4006.2.1.

Audova, Aleksander Jaani p (3.7./21.6.1892 Keressaare küla, Vara vald, Tartumaa – 7.12.1932 Moskva), loodusteadlane. Taluperemehe poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1906–12, TÜs loodusteadust 1912–18, TÜ stipendiaat 1919–24, *dr phil nat* 1927. Gümnaasiumiõpetaja Võrus 1917–19, TÜ füsioloogia instituudi assistent 1919–20, gümnaasiumiõpetaja Trt-s 1925–26, TÜ loomafüsioloogia eradotsent 1927–32. Kirjastuse “Loodus” üks asutajaid 1920. Trt rahvaülikooli juhataja 1927–32. Trt linnavolinik 1927–29 (ESTP nimekirjas). Märtsis 1932 loobus Eesti kodakondsusest ja lahkus marksistliku tegevuse tõttu NSVLi; töötas Moskva ülikooli füsioloogiainstituudis, suri sama aasta lõpus maovähki. Populaarteadusliku kuukirja *Loodus* toimetuse liige (Trt 1922–24), populaarteadusliku ajakirja *Rahvaülikool* toimetaja ja väljaandja (Trt 1927–29, ilmus 5 nr). Avaldas loodusteadusi ja tervislikke eluviise propageerivaid artikleid ning arvustusi ajakirjades *Vaba Sõna* ja *Tulev Eesti*, õpetajate ajakirjas *Kasvatus* (Tln), noorte karskusajakirjas *Kevadik* (Trt), karskusliidu ajakirjas *Külvaja*, noorsotside ajakirjas *Rünnak* (Tln) jm. Moskvast elades avaldas kirjutisi päevalehes *Edasi* (Leningrad) ja ajakirjas *Klassivõitlus* (Leningrad).

T: mõned kooliõpikud, sh esimene eestikeelne inimese anatoomia ja füsioloogia õpik (Trt 1921, 1930), mõned loodusteaduslikud brošüürid; marksistlikud brošüürid “Klassiriik, sõda ja tööliskond” (Tln 1929), “Kas on viletsus ja tööpuudus paratamatud?” (Trt 1931).

A: EBL; EBL tk; EEve; ENE; EÜS2; AA2; Jaaksoo; E(N)E; EE14; ETeadBL; ISIK; *Postimees* 22.4.1932: 1; *Loodusevaatleja* 1/1933: 31–32; *Eesti Kommunist* 12/1957: 16–21; *Tartu Riiklik Ülikool* 6.12.1957: 1; *Edasi* 7.12.1957: 3; 3.7.1982: 6; *Eesti Loodus* 1/1958: 41–42, 3/1983: 148–150, 12/2008: 22; O. Kuuli. *Ühise võitluslipu alla*. 148–153, 202 (Tln 1961); *Revolutsiooni lipukandjad*. III: 18–22 (Tln 1978); *Kodumaa* 30.6.1982: 7; *Noorte Häl* 3.7.1982: 2; O. Kuuli. *Erinevaid radu mööda*. 72–73 (Tln 1984); E. Hion. *Pilte kultuuriloo taustal*. 20–21 (Tln 1990); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 160 (Trt 1999); A. Kook (1979). Noorsooajakirja „Kevadik“ temaatika ja probleemistik aastail 1924–1932. 23, 27 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö); EAA.2100.2.45; EAA.2111.1.5565.

Audova, Johannes August Karli p (ka Juhan; 4.6./23.5.1885 Vara vald, Tartumaa – 8.10.1961 Annikvere külanõukogu, Põltsamaa rajoon), ajakirjanik. **M. Punga** väimees. Õppis Treffneri gümnaasiumis, Trt Pedagoogilise Seltsi täiskasvanute keskkoolikursustel 1910–13. Võttis osa Vabadussõjast, teenis Eesti sõjaväes 1919–24. Alates 1924 elas Tln-s. Teise maailmasõja ajal elas ja töötas Umbusi külas Liiva talus; pärast sõda elas samas, oli põllutöölaine “Edasi” kolhoosis.

Avaldas mõned kirjanduskriitilised tekstid noorelaste ajakirjas *Vaba Sõna* (Tartu) 1914. Sõjaväeametnikuna oli ajakirja *Sõdur* tegevtoimetaja 1919–21 ja 1922–24, vahepeal korrektor 1921 ja 1924. Seejärel Eesti Telegraafiagentuuri toimetaja, vanemtoimetaja, peatoimetaja 1924–? (vähemalt kuni 1938). EAL liige 1933–40.

A: *Waba Maa* 2.2.1930: 2; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. IV: 432 (Trt 2008); EAA.1168.1.226; EAA.1258.1.171; EAA.5166.1.75; EAA.5166.1.76; EAA.5166.1.78; EAA.5166.1.79; EAA.5166.1.92; ERA.495.7.226.

Aun, Elise Rosalie (1903– Raup; ps E. A.; Eesti neiu Setu maalt; Roosi jm; 15./3.6.1863 Valgjärve vald, Võrumaa – 2.6.1932 Tln), luuletaja, koduperenaine. Talurentnike tütar. Õppis Röpina kihelkonnakoolis 1879–82, võttis Trt-s eratunde 1888 (elas **K. A. Hermann**i perekonnas). Oli koduperenaine venna talus, töötas haigeravitsejana diakonissihaiglas, koduõpetajana Kroonlinnas 1895–96, raamatukaupluse müüjana Pärnus 1897–98, kasvatajana kurtummade koolis Väandras 1898–1900, riidekaupluse kassapidajana Pärnus 1901, raamatukaupluse juhatajana Tln-s 1902–03. Abiellus ja elas koduperenaisena Tln-s 1903–07, Simbirskis 1907–08, Valgas 1908–10, seejärel taas Tln-s. Kogus **J. Hurdale** Setumaalt

rahvaluulet. Suri diabeeti.

Alates 1885 avaldas ajakirjanduses luulet, jutte ja tõlkelugusid, neid ilmus ajalehtedes *Eesti Postimees* (Trt) 1885–86, *Olevik* (Trt) 1885–97 ja *Postimees* (Trt) 1888–91, 1897, ajakirjades *Meelejahutaja* (Trt) 1885–87, *Linda* (Viljandi, Pärnu) 1891–92, 1895, 1898 ja *Rahva Leht* (Tln) 1896. Töötas ajakirja *Linda* toimetuses 1890 ja 1898. Hiljem tegi kaastööd ajalehtedele *Ristirahva pühapäeva leht* (Tln) 1904 ja *Eesti Kirik* (Tln), kuukirjale *Taluperenaine* (Trt) jm. Kirjutas ajakirjanduses ka setude elu-olust, kommetest jms.

T: viis luulekogu (1888–1901), neli jutukogu (1898–99); „Viisakad kombed“ (Pärnu 1896; 1914), „Kasuline Köögi ja Söögi raamat“ (Paide 1900).

A: EBL; EE; EAT; EBLtk; EEtK; EEve; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; *Vändra*; Võro kiränduse kodoleht; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 497–498 (Trt 1898); *Päevaleht* 15.6.1923: 2; M. Raamot. *Minu mälestused*. 38 (Tln 2010 [1937]); *Keel ja Kirjandus* 8/1959: 479, 6/1963: 362–366, 10/1979: 601–613; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 266–268, 405 (Tln 1963); A. Undla-Põldmäe. *Koidulauliku valgel*. 305–315 (Tln 1981); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 343 (Tln 1984); *Reede* 25.8.1989: 5; *Viruskundra* 6/1995: 4; S. Kiin (koost). *Põlvamaa luule*. 9 (Põlva 1999); *Minevikumälestusi*. II: 93–100 (Põlva 2000); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 77–79 (Tln 2008); *Rändaja Anna*. 17–22, 27 jm (Tln 2014); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 267–268 (Tln, Trt 2016); M. Õun. *Kurtide haridus 1864–1940*. 151–152, 159–160 (Tln 2018); V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 87–88 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); KM KLA f 193, nr 135:13.

Aunver, Jakob Jakobi p (–1924 Albrecht; 22./10.5.1891 Vastse-Antsla vald, Võrumaa – 18.1.1978 Uppsala, Rootsi), vaimulik, kirikuloolane, **A. Keremi** lang. Talunike poeg. Õppis Valga reaalkoolis 1908–13, TÜs ajalugu 1914, 1918, 1920–22 (ei lõpetanud) ja usuteadust 1915, 1922–23, *cand theol.* Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1916–17 (sh õppis Odessa sõjakoolis 1916) ja Vabadussõjast 1919–20 (kroonik). Töötas usuõpetajana gümnaasiumites Trt-s 1922–24 ja Tln-s alates 1924. Ordineeriti 13.4.1924, kirikuõpetaja Jüris 1924–44, Ida-Harju praost 1935–44, konsistooriumi assessor 1935–39. Lahkus 1944 Saksamaale, 1947 emigreerus Rootsi. Oli Uppsala eesti koguduse õpetaja 1947–78. Juhtis kirjastust Eesti Vaimulik Raamat 1959–76.

I maailmasõjas ja Vabadussõjas tegutses päevalehe *Postimees* (Trt) rindekirjasaatjana, oli *Postimehe* toimetuse liige 2.1920–2.1922. Ülikoolis õppides oli ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) tegevtoimetaja 1921–22. Ajakirja *Eesti Kirik* vastutav toimetaja 1925–31 ja 1934–39, tegevtoimetaja 1926–31, samuti kuulisa *Kristlik Pühapäev* vastutav toimetaja (1935–40); kristliku ajakirja *Laste Sõber* vastutav ja tegevtoimetaja 1927–35. Tegi kaastööd Tln päevalehtedele *Kaja*, *Päevaleht*, *Vaba Maa*, *Uus Eesti*, avaldas kiriku- ja kultuuriloolisi uurimusi ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt), *Looming* (Trt), *Varamu*. Rootsis elades oli ajakirja *Eesti Kirik* (Uppsala, Stockholm) tegevtoimetaja 1951–74, toimetuse liige 1975–76; avaldas kultuuriloolisi kirjutisi ja retsensioone ajakirjas *Tulimuld* (Lund) 1951–59.

T: „Leheküljed vabadussõjast. Kirjeldused ja mälestused Eesti vabadusvõitlusest“ (Trt 1922); mitmed kirikuloolised teosed, sh „Kristus ja Buddha“ (Trt 1925), uurimustekogumik „Aastate kestes. Kiriku- ja kultuuriloolisi vaatlusi 1924–1959“ (Uppsala 1961), jutlustevalimikud „Kindel tee“ (Tln 1937) ja „Teenige Issandat“ (Uppsala 1963); mõned tõlketeadused saksa keelest (1920–21, 1932).

A: EAT; EEtK; EEve; AA2; EKKE; Veem; AA3; EE14; VEV; ISIK; VEPER; *Eesti Kirik* 3/1951: 19–20; 5-6/1961: 87–89; 4/1966: 72–73; 5-6/1971: 104–106; 3/1976: 80–81, 3/1978: 109–110; *Eesti kroonika 1957*. 173–174 (Stockholm 1956); *Tulimuld* 3/1961: 236–237; *Korporatsioon Ugala 1913–1963*. 238–241 (Stockholm 1963; sisaldab valikbibliograafiat);

M. Raud. *Sulg ja raamat*. 277 (Lund 1962); *Teataja* 22.5.1971: 4; *Meie Post* 1/1978: 5; *Eesti Päevaleht* 1.2.1978: 6; R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 62, 310 (Helsingi 2000); *Eesti Kirik* 3.3.2004: 6, 10.12.2008: 4; E. Post (1990). Eestikeelne vaimulik ajakirjandus Eesti Vabariigis aastatel 1918–1940. 49–51 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.2111.1.5581; ERA.1.7.636; ERA.495.7.235.

Aunverdt, Johannes Nathan Jüri p (ka Aunvert; Aunväärt; 19./7.4.1889 Tln – 1.5.1927 Trt), vaimulik. Taluniku, vennastekoguduse jutlustaja poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1899–1908, TUs usuteadust 1908–13, ordineeriti 15.12.1913. Kirikuõpetaja Mihklis 1913–20, Vastseliinas 1920–27 ja Petseris 1924–27, Võru praostkonna praost 1926–27; Laura ja Petseri luterlike kirikute ehitamise initsiaator (valmisid 1928 ja 1926); usuõpetaja Vastseliina koolis. Suri pimesoolepõletikku.

Kristlik-perekondliku kuukirja *Vahimees* väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1907–20), samuti selle lisa *Meie lastele* (1907, 1916; ilmus 6 nr) väljaandja ja vastutav toimetaja. Avaldas oma ajakirjades kristlusele äratavaid jutte, piibliseletusi, usuelu seletusi ja õpetusi, luuletusi, noote jms.

T: vaimulikud laulud, palveraamat “Igapäevane palvealtar noorele ja vanale” (Võru 1925), mõned vaimulikud tõlkebrošüürid saksa keelest.

A: EE; EEve; ePL; Veem; AA2; ISIK; *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat VII*: 121 (Trt 1915), VIII: 61–63 (Trt 1916); *Protestantline Ilm* 5/1927: 79; *Eesti Kirik* 4/1953: 72; 1/1998: 20–24; *Eesti Kirik* (Trt) 20.9.2006: 3; veebileht *Meie Kirik* 19.11.2012 (http://www.meiekirik.ee/index.php?option=com_content&task=view&id=2947); EAA.402.1.1099.

Aur, Aleksander Matsi p (2.3./17.2.1901 Pärnu – 25.5.1992 São Paulo, Brasiilia), insener-joonestaja. Mõisakupja poeg. Õppis Viljandi linna ühiskommertskoolis 1920–23, TUs kaubandust 1923–24 (ei lõpetanud). Võttis osa Vabadussõjast 1919 (vabatahtlik õppursõdur), sõjaväeteenistuses 1924–26 (joonestaja-topograaf 1925–26). Ugala teatri raamatupidaja ja asjaajaja 1926–29, Viljandimaa õpetajate liidu kooperatiivi Õpistu raamatukaupluse asjaajaja 1926–30. Sept 1930 emigreerus Brasiiliasse, elas São Paulos. Piimatööstuse Entrepосто Estrellas maaler, mehaanik, katlakütja, masinist, joonestaja 1931–34, piimatööstuse Cooperativa Central de Lacticinios Estado de São Paulo ekspediitor 1934–35, firma Sociedade Commercial e Constructora Ltd joonestaja 1936–38, São Paulo osariigi teedeministeeriumi joonestaja alates 1937. Seejärel töötas kuni pensioneerumiseni (üle 40 aasta) São Paulo ülikooli inseneriteaduskonna vundamentide ja sügavehitiste osakonnas. Eesti Vabariigi São Paulo aukonsuli sekretär 1936–37.

Brasiilia eestlaste ajakirja *Uus Kodu* üks asutajaid ja tegevtoimetaja (São Paulo 1933–34, ilmus 5 nr) > ajakirja *Meie Kodu* toimetuse liige (São Paulo 1934–36, ilmus 15 nr). 1930. aastatel ilmus tema Brasiilia-kirjutisi ajalehes *Uudisleht*, ajakirjas *Välis-Eesti* jm. Hiljem tegi kaastööd kultuuriajakirjale *Meie Tee* (New York) alates 1950. aastate lõpust kuni ajakirja ilmumise lõpuni (1983), kirjutas Brasiiliast ja Brasiilia eestlaste elust.

A: VET; AA3; EVT; VEPER; A. Sepp. *Mu meelen...* 69–72, 230 (Toronto 1963); *Meie Tee* 3-4/1969: 37–38, 1-2/1980: 14–17, 3-4/1980: 40–45, 7-8/1982: 105; A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 359, 361–362 (Stockholm 1976); *Vaba Eesti Sõna* 11.6.1992: 11–12; *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2009*. 58–59 (Trt 2010); K. Laurits (2003). Eestlased Lõuna-Ameerikas 20. sajandi algusest kuni II maailmasõjani. (TÜ ajaloo ... bakalaureusetöö; käsikiri TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudis); S. Jürisson (2012). Eestlased Brasiilias: ränne ja kohanemine. 7, 22 jm (TLÜ ajaloo instituudi magistratöö; e-ait); EAA.2100.1.762; ERA.957.3.437.

Aviksoo, Heinrich Jaani p (–1936 Avikson; ps Heinrich Võsu; Viktor Brünet-Plasmidikt; Sapitõhv; 18.12.1880 Tori mõis, Pärnumaa – 10.4.1942 Sosva, Sverdlovski oblast), kooliõpetaja, omavalitsustegelane, literaat. Mõisatisleri poeg. Õppis Tori kihelkonnakoolis 1891–97, tegi algkooliõpetaja kutseksamid Pärnu gümnaasiumis 1898. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1916–18 (sõjavälja ehitusvalitsuse ametnik Rakveres) ja vabatahtlikuna Vabadussõjast 1918–19 (sõjaväe laoulema abi, Juhkentali sõjaväehaigla raamatupidaja). Töötas algkooliõpetajana Sindis, Kärus ja Vana-Vändras 1897–1909, oli raamatupidaja Petrogradi polütehnikumis 1915–16 ja Viru maavalitsuses 1918; Viru maavalitsuse liige ja sekretär 1919–24, Eesti Maaomavalitsuste Liidu sekretär 1924–31, õpetaja Rakvere kutse- ja keskkoolides 1920–40; Rakvere linnaeapea 1930–40. Aktiivne seltsitegelane Vändras, Viljandis, Rakveres. Kaitseliidu Viru maleva propagandapealik 1933–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Tln toitulustrusti pearaamatupidajana. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma ja hukati.

Ajakirjandusele tegi kaastööd alates 1898, avaldas kohalikke Vändra sõnumeid, artikleid haridusest, seltsitegevusest, põllundusest, karskusest ja spordielust, kirjandus- ja teatriarvustusi, luuletusi ja jutustusi. Need ilmusid ajakirjades *Linda* (Pärnu, Trt), *Põllutööleht* (Trt), ajalehtedes *Sakala* (Viljandi) 1899–1912, *Kodumaa* (Viljandi 1905–07), *Olevik* 1901–05, *Postimees*, *Uus Aeg* (Trt, Tln), *Teataja*, *Uudised* (Trt 1903–05), *Tartu Päevaleht*, *Päevaleht* 1907–08, 1919–23, *Tallinna Teataja*, *Vaba Maa*, *Meie Elu* (Narva), *Põhja Kodu* (Narva). Oli Viljandi ajalehtede *Sakala* ja *Meie Kodumaa* ärijuht ja toimetuse liige 1909–11, nende lehtede ja tükikoja kaasomanik 1910–11; toimetas joonealust, *Jutu-lisa* 1909–10, pilkelisa *Ulak* 1909–10 ja kuulisa *Põllumajandus* (1909–11). Oli ajalehe *Meie Aastasada* (Trt) ärijuht 1911–12, maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) üks toimetajaid 1912–14. Eesti Maaomavalitsuste Liidu sekretärina töötades oli ajakirja *Maaomavalitsus* vastutav toimetaja 1924–31. Ajakirja *Sihtasutise “Eesti Lastekaitse” Teataja* vastutav toimetaja 1934–35 (tema toimetamisel ilmus 17 nr).

T: mõned kasvatus- ja raamatupidamisteemalised brošüürid; jutustus “Matused ja matused” (Pärnu 1904); mälestused 2.1918 Eesti Riigiarhiivis (fond 2124).

A: PmA; EAT; EBL tk; EE tk; EEve; ERAKT; SBL; ESBL; EKOBL; *Vändra*; ISIK; OkM; *Sakala* 23.3.1928: 9, 14, 23.3.1938: 4–5; *Postimees* 18.12.1930: 4, 21.11.1937: 5; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 60–62 (Trt 1935); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 28 (Trt 1936); *Jaani Tõnissoni töös ja võitluses*. 107–109 (Trt 1938); *Keel ja Kirjandus* 4/1969: 208–210; *Nõukogude pedagoogika ja kool* XVI: 44 (Tln 1977); *Õpetajate Leht* 15.12.1990: 5; *Virumaa Teataja* 30.7.1998: 6; *Viljandimaa spordiloost kuni aastani 1945*. 189, 194 (s.l. [2001]); O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 151–152 (Tln 2003); *Iseseisvusmanifest*. 336–337 (Trt 2014); ERA.2124.3.38.

Baars, Karl August Hansu p (ka Kaarel B.; Bahr; 13./1.3.1875 Iigaste mõis, Võrumaa – 27.2.1942 Lesnaja küla, Kirovi oblast), poliitikategelane, ärimees, advokaat, ajakirjandusjuht. Mõisamoonaka poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1888–96, tegi lõpuksamid Narva gümnaasiumis 1896 (eksternina), õppis TÜs õigusteadust 1896–1900. Kohtuameti kandidaat Riia ringkonnakohtu juures Trt-s 1902–03, vandeadvokaat Viljandis 1903–40. Viljandi Vastastikuse Krediidühisuse > AS Sakala Pank asutaja 1907, juhatuse esimees 1908–32. Alates 3.1917 Viljandi miilitsaülema; Eesti Maapäeva liige 1917–19. Arreteeriti bolševike poolt 1.1918, viidi Petrogradi Krestõ vanglasse, vabanes 18.3.1918 Bresti rahulepingu põhjal. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (Tööerakonna nimekirjas), Riigikogu liige 1920–34 (Tööerakonna > Rahvusliku Keskerakonna nimekirjas); Eesti rahandusminister 10.1920–1.1921 ja 4.–5.1924. Aktiivne majandus- ja seltskonnategelane Viljandis. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 23.1.1941, mõisteti surma 26.8.1941, surmaotsus asendati kümneaastase vangistusega 25.11.1941, suri vangistuses.

Ülikoolis õppides tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt), oli lehe toimetuse liige 8.1900–3.1902. Tegi kaastööd päevalehele *Vaatleja > Sõnumed* (1906–07). Oli ajalehe *Viljandi Teataja* asutaja ja esimene vastutav toimetaja 1909–12; toimetas ka lehe lisasid *Tött ja Nalja* (1910, ilmus 10 nr) ning *Viljandi Teataja kirjandusline lisa* (1911, ilmus 50 nr). Toimetuse töösse B. ei sekkunud, kirjutas harva mõne juhtkirja. 1914. a ühines *Viljandi Teataja* teise kohaliku ajalehega *Sakala* ning B. oli *Sakala* väljaandja 1914–19, vastutav toimetaja 1920–28, peatoimetaja 1928–34; tema vastutaval toimetamisel ilmusid ka lisad *Sakala Lisaleht* 1920–23 ja *Sakala pildileht* 1927–28.

T: B. kohtuasjade arhiiv 1903-15 asub EAAs (fond 5462).

A: PmA; ÕT I: 45; 2RK; EBL; EAT; EE; EMT; EBL tk; EEve; EÜS1; AA2; VjV; EE14; *Peatükke*. 209; EAd; ISIK; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 61–62 (Trt 1926); *Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt*. 306, 311, 377 jm (Tln 1927); *Sakala* 23.3.1928: 8–9, 11, 15, 23.3.1938: 4; F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi*. 227 (Tln 2010 [1933]); *Postimees* 12.3.1935: 3; J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 26 (Trt 1936); *Nõukogude võimu eest*. 314–315 (Tln 1957); *Meie Tee* 5-6/1958: 73; M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 132–134 (Stockholm 1965); *Kui kõik alles tärkas*. 293 (Tln 1973); *Rahvuslik Kontakt* 2/1973: 30–31; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 66, 107 (Tln 1974); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 127, 442 (Tln 1975); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 70–77 jm (Stockholm 1976); *Sakala kalender 1991*. 36 (Tln 1991); *Sakala kalender 1993*. 138–139 (Viljandi 1992); *Akadeemia* 7/2004: 1644; *Sakala kalender 2006*. 110–115 (Põltsamaa 2005); *Sakala* 29.3.2008: 11; *Sakala kalender 2013*. 218 (Põltsamaa 2012); *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence*. 413 (Tln 2016); V. Kallaste (1990). Päevalehed „Vaatleja” ja „Sõnumed” aastatel 1906–07. 77 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.1767.1.364.

Bach, Gustav Adolf Mardi p (1938– Jõelaid; ps G. Oja; 12.3./28.2.1865 Lokuta mõis, Järvamaa – 11.2.1942 Käru vald, Järvamaa), ametnik, raamatupidaja. Talunike poeg. Õppis Türi kihelkonnakoolis 1875–78, Kuuda seminaris 1883–85. Õpetaja Paides 1885–86, õpetaja ja vallakirjutaja Udeval 1886–95, vallakirjutaja Väinjärvel 1895–1906. Võttis osa 1905. a revolutsioonist, oli vangis. Tegutses ajakirjanikuna 1906–09, seejärel oli raamatupidaja Narvas 1910–15 ja Omskis 1915–21. Opterus Eestisse 1921, Paide linnavalitsuse raamatupidaja 1921–32. Alates 1933 elas Trt-s.

Alates 1886 tegi kaastööd ajalehele *Postimees* (Trt). Oli **K. A. Hermanni** päevalehe *Hüüdja* toimetuse liige (Tln 1906–07, ilmus 32 nr). Ajalehe *Meie Elu* (Narva) toimetuse liige 1907–10, sh vastutav toimetaja 1908–09, samuti vastutav toimetaja lehe lisades “*Meie Elu*” kirjanduse lisa (1908–09, ilmus 77 nr) ja “*Meie Elu*” pilke-nalja lisa (1909, ilmus 1 nr). Tegi kaastööd ajakirjale *Päris Meie Mats* (Tln 1907, ilmus 8 nr) ja ajalehele *Päevaleht* (Tln).

T: kümnekond tõlkeost (peamiselt jutustused, 1901–09); mälestuste käsikiri kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas.

A: EAT; ISIK; *Keel ja Kirjandus* 7/1969: 425; J. Rundu. *Kirjanduslooline Koeru*. 151 (Trt 2004); L. Aarma jt. *Kuuda seminar 150*. 161–162 (Juuru 2004).

Bachmann, Adam Aleksanderi p (1935– Randalu; ps Morjen; 12.5./30.4.1890 Liiva kõrts, Virumaa – 14.4.1966 Tln), ajakirjanik, poliitikategelane, tõlkija. Kõrtsmiku, taluniku poeg. Õppis Narva gümnaasiumis 1900–10, TUs õigusteadust 1910–16, lõpueksamid tegi Petrogradi ülikooli õigusteaduskonnas 1916. Vabadusristi kavaler. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–21 (Eesti Rahvaerakonna nimekirjas) ja 1932–34 (Rahvusliku Keskerakonna nimekirjas; volitused lõpetati 1937); töö- ja hoolekandeminister 7.–10.1920; Eesti varade reevakueerimise komisjoni esimees Moskvas 1921–22. Kolis 1928 Narva, oli Narva abilinnapea 1930–33, aktiivne seltsitegelane Narvas ja Alutagusel. 1930. aastate

esimesel poolel asus elama Tln-sse. Pärast II maailmasõda sunniti KGBga koostööd tegema. 1940.–60. aastatel tegutses vabakutselise tõlkijana, peamiselt tõlkis vene keelest teabe- ja ilukirjandustekste.

Ülikoolis õppides oli ajakirja *Üliõpilaste Leht* (Trt) tegevtoimetaja 1914–15. Päevalehe *Postimees* (Trt) ärijuht 1916–17, töötas *Postimehe* toimetuses 1917–29 (vaheaegadega), sh juhtis toimetuse tööd detsembrist 1917 kuni kevadeni 1919 (väljaandja 1918–19, vastutav toimetaja 1918–20), kirjutas juhtkirju, toimetas majandusosa, samuti oli *Postimehe* ajakirja *Lasteleht* (Trt) väljaandja ja vastutav toimetaja 1918–20, kohaliku väljaande *Narva Postimees* peatoimetaja 1928–29. *Postimehe* vastutava toimetajana kaevati mitmel korral kohtusse, 1922 mõisteti kolmeks kuuks aresti (tingimisi; süüks au haavamine). Vahepeal Eesti Ajakirjanduse Büroo > Esturi juhataja 2.–3.1919; päevalehe *Rahvaleht* vastutav toimetaja (1920, ilmus 21 nr). Ajakirja *Nooruslooming* vastutav toimetaja (Narva 1928–29, ilmus 4 nr). Ajalehe *Meie Elu* > *Põhja Eesti* (Narva) vastutav toimetaja ja väljaandja 12.1929–2.1930. Päevalehe *Vaba Maa* toimetuse liige 1930. aastatel, pärast selle sulgemist päevalehe *Rahvaleht* toimetuse liige 1938–40. Töötas propagandatalituse infoosakonnas ja kultuurosakonnas, oli Nimeede Eestistamise Keskbüroo juhataja 1935–36. EAL liige 1939–40.

T: parkümmend tõlketeost: õigusalsed teosed, romaanid, sh A. Beljajevi „Amfiibinimene” (Tln 1960), A. Vinogradovi „Aja kolm värvi” (Tln 1965).

A: ÕT I: 45; EAT; EÜS2; EVK; AA2; VjV; EE14; EVRK; ISIK; *Postimees* 12.12.1931: 16, 17.6.1937: 26; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 81, 286–298 (Trt 1938); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 101–103 (Tln 1991 [1953]); *Kodumaa* 23.1.1963: 6; *Väliseestlase kalender 1968*. 76–77 (New York 1967); I. Raamot. *Mälestused*. 355 (Tln 2013 [1975]); *Edasi* 20.7.1990: 4; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 148 jm (Tln 1993); I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 94 (Tln 1996); *Tuna* 4/2000: 156–157, 3/2003: 86, 88, 3/2005: 52; 1/2006: 118; *Teater. Muusika. Kino* 4/2001: 3–7; *Akadeemia* 8/2003: 1772, 9/2004: 2097; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 193–195, 199–202, 204, 206, 241, 301–302, 394–399 jm (Trt 2008); *Iseseisvusmanifest*. 33, 85 (Trt 2014); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 520 (Trt 2018); EAA.402.1.1601; EAA.1767.1.1539; ERA.1947.3.288.

Bachmann, Voldemar → Ojamaa, V.....

Baerens, John (ka Bärens; 11.10./29.9.1834 Riia – 7.11./26.10.1884 Olgalust Daugavpilsis lähedal, ... kubermang), ajakirjanik. Arsti poeg. Õppis Riia kubermangugümnaasiumis ja Viljandis Schmidt õppeasutuses, TÜs usuteadust 1854, seejärel õigusteadust Halles, Münchenis ja Heidelbergis 1854–57, *dr jur*; täiendas end Berliinis ja Tübingenis 1857–62. Alates 1877 elas Saksamaal, Riias ja Kuramaal.

Töötas ajakirjanikuna 15 aastat. Toimetas päevalehte *Rigasche Zeitung* 1862–69, nädalalehte *Nordische Presse* (Peterburi) 1870–74, päevalehte *St. Petersburger Zeitung* 1874–77.

A: DBBL; BBLd; Erik-Amburger-Datenbank; *Rigasche Zeitung* 29.10.1884: 1; *Zeitung für Stadt und Land* 253/1884; C. F. Eichhorn. *Die Geschichte der „St. Petersburger Zeitung“ 1727–1902*. 223–224, 229, 239 (Peterburi 1902); *Sakala kalender 2006*. 150–151 (Põltsamaa 2005).

Baggehuf(f)wudt (Baggo), Eduard (Ned) Karl Ewald von (Эдуард Валерьянович Багговут; 30./18.10.1870 Tln – 30./31.1.1945 Läänemerel Danzigi [Gdańsk] lähedal), mõisnik. Aadlipäritolu, Saku mõisniku ja õllevabriku rajaja Valerian von B. poeg. Lõpetas Trt Aleksandri gümnaasiumi 1890, õppis TÜ-s agronoomiat 1890–91 (ei lõpetanud). Vasalemma mõisnik 1886–1919, Nõva mõisa omanik 1919, hiljem mõisnik Sakus. Heideti 1911 Eestimaa rüütelkonnast välja. Hukkus Eestist põgeneses laeval “Wilhelm Gustloff”, mille Nõukogude allveelaev uputas.

Ajakirja *Рациональное птицеводство и животноводство* (Tln 1905–06) väljaandja > kuukirja *Справочный листок птицевода* (Tln 1907–14) väljaandja-toimetaja.

T: 20. s algul (1901–14) kirjutas ja kirjastas arvukalt populaarseid venekeelseid brošüüre linnu- ja seakasvatusest, koerte aretamisest jm põllumajandusharudest.

A: AA2; *Eesti postkaart 1894-1944*. 81 (Tln 1995); M. Aitsam. 1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis. 175, 393 (Trt 2011); EAA.402.2.778; EAA.105.1.9126; EAA.105.1.9129; ERA.1356.2.5256; <http://sakuvald.ee/29028>

Bagrov, Nikolai (Николай Иванович Багров; Nikolai Bagroff; Nicolas Bagroff; 8.11./26.10.1881 Moskva – 9.3.1959 Tln), jurist. Lõpetas Moskva ülikooli õigusteaduskonna 1907. Töötas Vladikavkazis ja Tuulas ringkonnakohtu abiprokurörina, oli Moskva kohtupalati vandeadvokaat ja abiprokurör 1913–17. Emigreerus Eestisse 1919. Töötas 1920. a kaks kuud Eesti Vabariigi peaprokurööri juures erikohustusi täitva ametnikuna, seejärel elas lühiajaliselt Pärnus. Eesti kohtuministeeriumi ametnik 1928–32. Reklaamibüroo omanik Tln-s, kujundas raamatuid, tegi valgusreklaame. Oli kodakondsuseta ja kuulus Eesti poliitilise politsei jälgimise alla. Pärast II maailmasõda töötas Tln keskrajooni sotsiaalkindlustuse osakonnas. Suri pensionärina Nõmmel.

Päevalehe *Свободная Россия* (Tln) toimetaja 8.1919 (mõni päev). Nädalalehe *Handels- und Industrie-Blatt* = *Торгово-промышленный листок* väljaandja (Tln 1923, ilmus 1 nr). Ajakirja *Старое и новое* väljaandja (Tln 1931–33, ilmus 4 nr). Ajakiri oli pühendatud vene muinsustele, tarbekunstile, kunstile ja teadusele; B. kirjutas artikleid ajaloost ja koduloost. Ajakirja vastutav toimetaja oli B. abikaasa Helene Vilhelmine B. (Елена Карловна Б.; s 29.5.1904 Tln).

T: teos Venemaa ajaloost “Правовые и социальные источники русской смуты” I–II (Tln 1939).

A: *Eesti aadress-raamat 1938–1939*. 430 (Tln 1938); ERA isikukartoteek; ERA.1.7.212; ERA.1.7.1116; ERA.1.9.337; ERA.76.5.97; ERA.916.2.1872; ERA.916.2.1873; ERA.952.2.12; TLA.1376.1.16.

Bahr, Richard (6.4.1867 Jelgava, Kuramaa – 22.12.1936 Mödling Viini lähistel, Austria), kirjanik, ajakirjanik. Koolidirektori poeg. Lõpetas Jelgava kubermangugümnaasiumi, õppis filoloogiat Kielis 1885–86 ja Berliinis alates 1886 kuni 1890. aastate alguseni; jätkas õpinguid 1901, *dr phil* 1904 (Heidelberg).

Töötas Berliini-õpingute ajal ajalehe *Berliner Neueste Nachrichten* toimetajana, toimetas ka Geestemünde kohalikku ajalehte. Oli päevalehe *Frankfurter General-Anzeiger* esindaja Berliinis ja päevalehe *Tägliche Rundschau* (Berliin) sisepoliitikaosa toimetaja. Toimetas koos A. von Löwis of Menari ja F. Würtziga ajakirja *Baltische Blätter. Zeitschrift für alle Fragen des öffentlichen Lebens* (Riia) 1919–20. Tegeles ajakirjaniku ja kirjanikuna palju saksa vähemusrühmade küsimustega.

A: DBBL; BBLd.

Baiov, Aleksei poegem (Алексей Алексеевич Баиов; ps A. Готвиль [= Hauteville]; A. де Готвиль; A. Г.; 29./17.3.1899 Vilno (Vilnius) – 31.8.1923 Tln), literaat. Sõjaajaloolase A. Baiovi (vt) poeg. Õppis Peterburi/Petrogradi saksa gümnaasiumis *Annenschule* 1910–16, Petrogradi ülikooli ida keelte teaduskonna sanskriti-hiina-mongoli osakonnas 1918–19. Emigreerus Eestisse 1919. a lõpus, asus koos vanematega elama Tln-sse. Tegeles peamiselt kirjandusega, osales Tln vene kirjandusringi töös, uuris budismi filosoofiat.

Töötas Tln väljaannetes: kirjanduslikes nädalalehtedes *Облака* (1920, ilmus 4 nr) ja *Отклики* (1921, ilmus 3 nr), päevalehtedes *Свободная Россия / Свобода России* (1919–1920), *Последние известия* 1920–23, *Свободное слово* (1921) jt. Kirjutas teatrist, Vene kunstist,

idauuringute probleemidest, vene ja poola kirjandusest. Osales kirjandusajakirja *Гамаюн* (Tln 1925) asutamisel.

T: роеем “Грядущая Цусима” (Tln 1921); ülevaade “Литература и революция” (*Свободное слово* 20.–23.7.1921).

A: EKrL; EKL; *Последние известия* 8.9.1923: 4; *Радуга* 3/1989: 61–66; С. Г. Исаков (koost). *Русская эмиграция и русские писатели Эстонии 1918–1940 гг.* Антология. 62–68 (Tln 2002); *Выигород* 4/2003: 96–100.

Baiov, Aleksei vanem (Алексей Константинович Байов (Байов); ps A. K. B.; 8.2.1871 Uman, Kiievi kubermang – 8.5.1935 Tln), vene sõjaajaloolane, sõjaväelane (kindralleitnant). Sõjaväelase poeg, **A. Baiov noorema** isa. Lõpetas Kiievi kadetikorpus, Konstantini sõjakooli 1890 ja Nikolai Kindralstaabi Akadeemia Peterburis 1896. Töötas Nikolai Kindralstaabi Akadeemia õppejõuna alates 1902, Vene sõjakunsti ajaloo professor alates 1906. Vene armee ajaloo tuntum uurija, paljude teaduslike uurimuste autor. Võttis osa I maailmasõjast (staabiülemana ja korpusse komandörina) ja Vene kodusõjast (Punaarmee koosseisus, läks üle valgete poolele), sattus koos Loodearmeeга Eestisse 1919. Alates 1919. a lõpust elas Tln-s. Tln raamatupoe “Русская книга” omanik. Eesti kindralstaabi Kõrgemate akadeemiliste sõjakursuste üks organiseerijaid ja lektor 1920–26. Jätkas Eestis ka teadustööd, oli teadlaste ühenduse Vene Akadeemiline Grupp Eestis üks asutajaid (1920). Tegutses aktiivselt vene organisatsioonides, kuulus vene emigrantide parempoolse monarhistliku tiiva juhtkonda Eestis, oli Vene valgekaartlaste organisatsiooni Vene Üldsõjaline Liit (ROVS) Eesti osakonna juht.

Vene monarhistide ajalehe *Ревельское время* > *Ревельское слово* üks asutajaid (1925, ilmus kokku 36 nr); avaldas artikleid, mis kutsusid vene emigrante monarhistlike ideede nimel ühinema. Eesti võimud sulgesid need lehed. Oli sõjalis-kirjandusliku ajalehe *Ревельский русский инвалид* (1930, ilmus 1 nr) toimetaja. Tegi kaastööd kirjandusajakirjale *Эмигрант* (Tln 1924–25, ilmus 13 nr), ajakirjale *Часовой* (Pariis, Brüssel) ja ajalehele *Возрождение* (Pariis).

T: mitmed sõjaajaloolised teosed, Eestis elades kirjutas uurimused “Вклад России в победу союзников” (Tln 1924), “Истоки великой мировой драмы и ее режиссеры” (Tln 1927).

A: *Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased*. I: 24 (Tln 1998); *Труды Русского исследовательского центра в Эстонии*. Вып. II: 49–69 (Tln 2003); С. Г. Исаков. *Русские в Эстонии 1918–1940. Историко-культурные очерки*. 305–308 (Trt 1996); *Эстония* 13.1.1994: 3; А. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 144 (Trt 1999); R. Rosenthal, M. Tamming. *Sõda pärast rahu*. 304, 307 (Tln 2010); *Мифология культурного пространства: к 80-летию Сергея Геннадиевича Исакова*. 468–481 (Trt 2011); Р. Абисогомян (2007). Роль русских военных деятелей в общественной и культурной жизни Эстонской Республики. 112–145, Т. 2: 8–10 (TÜ vene kirjanduse kateedri magistratöö).

Balder, August Martini/Mardi p (25./13.10.1891 Imastu, Undla vald, Virumaa – 26.9.1973 Tln), sõjaväelane (kolonel), kaitseliitlane. Õppis Rakvere linnakoolis 1908–10, tegi eksami Tln Nikolai gümnaasiumis 1910, õppis Sõjakooli alalisväe ohvitseride kursustel 1920–22, Tln Kolledžis 1923–25, Eesti kõrgemas sõjakoolis 1925–27. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast (sh lõpetas Petrogradi 2. lipnikekooli 1915, sai haavata) ja Vabadussõjast 1918–20 (Vabadusristi kavaler). Sõjakooli ohvitseride kursuste ülema kt, abi 1922–25, kaitsevägeде staabi käsutäitja ohvitser 1929–30, Kaitseliidu peastaabi õppe- ja spordipealiku kt 1927–29, õppe- ja spordipealik 1930–39, Tln maleva Põhja malevkonna pealik 1934–39, 1. diviisi staabiülem 1939–40, peastaabi ülem 1.–6.1940. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 29.7.1940, mõisteti kaheksaks aastaks vangi (§§58-4, 58-11, 58-13; süüks Vabadussõjast

osavõtt, sõjavälikohtute liikmeks olemine, tegevus Kaitseliidus), kandis karistust Komi ANSVs. Vabanes 27.3.1948 ja tuli tagasi Eestisse. Töötas instituudis Sojuzelektroprojekt maamöödõtjana, tehnikuna, insenerina 1948–61, Eesti Põllumajanduprojektis vaneminsenerina-maamöödõtjana 1961–68, seejärel elas pensionärina Tln-s. Rehabiliteeritud 19.2.1990.

Avaldas arvukalt artikleid sõjandusajakirjas *Sõdur* (Tln) ja Kaitseliidu ajakirjas *Kaitse kodu!* (Tln), oli viimase vastutav toimetaja 1930, 1934–35 ja 1940.

T: ülevaade “Vabadussõja lõpuvõitlusi Viru rindel” (Tln 1927; kaasautor), käsiraamatud “Pealik lahingus” (Tln 1932) ja “Merekaitseleitlase käsiraamat” (Tln 1936; kaaskoost).

A: EVK²; Eeve; Salo; EOS1: 25; EVRK; OA; OkM; *Kaitse Kodu* 21/1939: 632–633; *Virumaa Teataja* 25.10.2011: 4; *Ühine tahe. Pilguheit Kaitseliidu minevikku 1925–40*. 14 (Tln 2012); ERA.495.7.269; ERAF.130SM.1.9258.

Baranin, Pe(e)ter (Петр Петрович Баранин; ps П.Б.; -нь; Причудец; 20.2.1882 Suur-Kolkja, Tartumaa – 18.3.1966 Tln), ärimees, ühiskonna- ja poliitikategelane, publitsist. Pärilt vanausuliste perekonnast. Õppis Treffneri gümnaasiumis kuni 1895. a, lõpetas kolm klassi Trt reaalkoolis. Ärimees ja Mustvee vanausuliste koguduse esimees kuni 1917. Riigikogu liige 1923–29 (Vene Ühendatud Nimekirjades). Eesti Vanausuliste Liidu esimene esimees (1934), Tln vanausuliste koguduse esimees 1950–60, valiti Eesti Vanausuliste Keskkomiteesse.

Andis vene ajalehtedele infot Riigikogu tööst, avaldas Eesti vanausuliste elu-olu kohta kirjutisi ajalehtedes *Последние известия* (Tln 1920–26), *Былой нарвский листок* (1924–25), *Русский вестник* (Narva 1931–32) ja ajakirjas *Вестник Высшего Старообрядческого Совета в Польше* 1931 (Vilnius). Päevalehe *Наша газета* (Tln 1927–28) ja valimiste-eelse ajalehe *Русский свет* (Tln 1929, ilmus 21 nr) asutaja, kaastoimetaja ja kaasautor, ajalehes *Русский свет* toimetas rubriiki “Дела старообрядческие”.

A: 2RK; VjV; *Православная энциклопедия*. Т. IV: 328 (Moskva [2002]); *Староверие Балтии и Польши. Краткий исторический и биографический словарь*. 34–35 (Vilnius 2005); *Биографика. Русские деятели в Эстонии XX века*. I: 183–203 (Trt 2005).

Baranov, Nikolai (Николай Андриянович Баранов; ps Язвило; Кнут; 27.4.1868 – ?), ajakirjanik.

Kirjanduslik-humoristliku ajakirja *Кнут* (Narva 1924–25, ilmus 15 nr) toimetaja-väljaandja. Töötas ajalehes *Былой нарвский листок* (1924–25, 229 nr), oli selle toimetaja-väljaandja alates 10.9.1924. Avaldas luuletusi ajakirjas *Полевые цветы* (Narva 1930) ja noortekogumikus *Новь* (Tln), mida anti välja vene kultuuri päevade puhul kord aastas. Pseudonüümselt osales ajalehtedes *Русский вестник* (Narva 1931–32) ja *Русский вестник* 1934–35 (Tln, kaks erinevat ajalehte).

A: *Русское национальное меньшинство в Эстонской Республике (1918–1940)*. 281 (Trt, Peterburi 2001); ERA.1.7.601.

Baranov, Vladimir (Владимир Николаевич Баранов; ps В. Баранов-Шатров; В. Н. Шатров; Кум Наум; 1898 Võšni Volotšok, Tveri kubermang – 20.7.1927 Leningrad), ajakirjanik. Õppis Novgorodi vaimulikus seminaris ja Lazarevi Ida Keelte Instituudis Moskvast (ei lõpetanud). Ilmselt oli Punaarmee mobiliseeritud, rindel läks üle valgekaartlaste poolele ja sattus koos Loodearmee Eestisse. Asus elama Narva. 1922–23 oli rohkem kui aasta Narva vanglas süüdistatuna spionaažis; püüdis põgeneda, mõisteti poolteiseks aastaks vangi. Sattus ajalehe *Нарвский листок* väljaandmisel võlgadesse ja põgenes 1926 suvel Vene NFSVsse. Arreteeriti GPU poolt, mõisteti surma ja hukati.

Aktiivne ja viljakas ajakirjanik. Tegid kaastööd esseeride ajalehele *Народное дело > За народное дело* (Trt, Tln 1920–21). Pärast vene ajalehtede väljaandmise taastamist Narvas 1922 töötas ajakirjanikuna, oli mitmete Narva lehtede toimetaja ja väljaandja, avaldas arvukalt

esseid, jutustusi, olukirjeldusi, humoreske, luuletusi. Eelkõige töötas ajalehtedes *Нарова* (1922, ilmus 10 nr), *Принаровский край* (1922, ilmus 4 nr), *Старый нарвский листок* (1923–25) > *Былой нарвский листок* (1924–25) > *Нарвский листок* (1925–26). Tegi kaastööd huumoriaajakirjale *Кнут* (Narva 1924–25, ilmus 15 nr), kirjanduslikule nädalalehele *Отклики* (Tln 1921, ilmus 3 nr) jt.

A: prof Issakovi isikliku arhiivi materjalid; O. Фигурнова (koost). *Русская печать в Эстонии 1918–194: био-библиографические и справочные материалы к изучению культурной жизни русской эмиграции*. 163–170 (Moskva 1998); R. Rosenthal, M. Tamming. *Sõda pärast rahu*. 398–401 (Tln 2010); ERA.2916.1.3.

Barbarus, Johannes Jaagu p (ps, kod.n J. Vares; teised ps Cello; Logofaag; 12.1.1890/31.12.1889 Heimtali vald, Viljandimaa – 29.11.1946 Tln), arst, luuletaja, publitsist, poliitikategelane. Taluperemehe, vallavanema poeg. Õppis Pärnu gümnaasiumis, Kiievi ülikoolis arstiteadust 1910–14, lõpueksamid tegi 1917. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1914–17 (rindearst Galiitsias) ja vabatahtlikuna Vabadussõjast 1919–21 (sõjaväearst; Vabadusristi kavaler). Seejärel oli eraarst Pärnus 1921–39 ja Tln-s 1939–40. Oli kirjandusrühmituse “Tarapita” liige 1921–22, kirjutas ühiskonnakriitilist luulet. Reisis palju välismaal (1923 Saksamaa, Belgia, Prantsusmaa; 1927 Vahemeremaad; 1928 ja 1935 NSVL; 1930 Saksamaa, Prantsusmaa, Šveits, Hispaania; 1932 Ungari; 1938 Balkanimaad). Nov 1939 kolis Tln-sse. Juunis 1940 nimetasid NSVL okupatsioonivõimud ta Eesti peaministriks, oli ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees 8.1940 kuni oma surmani 11.1946. Teise maailmasõja ajal oli Nõukogude tagalas 7.1941–9.1944, organiseeris eestlaste tööesuunamist, eesti rahvusväeosasid jm. Suri ebaselgetel asjaoludel (vabaturm või poliitiline mõrv).

Tegi kaastööd Pärnu õpilaste põrandaalusele ajakirjale *Молодая жизнь* 1908. Trükidebüüdiks olid luuletused ajakirjas *Noor-Eesti* (Trt) 1910. Avaldas luulet, ühiskonnakriitilisi artikleid ja arvustusi ajakirjades *Vaba Sõna* (Trt) 1914, *Ilo* (Trt 1919–21), *Murrang* (1921), *Tarapita* (Trt 1921–22), *Lilulii* (Pärnu 1924) ja *Looming* (Trt) 1923–37, *Rünnak* 1926–30 jpt, samuti päevalehtedes *Vaba Maa* 1918–22, *Päevaleht* 1920–24, *Rahva Sõna* 1927–28, *Uus Eesti* 1935, 1940 jm. Avaldas ka mõned meditsiinalased artiklid päevalehtedes *Vaba Maa* 1919–20 ja *Päevaleht* 1923–24 (dr. Varese nime all), reisikirju ajakirjades *Looming* 1930, 1935 ja *Olion* 1931. Teise maailmasõja ajal organiseeris Nõukogude tagalas Eestisse suunatud raadiosaateid, avaldas mobiliseerivaid kirjutisi ajalehes *Rahva Hääl* (Tln, Leningrad, Moskva, Võru) 1941–44, diviisiajalehes *Punaväelane* 1942–44, kogumikus „Sõjasarv“ (Moskva 1943–44) jm.

T: 15 luulekogu (1918–46), monograafia “Jaan Vahtra” (Trt 1933), artiklivalimik “Nõukogude Eesti taassünd” (Tln 1945); “Kogutud teosed” I–III (Tln 1948–50), sh artiklikogumik “Reisikirjad ja kirjanduslikud artiklid” (Tln 1950); kirju J. Semperile on avaldatud *Loomingus* (11/1956).

A: EBL; EE; EVK; PTB; EBL tk; EEve; E(N)E; EKBL; EKrL; EAE; EE14; EKL; VEKL; EVRK; *Valitsused ja riigimehed*. 283–284 jm (Tln 2018); Erni; *Virmalised* 20.12.1914: 302; J. Kärner. *Eesti uuemad luuletajad*. 72–89 (Trt 1925); *Looming* 4/1930: 474–476, 2/1940: 209–211, 12/1946: 1287–1295, 1305–1312; 8/1979: 1113–1126; 8/2000: 1242–1246; 10/2007: 1522–1538; 8/2014: 1136–1145; *Postimees* 12.1.1930: 1; 11.1.1940: 6, 22.6.1940: 3; *Pärnumaa kõverpeegel*. 34–35 (Pärnu 1933); M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu*. 258–269 (Trt 1936); E. Laugaste. *Eesti kirjandus karikatuuris*. 237–238 jm (Trt 1939); *Pärnu Rahva Hääl* 27.8.1940: 1; *Eesti Kirjandus* 1/1940: 1–7; *Uus Eesti* 11.1.1940: 6; *Esmaspäev* 27.1.1940: 8; *Rahvakalender 1941*. 117–118 (Tln 1940); *Viisnurk* 1/1940: 56–61; *Sirp ja Vasar* 13.1.1945: 3; *Rahva Hääl* 1.12.1946: 1, 2.12.1946: 2, 3.12.1946: 2, 4.12.1946: 2, 29.11.1947: 2, 20.2.1958: 3; *Johannes Vares-Barbarus*. (Tln 1947); *Nõukogude Kool* 1/1947: 9–15; *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 210–245 (Trt 1949, sisaldab

bibliograafiat); *Tartu Riiklik Ülikool* 23.11.1951: 2; H. Peep. *Johannes Vares-Barbarus*. (Tln 1959); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 310–313 (Toronto 1959); *Saabus päev*. 101 jm (Tln 1960); *Kodumaa* 2/1960: 2, 13.1.1965: 4, 9.1.1980: 4, 17.1.1990: 5; O. Rästas. *Põrandaalused*. 199 (Tln 1961); *Eesliinil*. 320–321, 323–324, 329 (Tln 1962); *Revolutsiooni lipukandjad*. I: 188–191 (Tln 1962); *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 248 jm (Tln 1963); *Väliseestlase kalender 1965*. 86 (New York 1964); *Rahvuslik Kontakt* 1/1966: 35–39; J. Köpp. *Mälestuste radadel*. III: 62–63, 66–67, 70–71 (Tln 1991 [1969]); *Keel ja Kirjandus* 1/1974: 32–40; 8/1980: 467–480; 6/2016: 447–459; K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 157–158 (Tln 1974); *Pärnu Kommunist* 25.3.1976: 2–3; H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. 133 (Toronto 1984); J. Šumakov. *Tartu tiivustusel*. 136–145 (Tln 1985); *Aja Pulss* 15/1986: 27–28; *Paдыга* 5/1988: 78–80; *Johannes Vares-Barbarus. Personaalnimestik*. (Tln 1989); *Aja Pulss* 1/1990: 20–22; *Akadeemia* 6/1990: 1288–1297; 1/2004: 199, 3/2004: 670, 10/2004: 2321; *1940. aasta Eestis*. 99–100, 115–116 jm (Tln 1990); *Sakala kalender 1990*. 73–79 (Tln 1990); *Noorte Hääl* 12.1.1990: 3; E. Parek. *Mälestusi aastaist 1931–1949*. 14–20 (Pärnu 1991); *Õhtuleht* 28.11.1991: 2; 29.11.1991: 2; V. Pinn. *Kahe mehe saatus. Johannes Vares, Hjalmar Mäe*. (Haapsalu 1994); *Русский Телеграф* 17.3.1995: 6; 8.7.1996: 5; *Sakala kalender 1996*. 81 (Viljandi 1995); *Sakala kalender 1997*. 133 (Viljandi 1996); E. Sanden. *An Estonian Saga*. 190–191 jm (Cardiff 1996); *Eesti Ekspress* 20.2.1998: B7; 21.11.2013: 24; 10.12.2014: 54–55; E. Piir. *Koltuvaid kõrrekesi koduselt kamaralt*. 112–114 (Viljandi 1998); *Kultuur ja Elu* 4/1999: 5–10; J. Ant. *Eesti 1939–1941*. 110–111 (Tln 1999); O. Kuuli. *Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991*. 70, 86, 90 jm (Tln 1999); *Tegelasi Pärnumaa kultuuriloost. I vihik*. 9–15 (Pärnu 2000); *Sirp* 19.1.2001: 11; *Pärnu Postimees* 1.12.2001: 6; 24.4.2003: 14; T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 377–378 jm (Tln 2001); *Tuna* 1/2002: 64–77, 4/2014: 69–70, 1/2018: 34–35, 38; *Molodjož Estonii* 28.4.2003: 9; K. Lillepuu. *Trükikirjad: mõtteuiteid kirjandusradadelt*. 28–37 (Viljandi 2005); *Pärnu kultuurielu 2005*. 133–135 (Pärnu 2006); *Kesknädal* 22.2.2006: 9; *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 248–249, 670 (Tln 2006); P. Rohtmets. *Rektor Johan Köpp*. 91 (Trt 2007); R. Kuusk. *Sõna sisse minnes: esseid eesti luuletajaist*. 137–156 (Tln 2007); V. Lillemäe. *Adrasedadjana kolmel ajakirjanduspõllul*. 77–78 (Tln 2008); *Sakala kalender 2009*. 91–99 (Põltsamaa 2008); P. Olesk. *Filoloogia tõeline tähendus*. 51–52 (Trt 2008); *Kannatuste aastad 1940–1991. 1. vihik*. 41–42 (Tln 2008); *Eesti Ekspress. TV Ekspress* 24.7.2008: 3; A. Oras. *Kriitiku külaskäik*. 99–100, 130–133, 163, 284–298, 308–324 (Trt 2009); *Uurimusi 1920.–1930. aastate eesti kirjandusest*. 42–43 (Tln 2009); *Maaleht* 29.4.2010: 37; 4.9.2014: 18; R. Parve. *Minu aeg*. 37–38 (Tln 2010); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 237 jm (Tln 2010); J. Hain. *Raamatulehitseja*. 60–61 (Tln 2011); R. Majak. *Omade juures vangis*. 65–67 (s.l. 2012); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 285–289 jm (Tln 2012); L. Lauri. *Kirjutamata memuaare*. 190–192, 195 (Tln 2013); *Sakala kalender 2014*. 124–125 (Põltsamaa 2013); *Eesti Päevaleht* 16.10.2013: 6; *Mari märts/2014*: 104–107; *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2014: 297–310; J. Valge. *Punased I*. 222–233, 247–264, 348–362 jm (Tln 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 195 (Tln 2014); J. Juske. *Lood unustatud Pärnust*. 109–112 (Tln 2015); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 385–386 (Tln, Trt 2016); *Õhtuleht* 3.12.2016: 22–23; *Tuna* 2/2017: 111–124; *Eesti Ajalugu* 2/2017: 56–57, 4/2018: 90–111; *Looming* 9/2017: 1335–1347; M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 255–261 (Tln 2017); E.-M. Talivee, K. Meiel, M. Niitra, P. Helme. *Just sellist Eestit*. [1940] (Tln 2018); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 751 jm (Trt 2018); ERAF.247.51.89 leht 2–4.

Bark, Moritz Ernst Heinrich (hisp Ernesto Bark; ps A. de Santaclara; 4.4./23.3.1858 Kaave mõis, Tartumaa – u 1924 Madrid), publitsist, ühiskonna- ja kultuuritegelane. Mõisniku poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1869–75 (ei lõpetanud), Riia polütehnikumis majandust ja kaubandust 1877. Võttis vabatahtlikuna osa Vene–Türgi sõjast 1877, deserteerus ja asus

välismaale 1878, õppis Leipzigi, Müncheni ja Berliini ülikoolides filosoofiat, esteetikat, majandust 1878–81. Asus 1881. a Šveitsi, kus ühines vene emigrantide Vene Revolutsiooniparteiga. 1883. a pöördus tagasi Venemaale, arreteeriti ja saadeti Siberisse. Põgenes Itaaliasse, 1884. a asus Hispaaniasse, elas Madridis, mitmel pool provintides 1890–95, seejärel kuni surmani taas Madridis. Elatas end keeletundidega, tõlkis saksa keelde kaasaegset hispaania ilukirjandust, pidas loenguid. Publitsisti ja esseistina tõusis 1890. aastatel Hispaania ühiskonna- ja kultuurielus silmapaistvale kohale, võitles demokraatia, vabariigi ja sotsiaalsete reformide nimel, osales mitmetes ühiskondlikes ja haridusorganisatsioonides, oli mitmel korral lühiajaliselt vangis. Viimaste eluaastate kohta täpsemad andmed puuduvad.

Asutas revolutsioonilise ajakirja *Der baltische Föderalist* (Genf 1882–83, ilmus 6 nr), kus kutsus Läänemere-äärseid rahvaid Vene riigi lagunemise puhul ühinema. Tema mõttekaaslasel ja kaastöölisel Eestis oli A. Dido (vt). Ajakirja esimese nr toimetas illegaalselt Venemaale ja lasi augustis 1882 saata paljudele baltisaksa ja eesti ajalehtedele ning üksikisikutele. Hispaanias elades oli saksa ajalehtede *Die Kölnische Zeitung* ja *Die National-Zeitung* (Berliin) korrespondent. Asutas koos Isidoro López Lapuya'ga ajakirja *Spanisch-Deutsche Revue* 1887. Tegi kaastööd Madridi väljaannetele *La Democracia Social* 1890, 1895 ja *La Justicia* 1890–93, provintsis elades osales kohalike ühiskonnakriitiliste väljaannete asutamisel ja toimetamisel: *El Crisol* (Alicante 1892), *La voz de Murcia* (Murcia 1893) ja *Cartagena Moderna* (Cartagena 1893–95, linnavõimud sulgesid selle pärast B.-le tehtud atendaati). Madridis elades toimetas koos Francisco Maceín'iga ajalehe *La República Social* (Madrid 1895, 1904) ja koos E. von Ungern-Sternberg'iga saksakeelset kuukirja *Spanien* (Madrid 1897–99), mis tutvustas sakslastele Hispaania tegelikkust. Tegi kaastööd paljudele hispaania väljaannetele: ajakirjale *El País* 1887–1920, *La España Moderna* 1891, *El Progreso* 1897–98, sotsioloogiaajakirjale *El Pandemonium* 1901, *Las Dominicales del Libre pensamiento* 1903–06, *Fuerza* 1903, *La Lucha* 1904, ajalehtedele *Nuestro Tiempo* (Madrid) 1906 ja *El Mundo* (Madrid) 1907–08.

T: “Russlands Culturbedeutung” (Berliin 1882), poolsada sotsioloogilis-filosoofilist ja poliitilist teost hispaania keeles, kolm romaani, sh autobiograafiline romaan “Los vencidos” (Alicante 1891).

A: EBL; EE; EBL tk; EKrL; EKL; *Rahva Sõna* 1.10.1930: 6; Fr. Tuglas. *Kogutud teosed*. 5: 36–38 (Tln 1989), J. Talvet. *Hispaaniast Ameerikasse*. 55–70 (Tln 1992); *Akadeemia* 3/1995: 594–622; *Sirp* 30.10.1998: 8; *Interlitteraria*. 10. 133–149 (Trt 2005); O. Kurs. *Rajamaade rahvaid*. 383–385 (Trt 2006); D. Thion Soriano-Mollá. *Ernesto Bark, un romántico revolucionario*. (Alicante 2005;

<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras?portal=0&urlPropia=15097>).

Bartšenko, Aleksandr (Александр Васильевич Барченко; ps А. Елецкий; А. Нарвский; 6.4.1881 Jelets, Orjoli kubermang – 25.4.1938 Moskva), ajakirjanik, kirjanik, okultist. Notari poeg. Lõpetas Peterburi 2. gümnaasiumi, õppis Peterburi sõjaväemeditsiini akadeemias 1901–02, Kaasani ülikoolis arstiteadust 1902–03, TÜs õigusteadust 1904 ja arstiteadust 1905, kuid koolid jäid lõpetamata majandusliku kitsikuse tõttu. Kõrgema hariduse omandas Petrogradi 2. pedagoogilises instituudis, lõpetades 1919. a üheaastased kõrgemad kursused looduse-geograafia osakonnas. Töötas TÜs õppides kontrolörina Trt aktsiisiametis. Rändas Venemaal ja välismaal (sh nt Indias) 1905–09. Elatusallikate otsingul tegutses hiromandina Borovitšis (Novgorodi kubermang) 1909–11, andis välja ja toimetas suvist kuurordilehte *Нарвская жизнь* (4.–8.1910, ilmus 33 nr). Aastatel 1911–17 avaldas populaarteaduslikke artikleid ja reportaaže Peterburi/Petrogradi ajakirjades *Мир приключений*, *Жизнь для всех*, *Русский паломник*, *Природа и люди*. Võttis osa I maailmasõjast, sai haavata ja demobiliseeriti 1915. Pärast oktoobrirevolutsiooni pidas Baltfloti laevadel loenguid müstikast, iidsetest teadustest

jms. Alates 1920 töötas OGPU eriosakonna salajase laboratooriumi juhina, uuris massihüpnosi, telepaatiat jms; alates 1923 teadusliku peavalitsuse (*Главнаука*) teaduslik konsultant. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 21.5.1937, mõisteti surma 25.4.1938 ja hukati samal päeval, süüdistuseks vabamüürliku kontrevolutsioonilise terroristliku organisatsiooni “Единое трудовое братство” loomine ja Inglismaa kasuks spioneerimine. Rehabiteeriti 3.11.1956.

T: romaanid “Доктор Черный” (ajakirjas *Природа и люди* 1–5/1913), “Из мрака” (1914, Moskva 1991), jutukogu “Волны жизни” (Peterburi 1914, autori illustratsioonid).

A: AA2; A. Андреев. *Время Шамбалы: оккультизм, наука и политика в советской России*. 29–183 (Peterburi 2004); O. Šiškin. *Šambhala saladus. NKVD taagia ja spionaazh*. 45–53, 83–104, 140–159 (Tln 2005); Э. Кудрявцев. Новое об оккультисте Страны Советов. – *Нева* 12/2006; EAA.402.1.1496; EAA.402.1.1497; EAA.546.1.3111; EAA.416.1.9295.

Baškurov, Kirill (Кирилл Александрович Башкиров; ps K. Б.; К. Б-ов; Серебрянников; 1892 Moskva – 1953), ühistegelane, ajakirjanik. Pedagoogi ja tõlkija Aleksandr B poeg. Lõpetas Peterburi polütehnilise instituudi. Tegutses kooperasiiooni-liikumises, töötas tarbijateühisuse sekretärina, 1919. a oli Pihkva rajooni kooperatiivide nõukogu esimees. Osales Vene kodusõjas Loodearmee koosseisus. Sattus Eestisse, elas Tln-s alates 8.1919 kuni 1921. a alguseni, seejärel kolis Riiga, sealt edasi Berliini. Naasis Nõukogude Liitu.

Töötas Tln ajalehe *Свободная Россия* (8.–9.1919) / *Свобода России* (9.1919–6.1920) / *За свободу России* (6.–8.1920) toimetuses, avaldas poliitilisi ülevaateid, olukirjeldusi, esseid, jutustusi. Sept 1919 kuulus kirjandusajakirja *Братство народов* algatusgruppi, võimalik, et nov-s ilmus selle ajakirja esimene number (ühtki eksemplari pole säilinud). Kirjutas majandusteemadel esseeride ajalehtedes *Голос России* (Berliin) ja *Воля России* (Praha, Pariis).

T: memuaarid Loodearmeest “Под белым крестом (Чему я был свидетелем)” (Riia 1922).

A: *Tallinna Teataja* 3.9.1920: 1; *Русское национальное меньшинство в Эстонской Республике (1918–1940)*. 235–236 (Trt, Peterburi 2001); *Литературоведческий журнал* 18/2004: 372–375; ERA.1.7.212.

Bauer, Erwin Heinrich (ps Lynkeus; Cassandra; Junius redivivus; Isidor Feilchenfeld; 21./9.1.1857 Tähtvere mõis, Tartumaa – 9.12./26.11.1901 Annaberg, Saksimaa, Saksamaa), ajakirjanik, kirjanik. Mõisavalitseja poeg. Kolis 1862. a koos vanematega Sauga mõisa Pärnumaal, kuhu isa, hilisem Sauga mõisa rentnik, oli saanud valitseja koha. Lõpetas Pärnus gümnaasiumi, õppis TŪs ajalugu 1875–78, Moskva ülikoolis Venemaa ajalugu, vene keelt ja kirjandust 1878–80, *cand* 1882 (TÜ). Töötas Tln rüütli- ja toomkoolis vene keele ülemõpetajana 1880–83. Suvel 1885 asus Saksamaale, elas Hamburgis, Berliinis, Jenas, Leipzигis, töötas ajakirjanikuna. 1894–1900 oli vabakutselise kirjanik.

Päevalehe *Revalsche Zeitung* kaastoiemataja 1883–85; kuukirja *Nordische Rundschau* (Tln) asutaja 1884, väljaandja ja toimetaja 1884–85. Kolinud Saksamaale, töötas ajalehe *Hamburger Korrespondent* toimetajana. Asutas saksa rahvuskonservatiivse ja antisemiitliku ajakirja *Das Zwanzigste Jahrhundert. Blätter für deutsche Art und Wohlfahrt* (Berliin) 1890, oli selle peatoimetaja 1890–93 (väljaande kaastöölise hulka kuulusid 1895–96 ka Heinrich ja Thomas Mann). Oli ajalehe *Leipziger Tages-Anzeiger / Neue deutsche Zeitung* peatoimetaja 1891–94, nädalikirja *Neuland* väljaandja (Leipzig 1894, ilmus 4 nr). Kolis 1900 Annabergi, toimetas kohalikku nädalalehte *Wochenblatts* kuni oma surmani. Avaldas poliitilist publitsistikat, kirjanduskriitikat.

T: proosat, näidendeid, tõlkis saksa keelde vene kirjandust, sh L. Tolstoi „Kreutzeri sonaat“.

A: AA1; DBBL; Redlich; Gottzmann; BBLd; *Postimees* 22.11.1893: 3; *Revalsche Zeitung*

14.12.1901: 3; L. Lukas. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. 215, 345, 371, 482, 530 (Trt, Tln 2006); EAA.3148.1.24.

Bauer, Jaan (3.5.1906 Tarvastu, Viljandimaa – 1948 São Paulo, Brasiilia), joonestaja. Lõpetas Viljandi ühiskommertsgümnaasiumi 1925. Samal aastal asus elama Brasiiliasse. Töötas São Paulo politseis, seejärel joonestajana mitmes firmas. Osales aktiivselt Brasiilia eestlaste seltsielus. Suri tuberkuloosi.

Oli ajakirja *Meie Kodu* (São Paulo) üks asutajaid ja toimetuse liige 1933 (3 nr jooksul)

A: VET; *Meie Tee* 11-12/1958: 173, 3-4/1969: 38, 1-2/1978: 12, 11-12/1979: 166–167, 188, 5-6/1980: 84; A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 259 (Stockholm 1976).

Bauman, Pärtel (1928– Haliste; 21./9.3.1890 Hageri, Harjumaa – 10.6.1944 Soome laht), klassikaline filoloog, kultuuriloolane. Kaupmehe poeg. Õppis Tln Aleksandri gümnaasiumis 1900–09, Peterburi/Petrogradi ülikoolis ajaloo-keeleteaduskonnas klassikalise filoloogia osakonnas 1910–16, jäeti ülikooli juurde valmistuma professorikutseks. 1918. a lõpus tuli tagasi Eestisse. Gümnaasiumiõpetaja Tln-s 1919, TÜ klassikalise filoloogia dotsent, professori kt ja erakorraline professor 1919–44. Mitme ühingu, seltsi ja koondise aktiivne liige. Hukkus Rootsi põgenedes.

Ajaloolise Ajakirja (Trt) toimetuse liige 1922–29. Avaldas antiikajaloo-alaseid kirjutisi *Ajaloolises Ajakirjas* 1922–36, ajakirjas *Looming* (Trt) 1935 ja päevalehes *Postimees* (Trt).

T: artiklilogumik “Hagerist Hellaseni” (Trt 2009).

A: EAT; EE; EBL tk; EKrL; EKL; ISIK; *Postimees* 26.11.1936: 8; C. Mothander. *Rootsi kuninga valge laev*. 192–193 (Tln 2011 [rts k 1949]); *Fakt, sõna, pilt* XII: 25 (Trt 1989); *Kakssada aastat klassikalist filoloogiat Eestis*. 77–98 (Trt 2003); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 374 (Tln 2004); P. Haliste. *Hagerist Hellaseni*. 7–13, 315–318 (Trt 2009); *Keel ja Kirjandus* 10/2010: 772–776.

Behrsing, Arthur Alfred (ps Erich Grote; 10.2./29.1.1873 Vēlena, Liivimaa – 26.6.1929 Köln, Saksamaa), kooliõpetaja, kirjanik, kirjandusloolane, tõlkija. Kihelkonnakooliõpetaja poeg. Õppis Riia kubermangugümnaasiumis 1886–92, TÜs usuteadust 1893–96 (ei lõpetanud), Jena ülikoolis pedagoogikat 1901, sooritas Moskvas ülemõpetajaeksami. Töötas koduõpetajana Eestis, Saksamaal, Kaluuga kubermangus 1892–93, 1897–1907, lisaks juhatas käsitöökursusi Paides 1902–07, korraldas Paides kunstinäitusi 1906–07. Seejärel oli kooliõpetaja Tln-s 1907–21, sh Hansakooli juhataja 1920–21; Viljandi saksa gümnaasiumi direktor 1921–27; Võru õpetajate seminari õpetaja 1927–29. Suri südamerabandusse teel Inglismaale.

Avaldas kunstiartikuleid baltisaksa ajakirjanduses (peamiselt päevalehes *Revalsche Zeitung*, ka kohalikus ajalehes *Weissensteiner Anzeiger*) 1906–14. Oli päevalehe *Estländische Zeitung für Heimat und Fortschritt* peatoimetaja (Tln 1919, ilmus 46 nr) ning selle lehe järglase *Revaler Bote* alaline kaastöötaja 1919–29, tutvustades eesti kirjandust ja avaldades kirjanduskriitikat. Tema kirjutisi ilmus ka ajakirjades *Deutsche Monatsschrift für Russland* (Tln 1912–14), *Baltische Monatsschrift* (Riia), pedagoogikaajakirjas *Kasvatus* 1920. aastatel jm. Oli noorsooajakirja *Herdflammen* (Tln) väljaandja 1924–25, toimetaja 1927–29 (koos E. Mussoga).

T: matemaatikaõpik „Laste geometria” (Tln 1920); baltisaksa kirjanduslugu „Grundriss einer Geschichte der baltischen Dichtung” (Leipzig 1928; kaasautor); tõlkis eesti kirjandust saksa keelde, sh **A. Gailiti** „Toomas Nipernaadi” (Berliin 1931).

A: *Võru Õpetajateseminar*. 190–191 (Trt 1936); EBL tk; DBBL; AA2; Redlich; EKrL; EKABL; EKoBL; EKL; Gottzmann & Hörner; ISIK; BBLd; *Eesti Kirjandus* 5/1929: 193–209; 2/1930: 74–76; *Võru Teataja* 29.6.1929: 3, 2.7.1929: 3; *Vaba Maa* 21.7.1929: 6;

Postimees 2.8.1929: 5; *Keel ja Kirjandus* 10/1977: 620; R. Loodus. *Kunstieli Eesti linnades 1900–1918*. 36–38, 87–88 jm (Tln 1994); G. Suits. *Vabaduse väraval*. 173–191 (Trt 2002); L. Lukas. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. 357, 391, 477, 530 (Trt, Tln 2006); *Postimees* 4.2.2008: 12; A. Oras. *Kriitiku külaskäik*. 77–81 (Trt 2009).

Beise, Jakob (Jacob) Georg Friedrich (ps B–e, B...e; 14./3.5.1789 Jelgava, Kuramaa – 1.10./19.9.1865 Riia), vaimulik. Kirikukantori poeg, **T. Beise** isa. Õppis Jelgavas gümnaasiumis 1805–09, TÜs usuteadust 1809–12. Pärast ülikooli lõpetamist töötas Kuramaal koduõpetajana, oli Riia reformeeritud koguduse kirikuõpetaja 1814–62; Riia linnakonsistoriumi reformeeritud osakonna assessor alates 1830–62, konsistoriaalnõunik alates 1834. Liivimaa Statistikakomitee liige alates 1861; Riia Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsi üks asutajaid (1833) ja aktiivne liige, Kirjanduslik-Praktilise Kodanikeühingu auliige 1852. Alates 1815 tegi kaastööd nädalalehele *Rigasche Stadtblätter*, oli selle lehe toimetaja ja väljaandja 7.–12.1827 (koos **M. Thieliga**). Tegi kaastööd nädalalehele *Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Ehtland* (Riia).

T: avaldas juhuluulet.

A: Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon. Bd. 1; Nachträge und Fortsetzungen: 42; AA1; DBBL; BBLd.

Beise, Theodor Heinrich (30./18.1.1818 Riia – 8.8./27.7.1878 Trt), jurist, ametnik. Vaimulik **F. Beise** poeg. Õppis TÜs õigusteadust 1835–38, *cand jur*; *dr phil* 1853 (Jena ülikool). Töötas Riias kindralkubermangu kantselei ametnikuna 1838–39, oli õuekohtu- ja raeadvokaat 1839–51. Alates 1851 elas Trt-s, töötas TÜ sündikuna 1851–69. Riia Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsi sekretär 1839–51, kaasdirektor 1861–78; ÕESi liige alates 1843, sekretär 1859, esimees 1860–61.

Toimetas kultuurinädalakirja *Das Inland* (Trt) 1844–45 ja 1859–60.

T: Baltimaade haritlaste biograafiline leksikon „Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexicon der Provinzen Livland, Ehtland und Kurland. Nachträge und Fortsetzungen“ I–II (Jelgava 1859–61; kaaskoost ja -toim).

A: AA1; DBBL; ETeadBL; BBLd; EEve; I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 74 (Tln 1986); *Kalefaktoripojast professoriks: Tartu ülikooli teenistujate sotsiaalne mobiilsus 1802–1918*. 195–196 (Trt 2011).

Belenki, Zahhar (Захар (Залман) Ильич Беленький; 25.11.1886 – 5.9.1928 Riia), ajakirjanik, esseer. Elas Tln-s 1918–23. Seejärel asus Pariisi ja töötas ajalehe *Дни* talituses. Haigestus kopsuvähki, viidi Riiga, kus suri.

Venemaa loodeosa esseeride ajalehe *Народное дело* > *За народное дело* tegevtoimetaja (Trt, Tln 1920–21, kokku ilmus 237 nr); ajaleht suleti erimeelsuste tõttu esseeride juhtkonnaga. Esseeride parteist välja visatud grupp eesotsas B-ga asutas talupoegadele suunatud ajalehe *Дело* (Tln 1921–22), aga sellel polnud edu, pärast 6 nr ilmumist jäi leht seisma. Osales ka esseeride nädalalehes *Ревельский курьер* (1923, ilmus 3 nr).

A: *Вести дня* 10.9.1928: 1; С. Г. Исаков. *Русские в Эстонии 1918–1940. Историко-культурные очерки*. 156–176 (Trt 1996).

Beljajev, Ivan (Иван Дмитриевич Беляев; ps Вечевой; Inno Vask; 11.4./30.3.1893 Dvinsk (Daugavpils), Vitebski kubermang – ?7.1927 Moskva), luuletaja, literaat. Kohtupristavi poeg, Eestisse asus 1895. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1903–13, TÜs mitmes teaduskonnas 1913–24: õigusteaduskonnas 1913–15, ajaloo-keeleteaduskonnas 1915, arstiteaduskonnas 1919–20, filosoofiateaduskonnas 1920–21 ja õigusteaduskonnas 1921–24. Aktiivne vasakpoolne poliitikategelane (esseer) 1917–20. Kohtupristav Tartus 1917, Tartumaa

miilitsaülem 1918–19; seejärel kooliõpetaja Petseris 1920–23. Nov 1924 arreteeriti süüdistatuna osalemises salajasel kommunistlikus organisatsioonis, mõisteti õigeks ja vabastati juulis 1925. Järgmise aasta algul asus elama Voroneži (Vene NFSV). Suvel 1927 arreteeriti GPU poolt, suri Butõrka vanglas.

Alates 1918. a tegi kaastööd eesti ja eestivene väljaannetele: päevalehele *Postimees* (Trt), esseeride ajalehele *Võitleja* (Pärnu 1918, ilmus 3 nr), Tln päevalehele *Последние известия*, ajakirjadele *Разумный досуг* (Trt 1923, ilmus 6 nr), *Agu* (Tln 1922–25) jt. Toimetas ajakirja-almanahhi *На чужбине* (Tln 1921, ilmus 1 nr), osales kirjandusalmanahhis *Via sacra* (Trt 1922).

T: kogud “Голод. Стихи” (Trt 1919), “Прокаженный перст” (Trt 1924), “Воздвижение жизни” (Trt 1927), uigimus “Подлинный Есенин” (Voronež 1927).

A: EKTL; EKL; AA2; AA3; *Postimees* 12., 16., 19., 23. 7. 1925: 5, 20.7.1925: 3; *Sirp ja Vasar* 15.7.1983: 14; *Edasi* 14.10.1989: 5; *Радуга* 4/1989: 64–72; С. Г. Исаков (koost). *Русская эмиграция и русские писатели Эстонии 1918–1940 гг. Антология*. 69–74 (Tln 2002); R. Rosenthal, M. Tamming. *Sõda pärast rahu*. 685–686 (Tln 2010); EAA.402.1.1878; EAA.2100.1.943.

Belov, Vadim (Вадим Михайлович Белов; ps В. Б-ов; u 1890–193?), ajakirjanik, kirjanik. Võttis vabatahtlikuna osa I maailmasõjast, hiljem Vene Kodusõjast Koltšaki ja Ungern von Sternbergi armeedes. Mais 1920 saabus Tln-sse, 1922. a lõpus saadeti Eestist välja, asus Petrogradi. Arreteeriti 1926. a Riias (elas Lätis illegaalselt, oli nädalalehe *Новая нива* kaastöötaja). Mõningatel andmetel arreteeriti hiljem NSVL-s ja hukati.

Töötas Tln ajalehtes *Свобода России / За свободу России* 5.–8.1920 ja päevalehes *Последние известия*, kus juhtis mõnd aega kirjandusosakonda. Oli päevalehe *Свободное слово* = *Waba Sõna* (1921) kaastöötaja ja arvustuste autor, toimetaja 6.–10.1921; leht toetas ideed rahulikust kooseksisteerimisest kommunistidega (*сменовеховства*), seda ilmus 161 nr.

T: kogud “Кровью и железом: Впечатления офицера-участника. Август-сентябрь” (Petrograd 1915), “Лицо войны: Записки офицера” (Petrograd 1915) jt, mis koondasid ajalehes *Биржевые ведомости* ilmunud jutustusi; päevakajalised brošüürid-raamatud “По новым векам” (Tln 1922), “Белая печать: ее идеология, роль, значение и деятельность: (Материалы для будущего историка)” (Petrograd 1922), “Белое Похмелье. Русская эмиграция на распутии. Опыт исследования психологии, настроений и бытовых условий русской эмиграции в наше время” (Moskva, Petrograd 1923).

A: *Последние известия* 5.12.1922: 3; *Час* 22.3.1926: 2–3. А. Меймре. *Русские литераторы-эмигранты в Эстонии 1918–1940: на материале периодической печати*. 27, 34–36 (Tln 2001).

Berendhoff, Johann Rudolph (16./4.8.1827 Rae vald, Harjumaa – 19./7.9.1873 Peterburi), maalikunstnik, litograaf. Möldri poeg. Õppis Tln kreiskoolis 1837–39, Tln-s kivitrükitöökojas litograafiat 1839–44/45. Asus u 1846. a elama Peterburi, asutas väikse kivitrükitöökoja, ilmselt oli selle omanik vaid lühikest aega 1850. aastate alguses. Kuulus nn Peterburi patriootide ringkonda.

Joonistas koduümbruse maastiku ja talurahva eluolu põhjal žanristseenid, mille järgi **A. Daugell** ja **E. M. Jakobson** tegid puugravüürid nädalalehe *Eesti Postimees* (Trt) tiitlipiltide trükkimiseks, sh tiitlipilt 1864 (ilmus lehe päismikus 1864–68), lisalehe *Eesti Postimehe juttotubba* tiitlipilt 1863 (ilmus lisalehe päismikus 1864–69), eri aastaegade tiitlipildid 1868–69 (ilmusid lehe päismikus 1868–78 vastavalt aastaegade vaheldumisele), kroonupühade tiitlipilt Peterburi Talvepaleega 1865 (ilmus lehe päismikus kroonupühadel 1865–78).

A: ENE; ENE/EE; EE14; EEve; EKABL; *Pilt ja Sõna* 10/1962: 16–17; *Meie Tee* 1-2/1965: 27; R. Loodus. *Eesti varasem raamatugraafika*. 10–11, 85 (Tln 1966); H. Treumann.

Vanemast raamatukultuuriloost. 131–138 (Tln 1977); R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng.* 24 (Tln 1982); V. Erm. *Lähtemeistrid.* 77–80 (Tln 1984); T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917.* 27 (Tln 1997); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917.* 426 (Tln 2004).

Berendsen, Robert Kaarli p (7.11./26.10.1884 Ambla vald, Järvamaa – 5.9.1941 Tln), majandustegelane. Põllutöölise, metsavahi poeg. Õppis Liiguste ministeeriumikoolis, täiendas end iseõppijana, vabakuulaja Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas ja N. Pobedinski kõrgematel kaubanduskursustel 1910–12. Võttis osa Vabadussõjast 1919. Vallakirjutaja Amblas ja Kapus 1902–09; mõisnikega kokkupõrgete tõttu saadeti 1909 Balti kubermangudest välja. Asus elama Peterburi, töötas ajakirjanikuna, osales aktiivselt sealses seltsielus. 1914 tuli tagasi Eestisse. Harjumaa miilitsaülem ja maavolikogu esimees 1917, Saksa okupatsiooni ajal oli vangis. Töötas siseministeeriumis rekvireerimise ja kahjude hindamise peakomisjoni sekretärina, kantseleijuhatajana, juhatajana 1919–20; oli Üleriikliku Kaupmeeste Liidu üks asutajaid ja sekretär alates 1920, Kaubandus-tööstuskoja sekretär-nõunik 1925–40.

Tegi ajalehtedele kaastööd alates 1902, esialgu päevalehele *Teataja*, siis ajalehtedele *Uudised* (Trt), *Sakala* (Viljandi) ja *Postimees* (Trt), hiljem päevalehtedele *Päevaleht*, *Virulane* ning *Pealinna Teataja* (Petrograd). Kirjutas peamiselt poliitikast ja majandusest, Peterburi/Petrogradi lehes ka eesti asunduste eluolust. Aastatel 1909–16 töötas ajakirjanikuna. Oli ajalehe *Peterburi Teataja* toimetuse liige 1909–14 (sh vastutav toimetaja 1913–14), toimetas ka lehe lisasid, kuukirja *Seadus ja Kohus* (1909–13), nädalikirja *Kirjandusline-teadusline lisa* (1911–14, sh vastutav toimetaja 1914). Päevalehe *Tallinna Teataja* toimetuse liige, vastutav toimetaja ja peatoimetaja 1914–16, samuti lühendatud väljaande *Tallinna Uudiseid* vastutav toimetaja 1914–16, ajalehe lisade, kirjanduslik-teadusliku nädalikirja *Külaline* vastutav ja tegelik toimetaja 1914–15 ning ajakirja *Õigus* vastutav toimetaja 1914 (tema toimetamisel ilmus 1 nr). Saksa okupatsiooni ajal oli saksameelse päevalehe *Tallinna Päevaleht* > *Kodanik* viimane vastutav toimetaja 11.–12.1918 (tema toimetamisel ilmus 30 nr). Hiljem oli vastutav toimetaja kaupmeesteseltside liidu majanduspoliitilises nädalalehes *Liit* (1921–22, ilmus 32 nr).

T: „Eestimaa talurahva vabastamise 100-aasta juubel 23. mail 1916” (Tln 1923); „Ärimehe käsiraamat” (Tln 1927; koost); biograafiline teatmik „Eesti majandustegelased” (Tln 1938; kaastoim); mälestused 1917 kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt“ (Tln 1927).

A: ÕT I: 45–46; EAT; EMT; VET; *Peatükke.* 209; *Vaba Maa* 28.6.1932: 6; F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi.* 226 (Tln 2010 [1933]); *Kaubandus-tööstuskoja Teataja* 22/1934: 391–392; *Uus Eesti* 7.11.1935: 2; *Võõrastemajade ja restoranipidajate Ühing 1920–1940.* 48–49 (Tln 1940); *Linna Teataja* 7.9.1941: 2; *Meie Tee* 5–6/1980: 76; *Jüri Vilms mälestustes.* 595 jm (Trt 1998); *Akadeemia* 7/2004: 1645; L. Viitol. *Eduard Vilde.* 209 (Tln 2012); *Juridica* 4/2013: 268; *ÕES aastaraamat 2012.* 29 (Trt 2013); ERA.891.4.60.

Berendts, Eduard Cristoph (Эдуард Николаевич Берендтс; 21./9.12.1860 Peterburi – 4.8.1930 Tln), õigusteadlane (salanõunik). Suurkaupmehe poeg. Lõpetas Peetri gümnaasiumi Peterburis 1873, õppis Peterburi ülikoolis õigusteadust 1880–84, *cand jur*; finantsõiguse magister 1891 ja doktor 1893 (mõlemad Peterburi ülikool). Töötas riigikassa ametnikuna 1884–90, oli Jaroslavli Demidovi juriidilise lütseumi professor 1891–1900, lisaks Jaroslavli teadusarhiivi komisjoni esimees 1894–1900. Alates 1900. a elas Peterburis, oli Soome suurvürstiriigi minister-riigisekretäri abi ja eriülesannetega ametnik 1900–04, Peterburi ülikooli Soome õiguse professor 1901–04; vahepeal Demidovi juriidilise lütseumi direktor 1904–05, alates 1907. a taas Peterburis, oli Peterburi õigusteaduse kooli professor 1907–18, Vene siseministeeriumi trükiasjade peavalitsuse nõukogu liige 1908–14, senaator 1914–17. Aug 1918 asus elama Eestisse, töötas ajalooõpetajana Tln koolides 1918–19, oli statistika

keskbüroo konsultant 1919, TÜ finantsõiguse professor 1919–30, Trt saksa gümnaasiumi ajalooõpetaja 1919–24.

Ajalehe *Северянин* (Jaroslavl) väljaandja 1906. Avaldas artikleid Vene rahandusministeeriumi nädalakirjas *Вестник финансов, промышленности и торговли* (Peterburi), ajalehes *Народ* (1907), Peterburi päevalehtedes *Новое Время, Россия* jm. Koos **H. Scupiniga** toimetas ja andis välja nädalalehte/kuukirja *Aus deutscher Geistesarbeit* 1924–30 (Tln, Trt, ilmus ka päevalehtede *Revaler Bote* ja *Revalsche Zeitung* kaasandena). Avaldas õigusteaduslikke artikleid ajakirjades *Õigus* (Trt) 1920–22 ja *Eesti Politseileht*, tegi kaastööd ka päevalehtedele *Postimees* (Trt), *Tallinna Teataja*, *Revaler Bote*, *Последние известия, Dorpater Zeitung*.

A: DBBL; ETeadBL; BBLd; *Postimees* 7.8.1930: 1; *TÜ ajaloo küsimusi*. IV: 97–103 (1977); *Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde*. 1994: 203; *Биографика. Русские деятели в Эстонии XX века*. I: 39 (Trt 2005); *Ülikool ja keelevahetus*. 67–68 (Trt 2014); *Majandusharidus ja -teadus Tartu Ülikoolis*. 90 (Trt 2015).

Bergengruen, Werner Max Oskar Paul (16./4.9.1892 Riia – 4.9.1964 Baden-Baden, SLV), kirjanik, tõlkija, ajakirjanik. Arsti poeg. Õppis gümnaasiumis Lübeckis ja Marburgis. Õppis Marburgis, Münchenis ja Berliinis germanistikat, õigusteadust, ajalugu ja teoloogiat, katkestas õpingud I maailmasõja tõttu. Võttis vabatahtlikuna osa I maailmasõjast 1914–18 (Saksa armees), teenis Balti landesveeris 1919. Seejärel asus Saksamaale, oli vabakutseline kirjanik, alates 1928. a elas Berliinis, hiljem Müncheni lähedal Solln'is. 1942 kaotas õhurünnakus kodu ja asus Itaaliasse Tirooli, 1946–58 elas peamiselt Šveitsis, ajuti ka Roomas. Eluõhtu veetis Baden-Badenis. Teise maailmasõja järel oli üks populaarsemaid saksakeelseid kirjanikke, loomingus on tähtsal kohal Baltikumi aines.

Ajakirjanik Ida-Preisimaal Tilsitis ja Memelis (Klaipeda) 1920–22, ajakirja *Ost-Informationen* (Berliin) peatoimetaja 1922–. Ajakirja *Baltische Blätter* (Berliin) toimetaja 1921–24 (koos H. von Rautenfeld'iga), peatoimetaja 1925.

T: avaldas luuletusi, reisikirju, novelle, romaane; tõlkis saksa keelde F. Dostojevski, L. Tolstoi ja I. Turgenevi teoseid; eesti keeles on ilmunud „Surm Tallinnas“ (Tln 1966, tervikuna Tln 1999).

A: DBBL; Killy, 1590–1594 (vrd kd. 1, 436–437); Redlich; BBLd; *Rahvuskultuur ja tema teised*. 117–118 (Tln 2008); M. Sirkel. *Vanad vastuseta küsimused*. 111–121 (Tln 2014).

Bergmann, Eduard Johani p (ps E. Mägi; ? – 1933), ametnik, trükkal. Kingsepa poeg. Nooruses trükiladuja, seejärel kantseleiametnik mereministeeriumis, kohtusekretäri abi Trt-s. Alates 1902 väikse trükikoja omanik Trt-s. 1918. a andis trükikoja üle pojale Vadim Bergmannile, kes juhtis seda kuni 1932.

Ajalehe *Isamaa* (Trt) väljaandja 1906–08 ja vastutav toimetaja 1906–07. Ajalehe initsiaatorid oli baltisakslased, eesmärgiks edendada mõisnike ja talupoegade koostööd. B. oli ka lehe lisade väljaandja ja vastutav toimetaja: nädalakiri „*Isamaa*“ *Piltidega nädala-kaasanne* (1906–07, toimetas 29 nr), kuukiri *Laste-rõõm* (1906–07, toimetas 5 nr). Pettunud baltisakslaste väheses majanduslikus toetuses, loobus B. *Isamaa* väljaandmisest (ja ajakirjanduslikust tegevusest) 1908. a alguses. Uued omanikud muutsid *Isamaa* päevaleheks, see jäi seisma 1909. a lõpus.

A: *Fakt, sõna, pilt* VI: 40–62 (Trt 1971); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 248 (Tln 1975); *Edasi* 6.11.1981: 6; *Akadeemia* 7/1997: 1412; M. Siilivask, T. Kimmel. *Jalutaja teejuht. Tartu I*. 95 (Tln 2009); ERA.891.2.7381; ERAF.2-M/O.1.1345 leht 11–13, 30.

Bergmann, Jaan (29./17.12.1856 Soosaare vald, Viljandimaa – 25./12.6.1916 Paistu, Viljandimaa), luuletaja, vaimulik. Talurentnike poeg. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis

1871–77, TÜs usuteadust 1877–82. Ordineeriti kirikuõpetajaks 1883, Peterburi Jaani koguduse abiõpetaja 1882–84, pastor Paistus 1884–1916. Kogus **J. Hurdale** Kolga-Jaani kihelkonnast rahvaluulet; kirjutas järelromantilist luulet ja ballaade (“Ustav Ülo” 1881, “Salme”, “Linda” jt).

Kaastöö ajalehtedele algas 1876. a jutu avaldamisega ajalehes *Eesti Postimees* (Trt), sellele järgnesid artiklid, tõlked, algupärased luuletused ja jutud. Ülikoolis õppides aitas toimetada ajakirja *Meelejahutaja* (eriti selle esimesel ilmunisaastal 1878), tegi ajakirjale kaastööd 1878–81 ja 1886. Samuti tegi kaastööd ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt) 1870.–90. aastatel, *Sakala* (Viljandi) 1878, *Ristirahva pühapäeva leht* 1878–1905, *Olewik* (Trt) 1883–95, *Postimees* (Trt) 1887–1904 ning ajakirjadele *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt) ja *Eesti Kirjandus* (Trt). Toimetas päevalehe *Postimees* kaasandena ilmunud ajakirja *Lasteleht* (Trt) 1901–05.

T: luulekogu “J. Bergmanni laulud” (Trt 1901, 1923); õpik “Üleüldine ajalugu” I–II (1879–80); rida vaimulikku kooli- jm kirjandust, sh “Kodulaste raamat” (Trt 1890–1912, ilmus 9 tr), “Uued vaimulikud laulud” (Trt 1895), “Vaimulikkude tallituste Käsiraamat” (Trt 1902, toim); tõlkeramatud, mh tõlkis osa vanakreeka väike-eepest “Hiirte ja konnade sõda” (*Meelejahutaja* 1879) ja uuesti eesti keelde piibli (avaldatud osaliselt 1912); lasteluulevalimikud “Koidutäht ja teisi luuletusi” (Tln 1957), “Taara pidud taga selja” (Tln 1987).

A: PmA; EBL; EE; EBL tk; EEve; EÜS1; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EE14; EKrL; EKL; Erni; *A. Pert'i Jõulu-Leht 1895*: 29; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 478–480 (Trt 1898); *Tallinna Teataja* 15.6.1916: 3, 16.6.1916: 2–3; *Postimees* 22.7.1916: 1–2; 24.8.1930: 4; *Eesti Kirjandus* 10/1916: 328–332, 347–353; M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 224–232 (Trt 1921); H. Visnapuu. *Vanad ja vastsed poeedid*. 27–49 (Trt 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 73–74 (Trt 1922); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 25 jm (Uppsala 1953 [1925]); J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. II: 142 (Tln 1991 [1954]), III: 187–195 (Tln 1991 [1969]), IV: 29 (Tln 1991 [1987]); *Noorte Hääl* 29.12.1956: 3; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 119–121 jm (Tln 1963); *Keel ja Kirjandus* 8/1959: 493; 9/1962: 520–530; 2/1967: 111–114, 11/1986: 685–690; 5/1995: 303–311; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 394–395 (Tln 1963); E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni “Sakala”*. 312 (Tln 1971); *Eesti Kirik* 6/1976: 185–186; 1/1993: 20–22; A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 413 jm (Montreal 1982); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 343 (Tln 1984); J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. IV: 72 (Tln 1991 [1987]); *Raamatukogu* 6/1994: 16–18; T. Luik. *Paistu kihelkond [Viljandi maakond]*. 34 (Paistu 1998); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 52 jm (Helsingi 2000); V. Reiman. *Mis meist saab?* 138–147 (Trt 2008); *Vali Uudised* 19.3.2008: 6; *Sakala kalender 2012*. 164–165 (Põltsamaa 2011); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 268 (Tln, Trt 2016); M. Puhvel. *Lydia Koidula. Elu ja aeg*. 226, 242 jm (Tln 2016); V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 68, 74–81 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Berkholz, Georg Bartholomäus (ka Berkholtz; 5.12./23.11.1817 Heidefeld (Kürmale), Liivimaa – 7.1.1886/26.12.1885 Merano, Lõuna-Tirol, Itaalia), raamatukoguhoidja, ajakirjanik. Mõisniku, kihelkonnakohtuniku poeg. Sai alghariduse koduõpetaja käe all, õppis Riia kubermangugümnaasiumis, TÜs filoloogiat 1836–37 (duelli pärast heideti ülikoolist välja), Berliini ülikoolis filosoofiat (Hegeli juures) ja matemaatikat 1838–41; sooritas koduõpetajaeksami 1842. TÜ audoktor 1884. Töötas koduõpetajana Liivimaal, Eestimaal ja Kostroma kubermangus 1841–52, oli Peterburi keiserliku avaliku raamatukogu hoidja 1852–61 (asutas *Russica* osakonna), ühtlasi suurvürstinna Jelena Pavlovna raamatukoguhoidja. Kuulus V. Hehni, A. von Middendorffi ja E. von Rahdeni lähi- ja sõpruskonda. 1861 kolis

sõprade pealekäämises Riiga, töötas linnaraamatukoguhoidjana 1861–85. Kuulus arvukatesse seltsidesse ja ühingutesse Peterburis ja Liivimaal.

Asutas 1859 koos T. Boetticheri (1819–1901) ja A. Faltiniga (1819–1899) mõjuka kultuurilis-poliitilise kuukirja *Baltische Monatsschrift* (Riia), oli ajakirja üks toimetajaid 1862–69. Asutas koos G. Keucheliga 1867 liberaalse suunaga päevalehe *Zeitung für Stadt und Land* (Riia), oli lehe väljaandja 1867–72. Päevalehe *Rigasche Zeitung* üks väljaandjaid 1877–85, peatoimetaja 1879. B. oli viljakas ja erudeeritud liberaalne publitsist. Kaitses ajalehtedes Balti provintside eripära vene natsionalistlike ringkondade rünnakute vastu.

A: AA1; DBBL; ADUT; BBLd; Erik-Amburger-Datenbank; J. v. Eckardt. *Beiträge zur Geschichte des deutsch-baltischen Zeitungswesen* (Ludwigshafen am Rhein 1927); R. Wittram. *Liberalismus baltischer Literaten. Zur Entstehung der baltischen politischen Presse* (Riia 1931); *Erinnerungsmetropole Riga: deutschsprachige Literatur- und Kulturvielfalt im Vergleich*. 71–81 (Würzburg 2010).

Bertelson, Emilie Johanna Gotliebi t (Эмилия Готлибовна Бертельсон; 14./2.10.1884 Naissaar – 7.7.1965 ENSV), misjonär. Kaluri tütar. Õppis Örebro misjonikoolis 1914–17, täiendas and Betheli seminaris Stockholmis. Baptisti misjonär Petrogradis 1918–24, teenis elatist inglise ja rootsi keele õpetamisega. Nõukogude võimud süüdistasid teda spionaažis ja sundisid riigist lahkuma. 1925 asus elama Mustveesse ja tegutses elu lõpuni kohaliku baptistikoguduse jutlustajana.

Baptistide rootsikeelse ajakirja *Länken* (Narva 1927–32) toimetaja ja väljaandja, baptistide tasuta ajalehe *Призыв* (Narva) vastutav toimetaja ja väljaandja 1928–34.

A: *50 aastat apostlite radadel*. 83–84, 93, 151 (Keila 1934); *Русское национальное меньшинство в Эстонской Республике (1918–1940)*. 269 (Trt, Peterburi 2001); Ü. Linder, T. Pilli (koost ja toim). *Osaduses kasvanud*. 171–174 (Tln 2009); S. Sirel (koost). *Eesti pühad naised. 20. sajandi misjonärid, prohvetid ja evangelistid*. 43–46 (Rakvere 2013); D. Valk (1999). Emilie Johanna Bertelson: 1884–1965. (Tartu Kõrgema Usuteadusliku Seminari diplomitöö; käsikiri .....); ERA.1.7.935; ERA.28.2.1179.

Bidder, Alfred (26./14.3.1885 Laiuse, Tartumaa – 12.5.1943 Woldisch Tychow (Tychówko), Saksamaa), vaimulik. Vaimuliku poeg, **R. Bidderi** vend. Õppis Peterburi Püha Peetri koolis, TÜs usuteadust 1904–10, täiendas end Berliini ülikoolis. Töötas kooliõpetajana Kuramaal Kuldīgas ja Peterburis 1911–15. Ordineeriti 4.1.1915, Tln toomkoguduse ja Tln Toompea saksa koguduse kirikuõpetaja 1917–33. Lahkus 1933. a Saksamaale, töötas surmani pastorina Woldisch Tychow's (Pommeri; nüüd Tychówko Poolas).

Eestis elades tegutses kristliku ajakirjanikuna: toimetas ja andis välja noortekuukirja *Auf lichtem Pfad* (Tln 1924–25, ilmus 24 nr) ja kuukirja *Leuchtfeuer* (Trt) 1930 (tema juhtimisel ilmus 10 nr), andis välja Baltikumi noortekuukirja *Wachet...!* (Tln) 1932 (tema väljaandel ilmus 12 nr).

A: Veem; AA2; K. von Borbély (toim). *Deutsch-baltisches Gedenkbuch*. (Darmstadt 1991); *Kultuurisillad Läänemere-äärses kultuuriruumis*. 124–125 (Tln 2011); EAA.2434.1.146.

Bidder, Paul Roderich (21.11.1886 Laiuse, Tartumaa – 20.12.1970 Kiel, SLV), vaimulik. Vaimuliku poeg, **A. Bidderi** vend. Õppis Peterburi Püha Peetri koolis, TÜs usuteadust 1907–14. Ordineeriti 24.10.1915, kirikuõpetaja Harju-Ristil ja Nissis 1916–29, Tln Peeteli koguduses 1929–39. Lahkus Saksamaale 1939, oli vikaarpastor ja pastor Brombergis (Bydgoszcz), asepastor Schleswig-Holsteini kogudustes 1939–51.

Noortele luterlastele suunatud ajakirja *Jeesuse Jälgedel / Noored Jeesuse Jälgedes* (Tln) tegevtoimetaja 1924–31, 1935. Tegi kaastööd ka ajalehele *Meie Kirik* (Tln).

T: “Aufzeichnungen über das baltische Geschlecht Bidder” (Kiel 1969).

A: Veem; AA2; *Eesti Kirik* 10-11/1954: 170–171; 2/1972: 31–33; 4/1996: 132; 5/1975: 157–[159]; R. Neran. *Pelgulinn. Kultuurikeskkonna kujunemine ja areng.* 102, 219 (Tln 2000).

Bienemann, Friedrich Gustav sen Friedrichi p (19./7.2. või 20./8.1838 Riia – 20.9.1903 Strassburg (Strasbourg), Preisimaa), ajaloolane, ajakirjanik, publitsist. Kaupmehe poeg. Õppis Birkenruh' maagümnaasiumis (Berzāine, Kuramaa) 1852–57, TŪs usuteadust 1857–59 ja ajalugu 1863–64, vahepeal Tüübingeni, Müncheni ja Göttingeni ülikoolides usuteadust 1860–62, *cand hist* 1864 (TÜ); Breslau ülikooli audoktor 1887. Töötas Tln rüütli- ja toomkooli ajalooõpetajana 1865–85, oli Tln linnavolinik 1878–82. Loobus õpetajaametist tervislikel põhjustel. Riia linnaraamatukogu juhataja 1886–87. Protestiks venestuspoliitika vastu asus 1888 elama Saksamaale, oli Freiburgi ülikooli eradotsent Ida-Euroopa ajaloo alal 1893–98, seejärel auprofessor.

Päevalehe *Revalsche Zeitung* peatoimetaja 1869–70. Osales agaralt ajalehepoleemikas Balti provintside omavalitsusreformi üle 1870.–80. aastate vahetusel (oli konservatiivsetel seisukohtadel). Kuukirja *Baltische Monatsschrift* (Tln) väljaandja ja toimetaja 1880–88, tõi ajakirja Riist Tln-sse ja andis sellele konservatiivse suunitluse. Leipzgis elades oli Brockhausi kirjastuse ajakirjade toimetaja 1888–92.

T: arvukalt uurimusi Balti provintside ajaloost, sh „Die Statthalterschaft in Liv- und Estland (1783–96)” (Leipzig 1886); artikkel ajakirja *Baltische Monatsschrift* ajaloost „Der Wechsel unserer politischen Tendenzen und die „Baltische Monatsschrift”” (*Baltische Monatsschrift* 1884, Bd 31: 601–611); publitseeris 16. sajandi allikmaterjale, sh ürikud Liivi sõja algusest „Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands i. d. Jahren 1558–62” (5 kd, Riia 1865–76).

A: AA1; EBL; ENE; DBBL; E(N)E; EE14; ETeadBL; BBLd; ISIK.

Bienemann, Friedrich Gustav jun Herbordi p (31./19.5.1860 Arzis, Bessaraabia – 17./4.8.1915 Riia), ajaloolane. Vaimuliku poeg. Õppis Jelgava kubermangugümnaasiumis, Viljandi maagümnaasiumis 1877–79, TŪs filoloogiat, usuteadust ja ajalugu 1879–85, *cand hist*; täiendas end Strassburgi ülikoolis 1885–86, *dr phil*. Töötas ajalooõpetajana Birkenruh' (Berzāine, Kuramaa) gümnaasiumis 1887–92, seejärel avas Riias poeglaste erapansionaadi, pidas seda 1893–99, samuti oli Riia ajaloo ja muinasteaduse seltsi raamatukoguhoidja 1894–1903. Uuris Liivimaa ja Trt rootsiaegset ajalugu ning Põhjasõda.

Kuukirja *Baltische Monatsschrift* (Riia) väljaandja 1903–13, päevalehe *Düna-Zeitung* (Riia) kaastöötaja alates 1905.

T: rida ajaloouurimusi, sh „Die Katastrophe der Stadt Dorpat während des Nordischen Krieges“ (Tln 1902, Hannover 1971), mälestustekogumikud „Altlivländische Erinnerungen“ (1911), „Aus vergangenen Tagen“ (Tln 1913, koost).

A: AA1; EBL; EEve; ENE; E(N)E; EE14; ETeadBL; Redlich: 50; DBBL; BBLd; EEVA; ISIK; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu.* 405 (Tln 1963); *Jahrbuch des baltischen Deutschtums.* 61/2013. 106–111 (Lüneburg 2013).

Bienemann von Bienenstamm, Herbord Karl (Carl) Friedrich Peteri p (6.9./26.8.1778 Liepāja, ... – 8.5./26.4.1840 Riia), mõisnik, ajakirjanik. Kolleegiuminõuniku poeg. Õppis Grau kloostrigümnaasiumis Berliinis 1793–97, Göttingeni ülikooli filosoofiateaduskonnas 1797–98, täiendas end iseõppijana. Pöördus keiser Paul I kutsel 1798. a tagasi Venemaale, oli mõisnik Kuramaal Plepjis, Misas ja Ibenetes 1802–26. Alates 1824 elas Riias. Riia Kirjanduslik-Praktilise Kodanikeühingu liige 1827–....

Toimetas ja andis välja nädalalehte *Nichtpolitische Zeitung für Deutsch-Russland* (Riia 1826–27, 1830–33) ning nädalalehte *Rigaische Stadtblätter* 1828–33. Toimetas ka paar numbrit nädalalehte *Ostsee-Provinzen-Blatt* (Riia) 1827.

T: teosed Baltikumi geograafiast, sh kooliõpik „Kleine Schul-Geographie von Ehst-, Liv- und

Kurland“ (Riia 1826).

A: Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon. Bd 1: 172–173; DBBL; ETeadBL; Nachträge: 56–57; BBLd; Erik-Amburger-Datenbank; Ericus; *Inland* 1840: 355.

Birk, Aadu Aadu p (ka A(a)do; õigeusu ristinimi Avdei Birk; Авдей Авдеевич Бирк; ps Aadupoeg; 14./2.11.1883 Tarvastu vald, Viljandimaa – 2.2.1942 Sosva vangilaager, Sverdlovski oblast), ärimees, poliitikategelane. Talurentnike poeg, **Andres Pirki** isa. Õppis Riia vaimulikus koolis ja seminaris 1895–1905, Peterburi vaimulikus akadeemias 1905–07 (ei lõpetanud), õigusteadust TÜs 1907–08 (ei lõpetanud), Peterburi ülikoolis 1908–11 ja Leipzigi ülikoolis 1911. Tln statistikabüroo juhataja 1911–12, advokaat Tln-s 1912–17. Eesti Ajutise Maanõukogu liige 1917–19, sh esimees 11.1918–2.1919, Eesti Asutava Kogu liige ja 2. abiesimees 1919 (Rahvaerakonna nimekirjas), Riigikogu liige 1920–22 (Rahvaerakonna nimekirjas); Eesti välisminister 11.1919–7.1920, 7.–10.1920 ja 10.–12.1925, peaminister 28.–30.7.1920. Eesti saadik Moskvast 1922–26, vabastati ametist välisministri korralduse mittetäitmise eest, arreteeriti OGPU poolt, pääses Eestisse 1927, arreteeriti süüdistatuna salajase teabe edastamises NSVLle, mõisteti kohtus õigeks. Taandus avalikust elust, tegutses ärimehena ja advokaadina Riias, alates 1939 Tln-s. Oli Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku oikumeeniline sekretär 1939–40. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma, suri enne otsuse täideviimist.

Riias õppides tegi kaastööd õigeusklikule ajakirjale *Usk ja Elu* (Riia) 1904–05. Peterburis õppides tegi järjepidevalt kaastööd ajalehele *Peterburi Teataja*, oli lühikest aega ka toimetuse liige, samuti õigusteadusliku lisa *Seadus ja Kohus* viimane tegevtoimetaja 1913 (tema juhtimisel ilmus 5 nr). Päevalehe *Tallinna Teataja* pidev kaastöötaja 1911–22, selle õigusteadusliku lisa *Õigus* vastutav ja tegevtoimetaja (1914, ilmus 2 nr). Päevalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja alates 1918. Hiljem osales OÜ Baltfilm tegevuses.

T: arhiiv on hoiul ERAs (fond 1785).

A: EBL; EBL tk; VET; EEve; AA2; RVS; VjV; EE14; EAd; EVT; *Riigivanemad*; ER; *Valitsused ja riigimehed*. 212–213 (Tln 2018); ISIK; *Päevaleht* 11.3.1927: 3; O. Mamers. *Kahe sõja vahel*. 154–159, 167 (Stockholm 1957); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 178 jm (Tln 2010 [1964]); W. Tomingas. *Vaikiv ajastu Eestis*. 611 (Tln 1992 [1961]); H. Laretei. *Birgiaad*. (Stockholm 1962); H. Laretei. *Saatus mängukanniks*. 120–133 (Tln 1992 [1970]); *Rahvuslik Kontakt* 1/1970: 8–13; *Meie Elu* 22.6.1972: 2; R. Majak. *Tee tuli endal leida*. 84 (Tln 1975); *Väliseestlase kalender* 1976. 110–111 (New York 1975); *Rahva Hääl* 27.1.1990: 4; *Looming* 8/1991: 1113–1121; *Aja Pulss* 10/1991: 21–23; *Jüri Vilms mälestustes*. 594 jm (Trt 1998); *Eesti Ekspress* 3.6.1999: A39, 14.12.2016: 39, 1.2.2017: 30–31; V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 70–73 jm (Trt 1999); T. Põld. *Märgitud mees*. 48–58, 156–157 (Tln 2000); *Akadeemia* 7/2003: 1554, 1558, 1566, 8/2003: 1773, 1778, 1781–1783, 9/2003: 2034, 2040–2041, 2045, 10/2003: 2259–2264, 2266–2268, 2281–2282, 11/2003: 2518–2519, 2526–2528, 2533–2534, 2540, 7/2004: 1646; *Kannatuste aastad 1940–1991. I. vihik*. 12 (Tln 2008); T. Tamman. *August Torma – sõdur, saadik, salaagent*. 87–99 jm (Tln 2011); *Juridica* 4/2013: 268–269; *ÕES aastaraamat 2012*. 14, 18–21, 29 (Trt 2013); *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence*. 413 (Tln 2016); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 253 jm (Trt 2018).

Birk, Andres → **Pirk, Andres**

Birkenfeldt, Verner (ka Birkfeeldt, Birkfeld, Werner; ps Verny; 22.8.1903 Tln – 1942 Leningrad), tarbograafik. Kinoteenija poeg. Õppis Tln poeglaste gümnaasiumis, Riigi Kunsttööstuskoolis litograafiat 1924–26. Mobiliseeriti 1941 Nõukogude armeesse. Hukkus Leningradi blokaadis.

Nädalalehe *Esmaspäev* illustraator ja fotode ümberjoonistaja 1924–..., kujundas ja illustreeris ka teisi ajakirjanduskontserni *Vaba Maa* väljaandeid: joonistas rubriiginimesid, tegi fotomontaaže ja illustratsioone toimetuse materjali ning reklaamide jaoks. Toimetuse liige ajalehtedes *Vaba Maa* 1936–38 ja *Rahvaleht* 1939. 1930. aastatel kujunes temast väga tootlik ajaviitežanri joonistaja, ta kujundas ja illustreeris *Vaba Maa* kontserni ajakirju: pildiajakirju *Lood Elust* (1930–32), *Huvitav Žurnaal* (1933–40) ja ajaviitelist kuukirja *Kirilind* (1939–40); tegi kaasi ka ajakirjale *Maaomavalitsus*, samuti raamatutele. EAL liige 1936–40.

A: EKABL; ISIK; *Rahvaleht* 2.7.1932: 5; *Esmaspäev* 29.8.1932: 1, 4, 9.4.1934: 10; *Vaba Maa* 5.12.1933: 6; *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; J. Rimmelgas. *Tuline värav*. 47 (Tln 2004 [1955]); R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 127–128 (Tln 1982); M. Talvik. *Ajakirjagraafika 1930. aastate Eestis: stereotüübid ja ideoloogia*. 61, 82–83, 197 (Tln 2010).

Blaubrik, Karl Jakobi p (1936– Kaarel Kõrgoja; 17./5.4.1895 Kärevere, Laeva vald, Tartumaa – 6.10.1941 Sverdlovski oblast), põllumajandustegelane. Talurentnike poeg. Õppis Vahi põllutöökoolis. Põllumajandusinstruktor 1920, seejärel ringkonnavalitseja Lepnal, Viru maakonnavalitsuse esimees 1921–22, Eesti Seemnevilja Ühisuse Rakvere osakonna juhataja alates 1922, Virumaa Põllumeeste Esituse sekretär. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, suri eeluurimisvangistuses.

Ajalehe *Virumaa Teataja* (Rakvere) vastutav toimetaja 1925–29. Karistati 1927 valeteadete avaldamise eest kahepäevase vangistusega. Seejärel oli *Virumaa Teataja* üks väljaandjaid.

A: OkM; *Virumaa Teataja* 17.4.1935: 5, 15.11.1935: 3; ERA.1.7.1367; ERA.32.3.1727; SA Virumaa Muuseumid (Reeli Tamm).

Blaubrück, Hugo Aleksander Antsu p (1940– Kajara; ps H. Sinisild; H. BLA; 3.12.1895 Trt – 13.10.1971 Trt), kooliõpetaja, tarbekunstnik. Voorimehe poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1911–14 (ei lõpetanud), Petrogradis A. Stieglitzi kunstikoolis rakenduskunsti 1914–18 (ei lõpetanud); täiendas end Itaalias 1927. Kooliõpetaja Simbirski kubermangu eesti asunduses 1918–19, joonistamis- ja laulmisõpetaja Türil, Tln-s, Paides, Väike-Maarjas 1919–26, ERMi taluplaanide joonistaja 1926. Kujundas raamatukaasi, illustreeris raamatuid. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli tõlkija kirjastuses Teaduslik Kirjandus ja joonestaja Trt tööstuskombinaadis 1941, Saksa okupatsiooni ajal puutööline firmas Mäng ja kool 1941–44. Seejärel H. Heidemanni nim trükikoja majandusjuhi kt, laohoidja 1944–45, kunstiõpetaja Trt tehnikumides 1945–57, Eesti etnograafiamuuseumi kunstnik 1957–68.

Ajakirja *Taluperenaine* (Trt) toimetuse liige 1927–40, joonistas lõike- ja mustrileti, kirjutas nõuandvaid artikleid kodukujunduse alal. Avaldas karikatuure ja illustratsioone pilkeajakirjas *Sädemed* (Trt), karskusliidu ajakirjas *Külvaja* (Trt), tegi kaastööd (illustratsioonid jm) ajakirjale *Eesti Naine* (Trt) 1927–31, avaldas artikleid ja reisikirju kuukirjas *Olion* (Trt).

A: EKoBL; ISIK; R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 375, 426 (Tln 2004). EAA.T-168.9k-2.411; EAA.T-418.1.2134.

Blees, Nikolaus Eduard Aleksander-Gustafi p (ka Nils B., *Nikolai* Edvard B.; 28./16.12.1883 Rooslepa, Riguldi vald, Läänemaa – 25.10.1941 Sevurallag, Sverdlovski oblast), kooliõpetaja. Talunike poeg. Lõpetas pedagoogikakursused Haapsalu linnakooli juures 1906, täiendas end pedagoogika alal Rootsis Hvilani rahvaülikoolis ja Uppsala õpetajate seminaris 1907–08, Turu ülikooli suvekursustel 1914. Algkooliõpetaja Lääne- ja Harjumaal Riguldi, Kloostri ja Naissaare valdades 1903–19, suviti vallasekretär Naissaare, Saue, Riguldi ja Vormsi valdades 1910–19; Eesti haridusministeeriumi rootsi rahvusekretär 1919–40, lisaks töötas tunniandjana Tln Rootsi eraalgkoolis 1921–33. Juunis 1919 kuulus esindusse, mis andis ruhnlastele teada Eesti Vabariigi olemasolust ja veenis neid Eestiga ühinema. Aktiivne seltsitegelane, aitas avada rootsi koole Eestis, korraldas Ruhnu puukiriku restaureerimist 1920. aastatel,

rannarootslaste I laulupidu Haapsalus 1933 jne. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Pürksi põllutöökooli õpetaja 1940–41, NKVD salajane kaastöötaja. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941 (süüks rannarootslaste agiteerimine Rootsi ümber asuma), suri eeluurimisvangistuses.

Eestirootslaste ajalehe *Kustbon > Nya Kustbon* (Tln) toimetaja 1919–24, 1926–27 ja 1933–37. Ajaleht ilmus kaks kuni neli korda kuus Rootsi Rahvapartei väljaandena, pärast poliitiliste parteide keelustamist Eestis andis B. lehte välja eraalgatusena nime all *Nya Kustbon* (1935–37). Aastal 1936 sai selts Rootsi Hariduse Sõbrad Eestis loa jätkata ajalehe *Kustbon* väljaandmist, sellest lehest jäi B. eemale. *Kustbon* oli eelkõige kultuuriline infoleht, millel oli suur tähtsus eestirootslaste liitmisel. Avaldati artikleid ja sõnumeid rannarootsi kultuurist ja ajaloost, seltside ja koolide tegevusest, spordivõistlustest jms.

A: OkM; 1918–1928. *Svenska Lärarförbundet i Estland 10 år. Minnesskrift.* 3–4 jm (Haapsalu 1929); C. Mothander. *Rootsi kuninga valge laev.* 19 (Tln 2011 [1949]); *Tänapäev* 35/1991: 2; *Oma Saar* 19.1.2007: 10; *Rootslased Eestis aastani 1944.* 42–43 (Tln 1991); *Raamatukogu* 2/1995: 23; S. Salin (toim). *Hans Pöhl.* 131, 275–289 (Stockholm, Tln 2010); V. Aman. *Raamat Eestimaa rootslastest.* 342, 368–374, 446, 510–513, 515 (Tln 2017); *Eesti Ekspress* 1.11.2017: 45; <http://www.koolitaja.ee/wp-content/uploads/2011/09/Rannarootslased.pdf>; <http://homepages.gac.edu/~kranking/Aiboland/Newspaper/NewspaperIndex.html>; ERA.1098.3.346.

Blessig, Ernst Friedrich (24./12.12.1859 Peterburi – 22.4.1940 Trt), arstiteadlane, silmaarst. Välisministeeriumi ametniku poeg. Lõpetas Peterburis K. May eragümnaasiumi, õppis TÜs arstiteadust 1877–85, *dr med*; täiendas end Saksamaal 1887–88. Töötas Peterburi silmaravilast stažöörina 1885–87, kirurgina 1888–1921, oli ravila juhataja 1906–21, luges 25 aastat silmahaiguste kursust Peterburi ülikoolis; Peterburi arstide seltsi esimees 1905–20. TÜ silmahaiguste professor 1921–29, silmakliiniku juhataja. Aktiivne seltsitegelane Trt-s, hoolekandeseltsi „Pimedate Abi“ üks asutajaid 1925, esimees 1925–40; samuti Trt Saksa Arstide Seltsi esimees.

Venemaal elades toimetas ajuti nädalikirja *St. Petersburger Medizinische Wochenschrift*. Teaduslik-kultuurilise nädalikirja *Aus deutscher Geistesarbeit* (Trt) väljaandja koos **E. Masinguga** 1932–34.

T: üle 30 teadustrükise, arvukalt teadusartikleid.

A: AA1; DBBL; ETeadBL; EEve; *Postimees* 23.4.1940: 8; *Revalsche Zeitung* 9.5.1940: 5; *Биографика. Русские деятели в Эстонии XX века.* I: 43 (Trt 2005); *Eesti Arst* 12/2008: 949, 951.

Block, Eugen (Eugène; Евгений Юлианович Блок; ? – u 1913), ärimees. Peterburi pärilik aukodanik. Vagunehitustehase “Dvigatel” (1897) ja Balti puuvillavabriku (1898) üks asutajaid, esimese kodulindude tõulava asutaja Vene riigis. Alates 1899. a elas välismaal.

Põllumajandus- ja tõuaretusajakirja *Друг животных* toimetaja-väljaandja (Tln, Peterburi 1891–95). Populaarteaduslik kuukiri oli orienteeritud kogu Venemaa lugejaskonnale, väljaanne oli edukas (4632 tellijat 1893. a), jätkas ilmumist Peterburis nime all *Сельскохозяйственный Вестник* (1895–97). Tln-s elades tegi B. kaastööd päevalehele *Revaler Beobachter*.

A: *Eesti ajakirjanduse...* 322–323 (Trt, Tln 1994); EAA.111.1.122; EAA.2113.1.91; EAA.2113.1.274; EAA.2113.1.300; EAA.2113.1.668.

Blum, Karl Ludwig (25./14.7.1796 Hanau, Saksamaa – 28./16.6.1869 Heidelberg, ...), jurist, ajaloolane. Õppis õigusteadust, ajalugu ja arheoloogiat Berliini ülikoolis 1814–16 ja

Heidelbergi ülikoolis 1816–19, *dr phil* 1823 (Berliini ülikool). Võttis vabatahtlikuna osa sõjakäikudest Napoleoni vastu. Töötas Saksamaal raamatukoguhoidja ja gümnaasiumiõpetajana, oli TÜ statistika- ja geograafiaprofessor 1826–51, luges ka ajaloo- ja etnograafiakursusi. Pärast emeriteerumist asus elama Heidelbergi.

Asutas ja toimetas koos **F. Bunge** jt professoritega ajakirja *Dorpaten Jahrbücher für Literatur, Statistik und Kunst, besonders Russlands* (1833–36, ilmus 6 nr aastas), mis vahendas saksakeelsele lugejaskonnale mitmekesisist informatsiooni Venemaa ja selle piires elavate rahvaste, sh eestlaste kohta. Ajakiri kajastas ka kohalikku kultuurielu.

T: antiik-, Vene- ja Liivimaa ajalugu käsitlevad uurimused; kaks luulekogu.

A: DBBL; E(N)E; EE14; ETeadBL; *Tartu Ülikooli ajalugu*. II: 162, 164 (Tln 1982); *Eesti ajakirjanduse...* 282–283 (Trt, Tln 1994); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvustluse sünniaegadesse*. 148–149 (Trt 2004).

Blumberg, Paul (ps Tohter; Tohter-sõber; MgOSO₃; P. B.; 6.10./24.9.1840 Varangu mõis, Virumaa – ?3.1893 Bakuu), arst, esimene eestlasest silmaarst. Mõisavalitseja poeg. Õppis Tln gümnaasiumis, lõpuks tegi Trt gümnaasiumis 1860; õppis TÜs kameralistikat ja arstiteadust 1861–66, täiendas end Berliinis oftalmoloogia alal 1864, *dr med* 1867 (TÜ). Alates 1867. a kuni surmani töötas arstina Kaukaasias: oli Tiflisi (Thbilisi) sõjaväehaigla arst, linnahaigla kirurgiaosakonna arst 1867–79, võttis sõjaväearstina osa Vene–Türgi sõjast 1877, Bakuu kubermanguarsti abi, kubermanguarst 1879–93. Avaldas teadustöid kirurgiast ja epidemioloogiast.

Ajakirjanduses osales ülikoolis õppides 1864–67. Avaldas nädalalehes *Eesti Postimees* (Trt) sarja tervishoiu-alaseid kirjutisi aastatel 1864–66, kirjutas silmahaigustest, koolerast, marutõvest, kohtumeditiinist, kirurgiast, ülikooli kliinikutest jne; mitme tõve põhjuseks pidas eesti talupoegade viletsaid elutingimusi ja soovitas suitsutarede asemele ehitada tervislikumaid elamuid. Polemiseeris ajalehtedes *Eesti Postimees* 1864 ja *Rigasche Zeitung* 1866 eestlaste hariduse üle, kritiseerides saksastumist: eesti rahvas vajab haridust ja haritlasi, kes jääksid truuks oma rahvusele; nõudis eesti keelele suuremaid õigusi avalikus elus. Avaldas arvustuse **Koidula** raamatu “Peruama viimne Inka” kohta (*Perno Postimees* 2.2.1866), olles seega üks esimesi eesti kirjandusarvustajaid.

A: ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EE14; ISIK; *Keel ja Kirjandus* 6/1960: 340–350, 7/1960: 407–415; *Mõnda mineviku Tartust*. 14–15 (Tln 1972); R. Põldmäe. *Kirjamehi mitmes mõõdus*. 83–113 (Tln 1973); *Eesti arstiteaduse ajaloo*. 119–123. (Trt 1996); T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. 19, 33 jm (Tln 1997); *Virumaa Teataja* 13.12.1997: 10; 3.10.2006: 7; 11.11.2008: 7; R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 26 (Helsingi 2000); M. Puhvel. *Lydia Koidula. Elu ja aeg*. 49, 50 (Tln 2016).

Blumfeldt, Evald Valentin Hendriku p (ka Blumfeldt; 25./12.8.1902 Viira küla, Pärnumaa – 17.7.1981 Stockholm), ajaloolane, arhivaar. Käsitöölise poeg, **A. Jürvetsoni** õepoeg. Õppis Pärnu ühisgümnaasiumis 1919–24, TÜs ajalugu 1924–30, *mag phil*; TÜ teaduslik stipendiaat 1930–33, tegi doktorieksami 1938 TÜs. Riigi Keskarhiivi assistent 1934–35, Treffneri gümnaasiumi õpetaja 1935–37, TÜ õppeülesannete täitja 1935 ja 1938–39, adjunktprofessori kt / dotsent 1939–44; Eesti Kultuuriloolise Arhiivi juhataja 1936–40. Sügisel 1944 põgenes Saksamaale, sealt läks Rootsi. Töötas Rootsi Riigiarhiivis assistendina, riikliku stipendiaadina, arhivaarina 1945–68, oli ka Rootsi kuningalossi arhivaar 1964–68 ja Eesti Teadusliku Instituudi õppejõud alates 1951. Võttis aktiivselt osa väliseesti teadus- ja seltsielust.

Ajakirja *Ajalooline Ajakiri* (Trt) toimetuse liige 1929 ja 1937–40, tegi ajakirjale kaastööd 1931–40. Avaldas kirjutisi ajaloo, bibliograafiast ja arhiivindusest ka ajakirjas *Eesti*

Kirjandus (Trt) 1936, päevalehes *Postimees* (Trt) 1935–36, erialastes koguteostes (sh “Eesti ajalugu” II–III). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ajakirja *Ajaloo Ajakiri* toimetuskollegiumi liige (Trt 1941, ilmus 3 nr). Rootsisis elades avaldas arvustusi ajalehes *Teataja* (Stockholm), ajakirjas *Tulimuld* (Lund) 1958–59, 1970 jm.

T: “Eesti ajaloo bibliograafia 1877–1917” I–IV (Trt 1933–39, koos N. Loonega); “Saaremaa kihelkondade ja Kuressaare linna ajalugu” (Trt 1934); “Gustav II Adolf. “Lõvi Põhjamaalt”” (Trt 1936); koguteos “Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas” (1.–9. kd, Stockholm 1956–60; toimetuse liige); mitmed ajaloo-alased brošüürid.

A: EBLtk; EEtk; EEve; ETeadVK; PPG: 248; EKKE; AA3; EE14; ETeadBL; EP; ISIK; VEPER; ERBA; *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat*. 11. 14–16 (Trt 1937); *Eesti Päevaleht* 1.8.1981: 5, 5.8.1981: 7; *Meie Elu* 10.9.1981: 8; *Eesti Teadusliku Seltsi Rootsisis aastaraamat IX: 1980–1984*. 218–222 (Stockholm 1985); *Fakt, sõna, pilt* XII: 25, 37 (Trt 1989); *Pool sajandit eestlust paguluses*. 221 (Stockholm 1995); *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2002*. 215–242 (Trt 2004); *Die Archive Estlands im europäischen Kontext: Vorträge der Konferenz im Tallinner Stadtarchiv vom 15. bis zum 16. September 2005 = Estonian archives in the European context: papers of the conference in the Tallinn City Archives on September 15-16, 2005*. 171–172, 177 (Tln 2012); L. Puss (1984). Evald Blumfeldt eesti talurahva- ja agraarajaloo uurijana. (TRÜ .... diplomitöö; käsikiri .....); EAA.2100.1.1102.

Bohlendorff (Böhlendorff), Andreas Arthur von (12.12./30.11.1846 Riia – 25.1.1928 Riia), bibliotekaar. Sõjaväearsti poeg. Õppis Riia kubermangugümnaasiumis, Tln kubermangugümnaasiumis 1861–63, TÜs astronoomiat 1865–1868, ajalugu 1868–1871, *canthist* 1873. Töötas Peterburis Teaduste Akadeemia raamatukogu bibliotekaari abina 1872–80, Ajaloo-Filosoofia Instituudi bibliotekaarina 1876–80. Kolis 1880. a Riiga, oli Riia linnaameti tõlk 1886, notar 1887–1916, lisaks ka Riia linnaraamatukogu direktor 1887–1904; hiljem Riia Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsi raamatukogu abitoetaja 1920–28.

Toimetas päevalehte *Zeitung für Stadt und Land* (Riia) 1880–86.

A: AA1; DBBL; BBLd; Erik-Amburger-Datenbank.

Bogdanov, Peter (Петр Александрович Богданов; ps П. Б.; П. Б–ов; 17.10. või 5.9.1888 (vkj) Peterburi – mitte enne 1941), seltsi- ja kultuuritegelane, publitsist, ajakirjanik. Isa segaseisusest, ema õmblejana. Lõpetas Pihkva maamõõdukooli 1910. Töötas Pihkvas maamõõtjana, osales aktiivselt kohalikus seltsielus. Esseer, pärast Veebruarirevolutsiooni 1917 valiti Pihkva ühiskondliku julgeolekukomitee liikmeks, oli maakonna miilitsaülem, maakonna asutava kogu valimiskomisjoni aseesimees. Saksa okupatsiooni ajal Pihkvas oli arreteeritud, pärast vabastamist põgenes koos taanduva Loodearmee Eestisse. Venemaa Loodevalitsuse põllumajandusminister 1919; pärast selle tegevuse lõpetamist (12.1919) jäi emigrandina Eestisse. Arendas vene tarbijaühistute tegevust Eestis, oli Kopli Tarvitajateühisuse Oma-Abi liige ja revisjonikomisjoni esimees 1924–40. Tekstiilivabriku Atlanta tööline ja ametnik, veskitööline, lõpuks taas maamõõtja. Aktiivne vene seltsi- ja ühiskonnategelane, sh Vene talupoegade tööpartei Крестьянская Россия liige. Arreteeriti kohe pärast Nõukogude võimu kehtestamist Eestis (1940), viidi Leningradi, mõisteti 15 aastaks vangi (veebr 1941). Edasine saatus teadmata.

Üks tähtsamaid vene ajakirjanikke Eesti Vabariigis. Osales esseeride ajalehe *Народное дело* > *За народное дело* (Trt, Tln 1920–21) väljaandmisel. Toimetas ajalehte *Дело* (Tln 1921–22, ilmus 6 nr), mis oli orienteeritud vene põliselanikele Eestis. Tegid kaastööd ajalehele *Старый нарвский листок* (1923–25), päevalehele *Наша газета* (Tln 1927–28), ajalehele *Таллинский русский голос* (1932–34), samuti juhtivale välisvene ajalehele *Последние новости* (Pariis), ajalehele *За свободу* (Varssavi) jt välismaistele lehtedele. Tema kirjutised annavad ulatuslikku infot venelaste elust Eestis. Avaldas rea artikleid Eesti maareformist kogumikes

„Крестьянская Россия” (Praha, samanimelise partei väljaanne). Toimetas Vene Haridus- ja Heategevusühingute Liidu Eestis väljaandeid: „Русский календарь” (1930–39), „День русского просвещения” (aastaraamat 1924–39); tegi kaastööd sama liidu ajakirjadele *Вестник Союза русских просветительных и благотворительных обществ в Эстонии* (Narva, Tln) ja *Сельское хозяйство* (Tln) ning kirjandusalmanahhile *Новь* (Tln).

T: monograafia „Очерки кооперативного движения” (Tln 1940), tõlkis vene keelde **H. Raudsepa** näidendi „Mikumärdi”.

A: *Свобода России* 26.8.1919: 3; *Балтийский архив*. Т. III: 5–21 (Tln 1997); *Tartu Postimees* 4.5.2015: 5, 18.5.2015: 4; ERA.14.12.1695.

Bogojavlenski, Joann (piiskop Issidor; Богоявленский, Иоанн Яковлевич; 30.10.1879 Novõi Oskol, Kurski kubermang – 18.12.1949 Tln), vaimulik. Köstri poeg. Õppis Kurski vaimulikus seminaris ja Peterburi vaimulikus akadeemias, mille lõpetas 1904. a teoloogia kandidaadina, magistrakraadi omandas 1915. Alates 1905. a õigeusu vaimulik Oudovas, hiljem Kroonlinnas ja Gatšinas. Emigreerus Eestisse 1919. Preester Alajõel 1920 ja Tln-s 1920–46. EAÕK sinodi liige 1924–39, korraldas venekeelseid teoloogiakursusi EAÕKi vaimuliku kandidaatidele, Vene Üliõpilaste Kristliku Liikumise (PCXD) Tln osakonna juht. Leningradi Vaimuliku Akadeemia rektor ja professor 1946–47, Tln ja Eesti piiskop 1947–49. Õigeusu-ajakirja *Православный собеседник* (Tln 1931–40) asutaja, väljaandja ja toimetaja. Ajakirjas ilmusid religioossed artiklid, teated õigeusu olukorrast NSVL-s, Eestis ja vene diasporaas, rubriik “Листок Рус. студенческого христианского движения”; ajakirja lisana avaldati teoloogilisi uurimusi, nt В “Изъяснительные записки на символ веры” (1938–40).
A: Патриарх Алексей П. *Православие в Эстонии*. 431–436 (Moskva 1999); В. Ильяшевич. *Русские судьбы Эстонии*. 191–197 (Tln 2007); *Балтика* 2/2008: 244, 1/2009: 245. [http://et.wikipedia.org/wiki/Issidor_\(Bogojavlenski\)](http://et.wikipedia.org/wiki/Issidor_(Bogojavlenski)); A. Sõtšov (2004). Eesti õigeusu piiskopkonna halduskorraldus ja vaimulikkond aastal 1945–1953. (Magistritöö TÜ usuteaduskonnas).

Bötticher, Karl Johann Theodor (10.10./28.9.1819 Jelgava, Kuramaa – 4.11./22.10.1901 Zaslauks (Riia)), ametnik. Kuramaa õuekohtu advokaadi poeg. Omandas esmase hariduse kodus ja Dölleni koolis Jelgavas, õppis TÜs filoloogiat 1836–37, õigusteadust 1837–41, *cand jur* 1843. Kuramaa ülemõuekohtu sekretär Jelgavas 1843–49, seejärel kolis Riiga, töötas kindralkubermangu katseleis sekretärina 1848–53, Liivimaa õuekohtus nõunikuna 1853–65. Baltikumi kultuurikuukirja *Baltische Monatsschrift* (Riia) üks asutajaid 1859, kaastoimetaja 1859–65.

A: AA1; DBBL.

Bolšakov, Karl Andrease p (ka Boltšakov; Bolschakov; 1934– *Karl-Voldemar Vainula*; 20.7.1897 Aaspere vald, ...maa – 11.5.1950 Tln), trükitooline. Ladujaõpilane A. Mickwitzi trükikojas Tln-s 1912–16; töötas juhatajana I polgu trükikojas Narva-Jõesuus, 1920.–30. aastatel töötas mitmes Tln trükikojas ladujana, faktorina ja korrektorina: Eesti Ühistrükikoja tööline 1925–28 ja 1931–36, faktor 1936–40, vahepeal trükikoja Eha ladumisosakonna juhataja 1929–30. Edasine elukäik teadmata.

Eesti Trükitöliste Liidu ajakirja *Trükitööline* (Tln) vastutav toimetaja 1926–27 (tema toimetamisel ilmus 4 nr).

T: “Käsiraamat trükiladujaile. I. Käsiladu” (Tln 1927–30, mh andis nõu ka ajalehtede kujundamiseks); kaks eesti keele õpikut koolidele (1930–32).

A: *Kümme aastat. 1928–1938. Graafikatööstuse juhtide ühing “Poligraaf”*. 51 (Tln 1938); ERA.1569.1.2856.

Borg, Karl Friedrich von der (26./15.2.1794 Peterburi – 17./5.8.1848 Trt), ametnik, literaat. Advokaadi poeg, aadlipäritolu, Tapu mõisa omanik 1833–48. Õppis TÜs õigusteadust 1811–16. Trt kreiskohtu sekretär 1820–27, seejärel kuni surmani TÜ sündik (kantselei juhataja). Tuntud luuletajana, kuulus Trt vene kultuuriringi (tõlkis vene luulet saksa keelde). Suri koolerasse.

Liivimaa kubermangu ametliku teadetelehe *Tallorahva kulutaja* > *Kulutamisse Leht* tegevtoimetaja lehe esimestel ilmumisaastatel 1824–27 (koos O. W. Masinguga). Väljaandja ja toimetaja ajakirjas *Dorpeter Jahrbücher für Literatur, Statistik und Kunst, besonders Russlands* (1833–36, ilmus 6 nr aastas) ja kultuurinädalalehes *Der Refraktor* (Trt 1836–37, ilmus 51 nr).

T: esimene saksakeelne vene luuleantoloogia „Poetische Erzeugnisse der Russen” I–II (Trt, Riia 1820, 1823; tõlk ja väljaandja).

A: DBBL; EEVA; Ericus; *Keel ja Kirjandus* 8/1965: 465, 9/1965: 539; M. Salupere. *Tõed ja tõdemused. Sakste ja matside jalajäljed nelja sajandi arhiivitolmus*. 276–278 (Trt 1998); L. Leppik. *Kalefaktoripojast professoriks. Tartu ülikooli teenistujate sotsiaalne mobiilsus 1802–1918*. 195 (Trt 2011).

Borm, Friedrich Alexander (1.7./19.6.1844 Pärnu – 1.2./19.1.1908 Pärnu), trükikojaomanik, kirjastaja. Trükikojaomaniku **F. W. Bormi** poeg. Pärnis isalt trükikoja 1881, müüs selle 1895 Trt trükkali ja kirjastaja **H. Laakmanni** pojale L. W. Laakmannile.

Pärast isa surma oli nädalalehe *Perno Postimees* viimane väljaandja 1881–85, toimetas ja andis välja ka ajalehte *Pernausche Zeitung* 1881–95.

A: *Pärnu Postimees* 10.4.2007: 15; 28.8.2007: 15; *Paar sammukest...* VI: 12–13, 33 (Trt 1969); *Keel ja Kirjandus* 4/1986: 225; EAA.1273.1.383; EAA.1273.1.391; EAA.1273.1.387.

Borm, Friedrich Wilhelm (12.12./19.11.1812 Königsberg (Kaliningrad), ... – 10.6./29.5.1881 Pärnu), trükikojaomanik, kirjastaja. Preisi majori poeg, **E. Jannseni** äi, **J. V. Janneni** lang. Õppis Berliinis. Tuli väljaõppinud raamatutrükkalina Tln-sse 1831, töötas Gresseli trükikojas abijuhatajana. 1840 omandas **G. Marquardti** trükikoja Pärnus, oli selle omanik ja juht kuni surmani. Sajandi keskel oli B. üks produktiivsemaid eesti kirjasõna trükkijaid ja kirjastajaid. Pärast tema surma jätkasid pärijad tema trükkalitööd, 1895 müüsid trükikoja L. W. Laakmannile.

Nädalalehe *Pernauches Wochenblatt* > *Pernausche Zeitung* väljaandja ja vastutav toimetaja 1841–81 (alates 1864 pani lehe käima kaks korda nädalas; lehe tiraaž oli u 150 eksemplari). Kogu eestikeelne perioodika Pärnus ilmus peaaegu 40 aasta jooksul tema väljaandmisel: 1845 alustas „Ma-rahva Kalendri” väljaandmist (alates 1870 nimega „Eesti-rahva Kalender”, alates 1879 „Pärnu Eesti-rahva Kalender”), kirjastas jätkväljaannet *Leiwakorwikenne* (1847–49, ilmus 12 nr), oli **J. V. Jannseni** asutatud nädalalehe *Perno Postimees* ja selle arvukate lisade väljaandja nende ilmumise algusest kuni oma surmani (1857–81), *Perno Postimehe* vastutav toimetaja 1879–81.

A: PmA; EBL; EE; ENE; DBBL; EKBL; E(N)E; EKrL; EE14; ISIK; *Perno Postimees* 26.6.1881: 2–3; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 45, 47, 183 (Tln 2010 [1912]); *Meie Tee* 1-2/1965: 25–26; *Paar sammukest...* VI: 11–33 (Trt 1969); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 173 jm (Tln 1986); *Keel ja Kirjandus* 4/1986: 225, 12/2001: 853–854, 4/2014: 286–287; *Pärnu Postimees* 6.12.1997: 5; 10.4.2007: 15; 28.8.2007: 15; EAA.1273.1.388; EAA.1273.1.387; EAA.1273.1.391.

Bornhaupt, Christian Karl Bernhard (von) (27.12.1846 Riia – 1925), jurist. Õppis TÜs õigusteadust 1866–71, *cand jur* 1875. Riia linnakonsistoriumi notar 1872–76, õuekohtu- ja raeadvokaat alates 1876. a.

Päevalehe *Rigaer Tageblatt* väljaandja 1885–87 (koos **W. von Jarmerstedtiga**), lehel ilmus ka muusikalisa *Musikalische Beilage der „Rigaer Tageblatt“* (26 nr aastas).
A: AA1; www.einegrossefamilie.de.

Bornhöhe, Eduard (kod.n Brunberg; ps Bruno Innis; 17./5.2.1862 Kullaaru mõis, Virumaa – 17.11.1923 Tln), kirjanik, eesti ajaloolise romaani rajaja, kohtuametnik (õuenõunik). Aidamehe poeg; **E. Vilde** tädipoeg, **A. Mohrfeldti** onupoeg. Õppis Tln kreiskoolis 1874–77, gümnaasiumi lõpueksamid tegi Tln kuber-mangugümnaasiumis 1888 (eksternina), õppis TÜs mõne kuu filoloogiat 1889. Alates 1878 vahetas kiiresti ameteid ja elukohti, töötas lühikest aega joonestajana Tln-s kubermangu maamõõtjate-jaoskonnas, Peterburis Sarepta kaubakontori õpilasena, Kovnos (Kaunases) raudteeametnikuna ja Põltsamaal abikoolmeistrina, oli Tln saksa lehtede kaastööline, 1881 läks köster-koolmeistriks Stavropoli ja 1882 Tiflisi (Thbilisi), reisis Väike-Aasias. Eestisse naasnud, töötas Matsalu mõisas koduõpetajana 1882–84, 1887–88, vahepeal reisis Saksamaal 1885, töötas Läänemaal Kuuda seminaris õpetajana 1886–87; alates 1888 oli koduõpetaja Peterburis ja Poolas, abiköster Novgorodis, ajakirjanik Berliinis. 1893 asus elama Tln-sse, oli Tln ringkonnakohtu tõlk 1893–1901 ja arhivaar 1901–07, Jõhvi ülemtalurahvakohtu eesistuja 1907–17, Narva linnasekretär 1917 ja rahvakohtunik 1918; Tln rahvakohtunik 1919–23. Suri südamerabandusse.

Avaldas paar juttu ja populaarteadusliku artikli ajakirjas *Meelejahutaja* (Trt) 1878–79. Ajakirjanikutööd alustas kaastööga Tln saksa ajalehtedele (tõenäoliselt eelkõige äsjaasutatud *Revaler Beobachterile*) 1880–81. Toimetas kirjanduskogumikku *Lindanissa* (1881–82, ilmus 2 annet), mis oli planeeritud ajakirjana ilmuma, aga jäi seisma vähese leviku tõttu. Oli päevalehe *Revaler Beobachter* teatrikritik 7.1884–2.1885, kirjutas ka kohalikke sõnumeid ja ülevaateid linnavolikogu istungitest. Berliinis elades (1891–93) tegutses jutu- ja ajakirjanikuna ning karikaturistina saksa lehtedes (ps Bruno Innis; täpsem ülevaade seni puudub). Tegi 1890. aastatel ja 1900. aastate alguses kaastööd ajalehtedele *Eesti Postimees*, *Valgus*, *Uus Aeg*, *Revalsche Zeitung*, tõlkis ilukirjandust ja avaldas joonealustes jutustusi. Pani aluse eesti kunstipärasele reisikirjeldusele, tema reisikirjad ilmusid ajalehtedes *Valgus* 1885–86, *Virulane* 1886, *Eesti Postimehe* lisas *Õhtused kõned* 1898–99, *Uus Aeg* 1903 ja *Eesti Postimees* 1905. Pärast 1905. a vaikus.

T: tõlkeline seiklusjutt „Röövel ja mõisnik“ (Trt 1878); kolm ajaloolist jutustust: „Tasuja“ (Tln 1880, ilmunud 19 trükki), „Villu võitlused“ (Tln 1890, 10. tr 1964), „Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimsed päevad“ (Tln 1893, 9. tr 1964); reisikiri „Usurändajate radadel“ (Tln 1899); mõned lühemad jutustused; kogumik „E. Bornhöhe kirjatööde kogu“ (Trt 1905–06); tõlketeosed vene ja saksa keelest, sh D. Defoe „Robinsoni imelikud juhtumised maal ja merel“ (Tln 1891, 4. tr 1920); „Teosed“ I–III (Tln 1962–64), sh „Jutud ja reisikirjad“.

A: EBL; EÜS1; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; VEKL; EKoBL; EE14; EKL; VV; ISIK; KrS; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 493–494 (Trt 1898); M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 276–287 (Trt 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 69–70 (Trt 1922); *Eesti Kirjandus* 2/1924: 49–56, 11/1938: 480–484, 8/1940: 325–331; *Meie Tee* 3/1937: 40–41, 6/1951: 92–94; *Sirp ja Vasar* 22.2.1947: 3, 16.2.1952: 4; *Looming* 3/1959: 462–469, 12/1967: 1890; 3/1998: 401–411; *Keel ja Kirjandus* 2/1960: 78–92, 6/1966: 360–362; E. Nirk. *Eduard Bonhöhe. Kirjanik ja inimene* (Tln 1961); *Kodumaa* 21.2.1962: 3; E. Bornhöhe. *Tallinna jutud*. 321–332 jm (Tln 1962); E. Bornhöhe. *Jutud ja reisikirjad*. 389–410 (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 404 (Tln 1963); R. Loodus. *Eesti varasem raamatugraafika*. 16, 85 (Tln 1966); EKA II: 462–482 (Tln 1966); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 230 (Tln 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 136–137 (Tln 1974); R. Majak. *Tee tuli endal leida*. 39 (Tln 1975); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 344 (Tln 1984); *Horisont* 5/1995: 21–24; *Virumaa Teataja* 29.3.1997: 10; *Padõza* 1/1997, märts: 128–133; *Viru vägevad 1900–2000*. 12–13 (Kohtla-

Järve 2000); *Nädaline. Mõeldes tagasi* 23.2.2001: 3; *Eesti Päevaleht* 22.3.2002: 14–15; 31.10.2008: [20]; *Kodukolle* 6/2006: 20–21; *Akadeemia* 11/2006: 2421–2422; *Linnaleht. Tallinn* 20.5.2008: 3; *Elm. Estonian Literary Magazine* 31/2010, autumn: 11–12; *Sakala kalender 2012*. 119–127 (Põltsamaa 2011); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 26–27 (Tln 2011); *Pilkaja* juuni/2011: 3–5; L. Viitol. *Eduard Vilde*. 37–58 jm (Tln 2012); M. Tamm. *Monumentaalne ajalugu*. 65–81 (Tln 2012); K. Hein. *Ajaloolised isikud eesti ilukirjanduses*. 30–36, 79–84 (Tln 2012); *Elo* 2/2013: 31; *Autogenees ja ülekanne*. 148–175 (Tln 2014); O. Kurs. *Ekslemisi Euraasias*. 54–57 (Trt 2014); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 259–262 (Tln, Trt 2016); T. Karjahärm. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia. I*. 73, 78 (Trt 2018); V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 22, 63–64 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Bortkevitš, Helene Martha Margarete Friedrichi t (ka Leni; Bortkewisch, Bortkewitch; – 1935 Kestner; 15./2.12.1905 Viljandi – ?), ajakirjanik, raamatukogutöötaja. Apteekri tütar. Õppis Pärnu Kooliseltsi Saksa eraühisgümnaasiumis 1920–24, TÜs ajalugu 1924–30, *mag phil* 1930. Asus Saksamaale 1940/41. Erfurti Avaliku Teadusliku Raamatukogu asedirektor 1945–72.

Teabeagentuuri ETA toimetaja 1933–40. Saksamaa teabeagentuuri *Deutsche Nachrichtenbüro* (Berliin) toimetaja 1942–45. EAL toetajaliige 1937–40.

A: AA3; EAA.2100.1.4928.

Braks, Tõnis Tõnise p (ps Aruvälja Andres; Aruvälja Ann; Heini; Vambo; Sütik; Olvik; Ott Äasma; J. Okand jpt; 19./7.8.1885 Parivere küla, Läänemaa – 20.10.1966 Tln), ajakirjanik-fõljetonist, tööline, kirjanik. Põllutöölise, sauniku poeg. Õppis Lihula vallakoolis 1895–98. Töötas kodukandis sulasena, õllelao töölisena, kraavikaevajana, mõisa öövahina 1898–1912, oli tööline Tln-s Mayeri, Pumpjanski, Lutheri, Krulli jt vabrikutes 1912–20. Teenis vabatahtlikuna Punaarmees 2.–7.1918. Arreteeriti Nõukogude võimude pool 24.9.1951, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§58-10, nõukogudevastased ja laimavad näidendid 1930. aastatel, nõukogudevastased artiklid Saksa okupatsiooni ajal, Saksa okupatsiooni ajal ilmunud karikatuuride, fotode ja artiklite allshoidmine), kandis karistust Narvas, vabastati haiguse tõttu 20.9.1954; anti armu 16.6.1956.

1906 saatis ajalehele *Päevaleht* prooviks ühe kuriteosõnumi, mis ka ilmus. Järjepidevat ajakirjanduslikku tegevust alustas 1909, kirjutas sõnumeid tööliste elust, lühiartikleid ja vesteid nädalalehele *Maleva* (Viljandi 1909–10), ajalehtedele *Narva Uudised* (1911, ilmus 20 nr), *Tallinna Teataja* 1911–13 ja bolševistlikule ajalehele *Kiir > Rahvaleht > Töö Hääl* (Narva 1912–14). Hiljem tegi järjepidevat kaastööd bolševistlikule päevalehele *Kiir > Tööline* (1917–18), ajakirjale *Tapper* (1917–18, ilmus 13 nr), ka ajalehtedele *Edasi* (Petrograd) ja *Põhja Kodu* (Narva). Kutselise ajakirjanikuna töötas Tln päevalehtedes *Sotsiaaldemokraat* 1920–21 ja 1922–23 ning *Päevaleht* 1922 ja 1923–40 (algul reatasulisena, 1931–40 toimetajana). Oli kohalike uudiste ja päevauudiste osakondade reporter, kirjutas sõnumeid, ülevaateid koosolekutest, reportaaze, vesteid, tegi intervjuusid. Tema vesteid ilmus 1920.–30. aastatel ka paljudes teistes väljaannetes: nädalalehes *Uus Ilm* (New York), päevalehes *Vaba Maa*, ajalehes *Kosjaleht*, Kaitseliidu ajakirjas *Kaitse kodu!*, ajakirjades *Raadio*, *Eesti Noorus*, *Huvitav Žurnaal*, *Laste Rõõm*, *Teater*, ajakirjanike liidu aastaalbumis „Õitsituled“ ja suvealbumis „Ahoi!“. B. sai populaarseks eeskätt Aruvälja Andrese külavestetega (1935–40), milles Läänemaa eaka taluperemehe vaatevinklist arutles päevaprobleemide üle. Kirjutas Aruvälja-vesteid ka Riigi Ringhäälingu jaoks (kuuldemängusari „Laupäevaõhtud Aruväljal“, esitas näitleja Juhan Tõnopa). Heini nime all kirjutas alates 1920 vesteid linnarahva elust ja

probleemidest. 1920.–30. aastatel avaldas u 2000 vestet, lühijuttu ja kriitilist päevakaja. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas päevalehes *Kommunist* fõljetonistina (1940–41). Saksa okupatsiooni ajal oli 1941–44 ajalehtede *Eesti Sõna* ja *Maa Sõna* püsiv kaastöötaja (pseudonüümselt), kirjutas artikleid, vesteid ja jutte. Pärast II maailmasõda oli päevalehe *Rahva Hää* püsiv kaastöötaja, ajalehe *Talurahvaleht* tõlk 1946–51; avaldas üksikuid jutustusi ja mälestusi ajakirjas *Looming* 1947–50. 1960. aastatel avaldas taas Aruvälja Andrese vesteid pagulaseestlastele suunatud nädalalehes *Kodumaa*. EAL liige 1922–40.

T: mitu lühi- ja noorsoojutukogu, sh „Punaoja poisid“ (Tln 1947; 1957; 1985), üheksa näidendit (kõige populaarsem oli külakomöödia „Tantsuproffessor“ (Tln 1935), mida mängiti 1930. aastatel väiketeatrites ja maalavadel üle 700 korra); mõned vested kogumikus „Naer pole ainult naljaasi“ (LR 16/1961); mälestusi on ilmunud kogumikes „Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt“ (Tln 1927), „Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis“ (Trt 1932), „Kirjanduse sirvilauad 1959“ (Tln 1959), ajakirjas *Keel ja Kirjandus* (11/1967), kogumikus „Läänemaa Muuseumi toimetised“ V (Haapsalu 2001); käsikirjalised mälestused on hoiul Eesti Kirjandusmuuseumis, mälestused 1917. a Tln-s Eesti Riigiarhiivis (ERAF fond 247).

A: ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EKL; *Peatükke*. 209; ISIK; OkM; ÕT XIII: 72–73 (Tln 1935); *Päevaleht* 16.12.1935: 12; *Kirjanduse sirvilauad 1959*. 471 (Tln 1959); *Kodumaa* 31/1959: 3–4, 18.8.1965: 6, 26.10.1966: 8; *Eesti Päevaleht* 19.3.1965: 1; *Sirp ja Vasar* 28.10.1966: 8, 18.3.1988: 6; *Edasi* 30.10.1966: 3; *Looming* 11/1966: 1789, 8/1985: 1146–1147, 7/1990: 950; *Keel ja Kirjandus* 12/1966: 774, 11/1967: 690–691; *Tulimuld* 3/1969: 182; *Kui kõik alles tärkas*. 62, 286 jm (Tln 1973); EKA IV.2: 335–336 (Tln 1984); A. Taska. *Mõtteid maisel matkal*. 212 (Lund 1990); V. Lään. *Eesti raadio. Esimesed 70*. 129–130 (Tln, Trt 1996); *Läänemaa Muuseumi toimetised* V: 171–172 (Haapsalu 2001); R. Parve. *Minu aeg*. 97 (Tln 2010); O. Raun. *Vaimu vend*. 148 (Trt 2015); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 125–127 (Trt 2016); M. Männi (2008). Ajakirjanikutöö ja selle konteksti kajastusi läbi Tõnis Braksi elutöö 1920.–1930. aastate Eestis. (TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi bakalaureusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERAF.129SM.1.4995.

Brasche, Oskar Wilhelm (ka Oscar; 23./11.2.1865 Paide – 31.8.1954 Burgsalach, Baieri, SLV), apteeker, Paide linnapea. Apteekri poeg. Alghariduse sai kodus, õppis Tln rüütli- ja toomkoolis 1879–82, tegi apteekriabilise eksami TÜs 1885, õppis TÜs farmaatsiat 1887–90, *mag pharm* 1891. Oli õpipoiss isa apteegis 1882–85, praktiseeris ja täiendas end apteekrina Narvas ja Peterburis 1885–87. Töötas apteekrina Varssavis ja Peterburis 1891–93, omandas Paide apteegi 1893 ja töötas apteekrina kuni 1912. Osales aktiivselt kohalikus seltsielus, oli Paide raamatukogu juhataja alates 1893, Paide muuseumi üks asutajaid 1904–05. Paide linnavolinik 1898–1902, linnapea 1902–18, bürgermeister 1918; Vene Riigiduumaliige 1912–17. Lahkus Eestist koos Saksa sõjaväega 1918, asus elama Saksamaale Baierisse. Töötas asjadevalitsejana Frauenau metsavalduses 1919–27, alates 1927 elas Neuendettelsaus ja pidas seal apteeki.

Ajalehe *Вейсенштейнский Указатель* = *Weissensteiner Anzeiger* = *Paide Teataja* (1900–12) väljaandja ja toimetaja. Leht ilmus kaks korda kuus ja korraga kolmes kohalikus keeles (kolmkeelsust põhjendati ka kui majanduslikku kaalutlust hoida väikest maakonnalehte elus). Artiklid ei olnud tõlked, vaid eri keeltes erineva sisuga. Praktikas kujunes ajaleht siiski valdavalt saksakeelseks, vene keeles ilmusid ainult valitsuse määrused ja teadaanded. Leht annab pildi Paide lähikonna elust enne I maailmasõda. Ilmumine lõppes seoses B. kolimisega Peterburi.

T: „Geschichte der Familie Brasche in Estland 1787–1940“ (Neuendettelsau 1940).

A: DBBL; Järva; BBLd; *Pernausche Zeitung* 21.1.1900: 2; *Paide – Eestimaa süda*. 87–88

(Paide 1991); *Eesti Rohuteadlane* 1/2000: 30; 4/2004: 8–9; *Muuseum* 2/2000: 25–27; *Kodutohter* 5/2000: 33; *Järvamaa*. 1: 374 jm (Tln 2007), 2: 318, 332–333, 438, 444–445 jm (Tln 2009), 3: 256, 560 jm (Tln 2009); Järvamaa muuseum.

Braun, Adolf Carl Theodor (7.5./25.4.1869 Riia – 3.8./21.7.1907 Valga), ... Nädalalehe *Südlivländischer Anzeiger* väljaandja ja toimetaja koos **F. Kajanderiga** (Valga 1907–15).

A: EAA.1299.1.182; EAA.1299.1.55; EAA.1299.1.178.

Braunschweig, Johann Julius Hugo (Hugo Braunšveigs; 10.8./29.7.1825 Jelgava, Kuramaa – 23./11.11.1898 Riia), vaimulik. Õppis TUs usuteadust 1843–47, *cand; mag theol* 1855 (TÜ). Abikirikuõpetaja Kuramaal Embütes 1849–50, seejärel koduõpetaja Dundagas; diakon Valmieras 1856–64, kirikuõpetaja Riias 1864–70, Slokas ja ühtlasi Dubultis 1870–93. Seejärel elas Riias.

Toimetas ja andis välja päevalehte *Rigaer Blätter > Illustrierte Rigaer Blätter > Neue Zeitung* (1866–68). Toimetas lätikeelset kuukirja *Draugs un Biedris* 1866–69, selle lisa *Bērnū Pastinieks* on esimene lätikeelne lasteajakiri.

A: AA1; andmebaas „Latviešu grāmatniecības darbinieki līdz 1918. gadam“ (lgdb.lnb.lv).

Brendeken, Christoph (eesti trükistes ka Kristow Prendeken; ristitud 26./20.5.1649 Goslar (Hannover), ...maa – maetud 19./9.9.1710 Tln), trükkal, kirjastaja, raamatukapmees. Kingsepa poeg, **J. Brendekeni** vend, **A. Simoni** lese abikaasa, **J. Köhleri** äi. Töötas sellina Stockholmis vasegraveerija ja tähelõikaja Henrik Keyseri trükikojas. Tuli 1676 Tln-sse, abiellus trükkal A. Simoni lesega ja sai trükikoja omanikuks. Nimetati rae poolt Tln linna- ja Tln gümnaasiumi trükkaliks, oli selles ametis 34 aastat (kuni surmani). Simonilt päritud kuningliku privileegiga olid tal jälletrüki- ja müügiõigused kõigile tema või ta eelkäijate välja antud raamatutele ja kirjadele, trükkis 326 trükist. Tegutses ka kirjastaja ja raamatukaupmehena. Oli viljakaim eesti raamatute trükkija 17. sajandil. Suri katku.

Andis välja ja trükkis esimest (teistel andmetel teist) Eestis ilmunud ajalehte *Reval(i)sche Post-Zeitung* (1689[?]-1710[?]). Leht ilmus kaks korda nädalas ja sisaldas peamiselt ümbertrükke viis-kuus päeva varem ilmunud ajalehest *Rigische Novellen*, olles seega pigem Riia lehe lühendatud äratrükk, mitte iseseisev väljaanne. Lehte ilmus kokku u 2200 numbrit, säilinud on 144. B. trükkis ka ajalehtede eelkäijaid plakateid e publikaate, mis sisaldasid Eestimaa kindralkuberneri kantselei ametlikke teateid, määrusi, korraldusi. Publikaadid saadeti laiali kirikutesse, kus kirikuõpetajad neid pärast jutlust ette lugesid ja kirikuustele välja panid.

A: EBL tk; DBBL; EE14; Ericus; *Tallinna Linna Poeglaste Humanitaargümnaasium 1631–1931*. 32–33 (Tln 1931); *Tartu ja Tartu-Pärnu rootsiaegse ülikooli trükikoda*. 47 (Trt 1932); F. Puksov. *Eesti raamatu arengulugu*. 59–61 (Tln 1933); *Eesti raamat 1525–1975*. 50–51, 68–69 jm (Tln 1978); *XII Eesti raamatuteaduse konverents*. 6–7 (Trt 1985); *Kirjanduse tõe poole*. 6–7 (Tln 1988); *Horisont* 5/1989: 33–34; K. Robert. *Raamatutel on oma saatus*. 26, 28 (Tln 1991); *Eesti vanimad raamatud Tallinnas*. 99–100, 159–162 jm (Tln 2000); T. Reimo. *Raamatukultuur Tallinnas 18. sajandi teisel poolel*. 60 jm (Tln 2001); *Tuna* 2/2011: 26–42; *Narva Muuseumi toimetised* 11: 151–165 (Narva 2011); K. Vanamölder. *Kommunikatsiooniväli Rootsi Läänemere-provintside 17. sajandi lõpul – Reval(i)sche Post-Zeitung varauusaegse informatsioonikandjana* (Trt 2012); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2012*. 115–124 (Trt 2013).

Brendeken, Johan (ka Johann(es); 13.1.1653 (ukj) Goslar (Hannover), ...maa – ?8.1710 Pärnu), trükkal, kirjastaja, raamatukaupmees. Kingsepa poeg, **C. Brendekeni** vend. Enne Eestisse asumist tegutses Hamburgis, oli maakler ja kaubitseja. Eestis töötas esmalt sellina

venna C. Brendekeni trükikojas Tln-s, seejärel oli TÜ trükikal 1690–1709 (algul Trt-s, 1699–1709 Pärnus), 1709 viidi trükikoda koos ülikooliga Stockholmi. Tema trükikojust ilmus umbes 250 trükist, peamiselt ladinakeelsed disputatsioonid ja akadeemilised peokõned. Suri katku Pärnu piiramise ajal Vene vägede poolt.

Andis välja, toimetas ja trükkis ajalehte **Die Aviser* (Pärnu 1700, oletatavasti ilmus 2 korda nädalas). Oletatavasti sisaldas ajaleht eelkõige uudiseid Põhjasõjast.

A: EBL tk; DBBL; EE14; BBLd; Ericus; F. Puksov. *Tartu ja Tartu-Pärnu rootsiaegse ülikooli trükikoda*. 45jj, 59–60 (Trt 1932); F. Puksov. *Eesti raamatu arengulugu*. 51–52 jm (Tln 1933); *Zeitschrift für Ostforschung* 4/1977: 658; *Eesti raamat 1525–1975*. 48–49 (Tln 1978); *Edasi* 4.11.1981: 6; *Kirjanduse tõe poole*. 8 (Tln 1988); E.-L. Jaanson. *Tartu ülikooli trükikoda 1632–1710*. 31–36 (2000); *Pärnu kultuurielu 2003*. 114 (Pärnu 2004); *Pärnu Postimees* 28.8.2007: 15.

Brunberg, Eduard → Bornhöhe, Eduard

Brunberg, Oskar (ps Bruno Berg; 1863–25./12.9.1907 Ülemiste, Harjumaa), kirjanik, ajakirjanik. **E. Bornhöhe** lellepoeg. Eluloolised andmed teadmata. Suri rongi alla jäädes.

Tegutses Tln-s ja Trt-s ajakirjanikuna. Avaldas jutte ja luuletusi, tõlkis näidendeid ja ajalehtedele joonealuseid romaane. Oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1891–93, ajalehe *Valgus* kaastöötaja 1906. Andis välja ja toimetas ajalehte *Kalev* (1906, ilmus 2 nr ja jutulisa).

T: neli näidendit; käsiraamat “Saksakeele iseõpetaja” (Tln 1906, 1909, 1918).

A: ÖT I: 57; EKBL; EKrL; EKL; ISIK; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 44–45 (Tln 1923); *Keel ja Kirjandus* 8/1959: 478; L. Viitol. *Eduard Vilde*. 71–73 (Tln 2012).

Brunner, Georg Bernhard (26.12.1835 Leipzig – 28.5.1892 Freiburg, Baden), põllumajandusteadlane, erialalt arst ja matemaatik. Õppis Giesseni ja Leipzigi ülikoolides arstiteadust, Göttingeni ülikoolis matemaatikat, *dr med* 1860; sooritas matemaatika vanemõpetaja eksami TÜs 1867. Leipzigi ülikooli füsioloogiadotsent 1862–65, seejärel asus Eestisse, juhtis Trt lähedal Kvissentali masinatehast. Alates 1867 töötas Trt kreiskoolis, ühtlasi õpetas TÜ farmaatsiainstituudis orgaanilist keemiat ja juhatas kliinilist laborit; TÜ põllumajandusprofessor 1876–90. Valiti 1873. a Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi sekretäriks.

Toimetas majandusnädalalehte *Baltische Wochenschrift für Landwirtschaft, Gewerbefleiss und Handel* (Trt) 1872–76.

T: „Ein Beitrag zur electrischen Reizung des nervus opticus“ (Leipzig 1863), „Die Organismen und die Wärmebewegung auf der Erdoberfläche“ (Leipzig 1867).

A: EP; ETeadBL; *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 140 (Tln 1958); *170 aastat kõrgemat põllumajanduslikku haridust Eestis*. I: 18–19 (Tln 1976); *Agraarteadus* 4/1992: 256.

Brutzer, Gregor Constantin (ps Gory; 23./11.12.1868 Riia – 2.11.1918 Riia), ajakirjanik. Psühhiaatri poeg. Lõpetas Riia linnagümnaasiumi, õppis TÜs ajalugu 1886–91, *cand*; täiendas end Berliini ülikoolis 1892–95. Töötas koduõpetajana Liivimaal 1895–98.

Päevalehe *Rigaer Tageblatt* toimetuse liige 1898–1906, vastutav toimetaja 1906–15 (koos **P. Kerkoviuse** ja **E. Seraphimiga**), ühendatud päevalehtede *Rigaer Tageblatt* ja *Rigasche Zeitung* peatoimetaja 1917–18.

A: AA1; DBBL; *Rigasche Zeitung, vereinigt mit dem Rigaer Tageblatt* 4.11.1918; Geni; www.hansbove.de/brutzer/fam.gesch.htm.

Buch, Tamara (ka Buh; Тамара Николаевна Бух; 4.7.1899 – 23.10.1969), luuletaja, ajakirjanik, väikse raamatupoe omanik Narvas (1929). Pärit vene emigrantide perekonnast.

1930. aastatel oli Tln päevalehe *Вести дня* korrespondent Narva-Jõesuus ja Narvas, avaldas kirjutisi ajalehes *Русское слово* (Narva 1932–35) ja kogumikus „День русского просвещения” (Tln). Osales Narva kirjandusringides. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd ajalehele *Северное слово* (Narva, Tln 1942–44).

T: kaks poeemi: „А. С. Пушкину через сто лет. 1837–1937” (Narva 1937), „Солнце веков. К 950-летию крещения Руси” (Narva 1938).

A: *Литературное зарубежье России. Энциклопедический справочник*. 158 (Moskva 2006); ERA.891.2.11952.

Buchholtz, Alexander (17.11.1851 (vkj) Riia – 19.6.1893 (ukj) Berliin), ajakirjanik, ajaloolane. Koolidirektori poeg, **Arend Buchholtzi** vend, **W. Bucholtzi** lell. Esmase hariduse sai isa erakoolis, lõpetas Riia kubermangugümnaasiumi, õppis TÜs ajalugu ja õigusteadust 1871–75. Riia Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsi liige alates 1875. a. Põgenes Saksamaale 1889, kartes oma poliitiliste vaadete tõttu väljasaatmist Sise-Venemaale. Elas elu lõpuni Berliinis.

Päevalehe *Rigasche Zeitung* kaastoimetaja 1875–80, peatoimetaja 1880–89, samal ajal ka nädalalehe *Rigasche Stadtblätter* väljaandja ja toimetaja 1871–81; võttis sõna venestuse vastu. Berliinis elades oli päevalehe *Kölner Zeitung* kaastöötaja, telegraafiagentuuri Herold direktor 1890–91.

T: arvukalt venekriitilisi teoseid Baltikumi kaasajast ja minevikust, sh “Fünzig Jahre russischer Verwaltung in den baltischen Provinzen” (Leipzig 1883, anonümselt), “Deutsch-protestantische Kämpfe in den Baltischen Provinzen Russlands” (Leipzig 1888, anonümselt).

A: AA1; EBL tk; DBBL; BBLd.

Buchholtz, Arend (29.3.1857 (vkj) Riia – 29.10.1938 Berliin), bibliotekaar, ajaloolane. Koolidirektori poeg, **Alexander Buchholtzi** vend, **W. Bucholtzi** lell. Õppis Riia kubermangugümnaasiumis, TÜs filoloogiat ja ajalugu 1875–80, *cand hist; dr phil* 1890 (Leipzigi ülikool). Riia linnaraamatukogu bibliotekaari abi 1880, Riia linnaameti kantselei abitöötaja 1880–82, notar 1882–89, lisaks ka Riia linnakolleegiumi sekretär 1887–89, Riia Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsi raamatukogu bibliotekaar 1881–89 (auliige 1909). 1889 asus koos vennaga elama Berliini, oli Berliini magistraadi teaduslik kaastöötaja 1890–91, kirjanik; Berliini linnaraamatukogu bibliotekaar 1897–1923, juhatas Berliinis ka enda rajatud raamatukogu 1906–23.

Võttis vennalt Alexander B.-lt üle nädalalehe *Rigasche Stadtblätter*, oli lehe väljaandja ja toimetaja 1881–89. Berliinis elades tegi kaastööd päevalehele *Rigaer Tageblatt*; avaldas artikleid Baltikumi kultuuriloost.

T: raamatuid Baltikumi kultuuriloost, sh doktoridissertatsioon „Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga 1588–1888” (Riia 1890).

A: AA1; EBL; EBL tk; DBBL; L. Lukas. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. 66, 576 (Trt, Tln 2006).

Bucholtz, Woldemar (ka Vladimir; Владимир Федорович Бухгольц; 20.3.1899 Riia – 14.11.1953 Rathenow, SDV), misjonär, pedagoog. Botaanikaprofessor Teodor B. poeg, **Alexander** ja **Arend Buchholtzi** vennapoeg. Lõpetas Riia linnagümnaasiumi 1919, õppis TÜ loodusteaduskonnas 1919–25, *dr phil* 1948 (Halle ülikool). Narva saksa kooli õpetaja 1924–31, misjonitöö organisatsiooni “Russlandshilfe” ametnik Peipsiäärsel ja Petserimaal 1931–39. Lahkus Saksamaale 1939, Poseni (Poznań) linnavalitsuse ametnik 1939–45, Rathenowi linnanõunik ja tõlk 1945–53, rahvaülikooli zooloogiadotsent 1948–49.

Ühingu “Святогор” ajalehe *Всходы* (Narva 1928, 1 nr) toimetaja. Õigeuskliku misjonilehe *Путь жизни* (Narva) väljandja ja toimetaja 1936–39 ning üks peamisi autoreid, andis välja ka ajalehe lisa *Детская газета* (1938, 2 nr). Osales Narva Uspenski koguduse misjonilehe *Миссионерские заметки* väljaandmisel 1934–39.

A: AA3; *Arhiivijuht*. IV: 44–45 (Trt 2012); *Русское национальное меньшинство в Эстонской Республике (1918–1940)*. 263–266 (Trt, Peterburi 2001); EAA.2100.1.1250; EAA.1415.1.73, EAA.1415.1.88; EAA.1415.1.89.

Buhhov, Arkadi (Аркадий Сергеевич Бухов; ps A. Б.; Б.; Л. Аркадский; A. П-н; A. Buchovas; 7.2./26.1.1889 Ufaa – 7.10.1937 Moskva), ajakirjanik, kirjanik-humorist. Raudteelase poeg. Õppis õigusteadust Kaasani ülikoolis 1907 (saadeti välja Uuralisse seoses tegevusega esseeride parteis) ja Peterburi ülikoolis 1909–13 (ei lõpetanud). 1920. a asus elama Leetu, 1927. a Vene NFSV-sse. Arreteeriti 29.6.1937 kahtlustatuna spionaazis, mõisteti surma ja hukati. Rehabiteeriti 1956.

Alates 1909. a oli püsiv kaastöötaja Peterburi/Petrogradi huumori- ja satiiriajakirjas *Сатирикон* (1908–13) / *Новый Сатирикон* (1913–18), samuti ilmus tema humoristlikke ja satiirilisi luuletusi, jutustusi, pamflette, följetone ja paroodiaid Peterburi päevalehes *Биржевые ведомости* ja Peterburi nädalajakirjades *Солнце России*, *Бич*, *Всемирная панорама*, *Синий журнал*. Leedus elades oli päevalehe *Эхо* (Kaunas) püsiv kaastöötaja 1920–25, toimetaja-väljandja 1925–27; tegi väliskorrespondendina pidevat kaastööd Tln päevalehtedele *Свободное слово* (1921), *Жизнь* (1922) ja *Последние известия* 1924–25, kirjutas följetone, humoristlikke luuletusi, paroodiaid, mälestusi. NSVL-s elades tegi kaastööd satiirilistele nädalajakirjadele *Чудак* (Leningrad) ja *Бегемот* (Leningrad), ateistlikule nädalalehele *Безбожник* (Moskva), töötas ühe aasta följetonistina ajalehes *Труд* (Moskva), oli satiiriajakirja *Крокодил* (Moskva) kirjandusosakonna juht 1934–37.

T: 12 jutukogu (8 ilmus Peterburis/Petrogradis 1914–18, 4 – Moskvas ja Leningradis 1928 ja 1935), romaani-kroonika “Черное кольцо” (Moskva 1931).

A: *Русские писатели 1800–1917. Биографический словарь*. Т. 1: 380–381 (Moskva 1989); *Akadeemia* 10/2003: 2281, 7/2004: 1647; *Русская литература XX века. Прозаики, поэты, драматурги*. Биобиблиографический словарь. Т. 1: 317–319 (Moskva 2005).

Buk, Villem (–1917 BUCK; Вильям Давидович Бук; ps Siimon Sarapuu; A. Men; 6.4./25.3.1879 Voore küla, Tartumaa – ?7.1941[?]), kooliõpetaja, kirjanik, publitsist. Sepa poeg. Õppis Maaritsa kihelkonnakoolis, Kaareperes kooliõpetajate kursustel 1898. Töötas kooliõpetajana Voorel, Luunjas, Karilatsis 1898–1906, vallandati revolutsioonilise tegevuse eest, mõisteti kolmeks kuuks vangi, põgenes ja elas illegaalselt Trt-s, kus ühines VSDTPga, tutvus **J. Lilienbachiga** ja alustas kirjanduslikku tegevust. Juulis 1907 tabati, kandis pooleaastase vanglakaristuse, seejärel elas Balti kubermangudest väljasaadetuna Petseris 1908–10. Pärast sõjaseisukorra lõppu 1910 tuli tagasi Eestisse. Arreteeriti 12.1913. Oli Tln-s F. Krulli masinatehases kindlustuskassa sekretär 1914–15. Arreteeriti 1915 VSDTP lendlehtede levitamise eest ja saadeti asumisele Irkutski kubermangu. Pärast veebruarirevolutsiooni 1917 tuli Tln-sse, töötas mõned kuud ajakirjanikuna, seejärel kooliõpetajana Palametsas 1917–18. Lahkus Eestist Saksa okupatsiooni alguses 1918, töötas Petrogradis, Jamburgis, võttis Punaarmee Eesti diviisi kirjasaatjana osa Vene kodusõjast 1919–20. Seejärel töötas kooliõpetajana Orjoli ja Tveri kubermangudes 1920–25 ning Leningradis 1925–26, õpetajana Eesti pedagoogilises tehnikumis (Leningrad) 1926–29. Lahkus Leningradist ja töötas mitmel pool kooliõpetajana (sh eesti asundustes Punasel Lagedal Kaukaasias ja Nurmekundes Tveri oblastis), oli kolhoosis arveametnik. 1934–41 elas personaalpensionärina Kalininis (Tver). Veebr 1941 tuli Eestisse. Saksa vägede eest põgeneses jäi 1941 suvel Peipsi järvel kadunuks. Ajakirjanduslikku tegevust alustas 1905 suvel ühiskonnakriitiliste sõnumite saatmisega

ajalehele *Olevik* (Trt). Tegi kaastööd pilkeajakirjale *Tiiu Tasane > Tapper* (Peterburi 1906, ilmus 5 nr), ametiühingute ajakirjale *Töö*. Võeti 1910 **A. Grenzsteini** soovitusel tööle ajalehte *Maleva* (Viljandi), töötas seal kuni lehe seismajäämiseni 8.1910. Asutas koos **A. Kastraga** bolševistliku ajalehe *Kiir > Narva Kiir > Rahvaleht > Töö Hääl > Töö Kiir* (Narva 6.1912–7.1914), oli lehe toimetuse liige ilmumise algusest lõpuni, kirjutas artikleid, vesteid, jutustusi. 1913–15 tegi kaastööd satiirajakirjale *Kilk* ja päevalehele *Tallinna Teataja*, seejärel Irkutskis asumisel olles saatis kaastööd J. Lilienbachi väljaannetele. Töötas 1917 mõne kuu VSDTP päevalehes *Kiir*, kirjutas juhtkirju ja kodumaasõnumeid, toimetas kirjandusosa. 1917–18 tegi kaastööd VSDTP ajalehtedele *Rahvaleht* (Narva 8.1917–3.1918), *Maatamees*, *Tööline*. Töötas 1918 mõne kuu VSDTP päevalehes *Edasi* (Petrograd). 1931 oli ajalehe *Колхозный фронт* (Jassenki, Moskva oblast) kirjanduslik kaastööline ja korrektor. NSVLs elades avaldas kirjanduskriitikat ja luulet ajalehes *Edasi* (Petrograd/Leningrad) ja selle kirjanduslisas *Leegid*, kultuurikuukirjas *Oras* (Petrograd), ajalehes *Siberi Teataja* (Novosibirsk) ja selle lisas *Uus Küla*, ajakirjas *Kommunismi teel* (Leningrad 1936–37) jm. Tema kirjutisi ilmus ka ajalehes *Uus Ilm* (New York).

T: publitsistlikud brošüürid „Rahvas ja maa” (1901, Trt 1909), „Petseri eestlased” (Trt 1909), „Tööraha ajakirjanduse ülevaade 1905–1917” (Trt 1917, anonüümselt) jt; viis jutustust (1907–11); näidend „Kodukäija” (Leningrad 1925); luulekogu „Sula” (Leningrad 1926); aabits „Kodu ja kool” (Leningrad 1928; kaaskoost).

A: ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EKoBL; EKL; ISIK; *Klassivõitlus* 1-2/1919: 16–17, 5-6/1919: 12–14; J. Depman. *Sandarmivalitsuse salakirjakogust*. 36 (Leningrad 1926); *Eesti proletaarne kirjandus*. 293–297 (Tln 1951); *Rahva Hääl. Kirjandus ja kunst* 23.1.1958: 1–2; 6.4.1979: 2; *Keel ja Kirjandus* 4-5/1958: 194, 204, 212–213, 6/1958: 324–326, 1/1967: 39–40, 11/1977: 676, 4/1979: 217–225; *Kalender* 1962. 72–74 (Tln 1961); E. Laul. *Eesti töölisajakirjanduse ajaloost*. 74–76 jm (Tln 1962); D. Rudnev. *Leninlik „Pravda” ja töölisliikumine Eestis*. 73, 85 (Tln 1962); *Koidikul*. 116–117, 126–127 jm (Tln 1967); EKA III: 607–610 (Tln 1969); *Sirp ja Vasar* 18.4.1969: 7; A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 200 (Tln 1970); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 345–348 (Tln 1975); *Teel. Eesti proosa Nõukogudemaal 1920.–1930. aastad*. 27 (Tln 1978); *Revolutsiooni lipukandjad* III: 23–28 (Tln 1978); *Edasi* 24.3.1979: 4; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu* II: 366 (Tln 1980); S. Kiin (koost). *Põlvamaa luule*. 12 (Põlva 1999); A. Vinkel. *Viimased vaod*. 185–202 (Tln 2002); A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 159–160 (Tln 2003); R. Majak. *Omade juures vangis*. 224–225 jm (s.l. 2012); A. Karindi. *Emajõe-äärse valla nimekad mehed*. 107–111 (Luunja 2014); A. Vinn (1961). Villem Buk ajakirjanikuna. (TRÜ eesti keele kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); K. Lõuna (1999). Petserimaa integreerimine Eesti Vabariiki 1920–1940. 7 (TÜ Eesti ajaloo õppetooli magistratöö; käsikiri TÜRs); ERAF.247.55.101 leht 44; ERAF.9593.1.145 leht 61–77.

Bulatov, Aleksei (Алексей Алексеевич Булатов; ps: А.Б.; А.А.Б.; Буслай; Садко; 1877 Staraja Russa, Novgorodi kubermang – 8.7.1941 Leningrad), kultuuri- ja ühiskonnategelane. Juristi poeg, aadlipäritolu. Lõpetas Peterburi ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonna 1899. Kuni 1905 õpetas Peterburi elektrotehnika instituudis ja gümnaasiumites. 1906 pöördus tagasi Novgorodi kraisse ja töötas sealse semstvo valitavatel ametikohtadel, oli konsultatsioonilis-demokraatliku (kadettide) partei liige. Venemaa Ajutise Valitsuse kubermangukomissar Novgorodis 3.–10.1917. Valiti Novgorodi kubermangu kooperatiivide liidu juhatuse esimeheks 1919. Arreteeriti mitmel korral bolševike poolt; pärast osavõttu ülevenemaalisest kooperaatorite kongressist (kevadsuvel 1922) arreteeriti taas, süüdistati kontrrevolutsioonilises tegevuses. GPU otsusega (26.8.1922) saadeti Vene NFSV-st välja koos mitmete teiste kultuuritegelaste ja teadlastega; sõitis koos perekonnaga Eestisse ja asus elama Petserisse. Sügisel 1927 saadeti sealt välja, asus elama Tln-sse. Osales aktiivselt

kohalikus vene seltsi- ja kultuurielus. Arreteeriti NKVD poolt 4.10.1940, süüdistati emigrantlikes organisatsioonides osalemises, mõisteti surma, hukati.

Tegi kaastööd väljaandele *Печерский сельско-хозяйственный и кооперативный листок* (1925–26, ilmus 16 nr), toimetas selle lisalehte *Труды Первого Печорского кооперативного совещания*. Hiljem tegi kaastööd ka teistele põllumajandusväljaannetele, oli Tln päevalehtede *Последние известия* 1922–26 ja *Вести дня* 1926–27 korrespondent Petseris. Pärast Tln-sse kolimist tegi kaastööd erinevatele väljaannetele, sh välismaistele: *Слово* (Riia), *Дни* (USA), *Руль* (Berliin), *Родное слово* (Praha), oli ajakirja *Знамя России* (Praha 1932–33) levitaja. Kuulus ajalehe *Таллиннский русский голос* (1932–34) toimetuskolleegiumisse. Tegutses aktiivselt Vene Haridus- ja Heategevusühingute Liidus Eestis (СРПБО), oli liidu ajakirja *Вестник Союза русских просветительных и благотворительных обществ в Эстонии* vastutav toimetaja 1934–40 ja kuukirja *Сельское хозяйство* (Tln 1936–40) toimetaja, osales kalendri “Русский календарь” (1930–39) toimetamisel, kirjutas mälestusi ja koduloolisi artikleid.

A: OkM; С. Г. Исаков. *Русские в Эстонии 1918–1940*. 309–312 (Trt 1996); *Балтийский архив: русская культура в Прибалтике. 1*. 122–123 (Tln 1996); *Новгородский архивный вестник* 7/2007: 222–224; K. Lõuna (1999). Petserimaa integreerimine Eesti Vabariiki 1920–1940. 91 (TÜ Eesti ajaloo õppetooli magistratöö; käsikiri TÜRs); ERAF.129SM.1.25572.

Bulmerincq, August Michael von (12.8./ 31.7.1822 Riia – 18.8.1890 Stuttgart), õigusteadlane (tõeline riiginõunik). Kaupmehe poeg. Õppis Riia kubermangugümnaasiumis 1838–41, TÜs õigusteadust 1841–45, *mag jur* 1849 (TÜ), *dr jur* 1856 (TÜ). Täiendas end Königsbergis (Kaliningrad), Berliinis, Bonnias ja Heidelbergis. Töötas Riias magistraadiametniku ja notari ning linnakohtu sekretärina 1848–54, oli TÜ eradotsent 1854–56, riigi- ja rahvusvahelise õiguse erakorraline professor 1856–57, professor 1858–75; pani TÜs aluse tänapäevasele rahvusvahelise õiguse käsitlemisele. Pärast emeriteerumist elas Wiesbadenis 1875–81, oli Heidelbergi ülikooli rahvusvahelise õiguse professor 1882–90. Võttis aktiivselt osa Rahvusvahelise Õiguse Instituudi (Institut de Droit International) tegevusest alates selle asutamisest 1873.

Asutas 1863 põllumajandusliku nädalikirja *Baltische Wochenschrift für Landwirtschaft. Gewerbefleiß und Handel* (Trt), millel on oluline tähendus eesti ja läti ala põllumajanduskultuuri, eriti suurpõllunduse ja karjanduse arengus. Oli selle ajakirja toimetaja 1863–65 (teistel andmetel kuni 1875). Ajakirja *Baltische Monatsschrift* (Riia) kaastöötaja.

T: mitmed õigusteaduslikud brošüürid ja raamatud.

A: DBBL; EE14; ETeadBL; BBLd; *Humanitaarteaduste koolkondade, ideede ja teooriate areng Tartu Ülikoolis*. 199–213 (Trt 1987); *Tartu Linnamuuseumi aastaraamat*. III: 48 (Trt 1997); *Journal of the History of International Law* 2/2005: 181–210; *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2006*. 262–263 (Trt 2008); L. Mälksoo. *Rahvusvaheline õigus Eestis: ajalugu ja poliitika*. 20–44 (Tln 2008).

Bunge, Friedrich Georg von (13./1.3.1802 Kiiev – 9.4./28.3.1897 Wiesbaden, Saksamaa), õigusteadlane (tõeline riiginõunik), ajaloolane. Apteekri poeg, alates 1815 elas Trt-s. Õppis Trt gümnaasiumis 1815–18, TÜs filosoofiat ja õigusteadust 1818–22, *cand jur* 1823 (TÜ), *dr jur* 1826 (Heidelbergi ülikool). TÜ õppejõud 1822–42, sh Liivi-, Eesti- ja Kuramaa provintsiaalõiguse erakorraline professor 1831–32, professor 1832–42; oli baltisaksa professionaalse ajalooteaduse üks rajajaid, oluliste allikpublikatsioonide koostaja. Trt raehärra 1825–31. Asus 1843 Tln-sse, oli raesündik 1843, Tln justiitsbürgermeister ja linnakonsistoriumi esimees 1844–56. Kutsuti tööle Peterburi, oli keiserliku kantselei ametnik 1856–65, valmistas ette Balti provintsiaalseadustiku eelnõu. Lahkus ametist tervislikel põhjustel ja asus elama Saksamaale (Gothas 1865–78, seejärel Wiesbadenis), kus jätkas

teadustegevust. ÕES auliige 1861.

Asutas ja toimetas koos Karl Blumi (1796–1869) jt Trt professoritega ajakirja *Dorpatser Jahrbücher für Literatur, Statistik und Kunst, besonders Russlands* (1833–36, ilmus 6 nr aastas). Asutas 1836 nädalikirja *Das Inland* (Trt), oli selle toimetaja 1836–43 (teistel andmetel kuni 1861). Ajakiri on oluline teabevaramu eesti kultuuriloo, eriti rahvakultuuri uurijatele, sisaldades uurimusi ja allikmaterjale Balti provintside ajaloost, kultuurist, geograafiast, etnoloogiast, samuti uudiseid eri paikkondadest ja poleemilisi artikleid päevaküsimuste kohta. *Inlandi* kaastöölise hulka kuulus enamik tollaseid humanitaarsete huvidega kirjamehi.

T: Balti kubermangude ajalugu käsitlevad uurimused; ürikutekogud „Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands“ (7 kd, Trt 1842–54; toim), „Liv-, Esth- und Curländische Urkundenbuch“ (6 kd, Riia, Trt, Tln 1853–73; toim), „Est- und Livländische Brieflade“ I (2 kd, Tln 1856–57; kaastoim) jt.

A: EBL; EE; EBL tk; ENE; DBBL; E(N)E; ADUT; EE14; ETeadBL; BBLd; ISIK; *Deutsche Monatsschrift für Russland* (1915) Jg. 57 (4), H. 3/4: 126–131; H. 5/6: 182–188; *Eesti Jurist* 2/1992: 148–151; *Eesti ajakirjanduse...* 283–287 (Trt, Tln 1994); *Universitas Tartuensis* 16.3.2001: 3; *Tuna* 2/2002: 144–146; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 138, 351 (Trt 2004); *Sissejuhatus kultuuripiiri teoriasse: Friedrich Georg von Bunge ja Leo Leesment*. 1–25 (Tln 2004); *Tundmatu Friedrich Georg von Bunge*. (Trt 2006); *Aufklärer im Baltikum: europäischer Kontext und regionale Besonderheiten*. 198–202 (Heidelberg 2011).

Burmeister, Albert (1.8.1870 Tuula kubermang – 6.1.1940 Laura, Petserimaa), kooliõpetaja, malepopulariseerija, eesti kompositsioonmale alusepanija. Mõisavalitseja poeg. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis 1880–85, tegi kooliõpetaja kutseeksami Peterburis. Oli koduõpetaja Eestis, Lätis ja Venemaal, kooliõpetaja Tln-s ja Nõmmel 1912–23, avas oma algkooli Tln-s, hiljem Nõmmel. „Eesti maleisa“, korraldas esimesed koolinoorte meistrivõistlused males ja 1920. aastatel oma kodus maleõhtuid Tln noortele.

Toimetas aastatel 1900–40 malenurkasid paljudes väljaannetes, vahepeal koguni korraga seitsmes väljaandes. Esimene tema malenurk ilmus ajakirjas *Rahva Lõbu-leht* (Trt) 1900 (see oli teine eesti malerubriik pärast **A. Grenzsteini** *Oleviku* oma). Kõige pikaealisem ja mõjukam oli tema toimetatud iganädalane malenurk *Päevalehes* 1919–40, mis oli 1920. aastatel keskne malerubriik tollases ajakirjanduses. Toimetas malenurka veel sõjandusajakirjas *Sõdur*, kaitseliidu ajakirjas *Kaitse kodu!*, noorteajakirjades *Vikerkaar* ja *Noorusmaa*, lasteajakirjas *Laste Rõõm*, päevalehtedes *Kaja*, *Вестни дня*, *Revalsche Zeitung*, *Revaler Bote* jne. Koostas üle 300 maleülesande, avaldas neid eri maade ajakirjanduses. EAL liige 1931–36.

T: maleülesannete kogu „Шахматная задача“ (Tln 1903), „Malemängu õperaamat“ (Tln 1922; koost).

A: EAT; ESBL; EEonline; *Päevaleht* 15.1.1940: 6; *Rahvaleht* 15.1.1940: 3; *Uus Eesti* 21.1.1940: 8; E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 44–45, 49–50, 59, 61, 518–522, 584–585 jm (Tln 1965); *Kehakultuur* 20/1970: 638; *Vikerkaar* 6/1997: 87; V. Heuer. *Meie Keres*. 73 jm (Tln 2011); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); Eesti Maleliidu kodulehekül (http://www.maleliit.ee/et/meedia/109-malenurgad.html).

Busch, August (23./11.3.1868 Uus-Karjaküla, Harjumaa – 9.3.1922 Keila vald, Harjumaa), raamatukaupmees, ajakirjanik, kirjastaja. Kaupmehe poeg. Õppis Tln I elementaarkoolis. Töötas Tln-s A. E. Brandti raamatukaupluse juhatajana, ostis selle poe endale 1883 (esialgu oli nimeline omanik tema isa), oli trükikojaomanik Tln-s 1899–1902 (müüs trükikoja **M. Martnale**). Tegutses raamatukaupmehe ja kirjastajana kuni 1913 (loobus tervislikel põhjustel), kirjastas mh **E. Bornhöhe** ja **E. Vilde** teoseid, sõnastikke ja kooliraamatuid. Tln Eesti Kirjastuse Ühisuse üks asutajaid 1908. Pärast 1915. a pidas Keila kandis talu, see hävis

tulekahjus. Läks vabasurma.

Ajalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1886–93, vahepeal töötas ajalehe *Virulane* juures 1888 (kuni lehe seismajäämiseni). 1887 alustas eeltöid eesti trükisõna ja kirjanduse süstemaatilise ajaloo koostamiseks. 1893 ostis **J. Tülkilt** nädalalehe *Eesti Postimees* (Trt) ja tõi selle Tln-sse, oli lehe väljaandja ja vastutav toimetaja 1894–1905. Tema juhtimisel ilmus *Eesti Postimehel* arvukalt lisasid: „*Eesti Postimehe*” lisa (1893–95, ilmus kord nädalas), „*Eesti Postimehe*” Muusiku lisaleht 1896–1901 (ilmus kuus korda aastas), „*Eesti Postimehe*” *Jututuba* (1896–98, ilmus põhilehes väljalõigatava joonealusena), „*Eesti Postimehe*” *missioni-leht* (1896–1904, ilmus kaks korda kuus), „*Eesti Postimehe*” *Õhtused kõned* (1896–1905, ilmus kord nädalas), „*Eesti Postimehe*” *Põllutöö ja Teaduste eralisa* (1902–03, ilmus kord kuus) > „*Eesti Postimehe*” *Teaduste eralisa* (1904–05, ilmus koos iga teise lehenumbriaga). B. juhtimisel hakkas senine nädalaleht dets 1903 ilmuma kaks korda nädalas. B. oli eelkõige ärimees, toimetusetöösse sekkus vähe, muutis lehe päevakajalisemaks, suutis lehe ümber koondada tugeva autorkonna (sh **E. Vilde**, **E. Bornhöhe**), ulatusliku kirjasaatjate võrgu ja tagada lehele kindla majandusliku aluse. Nii kujunes *Eesti Postimehest* eelkõige maalugejatele orienteeritud infoleht, mis seisis kõrval poliitilisest poleemikast. Haiguse ja maksevõimetuse tõttu müüs B. ajalehe 11.1902, kuid jäi nimeliselt lehe väljaandjaks ja vastutavaks toimetajaks kuni 5.1904, seejärel koos **J. Sitskaga** kaasväljaandja ja -vastutaja kuni 6.1905.

T: andis välja raamatupoe ja kirjastustoodangu nimestikke, nt D. Martsoni „Eesti Raamatute nimekiri. Praegusel ajal saadavad raamatud” (Tln 1891); „Kuke-Aabits” (Tln 1890, 10. tr 1917; koost).

A: ÖT I: 57; EBL; EE; EBL tk; ENE; EKBL; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 56–57, 60–62, 65 (Tln 1923); *Eesti Kirjandus* 10/1925: 420–421; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 87 (Tln 2010 [1936]); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 185–186 (Tln 1974); *Polügrafist* 2/1985: 13–14; I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 127–133 jm (Tln 1986); EAA V: 70–73, 79–80 (Trt 1987); *Eesti ajakirjanduse ...* 137 (Trt, Tln 1994); T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. 104 (Tln 1997); *Konstantin Pätsi tegevusest*. 34–35 (Tln 2002); *Столуца* 5.12.2011: 11; L. Viitol. *Eduard Vilde*. 71, 96–97 jm (Tln 2012); *Rändaja Anna*. 85 (Tln 2014); *Tuna* 3/2014: 122–123; O. Kurs. *Ekslemisi Euraasias*. 54–57 (Trt 2014).

Bärengrub, Martin (28.10.1883–?), vaimulik. Adventist alates 1909, töötas kolportöörina Peterburis 1910–13, adventistide koguduste vanem Narvas 1910–13, Trt-s 1913–... , jutlustaja alates 1919, Seitsemenda Päeva Adventistide Eesti Liidu sekretär 1920–26, kirjandusosakonna juht 1920–40. Edasine saatus teadmata.

Oli väljaandja ja vastutav toimetaja adventistide väljaannetes: ajakirjas *Tõe Sõnumid* (Trt, Tln 1917–30, ilmus 4–12 korda aastas), ajakirjas *Misjoniteated* (Tln 1922–40, ilmus 4–12 korda aastas), kuukirjas *Meie Aeg* (Tln 1930–40), ajakirjas *Lõikustänu Leht* (1922, 1924, 1930–39, ilmus kord aastas *Tõe Sõnumite* ja *Meie Aja* lisana). Tegi kaastööd adventistide noortejakirjale *Noort Sõber* (1920–21).

A: *Seitsemenda päeva adventistid Eestis (1897–1997)*. ..... (Trt 1997); A. Mesikepp (1991). Eesti noorsooajakirjad 1920–1930. 40–41 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); http://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=martin%20b%C3%A4rengrub&source=web&cd=3&ved=0CDIQFjAC&url=http%3A%2F%2Fparnu.advent.ee%2Ftomba.php%3Fraamat%3DAjalugu.doc&ei=qR3kUeCvDcil0AWwk4DgDA&usq=AFQjCNFf8kNcRF4fH_o8BxJcQj-KSUGsuQ; Geni

Bötker, Helmut → Sikemäe, Ilmar

Bürger, Andreas (Андрей Иванович Бюргер; ps B. A.; 1804 Moskva – 28.7.1888 Peterburi), pedagoog, ametnik. Õppis Moskva ülikoolis kameraalteadusi ja filosoofiat, osales kirjandusalmanahhis *Северная Лира* (Moskva). Tln kubermangugümnaasiumi vene keele ülemõpetaja 1828–34, Tln rüütli- ja toomkooli vene keele õpetaja 1829–33; hiljem Peterburis siseministeeriumi ametnik.

Filosoofilise, pedagoogilise ja kirjandusliku kuukirja *Радуга* väljaandja ja toimetaja (Tln 1832–33, ilmus 20 nr; esimene seda tüüpi väljaanne Balti provintssides). Ajakirja veergudel kritiseeriti teravalt kaasaegset lääne tsivilisatsiooni ja filosoofiat. Kõige huvitavam on ajakirja lisa *Остзейские записки*, kus ilmusid kirjutised Tln ja Eestimaa ajaloost ning kultuurielust.

T: brošüür “Пребывание Их Императорских Величеств в Ревеле 25, 26, 27 и 28 мая 1833” (Tln 1833).

A: Ericus; *Балтийский архив. Русская культура в Прибалтике*. Т. I: 26–28 (Tln 1996); *Германия и Россия: события, образы, люди: сборник российско-германских исследований*. Вып. 4: 7–14 (Voronež 2006); *Вестник Сургутского государственного педагогического университета* 2011, 1(12): 134–138; EAA.384.1.658,1.50.

Büttner, Johann (Hans) Reinhold Hellmut Alfred Wilhelmi p (Hans Büttner; 15./3.1.1871 Riia – 24.9.1957 [teistel andmetel 28.12.1963] Lommatzsch, SDV), vaimulik. Gümnaasiumidirektori poeg. Lõpetas Kuldīga gümnaasiumi, õppis ajalugu Tartu, Marburgi ja Leipzigi ülikoolides 1889–93; õppis TÜs usuteadust 1905–06. Töötas Peterburis abiõpetajana. Ordineeriti 31.8.1908, kirikuõpetaja Volga-äärses Kamõšin-Nikolajevskis 1908–13, saksa kolonistide rajatud Hoffentalis (Ždanovka) Samaara kubermangus 1908–18, Lätis Valmieras 1920–1923, hiljem Saksamaal (Saksimaal) Pockaus ja Rübenaus 1927–42.

Tegi kaastööd ajalehtedele *Revaler Beobachter* ja *Düna-Zeitung* (Riia). Hiljem toimetas ja andis välja nädalalehte *Felliner Anzeiger* 1918.

T: kaks luulekogu (Riia 1897, 1927).

A: AA1: 14055; Redlich: 64; Gottzmann: 314; Pfarrerbuch Sachsen; E. Amburger. *Die Pastoren der evangelischen Kirchen Russlands vom ende des 16. Jahrhunderts bis 1937*. (Lüneburg 1998); L. Lukas. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. 110–111, 531 (Trt, Tln 2006); Erik-Amburger-Datenbank.

Carlberg, Walter Nikolai (von) (1.12./19.11.1858 Peterburi – 16.10.1921 Hameln (Hannover)), ametnik, statistik. Õukonnaarsti kasulaps. Õppis Viiburis dr Zeidleri erakoolis ja seejärel kohalikus gümnaasiumis, TÜs zooloogiat 1878, majandusteadust 1879–1882, *cand oec pol*. Asus elama Riiga, töötas Liivimaa kubermanguvalitsuse juures meditsiinivalitsuse asjaajajana ja oli Liivimaa Statistakomitee sekretär 1883–89, Riia Statistkabüroo direktor 1889, Riia linnasekretär (linnavalitsuse kõrgeim ametnik) 1890–1917, ühtlasi Riia Kommunaalse Sotsiaalpoliitika Seltsi esimees alates 1912. Asus 1919 elama Saksamaale.

Avaldas artikleid ajalehes *Russisch-baltische Blätter* (Leipzig 1886–88), oli kuukirja *Baltische Monatschrift* (Riia) toimetaja 1890–91. Andis välja ja toimetas kogumikku „Beiträge zur Statistik des Rigaschen Handels“ (Riia 1867–79, 1888).

A: AA1; DBBL; BBLd L. Lukas. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. 63 (Trt, Tln 2006).

Cederberg, Arno Rafael (ps Saareneppä; 2.7.1885 Tuusula kihelkond, Soome – 19.10.1948 Helsingi), ajaloolane. Kirikuõpetaja poeg. Lõpetas Joensuu lütseumi 1903, õppis Helsingi ülikoolis teoloogiat 1903–05, ajalugu, filosoofiat ja vanu keeli 1905–12, *dr phil* 1914. Helsingi ülikooli Põhjamaade ajaloo dotsent 1913–19, TÜ Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor 1919–28, Helsingi ülikooli dotsent 1929–33, professor 1934–48, vahepeal Turu

ülikooli professor 1933. C. oli professionaalse ajaloo-uurimise ja arhiivinduse üks rajajaid Eestis. Eesti ja soome teadusseltside liige.

Ajakirja *Historiallinen Aikakauskirja* (Helsingi) toimetuse liige 1907–12; ajakirja *Ajalooline Ajakiri* (Trt) üks asutajaid ja toimetuse liige 1922–29; kuukirja *Eesti Kirjandus* (Trt) toimetuse liige 1921–28. Avaldas neis ajakirjades lühiuurimusi Eesti ajaloo kohta. Päevalehes *Postimees* (Trt) avaldas artikleid Eesti arhiivikorraldusest.

T: “Eesti biograafiline leksikon” (Trt 1926–29, peatoimetaja); arvukalt ajaloo-uurimusi (peamiselt 17.–18. sajandi Soome ja Põhjamaade ajaloost), sh “Suomen historia vapaudenajalla” I–II (Porvoo 1942–47).

A: EBL; EE; EAT; EBLtk; EEtK; ENE; E(N)E; EE14; ETeadBL; *1000 tartlast*; ISIK; *Postimees* 9.11.1926: 5; 1.7.1935: 2; 30.1.1938: 3; *Eesti Kirjandus* 6/1935: 251–255; *Päevaleht* 2.7.1935: 5; *Looming* 7/1985: 993–994; *Fakt, sõna, pilt* XII: 25 (Trt 1989); *Tartu ja kultuur*. 146–147 (Tln 1990); J. Tork. *Seisata, rändur!* 131 (Brampton 1993); *Kleio* 4/1994: 58–59; *Ajalooline Ajakiri* 2/1999: 79–90; 1-2/2001: 62–66; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 132 jm (Tln 2010 [2002]); *Kultuurisild üle Soome lahe*. 373–402 (Trt 2005); H. Kruus. *Eesti küsimus*. 249–254 (Trt 2005).

Coffer, Martin (ka Koffer; 6.1.1884 [teistel andmetel 1881] Eesti – 11.1.1938 CA, USA), käsitöeline, ärimees. Alates 1904 elas San Franciscos. Esialgu tegutses käsitöolisena, seejärel vürtspoodnik 1910–16, ehitusmeister alates 1916, üürimajade omanik. Eesti aukonsul San Franciscos 1926–31 (vallandati sobimatu käitumise tõttu).

Andis välja ajalehte *Töömees* (Oakland, San Francisco, CA, USA 1907–08, ilmus 17 nr); see oli esimene ilmaliku sisuga eesti ajaleht Ameerikas. Tegi kaastööd sotsialistlikule ajalehele *Uus Ilm* (New York) 1914.

A: EAT; ISIK; *Vaba Maa* 25.11.1930: 2; *Uus Ilm* 25.1.1938: 4–5; *Meie Tee* 8-9/1953: 106, 5-6/1954: 64–66, 9-10/1973: 132, 3-4/1975: 38, 1-2/1976: 13–14, 1-2/1978: 6; *Väliseestlase kalender 1970*. 67 (New York 1969); *Väliseestlase kalender 1972*. 52–53 (New York 1971); E. Medijainen. *Saadiku saatus*. 258 (Tln 1997); E. Jaakson. *Eestile*. 26, 29–31, 33–34 (Tln 2011); <http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GRid=87583409>; ERA.957.3.411.

Dahl, Harald-Victor Hansu p (ka Harald-Viktor; ps Külaline H.V.D.; Nolens volens; 6.8./25.7.1895 Kärddla vald, Hiiumaa – 28.11.1941 Solikamsk, Molotovi [Permi] oblast), ametnik, vaimulik. Kellasena (hilisema kooliõpetaja) poeg. Õppis Osmussaare vallakoolis 1907–08, täiendas end iseõppijana, lõpetas Tln kolledži 1925. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–17 ja Vabadussõjast 1918–20 (kirjutaja). Elas koos vanematega Hiiumaal kuni 1904, Vormsil 1904–07, Osmussaarel 1907–08, seejärel Tln-s. Ladujaõpilane Tln-s Eestimaa kubermangu trükikojas 1911–15, laduja sealsamas 1915, sõjaväetrükikojas Riias 1917, Ühiselu trükikojas Tln-s 1918; Narva kaitseliidu staabi majandusülem ja asjaajaja 1919–20, sõjaväe intendandivalitsuse raamatupidaja abi 1920–23, Tln statistikabüroo asjaajaja 1923–..... Tegutses Tln baptistikoguduses, oli Baptisti kirjandusseltsi eestseisuse liige, usulise kirjanduse aktiivne väljaandja, juhtis baptistide pühapäevakooli Tln-s 1920–33, oli baptisti usuühingute sekretär alates 1930. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 3.7.1941, suri vangistuses.

Eesti Noorte Usklikkude Liidu ajakirja *Noorte Elu* toimetuse liige 1921–28, baptistide kuukirja *Teekäija* toimetuse liige 19...–40. Lisaks tegi kaastööd ka teistele kristlikele ajakirjadele: noortekuukirjale *Elukevade* (Pärnu, Tln) 1914–26, ajakirjale *Evangeeliumi Kristlane* ja lasteajakirjale *Väikesed Tähed* 1925–26, samuti päevalehtedele *Päevaleht* ja *Vaba Maa*. Aastatel 1914–41 ilmus temalt üle 700 artikli ja 100 tõlketeksti.

T: “Tallinna linna statistiline aastaraamat” (Tln 1925–41, toim); “Eesti baptismi ajalugu. I.

Ärkamise aeg” (Tln 1929; kaasautor); mälestused I maailmasõjast ja Vabadussõjast (ERA fondis 2124), osaliselt avaldatud kogumikus „Eesti rahvusväeosade album“ II (Tln 1937).

A: ERAKT; ISIK; OkM; *Meie kool. Ühendatud Usklikkude Haridusseltsi kirjastik nr 1.* 15 (Tln 1931); *50 aastat apostlite radadel.* 71–72 (Tln 1934); J. Aunver. *Aastate kestes.* 103 (Uppsala 1961); R. Nerman. *Kalamaja ajalugu.* 163, 261 (Tln 1996); R. Nerman. *Pelgulinn.* 192–193 (Tln 2000); ERA.498.10.643; ERA.1569.1.2506.

Dahlfeld, Karl Julius (15.7.1861 Riia – 12.8.1923 Barth, Pommeri, Saksamaa), ... Kaupmehe poeg. Õppis Riia polütehnikumi eelkoolis, Riia polütehnikumi keemiat 1881–83, agronoomiat 1883–88, diplomeeritud agronoom. Oli mõisavalitseja krahv Bobrinski valdustes Kiievi kubermangus 1888–91, Gruševka mõisas 1891–1900. Seejärel kolis tagasi Riiga, oli August Lyra kirjastuse juht alates 1900. a ja omanik alates 1908. a. Linnavolikogu liige alates 1904. a, Riia majandus- ja korteriameti asepresident alates 1910. a, Riia Kaupmeeste Koja president, Riia linnanõunik 1912–14. Kuulus Kirjanduslik-Praktilisse Kodanikeühingusse, oli ühtlasi Riia Vabrikantide Ühingu komitee liige, Balti Trükikojaomanike Seltsi aseesimees. 1918. a asus elama Saksamaale, oli Barthi mõisa omanik Pommeris.

Päevalehe *Baltische Post* (Riia) väljaandja 1906–08 (sh koos **H. Girsensohniga** 1907–08).

A: DBBL; BBLd.

Damanski, Augusta (sünd Augustina Weismann; Августа Филипповна Даманская, abielus Августа Димонт; ps A. Д-ская; A. Филиппов; A. Вершинина; Арсений Мерич; Арс. М-ч; Парижанка; 9.8./28.7.1877 Popeljuha küla, Podolski kubermang – 27.1.1959 Cormeilles-en-Parisis, Prantsusmaa), kirjanik, tõlkija, ajakirjanik. Lõpetas Odessa tütarlastegümnaasiumi ja Peterburi kõrgemad naiskursused, õppis Peterburi konservatooriumis klaverit. Debüteeris trükis 1900, avaldas ajakirjanduses ja iseseisvate teostena luuletusi, luule- ja proosatõlkeid, jutustusi. I maailmasõja ajal oli Petrogradi ajalehe *Биржевые ведомости* Londoni korrespondent. 1920. a suvel saadeti komanderingusse Pihkvasse, põgenes sealt Eestisse, elas Tln-s, aasta lõpus asus Berliini, 1923. a Pariisi, kus elas elu lõpuni (v.a II maailmasõja ajal Lõuna-Prantsusmaal).

Enne I maailmasõda avaldas oma loomingut ajakirjades *Русское богатство* (Peterburi), *Современный мир* (Peterburi), *Русская мысль* (Moskva), *Образование* (Peterburi), *Аполлон* (Peterburi), *Современник* (Peterburi) jt. Eestis elades töötas ajalehes *Народное дело* (Trt, Tln 1920–21) / *За народное дело* (1921), avaldas seal jutustusi, esseid nõukogude olustikust ja kirjandusest, retsensioone, nekrolooge, mälestusi. 1920.–30. aastatel tegi pidevalt kaastööd ajalehtedele *Сегодня* (Riia) ja *Последние новости* (Pariis). Pariisis elades avaldas kirjutisi ajalehtedes *Воля России* (Praha, Pariis), *Голос России* (Sofia), *Руль* (Berliin), *Дни* (Berliin, Pariis) ja ajakirjades *Слоху* (Berliin), *Жар-птица* (Berliin, Pariis), *Перезвоны* (Riia), ajakirjas *Иллюстрированная Россия* (Pariis). II maailmasõja ajal kirjutas Prantsusmaalt reportaaze New Yorgi ajalehele *Новое русское слово*. Pärast II maailmasõda töötas nõukogudemeelses ajalehes *Русские новости* (Pariis), avaldas kirjutisi Pariisi vene väljaannetes: ajakirjas *Новоселье*, ajalehes *Русский патриот* (1943–45) / *Советский патриот* (1945–48), kirjanduslik-satiirilises nädalalehes *Честный слон = L'honnête éléphant* (Pariis 1945).

T: jutukogud “Рассказы” (Moskva 1908), “Где-то там” (Petrograd 1918), “Стеклопанная стена” (Petrograd 1918, Berliin 1921), “Вода не идет” (Berliin 1922), “Жены” (Pariis 1929); brošüür “Карточные домики советского строительства” (Berliin 1921); reisimärkmed “Радость тихая” (Pariis 1929); romaunid “Вихоревы гнезда” (Berliin 1923), “Миранда” (New York 1953); mälestused “На экране моей памяти” (Peterburi 2006); tõlkis vene keelde 54 raamatut (prantsuse, inglise, saksa, itaalia ja poola keelest).

A: С. Г. Исаков. *Русские в Эстонии (1918–1914). Историко-культурные очерки.* 165–

166 (Trt 1996); *Российское зарубежье во Франции 1919–2000*. (Moskva 2008, vt <http://www.tez-rus.net/ViewGood26995.html>)

Daniel, Adolf (ka Adolph; 17./5.10.1859 Hurmi küla, Võrumaa – 14.1.1925 Võru), velsker, kooliõpetaja. Mõisateenija poeg, **O. Danieli** vend, **J. Jõgeveri** külimees. Sai saksakeelse alghariduse. Külakoolmeister Krootuses 1879–81, anti seadusevastaselt nekrutiks, oli sõjaväeteenistuses Soomes, kus omandas velskri kutse. Töötas Võrus raudtee velskrina 1891–1925. **C. R. Jakobsoni** tuline poolehoidja, aktiivne seltsitegelane, mh tõi Kaasanist Trt-sse **M. Veske** põrmu.

1880.–1900. aastatel tegi kaastööd paljudele eesti väljaannetele. Alustas 1878.–79. a sõnumite saatmisega nädalalehele *Sakala* (Viljandi) ja luuletustega (ajalehes *Valgus* 1883), hiljem avaldas ka tõlkeid soome keelest, arvustusi. Kõige pikaajalisemalt tegi kaastööd ajalehtedele *Valgus* (Tln) 1882–91, *Postimees* (Trt) 1890–1924 ja *Eesti Postimees* (Tln) 1896–1903, tema kirjutisi ilmus ka ajalehtedes *Sakala* (Viljandi) 1884–85 ja *Virmaline* (Tln, Peterburi, Narva), ajakirjades *Meelejahutaja* (Trt) 1886, *Oma Maa* (Trt) 1888–91 ja *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt). **A:** PmA; Kanepi kihelkonna kultuurilooline kalender 2010: 1 (http://www.kanepi.ee/public/elnikule/varia/kalender_2010.pdf); ISIK; *Postimees* ..16.1.1925: 5; E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni "Sakala"*. 313 (Tln 1971); *Võru Teataja* 20.1.1925: 3; *Keel ja Kirjandus* 10/1965: 624–626; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 345 (Tln 1984); T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. 106 (Tln 1997); M. Hirvlaane. *Kanepi kihelkond* 325. 42 (Kanepi 2000); *Tuna* 4/2004: 125.

Daniel, Oskar Evald Mango p (27./15.3.1874 Võru – 3.5.1945 Ilshofen, Württemberg, Saksamaa), metsandusteadlane. Taluperemehe poeg, **A. Danieli** vend. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1888–90 (ei lõpetanud), õppis metsandust metsäülem R. Bergi juures 1894–96 ja vabakuulajana Eberswalde metsaakadeemias Saksamaal 1896–97. Valla- ja kohtukirjutaja, kirjatoimetaja Trt-s ja Tartumaal 1891–94; abimetsäülem Tartu- ja Võrumaal 1897–1902, metsakorraldaja ja -ülem Pensa kubermangus 1902–20. Opteerus Eestisse 1920, oli põllutöoministeeriumi metsade peavalitsuse inspektor-revident, metsanduskursuste juhataja 1920–21, metsade peavalitsuse juhataja 1925–27, TÜ metsandusõppejõud 1921–44, sh professori kt 1930–38 ja erakorraline professor 1938–44. Toimetas „Eesti entsüklopeedia“ metsandusosa. Sügisel 1944 põgenes Saksamaale, pidas külalisõppejõuna loenguid Eberswalde metsaakadeemias 1944–45.

Avaldas sajandivahetusel päevalehes *Postimees* (Trt) mõned kirjandusarvustused. Hiljem oli metsanduse ja jahinduse kuukirja *Eesti Mets* vastutav toimetaja 1927–34, peatoimetaja 1935–40. Avaldas rohkesti artikleid metsakasvatuse, -poliitika ja -kaitse kohta ka põllumajandusajakirjas *Uus Talu*, päevalehtedes *Postimees* ja *Päevaleht*.

T: metsandusalased õpikud-käsiraamatud, üle 40 artikli metsandusest.

A: EAT; EE; EBL tk, TTÜ BL; EABL; EP; EE14; ETeadBL; *Elvalasi*; ISIK; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 395–396 (Trt 1938); *Eesti Mets* 2/1926: 26; 3/1934: 81–82; 3/1939: 81–82; 1/1940: 6–9, 3-4/1944: 51–53, 2/1989: 17–20; 2/1994: 28–29; 1/2004: 50–52; *Eesti Teataja* 22.12.1945: 3; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 81–82 (Tln 1974); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 345 (Tln 1984); *Korporatsioon Rotalia võõrsil 1944–1987*. 544 (Toronto 1988); *TÜ ajaloo küsimusi* XXV: 209–212 (Trt 1991); M. Hirvlaane. *Kanepi kihelkond* 325. 42 (Kanepi 2000); *Eesti Jahimees* 12/2004: 34–35; *Tuna* 3/2014: 115; EAA.2100.2.88; ERA.58.5.656.

Daugell, August (ka Daugull, Daugulis; Август Иванович Даугель; 13./1.1.1830 Trt – 20./8.11.1899 Peterburi), ksülograaf. Aedniku poeg. Lõpetas Trt kreiskooli, õppis von Maydelli puulõiketöökogas Trt-s 1845–46, seejärel vabakuulaja Peterburi kunstiakadeemias, lõpetas

selle vabakunstnikuna 1858. Töötas Peterburis, avas Vassili saarel oma puulõiketöökoja, mis sai kiiresti populaarseks. Rakendas gravüüride trükkimisel senisest hõlpsamat ülekandeviisi, mis võimaldas tellimusi kiiremini täita.

1845–65 tegi illustratsioone (valmistas puugravüüre) eestikeelsetele kalendritele ja ajalehtedele: „Ma-rahva Kalender” 1846, „Ma-rahva kassuline Kalender” 1848–49, *Tallorahva postimees* 1857, *Perno Postimees* 1861–62, tiitlipildid ajalehtedele *Tallorahva postimees* 1857, *Perno Postimees* 1857, *Eesti Postimees* 1864 ja selle lisale *Eesti Postimehe juttotubba* 1864. Kui tööd alustas **E. M. Jakobson**, vähenes D. kaastöö eesti ajakirjandusele. 1859–60 tegi sarja portreid Riia kunstniku G. W. Timmi joonistuste järgi Peterburi ajalehele *Северная пчела* ning ajakirjadele *Русская иллюстрация*, *Живописное обозрение* ja *Библиотека*. Hiljem tegi puugravüüre läti ajalehele *Pēterburgas avīzes* (1862–65, tiitlipilt, portreed, pilkejoonistused), vene pildiajakirjale *Всемирная иллюстрация* (Peterburi) alates 1869 ja ajakirjale *Нива* (...) 1873–80. Ainuüksi 1870 ilmus ajakirjas *Всемирная иллюстрация* 183 D. puugravüüri, mis enamasti illustreerisid Saksa–Prantsuse sõda (Prantsuse linnade vaated, lahingustseenid, sõjaväejuhtide portreed jms), paljud neist olid järelelõiked inglise pildilehtedest.

T: F. R. Kreuzwaldi „Reinovadder Rebbane” (Trt 1850; illustr).

A: EBL tk; ENE; E(N)E; EKABL; EE14; Ericus; A. Tassa. *Puulõikekunstist*. 32–39 (Tln 1948); V. Vaga. *Kunst Tartus XIX sajandil*. 35 (Tln 1971); H. Treumann. *Vanemast raamatukultuuriloost*. 133–134 (Tln 1977); R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 19–20 (Tln 1982); *Sirp* 9.2.2007: 7.

Davidov, Endel Voldemari p (1935– E. Are; 16.8.1910 Tln – 23.7.1987 Homestead, FL, USA), raadiotööstur, elektroonikainsener. Puutöölise poeg. Õppis Riigi tehnikagümnaasiumis / Tln tehnikumis 1924–29, Tln kõrgemas tehnikumis 1929–30 (ei lõpetanud); täiendas end tehnika alal Saksamaal ja Hollandis 1936–38, lõpetas Hamburgi tehnikauilikooli korrespondentskursused elektrotehnika ja masinaehituse insenerina 1937. Sõjaväeteenistuses 1930–31. Telefoniliinide tööline Raplas 1929–30. Valmistab ja müüb tellijatele raadioaparaate 1926–32, asutas 1932 raadioparandustöökoja, 1934 sai sellest raadioaparaatide tööstus, 1935 asutas puutööstuse (tisleritöökoja), oli nende ainuomanik ja tehniline juht kuni 1938. Tööstused tootsid raadiovastuvõtjaid ja nende detaile. Asutas 1937 aktsiaseltsi Are Elektrotehnika Tehased, oli selle osanik 1937–38(? 1939?), tehniline direktor 1937–38 ja juhatuse esimees 1938. Asutas 1937 keemiatahase Sünteet, mis tootis värve, seepe, kosmeetikume. 1938 võttis üle August Kalde jalgrattatööstuse ja asutas masinatehase Endel Are, mis tootis jalgrattaid. Eesti raadioamatöörismi eestvedaja 1930. aastatel, korraldas vastavaid kursusi, esines lektorina. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli oma natsionaliseeritud jalgrattatööstuse (Kiir) tehniline juhataja 1940–41. Juunis 1941 oli küüditamisnimekirjas (kui suurkaupmees ja tööstur), aga pääses. Sept 1944 põgenes Rootsi. Asutas Stockholmis tehase Instrument Fabriken AB ERVA, tehas tootis elektrimõõteriistu ja telefonitarvikuid. 1951 emigreerus Kanadasse, tegutses Montrealis, omandas tehased USAs Buffalos ja Fort Erie’s; tootis kuuldeaparaate ja elektroonikainstrumente. 1967 loobus tootmisest, keskendus päikese- ja tuuleenergia kasutamise uurimisele ja arendamisele oma laboris Key Westis, FL.

Ajakirja *Raadio* kaastöötaja tehnikaküsimustes alates 1931, raadiotehniliste vastuste osa toimetaja 1934–38. Asutaja ja vastutav toimetaja raadioaparaatide valmistajate ühingu Ühisraadio väljaannetes: tehnikaajakirjas *Raadiotehnika* (1935–36, ilmus 12 nr) ja raadionädalalehes *Ringhäälinguajaamade saatekavad* 7.1935–1.1936 (seejärel omandas lehe Vaba Maa kirjastus). Avaldas poolsada raadiotehnilist artiklit.

A: EEtK; EMT; ISIK; RaadioTuba; VEPER; *Esmaspäev* 19.10.1931: 5; *Raadio* 15.2.1935: 51; *Uus Eesti* 13.11.1937: 3; *Raadio Sõna* 19.11.1937: ..; *Uudisleht* 14.10.1938: 7; *Eesti Hää*

2.2.1962: 3; *Vaba Eestlane* 12.2.1976: 3, 6; *Vaba Eesti Sõna* 27.7.1978: 6; ERA.1.7.1050; ERA.969.6.199; ERA.R-9.2.40; ERAF.2-M/O.1.2576.

Depman, Jaan Jaagu p (ps Ivan Jakovlev; 17.7.1885 Tarvastu mõis, Viljandimaa – 26.7.1970 Leningrad), matemaatik, kultuuriloolane. Tallimehe poeg. Õppis Trt õpetajate seminaris 1900–04, lõpetas Peterburi 2. gümnaasiumi 1907 (eksternina), õppis Peterburi ülikoolis matemaatikat 1907–12, *cand math*. Kooliõpetaja Toilas, Iisakus ja Peterburis 1904–12, Jamburgi kommertskoolis 1915–17, õppejõud Smolenski pedagoogilises instituudis 1917–18, Petrogradi eesti koolides, Vjatka pedagoogilises instituudis 1919–24, Pokrovski-nim/Herzenin-nim Leningradi pedagoogilise instituudi professor 1925–70, paralleelselt ka Leningradi riikliku ülikooli õppejõud 1946–56. Tudengina kuulus Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi vasakpoolsesse juhtkonda.

Seminaristina (1900–04) tegi kaastööd Trt ajalehtedele *Olevik* ja *Postimees*, kirjutas pedagoogikast, avaldas loodusteaduslikke artikleid ajakirjas *Linda* (Trt) ja ajalehes *Elu* (Trt). Hiljem tegi kaastööd bolševistlikule ajalehele *Kiir* (Narva). Oli **J. Lilienbachi** lähemaid kaastöölisi kirjastuses *Külvaja* (Petrogradis), töötas 1920. aastatel ajalehe *Edasi* (Petrograd/Leningrad) toimetuses. Töötas harrastusuurijana Petrogradi/Leningradi arhiivides, otsides eesti kultuurilugu puudutavaid allikmaterjale, avaldas leitud materjalide põhjal kirjutisi ajakirjas *Oras* (Petrograd/Leningrad 1923–27) ja *Edasi* lisalehes *Leegid* (Leningrad), sõja järel ka ajakirjades *Looming*, *Keel ja Kirjandus* ning kultuurilehes *Sirp ja Vasar*.

T: mõned populaarteaduslikud brošüürid, keemiakäsiraamatud (tõlk, toim); uurimused matemaatika ajaloost, eestikeelsed abimaterjalid matemaatika õpetamiseks-õppimiseks, sh „Matemaatika algõpetus täiskasvanud iseõppijatele” (Leningrad 1930); sari „Eesti kirjanduselo ained Vene isevalitsuse arhiivides” (6 vihikut, Leningrad 1926–27), „Jutustusi matemaatikast” (Tln 1956).

A: PmA; TÕS; ENE; E(N)E; EKoBL; EE14; ETeadBL; ISIK; M. Rumba. *Tallinna kopikuleht ja tema waimlised isad*. 28 (Trt 1915); J. Depman. *Sandarmivalitsuse salakirjakogust*. 38 (Leningrad 1926); *Keel ja Kirjandus* 4-5/1958: 206, 7/1965: 434–435, 10/1970: 646, 11/1977: 674; *Eesti Loodus* 5/1960: 314–315, 12/1970: 767; *Nõukogude Kool* 7/1960: 557–559; *Kultuur ja Elu* 4/1963: 28–30; *Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist*. 81–83, 242 (Tln 1965); *Kultuur ja Elu* 5/1966: 26–27; *Matemaatika ja kaasaeg VIII*: 97–99 (Trt 1965), XVIII: 114–119 (Trt 1972); *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist II*: 237–240 (Tln 1976); *Edasi* 21.5.1983: 4; *Становление науки и научных коллективов Прибалтики: тезисы докладов XIV Прибалтийской конференции по истории науки*. 82–83 (Riia 1985); *Русский Телеграф* 12.8.1996: 5; *Koolimatemaatika* 28: 27–28 (Trt 2001); *Akadeemia* 8/2003: 1784, 7/2004: 1649; R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 375 (Tln 2004); *Raamat on...* IV: 261–270 (Tln 2005).

Devis, Artur Johannes Peetri p (ka Arthur; Артур Петрович Девис; 4.2.1886 Tln – 1.6.1942 Lesnoi alev, Vjatlag, Kirovi oblast), trükkal, ettevõtja. Töölise poeg. Õppis Tln linnakoolis, kuid pidi isa surma tõttu õpingud 1899. a katkestama. Seejärel oli **J. Kõrvi** trükikojas ladujaõpilane, tegi trükiladuja (selli)eksami **M. Martna** trükikojas 1904, trükiladumise meistrikutse sai 1934. Töötas käsi- ja masinladujana **A. Pertti**, *Päevalehe* ja AS Ühiselu trükikodades. D. latus Eesti iseseisvusmanifesti *Päevalehe* trükikojas Tln-s 24.2.1918. Oli **B. Mänsi** (*Päevalehe*) trükikoja juhataja 1919–21, kirjastuse *Vaba Maa* trükikoja juhataja 1921–26. Seejärel asutas Tln-s trükikoja Devis ja Magnus, see tegutses 1926–29 ja pankrotistus. Kirjastuse *Panorama* kaasasutaja ja -omanik 1931–32 (koos **V. Guštšikuga**, ajakirja *Panorama* väljaandmiseks). Oli trükikoja Edu abijuhataja 193...., Eesti Ühistrükikoja juhataja, kirjaladuja 1938–40. Aktiivne seltsitegelane, kaitseliitlane. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 24.9.1940, mõisteti kaheksaks aastaks vangilaagrisse (§§58-4, 58-10; süüks

Kaitseliitu kuulumine, NSVLi laimamine ajakirjas *Панорама*, nõukogudevastane tegevus 1940), suri vangistuses. Rehabiiteeritud 17.11.1989.

Väljaande *Laupäev** vastutav toimetaja (1914–15, ilmus 2 nr). Pildiajakirja *Панорама* väljaandja ja vastutav toimetaja (1931, ilmus 5 nr). Ajakiri oli suunatud eestivenelastele, suur osa materjalist pärines Prantsusmaal ilmuvatest vene väljaannetest. Nädalikirja *Киномагазин* = *Kinomagazin* toimetaja (1935, ilmus 7 nr). Ajakirja *Nädal Pildis* ärijuht ja vastutav toimetaja 1936–38.

T: ülevaade “Mälestusi ligi 40-aastasest trükitööstusest” raamatus “Kümme aastat. 1928–1938. Graafikatööstuse juhtide ühing “Poligraaf”” (Tln 1938).

A: SBL; OkM; *Vaba Maa* 24.2.1919: 2; *Postimees* 4.2.1936: 4; *Kümme aastat. 1928–1938: graafikatööstuse juhtide ühing “Poligraaf”*. 33 (Tln 1938); *Looming* 3/1997: 359; *Akadeemia* 7/1999: 1370; *Tuna* 2/2003: 39–42; *Iseseisvusmanifest*. 323–324 (Trt 2014); ERA.1.7.519; ERA.842.1.5615; ERA.852.1.1239; ERA.891.2.14282; ERA.1357.2.8157; ERAF.130SM.1.10216.

Dido, Andres (–1870 Tiido; ps A. Tulevik; F. Pinel; 1.9./20.8.1855 Riidaja vald, Viljandimaa – 29.8.1921 Pariis), literaat. Taluperemehe poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1871–73, täiendas end iseõppijana ning Genfi ja Pariisi ülikoolides loenguid kuulates, 1891 tegi sotsiaalteaduste litsentsiaadi eksami. Pärast gümnaasiumist lahkumist elas põhiliselt kodutalus, vahel Trt-s, töötas Riias koduõpetajana 1878, Peterburis keiserlikus avalikus raamatukogus 1882. Osales aktiivselt rahvuslike organisatsioonide tegevuses. Läbiotsimisel 8.1882 leiti ta juurest hulgaliselt keelatud kirjandust ja ta enda kirjutatud luuletus „Eesti sõalaul”, kus esimest korda on nimetatud Eesti Vabariiki. Oli kolm aastat eeluurimisvangistuses Trt-s ja Riias, 5.1885 saadeti kaheks aastaks Balti kubermangudest välja. Töötas koduõpetajana Kaasanis 1885–88 ja Genfis 1888–90. Alates 1890 elas Pariisis, töötas keeleõpetajana, Montmartre'i rahvaülikooli raamatukoguhoidjana ja sekretärina. Eesti Vabariigi Pariisi saatkonna nõunik ja sekretär 1918.

Eestis elades oli innukas C. R. Jakobsoni toetaja, tegi 1882. aastani kaastööd ajalehtedele *Sakala* (Viljandi), *Tartu Eesti Seitung*, *Eesti Postimees* (Trt, sh kõne „Ajaloost kasust” 14.7.–4.8.1882). Genfis ja Pariisis elades tegi kuni 1890. aastate keskpaigani kaastööd ajalehtedele *Virmaline* (Peterburi, Narva), *Sakala* (Viljandi), *Eesti Postimees* (Trt), kirjutades ülevaateid Prantsusmaa päevasündmustest, poliitikast ja kultuurist. Uue sajandi alguses tegi anonüümset ja pseudonüümset kaastööd päevalehele *Teataja* (1901–05), ajalehtedele *Olevik* (Trt) ja *Uudised* (Trt 1903–05), olles nende lehtede alaline väliskirjasaatja. Andis välja ajakirja *Õigus* (Pariis 1906–08, ilmus 9 nr), milles taotles tsarismi kukutamist, radikaalset maareformi ning kodanlik-demokraatliku vabariigi ja hiljem sotsialistliku korra kehtestamist Venemaal; ajakirja levitati Eestis illegaalselt. Tutvustas Prantsuse perioodikas eesti rahvaluulet, mh avaldas 1893 eesti rahvaluuleväljaannete bibliograafia ajakirjas *Revue des traditions populaires* (Pariis). Tegi Pariisis kaastööd mitmele sotsialistlikule ja teaduslikule ajakirjale (täpsemad andmed puuduvad).

T: artiklikogumik „Ajaloost kasust” (Trt 2006).

A: EBL; EE; EBL tk; ENE; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; ISIK; *Päevaleht* 1.9.1921: 2, 13.9.1921: 4; *Eesti Keel* 9/1922: 334–336; *Postimees* 3.12.1934: 5; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 54–56 jm (Tln 2010 [1936]); *Tänapäev* 9/1937: 258–259; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 124 jm (Trt 2008 [1940]); F. Tuglas. *Noorümälestused. Esimene välisreis*. 219–220 (Tln 2011 [1945]); *Meie Tee* 1–2/1955: 7–8; *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 289 (Tln 1958); E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni „Sakala”*. 306 (Tln 1971); *Keel ja Kirjandus* 9/1972: 540–548, 9/1981: 542–548, 10/1981: 618–623; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 182 (Tln 1974); *Ninth conference on Baltic Studies [University of Montreal] June 14–16, 1984: summaries of*

papers. 25 (Waterloo 1984); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 190–191 jm (Tln 1986); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 36–37 (Tln 1993); T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. 62 (Tln 1997); *Akadeemia* 7/2000: 1387–1391; *Mulkide almanak* 10: 69–73 (Trt 2000); *Sakala kalender 2003*. 67–73 (Põltsamaa 2002); *Tuna* 3/2002: 156; *Eesti Päevaleht* 5.9.2005: 14–15; *Meie Maa* 6.9.2005: 5; *Valgamaalane* 6.9.2005: 8; *Eesti Ekspress: Areen* 8.9.2005: B4; *Lõunaleht* 8.9.2005: 5; *Videvik* 22.9.2005: 2; *Looming* 11/2005: 1689–1694; *Eesti Elu* 18.11.2005: 6; A. Dido. *Ajaloo kasust*. 487–492 (Trt 2006); *Välisministeeriumi aastaraamat 2005*. 116–119 (Tln 2006); *Ajalooline Ajakiri* 1/2007: 123–125; *ÕES aastaraamat 2012*. 10–11 (Trt 2013); M. Martna. *Oma kodu*. 260–261 (Trt 2014); K. A. Hindrey. *Kirjad noortele*. 412–417 (Trt 2016); *Imeline Ajalugu* 6/2018: 71.

Diesfeld, Johann (ka Diesweld, Diesfeldt; Jaan Arro; 1.2./20.1.1820 Nabala küla, Harjumaa – 1872? Tln), kooliõpetaja. Talupidaja poeg. Töötas Tln-s koduõpetajana, hiljem T. D. Lutheri tütarlaste vaestekoolis, mis alates 1854 asus D. majas. Ostis 1861 J. J. Kelcheni trükikoja, kuid pankrotistus järgmisel aastal. Arvatavasti 1862 lahkus ka vaestekoolist, edasise saatuse kohta andmed puuduvad. Pärimumustadete järgi elanud vahepeal välismaal ning surnud paar aastat pärast Eestisse tagasipöördumist.

Toimetas vaimulikku nädalalehte *Missioni-Leht* (1858–62), mis oli esimene eestikeelne ajaleht Tln-s ja aitas panna aluse lehelugemise traditsioonile Põhja-Eestis. Koos misjonitöö sõnumitega avaldati hulgaliselt kirjeldusi-tutvustusi võõrastest maadest. Põhilehest olulisem oli koos iga lehenumbri ilmunud ilmalik lisa *Missioni lehhe Lissa*, mis avaldas teateid kodu- ja välismaalt, samuti õpetlikke kirjutisi. Enamik Eesti sõnumeid pärines Tln-st ja Harjumaalt, nii võib seda pidada kohalikuks ajaleheks. Esimesel aastal oli ajalehel üle 1600 tellija, selle ilmumine lõppes ilmselt D. pankrotistumise tõttu.

T: mitmed vaimulikud brošüürid (Tln 1848–61).

A: EKRL; EKL; ISIK; A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 276–278 (Tln 1966); *Fakt, sõna, pilt* VI: 27–28 (Trt 1970); *Läbi kahe sajandi*. 11–20 (Tln 1971); *XIII Eesti raamatuteaduse konverents 1. ja 2. detsembril 1987. a. Ettekannete teesid*. 14 (Trt 1987); *Eesti ajakirjanduse...* 111–114 (Trt, Tln 1994); *Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1997–1998*. 62, 64 (Kuressaare 1999).

Dingelstädt (Dingelstaedt), Christian Adolf (Adolph) Ludwig (28.8.1741 Gartow, Alam-Saksimaa – 5.1.1791/25.12.1790 Riia), vaimulik. Organisti, kantori poeg. Sai koolihariduse Uelzenis ja Lüneburgis, õppis Helmstädti ülikoolis usuteadust. Töötas koduõpetajana Tln-s 1763–65, oli Kuressaare saksa koguduse abiõpetaja ja provintsiaalkooli rektor 1765–74. Seejärel asus elama Riiga, oli Jakobi kiriku abiõpetaja 1774–76, ülemõpetaja 1766–90; Liivimaa ülemkonsistoriumi assessor 1777–90, Liivimaa kindralsuperintendendi asetäitja 1777–79. Tegutses tsensorina 1784.

Toimetas ja andis välja nädalikirja *Unterhaltungen am Sonntage* (Riia 1780–82).

A: Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon. Bd. 1; Nachträge, lk 152; DBBL; Die evangelische Prediger Livlands bis 1918. (Köln, Viin 1977); BBLd; Ericus.

Dobroslovov, Aleksandr (Александр Николаевич Доброславов; 23.10.1857 (vkj) – 20.2.1908 (vkj) Tln), ametnik. Velskri poeg. Sai hariduse kodus. Töötas ametnikuna Peterburis maamõõdu valitsuse kantsleis 1883–90 ja Tln-s Eestimaa kubermanguvalitsuse kantslei joonestuskosjas 1891–1908.

Päevalehe *Ревельские известия* kaastöötaja alates 1891, vastutav väljaandja 1906–07, loobus ametist haiguse tõttu.

A: EAA.30.13.227.

Dobrõnin, Aleksander (Александр В. Добрынин), misjonär. Elas USAs. Evangeeliumi kristlaste kiriku liige, kristliku misjoni "Русское поле" juht. Kristliku kuukirja *Верность* = *Faithfulness* toimetaja-väljaandja 1926–37, peatoimetaja 1938–39. Ajakirja toimetus asus Philadelphias, seda trükiti Helsingis 1926–30 ja Tln-s *Vaba Maa* trükikojas 1931–39. Ajakirja levitati kogu maailmas, sh ka nt NSVLs, Hiinas, Jaapanis.

A: *Вести дня* 17.2.1931: 1; ERA.1.7.1346; Архив Библиотеки-фонда "Русское Зарубежье". Ф. 1. Рукописи Всероссийской Мемуарной Библиотеки (ВМБ). Альбомы А. И. Калугина. Альб. 8-б. Церковь (США). Л. 145.

Doll, Friedrich Konstantin Aleksander (Александр Долль; ps A. Б-бъ; А. Г. Бакструб; 23.7.1898 Peterburi – ?), tarbekunstnik, ajakirjanik. Kindlustusametniku poeg. Lõpetas Peterburi saksa gümnaasiumi *Annenschule* kommertsosakonna 1914, raamatupidajate kursused. Osales Vene kodusõjas 1917–20, invaliidistus. Töötas aeg-ajalt raamatupidajana ja reklaamikunstnikuna. Opterus Eestisse ja elas Tln-s alates märtsist 1922.

Korrespondent ja püsiv kaastööline Tln päevalehtedes *Последние известия* 1922–27, *Наша газета* (1927–28), ajalehtedes *Час / Наш Час* (1925–27), *Русская газета* (1928, ilmus 4 nr), *Русский свет* (1929, ilmus 21 nr). Kirjutas reportaaze ja artikleid vene saadikute tegevusest Riigikogus, vene ja juudi ühingutest, vähemusrahvuste kultuurielust Tln-s ja Narvas. Tegi kaastööd Riia päevalehele *Вечернее время* (1924–25) / *Слово* (1925–26).

T: reportaaz "Русская печать в Ревеле" (*Последние известия* 16.8.1925: 6).

A: *Русское национальное меньшинство в Эстонской Республике (1918–1940)*. 240 (Trt, Peterburi 2001); ERA.36.2.1647.

Doskinski, Vassili (Василий Иванович Доскинский; 22./10.4.1886 Voskresenskoje küla, Nižni-Novgorodi kubermang – ?), õpetaja. Vaimuliku poeg. Lõpetas Nižni-Novgorodi vaimuliku seminari, õppis TÜ ajaloo-keeleteaduskonnas 1907–15 (vaheaegadega, lõpetamata).

Vene tudengite ühingu ajalehe *Окраина* (Trt 1912–13, ilmus 51 nr) toimetaja-väljaandja.

A: AA2; *TRÜ toimetised*. Vihik 306: 312–333 (Trt 1973); EAA.402.1.8948; EAA.402.10.411.

Dreyer, Friedrich Amandus Johann (9.9./28.8.1879 Põltsamaa – 1.2.1934 Nõmme), tehnikateadlane. Kuramaalt pärit kooliõpetaja poeg. Lõpetas Trt Aleksandri gümnaasiumi 1898, õppis TÛs keemiat 1898–1903, *cand* ....; *mag* 1914 (TÛ). Töötas Peterburi/Petrogradi polütehnilises instituudis 1903–20, oli assistent, keemiodotsent, professor (1918–20), prorektor; ühtlasi töötas dotsendi, professori ja prorektorina Petrogradi põllumajanduse ja metsanduse akadeemias 1916–20, oli Venemaa Teaduste Akadeemia plaatinakomitee sekretär. Nov 1920 opterus Eestisse. Töötas Eesti sõjaministeeriumi varustusvalitsuses, oli Tln tehnikumis keemia, soojusõpetuse ja mehaanikatehnoloogia õppejõud 1921–31, ühtlasi ka Riikliku katsekoja abidirektor ja keemiaosakonna juhataja 1923–31. Osales Eesti Inseneride Ühingu tegevuses, oli Eesti Keemikute Seltsi esimees.

Ajakirja *Beiträge zur Kunde Estlands* (Tln) kaastoimetaja 1923–28.

T: õppekirjandus saksa keeles, kõrgkooliõpikud „Tehniline termodünaamika“ (Tln 1928), „Elektrokeemia“ (Tln 1920).

A: EE14; ETeadBL; *Päevaleht* 9.9.1929: 6; *Tehnika Ajakiri* 3-4/1934: 33; *Tallinna Tehnikumi ja Tallinna Tehnikaülikooli õppe- ja abijõud 1918–1944*. 13 (Tln 1993); *Sakala* 20.11.2004: 8; *Viljandi Muuseumi aastaraamat* 2004. 123–136 (Viljandi 2005); *Sakala kalender 2006*. 212 (Põltsamaa 2005); *Sakala kalender 2008*. 180–182 (Põltsamaa 2007); Geni.

Duberg, Ernst Wilhelm Kasimiri p (11.12. /29. 11.1867 Kuressaare – 23. 11 1944 Świecie (Schwetz), Saksamaa), ärimees. Kingseppmeisteri poeg. Lahkus Eestist 1939 seoses baltisakslaste ümberasumisega Saksamaale.

Nädalalehe *Arensburger Anzeiger* > *Wochenblatt* toimetaja (1933–36).

A: K. von Borbély (toim). *Deutsch-baltisches Gedenkbuch*. (Darmstadt 1991); EAA.3151.1.204; EAA.3151.1.190; EAA.3151.1.45; ERA.1.7.319; *Saaremaa*. 2: 1041. (2007).

Dunkel, Johannes Hansu p (ka Johann Tunkel; 25./13.8.1845 Humala mõis, Harjumaa – 15.3.1935 Tln), ... Saadeti 1916 Siberisse asumisele, pärast veebruarirevolutsiooni tuli 3.1917 tagasi Eestisse. Eesti vennastekoguduse vanema abi 1920–...

Vennastekoguduse lehe *Petania* väljaandja ja vastutav toimetaja (1899–1915). Leht kirjutas vennastekoguduse tegevusest Eestis, esialgu ilmus kaks korda kuus, hiljem kord kuus, jäi seisma D. viletsa tervise tõttu. Samuti andis välja vennastekoguduse lehte *Vaimu tuul ehk ärkamine 1877. aastal Läänemaal* (1903–04, ilmus 12 nr).

T: arvukalt usulisi brošüüre, ülevaade „Herrnhuti Ev. Wennaste Koguduse kahesaja aastase tegevuse ülevaade“ (Tln 1929); mõned tõlketeosed, sh raamatud buuri vabadusvõitlusest H. C. Bredelli „Präsident Paul Krüger“i elulugu“ (Tln 1903) ja „Kindral Kristjan de Wet“ (Tln 1903).

A: *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat*. VIII: 51–56 (Trt 1916); *Päevaleht* 18.3.1935: 6; *Evangeeliumimaja ajalooline ülevaade*. (Tln 1939); P. Rannut. *Jumal, vennad, paragrahvid*. 21–26, 32, 39 (Tln 2006); P. Rohtmets. *Teoloogilised voolud Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus aastatel 1917–1934*. 63 (Trt 2012); EAA.3154.1.21 leht 458.

Düšen, Boris (Борис Вячеславович Дюшен; ps Д. Никитин; 1886 Tln – 1949 Moskva), poliitikategelane, publitsist, ajakirjanik. Kindrali poeg, aadlipäritolu. Lõpetas Peterburi tehnoloogiainstituudi. Sotsiaaldemokraat (alates 1903, menševik). Võttis osa I ja II maailmasõjast. Venemaa Ajutise Valitsuse Jaroslavl'i kubermangukomissar 1917, seejärel kubermangu semstvonõukogu esimees; valiti menševike nimekirjas Ülevenemaalisse Asutavasse Kogusse. Üks Jaroslavl'i bolševikevastase ülestõusu juhtidest (juuli 1918), mõisteti tagaselja surma, põgenes Eestisse. Sai vene sotsialistliku bloki juhiks Eestis. Tegutses Vene Loodevalitsuse agitatsiooni- ja propagandaosakonnas (1919), koostas agitbrošüüre ja -lehti. Oli Loodevalitsuse ajalehe *Свободная Россия* (Tln 1919, ilmus 19 nr) toimetuskolleegiumi liige, tegevtoimetaja asetäitja ja programmiliste poliitiliste artiklite autor. Sama aasta detsembris sai eelmainitud ajalehe järglase *Свобода России* (Tln 1919–20) toimetajaks, hakkas selles popageerima ideed rahulikust kooseksisteerimisest kommunistidega (сменовеховства). Juunis 1920 sulgesid Eesti võimud ajalehe, D. arreeteriti ja saadeti Eestist välja. Asus elama Berliini, töötas NMKÜ-s, oli päevalehe *Накануне* (Berliin 1922–24) kaastoimetaja, propageeris rahulikku kooseksisteerimist kommunistidega. 1926 naasis NSVL-i, elas Moskvast, oli hariduse rahvakomissariaadi kutsehariduse peavalitsuse kaugõppe osakonna juhataja, ajakirja *Изобретатель* insener-konsultant. 1935 mõisteti 5 aastaks vangi nõukogudevastase tegevuse eest. Pärast ennetähtaegset vabastamist märtsis 1940 töötas NKVD erilaboratooriumi peainsenerina.

T: mõned populaarteaduslikud brošüürid (Berliin, 1920. aastate algus), brošüür “Республики Прибалтики” (Berliin 1921), mälestused kino sünnist Venemaal “Беглые воспоминания” (*Киноведческие записки* 64/2003).

A: *Литературное зарубежье России. Энциклопедический справочник*. 247 (Moskva 2006); С. Г. Исаков. *Русские в Эстонии 1918–1940. Историко-культурные очерки*. 144–155 (Trt 1996); <http://do.gendocs.ru/docs/index-19769.html?page=12#711295>.

Eckardt, Julius Wilhelm Albert (von) (1.8./20.7.1836 Valmiera, Liivimaa – 20.1.1908 (ukj) Weimar, Saksamaa), ajakirjanik, kultuuriloolane, diplomaat. Linnasündiku poeg. Lõpetas Riia kubermangugümnaasiumi, õppis õigusteadust Peterburi ülikoolis 1855 ja TÜs 1856–59, *cand jur*; täiendas end Berliinis 1860; *dr phil* 1868 (Leipzig). Liivimaa luterliku kiriku konsistooriumi sekretär Riias 1860–67, seejärel asus Saksamaale, kus töötas algul ajakirjanikuna, seejärel oli Hamburgi senati sekretär 1874–82, Preisi salajane valitsusnõunik Saksamaa välisministeriumis Berliinis 1882–85, Saksa konsul Tunises, Marseille's, Stockholmis, Baselis, Zürichis 1885–1907. Riia Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsi korrespondentliige alates 1868.

Päevalehe *Rigasche Zeitung* toimetaja 1861–67; astus välja aadliprivileegide vastu, samas kaitses Balti provintside eripära ja omavalitsusõigust vene ajakirjanduse rünnakute vastu. Avaldas ajakirjades *Baltische Monatsschrift* (Riia) ja *Grenzboten* (Leipzig) artikleid Liivimaa ajaloost. Saksamaal elades oli ajakirja *Die Grenzboten* (Leipzig) toimetaja 1867–70, mõjuka päevalehe *Hamburgischer Correspondent* peatoimetaja 1870–74, tegi kaastööd ka ajalehele *Hamburgische Börsenhalle*. Paljude Liivimaa ajalugu ja kaasaega käsitlevate esseede autor; viljakas, sotsiaalpoliitiliselt terav publitsist, kelle tegevust suunas paljuski baltlase kaitsepositsioon reaktioonina Venemaa kasvavale võimsusele.

T: uurimused Baltikumi ja Vene ajaloost ning poliitikast, sh „Livland im achtzehnten Jahrhundert I. Bis zum Jahre 1766” (Leipzig 1876), „Baltische und russische Culturstudien aus zwei Jahrhunderten” (Leipzig 1869); mälestused „Lebenserinnerungen” I–II (Leipzig 1910); avaldas ka luuletusi.

A: AA1; EBL; *Neue Deutsche Biographie* 4: 282 (Berliin 1959); DBBL; ETeadBL; BBLd; R. Wittraum. *Liberalismus baltischer Literaren. Zur Entstehung der baltischen politischen Presse* (Riia 1931); *Russland und Deutschland: Aufsätze*. 206–224 (Kiel 1974); *Sõnumileht* 16.7.1996: 16; *Geisteswissenschaften und Publizistik im Baltikum des 19. und frühen 20. Jahrhunderts*. 313–335 (Berlin 2011); *Die baltischen Kapitulationen von 1710: Kontext, Wirkungen, Interpretationen*. 129–151 (Köln 2014).

Eckbaum, Artur (ka Ekbaum; ps A. V. Ennet; A. W. Tammevälja; 8.2.1903 Suure-Kõpu vald, Viljandimaa – 5.6.1976 Udora, Kanada), ühistegelane, ametnik, taluperemees. Taluperemehe poeg. Õppis Viljandi linnakoolis, Eesti Aleksandri põllutöökeskkoolis Olustveres 1920–23, lõpetas Eesti Ühistegelise Liidu aastased kursused Tln-s 1926, Tln kolledži 1927; õppis Berliini põllumajandusülikoolis agraarpoliitikat ja ühistegevust 1928–32, täiendas end Zürichis tehnikaülikooli põllumajandusosakonnas 1932–33. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1918–19. Töötas põllumajandusorganisatsioonides: oli Põllumajanduslike ühistute revisjoniliidu asjaajaja ja instruktor-revident 1926–29, Eesti põllumeeste keskseltsi sekretär 1933–34, põllutöökoja nõuandetalituse juhataja ja asedirektor 1934–36, Eesti ühistegevusköja üks asutajaid ja peasekretär 1936–40. Samaaegselt oli kodutalu Napsi peremees. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas ETKVLi plaani- ja statistikakomitees 1940–41, Saksa okupatsiooni ajal oli ETK põllumajandusosakonna juhataja, Põllumajanduslike ühistute keskliidu direktor 1941–44. Kevadel 1944 vangistati sakslaste poolt rahvusliku tegevuse pärast, vabanes sept 1944 ja põgenes Rootsi, töötas Rootsi põllumajandusliidu uurimisosakonnas 1945–49. Veebr 1949 emigreerus Kanadasse, töötas raamatupidajana kindlustusseltsis Co-operators Insurance Association 1949–72. Osales aktiivselt pagulaseesti seltsielus, oli kirjastuse “Vaba Eesti” üks asutajaid Rootsis 1946 ja juhatuse liige 1946–49, Toronto Eesti Ühispanga üks asutajaid 1954 ja juhatuse esimees 1954–76. Suri südamerabandusse.

Kaastöö tegemist ajalehtedele alustas Viljandis 1924, kirjutas poliitilistel, ühiskondlikel ja põllumajandusteemadel, avaldas reisikirju. Põllumeeste keskseltsi sekretärina oli ajakirja

Põllumees tegevtoimetaja 1933–34 ja selle lisa *Maanoored* tegevtoimetaja 1935, 1937–38. Avaldas ühistegevusalaseid kirjutisi päevalehtedes *Kaja* ja *Päevaleht*, ajakirjas *Põllumajandus*, kuukirjades *Ühisjõud*, *Ühistegevusleht* 1939–40 jm. Saksa okupatsiooni ajal oli põllumajandusliku ühistegevuse kuukirja *Ühistu* vastutav toimetaja (1941–44, ilmus 18 nr). Rootsis oli ajakirja *Oma Maa* üks asutajaid ja kaastöötaja (Stockholm 1946–49, ilmus 26 nr), ajakirja *Kodukolle* kaastöötaja (Stockholm 1946–47), nädalalehe *Välis-Eesti* (Stockholm) toimetuse liige 1947–49. Kanadas toimetas aastaraamatut „Ühispinga Uudised“ (Toronto) 1956–76, tegi kaastööd Toronto ajalehtedele *Meie Elu* ja *Vaba Eestlane*.

T: mitmed põllumajanduse ja ühistegevuse alased brošüürid, nt „Turvas talus“ (Tln 1932), „Põllumajanduslik ühistegevus Taanis, Soomes ja Schveitsis“ (Tln 1934); „Ühistegevus Eestis“ (2 kd, Toronto 1959–63, toimetaja); isikuarhiiv asub Tartu Institute’is (Toronto, Kanada).

A: VET; EEtK; EE14; *Üliõpilasselts Liivika liikmeskond 1909–2003*. (Tln 2003); EEonline; VEPER; ISIK; *Meie Tee* 2/1953: 30; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 99–107 (Stockholm 1959); *Eesti kroonika 1957*. 75, 78 jm (Stockholm 1956); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. V: 189 (Stockholm 1957); *Vaba Eestlane* 9.2.1963: 7; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 91 (Tln 1966); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 158 jm (Tln 1970); *Eestlased Kanadas*. 311–315 jm (Toronto 1975); *Vabade Eestlaste Põllumajandusliit. Aastaraamat*. XV: 112 (Amherst 1976); *Meie Elu* 11.6.1976: 10; S. Ekbaum. *Ühistegevus on päike*. (Kanada 1977); *Piinlikud lood*. II: 5 jm (Tln 1983); *Agraarteadus* 1/1993: 109–110; *Sakala* 17.10.1995: 5; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 240–241 (Trt 2001 [1997]); *Kultuur ja Elu* 2/2003: 20–22; *Artur Ekbaumi 100. sünniaastapäevale pühendatud mälestuskonverentsi kogumik*. 17–37, 47–55, 64–65 jm (Trt 2003); *Akadeemia* 6/2004: 1415, 7/2004: 1651; *Sakala kalender 2013*. 180–184 (Põltsamaa 2012).

Ederberg, Friedrich Wilhelm Gustavi p (30./18.6.1859 Kavastu mõis, Virumaa – 2.5.1939 Trt), vaimulik, literaat. Mõisavalitseja poeg, **K. Thomsoni** õemees. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis 1872–79, TUs usuteadust 1879–84. Ordineeriti 23.6.1885, Kaarma kirikuõpetaja, Kaarma õpetajate seminari direktor ja usuõpetaja 1885–1902, Kambja kirikuõpetaja 1902–27; Võru praost 1920–26, Valga praost 1926–27. Pärast emeriteerumist 1927 elas surmani Trt-s. Osales 1880.–90. aastatel aktiivselt eesti seltside tegevuses. Suri südamerabandusse.

Hakkas ajakirjandusele kaastööd tegema üliõpilasena 1880, avaldas kirjutisi kirikuelust, kultuuri- ja loodusloost nädalalehes *Eesti Postimees* (Trt, Tln) ja selle lisalehtedes, ajalehtedes *Tartu Eesti Zeitung*, *Olevik* (Trt), *Saarlane* (Kuressaare), *Arensburger Wochenblatt*, *Ristirahva pühapäeva leht*, *Postimees* (Trt), ajakirjades *Meelejahutaja* (Trt) ja *Linda* (Pärnu). Kõige viljakam oli 1890. aastatel. Avaldas reisikirja „Saarlase teekond väljamaale“ „*Eesti Postimehe*“ *Lisas* 1895. Oli kuukirja-lisalehe „*Eesti Postimehe*“ *Missioni-Leht* tegevtoimetaja 1900–03. Üks esimesi vene kirjanduse tõlkijaid, avaldas tõlkeid 1880. aastatel ajakirjas *Meelejahutaja* (Trt), ajalehelisades *Eesti Postimehe Jututuba* (Trt), *Oleviku Lisaleht* (Trt) ja mitmes kalendris. Toimetas „Kasulist Talurahva Kalendrit“ 1882–83. 20. sajandil avaldas mõned artiklid ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt) ja *Tänapäev* (Trt).

T: arvukalt vaimulikke brošüüre; brošüürid „Vene maast ja rahvast“ (Trt 1881), „Venemaa ajaloo“ (Trt 1881); „Johann Heinrich Rosenplänter“ (kogumikus „Tähtsad mehed“ 5. anne – Trt 1884); „M. J. Eiseni elu ja töö“ (Trt 1938; kaastoim).

A: AA1; PmA; EBL; EAT; EE; EBLtk; EEtK; EÜS1; EKBL; Veem; EKrL; EKoBL; EKL; SK; *Vändra*; ISIK; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 484–485 (Trt 1898); *Eesti Postimees* 2.6.1905: 1–2; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 57 (Tln 1923); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 42 jm (Uppsala 1953 [1925]); *Postimees* 30.6.1929: 5, 29.6.1934: 4, 3.5.1939: 3, 6.5.1939: 7, 9; *Uus Eesti* 3.5.1939: 2; *Eesti Kirjandus* 5/1939: 193–

198; EKA II: 335–336 (Tln 1966); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. III: 152 (Tln 1991 [1969]); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 229 (Tln 1970); *Läbi kahe sajandi*. 50, 70, 89 jm (Tln 1971); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 21 jm (Montreal 1982); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 345 (Tln 1984); *Saaremaa ühisgümnaasium, 1865–1995*. 207 (Kuressaare 1996); *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1995–1996*. 183–184 (Kuressaare 1997); *Harju Elu* 23.5.2008: 7; *Eesti Kirik* 10.6.2009: 6; V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 69 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.1767.1.409; EAA.2111.1.6417.

Eenpalu, Kaarel August (–1935 *Karl August Einbund*; 28./16.5.1888 Vesneri vald, Tartumaa – 27.1.1942 Vjatka vangilaager, Kirovi oblast), poliitikategelane, taluperemees. Talurentniku poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1899–1909, TÜs õigusteadust 1909–14, lõpueksamid sooritas Moskva ülikoolis 1914, *cand jur.* Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–17 (sh lõpetas Pauli sõjakooli Petrogradis 1917) ja Vabadussõjast 1918–19. Kuressaare gümnaasiumi esimene eesti keele õpetaja 1901–02. Eesti rahvaraamatukogude liikumise üks organiseerijaid 1908–13, Eesti rahvusväeosade üks organiseerijaid 1917–18, Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (Eesti Rahvaerakonna nimekirjas), riigikontrolör 1919–20, Riigikogu liige 1920–34 (sh esimees 1926–32, 1933–34; rahvaerakonna nimekirjas, hiljem põllumeestekogude nimekirjas, volitused lõpetati 1937), Riigivolikogu liige 1938–40; Eesti siseminister 1920, 1921–24, 1924–26, riigivanem 1932, peaministri asetäitja, siseminister ja sisekaitse ülem 1934–38, peaminister 1938–39. E. oli 1930. aastate vaikiva ajastu üks peaideoloog ja kujundaja, lisaks algatati tema osavõtul nimede eestistamise aktsioon, kodude kaunistamise hoogtöö, raamatuaasta tähistamine 1935 ja kirjanike ringsõit Põhja-Eestis 1938, võidupüha traditsioon, Isamaaliit jm. Hellema talu peremees 1925–40. A/s Eesti Fosforiit peadirektor 1939–40. Arreteeriti NKVD poolt 24.7.1940, suri eeluurimise ajal. Rehabiliiteeritud 11.12.1989.

Alates 1908 tegi järjepidevalt kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt), oli lehe toimetuse liige 1914–15 ja 1917–18, kirjutas juhtkirju. Kuulus nooreestlaste ajakirja *Vaba Sõna* toimkonda (Trt 1914–16). Oli päevalehe *Tallinna Teataja* peatoimetaja 1920–21, Põllumeestekogude päevalehe *Kaja* pea- ja vastutav toimetaja 1924. Siseministrina 1934–38 allus talle Riiklik propagandatalitus, mis saatis ajalehtedele iga päev infobülletääne avaldamiseks lubatud ja avaldamiseks kohustusliku materjaliga, samuti teostas massimeedia järeltensuuri. 18.12.1934 allkirjastas E. sundmääruse, mis piiras oluliselt ajakirjanduse tegutsemisvabadust (määrus kehtis uue trükiseaduse vastuvõtmiseni 1938); tema juhtimisel suleti tööerakondlaste päevaleht *Vaba Maa* 3.1938, ajakiri *Tänapäev* (Trt) 3.1938 (ajutiselt), sotsialistide ajaleht *Rahva Sõna* 9.1938.

T: mõned brošüürid raamatukogundusest (1912–14), populaarteaduslik raamat „Õiguslik riik“ (Trt 1918).

A: ÕT I: 46; 2RK; EVI: 168; EBL; EAT; EE; SBL; VET; ERAKT; EBLtk; EEtK; ENE; EÜS2; E(N)E; AA2; EÜS3; EAE; EP; VjV; EE14; ESBL; *Riigivanemad*; *Valitsused ja riigimehed*. 213–214 jm (Tln 2018); ISIK; ER; E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 69, 72 jm (Trt 1934); *Künnipäev*. 5, 7–8 (Trt 1938); *Sõnajalaõis*. 38 (Stockholm 1947); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 340, 367 jm (Trt 2015 [1950]), *Teine osa*. 98 (Trt 2016 [1951]); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 187, 192, 198–202 jm (Tln 1991 [1953]); O. Viirsoo (koost). *Eesti põllumeeste poliitika. Ülevaade Eesti põllumeeste liikumisest 1917–1955*. 104–109 (Lund 1956); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 168 (Toronto 1959); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 268 (Lund 1962); *Rahvuslik Kontakt* 2/1963: 25–28; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 222 jm (Tln 2010 [1964]); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 30 (Tln 1966); T. Tamm. *Need teod süüdistavad* II: 205 (New York 1968); *Kui kõik alles tärkas*. 124 jm (Tln 1973); K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 87–88

jm (Stockholm 1974); *Uus Eesti* 10/1974: 11; A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 91–92, 95–98 jm (Stockholm 1976); *Rahva Hääl* 25.1.1990: 4, 26.1.1990: 4; A. Roolah. *Nii see oli...* 9–12 jm (Tln 1990); *Edasi* 5.10.1990: 6; A. Taska. *Mõtteid maisel matkal*. 107–108 (Lund 1990); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 133–134 jm (Stockholm 1991); I. Raamot. *Mälestused*. 426–427, 449–455 jm (Tln 2013 [1991]); A. Taska. *Kaarel Eenpalu* (Lund 1991); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 112 (Tln 1993); H. Harro. *Ajakirjanduse õiguslik regulatsioon Eestis aastail 1918–1940 ja 1990–1993*. 90–96 (Trt 1994); *Postimees* 10.1.1995: 16; E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päalik...* 88–94 (Tln 1996); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 2. 21–25 jm (Stockholm 1997); J. Ant. *Eesti 1939–1941*. 17 jm (Tln 1999); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 28–29 jm (Trt 1999); T. Pöld. *Märgitud mees*. 32–47 (Tln 2000); M. Graf. *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934*. 181–182, 392–409 jm (Tln 2000); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 286–289 jm (Tln 2001); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 33, 129 (Trt 2001); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 49, 97, 204 jm (Tln 2010 [2002]); *Sajandi sada Eesti suurkuju*. 34–35 (Tln 2002); *Akadeemia* 7/2003: 1565–1567, 8/2003: 1776, 1782, 10/2003: 2258, 2265, 2278, 1/2004: 196, 200–202, 204–209, 211, 213, 216, 222–223, 2/2004: 445–452, 456–457, 461–463, 3/2004: 667–673, 679–681, 683–684, 686–687, 690–694, 4/2004: 890, 892, 894, 897, 900–902, 904–906, 908–909, 912–913, 919, 5/2004: 1183–1185, 1189–1191, 6/2004: 1413, 1415, 1417, 1419, 1422–1423, 7/2004: 1650–51, 2/2011: 321; A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 92–93 (Trt 2004); K. Arjakas. *Konstantin Konik*. 226–228 jm (Tln 2008); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 286, 393 jm (Trt 2008); *Kannatuste aastad 1940–1991. I. vihik*. 13 (Tln 2008); R. Rosenthal, M. Tamming. *Sõda pärast rahu*. 165 jm (Tln 2010); *Eesti riigipead*. 120–131 (Tln 2012); K. Hein. *Ajaloolised isikud eesti ilukirjanduses*. 242–243 (Tln 2012); *Iseseisvusmanifest*. 81–85 (Trt 2014); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 41–42, 70, 74–76, 81–82, 84–85, 103–104, 107–109, 114, 118, 129 (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 320–321 (Tln 2014); *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence*. 414 (Tln 2016); *Koolipoisid Vabadussõjas*. 117–122 (Tln 2017); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 222–227 (Tln 2017); *Tuna* 1/2018: 29–30; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 259–261 jm (Trt 2018).

Eerme, Karl Juhani/Johani p (ka Kaarel; Aermann; –1937 Karl August Ehrman(n); ps Piirita Orvik; Sirje Scriptorium; K. Lumiste; 9.7./26.6.1905 Trt – 9.9.1975 Six Mile Lake, Kanada), ajakirjanik, kirjanik, ametnik. Trükitöölise poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1913–18, Treffneri gümnaasiumis 1919–26, TÜs soome-ugri keeli ja kirjandusteadust 1926–27 ja 1940–42 (ei lõpetanud). Võttis vabatahtlikuna osa II maailmasõjast (Saksa armees), oli rindel 1941–43 ja 1944–45, deserteerus Saksa sõjaväest, sattus USA sõjavangilaagrisse Igenheimis. 1948 emigreerus Inglismaale, elas Londonis 1948–51. Kevadel 1951 emigreerus Kanadasse, töötas algul puusepana, hiljem peamiselt kirjastusametnikuna Torontos, kirjastuse Orto peasekretär, pensioneerus 1973, kui kirjastus lõpetas tegevuse. Osales aktiivselt pagulaseesti seltsielus, oli Eesti Keskarhiivi Kanadas juht 1961–64 ja 1968–75.

Alates 1921 tegi järjepidevalt kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt), hiljem ka päevalehtedele *Vaba Maa* ja *Päevaleht*. Avaldas luuletusi ajakirjades *Uudismaa* (Trt), *Kevadik* (Trt), *Urituli* (1927–28) ning kirjanduskriitikat ja -artikleid ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt), *Vikerkaar*, *Olion* (Trt, Tln) jm. Oli Treffneri gümnaasiumi õpilasajakirja *Miilang* tegevtoimetaja 1924–26, koolinoorsoo keskliidu ajakirja *Tõusmed* (Trt) tegevtoimetaja 1926–27 (toimetas 6 nr). Ajalehe *Võru Teataja* toimetuse liige 1928–35, sh vastutav ja tegevtoimetaja 1932–35, samuti ajalehe *Päevaleht* alaline kaastöötaja Võrus 1927–35. 1934 karistati nädalase arestiga (süüks laimava kirjutise avaldamine *Võru Teatajas* 10.12.1932), 1937 karistati kahenädalase arestiga tingimisi (süüks Võru linnavalitsust teotava artikli avaldamine *Võru Teatajas* 29.8.1934). *Pärnu Päevalehe* toimetuse liige 1936–40, sh vastutav toimetaja 1939–40, samuti päevalehe

Uus Eesti Pärnu Uudised vastutav toimetaja 1938–39. Avaldas reisikirju ajakirjas *Nädal Pildis*, oli Riigi Ringhäälingu kaastöötaja kümme aastat, tegi kaastööd päevalehetele *Postimees* (Trt), *Uus Eesti*, kuukirjadele *Maret* (Trt), *Meie Noorus*, *Vabadussõja Tähistel*; avaldas teatriarvustusi (peamiselt Endla lavastustest, II maailmasõja ajal ka Vanemuise lavastustest). Saksa okupatsiooni ajal oli 1942–44 päevalehe *Eesti Sõna* rindekirjasaatja Saksa sõjaväes, samuti päevalehe *Postimees* (Trt) siseriigi- ja kultuuriosakonna toimetaja 1942–44. Saksamaal oli ajakirja *Signaal* toimetaja (Berliin 1945, ilmus 4 nr); toimetamine oli nimeline, sest väljaande sisu pidi vastama saksakeelsele originaalväljaandele. USA tsooni ajalehe *Eesti Rada* (Augsburgi pagulaslaager) toimetuse liige 9.1945–4.1946, hiljem kaastöötaja. Toimetas Eesti Üliõpilaskonna Saksamaal almanahhi „Estonia“ I–III (Göttingen 1946–47), tegi kaastööd ajalehe *Eesti Post* lisa-ajakirjale *Pildipost* (Geislingen 1947–49). Inglismaal oli nädalalehe *Eesti Hääl* (London) kaastöötaja ja talituse juht 1948–51, samuti toimetas ajakirja *Kannatav Kodumaa* (London 1950–51, ilmus 7 nr), mille väljaandjaks oli Eesti Rahvusfond Inglismaal ja mis tõi infot okupeeritud Eesti kohta. Kanadas oli kirjastuse Orto peasekretär ja kirjastuse väljaannete toimetaja: ajakirja *Kodukolle* (Toronto) toimetaja 1951–53, ajalehe *Vaba Eestlane* (Toronto) toimetuse liige 1952–53, hiljem kaastöötaja. Tegi kaastööd ka ajalehele *Eesti Päevaleht* (Stockholm), kultuuriajakirjadele *Tulimuld* (Lund) ja *Mana* (Visby, Toronto). EAL liige 1929–40.

T: kolm luulekogu (Võru 1926–29), romaan „Sõdurite elu“ (Võru 1930), miniatuurikogu „Õngelatiga mööda Võrumaad“ (Võru 1935), lühiproosakogu „Nüüd õitsvad kodus valged ristikeinad. Maapagulase mälestusi ja unistusi“ (Göttingen 1947); memuaarid „Päevata päevad ja ööta ööd“ (2 kd, New York 1962–63); arvukalt kodu- ja kultuuriloolisi brošüüre Eestis ja Ameerikas, mitme koguteose koostaja-toimetaja Eestis, Saksamaal ja Ameerikas, nt „Pärnu ja ta kuurort“ (Pärnu 1939), „Estonia“ I–II (Göttingen 1946–47), „Eesti maja Torontos“ (Toronto 1963), „Jaan Tõnisson“ (New York 1965); arhiiv asub Torontos Tartu Institute’is.

A: EAT; PTB; EKirP; VED; EKKE; AA3; EÜS3; EKrL; EKL; ETeatrBL; Lään; Erni; ISIK; VEPER; *Postimees* 12.12.1931: 15; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 353–357 (Trt 1933); *Päevaleht* 16.12.1935: 14; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 113–116 (Trt 1938); *Nädal Pildis* 4/1938: 86–87; *Pärnu Rahva Hääl* 3.8.1940: 3; *Kodukolle* 11/1953: 7–8; *Eesti Üliõpilaste Seltsi album XII*: 140–144 (Stockholm 1955); *Meie Elu* 6.7.1955: 10, 4.7.1975: 8, 19.9.1975: 8; *Meie Tee* 9–10/1955: 126–127, 9–12/1983: 108; *Eesti kroonika 1957*. 60 jm (Stockholm 1956); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 152 (Stockholm 1959); *Väliseestlase kalender 1963*. 114 (New York 1962); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 110, 115 (Stockholm 1966); *Vaba Eestlane* 10.3.1974: ..., 28.12.2001: 4; *Vaba Eesti Sõna* 17.4.1975: 3, 3.7.1975: 9; *Eesti Päevaleht* 28.6.1975: 6; *Eestlased Kanadas*. 271, 278, 450, 460, 471 jm (Toronto 1975); *Treffoonia 1883–1978*. 194 jm (New York 1977); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 297–298 jm (Montreal 1982); *Eestlased Kanadas II*: 101, 270, 291, 380–381 (Toronto 1985); *Korporatsioon Rotalia võõrsil 1944–1987*. 87 (Toronto 1988); *Viruskundra* 9/1990: 1, 7/1995: 5–6; A. Järv. *Väliseestlaste teater ja draama*. 29 (Trt 1991); *Keel ja Kirjandus* 9/1993: 552, 2/1998: 115–118; K. Lomp, R. Lahi. *Kihva Värvi elu ja seiklused*. II: 122–123 (Trt 1995); *Kaika suvõulikuulõ kogomik I–VIII (1989–1996)*. 29–30 (Võru 1997); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 179 (Trt 2001 [1997]); *Vikerkaar* 6/1997: 86; F. Kool. *DP Kroonika*. *Eesti pagulased Saksamaal 1944–51*. 745–746, 758–765, 802 (Lakewood 1999); *Akadeemia* 7/1999: 1373; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 179 (Trt 2001); *Meie jäljed jäävad*. 15 (Trt 2004); *Eesti Rada* 4/2005: 3; M. Laar (koost.). *Sõjakirjasaatjad Saksa armees II maailmasõjas*. 274 jm (Tln 2007); *Pärnu Postimees* 8.1.2008: 8; *Eesti kirjandus paguluses*. 279, 768 (Tln 2008); *Johanna Päts. Kodu südames*. 296, 412–413 (Tln 2013); F. Männikov. *Pärnu Teise maailmasõja aastatel*. 34 (Pärnu 2013); EAA.2022.2.611; EAA.2100.1.1797; ERA.1947.3.4684; ERA.1947.1.10495.

Eessaare Aadu → Anvelt, Jaan

Eggers, Alexander Heinrich Alexanderi p (15./3.4.1867 Tln – 13.6.1937 Berliin-Karlshorst), pedagoog. Suurtöösturi, Tln raehärra poeg, **H. Eggersi** vend, **E. Wahli** abikaasa onu. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis 1880–85, TÜs arstiteadust 1885, võrdlevat grammatikat 1886–91, *cand; mag philol* 1894. Töötas Peterburi reformeeritud koolis ülemõpetajana 1896–1906, oli Tln rüütli- ja toomkooli direktor 1906–10, Eestimaa Saksa Seltsi koolinõunik 1910–14, samal ajal ka saksa keele ülemõpetaja toomkoolis jt koolides. I maailmasõja ajal elas Rootsis 1915 ja Berliinis 1916–18. Töötas 1918. a Tln-s koolinõunikuna, seejärel lahkus Saksamaale. Oli Greifswaldis eralütseumi direktor 1919–28, Berliinis Zemke eralütseumi ülemõpetaja alates 1928. Välissaksa Seltsi aseesimees alates 1920.

Toimetas ja andis välja hariduskuukirja *Pädagogische Anzeiger für Russland* (Tln 1909–15, 1918), oli kirjanduskuukirja *Deutsche Monatsschrift für Russland* väljaandja (Tln 1912–15) ja Baltikumi kultuurikuukirja *Baltische Monatsschrift* (Tln) väljaandja 1914–15.

T: Baltikumi kultuuritegelaste biograafiate kogu „Baltische Lebenserinnerungen“ (Heilbronn 1926, koost).

A: AE; DBBL; Gottzmann 387–388; BBLd; *Kooliuuenduslane* 1/2000: 11; L. Lukas. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. 391 jm (Trt, Tln 2006); *Мифология культурного пространства: к 80-летию Сергея Геннадиевича Исакова*. 318–336 (Trt 2011); Erik-Amburger-Datenbank; EAA.402.1.30444; TLA.236.2.4; TLA.237.2.15.

Eggers, Hans Jacob Alexanderi p (ka Jakob; 24./12.3.1865 Tln – 4.12.1931 Tln), ... Suurtöösturi, Tln raehärra poeg, **A. Eggersi** vend, **E. Wahli** abikaasa onu. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis. Äädikavabriku direktor Peterburis 1883–1910. Tegeles pühendunult kodulooga ja genealoogiaga, oli Tln loomakaitseeltsi esimees.

Toimetas kirjanduskuukirja *Deutsche Monatsschrift für Russland* (1912–15) ja Baltikumi kultuurikuukirja *Baltische Monatsschrift* 1914–15. Mõlema kuukirja väljaandjaks oli sel ajal tema vend A. Eggers.

T: reisijuht “Illustrierter Führer durch Reval und seine Umgebungen” (...1911)

A: *Revalsche Zeitung* 8.12.1931: 6; 9.12.1931: 6; Erik-Amburger-Datenbank; L. Lukas. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. 63 (Trt, Tln 2006); TLA.236.2.3; TLA.236.1.54.

Ehrman(n), Karl → Eerme, Kaarel

Eichelman(n), August Jaani p (1940– A. Eljari; 27.6.1904 Trt – 25.9.1988 Tln), filmioperaator. Töölise poeg. Õppis Trt reaalgümnaasiumis. Gümnasistina töötas mehaanikuna Trt kinodes. Asutas koos V. Pätsiga Eesti esimese helifilmistuudio Helila 1933. Saksa okupatsiooni ajal töötas subtiitrite valmistajana. Pärast okupatsiooni kinofikatsiooni valitsuse laborijuhatajana 1944–45. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1.2.1945, mõisteti kümneks aastaks vangi ja viieks aastaks asumisele (§§ 58-1a ja 58-10), kandis karistust Arhangeliski vangilaagris, vabanes 15.12.1954, oli asumisel Uhtas (Komi .....) 1954–55. Tln Kinostuudio > Tallinnfilmi kinolaborant, laborijuhataja 1957–1985.

Eesti Kultuurifilmi > Kinokroonika Eesti Studio operaator, laboratooriumi juhataja 1936–41.

A: EFA; *Teater, Muusika, Kino* 5/1983: 74–76, 5/1986: 79–82; *Kirjutamata memuaare*. [koost. M. Jõgi:] 23–33 (Tln 2013); *Sirp* 9.5.2008: 15, 22.1.2010: 20; *Eesti Ekspress* [Edison] 12.12.2002: 14.

Eichhorn, Wilhelm Friedrich (28./16.9.1827 Meerja küla, Järvamaa – 17./5.11.1896 Peterburi), maamõõtja, publitsist, tõlkija. Tegutses Põhja-Eestis maamõõtjana, elas Nõmme

mõisas, Paldiskis ja Peterburis. Võttis osa seltsi Estländische Literarische Gessellschaft eesti keele ja kirjanduse osakonna tööst. 1895 jäi raskel kujul vaimuhaigeks.

Nädalalehe *Tallinna Sõber* üks asutajaid ja vastutav toimetaja (1879–95). Lehte anti välja Eesti- ja Liivimaa rüütelkondade rahalisel toetusel, et võidelda eesti rahvuslike ajalehtede vastu. E. sõnul pooldas ta konservatiive (hoidlasi), kes olevat tõelised rahva sõbrad. Oma ajalehes kaitses ta mõisnike privileege, oli reformide vastu, püüdis näidata valitsevate olude sobivust, mõisnike heatahtlikku suhtumist eestlastesse, kiriku hoolt rahvakoolide eest. E. ja tema ajaleht olid pidevad pilkealused ajalehe *Sakala* (Viljandi) satiirirubriigis. Toetused ja ajalehe leviku suurendamise katsed ei andnud tulemusi. Leht jäi seisma E. haigestumise tõttu. Tegi kaastööd ka ajakirjale *Nordische Rundschau* (Tln) 1884 ja ajalehele *St. Petersburger Zeitung*.

T: brošüür „Die Parteischrift der Ehste und sein Herr partheilos beurtheilt” (Tln 1864); brošüür „Rahu kosutab, vaen kaotab” (Tln 1873), milles ründas C. R. Jakobsoni „Kolme isamaa kõnet”; artiklilogumik „Zur jungestnischen Bewegung” (Peterburi 1882), milles süüdistas eesti rahvuslikku liikumist ja talupoegi riigivastases tegevuses; tõlketeosed saksa keelest: „Laul kiriko kellast” (F. Schilleri „Kellalaul”, Pärnu 1860), muinasjutt „Lumivalguke” (Tln 1877), „H. K. Andersen’i Ennemuistsed jutud” (Trt 1877), valimik saksa luulet „Küla leib” (Trt 1878).

A: EBL; EKRL; EKL; *Revalsche Zeitung* 6.11.1896: 2–3; *Neue Dörptsche Zeitung* 7.11.1896: 1; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 189–190 (Tln 2010 [1912]); Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi*. 77 (Trt 1936); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 136–137, 259–260 (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 10/1965: 600–606, 11/1965: 669–674; V. Miller. *Minevikust tulevikku*. 21–34 (Tln 1972); *Eesti ajakirjanduse...* 166–168 (Trt, Tln 1994); J. Rundu. *Kirjanduslooline Koeru*. 134 (Trt 2004); M. Lipp. *Minu elumälestused*. 207 (Trt 2013).

Eichna, Jacob (ka Eihna; 9.5.1878 Tarvastu, Viljandimaa – ?.10.1965 Pennsylvania, USA). Õppis Tln õhtugümnaasiumis. Õppis tiseriametit Valgas, töötas Dvigateli tehases Tln-s, raamatu- ja kirjutuskaupluse omanik Tln-s 1903–13. Emigreerus 1913 USAsse, algul elas Baltimore’is, alates 1917 Philadelphias. Alates 1904 võttis osa sotsialistlikust liikumisest Eestis, hiljem Ameerikas.

Bolševistliku ajalehe *Uus Ilm* (New York) kirjasaatja Philadelphias alates 1918 kuni 1930. aastate keskpaigani, toimetuskolleegiumi liige 1925–26. Tegi kaastööd ka ajakirjale *Meie Tee* (New York) ja Tln ajalehtedele.

A: VET; ISIK; *Meie Tee* 9/1936: 130; <http://www.ancientfaces.com/research/person/23352902/jacob-eichna-profile-and-genealogy>; „*Uus Ilm*“ 70. 43 (Tln 1980).

Eigo, Johannes Ado p (ka Johan(n), Juhan(es); 20./7.5.1903 Joala vald, Virumaa – ?), ajakirjanik, talunik. Kaupmehe poeg. Õppis Narva kommertskoolis 1916–23, TŪs kaubandust 1923–25 (ei lõpetanud). Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919, tennis Eesti sõjaväes 1926–27. Talunik Viljandimaal 1935–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Viljandi linavabriku komissar, direktor 7.1940–7.1941. Saksa okupatsiooni ajal oli arreteeritud 7.1941–2.1943, seejärel elas politseivalve all Viljandimaal. Pärast sõda taas Viljandi linavabriku direktor 1944–5.1949. Alates 8.1949 Nõukogude võimude poolt tagaotsitav, töötas kümnikuna metsakombinaadis Plüssa rajoonis Pihkva oblastis 9.1949–51. Arreteeriti 4.7.1951, mõisteti 25 aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§§58-14, 58-11, 58-10, süüdistuseks nõukogudevastane tegevus linakombinaadis 1941 suvel: saboteeris kombinaadi evakueerimist NSVL tagalasse, varjas mehi Nõukogude mobilisatsiooni eest). Kandis karistust Omski oblastis, vabanes 7.6.1956 (kohtuotsus alusetu). Kohaliku ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) toimetuse liige 1923–24, vastutav toimetaja 1924–25,

samal ajal ka päevalehtede *Päevaleht*, *Kaja* ja *Postimees* (Trt) kaastöötaja Narvas. Sotsialistide ajalehe *Rahva Sõna* päevauudiste osakonna toimetaja 1927–32, vastutav toimetaja 1932–35, vallandati. 1934–35 karistati kuuel korral valeinfo avaldamise eest *Rahva Sõnas*, karistused koostati ja mõisteti üheks kuuks vangi. Päevalehe *Vaba Maa* toimetuse liige 1935 (vallandati, kuna tema kirjutatud artikli pärast kõrvaldati lehenumber müügilt). Teigi kaastööd ka teistele päevalehtedele ja ajalehele *Sakala* (Viljandi). EAL liige 1925, 1929–30 (visati välja väljapressimise eest).

A: AA3; OkM; *Rahva Sõna* 1.3.1932: 7; *Tõe Hää* 27.2.1931: 1; *Postimees* 7.12.1934: 7; *Poliitika* 8/1991: 89; K. Metsmaa (2013). Ajaleht „Rahva Sõna“ 1927–1938. 16, 20, 55 jm (TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi bakalaureusetöö; käsikiri TÜ ..... ja DSpace's); EAA.2100.1.1486; ERA.1.7.945; ERA.1.7.1012; ERA.1357.3.665; ERA.1357.3.687; ERA.1947.3.4986; ERAF.129SM.1.4534.

Einberg, Heinrich Joosep Jakobi p (ka Heinrich-Jossif; 1.3.1895 Narva – 29.1.1942 Dalnõi Jari küla, Tomski oblast), ametnik. Töötas üle 20 aasta Kreenholmi vabriku asjaajajana ja raamatupidajana. Seltsitegelane, kaitseliitlane. Pärast nõukogude võimu kehtestamist saadeti asumisele, kus suri.

Alates 1930. aastate esimesest poolest oli Narva Kirjastusühisuse ja ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) ärijuht. Kui kirjastusühisus ostis juulis 1934 konkureeriva ajalehe *Põhja Eesti* (Narva), sai E-st selle lehe vastutav ja tegevtoimetaja 1935–40. *Põhja Eestit* anti välja 2–6 nr aastas, et lehe nime ei saaks kasutada keegi teine ja kirjastusühisusel oleks olemas ajalehe väljaandmisluba juhaks, kui *Põhja Kodu* suletakse vms.

A: OkM; *Postimees* 1.3.1935: 7; 13.5.1938: 4; ERA.1.7.944.

Einborn, Gert → Helbemäe, Gert

Einbund, Karl August → Eenpalu, Kaarel

Einer, August (.....– Einre; 11.5.1880 Tõlliste-Uniküla, Valgamaa – 26.11.1951 .....), raamatupidaja. **H. Eineri** vennapoeg. Õppis Valga linnakoolis 1894–98, Peterburis erakursustel majandusteadust ja raamatupidamist. Kirjastuse „Ühisabi“ raamatukaupluse juhataja 1908–11; „Estonia“ teatri asjaajaja, talitusjuht (majandusjuht) 1912–25, 1925–....., vahepeal raamatupidaja 1925. Mitmete seltside liige.

Ajalehe *Peterburi Teataja* väljaandja ja vastutav toimetaja 1908–10 ning selle lisa õigusteadusliku kuukirja *Seadus ja Kohus* väljaandja 1909–11 ja vastutav toimetaja 1909. Ajakirja *Majaomanik* vastutav toimetaja (1934–39, ilmus 19 nr), samuti selle Viljandis ilmunud lisa *Majaomanik* vastutav toimetaja (1935, ilmus 3 nr).

A: ERAKT; EBL tk: 52; *Päevaleht* 10.9.1926: 7; *Meie Tee* 5-6/1976: 95; *Teater. Muusika. Kino* 2–3/2004: 27–30, 27–35.

Einer, Hans (ps H. Lind; 17.5.1856 Uniküla vald, Valgamaa – 23.2.1927 Valga), kooliõpetaja. Talurentnike poeg, **A. Eineri** lell. Õppis Sangaste kihelkonnakoolis, Cimze õpetajate seminaris Valgas 1875–78. Kooliõpetaja Toris 1878–80 ja Valgas 1880–1919, samuti Valga Peetri koguduse organist ja kirikukooli juhataja 1880–1906; aktsiisiametnik Valgas 1919–25. Valga linnavolinik 1901–..., 1909–..., linnapea 1917, linnanõunik, linnaameti liige 1918. Osales aktiivselt kohalikus seltsielus, kogus rahvaluulet.

Alates 1878 oli alaline kaastöötaja ajalehtedes *Sakala* (Viljandi), *Olevik* (Trt), *Postimees* (Trt, alates 1906) jm. Kirjutas juhtkirju hariduselust, kohalikke sõnumeid, pikemaid olupilte, päevakajasid jm. Ajalehe *Sõna* toimetuse liige, juhtkirjanik (Valga 1907–08).

T: grammatikaõpikud „Emakeele õpetus algkoolidele“ (9 trükki, 1900–23), „Eesti keele

õpetus koolidele“ (8 trükki, 1905–20); tõlketeosed saksa keelest.

A: PmA; EBL; EBL tk; EE; E(N)E; EE14; EKoBL; ISIK; Valgamaa ISIK; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 32–33, 52 (Tln 1923); *Eesti Kirik* 24.6.1926: 198–199; *Päevaleht* 26.2.1927: 7, 3.3.1927: 8; *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 7; J. Köpp. *Mälestuste radadel*. I: 97–98, 159, 164–165 (Tln 1991 [1953]); *400 aastat Valga linna*. 52–53 (Tln 1984); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 346 (Tln 1984); *Valgamaalane* 15.6.1991: 3, 25.7.–3.8.1991: 2, 31.5.1997: 5, 18.7.2000: 6, 13.5.2006: 6, 16.5.2006: 6, 18.5.2006: 6; A. Duvin. *Valga linna kroonikaraamat*. I: 6–8, 12–15, 22–24, 32, 47–51, 81, 84 jm (Valga 2005); *Videvik* 22.6.2006: 4.

Einer, Karl Sulev Karli p (30./17.8.1907 Kaagvere küla, Tartumaa – 4.11.1968 London), ametnik, prosaist, tõlkija. Taluperemehe, vallakirjutaja poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis, lõpetas Paide ühisgümnaasiumi 1926, õppis TÜ filosoofiateaduskonnas 1926–27, õigusteaduskonnas 1927–29 ja majandusteaduskonnas 1929–31 (ei lõpetanud ühtki eriala). Töötas asjaajajana ja raamatupidajana, mh raamatupidaja Trt–Petseri raudtee ehitamisel 1927–31. Asutas 1937. a Trt-s väikekirjastuse Kuldkiri. Võttis osa II maailmasõjast 1944 (Eesti Leegioni koosseisus). Pärast sõda elas Saksamaal, 1947 emigreerus Inglismaale, kus oli põllu- ja vabrikutöölise jms, hiljem raamatupidaja.

Kultuuriajakirja *Aeg* kaasväljaandja (Trt 1928, ilmus 1 nr); laste- ja noorteajakirja *Päike* väljaandja ja peatoimetaja (1937–38, ilmus 12 nr). Kirjutas vesteid päevalehtedele *Postimees* (Trt) ja *Vaba Maa*, ajakirjale *Olion* (Trt, Tln). Inglismaal tegi kaastööd BBCle, ajakirjale *Kodukolle* (Toronto 1951–54).

T: 4 romaani (Toronto 1953–60); mitmed tõlketeosed inglise keelest, sh M. Mitchelli „Tuulest viidud“ II (Toronto 1958).

A: EKL; EÜS3; *Eesti kirjandus paguluses* (Lund 1973); EKKE; AA3; VEPER; ISIK; *Kodukolle* 3/1953: 12–13; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 4.3.1953: 2; *Kodumaa* 20.11.1968: 7; *Teataja* 21.12.1968: 6; ERA.1.7.293.

Eisen, Matthias Johann (ps A. Maine; Nooli-Aleksander; Mag. A. Nooli; Maa-Mats; Dr. Oese jne; 28./16.9.1857 Oese küla, Läänemaa – 6.8.1934 Trt), vaimulik, folklorist. Kooliõpetaja poeg. Õppis Pärnu gümnaasiumis 1875–79, TÜs usuteadust 1879–85; Helsingi ülikooli audoktor 1927, TÜ audoktor 1932. Ordineeriti 21.12.1886, kirikuõpetaja Karjalas ja Ingerimaal 1885–88, Kroonlinnas 1888–1912, lahkus ametist viletsa tervise tõttu. Asus elama Tartusse, elatas end usuõpetajana Trt keskkoolides tunde andes 1912–22; oli TÜ eradotsent 1919, isiklik professor rahvaluule alal 1920–27. Aastatel 1883–1934 kogus u 1500 kaastöölise abiga folkloori, dubleerides mõnevõrra **J. Hurda** tööd. ÕES auliige 1925.

Gümnasistina elas **J. Otstaveli** juures ja avaldas esimesed kirjutised nädalalehes *Perno Postimees* 1875–76; aitas 1878 toimetada *Perno Postimeest*, kirjutas peamiselt kirjandusest. 1886 alguses aitas **K. A. Hermannil** toimetada uut ajalehte *Postimees* (Trt), tegi toimetuses ja talituses kõike peale juhtkirjade kirjutamise; samuti tegi kaastööd muusikaajakirjale *Laulu ja mängu leht* (Trt) 1885–86. Oli *Postimehe* toimetuse liige 1916–17, toimetades Eesti sõnumeid. Tegi pikaajaliselt kaastööd paljudele väljaannetele, sh ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt, Tln) 1876–1905, *Postimees* (Trt) 1886–1934, *Olevik* (Trt) 1886–91, *Päevaleht* 1907–21, ajakirjadele *Meelejahutaja* (Trt) 1880–97, *Oma Maa* (Trt) 1886–90, *Linda* (Pärnu, Trt) 1894–1904, *Eesti Kirjandus* (Trt) 1908–34, *Kodu* 1920–32, *Eesti Keel* (Trt) 1922–31 jpt. Avaldas kirjutisi folkloristikast, eesti keelest, kirjandusest, karskusküsimustest, hõimuliikumisest jm. Toimetas „Isamaa Kalendrit“ (Trt) 1879–87 ja 1895–1900.

T: avaldas üle 200 brošüüri ja raamatu, sh muistendite kogu „Esivanemate varandus“ (Trt 1882, 1908, 1922, Tln 1958), muinasjuturaamat „Endise põlve pärandus“ (Trt 1883, 1920, 1921), valimik „Eesti rahva mõistatused“ (Trt 1889, 1913), etnoloogiline ülevaade „Eestlaste

sugu” (1909–11, 1922); elulugude sari „Tähtsad mehed” (6 kd, 1883–84), ülevaade „Karskuseliikumise ajalugu“ (Trt 1914); populaarteaduslikud teosed, mõned luulekogud, regivärsilised poemid, moraliseerivad näidendid; tema käsikirjaline rahvaluulekogu asub Eesti kirjandusmuuseumis, selle maht on üle 90 000 lk, hulk materjalist on trükis avaldatud (peamiselt rahvaraamatutena).

A: PmA; EBL; EAT; EE; EBL tk; EÜS1; ENE; EKBL; PPG: 248; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; ADUT; EKoBL; EE14; EKL; ISIK; KrS; *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. 57–58 (Trt 1889); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 485–490 (Trt 1898); V. Reiman. *Kivid ja killud I*: 71–73 (Trt 1907); *Postimees* 29.2.1916: 2, 12.12.1926: 8, 12.12.1931: 16, 8.8.1934: 4; M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 232–240 (Trt 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 74–75 (Trt 1922); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu I*: 42 jm (Uppsala 1953 [1925]); *Päevaleht* 28.9.1925: 4; *Eesti Kirjandus* 9/1925: 337–365, 396–400; *Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks*. 1–18 (Trt 1927); *ÕT VI*: 31–32 (Tln 1927); *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat IX–X*: 240 (Trt 1934); *Üliõpilasteleht* 8/1934: 228; A. Looring. *Mattias Johann Eisen* (Tln 1936); *Nädal Pildis* 29/1936: 679; *Eesti rahvuslikud suurmehed. II*: 145–192 (Tln 1936); *Postimees* 17.6.1937: 3; *M. J. Eiseni elu ja töö* (Trt 1938); *Tartu Riiklik Ülikool* 10.9.1959: 4, 16.10.1959: 4; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 251–253 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 407–409 (Tln 1963); EKA II: 417–419, 421–422, 509–510, 565–567 (Tln 1966); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 24, 34 (Tln 1976); *Keel ja Kirjandus* 3/1977: 148–159; 7/2001: 490–498; 5/2013: 333–350; 10/2015: 711–727; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II*: 374–377 (Tln 1980); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 84–85 (Tln 1980); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 30 jm (Montreal 1982); *Edasi* 27.5.1982: 5; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 346 (Tln 1984); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 147–148 (Tln 1986); *Rahva Hää* 9.1.1988: 2; *100 aastat karskuseliikumist Eestis*. 8–9, 12–13 (Tln 1989); *Jakob Hurda teened rahvaluuleteaduse arendamisel*. 13 (Trt 1989); *Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised*. [Kalevala 150]. 741: 69–77 (Trt 1986); *Reede* 25.8.1989: 5, 1.9.1989: 4; *Kleio* 4: 71 (Trt 1991); A. Paidla. *Raplamaa*. 115–116 (Tln 1991); *Looming* 11/1992: 1553–1568, 9/2007: 1386–1402; E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 123–126 (Tln 2000); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 48, 51, 61, 101 jm (Helsingi 2000); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 23 (Tln 2010 [2002]); V. Paatsi. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918)*. 92–93 (Tln 2003); *Mäetagused* 21/2003: 85–140; 61/2015: 125–140; *Pärnu kultuurielu 2004*. 151 (Pärnu 2005); *Studies in Estonian folkloristics and ethnology: a reader and reflexive history*. 77–118 (Trt 2005); *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 511–512, 654, 670, 675 (Tln 2006); *Eesti Päevaleht: Laupäev* 29.9.2007: 36; *Nädaline: Mõeldes Tagasi* 22.9.2007: 7; K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 53, 335, 394 jm (Trt 2008); *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat*. 52. 12–29 (Trt 2009); *Kultuur ja Elu* 1/2012: 28–33; V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 218–219 (Trt 2015); S. Zetterberg. *Rändajad Soome sillal*. 347–350 jm (Tln 2017); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 48–51 (Tln 2018); V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 25, 91 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Eisenschmidt, Aleksander Jakob Peeter (14./2.8.1876 Uderna vald, Tartumaa – 6.8./24.7.1914 Trt lähedal), põllumajandusteadlane, taluperemees. Taluperemehe poeg. Õppis Trt reaalkoolis 1888–93, Königsbergi (Kaliningrad) ülikoolis põllutulundust 1903–05 (raha selleks andis J. Tõnisson), täiendas end Zürichi polütehnikumis 1906; *dr phil* agronoomia alal 1911 (Königsbergi ülikool). Teenis vabatahtlikuna Vene sõjaväes 1894–95, võttis osa Vene-Jaapani sõjast 1905–06. Õppis põllumajandust Kastre mõisas 1896–99, oli mõisavalitseja

Kiidjärvel 1899 ja Kaagveres 1899–1902. Pidas alates 1911 Käärdi talu, kus parandas juurvilja-, kartuli-, lina- ja kaerasorte, edendas seemnekasvatust, katsetas kunstväetisi, kohandas välismaiseid põllutööriistu ja -masinaid Eesti oludele. Tegutses aktiivselt Trt Eesti Põllumeeste Seltsis, Trt Eesti Majanduse-Ühisuses jm. Hukkus kruusakarjääri varingus koos isa ja pojaga.

Sajandivahetusel tegi kaastööd eesti esimesele põllundusajakirjale *Põllumees* (Trt). Oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1902–03 ja kaastöötaja kuni surmani 1914. Sügisel 1906 asus organiseerima-toimetama Trt Eesti Põllumeeste Seltsi uusi põllundusajakirju, oli nädalakirja *Põllutööleht* (Trt) vastutav ja tegevtoimetaja 1906–10, samuti selle lisadekuukirjade vastutav toimetaja: *Aiatööleht* 1907–10, *Käsitööleht* 1906–10 ja *Ühistegevusleht* 1910. Avaldas neis ajakirjades ja *Postimehes* üle 200 põllundusalase artikli ja reisikirja.

T: arvukalt põllundusalaseid brošüüre.

A: PmA; EBL; EE; ENE; E(N)E; EABL; EP; EE14; *Peatükke*. 210; *Elvalasi*; ISIK; *Talu* 8/1914: 228–229; 3/1915: 66–68; *Dr. phil. Aleks. Eisenschmidt'i elulugu ja tegevus* (Trt 1924); A. Tammann. *Ühistegevus. Põhimõtted ja ajalugu*. 145, 148 jm (Trt 1924); *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 112–114, 149, 175–188 (Tln 1927); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 107–109 (Trt 1938); *Uus Eesti* 4.8.1939: 8; *Postimees* 6.8.1939: 4; *Tartu Eesti Põllumeeste Selts 1870–1940*. 52–55 jm (Trt 1940); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 64, 72–73 (Tln 1991 [1953]); O. Viirsoo (koost). *Eesti põllumeeste poliitika. Ülevaade Eesti põllumeeste liikumisest 1917–1955*. 189 (Lund 1956); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 195, 205, 207–210 (Lund 1962); *Kodumaal ja võõrsil*. 115–116 (Toronto 1965); H. Kiik. *Aleksander Eisenschmidt* (Tln 1969); *Eesti Põllumajanduse Muuseumi teaduslike tööde kogumik III*: 93–96 (Trt 1976); *Agraarteadus* 1/1990: 102–103, 134–135, 4/1996: 400–403; 2/2000: 113; J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis*. 68 (Tln 1991); *Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos*. I: 112 jm (Trt 1998); A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 67 (Trt 2004); *Põllumajandusmuuseumide toimetised*. 1. 63–64 (Türi 2006); M. Lipp. *Minu elumälestused*. 83 jm (Trt 2013); *Uurimusi Tartu tööstusest enne teist maailmasõda*. (*Tartu Linnamuuseum. Aastaraamat*. 19). 94–99, 103 (Trt 2013); *Maaleht* 25.8.2016: 34–35.

Eisenschmidt, Carl Ado p (ka Karl; ps Noor põllumees; Kalda Kaarel; Tammula taat; ise; -ns- jt; 4.11./23.10.1860 Vastse-Otepää vald, Tartumaa – 15.11.1926 Urvaste vald, Võrumaa), talunik. **A.** ja **J. Lammase** lang, **M. Koppeli** õemees, **K. Koppeli** kälimees. Õppis Trt kreiskoolis 1874–80. Talunik isatalus Vastse-Otepää vallas 1880–95, Veski valla kirjutaja; talurentnik Võrumaal Põlgaste lähedal ja Võõpsu lähedal 1896–190?. Seejärel elas Trt-s, tegutses käsitööstajana, oli lektor **H. Laasi** aiandus- ja mesinduskursustel. 1917 kolis Urvastesse, oli Vastse-Otepää vallasekretär, 4.1921 vallandati ametivolituste ületamise eest 1919. a ja karistati kahekuulise arestiga; 3.1922 andis Eesti valitsus talle armu. Seejärel oli surmani talunik Urvaste vallas. Aktiivne kohalik seltsitegelane. Suri südamerabandusse.

Alates 1880. aastatest tegi kaastööd ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt, Tln) ja *Olevik* (Trt), kirjutas eelkõige põllumajandusest. 20. sajandi algul oli mõnd aega ka *Oleviku* toimetuse liige. Hiljem päevalehe *Rahva Päevaleht* (Trt) väljaandja ja vastutav toimetaja 1909–10; ajalehe *Olevik* vastutav toimetaja 1912–13.

A: ISIK; *Postimees* 20.11.1926: 6, 21.11.1926: 5; J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis*. 85, 106 (Tln 1991); J. Einasto. *Tumeda aine lugu*. 22–33, 35–36 (Trt 2007); ERA.31.4.1051b; ERA.1947.3.453.

Eiste, Eerik Juhani/Johani p (ka Erik, Erich; –1935 Ermolai/Erich/Eerik Juurikson; 6.4.1914 Suigu vald, Pärnumaa – 11.2.1942 Kirov, Kirovi oblast), ajakirjanik. Kaupmehe poeg. Õppis Pärnu gümnaasiumis 1927–32, täiendas end Meta Timuski kaubanduskursustel 1933, õppis

TÜs õigusteadust 1936–37 (ei lõpetanud). Pärast gümnaasiumi lõpetamist tegi 1932–35 juhutöid: oli tunniandja, töötas asjaajaja-raamatupidaja abilisena, tegi reporteritööd, töötas garaažis. Sõjaväeteenistuses 1935–36. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 26.4.1941, mõisteti surma (§58-13, vaps ja poliitilise politsei salaagent 1936–40), hukati.

Päevalehe *Vaba Maa Pärnu väljaanne* toimetuse liige 1937–38, seejärel ajalehe *Lääne Elu* (Haapsalu) tegevtoimetaja 1938–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ajalehe *Töötav Läänlane* (Haapsalu) toimetaja (kuni arreteerimiseni), samuti ajalehtede *Rahva Hää* ja *Talurahva Hää* kaastöötaja.

A: AA3; OA; OkM; *Sõnajalaõis*. 40 (Stockholm 1947); V. Sõelsepp (1992). „Lääne Sõna“. 65 (käsikirjalised mälestused TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.1767.1.431; ERAF.129SM.1.3500.

Ekman, Voldemar Vilhelm Villemi p (1936– Elmlo; 19./6.8.1912 Tln – 5.10.1945 Tln), sporditegelane. Lõpetas gümnaasiumi 1931. Jalgpalliliidu asjaajaja 1938–?. Pärast sõda Kalevi Tln nõukogu esimees 1944–45. Harrastas jalg- ja jääpalli. Tapeti koduhoovis..

Mõistatuste nädalikirja *Eesti Mõistatusleht* väljaandja ja vastutav toimetaja (1934–36), samuti selle lisa *Naiste, jõulu ja uueaasta žurnaal 1936–1937* kaastöötaja.

A: ESB; K. Murutar (1990). Eesti naisliikumine ja naisteajakirjandus 19. sajandist 1944. aastani. 122–124 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ELK:143.0.37 leht 211 (kaader 211); ERA.1.7.394; TLA.1359.2.78 leht 131 (kaader 136).

Elango, Aleksander (–1924 Johanson, ka Juhanson; ps A. Lenotammi; AELO; A. Saal; 21.2.1902 Vastse-Nõo mõis, Tartumaa – 17.3.2004 Trt), pedagoogikateadlane. Aedniku poeg,

J. Elango vend, **A. Lossmanni** väimees. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1911–13, Trt Aleksandri gümnaasiumis 1913–15 (oli sunnitud koolist lahkuma salajasse õpilasingi kuulumise tõttu), Trt kommertskoolis 1916–21, TÜ filosoofiateaduskonnas 1921–27, *mag phil* pedagoogika ja psühholoogia alal; täiendas end TÜ stipendiaadina 1928–31, sh Viini ülikoolis; pedagoogikakandidaat 1946 (ümbär atesteeritud). Võttis õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919. Eesti Karskusliidu noorsootöö instruktor ja raamatukoguhoidja 1921–24, Vahi põllutöökooli õpetaja 1928–29, 1939–41, TÜ õppeülesannete täitja 1931–41, Trt Pedagoogiumi õpetaja 1935–37, Trt pedagoogikakabineti juhataja 1940–41 ja 1944–46, TRÜ dotsent 1944–83, Trt õpetajate seminari õpetaja 1944–46, Trt õpetajate instituudi õppejõud 1947–55. Aktiivne karskus- ja noorsootegelane; toimetas „Eesti entsüklopeedia“ pedagoogikaosa, uuris kooli ja pedagoogika ajalugu ning kasvatusteooriat.

Trt Aleksandri gümnaasiumi õpilasingi käsikirjalise ajakirja *Noorus*° toimetaja (1913–15), noorsooajakirja *Uudismaa* (Trt) toimetuse liige 1919–24, sh tegevtoimetaja 1919–23, Eesti Noorsoo Karskusliidu ajakirja *Kevadik* (Trt) üks algatajaid, esimene tegevtoimetaja 1924 (toimetab 3 nr) ja aktiivne kaastöötaja 1924–38. Avaldas 70 aasta jooksul ajakirjanduses ligi 600 pedagoogika- ja haridusalast artiklit. 1920.–30. aastatel ilmus neid järjepidevalt ajalehtedes *Õpetajate Leht*, *Vaba Maa*, *Postimees* (Trt), *Uus Eesti*, ajakirjades *Tulev Eesti* (Trt), *Külvaja* (Trt), *Kasvatus*, *Eesti Naine* (Trt), *Eesti Kirjandus* (Trt), *Eesti Kool* ja ka Soome ajakirjanduses; nõukogude ajal ja hiljem ajalehtedes *Postimees* > *Tartu Kommunist*, *Nõukogude Õpetaja*, *Edasi* (Trt), *TRÜ* (Trt), *Rahva Hää* ning ajakirjades *Nõukogude Kool* > *Haridus*, *Looming*, *Küsimused ja Vastused*.

T: arvukalt pedagoogika- ja pedagoogika ajaloo alaseid raamatuid ja brošüüre, sh „Lapsepõlv ja iseloom“ (Trt 1933, 1940), „Kasvatusteadus“ (Trt 1934), „Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajaloost“ (Trt 1968, 1975, 1988), „Pedagoogika ajalugu“ (Tln 1974, 1984), „Klassijuhataja“ (Tln 1977); mitmed pedagoogika- ja psühholoogiaalased tõlketeosed; mälestused „Peatükke pikalt eluteelt“ on avaldatud kogumikus „Pedagoogiline aastaraamat

1990” (Trt 1991); „Tagasivaade. Valik publitseeritud artikleid 1928–2000” (Trt 2001).
A: EAT; EEtK; ENE; TRÜ BB; E(N)E; AA3; EKoBL; EE14; ISIK; *Edasi* 25.3.1950: 2, 20.2.1977: 4; 21.2.1982: 3; 6.3.1987: 4; *Tartu Riiklik Ülikool* 23.2.1962: 4, 18.2.1977: 2; 19.2.1982: 2; *Rahva Hääl* 20.2.1977: 2; *Kodumaa* 23.2.1977: 5, 7; *Nõukogude Kool* 2/1987: 48–51; *Aja Pulss* 20/1989: 8–10; EAA VI: 28–52 (Trt 1991); *Pedagoogiline aastaraamat 1990* (Trt 1991); *Haridus* 2/1992: 47–51, 3/1996: 11–19; 2/1997: 62–63; 1/2002: 56–58; *Universitas Tartuensis* 21.2.1992: 3, 21.2.1997: 1; 26.11.1999: 2; 15.2.2002: 1; *Tartu Postimees* 19.2.1997: 3; 28.12.2000: 7; 21.2.2002: 1; 18.3.2004: 3; *Kooliuuenduslane* 1/2000: 14–15; A. Elango. *Tagasivaade. Valik publitseeritud artikleid 1928–2000*. 9–15 (Trt 2001); *Postimees* 21.2.2002: 18; 18.3.2004: 5; 19.3.2004: 24; *Linnaleht. Tartu* 22.2.2002: A7; *Pedagoogikaülikool* 4.3.2002: 4–5; aprill/2004: 7; *Forseliuse Sõnumid* 9/2002: 73; 18/2010: 31–32; *Õpetajate Leht* 22.2.2002: 11, 11.12.2009: 13; *Tartu tunnustab*. 35–36 (Trt 2004); P. Leppik. *Mure Eesti kooli pärast*. 55–58 (Trt 2010); M. Taru. *Noorsootöö Eestis*. 53 ([Tln] 2015); A. Kook (1979). Noorsooajakirja „Kevadik“ temaatika ja probleemistik aastail 1924–1932. 11, 16–17, 40, 52 jm (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö); ERR arhiiv („Kirjutamata memuaare“ 1986–87; „Aleksander Elango Johannes Käisist“ 1997).

Elango, Julius (–1924 Johan(n)son; ps EGO; 13.12.1895 Issaku mõis, Tartumaa – 28.9.1976 Tln), haridus- ja karskustegelane. Aedniku poeg, **A. Elango** vend. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1908–18, TÜ õigusteaduskonnas 1918, filosoofiateaduskonnas 1922–24 (ei lõpetanud). Trt linnavalitsuse ametnik 1918–19, koolijuhataja Türil ja Koerus 1919–22, Eesti Karskusliidu instruktor 1922–27, Eesti Õpetajate Liidu sekretär 1927–35, firma „Kooli-Kooperatiiv“ rajaja ja ärijuht 1935–44, seejärel vabakutseline tõlkija.

Nädalalehe *Õpetajate Leht* (Tln) üks asutajaid 1930, selle väljaandja ja tegevtoimetaja 1930–32. Tegi kaastööd päevalehtedele *Postimees* (Trt) ja *Päevaleht* (Tln), pedagoogika-ajakirjale *Kasvatus* (Tln), karskusajakirjadele *Tulev Eesti* (Trt) 1924–25, *Külvaja* (Trt) 1926–27 jm. 1948. a hakkas tegelema kalaspordiga, tegi pikka aega kaastööd ajakirjale *Kehakultuur* ja ajalehele *Spordileht*.

T: Trt kooliõpilaste almanahh “Nooruse Helinad” (Trt 1917, toim); karskuskäsiraamat „Rahva lootus“ (Trt 1924, toim), mitmed karskusteemalised brošüürid; koguteos „Õngemees kalavetel“ I–III (Tln 1957–67, koost); „Kalastaja käsiraamat“ (Tln 1971, 1978, koost); arvukalt tõlketeoseid inglise, vene ja soome keelest (1918–75).

A: EAT; AA3; EKoBL; ESBL; ISIK; *Postimees* 13.12.1935: 7; *Nõukogude Õpetaja* 21.7.1973: 4; *Spordileht* 1.10.1976: 8; EAA VI: 152–155 (Trt 1991); J. Rundu. *Kirjanduslooline Koeru*. 167–169 (Trt 2004).

Eliaser, Rein (Roman; ps Väike Rein; A. Meri; 28./16.5.1885 Sangaste, Tartumaa – 14.10.1941 Sosva vangilaager, Sverdlovski oblast), advokaat. Taluperemehe poeg, **A. Gailiti** õemees, **J. Sapase** kälimees, **K. Gailiti** ja **Veronika Kruusi** tädimees. Õppis Karula õigeusu kihelkonnakoolis, Riia vaimulikus koolis ja seminaris 1897–1906 (ei lõpetanud), õigusteadust Kaasani ülikoolis 1906–07 ja TÜs 1907–10. 1905. a revolutsiooni järel mõisteti neljaks kuuks vangi. Vandeadvokaat Tln-s 1910–39 ja 1940–41, vahepeal riigikohtu tsiviilkolleegiumi liige 1939–40; Eesti kohtuministeeriumi asjadevalitseja 1918–19, välisdelegatsiooni sekretär Pariisis 1919, Trt rahudelegatsiooni sekretär 1919–20, välisministeeriumi juriskonsult 1920. Riigikogu liige 1931–34 (Rahvaerakonna nimekirjas; volitused lõpetati 1937). Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, suri vangilaagris enne kohtuotsuse langetamist.

Tegi kaastööd esimestele eesti õigusteaduslikele ajakirjadele: *Peterburi Teataja* lisale *Seadus ja Kohus* (1909–13), *Päevalehe* lisale *Õigus ja Kohus* (1912–14) ning *Meie Aastasada* lisale *Õigus* (1913). Tegi kaastööd bolševistlikule ajalehele *Kiir* (Narva) 1912–13. Avaldas mõned artiklid noorelaste ajakirjas *Vaba Sõna* (Trt) 1914. Oli **A. Kastr**a välja antud ajakirja

Kinnituse küsimused üks asutajaid (Tln 1914–15, ilmus 4 nr); päevalehe *Tallinna Teataja* peatoimetaja 1916–17. Teigi kaastööd põllumajanduslikele kuukirjadele *Talu* (Tln) 1914–15 ja *Asunik > Uus Talu* (Tln) 1922–30. Kirjutas lühemaid päevakajalisi artikleid, tihti varjunime all.

A: ÕT II: 98; EAT; EE; VET: 132; AA2; RVS; VjV; EAd; ISIK; OkM; *Klassivõitlus* 5-6/1919: 14, 9/1919: 22; J. Depman. *Sandarmivalitsuse salakirjakogust*. 39 (Leningrad 1926); F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi*. 274–276 (Tln 2010 [1933]); *Postimees* 27.5.1935: 7; 28.5.1935: 4; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 240 jm (Trt 2008 [1940]); *Õigusteaduslik Ajakiri* 2/1957: 50; 7/1963: 58; D. Rudnev. *Leninlik „Pravda“ ja töölisliikumine Eestis*. 124 (Tln 1962); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 159–160 jm (Tln 2010 [1964]); E. Laul. *Eesti töölisajakirjanduse ajaloo*. 171–172 jm (Tln 1962); *Tulimuld* 1/1962: 30–33; A. Taska. *Õigusteaduslikke mõtteid*. 45 (Lund 1989); *Jüri Vilms mälestustes*. 596 jm (Trt 1998); J. Kross. *Kallid kaasteelised*. 158 (Tln 2003); *Akadeemia* 11/2003: 2531, 7/2004: 1651; M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 236, 241, 397–398 (Trt 2011); *Juridica* 4/2013: 268–269; *ÕES aastaraamat 2012*. 29–30 (Trt 2013); H. Ojalo. *Punakütid*. 150 (Tln 2014); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 209 (Trt 2014); *Meie Tammsaare. Kohtumisraamat kirjanikuga*. 55 ([Tln] 2014); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 808 (Trt 2018); ERA.957.8.1661; ERAF.130SM.1.265-1.

Elken, Juhan (ka Johan(n); ps Koolmeister E.; 13./1.5.1851 Kodavere, Tartumaa – 17.10.1931 Väike-Maarja, Virumaa), kooliõpetaja, muusikaõpetaja, seltsitegelane. Talunike poeg, **A. Krimmi** äi. Õppis Kodavere kihelkonnakoolis 1866–69, tegi kooliõpetajaeksami Palamusel 1869. Kohtukirjutaja Jõe vallas 1869–71, kooliõpetaja Jõe vallas, Nõval, Villakveres 1870–74, Assamalla koolis 1874–1913. Pärast pensioneerumist elas Väike-Maarjas. Tunnustatud koorijuht, aktiivne kohalik seltsitegelane, osales Eesti Aleksandrikooli abikomitees, kogus rahvaluulet ja vanavara.

Esimese sõnumi saatis 1866. a nädalalehele *Eesti Postimees* (Trt). Hiljem saatis järjepidevalt sõnumeid ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt, Tln) 1875–1902, *Ristirahva Pühapäeva leht* (Tln) 1879–81, *Valgus* (Rakvere, Tln) 1890–92, *Postimees* (Trt) 1898–1917 jt. Avaldas muusikat ajakirjas *Laulu ja mängu leht* (Trt), jutukesti ajakirjas *Lasteleht* (Trt), Väike-Maarja kihelkonna koolide ajaloo ajakirjas *Eesti Kirjandus* (Trt, 9–11/1928).

T: mitmed kooli- ja vaimulikud raamatud, sh „Koduõppijate Laste lugemise raamat“ (Tln 1900, 1902, 1911), „Koolilaste laulud kahele ja kolmele häälele“ (Tln 1913); tõlkeosad vene ja saksa keelest.

A: PmA; EBL; EAT; EBL tk; EE14; EMBL2; EKOBL; ISIK; VM; *Päevaleht* 13.5.1926: 7; *Virumaa Teataja* 22.10.1931: 2; *Postimees* 21.10.1931: 3; *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat IX–X*: 236 (Trt 1934); Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi*. 68–69, 193 (Trt 1936); *Peipsi piiril, Alatskivil*. 178–179 (Tartu 2000); *Haridus* 3/2001: 63; *Virumaa Teataja* 25.10.2006: 7; *Eesti pedagoogika ja kool*. LVIII: 57 (Tln 2008); Väike-Maarja muuseum (Marju Metsman).

Ellor, Elmo (ps; kod.n Elmar Ploom, Hermani p; teised ps Peep Adrakurg; Omle Rolle; Veli Elmo; 20./7.6.1907 Kaagu küla, Võrumaa – 1.8.1986 Võru), literaat, koduloolane, ajakirjanik. Taluperemehe poeg. Õppis Võru, Petseri ja Valga gümnaasiumides 1918–25 (ei lõpetanud), täiendas end Trt keeltekoolis ja TÜs vabakuulajana 1925–26. Sõjaväeteenistuses 1929–30. ÜENÜ Võru osakonna esimees 1925–27 ja 1937–?, vabakutseline näitekirjanik 1928–36, Kandle teatri dramaturg Võru 1938–40. Arreteeriti 14.6.1941, mõisteti kümneks aastaks vangi (§58-13, süüks Kaitseliitu kuulumine, nõukogudevastaste artiklite avaldamine), kandis karistust Sverdlovski oblastis ja Karagandas. Vabanes vangilaagrist 2.10.1950 ja saadeti asumisele Novosibirski oblastisse, töötas metsatööl. Vabanes asumiselt 18.1.1959 ja naasis

Eestisse, alates 1960 elas Kubjal. Võru ehitusmaterjalide lao müüja, prakeerija, kaubakastide parandaja 1961–67; Võru F. R. Kreutzwaldi memoriaalmuuseumi vanemteadur 1967–78, lepinguline töötaja 1979–82; Võru ametkondadevälise valvejaoskonna valvur 1982–85. Rehabiliteeritud 12.7.1989.

Alates 1920 tegi kaastööd kohalikule lehele *Võru Teataja*. Võru gümnaasiumis tegi kaastööd õpilasajakirjale *Viisnurk* (1923, ilmus 1 nr) ja sunniti seetõttu koolist lahkuma. Juunis 1927 karistati 3päevase tingimisi arestiga (süüks oma vanuse võltsimine ajakirja *Tulihänd* väljaandmisteatel). Vabakutseline reporter ja vestekirjanik 1928–36, tegi kaastööd paljudele väljaannetele, sh ajalehtedele *Postimees* (Trt), *Päevaleht*, *Uus Eesti*, *Hommikuleht*, *Rahvaleht*, ajakirjadele *Areng*, *Eesti Noorus*, *Teater*, *Vabaharidustöö*, Kaitseliidu kohalikule infolehele *Võru Maleva Teataja*, samuti oli Riigi Ringhäälingu kirjasaatja. Kihelkonnaajalehe *Rõuge Teataja* väljaandja ja vastutav toimetaja (1931, ilmus 6 nr); ajalehe *Elu* (Võru) toimetuse liige 1937–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli kirjastusühisuse Võrumaa Elu komissar, ajalehe *Tööraha Elu* (Võru) vastutav ja tegevtoimetaja 1940, vastutav sekretär 1940–41, samuti ringhäälingu ja päevalehe *Kommunist* korrespondent Võrumaal. Alates 1959 tegi taas ajakirjandusele kaastööd, sh kaastööd ajalehtedele *Tööraha Elu*, *Rahva Hääl*, *Sirp ja Vasar*, ajakirjadele *Pikker* ja *Pioneer*; avaldas koduloolisi artikleid, följetone, retsensioone, jutukei jm.

T: kümnekond rahvalikku näidendit (1934–39); armastusromaan „Tuulispea“ (Tln 1932); koduloolised brošüürid-matkajuhid „Põlva rajoon“ (Tln 1975), „Võru rajoon“ (Tln 1972, 1980, kaasautor), „Pärlijõgi“ (Tln 1988); mälestused Siberist (*Tööraha Elu* 27.9.–18.10.1988); käsikiri „Võrumaa kultuuritegelasi ja kirjamehi“ (1981, Võrumaa muuseumis); käsikirjalised mälestused „Pärlijõel on mu sünnikodu“ asuvad Võrumaa muuseumis.

A: LET; EKBL; EKrL; EKL; ISIK; Valgamaa ISIK; OkM; *Võru Teataja* 16.12.1933: 7; *Postimees* 21.8.1935: 3; *Maa Hääl* 12.11.1937: 7; B. Kangro. *Arbujad*. 94–95 (Lund 1981); EKA IV.2: 336 (Tln 1984); *Sirp ja Vasar* 15.8.1986: 15; *Tööraha Elu* 11.8.1987: 3; L. Lauri (koost). *Kirjutamata memuaare*. 32–42 (Tln 1988); *Looming* 9/1992: 1275; K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 47, 169 (Tln 1994); *Viruskundra* 6/1997: 3, 2/2002: 4; *Sännä album III*: 79–80 (Sännä [Võrumaa] 2000); *Valgamaalane* 14.12.2000: 5; *Kaika suvõülikuulõ kogomik IX–XI*: 187–195 (Võru 2003); E. Ploom (1981). Võrumaa kultuuritegelasi ja kirjamehi. (käsikiri Võrumaa muuseumis); ERA.1947.3.2241; ERAF.8SM.1.9884; ERAF.130SM.1.7193.

Eltermann, Jüri Gustavi/Kustase poeg (6.12./24.11.1884 Merja küla, Järvamaa – ?), ametnik, kindlustusagent. Talunike poeg. Õppis Paide linnakoolis 1900–04, lõpetas posti- ja telegraafiametnike kursused 1904, täiendas end raamatupidamiskursustel Tln-s 1919, vabakuulaja Tln kolledžis 1919. Töötas posti- ja telegraafiametnikuna Liibavis ja Riias 1905–06 ja 1907–11, vahepeal teenis Vene sõjaväes 1906–07. Seejärel elas tervise parandamiseks (tuberkuloos) Kaukaasias 1911–12. Posti- ja telegraafiosakonna ülem Lelles ja Voltvetis (?) 1913–16, Pärnu maakonna toitluskomitee asjaajaja 5.1917–1.1918, Pärnu linna rekvireerimis- ja sõjakahjude hindamise komisjoni asjaajaja 4.–6.1919, Pärnu maakonnaavalitsuse toitlusosakonna juhataja kt 6.–8.1919, Riigikontrolli revidendiabi kt 9.1919–1.1920 ja Kuressaare osakonna juhataja kt 1.1920–1.1921. 1923–24 elas Pärnus, Tartus, Tln-s ja Järvamaal Veinjärve vallas. .... organisaator *Postimehe* juures. Eesti Koguduste Kindlustusseltsi kindlustusagent 1927, peainspektor 1928–29, seejärel töötas 1930. aastate keskpaigani agendina kindlustusseltsides Oma ja EKA. Andmed edasise saatuse kohta puuduvad.

Päevalehe *Postimees* (Trt) kohaliku kõrvallehe *Postimees. Pärnu väljaanne* väljaandja ja toimetaja 1921–23.

A: ÕT II: 98; „*Vaba Maa*“ *Pärnu väljaanne X a.* [pagineerimata] (Pärnu 1930); *Pärnu*

Postimees 5.6.2007: 11; ERA.32.3.1737; ERA.66.1.1980; ERA.926.1.3023; ERA.1947.2.5755; ERA.1965.1.367.

Elustus, Wiilip Karli p (–1935 *Karl* Adolf Nusar; Филипп Элустус; Карл Карлович Нузар; 25./12.1.1910 Tln – 25.5.1937), misjonär. Õppis Tln XIII algkoolis, Tln kommertsgümnaasiumis 1923–28, TÜs keemiat 1929–30 ja õigusteadust 1930–32. Seejärel elas Rakveres, asutas 1932 koos Natalie ja Mihhail Smirnovidega kristliku ühingu “Ühendus Kristuses” (smirnovlaste usulahu), oli selle esimees. 1933 saadeti Smirnovid Rakverest välja, asus koos nendega elama Põltsamaale. Toimetas ühingu ajakirju *Elu-Päike* (Põltsamaa 1933–37, ilmus 19 nr) ja *Солнце жизни* (Põltsamaa 1933–36, ilmus 11 nr), kus avaldas vaimulikku luulet ja proosat. Usulahu vastu algatati 1933 kriminaaljuurdlus (süüks perekondade lõhkumine, kõlblusetu eluviis), ühing suleti siseministri määrusega 12.6.1937.

A: AA3; *Postimees* 29.4.1933: 5, 27.5.1933: 2; *Mälestuse album*. (Tln 1937); *Paar sammukest*. XXI: 66 (Trt 2004); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 2005*. 225 (Viljandi 2006); EAA.2100.1.10304; ERA.1.7.438; ERA.852.1.2494.

Engelhardt, Boris (Борис Вадимович Энгельгардт; ps Борис Бельский; 12.3.1889 Smolensk – 15.7.1941 Leningrad), poliitika- ja ühiskonnategelane, ajakirjanik. Aadlipäritolu, kõrge riigiametniku Vadim E. poeg. Lõpetas keiserliku õigusteaduste kooli Peterburis 1910. Osales I maailmasõjas Semjonovi kaardiväepolgu koosseisus, autasustatud mitmete ordenite ja medalitega. Sügisel 1918 ühines Punaarmeeaga, aga mõne nädala pärast põgenes valgekaartlaste poolele; polkovnik. Sattus koos Wrangeli armeega Türki, juunis 1921 asus elama Eestisse, Tln-sse. Kuni 1923 elatas end laulmisega kinodes ja restoranides, müüs tänaval paberosse; 1939 asutas lõnga- ja niidipoe. Toetas monarhiste, osales aktiivselt kõigis vene sõjalistes organisatsioonides Eestis, oli Vene Üldsõjalise Liidu (ROVS) Eesti osakonna juhi **A. Baiov vanema** abi, ROVSi luure- ja vastuluureosakonna ülem; pärast Baiovi surma (1935) ROVSi Eesti osakonna juht. Tegi koostööd Inglise luurega. Arreteeriti Eesti poliitilise politsei poolt 20.6.1940, anti üle NKVD-le, viidi Leningradi, mõisteti surma, hukati. Rehabiliteeritud 22.10.2002.

1920. aastate keskel tegi kaastööd ajalehtedele *Последние новости* (Pariis), *Возрождение* (Pariis), *Новое время* (Belgrad), Tln monarhistlikele ajalehtedele *Ревельское время* / *Ревельское слово* (1925, kokku ilmus 36 nr), *Час* (1925–26, ilmus 36 nr), *Рассвет* (1927–28, ilmus 19 nr). Ajalehe *Ревельские последние известия* / *Наши последние известия* (1926, kokku ilmus 61 nr) toimetuse liige ja mõnd aega selle tegelik toimetaja.

A: *Биографика* I: 204–237 (Trt 2005); Р. Абисогомян (2007). Роль русских военных деятелей в общественной и культурной жизни Эстонской Республики. Т. 2: 112–114 (TÜ vene kirjanduse kateedri magistratöö); С. Г. Исаков. *Культура русской эмиграции в Эстонии 1918–1940. Статьи. Очерки. Архивные публикации*. 274–302 (Tln 2011); *Eesti Päevaleht* (Tln) 2.5.2012: 5.

Engelhardt, Moritz Otto Ludwig von (8.12./27.11.1779 Viisu mõis, Järvamaa – 10.2./29.1.1842 Trt), geoloog, mineraloog. Mõisniku poeg. Lõpetas Tln rüütli- ja toomkooli 1796, õppis füüsikat ja keemiat Leipzigi ja Göttingeni ülikoolides 1796–98; õppis Saksimaal Freibergi mäeakadeemias mineraloogiat 1805–08; TÜ audoktor 1815. Töötas kaks aastat Eestimaa Rüütelkonna kantseleis. Tegi geoloogilisi uurimisretki Saksamaale, Itaaliasse, Prantsusmaale ja Šveitsi 1802–04, oli Laimetsa mõisa omanik Viljandimaal 1804–14. Tegi geoloogilisi-geograafilisi uurimisreise Saksamaal, Prantsusmaal ja Liivimaal 1808–11, Krimmis ja Kaukaasias 1811–12 (koos F. Parrot'iga), Liivimaal, Eestis ja Soomes 1815–18, Uuralis 1826 ja 1830. Oli TÜ esimene mineraloogia ja geoloogia professor 1820–41. Osales Venemaa ja Euroopa teadusseltside ja organisatsioonide tegevuses.

Toimetas ja andis koos G. Ewersiga välja allikapublikatsioonide sarja *Beiträge zur Kenntniss Russlands und seiner Geschichte* (Trt 1816–18, ilmus 2 kd).

T: u 15 teadustrükist.

A: DBBL; Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon. Bd. 1; Nachträge: 168; Järva; ADUT; ETeadBL; BBLd; *Eesti Loodus* 12/1979: 799–801; 1/2006: 34–38; EAA.1253.1.41.

Engelhardt, Moritz Alexander Roderich von (1.7./19.6.1862 Trt – 8.9.1934 Schweinfurt, Baieri, Saksamaa), arst, kirjanik. Alghariduse sai kodus, õppis Trt gümnaasiumis 1874–76 ja Viljandi maagümnaasiumis 1876–80, TÜs arstiteadust 1881–88, *dr med*; täiendas end Würzburgis ja Berliinis. Võttis reservarstina osa Vene–Jaapani sõjast 1904–05 ja I maailmasõjast 1914–17. Kihelkonnaarst Viljandimaal Helmes 1888–91, sisehaiguste arst Riias 1891–1914, tegi reisi Hispaaniasse ja Pariisi 1903. Oli Liivimaa Saksa Seltsi haldusnõukogu koolikomisjoni sekretär 1918. Elas Saksamaal 1919–24, töötas Dresdeni hügieenimuuseumis. Elas Tln-s 1924–30, seejärel Trt-s, kus korraldas 1925–28 kõrgkoolikursusi baltisakslastele ..... Oli Riia Herderi Ühingu liige.

Tegi kaastööd kultuuriajakirjale *Baltische Monatschrift* (Riia). Asutas teadus- ja kultuurilehe *Aus deutscher Geistesarbeit* 1924 (Tln, ilmus ka päevalehtede *Revaler Bote* ja *Revalsche Zeitung* kaasandena), oli selle toimetaja 1924–32.

T: raamatusari „Baltisches Geistesleben“ (Tln 1928–30, kaasväljaandja).

A: AA1; DBBL; BBLd; *Riga am Sonntag* N. 274, 26.6.1932: ...; *50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat*. 208 (Tln 1989); L. Lukas. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. 386 (Trt, Tln 2006); *Umweltphilosophie und Landschaftsdenken im baltischen Kulturraum / Environmental philosophy and landscape thinking*. 180–215 (Tln 2011).

Enno, Ernst (8.6./27.5.1875 Valguta vald, Tartumaa – 7.3.1934 Haapsalu), luuletaja. Kõrtsmiku poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1886–96, Trt reaalgümnaasiumis (ei lõpetanud), Riia polütehnikumi kaubandusosakonnas 1896–1904. Elas vanemate talus 1906–09, töötas Valga krediitühisuse asjaajajana 1909–19, paralleelselt ka eesti keele õpetajana 1914–19, oli Läänemaa koolinõunik 1919–34. Suri kopsupõletikku.

Esimene ajakirjanduslik kaastöö oli gümnaasistina kirjutatud luulearvustus ajalehes *Postimees* (Trt) 1894, uue sajandi alguses ilmus tema arvustusi ja üksikuid artikleid *Postimehes*, ajakirjades *Linda* (Trt) ja *Eesti Kirjandus* (Trt). Oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1902–03 (peamiselt toimetas tõlkeid), ajakirja *Linda* (Trt) tegevtoimetaja 1905 (kirjutas filosoofilisi juhtkirju, artikleid, retsensioone, avaldas luulet). Oli ajalehe *Isamaa* (Trt) ning selle lisade „*Isamaa*” *Piltidega nädala-kaasanne* ja *Laste-rõõm* esimene vastutav toimetaja 1906. Kui selgus, et *Isamaa* on baltisakslaste toetatud ajaleht, lahkus toimetusest (pärast esialgse pooleaastase lepingu lõppemist). Hiljem Haapsalus elades oli ajakirja *Laste Rõõm* üks asutajaid ja esimene vastutav toimetaja 1922–27. Esimesed E. luuletused ilmusid ajalehtedes *Olevik* (Trt) ja *Eesti Postimees* 1896–97, sajandi alguses päevalehes *Postimees* (Trt) ja ajakirjas *Linda* (Trt), 1930. aastatel ajakirjas *Eesti Naine* (Trt). Tema südamlük lasteluule kuulub eesti klassikasse, avaldas lasteluuletusi sajandi alguses ajakirjades *Lasteleht* (Trt) ja *Laste-rõõm* (Trt), 1920.–30. aastatel ajakirjas *Laste Rõõm* ja ajakirja *Eesti Naine* kaasandes *Väikeste Sõber* (Trt).

T: neli luulekogu (1909–20), noorusmälestused „Minu sõbrad” (Trt 1910, LR 36/1973); postuumselt on ilmunud viis valikkogu, sh lasteluulevalimik „Üks rohutirts läks kõndima” (1957–2003, 5 trükki).

A: PmA; EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; AV1; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; VEKL; EKoBL; EE14; EKL; ISIK; KrS; V. Grünthal. *Ernst Enno* (Trt 1925); H. Visnapuu. *Vanad ja vastsed poeedid*. 21–22, 95–126 (Trt 1921); *Eesti Kirjandus* 7/1925: 272–286; 7/1934: 289–304, 4/1935: 145–160, 9/1936: 385–399; *Looming* 3/1934: 317–325; 1/1999: 137–139;

5/2008: 779–781; 7/2015: 1040–1042, 6/2017: ...; *Üliõpilasleht* 4/1934: 87; M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu*. 34–50 (Trt 1936); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 32–33 (Trt 2008 [1940]); H. Wuolijoki. *Koolitüdrukuna Tartus 1901–1904*. 122 jm (Tln 1995 [soome k 1945]); *Tulimuld* 5/1952: 280–282, 4/1954: 241–243; 3/1988: 136–138; M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 147–149 (Stockholm 1965); *Keel ja Kirjandus* 6/1965: 363–368; *[Valga] Kommunist* 8.6.1965: 3; O. Kruus. *Kirjanduslik Otepää*. 26–29 (Tln 1969); EKA III: 485–496 (Tln 1969); *Kodumaa* 13.8.1975: 5; *Haapsalu läbi aegade ja inimeste*. 141–148 (Tln 1979); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 279–280 (Tln 1974); A. Elango (koost). *Eesti kirjanike ja kultuuritegelaste pedagoogilisi seisukohti*. 68–76 (Tln 1980); B. Kangro. *Häitsemehi ja pärlipüüdjaid II*: 28–33 (Lund 1987); *Eesti pedagoogika ja kool*. XLVI: 87–97 (Tln 1992); *Õpetaja ja kooliajalugu*. [*Eesti pedagoogika ja kool*. XLVI:] 67–79 (Tln 1992); *Kultuur ja Elu* 4/1992: 65, 67; *Haridus* 1/1994: 72–74; *Hiiumaa* 10.6.1995: 3; 4.7.2000: 5, 8.7.2000: 5; *Pärnu Postimees* 10.6.1995: 5; *Postimees* 13.6.1995: 14; *Ernst Enno personaalnimestik* (Haapsalu 1995); R. Krusten. *Eesti lastekirjandus*. 100, 117–120 jm (Trt 1995); *Ajalooline Valga*. 53 (Valga 1999); *Eesti Päevaleht* 10.6.2000: 6; *Valgamaalane* 4.7.2000: 8; E. Toona. *Rõõm teeb taeva taga tuld*. *Ernst Enno* (Trt 2000); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 267 jm (Helsingi 2000); *Meie Maa: Saarte Jõulud* 23.12.2000: 12; J. Puhvel. *Ulgvel ja umbes*. 60–63 (Trt 2001); *Eesti Naine* 5/2003: 47–48; *Korporatsioon Vironia 100*. 8 (Toronto 2004); *Akadeemia* 10/2005: 2202; *Teosoof* 13. 45–56 (Tln 2006); R. Kuusk. *Sõna sisse minnes*. 75–92 (Tln 2007); L. Viitol, K. Kello (koost). *Sinu, minu ja meie Riia*. 131–140 (Trt 2008); *Acta Semiotica Estica* 5. 163–180 (Trt 2008); *Õpetajate Leht* 13.2.2009: 1; R. Veidemann. *101 eesti kirjandusteost*. 42–43 (Tln 2011); V. Grünthal-Ridala. *Tõu küsimus*. 383–410 (Trt 2014); A. Kull. *Kull ja kiri*. 269–275 (Trt 2015); K. A. Hindrey. *Kirjad noortele*. 132–133 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 324–325 (Tln, Trt 2016); *Elukiri* 4/2016: 92.

Epler, Peeter Voldemar Jaani p (ka Eplar; 11.2./30.1.1885 Trt – mitte enne 1942), ametnik. Majaomaniku poeg, **Juhan Kuke** abikaasa eksabikaasa. Õppis Treffneri gümnaasiumis, lõpetas Trt reaalkooli 1905, õppis TÜ õigusteaduskonnas 1906, ajaloo-keeleteaduskonnas 1909–16 (vaheaegadega), filosoofiateaduskonnas 1920–28 (ei lõpetanud ühtki eriala). Võttis osa I maailmasõjast ja Vabadussõjast. Oli Trt Eesti Laenu- ja Hoiuühisuse ametnik, töötas kooliõpetajana Trt-s 1921–22. Saksa okupatsiooni ajal elas 1941–42 Trt-s, hilisem saatus teadmata.

Nooreestlaste ajakirja *Vaba Sõna* (Trt) vastutav toimetaja 1914, väljaandja 1915–16.

A: AA2; AA3; EÜS2; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 121 (Tln 1927); H. Kruus (toim). *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 33 (Trt 1932); *Postimees* 3.4.1938: 8; F. Tuglas. *Noorusmälestused. Esimene välisreis*. 85, 99 (Tln 2011 [1940]); *Keel ja Kirjandus* 5/1970: 295; T. Karjahärm. *1905. aasta Eestis*. 222, 224 (Tln 2015); *Juhan Kukk – iseseisvuse mõtte sõnastaja*. 24, 330, 333 (Tln 2015); *1905. aasta Eestis. Mälestused*. 90–91 (Tln 2016); EAA.17671.447; ERA.R-1157.2.112.

Erikson, Julius Mardi poeg (ps Riks Eon; 9.5./26.4.1903 Kuremaa vald, Tartumaa – 8.4.1959 Trt), ajakirjanik. Metsapraakeri, kaupmehe poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1913–22, TÜs õigusteadust 1922–40 (vaheaegadega). Saksa okupatsiooni ajal oli Trt linnavalitsuse nõunik 1943–44. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 24.4.1945, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§58-3, 58-2, süüks nõukogudevastaste artiklite avaldamine Saksa okupatsiooni ajal). Vabanedes tuli tagasi Trt-sse. Suri vähki.

Tudengina hakkas ajalehtedele kaastööd tegema, oli päevalehe *Kaja* püsiv kaastöötaja Trt-s 1923–25. Seejärel päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1925–28, spordi- ja

kohtuosakonna toimetaja 1928–40, Trt teadete toimetaja 1940, samuti *Eesti Spordilehe* kaastöötaja. Kirjutas ka vesteid ja juhtkirju. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli *Postimehe* > *Tartu Kommunisti* reporter 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal oli *Postimehe* spordireporter, kultuuritoimetaja 7.1941–8.1944, samuti ringhäälingu Landessender Reval püsiv kaastöötaja, esindaja Trt-s 1942–43. Päevalehe *Uus Postimees* > *Postimees* küljendaja 10.1944–4.1945. EAL liige 1929–40.

A: SBL; AA3; ISIK; OkM; *Postimees* 12.12.1931: 13, 30.1.1937: 6; 17.6.1937: 3; ÕT XV: 75 (Tln 1937); *Vaba Eesti Sõna* 7.5.1959: 11; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 399–403 (Trt 2008); EAA.1769.1.81; EAA.2100.1.1760 ERA.4414.3.1751; ERAF.129SM.1.12410.

Ernits, Erich-Rudolf Augusti p (21.11.1908 Avinurme vald, Virumaa – 27.5.1983 Jeruusalemm), ajakirjanik. Kindlustusseltsi EKA agent 1920. aastate lõpul, põllutöeline 1930. aastate esimesel poolel. Saksamaale 1944, emigreerus USAsse 1949. Suri südamerabandusse. Tegi Avinurmest kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt) 1920. aastate lõpus, kirjastuse Vaba Maa ajalehetele 1930. aastate esimesel poolel. Päevalehe *Uus Eesti* ja selle kohaliku kõrvallehe *Uus Eesti Narva Uudised* reporter 1938. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Kommunist* toimetuse liige. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* toimetuse liige, tegi kaastööd ajalehele *Maa Sõna*. Paguluses oli ajalehe *Eesti Post* (Geislingen) toimetuse liige 11.1945–... Nädalalehe *Vaba Eesti Sõna* (New York) toimetuse liige 1949–83, tegevtoimetaja 1950–51. Kalendrisarja „Väliseestlase kalender“ (New York) koostaja ja põhiautor 1951–78 ja 1981.

A: SBLV; ISIK; TLÜAR; *Väliseestlase kalender 1963*. 110, 117 (New York 1962); *Väliseestlase kalender 1977*. 98 (New York 1976); *Vaba Eesti Sõna* 2.6.1983: 3, 9.6.1983: 5, 16.6.1983: 7, 23.6.1983: 11; *Meie Kodu* 29.6.1983; H. Raudla. *Edmund Valtman*. 56–57, 59–60, 74–75, 110–111 (Tln 2006); *Vooremaa* 13.8.2016; ERA.852.2.312; ERA.852.1.1375; ERA.1965.1.382.

Ernits, Villem (16./4.7.1891 Pala [Jõe] vald, Tartumaa – 10.5.1982 Trt), keeleteadlane, karskustegelane. Väiketalunike poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1906–11, TUs ajalugu ja slaavi filoloogiat 1911–18, *cand phil.* ENKS tütarlastegümnaasiumi õpetaja 1917–19, TÜ slaavi keelte eradotsent 1919–22. Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–23 (ESDTP nimekirjas). Eesti Karskusliidu esimees 1919–28, Ülemaailmse Alkoholismivastase Liidu esindaja Balti riikides 1924–30, esimene elukutseline karskustegelane Eestis. TÜ slaavi filoloogia eradotsent 1926–30, dotsent 1939–40; Fenno-Ugria teaduslik sekretär 1927–30; Varssavi ülikooli eesti ja soome keele lektor 1931–33, 1934–39. Nõukogude ajal oli TRÜ vene ja slaavi keelte õpetaja 1944–49, õppeülesannete täitja 1949–59 ja ajuti hiljemgi. Vanuigi oli tema hobi väitekirjade lugemine ja nende kaitsmisel sõnavõtmine.

Juba gümnasistina tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt), avaldas artikli ajakirjas *Eesti Kirjandus* 1910, kevadel 1911 hakkas tegema kaastööd ajalehele *Uusi Aura* (Turu). Üliõpilasena tõlkis-kirjutas *Postimehele* Soome sõnumeid, tegi kaastööd ajakirjale *Keeleline Kuukiri* (Trt 1914–16, ilmus 6 nr), toimetas koos V. Reimaniga (1861–1917) EÜS rahvakalendrit „Sirvilauad“ 1914–15, oli ajakirja *Üliõpilaste Leht* (Trt) üks algatajaid ja toimetajaid 1914–15. Ajakirja *Eesti Kirjandus* (Trt) toimetuse liige 1918–19. Töötas päevalehe *Sotsiaaldemokraat* toimetuses 1919 alguses. Karskusliikumise organisatorina osales aktiivselt mitme sellealase ajakirja asutamisel ja toimetamises, oli vastutav toimetaja ajakirjades *Karske Noorus* (Trt 1920, ilmus 2 nr), *Uudismaa* (Trt) 1919–22, *Tulev Eesti* (Trt 1921–26), kuulus ajakirja *Külvaja* (Trt) toimetusse 1928–30, tegi kaastööd noorte karskusajakirjale *Kevadik* (Trt). Fenno-Ugria sekretärina oli ajakirja *Eesti Hõim* (Trt) üks algatajaid ja selle esimene vastutav toimetaja 1928–30, toimetas samuti ajakirja lisasid *Väliseestlane* (1928–30, ilmus 9

nr) ja *Fenno-Ugria Teated* (1929, ilmus 1 nr). Oli ajakirja *Välis-Eesti Almanak* (Tln) toimetuse liige 1929–34. Varssavis elades asutas ajakirja *Przeгляд Polsko-Finsko-Estonski* (ilmus neli korda aastas kuni 1939), oli selle tegevtoimetaja. Tegi kaastööd ka ajakirjadele *Ajalooline Ajakiri* (Trt) ja *Odamees* (Trt).

T: artiklikogu „Noorpõlve ideaalid” (Trt 2013); isikuarhiiv asub TÜR käsikirjakogus.

A: EBL; EAT; EE; VET; EBL tk; ENE; EÜS2; E(N)E; TRÜ BN; AA2; EÜS3; VjV; EE14; ETeadBL; ISIK; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 45 (Trt 1926); R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis I*: 43–44 (Trt 1935); M. Raamot. *Minu mälestused*. 198 (Tln 2010 [1962]); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 282–283 (Trt 2008 [1940]); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 232 jm (Trt 2015 [1950]); H. Mäelo. *Elutegevuses*. 32–34 jm (Lund 1961); *Emakeele Seltsi Aastaraamat 7/1961*. 234 (Tln 1961); *17/1971*. 207–209 (Tln 1971); *26/27: 1980–1981*. 203–205 (Tln 1983); *Keel ja Kirjandus 7/1961*: 447; *7/1971*: 429–430; *7/1982*: 389–390; M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 160 (Stockholm 1965); *Sirp ja Vasar 15.7.1966*: 5; *16.7.1971*: 4; *17.7.1981*: 7; *Edasi 16.7.1966*: 4; *20.7.1971*: 2; *13.5.1982*: 7; *Kodumaa 14.7.1971*: 7; *15.7.1981*: 7; *17.7.1991*: 4–5; *Tartu Riiklik Ülikool 29.12.1971*: 2; *17.9.1976*: 3; *1.9.1981*: 2; *21.5.1982*: 4; *Looming 7/1982*: 1006; *4/1997*: 552–556; *Kodumurre. 18*. 112–114 (Tln 1986); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. IV: 25–26 (Tln 1991 [1987]); *50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat*. 180–182 (Tln 1989); *100 aastat karskusliikumist Eestis*. 47–48 jm (Tln 1989); *Aja Puls 21/1990*: 28–29; *22/1990*: 21–24, 29; *23/1990*: 12–14; *Sirp 12.7.1991*: 6; *Maaleht 1.8.1991*: 10; K. Lomp, R. Lahi. *Kihva Värdis elu ja seiklused*. I: 84 (Trt 1993); J. Tork. *Seisata, rändur!* 108 (Brampton 1993); *Eesti Päevaleht 22.6.1995*: ...; *Kultuur ja Elu 6/1995*: 54–59; *3/2011*: 27–30; *Ajalooline Ajakiri 2/1999*: 123–130; *Peipsi piiril, Alatskivil*. 181–185 (Tartu 2000); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 220, 359, 362 (Tln 2001); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 27–28 (Tln 2010 [2002]); H. Palamets. *Lugusid toonasest Tartust*. 238–240 (Trt, Võru 2003); *Kultuuriloost noorteadlaste pilguga. II*. 45–54 (Tln 2004); *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*. 33. 166–180 (Trt 2004); *Akadeemia 12/2005*: 2667–2671, 2682; M. Soosaar. *Lase vareseid*. 55–56 (Tln 2006); *Tartu Ekspress 8.10.2009*: 8; *30.1.2014*: 4; *13.2.2014*: 4; H. Visnapuu. *Päike ja jõgi*. 146 jm (Tln 2010); E. Pajula. *Kuldne aeg*. 93 (Tln 2011); *Eesti Arst 8/2012*: 416–422; V. Ernits. *Noorpõlve ideaalid*. 9–17 (Trt 2013); *Tartu Postimees 22.11.2013*: 5; *Tuna 2/2014*: 139–144; A. Kull. *Kull ja kiri*. 246–248 (Trt 2015); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 52–53 (Tln 2018); A. Kook (1979). Noorsooajakirja „Kevadik“ temaatika ja probleemistik aastail 1924–1932. 38–40, 52 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); A. Mesikepp (1991). Eesti noorsooajakirjad 1920–1930. 33–35, 48–49 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); K. Lõuna (1999). Petsrimaa integreerimine Eesti Vabariiki 1920–1940. 54, 57–59, 88, 93–94 (TÜ ajaloo osakonna magistratöö; käsikiri TÜRs); TÜR F 83.

Ertel, Ali(i)de Elise Johani t (ps E. Tammistu; Heiti Lehtme; 25./13.7.1877 Laatre vald, Tartumaa – 20.12.1955 Arula, Otepää rajoon), kooliõpetaja, taluperenaine, literaat. Taluperemehe, vallavanema tütar, **A. Palvadre** naiseõde. Õppis A. Salomoni kõrgemas tütarlastekoolis Trt-s 1888–93, omandades koduõpetaja kutse. Pidas kodukooli isatalus Laatres 1894–96, oli koduõpetaja Kostroma kubermangus ja Uuralites 1896–99, viibis Pariisis 1899–1900, tegeles vaheldumisi kooli- ja talutööga kodus, Trt-s, Peterburis ja Soomes 1900–11, sh võttis osa 1905. a revolutsioonist; täiendas end Saksamaal 1910–11, töötas koduõpetajana Moskvas, Tambovis, Saraatovi kubermangus ja Kaukaasias 1911–14, oli Arula algkooli juhataja 1914–16, taluperenaine Keeni vallas 1916–18, kirjanik Trt-s 1918–20, kooliõpetaja Pärnus 1921–25 ja Kärldlas 1925–27 (vallandati vastuolude tõttu kohalike võimudega). Elas vaheldumisi kodukohas, Trt-s, Pärnus ja Tln-s 1927–30, seejärel alaliselt isatalus Laatre vallas. Enne II maailmasõda asus sugulaste juurde Elvasse, töötas aednikuna.

Alates 1940. aastate lõpust elas Arulas.

Avaldas luuletusi, ajakirjanduslikke lühipalu ja ka juhtkirju ajalehes *Olevik* (Trt) alates 1898, päevalehes *Postimees* (Trt) 1902–03, ajakirjas *Linda* (Trt) alates 1903, ka ajalehes *Pealinna Teataja* (Peterburi). Aastatel 1911–14 avaldas nõuandartikleid nädalalehes *Põllutööleht* (Trt) ja ajalehes *Tartu Päevaleht*. 1920.–30. aastatel tegi kaastööd kuukirjadele *Naisterahva Töö ja Elu ja Käsitööleht* (Trt) > *Naiste Hääl*, *Eesti Naine* (Trt), *Taluperenaine* (Trt).

T: mõned proosa-, luule- ja draamateosed (1910–31), sh jutustus „Rooste“ (Trt 1910).

A: PmA; EBL; EAT; EBL tk; EKBL; Jaaksoo; EKrL; EKoBL; EKL; Arula kodulehekül (https://sites.google.com/site/arulakyla/kool/); ISIK; Valgamaa ISIK; *Postimees* 24.7.1937: 6; O. Kruus. *Kirjanduslik Otepää*. 36, 39–40 (Tln 1969); O. Kruus. *Naine hanesulega*. 88–100 (Tln 1971); E. Priidel. *Kirjanduslik Hiiumaa*. 108, 110 (Tln 1972); *Keel ja Kirjandus* 7/1977: 433–434; [*Valga*] *Kommunist* 29.7.1967: 2, 4.10.1977: 3; EKA III: 552–554 (Tln 1969); E. Toona. *Rõõm teeb taeva taga tuld*. 92–96 jm (Trt 2000); *Valgamaalane* 13.7.2000: 6, 18.7.2000: 6; *Eesti Naine* 5/2003: 47; *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 81–82 (Tln 2008); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 353–354 (Tln 2014); T. Karjahärm. *1905. aasta Eestis*. 28 (Tln 2015); K. A. Hindrey. *Kirjad noortele*. 295–298 (Trt 2016); ERA.50.12.559.

Esop, Meta Alvine Tõnise t (4.7.1899 Hagudi, Rapla vald, Harjumaa – 1981? ENSV), korrektor, tõlkija. Põllutööliste tütar. Õppis Rapla elementaarkoolis, Riigi Kunsttööstuskoolis (ei lõpetanud).

Päevalehe *Vaba Maa* korrektor 1920–22, ajalehe *Päevaleht* korrektor 1922–40, samuti moenurga toimetaja ja tõlkija. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal korrektor päevalehtedes *Rahva Hääl* 1940 ja *Kommunist* 1940–41, samuti tegi tõlketöid. Saksa okupatsiooni ajal korrektor ajalehtedes *Eesti Sõna* 1941–43 ja *Maa Sõna* 1943–44, samuti tegi tõlketöid. Pärast sõda päevalehe *Rahva Hääl* tõlk, stenograafist 1944–55?. EAL liige 1927–40. **A:** *Kui kõik alles tärkas*. 82, 251 (Tln 1973); *Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900–1940*. 176 (Trt 2000); ERAF.9505.4.16.

Esop, Rurik Georg Jaani p (ka Rjurik; ps Onu X; 3.5./21.4.1891 Tln – 5.12.1957 Tln), raadioajakirjanik, ametnik. Teenis sidepataljoni raadiojaamas 1924–25. Raadio-Ringhäälingu > Riigi Ringhäälingu raadioabonentide kontrolör 1928–40 (raadiokuulamine oli tasuline ja loata kuulajate tabamiseks käivitati kontrollsüsteem).

Alates märtsist 1928 oli Raadio-Ringhäälingu teine palgaline töötaja **F. Moori** järel. Alates 1927 tegi koos F. Mooriga lastesaateid, juhtis joonistus- ja käsitöösaateid, kus lapsed said kodus Onu X-i juhendamisel ise tegutseda. Tegi ka esimesed otsereportaažid koos F. Mooriga. Kirjutas ringhäälingust ajalehtedes *Raadio* (1930–38) ja *Raadioleht* (1937–40), analüüsis raadiokuulajate ankeete.

T: aastaraamat „Ringhääling“ (Tln 1935; kaasautor).

A: ISIK; *Ringhääling*. 66 (Tln 1929); *Hommikleht* 5.6.1934: 3; V. Lään. *Ringhäälingu kroonika*. 13 (Tln 2006); *Õhtuleht* 5.6.2015: 18; TLA.1358.2.23.

Faehlmann, Friedrich Robert (ps Anonymus; 31./20.12.1798 Koeru, Järvamaa – 22./10.4.1850 Trt), arst (kolleegiumiassessor), literaat, keeleuurija. Mõisavalitseja poeg, pärast ema surma 1806 oli mõisnik von Paykulli perekonnas kasvatada. Õppis Rakvere kreiskoolis 1810–14, Trt kubermangugümnaasiumis 1814–17, TÜs arstiteadust 1817–27, *dr med* (esimene doktorikraadiga eesti meedik). Tegutses eraarstina Trt-s ja selle ümbruskonnas 1824–49, tema ravimiretsepte kasutati veel aastakümneid pärast tema surma. TÜ eesti keele lektor 1842–50, pidas loenguid ka arstiteaduskonnas 1843–45. Seisis esimese eesti üliõpilaste sõpruskonna eesotsas, oli ÕESi algataja 1838 ning esimees 1843–50. Vaadetelt valgustaja-

demokraat, võitles eesti rahva alavääristamise vastu, tõstis esile eesti rahva vaimumaaailma ja keele rikkust, oli eesti eepose mõtte algataja. Keelelaste töödega pani aluse eesti keele vormi- ja häälikuõpetusele; muistenditega pani aluse eesti (pseudo)rahvsmütoloogiale, mis said ärkamisaja ideoloogia nurgakiviks, tema kirjanduslik looming oli eesti rahvusliku kirjanduse rajamisel keskse tähtsusega. Suri tuberkuloosi.

Kuulus ÕESi väljaantud “Tarto- ja Võorro-ma rahva Kalendri” / “Ma-rahva Kalendri” (Trt) toimetusse 1840–50. Avaldas kalendrites arstlikke nõuandeid, vestelisi ja valgustusliku iseloomuga jutte (kriitilisemad kirjutised ei pääsenud tsensuurist läbi). Tema kalendrijutud on hea huumoriga ja osavalt visandatud karakteritega (nt „Tühhi jut...” 1842, „Kalendriteggija kimbus“ 1846).

T: 8 saksakeelset müütilist muistendit, milles visandas eesti jumalatemaaailma, aluseks eesti rahvamuistendid ning soome ja antiikmütoloogia motiivid (saksa keeles ÕES toimetistes „Verhandlungen der gelehrnten Estnischen Gesellschaft“ 1840–52, eesti keeles 1866 ja eraldi raamatuna „Müüdilised/[Müütilised] muistendid“, Tln 1941, 1979, 1986, 2005); ilukirjanduslik kogumik „Dr. Fählmanni kirjad“ (Trt 1883, täiendatud trükk „Dr. Fählmann'i kirjatööd“, Trt 1921), „Faehlmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetus“ (saksa keeles Trt 1936, eesti keeles „Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus“ I, Tln 1976); „Kogutud luuletused“ (Trt 1938); „Fr. R. Faehlmanni kaks avalikku esinemist aastail 1842 ja 1849“ (Tln 1988), „Fr. R. Faehlmanni käsikirjad Eesti Kirjandusmuuseumis“ (Trt 1997); loomingu koondväljaanne „Teosed“ I–III (Trt 1999–2011).

A: AA1; EBL; EBL tk; EE; ENE; E(N)E; EE14; EKBL; EKrL; Järva; EKL; VEKL; ETeadBL; ISIK; EEVA; Tervishoiumuuseum; M. J. Eisen (toim). *Tähtsad mehed. Esimene anne: O. W. Masing. – F. R. Fählmann. – F. R. Kreutzwald.* 26–46 (Trt 1883); *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht.* 24–30 (Trt 1889); *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Neljas leht.* 1–33 (Trt 1899); *Sirvilauad 1900.* 1–9 (Trt 1899); M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu.* II.2: 83–85 (Trt 1899); V. Reiman. *Kivid ja killud.* I: 32–37, 82–128 (Trt 1907); *Sirvilauad 1914.* xxxi (Trt 1913); *Sirvilauad 1916.* xxxii (Trt 1915); *Eesti Arst* 1/1922: 49–53; 2/2010: 148–152; M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu.* 20–32 (Trt 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu.* 74–75 (Trt 1922); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu koolidele.* 1.II: 243–261 (Trt 1925); *Eesti Keel* 5–6/1928: 69–80; *Eesti Kirjandus* 11–12/1928: 577–584, 632–638, 6/1929: 241–260, 3/1931: 157–169, 8/1931: 416–424, 5/1933: 231–237, 1/1938: 44–57; *Fr. R. Faehlmanni album.* (Trt 1929); *Looming* 7/1934: 827–830, 10/1934: 1184–1188, 9/1952: 1027–1028, 12/2003: 1841–1852; L. Tohver. *F. R. Faehlmanni ja F. R. Kreutzwaldi elust ja loomingust.* 7–26 (Trt 1934); F. Toomus. *Friedrich Robert Faehlmann.* (Tln 1940); *Uus Eesti* 7.4.1940: 6; *Tartu Riiklik Ülikool* 21.4.1950: 2, 21.12.1951: 2, 30.4.1975: 3; Fr. R. Kreutzwald. *Maailm ja mõnda.* 11–55 (Tln 1953); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil.* 29–30, 86–90 (Tln 1958); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu.* 340–345 jm (Tln 1963); *Keel ja Kirjandus* 7/1964: 421–425, 5/1972: 285–289, 9/1982: 457–464, 4/1985: 241–243; 6/1991: 359–365, 6/2004: 430–450, 5/2009: 321–340; 8-9/2011: 716–719; A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat.* 224–225 (Tln 1966); *Kodumaa* 11.6.1975: 5; A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised.* 49 (Tln 1980); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900.* 346 (Tln 1984); *Tulimuld* 1/1990: 20–27; *Aja Pulss* 3/1993: 16–17; *ÕESi aastaraamat 1988–1993.* 37–57 (Trt 1995); *Eesti arstiteaduse ajaloost.* 51–56 (Trt 1996); *Paõyza* 4/1998: 69–72; *Horisont* 8/1998 [*Horisondi Extra*]: 8–10; *Eesti Päevaleht* 30.12.1998: 5; *Akadeemia* 12/1998: 2471–2476; *Viruskundra* 1/1999: 4; G. Suits. *Eesti kirjanduslugu.* 145–161 (Trt 1999); *Universitas Tartuensis* 8.1.1999: 4; *Agraarteadus* 2/2000: 111; E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900.* 67–73, 92–100 (Tln 2000); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917.* 27, 122 (Helsingi 2000); *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum.* 167–172, 286 (Trt 2001); *Faehlmann ja Rakke.* (Rakke

2003); O. Kirss. *Rakvere lood ja legendid*. 111–112 (Tln 2004); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvustuse sünniaegadesse*. 125–152, 268–284 jm (Trt 2004); *Sirp* 16.9.2005: 4–5; *ÕES aastaraamat 2004–2005*. 129–131 (Trt 2006); *Hippokrates* jaanuar/2006: 72–75; V. Reiman. *Mis meist saab?* 15–53 (Trt 2008); *Rakvere ajalooline vaimsus hariduses ja kultuuris*. 21–27 (Rakvere 2009); R. Kasik. *Stahli mantlipärijad*. 63–67 (Trt 2011); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 20–21 (Tln 2011); M. Viirand. *Olnust olevatele*. 464–471 (Tln 2012); T. Liiv. *Tekst teeb oma töö*. 398–400 (Tln 2012); *Ülikool ja keelevahetus*. 119–120 (Trt 2014); S. Talvik. *Sule ja skalpelliga*. 364–406 (Trt 2015); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 93, 175–181 jm (Trt 2015); *Postimees*. AK 22.10.2016: 9; J. Undusk. *Eesti kirjanike ilmavaatest*. 115–122 jm (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 188–193 (Tln, Trt 2016); S. Zetterberg. *Rändajad Soome sillal*. 95–97 jm (Tln 2017); *Tuna* 3/2018: 125–137; J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 57–61 (Tln 2018).

Faltin, Hermann Alexander (läti Aleksandrs Faltins; 24./12.12.1819 Riia – 8.11./27.10.1899 Wiesbaden, ...), jurist, poliitikategelane (kolleegiumiassessor). Preisimaalt pärit veterinaararsti poeg. Õppis Riia kubermangugümnaasiumis, TÜs õigusteadust 1840–44, *cand jur*. Töötas Jelgavas arhivaarina 1845, Kuramaa ülemõuekohtu sekretärina 1845–52, Kuramaa kubermanguvalitsuse sekretärina 1852–53. Asus 1853 elama Riiga, töötas raesekretärina 1853–59, oli raehärra 1859–81, paistes silma liberaalse poliitikaga. Tegeles palju raudtee küsimustega, oli Riia–Daugavpils ja Riia–Tukumsi raudteekompaniide direktor, asepresident, president 1853–94.

Baltikumi kultuuriajakirja *Baltische Monatsschrift* (Riia) üks asutajaid 1859, kaastoimetaja 1859–65, ise kirjutas eelkõige poliitikast ja majandusest.

A: AA1; DBBL; BBLd.

Feldbach, Johannes Voldemar Aleksandri p (ps Juhan Nurmvee; 3.2./21.1.1901 Perjatsi küla, Vaivara vald, Virumaa – 3.9.1972 Trt), pedagoog. Kooliõpetaja poeg. 1909 asus koos vanematega elama Jamburgi (Kingissepa). Õppis Jamburi kommertskoolis 1910–18, Petrogradi ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas 1918 (ei lõpetanud), Eesti pedagoogilises instituudis Leningradis 1924–25 (ei lõpetanud), Leningradi pedagoogilises instituudi keele ja kirjanduse teaduskonnas 1933–38. Võttis vabatahtlikuna osa Vene kodusõjast 1919–22 (Punaarmee koosseisus). Kooliõpetaja Leningradis ja Leningradi oblastis 1924–33, vene keele ja kirjanduse õpetaja Baškiiri ANSVs ja Moskva oblastis Jegorjevskis 1939–44. Okt 1944 tuli tagasi Eestisse, oli TRÜ vene filoloogia õppejõud 1944–69, sh vene keele kateedri juhataja 1946–51; lisaks Trt õpetajate instituudi kirjandusõpetaja 1949–.... NLKP liige alates 1948. ENSV teeneline kultuuritegelane 1967.

Ajalehe *Edasi* (Leningrad) kirjasaatja 1923–37, avaldas luuletusi ajakirjas *Leegid* (Leningad). Päevalehe *Postimees* (Trt) kultuuriosakonna juhataja asetäitja 1945–47. Seejärel tegi kuni 1960. aastate lõpuni *Postimehele* > *Edasile* kaastööd, avaldades algul peamiselt teatrikriitikat, hiljem ka kirjanduskriitikat. Ajalehe *Tartu Riiklik Ülikool* vastutav toimetaja 1949–52, 1959–61 ja 1963–68. Looming? KK?

T: brošüürid „Maksim Gorki“ (Tln 1968) ja „Nikolai Nekrassov“ (Tln 1971), almanahh „Loov mõte“ (Trt 1960; koost).

A: EKBL; TRÜ BN; EKrL; EKL; ETeatrBL; ETeadBL?; ISIK; VE; *Edasi* 3.2.1961: 2, 5.9.1972: 4, 8.2.1976: 3; *Sirp ja Vasar* 3.2.1961: 3; *Eilsest tänasesse*. 364–373 (Tln 1965); *Tartu Riiklik Ülikool* 22.1.1971: 3, 8.9.1972: 4, 16.11.1984: 3; *Looming* 2/1971: 316–317; *Keel ja Kirjandus* 11/1972: 704; *Methis* 7: 231, 238 (Trt 2011); *Eesti pedagoogika ja kool*. 60. 76–79 (Tln 2011); EAA.T-379.1.1130.

Feldmann, Jakob August Andrei p (1935– Vanaaus; ka Weltmann; ps Jakob Pöllumees jt;

24./12.9.1871 Seli vald, Pärnumaa – 3.4.1945 Vilsandi), ametnik, metsnik, literaat. **Elvine Feldmanni** abikaasa. Lõpetas Pootsi-Kõpu kihelkonnakooli 1885, Audru Potsepa metsanduskooli 1895. Töötas 1885–1905 mitmel ametikohal: vallakirjutaja abi Enges ja Selis Pärnumaal, riigi ehitustööde kirjutaja Velisel Läänemaal, Juurus ja Tallinnas, metsametnik Olustveres Viljandimaal. Raamatu- ja kudumisäri omanik Uduveres Pärnumaal 1905–10, töötas Pärnu politseis 1910–19. Metsaülema asjaajaja Harjumaal 1919–22, metsnik Haapsalus 1922–29, metsahindaja Läänemaal 1929–31, metsavahi ajutine kt 1932–36. Seejärel elas pensionärina Lääne- ja Saaremaal. Aktiivne kohalik seltsitegelane.

Alates 1888 tegi kaastööd väga paljudele väljaannetele, sh Kuressaare ajalehtedele *Saarlane* ja *Meie Maa*. Ajalehe *Randlane* vastutav toimetaja (Pärnu 1914, ilmus 49 nr), ajalehe *Meie Kodumaa* toimetaja 1915, ajalehe *Lääne Elu* (Haapsalu) esimene vastutav toimetaja 1928 ja kuukirja *Lõbus Külaline* vastutav ja tegevtoimetaja (Haapsalu 1931–32, ilmus 7 nr).

T: jutu- ja luulekogud (1896–1926), tõlked soome keelest.

A: EAT; *Tuntud korbelaste elulood. 2. osa* (Trt 1975); ISIK; *Meie Maa* 26.4.1934: 2; *Nädal Pildis* 24/1936: 554; *Pärnu Postimees* 7.3.2008: 11; Eesti luuleilm 19. ja 20. sajandi vahetusel (<http://www.nlib.ee/index.php?id=17947>); ERA.58.5.3296; ERA.4209.3.270.

Feldmann, Elvine (ka Veltmann; –1896 Schütz; ps Elli Pöllulill; 1873 Järva-Jaani, Järvamaa – 1917), koduõpetaja. **J. Feldmanni** abikaasa.

Nädalalehe *Saarlane* (Kuressaare) toimetuse liige u 1884–1910. Tegid kaastööd ajalehtedele *Postimees* (Trt) 1895–96, *Sakala* (Viljandi) 1897–1902, *Uus Aeg* (Trt, Tln) 1899–1900, *Olevik* (Trt) 1902, *Päevaleht* (Tln) 1908, ajakirjadele *Linda* (Pärnu) 1895–1902, *Rahva Lõbuleht* (Trt, Põltsamaa, Tln 1898–1906), *Lasteleht* (Trt) 1901–06 jm.

T: naisliteraatide antoloogiad „Eesti Nais-luuletajate Album“ (Viljandi 1897, koost) ja „Kodusel koldel“ (Viljandi 1901, toim).

A: ISIK; Eesti luuleilm 19. ja 20. sajandi vahetusel (<http://www.nlib.ee/index.php?id=17947>).

Feldmann, Karl Eduard Karli p (1939– Kaarli Naanuri; ps Epi Goon; K. Põldemaa; Nanori; K. Sitik jpt; 7.7./25.6.1894 Jõgeveste vald, Viljandimaa – 16.9.1972 Viljandi), ajakirjanik, literaat, bibliofiil. Laudsepa, mööblitiseri poeg. Õppis Tarvastu kihelkonnakoolis kuni 1910, Trt Pedagoogika Seltsi õhtukeskkooli kursustel 1910–12. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1914–17 ja Vabadussõjast 1919–20. Ehitustöeline Trt-s 1910–14. Süüdistati vähemalt kahel korral vekslivõltsimises, oli vangis 1937–38 (täpsemad asjaolud teadmata). ÕES raamatukoguhoidja 1939, Trt kultuurihooone töötaja (korraldas ringide tööd, oli raamatukoguhoidja) 1940. Viljandi kultuurimaja direktor 1944–49, vallandati kui kodanlik natsionalist. Seejärel töötas Viljandi tarbijate kooperatiivis. Töötas Teatri- ja muusikamuseumis 1954–56, Viljandi muuseumis 1957–66. Lõi kaks bibliofiilset raamatukogu, esimene (u 6500 trükist) hävis Tln pommitamises 3.1944, teine (u 3600 trükist) on hoiul Viljandi muuseumis.

Hakkas ajalehtedele kaastööd tegema juba kooliõpilasena. Tema kirjutisi ilmus järjepidevalt ajalehtedes *Maleva* (Viljandi) 1909–10, *Meie Aastasada* (Trt) 1913 (toimetas seal reatasu alusel turu- ja ilmateateid, kirjutas kohalikke sõnumeid), *Olevik* (Trt) 1914, bolševistlikes ajalehtedes *Kiir > Tööline* (1917–18), *Maatamees* 1917. Vabadussõja järel oli maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) toimetuse liige 1920–24 (vallandati konflikti tõttu peatoimetajaga). Seejärel elatas end kuni 1940. a kaastööst mitmetele ajalehtedele-ajakirjadele, tegutses kuulutusteagendina (sh kalendrites). Tegid kaastööd demobiliseeritud sõjaväelaste nädalalehele *Vaba Eesti* (Trt 1922–24), ajalehtedele *Viljandi Uudised* 1927–28, *Postimees* ja selle kohalikule väljaandele *Viljandi Postimees* (1926–27), *Järva Uudised* (Viljandi 1929), *Rahva Sõna*, alates 1933 *Vaba Maa* kontserni ajalehtedele *Vaba Maa*, *Esmaspäev*, *Rahvaleht*. Vahepeal sai püsivamat tööd nädalalehes *Ühistegelised Uudised*, kus toimetas

ajaviitelehekülgi 1928–. (lahkus toimetusest vastuolude tõttu). Saksa okupatsiooni ajal töötas lühikest aega ajalehes *Maa Sõna*, Nõukogude okupatsiooni alguses lühikest aega ajalehes *Talurahvaleht*. Oli kohaliku ajalehe *Sakala > Tee Kommunismile* (Viljandi) vastutav toimetaja 1949–50, avaldas lehes kultuuri- ja teatriloolisi artikleid, hiljem Viljandi muuseumis töötades toimetab rubriiki „Kodu-uurimise radadel“. EAL liige 1922–25.

T: isikuarhiiv asub Viljandi muuseumis, tema kogutud kultuurilooliste dokumentide kollektsioon 1897–1945 asub ERAs (fond 3862), samuti käsikirjalised mälestused Viljandi kooliõpilaste mobiliseerimisest Vabadussõtta (ERA.2124.3.127).

A: ÕT II: 98; ISIK; *Sakala* 23.3.1928: 9; *Sakala kalender 1998*. 73–74 (Viljandi 1997); E. Teder (koost). *Raamat on...* III: 28–37 (Tln 2003); R. Tammai (2001). Bibliofiiliast Eestis Kaarli Naanuri raamatukogu näitel. 27 jj (Tln Pedagoogikaülikooli infoteaduse osakonna bakalaureusetöö; käsikiri TLÜARs); ERA.1357.5.142; ERA.1868.1.3197.

Felsberg, John (Johannes; ka Juhan Welsberg; 6.4.1879 Tln – 4.3.1940 Newark, NJ, USA), vaimulik, trükkal. Töötas ladujana M. Schifferi trükikojas. Asutas 1908 koos **A. Tetermanniga** Tln-s trükikoja Felsberg ja Tetermann, mis trükkis peamiselt vaimulikku kirjandust; oli trükikoja kaasomanik ja tehniline juht kuni 1913, mil trükikoda müüdi osauhisusele Ühiselu. Tln baptistide pühapäevakooli ülemjuhataja 1897–1913. Emigreerus 1913 New Yorki. Esmalt oli trükitooline, seejärel trükikojaomanik kuni surmani. Tegutses Ameerikas misjonärina, asutas 1915 usuühingu Eesti Evangeeliumi Selts, millest sai 1919. a New Yorgi Esimene Eesti Baptisti kogudus, oli koguduse jutlustaja 1915–20 ja 1925–40.

Tegi 1910. aastatel kaastööd baptistide ajakirjale *Teekäija*, kirjutades eelkõige lastele. Kuna *Teekäija* ilmumine oli Eestis 1916. a lõpul katkenud, asutas Ameerikas baptistide kuukirja *Amerika Teekäija* (New York 1918–23), oli selle väljaandja kogu ilmumisaaja jooksul ja tegevtoimetaja 1918–20 koos Friedrich Mudamaga. Hiljem trükiti tema trükikojas nädalalehte *Ameerika Eestlane* (New York 1925, ilmus 28 nr) ja New Yorgi Eesti Haridusseltsi kuukirja *Meie Tee* 1931–40. Trükkalitööd jätkas tema poeg Walter Felsberg, kes trükkis *Meie Teed* kuni 1955, samuti nädalalehte *Vaba Eesti Sõna* (New York) esimese aastakäigu 1949–50 ja kalendrisarja „Väliseestlase kalender“ 1949–54. Seejärel müüs 1955. a trükikoja.

T: J. Greberi „Ühendus vaimude-ilmaga“ (New York 1930; tõlk) ja „Kõned vaimude-ilmast“ (New York 193?; tõlk).

A: VET; *Amerika Teekäija* 6/1918: 86–88; R. Kaups. *50 aastat apostlite radadel*. 97–98, 156, 158, 163–164 jm (Keila 1934); *Meie Tee* 3/1940: 49–50, 5-8/1983: 81; *Teekäija* 4/1940: 59–60, 5/1940: 81–82; *Uus Eesti* 6.3.1940: 2; *Kirjanikult lugejale*. 81–82 (Lund 1952); *Eesti kroonika 1957*. 182 (Stockholm 1956); *Eesti raamat 1525–1975*. 138, 145 (Tln 1975); *Väliseestlase kalender 1970*: 78–79 (New York 1969); *Väliseestlase kalender 1973*. 40 (New York 1972); *Harju Muuseum 1989–1993*. 48–49 (Keila 1994); T. Pilli (toim). *Teekond teisenevas ajas*. 14 (Trt 2005); T. Pilli (1996). Eesti baptistid ja nende teoloogilise mõtte kajastumine ajakirjas „Teekäija“ kuni 1940. 16, 91–95 jm (TÜ ajaloolise usuteaduse õppetooli magistratöö; käsikiri TÜRs).

Fiskar, Anna Juhani t (ps Jaagurein; Spectatrice; Ann Viskar; 31./19.12.1882 Seli vald, Pärnumaa – 6.3.1940 Tln), korrektor (üks esimesi eestlannasid selles ametis), tõlkija. Sauniku tütar. Lõpetas Lohu vallakooli, täiendas end eratundides. Politseivalitsuse kantseleiametnik 1919.

Avaldas 1905. a jutukese nädalalehes *Ristirahva Pühapäeva leht*, järgmise aasta algul asus tööle lehe kontoris korrektori ja tõlkijana. Hiljem töötas korrektorina ja tõlkijana mitmes Tln ajalehes: *Päevaleht* 1908–18, *Sotsiaaldemokraat*, *Tallinna Teataja*. Riigi Teataja korrektor 1920–22. Seejärel töötas Vaba Maa kirjastuses, Ühiselu kirjastuses. Viimastel eluaastatel töötas vabakutselise korrektori ja tõlkijana. Avaldas lühijutte ja tõlketeoseid

ajakirjas *Rahva Lõbu-leht* ning paljude ajalehtede joonealustes, sh *Postimees* (Trt), *Tallinna Teataja* lisad, *Sotsiaaldemokraat*, *Päevaleht*, *Vaba Maa*, *Kaja*, *Uus Eesti*. Võttis osa eesti ajakirjanike esimesest kongressist Tln-s 5.1909. EAL liige 1919–40.

T: mõned tõlkeraamatud (lisaks joonealuste tõlgetele).

A: *Peatükke*. 210; P. Grünfeldt. *Minevikku jägimas*. 79 (Tln 1923); ÕT XI: 61–62 (Tln 1933); ÕT XVII: 72 (Tln 1939); *Päevaleht* 8.3.1940: 5; *Uus Eesti* 8.3.1940: 8; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 211 (Tln 1974); *Peatükke*. 175 (Trt 2000); ERA.76.5.116.

Fiskar, William Jakobi poeg (ka Villem, Villiam, Vilhelm Fisker; 14./2.2.1890 Tln – 1943 Saksamaa), sõjaväelane (major), ametnik. Katelsepa poeg. Lõpetas Tln RÜS Erakolledži 1922, õppis TÜs õigusteadust 1922–26, 1933–34 (ei lõpetanud), Eesti kõrgemas sõjakoolis 1923–26. Võttis osa I maailmasõjast 1915–17, Vabadussõjast 1918–20 ja II maailmasõjast (Saksa armees). Töötas ametnikuna Tln talurahva põllupangas kuni 1915. Arreteeriti bolševike poolt Petrogradis 4.1918 (vabastati süüdistust esitamata 5.1918) ja Tallinnas 11.1918 (vabastati süüdistust esitamata 12.1918). Teenis Eesti sõjaväes 1917–28, seejärel ametnik Pikalaenu pangas 1928–40. Aktiivne sporditegelane, jalgpallur. Vabadussõjalaste Liidu liige 1929/30–32. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.12.1940 (süüdistati osavõtus Vabadussõjast ja 1924. a detsembrimässu mahasurumisest, vapsluses), vabastati 20.3.1941 ja saadeti ümberasujana Saksamaale. Ametlikult kinnitamata andmeil hukati koonduslaagris saksavastase tegevuse eest.

Ajalehe *Eesti Spordileht* (Tln) toimetuse liige 1923–28.

A: SBL; AA3; ESB; OkM; R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 18 jm (Stockholm 1991); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 48, 130, 149, 252 (Tln 2001); ERAF.130SM.1.1638-1.

Frank, Niina Joosepi t (Нина Иосифовна Франк; sünd N. И. Корчак-Котович; ps Н. И. Корвич; 14./1.10.1891 Vilež (Veliž), Vitebski kubermang – 16.9.1949 Burlingame, California, USA), literaat, ajakirjanik. Vene-poola aadliku tütar. Omandas kõrgema põllumajandusliku hariduse (agronoomi diplom). Mõnd aega töötas Tšernigovi kubermangus. Enne I maailmasõda elas Põhja-Ameerikas, 1913 tuli tagasi Venemaale. Võttis osa I maailmasõjast halastajaõena, Riia rindel tutvus alampolkovnik Roman/Richard Frankiga (pärit Narva-Jõesuust), kellest sai tema abikaasa. 1918. a paiku asus elama Harbiini, mõisteti Nõukogude võimude poolt kolmeks aastaks vangilaagrisse. 1922 opterus koos abikaasaga Eestisse, asus elama Narva. Väidetavalt oli seotud inglise luurega. Pärast *Нарвский листок*'i sulgemist 1928 emigreerus koos abikaasaga USAsse. 1936–37 elas mõnd aega Eestis. Veendunud monarhist.

Saatis Ameerikast sõnumeid Vene ajalehtedele. Vene kodusõja ajal toimetas Siberis valgekaartlike ajalehti *Призыв*, *Русская армия*. Eestis töötas ajakirjanikuna vene lehtedes: *Ревельское время* (1925, ilmus 16 nr), *Русский голос* (Tln, Narva 1923–25, ilmus 63 nr), *Старый нарвский листок* (1923–25), *Новый нарвский листок* (1926–27), ajalehe *Нарвский листок* (1926–28) väljaandja ja toimetaja.

T: kolm tomatit: “Потерянный и обретенный император” (Berliin 1925), “Тайны советских подвалов” (Narva 1925), “В стране свободы и золота” (Tln 1936); jutustus “Рихард Юльге” (Tln 1937); “Настольная книга каждой хозяйки, жены и матери” (Tln 1937).

A: С. Г. Исаков. *Культура русской эмиграции в Эстонии 1918–1940. Статьи. Очерки. Архивные публикации*. 248–273 (Tln 2011); ERA.1.7.48; ERA.36.2.2383; TLA.186.1.317 leht 46.

Franzdorf, Tõnu Martin Märdi/Mardi p (ka Franzdorff; eestistatud Aruküla; ps T. F. Küla;

Tõnu Küla; Tiit Kaljumaa; K. Kokla jt; 28./16.8.1862 Venevere küla, Virumaa – 22.10.1940 Luunja vald, Tartumaa), trükkal, ajakirjanik. Viinapõletaja poeg, **H. Visnapuu** äi. Õppis Venevere vallakoolis ja kihelkonnakoolis, täiendas end iseõppijana. Pärast leeri elas Venemaal. Sõjaväeteenistuses Poolas 1882–89. Iisaku ja Tudulinna kordnik 1889–90. Seejärel asus elama Narva, raamatukaupluse omanik 1890–1917 ja trükikoja omanik 1895–1917, bolševikud rüüstasid trükikoja ja viisid selle Venemaale. Elas Narvas 1930. aastate lõpuni, seejärel viimased eluaastad Luunjas.

1880.–90. aastatel tegi kaastööd ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt), *Olevik* (Trt), *Valgus*, *Sakala* (Viljandi), *Virulane*, *Virmaline* (Narva), *Postimees* (Trt), ajakirjadele *Oma Maa* (Trt) ja *Meelejahutaja* (Trt). Avaldas nii algupäraseid kui tõlgitud jutte, romaane ja luuletusi. Pärast mitmekordset taotlust sai loa asutada Narvas ajaleht *Kaja* (1906–11) > *Narva Uudised* (1911) > *Ilmarine* (1911–12) > *Uusleht* (1912–18). Oli lehe väljaandja kogu ilmumisaja jooksul 1906–18 ja vastutav toimetaja 1906–14. Andis välja ja toimetas ka lehe lisasid: nädalakiri „*Kaja*” lisaleht > „*Kaja*” kirjandusline lisa (1906–11), *Kaja nalja- ja pilkenalja-lisa Siil* (1910, ilmus 12 nr), *Narva Uudiste Kirjandus ja Teadus* (1911, ilmus 18 nr), „*Ilmarine*” kirjandusline lisa (1912, ilmus 9 nr). Vabadussõjas oli ajalehe *Päevaleht* sõjakirjasaatja 1919. Eesti Vabariigi ajal piirdus tema ajakirjanduslik tegevus sõnumite saatmisega ajalehtedele, oli ka Riigikogu valimiste eelse ajalehe *Rahva Hää* väljaandja ja vastutav toimetaja (Narva 1926, ilmus 3 nr).

T: käsikirjalised mälestused tegevusest sõjakirjasaatjana Vabadussõjas (ERA fond 2124).

A: ÕT I: 46; ISIK; *Klassivõitlus* 10/1919: 21, 12/1919: 21; *Postimees* 22.8.1927: 1; *Proletaarne Revolutsioon Eestis* 2/1927: 48–50; *Päevaleht* 18.8.1932: 6; *Uus Eesti* 28.8.1937: 9; H. Visnapuu. *Päike ja jõgi*. 64 (Lund 1951); *Keel ja Kirjandus* 2/1968: 93, 3/1968: 177, 4/1968: 229–230; EAA.2111.1.6679; ERA.2124.3.31.

Freiberg, Karl → Kurmiste, Oskar

Freundlich, Carl Wilhelm (tegelikult Henrikson; 24./12.2.1803 Kuressaare – 21./9.1.1872 Muhu), köster, literaat. Kangru poeg. Alghariduse sai kirikuõpetaja Schmidti kodus, omandas Kuressaares mõningaid oskusi muusika alal. Tisleri õpipoiss 1821–24, Muhu koguduse köster ja kooliõpetaja 1825–72, tegutses ka vallakirjutajana ja Piiri riigimetsavahina, oli Väikese väina sillaehitustööde ülevaataja. Tegeles aianduse ja mesindusega.

Tegi kaastööd nädalalehele *Perno Postimees* 1861–69. Koostas-toimetas kalendrid: „*Marahwa Kalender*” (Pärnu) 1852–57 ja 1863–66 ning „*Eesti-rahwa mönnus Kalender*” (Kuressaare) 1863–73, „*Eesti rahwa Kalender*” (Pärnu) 1870–73.

T: sentimentaalsed rahvaraamatud (mugandatud saksa keelest) „Siin on Magdeburgi-linna hirmsast ärrarikkumisest...” (Pärnu 1837, 1843, 1848), „*Appolonius*” (Pärnu 1846, 4. tr 1888), mõned luule- ja proosakogud (1857–72, mitmed luuletused levisid rahvalauludena); nõuandebrošüürid „*Pöllomehhe ait*” (Pärnu 1849, 1863, 1888) ja „*Pöllomees*” (Kuressaare 1864).

A: PmA; EBL; EE; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EABL; EKOBL; EE14; EKL; *Muhumaa*. 591–592; SK; ISIK; EEVA; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 327–328 (Trt 1898); M. Kampmann. *Eesti vanem ilukirjandus*. 70–81 (Trt 1908); G. Suits. *Eesti lugemiseraamat* I: 80 (Helsingi 1916); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu koolidele* I: 208–213 (Trt 1925); *Eesti Kirjandus .../1926*: 384; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 14 (Tln 1927); *Kommunismiehitaja* 26.3.1963: 3, 3.2.1972: 3; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 76, 78 (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 362 (Tln 1963); *Keel ja Kirjandus* 7/1963: 415; EKA I: 450–457 (Tln 1965), II: 182 (Tln 1966); A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 190–203 (Tln 1966); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 211–213 (Tln 1970); J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse*

arengust Eestis. 18–20, 36 (Tln 1991); *Eesti pedagoogika ja kool* XLVII: 4–12 (Tln 1995); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 109–112 jm (Tln 2000); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 158, 183 (Tln, Trt 2016).

Freytag, Franz Heinrich (11.4.1841 Kunthal (Kunowo), Preisimaa – ?), gümnaasiumiõpetaja Kuressaares.

Toimetas nädalalehte *Arensburger Wochenblatt* 1909–13.

A: EAA.3151.1.192; EAA.3151.1.45.

Freytag-Loringhoven, Charles Napoleon Haro Burchard Baron von (28./16.4.1879 Kuressaare – ? Saksamaa), ... Saaremaa rüütelkonna konvendisaadiku, maanõuniku poeg, **O. von Moeller**'i väimees. Oli Saaremaa rüütelkonna sekretär, aurahukohtunik. 1918. a oli ka üks Saaremaa esindajaid Riias Maanõukogul, kus püüti rajada Balti hertsogiriiki. Tema poeg kindralleitnant B. von Freytag-Loringhoven oli A. Hitleri adjutant 1944–45.

Andis välja ja toimetas nädalalehte *Arensburger Wochenblatt* 1914–15 ja selle järglast *Arensburger Zeitung*, mis ilmus Saksa okupatsiooni ajal 11.1917–11.1918.

A: N. von Essen. *Genealogisches Handbuch der Oeselschen Ritterschaft*. 125–126 (Trt 1935); *Saaremaa*. 2: 240 (Tln 2007); EAA.3151.1.177; EAA.3151.1.204.

Friebe, Wilhelm Christian Johann Christiani p (27./16.7.1761 Ballhausen, Tüüring – 26./14.9.1811 Riia), ajaloolane, ametnik, koduõpetaja. Esmase hariduse sai kodus, õppis Hannoveri ja Güstrowi gümnaasiumides, Göttingeni ülikoolis usuteadust, loodusteadusi ja statistikat 1781–84; TÜ audoktor 1811. Tuli Liivimaale 1784, töötas koduõpetajana Adseli lossis ja Marienburgi (Aluksne) mõisas 1784–1801; Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi sekretär 1801–11, samuti Trt õpperingkonna inspektor 1804–10. Uuris Liivi- ja Estimaa ajalugu, loodust ja põllumajandust, tegi süstemaatilisi teaduslikke loodusvaatlusi. Avaldas ratsionaalset põllumajandust propageerivaid, ataatistilisi ja ajaloolaseid uurimusi.

Avaldas arvukalt artikleid teadusajakirjas-kogumikesarjas *Nordische Miscellaneen* (Riia) 1788–90. Oli Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi teatmik-ajakirja *Oekonomisches Repertorium für Liefeland* toimetaja (Riia 1808–11, ilmus 6 korda aastas). Ajakirja eemärgiks oli arendada kohalikku (põllu)majandust, selles refereeriti praktilisi õpetusi Lääne-Euroopa (peamiselt Saksa) põllumajandusajakirjadest ja -raamatutest, avaldati kohalikke soovitusi ja uurimistulemusi, samuti lühisõnumeid. Kaastöötajateks olid enamasti mõisnikud ja kirikuõpetajad. Ajakiri saadeti tasuta Liivi kubermangu iga kihelkonna kirikuõpetajale, kes seda soovijatele laenutas.

T: Liivimaa üldajalugu „Handbuch der Geschichte Lief-, Ehst-, und Kurlands“ I–V (Riia 1791–94), „Grundsätze zur einer theoretischen und praktischen Verbesserung der Landwirtschaft in Livland“ I–IV (... 1802–08), „Oekonomisch-technische Flora für Liefeland, Ehstland und Kurland“ (Riia 1805) jm.

A: R/N 1 (1827): 607–612; R/N 1 (1861): 202; EBL; EBL tk; DBBL: 229; Redlich: 96; EE14; ETeadBL; EEVA; Ericus; EKA I: 235 (Tln 1965); *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist* V: 167–183 (Tln 1985).

Fuks, Johannes Andrese/Andrei p (ka Vuks; 1936– Johann Kalda; ka Joan(n), Jaan, Juhan; 23./11.11.1890 Tahkuranna vald, Pärnumaa – 18.6.1977 Uulu külanõukogu, Pärnu rajoon), taluperemees, poliitikategelane. Talupidaja-kaluri poeg. Õppis Pärnu linnakoolis 1902–07, omandas algkooliõpetaja kutse Valgas 1912. Võttis osa I maailmasõjast 1914–17 (sh lõpetas Oranienbaumi lipnikekooli 1915) ja Vabadussõjast 1918–20 (Vabadusristi kavalier). Töötas isatalus kuni 1909, seejärel telefonist Pärnu raudteejaamas 1910–11, köster-kooliõpetaja Tartumaal Priipalusal 1911–14, asundustalu peremees Uulu vallas 1920–44. Võru maavalitsuse

teedeosakonna juhataja 1938–40. Pärnu maavolinik 1924–34, sh maavolikogu esimees 1927–30, Riigikogu liige 1926–34 (asunike fraktsioonis, hiljem Põllumeestekogude jt koonduse nimekirjas; volitused lõpetati 1937), Uulu vallavolinik 1934–38; aktiivne kohalik seltsitegelane. Saksa okupatsiooni ajal põllumajanduse keskvalitsuse Pärnumaa osakonna juhataja 1943–44. Arreteeriti 25.11.1944, mõisteti kümneks aastaks vangi (kuulumine Omakaitseesse 1943–44), kandis karistust Mordva ANSVs. Vabanes 17.12.1955.

Ajalehe *Pärnumaa Hääl* vastutav toimetaja (Pärnu 1923–24, ilmus 5 nr), hiljem ajalehe *Maaleht* kohaliku väljaande *Pärnu Maaleht* vastutav toimetaja (11.1931–4.1932, ilmus 66 nr). Avaldas kirjutisi ka mujal ajakirjanduses.

A: EAT; EVK; VjV; EVRK; ISIK; OA; OkM; *Joe Niiluse tähtraamat 1933*. 63 (Pärnu 1932); *Elu* 19.4.1940: 2; R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 104–106, 223–224 (Stockholm 1991); *Pärnu Postimees* 25.9.2008: 8–9; ERA.495.7.1495.

Funk, Aleksander Mihkli p (1.11.1884 Trt – 5.9.1940 Javasi küla, Mordva ANSV), fotograaf. Lukksepa ja õmblejanna poeg. Lõpetas Trt linnakooli 1907. Õppis fotograafiat Trt-s A. Stadeni firmas 1907–08. Kolis Peterburi, töötas õukonnafotograaf Carl Bulla juures 1908–14. Võttis osa I maailmasõjast 1914–17 (Vene välisanitaarrongi fotograaf). Rahvahariduse komissariaadi muinsuskaitse osakonna fotoosakonna juhataja 1918–19, sõjaväeinseneride kursuse fotograaf 1918–22, teenis jalaväekoolis ja kõrgemas sõjatehnilises koolis 1922–24. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 6.1924, mõisteti surma (§58-1, süüks spionaaz). Veebr 1925 kergendati karistustmäära (10 aastat vangistust + 5 aastat asumisel), kandis karistust Leningradi vanglas 1924–28 ja Kemi vangilaagris 1928–31, vabanes amnestiaga. Seejärel oli Valge mere – Balti kanali ehituse fotograaf 1931–33, töötas Valge mere – Balti kombinaadis 1933–35, Rõbinski veesõlme ehitusel 1936–37 (koondati), seejärel fotograaf Voronežis 1938 ja Borisoglebskis 1938–39. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 3.8.1939 (kahtlustati spionaazis), karistati 8-aastase vangistusega (§58-1a, sotsiaalselt ohtlik element), suri vangilaagris. Rehabiteeritud 30.7.1991.

Tegi fotoalast kaastööd eesti ajalehtedele. Päevalehe *Postimees* lisalehes *Sädemed* (Trt) ilmus 1915. a seeria tema sõjafotosid. Petrogradi ajakirjade *Огонёк*, *Искра* ja *Солнце России* fotograaf 1917.

A: *Väliseestlase kalender 1968*. 46 (New York 1967); *Väliseestlase kalender 1969*. 45–46 (New York 1968); *Postimees*. AK 25.3.2017: 11; Rahvusrhiiivi ajaveeb (blog.ra.ee); ERAF.130SM.1.14462.

Gailit, August Georg (ps Ge.; 9.1.1891/28.12.1890 Kuiksilla, Valgamaa – 5.11.1960 Örebro, Rootsi), kirjanik. Ehitusmeistri poeg, **K. Gailiti** lell, **V. Kruusi** onu, **R. Eliaseri** naisevend, **J. Sapase** naisevend. Õppis Trt linnakoolis 1905–07 (ei lõpetanud), täiendas end iseõppijana ja eratundides 1907–11, mh kuulas Rostovtsevi erailikoolis Trt-s meditsiiniloenguid. Pressiatašee Eesti saatkonnas Riias 1920–22, elas Saksamaal, Prantsusmaal ja Itaalias 1922–24, tegutses kutselise kirjanikuna Trt-s ja Tln-s, vahepeal oli Vanemuise teatri direktor 1932–34. Kuulus kirjanikerühmitusse Siuru 1917–19. Saksa okupatsiooni ajal 1941–44 nimetati Tln raehärraks. Sept 1944 põgenes Rootsi, elas kutselise kirjanikuna Ormesta mõisas Örebro lähistel.

Trükidebüüdiks oli jutustus „Õö”, mis ilmus ajalehes *Rahva Päevaleht* (Trt) märtsis 1909. Avaldas ilukirjandust ja kirjandusülevaateid ajalehes *Rahva Päevaleht*, ajalehe *Tallinna Teataja* nädalakirjas *Külaline*, ajalehe *Peterburi Teataja* lisas *Kirjandusline-teadusline lisa*, samuti provintsilehtedes, nt jutustus „Kui päike läheb looja” ilmus ajalehe *Meie Kodumaa* (Viljandi ja Pärnu) joonealuses 1909. Aastatel 1911–14 elas Riias ja töötas ajalehe *Dzimtenes Vēstnesis* toimetuses, mh avaldas seal eesti ja soome kirjandust tutvustavaid artikleid ja aastaülevaateid, mõned artiklid ilmusid ka kuukirjas *Domas* (Riia) 1912–15, ajalehtedes *Latvijā* ja *Jaunā Dienas Lapa*; samal ajal saatis artikleid Läti kultuurielust päevalehele

Postimees (Trt). Esimese maailmasõja ajal oli rindereporter, saatis sõnumeid ajalehtedele *День* (Peterburi), *Dzimtenes Vēstnesis* (Riia) ja *Päevaleht*. Oli toimetuse liige päevalehtedes *Tallinna Teataja* 1916–17 ja *Postimees* 1917–18. Vabadussõjast võttis osa sõjaväeametnikuna-kirjasaatjana, tema kirjutised ilmusid eelkõige *Postimehes*. Avaldas kirjanduslikke följetone päevalehtedes *Postimees*, *Päevaleht*, novelle ja följetone ajakirjas *Looming* jm. Kirjandusajakirja *Looming* (Trt) toimkonna liige 1926–27 ja 1935. Paguluses tegi kaastööd mh kuukirjale *Kodukolle* (Vadstena).

T: alates 1910 avaldas jutustusi ja novelle; romaaniid „Toomas Nipernaadi” (Trt 1928, 6. tr 1996), „Karge meri” (Trt 1938, Vadstena 1949, Tln 1983), „Ekke Moor” (Tln 1941, 5. tr 1990), „Leegitsev süda” (Vadstena 1945, Lund 1956, Tln 1990) jm; följetonikogumikud „Klounid ja faunid” (Trt 1919, Tln 2011) ja „Aja grimassid” (Trt 1926); trükkis on ilmunud G. kirjad I. Trotskile (*Keel ja Kirjandus* 10/1989), **F. Tuglasele** (*Litteraria* 10, Trt 1996), Eesti Kirjanike Kooperatiivile (*Litteraria* 15, Trt 1999), A. Laurile (*Tuna* 1/2007), E. Ilbakule (Tln 2009).

A: EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; EKirP; EKBL; EKKE; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; Erni; ISIK; KrS; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 84–85 (Trt 1926); *Looming* 1/1929: 84–88, 1/1991: 88–95, 8/1991: 1098–1103; 5/1997: 715–716; 9/2006: 1382–1385; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis* I: 121–122 (Trt 1935); M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu*. 243–258 (Trt 1936); *Kodukolle* 1/1946: 4–5; *Tulimuld* 1/1951: 21–34, 4/1960: 241–284, 2/1961: 87–88, 1/1962: 29–34, 1/1991: 3–7, 2/1992: 59–60; A. Gailit. *Üle rahutu vee*. 241–255 (Tln 2008 [1951]); *Kirjanikult lugejale*. 138 (Lund 1952); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 201 (Toronto 1959); *Mana* 4/1960: 242–243, 2-3/1966: 4–9; 30/1965: 4–10; *August Gailit 1891–1960* (Lund 1961, sisaldab bibliograafiat); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 90 (Tln 1966); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 283–284 jm (Tln 1974); *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 124–125 (Toronto 1980); EKA IV.1: 369–383 (Tln 1981); *Viruskundra* 10/1990: 6, 1/1991: 5, 3/1991: 3; 10/1991: 3; *Keel ja Kirjandus* 1/1991: 1–13; 8-9/2013: 703–705; *Teater. Muusika. Kino* 1/1991: 33–39; *Aja Pulss* 1/1991: 18–21; *Kodumaa* 30.1.1991: 6; A. Gailit. *Põhjaneitsi*. 315–324 (Tln 1991); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 63, 81 (Tln 2010 [1994]); *Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1993–1994*. 173–178 (Kuressaare 1995); J. Vaiksoo. *Gailit ja Nipernaadi* (Tln 1996); K. Ristikivi. *Viimne vabadus*. 190–198 (Trt 1996); A. Gailit. *Kas mäletad, mu arm?* 619–628 (Trt 1997); *Jüri Vilms mälestustes*. 600–601 jm (Trt 1998); H. Grabbi. *Tulgu uus taevast*. 121–127 (Tln 1999); I. Grünthal. *Müütide maagia*. 97–107 (Trt 2001); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 268–269 jm (Trt 2001); *Sajandi sada Eesti suurkujut*. 46–47 (Tln 2002); K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 42, 64, 74 jm (Tln 2002); *Akadeemia* 1/2004: 199, 7/2004: 1652; *Valgamaalane* 14.1.2006: 8; L. Viitol, K. Kello (koost). *Sinu, minu ja meie Riia*. 144–147 (Trt 2008); *Eesti kirjandus paguluses*. 35–41, 271, 618, 664–665, 769 (Tln 2008); *Eesti Ekspress. Areen* 3.9.2009: B9; K. Ast Rumor. *Tule ja päikese all: maailma lõpus. III*. 242–245 (Trt 2009); *Uurimusi 1920.-1930. aastate eesti kirjandusest*. 39 (Tln 2009); M. Vaino (koost). *Viuldaja karussellil: August Gailit Tammsaare juures*. (Tln 2009); H. Visnapuu. *Päike ja jõgi*. 273–276, 285–288, 321 jm (Tln 2010); R. Parve. *Minu aeg*. 80 (Tln 2010); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 72–73 (Tln 2011); M. Sillaots. *Kirg ja kavalus*. 221–226 (Trt 2012); *Mari* detsember/2012: 128–130; *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 321 (Tln 2014); T. Haug. *Tagasi Troojamäele*. 13–25 (Tln 2015); *Sirp* 8.1.2016: 28; K. A. Hindrey. *Kirjad noortele*. 323–325, 345–347 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 409–413 (Tln, Trt 2016); E.-M. Talivee, K. Meiel, M. Niitra, P. Helme. *Just sellist Eestit*. [1928] (Tln 2018).

Gailit, Karl Karl Jakobi p (3.10.1922 Nursi vald, Võrumaa – 23.7.1998 Tabasalu, Harku vald, Harjumaa), mehaanik. Veskiomaniku poeg, **A. Gailiti** vennapoeg, **R. Eliaseri** abikaasa

vennapoeg, **J. Sapase** abikaasa vennapoeg, **V. Kruusi** nõbu. Õppis Tln 2. kommertskoolis>keskkoolis 1935–41, TÜs majandusteadust 1942–43 (ei lõpetanud). Suvel 1941 varjas end Nõukogude võimude eest metsas, kuulus Omakaitsele 1941–43. Võru poliitilise politsei assistendi kt 7.–8.1941. Võttis osa II maailmasõjast 1943–45 (Saksa armee vabatahtlik, sõjakirjasaatja). Vangistati Tšehhis Nõukogude vägede poolt 9.5.1945, oli sõjavangis Kaukaasias 1945–48 (esines kui sakslane Karl Ensen [Ензен]). Arreteeriti 23.3.1948, mõisteti 25 aastaks vangilaagrisse ja 5 aastaks asumisele (§58-1, süüks nõukogudevastane võitlus 1941–45, Nõukogude kodakondsuse varjamine, kuulumine põrandaalusesse fašistlikku organisatsiooni vangilaagris 1947–48), kandis karistust Komis 1948–52 ja Taišetis Irkutski oblastis 1952–57. 1956. a vähendati karistumäära 15 aastale; vabanes 12.1957, tuli tagasi Eestisse. Sovhoosi peamehaanik; Tln ekskavaatoritehase Talleks lukksepp 1959–60, eksperimentaalosakonna juhataja 1960–72, metallkonstruktsioonide tsehhi juhataja 1972–... ja 1978–84, seejärel töödejuhataja kuni 1993.

Koolilehe *Realist* toimetuse liige 1940. Teise maailmasõja ajal oli Saksa armee sõjakirjasaatja 1943–45, tema kirjutisi ilmus ajalehtedes *Eesti Sõna*, *Postimees* (Trt), *Võrumaa Teataja* ja *Rindeleht*. Eesti SS-diviisi rindelehe *Varemeist Tõuseb Kättemaks* toimetuse liige 1944–45, peatoimetaja 8.1944 (Eesti, Glogau [Poola], ilmus 41? nr). Eesti SS-sõjakirjasaatjate rühma rindelehe *Kodumaa* tegevtoimetaja (Kuressaare 10.1944, ilmus 2 nr). Pärast Eesti taasiseseisvumist avaldas 1992–94 poolsada artiklit II maailmasõja lahingutest Eestis ajalehtedes *Rahva Hääl*, *Eesti Sõnumid* ja *Videvik*.

T: mälestusteraamat „Eesti sõdur sõjatules“ (Tln 1995; sisaldab artiklite bibliograafiat 1992–94).

A: AA3; *Järva Teataja* 5.8.1944: 2; *Looming* 1/1991: 88; K. Gailit. *Eesti sõdur sõjatules*. (Tln 1995); *Sõnumileht* 1.8.1998: 10; M. Tamberg (koost.). *Eesti mehed sõjatules*. 327–328, 330 jm (Saku 1999); *Reaali Poiss* 1/2001: 5; A. Kõverjalg. *Punane labürint*. 84–85 (Trt 2006); A. Kõverjalg. *Mõtteid lõpusirgel*. 173–176 jm (Trt 2006); M. Laar (koost.). *Sõjakirjasaatjad Saksa armee II maailmasõjas*. 16–19, 105 jm (Tln 2007); *Postimees*. Raamat 21.6.2007: 8; H. Ojalo. *Legion 1942–1945*. 135 jm (Tln 2015); *Akadeemia* 8/2014: 1532–1533; ERR arhiiv („Reportaaž kodust“ I–II 1992; „Need aastad ei unune“ 1993; „Eesti sõduritund“ 1994); ERAF.129SM.1.26763.

Geertz, Wilhelm August (28.5.1816 Liivimaa – 1864), arst (kolleegiumiassessor). Õppis TÜs arstiteadust 1837–41, *dr med*. Kihelkonnaarst Cesvaines, maa-arst Dubultis, seejärel arst Riias Liivimaa kroonupalatis ja Riia lähistel Alexanderehöhe (Aleksandra Augstums) raviasutuses. Toimetas päevalehte *Rigasche Zeitung* 1858–60.

T: näidend Riia teatri avamise puhul (1859).

A: AA1.

Genss, Nosson Beri p (ka Noson Gens; 20./8.4.1885 Vilno (Vilnius) – 12.9.1972 Tln), arst. Kindategija poeg. Õppis Trt juudi algkoolis ja vene gümnaasiumis 1893–1905, arstiteadust Viini ülikoolis 1905–06 ja TÜs 1905–14; täiendas end Moskvas 1915–17. Võttis arstina osa I maailmasõjast 1917–18 ja Vabadussõjast. Oli revolutsioonilise tegevuse pärast vangis 1907–08. Riia linnahaigla assistent 1914–15, silmaarst Tln-s 1923–29 ja Trt-s 1929–40. Osales aktiivselt juudi seltsielus, asus 1914 koguma Eesti juudi ühingute, seltside, isikute ja kogukonna kohta materjale. Põgenes 1941 Nõukogude tagalasse, töötas Kuibõševi oblastis külahaigla arstina 1941–44. Pärast Saksa okupatsiooni tuli tagasi Eestisse, Harjumaa polikliiniku silmaarst 1944–50, seejärel Tln nakkushaigla arst 1951–..., lastehaigla polikliiniku peaarst.

Eesti juutide ajalehe *Uus „Meie Sõna“* väljaandja ja vastutav toimetaja 1931–32 (tema juhtimisel ilmus 17 nr). Eesti juutide ajalehe *Undzer vort = Meie Sõna* väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1931–33 ja 1937, ilmus 19 nr). Toimetas ja andis välja kultuurialmanahhi

„Noor-Jiddisch = Jung-jidiš” (1937). Kirjutas eesti ajakirjadele ja ajalehtedele artikleid juudi rahvakunstist ja ajaloo.

T: brošüür „Zur Geschichte der Juden in Eesti” (Trt 1933); „Bibliographia Judaica in Eesti” (Trt 1931; koost), „Bibliograafia judaica Eestis” (Tln 1937; koost); mälestused „Как мы бежали от фашистов” (Eesti Juudi Muuseum, <http://eja.pri.ee>); isikufond ERAs (ERA.2282).
A: AA2; EA; EAA.402.1.6202; EAA.402.1.6203; EAA.R-271.2.1009; ERA.2282; Mart Rõbaki andmed (2013).

Gentalen, Julius August Mihkli p (ps Monaceros; 18./5.1.1903 Taevere vald, Viljandimaa – 22.6.1966 Catskille, NY, USA), ametnik, kunstnik. Möldri, hilisema urjadniku poeg; **M. Ruubeli** väimees. Õppis Viljandi poeglaste gümnaasiumis 1921–23, Tln kolledžis 1931–33, TÜs õigusteadust 1933–40 (vaheagadega); hiljem täiendas end õlimaali alal New Yorgi osariigi ülikoolis. Võttis osa Vabadussõjast 1919. Viljandimaa rekvireerimise ja sõjakahjude hindamise komisjoni volinik 1919–21. Alates 1923 elas Tln-s, oli Kaitseväge ühendatud õppeasutuse staabi joonestaja ja kantseleiametnik 1923–36, haridusministeeriumi käsundusametnik 1936–... Saksa okupatsiooni ajal oli sisedirektooriumi juriskonsult ja juriidilise osakonna juhataja. Sept 1944 põgenes Saksamaale, elas põgenikelaagrites Kemptenis ja Altenstadtis. Suvel 1949 emigreerus USAsse, elas Catskille’s, oli seenefarmi KB Product Corporation raamatupidaja 1950–63, andis ka kunsttunde. Kunstnikuna peamiselt iseõppija; akvarellist ja maali, näitustel esines alates 1924. Pilkelehe *Meie Mats* karikaturist 1920–23, ajalehe *Sakala* (Viljandi) karikaturist 1921–22. Tegi karrikatuure peamiselt kohalikel kommunaalteemadel, aga ka välis- ja sisepoliitikast. Põgenikelaagris oli ajalehe *Kauge Kodu* > *Kauge Kodu Päevauudised* (Kempton, Altenstadt) toimetuse liige (kujundaja, illustraator) 1945–49. Väljaanne ilmus kaks korda nädalas rotopaljunduses.

A: VEK; AA3; EKABL; VEPER; *Nädal Pildis* 18/1938: 430; *Taluperenaine* 2/1940: 31; *Vaba Eesti Sõna* 7.8.1958: 9, 17.1.1963: 8, 30.6.1966: 11; *Väliseestlase kalender 1963*. 107 (New York 1962); *Eesti Päevaleht* 22.1.1963: 2; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 508, 514, 516–517, 537 jm (Tln 2010 [1978]); *Keel ja Kirjandus* 2/1998: 113; F. Kool. *DP Kroonika*. 283, 729, 739, 742, 755 (Lakewood 1999); *Sakala kalender 2001*. 99–101 (Viljandi 2000); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 1999*. 145–149 (Viljandi 2000); *Sakala* 27.9.2000: 5; 7.2.2007: 6; *Postimees* 5.2.2007: 20; *Sakala kalender 2008*. 97–106 (Põltsamaa 2007); EAA.2100.1.2094.

Gildenmann, Berend (ka Parend Gildemann; 15./3.10.1822 Vana-Vigala, Läänemaa – 20./8.4.1884 Pärnu), kooliõpetaja. Taluperemehe, kooliõpetaja poeg. Õppis Pärnu kreiskoolis, lõpetas Tln kreiskooli; tegi kodukooliõpetaja eksami Tln kreiskoolis 1838. Vigala kösterkooliõpetaja 1838–44, Jädivere seminari juhataja 1844–50 (teistel andmetel kuni 1851), Nurme vallakooli õpetaja 1850 (või 1851)–61, seejärel elatas end raamatuköitjana Pärnus. Suri vaestemajas.

Käsikirjalise nädalalehe **Õppetus Vabdrahvale* abitoimetaja (Jädivere, Vigala kihelkond 1844–?). Tõlkis parun B. von Üexkülli koostatud lehe eesti keelde, paljundas seda Jädivere seminari õpilaste abiga ja levitas kihelkonnas. Hiljem oli nädalalehe *Perno Postimees* lisalehe *Lõbbus Juttustaja armsaks aeawiteks* vastutav toimetaja 1865–66.

T: esimene kirikulooõpik „Juttustamised Jummal rigist Ma peäl“ (Pärnu 1845; tõlk), esimene eestikeelne geograafiaõpik „Mailma made õppetus“ (Pärnu 1849); esimene mahukam eesti luule antoloogia „Lillekessed“ I–II (Pärnu 1852–66); saksa ja vene keelest mugandatud rahvaraamatud, sh „Kannatlikko Helena luggu“ (Pärnu 1850; LR 33–35/1971).

A: EBL; E(N)E; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; EEVA; Ericus; M. Kampmann. *Eesti kirjanduselo peajooned. Esimene jagu*. 309–312 (Tln 1920); *Eesti Kirjandus* 6/1934: 259–

271, 7/1934: 304–311; EKA I: 432, 448–449, 451, 461 (Tln 1965); *Keel ja Kirjandus* 12/1965: 756–758, 4/1986: 221–225, 3/2003: 210–217; *Pärnu Kommunist* 14.10.1972: 4; A. Kruusimägi, A. Paidla. *Rapla rajoon*. (Tln 1974); *Eesti kooli ajalugu*. I: 557 (Tln 1989); A. Paidla. *Raplamaa*. 170 (Tln 1991); *Pärnu Postimees* 5.10.1997: 5; G. Suits. *Eesti kirjanduslugu*. 135–136, 139 (Trt 1999); V. Paatsi. *Rännates Gutenbergi galaktikas*. 238–248 (Trt 2016). EAA.P-1050.1.9 leht 72–75.

Girgensohn, Heinrich Ernst Gustav (10.4./29.3.1864 Pärnu – 5.9./23.8.1914 Riia), mõisnik, trükkal, kirjastaja. Vaimuliku poeg. Lõpetas Pärnus gümnaasiumi, õppis Riia polütehnikumi eelkoolis ja Riia polütehnikumis inseneriteadusi. Alates 1889 oli mõisavalitseja mitmel pool Liivimaal, elu lõpuni kuulus talle mõis Riia külje all Jugla järve ääres. Omandas 1894. a Riias Mülleri trükikoja.

Päevalehe *Rigasche Börsen- and Handels-Zeitung* väljaandja 1889–95 ja toimetaja 1894–95; päevalehe *Düna-Zeitung* (Riia) kaasväljaandja 1899–1902; päevalehe *Baltische Post* (Riia) kaasväljaandja 1907–08, päevalehe *Rigasche Zeitung* kaasväljaandja 1907–13.

A: *Rigasche Zeitung* 25.8.1914: 4; EAA.1273.1.384.

Glück, Carl Georg (ka Karl; 9.5./27.4.1872 Tln – 1945), ...

Päevalehe *Dorpater Nachrichten* viimane vastutav toimetaja 1923–25, päevalehe *Deutsche Zeitung* (Trt) viimane väljaandja 1936–39.

A: ERA.1.7.341.

Gnadenteich, Oskar Augusti p (8.1.1911/26.12.1910 Trt – 8.5.2007 Toronto, Kanada), vaimulik. Ametniku poeg. Õppis Trt kommertsgümnaasiumis 1926–31, TÜs majandust 1932–33, usuteadust 1933–38 ja 1943 (ei lõpetanud kumbagi eriala), Oxfordi ülikoolis usuteadust 1948–50. Sõjaväeteenistuses 1931–32. Põgenes Saksamaale 9.1944, seal läks 1945 Taani, 1948 Inglismaale. Ordineeriti 28.1.1951. Teenis eesti kirikuõpetajana Põhja-Inglismaal ja Šotimaal 1950–52. Emigreerus Kanadasse 1952, tegutses kirikuõpetajana kuni 1997.

Päevalehe *Vaba Sõna* (Trt) viimane vastutav toimetaja 6.–11.1934. Leht suleti avaliku julgeoleku riivamise ja seltskondliku ärevuse tekitamise eest 22.11.1934. Seejärel oli selle lehe järglase päevalehe *Uus Sõna* (Trt) raamatupidaja 1934–36; päevalehe *Postimees* (Trt) > *Tartu Kommunist* stenografist 1937–41, korrespondent 1941. Saksa okupatsiooni ajal *Postimehe* toimetuse liige. Ajakirja *Eesti Kirik* (Kanada) kaasautor 19...., toimetuse liige 1991–97.

A: AA3; ISIK; VEPER; *Eesti Kirik* 16.5.2007: 7; EAA.2100.1.2174; ERA.495.7.786; ERA.852.2.585; ERA.4414.3.1802.

Gori (ps; kod.n Georg [Grigori] Tõnisson; 1935– Vello Agori; vestete ps Jorss; 20./8.2.1894 Pärnu – 7.10.1944 Tln), karikaturist, vestekirjanik. Kooli kojamehe poeg. Lõpetas Pärnu linnakooli 1912, õppis kunstnik **R. Lepiku** juures joonistamist 1911–13. Töötas müürsepana, 1913 asus elama Tln-sse. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915, sõjavangis 1915–18, naasis Tln-sse 1919. Saksa okupatsiooni ajal arreteeriti 8.9.1941, mõisteti aastaks vangi (süüks saksa rahva ja Hitleri mõnitamine), vabanes 9.7.1942. Arreteeriti uuesti 7.1943, vabastati 3 kuu pärast. Pärast Nõukogude võimu taaskehtestamist 1944 kutsuti ülekuulamistele Pagari tänavale; läks vabaturma.

Koolipoisina avaldas esimesed pilkepildid ajakirjas *Meie Mats* 1911. Varases loomejärgus tegi ka juugendlikke ja ekspressionistlikke stiliseeritud sullejoonistusi-vinjette, neid ilmus 1911 *Postimehe* lisas *Sädemed* (Trt) ja ajakirjas (*Eesti*) *Kodu*. 1913 oli Tln ajalehtede juures vestekirjanik ja karikaturist, tema töid ilmus ajakirjades *Kilk* (1912–14), *Meie Mats*, *Nalja Mart* (Viljandi 1913–14), ajalehes *Päevaleht* ja selle pilkelisas *Sarjaja*, *Postimehe* pilkelisas

Sädemed. Toimetuse liige kõmulehtedes *Hommik* 1914, *Meie Tallinna Ajaleht* (1914–15) ja *Hommik. Teine õhtune väljaanne* (1914), samuti ajakirjas *Leek* (1914–15); kirjutas värsse, följetone, lühipalu jms (päevakajalisi vesteid avaldas ka hiljem). Pärast sõjavangist vabanemist oli ajakirja *Meie Mats* vastutav toimetaja 1919–20, suvel 1919 asutas koos **H. Saarega** (Kivilombi Ints) pilkelehe *Sipelgas* (1919–20), oli ajakirja *Tohuvabohu* vastutav toimetaja (1922, ilmus 1 nr). Alates 1920 tegi kaastööd päevalehele *Vaba Maa*, oli selle lehe karikaturist-illustraator 1921–38, alates 1922 ilmusid tema karikatuurid („gorikatuurid”) kõigis *Vaba Maa* kontserni ajalehtedes. Pärast *Vaba Maa* sulgemist oli 1938–40 päevalehe *Rahvaleht* toimetuse liige (karikaturist). Oma stiili kujundas tollaste mainekate karikatuurilehtede *Simplicissimus* (München) ja *Сатирикон* (Peterburi) eeskujul. Aja jooksul teravnes karikatuuride poliitiline satiir, täienes tüüpide galerii ja joonistuslik omapära. G. reageeris kiiresti päevasündmustele, pilkas Eesti välisvaenlasi, sisepoliitikat (spekulatsioon, erakondade kemplemine), vildakat inimloomust (harimatus, tõusiklikkus, moraalitus), lõi meeldejäävaid sümboltüüpe (Eesti taat, Vene karu, saksa mõisnik, John Bull). Lõi mitmed populaarsed karikatuuriseeriad: nädalalehes *Esmaspäev* ilmusid „Sinine esmaspäev” ja „Gori nädalakroonika”, *Vabas Maas* „Eesti ajalugu” (1930–31), päevalehes *Rahvaleht* „Peremees ja sulane” (1939–40). *Vaba Maa* sulgemise põhjenduseks töid ametivõimud G. joonistatud viis šarži välismaa riigijuhtidest (*Vaba Maa* 17.2.1938: 7). Tema illustratsioon, šarže ja karikatuure ilmus ka Tln ajalehtedes *Päevaleht*, *Kaja*, *Sotsiaaldemokraat*, *Ühistegelised Uudised*, pilkeajakirjades *Tuulispea* (1923), *Sädemed* (Trt), ajakirjades *Odamees* (Trt 1919), *Kodu*, *Ronk* (1923–27), kirjandusajakirjas *Vikerkaar*, lasteajakirjas *Laste Rõõm*, kultuuriajakirjas *Tänapäev* (Trt). Karikatuure ajakirjandusest ja šarže eesti ajakirjanikest ilmus EAL aastaalbumis „Õitsituled” (Tln 1922–39) ja suvealbumis „Ahoi!” (Tln 1934–37). 1925. a paiku hakkas G. karikatuure ilmuma ka välisajakirjanduses: ajalehes *Helsingin Sanomat*, pilkeajakirjas *Tuulispää* (Helsingi), nädalalehes *Allers Familj-Journal* (Hälsingborg, Rootsi), pilkeajakirjas *Söndagsnisse-Strix* (Rootsi), päevalehes *Times* (London), huumorilehes *Le Rire* (Pariis), päevalehes *Извечная* (Moskva), samuti bolševistlikes ajalehtedes *Edasi* (Leningrad) 1931–33 ja *Uus Ilm* (New York) 1937–38. Ta esines rahvusvahelistel näitustel Saksamaal, Austrias, Rootsis, sh Põhjamaade karikatuurinäitusel Saksamaal 1930–31 ja Stockholmis 1932, samuti eesti kunsti ülevaatenäitusel Pariisis, Lübeckis ja Kielis 1929, Kölnis ja Kopenhaagenis 1929–30. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Noorte Hääl* toimetuse liige (karikaturist) 1940–41, tema karikatuure ilmus ka päevalehes *Rahva Hääl* ning kultuurilehes *Sirp ja Vasar*. Saksa okupatsiooni ajal avaldas 1942–43 karikatuure Tln ajalehtedes *Eesti Sõna* ja *Maa Sõna*. Sügisel 1944 tegi karikatuure taas *Noorte Häälele*. Arvatakse, et G. looming hõlmab u 40 000 joonistust, karikatuuri ja šarži. EAL liige 1922–40.

T: seitse lasteraamatut (1919–22); brošüürid „Kriimustused” (Tln 1921), „Muiked vingus” (Tln 1921); karikatuuri- ja vestekogu „Knock-out” (Tln 1928, 1999); illustreeris arvukalt ilukirjanduslikke teoseid, kogumikke, õpikuid jm teoseid; 63 karikatuuri 1930. aastatest on hoiul ERAs (ERA.3958).

A: ÕT I: 55; EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EKABL; EE14; EKL; ISIK; ÕT II: 67, 75–80 (Tln 1923); M. Rumba. *Tallinna kopikuleht ja tema waimlised isad*. 16, 22, 24 (Trt 1915); *Esmaspäev* 27.12.1926: 5; *Vaba Maa* 5.12.1933: 7, 19; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis* I: 88–90 (Trt 1935); E. Laaman. *Juhan Luiga*. 199 (Trt 1938); E. Laugaste. *Eesti kirjandus karikatuuris* (Trt 1939); *Rahva Hääl* 10.10.1944: 3; *Sirp ja Vasar* 14.10.1944: 6; *Väliseestlase kalender 1958*. 76–77 (New York 1957); *Rahvuslik Kontakt* 2/1959: 19, 23; E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 303–307 jm (Toronto 1959); R. Tiitus. *Gori elust ja tööst* (Tln 1960); *Kunst* 4/1961: 15–19, 4/1962: 11; L. Promet. *Imelik raamat*. 20 (Tln 1965); *Pilt ja Sõna* 7/1965: 18–19; *Kultuur ja Elu* 11/1967: 55–56; *Kodumaa* 19.2.1969: 6; *Kui kõik alles tärkas*. 239, 288–290 jm (Tln 1973); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 157 (Tln 1974); *Mana* 44/1977: 56–60; R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 56, 62

(Tln 1982); *Eesti Päevaleht* 2.1.1982: 6; *Pärnu Kommunist* 18.2.1984: 3; S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 47 (Toronto 1985); A. Roolaht. *Nii see oli...* 226–229 jm (Tln 1990); *Poliitika* 4/1991: 95; *Kultuurileht* 26.2.1994: 1, 7; E. Medijainen. *Maailm prowintsiõnu peeglis*. 7 (Trt 1998); *Õhtuleht* 20.2.1999: 26; M. Soosaar. *Tuntud ja tundmatu Gori* (Tln 2003); *Akadeemia* 9/2003: 207, 3/2004: 683, 7/2004: 1653, 8/2015: 1529; *Sakala kalender 2004*. 132–138 (Viljandi 2003); *Pärnumaa sirvilauad*. I: 34–35 (Pärnu 2004); *Postimees* 22.1.2004: 17; *Pärnu kultuurielu 2004*. 143 (Pärnu 2005); H. Raudla. *Edmund Valtman*. 50–51 (Tln 2006); *Eesti Päevaleht* 25.11.2006: 23; *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 678 (Tln 2006); *Pärnu Postimees* 3.11.2009: 10; *Pärandilaegas VII: Pärnu linna ja maakonna õpilaste kodu-uurimistöde kogumik*. VII: 292–315 (Pärnu 2012); M. Viirand. *Olnust olevatele*. 472–479 (Tln 2012); *Elukiri* 10/2014: 95; *Eesti Ekspress* 6.5.2015: 43.

Gorškov, Ivan (Иван Михайлович Горшков; 7.5.1889 Tln – 29.1.1943 Gorki oblast), advokaat, ühiskonna- ja kultuuritegelane. Lõpetas Tln Aleksandri gümnaasiumi 1907 ja Peterburi ülikooli õigusteaduskonna 1912. Töötas Peterburi kohtupalatis advokaadiabina, vandeadvokaat Tln-s 1920–40. Vene Rahvusliidu üks asutajaid 1920, esimees 1920–27, aseesimees 1934–35. Riigikogu liige 1932–34 (Vene Rahvusliidu nimekirjas; volitused lõpetati 1937), vene fraktsiooni esimees. Arreteeriti NKVD poolt 16.12.1940, mõisteti 10 aastaks vangi, suri vangilaagris.

Ajalehe *Ревельское слово* toimetuse liige 1918–19, nädalalehe *Новая Россия > Телеграммы ежедневной демократической газеты “Новая Россия”* (Tln 1919, ilmus 178 nr) toimetaja, päevalehe *Вести дня* (Tln) kaastoimetaja 1928. Vene Rahvusliidu esindajana toetas nädalalehe *Таллинский русский голос* (1932–34) väljaandmist ja tegi sellele kaastööd.

A: VjV; EAd; OkM; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 286 (Tln 1993); prof. Issakovi isikliku arhiivi materjalid.

Gran, Helena (sünd Jantševetskaja; Елена Григорьевна Гран; 12.7.1878 Riia – ?). Aadlipäritolu, pedagoog **G. Jantševetski** ja ajakirjanik **V. Jantševetskaja** tütar, **D. Jantševetski** õde, mereväeleitnandi lesk. Lõpetas Peterburi Pavlovski aadlineidude instituudi. Päevalehe *Ревельские известия* toimetaja 1908–10, anti kohtu alla 1910–11 (see oli esimene kohtuprotsess *Ревельские известия* vastu), seejärel lahkus toimetusest.

A: EAA.101.1.1373; EAA.105.1.9288.

Grandberg, Leo(nhard) Jaani p (1939– Leho Kareda; 11.9./29.8.1907 Tln – 1963), ajakirjanik, ametnik. Rätsepa poeg. Õppis Narva ühisgümnaasiumis 1919–26, TŪs õigusteadust 1926–31 ja 1935 (ei lõpetanud), TTŪs majandust 1941 (ei lõpetanud), TPIs rahandust 1946–54 (kaugõppes; ei lõpetanud) ja tööstusökonomikat 1955–56. Sõjaväeteenistuses 1933–34. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli rahanduse rahvakomissariaadi sekretariaadi konsultant ja asjaajaja 1940–41. Võttis osa II maailmasõjas 1941–45 (Nõukogude armees). ENSV rahanduse rahvakomissariaadi > rahandusministeeriumi sekretariaadi juhataja 1945–47, kantseleijuhataja 1947–52; Eesti Riikliku Kirjastuse majanduskirjanduse lepinguline tõlk 1952–57; rahvamajandusnõukogu insener 1957–58.

Gümnaasiumis õppides tegi kaastööd ajalehele *Põhja Kodu* (Narva), oli selle lehe toimetuse liige 1926–28 ja vastutav toimetaja 1928–30; seejärel vastutav toimetaja ajalehtedes *Põhja Eesti* (Narva) 1930–32 ja *Alutaguse Elu* (Jõhvi) 1931. Päevalehe *Vaba Maa* kirjasatja Pärnus 1934–35, kohalike teadete ja majandusinfo toimetaja 1935–38; päevalehe *Rahvaleht* toimetuse liige, toimetusesekretär 1938–40, samuti Riigi Ringhäälingu kaastöötaja majanduse alal 1937–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Noorte Hää*

toimetusekretär 1940, päevalehe *Трудовой путь* majandusosakonn toimetaja 1940 ja päevalehe *Tartu Kommunist* välisinfo toimetaja 1940. Teise maailmasõja ajal oli rindelehe *Punaväelane* tõlk 1943–?. EAL liige 1939.

A: AA3; ISIK; *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete.* 67–68 (Tln 2010 [1971]); EAA.2100.1.2246; ERA.1.7.944; ERA.1.7.945; ERAF.1.6.983; ERA.R-1809.2k.148.

Gratšev, Arseni (Арсений Владимирович Грачев; ps A. Гр-овъ), ... Trt ja Tartumaa justiitsasjade komissar dets 1917. Veebruaris-märtsis 1918 lahkus Trt-st. Mõnd aega oli NKVD kaastöötaja.

Trt soldatite ja tööliste saadikute nõukogu ajalehe *Молод* toimetaja 11.1917–2.1918, kirjutas juhtkirju.

A: ГАРФ.Р393.85.1806.

Grau, Karl Theodor Mihkli p (31./19.10.1884 Soosaare vald, Viljandimaa – 18.8.1952 Augsburg, Saksamaa), advokaat. Taluperemehe poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1900–04, lõpueksamid tegi Peterburi 8. gümnaasiumis 1905, õppis TÜs matemaatikat 1905, õigusteadust 1906–11, *cand jur.* Töötas advokaadina Viljandis 1911–18 ja Trt-s 1918–40 (vandeadvokaat 1926), Vabadussõja ajal sõjaväekohtu uurija. Oli Viljandi linnaeape 1917, Maapäeva liige 1917. Vabadussõjalaste esitatud põhiseaduse muutmise eelnõu üks autoreid 1932. Arreteeriti ...3.1934 (vapslikust liikumisest osavõtt). Läks järelümberasujana Saksamaale 1941 ja tuli pärast Saksa okupatsiooni algust tagasi Eestisse. Eesti omavalitsuse kohtudirektor 1941–42, sept 1944 põgenes Saksamaale. Ühingu Eesti Ühiskond Saksamaa Liitvabariigis üks asutajaid 1952.

Ajalehe *Sakala* (Viljandi) väljaandja 1912–17 ning vastutav toimetaja 1912–14 ja 1915–17; juriidilise ajakirja *Õigus* (Trt) toimetuse liige 1929–40, avaldas kirjutisi kriminaalõigusest. Avaldas arvamuskirjandeid päevalehes *Postimees* (Trt).

A: EAT; AA2; EÜS1; VjV; EAD; VEPER; *Mälestused iseseisvuse võitluspäivil.* 297 jm (Tln 1927); *Sakala* 23.3.1928: 8–9; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum.* 197–210 (Trt 1933); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt.* III: 373 (Trt 1936); *Eesti Rada* 28.8.1952: 2; *Võitleja* 3/1952: 4; *Korp! Sakala album.* 51 (Stockholm 1952); *Nõukogude võimu eest.* 297, 299, 301 (Tln 1957); K.-A. Kadak. *Mitme taeva all.* 142 (Stockholm 1974); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis.* 64, 123 (Tln 1975); H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“.* 162 (Toronto 1984); R. Marandi. *Must-valge lipu all.* 209–210, 425 jm (Stockholm 1991); *Sakala kalender 1991.* 52 (Tln 1991); R. Marandi. *Must-valge lipu all.* 2: 14, 94 (Stockholm 1997); *Jüri Vilms mälestustes.* 596 jm (Trt 1998); *Sakala kalender 2000.* 109 (Viljandi 1999); *Akadeemia* 11/2003: 2527, 1/2004: 204, 7/2004: 1653; *Sakala kalender 2004.* 80–84 (Viljandi 2003); M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis.* 221, 396 (Trt 2011); EAA.402.1.7517.

Grauberg, Robert Johann Friedrichi p (1935– Roopi Hallimäe, ps Metsapoeg; 7.5./24.4.1908 Väinjärve vald, Järvamaa – 3.7.1969 Koeru külanõukogu, Paide rajoon), kooliõpetaja. Talunike poeg. Õppis Paide ühisgümnaasiumis 1921–27, TÜs > TRÜs matemaatikat 1933–34 ja 1948 (ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1927. Töötas kodutalus 1929–32. Kooliõpetaja 1938–40, Trt tähetorni labori töötaja 1940–48, õpetaja Trt 2. keskkoolis 1948–63 ja Palamuse keskkoolis 1963–67. Suri vähki.

Alates 1932 tegi kaastööd paljudele ajakirjandusväljaannetele, sh ajaleht *Järva Teataja* (Paide), ajakirjad *Protestantline Ilm*, *Eesti Loodus* (Trt), *Eesti Mets*, noorteajakirjad. Avaldas looduslaseid kirjutisi, autobiograafilisi laaste jm. Nõukogude ajal tegi kaastööd peamiselt ajakirjale *Eesti Loodus* (Trt) 1958–....., avaldas astronoomialaseid vaatlusjuhendeid ja

artikleid. Tema kirjutiste arv ajakirjandus- ja teadusväljaannetes küünib üle tuhande.

T: tööjuhiste kogumik “Astronoomilisi vaatlusi” (Trt 1936); kaks luulekogu, kaks lastenäidendit.

A: EKBL; Jaaksoo; AA3; EKrL; Järva; EKoBL; EE14; ISIK; *Looming* 3/1934: 344–346, 9/1992: 1279; *Eesti Kirjandus* 5/1936: 230–231; *Eesti Loodus* 11/1969: 709; *Keel ja Kirjandus* 7/1969: 427–428; *Sirp ja Vasar* 18.7.1969: 7; B. Kangro. *Arbujad*. 101–102 (Lund 1981); *Eesti Teaduste Akadeemia. Ülevaateid ja meenutusi*. 141–142 (Tln 1998); H. Last. *Kirjanduslooline Koeru*. 60–64, 152–161 (Koeru 1999); J. Einasto. *Tumeda aine lugu*. 206–207 jm (Trt 2007); N. Pino. *Minu aeg ja selle lugu*. 93–94 (Tln 2015); R. Hinrikus. *Kahe vahel*. 215 (Trt 2016); EAA.2100.1.2252; EAA.2105.1.238.

Grauen, Andres Jakobi p (ka Andreas, Andrei; 1940– Andres Arengu; 3.12./21.11.1886 Gatšina lähedal, Peterburi kubermang – 18.3.1942 Leningrad), insener, tehnikajakirjanik. Lõpetas Gatšina reaalkooli 1905, Kroomlinna mereinseneridekooli 1909, õppis Petrogradi mereväeakadeemias 1916–18. Töötas Vene mereministeeriumis laevahituse peavalitsuses 1910–22, osales I maailmasõja ajal sõjalaevade päästetöodes ja laevade relvastamises, oli Petrogradi mereakadeemia adjunktprofessor 1918–22. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 13.4.1922, mõisteti 5 aastaks vangi (süüks spionaaž), saabus Eestisse vahetusvangina 4.9.1923. Eesti sõjaministeeriumi mehaanikatöökoja tööstusinsener 1923, sadamatehaste peadirektor 1923–26. Arreteeriti 13.2.1926, mõisteti 5 aastaks vangi (süüks vara omastamine). ehases Arsenal, hiljem Kunda tsemenditehases; oli õppejõud Tln tehnikumis 1925–26 jm. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1941, mõisteti surma, suri enne otsuse täideviimist.

Kuukirja *Tehnika Ajakiri* kaastöötaja 1930–34, vastutav toimetaja 1934–37. Seejärel populaartehnilise kuukirja *Tehnika Kõigile* asutaja, vastutav ja tegevtoimetaja (1936–40). Tegi kaastööd majandusnädalalehele *Ühistegelised Uudised*. Esimesel nõukogude aastal oli kuukirja *Teadus ja Tehnika* abitoimetaja (1941, ilmus 8 nr).

T: käsiraamatud „Tsemendi- ja betoonitööde käsiraamat” (Tln 1931; kaaskoost), „Maja remont ja korrashoid” (Tln 1935; kaaskoost), „Tulekindel ehitusviis „nopsa”” (Tln 1936; kaasautor).

A: ERAKT; TTÜ BL; ETeadBL; ISIK; Vaba Maa 4.10.1925, 8., 10., 11. 15.10.1925, *Tehnika ja Tootmine* 4/1992: 46; *Tehnikaülikool* 18.12.1996: 11; R. Rosenthal, M. Tamming. *Sõda pärast rahu*. 373 (Tln 2010); *Meremees* 4/2014: 36–38; ERA.28.2.2608; ERA.32.3.4318; ERA.1357.3.1647.

Grave, Karl Ludwig (13./2.7.1784 Riia – 16./4.1.1840 Riia), vaimulik. Kaupmehe, Suurgildi oldermanni poeg. Sai alghariduse kodus, õppis Riia rüütli- ja toomkoolis, TUs usuteadust 1803–05, *cand*; täiendas end Göttingenis, *dr phil* 1808. Riia Jakobi kiriku abiõpetaja 1809–11, ülemõpetaja 1811–40, Riia kubermangugümnaasiumi usuõpetaja alates 1817, kubermangukoolide direktor 1828–29, ühtlasi tsensor 1829, konsistooriuminõunik alates 1832, Liivimaa konsistooriumi assessor alates 1835. Tegutses paljudes Liivimaa seltsides ja heategevuslikes organisatsioonides, oli Kirjanduslik-Praktilise Kodanikeühingu juht 1810–19, Riia Piibliseltsi sekretär 1813–26 ja 1831–40.

Toimetas ja andis välja Riia nädalalehte *Rigaische Stadtblätter* 1815–17; andis välja Venemaa luterlikele vaimulikele mõeldud ajakirja *Magazin für protestantliche Prediger* (Riia 1816–19, ilmus 6 nr aastas). Toimetas kirjandusalmanahhi “Caritas” (Riia 1825, 1831). Avaldas luuletusi, jutlusi ja artikleid.

T: Riia lauluraamat (1810, kaastoim).

A: AA1; DBBL; BBLd.

Greenberg, Aleksander (13./1.1.1872 Sootaguse küla, Virumaa – mitte enne 1936, maetud Väike-Maarjasse), kooliõpetaja. Roosna algkooli õpetaja (ka juhataja) 1892–1936. Aktiivne

kohalik seltsitegelane.

Tegi kaastööd nädalalehele *Sakala* (Viljandi) 1894, oli päevalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja 1896–1905; avaldas kohalikke sõnumeid, juhtkirju ning jutte.

A: PmA; ISIK; *Postimees* 5.5.1932: 5.

Greenwaldt, Carl Gustav Kusto p (ka Karl Gustav G.; ps Soldat Karel, So(o)me Ka(a)rel, Virro Karel; 6.10.1830 Võsu, ...maa – 1889), ... Talunike poeg. Õppis Rakvere kreiskoolis 1842–43. Kaupmehe õpipoiss Rakveres, kirjutaja Kadrina kirikuõpetaja juures, Kolga mõisas, Põdruse postijaamas. Asus elama Tallinnasse, esialgu töötu, seejärel töötas sõudjana. 1851 suundus Helsingisse, tegutses kaupmehena, õpetajana, viinaköögi järeelvaatajana. 1855 astus vabatahtlikuna sõjaväkke, võttis osa Krimmi sõjast, teenis sõdurina Soomes ja Peterburis, hiljem sai ohvitseriks. 1860. aastate lõpus oli veskiomanik.

Nädalalehe *Perno Postimees* kaasautor 1858–59, viies lehenumbri ilmus temalt kaks pikemat „raamatut“ (kirja), milles ta jutustas Soome oludest.

A: ISIK; *Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed*. 100–101 (Trt, Tln 1994); *Postimees* 17.6.1997; *Acta Historica Tallinnensia* 5/2001: 117–118; *Virumaa Teataja* 1.2.2018: 8.

Greiffenhagen, Ferdinand August Moritz Otto (2.7./20.6.1871 Tln – 10.6.1938 Hameln (Weser), Alam-Saksimaa), arhivaar, ajaloolane. **W. Greiffenhageni** poeg. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis 1884–89, TUs ajalugu ja filosoofiat 1889–91, Bonni ülikoolis ajalugu, germanistikat ja geograafiat 1891–97, sooritas riigieksami 1898, saksa keele ülemõpetaja riigieksami Peterburis 1899. Töötas erasekretärina ja saksa keele õpetajana 1898–1900, Tln linnaarhivaarina 1900–34, lisaks saksa keele õpetajana mitmes Tln koolis 1919–23. Oli mitmete Baltikumi seltside liige, sh Eestimaa Kirjandusühingu esimees 1922–36, auliige 1936, ÕES auliige 1925. Uuris Baltimaade kultuuri- ja majandusajalugu ning arhiivindust.

Päevalehe *Revalsche Zeitung* kaastoimetaja 1908–14. Eesti Kirjandusühingu ajakirja *Beiträge zur Kunde Estlands* (Tln) kaastoimetaja 1924–32, toimetaja 1933–36; ajakirja *Baltische Geistesleben* üks väljaandjaid (Tln 1928–30). Tegi kaastööd Tln saksa ajalehtedele sajandialgusest kuni surmani, eelkõige avaldas muusikakriitikat, 1930. aastatel oli *Revalsche Zeitung* muusikakriitik.

T: baltisaksa kirjanduslugu „Grundriss einer Geschichte der baltischen Dichtung“ (Lepizig 1928; kaasautor).

A: AA1; EBL; EBL tk; DBBL; ETeadBL; Gottzmann & Hörner; *Päevaleht* 1.3.1925: 7; *Revalsche Zeitung* 20.6.1938: 4; J. Rimmelgas. *Kolm kuuske*. 205 (Tln 2004 [1955]); W. Mettus. *Ainus paradiis*. 59–60 (Lund 1967); *50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat*. 209 (Tln 1989); *Tuna* 2/2000: 148–149; *Teater. Muusika. Kino* 10/2004: 86–88, 1/2005: 82–90; *Vana Tallinn*. 19 (23). 125–147 (Tln 2008); *Die Archive Estlands im europäischen Kontext: Vorträge der Konferenz im Tallinner Stadtarchiv vom 15. bis zum 16. September 2005 / Estonian archives in the European context: papers of the conference in the Tallinn City Archives on September 15-16, 2005*. 120–123 (Tln 2012); *Peatükke Eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 246–255 jm (Tln 2014); P. Pillak (2002). Otto Greiffenhagen (1871–1938) ja tema tegevus Tallinna Linnaarhivaarina (1900–1934). (TÜ magistritöö; käsikiri ....); TLA.236.1.15.

Greiffenhagen, Thomas Wilhelm (1.12./19.11.1821 Arhangelsk – 9.1.1891/28.12.1890 Tln), omavalitsustegelane (titulaarnõunik), ajakirjanik. Köstri poeg, **O. Greiffenhageni** isa. Pärast isa surma (1829) elas Taanis. Õppis TUs õigusteadust 1841–42, täiendas end Bonni, Heidelbergi ja Berliini ülikoolides, *cand jur* 1848 (TÜ), *mag jur* 1854 (TÜ). Elas Baltikumis alates 1846. Töötas koduõpetajana, ametnikuna Eestimaa kubermanguvalitsuses, alates 1856 Tln rae ametnikuna, oli Tln raesündik 1876–83, 1885–87, vahepeal Tln linnapea 1883–85.

Tagandati kubeneri korraldusel linnapea ja sündiku ametist, kuna keeldus vene keele kasutuselevõtmisest linnavalitsuse asjaajamises (saksa keele asemel). Oli tegev Eestimaa Kirjanduse Seltsis, ÕES auliige 1887.

F. N. Russowi kutsel asus 1860 tööle uues ajalehes *Revalsche Zeitung*, millest nad kahekesi kujundasid esimese poliitilise päevalehe Eestis. Oli lehe välispoliitilise osa toimetaja 1860–63, peatoimetaja 1863–67. Ilmumise esimestel aastatel oli leht välispoliitikas progressiivsetel seisukohtadel, sisepoliitikas kritiseeris seisuslikku korda, aadliprivileege ning nõudis eesti talupoegade õiguste laiendamist (sh osavõttu aadli maapäevadest). Eestimaa rüütelkonna surve tõttu radikaalsus taandus.

A: AA1; EBL; EBL tk; DBBL; EE14; ETeadBL; BBLd; *Baltische Monatschrift* 1891: 441–451; 1930: 439–477; *Keel ja Kirjandus* 3/1974: 156–161; *Meie Tee* 5-6/1976: 82–84; K. J. Paulsen, A. von Taube (toim). *Erinnerungen des Revaler Stadthauptes Thomas Wilhelm Greiffenhagen* (Hannover 1977); *Eesti ajakirjanduse...* 290–293 (Trt, Tln 1994); *Teater. Muusika. Kino* 10/2004: 86–88; 1/2005: 79; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvuluse sünniaegadesse*. 162, 216 jm (Trt 2004); *Vana Tallinn 19 (23)*. 118 (Tln 2008); *Die Archive Estlands im europäischen Kontext: Vorträge der Konferenz im Tallinner Stadtarchiv vom 15. bis zum 16. September 2005 / Estonian archives in the European context: papers of the conference in the Tallinn City Archives on September 15–16, 2005*. 118–119 (Tln 2012).

Grenzius, Johann Michael Gerhard (eesti trükistes ka Grentzius; Grensius; Krentsius; 16.1.1759 Stendal, Saksi-Anhalt – 13./1.2.1822 Riia), trükkal ja kirjastaja. Maksuametniku poeg. Töötas sellina Jelgavas Steffenhageni tükikojas 1782–86. Aastal 1786 rentis (koos G. Kupzauga) Põltsamaa lossi omanikult W. J. v. Lauwilt **P. E. Wilde** poolt Põltsamaale rajatud trükikoja, mis oli juba mitu aastat seisnud. 1789 viis trükikoja sisseseadet Trt-sse ja hakkas seal 90aastase vaheaja järel taas raamatuid trükkima. 1791 ostis G. trükikoja Lauwi päranduse oksjonilt endale, 1793 avas Trt-s raamatukaupluse ja laenuraamatukogu, 1800 ostis oma äialt Riia trükkalilt J. C. D. Müllerilt eesõiguse anda välja lõunaestikeelseid trükiseid. Kui Trt-s taasavati ülikool 1802, astus trükikojaga ülikooli teenistusse, oli ülikooli trükkal kuni 1817. Kuni 1814 (28 aastat) oli G. trükikoda ainus tegutsev trükikoda Lõuna-Eestis, seejärel jäi konkurents alla **J. C. Schünmannile** ning müüs talle 1817. a oma trükikoja ja ajalehe *Dörptsche Zeitung* väljaandmisõiguse. Kirjastas üle 200 nimetuse ülikooli väljaandeid ja ülikooli liikmete töid, samuti kirikukirjandust, eestikeelseid seaduse-, õppe- ja kooliraamatuid. Tema trükikojas ilmus kokku 76 eestikeelset trükist (k.a kordustrukid) ehk u kolmandik tollastest eestikeelsetest trükistest.

1798 taotles edutult luba eestikeelse ajakirja väljaandmiseks. Trükkis esimest Trt ajalehte *Dörptsche Politisch Gelehrte Zeitung* 1879, alates järgmisest aastast kuni 1817 oli ka lehe väljaandja-toimetaja (lehe nimeks sai nüüd *Dörptsche Zeitung*). G. toimetamisel sai ajalehest kuulutusteht-infobülletään, mis vahendas peamiselt välismaiste lehtede infot, Venemaa ja kohalikke sündmusi kajastati vähe. Hakkas 1796 välja andma „Eesti-Ma Rahwa Kalendrit” > „Tarto Ma-Rahwa Kalendrit”, luues sellega teise eestikeelse kalendriseeria (ilmus 23 aastakäiku). Trükkis G. G. Marpurgi koostatud esimese eestikeelse populaarteadusliku ajakirja *Könne Jutto nink Juttustamise. Edimänne Tük^o* ainsa numbri (1802), millest praegu pole teada ühtegi säilinud eksemplari. Trükkis esimest eestikeelset ajalehte *Tarto maa rahwa Näddali-Leht* (1806, ilmus 41 [?] nr).

A: EBL tk; DBBL; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; *Tartu Linnamuuseum 2009 aastaraamat*. 113 (Trt 2009); BBLd; ERBA; *Verhandlungen der gelehrnten Estnischen Gesellschaft XXI*: 91–148 (Trt 1904); *Eesti Kirjandus* 4/1935: 167–176; A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 69–73 jm (Tln 1966); *Edasi* 4.5.1979: 6; 28.11.1985: 6; 29.11.1985: 6; *VIII Eesti raamatuteaduse konverents*. 30–33 (Trt 1977); *TÜ ajaloo küsimusi VII*: 93–104 (Trt 1979); *Edasi* 5.11.1981: 6; E. Jaanson (koost). *M. G. Grenziuse trüki- ja kirjastustoodang*

1786–1818 (Trt 1985); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 65 (Tln 1986); *Keel ja Kirjandus* 6/1989: 343–350; E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus*. 29–30 (Tln 2000); J. Eilart (koost). *Raamatulooline Eesti*. 30 (Trt 2000); *Tartu Postimees* 30.1.2007: 8; L. Leppik. *Kalefaktoripojast professoriks*. 173–174 (Trt 2011); *Tartlaste meenutusi ajas*. 220–221 (Trt 2016).

Grenzstein, Ado(lf) (ps A. Piirikivi; Dr. Naljakihsvkij jt; 5.2./24.1.1849 Tarvastu vald, Viljandimaa – 20./7.4.1916 Menton, Prantsusmaa), ajakirjanik, kooliõpetaja. Talurentnike poeg, **T. Grenzsteini** vend. Õppis Tarvastu kihelkonnakoolis 1867–69, tegi vallakooliõpetaja eksami Paistus 1869, õppis Cimze õpetajate seminaris Valgas 1871–74, kuulas TÜs loenguid 1877–78 ja 1881–83, vahepeal täiendas end Viinis Dittese pedagoogiumis 1878–80. Kösterkooliõpetaja Audrus 1874–76, õpetaja Trt-s vallakooliõpetajate (Hollmanni) seminaris 1876–78, koduõpetaja Peterburis 1880–81. Võttis aktiivselt osa eesti seltsielust, oli 1890. aastatel karskusliikumise ja põllumeesteseltside üks juhte. Sattunud poliitilisse ja moraalsesse ummikseisu, lahkus Eestist juulis 1901, elas algul Dresdenis, seejärel peaaegu elu lõpuni Pariisis.

Tegi kaastööd nädalalehtedele *Eesti Postimees* (Trt) 1875–81 ja *Sakala* (Viljandi) 1878–81, hiljem ajakirjadele *Meelejahutaja* (Trt) ning *Laulu ja mängu leht* (Trt). Mh avaldas 1876. a *Eesti Postimehes* üleskutse koguda eesti rahvaviise. Pärast **J. V. Jannseni** halvatuks jäämist toimetab peaaegu kogu 1881. a nädalalehte *Eesti Postimees* (Trt), samal ajal esitas taotluse ja sai loa anda välja nädalalehte *Olevik* (Trt). Ajaleht oli asutatud vastukaaluks **C. R. Jakobsoni Sakalale** ja hakkas ilmuma 23.12.1881, see toetas rahvusliku liikumise alalhoidlikku suunda ja sai pärast C. R. Jakobsoni surma (1882) tähtsaimaks eesti ajaleheks. Esimestel ilmumisaastatel seisis *Olevik* rahvuslike huvide eest ja ründas baltisakslaste ülemvõimu Eestis. Venestusreformide ajal püüdis G. uut poliitilist reaalsust rahvale selgitada ja võimalikke perspektiive valgustada, kuid kaldus liialdustesse ja segasusse ning teda süüdistati venestamises. Teravad konfliktid tekkisid *Postimehe* ringkonnaga ja tsensor **J. Jõgeveriga**. *Oleviku* väljaandmiseks rajas G. 1882 oma trükikoja ja 1893 Eesti esimese tsinkograafiatöökoja. Kuni 1889 ilmus koos põhilehega *Oleviku Lisaleht*, seejärel vähendas G. lehe formaati ja avaldas edaspidi kogu materjali põhilehes. 1883 lõpus andis G. välja *Oleviku Naljalisa*, (ilmus vaid 1 nr, sest G. ei saanud selle väljaandmiseks luba). Alates 1885 taotles korduvalt, kuid edutult luba muuta *Olevik* päevaleheks. *Olevik* pühendas palju ruumi lugejate mitmekülgsel harimisele ja haridusküsimustele, toetas rahvaluule kogumist ja karskusliikumist, kirjanduse ja näitemängu edendamist, avaldas raamatute soovitusnimekirja raamatukogudele (1882 ja 1885) ning eestikeelse uudiskirjanduse jooksvat nimestikku 1885–97. G. oli andekas ajakirjanik ja ajakirjanduslik innovaator, tema *Olevik* oli esimene eesti ajaleht, mis hakkas järjepidevalt karikatuure avaldama (peamiselt **T. Grenzsteinilt**), tutvustas eestlastele malemängu ja avaldas eesti esimest malenurka (*Oleviku Lisalehes* 1883, sh löi ka eestikeelse maleterminoloogia), hakkas 1880. aastatel sõnumeid temaatiliselt liigendama, avaldas eesti ajakirjanduse esimest lasterubriiki „Lasteleht“ (alates 1890), avaldas alates 1890. aastate keskpaigast arvukalt illustratsioone, sh esimesed fotod Eesti ajakirjanduses (1893), esimesed maakaardid Eesti ajakirjanduses. Teistesse eesti lehtedesse jõudsid need põhimõtted, võtted ja vahendid 10–20 aastat hiljem. G. oli ka keeleuundaja, peamiselt oma ajakirjanikutegevuse alguses avaldas ta *Eesti Postimehes* ja *Olevikus* üle 30 keealase artikli. G. asutas ja andis välja ka esimest venekeelset Trt ajalehte *Дерптский листок* (1891–92, ilmus 53 nr), mis oli mõeldud eelkõige eestlastele abiks vene keele õppimisel, tutvustades vene kultuuri ja kirjandust; väljaanne lõpetas ilmumise erilise eduta. Eestist lahkudes müüs oma trükikoja **K. Koppelile**. Paguluses elades saatis 1901–02 kaastööd ajalehele *Olevik*, leht ilmus tema nimel veel kuni 1903. Taas sekkus eesti ajakirjandusse 1909, saates kaastööd ajalehele *Rahva Päevaleht* (Trt 1909–10). 1910 hakkas G. ärgitusel taas ilmuma ajaleht

Olevik (Trt), G. saatis lehele aastatel 1910–13 ohtralt kaastööd, eelkõige pikemaid probleemartikleid ja Pariisi-sõnumeid. Paaegu kogu 20. sajandi jooksul on G. tegevust alates 1880. aastate lõpust hinnatud negatiivselt ja nähtud temas suurimat venestajat ja intrigaani kaasaegsete seas, viimasel ajal on teda hakatud ümber hindama.

T: parkümmend kooliõpikut ja käsiraamatut, sh „Saksa keele õpetaja” I–III (Trt 1877–80, 7. tr 1913), „Koolmeistri käsiraamat” (1879, 2 tr), esimene eestikeelne maleõpik „Male-õpetus” (*Oleviku Lisaleht* 11.–12.1883; Trt 1883; 1904; *Noorte Hääl* 1983), „Eesti sõnaraamat” (Trt 1884, sisaldab 1600 uut ja võõrsõna); arvukalt poliitilisi brošüüre, sh „Herrenkirche oder Volkskirche?” (Trt 1899, tõlgitud ka vene ja läti keelde), avaldas eraldi brošüüridena ka *Oleviku* pikemad juhtkirjad, sh „Ajakirjanduse ühendus” (Trt 1897); „Ajaloos album” (Trt 1910, sisaldab ka G. päevikut 1891–1900); kolm luulekogu (1877–99); publitsistikakogumikud „Eesti haridus” (Trt 2012) ja „Tunne ja tarkus” (Trt 2016; sh „Herrenkirche oder Volkskirche” tõlge); mitmekülgset allikmaterjali sisaldab G. arhiiv „A. Grenzsteini kirjakogu” (18 kd Eesti Kirjandusmuuseumis).

A: ÕT I: 57; EBL; EE; EÜS1; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EAE; EKOBL; EE14; EKL; EBL; *Tartu Linnamuuseum 2009 aastaraamat*. 114 (Trt 2009); ISIK; KrS; A. Peet. *Õnsa "Sakala" toimetaja Jüri Peet'i elulugu ja püüded*. 5 (Viljandi 1896); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 491–492 (Trt 1898); *Teataja* 23.9.1902: 1, 24.9.1902: 1; PmA: 53, 56–59, 63–64, 93–99; *Päevaleht* 15.6.1910: 1, 16.6.1910: 1, 17.6.1910: 1–2, 18.6.1910: 1–2; *Olevik* 26.1.1911: 115–117; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 191–193, 270–274 jm (Tln 2010 [1912]); M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned. Esimene jagu*. 176–177 (Tln 1912); *Postimees* 20.7.1916: 3, 6.12.1932: 5, 10.2.1944: 6, 30.12.1996: 13; *Tallinna Teataja* 21.7.1916: 2; *Vaba Sõna* 6/1916: 156–158; *Eesti Kirjandus* 11–12/1916: 386–397, 12/1916: 409–439, 3/1921: 82–93, 4/1921: 116–122, 5/1921: 141–153, 6/1921: 171–179, 6/1922: 183, 191–193, 10–11/1922: 370–372, 12/1922: 418–423, 3/1936: 128–136, 2/1940: 73–82, 3/1940: 121–129; A. Kruusberg. *Aadu Grenzsteini võitlus Jaan Tõnissoniga* (Trt 1921); M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 185–193 (Tln 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 77–78 (Trt 1922); P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 51 (Tln 1923); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 43–44 jm (Uppsala 1953 [1925]); ÕT IV: 20–22 (Tln 1925); F. Tuglas. *Ado Grenzsteini lahkumine* (Trt 1926, Tln 2018); *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 19–20, 23 (Tln 1927); J. Lattik. *Koolipoisid*. 37 (LR 37/1988 [1928]); *Eesti Muusika Kuukiri* 2/1929: 41–42; *Ajalooline Ajakiri* 3/1932: 149–158; F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi. Esimesi Eesti diplomaate*. 88–94 jm (Tln 2010 [1933]); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 54 (Tln 2010 [1936]); Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi*. 77, 144–145 (Trt 1936); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 51, 135–136, 308, 336–338 jm (Trt 1938); H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 155–156 jm (Trt 1939); E. Laugaste. *Eesti kirjandus karikatuuris*. 20–30 (Trt 1939); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 45–56, 61–65 jm (Trt 2008 [1940]); H. Wuolijoki. *Koolitüdrukuna Tartus 1901–1904*. 161–167 jm (Tln 1995 [soome k 1945]); *Eesti Rada* 11.11.1947: 3; J. Lattik. *Teekond läbi öö*. Esimene osa. 38–39 (Trt 2015 [1950]); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 33–36 (Tln 1991 [1953]); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 125, 136, 138–139, 159–160 jm (Tln 1991 [1954]); *Vaba Eesti Sõna* 7.7.1955: 8; A. Lüüs. *Talutarest Tartusse*. 90 (Stockholm 1957); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 264–275 (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 3/1960: 152, 2/1963: 113–114, 5/1970: 289–294, 6/1984: 359–363, 6/1996: 385–398, 2/1997: 95–105, 6/1998: 369–380, 395, 12/2009: 930–931, 3/2010: 204–206, 5/2013: 339, 11/2013: 842–850, 855–859, 5/2018: 382–396; A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 22–23 (Tln 2010 [1961]); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 58–59, 86–87 (Lund 1962); V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 71–75 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 393–394 (Tln 1963); E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 9, 32–40, 582–

583, 595–596 (Tln 1965); H. Salu. *Tuul üle mere*. 196 (Stockholm 1965); *Nõukogude pedagoogika ja kool* II: 196–202 (Trt 1966); EKA II: 374–375, 554–558 (Tln 1966); *Väliseestilase kalender 1970*. 99–101 (New York 1969); *Tee Kommunismile* 11.2.1969: 2; E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni „Sakala”*. 312 (Tln 1971); *Läbi kahe sajandi*. 159–163 (Tln 1971); *Rahvuslik Kontakt* 4/1972: 39–41; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 152–153 (Tln 1974); *Nõukogude Kool* 11/1974: 959–963; R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 21, 76, 85 jm (Tln 1976); *Eesti Päevaleht* 12.5.1976: 5, 1.7.1994: 5; *Edasi* 6.11.1981: 6, 11.11.1981: 6; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 347 (Tln 1984); *Emakeele Seltsi aastaraamat*. 28: 43–46 (Tln 1984); R. Põldmäe. „*Vanemuise*“ *teater 1881–1906*. 22, 31, 33, 44, 81–83, 102, 207 jm (Tln 1985); L. Andresen. *Eesti kooli vanem ajalugu*. 150 (Tln 1985); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 101–104, 156–160 jm (Tln 1986); *Looming* 2/1986: 220–221, 12/1986: 1676–1683, 9/1996: 1244–1248; *XIII Eesti raamatuteaduse konverents 1. ja 2. detsembril 1987. a. Ettekannete teesid*. 15–20, 25 (Trt 1987); *Jakob Hurda teened rahvaluuleteaduse arendamisel*. 12 (Trt 1989); J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis*. 46–47, 83 jm (Tln 1991); *Vikerkaar* 2/1991: 66–74, 3/1991: 57–68; *Viruskundra* 9/1992: 7; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 31–34, 115 jm (Tln 1993); *Eesti ajakirjanduse...* 177–195 (Trt, Tln 1994); *Kleio* 9: 20–22 (Trt 1994); *ÕESi aastaraamat 1988–1993*. 206–207 (Trt 1995); M. Laar. *Raamat Jakob Hurdast*. 121, 124, 126, 141–142, 145–146, 152, 165 jm (Trt 1995); *Akadeemia* 12/1997: 2467–2514, 9/2005: 1930, 1/2013: 66–67 jm; *Sakala kalender 1999*. 77–80 (Viljandi 1998); T. Karjahärm. *Ida ja Lääne vahel*. 228–231 jm (Tln 1998); *Tuna* 2/1999: 111–125; *Acta Historica Tallinnensia* 3: 49, 51–52, 56–58, 60–62 (Tln 1999), 5: 75–91 (Tln 2001); *Eesti Päevaleht* 5.2.1999: 10, 25.11.2006: 35; *Johan Köpp 125*. 17–18 (Trt 2000); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 116, 205–223, 234, 238, 314 jm (Helsingi 2000); *Tuna* 2/2000: 55–60 jm, 3/2014: 115, 119–121 jm, 4/2014: 119–125 jm; M. Ketola. *The nationality question in the Estonian Evangelical Lutheran Church 1918–1939*. 28 (Helsingi 2000); J. Eilart (koost). *Raamatulooline Eesti*. 34, 43 (Trt 2000); *Konstantin Pätsi tegevusest*. 33 (Tln 2000); H. Peep. *Nii et suled lendavad*. 72 (Trt 2001); T. Erelt. *Eesti keelekorraldus*. 276–281 jm (Tln 2002); K.-O. Veskimägi. *Eesti raamatukogude ajalugu*. 143–144, 146–149 (Tln 2002); V. Paatsi. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918)*. 41–42 (Tln 2003); *ÕES aastaraamat 2000–2001*. 9 (Trt 2003); T. Karjahärm. *Unistus Euroopast*. 19–20 (Tln 2003); *Sakala* 29.11.2003: 9, 18.2.2006: 7, 14.3.2009: 6; *Pärnu Postimees* 5.2.2004: 10; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 188–203, 222–226, 323–337 jm (Trt 2004); *Pärnumaa sirvilauad*. I: 29–30 (Pärnu 2004); S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. 17–18 (Tln 2004); M. Metsanurk. *Mälestused*. 363–370 (Trt 2005); H. Kruus. *Eesti küsimus*. 161–171 jm (Trt 2005); K. Lillepuu. *Trükikirjad*. 12–17 (Viljandi 2005); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat* II: 32–33 (Trt 2006); III: 297 (Trt 2007); IV: 431 (Trt 2008); *Journal of Baltic Studies* 2/2006: 163–178; *Jalutaja teejuht. Tartu I*. 42–43 (Tln 2009); *Vene impeerium ja Baltikum*. 158–161 (Trt 2009); *Uurimusi 1920.-1930. aastate eesti kirjandusest*. 99–104 (Tln 2009); R. Kurvits. *Eesti ajalehtede välimus 1806–2005*. 167, 170, 188–190, 192, 195–197 (Trt 2010); K. A. Hindrey. *Minu elukroonika*. 370–371, 422, 558–559 jm (Tln 2010); V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010*. 30, 33, 43 (Trt 2010); E. Laaman. *Iseseisvuse tunnid*. 34–37 (Trt 2010); A. Kitzberg. *Ühe vana „tuuletallaja” noorpõlve mälestused I–II*: 192, 193 (Tln 2010); F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi*. 88–94 (Tln 2010 [1933]); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. 151–152, 243, 344–345, 355–356, 375–376, 419–420 (Tln 2010 [1953–87]); K. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjas kinnisest majast*. 54, 56 (Tln 2010); O. Rütli. *Mälestusi ühe Eesti sugupõlve tööst ja võitlusist (1871–1949)*. 123, 169–174 (Tln 2010 [1964]); *Eesti teadlased ja insenerid välismaal*. 19–20 (Tln 2011); A. Grenzstein. *Eesti haridus*. 9–27 (Trt 2012); T. Õim. *Salauksed avanevad*. 87–99 (Tln 2012); U. Kolk. *Folkloori*

olemust otsides. 451–453 (Trt 2013); V. Päts. *Tagasi koju*. 93 (Tln 2013); M. Lipp. *Minu elumälestused*. 117, 203–204 jm (Trt 2013); *Eesti Ekspress* 28.3.2013: 36; R. Mikelsaar. *Õrn ööbik, kuhu töttad sa?* 65, 230 (Trt 2014); *Sirp* 17.1.2014: 27–28; M. Martna. *Oma kodu*. 74–79, 182–205 (Trt 2014); A. Grenzstein. *Tunne ja tarkus*. 341–348 (Trt 2016); M. Laar. *Rahvuse sünn*. 380 jm (Trt 2016); J. Undusk. *Eesti kirjanike ilmavaatest*. 195–245 (Trt 2016); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 17, 19 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 243, 266 jm (Tln, Trt 2016); T. Karjahärm (koost). *1905. aasta Eestis. Mälestused*. 95, 388 (Tln 2016); M. Puhvel. *Lydia Koidula*. 196, 209–210, 213–214, 288 (Tln 2016); *Rahvusülikooli omad ja võõrad*. 10–11, 44–46 (Trt 2016); *Eesti Kirik* 19.10.2016: 2, 29.3.2017: 6; *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2016*. 33–43 (Trt 2017); S. Zetterberg. *Rändajad Soome sillal*. 335–336 jm (Tln 2017); T. Karjahärm. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia*. I. 61, 76 jm (Trt 2018).

Grenzstein, Tõnis (16./4.11.1863 Tarvasto vald, Viljandimaa – 2.1916 [teistel andmetel suvi 1916] Düsseldorf, Saksamaa), karikaturist, maalikunstnik. Talurentnike poeg, **A. Grenzsteini** vend. Lõpetas Valga kreiskooli 1881, õppis Trt saksa käsitöölise seltsi joonistuskoolis 1881–86, Düsseldorfis kunstiakadeemias 1886–1900 (vaheaegadega). Tegutses portretistina Prantsusmaal; alates 1901 Saksamaal, asutas Diederhoffis (Elsass-Lotring) naiste maalikooli, alates 1914 elas Düsseldorfis. Lõi altarimaalid Nõo kirikusse (1895) ja Emmaste kirikusse (1900). G. illustratsioonid **K. E. Söödi** luulekogule „Rõõm ja mure” (Trt 1894) ning **E. Vilde** raamatule „Muhulaste imelikud juhtumised Tartu juubeli-laulupidul” (Trt 1894) on esimesed terviklikud illustratsioonisarjad, mis tehtud spetsiaalselt eesti kirjandusteoste jaoks. Esimene eesti karikaturist, avaldas alates 1880. aastate algusest karikatuure ajalehes *Olevik* ja *Oleviku Naljalisas* (1883, ilmus 1 nr).

A: EBL; EE; ENE; E(N)E; EKABL; EE14; ISIK; *Eesti Kunstimuuseumi aastaraamat* 1: 121–127 (Tln 1931); R. Paris. *Uuem eesti kunst*. 44–45 (Trt 1935); E. Laugaste. *Eesti kirjandus karikatuuris*. 20–30 (Trt 1939); V. Vaga. *Eesti kunst*. 189–198 (Trt, Tln 1940–41); *Sakala* 27.11.1943: 6, 29.11.2003: 9, 26.11.2016: 12; *Järva Teataja* 3.6.1944: 4; EKA II: 384 (Tln 1966); R. Loodus. *Eesti varasem raamatugraafika*. 16–19, 85 jm (Tln 1966); R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 27–28 (Tln 1982); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 347 (Tln 1984); *Kogude teatmik. Tartu Riiklik Kunstimuuseum*. 30–31 (Trt 1985); *Eesti Teatusliku Seltsi Rootsisis aastaraamat X*. 129–130 (Mariehamn 1988); *Keel ja Kirjandus* 12/1993: 737–738; *US Art Gallery*. 4, 40 (Tln 2009); M. Lipp. *Minu elumälestused*. 152–153 (Trt 2013).

Gretšanov, Aleksei (Gretshanov; Алексей Васильевич Гречанов; 15.3.1897 Babino, Petseri vald, Pihkva kubermang – 1943), talunik, poliitikategelane. Taluperemehe poeg. Lõpetas 5-klassilise kirikukooli, õppis Pihkva maamõõdukoolis 1918–19 (ei lõpetanud). Võttis osa I maailmasõjast 1916–18 (kantseleiametnik). Põllutöeline ümbruskonna taludes 1910–16, alates 1920 töötas kodutalus. ESTP liige alates 1927. Riigikogu liige 1929–36 (ESTP > Vene ühendatud erakondade nimekirjades; Riigikogu tegevus peatati 1934). Võttis NSVLi kodakondsuse, lahkus NSVL-i 24.3.1936. Väidetavalt töötas seal laternasüütajana.

Petseri sotsialistide ajalehe *Голос народа* toimetaja-väljaandja (1927–32, ilmus 59 nr). Ajaleht oli avalikult tendentslik ja parteipropagandistlik.

A: VjV; *Голос народа* 25.3.1930: 1; *Postimees* 16.11.1933: 5; *Вести дня* 10.1.1938: 2; W. Tomingas. *Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis*. 333 (Tln 1992); *Русское национальное меньшинство в Эстонской Республике (1918–1940)*. 255 (Trt, Peterburi 2001); ERA.1.7.480; ERA.14.12.4303; ERA.852.2.95; ERAF.25.2.479; K. Lõuna (1999). Petserimaa integreerimine Eesti Vabariiki 1920–1940. 90 (TÜ Eesti ajaloo õppetooli magistratöö; käsikiri TÜRs).

Grigorjev, Vassili (Василий Григорьевич Григорьев; ps G. V.; Недепутат; Васстен; 11.3./27.2.1870 Dõmkovo, Petseri vald, Pihkva kubermang – pärast 1944), ametnik, põllumees, poliitikategelane. Talunike poeg. Lõpetas Zalesje algkooli. Teenis Moskvast Tauria 6. grenaderipolgus, tegi keskkooli lõpueksamid Moskva õpperingkonna kuraatori komisjonile. Pärast sõjaväeteenistust töötas ametnikuna Vene siseministeeriumi kantseleis. 1918. a alguses naasis Eestisse ja hakkas talupidajaks. Vene talupoegade tööpartei üks asutajaid, Riigikogu liige 1920–29 (Tööerakonna > Vene ühendatud erakondade nimekirjas). 1927 anti kohtu alla süüdistatuna salakuulamise Venemaa kasuks, mõisteti õigeks süütõendite puudumise tõttu. Pärast Riigikogust väljajäämist 1929 lahkus Vene Rahvusliidu juhatusest ja asus elama Petserisse. Saksa okupatsiooni ajal oli vangis. Andmed edasise saatuse kohta puuduvad. Tegi kaastööd päevalehele *Вести дня* (Tln 1926–40) ja ajalehtedele *Русский голос* (Narva 1923–24), *Слово деревни* (Tln 1926, ilmus 5 nr), *Русский свет* (Tln 1929), *Печерский край* (Petseri 1931–33). Riigikogu saadikuna kirjutas poliitikast, hiljem vene talunike elust ja probleemidest Petserimaal.

A: 2RK; VjV; *Последние известия* 5.6.1922: 3; 3.5.1923: 3; *Vaba Maa* 15.3.1927: 3, 7, 17.3.1927: 5, 22.3.1927: 7–8, 23.3.1927: 3; *Eesti Ekspress* 6.7.2005: ..., 31.10.2018: 38–39; K. Lõuna (1999). Petserimaa integreerimine Eesti Vabariiki 1920–1940. 89–90 (TÜ Eesti ajaloo õppetooli magistratöö; käsikiri TÜR); ERA.14.12.4354; ERA.14.12.4355; ERA.14.12.4356; ERA.R-292.1.280; EAA.2111.1.6832; ERAF.129SM.1.8483.

Grigorjeva, Eulalia Filippi t (Евлялия Филипповна Григорьева; ps E. Gr-va; Ев.Гр.; E.Г-ва; 30.9.1888 – 1976), ajakirjanik, tõlkija. Gümnaasiumiharidusega. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Balti manufaktuuris 1940–41.

Päevalehe *Последние известия* (Tln) erikorrespondent 1922–26, toimetab rubriike „Телеграммы” ja „Обзор местной печати”. Tln päevalehe *Вести дня* vastutav toimetaja 1928–40, ajalehe *Русский вестник* (Tln) toimetaja 1934–40. Kirjutab reportaaže Riigikogu tööst, poliitika- ja majandusartikleid, eesti ajakirjanduse ülevaateid. Tõlkis eesti ilukirjandust, tema tõlkeid ilmus kogumikus „Балтийский альманах” (Kaunas 1923–24). Tegi kaastööd **A. Veileri** kirjastusele Biblioofil.

A: *Последние известия* 6.12.1925: 3; EAA.4903.2.263; ERA.1.7.1370; ERA.1.7.1372; ERA.852.1.2334; ERA.1356.4.695.

Grimpel, Arnold Hansu p (ka Krimpe(l); ps Arnold Manala; 2.4./21.3.1901 Karula vald, Valgamaa – 4.10.1937 NSVL), poliitikategelane. Töölise poeg. Õppis Pahuvere vallakoolis. Töötas sulasena, Tln peapostkontoris 1917–18, Aseri postkontoris postiljonina 1921–?, maksuinspektori juures sundtäitjana. 1920. aastate algul asus elama Narva, töötas Kreenholmi vabrikus. Riigikogu liige 1926–12.1928 (Eesti Tööliste Partei nimekirjas). Arreteeriti 6.4.1926 eeluurimise ajaks, vabastati 26.5.1926. Dets 1926 visati ETPst välja segaste rahaasjade pärast. Märtsis 1928 arreteeriti (süüdistuseks kommunistlik kihutustöö ja EKPsse kuulumine), 9.5.1928 vabastati eeluurimise ajaks ja jäeti politsei valve alla, 8.6.1928 põgenes NSVLi. Väidetavalt arreteeriti kohe Nõukogude võimude poolt (süüks ETP raha raiskamine), vabastati. Oli Rostovis Doni ääres kinodirektor 1929, seejärel elas Leningradis, Kislovodskis, Rostovis, töötas lihttöödel (mullatööline, uksehoidja jne). Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1933, hukati. Rehabiliteeritud 25.4.1959.

Ajalehe *Uus Põhja Kodu* vastutav toimetaja (Narva 1923, ilmus 25 nr); ajalehe *Meie Elu* vastutav toimetaja (Narva 1923, ilmus 2 nr). ETP ajalehe *Proletaarlane* tegevtoimetaja 6.–9.1926. Bolševistliku ajalehe *Kiir* > *Uus Kiir* > *Meie Kiir* > *Tööliste Kiir* > *Tallinna Kiir* > *Punane Kiir* > *Oktoobri Kiir* > *Tööraha Kiir* üks asutajaid 1.1927 ning viimane väljaandja ja vastutav toimetaja 12.1927–3.1928. Lehenumbreid konfiskeeriti, vastutavaid toimetajaid karistati, leht suleti korduvalt ja hakkas ilmuma üha uute nimede all. Varasemad väljaandjad-

vastutajad olid variisikud, lehe tegelikud organisaatorid-toimetajad olid G. ja **A. Luik**, kelle Riigikogu-palkadest lehte ka finantseeriti. Kokku ilmus lehte 14 kuu jooksul 54 nr kaheksa nime all üheksa vastutava toimetajaga. Märtsis 1928 suleti ajaleht lõplikult, G. arreteeriti, kuue nädala pärast vabastati ajutiselt ja põgenes NSVLi.

A: VjV; ISIK; *Postimees* 17.12.1926: 7; *Vaba Maa* 25.9.1927: 4; *Virulane* 26.2.1929: 2; *Eesliinil*. 195–207 (Tln 1962); *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 140–141 jm (Tln 1963); *Looming* 7/1967: 1101–1108; *Läbi kahe sajandi*. 247–251 (Tln 1971); J. Ant. *Sõjariist kodanluse vastu*. 13, 18–21, 24–41, 64 (Tln 1975); *Akadeemia* 11/2003: 2541, 7/2004: 1654; <http://nekropole.info/lv/Arnold-Grimpel>; ERA.54.3.288; ERA.927.1.436a; ERA.1868.1.618; ERAF.9593.1.145 leht 110–124.

Groot, Carl (Karl) Friedrich (18./7.1.1791 Riia – ?), arst. Riia linnakassa direktori poeg. Õppis TUs arstiteadust 1808–10, *dr med* 1815. Töötas Pärnus linnafüüsikuna, seejärel arstina Moskvast alates 1816.

Toimetab nädalalehte *Pernauesches Stadt-Blatt* (1815–16, ilmus 52 nr).

A: AA1; Erik-Amburger-Datenbank; *Pärnu Postimees* 28.8.2007: 15.

Grossmann, Aleksander Antoni p (Александр Антонович Гроссман; 1874–?), trükkal, ajakirjanik. Lõpetas Narva vene emigrantide tehnikakooli. Oli A. G. Grigorjevi trükikojas õpilane, seejärel sell, meister, alates 1920. aastate algusest trükikoja tehniline juht. Õpetas Narva vene eratööstuskoolis trükindust.

Ajalehe *Нарвский листок* kaastöötaja kuni 1917 ja 1924–26. Ajalehe *Новый Нарвский листок* (1926–27) väljaandja-toimetaja.

A: *Старый нарвский листок* 27.7.1938: 2; *Postimees* 5.8.1938: 4; ERA.1.7.1809; ERA.1.7.810; EAA.4974.1.21; ERA.4441.1.806.

Grossschmidt, Otto (ps A. Orgussaar; O. Suursepp; J. Naljhammas; Jaan Vahi jt; 20./8.12.1869 Vastse-Otepää, Tartumaa – 10.6.1941 Trt), literaat, ajakirjanik, kooliõpetaja. Pagari poeg, **E. Suursepa** isa, **J. Elango** äi. Õppis Otepää kihelkonnakoolis 1883–86, Trt-s vallakooliõpetajate kursustel 1888. Kingsepa õpipoiss, põllutööline ja rändav raamatumüüja 1885–89, kooliõpetaja Punikveres 1890–91, Rõngus 1891–1906, pidi sealt lahkuma 1905. a revolutsioonist osavõtu pärast ja asus elama Trt-sse, kus elatas end literaadina. Esimese maailmasõja ajal oli Trt-s Punase Risti teenistuses, Trt linnavalitsuse ametnik 1919–22, seejärel literaat, elatas end peamiselt kalendrite toimetamisega, kalendrijuttude, vaimuliku kirjanduse ja tarbetekstide kirjutamisega äriemeestele.

Alates 1885 tegi kaastööd paljudele ajalehtedele, avaldades luuletusi ja jutte, sh ajalehtedes *Eesti Postimees* (Trt, Tln) 1886–1902, *Olevik* (Trt) 1892–99, *Postimees* (Trt) 1892–1902, *Ristirahva pühhapäeva leht* (Tln) 1894, *Sakala* (Viljandi) 1900. Enne I maailmasõda töötas üksteise järel mitme väikse ajalehe toimetuses: saksameelses ajalehes *Vabadus* (Trt) 1906, saksameelses päevalehes *Isamaa* (Trt) 1906–08 (oli seal ka korrektor), päevalehes *Rahva Päevaleht* (Trt) 1909, päevalehes *Virulane* (Tln) 1910 ja ajalehes *Olevik* (Trt) 1910–?, hiljem oli bolševistliku ajalehe *Edasi* (Trt) toimetuse liige 1917–18.

T: kaks luulekogu, mitmed näidendid, lasteraamatud, kooliõpikud, sõnaraamatud, vaimulikud teosed, näidiskõnede kogumikud „Uus Palvekoda“ (Tln 1903, 1907, 1912) ja „Uued Pidu kõned“ (Trt 1909), salmidekogumik „Soovin õnne“ (Viljandi 1902), näidisarmastuskirjade kogumik „Uued Armastuse- ja kosjakirjad“ (Trt 1909), etiketiõpik „Tulus Mõistlik seltsiline ehk kunst viisakas olla“ (Trt 1912); arvukalt tõlketeoseid saksa ja vene keelest; kokku oli kaastegev u 200 raamatu väljaandmisel.

A: PmA; ÕT I: 46; EBL; EAT; *Vanade kooliõpetajate album*. 40 (Trt 1932); EE; ENE; E(N)E; EE14; EKBL; EKrL; EKL; EKoBL; ISIK; Valgamaa ISIK; J. Jans. *Mälestusi ja*

vaatlusi. 32–33 (Trt 2008 [1940]); *Sirp ja Vasar* 18.12.1959: 6; EKA III: 570–571 (Tln 1969); O. Kruus. *Kirjanduslik Otepää*. 22–25 (Tln 1969); *Kommunist* 5.1.1965: 3; *Valgamaalane* 21.6.1990: 3, 18.12.1999: 8, 18.7.2000: 6; *Postimees Extra* 14.1.1995: 14; *Valgamaalane* 18.7.2000: 6; *Konstantin Pätsi tegevusest*. 44 (Tln 2002); *Keel ja Kirjandus* 9/2002: 632; EAA.2111.1.6846.

Grubb, Carl Philipp (ka Grubbe; ...–1707), postmeister. Tln postmeister 1697–1707.

Postmeistrina toimetas arvatavasti esimest (teistel andmetel teist) Eestis ilmunud ajalehte *Reval(i)sche Post-Zeitung* (16....). Leht ilmus kaks korda nädalas ja sisaldas peamiselt ümbertrükke viis-kuus päeva varem ilmunud ajalehest *Rigische Novellen*, olles seega pigem Riia lehe lühendatud äratrükk, mitte iseseisev väljaanne. G toimetajaks-olekut kinnituseks peetakse Stockholmi posti peadirektorile saadetud kirja, milles ta tänab välismaa ajalehtede kasutada saatmise eest ja ajalehtede igapäevase saatmise eest.

A: *Zeitschrift für Ostforschung* 4/1977: 657; *Kirjanduse töö poole*. 6 (Tln 1988); K. Vanamölder. *Kommunikatsiooniväli Rootsi Läänemere-provintside 17. sajandi lõpul – Reval(i)sche Post-Zeitung varauusaegse informatsioonikandjana*. 25 (Trt 2012).

Gruehn (Grühn), Werner Georg Alexander (30./18.7.1887 Balgale, Kuramaa – 31.12.1961 Hildesheim, SLV), teoloog. Vaimuliku poeg. Õppis Riia linnagümnaasiumis 1902–07, Müncheni ülikoolis filosoofiat 1907–08, seejärel usuteadust Erlangeni ülikoolis 1908–09 ja TÜs 1909–14, *cand theol; lic theol* 1921 (Greifswaldi ülikool); *dr theol* 1927 (Kieli ülikool). Ordineeriti 10.10.1914. Töötas kooliõpetajana Riia ja Trt gümnaasiumites 1914–27, oli Trt Jaani koguduse õpetaja 1918–22; TÜ eradotsent 1920–27 ja 1930–35, vahepeal Berliini ülikooli erakorraline professor 1928–29. Asutas Trt Saksa Sisemisjoni Seltsi 1920, oli selle juht 1920–25. Rajas Trt-s teoloogilis-filosoofilise Lutheri Eraakadeemia, oli selle rektor ja professor 1931–36. Asus 1936. a elama Saksamaale, Berliini, oli Berliini ülikooli professor 1937–45, seejärel elas surmani Hildesheimis. Oli Rahvusvahelise religioonipsühholoogia ühingu sekretär alates 1927.

Toimetas päevalehte *Dorpater Zeitung* 1919. Oli Trt Saksa Sisemisjoni Seltsi vaimulike lendlehtede *Flugblätter der Inneren Mission* väljaandja (Trt 1923–25, ilmus 21 nr). Religioonipsühholoogilise kuukirja *Der Weg zur Seele* (...) asutaja 1949, kaasväljaandja ja -autor.

T: uurimused eetika, usundipsühholoogia ja baltluse ajaloo alalt, sh „Werterlebnis“ (Trt 1921, 1924; tõlgitud kreeka, bulgaaria ja jaapani keelde), „Religionpsychologie“ (Berliin 1926), „Darstellung der Baltischen Russlandsarbeit“ (Berliin 1936), „Die Frömmigkeit der Gegenwart“ (Berliin 1956, 1960).

A: AA2; DBBL; Veem; ETeadBL; BBLd; *Postimees* 6.3.1932: 3; *50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat*. 208 (Tln 1989); *Kultuurisillad Läänemere-äärses kultuuriruumis*. 86–89, 97 (Tln 2011); *Ideas of man in the conceptions of the religions = Das Menschenbild in den Konzeptionen der Religionen*. 161–168 (Münster 2012).

Grönberg, Artur Leopoldi p (ka Grünberg, Grenberg; ps Arturo; 12.1.1908/30.12.1907 Haapsalu – 17.2.1996 Durham, NC, USA), ajakirjanik, raamatupidaja. Kaugesõidukapteni poeg. Õppis Läänemaa ühisgümnaasiumis 1919–26, TÜs majandust 1926–35 (vaheaegadega). Üliõpilaspõlves töötas politseikordnikuna, äriteenijana, ajakirjanikuna ja Haapsalu supelinspektorina. Asutas 1937 koos **Henno Rahamäega** kirjastuse Kirjavara. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ETK ametnik 1940, seejärel varjas end seitse kuud. Suvel 1943 põgenes Rootsi, oli Kummelnäsi ja Vikingshilli põgenikelaagrite vanem 1943–44, Eesti Abistamiskomitee asjaajaja 1945–51. Emigreerus 1951 Kanadasse, töötas raamatupidajana Montrealis 1951–67. Seejärel kolis USAsse, oli ametnik Duke'i ülikoolis Durhamsis 1967–70,

raamatumüügi ärijuht Põhja-Carolina ülikoolis Chapel Hillis 1970–74.

Päevalehe *Postimees* (Trt) kirjasaatja Haapsalus alates 1925. Skautide ajakirja *Eesti Skaut* (Trt) toimetuse liige 1926–30, sh tegevtoimetaja 1928–30; skautide teise suurlaagri ajalehe *Suur Lõke* toimetaja (Pärnu 1932, ilmus 4 nr). Ajalehe *Päevaleht* alaline kaastöötaja alates 1926, päevalehe *Postimees* hommikulisa *Kiirpost* (Trt) toimetuse liige 1933. Ajalehe *Lääne Elu* (Haapsalu) tegevtoimetaja 1934–36, sh ka paralleelväljaande *Hiiu Teataja* (Kärdla) mõne numbri tegevtoimetaja 1934–36, samuti *Päevalehe* alaline kaastöötaja Haapsalus. Päevalehe *Uus Eesti* toimetuse liige 1936–40, algul majandusuudiste osakonnas, seejärel välisuudiste osakonna juhataja, samal ajal toimetas ka nädalalehe *Ühistegelised Uudised* majandusosa, oli Riigi Ringhäälingu välispoliitiliste ringvaadete toimetaja. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* majandusosakonna juhataja 1942–43, kevadel-suvel 1942 ka ajalehe *Lääne Sõna* (Haapsalu) käivitaja ja esimene tegevtoimetaja. Rootsisis oli ajalehe *Teataja* (Stockholm) üks asutajaid 1944. EAL liige 1934–40.

T: „Kuurort Haapsalu” (Haapsalu 1932); osales EÜS koguteoste väljaandmisel, sh „Eesti Üliõpilaste Selts 100 aastat 1870–1970” (Toronto 1971; koost), „Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu” II (Montreal 1985).

A: EÜS3; AA3; ISIK; VEPER; *Päevaleht* 16.12.1935: 14; *Eesti skautlus viiskümmend aastat*. 73, 199, 201 jm (Hälsingborg 1962); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Pool sajandit eestlust paguluses*. 209 (Stockholm 1995); *Postimees* 1.3.1996: 20; *Vaba Eesti Sõna* 28.3.1996: 10–11; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 174, 233, 241 (Trt 2001 [1997]); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 294–295, 374 (Tln 2001); *Tuna* 1/2002: 88; *Eesti skautlus 50. aastat võõrsil*. 55 jm (Kanada 2003); *Meie jäljed jäävad*. 32–33 (Trt 2004); *Akadeemia* 7/2004: 1654; *Pärnu Postimees* 21.1.2009: 8; A. Mesikepp (1991). Eesti noorsooajakirjad 1920–1930. 45 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); V. Sõelsepp (1992). *Lääne Sõna*. 5–7, 24, 27, 62 jm (käsikirjalised mälestused TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.1767.1.484; EAA.2100.1.2263; EAA.2111.1.3447; ERA.891.2.25318; ERAF.129SM.1.2309 leht 28–30.

Grünberg, Aleksander → Valgma, Aksel

Grünberg, August Augusti p (1939– Arumäe; 12.8./30.7.1895 Rõõsa, Heimtali vald, Viljandimaa – 26.9.1976 Pärnu), vaimulik. Talunike poeg. Õppis Pärnu Aleksandri gümnaasiumis 1908–16, TÜs arstiteadust 1916–18 (ei lõpetanud) ja usuteadust 1920–24, *mag theol* 1934 (TÜ). Tuhalaane kihelkonnakooli juhataja 1918–19, Viljandi poeglaste gümnaasiumis õpetaja ja inspektor 1919–20; Treffneri gümnaasiumi usuõpetaja 1924–25. Ordineeriti 1.3.1925, kirikuõpetaja Pärnus 1925–41, Pärnumaa praost 1930–41, ühtlasi usuõpetaja Pärnumaa kaubanduskoolis ja Pärnu tütarlaste gümnaasiumis 1925–34. Aktiivne muusika- ja seltsitegelane. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti 10 aastaks vangilaagrisse ja 5 aastaks asumisele (§ 58-4, süüks Kaitseliitu kuulumine ja töö kirikuõpetajana); oli metsatöölise velsker. Vabanes 4.3.1958 ja naasis Eestisse. Kirikuõpetaja Pindis (Võru rajoon) 1958–64, Häädemeestes ja Treimannis (Pärnu rajoon) 1964–69. Süüdimõistetv kohtusotsus tühistati 19.3.1962 (kuriteo koosseisu puudumise tõttu).

Kuukirja *Pühapäevakool* (Pärnu, Tln) väljaandja 1932–35 ja peatoimetaja 1932–38.

T: usuõpikud koolidele, sh „Piibililugusid väikesile“ (Tln 1930, 8. tr 1939; kaasautor), „Piibililugusid algkoolile ja leerilastele“ (Tln 1930, 9. tr 1939; kaasautor), „Usuõpetust algkoolidele“ (Tln 1931, 7. tr 1938; kaasautor), õpikud EELK Usuteaduse Instituudile; mälestused „Hiibi õnnistus“ (Tln 2005).

A: PTB; ERAKT; EEve; PPG: 248; AA2; Veem; AA3; OkM; *Pärnu Postimees* 4.8.2005: 14, 21.1.2009: 8; *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 269–272 (Tln 2006); EAA.2100.1.2349; ERAF.130SM.1.4323.

Grünberg, Ernst Toomase p (1.3./17.2.1881 Rakvere – ?), raudteelane. Raudteevalitsuse rongiliikluse korraldaja 1918–....

Ajakirja *Eesti Raudtee* vastutav toimetaja 1924–28 ja 1930–40.

T: „Raudtee kalender-käsiraamat“ (Tln 1927, 1928, 1939; kaaskoost).

A: ISIK; ERA.1.7.405.

Grünfeldt, Herbert → Haljaspõld, Herbert

Grünfeldt, Peeter (ps P. Haljaspõld; Dixi; Linnuke; R. Põld; Siim Sinep; Ohaka Ott jt; 1.10./19.9.1865 Aakre vald, Tartumaa – 11.4.1937 Nõmme), ajakirjanik, literaat, tõlkija, ametnik. Kooliõpetaja poeg, **H. Haljaspõllu** isa. Õppis Rõngu ja Puhja kihelkonnakoolides 1875–82, Trt vallakooliõpetajate (Hollmanni) seminaris 1883–86. Kooliõpetaja Aakres ja Valgas 1886–91, tagandati ametist vastuolude tõttu koolijuhtidega; raamatukaupluse omanik Valgas 1893–96; Põhja-Eesti (Kinnisvaraomanike) panga ametnik 1910–35. Aktiivne seltsitegelane.

Tegi ajalehetele kaastööd alates 1880, esimene ilmunud kaastöö oli luuletus ajalehes *Eesti Postimees* (Trt). Aastatel 1891–1911 töötas ajakirjanikuna paljudes väljaannetes: oli toimetaja ajalehes *Eesti Postimees* (Trt, Tln) 1891–93, 1896–98, 1901–04, toimetas ka toonaseid lisalehti „*Eesti Postimehe*” *Jututuba* (1896–98), „*Eesti Postimehe*” *missioni-leht*, „*Eesti Postimehe*” *Õhtused kõned*, „*Eesti Postimehe*” *Põllutöö ja Teaduste eralisa*. Toimetas mitmeid kalendreid, sh Laakmanni „*Eesti-rahva Kasuline Kalender*” 1895–99, Schnakenburgi „*Isamaa Kalender*” ja „*Kasuline Talurahva kalender*”. Vahepeal töötas päevalehes *Postimees* (Trt) 1893 ja suvel 1903 ning ajakirjas *Põllumees* (Trt) 1898–1901, seejärel ajakirjas *Rahva Lõbu-leht* 1904–06. Oli ajalehe *Päevaleht* üks asutajaid ning esimene vastutav ja tegevtoimetaja 1905–08, sh toimetas ka *Päevalehe* lühendatud väljaannet *Aeg* 1906–07 ning *Päevalehe* lisasid „*Päevalehe*” *Kirjandusline lisa* ja nädalakiri *Perekonnaleht* 1906–08. Ajakirja *Leek* (1908, ilmus 1 nr) väljaandja ja vastutav toimetaja. Päevalehe *Virulane* ning selle nädalalisa *Kirjandus ja Teadus* väljaandja ja vastutav toimetaja 1910–11. Vabakutseline ajakirjanik 1911–13. Hiljem asutas väliskirjanduse ajakirja *Romaan*, oli selle väljaandja ja vastutav toimetaja 1922–33. Andis välja ja toimetas nädalalõpulehte *Olevik* (1936, ilmus 4 nr). Oli pereajakirja *Ajakiri Kõigile* esimene vastutav toimetaja 1936–37. Avaldas ajakirjanduses arvukalt meelelahutuslikke tõlkejutte, algupärandeid ning vähenõudlikke luuletusi, aga samuti juhtkirju, vesteid, sõnumeid. Tema kaastööd ilmus lisaks eelmainituile ajakirjades *Meelejahutaja* (Trt), *Laulu ja mängu leht* (Trt), *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt), *Meie Mats*, (*Eesti*) *Kodu*, *Kilk*, *Sõdur*, *Muusikaleht*, *Kaitse kodu!*, ajalehtedes *Olevik* (Trt), *Sakala* (Viljandi), *Tallinna Teataja*, EAL aastaalbumis „*Õitsituled*” jm. EAL liige 1926–32, auliige 1936.

T: üle 450 raamatu (esimene aastal 1888), enamus on ajaviitelised tõlked ja mugandused, paarkümmend algupärast proosa- ja luuleraamatut; mitmed etiketiõpikud, sh „*Uus mõistlik seltsiline*” (Trt 1894, 9. tr 1925), „*Südamest südamesse. Armastuse ja kosjakirjade proovid peiule ja neiule*” (Trt 1895), „*Noore-rahva käsiraamat*” (Trt 1896), „*Kunst viisakas olla*” (Tln 1898, 1904); mälestusteraamatud „*Mälestused Juhan Liivist*” (Trt 1920) ja „*Minevikku jälgimas*” (Tln, Trt 1923).

A: PmA; ÕT I: 46; EBL; EAT; EE; EBLtk; EEtK; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKRL; EE14; EKoBL; EKL; *Peatükke*. 210–211; L. Lõhmus. *Nõmme. Viiskümmend XX sajandi I poole väljapaistvat nõmmelast*. 17–18 (Tln 2004); ISIK; KrS; Valgamaa ISIK; *Eesti Kirjandus* 11/1918–19: 286–287; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas* (Trt 1923); *Päevaleht* 28.9.1925: 4; 30.9.1935: 5, 16.12.1935: 35, 12.4.1937: 3; *Postimees* 1.10.1930: 4; 3.10.1930: 1; 12.12.1931: 16, 30.9.1935: 6; 12.4.1937: 5; *Vaba Maa* 1.10.1930: 7; *Rahvaleht* 15.10.1934:

4; Raamatu-aasta juubilar Peeter Grünfeldt (Tln 1935); *Uus Eesti* 30.9.1935: 9; 12.4.1937: 2; *Ajakiri Kõigile* 3/1937: 139; J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. I: 99–100 (Tln 1991 [1953]); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 152 (Lund 1962); *Edasi* 3.10.1965: 3; [*Valga*] *Kommunist* 5.10.1965: 3; O. Kruus. *Kirjanduslik Otepää*. 34–35 (Tln 1969); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 160 (Tln 1974); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 347 (Tln 1984); *Reede* 28.9.1990: 5; *Õhtuleht* 6.10.1990: 2; *Valgamaalane* 11.10.1990: 2; E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 121 (Tln 2000); *Valgamaalane* 11.7.2000: 6, 13.7.2000: 6; K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 72 (Tln 2002); *Pärnu Postimees* 8.1.2008: 8; *Eesti Ajalugu [end. Elukiri]* 1/2018: 82; K. Hellerma. (1981). „Rahva Lõbu-leht“ ilukirjanduslik-populaarteadusliku ajakirjana. 5–6, 19 (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö, käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Grünstamm, Voldemar (25./13.3.1876 Aru vald, Tartumaa – 1913? Kaukaasia), ametnik. Kooliõpetaja poeg. Õppis Nõo kihelkonnakoolis. Töötas juhutöödel, hiljem oli mõnd aega Ropka vallakirjutaja. Põgenes 1906 Kaukaasiasse, elas Linda külas, käis korduvalt Eestis. Hukkus Kaukaasia mägedes teadmata asjaoludel.

Alates 1896 avaldas luuletusi, publitsistikat ja tõlkeid ajalehtedes *Postimees* (Trt), *Olevik* (Trt), *Rahva Päevaleht* (Trt 1909–10), päevalehe *Tallinna Teataja* lisas *Külaline*, *Peterburi Teataja kirjanduslises-teaduslises lisas* (1911–12). Oli vasakpoolse ajalehe *Uudised* (Trt) toimetuse liige 1905–06. Avaldas päevalehes *Tallinna Teataja* reisikirja „Novorossiiskist Suhumisse“ (11.1910).

T: „Internatsionaali“ esimene tõlge eesti keelde (*Uudiste veste-osa* 15.11.1905).

A: EKRL; EKL; ISIK; *Keel ja Kirjandus* 11/1967: 680–682; *Priiusel' raiume rada*. 93–95 (Tln 1970); *Edasi* 22.9.1979: 5.

Grünthal, Aleksander Gustavi p (25.9.1899 Tln – 27.5.1943 Uhta, Komi ANSV), ajakirjanik. Iseõppija. Võttis osa Vabadussõjast. Kaitseliidu liige 1926–40. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.12.1940, mõisteti kaheksaks aastaks vangilaagrisse (§58-10, süüks Kaitseliitu kuulumine, nõukogudevastaste artiklite avaldamine *Päevalehes*, kontrrevolutsiooniline propaganda *Päevalehe* töötajate seas 1940), suri vangistuses. Rehabiliteeritud 25.4.1990.

Enne 1920. a tegi ajakirjandusele juhuslikku kaastööd, seejärel töötas ajakirjanikuna päevalehtedes *Vaba Maa* ja *Päevaleht* (majandusosakonna toimetaja) 1923–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas päevalehes *Kommunist* 1940. EAL liige 1921–40, kuulus korduvalt juhatusse, sh ka nõukogude ajal 1940.

A: ÕT I: 46; OkM; *Päevaleht* 16.12.1935: 14; *Sõnajalaõis*. 39 (Stockholm 1947); W. Mettus. *Mask ja nägu*. 44–45 (Lund 1969); *ÕESi aastaraamat 1988–1993*. 243 (Trt 1995); R. Nerman. *Lilleküla ajalugu 1940. aastani*. 178 (Tln 2011); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); ERAF.130SM.1.9287.

Grünthal, Boris (Борис Иванович Грюнталь; 4.3./20.2.1898 Narva – 29.7.1943 Komi ANSV), ajakirjanik. Trükkal **J. Grünthali** poeg. Alghariduse sai kodus, lõpetas Narva gümnaasiumi 1918. Võttis osa Vene kodusõjast (Loodearmee koosseisus). 1919 lõpus naasis Narva. 1920. aastate alguses töötas raamatupoes ja Grigorjevi pärijate trükikojas, alates kümnendi keskpaigast elukutseline ajakirjanik. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 11.10.1940, mõisteti kümneks aastaks sunnitööle (§58-4, 58-11, nõukogudevastane agitatsioon). Kandis karistust Petšorlagis, suri vangistuses.

Alustas ajakirjanikutööd 1924, kui sai ajalehe *Былой нарвский листок* väljaandjaks. 1925–40 kuulus koos **O. Niländeri** ja S. Sergejeviga (1888–1941) ajalehe *Старый нарвский листок* väljaandjategruppi, oli lehe toimetaja 1928–38: toimetas käsikirju, juhtis lehe

igapäevast kokkupanemist, kirjutas päevakajalisi följetone. *Старый нарвский листок* oli tollal üks olulisemaid venekeelseid väljaandeid Eestis, ilmus järjepidevalt 15 aastat. Tegi kaastööd ka ajalehele *Edasi* (Leningrad).

A: ISIK; OkM; *Eilsest tänasesse*. 202 (Tln 1965); *Эстония* 9.6.1996: 4; EAA.635.1.1407; ERA.891.2.8693; TLA.880.1.73.

Grünthal, Johannes (ka Joann; Иван Кузьмич Грюнталь; 26.5.1862 (vkj) Narva – 27.7.1917 Kislovodsk, Stavropoli kubermang), trükkal, ühiskonnategelane Narvas. **B. Grünthali** isa. Päriilik aukodanik (1902). Teise gildi kaupmees. Narva linnaduuma saadik. Osales aktiivselt kohalikus seltsielus.

Ajalehe *Нарвский листок* (1898–1917) asutaja ja väljaandja. *Нарвский листок* oli tollal üks paremini toimetatud venekeelseid väljaandeid Eestis. Ajaleht andis ülevaate eelkõige kohalikust elust, aga avaldas ka teateid Venemaalt ja välismaalt, koduloolisi artikleid, ilukirjandust. Mitmel korral võeti vastutusele tsensuurireeglite rikkumise eest.

A: Г. Смирнова (koost). *Нарва. Культурно-исторический справочник*. 191 (Narva 2001); С. Г. Исаков. *Очерки истории русской культуры в Эстонии*. 157–168 (Tln 2005); EAA.1222.1.401; EAA.105.1.1584; EAA.105.1.9881; EAA.105.1.10606; EAA.105.1.11161; EAA.105.1.11244; EAA.139.1.1507; EAA.139.1.3147.

Grünthal, Timotheus Jaani p (ka Timoteus; 29./17.6.1893 Rässä küla, Muhumaa – 29.5.1955 Lidingö, Rootsi), kohtunik, õigusteadlane. Taluperemehe poeg, **Vassil Ridala** vend, **V. Poska-Grünthali** abikaasa. Õppis Kuressaare gümnaasiumis 1908–14; õigusteadust Petrogradi ülikoolis 1914–16 ja TÜs 1920–22, *mag jur* 1936 (TÜ). Võttis osa I maailmasõjast 1916–17 (sh õppis Moskva sõjakoolis 1916–17), osales Eesti rahvusväeosade loomisel 1917–18, seejärel oli Muhumaa komandant, Saare maavalitsuse esimees 1918–20, Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 11.1921 (Tööerakonna nimekirjas). Tartu-Võru rahukogu kohtuameti kandidaat, lisarahukohtunik, liige 1920–24, Tln-Haapsalu rahukogu liige 1924–28, Riigikohtu liige 1928–39, tsiviilosakonna esimees 1939–40; TÜ õppeülesannete täitja 1933–40, samuti lektor Eesti politseikoolis ja Kõrgemas sõjakoolis. Aug 1944 põgenes Rootsi, töötas arhiiviasistendina Stockholmi ülikooli juures 1944–47, oli Stockholmi ülikooli riiklik stipendiaat 1947–55, uuris rahvusvahelist eraõigust; Eesti Teadusliku Instituudi tsiviilõiguse ja -protsessi ning õiguse filosoofia lektor 1952–55. Osales aktiivselt väliseesti poliitika- ja seltsielus, Eesti Komitee esimees 1945–51.

Petrogradis õppides tegi kaastööd päevalehele *Peterburi Teataja* > *Pealinna Teataja*. Osales kahe tööerakondliku ajalehe asutamises ja töös: oli päevalehe *Vaba Maa* (Tln) üks asutajaid 1918 ja pikaajaline kaastöötaja, ajalehe *Meie Maa* (Kuressaare) üks asutajaid 1919 ja pikaajaline aktiivne kaastöötaja (kirjutas ülevaateid Asutava Kogu tegevusest, Saaremaa ajaloost jm). Ajakirja *Õigus* (Trt) toimetuse liige 1932–40 ja kaastöötaja, kirjutas 1930. aastatel Riigikohtu tegevusest ka päevalehes *Postimees* (Trt). Paguluses tegi kaastööd naisteajakirjale *Triinu* (Stockholm).

T: mitmed õigusteaduslikud brošüürid; „Juriidiline ja sotsiaalne käsiraamat eestlastele Rootsis“ (Stockholm 1954); mälestusi on ilmunud ajakirjas *Akadeemia* (2/2003), kogumikus „Saaremaa Ühisgümnaasium 1865–1995“ (Kuressaare 1996)

A: EAT; EE; SKTA; EEtK; ETeadVK; *Põhjala*; AA3; SP: 92; VjV; *Muhumaa*. 593–594; ETeadBL; VEPER; *Meie Maa* 19.4.1934: 3; *Jaanipäev. Noor-Eesti suvealbum*. 14 (Trt 1938); *Meie Maa* 5.4.1939: 1; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 28.6.1953: 1, 3.6.1955: 2; *Vaba Eestlane* 1.7.1953: 4, 1.6.1955: 1; *Eesti riigiorganite kordaseadmise probleem*. 2–8, 10–13 (Stockholm 1953); *Välis-Eesti* 12.6.1955: 1, 6; *Õigusteaduslik Ajakiri* 4/1958: 50–52; 5/1959: 52; 7/1963: 56–58; *Saaremaa raamat*. 174 (Toronto 1962); *Tammine rahvas*. II: 26 jm (Stockholm 1965); *Piinlikud lood*. II: 22 (Tln 1983); *Saare rahvas vabas maailmas 1944–*

1984. 18–22 (Toronto 1984); V. Poska-Grünthal. *Elu jätkub võõrsil*. 15–16, 131, 139–140, 157–159 jm (Toronto 1985); A. Taska. *Õigusteaduslikke mõtteid*. 44–45 jm (Lund 1989); *Pool sajandit eestlust paguluses*. 209, 212 (Stockholm 1995); I. Grünthal. *Müütide maagia*. 481–496 (Trt 2001); *Meie Maa* 14.1.2003: 5; 15.1.2003: 5; *Meie Maa. Eesti Vabariik Saare maakonnas* 23.2.2008: 2; *Akadeemia* 2/2003: 315, 7/2004: 1654; *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 2005–2006*. 176–194 (Kuressaare 2007); *Jaan Poska oma ja meie ajas*. 169–173 (Tln 2010); *Muhulane* 23.2.2010: 5; *Saarte Häääl* 29.5.2010: 10; P. Kivi. *Kuressaare linnavõim ja selle kandjad 1918–1940*. 115 (Kuressaare 2012); V. Päts. *Tagasi koju*. 317–318, 456 (Tln 2013); ERA.2036.1.14.

Grünthal-Ridala, Villem (kod.n Wilhelm Grünthal; ps Ridala; 30./18.5.1885 Kuivastu, Muhumaa – 16.1.1942 Helsingi), keeleteadlane, folklorist, kirjanik. Kõrtsmiku poeg. Õppis Kuressaare gümnaasiumis 1897–1905; astus TÕsse 1905, õppis Helsingi ülikoolis soome keelt ja kirjandust, folkloristikat ja Põhjamaade ajalugu 1905–09, *cand phil* 1909; *mag phil* 1911; TÜ stipendiaat Helsingis 1919–23; *dr phil* 1941 (Helsingi ülikool). Arreteeriti 1905. a revolutsiooni ajal, vabanes kevadel 1906. Töötas kooliõpetajana Trt-s 1910–19, TÜ raamatukogu assistent, osakonnajuhataja 1921–23. Abiellus 1922 soomlannaga ja jäi elama Helsingisse, Helsingi ülikooli eesti keele lektor 1923–42. Suri vähki.

Gümnaasiumis õppides osales kirjandusringis, mis andis välja käsikirjalist ajakirja *Nooreestlane** (Kuressaare 1901–05), oli selle väljaande tegevtoimetaja 1903–05, avaldas seal luuletusi ja tõlkeid 1901–05. Tuntuks sai luuletustega “Noor-Eesti” albumeis (1905–15) ja ajakirjas *Noor-Eesti* (Trt) 1910, esines ka keeleuudandajana. Kuukirja *Eesti Kirjandus* (Trt) tegevtoimetaja 1910–12, toimkonna liige 1911–25. Kuukirja *Vaatleja** (Trt) tegevtoimetaja 1913; ajakirja *Üliõpilaste Leht* väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1914–17). Avaldas luuletusi, arvustusi, artikleid kultuuri ja keele ajaloost päevalehtedes *Postimees* (Trt), *Päevaleht* (Tln), *Tallinna Teataja* (Tln), *Vaba Maa* (Tln), samuti ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt) 1910–17, 1926 ja *Looming* (Trt) 1925, kuid läks mõlema ajakirja toimetustega tülli. Tegi kaastööd ka ajakirjadele *Keeleline Kuukiri* (Trt) 1915–16 ja *Olion* (Trt) 1932. Avaldas eesti kultuuri ja kirjandust tutvustavaid kirjutisi Soome ajakirjanduses, eelkõige päevalehtedes *Helsingin Sanomat* ja *Uusi Suomi* (Helsingi) 1925–27; vanemas eas avaldas peamiselt keeleteaduslikke töid Soomes, ajakirjades *Virittäjä* (Helsingi), *Valvoja-Aika* (Helsingi) jm.

T: 9 luulekogu ja värsspoemi (1908–35); reisikiri „Ringi mööda kodumaad“ (Tln 1921); mõned kirjandusõpikud, sh „Eesti kirjanduse ajalugu koolidele“ (Trt 1922, 1924–30); artiklivalimik „Tõu küsimus“ (Trt 2014); tõlketeosed soome, prantsuse ja itaalia keelest.

A: EBL; EBL tk; EAT; EE; ENE; E(N)E; EE14; EÜS1; EÜS3; EKBL; EKrL; EKL; VEKL; AA2; ETeadBL; EKoBL; *Muhumaa*. 594–595; SK; ERBA; Erni; ISIK; *Eesti Kirjandus* 1/1916: 4; H. Visnapuu. *Vanad ja vastsed poeedid*. 21–22 (Trt 1921); *Postimees* 29.5.1935: 5; 6.6.1939: 3; 26.1.1942: 2, 20.1.1943: 3; *Looming* 5/1935: 541–546, 550–554, 6/1965: 944–950, 5/1985: 687–697, 7/1985: 996–998; 1/2003: 108–109; M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu*. 71–85 (Trt 1936); *Eesti Sõna* 20.1.1942: 3; *Meie Tee* 10/1942: 157–159; *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 111–112 (Trt 1949); J. Kärner. *Lehed tuulde*. 198–200 (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 3/1961: 175–178, 3/1971: 159, 6–7/1972: 331–345, 390–402, 5/1985: 294–296, 12/1988: 716–724; 4/1998: 246–255; *Mana* 1–3/1961: 16–20, 133–137, 3/1962; *Saaremaa raamat*. 175–177 (Toronto 1962); EKA III: 496–505 (Tln 1969); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 208–210 jm (Tln 1970); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 283 jm (Tln 1974); *Haapsalu läbi aegade ja inimeste*. 130–134 (Tln 1979); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. II: 388–389 (Tln 1980); *Saare rahvas vabas maailmas 1944–1984*. 125–126 (Toronto 1984); *XII Eesti raamatuteaduse konverents*. 33–34 (Trt 1985); *Tulimuld* 4/1985: 185–188; *Kirjanduse jaosmaa '85*. 34–42 (Tln 1987); F. Tuglas. *Kogutud teosed* 7. 328–329 (Tln 1996); *Saaremaa Ühisgümnaasium 1865–1995*. 266–269

(Kuressaare 1996); H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 93–111 (Trt 1998); G. Suits. *Eesti kirjanduslugu*. 388–395 (Trt 1999); *75 vuotta viroa Helsingin yliopistossa*. 13–33 (Helsingi 1999); *Lääne Elu* 10.6.2000: 6; R. Mirov. *Sõnast sõnasse*. 151–166, 244–260 (Tln, Trt 2002); O. Kruus. *Kakskümmend üks pulma ja üksteist surma*. 53–57 (Tln 2003); S. Olesk (koost). *Kultuurisild üle Soome lahe*. 251–277 (Trt 2005); *Sirp* 15.4.2005: 6; 3.6.2005: 6; *Akadeemia* 9/2005: 1926–1928; *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 2005–2006*. 176–194 (Kuressaare 2007); H. Rausmaa. *Tuglase leek loidab*. 11 (Tln 2008); A. Merilai. *Vokimeister*. 83–88 (Trt 2011); M. Viirand. *Olnust olevatele*. 294–295 (Tln 2012); V. Grünthal-Ridala. *Tõu küsimus*. 7–11 (Trt 2014); *Eestlased ilmasõjas*. 463 (Trt 2015); K. A. Hindrey. *Kirjad noortele*. 299–301 (Trt 2016); *Mari* september/2016: 104–107; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 323–324 (Tln, Trt 2016).

Gustavson, August Georgi p (19./7.12.1894 Mahu küla, Kunda-Malla vald, Virumaa – 26.12.1941 Ussolje vangilaager, Molotovi [Permi] oblast), merendustegelane, õppejõud. Talunike poeg. Lõpetas Pikaristi kihelkonnakooli 1905, Käsmu merekooli 1913 ja Narva merekooli 1914, sooritas kaugsõidukapteni eksami Riias 1915, õppis Kroonlinnas mereväelipnike kursustel 1915, Helsingis navigatsiooniinseneride kursustel 1916. Võttis mereväelasena osa I maailmasõjast 1914–18 ja Vabadussõjast 1919 (Vabadusristi kavaler). Käsmu merekooli õpetaja 1918–19, Tln merekooli õpetaja 1919–20 ja 1921–40, vahepeal laevakapten 1920–21, Tln merekooli direktor 1940–41. Tln linnavolinik 1927–38, Harju maavolinik 1930–34, Riigikogu liige 1934 (ESTP nimekirjas). Kalanduskoja liige 1940. ESTP liige 1926–35. Tegutses aktiivselt merendusseltsides, toimetas „Eesti entsüklopeedia” merendusosa, kuulus mitmesse töölisorganisatsiooni. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 25. või 28.6.1941 (süüks osavõtt Vabadussõjast, kuulumine menševike parteisse), suri eeluurimise ajal. Kriminaalasi lõpetatud süütõendite puudumise tõttu 15.8.1968.

Merenduskuukirja *Laevandus* > *Laevandus ja Kalaasjandus* tegevtoimetaja 1920–25, vastutav ja tegevtoimetaja 1925–40, kalameeste kuukirja *Kalandus* vastutav toimetaja 1933–34; sotsiaalpoliitilise kuukirja *Töö ja Tervis* kaastoimetaja 1930–36, töölisühingute keskliidu kuukirja *Tööliste Hääl* kaastoimetaja 1933–34. Eestikeelse merendusterminoloogia üks autoreid; avaldas rohkesti artikleid eesti ja välisajalehtedes, lisaks merendusele kirjutas sotsiaalpoliitikast, haridusest jm.

T: mitmed merendusõpikud, sh „Navigatsiooni õpperaamat” I–II (Tln 1921–32, 2 tr), mõned sotsiaalhoolekannet tutvustavad brošüürid.

A: EBLtk; EEtk; EVK; MerLe; EKoBL; VjV; EE14; ETeadBL; EVRK; ISIK; OkM; *Postimees* 29.6.1940: 3; H. Elstrok (koost). *Padaorust Viru mereni*. 135–136 (Tln 1994); *Kool, mehed, meri. Mereharidusest Eestis*. 13–17 (Tln 1994); *Ärielu* 12/1994: 42; J. Saar. *Valus naer*. 111 (Tln [2005]); ERA.495.7.854; ERAF.130SM.1.3575.

Gustavson, Oskar (ps Mos Kiito; Alle Gretto; Madis Mürk jt; 14./2.2.1889 Kogula vald, Saaremaa – 10.12.1945 Tln), kooliõpetaja, poliitikategelane. Õppis Valjala kihelkonnakoolis, Kaarma õpetajate seminaris 1904–07. Kooliõpetaja Hiiumaal ja Pärnumaal 1907–20. Saksa okupatsiooni ajal oli poliitilise kihutustöö eest vangistatud. Riigikogu liige 1920–34 (EISTP > ESTP nimekirjas; volitused lõpetati 1937), Riigivolikogu liige 1938–40 (Töötava Rahva rühmas). Saksa okupatsiooni lõpul 1944 varjas end, sept 1944 kinnitati O. Tiefi valitsuse riigikontrolöriks. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1944. a lõpus või 1945. a alguses, hukkus (läks vabasurma?) ülekuulamiselt põgenedes.

Alates 1906 avaldas pilkeluulet ajakirjades *Ulak* (Viljandi, Pärnu 1907–10), *Sädemed* (Trt), *Kilk* ja ajalehes *Meie Kodumaa* (Viljandi, Pärnu). Hiljem oli bolševistliku ajalehe *Tallinna Tööline* kolleegiumi liige (1922, ilmus 26 nr), ESTP ajakirja *Tööliste Võitlus* vastutav toimetaja 1922–23 (tema vastutamisel ilmus 5 nr). 1920. aastatel avaldas pilkelisi

olukirjeldusi ja vesteid bolševistlike ajalehes *Uus Ilm* (New York), samuti tööerakondlaste päevalehes *Vaba Maa*. Alates 1927 oli ESTP päevalehe *Rahva Sõna* püsiv kaastöötaja-följetonist, tegi kaastööd ka Saaremaa sotsialistide ajalehele *Rahva Hääl* (Kuressaare). Ajakirja *Nädal Pildis* tegevtoimetaja 1936–40. Muutis senise suhteliselt elitaarse kultuuriajakirja sisult kergemaks ja meelalahutuslikumaks, ise kirjutas olukirjeldusi Eestist. Tegi kaastööd ka päevalehtedele *Päevaleht* ja *Vaba Maa*, avaldas ajakirjas *Tänapäev* (Trt) ametlikku kultuurikorraldust pilavaid vesteid. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ajakirja *Nädal Pildis* > *Pilt ja Sõna* tegevtoimetaja 1940–41, aga ei avaldanud ajakirjas ühtki lugu. EAL liige 1924.

A: 2RK; EAT; EE; EBLtk; EETk; VjV; *Töotan*. 1529–1530; Linnap: 220; V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 77–78 (Trt 1922); *Joe Niiluse tähtraamat 1933*. 61 (Pärnu 1932); ÖT XIV: 46 (Tln 1936); *Postimees* 14.2.1939: 7; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 284–286 jm (Trt 2015 [1950]); *Rahva Hääl* 1.2.1967: 2; E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 159 (Tln 1970); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 224 (Tln 1970); K. Tammistu. „Saarlaste Matsist” „Sõnumini”. 76–77 jm (Tln 1971); *Piinlikud lood*. II: 5 jm (Tln 1983); *Kompromiss on välistatud*. 114 (Tln 1984); *Aja Pulss* 18/1986: 22–23; *Vikerkaar* 4/1988: 57; A. Roolah. *Nii see oli...* 199 jm (Tln 1990); *Looming* 3/1997: 359; *Akadeemia* 7/1999: 1368–1391, 1526, 8/2000: 1625, 10/2003: 2263, 3/2004: 683, 685, 694, 4/2004: 903, 7/2004: 1654–1655; *Tuna* 1/2001: 139; *KesKus* 10/2004: 15–17; H. Salm. *Viie luure agent*. 300–301, 306–307 (Tln 2007); R. Rosenthal, M. Tamming. *Sõda pärast rahu*. 274–275, 566 (Tln 2010); P. Linnap. *Silmakirjad 5. Väike visuaalkultuuri leksikon*. 132 (Trt 2011); *Pärnu Postimees* 12.8.2010: 7; *Sakala kalender 2013*. 212–217 (Põltsamaa 2012) I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 255, 260, 277 jm (Trt 2014); *Pealinn* 9.3.2015: 10.

Guštšik, Vladimir (Владимир Ефимович Гуштик; ps В. Г.; Bere; 5.7.1892 Strelnja (Peterburi lähedal) – 28./29.10.1947 Suhhobezvodnoje, Gorki oblast), literaat, väljapaistvaim vene proosakirjanik 1920.–30. aastate Eestis. Sõjaväelase poeg. Lõpetas Peterburi kommertskooli. Töötas Peterburi posti- ja telegraafikontoris. Arreteeriti tšekaa poolt 1919, aga vabastati varsti. Astus Loodearmeele ja sattus selle koosseisus 1919 sügisel Eestisse, asus elama Tln-sse. Elatus peamiselt maalritööst, töötas ka mänguasjatöökojas, reklaami- ja dekoratsioonitöökojas. G. majanduslik olukord paranes 1920. aastate lõpus, kui hakkasid ilmuma tema jutukogumikud. Osales aktiivselt vene kirjandusringide töös. Kirjastuse Panorama kaasasutaja ja -omanik 1931–32 (koos **A. Devisega**, ajakirja *Панорама* väljaandmiseks). 1939 astus Eesti haridusministeeriumi teenistusse, avaldas venekeelset brošüüriseeriat Eesti riigitegelastest (ilmuda jõudis kolm brošüüri: **K. Pätsist**, Kõlerist ja Laidonerist). Kevadel 1940 sai Nõukogude luure salajaseks kaastöötajaks, aga see ei päästnud teda repressioonidest. Arreteeriti NKVD poolt 1.1941, mõisteti surma, hiljem asendati surmaotsus kümneaastase vangistusega. Suri vangilaagris.

Avaldas oma loomingut perioodikas ja kõikvõimalikes kogumikes. Kirjandusajakirja *Гамаюн* asutaja ja toimetaja (1925, ilmus 1 nr), nädalalehe *Рассвет* toimetuskolleegiumi liige (1927–28, ilmus 19 nr), ajakirja *Театр и кино* = *Teater ja Kino* kaasväljaandja (1921–22, ilmus 24 nr), pildiajakirja *Панорама* kaasväljaandja ja peatoimetaja (1931, ilmus 5 nr). *Панорама* oli suunatud eestivenelastele, suur osa materjalist pärines Prantsusmaal ilmuvatest vene väljaannetest. Tegi järjepidevalt kaastööd päevalehele *Свободное слово* (1921) ja ajalehele *Русское слово* (Narva 1932–35) ning välismaistele väljaannetele: kirjandusajakirjale *Иллюстрированная Россия* (Pariis) ning pere- ja noorteajakirjale *Юный читатель* 1926 (Riia), Riia ajalehtedele *Слово* 1926–28, *Наша газета* 1930, *Русское слово* 1932–33. Avaldas loomingut kogumikes „День русского просвещения“ (Tln) ja „Поток Евразии“ (Tln 1938), ajakirjades *Эмигрант* (1924–25, ilmus 13 nr) ja *Полевые цветы* (Narva 1930, ilmus 3 nr), Tln päevalehtedes *Последние известия*, *Час* (1925–26), *Наша газета* (1927–

28), *Vesti дня*, Tln ajalehtedes *Таллиннский русский голос* (1932–34), *Витязь* (1932, ilmus 1 nr), *Русский вестник* (1932–40), Narva ajalehes *Старый нарвский листок* (1923–25) jm.

T: “Сборник стихотворений” (Peterburi 1913), viis jutukogumikku jt teoseid.

A: P. Põldroos. *Teel enda ellu*. 140–141 (Tln 1985); С. Г. Исаков. *Русские в Эстонии 1918–1940. Историко–культурные очерки*. 239–254 (Trt 1996); *Радуга* 1 (märts)/1998: 85–97; С. Г. Исаков (koost) *Русская эмиграция и русские писатели Эстонии 1918–1940. Антология*. 14–16, 96–125 (Tln 2002); *Молодежь Эстонии* 24.1.2004: 36; *Вышгород* 5-6/2005: 50–53; Ю. Абызов. *А это издавалось в Риге 1918–1944*. (Moskva 2006); ERA.891.2.14282.

Gutmann, Toomas Rudolf (ps Joone Jaan; 25.12.1873 Padise vald, Harjumaa – 22.9.1936 Tln), ametnik, raamatugraafik, karikaturist. Õppis Tln linnakoolis ja kunstnik Sprekelseni juures. Töötas pangaametnikuna Tln-s.

Avaldas ühiskonnakriitilisi karikatuure päevalehe *Teataja* (Tln) lisades *Teataja Nalja Lisa* 1902–04 ja *Lisa „Teataja“ juurde* (1903–04), *Uudiste nalja-osas* (Trt 1904–05), ajakirjas *Tiiu Tasane > Tapper* (Peterburi 1906), ajalehe *Meie Kodumaa* lisas *Ulak* (Viljandi, Pärnu) 1908–09. Tegi vinjetid pühadealbumile *Rahva Leht* 1904, 1910, ajalehe *Sõnumid* lisadele „*Sõnumete*“ lisa (1906), *Kirjandus* (1907), *Teadus* (1907) ja *Töö* (1907).

T: kümnekonna raamatu illustratsioonid, sh „Juhan Liivi Kirjatööde kogu“ (Tln 1904, 80 illustratsiooni) ja “E. Bornhöhe kirjatööde kogu“ (Tln 1905, 117 illustratsiooni).

A: EKABL; ISIK; *Edasi* 24.9.1961: 3; *Keel ja Kirjandus* 10/1965: 593, 595; R. Loodus. *Eesti varasem raamatugraafika*. 29–32, 85–86 jm (Tln 1966); *Läbi kahe sajandi*. 166, 193, 195 (Tln 1971); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 172, 184 (Tln 1974); R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 35–36, 56 (Tln 1982); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 181 (Tln 2012).

Gutves, Jaan D/Tanila p (ps I. Ubaleht; 6.9./25.8.1866 Sikka küla, Haanja vald, Võrumaa – 4.6.1937 Haanja, Võrumaa), põllumees, juhutööline, seltsitegelane. Talunike poeg. Lõpetas Kokke vallakooli. Tegutses põllumehena isatalus; söepõletajana, nahaparkalina, aednikuna Oudova lähistel; rändava raamatukaupmehena, kraavikaevajana, müürsepana, köiepunujana Rõuge ja Haanja kandis. Aktiivne kohalik seltsitegelane, kogus rahvaluulet **J. Hurdale** 1889–94 ja **M. J. Eisenile** 1906–32 ning vanavara ERMile, oli looduskaitse usaldusmees 1936–37.

Alates 1890. aastate algusest saatis sõnumeid, luulet, vesteid ja juhtkirju ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt), *Virmaline* (Narva), *Sakala* (Viljandi), *Olevik* (Trt), *Postimees* (Trt), *Teataja* (Tln), *Maleva* (Viljandi 1909–10) jm. Tegi kaastööd ka põllumajandusajakirjadele *Põllutööleht* (Trt), *Põllumees* (Trt), *Majapidaja* (Haapsalu), populaarteaduslikule ajakirjale *Loodusevaatleja* (Trt).

T: mälestused Vabadussõja ajast (ERA fondis 2124).

A: ISIK; *Loodusevaatleja* 4–5/1936: 160; *Elu* 4.9.1936: ....., 9.6.1937: 2; *Postimees* 5.9.1936: 14; *Eesti Looduskaitse* 1/1938: 29; E. Piir. *Koltuvaid kõrrekesi koduselt kamaralt*. 17–19 (Viljandi 1998); ERA.2124.3.139.

Haamer, Harri (ka Harry Hamer; 8.7./25.6.1906 Kuressaare – 8.8.1987 Tarvastu, Viljandi rajoon), vaimulik, literaat, skaudijuht. Riigiametniku poeg. Õppis Saaremaa ühisgümnaasiumis 1918–24, TÜs usuteadust 1924–29; *mag theol* 1962 (EELK Usuteaduste Instituut). EELK noorsootöö sekretär 1929. Ordineeriti 6.10.1929, kirikuõpetaja Saaremaal 1929–33 ja Trt-s 1933–48. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 3.2.1948, süüdistati nõukogudevastases agitatsioonis (Saksa okupatsiooni aegsete ajaleheartiklite eest), mõisteti kaheksaks aastaks vangi ja kolmeks aastaks asumisele; kandis karistust Magadani oblastis, vabanes amnestiaga 1955. Kirikuõpetaja Tarvastus 1955–87, samuti Paistus 1968–69 ja

Kõpus 1969–82; lisaks EELK Usuteaduste Instituudi õppejõud 1962–70, vallandati KGB nõudmisel.

Alates 1925 avaldas artikleid, lühijutte, mälestusi ja vaimulikke mõtisklusi, neid ilmus ajalehtedes *Meie Maa* (Kuressaare), *Postimees* (Trt), *Õpilasleht* (Trt), *Uus Eesti*, ajakirjades *Üliõpilasleht* (Trt), *Eesti Naine* (Trt), *Noorte Maailm* (Trt 1935–36), *Maret* (Trt), *Taluperenaine* (Trt). Ajakirja *Eesti Skaut* (Trt) toimetuse liige 1924–30; kristliku lasteajakirja *Meie Sõber* vastutav toimetaja (Trt 1933–38). Saksa okupatsiooni ajal oli Trt Pauluse koguduse illegaalse šapirografeeritud noorteajakirja *Risti Valgus* toimetuse liige 1942–44 (ilmus 6 nr aastas).

T: lühimonograafia „Rudolf Kallase elulugu“ (Trt 1928), kogumik „Tartu Pauluse kogudus 1910–1935“ (Trt 1935), mitmed laste- ja noorsooraamatud, mida ise ka illustreeris (1937–43); neli jutlustekogu (Trt 1934, Stockholm 1945, Tln 1998, Tln 2002); Siberi-mälestused „Meie elu on taevas“ (Tln 1993, 2001).

A: Veem; AA3; EKL; SK; EELK; EEonline; ISIK; OkM; *Postimees* 16.11.1933: 5; 8.7.1935: 7; 11.2.1936: 7; *Eesti skautlus viiskümmend aastat*. 197–198, 219 jm (Hälsingborg 1962); *Eesti Kirik* 2/1980: 61–67; *Teataja* 3.10.1987: 10; *Kultuur ja Elu* 12/1988: 24–25, 6/1989: 44; *Paõya* 3/1993: 48–58; *Favoriit* 11/1993: 81; *Skautluse aastakümned*. 46–47 (Tln 1994); *Kultuurileht* 16.9.1994: 20; *Sakala* 9.7.1996: 5; 10.2.1999: 5; 16.2.2008: 10; *Eesti Kirik* (Trt) 6.8.1997: 5; H. Haamer. *Avatud taevas all*. 7–8 (Tln 1998); *Saaremaa muuseumi kaheaastaraamat 1997–1998*: 219–246 (Kuressaare 1999); P. Rannut. *Mälestused*. 70 jm (Trt 2013); *Isade õnnistus*. 27–41 (Trt 2015); *Sakala* 5.8.2017: 12; V. Tamming (1970). Ülevaatlikku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 116 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Haava, Anna (ps; kod.n Anna Rosalie Haavakivi, saksa koolis Espenstein; 15./3.10.1864 Pala vald, Tartumaa – 13.3.1957 Trt), luuletaja. Taluperemehe tütar, **R. Aavakivi** lalletütär. Õppis Trt kõrgemas tütarlastekoolis 1880–84, lõpetas koduõpetaja kutsega. Töötas lasteaiakasvatajana, eraõpetajana ja majapidajana Trt-s 1884–92, parandas tervist Leipzigis 1892, töötas Fürstenwalde diakonissikeskuses 1892–93, oli koduõpetaja, seltsidaam ja halastajaõde Peterburis jm Venemaal 1894–99, perenaine venna renditalus 1899–1906. Seejärel vabakutseline kirjanik Trt-s, elatus peamiselt tõlkimisest; personaalpensionär alates 1945. ENSV rahvakirjanik 1954.

Debüteeris trükis luuletusega „Koidulale“ ajalehes *Postimees* (Trt) 1886. Avaldas ajakirjanduses luuletusi, jutte, laaste ja kirjandusklassika tõlkeid. Neid ilmus järjepidevalt ajalehtedes *Postimees* alates 1886, *Olevik* (Trt) 1889–91, ajakirjades *Laulu ja mängu leht* (Trt) 1887–97, *Linda* (Pärnu, Trt) 1897–05, „Noor-Eesti“ albumites. Oli ajalehe *Eesti Postimees* toimetuse liige 19.–20. sajandi vahetusel, päevalehe *Postimees* püsiv kaastöötaja 1905–08, toimetuse liige 1908, täitis tõlgetega saksa ja vene keelest *Postimehe* lühendatud väljaande *Elu* kirjanduslisasid *Elu Jutunurk* (1905–06) ning „*Elu*“ kirjandus ja teadus 1906–1908. Hiljem tegi kaastööd ajakirjadele *Eesti Kirjandus* (Trt) 1913–14 ja *Naiste Töö ja Elu* (Trt) 1919.

T: kümmekond luulekogu (1888–1954), aforismikogu „Peotäis tõtt“ (Trt 1900, 1996), **A. Lemba** ooperi „Lembitu tütar“ libreto (1908), autobiograafiline proosakogu „Väiksed pildid Eestist“ (Trt 1911, 1920, Tln 1972), mälestusteraamat „Mälestusi Laanekivi Manni lapseõlvest“ (Trt 2006, Tln 2010); kogumik „Rändaja Anna. Anna Haava kirjad Elise Aunale, Mari Raamotile ja Juhan Luigale“ (Tln 2014); kirjandusklassika tõlked.

A: PmA; EBL; EE; EAT; EEtK; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; VEKL; *1000 tartlast*; *100 silmapaistvat Eesti naist*. (Tln 2017); Erni; ISIK; *A. Pert'i Lihavõtte-Leht 1896*: 29–30; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 495–497 (Trt 1898); *Rahva Lõbu-leht* 4/1898: 93, 95; *Virmalised* 4.10.1914: 257–258; M. Kampmann.

Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu. 334–351 (Trt 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu.* 80–82 (Trt 1922); *Looming* 8/1924: 609–617, 8/1934: 912–919, 8/1939: 849–858, 861–865, 10/1954: 1220–1228, 3/1957: 478–479, 10/1964: 1549–1555; V. Ridala. *Anna Haava.* (Trt 1929); *Postimees* 13.10.1934: 6; *Anna Haava, Miina Hermann, Aino Tamm.* 47–144 (Tln 1934); M. Raamot. *Minu mälestused.* 44–45 jm (Tln 2010 [1937]); *Tartu Naisselts 1907–1937.* 16 (Trt 1937); *Eesti Kirjandus* 10/1939: 430–435; *Uus Eesti* 14.10.1939: 6; *Uus Postimees* 14.10.1944: 2; *Rahva Hääl* 15.10.1944: 3, 15.10.1954: 2–3, 15.10.1964: 2; *Eesti Naine* 11/1948: 3; *Sirp ja Vasar* 15.10.1949: 5; *Tulimuld* 4/1954: 204–213, 2/1957: 93–98; A. Haava. *Luuletused.* 7–21 (Tln 1954); *Kodukolle* 10–11/1954: 13; *Tartu Riiklik Ülikool* 15.3.1957: 2, 9.10.1964: 3; H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade.* 53–59 (Tln 1999 [1957]); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas.* VIII: 152 (Stockholm 1959); H. Mäelo. *Elutegevuses.* 102–107 (Lund 1961); *Edasi* 14.10.1964: 3; *Kodumaa* 14.10.1964: 4–5, 11.10.1989: 5; *Õhtuleht* 15.10.1964: 2–3; *Keel ja Kirjandus* 3/1964: 174–175, 10/1964: 589–595, 11/1972: 660–662, 2/1985: 108–109; *Kultuur ja Elu* 10/1964: 21–22; *Sirp ja Vasar* 9.10.1964: 2, 16.10.1964: 3, 5.7.1985: 11; *Meie Tee* 1-2/1965: 3–4; EKA III: 81–99 (Tln 1969); O. Kruus. *Naine hanesulega.* 68–75 (Tln 1971); L. Saul. *Aino Tamm.* 28 (Tln 1978); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised.* 56–57 (Tln 1980); *Eesti kirjanike ja kultuuritegelaste pedagoogilisi vaateid.* 65–72 (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900.* 348 (Tln 1984); D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III.* 161–162, 297–301, 477–479 jm (Tln 2010 [I - 1994]); J. Luiga. *Hingejõu ilmed.* 373–377 (Trt 1995); F. Tuglas. *Kogutud teosed 7.* 301–316 (Tln 1996); A. Haava. *Laulan oma eesti laulu.* 371–379 (Tln 1996); V. Luik. *Inimese kapike.* 101, 104–105 (Tln 1998); A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu.* 55–60 (Trt 2004); *Akadeemia* 12/2005: 2680; E. Säärts. *Anna Haava.* (Trt 2007); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev.* 77–78 (Tln 2008); *Eesti Päevaleht* (Tln) 1.4.2010: 20; *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 19.5.2010: 9; V. Grünthal-Ridala. *Tõu küsimus.* 290–382 (Trt 2014); F. Tuglas. *Kogutud teosed 11.* 136–148 (Tln 2014); *Mari* detsember/2014: 108–111; V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid.* 231–236 (Trt 2015); *Elukiri* 3/2015: 90; K. A. Hindrey. *Kirjad noortele.* 127–131 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu.* 269–271 (Tln, Trt 2016); *100 silmapaistvat Eesti naist.* 34–35 (Tln 2017); T. Kirss. *Sõel.* 393–399 (Tln 2018); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi.* 62–64 (Tln 2018).

Habermann, Harald (19.12.1904 Tln – 16.12.1986 Trt), zooloog-entomoloog, poliitikategelane. Tisleri poeg. Õppis Tln tehnikagümnaasiumis 1914–24, TÜs zooloogiat 1924–32, *mag zool* 1933 (ümber atesteeritud bioloogiakandidaadiks 1945); õppis NSVL TA Zooloogia Instituudi doktorantuuris 1948–50, *dr biol* 1951. Riigikogu kantselei stenografist ja korrektori abi 1924–25, EKS-i kodu-uurimise toimkonna asjaajaja 1927–32, TÜ zooloogiamuuseumi konservaatori abi 1932–39, zooloogiainstituudi vanemassistent 1939–40, siseministri abi ja sisekaitseülem 23.6.–8.1940, ENSV Rahvakomissaride Nõukogu asjadevalitseja 1940–44. Sõja ajal oli evakuatsioonis NSVL tagalas 1941–44. TRÜ dotsent 1944–55, professor 1955–77, ENSV TA Bioloogia / Zooloogia ja Botaanika Instituudi direktor 1947–77; ENSV Teaduste Akadeemia korrespondentliige (1946), liige (1954). ENE peatoimetuse liige 1965–78. Viljakas loodusteaduste populariseerija, paljude teadus- ja loodusorganisatsioonide liige.

Tegi kaastööd populaarteaduslikule ajakirjale *Loodusevaatleja* (Trt) 1930–32. Ajakirja *Eesti Loodus* (Trt 1933–40) kaastöötaja 1933–34, toimetuse liige 1935–40, vastutav ja tegevtoimetaja 1936–37. Tegi kaastööd ajakirjale *Tänapäev* (Trt). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli kultuuriajakirja *Viisnurk* toimkonna liige (1940–41). II maailmasõja ajal oli Leningradis eestikeelsete raadiosaadete toimetuse juhataja 1.4.1942–1944. Avaldas propagandakirjutisi, luuletusi, publitsistikat, populaarteaduslikke kirjutisi ja mälestusi ajalehtedes *Rahva Hääl* (Moskva, Võru, Tln) 1940 ja 1942–71, *Tartu Kommunist* > *Uus*

Postimees > *Postimees* > *Edasi* (Trt) 1941–76, diviisiajalehes *Punaväelane* 1942, kultuurilehes *Sirp ja Vasar* 1967–75, kultuuriajakirjades *Viisnurk* (1940–41), *Looming* 1965–74, *Kultuur ja Elu* 1964–77 jm. Algas ajakirja *Eesti Loodus* taasasutamise 1944–45, aga ÜK(b)P KK ei kinnitanud EK(b)P KK antud ilmutisluba. Oli ajakirja *Eesti Loodus* (Trt) taasasutamise põhikorraldaja 1956–57, toimetuskolleegiumi liige 1958–86 ja kaastöötaja 1958–77.

T: u 60 teadustrükist entomoloogia, zoogeograafia ja üldbioloogia alalt; koguteos „Läänemaa“ (Trt 1938, kaastoim); mälestusteraamat „Tagasivaatamisi“ (Tln 1988).

A: ENE; E(N)E; TRÜ BB; AA3; EE14; ETeadBL; 1000 tartlast; ISIK; *Loodusevaatleja* 1/1933: 32; *Eesti Loodus* 3/1940: 166, 10/1984: 630–633, 11/1988: 728–729; *Deutsche Zeitung im Ostland* 8.11.1941: 5; *Eesliinil.* 320 (Tln 1962); *Keel ja Kirjandus* 5/1962: 308; *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost.* II: 307 jm (Tln 1963); *Kodumaa* 23.12.1964: 5–6, 18.12.1974: 4, 12.12.1979: 7, 19.12.1984: 3, 24.12.1986: 8; *Kui kõik alles tärkas.* 326 jm (Tln 1973); *Kultuur ja Elu* 12/1974: 12–15; *Edasi* 19.12.1974: 2, 20.7.1975: 2, 4, 19.12.1979: 4; *Rahva Hääl* 19.12.1974: 4; *Sirp ja Vasar* 20.12.1974: 5; *H. Habermann. Personaalnimestik.* (Tln 1981); O. Kuuli. *Erinevaid radu mööda.* 85–86 jm (Tln 1984); *Tartu Riiklik Ülikool* 19.12.1986: 4; 1940. aasta *Eestis.* 98–99, 115–116 jm (Tln 1990); V. Lään (koost). *Eesti raadio. Esimesed 70.* 108–112 (Tln, Trt 1996); *Eesti Teaduste Akadeemia. Ülevaateid ja meenutusi.* 138–139 jm (Tln 1998); J. Ant. *Eesti 1939–1941.* 135 jm (Tln 1999); *Tartu tunnustab.* 17–18 (Trt 2004); *Eesti Loodus* 12/2008: 26–27; *Tuna* 1/2018: 35–36; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II.* 755, 774 (Trt 2018).

Hahn, Alfons Adolfi p (16./4.7.1893 Łódź, Poola – mitte enne 1943), ärimees, ajakirjanik. Töötas Pärnus Waldhofi tselluloosivabrikus 1913–15, Tln tselluloosivabrikus 1915–?, Sindi kalevivabrikus juhatuse volinikuna. Mõisteti 8.1918 seitsmeks kuuks vangi (UNS §591). Kuulutuste vahendusbüroo Alfons Hahn omanik 1934–40. Poola kodanik, alates 1933 Eesti kodanik. Ilmselt lahkus Eestist Saksamaale, 1943. a tegutses Litzmannstadtis (Łódź). Aktiivne sporditegelane, Tln Jalgpalli Klubi asutaja 1921, abiesimees, juhatuse liige kuni 1934.

Päevalehe *Revaler Bote* > *Revalsche Zeitung* > *Estländische Zeitung* > *Revalsche Zeitung* sporditoimetaja 1919 kuni 1930. aastate keskpaigani. Tln Spordipressi Klubi almanahhi „Spordi Magasin“ tegevtoimetaja (1933–35, ilmus 2 nr). Berliini OMi ajalehe *Olympialeht* toimetuse liige 1935. Tallinna Spordipressi Klubi asutajaliige 1932, abiesimees 1932–35.

A: *Spordi Magasin.* 54, 62 (Tln 1935); V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 97–100, 118–124 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.1655.1.112; ERA.14.13.55; ERA.891.2.19449; Margus Luige andmed (3.11.2016).

Hahn, August (3.8.1864 – ?), trükikal. Õpilane Mattieseni trükikojas Tartus alates 1880, Mattieseni trükikoja tegevjuht 1888–1929. Tema juhtimisel sai ettevõttest üks täiuslikumaid trükikodasid Eesti- ja Venemaal enne I maailmasõda. Töös oli kuus trükipressi ja 108 töölist, trükiti u 1400 trükist aastas, põhilisteks tellijateks vene teadusseltsid ja õpetlased. Kirjastusühisuse *Loodus* osanik 1923–?.

Päevalehe *Dorpater Zeitung* > *Deutsche Zeitung* väljaandja 1919–34, nädalalehe *Baltische Stimmen* (Trt) väljaandja (1927–28, ilmus 24 nr).

A: *Päewaleht* 14.4.1909: 5; *Postimees* 29.1.1930: 5; *Uudisleht* 3.5.1939: 12; ERA.891.2.4728.

Haliste, Pärtel → Bauman, Pärtel

Haljaspõld, Herbert Peetri p (–1921 Grünfeldt; ps Vidrik Viherväli; Arthur Oberland; R.

Elva; 7.2./26.1.1896 Valga – 5.5.1963 Sydney, Austraalia), ajakirjanik, leksikograaf, ametnik. Ajakirjanik **P. Grünfeldti** poeg. Õppis Tln Peetri reaalkoolis 1913–15, Riia polütehnikumis (Moskvas) kaubandust 1915–16, Balti tehnikaülikoolis Riias 1918, Berliini kaubandusülikoolis 1920, TÜs kaubandust 1924–25 (ei lõpetanud), Antverpeni kaubandusinstituudis 1925–27, *mag phil* 1928 (Brüsseli ülikool). Võttis osa I maailmasõjast 1917 (sh õppis Peterhofi lipnikekoolis 1917) ja vabatahtlikuna Vabadussõjast 1918–19. Eesti Panga praktikant 1919–20, Eesti välisministeeriumi sekretär ja sekretariaadi juhataja 1920, Eesti Riia saatkonna aseksul 1920. Kirjastuse Areng kaasasutaja ja ärijuht 1922–24, Tln börsikomitee kaubandussekretär 1929–32, a/s Drommeter & Ko direktor 1930–31. Aktiivne seltsitegelane, väliseesti päevade mõtte algataja 1930. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal raamatupidaja natsionaliseeritud Vaba Maa kirjastuses 1940, firmas Vega 1940, Tln toitlustustis 9141; rahanduse rahvakomissariaadi tõlk 1941. Saksa okupatsiooni ajal oli Eesti julgeolekupolitsei referent 1943–44. Põgenes 1944 Saksamaale, 1948 emigreerus Filipiinidele, oli Manilas Filipiinide riikliku ülikooli erakorraline professor keelte alal 1948–51. Sügisel 1951 asus elama Austraaliasse. Suri südamerabandusse.

Hakkas ajakirjandusele kaastööd tegema 1915, avaldades luulet nooreestlaste ajakirjas *Vaba Sõna* (Trt) ja nädalikirjas *Tallinna Kaja*, kirjandusarvustuse ajakirjas *Eesti Kirjandus* (Trt). Päevalehe *Tallinna Teataja* toimetuse liige 1920–21 (toimetas tööstus-kaubandusosa), ajakirja *Laevandus* tegevtoimetaja 1920 (2 nr jooksul), väliskirjanduse ajakirja *Romaan* vastutav toimetaja 1922–23, ajakirja *Vallatu Noorus* väljaandja (1924, ilmus 1 nr), päevalehe *Postimees* (Trt) teine ärijuht ja raamatukaupluse juhataja 1924–25. Välismaal õppides oli eesti ajalehtede korrespondent Antverpenis ja Brüsselis 1925–28. Ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1928–29. Osales rojalistliku ajakirja *Kuningriiklane* väljaandmises (1932, ilmus 1 nr). Oli eesti ajalehtede Hollandi, Belgia ja Luksemburgi korrespondent 1932–33, tutvustas Eestit ka välisajakirjanduses: päevalehtedes *Svenska Dagbladet* (Stockholm), *Rigasche Rundschau*, *Le Soir* (Brüssel) jt. Nädalalõpulehe *Olevik* tegevtoimetaja (1936, ilmus 4 nr), pereajakirja *Ajakiri Kõigile* toimetuse liige (1936–40). Tegi kaastööd ajakirjadele *Odamees* (Trt), *Olion* (Trt, Tln), *Kaubandus-tööstuskoja Teataja*, *Eesti Majandus* jm. Paguluses oli saksa infoagentuuri DPA alaline korrespondent Filipiinidel 1948–51, seejärel kaastöötaja Austraalias. Tegi järjepidevalt kaastööd nädalalehele *Meie Kodu* (Sydney), kuulehele *Võitleja* (Heidelberg), kirjutas kultuuriloolistel ja poliitilistel teemadel; avaldas *Võitlejas* populaararteadusliku artiklisarja „Poliitiline rahvaülikool“ (ilmus 1962–65). EAL liige 1929–30.

T: „Ühe vana üliõpilase mälestusi“ I–II (Tln 1928); mõned Eestit tutvustavad brošüürid saksa ja prantsuse keeles (1922–49); „Väliseestlase kalender-käsiraamat 1929“ (Nõmme 1928; toim); kümmekond sõnaraamatut, sh „Võõrsõnade leksikon“ (4 tr, 1930–31).

A: EAT; VET; ERAKT; AA3; AV; EVT; *Meie Kodu* 2.2.1956: 2; *Võitleja* 4/1961: 6, 5–6/1963: 10, 7/1963: 4, 6; *Meie Tee* 11–12/1966: 179; *Austraalia eestlased sõnas ja teos*. 80 (Sydney 1969); *Mehed Vabaduse Puiesteelt*. 308–309 (Uppsala 1972); S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 109 (Toronto 1985); *Kodumaa* 20.2.1991: 2; *Kleio* 10: 40 (Trt 1994); R. Raag. *Eestlane väljaspool Eestit*. 60 (Trt 1999); *Valgamaalane* 13.7.2000: 6. M. Hennoste (1986). Austraalia Eesti Seltside Liit 1952–1986. 46 (käsikiri Trt linnaraamatukogus ja TLÜAR); EAA.2100.1.2530; ERA.14.7.803; ERA.527.1.493; ERA.R-4.1.1314.

Haller, Anton Hermann (ps Red.; Väljaandja; 11.11./30.10.1833 Rakvere – 12.1.1906/31.12.1905 Tln), vaimulik. Arsti poeg. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis 1847–51, TÜs usuteadust 1852–56. Töötas koduõpetajana 1851–52 ja 1857–59. Ordineeriti 21.6.1859, kirikuõpetaja Käinas 1859–61, 1864–75, Noarootsis 1861–64 ja Tln Oleviste koguduses 1875–97, pastor Itaalias 1897–98; Tln konsistooriumi assessor 1883–86, Tln superintendent ja konsistooriumi asepresident 1888–91. Pärast emeriteerumist elas Märjamaal

ja Tln-s.

Asutas Eesti kirikuõpetajate algatusel ja toetusel nädalalehe *Ristirahva pühapäeva leht* (Tln), mis käsitles ühiskonnaaelu vanameelses klerikaalses vaimus; oli selle lehe esimene vastutav toimetaja 1875–76. Avaldas kirjutisi ka nädalalehtedes *Tallinna Sõber* ja *Tartu Eesti Seitung* ning ajakirjas *Dorpater Zeitschrift für Theologie und Kirche*.

T: mitmed jutluseraamatud.

A: AA1: 5894; AE: 485; EBL; EE; DBBL; PKE; L. Aarma. *Põhja-Eesti vaimulike lühielulood 1525–1885*. (Tln 2007); ISIK; BBLd; *Ristirahva Pühapäeva-leht* 18.1.1906: 21; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 185 (Tln 2010 [1912]); *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat*. VIII: 42–43 (Trt 1916); M. Lipp. *Minu elumälestused*. 190 jm (Trt 2013).

Hallik, Arthur Adolf Friedrichi/Friido p (ka Art(h)ur Allik; 16./4.3.1885 Kuressaare – 22.7.1964 Hamburg, SLV), ärimees, raamatupidaja. Kõrtsmiku, kaupmehe, kohalike priilaste ühe juhi Fri(i)do H. poeg. Hariduse sai kodus. 1905 asus elama Peterburi, töötas Strucki vabrikus raamatupidajana, asutas metallmänguasjade töökoja. Mobiliseeriti Punaarmeesse 1920. Opterus Eestisse 1921. Saaremaa rahvapanga raamatupidaja 1928–?. Omas Kuressaares raamatu- ja kirjatarvetekauplust 1920. aastatel, trüki- ja kõitekoda 1929–36, segakauplust 1936–?. Lahkus Eestist 1939 seoses baltisakslaste ümberasumisega Saksamaale. Nädalalehe *Arensburger Anzeiger > Wochenblatt* (1933–36) väljaandja.

T: kalendrisarjad “Saaremaa uue- ja vanaaja kalender” (Kuressaare 1931–35, väljaandja), “Saaremaa kalender” (Kuressaare 1935–37, väljaandja).

A: *Meie Maa* 15.11.1928: 1; *Saaremaa*. 1: 262 (Tln 2002); *Saaremaa*. 2: 1041 (Tln 2007); *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat*. 1993–1994: 178–179 (Kuressaare 1995), 2009–2010: 147 (Kuressaare 2011); L. Raamat (2008). Aastate 1918–1940 Saaremaa raamatukirjastajad. 27–28 (TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia lõputöö); Saaremaa Muuseumi andmed (Katrin Äär); EAA.3151.1.197; EAA.3151.1.28; ERA.16.2.1153; ERA.16.2.1154; ERA.28.2.2850; ERA.891.2.18589; ERA.891.2.22422.

Hamer, Harry → Haamer, Harri

Hanko, August Johannes (18./6.1.1879 Suure-Kambja vald, Tartumaa – 25.5.1952 Arljuki asula, Kemerovo oblast), ajakirjanik, ärimees, literaat. Taluperemehe poeg, **K. Keskküla** äi. Õppis Treffneri gümnaasiumis, lõpetas Trt kroonugümnaasiumi 1900; õppis TÜs keemiat 1900 ja õigusteadust 1900–04. Arreteeriti Vene võimude poolt 2.6.1907, süüdistati riigivastases tegevuses ja saadeti sõjaseaduse kehtimise ajaks Baltimaadest välja, elas Narvas ja Soomes 1907–08. Vabadussõja ajal oli Eesti Ajakirjanduse-büroo juhataja Helsingis 1918–19, Eesti sõjaminister 1919–20. Seejärel tegutses ärimehena, oli laevandusettevõtte Hanko & Co omanik; pärast selle pankrotistumist 1925 vabakutseline literaat; tegi koostööd Sõjavägede/Kaitsevägede staabi luureosakonnaga. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal varjas end, Saksa okupatsiooni ajal elas peamiselt õe talus Kambjas. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 16.4.1945, mõisteti seitsmeks aastaks vangilaagrisse (süüks *Postimehes* avaldatud artiklid 1943–44), kandis karistust Kemerovo oblastis, vabanes 16.4.1952.

Tegutses ajakirjanikuna kuni Eesti Vabariigi sünnini. Üliõpilasena oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1902 (toimetas välissõnumeid) ja 1904–05, kaastöötaja 1906. Ajalehe *Vaba Sõna* tegevtoimetaja (Trt 1.1906, ilmus 1 nr). Radikaalse päevalehe *Vaatleja > Sõnumed* tegevtoimetaja, ka vastutav toimetaja 1906–07. Ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1908–18, samuti ajakirja *Põllutööleht* lisakuukirja *Ühistegevusleht* (Trt) esimene tegevtoimetaja 1910 ja kuukirja *Talu* toimetuse liige 1911–13. Lahkus 1918 koos mitme teise toimetuseliikmega erakondlikult neutraalsest *Päevalehest* ja asutas tööerakondliku päevalehe *Vaba Maa*. Alates

1925 tegi järjepidevalt kaastööd päevalehtedele *Päevaleht* ja *Postimees*, ajakirjadele *Sõdur*, *Tänapäev* (Trt) jt. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd *Postimehele*.

T: populaarteaduslikud raamatud „Ühistegevus” (Tln 1911); mitmed lühibiograafiad mere- ja sõjameestest (1932–38); mälestusteraamat „Oli kord...” I–II (Trt 1939–41); arvukalt Skandinaavia kirjanduse tõlkeid, tõlkis ka mere- ja sõjajutte, reisikirju, noorsooraamatuid, biograafiaid.

A: PmA; ÕT I: 46; EBL; EE; EBL tk; EE tk; EÜS1; EÜS2; AA2; EKrL; EE14; EKL; ISIK; OkM; A. Tammann. *Ühistegevus. Põhimõtted ja ajalugu*. 89, 149 (Trt 1924); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 207 (Uppsala 1953 [1925]); *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 147–148, 335 (Tln 1927); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 82–84, 87 (Tln 2010 [1936]); E. Laaman. *Juhan Luiga*. 74, 198 (Trt 1938); H. Wuolijoki. *Koolitüdrukuna Tartus 1901–1904*. 85–87 jm (Tln 1995 [soome k 1945]); H. Wuolijoki. *Ülikooliaastad Helsingis*. 231 (Tln 1996 [1945]); *Kirjanikult lugejale*. 18 (Lund 1952); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 67 (Tln 1991 [1953]); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 152 (Stockholm 1959); M. Raamot. *Minu mälestused*. 219–220 (Tln 2010 [1962]); *Kultuur ja Elu* 11/1990: 10–17; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 50–51 jm (Tln 1993); *Eesti pedagoogika ja kool* XLVII: 41–46 (Tln 1995); *Jüri Vilms mälestustes*. 591–592 jm (Trt 1998); *Nimekaid kambjalasi*. 23–24 (Kambja 2000); S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. 45 (Tln 2004); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 321–322 (Tln 2014); H. Sepp. *Läänemere ajalootuuled*. 164–166 (Trt 2013); *Meie Tammsaare*. 57–58 (Tln 2014); K. A. Hindrey. *Kirjad noortele*. 72–74 (Trt 2016).

Hansen, Anton → Tammsaare, A. H.

Hansen, Erich Leopold Emil von Emil Friedrich Leopoldi p (22./10.7.1886 Tln – 5.3.1929 Tln), ajakirjanik, jurist. Arsti poeg, päruaadlik. Lõpetas Tln Nikolai gümnaasiumi 1904; õppis TÜs õigusteadust 1905–11 (vaheaegadega, ei lõpetanud), lõpetas Odessa ülikooli 1912 (eksternina). Võttis osa I maailmasõjast 1916–17 (vabastati teenistusest haiguse tõttu) ja Vene kodusõjast 1919–20 (admiral Koltšaki väes). Koduõpetaja Virumaal 1904–05; notar Petrogradis 1917–18; Rootsi saatkonna ametnik, Rootsi Punase Risti esindaja Petrogradis, Irkutskis ja Harbiinis 1918–20. Opteerus Shanghai kaudu Eestisse 11.1920. Suri tuberkuloosi. Päevalehe *Rigasche Neueste Nachrichten* toimetuse liige 1909 ja 1911, päevalehe *Rigasche Rundschau* > *Рижское обозрение* toimetuse liige 1912–15, päevalehe *Речь* (Peterburi) kirjasaatja. Petrogradis elades oli päevalehe *Отечество* kaastöötaja 1917–18. Päevalehe *Revaler Bote* vastutav toimetaja 1921–27, juhtis sisepoliitika osakonda, kirjutas ülevaateid Riigikogu istungitest ja refereeris eesti ajakirjandust. Tegi ka kaastööd Saksa ja Rootsi ajalehtedele. EAL liige 1921–28, juhatus liige 1924–28.

A: AE; ÕT II: 98; AA2; *Revaler Bote* 5.3.1929: 1, 6.3.1929: 9; *Päevaleht* 6.3.1929: 5; *Postimees* 6.3.1929: 2, 10.3.1929: 4; ÕT VIII: 106 (Tln 1929); *Elukiri* 2/2017: 90; EAA.4918.1.717; ERA.1.7.1041 leht 40.

Hansen, Johann Eduard (ka Johannes; 17.2.1888 Are vald, Pärnumaa – 4.6.1958 Pärnu), taluperemees, põllundustegelane. Taluperemehe-veskiomaniku poeg. Õppis Pärnu linnakoolis 1896–1904, täiendas end Taanis Lyngby põllutöökoolis, Rootsis Maribo ühispiimatalituses ja Nyköpingi eksporttapamajas 1907–09. Päriveri talu peremees alates 1910, Eesti Eksporttapamajade ja Tln konservivabriku direktor 1925–40. Pärnu maavalitsuse esimees 1918–20, paljude põllumajandusühingute ja -seltside aktiivne liige. Pärast II maailmasõda töötas Eesti aiandus-mesindusseltsi juhatajana.

Põllumajandusliku ühistegevuse kuukirja *Ühisjõud* (Tln) vastutav toimetaja 1928–31, avaldas arvukalt artikleid põllundustemadel.

A: EAT; ERAKT; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 275 (Tln 1927); *Postimees* 16.2.1938: 9; M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 121 (Tln 1991 [1953]); R. Nerman. *Süda–Tatari puitasum*. 199 (Tln 2004); ERMi ajaveeb Kuu kiri nr 5 (2013); ERM KV 1147:169–290.

Hansen, Mihkel Jaani p (29.12.1904 Kehtna vald, Harjumaa – 20.11.2004 Toronto), poliitikategelane, jurist. Taluperemehe poeg. Õppis Tln poeglaste humanitaargümnaasiumis 1920–25, TÜs õigusteadust 1925–30. Sõjaväeteenistuses 1930–31. Algkooliõpetaja Lelles 1925–28; advokaadiabi 1931–36, vandeadvokaat Pärnus 1936–37. Eesti Maaomavalitsuste Liidu peasekretär 1936, Järva maavalitsuse esimees 1936–37, Viljandi maavalitsuse esimees, maavanem 1937–40. Riigikogu liige 1932–34 (volitused lõpetati 1937; Põllumeestekogude nimekirjas), Rahvuskogu I koja liige 1937, Riigivolikogu liige 1938–40. Tegutses aktiivselt põllumajandusseltsides. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal elas isatalus Lelle vallas, 1941 suvel varjas end, ühines metsavendadega. Saksa okupatsiooni ajal oli Viljandi maavanem 1941–43, Võru maavanem 1943–44, Valga maavanem 1944. Sept 1944 põgenes Saksamaale, 1948 emigreerus Kanadasse. Elas Torontos, töötas üle 20 aasta Eatoni kaubamajas, osales aktiivselt pagulaseesti seltsi- ja poliitikaelus.

Ajalehe *Teataja* kohaliku kõrvallehe *Pärnumaa Teataja* (Pärnu) teine toimetaja 19...–30, väljaandja 1935–40; kuulus ajalehtede *Oma Maa* (Viljandi) ja *Sakala* (Viljandi) juhatusse 1930. aastate lõpul. Kanadas elades oli ajalehe *Meie Elu* (Toronto) juhatuse liige.

A: PTB; AA3; VjV; EAd; *Joe Niiluse tähtraamat 1933*. 64 (Pärnu 1932); *Pärnumaa kõverpeegel*. 116–117 (Pärnu 1933); *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses* 37/1965: 31; *Meie Elu* 29.12.1954: 10, 19.1.2000: 1; S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 29–30 (Toronto 1985); *Vaba Eesti Sõna* 8.3.1990: 9; *Vaba Eestlane* 18.1.2000: 9; *Mulkide almanak* 10. 125–126 (Trt 2000); *Akadeemia* 3/2003: 673, 7/2004: 1655; *Järva Teataja* 25.11.2004: 4; *Eesti Elu* 26.11.2004: 1; *Sakala kalender 2009*. 49–65 (Põltsamaa 2008); EAA.2100.1.2593; ERA.1108.16.107; ERA.2121.1.336; ERA.2633.2.500.

Hanson, Anton (5.1.1900 –...),

Andis välja ja oli vastutav toimetaja nädalalehes *20-es Sajand* (1934, ilmus 3 nr), samuti selle lisalehtedes *Eesti Kodu* (1934, ilmus 1 nr), *Eesti Leidur* (1934, ilmus 1 nr) ning *Teadus ja Tehnika* (1934, ilmus 1 nr).

A: ERA.1.7.378.

Hansson, Rudolf (7.2./26.1.1869 Mäetaguse (Illuka) vald, Virumaa – 3.5.1945 Elva, Tartumaa), ajakirjanik, karskustegelane. Talurentnike poeg. Õppis Iisaku kihelkonnakoolis 1881–86, täiendas end iseõppijana. Kooliõpetaja Illukal 1888–90, põllumees isatalus 1890–95, Illuka vallakirjutaja 1894–95, elas Peterburis 1895–96 ja Ukrainas 1912–14, ametnik Tln-s 1914–16, hiljem Eesti Karskusliidu instruktor 1921–36. Aktiivne kohalik seltsitegelane.

Alates 1887 tegi kaastööd ajalehtedele *Virmaline* (Tln, Peterburi, Narva), *Valgus*, ajakirjale *Linda* (Viljandi). Ajakirjanikutööd alustas Viljandis, kus oli ajalehe *Sakala* tegevtoimetaja 1896–1905. Lahkus ametist vastuolude tõttu lehe omaniku **A. Peediga**. Ajalehe *Kodumaa* üks asutajaid ja vastutav toimetaja (Viljandi 1905–07), leht suleti suvel 1907. Ajalehe *Meie Kodumaa* (Viljandi, Pärnu) üks asutajaid ja vastutav toimetaja 1907–12, ajalehe *Kodumaa Hääl* > *Maa* vastutav toimetaja (1906–07, kokku ilmus 26 nr), lisaks *Meie Kodumaa* kõrvallehe *Sakala* tegevtoimetaja 1908–12 ja vastutav toimetaja 1909–12. Kirjutas peamiselt juhtkirju ja toimetas välisuudiseid. Lahkus toimetusest varsti pärast seda, kui *Meie Aastasada* (Trt) ostis 10.1911 *Meie Kodumaa* ja *Sakala*. *Meie Kodumaal* ja *Sakalal* ilmus ka arvukalt lisasid: *Jutu-lisa* (1907–09), pilkekuukiri *Ulak* (1907–10), kuukiri *Eesti Naesterahvas* (1908–11), kuukiri *Põllumajandus* (1909–11), lisaleht *Ilukirjandus ja teadus* (1910–11). Alates 1914

tegutses Narvas, kus oli päevalehe *Uusleht* vastutav ja tegevtoimetaja 1914; päevalehe *Narva Elu* asutaja ja vastutav toimetaja (1914–15, ilmus 52 nr), kõmulehe *Meie Tallinna Ajaleht. Teine väljaanne* toimetuse liige 1915. Hiljem oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1917–18; päevalehe *Maaliit* püsiv kaastöötaja (Trt, Tln 1918–19). Avaldas ajakirjanduses luuletusi, populaarteaduslikke kirjutisi, ilukirjandustõlkeid vene ja saksa keelest.

T: neli luulekogu (1900–02); karskusbrošüür „Suurem kurja juur” (Trt 1926); populaarteaduslikud tõlketeosed; isikuarhiiv ERAs (fond 4376).

A: ÕT I: 46; EAT; EKBL; EKrL; EKL; ISIK; M. Rumba. *Tallinna kopikuleht ja tema waimlised isad*. 19, 26 (Trt 1915); *Sakala* 23.3.1928: 6, 9, 11, 14, 23.3.1938: 4–5; *Postimees* 5.2.1939: ...; E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 42–43 (Tln 1971); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 268–269 jm (Helsingi 2000); A. Joandi. *Ado Johanson*. 118–120 (Trt 2006); *Pärnu Postimees* 31.10.2007: 11; ERA.4376.1.1; ERA.4376.1.5; ERA.4376.1.7; ERA.4376.1.9.

Harpe, F. von (.....)

Maa Walla Kuulutaja vastutav toimetaja 1858–64.

Hartmann, Hermann Eduard (1.8./20.7.1817 Trt – 7.1.1881/26.12.1880 Trt), graafik, maalikunstnik. Õppis Trt kubermangugümnaasiumis 1827–35. Kunstiõpinguid alustas Trt-s A. M. Hageni juures, jätkas Düsseldorfis ja Münchenis 1836–40, sai Peterburi kunstiakadeemialt vabakunstniku nimetuse 1845. Töötas joonistusõpetajana Lätis 1841–44, alates 1845 joonistusõpetaja Trt-s ja ühtlasi linnakassa raamatupidaja, alates 1857 ÕES kogude konservator. ÕES auliige 1880. Harrastas portree- ja maastikumaali.

Avaldas puugravüüre Eesti linnavaadete, maastikupiltide ja portreedega ajalehes *Tallorahva postimees* (Trt 1857–59, sh Kr. J. Petersoni joonistuste järgi graveeritud Trt üliõpilaste portreed 7.8.1859), ajakirjas *Das Inland* (Trt) ja läti ajalehes *Pasaule un Daba*, 1850.–70. aastatel kalendrites „Ma-rahva Kalender”, „Tarto Kalender”, „Willandi Kalender”, „Dörptscher Kalender”, „Neuer Dorpater Kalender”, „Eesti Postimehe Kalender”.

T: ÕES kogude kirjeldus „Das vaterländische Museum zu Dorpat” (Trt 1871; koost ja illustr).

A: EBL; EE; DBBL; ENE; E(N)E; EKABL; EE14; *1000 tartlast; Tartu Linnamuuseumi aastaraamat* IX: 26 (Trt 2003); A. Tassa. *Puulõikekunstist*. 41–47 (Tln 1948); V. Vaga. *Kunst Tartus XIX sajandil*. 61–63 (Tln 1971); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 68 jm (Tln 2000); *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*. 61/2013. 88–105 (Lüneburg 2013).

Haruzin, Mihhail (Михаил Николаевич Харузин; ps Николаев Безымянный; 16./4.6.1860 Moskva – 7.10./25.9.1888 Tln), etnograaf, jurist, publitsist. Kaupmehe poeg. Lõpetas Tln kubermangugümnaasiumi 1879 ja õppis Moskva ülikoolis õigusteadust 1881–85, lõpetas kandidaadikraadiga, jäeti ülikooli juurde tööle. Juulis 1887 tuli Eestisse, töötas vanemametnikuna Tln-s Eestimaa kubernerite kantseleis. Suri kõhutüüfusse.

Kubernerite kantselei ametnikuna oli ajalehe *Эстляндские губернские ведомости* (Tln) mitteametliku (ajakirjandusliku) osa toimetaja 1887–88.

T: ülevaade “Указатель хронологический и систематический законов для Прибалтийских губерний с 1704 г. по 1888” (Tln 1888), artiklisari “Письма с Балтийской окраины” (*Московские ведомости* 1888).

A: ETeadBL; *Эстляндские губернские ведомости* 29.9.1888: 155, lisa 1–2; *Walgus* 6.10.1888: 1; *Tallinn / Tallinn* 28/2002: 176–180; 29-30/2002: 187–188.

Hasselblatt, Arnold Christian Theodor (4.3.1852 Kambja kirikumõis, Tartumaa – 8.11.1927 Trt), ajakirjanik, ajaloolane. Vaimuliku poeg. Õppis Trt gümnaasiumis 1862–69, seejärel ajalugu TÜs 1870–74 ja Göttingeni ülikoolis 1875–76, *cand hist*. Alates 1876 elas Trt-s. Trt

linnaarhivaar 1920–26. ÕES liige alates 1876, esimees 1919–..., auliige 1924.
Ajalehe *Neue Dörptsche Zeitung* > *Nordlivländische Zeitung* kaastöötaja 1876–78, kaastoimetaja 1878–88 ja peatoimetaja 1888–1914 (kuni sulgemiseni I maailmasõja alguses). H. toimetamisel omandas seni vabameelne ajaleht konservatiivsema suuna. Päevalehtede *Rigaer Tageblatt* ja *Rigasche Zeitung* korrespondent 1915 (kuni lehtede sulgemiseni kevadel-suvel). Kui saksakeelsed ajalehed Eestis jälle ilmuda võisid, oli päevalehe *Dorpater Zeitung* toimetaja 12.1918 ja 1.1919–8.1920. Tema ajalookirjutisi ilmus ka päevalehes *Postimees* (Trt), ajakirjades *Baltische Monatschrift* (Riia), *Deutsche Monatschrift*, *Odamees* (Trt).
T: TÜ tudengite biograafiline leksikon „Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat“ (= AA1; Trt 1889; kaaskoost); mõned uurimused Balti ajaloost; mälestustebrošüür „24 Tage Bolschewiken-Herrschaft in Dorpat“ (Trt 1919).
A: AA1; AE; EBL; EE; EBL tk; DBBL; EE14; *1000 tartlast*; ISIK; BBLd; *Revaler Bote* 9.11.1927: 1; *Rigasche Rundschau* 10.11.1927: ... [nr 254]; *Ajalooline Ajakiri* 4/1927: 236–237; *ÕES aastaraamat 2000–2001*. 25–26 (Trt 2003); *Tuna* 3/2014: 126–127, 4/2014: 119.

Hasselblatt, Bruno Carl Johannes (19./7.11.1886 Juuru kirikumõis, Harjumaa – 16.4.1951 Haselünne, SLV), vaimulik. Vaimuliku poeg. Õppis Trt Zeddelmanni erakoolis 1897–1901, Tln Nikolai gümnaasiumis 1901–06, TÜs õigusteadust 1906 ja usuteadust 1906–10, *cand theol.* Ordineeritud 7.7./24.6.1912, Tln Jaani koguduse abiõpetaja ja kirikuõpetaja 1912–39, samuti Randvere koguduse hooldajaõpetaja 1923–35; Tln abipraost 1927–33. Sügisel 1939 lahkus Saksamaale baltisakslaste ümberasumise käigus, kirikuõpetaja Rawitschis (Rawicz) 1939–40, Güldenhofis 1940–45, Brandenburgis 1945–47, Egestorfis, Ronnenbergis ja Haselünnes 1948–51.

Nädalalehe *Eesti Kirik* tegevtoimetaja 1931–34, andis välja teatelehte *Evangeeliumi-luteri usu Tallinna Jaani kiriku Teataja* (5.1934, ilmus 3 nr).

A: W. Neander. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. (Hannover-Döhren 1967); W. Neander, C. H. Intelmann. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. (Hannover 1988); PKE; AA2; Veem; EELK; ISIK.

Hechel, Carl Friedrich Otto (6.2./25.1.1819 Liivimaa – ?), kooliõpetaja. Õppis TÜs filosoofiat 1840–45, *dr phil.* Töötas Trt-s eraõpetajana ja Kuramaal Jelgavas erakooli juhatajana. Elas ajuti ka Riias, eluõhtu veetis Trt-s.

Andis välja ja toimetas nädalikirja *Das Inland* (Trt) 1862–63.

T: mõned matemaatikaõpikud (1855–79).

A: AA1; EAA.1253.1.609.

Hehn, Carl Georg Franz Bernhard Gottliebi p (7.5./25.4.1821 Otepää, Tartumaa – 2.3./19.2.1875 Trt), põllumajandusteadlane (titulaarnõunik). Vaimuliku poeg, **C. Körberi** tädipoeg. Õppis Trt gümnaasiumis 1833–38, TÜs põllumajandust 1838–42, *cand oec; mag oec* 1858 (TÜ). Koduõpetaja Peterburis ja Pihkva kubermangus, Trt veterinaariakooli õppejõud 1850–52, TÜ raamatukogu abijuhataja 1852–57, Liivimaa Üldkasuliku ja Õkonoomilise Sotsieteedi sekretär 1860–68, Riia polütehnikumi põllumajandusprofessor 1868–73, TÜ erakorraline professor 1873–75. Üks esimesi põllumajanduskongresside ja kesknäituste korraldajaid Baltimail, samuti Liivimaa mõisate ja talude esimesi uurijaid ja sellealase statistika kogujaid. Suri tuberkuloosi.

Majandusnädalalehe *Baltische Wochenschrift für Landwirtschaft, Gewerbfleiss und Handel* (Trt) toimetaja 1863–68.

T: mitmed agrarstatistilised uurimused, sh magistritöö „Die Intensität der livländischen Landwirtschaft“ (Trt 1858); põllumajanduse aastaraamat „Livländische Jahrbücher der Landwirtschaft“ (1860–63, toim).

A: AA1; EBL tk; DBBL; E(N)E; EP; EE14; ETeadBL; BBLd; Valgamaa ISIK; *Baltische Wochenschrift* 20.2.1875: vg 97–100, 6.3.1875: vg 129–136, 13.3.1875: vg 145–160; *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 109–110, 139–140 (Tln 1958); *170 aastat kõrgemat põllumajanduslikku haridust Eestis*. I: 17–18, 20–21 (Tln 1976); *Tartu ülikooli ajaloo küsimusi VIII*: 40 (Trt 1979); *Agraarteadus* 4/1992: 256, 2/1994: 211, 213; *Tartu Linnamuuseumi aastaraamat*. III: 46 (Trt 1997); *Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos*. I: 18–19, 87–88, 114 jm (Trt 1998).

Heinlaid, Reinhold Kaarli p (sünd Reinhold Vassik(as); 18.1.1907 Ratla küla, Pärnemaal, Saaremaa – 30.7.1943 Taišet, Irkutski oblast), ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Kuressaare ühisgümnaasiumis 1920–25. Sõjaväeteenistuses 1928–29. Kaitseliidu liige 1925–40, Kuressaare noorkotkaste pealik, kuulus Isamaaliitu. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Saare teedevalitsuses autojuhina 1940–41. Arreteeriti 22.7.1941, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse (§58-13, süüks töötamine kodanlik-šovinistlikes ajalehtedes, tegutsemine Kaitseliidus), suri vangistuses. Rehabiteeritud 27.10.1989.

Töötas ajalehes *Saaremaa* (Kuressaare) 1925–28, algul ekspediitor, siis toimetuse liige, tegevtoimetaja 1927–28. Tegi 1929–30 Tallinnas elades püsivalt kaastööd päevalehele *Kaja* ja ajalehtedele *Tallinna Post*, *Jutuleht*, *Uudisleht*. Seejärel oli ajalehe *Saaremaa Teataja* (Kuressaare) vastutav toimetaja 1930–32 ja 1933–35. Juunis 1932 karistati kahenädalase arestiga tingimisi (süüks laimava kirjutise avaldamine *Saaremaa Teatajas* 41/1931). Päevalehe *Kaja* > *Uus Eesti* kohalik reporter Kuressaares 1935–40. Nõukogude okupatsiooni esimestel kuudel tegi kaastööd päevalehtedele *Rahva Hää* ja *Postimees* (Trt). EAL liige 1932–40.

T: paar tõlketeost.

A: OkM; *Oma Saar* 9.8.2008: 10; *Meie Maa* 2.12.2008: 4; ERA.70.2.129; ERAF.130SM.1.9060.

Heino, Toivo Martti Maksimiliani p (ka Martin; ps Caballero; M-me Adrienne; M-me X.; 7.7.1901 Soome – 6.8.1975), ajakirjanik. Keskkharidusega. Võttis osa Vabadussõjast. Eesti kodanik alates 1922. Rakvere-Paide rahukogu ametnik 1920–22, J. Pitka ja Pojad laevakontori ametnik 1922–23, välisministeeriumi ajakirjandusbüroo referent 1923–26. Teise maailmasõja ajal lahkus Soome, sõja lõpus Rootsi, kus muutis identiteeti (sünniajaks 31.12.1897, eesnimi Orpo Toivo).

Juba koolipoisina tegi kaastööd Soome ajalehtedele. 1920. aastate algul tegi eesti ajalehtedele tõlkeid soome, rootsi ja saksa keelest. Alates 1926 kutseline ajakirjanik, Akadeemilise Karjala Seltsi häälekandja *Suomen Heimo* (Helsingi) esindaja Eestis, päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige Tln-s 1926–29. Tegi järjepidevalt kaastööd Tln ajalehtedele *Päevaleht* (moenurk), *Uudisleht* ja *Nool* (1933), kuukirjale *Auto* > *Auto-Sport ja Turism*, samuti Soome, Rootsi ja Taani ajalehtedele. Nädalalehe *Tallinna Teataja* tegevtoimetaja (1930–31). Apr 1933 sai loa ajakirja *Bridge* väljaandmiseks, augustis luba tühistati, sest ajakiri ei olnud ilmumist alustanud. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd päevalehele *Eesti Sõna* ja nädalalehele *Maa Sõna*. EAL liige 1925–40.

A: ÕT V: 110 (Tln 1926); ISIK; *Postimees* 17.6.1937: 3; *Akadeemia* 4/2004: 893, 9/2007: 1871; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. II: 159–160 (Trt 2006), IV: 213–214 (Trt 2008); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 399–401 (Trt 2008); V. Tamming (1970). Ülevaatlikku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 56 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERA.1.7.337.

Helbemäe, Gert Joachim (sünd Einborn; 10.11./28.10.1913 Tln – 15.7.1974 London), ajakirjanik, kirjanik. Ärimehelise poeg. Õppis Tln Prantsuse lütseumis 1921–33. Septembris 1944 põgenes Saksamaale, töötas UNRRA raamatukogus. 1947 emigreerus Inglismaale,

Londonisse. Töötas esmalt Londoni eesti koguduse köstrina, seejärel kuni surmani koguduse nõukogu sekretärina. Võttis aktiivselt osa pagulaseesti kultuuri- ja seltsielust. Suri südamerabandusse.

Päevalehe *Vaba Maa* reporter 1933, seejärel tegevtoimetaja ajakirjas *Eesti Pildileht* (1934, ilmus 8 nr) ja nädalalehes *Roheline Post* (1934, ilmus 8 nr). Ajalehe *Uudisleht* seltskonnaelu reporter 1934, kuid kirjutas peamiselt artikleid Tln ja baltisaksa ajaloost nädalalehes *Jutuleht*. Pärast sõjaväeteenistust 1934 asus tööle Riigi Ringhäälingu muusika- ja kirjandussaadete toimetusse, tegi eluloolisi saateid, luule- ja muusikapõimikuid, reportaaže, kirjutas kuuldemänge. Samal ajal tegi kaastööd nädalalehele *Raadioleht* (1937–40), osales ka lehe toimetamises. Nõukogude okupatsiooni ajal 1940–41 töötas ringhäälingus heliplaadikontsertide koostajana. Saksa okupatsiooni ajal töötas raadiojaama Landessender Reval muusika- ja kirjandusosakonnas, hiljem oli raadioteatri näitejuht, toimetas laupäevaõhtust programmi ja neljapäevast sõduritundi. Pärast raadiostudio hävimist 1944 märtsipommitamises jätkati raadiosaateid H. korterist Vene tänaval. Londonis elades töötas ajutiselt BBC muusikaosakonnas, 1947 lõpul hakkas välja andma ajalehte *Eesti Hää* (London), oli lehe toimetaja, küljendaja, talituse juht kui ka autor kuni oma surmani 1974.

T: u 30 raadiokuuldemängu, noorsoonäidendeid, kaheksa romaani (1952–71), sh „Sellest mustast mungast” (Lund 1957–58, Tln 1998), „Ohvrilaev” (Lund 1960, Tln 1992), näidend Juhan Liivist „Üleliigne inimene” (Lund 1972) jm.

A: EKirP; VED; EKKE; EKrL; VEKL; EE14; EKL; ISIK; VEPER; *Päevaleht* 24.11.1939: 5; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 8.6.1948: 1; *Kirjanikult lugejale*. 27–33, 138 jm (Lund 1952); *Meie Tee* 9-10/1955: 128–130, 7-8/1974: 122, 9-12/1983: 107–108; *Eesti kroonika* 1957. 59 (Stockholm 1956); G. Helbemäe. *Sellest mustast mungast*. 401–416 (Tln 2008 [1957–58]); *Mana* 1/1961: 61–64; *Piinlikud lood*. 75–76 (Tln 1963); *Minu noorusmaa*. 35–44 (Lund 1964); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); A. Mägi. *Gert Helbemäe* (Lund 1968); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 152 (Tln 1970); *Eesti Päevaleht* 20.7.1974: 2, 24.7.1974: 6, 31.7.1974: 4; *Uus Eesti* 5-6/1974: 1–3; *Tulimuld* 1/1977: 29–32; B. Kangro. *Häitsemehi ja pärlipüüdjaid*. 117–124 (Lund 1978); G. Helbemäe. *Järelopõimik*. 5–12 (Lund 1979); *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 157 (Toronto 1980); B. Kangro. *Arbujad*. 119–120 (Lund 1981); *Sirp ja Vasar* 11.11.1988: 5; *Välismaise eesti kirjanduse konverents. Ettekanded 28. ja 29. nov 1988. a. 2*: 52–70 (Tln 1989); A. Järv. *Väliseestlaste teater ja draama*. 18–21, 170 (Trt 1991); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 332 (Stockholm 1991); *Päevaleht* 11.11.1993: 10; *Television* 8.–14.11.1993: 16; *Kultuurileht* 23.9.1994: 20; A. Valmas. *Kodutanumast kaugemal*. 106–117 (Tln 1994); G. Helbemäe. *Õekesed*. 183–184 (Tln 1994); *Raamatukogu* 3/1995: 24; *Kultuur ja Elu* nov [9]/1995: 75; K. Ristikivi. *Viimne vabandus*. 375–376 (Trt 1996); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 279 (Trt 2001 [1997]); *Kultuur Eestis sõja-aastail 1941–1944*. 86 (Tln 1998); A. Willmann. *Post scriptum*. 279–282 (Tln 1998); *Tuna* 3/2001: 157–158; *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 11.12.2003: 4; *Eesti Päevaleht* (Tln) 14.11.2008: [20]; *Eesti kirjandus paguluses*. 112–120, 331–332, 547–548, 624, 769 (Tln 2008); *Looming* 10/2013: 1409–1433; *Sirp* 1.11.2013: 28–29; *Eesti Hää* 12.8.2013: 2; 14.10.2013: 2; 12.11.2013: 2; *Rahvuslik Kontakt* 4/2013: 20–23; *Mari* detsember/2013: 126–129.

Hellat, Hermann Karl Jakobi p (ka Herman; 25./13.1.1872 Kuigatsi vald, Valgamaa – 15.10.1953 Tln), ametnik, jurist. Õppis Trt gümnaasiumis 1883–93, Peterburi ülikoolis õigusteadust 1893–1905. Valga krediidiühisuse juhatuse esimees 1905–19, Eesti välisministeeriumi sekretär 1919, poliitilise osakonna juhataja 1919–23, Rooma Eesti saatkonna nõunik ja asjur 1923–25; Tln-Haapsalu rahukogu ja Tln ringkonnakohtu alaline liige 1925–37. Nõukogude ajal töötas Tln I õigusnõuandlas alates 1945, hiljem ENSV sovhooside ministeeriumis.

Ajalehe *Sõna* väljaandja ja vastutav toimetaja (Valga 1907–09, ilmus 159 nr).

A: EVT; *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 7; *Keel ja Kirjandus* 11/1967: 671; W. Tomingad. *Mälestused*. 116–122 jm (Tln 2010 [1970]); *Kleio* 10: 41 (Trt 1994); *Valgamaalane* 21.12.2000: 6; *Akadeemia* 7/2004: 1656; T. Hellat. *Luuraja aruanne KGB-le*. 14–15, 145 jm (Tln 2006); *Diplomaatia* 12/2008: 2–3; ERA.957.8.1678; ERA.1357.4.2156.

Hellat, Nikolai Jaani p (sünd Nicolai Hällat; 25./13.1.1885 Ädu mõis, Kuigatsi vald, Tartumaa – 1.3.1951 Stockholm), tööstur. Majadeomanik Tartus. Tünnitööstuse omanik Tln-s 1926–27.

Nädalalehe *Herold* (Trt) väljaandja 1932 (4 nr jooksul), vastutav toimetaja 1932–34. Ajaleht kaevati kohtusse krooni kukutamist propageerivate artiklite avaldamise eest (8. ja 15.1.1933), mõisteti süüdi kahes kohtuastmes (karistuseks 3-nädalane arest) ja õigeks riigikohtus (pärast krooni devalveerimist). *Herold* suleti 12.3.1934 kaitseseisukorra kehtimise ajaks (süüks riigivastane propaganda ja vaenu õhutamine). Samuti osales H. ajalehe *Rahvusvõitlus* toimetamisel (Trt 1932–33, ilmus 7 nr, suleti sisekaitse ülema otsusel). Sept 1933 esitas taotluse ajalehtede *Eesti Päevaleht*, *Aeg* ja *Uus Aeg* väljaandmiseks, aga ei saanud sisekaitse ülemalt vastavat luba. Seejärel plaanis omandada **A. Koidu** nädalalehe *Vaba Eesti* (Trt) ja hakata seda päevalehena välja andma 10.1933, aga loobus loa hilinemise tõttu.

A: *Postimees* 30.4.1933: 1, 15.11.1934: 4; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 7.3.1951: 1; EAA.1298.1.211 leht 19; ERA.1.7.293; ERA.1.7.1318; ERA.32.3.1743; ERA.842.1.1141; ERA.969.4.1198; ERA.1947.3.4662.

Helm, Heinrich (11.12.1909 Suure-Jaani, Viljandimaa – 19.3.1945 Kuramaa), maaler. Juhutöölise, maalri poeg. Õppis Suure-Jaani kihelkonnakoolis 1919–24. Maalriõpilane Suure-Jaanis 1925–28, maaler ja juhutööline Suure-Jaanis 1929–30 ja 1932–40, vahepeal teenis Eesti sõjaväes 1930–31. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Suure-Jaani linnavalitsuse ametnik 8.1940–2.1941, Taevere valla täitevkomitee sekretär 2.–7.1941; suvel 1941 võttis osa küüditamisest, võitles hävituspataljoni lasena Nõukogude võimu eest. ÜK(b)P liikmekandidaat alates 1941. Suvel 1941 evakueerus Nõukogude tagalasse, Pensa oblastisse. Hukkus Punaarmee koosseisus Kuramaal.

Ajalehe *Järva Uudised* (Paide) toimetuse liige lehe viimastel ilmumiskuudel 2.–6.1929, tegi kaastööd Viljandi ja Tln ajalehtedele, ajakirjale *Olion* jm; avaldas koduloolisi artikleid. Kirjutas esimese ülevaate eesti ajakirjandusloost „Lühike eesti ajakirjanduse ajalugu“ (Trt 1936).

T: ülevaade “Lühike eesti ajakirjanduse ajalugu” (Trt 1936, 112 lk); ““Ilmatar” 1887–1937. Tagasivaateid pool sajandit kestnud haridustööle Suure-Jaanis” (Suure-Jaani 1938); käsiraamat “Kodused värvimistööd” (Tln 1940).

A: Tõnu Kukke andmed (2014); ERA.2311.1.777; ERAF.19.7.9; ERA.r-62.1.135.

Hendrikson, Johann → Hennoste, Juhan

Hennings, Helene Aleksandri t (–1920 Jaron; Jelena Štšepotjev(a); Елена Александровна Ярон-Геннингс; ps E. Я-нь; 9.8.1901 – mitte enne 1942), ajakirjanik, tõlk. Inseneri-arhitekti Aleksander Jaroni tütar. Keskhariidusega. Sai Eesti kodakondsuse 1921. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 30.6.1941, süüdistati nõukogudevastases agitatsioonis, mõisteti kaheksaks aastaks vangilaagrisse.

Päevalehe *Последние известия* korrespondent 1923–4.1926, toimetas rubriiki “Местные новости”, kirjutas kroonikamärkmeid, reportaaze Riigikogu istungitest, kongressidest, avalikest koosolekutest. Päevalehe *Revaler Bote* > *Revalsche Zeitung* toimetuse liige 1926–?. EAL liige 1925–40.

A: OkM; *Последние известия* 5.3.1925: 1, 16.8.1925: 1–12, 20.8.1925: 2; *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; *Akadeemia* 3/2004: 685, 7/2004: 1656; EAA.4918.1.880; ERA.14.13.365; ERA.1357.2.2341; TLA.186.1.302 kaader 47.

Hennok, Elmar-Harry Johani p (ka Hennock; 13.10.1908 Viljandi – 21.7.1973 Toronto), ajakirjanik. Lahkus Eestist, elas koos perega Salzburgis 1945–48, emigreerus Kanadasse 1.1949. Esialgu elas Quebecis, seejärel Torontos. Töötas päevalehe *Toronto Daily Star* tehnilise personali koosseisus. Suri autoõnnetuse tagajärjel.

Vaba Maa kirjastuse ajalehtede reporter 1933, ajalehe *Maa Hääl* toimetuse liige 1936–39. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd ajalehele *Maa Sõna*. EAL liige 1936–40.

A: ISIK; *Vaba Maa* 5.12.1933: 28; *Maa Hääl* 6.6.1934: 4, 6.1.1935: 5; *Esmaspäev* 11.6.1934: 8; *Vaba Eestlane* 24.7.1973: 1; *Vaba Eesti Sõna* 2.8.1973: 9; *Eesti Päevaleht* 4.8.1973: 7; *Eesti Elu* 22.7.2005.

Hennoste, Juhan (sünd Johann Hendrikson; 11.7.1903 Pärnu – 27.8.1950 Melrose, MA, USA), ajakirjanik. Töölise poeg. Lõpetas Pärnu kaubanduskooli, õppis Pärnu õhtukeskkoolis; lõpetas kirjastusühisuse Vaba Maa korraldatud ajakirjanduskursused 1929. Sõjaväeteenistuses 1924–25. Sportlane (kergejõustiklane, jalgpallur), aktiivne kohalik seltsitegelane. Pärast II maailmasõda elas Lõuna-Saksamaal, aitas Augsburgis kirjastada eesti raamatuid. 1948 emigreerus Ameerikasse, elas Bostoni lähistel. Läks vabaturma.

Töötas päevalehe *Vaba Maa* kõrvallehes *Vaba Maa Pärnu väljaanne* alates 1922, algul oli reporter, hiljem talituse juhataja ja toimetuse liige, alates 1929 kirjastuse Vaba Maa ajalehtede alaline kaastöötaja-esindaja Pärnumaal. Pärast *Vaba Maa* sulgemist 1938 töötas päevalehes *Rahvaleht* 1939–40. Tegi kaastööd *Eesti Spordilehele*. Saksa okupatsiooni ajal töötas ajakirjanikuna Tln-s, tegi kaastööd ka päevalehele *Postimees* (Trt). Saksamaal oli USA tsooni eesti ajalehe *Eesti Rada* (Augsburg) toimetuse liige 9.1945–1948. EAL liige 1932–40.

A: *Pärnumaa kõverpeegel*. 164–165 (Pärnu 1933); PTB; SBL; VEPER; „*Vaba Maa*“ *Pärnu väljaanne 1920–1925*. 3–5 (Pärnu 1925); ÕT XIII: 74 (Tln 1935); *Vaba Eesti Sõna* 2.9.1950: 8; *Väliseestlase kalender 1963*. 114 (New York 1962); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 115–116 (Stockholm 1966); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 542–543 (Tln 2010 [1978]); *Keel ja Kirjandus* 2/1998: 115–117; F. Kool. *DP Kroonika*. 759 (Lakewood 1999); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. I: 445 (Trt 2006); *Eesti kunsti ajalugu*. 6, I osa, 1940–1991. 104–105, 471 (Tln 2013); ERA.4416.1.405; ERA.4996.1.248 leht 88; Juhan Hennoste (1918–2013, vennapoeg) andmed (2011).

Heraklides, Aleksander → Treumann, Aleksander

Hermann, Karl August (23./11.9.1851 Võhma küla, Viljandimaa – 11.1.1909/29.12.1908 Trt), ajakirjanik, muusikategelane, keeleteadlane. Külasepa poeg. Õppis Põltsamaa kihelkonnakoolis 1864–68, tegi Tln-s algkooliõpetaja kutseeksami 1869, lõpetas Trt-s gümnaasiumi 1874 (eksternina), õppis TÜs usuteadust 1875–78 (ei lõpetanud), Leipzigi ülikoolis keeleteadust 1878–80, *dr phil* (doktoritöö eesti keele kolmest välttest). Kooliõpetaja Põltsamaal 1869–71, Peterburis 1871–73 ja Trt-s 1873–78; TÜ eesti keele lektor 1889–1909. Osavõtt esimesest eesti üldlaulupeost 1869 äratas H. rahvuslikule tegevusele, ta osales aktiivselt eesti seltsides, oli oma aja mitmekülgsemad kultuuritegelasi: dirigent (sh üldlaulupidude üldjuht 1879, 1891, 1894 ja 1896), helilooja, keeleuundaja, sõnalooja (temalt on käibesse jäänud u 140 sõna), kirjandusuuriija, teatritegelane, algatas eesti rahvaviiside kogumise 1888. Suri südamerabandusse.

Alustas literaaditegevust luuletajana 1869, nädalalehe *Eesti Postimees* (Trt) püsiva kaastöötajana 1873 ja kalendrikirjanikuna 1875. Toimetas Laakmanni trükikoja kalendrit

„Eesti-rahva Kasuline Kalender” (Trt) 1875–82, avaldas seal külajutte. Seejärel toimetas W. Justi trükikoja kalendrit „Uus Eesti rahva Kasuline Kalender” (Trt) 1883 ja 1886. Esitas 1880 koos Eestimaa kubermangutrükikoja juhataja Johann Bergmanniga taotluse anda välja kirjandusajakirja *Eesti Jutustaja*, kuid Bergmann suri ja saadud luba jäi kasutamata. 1882 kordas taotlust, kuid nüüd leiti, et sellist ajakirja pole enam vaja. Nädalalehe *Eesti Postimees* (Trt) vastutav toimetaja 1882–85, asutas 1882 lehele kuulisa „*Eesti Postimehe*” *Muusiku lisaleht*, oli selle toimetaja. Asutas eesti esimese muusika-ajakirja *Laulu ja mängu leht* (Trt 1885–97), oli selle kuukirja väljaandja ja vastutav toimetaja. Valdav osa sisust oli H. kirjutatud, sh kirjutised muusika ajaloost ja heliloojatest, praktilised juhatused, sõnumid muusika- ja lauluharrastustest, noodilisas avaldas koorilaule ja instrumentaalmuusikat (üle 250 noodi). 1885 lõpul ostis nädalalehe *Perno Postimees* ja hakkas seda välja andma Tartus nime all *Postimees*, oli lehe väljaandja ja vastutav toimetaja 1886–96. Ostis 1886 J. Malocki trükikoja. H. toimetatud *Postimees* oli 1880. aastate lõpus ja 1890. aastate alguses majanduslikult edukaim eesti ajaleht. H. andis lehe lisana välja kalendrit „Kasuline Rahva-Kalender” 1886–96, asutas lisalehe *Postimehe lõbu-lisa* (1889–93); 3.12.1887 hakkas *Postimeest* välja andma kolm korda nädalas, 1.8.1891 – kuus korda nädalas, olles seega esimese eesti päevalehe väljaandja-toimetaja. H. müüs *Postimehe* 1896. a. Järgmisel aastal muutis ta *Laulu ja mängu lehe* kultuuriajakirjaks *Rahva Lõbu-leht*, oli selle kuukirja väljaandja ja vastutav toimetaja 1898–1899. Ajalehe *Valgus* väljaandja ja vastutav toimetaja 1906, ostis lehe ja hakkas seda välja andma päevalehena *Hüüdja* (1906–07, ilmus 32 nr), asutas *Muusika lisa* (ilmus 1 nr) ja nädalalisa „*Hüüdja*” *lisa* (ilmus 5 nr). Aga H. toimetatud leht ei suutnud muutunud ühiskonna ja ajakirjandusega sammu pidada ning lõpetas kiiresti ilmumise. Seejärel andis uuesti välja ajakirja *Laulu ja mängu leht* (Trt 1908, ilmus 2 nr).

T: esimene eestikeelne eesti keele grammatika „Eesti keele Grammatik” (Trt 1884, 1905; Tln 2001 [kogumikus „Esimesest algusest meie ajani”]); esimene eestikeelne kirjanduslugu „Eesti Kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani” (Trt 1898); esimene eestikeelne entsüklopeedia „Eesti Üleüldise teaduse raamat” (I kd 1900–04, II kd algus 1906); „Vene keele õpiramat” (Trt 1886, 1887, 1888); „Täieline Eesti–Vene sõnaraamat” (Trt 1889, 1896); mõned muusikakäsiraamatud, sh „Noodi-õpetus ja Komponerimise-õpetus” (3 tr, Trt 1893, 1905); mõned ilukirjandusteosed; esimene eesti ooper (lauleldus) „Uku ja Vanemuine” (1907, esietendus 1908); hulk koorilaulukogumikke, komponeeris üle 300 muusikapala, peamiselt koorilaule, millest mõned said väga populaarseks, nt mugandus „Kungla rahvas”, „Süda tuksub”, „Minge üles mägedele”, „Oh laula ja hõiska”; tema päevik aastatest 1868–71 ilmus A. Vahteri raamatus „Karl August Hermannii päevik. Kui Karl August Hermann oleks päevikut edasi pidanud” (Tln 1990).

A: AA1; ÖT I: 57; EBL; EE; EÜS1; EHM; ENE; EKBL; E(N)E; EÜS3; EMBL1; EKrL; EAE; VEKL; EE14; EKL; ETeadBL; ETeatrBL; *1000 tartlast*; EMBL2; EMI; *Tartu Linnamuuseum 2009 aastaraamat*. 116 (Trt 2009); ISIK; KrS; *Laulu ja mängu leht* 12/1888: 89–90; *A. Pert'i Lihavõtte-Leht 1896*: 26; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 461–467 (Trt 1898); V. Reiman. *Kivid ja killud* I: 75–76 (Trt 1907); PmA: 46–62; *Eesti Kirjandus* 2/1909: 49–65, 3/1909: 127–131, 6/1922: 191–192; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 192–194 jm (Tln 2010 [1912]); *Sirvilauad 1914*. xxxi (Trt 1913); *Sirvilauad 1916*. xxxiii (Trt 1915); M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 203–214 (Tln 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 76–77 (Trt 1922); P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 50–51 (Tln 1923); *Helikund* 5-6/1923: 65–70; *Looming* 5/1923: 385–388, 4/1924: 282–286, 9/1952: 1031–1032, 9/2003: 1358–1359; *Vaba Maa* 23.9.1923: 5; T. Vettik. *Laulukoori juhataja käsiraamat*. 312 (Trt 1939); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 19 jm (Uppsala 1953 [1925]); *Postimees* 16.2.1930: 4; 1.8.1996: 14, 14.8.1996: 15, 22.9.2001: 17; 20.1.2007: 10, 3.8.2011: 11; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 256–257 jm (Trt 1933); *Muusikaleht* 5-6/1935: 113–

118; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 40 jm (Trt 1938); H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 120, 136 jm (Trt 1939); *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 106–107 (Trt 1949); *Kodukolle* 5/1952: 20–21; J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 38–40, 125, 128, 149 (Tln 1991 [1954]); *Edasi* 23.9.1956: 2; 11.1.1959: 2; 28.1.1966: 2; 19.3.1978: 3; 5.7.1990: 4; *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 255–257 (Tln 1958); V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 46 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 399 (Tln 1963); EKA II: 370–371, 558–561 (Tln 1966); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 149–151, 232 jm (Tln 1974); *Emakeele Seltsi toimetised*. 9. 218–234 (Tln 1974); *Keel ja Kirjandus* 9/1976: 552–555, 6/1996: 388–398; 9/2001: 611–623, 10/2001: 704–715; R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 51–53, 70–73, 80–85 jm (Tln 1976); *Muusikalisi lehekülgi*. 2. 18–19 jm (Tln 1979); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 53–54 (Tln 1980); *Edasi* 7.8.1981: 6, 11.8.1981: 6, 12.8.1981: 6, 13.8.1981: 6; 7.11.1981: 6; A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 31–32 jm (Montreal 1982); S. Issakov. *Arhiivide peidikuist*. 112–129 (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 348 (Tln 1984); *Tartu Riiklik Ülikool* 27.1.1984: 2; V. Erm. *Lähtemeistrid*. 129–131 (Tln 1984); *Sirp ja Vasar* 5.7.1985: 11; *Teater. Muusika. Kino* 7/1985: 83–89; 2/1992: 45–48; 10/2010: 75–83; I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 132–133 (Tln 1986); A. Vahter. *Karl August Hermann päevik. Kui Karl August Hermann oleks päevikut edasi pidanud*. 5–42 (Tln 1990); *Kodumaa* 26.9.1990: 5; *Kultuur ja Elu* 4/1992: 67; *Võhma küla – K. A. Hermann sünnipaik*. (Põltsamaa 1992); *Eesti ajakirjanduse...* 200, 206–211, 235–240 jm (Trt, Tln 1994); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 300 (Tln 2010 [1994]); *Sakala kalender 1996*. 118–121 (Viljandi 1995); *ÕESi aastaraamat 1988–1993*. 206–207 (Trt 1995); J. Luiga. *Mäss ja meelehaigus*. 564–566 (Trt 1995); *Raamatukogu* 5/1996: 27–28; A. Vahter. *Karl August Hermann* (Tln 1998); *Acta Historica Tallinnensia* 3: 46 (Tln 1999); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 121–123, 139–142 jm (Tln 2000); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 81, 105 jm (Helsingi 2000); J. Eilart (koost). *Raamatulooline Eesti*. 34, 43 (Trt 2000); U. Sutrop (koost). *Esimesest algusest meie ajani* (Tln 2001); *Oma Keel* 2/2001: 76–82; *Linguistica Uralica* 4/2001: 287–296; *Maaleht* 13.9.2001: 24; *Eesti Päevaleht*. *Arkaadia* 21.9.2001: 21; *Universitas Tartuensis* 21.9.2001: 3; *Laulukuller* 25/2001: 7; R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 413 (Tln 2004); H. Palamets. *Lugusid toonasesest Tartust*. 138–139 jm (Trt, Võru 2003); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvushuse sünniaegadesse*. 186–189 jm (Trt 2004); L. Neuman. *Kõrge vaim on meie vari*. 332–337 jm (Trt 2005); H. Piisang. *Põltsamaa linn ajakirjanduse peeglis aastail 1926–1939*. 53–55 (Põltsamaa 2006); *Kodukolle* 7/2006: 21–23; *Eesti Päevaleht* 18.9.2006: 17, 25.11.2006: 35; *Tartu Postimees* 17.10.2006: 8; K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 43–106 (Trt 2008); V. Reiman. *Mis meist saab?* 113–131 (Trt 2008); *Vali Uudised* 19.3.2008: 6; *Tartu Ekspress* 8.1.2009: 7; *Variatsioonid eesti muusikale*. 11, 121–125, 140–144, 157 jm (Tln 2009); V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010*. 29–31, 39 jm (Trt 2010); A. Hindrey. *Minu elukroonika*. 280, 371, 680 (Tln 2010); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. 244, 264–267, 344–345, 349–352 jm (Tln 2010 [1953–87]); *Akadeemia* 5/2011: 869–876; R. Kasik. *Stahli mantlipärijad*. 86–91 (Trt 2011); E. Kuusik. *Mälestusi ja mõtisklusi*. 238 (Tln 2011); *Kõnetav kultuur*. 140–144, 157 (Tln 2011); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2010/2011*. 116–126 (Trt 2012); T. Liiv. *Tekst teeb oma töö*. 313–315 (Tln 2012); *Tartu Ülikool ja legendid*. 14–15 (Trt 2012); U. Kolk. *Folkloori olemust otsides*. 220–245, 454–459 (Trt 2013); *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 70–71 jm (Tln 2014); *Rändaja Anna*. 37 (Tln 2014); F. Tuglas. *Kogutud teosed 11*. 243–263 (Tln 2014); *Elukiri* 4/2015: 92; V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 222–223 (Trt 2015); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 18 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 243–244 (Tln, Trt 2016); *Rahvusülikooli omad ja võõrad*. 10–11 (Trt 2016); *Postimees*. AK 14.1.2017:

9, 25.3.2017: 9; M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 55–60 (Tln 2017).

Hermann, Mihkel (Micha; 2.10.1864 Võhma küla, ... –), trükkal, kirjastaja. Õppis Põltsamaa kihelkonnakoolis, seejärel Tartus trükiladumist Mattieseni trükikojas. Omas ka laenuraamatukogu.

Oli oma poolvenna **K. A. Hermann** trükikoja ja raamatukaupluse juhataja, aastal 1896 müüs K. A. Hermann trükikoja ja raamatukaupluse Michale, kes juhtis neid veel 1934.

A: *Postimees* 2.10.1934: 7.

Herzack, Victoria (Viktoria) Felicitas von (sünd Eggers; hiljem Eggers-Zwierzschowska; 5.10./23.9.1872 Riia – 24.2.1946 Weissenfels, Ida-Saksamaa), kirjanik, ajakirjanik. Õppis Riias tütarlastekoolis. Abiellus Peterburis näitleja Johann von H-ga. Hiljem oli hotelliomanik Pärnus, elas Viljandis 1938–39. Lahkus Eestist 1939 seoses baltisakslaste ümberasumisega Saksamaale.

Andis välja ja toimetas illustreeritud noortekuukirja *Baltische Jugendschrift* (Riia 1898–1904).

T: novellid ja näidendid.

A: L. Lukas. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. 534, 566 (Trt–Tln 2006); *Litzmannstädter Zeitung* 25.11.1942; K. von Borbély (toim). *Deutsch-baltisches Gedenkbuch*. 163 (Darmstadt 1991); *Pärnu Postimees* 10.11.2006: 11; ERA.85.1.542 kaader 8054–8055.

Heubel, Eugen August (11.7./29.6.1837 Valga – 8.11./27.10.1888 Tln), ajakirjanik, trükkal. Maakonnaarsti poeg, **T. Heubeli** abikaasa. Õppis TÜs matemaatikat ja õigusteadust 1856–68 (vaheaegadega). Eestimaa kubermanguvalitsuse ametnik 1874–79; Tln linnavolikogu liige alates 1878, liberaal; omas 1880. aastatel Tln-s trükikoda.

Ajalehe *Moskauer Deutsche Zeitung* kaastöötaja 1870, ajalehe *Nordische Presse* (Peterburi) kaastoimetaja 1871. Ajalehe *Revalsche Zeitung* toimetaja 1871–78. Vene riikliku tsentraliseerimispoliitika toetamises süüdistatuna pidi kohalike võimude survele toimetajakohalt lahkuma. Seejärel asutas Tln-s teise poliitilise päevalehe *Revaler Beobachter*, oli selle väljaandja ja toimetaja 1879–88. Kritiseeris ajalehes teravalt Baltimaade seisuslikku süsteemi ja pidas vajalikuks selle kohandamist Vene üldriiklikele seadustele ja institutsioonidele, säilitades samas siinse saksa eripära.

A: AA1; DBBL; BBLd; *Revaler Beobachter* 31.10.1888: 1; *Eesti ajakirjanduse...* 296 (Trt, Tln 1994).

Heubel, Wilhelmina Theodora (–1870 Wilde; Феодора Феодоровна Гейбель; 21./9.10.1843 Lode mõis, Kuramaa – 19.5.1923 Tln), kirjastaja, ajakirjanik. Arsti tütar, **E. Heubeli** abikaasa. Pärns abikaasalt trükikoja ja päevalehe *Revaler Beobachter* väljaandmisõiguse. Tema trükikotta osteti 1912. a kaks Linotype-ladumismasinat (võttis masinladumise kasutusele teise trükikojana Eestis).

Liberaalse päevalehe *Revaler Beobachter* väljaandja 1889–1915, toimetaja 1889–92 ja selle lehe järglase *Ревельский наблюдатель* (1915–17) väljaandja-toimetaja koos **E. Hörschelmanniga**. Anti korduvalt kohtu alla tsensuurireeglite rikkumise eest.

A: DBBL; *Revaler Bote* 25.5.1923: 3; *Kümme aastat. 1928–1938. Graafikatööstuse juhtide ühing "Poligraaf"*. 61 (Tln 1938); *Eesti ajakirjanduse...* 300 (Trt, Tln 1994); EAA.861.1.1771; EAA.861.1.1784; EAA.105.1.8074; EAA.105.1.8076; EAA.105.1.8163; EAA.105.1.10020; EAA.105.1.10214; EAA.416.1.5807; EAA.4918.1.788.

Heyking, Edmund Friedrich Gustav von (16./4.3.1850 Riia – 15.6.1915 Crosseni loss, Saksamaa), diplomaat, publitsist. Riigiametniku poeg. Õppis TÜs õigusteadust 1870,

majandust ja poliitikat 1870–73, *cand oec pol; dr phil* 1881 (Berliin). Riigiametnik Peterburis 1874–75, seejärel elas Riias, alates 1880 oli Saksamaa diplomaatilises teenistuses, sh konsul New Yorgis 1885–86 ja Valparaisol 1886–89, peakonsul Kalkuttas 1890–93 ja Kairos 1894–96, saadik Pekingis 1896–99, Mexicos 1900–03 ja Belgradis 1904–05; Preisi saadik Hamburgis 1906–08.

Ajalehe *Zeitung für Stadt und Land* (Riia) peatoimetaja 1876–78, kuukirja *Baltische Monatsschrift* (Riia) üks toimetajaid 1878. Radikaalne liberaal, tuntud teravate publitsistlike väljaastumiste poolest, eriti omavalitsusreformi poleemikas 1870. a lõpul.

T: „Reisebilder aus dem Europäischen Russland und dem Kaukasus“ (Leipzig 1878).

A: AA1; DBBL; BBLd; *Tuna* 2/2005: 43–44.

Hildebrand(t), Eugen (Евгений Иванович Гильдебранд(т); ps E.Г.; E.И.; E.И.Г.; 6.3.1892 Peterburi – 23.7.1959 Tln), kooliõpetaja, seltsi- ja kultuuritegelane. Elas Tln-s alates 1895. Lõpetas Tln Aleksandri gümnaasiumi 1911, omandas kõrgema pedagoogilise hariduse Moskvast. Töötas õpetajana Tln koolides. Oli haridusministeeriumi vähemusrahvuste osakonna vene rahvussektar, jälgides vene vähemuse huvide arvestamist. 1930. a kuulus komisjoni, mis töötas vene rahvusvähemuse kultuurautonoomia projekti arendamisel. Vene õpetajate liidu esimees 1920–28, Vene haridus- ja heategevusühingute liidu Eestis (*Союз РПБО*) juht 1928–34.

Tegi kaastööd ajalehele *Русский голос* (Narva) 1925, päevalehele *Вести дня* (Tln 1926–40). Oli ajalehe *Таллинский русский голос* kirjandusosa juht 1932. a. Kirjutas artikleid kirjandusest ja kultuuriloost Vene haridus- ja heategevusühingute liidu väljaannetes: ajakirjas *Вестник Союза русских просветительных и благотворительных обществ в Эстонии*, aastaraamatus-kogumikus *День русского просвещения*, vene kalendrites ja põllumajanduslikus-ühistegeleses kuukirjas *Сельское хозяйство* (1936–40).

T: õpik “Первая книжка для чтения после букваря” (Tln 1939); “Vene keele õpik täiskasvanuile” (Tln 1941; kaaskoost).

A: *Новь* 3/1930: 10; *Русское национальное меньшинство в ЭР (1918–1940)*. 113 (Trt, Peterburi 2001); M. Karmo. *Must-kuldne müts me peas...* II: 814 (Tln 2011); ERA.14.13.445; TLA.52.2.410.

Hindrey, Karl August Hermann (ps Hoia Ronk; КАН; 15.8.1875 Abja mõis, Viljandimaa – 9.1.1947 Iru, Harjumaa), kirjanik, ajakirjanik, karikaturist, raamatuillustraator. Mõisa õllepruuli poeg, **B. Krugi** onu. Õppis Viljandi ja Pärnu gümnaasiumites 1887–91, Treffneri gümnaasiumis 1891–94 (ei lõpetanud), Stieglitzi kunsttööstuskoolis Peterburis 1894–98 (vabakuulaja), täiendas end kunstikoolides Münchenis 1899 ja Pariisis 1902–04. Võttis osa eesti rahvusväeosade loomisest 1917–18, oli Eesti sõjaväelaste Trt büroo esimees 1917–18. Vabakutseline kirjanik Trt-s 1928–44. Suvel 1941 võitles metsavennana Nõukogude armee vastu, 7.1941 võttis osa suvesõjast Trt-s. Sügisel 1944 ei jõudnud Eestist põgeneda, alates 10.1944 varjas end Iru vanadekodus Hans Kuuse nime all. Suri vähki.

Päevalehe *Teataja* ja lisalehe *Teataja Nalja Lisa* (1901–04) kaastöötaja (karikaturist). Avaldas illustratsioone ajakirjades *Linda* (Trt), *Lasteleht* (Trt), *Noor-Eesti* (Trt 1910–11). Päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1904–18 ja 1922–25, asutas *Postimehe* kaasandena pilkeajakirja *Sädemed*, oli selle tegevtoimetaja 1905–15 ja vastutav toimetaja 1923–24. Ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1918–22 ja 1925–28, sh sõjakirjasaatja Vabadussõjas; andis välimuse **A. Kitzbergi** vestete Tiibuse Jaagule, Tiibuse Marile jt; oli pilkelisa *Kratt* asutaja ja tegevtoimetaja 1925–27. Avaldas ajakirjanduses arvukalt karikatuure (kokku u 3000), milles pilas tsarismi, tõusiklust ja tagurlust; loomingulaadis on nähtud *Simplicissimuse* koolkonna juugendlikku mõju. Avaldas *Postimehes* ja *Päevalehes* ning ajakirjades kirjandus-, kunsti- ja teatrikriitikat, kirjanduslikke följetone, päevakajalisi värsse, juhtkirju, reisikirju, oli *Postimehe*

järjepidev kaastöötaja 1929–40. Saksa okupatsiooni ajal töötas päevalehtedes *Postimees* 1941–43 ja *Eesti Sõna*, avaldas vesteid, juhtkirju, artikleid. EAL liige 1921–25.

T: koomiksilaadsed lasteraamatud „Pambu-Peedu”, „Piripilli-Liisu”, „Lõhkiäinen Kolumats”, „Nina-Jass ja Näpp-Mall” jt (1906–29; autor, illustr); karikatuuri- ja miniatuurikogu „Kaasaegsed” (Trt 1926); viieköiteline memuaarisari: „Minu elukroonika” I–III (Trt 1929, Tln 2010), „Murrang” (Trt 1930, Tln 2010), „Tõnissoni juures” (Trt 1931, Tln 2010); reisikirjad „1914. Reisipildid” (Trt 1924), „Kongosõit” (Trt 1929), reisikirjavalimik „Rännud, rannad, Riviera, Sõsarsaared ja Savoy” (Trt 1937); mitu romaani ja noorsoojutustust, sh „Urmas ja Merike” (Trt 1935–36, Vadstena 1948, Tln 1991, 2008), arvukalt novelle, kaks populaarteaduslikku raamatut, kaks lühibiograafiat (1930. aastatel); artikkel „Eesti karrikatuur” („Õitsituled” II [Tln 1923]); „Kogutud teosed” I–III (Tln 1995–98); illustreeris arvukalt lasteraamatuid; kirjad **A. Jürgensteinile** ajakirjas *Looming* (8/2005); mälestused 1917–18 kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäivil” (Tln 1927); 1500-leheküljeline päevik aastatest 1944–46 asub Eesti Kirjandusmuuseumis, osaliselt on see avaldatud raamatus „Iru päevik. Sügis 1946” (Trt 1996).

A: PmA; ÕT I: 46; EBL; EAT; EE; EBLtk; EEtK; ENE; EKBL; PPG: 249; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EKABL; VEKL; EE14; EKL; ETeatrBL; *1000 tartlast*; Erni; ISIK; KrS; *Postimees* 12.8.1906: 3, 15.8.1925: 4, 14.8.1935: 5; ÕT II: 67–75 (Tln 1923); *Vaba Maa* 15.8.1925: 6; 15.8.1935: 8; *Päevaleht* 24.2.1927: 5; *Looming* 6/1935: 676–681, 4/1969: 623–629, 2/1990: 271–274, 8/1995: 1102–1106, 8/2005: 1240–1257; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis* I: 156–158 (Trt 1935); *Postimees* 14.8.1935: 5; 13.5.1995: 14; 15.8.2000: 23; *Nädal Pildis* 9/1936: 206–207; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 132–133 (Trt 2008 [1940]); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 84, (Tln 2010 [1936, 1964]); E. Laugaste. *Eesti kirjandus karikatuuris*. 31 jm (Trt 1939); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 66 (Tln 1991 [1953]); *Meie Tee* 9–10/1956: 138; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. IV: 123 (Stockholm 1957), VI: 16 (Stockholm 1958), VIII: 146, 149–150, 152–153 (Stockholm 1959); *Rahvuslik Kontakt* 2/1959: 18; M. Raud. *Sulg ja raamat*. 188–189, 193, 196, 198–201 (Lund 1962); *Eilsest tänasesse*. 385 (Tln 1965); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 90 (Tln 1966); R. Loodus. *Eesti varasem raamatugraafika*. 28, 72–75, 86 jm (Tln 1966); K. A. Hindrey. *Ja oli kunagi keegi...* 5–6 (LR 35–38/1968); *Rahvuslik Kontakt* 1/1968: 17, 3/1968: 25–29; O. Kruus. *Kirjanduslik Otepää*. 59–62 jm (Tln 1969); *Tulimuld* 3/1969: 183, 1/1981: 32–40; E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 63–66 (Tln 1971); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 95–97 jm (Tln 2010 [1971]); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 184, 211 (Tln 1974); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 31–32, 102 (Tln 1975); *Mana* 44/1977: 57; V. Vende. *Filokartia*. 33 (Tln 1981); R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 36–37, 64–65 jm (Tln 1982); EKA IV.2: 216–227, 441 (Tln 1984); K. A. Hindrey. *Kaugekõne*. 406–412 (Tln 1986); *Vaba Eesti Sõna* 26.5.1988: 10; *Pikker* 16/1988: 14; A. Roolaht. *Nii see oli...* 143, 145–147 jm (Tln 1990); *Kleio* 3/1991: 50–54; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 94, 263–265 (Tln 2010 [1994]); *Kultuur ja Elu* 2/1994: 62–69; *Eesti Päevaleht* 29.6.1995: 8, 10.9.2010: [20]; *Eesti postkaart 1894–1994*. 55–57 (Tln 1995); *Keel ja Kirjandus* 2/1996: 137–139, 3/1996: 197–200; K. A. Hindrey. *Iru päevik. Sügis 1946*. 3–16 jm (Trt 1996); *Favoriit märts*/1997: 14; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 174–175, 180 jm (Trt 2001 [1997]); *Jüri Vilms mälestustes*. 590 jm (Trt 1998); H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 308–310 (Trt 1998); O. Kruus. *Tinatähtedega taevas*. 73–80 (Tln 2000); *Käsmu suvitajad läbi aegade*. 19–24 (Käsmu 2000); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 180 jm (Trt 2001); K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 65 jm (Tln 2002); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 427 (Tln 2004); *Akadeemia* 7/2003: 1557, 8/2003: 1777, 1/2004: 216, 7/2004: 1657, 2/2011: 314; F. Tuglas. *Kogutud teosed 10*. 106–114 (Tln 2004); *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 216–217, 670, 677–678

(Tln 2006); L. Viitol, K. Kello (koost). *Sinu, minu ja meie Riia*. 141–143 (Trt 2008); P. Olesk. *Filoloogia tõeline tähendus*. 80–81 (Trt 2008); J. Kross. *Kallid kaasteelised*. II: 381–383 jm (Tln 2008); A. Oras. *Kriitiku külaskäik*. 370–388 (Trt 2009); *Uurimusi 1920.-1930. aastate eesti kirjandusest*. 34–35 (Tln 2009); *Sakala* 18.5.2011: 7; L. Viitol. *Eduard Vilde*. 175–178 jm (Tln 2012); K. Hein. *Ajaloolised isikud eesti ilukirjanduses*. 21–23 (Tln 2012); *Iseseisvusmanifest*. 289–291 jm (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 322 (Tln 2014); *Õhtuleht* 15.8.2015: 32; R. Hinrikus. *Kahe vahel*. 94–111, 217 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 408–409, 422 jm (Tln, Trt 2016); K. A. Hindrey. *Kirjad noortele*. 511–518 (Trt 2016); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 262–267 (Tln 2017); M. Luige (1986). „Sädemed” 1905–1915. 53–61 jm (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Hinno, Karl Aleksander Johannese p (ka Kaarel; 1.12./18.11.1904 Tõrma küla, Rakvere vald, Virumaa – 29.7.1982 Tln), aiandusagronoom. Talunike poeg. Õppis Rakvere gümnaasiumis 1920–24, TÜs agronoomiat 1924–30 (ei lõpetanud), Berliini Friedrich-Wilhelmi ülikoolis aiandust 1933–35; täiendas end õppereisidel Saksamaal ja Hollandis. Eesti Aianduse ja Mesinduse Keskse konsulent Virumaal 1929–30, sekretär-eriteadlane 1930–33 ja 1935–36, Põllutöökoja aianduse eriteadlane 1936–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli põllutöö rahvakomissariaadi majandusosakonna nõuandeala eriteadlane, vanemagronoom aianduse alal 1940–41, Saksa okupatsiooni ajal põllumajandusvalitsuse aianduse-mesinduse eriteadlane 1941–42, köögiviljandusinspektor 1942–44. Seejärel põllutöö rahvakomissariaadi aiandusinspektor 1944–46, aianduse ja mesinduse trusti agronoom-aednik 1947–49, Kullaaru puukooli agronoom 1949–50, ETKVLi Neeme aiandi juhataja 1951–64.

Aiandus-mesindusajakirja *Aed* (Trt, Tln) tegevtoimetaja 1931–33 ja 1936–38, vastutav ja peatoimetaja 1938–39. Mesinduskuukirja *Mesila* tegevtoimetaja (1936). Esines Riigi Ringhäälingus aiandus- ja mesindus-nõuannetega 1936, avaldas aiandusartikleid (kokku üle 60) ajakirjades *Uus Talu*, *Põllumajandus*, *Agronoomia* (Trt), *Põllumees*, *Põllumajandusetur*, nõukogude ajal ajakirjas *Sotsialistlik Põllumajandus*.

T: mitu aiandus-mesinduskäsiraamatut (1932–49; autor, koost), sh „Tegeliku aianduse ja mesinduse käsiraamat“ I–III (Trt 1934–36; kaasautor), „Köögiviljade ja söödajuurviljade seemnekasvatus“ (Trt 1948).

A: EABL; EP; *Liivika*; MeL; A. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis (1940. aastani)*. 114–116 jm (Tln 1991); EAA.1769.1.104; EAA.2100.1.2874; ERA.1569.1.109 ERA.R-101.2.436.

Hintzer, Karl Nikolai Augusti p (sünd Hintser; ka Hinzer; ps Foto Hinto; 6.9./25.8.1895 Trt – 20.8.1967 Lübeck, SLV), kooliõpetaja, fotograaf. Postiljoni poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1912–15, võimlemisõpetajate kursustel Riias 1915, algkooliõpetajate ettevalmistuskursustel 1916; täiendas end Rootsis ja Saksamaal 1922, Soomes, Rootsis ja Taanis 1925. Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast ja II maailmasõjast (Saksa armees). Sõjaväeinstruktor Trt keskkoolides 1916, võimlemisõpetajate kursuste õppejõud 1916–17, võimlemis- ja tööõpetusõpetaja Treffneri gümnaasiumis jt Trt koolides 1916–41. Tegeles fotograafiaga, noorkotkaste juht, sporditegelane. Suvel 1944 põgenes Saksamaale, sügisel 1944 töötas Eesti Toimkonna hooldusinspektorina, võttes Danzigis (Gdańsk) vastu Eesti põgenikke; hiljem asutas eestlastele täiendus- ja suvekoole, õpetas eesti keelt. Osales aktiivselt pagulaseesti seltsielus.

Avaldas fotosid ja fotoreportaaze päevalehes *Postimees* (Trt) alates 1918, ajakirjades *Nädal Pildis* (1936–40), *Tänapäev* (Trt), samuti erialartikleid ajakirjas *Kasvatus*. Pildistas 1938–42 „Eesti kroonika” fotokroonika jaoks Lõuna-Eesti ja Trt sündmusi. Saksa okupatsiooni ajal oli

fotograaf *Postimehes* 1941–44 ja ajakirjas *Eesti Pildileht* 1943, samuti eesti sõjakirjasaatjate grupi fotograaf, avaldas fotosid ka ajakirjas *Ajakiri Naisele* (1943–44). Saksamaal elades koostas fotosarju ja -näitusi ning helireportaaže eestlaskonna tegevusest, esitas neid Saksamaal ja Rootsis.

T: kümnekond käsiraamatut võimlemise ja tööõpetuse alalt (1922–36); mälestused 1944 kogumikus „Eesti saatusaastad 1945–1960“ I (Stockholm 1963); käsikirjaline päevik sügisest 1944 (Lennuväepoiste Klubi koduleheküljel). Võttis Eestist Saksamaale kaasa üle 20 000 negatiivi, pildistas igapäevaelu Saksamaal eestlaste põgenikelaagrites. Tema negatiivikogu asub Herderi instituudis (Marburg), sisaldab üle 23 000 negatiivi (peamiselt Eestist 1939–44 ja Saksa põgenikelaagritest 1944–50). Ligi 500 fotot aastatest 1938–42 on Eesti Filmiarhiivi kollektsioonis.

A: EAT; SBL; EKoBL; *1000 tartlast*; Linnap: 214, 220; ISIK; VEPEP; FA; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 395–396 (Trt 1933); *Postimees* 6.9.1935: 7, 4.7.1937: 7; *Vaba Eesti Sõna* 27.10.1951: 4; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 14.11.1951: 2, 30.8.1955: 1; *Võitleja* 9/1955: 4, 9/1965: 6, 9/1967: 10; M. Raud. *Alasi ja vasarate vahel*. 150 (Uppsala 1966); *Eesti Päevaleht* 9.9.1967: 2; *Kodumaa* 18.10.1967: 7; *Eesti Rada* 9/1967: 1; *Väliseestlase kalender 1977*. 101 (New York 1976); *Treffoonia 1883–1978*. 191, 215, 222 jm (New York 1977); *Väliseestlase kalender 1978*. 51 (New York 1977); *Piinlikud lood*. II: 42–45 (Tln 1983); *Akadeemia* 6/1993: 1131, 7/1999: 1376; *Kultuur Eestis sõja-aastail 1941–1944*. 46 (Tln 1998); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 59, 175 (Trt 2001 [1996–97]); *Tuna* 1/2001: 34; *ÕES aastaraamat 2000–2001*. 121–122 (Trt 2003); *Eesti Leegion sõnas ja pildis*. 10 (Tln 2008); *Väliseesti foto*. 10–12 (Tln 2010); *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2010*. 173–201 (Trt 2011); P. Linnap. *Silmakirjad 5. Väike visuaalkultuuri leksikon*. 143 (Trt 2011); *Eesti pressifoto 2011*. 105–109 (Tln 2012); *Positiiv* 19/2014: 22–27; *Eesti Elu* 13.3.2015: 1, 3; *Eesti kunsti ajalugu. 6. II osa. 1940–1991*. 340, 343–345, 506 (Tln 2016); *Tuna* 1/2017: 111; ERA.3382.1.84; ERA.R-1106.2.438.

Holberg, Johan (ka Juhan; 20./8.2.1893 Sauga vald, Pärnumaa – 10.4.1978 Chicago, USA), poliitikategelane, jurist. Taluperemehe poeg, **S. Holbergi** vend. Lõpetas Pärnu Aleksandri gümnaasiumi 1914, õppis õigusteadust Peterburi ülikoolis 1914–15 (ei lõpetanud) ja TÜs 1920–23. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–17 (sh õppis Pavlovi sõjakoolis Petrogradis 1915), vabatahtlikuna Vabadussõjast 1918–20 (Vabadusristi kavaler) ja mobiliseerituna II maailmasõjast (Saksa armees). Vandeadvokaadi abi Tln-s 1924–35, vandeadvokaat 1935–40; Riigikogu liige 1923–34 (Põllumestekogude nimekirjas, volitused lõpetati 1937), Rahvuskogu II koja liige 1937, Riiginõukogu liige 1938–40; kaubandus-tööstusminister 1927–28. Laura mõisa omanik. Kevadel-suvel 1941 varjas end Nõukogude võimude eest Pärnumaal, tegutses metsavennana. **J. Uluotsa** põrandaaluse valitsuse sõjaminister 1943–20.9.1944. Sügisel 1944 põgenes Saksamaale, 1948 emigreerus Rootsi, 1952 Kanadasse, 1953 USAsse, elas New Yorgis ja Chicagos. Osales pagulaseesti seltsi- ja poliitikaelus.

Vastutav toimetaja kirjastusühisuse „Kaja“ väljaannetes: päevalehes *Kaja* (Tln) 1931–34, ajalehes *Teataja* (Tln) 1931–34 ja selle kohalikus väljaandes *Tartumaa Teataja* (Trt) 1933–34. Saksamaal oli nädalalehe *Eesti Post* (Geislingen) peatoimetaja 1949–50.

T: isikuarhiiv asub IHRC.

A: 2RK; EAT; EMT; EEtK; EVK; PPG: 249; AA3; VjV; *Töotan*. 1530–1532; EAd; Lään; EVRK; VEPEP; *Eesti riigiorganite kordaseadmise probleem*. 2, 4, 6–8, 11–12 (Stockholm 1953); *Meie Tee* 2/1953: 30; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 20.2.1953: 2; *Eesti Teataja* 7.3.1953: 3; *Eesti põllumeeste poliitika: ülevaade Eesti põllumeeste liikumisest 1917–1955*. 121–122, 180 jm (Lund 1956); *Eesti kroonika 1957*. 67 jm (Stockholm 1956); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 9 jm (Stockholm 1959); *Vaba Eesti Sõna* 14.2.1963: 6,

13.4.1978: 1, 11.5.1978: 9; *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 118 (Stockholm 1966); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 149, 159 jm (Tln 1970); *Väliseestlase kalender 1974*. 67–68 (New York 1973); *Eestlased Kanadas*. 264–266 jm (Toronto 1975); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 566–568 (Tln 2010 [1978]); *Pärnu Poeglaste Gümnaasium läbi aegade*. 72 (Toronto 1985); *Verbum habet Sakala*. 128, 159, 173 (Toronto 1989); I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 64 (Tln 1996); *Keel ja Kirjandus* 2/1998: 118; *Akadeemia* 7/2004: 1657; *KesKus* 10/2004: 15–17; H. Salm. *Viie luure agent*. 208–209 jm (Tln 2007); *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 283–284 jm (Tln 2013); *Sauga Sõnumid* veebr 2013: 3; I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 242, 244 jm (Trt 2014); *Maaleht* 12.5.2016: 50.

Holberg, Selma-Auguste Jaani t (3.3./18.2.1898 Sauga vald, Pärnumaa – 5.1.1983 Valkla, Harju rajoon), kooliõpetaja, tõlkija. Taluperemehe tütar, **J. Holbergi** õde. Õppis Tln tütarlastegümnaasiumis 1917–19, TÜs eesti keelt, eesti ja üldist kirjandust 1919–33 (vaheaegadega), *mag phil* 1934. Kirjastuse „Noor-Eesti“ tõlkija; õpetaja kandidaat, tunniandja kt, õpetaja kt, õpetaja mitmes Tln koolis 1934–42; Pärnu 2. gümnaasiumi/keskkooli eesti keele ja kirjanduse õpetaja 1942–60.

Kuukirja *Naiste Töö ja Elu* (Trt) viimane tegevtoimetaja 1926–27. Tln Inglise kolledži õpilasajakirja *Leek* vastutav toimetaja 1938 (ilmus 1 nr aastas).

T: mõned tõlketeesed soome ja vene keelest, sh L. Tolstoi „Anna Karenina“ (Trt 1939, Tln 1951, 1957, 1978, 1984, 2007).

A: AA3; ISIK; *Tartu Naisselts 1907–1937*. 11, 21 (Trt 1937); *Rukkilillesinised koolimütsid Tallinna tänavail*. 89 (Tln 2006); P. Raidla (koost). *Koidula kooli lugu*. I: 435 (Pärnu 2009); EAA.2100.1b.172; ERA.1108.10.295; ERA.5078.1.29716.

Hollander, Heinrich Eduard Gustav (19.6.1820 Riia – 3.10.1897 Riia), ametnik, raehärra (titulaarnõunik). Kaupmehe, juristi, Riia raehärra poeg. Tema isale kuulus Riias suur raamatuja kunstikogu. Õppis Riia kubermangugümnaasiumis 1835–39, TÜs õigusteadust 1839–43, *cand jur*. Oli Riia raekantslei ametnik 1845–49, Riia kassakollegiumi sekretär 1849–53, foogtikohtu sekretär 1853–65; Riia raehärra 1865–69, Riia bürgermeister 1869–89; töötas ka mitmes muus linnaametis. Riia polütehnikumi haldusnõukogu esimees 1870–90, Riia Kirjanduslik-Praktilise Kodanikeühingu esimees 1864–66, auliige 1890.

Tegi kaastööd kuukirjale *Baltische Monatschrift* (Riia, Tln), oli selle väljaande toimetaja 1887–89.

A: AA1; DBBL; BBLd.

Holm, Vardo Voldemar-Frommholdi p (Fromhold; ps Onu From; 29.8.1911 Raikküla, Harjumaa – 22.6.2001 Tln), raadioajakirjanik, muusik. Vallakirjutaja poeg. Lõpetas Tln poeglaste reaalkooli 1927, Tln konservatooriumi klaveri eriala 1936 ja koorijuhtimise eriala 1937, õppis muusikasaadete koolitusel Itaalias 1937. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 2.12.1944 (kahtlustati koostöös sakslastega), süüasi lõpetati tõendite puudumisel ja H. vabastati 18.10.1945. Konservatooriumi kontsertmeister ja õppejõud 1945–50; vallandati, kuna oli baptist. Seejärel töötas mitmes baptistikoguduses Tln-s (organist, kooride juht jms), teenis leiba väikeste muusikakollektiivide dirigendina, klaveriõpetajana ja hääleseadjana Tln-s jm Põhja-Eestis.

Töötas Raadio-Ringhäälingus raamatupidajana 1929–34, 1930 hakkas ka teadustajatööd tegema. Riigi Ringhäälingu teadustaja 1934–37, seejärel muusikatoimetaja 1937–44, mh pani kokku soovikontserte (alates 1934), õpetas raadiosaadetes lapsi laulma, juhatas aeg-ajalt muusikasaadete osakonda, osales avalikel raadioõhtutel, tegi spordireportaaže ja saateid isegi ratsaspordist. Asutas ringhäälingu segakoori ja oli selle juhataja 1937–44, organiseeris ringhäälingu helitööde võistlust ja eesti muusika heliplaadistamist 1939. Saksa okupatsiooni

aegses raadiojaamas Landessender Reval töötas muusikaosakonna juhatajana 1941–43, asejuhatajana 1943–44, toimetas sarja „Tallinna kontserdid”.

A: *Ringhääling*. 19–22 (Tln 1944); A. Hirvesoo. *Kõik ilmalaanen laiali*. 128, 130–131 jm (Tln 1996); *Kuulutaja* 6/2001: 11; E. Nivanka. *Soomelahe kahel kaldal*. 41 (Tln 2010 [2002]); *Teekäija* 10/2011: 22; ERR arhiiv („Halloomees nr. 2” 1991); ERAF.130SM.1.2494; Vello Lääne andmed.

Holtz, Otto Reinhold von (2.5./21.4.1757 Keila – 10.5./28.4.1828 Keila), vaimulik, literaat. Vaimuliku poeg. Sai esmase hariduse koduõpetaja käe all, õppis Greifswaldi ja Tübingeni ülikoolides usuteadust 1774–78. Töötas koduõpetajana 1779. Ordineeriti 16.2.1780, Keila kirikuõpetaja 1780–1828 (sh abipastor 1780–85); Lääne-Harjumaa asepraost 1800–06, praost 1806–28. Alates 1812 kuulus 1816. a talurahvaseaduse ettevalmistamise komisjoni.

Toimetas Gresseli trükikoja „Eesti-Ma Rahwa Kalendrit” 1806–17, avaldas seal kristlikke voorusi ülistavaid ja inimpahesid hukkamõistvaid jutte ja luuletusi. Lahkus toimetajakohalt ja loobus literaaditegevusest pärast A. Holteri kriitilist arvustust (ajakirjas *Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache* 12/1818).

T: kogumik „Luggemissed Eestima Tallorahwa Moistususe ja Süddame Juhhatamisest” (Tln 1817, sisaldas peamiselt tema kalendrijutte ja -luuletusi); tõlkis eesti keelde viis talurahvast puudutatavat seadust (1802–17, sh 1816. a talurahvaseadused) ja kaks arstiteaduslikku brošüüri (1811–12); eestindas esimesena Schilleri luulet.

A: EBL; DBBL; EKBL; EKrL; EE14; EKL; Aarma; BBLd; EEVA; M. Kampmann. *Eesti vanem ilukirjandus*. 31–37 (Trt 1908); *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 42–43, 89–97 jm (Trt 1949); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 58 (Tln 1958); EKA I: 283–289 (Tln 1965); A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 83–92 (Tln 1966); *Keel ja Kirjandus* 12/1973: 726; E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 42–49 jm (Tln 2000); *Lääne-Harjumaa haridus- ja kultuuriloo radadel*. 91 (Saeu 2004); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 149–151 (Tln, Trt 2016).

Hoona, Roman Mihkli p (ka Hona; Oona; 19.8.1911 Volmari [Valmiera], Liivimaa kubermang – ?), ajakirjanik. Meieri poeg. Õppis Jõhvi ühiskoolis 1925–32, TÜs õigusteadust 1938–40 (ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1932–33. Kümnik, metsapraaker, saeveski praaker, metsatööstuse meister Koigi, Ravila, Kavastu valdades 10.1940–7.1946.

Gümnasistina tegi kaastööd ajalehtedele. Ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) toimetuse liige 1933–40, vastutav ja tegevtoimetaja 1933–37, lisaks sama kirjastuse ajalehe *Alutaguse Teataja* (Jõhvi) tegevtoimetaja 1933–34.

A: AA3; ISIK; EAA.2100.1.10585; EAA.V-282.2k.141; ERA.1.7.945.

Horm, Valter Peetri p (–1935 Horn; ps Ants Ahervars; Sarvik; H. Meri; 30.12.1908 Vastseliina vald, Võrumaa – 24.4.1990 Tln), kooliõpetaja, ajakirjanik. Kooliõpetaja poeg. Õppis Võru poeglaste gümnaasiumis 1918–22, Võru õpetajate seminaris 1922–27. Sõjaväeteenistuses 1929–31. Kooliõpetaja Riia eesti algkoolis 1927–29, Petserimaal ja Kohilas 1931–35, Eesti Õpetajate Liidu sekretär 1935–40, Õpetajate Koja algkoolide sektiooni asjaajaja-sekretär 1936–39. Saksa okupatsiooni ajal oli Eesti Kutsekogude Keskliidu propagandaametnik, organisatsiooniosakonna juhataja 1942–44; arreteeriti Saksa okupatsioonivõimude poolt (anglofiilsus, tegevus esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal), vangistuses 3.–8.1944, seejärel määrati karistuspataljoni, deserteerus ja varjas end Kohila vallas. Kohila 7-klassilise kooli direktor 1944–51. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1.2.1952, mõisteti 25 aastaks vangi ja 5 aastaks asumisele (§§58-3, 58-10, propagandatöö ja nõukogudevastased artiklid Saksa okupatsiooni ajal, nõukogudevastase kirjanduse omamine), kandis karistust Narõblagis Molotovi (Permi) oblastis; 21.2.1955 vähendati karistust kümnele

aastale, vabanes amnestiaga 14.10.1955. Härgla 7-klassilise kooli õpetaja 1955–56, direktor 1956–66, Kohila keskkooli direktori asetäitja 1966–69.

Postimehe eriväljaande *Läti Eestlane* tegevtoimetaja (Riia 1928, ilmus 10 nr). Tegi kaastööd ajakirjadele *Kasvatus*, nädalalehele *Õpetajate Leht* ja selle lisale *Kooliuuenduslane*, mh kirjutas vesteid 1932–36. *Õpetajate Leht* vastutav ja tegevtoimetaja 1935–40, samuti Riigi Ringhäälingu uudistetoimetaja 1939. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Raadiokomitee päevauudiste toimetaja 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd päevalehele *Eesti Sõna*. Nõukogude ajal tegi kaastööd rajoonilehele *Ühistöö* (Rapla) 1956–63 ja pedagoogikaajakirjale *Nõukogude Kool* > *Haridus* kuni 1990.

T: mõned õppematerjalid koolidele (1933–39, 1950, 1958); meenutused *Õpetajate Lehest* (*Nõukogude Õpetaja* 28.7.1973, 24.12.1988).

A: *Võru Õpetajateseminar*. 226 (Trt 1936); VET: 132; EKoBL; TLM BT; ISIK; OkM; *Nõukogude Õpetaja* 21.7.1973: 4, 28.7.1973: 4, 1.1.1984: 4, 24.12.1988: 3; *Õpetajate Leht* 28.4.1990: 8; *Akadeemia* 10/2012: 1902; *Maa sool*. 12–15 (Rapla 2014).

Hornemann, Knud (u 1858–23.2.1918 Riia), taani päritolu Riia kaupmees.

Päevalehe *Düna-Zeitung* (Riia) kaastoimetaja 1889–1907 ja kaasväljaandja 1890–1907.

A: *Rigasche Zeitung* 25.2.1918.

Hubel, Eduard (ps Mait Metsanurk; Endel Paluteder; Georg Nagel jm; 19./7.11.1879 Kärkna vald, Tartumaa – 21.8.1957 Tln), ajakirjanik, kirjanik. Taluperemehe poeg. Õppis Trt linnakoolis 1895–1900 ja seejärel pedagoogilistel kursustel Trt-s. Linnakoolis õppimisega vaheldumisi töötas kantseleiametnikuna Trt-s, seejärel oli kooliõpetaja Võrus 1902–05. Alates 1924 kutseline kirjanik Tln-s, osales 1920.–30. aastatel kirjandusorganisatsioonides ja kirjanduselu korraldamisel. Nõukogude Eestis sattus 1950. a põlu alla, töötas ETKVLis öövahina.

1899 töötas paar nädalat asendajana nädalalehes *Olevik* (Trt). 1904 hakkas ajakirjanduses avaldama lühijutte, neid ilmus ajakirjades *Linda* (Trt), *Sädemed* (Trt), *Oma Maa*, päevalehes *Postimees* (Trt). Oli ajalehe *Vabadus* (Trt) toimetuse liige 1906, kultuuriajakirja *Oma Maa* tegevtoimetaja (1.–3.1907, ilmus 10 nr), ajalehe *Virulane* > *Õigus* > *Virulane* toimetuse liige 1906 ja 1908–09. Sügisel 1909 ostis *Virulase M. Antje*; kuna ta olevat andnud tsemor **H. Jannsenile** altkäemaksu, nõudsid toimetuseliihmed Antje tagasiastumist. Antje keeldus, ajakirjanikud (sh H.) lahkusid ja asutasid päevalehe *Tallinna Teataja*, H. oli selle lehe toimetuse liige 1910–17, vastutav toimetaja 1916–20, lisaks ka *Tallinna Teataja* lühendatud väljaande *Tallinna Uudised* vastutav toimetaja 1916–19; toimetab teatri-, kunsti- ja kirjandusosa, esines põhiliselt kirjandus- ja teatrikriitikuna. Samuti tegi kaastööd ajalehtedele *Peterburi Teataja*, *Päevaleht* ja selle lisale „Kunst ja Kirjandus”, *Sakala* (Viljandi). Hiljem kirjanduslik-populaarteadusliku nädalakirja *Agu* vastutav toimetaja 1922–24; päevalehe *Uus Eesti* kultuuritoimetaja 1935–37. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd päevalehele *Eesti Sõna* ja ajalehele *Maa Sõna*. EAL liige 1919–33, auliige 1934.

T: mitu romaani, sh „Orjad” (Tln 1912, Trt 1925, Tln 1959), mis annab kriitilise sissevaate ajakirjanike ellu, „Ümera jõel” (Trt 1934, ilmunud 9 tr); novellikogud, jutustused, näidendid, sh „C. R. Jakobson” (Trt 1935); mälestusteraamatud „Tee algul” (Tln 1946, Trt 2005), „Koolipoisist kirjanikuks” (Trt 2005, mh räägib tema varasematest ajakirjanikukogemustest); „Valitud teoseid” I–V (Tln 1957–80); kirjavahetus **E. Hubeliga** ilmus ajakirjas *Keel ja Kirjandus* (1981); mälestused 1917–18 kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt” (Tln 1927).

A: PmA; ÕT I: 46; EBL; EAT; EE; ERAKT; EBL tk; ENE; EKBL; E(N)E; Jaaksoo; EKRL; VEKL; EE14; EKL; ETeatrBL; Erni; KrS; M. Lepp. 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus. 245 (Tln 2010 [1922–27]); Hoiu Ronk. *Kaasaegsed*. 82–83 (Trt 1926); H.

Raudsepp. *Mait Metsanurk ja tema aeg* (Trt 1929; 2013); *Looming* 9/1929: 1120–1134, 5/1936: 529–527, 1/1956: 120–124, 9/1957: 1439, 11/1979: 1608–1624, 6/1980: 865–870, 9/1996: 1255–1266; 10/2012: 1417–1422; *Eesti Kirjandus* 11/1929: 449–460, 11/1939: 476–482; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 70, 83 (Tln 2010 [1936]); ÖT XVI: 71–72 (Tln 1938); M. Metsanurk. *Tuli tuha all*. 377–382 (Tln 2008 [1939]); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 94–95 (Tln 1991 [1953]); *Keel ja Kirjandus* 9/1959: 527–532, 11/1959: 654–662, 11/1979: 689–690, 12/2009: 935–936; *Kodumaa* 47/1959: 2; M. Raud. *Sulg ja raamat*. 170 (Lund 1962); *Eilsest tänasesse*. 386 (Tln 1965); EKA III: 419–436 (Tln 1969); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 195–196 (Tln 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 133 (Tln 1974); EKA IV.1: 343–367 (Tln 1981); J. Šumakov. *Tartu tiivustusel*. 112–115 (Tln 1985); *Kultuur ja Elu* 5/1988: 31; D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 192–193 jm (Tln 2010 [1994]); *Jüri Vilms mälestustes*. 592 jm (Trt 1998); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 378 jm (Tln 2001); K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 29, 37–38, 42, 55–56, 61–62 jm (Tln 2002); *Kohandumise märgid*. 58–59 (Tln 2002); *Akadeemia* 1/2004: 199, 8/2004: 1881; 11/2006: 2418–2437; M. Metsanurk. *Mälestused* (Trt 2005); A. Eelmäe. *Kõned ja kirjatööd*. 118–138 (Tln 2006); *Postimees* 4.12.2009: 7; E. Hion. *Magushapud heietused*. 295–296 (Tln 2010); H. Raudsepp. *Nüüd ma tahan mõõka tõsta*. 95–99 (Trt 2012); A. Eelmäe. *Eluvõla kandmise raske kohus*. 199–218 (Tln 2012); K. Hein. *Ajaloolised isikud eesti ilukirjanduses*. 16–21 (Tln 2012); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 407–408, 478 jm (Tln, Trt 2016); *Tuna* 2/2018: 107–118.

Hunnius, Edmund Lionel Robert (ps Tantalus; 19./7.7.1881 Viru-Nigula kirikumõis, Virumaa – 8.4.1941 Wismar, Saksamaa), ajakirjanik, tõlkija. Vaimuliku poeg. Õppis Pärnu gümnaasiumis ja Wiedemanni gümnaasiumis Peterburis, TÜs usuteadust 1900, õigusteadust 1900–03, lõpetas Odessa ülikooli õigusteaduskonna 1904. Tln ringkonnakohtu ametnik 1904–06, Riia börsikomitee ametnik 1912–18, elas Saksamaal 1919–20, seejärel Eestis ajakirjanik. Lahkus Saksamaale 1939.

Päevalehtede *Revaler Zeitung* ja *Rigasche Rundschau* kaastöötaja 1905. Päevalehe *Rigaer Tageblatt* toimetaja 1906–12, päevalehe *Revaler Bote* > *Revalsche Zeitung* toimetuse liige 1920–39, nädalalehe *Estländische Wochenschau* (Tln) väljaandja ja toimetaja 1930. Teigi kaastööd ka päevalehele *Rigaer Börsenblatt*, ajakirjanike liidu aastaraamatule „Õitsitudel” 1924–34. Avaldas kultuuri- ja ajaloolaseid artikleid, teatri- ja muusikaarvustusi. EAL liige 1922–40.

T: inglisekeelne koguteos „Estonia” (Brüssel 1930; kaasautor); tõlkis saksa keelde A. H. Tammsaare „Tõe ja õiguse” (4 kd, Berliin 1938–41) ja „Ma armastasin sakslast” (Tln 1977).

A: ÖT II: 98; AA2; EKrL; EKL; ISIK; *Keel ja Kirjandus* 10/1977: 619; *Peatükke Eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 255–257 jm (Tln 2014).

Hunt, Reinhold Aleksander Johani p (ps Don Carlos; 12.2./31.1.1899 Loodi vald, Viljandimaa – 31.8.1964 Viljandi), advokaat. Riigiteenistuja, sõjaväelase poeg. Õppis Viljandi linnakoolis 1912–16, raamatupidamiskursustel 1916–17, Viljandi gümnaasiumis 1917–18 ja 1920–21, TÜs õigusteadust 1921–26. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1918–20 (Vabadusristi kavaler). Viljandi-Pärnu rahukogu arveametnik 1923–24, advokaadiabi 1926–32, vandeadvokaat Viljandis 1932–40 ja 1941–44. Aastal 1941 oli küüditatavate nimekirjas, aga pääses. ENSV advokatuuri liige 1944–45, Mustla õigusnõuandla juhataja 1944; Tapa, seejärel Jõgeva õigusnõuandla juhataja 1945. Teistel andmetel vangis 1944–45. Hiljem töötas Viljandi kaubabaasis, arveametnikuna linavabrikus. Maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) toimetuse liige (reporter ja fõljetonist) 1924–29, seejärel lehe alaline juriidiline esindaja 1929–40.

T: mälestused Vabadussõjast on hoiul ERAs.

A: EVK; AA3; EAd; EVRK; ISIK; OkM; *Sakala* 23.3.1928: 4, 23.3.1938: 4; *Meie Tee* 5-6/1958: 74–75; A. Sepp. *Mu meelen...* 31, 55 jm (Toronto 1963); *Sakala kalender 1996*. 81 (Viljandi 1995); EAA.2100.1.3044; ERA.2121.1.152

Hupel, August Wilhelm (25./14.2.1737 Buttelstedt, Saksi-Weimari – 18./6.1.1819 Paide), vaimulik, literaat, kodu-uuriija. Vaimuliku poeg. Õppis Weimari gümnaasiumis 1748–54, Jena ülikoolis usuteadust 1754–57; TÜ filosoofia audoktor 1803, usuteaduste audoktor 1818. Koduõpetaja Riias 1757–60, kirikuõpetaja Äksis 1760–63 ja Põltsamaal 1764–1804. Kogus küsimustike abil rohkem kui 100 korrespondendilt rikkaliku ja mitmekülgse materjali Baltimaade olude kohta; asutas Põltsamaale saksakeelse lugemisseltsi, mis tegutses 1760. aastate lõpust kuni 1799. Mitmete teadusseltside liige.

Tõlkis saksakeelsest käsikirjast eesti keelde Põltsamaa arsti **P. E. Wilde** populaarmeditsiinilise nädalikirja *Lühhike õppetud mis sees monned head rohhud teäda antakse...* (Põltsamaa 1766–67, ilmus 41 vihku), mis on esimene eestikeelne ajakiri. Ajakiri on valgustuslik, peale tervisealaste nõuannete sisaldab ka muid juhatusi, kuidas taluinimene võiks oma elu paremini korraldada. H. oli teadusajakirja-kogumikesarja *Nordische Miscellaneen* > *Neue Nordische Miscellaneen* asutaja ja toimetaja (Riia 1781–98, kokku ilmus 46 nr), avaldas ajakirjas topograafilisi uurimusi, ajaloolisi ja genealoogilisi käsitlusi, allikapublikatsioone Baltimaade ja Venemaa kohta, samuti publitsistikat. Temalt ilmus sadu raamatuarvustusi retsensioonijakirjas *Allgemeine Deutsche Bibliothek* (Berliin) 1773–97, tegi kaastööd ajakirjadele *Beiträge zur genauern Kenntniss der esthnischen Sprache* (Pärnu), *Acta historico-ecclesiastica nostri temporis* (Weimar), *Historisches Portefeuille* (Viin, Breslau, Leipzig, Hamburg), *Russische Bibliothek* (Peterburi, Riia).

T: koguteos „Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland“, mis koondas andmeid Eesti- ja Liivimaa geograafia, ajaloo, majanduse, elanikkonna, folkloori jms kohta (3 kd, Riia 1774–82 + 4. kd pealkirjaga „Die gegenwärtige Verfassung der Rigischen und der Revalschen Statthalterschaft“, Riia 1789); „Versuch, die Staatsverfassung des russischen Reichs darzustellen“ (2 kd, Riia 1791–93); majanduskäsiraamat „Oekonomisches Handbuch für Lief- und Ehistländische Gutsherren...“ (Riia 1796); mitmed populaarfilosoofilised teosed; eesti keele õpik „Ehstnische Sprachlehre für beyde Hauptdialecte“ (Riia, Leipzig 1789; Jelgava 1818); kommenteeritud baltisaksa sõnastik „Idiotikon der deutsche Sprache in Liv- und Ehistland“ (Riia 1795); P. E. Wilde raamatuke „Arsti ramat nende juhhatamisseks kes tahtwad többed ärra-arwada ning parrandada“ (Põltsamaa 1771; tõlk).

A: EBL; EE; DBBL; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; Järva; ADUT; EE14; EKL; ETeadBL; BBLd; *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. 16–17 (Trt 1889); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 198–204 (Trt 1898); M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu* II.1: 122–123 (Trt 1898); V. Reiman. *Kivid ja killud* I: 18–20 (Trt 1907); *Sirvilauad 1914*. xxxi (Trt 1913); *Sirvilauad 1916*. xxxiv (Trt 1915); ÕT IV: 9–14 (Tln 1925), X: 47–48 (Tln 1932); *Eesti Kirjandus* 10/1934: 440–444; *Looming* 11/1956: 1647–1652; *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 8–10 (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 9/1961: 520–524, 11/1966: 683–688, 4/1969: 220–227, 5/1986: 288–293, 3/2005: 240–243; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 309–316 jm (Tln 1963); *Zeitschrift für Slawistik* 1965: 737–746, 4/1987: 489–509; J. Peegel. *Eesti ajakirjanduse algus*. 10–25 (Tln 1966); *Vaba Eesti Sõna* 21.7.1966: 4; *Tulimuld* 1/1967: 14–19; 1/1981: 22–23; *Läbi kahe sajandi*. 7–10 (Tln 1971); *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist* II: 218–233 (Tln 1976), IV: 5–13 (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 349 (Tln 1984); *Journal of Baltic Studies* 2–3/1984: 91–97; L. Andresen. *Eesti kooli vanem ajalugu*. 99 jm (Tln 1985); *Zeitschriften und Zeitungen des 18. und 19. Jahrhunderts in Mittel- und Osteuropa*. 109–116 (Berliin 1987); *Võitlev Sõna* 24.2.1987: 3; *Akadeemia* 6/1990: 1272–1287; *Paide – Eestimaa süda*. 83 (Paide

1991); *Postimees* 26.11.1996: 20; I. Käbin. *Eesti ajalugu arsti pilgu läbi*. 143–146 (Trt 1998); *Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos*. I: 114 jm (Trt 1998); *Acta Historica Tallinnensia* 2: 83–93 (Tln 1998); J. Eilart (koost). *Raamatulooline Eesti*. 7–8, 57–62 (Trt 2000); I. Jürjo. *Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819* (Tln 2004); *Eesti Päevaleht* 8.1.2005: 25, 25.11.2006: 35; *Ruti raamat*. 233–271 (Trt 2006); *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 653 (Tln 2006); *Forschungen zur baltischen Geschichte*. 253–256 (Trt 2007); *Vali Uudised* 26.1.2007: 6; *Eesti Kirik* 28.2.2007: 2; *Põltsamaa lossi sees ja ümber*. 159–186 (Põltsamaa 2007); *Läänemeresoome keeltest*. 18 (Trt 2009); *Loodusesõber* 6, detsember/2010: 47; *Aufklärer im Baltikum: europäischer Kontext und regionale Besonderheiten*. 133–141 (Heidelberg 2011); R. Kasik. *Stahli mantlipärijad*. 39–40 (Trt 2011); *Balti kirjasõna ja kultuurielu valgustusajastu peeglis*. 297–306 (Trt 2014); *Das Baltikum als Konstrukt (18. bis 19. Jahrhundert): von einer Kolonialwahrnehmung zu einem nationalen Diskurs*. 81–95 (Würzburg 2015); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 160–162 (Trt 2015); *Eesti Arst* 1/2015: 27–32; *Konfessioon ja kirjakuultuur*. 153–155 (Tln 2016).

Hurt, Jakob (22./10.7.1839 Himmaste küla, Võrumaa – 13.1.1907/31.12.1906 Peterburi), folklorist, keeleteadlane, vaimulik. Talunikust kooliõpetaja poeg, **A. Mohrfeldti** äi, **M. Lipu** lang, **J. Kergi** naise õemes, **J. Käisi** vanaonu poeg; **H. Koppeli** abikaasa onu. Õppis Trt gümnaasiumis 1855–58, TÜs usuteadust 1859–63, *cand theol* 1865, *dr phil* 1886 (Helsingi ülikool). Koduõpetaja Hellenurmes 1865–66, gümnaasiumiõpetaja Kuressaares ja Tartus 1868–72. Ordineeriti 12.11.1872, kirikuõpetaja Otepääl 1872–80, Peterburi Jaani koguduses 1880–1901 ja samuti kaardiväediviisis 1880–96. Suri pimesoolepõletiku tüsistustesse. Alates tudengipäevist võttis juhtivalt osa eesti ühiskonnaelust (ÕES, Vanemuise selts, I üldlaulupidu, Eesti Aleksandrikooli liikumine, EKMS); propageeris uut kirjaviisi, osales eesti kirjakeele korraldamises. 1880. aastate algul taandus ühiskondlikust tegevusest ja pühendus teadusele. 1888 algatas ülemaalse rahvaluulekogumise aktsiooni, mis pani aluse maailma ühele esinduslikumale rahvaluulekogule (162 käsikirjalist kd, 114 696 lk) ja aitas ühtlasi säilitada eestlaste eneseusku ja -väarikust venestussurve ajal. ÕES auliige 1887.

Tegi kaastööd nädalalehele *Perno Postimees* 1860–62. Oli ÕES kalendrite „Maa-rahva Kalender” > „Tarto Kalender” > „Tarto Tähtraamat” ja „Villandi Kalender” põhiautor 1863–81, kirjutas luuletusi, jutte, populaarteaduslikke artikleid (esialgu lõunaeesti keeles), „Tarto Kalendris 1872” avaldas ka esimese üleskutse rahvaluule kogumiseks. 1867 ja 1869–70 taotles luba populaarteadusliku ajakirja *Eesti Koit* > *Mesilane* väljaandmiseks (programm oli neil väljaannetel sama), kuid edutult. Toimetas ajalehte *Eesti Postimehe lisaleht* (Trt) 1871, täites selle peaaegu tervenisti oma kirjutistega. Tema toimetatud lisaleht oli populaarteadusliku-meele-

lahutusliku sisuga, mh ilmus seal 1868–69 kirjutatud pikem käsitus eestlaste ajaloost „Mõni pilt isamaa sündinud asjost” (peamiseks allikaks „Henriku Liivimaa kroonika”). Lisalehes võttis H. kasutusele uue kirjaviisi ja esitas rea ettepanekuid eesti grammatika alal, kirjutas sõnavara rikastamise vajadusest. Lehele heideti ette raskepärasust ja kuivust, samuti uue kirjaviisi kasutamist, poole aasta pärast lahkus H. toimetajakohalt (teistel andmetel oli lahkumise ajendiks saksa leeri pahameel ajaloosarja „Mõni pilt...” üle). Tegi kaastööd **C. R. Jakobsoni** äsjaasutatud nädalalehele *Sakala* (Viljandi) 1878, aga juba mõne kuu pärast avaldas nädalalehes *Eesti Postimees* (26.7.1878) avaliku kirja Jakobsonile, milles süüdistas teda usu ja kiriku ründamises. Sellele järgnes äge poleemika, mis lõhestas eesti rahvusliku liikumise kahte leeri. 2.–3.1888 avaldas detailsed üleskutsed rahvaluule kogumiseks „Paar palvid Eesti ärksamaile poegadele ja tütardele” kahes suuremas eesti ajalehes *Olevik* ja *Postimees*. Ajakirjanduse vahendusel kujunes algatatud aktsioon üldrahvuslikuks ürituseks (pea 20 aasta jooksul osales ligi 1400 korrespondenti), aastatel 1888–1906 avaldas H. ajakirjanduses statistilisi kogumisarundeid (ilmus 155 aruannet, 156. jäi käsikirja), mis aitasid aktsiooni

käigus hoida kuni H. surmani. Aruandeid avaldasid järjekindlalt Trt ajalehed *Postimees* ja *Olevik*, vähesel määral trükkisid neid ka *Eesti Postimees* (Trt, Tln), *Päevaleht*, *Sakala* (Viljandi), *Teataja* ja *Virulane*.

T: rahvaluulekogumikud „Vana Kannel” I–II (Põlva laulud 1875–86; Kolga-Jaani laulud 1884–86), „Setukeste laulud” I–III (Helsingi 1904–07); uut kirjaviisi propageeriv brošüür „Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud viisi” (Trt 1864); esimene eesti ajalookäsitlus „Pildid isamaa sündinud asjust” (*Eesti Postimehe lisaleht* 1871; Trt 1879); populaarteaduslik teos „Eesti astronoomia” (Trt 1899, täiendatult saksa keeles „Über estnische Himmelskunde” Peterburi 1900); mitmed keeleteaduslikud teosed; jutluseraamat „Elu valgus” (Tln 1907); tõlkis lõunaeesti keelde 1860. a talurahvaseaduse „Lihwlandi Talorahwa Säädu-se- raamat” (Trt 1863); publitsistikakogumikud „Jakob Hurda kõned ja avalikud kirjad” (Trt 1939), „Kõned ja kirjad” (LR 1–2/1989), „Mida rahvamälestustest pidada” (Tln 1989), „Looja ees” (Trt 2005); „Keelemees” (Trt 2012); „Inemisest” (Tln 1990, faksiimile populaarteaduslikust kalendrijutust); „Jakob Hurda ja Jaan Adamsoni kirjavahetus” (Tln 1989), „Jakob Hurda perekonna kirjavahetus aastail 1866–1917” I–II (Trt 2007), „Villem Reimani ja Jakob Hurda kirjavahetus 1884–1904” (Trt 2010); setokeelsed kogumispäevikud aastatest 1886 ja 1903 „Raasakõisi Setomaalt” (Värskä 2013); H. rahvaluulekogu asub Eesti Kirjandusmuuseumis.

A: AA1; PmA; *Sirvilauad 1914*. xxxi (Trt 1913); *Sirvilauad 1916*. xxxiv (Trt 1915); EBL; EE; EBL tk; EÜS1; EÜS2; ENE; EKBL; ePL; E(N)E; EKrL; EAE; EKOBL; VEKL; EE14; EKL; ETeadBL; *1000 tartlast; Tartu Linnamuuseum 2009 aastaraamat*. 116–117 (Trt 2009); EELK; ISIK; KrS; Võro kiränduse kodoleht; *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. 44–49 jm (Trt 1889); *A. Pert'i Nelipühi-leht* 1896: 28; „*Eesti Postimehe*” Öhtused kõned 12.12.1896: 393–395, 19.12.1896: 397–398, 2.1.1897: 5–7, 9.1.1897: 14–15; *Jõulu Album 1897*: 28–29; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 440–444 (Trt 1898); M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu* II.2: 100–101 (Trt 1899); V. Reiman. *Kivid ja killud* I: 55–61 (Trt 1907); H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inim põlve vältel*. 106–109, 128–129 jm (Tln 2010 [1912]); G. Suits. *Eesti lugemiseraamat I*. 179–180 (Helsingi 1916); M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 104–111 (Tln 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 60–63 (Trt 1922); *Eesti Kirjandus* 6/1922: 186; 7/1922: 247–248, 9/1931: 472–485, 7/1939: 289–325, 10/1939: 436–448; *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 14–16 jm (Uppsala 1953 [1925]); *Kevadik* 4/1926–27: 57–58; *Õitsituled VIII*: 19–21 (Tln 1929); F. Tuglas. *Eesti Kirjameeste Selts*. 25–161 jm (Trt 1932); *Eesti Keel* 1/1932: 1–17; *Vaba Maa* 15.1.1932: 6; *Ajalooline Ajakiri* 3/1932: 149–158; A. Mohrfeldt. *Jakob Hurt* (Trt 1934); *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat IX–X*: 123–138, 231–254 (Trt 1934); E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 16 (Trt 1934); J. Roos. *Jakob Hurt* (Tln 1936); *Eesti rahvuslikud suurmehed. III*: 193–240 (Tln 1936); H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 20–36 jm (Trt 1939); *Tänapäev* 6/1939: 186–188; *Uus Eesti* 19.7.1939: 6, 23.7.1939: 4, 27.11.1939: 4; *Postimees* 21.7.1939: 6; *Maanoored* 8/1939: 121; *Tartu Eesti Põllumeeste Selts 1870–1940*. 33 jm (Trt 1940); *Rahva Hää* 29.7.1944: ..., 23.7.1989: 4; M. Raud. *Kaks suurt*. 28–30 jm (Toronto 1953); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 94–98, 129 (Tln 1991 [1954]); A. Lüüs. *Talutarest Tartusse*. 213–214 (Stockholm 1957); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 171–173 jm (Tln 1958); A. Lüüs. *Tartus ja Roots*. 197–198 (Stockholm 1959); *Keel ja Kirjandus* 7/1959: 409–421, 10/1979: 601–613, 5/1980: 282–290, 4/1981: 217–227, 4/1984: 226–233, 12/1986: 726–735, 3/1987: 161–168, 12/1987: 725–731, 7/1989: 385–431, 3/1990: 147–151, 5/1992: 263–273, 10/1993: 605–617, 11/1993: 665–672, 2/1994: 89–92, 7/1996: 483–491, 11/1997: 721–734, 12/1997: 797–811, 11/2006: 928–930, 11/2007: 919–922, 5/2013: 333–350, 10/2013: 774–776; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 8–16 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 366–380 jm (Tln 1963); EKA II: 411–417 (Tln 1966); *Edasi*

30.4.1971: 2; 27.7.1986: 4–5, 25.7.1989: 5; R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 63–64, 96–98, 112–114 jm (Tln 1976); *Nõukogude pedagoogika ja kool*. XVII: 4–26 (Tln 1978); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II*: 361–362 (Tln 1980); A. Taska. *Sini-mustvalge 100 aastat*. 66–67 jm (Montreal 1982); *XI Eesti raamatuteaduse konverents*. 19–23 (Trt 1983); S. Issakov. *Arhiivide peidikuist*. 82–97 (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 349 (Tln 1984); *Tartu – minevik, tänapäev*. 141–144 (Tln 1985); L. Andresen. *Eesti kooli vanem ajalugu*. 117 (Tln 1985); *Looming* 7/1985: 976–981, 2/1988: 244–251, 7/1989: 942–947, 8/1993: 1120–1131, 5/1996: 706–709, 4/2005: 564–576; *Tartu Riiklik Ülikool* 4.4.1986: 3; R. Põldmäe. *Noor Jakob Hurt* (Tln 1988); *Kalender 1989*. 80–86 (Tln 1988); *Jakob Hurda teened rahvaluuleteaduse arendamisel*. (Trt 1989; sisaldab rahvaluulekogumise aruannete bibliograafiat); *Jakob Hurt 1839–1907. Album* (Tln 1989); J. Hurt. *Kõned ja kirjad*. 5–10 (LR 1–2/1989); *Akadeemia* 4/1989: 737–746, 7/1998: 478–491, 5/1999: 967–974, 3/2006: 670–675; *Kodumaa* 26.7.1989: 4–5; *Eesti Loodus* 9/1989: 580–587; *Edasi. Postimees* [erileht J. Hurda 150. sünniaastapäevaks] 22.7.1989; *Aja Puls* 14/1989: 15; *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXVIII / Jakob Hurt 150* (Tln 1990); *Raamatuloolist*. 78–88 (Tln 1990); *Tartu ja kultuur*. 140–144 (Tln 1990); K. Veem. *Eesti vaba rahvakirik*. 117–119 jm (Stockholm 1990); *Tartu ülikooli toimetised*. Vihik 943: 79–83 (Trt 1992); *Eesti Kirik* 11.6.1992: 6, 5.8.2009: 3; *Kultuur ja Elu* 4/1992: 63, 65, 3/2004: 84–85; *Kleio* 7: 22–25 (Trt 1993); *Eesti ajakirjanduse...* 130–131, 146–147 jm (Trt, Tln 1994); *Õpetajate Leht* 22.7.1994: 8; M. Laar. *Raamat Jakob Hurdast* (Trt 1995); *Postimees Extra* 7.1.1995: 14; *Favoriit* 3/1995: IV–VI; *Viruskundra* 8/1995: 6, 9/1995: 8, 7/1996: 4–5, 5/1999: 3; *Saaremaa ühiskümnaasium, 1865–1995*. 208 (Kuressaare 1996); *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1995–1996*. 168–188 (Kuressaare 1997); *Mägeraude karjapoiss* 2. 105–114 (Trt 1997); *Koit* 11.1.1997: 5, 22.7.2004: 5; *Postimees* 20.1.1997: 14; *Minevikumälestusi*. 7–17 (Põlva 1998); T. Karjahärm. *Ida ja Lääne vahel*. 225–228 jm (Tln 1998); H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 202–207 (Trt 1998); S. Kiin (koost). *Põlvamaa luule*. 21 (Põlva 1999); *Jakob Hurt ja kodukant* (Põlva 1999); *Acta Historica Tallinnensia* 3: 49 (Tln 1999); *Johan Köpp* 125. 15–17 (Trt 2000); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 27, 31–32, 38–39, 41–45, 199–205 jm (Helsingi 2000); *Sakala kalender 2002*. 39–43 (Viljandi 2001); *Elukiri* 1/2002: 62–63; *Sajandi sada Eesti suurkuju*. 50–51 (Tln 2002); R. Mirov. *Sõnast sõnasse*. 43–75, 400–408, 427–436 jm (Tln, Trt 2002); *Emakeel ja kodumurre*. 4–26 (Tln 2003); *Kaika süvõlikuulõ kogomik IX–XI*: 225–237 (Võru 2003); T. Karjahärm. *Unistus Euroopast*. 14–16 (Tln 2003); *Kulturgeschichte der baltischen Länder in der frühen Neuzeit*. 463–480 (Tübingen 2003); H. Mägi (koost). *Jakob Hurt ja Otepää* (Otepää 2004); N. Reimann (koost). *Võromaa kodolugu*. 259–260 (Võru 2004); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvuseluse sünniaegadesse*. 19–59 jm (Trt 2004); *Mäetagused* 26/2004: 162–194; J. Hurt. *Looja ees*. 11–27 (Trt 2005); H. Kruus. *Eesti küsimus*. 198–225 jm (Trt 2005); *Studies in Estonian folkloristics and ethnology: a reader and reflexive history*. 43–99 (Trt 2005); *Akadeemia* 12/2005: 2683; *ÕES aastaraamat 2004–2005*. 144–145 (Trt 2006); *Oma Saar* 12.1.2007: 10; *Kodukolle* 1/2006: 60–62; *Horisont* 6/2007: 50–51; A. Mohrfeldt. *Jakob Hurda elu ja töö* (Trt 2007); L. Vahtre. *Ajaloo pööripäevad*. 2. 171–175 (Tln 2007); *Eesti Päevaleht* (Tln) 21.2.2008: 28; V. Reiman. *Mis meist saab?* 92–95 jm (Trt 2008); *Teekäija* 2/2009: 16–17; *Setomaa* 20.7.2009: 6–7; *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2009*. 191–211 (Trt 2010); E. Susi. *Sada säravat tähte*. 18–19 (Haapsalu 2010); *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2009*. 191–209 (Trt 2010); V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010*. 17, 55 (Trt 2010); R. Kasik. *Stahli mantlipärijad. Eesti keele uurimise lugu*. 82–85, 89–91 (Trt 2011); J. Hurt. *Keelemees*. 7–28 (Trt 2012); S. Zetterberg. *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled*. 132–136 jm (Tln 2013); M. Lipp. *Minu elumälestused*. 83–85 jm (Trt 2013); *Tuna* 3/2014: 119; *Elukiri* 3/2015: 93; V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 200–206, 315–324 jm (Trt 2015); J. Undusk. *Eesti kirjanike ilmavaatest*. 140–188 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse*

ajalugu. 234 (Tln, Trt 2016); M. Puhvel. *Lydia Koidula*. 189–190, 226 jm (Tln 2016); *Postimees*. AK 10.9.2016: 7, 12.11.2016: 7; *Linnaleht*. Tartu 23.9.2016: 6; 22.12.2016: 9; M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 42–47 (Tln 2017); S. Zetterberg. *Rändajad Soome sillal*. 208–216 jm (Tln 2017); J. Urmet. *Hurdast Pärnani*. 11–16 (Tln 2017); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 71–73 (Tln 2018); ERR ööülikooli saade „Eesti raha tähed“ (http://www.ylikool.ee/et/13/eesti_rah_a_tahed).

Häussler, Paul Hermann Theodori p (ka Haeussler; 15./3.7.1858 Aizkraukle, Liivimaa – ?). Vaimuliku, Riia maakonna praosti poeg.

Nädalalehe *Baltische Post* väljaandja ja vastutav toimetaja (Pärnu 1927–28, ilmus 84 nr) ja selle kaasannet *Bilder der Woche*.

A: *Pärnu Postimees* 28.8.2007: 15; Pärnu Nikolai kog. personaalraamat.

Hörschelmann, August Constantin jun Otto p (ka Hoerschelmann; 11.3./27.2.1863 Haapsalu – 25.7.1937 Eschwege, Saksamaa), vaimulik. Vaimuliku poeg, **W. Hörschelmanni** pojapojoepoeg. Öppis Kuressaare gümnaasiumis 1873–81, TÜs usuteadust 1881–86, täiendas end kurtummade koolitamise alal 1894. Ordineeriti 31.5.1887, oli kiriku- ja usuõpetaja Rõuges, Gelliehausenis, Viljandis, Väandras 1887–93. Kurtummade ühingu Väandra filiaali haridusosakonna Hephata juhataja 1892–95, Väandra kurtummade kooli direktor 1894–1906; koolidirektor ja -õpetaja Lätis Stradumuižas, Jelgavas, Liepajas 1906–13; kirikuõpetaja Paldiskis 1913–18, vahepeal Siberis asumisel 1915–17. Seejärel asus Saksamaale, tegutses kirikuõpetajana Guttstadtis (Dobre Miasto), Wittenis ja Zürichis 1919–26.

Ajalehe *Kurtummade sõber* vastutav toimetaja (Väandra 1899–1907, ilmus 6 nr aastas). See on esimene puuetega inimestele mõeldud väljaanne Eestis. Sisaldas piibliseletusi, jutukesi, moraliseerivaid järjelugusid, õpetajate reisikirju, ülevaateid koolielu sündmustest ja kunagiste kasvandike hilisemast käekäigust. Ajaleht lõpetas ilmumise H. lahkumise tõttu Eestist (viimase aastakäigu pani kokku Lätis elades).

T: õpik kurtummadele „Piiblilood“ I (Tln 1904); mõned brošüürid kurtummade õpetamisest; „Chronik der Familie Hörschelmann“ I–II (Tln 1903–06).

A: AA1; W. Neander. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. (Hannover-Döhren 1967); ePL; W. Neander, C. H. Intelmann. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. (Hannover 1988); PKE; LDT; A. Jürgenstein. *Minu mälestused*. I–II: 110, 129–133 (Tln 2011 [1926–27]); *Nädal Pildis* 36/1936: 848–850; *Postimees* 14.8.1937: 6; *Porkuni kurtide laste internaatkooli almanahh*. 8–9 (Porkuni 1966); *Eesti ajakirjanduse...* 217 (Trt, Tln 1994); *Eesti pedagoogika ja kool* XLVII: 69–70, 72 (Tln 1995); *Pärnu Postimees* 7.3.2008: 10–11; A. Must. *Muutugu ja kadugu!* 94, 179 (Trt 2016); C. Aschenbrenner. *Pastoraat*. 20 jm (Tln 2017); M. Õun. *Kurtide haridus 1864–1940*. 109–113, 124–126, 350 jm (Tln 2018).

Hörschelmann, Ernst August Wilhelm (29.4.1743 Gr. Rudstedt Erfurti lähedal – 29./18.10.1795 Tln), literaat, helilooja. Vaimuliku poeg, **C. Hörschelmanni** ja **E. Hörschelmanni** vaarisa. Öppis Weimari gümnaasiumis 1758–61, Jena ülikoolis filosoofiat ja usuteadust 1761–64, *mag phil*; *dr phil* 1767 (teistel andmetel 1764, Jena ülikool). Tln gümnaasiumi ajaloo- ja filosoofiaprofessor 1768–95, rektor 1770–94 (vaheaegadega).

Ajalehe *Reval(t)sche Wöchentliche Nachrichten* asutaja ja toimetaja 1772–95. See oli esimene ajakirjandusväljanne Eestis pärast Põhjasõda, teadeteleht, mitmekesise sisu tõttu tänapäevalgi väärtuslik ajalooallikas.

A: R/N; DBBL; EE14; BBLd; Ericus; A. C. Hörschelmann. *Chronik der Familie Hörschelmann* I–II (Tln 1906); E. Laul (koost). *Tallinna I. Keskkool 1631–1981*. 46, 289 (Tln 1981); *Konfessioon ja kirjakultuur*. 156–158 (Tln 2016); C. Aschenbrenner. *Pastoraat*. 22–30 jm (Tln 2017); *Tuna* 1/2017: 140.

Hörschermann, Renatus Edwin August Max Amalie Constantin von (Эдвин Максимилианович Гершельман; 26.8.1852 (vkj) Haapsalu – 3.10.1917 Tln), pedagoog, ühiskonnategelane, ajakirjanik. Vaimuliku poeg, **W. Hörschermanni** pojapojoep. Õppis Tln rüütli- ja toomkoolis 1865–70, TÜs filoloogiat 1871–78, *cand philol* 1879. Töötas kreeka keele ülemõpetajana Tln rüütli- ja toomkoolis 1878–92, oli Tln linnavolinik 1893–1909, linnanõunik ja aselinnapea 1901–05. Tln laenu- ja hoiukassa revident 1894–98, asedirektor alates 1898. Aktiivne seltsitegelane, linna karskuskuratooriumi esimees 1905–09. Liberaalse päevalehe *Revaler Beobachter* toimetaja 1889–93, peatoimetaja 1893–1915, seejärel selle lehe järglase päevalehe *Ревельский наблюдатель* (1915–17) väljaandja-toimetaja koos **T. Heubeliga**.

A: AA1; AE; DBBL; BBLd; *Revaler Beobachter* 14.2.1914: 3; A. Must. *Muutugu ja kadugu!* 103 (Trt 2016); EAA.402.2.9897; EAA.402.2.10282; EAA.139.1.4046; EAA.30.5.1913.

Hünerson, Jaan Marguse p (4.2.1882 Karksi küla, Pärnumaa – 5.6.1942 Severouralski vangilaager, Sverdlovski oblast), põllumajandustegelane, poliitikategelane. Taluperemehe poeg, **E. Justi** äi. Õppis Trt reaalkoolis 1898–1903, agronoomiat Königsbergi ülikoolis 1906–07 ja Bonnis Poppelsdorfi põllumajandusakadeemias 1907–12, *cand agr*; TÜ audoktor 1932. Võttis osa Vene–Jaapani sõjast 1905 (tagavaraväelane). Õppejõud põllutöö- ja kontrollassistendite kursustel Trt-s ja Vahil 1912–18, Põhja-Liivimaa/Lõuna-Eesti Põllumeesteseltside Keskseltsi sekretär 1911–24 (korraldas talunike agronoomiaalast nõustamist), Eesti Põllumeeste Keskseltsi peasekretär 1924–33, Põllutöökoja asutaja ja esimene direktor 1933–36, Riigi Viljasalve juhatuse esimees 1937–40. Juhtivalt tegev paljudes põllumeeste organisatsioonides, korraldas põllumeeste ühistegevust. Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–34 (põllumeestekogude nimekirjas; volitused lõpetati 1937); siseminister 1927–28, haridus- ja sotsiaalminister 1929–31, kohtu- ja siseminister 1931, põllutööminister 1931–32, haridus- ja sotsiaalminister 1932. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Tlns- aednike kooperatiivis asjaajajana. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma ja hukati (§58-13, kontrrevolutsioonilise tegevuse juhtimine Riigivolikogus ja Eesti valitsuses). Rehabiteeritud 30.3.1989.

Päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1904–06, *Postimehe* Tln väljaande üks asutajaid ja toimetuse liige (1906, ilmus 143 nr). Ajakirja *Põllutööleht* (Trt) kaastõtaja 1907–10, toimetuse liige 1911–12, tegevtoimetaja 1913–18, vastutav toimetaja 1916–18; paralleelselt ka põllumajandusliku kuukirja *Külvaja* vastutav toimetaja (Trt 1915–16, ilmus 3 nr). Maaliidu/Põllumeestekogude päevalehe *Maaliit > Kaja* toimetuse liige 1919–27, samal ajal ka ajakirja *Põllumees* vastutav toimetaja 1920–27, hiljem tegevtoimetaja 1935–40; põllumajandusliku kuukirja *Talu* vastutav toimetaja 1926–29; ühistegelise kuukirja *Ühisjõud* üks asutajaid 1928. EAL liige 1927–32 (heideti liidust välja, kuna süüdistas alusetult *Päevalehe* ajakirjanikke altkäemaksu võtmises ja keeldus liidu aukohtu ette tulemast).

T: mõned agronoomiaalased brošüürid, sh esimene eestikeelne rukkikasvatusõpik „Rukis” (Trt 1914); „Põllumehe kalender-käsiraamat” (Tln 1915–40; kaastoim), „Põllumehe taskukalender” (Tln 1915–30; kaastoim).

A: PmA; ÕT I: 46; 2RK; EBL; EAT; EE; EMT; ERAKT; EBL tk; EE tk; ADUT; EP; VjV; EE14; ETeadBL; *1000 tartlast*; EPE; ISIK; OkM; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 335 (Tln 1927); *Postimees* 4.2.1932: 2, 15.10.1932: 2; M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 67, 73–74, 103, 117–119 jm (Tln 1991 [1953]); O. Viirsoo (koost). *Eesti põllumeeste poliitika. Ülevaade Eesti põllumeeste liikumisest 1917–1955*. 17–20, 37, 50–51, 63–64 jm (Lund 1956); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. V: 189 (Stockholm 1957); *Rahvuslik Kontakt* 2/1959: 22; M. Raud. *Sulg ja raamat*. 166–168, 291 (Lund 1962); M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 173–178 jm (Stockholm 1965); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 93,

150 (Stockholm 1976); *Edasi* 23.5.1989: 6; J. Kuum. *Doktor h.c. Jaan Hünerson 1882–1942* (Trt 1990); *Õpetaja ja kooliajalugu*. [*Eesti pedagoogika ja kool*. XLVI:] 159 (Tln 1992); *Haridus* 2/1992: 45–46, 1-2/2009: 20; *Kooliuuenduslane* 3/1994: 20–21; H. Harro. *Ajakirjanduse õiguslik regulatsioon Eestis*. 79–82 (Trt 1994); *ÕESi aastaraamat 1988–1993*. 222–223 (Trt 1995); *Aastavakk – põllumehe teatmik-kalender 1996*. 129 (Tln 1995); H. Joon. *Karksi kihelkond*. 66 (Viljandi 1995); E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päalik...* 59–60 (Tln 1996); *Agraarteadus* 4/1996: 403, 2/2000: 113–114; *Mulkide Almanak 12*. 37–38 (Trt 2002); *Akadeemia* 8/2003: 1767, 10/2003: 2266, 1/2004: 201, 210, 212, 6/2004: 1414–1415, 7/2004: 1658; *Jäneda Põllutöökeskkool 1918–2000*. I: 143–144 (Trt 2004); *Eesti Ekspress* 18.12.2008: A38–A39, 8.2.2017: 39; *Haridus* 1-2/2009: 17–21; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 308 jm (Trt 2018); ERAF.130SM.1.6935.

Ibrus, Johannes → Laanjärv, Juhan

Ibrus, Lilli Hansu t (1912–22 Ibrus-Köstner, 1922–32 Liina Köstner; 1932– Liina Varus; 13./1.2.1885 Loopre, Kõo vald, Viljandimaa – 1949 Tln), ametnik. Veskirentniku tütar, **J. Laanjärve** lulletütar, **F. Kulli** (fiktiivne) abikaasa, **N. Köstneri** abikaasa 1912–22. Õppis Trt-s A. Grassi tütarlastekoolis 1900–02, tegi lõpueksamid Trt Puškini gümnaasiumis 1905 (eksternina); TÜ füüsika-matemaatika vabakuulaja 1906–07, õppis Moskva kaubandusinstituudis 1907–13, lõpetas pangandusosakonna 1916; õppis maalimist H. Laipmani (**A. Laikmaa**) ateljeekoolis Tln-s 1921–23. Töötas lapsehoidjana Tln-s ja Trt-s 1902–03. Võttis osa põrandaalusest poliitilisest tegevusest 1904–06, ESDP liige 1905. Arreteeriti 1905 suvel, oli kolm kuud Riias vangis. 1906 põgenes Peterburi, arreteeriti seal 1909 sügisel, oli viis kuud Trt-s vangis. Mamontovi trükikoja korrektor Moskvast 1911, raamatupidaja vendade Taubede äris Moskvast 1911–13, H. Stinnese firma Peterburi/Petrogradi osakonnas 1913–17 ja Eestimaa toitluskomitees 1917, F. Petersoni villakraasimisvabriku juhataja Tln-s 1918, sekretär Eesti saatkonnas Pariisis 1919–20, OÜ Köstner & Ko raamatupidaja-bürojuhataja 1920–21, keskühisuse „Eesti Lina“ pearaamatupidaja 1925–27, Riigikontrolli ametnik 1927–28, Pikalaenu panga hüpoteeklaenu ja emissiooni osakonna ametnik 1928, jaoskonnajuhataja abi 1929–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal Tln laenu- ja hoiukassa natsionaliseerimiskomisjoni liige 1940, komissar 1940–41.

Töötas sotsiaaldemokraatliku ajalehe *Uudised* (Trt) talituses 1904–05, avaldas lehes naisõiguslikke artikleid. Oli ajalehe *Hommik* korrektor (Trt 1906–07, ilmus 27 nr), hiljem päevalehe *Sotsiaaldemokraat* toimetuse liige 1918. ETA ametnik 1921–24. Avaldas artikleid ajalehtedes *Postimees* (Trt), *Virulane*, *Päevaleht*, *Pealinna Teataja* (Peterburi), sotsialistide päevalehes *Rahva Sõna*, ajakirjas *Kaubandus-tööstuskoja Teataja*, kuukirjas *Naiste Hää* jm.

T: käsiraamat „Raamatupidamise õpiraamat“ (Tln 1922?); paar tõlketeost saksa keelest (1907–23).

A: ÕT I: 46; EAT; EVT; ISIK; *Postimees* 12.2.1935: 7; M. Lepp. *1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus*. 117 (Tln 2010 [1922–27]); J. Depman. *Sandarmivalitsuse salakirjakogust*. 39 (Leningrad 1926); *1905. a. revolutsiooni pävil*. 126 (Tln 1931); H. Kruus (toim). *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 45, 52–59 (Trt 1932); F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi*. 17, 54–55 (Tln 2010 [1933]); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 144, 169 (Trt 2008 [1940]); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 160, 174 (Tln 2010 [1964]); K. Ast Rumor. *Aegade sadestus*. I–III: 285 jm (Tln 2010 [1965]); *Vikerkaar* 11-12/1996: 95–96, 100–101; *Sirp* 18.3.2005: 13; *Tuna* 1/2005: 69–70; M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 220, 396 (Trt 2011); T. Karjahärm. *1905. aasta Eestis*. 28, 241 (Tln 2015); ERA.1200.1.236; ERA.R-251.5.841; ERAF.136SM.1.18180 leht 1p.

Illermaa, Eduard Hendriku/Hinriku p (–1935 Illerman(n); 31.12.1906 Are vald, Pärnumaa – 29.12.1971 Borås, Rootsi), ajakirjanik. Taluperemehe poeg. Õppis Pärnu ühisgümnaasiumis, Pärnu õhtugümnaasiumis 1923–27. Sõjaväeteenistuses 1927–28. Pärnu supelinspektor 1938–..... Põgenes 1944 Rootsi. Elas Boråsis, töötas kindlustuskassas assistendina ja osakonnajuhataja asetäitjana. Osales aktiivselt pagulaseesti organisatsioonides.

Ajalehe *Päevaleht* kõrvallehe *Pärnu Päevaleht* toimetuse liige 1928–38, sh peatoimetaja 1936–38, samuti ka *Päevalehe* alaline kaastöötaja Pärnus. Rootsis elades toimetab eestikeelset rubriiki „Eesti veerg“ ajalehtedes *Borås Tidning* 1945–46 ja *Borås Nyheter* 1946–47, tegi kaastööd ajalehele *Eesti Teataja* > *Teataja* (Stockholm). EAL liige 1932–40.

A: PTB; *Joe Niiluse tähtraamat 1933*. 68 (Pärnu 1932); ÖT XIV: 72 (Tln 1936); *Päevaleht* 16.12.1935: 14; *Nädal Pildis* 15/1938: 346; *Postimees* 2.5.1938: 6; *Eesti kroonika 1957*. 104, 114 (Stockholm 1956); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Meie Post* 1/1967: 2; *Teataja* 7.1.1967: 2, 22.1.1972: 7; *Vaba Eesti Sõna* 3.2.1972: 12; B. Kangro. *Eesti Rootsisis*. 114, 230–231 (Lund 1976); EAA VII: 167 (Trt 1991); *Pärnu Postimees* 21.9.1996: 10, 14.12.1996: 11, 8.1.2008: 8–9; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. I: 293 (Trt 2006); A. Vunk, T. Kask. *Valikud ja otsused. Pärnu kuurort*. 125–126, 136 (Pärnu 2014); <http://www.immi.se/ir/ir2000/estfor.htm>; ERA.852.1.2531; ERA.3799.2.699.

Ill, Aleksander Aleksandri p (22./9.12.1912 Vaimastvere vald, Tartumaa – 25.1.2000 Saue, Harjumaa), ajakirjanik, insener, sporditegelane. Veskimeistri poeg. Õppis Trt tehnikagümnaasiumis > poeglase gümnaasiumis 1927–32, TÜs matemaatikat 1933–34 ja 1937 (ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1932–33. Kaupluse Vennad Prüüs raadiotehnik-agent Trt-s 1934–37, lisaks töötas korvpallitreenerina, spordiinstruktorina jms. Võistles korvpallis Berliini OM-I 1936 ja EM-I 1937 (5. koht). Korvpallitreener 1937–40 ja 1943–46. Mobiliseeriti 1941 Punaarmee, teenis tööpataljonis ja tagavarapolgus 1941–42. Elektrotehnik Jaroslavli kunstiansamblites 1942–43, korvpallitreener Moskvast 1943, ENSV Spartaki organiseerimisbüroo õppe-spordiosakonna ülem 1943–44, vabariikliku kehakultuuri- ja spordikomitee vaneminspektor 1944–46. Eesti korvpallisektsiooni esimees 1945–50, tegutses kohtunikuna korv- ja võrkpallis, auto- ja motosportis. Pärast 1950. a märtsipleenumit süüdistati kodanlikus natsionalismis, tõmbus avalikust elust tagasi. Tehase Punane RET raadiomehaanik, laboratooriumijuhataja asetäitja, tsehhijuhataja, vaneminsener, laboratooriumijuhataja 1952–57, Rahvamajandusnõukogu masinaehitusvalitsuse aparaadiehituse osakonna juhataja 1957–59, Tehnilise informatsiooni büroo/keskbüroo juhataja 1959–67, Teaduslik-tehnilise informatsiooni ja propaganda instituudi direktori kt 1968–71, VAZi autode tehnohooldekeskuse direktor alates 1971 kuni pensioneerumiseni. NLKP liikmekandidaat 1948–54, liige alates 1954.

Päevalehe *Vaba Maa* toimetuse liige 1936–38, *Vaba Maa* kirjastuse raadiosaatekavade nädalalehe *RS* viimane tegevtoimetaja 1937–38, paralleelselt ka spordireporter Riigi Ringhäälingus; Riigi Ringhäälingu nädalalehe *Raadioleht* tegevtoimetaja 1939–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ajalehe *Raadio* tehniline toimetaja (1940–41). Pärast sõda oli päevalehe *Rahva Hääl* sõjalise ja spordiosakonna juhataja 1946–48, infoosakonna juhataja 1948–51, erikorrespondent, propagandaosakonna kirjanduslik kaastööline 1951, infoosakonna kirjanduslik kaastööline 1952. Spordiajakirja *Kehakultuur* toimetuskolleegiumi liige ja aktiivne kaasautor 1946–51.

T: „Käsiraamat raadiokuulajale“ (Tln 1938); käsiraamat „Korvpall“ (Tln 1948).

A: EÜS3; AA3; ESBL; *Tartumaa spordileksikon* (Trt 2011); *Kodumaa* 27.12.1972: 10; *Sporditüht* 9/1997: 37–40; *Eesti Patendiraamatukogu*. 10, 15 jm (Tln 2008); *Vooremaa* 20.12.2012: 4; *Maaleht* 19.12.2013: 40–41; ERR arhiiv („Reporteritund“ 1991); EAA.1767.1.547; EAA.2100.1.3159; ERAF.1.6.803; ERAF.672.29.30; ERAF.672.29.221;

ERAF.672.55.646; ERAF.672.56.56; ERAF.9505.4.18 leht 8–44; ERAF.9617.1.2; ERA.R-1.2k.112; ERA.R-1862.2k.147.

Illisson, Herman Theodor Jaani/Jaagu p (ka Hermann; 1935– Laanemäe; 23./10.6.1901 Kuigatsi vald, Tartumaa – 1.1.1977 Göteborg, Rootsi), ajakirjanik, ametnik. Talunike poeg. Õppis Valga ühisgümnaasiumis 1920–24, TÜs õigusteadust 1924–29 ja majandust 1929–31 (ei lõpetanud kumbagi eriala). Võttis osa Vabadussõjast 1919. Valga linnavalitsuse ametnik (tervishoiuosakonna asjaajaja, maksuametnik) 1930. aastate teisel poolel. Juunis 1941 oli küüditatavate nimekirjas (Kaitseliitu ja Isamaaliitu kuulumine, nõukogudevastane agitatsioon), kuid pääses. Pärast II maailmasõda elas Göteborgis.

Päevalehe *Postimees* (Trt) alaline kaastöötaja Valgamaal, raadioamatöörade ajakirja *Raadio Lained* väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1928, ilmus 3 nr), *Postimehe* kohaliku ajalehe *Lõuna-Eesti* (Valga) vastutav toimetaja 1928–32, tegevtoimetaja 1935. Saksa okupatsiooni ajal oli taas *Postimehe* alaline kaastöötaja Valgamaal.

A: AA3; VEPER; *Postimees* 12.12.1931: 15, 27.2.1936: 6, 27.7.1936: 6; *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 3–4; *Vaba Eesti Sõna* 27.1.1977: 10; A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 105 (Montreal 1982); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. IV. 372 (Tln 2008); EAA.2100.1.3167; ERA.675.6.239; ERA.4416.1.86; ERAF.2-M/O.1.2622.

Ilmjärv, Mihkel Mihkli p (1.12./19.11.1891 Nõmavere küla, Lustivere vald, Viljandimaa – 30.1.1951 Rebase, Viljandi rajoon), loomaarst, hobusekasvatuse eriteadlane, tõuaretaja. Kooliõpetaja poeg. Õppis Riia vaimulikus seminaris 1903–13, Trt veterinaarinstituudis 1913–17. Vene sõjaväe loomaarst 1917–18. Loomaarst Kiievi kubermangus ja linnas 1918–19, opteerus Eestisse 1920. Eesti sõjaväe loomaarst 1920. Põllutöoministeeriumi loomakasvatuse peavalitsuse karjakasvatuse osakonna juhataja kt 1920–21, Lihula jaoskonna loomaarst 1921–22, Lääne maakonna loomaarst 1922–26, Tori hobusekasvatuse juhataja 1926–47, loomakasvatuse peavalitsuse põllumajandusosakonna hobusekasvatuse juhataja 1941–?, Hobusekasvatuse ja aretuse instituudi direktori kt, direktor 1944–47, Loomakasvatuse ja veterinaaria instituudi hobusekasvatuse sektori juhataja 1947–50, Rebase riikliku sugutäkkude talli rajameister 1950–51. ENSV teeneline teadlane 1945.

Ajakirja *Meie Hobune* tegevtoimetaja 1929–31, vastutav toimetaja 1932 (Viljandi, Tln 1929–32, ilmus 21 nr). Avaldas artikleid ka ajakirjades *Põllumajandus* 1933–37 ja *Eesti Loomaarstlik Ringvaade* (Trt, Tln) 1925–37, oli mõlema toimetuse liige.

T: „Hobusekasvatuse Eestis“ I–II (Viljandi 1939–40), monograafia „Tori hobune“ (Tln 1957); isikuarhiiv 1944–57 ERAs (ERA.R-1913).

A: EAT; RVS; EE14; ETeadBL; EP; EPE; *Postimees* 28.8.1937: 2; *Tori hobusekasvatuse 1856–1956*. 35–36 (Tln 1956); *Mihkel Ilmjärv 100 (1891–1951)*. (Trt 1990); *Eesti Loomaarstlik Ringvaade* 1-2/1991: 110–113; *Fraternitas Tartuensis*. V: 144 (Toronto 1992); *Pärnu Postimees* 22.5.2003: 10; *Kaldad* (Tori valla ajaleht) 5/2011: 12–13; ERA.R-16.3k.89; ERA.R-101.2.448.

Ilves, Jakob (9.9./28.8.1869 Aidu vald, Viljandimaa – 10.3.1950 Raudna vald, Viljandimaa), ajakirjanik. Talunike poeg. Lõpetas Pärnu gümnaasiumi 1890, õppis TÜs ajalugu 1891, usuteadust 1891–96, õigusteadust 1903 (ei lõpetanud ühtki eriala). 1890. aastate lõpul korraldas EÜSi liikmena eestikeelsete trükiste kogumist EÜSi raamatukogule, mis sai hiljem aluseks Eesti Arhiivraamatukogule.

I. oli **J. Tõnissoni** noorpõlvesõber ja asus päevalehe *Postimees* (Trt) toimetusse tööle 1896, kui Tõnisson sai lehe omanikuks ja toimetajaks. Tegi toimetuses-talituses kõiki vajalikke töid: toimetas välis- ja kohalikke sõnumeid, luges korrektuuri, võttis kuulutusi vastu, pakkis ajalehti ja viis lehepakke rongile. Vahepeal läks Tõnissoniga tülli ja oli päevalehe *Teataja*

toimetuse liige 12.1905 > *Vaatleja* ning selle lisa „*Vaatleja*” lisa väljaandja ja vastutav toimetaja (1906, ilmus 51 nr) > *Sõnumed* toimetuse liige (1906–07). Siis töötas taas *Postimehes* kuni 1918. Seejärel ajalehe *Päevaleht* välisosakonna toimetaja 1919–32.

A: ÕT I: 46; EÜS1; PPG: 249; AA2; ISIK; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inim põlve vältel*. 267–268 (Tln 2012 [1912]); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 27 (Trt 1936); *Päevaleht* 16.12.1930: 16; *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 171 jm (Uppsala 1953 [1925]); K. A. Hindrey. *Minu elukroonika*. 718–719, 730–731 jm (Tln 2010 [1931]); *Postimees* 17.6.1937: 2, 3; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 296 jm (Trt 1938); F. Tuglas. *Noorusmälestused. Esimene välisreis*. 97 (Tln 2011 [1940]); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 270 (Trt 2015 [1950]); *Kirjanikult lugejale*. 18 (Lund 1952); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 67, 78–80, 133 (Tln 1991 [1954]); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 188 (Lund 1962); *Vaba Eestlane* 22.7.1964: 7; O. Rütli. *Mälestusi ühe Eesti sugupõlve tööst ja võitlusest (1871–1949)*. 473–475 (Tln 2010 [1964]); K. Ast Rumor. *Aegade sadestus*. I–III. 406 (Tln 2010 [1965]); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 179, 196–197 (Tln 1974); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 104–105 (Tln 1986); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 113 jm (Trt 2008); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); Tln Perekonnaseisumeti arhiiv.

Ingalt, Aleksander Juhani p (15.1.1896 Sauvere küla, Kärla vald, Saaremaa – 2.6.1942 Tln), talunik, poliitikategelane. Talunike poeg. Õppis Kuressaare linnakoolis 1909–13, pedagoogilistel kursustel Kuressaare 1913–14. Õppis metsandust Kuressaare metsaülevaataja juures 1915. Sõjaväeteenistuses 1915–18 (Vene armees 1915–17, Eesti armees 1917–18; sh õppis Peterhofi lipnikekoolis 1916). Kevadel 1918 põgenes Venemaale. Töötas Tambovi kubermangus saeveskus 1918. Võttis osa Vene kodusõjast 1918–22 (Punaarmees). Riikliku kivisöökeskuse (Donugoli) esindaja söekaevandustes 1922–24. Opteerus Eestisse, töötas isatalus 1924–27, seejärel asus elama Kuressaarde. ESTP liige 1927–32. Saare maavolinik 1927–30 (ESTP nimekirjas), Kuressaare linnanõunik 1929–30, linnavolinik 1.–4.1930 ja 2.–5.1934. Renditalunik Saaremaal Kandla külas 1931–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Saare maavanem 7.–12.1940, Saaremaa täitevkomitee esimehe asetäitja 2.–9.1941; Riigivolikogu > ENSV ÜN liige 7.1940–1941. EK(b)P liige alates 8.1940. Saksa okupatsiooni ajal varjas end, arreteeriti Saksa võimude poolt Kärla vallas, hukati. Saaremaa sotsialistide ajalehe *Uus Rahva Hääl* > *Rahva Hääl* (Kuressaare) väljaandja ja vastutav toimetaja 1927–30. Kaevati mitmel korral kohtusse trükiseaduse rikkumise, au haavamise ja laimamise eest, kandis seetõttu kuuekuulise vanglakaristuse 10.1930–4.1931.
A: VjV; Fotis; *Meie Maa* 4.10.1928: 1; *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1997–1998*. 156 (Kuressaare 1999); P. Kivi. *Kuressaare linnavõim ja selle kandjad 1918–1940*. 46, 52, 100 (Kuressaare 2012); ERA.1.7.1004; ERAF.13.2.23.

Ingel, Bernhard Eduard Ka(a)rli p (ps B. Mikael; 23.2.1901 Kaitsemõisa küla, Kudina vald, Tartumaa – 7.4.1983 Stockholm), ajakirjanik, jurist, ettevõtja. Talunike poeg. Lõpetas Trt kommertskooli 1923, õppis TÕS õigusteadust 1923–34 (vaheaegadega). Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast 1919–20 (kirjutaja). Kaitsepolitsei kantseleiametnik 1920. Eesti tööstussaaduste propagandakeskuse sekretär, vandeadvokaat **J. Tõnissoni** abi Tln-s 1935–40. Sept 1944 põgenes Rootsi. Asutas 1940. aastate lõpus Stockholmis ehtetööstuse ja tegutses ettevõtjana.

Noorteajakirja *Uudismaa* (Trt) toimetuse liige 1921–23, koolinoorte ajakirja *Tõusmed* toimetuse liige (Trt 1926–27, ilmus 10 nr), päevalehe *Postimees* (Trt) reporter 1927, ajalehe *Võru Teataja* vastutav toimetaja 1927–29. Kuukirja *Vabadussõja Lood* väljaandja (Tln 1936–37, ilmus 9 nr). Rootsis elades oli nädalalehe *Teataja* > *Eesti Teataja* (Stockholm) üks asutajaid ja toimetuse liige 1944–53, tegi hiljemgi kaastööd pagulasajakirjandusele. EAL liige

1929.

T: „Eesti Nädala album“ (Tln, Trt 1931).

A: EÜS3; AA3; EAd; ISIK; VEPER; Võru Teataja 24.12.1929: 6; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 38–40 (Trt 1935); *Eesti Päevaleht* 20.2.1971: 11, 16.4.1983: 7; *Teataja* 30.4.1983: 9; O. Mikiver. *Heites pilku tagasi*. 114–115 jm (Tln 2004); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. II: 180 (Trt 2006), V: 10–11 (Trt 2009); EAA.1767.1.551; ERA.1.5.260.

Irtel von Brenndorff, Paul (Павел Михайлович Иртель (Иртель фон Бренндорф); ps П., П.И.; 26./14.11.1896 Peterburi – 6.8.1979 Göttingen, SLV), teenistuja, literaat. Vene kindrali poeg. Lõpetas Simbirski kadetikorpuse 1913 ja astus Mihhailovski suurtükiväekooli Peterburis. Osales suurtükiväehvitserina I maailmasõjas ja Vene Kodusõjas Lõuna-Venemaal, sattus koos Valgearmeega Türki. Töötas kaks aastat Istanbulis elektrikuna. U 1922 kolis Tln-sse, töötas teenistujana Scheeli pangas. 1939 emigreerus Saksamaale. 1941 mobiliseeriti Saksa armeesse, teenis tõlgina. Arreteeriti pärast atendaadikatsset Hitlerile 1944, kuid pääses hukkamisest. Pärast sõda elas Lääne-Saksamaal.

1930. aastate keskel üks keskseid tegelasi vene kirjanduselus Eestis, ühenduse Vene Poetide Tsunft (*Ревельский цех поэтов*) üks asutaja 1933. Kirjutas luuletusi, jutustusi, olukirjeldusi, retsensioone; valdav osa neist ilmus kogumikus *Новь*, kus ta oli toimetuskolleegiumi liige 1932 ja toimetab 5.–8. kogumiku (1933–35). Tegi kaastööd ajalehele *Таллиннский русский голос* (1932–34). Pärast Vene Poetide Tsunfti lagunemist (1935) eemaldus kirjanduslikust tegevusest.

T: kogumik “Стихи” (Pariis 1981).

A: С. Г. Исаков (koost). *Русская эмиграция и русские писатели Эстонии 1918–1940 гг. Антология*. 155–165 (Tln 2002); *Балтийский архив. Русская культура Прибалтики*. Т. XI: 165–190 (Tln 2006); Р. Абисогомян (2007). Роль русских военных деятелей в общественной и культурной жизни Эстонской Республики. Т. 2: 54 (TÜ vene kirjanduse kateedri magistritöö).

Izgojev, Aleksandr (ps, kod.n Aaron Lande; Александр Соломонович Изгоев; Арон Ланде; 23./11.4.1872 Vilno (Vilnius) [teistel andmetel Irbit, Permi kubermang] – 11.7.1935 Haapsalu), ajakirjanik, publitsist, poliitikategelane (Vene konstitutsioonilis-demokraatliku partei (kadettide partei) üks liidreid). Rabide kooli õpetaja poeg. Lõpetas Minskis (teistel andmetel Irbitis) gümnaasiumi 1889, õppis Tomski ülikoolis meditsiini 1889–94 (ei lõpetanud), Prantsusmaal ühiskonnateadusi 1894–96, Odessas Novorossiiski ülikoolis õigusteadust 1896–1900, jäeti ülikooli juurde valmistuma professorikutseks. Juudivastaste pogrommide eest põgenedes asus 1905. a lõpus elama Peterburi, töötas ajakirjanikuna. Aastatel 1918–22 arreteeriti Nõukogude võimude poolt kolmel korral, vahepeal töötas Petrogradi avalikus raamatukogus, mh valmistab trükiks ette vene keelatud väljaannete kataloogi. Nov 1922 saadeti Vene NFSVst välja. Elas lühikest aega Berliinis, seejärel Prahast, kus jätkas ajakirjanduslikku tegevust vene väljaannetes. Alates 1924 elas vaheldumisi Prahast ja Haapsalus, kus tema abikaasal oli maja. Alates 1933 elas Tln-s ja Haapsalus.

Tudengina Odessas (1890. aastate lõpus) tegi kaastööd Peterburi kuukirjadele *Новое слово*, *Жизнь*, *Образование*, ajalehele *Южное обозрение* (Odessa) ja nädalikirjale *Южные записки* (Odessa 1902–05, oli selle väljaande toimetaja 1904–05). Pärast Peterburi kolimist (1905) töötas kadettide päevalehes *Речь*, juhtides vene uudiste osakonda. Oli toimetuse liige Moskva kuukirjas *Русская мысль* (juhtis poliitikaosakonda, kirjutas autorirubriiki „На перевале“ 1907–18). Lisaks tegi kaastööd teistele liberaalse suunitlusega väljaannetele, sh Peterburi ajakirjadele *Полярная звезда* (1905–06) > *Свобода и культура* (1906), *Без заглавия* (1905–06), ajalehele *Дума* (Peterburi 1906). Nov 1917 andis välja kolm numbrit ajalehte *Борьба*, kus kutsus üles relvastatud võitlusele proletariaadi diktatuuri vastu. Prahast

elades tegi püsivalt kaastööd ajakirjale *Русская мысль* (Berliin, Praha) 1923–25 ja Pariisi päevalehele *Возрождение* 1925–27, avaldas kirjutisi ka ajalehes *Руль* (Berliin) ja Pariisi ajakirjades *Студенческие годы*, *Борьба за Россию*, *Россия и славянство* (Pariis). Eestis elades tegi kaastööd Tln päevalehtedele *Последние известия* 1924–26 ja *Наша газета* (1927–28). Töötas nädalalehes *Таллиннский русский голос* (1932–34), olles sisuliselt lehe peatoimetaja 1932–33 (nimeliselt juhtisid lehte A. Šumanskaja [1887–?] ja K.-H. Pinkovskaja [1904–?]). Eestivene lehtedes kirjutas eelkõige välispoliitikast. Alates 1926 oli päevalehe *Сегодня* (Riia) korrespondent, tegi kaastööd ka vene väljaannetele Saksamaal ja Tšehhoslovakkias.

T: mitmed uurimused, sh „Общинное право” (Peterburi 1906), „Русское общество в революция” (Moskva 1910), „П. А. Столыпин. Очерк жизни и деятельности” (Moskva 1912), „Наши политические партии” (Petrograd 1917), „Социалисты и крестьяне” (Petrograd 1917), „Социалисты во второй русской революции” (Petrograd 1917); kogumik „Рожденное в революционной смуте (1917–1932)” (Pariis 1932).

A: *Сотрудники Российской национальной библиотеки – деятели науки и культуры. Биографический словарь*. Т. 2. (Peterburi 1990); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 203 (Tln 1993); *Евреи в культуре Русского Зарубежья*. Т. 5: 457–468 (Jeruusalemm 1996); *Балтийско-русский сборник*. Книга I: 111–122 (Stanford 2004).

Ivalo, Johannes Friedrich Dimitri p (–1934 Ivaštšenko; ka Ivascenko; 31./18.5.1902 Kihelkonna vald, Saaremaa – 30.11.2001 Ytterby, Rootsi), mereväelane (vanemleitnant). Õppis Kuressaare ühisgümnaasiumis 19...–22, Kõrgema sõjakooli mereväekursusel 1925–28. Kihelkonna valla algkooli õpetaja 1922–25. Teenis Eesti mereväes 1928–40. Saksa okupatsiooni ajal kuulus Omakaitse. 1944 siirdus Saaremaalt Rootsi, kus töötas pikka aega kondiitritööstuses.

Mereväehvitseride ajakirja *Merendus* tegevtoimetaja 1935–40 (ilmus 6 nr aastas).

A: Lään; OA; *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 13.12.2001: 11; ERA.527.1.522.

Ivan, Aleksander (24.1.1891 – ?)

Trt õhtugümnaasiumi ühe klassi õpilasajakirja *Idu* vastutav toimetaja (Trt 1926–27, ilmus 10 mimeografeeritud nr). Tegevtoimetaja Vigastatud sõjameeste ühingu Trt osakonna ajakirjades *Invaliid* (Trt) 1926–28 (9 nr jooksul) ja *Aja-Kaja* (Trt) 1929–30 (7 nr jooksul).

A: ERA.1.7.297.

Ivanov, Aleksandr (Александр Ильич Иванов; ?–13.7.1937 Narva), advokaat, ühiskonnategelane. Lõpetas Peterburis gümnaasiumi ja Peterburi ülikooli õigusteaduskonna. Töötas advokaadina. Vene kodusõja ajal põgenes Eestisse, elas Tln-s, hiljem Narvas. Suri tuberkuloosi.

Avaldas kirjutisi Tln päevalehes *Последние известия*. Juhtis (kulisside tagant) vene monarhistide ajalehe *Русский голос* (Narva) toimetuse tööd 1925, oli ajalehe *Принаровский край* (Narva 1930, ilmus 4 nr) tegevtoimetaja.

T: brošüür “Кто наш главный враг?” (Tln 1922).

A: *Русские в Прибалтике. Сборник статей*. 162–163 (Moskva 2010).

Jaakson, Aadu (8.11./27.10.1860 Karula vald, Viljandimaa – 2.4./20.3.1906), kooliõpetaja, ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Viljandi kihelkonnakoolis 1879–81, tegi kooliõpetajaeksami Trt õpetajate seminaris 1881. Kooliõpetaja Tănassilmas, Tori vallas, Türi 1881–88, mõisavalitseja Kaasani kubermangus 1888–89, köster-kooliõpetaja Krimmis 1889–98. Suri tuberkuloosi.

Ajalehe *Sakala* (Viljandi) kirjasaatja 1890. aastatel. Päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige

1899–1905, lahkus ametist nõrga tervise tõttu.

T: näidendid „Nurja läinud vaatamäng“ (Trt 1901, 1908, 1927) ja „Sahkla Siimu pojad“ (Trt 1902, 1913).

A: PmA; ÕT I: 57; ISIK; *Postimees* 12.12.1931: 25; H. Wuolijoki. *Koolitüdrukuna Tartus 1901–1904*. 111 jm (Tln 1995 [soome k 1945]).

Jaakson, Madis (10.2.1875 Vahenurme küla, Pärnumaa – 21.7.1949 Tln), ametnik, majandustegelane. Talurentniku poeg. Õppis Pärnu linnakoolis 1889–93, Peterburis kaubandus- ja raamatupidamiskursustel 1897–98. Vallakirjutaja abi, vallakohtu kirjutaja, postijaama kirjutaja 1893–96. Seejärel asus elama Peterburi, oli advokaadi asjaajaja 1896–99, börsinotari kirjutaja 1897–1904, börsinotari abi 1905–12, Peterburi laenu-hoiuühisuse asutajaliige ja esimees 1911–16, Põhja vastastikuse krediitühisuse juhatuse liige ja direktor Peterburis 1912–18. Osales aktiivselt Peterburi eesti seltsielus. Jaan 1919 tuli tagasi Eestisse, oli Eesti Vabariigi riigivarade ülevõtmise komisjoni esimees 1919, Harju Panga juhatuse esimees ja direktor 1919–25; Tln börsikomitee liige 1920–22, esimees 1922–25. Arreteeriti 12.8.1926, mõisteti poolteiseks aastaks vangi valuutamahhinatsioonide eest (kandis karistust 1931–32). Raamatupidaja K. Didwig'i ehituskontoris 1927–29, a/s „Rumberg, Tuberg ja Ko“ ekspordiosakonna juhataja ja finantsist 1929–40 ja 1941–44. Nõukogude ajal töötas Tln toidukaubastu kesklaos „Turum“ 1940–41, oli ETKVLi kokkuostu keskbaasi direktori kt 1944–45.

Ajalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja alates 1889. Tegutses ajakirjanduses eelkõige Peterburis elades, oli päevalehe *Peterburi Teataja* üks asutajaid 1908, väljaandja 1909–11 (samuti ka kuulisa *Seadus ja Kohus* väljaandja), ajalehe *Eesti Päevaleht Peterburis* üks asutajaid (1918, ilmus 47 nr). Kutsus üles uurima eesti asunike elu Venemaal. Avaldas artikleid ka päevalehtedes *Päevaleht* ja *Kaja*.

T: „Aktiaseltside ja äriliste ühingute seadused“ (Tln 1928, koost).

A: PmA; EBL; EBL tk; EAT; EE; EMT; VET; ISIK; *Päevaleht* 32/1918: 1; *Postimees* 13.8.1926: 2, 9.2.1935: 6; M. Raamot. *Minu mälestused*. 220 (Tln 2010 [1937]); *Tuntud korbelaste elulood*. I: 81–84 (Trt 1975); *Konstantsin Pätsi tegevusest*. 39–41 (Tln 2002); *Tuna* 3/2002: 28–39; *Akadeemia* 8/2003: 1781, 1786, 10/2003: 2258, 7/2004: 1659; [*Halinga*] *Valla Teataja* veebr 2005: 16; *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2011*. 46 (Trt 2012).

Jaanis, Johannes Jüri p (ka Janis; 14./2.9.1888 Kalvi vald, Virumaa – 12.2.1959 Pariis), kooliõpetaja, poliitikategelane. Talunike poeg. Õppis ajalugu Peterburi/Petrogradi ülikoolis 1909–16 (ei lõpetanud) ja TÜs 1930–35 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Kooliõpetaja Petrogradis 1916–18. Tuli tagasi Eestisse 1918. Kooliõpetaja Rakveres 1919–23, sh Rakvere tütarlastegümnaasiumi direktor. Riigikogu liige 1923–26 (Eesti Rahvaerakonna nimekirjas), 1930–34 (volitused lõpetati 1937; Rahvusliku Keskerakonna nimekirjas); Rakvere linnavolinik ..... 1944 põgenes Rootsi, 1946 emigreerus Prantsusmaale. Töötas Prantsuse tööministeeriumi ametnikuna Saksamaal Prantsuse tsoonis, hiljem bibliograaf Pariisis.

Ajalehe *Virulane* (Rakvere) üks asutajaid, esimene väljaandja ja vastutav toimetaja 1924–26. Paguluses tegi kaastööd ajalehele *Teataja* (Stockholm).

A: 2RK; AA3; VjV; VEPER; *Virulane* 24.12.1929: 3; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 344 (Trt 2015 [1950]); *Teataja* 20.12.1953: 2; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 12.9.1958: 1; *Eesti Häääl* 27.2.1959: 7; *Akadeemia* 10/2003: 2277, 7/2004: 1659.

Jaanson, Johannes Jüri p (ka Johan, Janson; 21.3.1897 Elva ....., Tartumaa – 16.1.1977 Trt), trükitooline. Omandas 1929 koos Karl Missiksoniga Pärnu Maddisoni trükikoja ja tõi selle Tartusse. Trükkijaõpilane oma trükikojas 1929–33, seejärel trükkija. Müüsid trükikoja 1935 Noor-Eesti kirjastusele, jätkas töötamist samas trükikojas trükkijana.

Päevalehe *Maa* (Tln) kohalike kõrvallehtede *Maa Pärnu väljaanne* vastutav toimetaja (1928–29, ilmus 81 nr) ja *Maa Tartu väljaanne* väljaandja (1929, ilmus 37 nr). Lehed koosnesid põhiliselt pealehe materjalist, vaid viimasel küljel oli kohalik materjal. Seejärel *Maa* järglase ajalehe *Maaleht* kõrvallehe *Tartu Maaleht* esimene väljaandja 1929–30 (tema juhtimisel ilmus 40 nr).

A: *Edasi* 10.11.1981: 6; ERA.1.7.1169; ERA.891.2.16448; ERA.3167.1.2394; ERA.4530.1.257; ERA.5078.1.17471.

Jaason, Jakob (ka Jaak, Ja(a)nson; ps Meie Mats; Jakob Soojaan; 20.8.1882 Keila vald, Harjumaa – 16.9.1931 Keila vald, Harjumaa), kirjastaja, toimetaja.

Satiirilehe *Meie Mats* (Tln) nimeline väljaandja 1902–12 (tegelik väljaandja oli **J. Ploompuu**), vastutav toimetaja 1906–18 ja 1926–27. Et vältida lootusetuna paistnud loataotlemise protseduuri, ilmus *Meie Mats* sariväljaandena (1–6 korda aastas). Lehes kritiseeriti teravalt eesti poliitikategelasi ja päevaprobleeme, palju ilmus karikatuure; autoreid hoiti saladuses, arvatavasti oli J. ajakirja põhiautor. Ilmselt ilmus tema väljaandel ka ajakiri *Nalja Madis* (Keila 1903, 1 nr).

T: „Meie Matsi Pilke ja nalja laulud“ (Tln 1906, 1911), „Meie Matsi Nalja jutud“ (Tln 1911, 1915).

A: ISIK; *Päevaleht* 18.9.1931: 8; *Waba Maa* 31.12.1931: 9; M. Raud. *Sulg ja raamat*. 169 (Lund 1962); *Läbi kahe sajandi*. 169–174 (Tln 1972).

Jaason, Juhan Peetri p (ka Johan; ka Ja(a)nson; 8.12.1872 Loosi vald, Võrumaa – 5.2.1942 Kirovi oblast), ametnik. Talurentnike poeg. Õppis Võru kreiskoolis 1886–89. Kantseleikirjutaja Võrus, Vana-Koiolas, Laanemetsas, Lasval 1890–93. Alates 1890 elas Võrus. Talurahvaasjade komissari kirjutaja Võrus 1890–91 ja 1893–1900, aktsiisiametnik Võrus 1900–12, Võru laenu-hoiuühisuse asjaajaja 1912–19. Arreteeriti bolševike poolt 2.1.1918, vabastati võrulaste poolt 20.2.1918. Võru aktsiisiringkonna juhataja 1919–30, hiljem pangaametnik Võrus. Võru linnavolinik 1907–17, 1924–....; aktiivne kohalik seltsitegelane, Kaitseliidu liige 1918–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Võru kooperatiivpanga asjaajajana. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 5.10.1940, mõisteti viieks aastaks vangilaagrisse (§§58-4, 58-13, kontrevolutsioonilised kirjutised *Võru Teatajas* 1917 ja terror bolševike vastu 1918). Rehabiteeritud 28.4.1989.

Võru kirjastusühisuse „Täht“ üks asutajaid ja juhatuse esimees 1912–40. Võru esimese eestikeelse ajalehe *Võru Teataja* üks asutajaid ja väljaandja 1913–17, 1918, vastutav toimetaja 1915–16 ja 1918. *Võru Teataja* suleti bolševike poolt 12.1917, selle asemel otsustasid võrulased oma ajalehte *Vabadus* trükkida Tartus. Ilmuda sai üks illegaalne number (4.1.1918), rohkem ei leitud trükkimisvõimalust. Saksa okupatsiooni ajal sai *Võru Teataja* taas ilmuda (alates 16.3.1918), kuid jäeti mõne nädala pärast seisma okupatsioonivõimude piiravate ettekirjutuste tõttu.

A: EAT; OkM; *Võru Teataja* 24.12.1929: 5–6, 12, 24.12.1993: 3; J. S. Panius. *Sõja ja revolutsiooni keerises*. 107–118, 158–164 jm (Võru 1933); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 240 (Trt 1936); *Võrumaa ja võrulased*. 101 (Tln 1986); EAA.1715.1.4; ERA.2124.2.34 leht 43–46, 48; ERAF.130SM.1.7071; ERA.R-1298.1.37.

Jaik, Juhan Mihkli p (13.1.1899 Sänna mõis, Võrumaa – 10.12.1948 Katrineholm, Rootsi), ajakirjanik, kirjanik. Mõisatöölise poeg, **P. Kanariku** õemees. Lõpetas Tsooru ministeeriumikooli 1913, õppis Võru gümnaasiumis 1913–15 (ei lõpetanud), Tln õhtugümnaasiumis, sõjakoolis. Arreteeriti põrandaaluses noorteringis osalemise eest 23.2.1915, saadeti kuni sõja lõpuni asumisele Vologda kubermangu, elas Volga-äärsetes linnades 1915–17, tegi kontoritööd. Pärast veebruarirevolutsiooni 1917 tuli omavoliliselt

Eestisse tagasi. Arreteeriti 1918 bolševike poolt poliitiliste pilkesalmide kirjutamise pärast. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast. Tln Eesti Kirjastusühisuse ametnik 1920–24; hiljem raamatuaasta peasekretär 1935–36, haridusministeeriumi vabaharidusnõunik 1936–40; Autorikaitseühingu esimees 1934–38; Tln linnavolinik. Sept 1944 põgenes Saksamaale, seal läks järgmisel aastal Prantsusmaa kaudu Rootsi. Suri vähki.

Alates 1914 tegi kaastööd ajalehele *Võru Teataja*. Tln Eesti Kirjastusühisuse ametnikuna oli *Päevalehe* kaastöötaja, avaldas ilukirjanduslikke proosapalu, reisikirju, reportaaže, olukirjeldusi, arvustusi, hiljem ka följetone, vesteid, ringvaateid. Noorteajakirja *Urikivi* toimetuse liige 1923–25, pilkeajakirja *Kratt* väljaandja (Trt, Tln 1925, ilmus 16 nr), Kaitseliidu ajakirja *Kaitse kodu!* tegevtoimetaja 1926–27, päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige Tln-s 1928–35, ajakirja *Välis-Eesti Almanak* tegevtoimetaja 1929 ja 1931 (toimetas 3 nr). Saksa okupatsiooni ajal oli ajalehe *Võrumaa Teataja* (Võru) peatoimetaja 7.–8.1941 ja 1.1942, seejärel asus elama Tln-sse, tegi kaastööd ajalehtedele. Rootsis elades tegi kaastööd väliseesti ajalehtedele, eelkõige nädalalehele *Teataja > Eesti Teataja* (Stockholm). EAL liige 1927–40, kuulus juhatusse.

T: luulekogu, mitu novellikogu, jutustused, noorte- ja lasteraamatud, sh „Võrumaa jutud“ I–II (Tln 1924 ja 1933; Tln 2008), paljud neist on antud uuesti välja 1990.–2000. aastatel; mälestusteraamat „Tiroliaana“ (Tln 1999; 2004); J. arhiiv asub Eesti Kirjandusmuuseumis (sh päevik aastatest 1919–20, kirjad aastatest 1944–48), kirju on publitseeritud ajakirjas *Tuna* (1/1999).

A: ÕT IV: 103; EAT; EE; ERAKT; EBLtk; EEtK; ENE; EKirP; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKKE; EKrL, EE14; EKL; Erni; ISIK; Võrumaa Keskraamatukogu; Võro kiränduse kodoleht; J. Kärner. *Eesti uuemad luuletajad*. 124–125 (Trt 1925); *Võru Teataja* 24.12.1929: 5, 12; *Looming* 4/1930: 477–482, 12/1989: 1698–1704, 1/1999: 117–135, 2/1999: 261–281R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 147–149 (Trt 1935); *Postimees* 12.1.1939: 6; *Eesti Teataja* 16.12.1948: 3; *Meie Tee* 2/1949: 39, 8-9/1953: 107; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 161 (Stockholm 1959); *Tulimuld* 4/1968: 226–232; K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 103 (Stockholm 1974); *Kodumaa* 22.8.1990: 6; *Viruskundra* 8/1990: 5, 9/1990: 2; *Keel ja Kirjandus* 9/1994: 556; 1/1999: 6–8; 9/1999: 593–600; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 220 (Stockholm 1995); *Korp! Leola* 75. 190 (Tln 1995); *Kaika süvõlikuulõ kogomik I–VIII (1989–1996)*. 30, 133–137 (Võru 1997); E. Piir. *Koltuvaid kõrrekesi koduselt kamaralt*. 82–88 (Viljandi 1998); *Tuna* 1/1999: 92–94; *Võrumaa Teataja*. *Elu* 9.1.1999: 2–3; *Eesti Päevaleht* 13.1.1999: 10; *Eesti Naine* august/1999: 28–29; S. Vill (koost). *Elutahe. Mälestusteraamat Juhan Jaigist*. 9–21 (Põlva 2000); *Võro kiränduse luumine*. Võro Instituudi toimõtiseq 7: 128–187 (Võru 2000); *Elm* 10/2000: 16; *Sännä album III*. 75–78 jm (Sännä 2000); H. Krull. *Millimallikas*. 143–157 (Tln 2000); *Vaba Eestlane* 28.12.2001: 11; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 15–17 (Tln 2010 [2002]); *Raamat on...* II: 105–112 (Tln 2002); K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 66 jm (Tln 2002); R. Mirov. *Sõnast sõnasse*. 167–184 (Tln, Trt 2002); O. Kruus. *Kakskümmend üks pulma ja üksteist surma*. 143–144 (Tln 2003); *Akadeemia* 6/2004: 1439, 7/2004: 1659; N. Reimann (koost). *Võromaa kodolugu*. 210–211 (Võru 2004); A. Kull. *Kulli pilk*. 113–115 (Trt 2005); *Eesti Päevaleht*. *Arkaadia* 2.12.2006: 6–7; *Kriteerium*. 160–163 (Tln 2007); *Võrumaa Teataja* 30.12.1998: 6, 2.2.1999: 6, 1.9.1999: 4, 21.4.2001: 6, 24.4.2001: 6, 26.4.2001: 6, 28.4.2001: 6, 3.5.2001: 6, 30.12.2004: 7, 21.12.2006: 5, 6.12.2008: 7; A. Merilai. *Vokimeister*. 262–272 (Trt 2011); L. Sommer. *Räestu raamat*. 171–226 (Tln 2012); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 323 (Tln 2014); *Looming* 7/2014: 949–959; *Elukiri* 8/2014: 90; *Mari* november/2014: 100–102; *Maaleht* 21.2.2019: 33.

Jakobson, Carl Robert (ps Linnutaja; 26./ 14.7.1841 Trt – 19./7.3.1882 Kurgja, Pärnumaa), ajakirjanik, kooliõpetaja, ühiskonnategelane. Rätsepa (hilisema köster-kooliõpetaja) poeg, **E**.

M. Jakobsoni vend. Õppis Cimze õpetajate seminaris Valgas 1856–59, tegi gümnaasiumiõpetaja eksamid Peterburis 1865. Kooliõpetaja Tormas 1859–61 ja Jamburgis (Kingissepp) 1861–63, koduõpetaja ja gümnaasiumiõpetaja Peterburis 1863–70. Elas Tln-s 1871–72, oli vallakirjutaja Vana- ja Uue-Vändras 1872–74. Ostis 1874 Kurgja talu, pidas seda elu lõpuni. Peterburis elades ühines Peterburi patriootide ringiga, alates 1860. aastate lõpust osales juhtivalt rahvuslikes üritustes (EKmS, Eesti Aleksandrikool, põllumeesteseltsid). Suri tüüfusse.

Tegi kaastööd nädalalehele *Eesti Postimees* (Trt) 1865–70, avaldades üle poolesaja juhtkirja, sõnumi, satiirilise luuletuse ja ilukirjandusliku pala. Sõnastas oma kirjutistes rahvusliku liikumise esialgsed programmilised nõuded: kooliõpetuse parandamine, uute õppeainete (geograafia, loodusõpetus) õpetamine rahvakoolides, maaküsimus, väljarändamisliikumine jne. Teravad käsitlused kutsusid esile laialdase poleemika (nn suur sulesõda). Loobus kaastööst *Eesti Postimehele* 1871 alguses, kuna toimetaja **J. V. Jannsen** ei saanud tema kirjutisi muutmata kujul avaldada. 1870. aastatel avaldas kirjutisi ajalehtedes *Nordische Presse* (Peterburi), *Голос* (Peterburi), *Neue Dörptsche Zeitung* jt. Alates 1868 taotles korduvalt, kuid edutult luba ajalehe väljaandmiseks: *Valgus* (Peterburis 1868–70), *Eesti rahva nädalaleht* (Peterburis 1869), *Edasi* (Tln-s 1871 ja Viljandis 1876). Sai leheloala 1877 ja tema nädalaleht *Sakala* alustas ilmumist 23./11.3.1878 Viljandis. Iga lehenumbri kohta koos ilmus ka kirjandusliku ja põllumajandusliku sisuga *Sakala Lisaleht*. J. oli lehe väljaandja, vastutav ja tegevtoimetaja kuni surmani 1882. *Sakala* oli esimene poliitiline eesti ajaleht – kindla radikaalse rahvusliku programmiga, seisis rahvusliku üheõiguslikkuse, majanduslike ja hariduslike olude parandamise eest, iganenud seisusliku omavalitsuse vastu ja kohtu reformimise eest, ründas kirikut ja klerikaale; saksa ringkondade mõju vähendamiseks tahtis suurendada Vene mõju Balti provintssides. *Sakala* toetas rahvuslikke algatusi, lisalehes avaldati eesti kirjanike teoseid, raamatuarvustusi, poliitilist satiiri (Nalja Mardi ja Kalja Pärdi dialoogid J. sulest), põllumajanduslikke artikleid, mis propageerisid teadusele rajatud põllundust ja uuendusi. Teiste lehtedega võrreldes oli *Sakala* esimestel ilmumisaastatel ohtralt illustreeritud (puugravüürid olid pärit Peterburist, Soome väljaannetest, E. M. Jakobsonilt). 1879 oli leht kaheksa kuud suletud süüdistatuna sotsialismi levitamises. *Sakalal* oli üle 900 kaastöötaja ning suurim lugejaskond eestikeelsete ajalehtede hulgas. Pärast J. surma kaotas leht oma tähtsuse.

T: mitu populaarset kooliõpikut, sh „Uus Aabitsaraamat” (Peterburi 1867, 6. tr 1898; faksiimile Tln 1983), „Kooli Lugemise raamat” I (Trt 1867, 15. tr 1906), II (Trt 1875, 4. tr 1907), III (Trt 1876), „Veikene Geograafia” (Trt 1868, 4. tr 1885), „Kooli atlas” (Trt 1873, 1879), „Saksa keele õppimise raamat koolidele” (Trt 1878, 4. tr 1905), tütarlastekooli lugemik „Helmed” (Trt 1880); põllumajanduskäsiraamat „Teadus ja Seadus põllul” (Peterburi 1869); mitu brošüüri põllumajandusest; ajalookäsitlus „Kolm isamaa kõnet” (Peterburi 1870, Trt 1882; faksiimile koos kommentaaridega Tln 1991); luulekogu „Lauliku C. R. Linnutaja laulud” (Trt 1870); näidend „Arthur ja Anna” (Trt 1872); publitsistika- ja ilukirjandusvalimik „Valitud teosed” I–II (Tln 1959; koost R. Põldmäe); tsitaadivalimik „Carl Robert Jakobsoni mõttevaramu” (Kurgja 2008); kogumik „Tundmatu Carl Robert Jakobson” (Trt 2006); kirjad **J. Kölerile** ajakirjas *Eesti Kirjandus* (1912–13), kirjad J. Adamsonile ajakirjas *Eesti Kirjandus* (1913).

A: PmA; *Sirvilauad 1914*. xxxii (Trt 1913); *Sirvilauad 1916*. xxxiv–xxxv (Trt 1915); EBL; EE; EÜS1; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EMBL1; EKrL; EAE; EKoBL; EABL; EP; VEKL; EE14; EKL; *Vändra*; EMBL2; EPE; ISIK; KrS; *Eesti Postimees* 17.5.1872: 111; *Sakala* 13.3.1882: 3, 23.3.1928: 3, 7, 9–10, 12; *Tartu Eesti Seitung* 24.3.1882: 1, 31.3.1882: 1–2; [M. J. Eisen]. *C. R. Jakobsoni elulugu* (Trt 1883); [M. J. Eisen.] *Tähtsad mehed. Kolmas anne: C. R. Jakobson. – J. W. Jannsen*. 3–47 (Trt 1883); J. Johanson-Pärna. *Kuulus Eesti rahva hariduse töötaja Carl Robert Jakobson* (Tln 1891); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 444–452 (Trt 1898); M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja*

hariduse lugu II.2: 98–100 (Trt 1899); M. Martna. *Carl Robert Jakobson* (Tln 1903); *Eesti Kirjandus* 8/1910: 305–323, 12/1910: 465–494, 1/1914: 4–8, 3–4/1914: 79–83, 6/1922: 183–189; 7/1922: 239–241, 247–248, 10–11/1922: 370; 10/1923: 478–479, 11/1923: 538–541, 2/1924: 87–88, 1/1930: 1–15, 2/1930: 60–74, 3/1930: 126–135, 4/1932: 161–177, 6–7/1940: 254–282; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 78–82 jm (Tln 2010 [1912]); *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat V*: 20–23 (Trt 1913); *Virmalised* 21.12.1913: 3–6; G. Suits. *Eesti lugemiseraamat I*: 192–193 (Helsingi 1916); M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 111–129 (Tln 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 55–57 (Trt 1922); *Looming* 5/1923: 348–360, 3/1957: 456–463; 4/2005: 564–576; A. Tammann. *Ühistegevus. Põhimõtted ja ajalugu*. 218 jm (Trt 1924); *ÕT III*. 25–33 (Tln 1924); A. Jürgenstein. *Carl Robert Jakobsoni elu ja töö* (Trt 1925); *Kevadik* 5/1927–28: 69–73; *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu I*: 16–18 jm (Uppsala 1953 [1925]); *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 15–18 (Tln 1927); *Pärnumaa elu* 3/1927: 3–4; *Eesti Muusika Kuukiri* 3/1929: 72–73; *Õitsituled VIII*: 21–24 (Tln 1929); *Kodu* 7/1932: 204–205; *Olion* 7–8/1932: 200–201; F. Tuglas. *Eesti Kirjameeste Selts*. 22–152 jm (Trt 1932); A. Käbin. *C. R. Jakobson kui eesti põllumeeste juht* (Tln 1933); E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 15–17 (Trt 1934); *Nädal Pildis* 11/1938: 244–245, 14/1938: 322; H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 59–60 jm (Trt 1939); J. Roos. *Carl Robert Jakobson* (Tln 1940); *Tartu Eesti Põllumeeste Selts 1870–1940*. 23–26, 52–53 jm (Trt 1940); M. Raud. *Kaks suurt*. 27–30 jm (Toronto 1953); *Kodukolle* 4/1953: 21; *Nõukogude Õpetaja* 28.7.1956: 3–4; E. Jansen (koost). *C. R. Jakobson ja tema ajastu* (Tln 1957); O. Štein. *C. R. Jakobsoni (1841–1882) ühiskondlik-poliitilised vaated* (Tln 1957); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 188–229 jm (Tln 1958); *Paar sammukest...* II: 360–402 (Trt 1961), III: 9–102 (Trt 1964), IX: 38–77 (Trt 1976); *Rahvuslik Kontakt* 2/1962: 38–40; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 8–10 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 380–386 jm (Tln 1963); *Eesti Loodus* 4/1963: 218–223; *Keel ja Kirjandus* 3/1964: 138–143, 4/1964: 211–217, 7/1966: 416–425, 12/1966: 713–725, 1/1967: 6–20, 12/1967: 732–735, 7/1969: 413–420, 8/1969: 461–474, 1/1970: 36–37, 50–52, 3/1976: 136–147, 5/1977: 278–283, 3/1978: 129–133, 3/1982: 137–146, 7/1984: 417–421, 7/1991: 385–391, 3/1993: 136–147, 7/1993: 431–432, 2/1996: 107–110, 11/1997: 721–734, 12/1997: 797–806, 4/1999: 258–259; 4/2005: 302–310, 3/2006: 211–218, 9/2006: 751–759; *Edasi* 16.10.1965: 2, 1.–6.8.1986: 6; *Ajaloo järskudel radadel*. 154–177 (Tln 1966); *EKA II*: 217–247 (Tln 1966); *Väliseestlase kalender 1967*. 48 (New York 1966); *Kodumaa* 27.7.1966: 4, 1.7.1970: 5, 22.3.1978: 4–5, 24.7.1991: 1, 3; E. Jansen, R. Põldmäe. *Carl Robert Jakobson. Lühimonograafia* (Tln 1968); *Tee Kommunismile* 23.3.1968: 1–3; *IV eesti raamatuteaduse konverents*. 14–15 (Trt 1969); A. Luks, V. Külaots, O. Štein. *Eesti sotsialistliku rahvuse kujunemisest*. 77–80 jm (Tln 1970); *V Eesti raamatuteaduse konverents*. 16–17 (Trt 1971); E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni „Sakala”* (Tln 1971); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 27–34 (Tln 1971); *Mõnda mineviku Tartust*. 17–19 (Tln 1972); *Kodumurre 10/11*. 56–60 (Tln 1972); *VI Eesti raamatuteaduse konverents*. 14–15 (Trt 1973); R. Põldmäe. *Kirjamehi mitmes mõodus*. 160–175 (Tln 1973); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 154 (Tln 1974); A. Käbin. *Vaim ja muld*. 75–78, 80–84 (Toronto 1975); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 11, 46–47, 73, 80, 141–142 jm (Tln 1976); *Põllumajanduse Akadeemia* 11.3.1976: 4, 18.3.1976: 3, 13.5.1976: 3; *Nõukogude pedagoogika ja kool XVI*: 7–9, 41 (Tln 1977); *Väliseestlase kalender 1978*. 38–42 (New York 1977); *Sirp ja Vasar* 31.3.1978: 3; *Edasi* 2.4.1978: 3; E. Jansen, J. Peegel (koost). *C. R. Jakobsoni „Sakala” ja eesti ajakirjanduse teed*. 5–71 (Tln 1979); *X Eesti raamatuteaduse konverents*. 20–22 (Trt 1981); *Carl Robert Jakobson ja Kurgja-Linmutaja* (Tln 1981); *Kultuur ja Elu* 9/1981: 33–39; A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 413 jm (Montreal 1982); *Noorte Hääl* 24.3.1982: 2; *Eesti maalikunstniku Johann Köleri loomingu probleeme*. 20–34 jm (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 350 (Tln 1984);

Kirjanduse jaosmaa '82. 69–75 (Tln 1984); *Carl Robert Jakobsonist ja tema algatuste edasiarendamisest* (Tln 1985); R. Põldmäe. *C. R. Jakobsoni teedest ja töödest* (Tln 1985); *Sakala ja sakalased.* 64–65 (Tln 1985); *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist V:* 5–17 (Tln 1985); L. Andresen. *Eesti kooli vanem ajalugu.* 136, 143–145 jm (Tln 1985); E. Jansen. *Carl Robert Jakobson muutuv ajas* (Tln 1987); *Carl Robert Jakobsonist – tema sõnast tänapäevani* (Tln 1988); *Sakala kalender 1990.* 41–44 (Tln 1990); K. Veem. *Eesti vaba rahvakirik.* 123–139 jm (Stockholm 1990); *Aja Puls* 13-14/1991: 11–14; *Eesti Naine* 7-8/1991: 38–39; *Maaleht* 1.8.1991: 11; J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis.* 20–23, 40–41 jm (Tln 1991); *Sakala kalender 1991.* 105–110 (Tln 1991); H. Laidvee (koost). *C. R. Jakobsoni bibliograafia 1863–1980* (Tln 1991); *Sirp* 26.7.1991: 1, 2; *Viruskundra* 8/1991: 1–2; M. Graf. *Eesti rahvusriik.* 20–23 (Tln 1993); *Eesti ajakirjanduse...* 140–154 (Trt, Tln 1994); M. Laar. *Raamat Jakob Hurdast.* 54, 77, 87–88, 90, 97–106, 108–109, 112, 119–127 jm (Trt 1995); J. Luiga. *Hingejõu imed.* 235–241 jm (Trt 1995); *Torma album. II.* 83–85 (Tln 1997); *Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos.* I: 114–115 jm (Trt 1998); G. Suits. *Eesti kirjanduslugu.* 228–235 (Trt 1999); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917.* 103 jm (Helsingi 2000); O. Kruus. *Tinatähtedega taevas.* 11–30 (Tln 2000); *Torma album. III.* 83–89 (Tln 2000); *Sakala kalender 2002.* 37 (Viljandi 2001); *Elukiri* 1/2001: 58–59; *Agraarteadus* 2/2000: 111–112, 3/2001: 151–155; J. Kuum. *Carl Robert Jakobson – talurahva õpetaja ja põllumees* (Saku 2002); *Luup* 17.5.2002: 21; V. Paatsi. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918).* 44–45, 83–87 jm (Tln 2003); O. Kruus. *Kakskümmend üks pulma ja üksteist surma.* 20–24 (Tln 2003); *Kulturgeschichte der baltischen Länder in der frühen Neuzeit.* 463–480 (Tübingen 2003); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvustuse sünniaegadesse.* 280–282 jm (Trt 2004); H. Kruus. *Eesti küsimus.* 141–160 jm (Trt 2005); L. Neuman. *Kõrge vaim on meie vari.* 353–354 jm (Trt 2005); V. Paatsi. *Tundmatu Carl Robert Jakobson.* 141–186 (Trt 2006); *Journal of Baltic Studies* 2/2006: 163–178; M. Salupere. *Postipapa.* 242–252 jm (Tln 2006); *Põllumajandusmuuseumide toimetised. I.* 90–109 ([Türi] 2006); *Kodukolle* 4/2006: 30–33; L. Vahtre. *Ajaloo põõripäevad. 2.* 171–175 (Tln 2007); *Põllumajandusmuuseumide toimetised. 2.* 124–147 ([Türi] 2008); V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010.* 16–17, 38, 40 (Trt 2010); *Eesti Päevaleht* 4.1.2011: 12–13; V. Ernits. *Noorpõlve ideaalid.* 379–436 (Trt 2013); M. Lipp. *Minu elumälestused.* 107–108 jm (Trt 2013); *Torma album. VII.* 82–95 (Torma-Lullikatku 2014); M. Martna. *Oma kodu.* 430–432 (Trt 2014); *Mari* juuni/2015: 110–113; *Suomen sillan kulkijoita.* 311–324 (Helsingi 2015); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid.* 112 jm (Trt 2015); M. Laar. *Rahvuse süünd.* 140–144 jm (Trt 2016); M. Puhvel. *Lydia Koidula. Elu ja aeg.* 52, 92–97 jm (Tln 2016); *Õhtuleht* 23.3.2016: 15; V. Paatsi. *Rännates Gutenbergi galaktikas.* 267–278, 338–343 (Trt 2016); J. Undusk. *Eesti kirjanike ilmavaatest.* 156–179 jm (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu.* 231–234, 242–243 jm (Tln, Trt 2016); *Postimees. AK* 19.11.2016: 7; *Vändra hariduse lood. I.* 50–51 (Pärnu 2017); *Elukiri* 8/2017: 92–93; M. Laar. *Eesti suured armastuslood.* 48–54 (Tln 2017); S. Zetterberg. *Rändajad Soome sillal.* 194–195, 286–298 jm (Tln 2017); *Tuna* 3/2018: 33, 36–38; „Carl Robert Jakobson“ (Eesti Telefilm 1982); ERR ööülikooli saade „Eesti raha tähed“ (http://www.ylikool.ee/et/13/eesti_raha_tahed).

Jakobson, Eduard Karli p (ka Jacobson; 7.9.1900 Trt – 14.2.1984 Trt), sporditegelane. Aedniku poeg. Õppis Trt linnakoolis 1912–18, lõpetas Trt õhtugümnaasiumi. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919–20, valvur, üleajateenija (varahoidja) 1921–27. Trt spordiseltsi Kalev spordiväljaku ja uisutee tööline 1928–31, Tamme staadioni korraldaja 1932–33, Trt spordiseltsi Kalev mitteametiline asjaajaja 1934–36, Tln-s transporditööline-ekspediitor 1938–39; Trt segakaubastu kaupluse arveametnik, Trt spetsorgi vanem arveametnik 1940–41, Trt spordiseltsi Kalev organisator-ametnik 1941–46, Trt laste

ja noorte spordikooli asutaja 1945, juhataja 1945–51, Jõgeva laste ja noorte spordikooli juhataja 1952–55, Kalevi Trt rajooni instruktor-treener 1951–57 > Trt territoriaalnõukogu instruktor 1957–71. Harrastas sporti alates 1914, tegevspordlane kuni 1930; alates 1921 tegutses atesteeritud kohtunikuna kokku kümnel spordialal. ENSV teeneline sporditegelane 1968.

Tegutses spordikirjasaatjana ajalehtede *Postimees* (Trt), *Vaba Maa* ja *Eesti Spordileht* juures. Ajakirja *Sportlane* asutaja, väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1924–25, ilmus 4 nr). Nõukogude ajal tegi kaastööd päevalehele *Edasi* (Trt) ja ajalehele *Spordileht*.

A: SBL; ESBL; 1000 tartlast; *Tartumaa spordileksikon*. (Trt 2011); *Tartu Spordi Selts „Kalev“*. (Trt 1936); *Eesti Spordileht* 5/1940: 197; *Edasi* 6.9.1970: 4; *Spordileht* 7.9.1970: 3, 5.9.1975: 5; E. Piisang, J. Maidlo (koost). *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 322 (Tln 2001); J. Maidlo (koost). *Kalev. Läbi sajandi. 5. raamat. Liidrid*. 161–165 (Tln 2012); V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 40–49 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus) ERA.495.8.686; ERA.R-16.3k.1375.

Jakobson, Eduard Magnus (Эдуард Якобсон; 5.2./24.1.1847 Torma vald, Tartumaa – 2.8./21.7.1903 Tln), ksülograaf (eesti rahvusliku raamatukunsti üks rajajaid), baptisti jutlustaja, vaimulik literaat. Köster-kooliõpetaja poeg, **C. R. Jakobsoni** vend. Õppis Torma kihelkonnakoolis kuni 1861, A. Daugelli juures Peterburis ksülograafiat. Elas koos venna Carl Robert J-ga Jamburgis 1861–64, seejärel Peterburis, kus töötas kutselise ksülograafina 1867–81, alates 1877 puulõiketöökoja omanik. Liitus 1869 baptisti usulahuga (üks esimesi eesti baptiste), tegutses Briti ja välismaa piibliselt esindajana 1881–84, levitades vaimulikku kirjandust Kaasanis, Permis ja Saraatovis, jätkas ka tööd ksülograafina. 1884 asus Riiga, töötas ksülograafina, asutas 1888 klišeetöökoja ja raamatukaupluse. 1890 paiku loobus ksülograafiast, tegutses baptisti jutlustajana Riia eesti ja saksa kogudustes. 1896 asus Eestisse, tegutses kuni surmani rändjutlustajana Tln-s ja Pärnus. Valmistas kokku umbes 2500 puugravüüri (teisel hinnangul ligi 5000), enamik neist olid pisigravüürid (initsiaalid, alg- ja lõppkaunistused), aga oli ka rida suuremaid pilte (Eesti loodus, linnavaated, portreed, figuurid). Tegutses peamiselt reprodutseeriva graafikuna.

J. esimesed puugravüürid ilmusid 1866 ajalehes *Eesti Postimees* (Trt) ja illustreerisid **C. R. Jakobsoni** loodusteaduslikke kirjutisi. Valmistas *Eesti Postimehele* puugravüüre kuni 1869. a, sh jõulunumbri tiitlipildi 1867 (ilmus 1867–72), eri aastaegade tiitlipildid J. R. Berendhoff'i joonistuste järgi 1868–69 (ilmusid lehe päismikus 1868–78 vastavalt aastaegade vaheldumisele). Tegi päismikud ajalehele *Sakala* (Viljandi) ja selle lisalehele 1878 (avaldas seal pilte kuni 1881), samuti ajalehele *Walgus* (Rakvere) ja selle lisalehele 1880. J. loomingu tippsaavutuseks on sadakond suuremõõtmelist puugravüüri, mis ilmusid läti kirjandus- ja kunstiajakirjas *Rota* (Riia) 1885–86. Valmistas mõned puugravüürid ka ajalehele *Kündja* (Riia) 1885–87 ja ajakirjale *Meelejahutaja* (Trt) 1886–87. Tema illustratsioone ilmus Trt kalendrites „Eesti Postimehe Kalender” 1871, „Isamaa Kalender” 1880–81, 1892 ja „Kasuline Talurahva Kalender” 1880–92. Andis välja vaimulikku väljaannet *Siioni sõnumetooja leht* (Trt, Riia 1877, 1879, 1881, 1886–89), avaldas seal omakirjutatud vaimulikku ilukirjandust ja populaarteaduslikke kirjutisi, mida illustreeris väikeste puugravüüridega.

T: vaimulik raamatusari „Laste sõber” I–IV (Trt 1874, 1877, 1879, Riia 1886; tekst ja puugravüürid), mitmed vaimulikud brošüürid ja lauluraamat „Rõõmsad Evangeliumi laulud” (Riia 1886, 1896, Tln 1903; tõlk); illustreeris arvukate puugravüüridega C. R. Jakobsoni kooliõpikuid, noodikogumikke, põllumajanduslikke käsiraamatuid 1867–80, valmistas C. Nummelini joonistuste järgi puugravüürid J. R. Aspelini arheoloogiamonograafiale „Muinaisjäänöksiä Suomen suvun asumus-aloilta” I–IV (Helsingi 1877–80, kokku 1745 puugravüüri); illustreeris ülevaateraamatu „Прибалтийский край” (Peterburi 1870); andis välja

rikkalikult illustreeritud laste loomaatlase „Атлас для детей. Thier-Atlas für Kinder” (Peterburi 1877, Riia 1892, Tln 1898); „Mälestused” (Kurgja 1962); puugravüürivalimik „Illustratsioone ja initsiaale” (Tln 1977; koost J. Hain); J. puugravüüride reprodid on kasutatud „Carl Robert Jakobsoni mõttevaramu” (Kurgja 2008) illustreerimiseks.

A: EBL; EE; EBL tk; ENE; Jaaksoo; E(N)E; EKABL; EE14; ISIK; *Valgus* 27.2.1881: 2–3; [M. J. Eisen.] *Tähtsad mehed. Kolmas anne: C. R. Jakobson, J. W. Jannsen.* 9–10 (Trt 1883); *Postimees* 26.7.1903: 3, 16.6.1942: 6; *Linda* 31.7.1903: 590; *Teekäija* 11/1934: 182; *50 aastat apostlite radadel.* 139–140 jm (Keila 1934); V. Vaga. *Eesti kunst.* 145 (Trt, Tln 1940–41); *Sirp ja Vasar* 22.2.1947: 4; A. Tassa. *Puulõikekunstist.* 49–65 (Tln 1948); R. Loodus. *Eesti varasem raamatugraafika.* 11–16, 86–88 (Tln 1966); EKA II: 383 (Tln 1966); *Keel ja Kirjandus* 6/1971: 335–338; *Läbi kahe sajandi.* 61–62 (Tln 1971); H. Treumann. *Vanemast raamatukultuuriloost.* 139–142 (Tln 1977); R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng.* 25–26 (Tln 1982); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900.* 350 (Tln 1984); *Kleio* 2/1997: 28; *Eesti Päevaleht* (Tln) 5.2.1997: 7; *Kultuurileht* 7.2.1997: 7; R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917.* 427–428 (Tln 2004); *Sakala* 22.3.2003: 8; *Sajand eesti puugravüüri (1840.–1940. aastad) klotsidel.* 10–14 (Tln 2006); *Eesti Ekspress. Areen* 5.7.2007: B8–B9; *Carl Robert Jakobsoni mõttevaramu.* Kaanelakk (Kurgja 2008); J. Hain. *Raamatulehitseja.* 185–188 jm (Tln 2011); M. Lind (1996). Eduard Magnus Jakobson. Bibliograafia. (Viljandi Kultuurikolledži diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Jakobson, Thomas August Matthias (ka Jacobson, Toomas, Timofei, Theodor; Тимофей Александрович Якобсон; 30./18.12.1839 Peterburi – 1.1.1898/20.12.1897 Tln), ametnik, trükkal. Raamatutrükkali poeg. Omandas hariduse Peterburis, töötas seal prantsuse keele õpetajana gümnaasiumis, seejärel raudtee-telegrafistina. Pärast abiellumist 1871 asus elama Tln-sse. Oli pikka aega Balti raudtee valitsuse trükikoja juhataja, hiljem Põhja/Vene telegraafikontori agent Tln-s kuni oma surmani (just tema kaudu said kohalikud lehed telegraafiteated). Asutas Tln-s raamatukaupluse 1882 ja trükikoja 1885, kirjastas ja trükkis vene keele õpikuid ja sõnastikke, trükkis ajalehte *Колывань* (1891). Tln linnavolikogu saadik 1877–97, juhtis eesti-vene opositsioonirühma. Võttis aktiivselt osa kohalikust eesti seltsielust. **A:** EBL; EE; ENE; E(N)E; EE14; *Valgus* 23.12.1897: 2; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inim põlve vältel.* 220, 225, 227, 229–231, 236, 239 (Tln 2010 [1912]); H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool.* 185 (Trt 1939); *Polügrafist* 2/1985: 13–14; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse.* 294 jm (Trt 2004); S. Jantson (2004). Raamatukaubandus Eestis aastatel 1850–1917. Raamatukauplused ja nende omanikud. 37–38, 58, 112–113 (TPÜ magistritöö; käsikiri TLÜARs); EAA.105.1.2622; EAA.2690.1.48; EAA.2690.1.61; EAA.1674.2.304.

Jakobson, Victor Eduard Тома р (ka Jacobson; Виктор Тимофеевич Якобсон; 11.11./29.10.1871 Tln – 13.3.1928 Trt), ametnik, ettevõtja. Kantseleiametniku poeg. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis, 1890 suundus Saksamaale Hamelnisse ja Šveitsi, kus õppis karjamajandust. Töötas Peterburi lähedal Udelnaja mõisas, seejärel Ukrainas Tšernigivis. Naasis Tln-sse 1898, asus tööle telegraafiagentuuri ametnikuna, tegutses ärimehena. Võimlemis- ja spordiseltsi Greif üks asutaja, hiljem aseesimees; Saksa Kultuurinõukogu liige. Tegi kaastööd päevalehele *Teataja* (1901–05). Ajakirja *Rahva Lõbu-leht* viimane väljaandja ja vastutav toimetaja 1904–06 (koos C. Keyleriga). Päevalehe *Revalsche Zeitung* kirjasatja > kakskeelse päevalehe *Ревельский Ежедневник* = *Revalsches Tageblatt* väljaandja ja toimetaja (1914, ilmus 140 nr). Kuulus päevalehe *Revaler Bote* aktiivsemate kaastöötajate hulka 1919–28.

A: P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas.* 65, 67 (Tln 1923); *Revaler Bote* 17.3.1928: 16; J. V.

Veski. *Mälestuste raamat*. 183 (Tln 1974); EAA.139.1.1548; TLA.236.1.15; TLA.236.1.52.

Jakovlev, Nikolai (Николай Андреевич Яковлев; 26.7.1875 Narva – 1941?), sõjaväelane (polkovnik). Каупмеhe poeg. Lõpetas Narva gümnaasiumi ja Vilno (Vilniuse) jalaväe junkrukooli 1896. Teenis Novo-Trokski jalaväepolgus. Sai 1914. a I maailmasõjas Preisimaal raskelt haavata, invaliidistus. 1919. a astus vabatahtlikuna Loodearmeele, teenis staabis, juhtis staabi pressiosakonda. Hiljem elas Narvas. Arreteeriti NKVD poolt 23.6.1940, mõisteti surma 2.12.1940.

Narva ajalehe *Русский голос* vastutav toimetaja 1925, menševike bloki valimiste-eelse ajalehe *Нарвское объединение* (1930, ilmus 3 nr) toimetaja-väljaandja. Teigi kaastööd ajalehele *Старый нарвский листок*.

A: *Русские в Прибалтике. Сборник статей*. 143 (Moskva 2010); P. Абисогомян (2007). Роль русских военных деятелей в общественной и культурной жизни Эстонской Республики. Т. 2: 115 (Magistritöö TÜ vene kirjanduse kateedris).

Jalajas, Jakob Juhani p (1.12./19.11.1869 Vana-Suislepa vald, Viljandimaa – 31.12.1957 Göteborg, Rootsi), vaimulik. Taluperemehe poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1884–86, Trt kubermangugümnaasiumis 1886–89, TÜs usuteadust 1890–94. Töötas kooliõpetajana. Ordineeriti 26.10.1897, abiõpetaja Kuusalus ja Narvas 1897–1903, kirikuõpetaja Narva-Jõesuus 1903–20 ja Narva Aleksandri koguduses 1910–40; Alutaguse praost 1920–40; usuõpetaja Narva koolides 1900–30, õpetas ajuti ka ajalugu, eetikat, eesti keelt. Narva linnavolinik 1924–40. Saadeti Siberisse asumisele 15.9.1915, süüdistuseks misjonitöö keelust üleastumine; pääses tagasi Eestisse mais 1916. Emeriteerus 1940. Sept 1944 põgenes Rootsi. Ajalehe *Ristirahva pühhapäeva leht* (Tln) välisuudiste osakonna toimetaja 1897–1900. Teigi kaastööd ajalehele *Eesti Kirik* (Tln) 1920.–30. aastatel, ajakirjale *Eesti Kirik* (Stockholm) 1952–54.

A: EAT; EÜS1; AA2; PKE; Veem; EKoBL; VEV; VEPER; Vikipeedia; *Klassivõitlus* 10/1919: 20; *Postimees* 5.5.1935: 3; 6.11.1937: 8, 30.11.1939: ...; *Uus Eesti Narva Uudised* 30.11.1939: 1; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 30.11.1949: 2, 3.1.1958: 1; *Eesti Kirik* 2.5.1935: 5, 12/1954: 189–190, 1/1958: 15; A. Must. Muutugu ja kadugu! 59–60, 110–111, 170 jm (Trt 2016); EAA.1767.1.565.

Jalak, Evald Abram (ka Jalakas; ps Eevalt Viskel; Eesav-Edvard Puuslik; Peeter Torkram; Eo Ipso jne [vähemalt 25 pseudonüümi]; 24./11.2.1903 Kursi küla, Kolga vald, Harjumaa – 13.4.1974 Tln), ajakirjanik, vestekirjanik, velsker. Taluperemehe poeg. Õppis Tln Reaalgümnaasiumis 1918–25, TÜs õigusteadust 1925–28 (ei lõpetanud), velskrite koolis Valgevenes 1950. aastate lõpus. Sõjaväeteenistuses 1929. Kaitseliidu liige 1925–29. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.12.1940, mõisteti kaheksaks aastaks vangi (§58-10, süüks nõukogudevastaste laimavate artiklite avaldamine *Päevalehes*), kandis karistust Komi ANSVs ja Jaroslavl'i oblastis, vabanes 14.12.1948. Asus elama Elvasse, töötas telefonivõrgu mullatöölisena 1949–51 (vallandati). Lahkus Eestist, töötas metsatöölisena Novgorodi oblastis 1951, velskrina Dokšitsõ haiglas Valgevene NSVs 1951–61. Rehabiliteeritud 20.12.1960. Alates 1961 elas Tln-s, töötas velskrina Tln psühhoneuroloogia haiglas ja kiirabis kuni 1965.

Et gümnaasiumis õppimiseks raha teenida, hakkas 1921 tegema ajakirjandusele kaastööd; avaldas olukirjeldusi, vesteid, sõnumeid päevalehtedes *Tallinna Teataja* ja *Päevaleht*, ajakirjas *Ronk* jm. Gümnaasistina avaldas *Päevalehes* vestesarja „Õppur Eevalt Viskeli kirjad” (1924–25). Oli ajalehe *Rahvaleht* toimetuse liige 1925–26. Seejärel *Päevalehe* toimetuse liige 1926–40; töötas algul kohalike sõnumite reporterina ja tõlgina, hiljem oli välisuudiste toimetaja, päevauudiste toimetaja, kohtureporter, kohalike sõnumite reporter, lõpuks taas välisuudiste toimetaja ja kommentaator. Kirjutas lisaks sõnumitele ka vesteid (eelkõige 1930. aastatel),

humoorikaid suvituskirju, reisikirju, reportaaže, toimetas *Päevalehe* iganädalast pilke- ja naljalisa *Kratt*. Tema vesteid ja artikleid ilmus ka ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt), *Üliõpilasleht* (Trt), *Huvitav Žurnaal*, *Teater*, *ERK* (Trt), ajakirjanike aastaraamatus „Õitsituled”. J. oli *Päevalehe* viljakamaid fõljetoniste, tema kõige populaarsem vestetegelane oli Kodanik Eesav-Edvard Puuslik, Kalamaja-kandi kohtlasevõitu ja harimatu, kuid ennasttäis majaperemees, kes võttis sõna argielu ja päevapoliitiliste probleemide kohta. Puusliku-vested (ligi 300) ilmusid *Päevalehes* 10.1930–6.1940, mõned ka ajakirjades *Huvitav Žurnaal* ja *Teater*, mõned kanti ette Riigi Ringhäälingus. Vested Puusliku pojast Peeter-Jaan-Eesav Puuslikust ilmusid ajakirjas *Laste Rõõm*. Kirjutas ka satiirirubriiki „Taskukino” (*Päevaleht* 1930–39), kus lahkas rahvusvahelist ja Eesti poliitikat, hiljem üha enam argiprobleeme (varjunimedeks Eevalt Viskel, Eo Ipso, Gringo). *Päevalehes* töötamise kõrval oli tegevtoimetaja Kaitseliidu ajakirjas *Kaitse kodu!* 1927–29 ja ajakirjas *Välis-Eesti Almanak* (Tln) 1930 (toimetas 3 nr), Riigi Ringhäälingu väliskommentaator 1930. aastate alguses, katoliikliku ajalehe *XX Amžius* (Kaunas) Tln korrespondent välispoliitika alal 1939–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Kommunist* mittekoosseisuline tõlk, tegi kaastööd ka päevalehele *Noorte Hääl* jt väljaannetele. Pärast Eestisse naasmist 1961 hakkas ajakirjanduses taas vesteid ja reportaaže avaldama. Taaselustas Eesav Puusliku, tegelane elas ikka Kalamajas ning arutles pagulaseestlaste elu üle (nädalalehes *Kodumaa* 1963–74) ning Eesti argielu üle (päevalehtedes *Õhtuleht* 1965–74 ja *Edasi* [Trt] 1967–71). Huumoriajakirjas *Pikker* avaldas sarja „Peeter Torkrami lood”. EAL liige 1926–40, sekretär 1931–36; ENSV ajakirjanike liidu liige.

T: vestekogumik „Eesav Edvard Puuslik ja teised” (Tln 1965); mõned vested kogumikes „Naer pole ainult naljaasi” (LR 16/1961) ja „Piinlikud lood” (Tln 1963); mälestused *Kommunistis* töötamisest 1940 (kogumikus „Kui kõik alles tärkas” Tln 1973); autobiograafilised märkmed (1960) on avaldatud A. Vihalema TRÜ diplomitöös „Evald Jalak fõljetonistina” (1960, käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

A: ÕT V: 110 (Tln 1926); EAT; ENE; EKBL; E(N)E; AA3; EKrL; EE14; EKL; ISIK; OkM; *Päevaleht* 16.12.1935: 8, 16.12.1935: 20; *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; *Meie Tee* 8-9/1953: 107, 9–12/1983: 128; *Noorus* 11/1957: 43; E. Jalak. *Eesav Edvard Puuslik ja teised*. 106–110 (Tln 1965); *Eesti Päevaleht* 19.3.1965: 1; *Kodumaa* 26.5.1965: 8; W. Mettus. *Mask ja nägu*. 44–45 (Lund 1969); *Mehed Vabaduse Puiesteelt*. 309–314, 411 (Uppsala 1972); *Kui kõik alles tärkas*. 70–87 (Tln 1973); *Kodumaa* 21.2.1973: 7, 22.8.1990: 6; *Vaba Eesti Sõna* 3.5.1973: 6; *Keel ja Kirjandus* 12/1983: 676–679; A. Roolah. *Nii see oli...* 135 (Tln 1990); *Korporatsioon Fraternalitas Livienis 1918–1993*. 120–121 (Toronto, Trt 1993); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 276, 281 (Tln 2001); *Sirp* 30.5.2003: 7; *Elukiri* 10/2004: 39; A. Kokk, K. Aru (koost). „*Päevaleht*” ja tema ajastu. 115–118 (Tln 2005); M. Karmo. *Must-kuldne müts me peas...* II: 296–298, 625–626, 750 jm (Tln 2011); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); *Eesti Ekspress* 8.2.2017: 39; A. Vihalem (1959). Evald Jalak ja „Kratt” aastatel 1928–1935 (TRÜ eesti keele kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); A. Vihalem (1960). Evald Jalak fõljetonistina (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERR arhiiv („Saade väliseestlastele” 1963; „Möödunud kuu nägu” 1963); EAA.2100.1.3427; ERA.852.1.2589; ERAF.130SM.1.4225.

Jalakas, Karl Arnold (10.2.1901 Tln – 3.8.1942 Sverdlovski oblast), advokaat, poliitikategelane. Aedniku poeg. Õppis Tln Aleksandri gümnaasiumis 1911–17; lõpetas sõjakooli 1919, Tln RÜS Erakolledži 1925, õppis TUs õigusteadust 1925–29. Võttis osa Vabadussõjast 1918–20 (Vabadusristi kavaler). Piimasaaduste väljaveo kontrolljaama ametnik 1926–28, Eesti Tehnilise Järelevalve Seltsi sekretär-juriskonsult 1928–3, vandeadvokaat Artur Sirgu abi 1930–36, OÜ Tilga & Ko juriskonsult 1935–?, patroonita

vandeadvokaadi abi 1936–38, vandeadvokaat Tln-s 1938–40. Riigivolikogu liige 1938–40, Tln linnavolikogu liige 1934–.... Vangis 1934–35 (vabadussõjalaste liikumises osalemine). Veebr 1938 karistati 1-kuulise arestiga (Riigivolikogusse kandideerides nimetas end vabadussõjalaseks). Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma ja hukati.

Vapside ajalehe *Võitlus* peatoimetaja 1933, kirjastusühisuse Võitlus juhatuse liige ja esimees. **A:** ERAKT; ETL; EVK; VV; EAd; EVRK; *Võitlus* 28.12.1933: 1; I. Raamot. *Mälestused*. 129–130, 390 (Tln 2013 [1973]).

Janimägi, Elmar (19.2.1907 Tln – 3.11.1937 ...), karikaturist.

A: *Sakala kalender 2006*. 102–109 (Põltsamaa 2005); E.-M. Talivee, K. Meiel, M. Niitra, P. Helme. *Just sellist Eestit*. (Tln 2018).

Janno, Richard Hansu p (ps Juhan Pahlbärk; Tristan; Koterman; Eduard Lilienthal; Andres Rannus; Luigetee jm; 10.1.1900/28.12.1899 Tln – 28.12.1942 Elva), vestekirjanik, kirjanik. Kingsepa poeg. Õppis Tln Peetri reaalkoolis > 1. reaalkoolis 1912–19, Helsingi ülikooli filosoofiateaduskonnas 1919–21, TÜ filosoofiateaduskonnas 1920–27 ja majandusteaduskonnas 1927–28 (ei lõpetanud ühtki eriala). Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast 1919. Koduõpetaja Helsingis **A. Hanko** perekonnas 1919–21, kooliõpetaja Trt-s 1922–27; TÜ üliõpilaskonna edustuse esimees 1927–28. Haigestus 1936 raskekujulisse tuberkuloosi, elas elu lõpuni Elvas.

Helsingi ülikoolis õppides toimetas koos Artur Kukkega spordikuukirja *Võitja* (Helsingi 1921, ilmus 3 nr). Ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) vastutav toimetaja 1923–24, kirjutas suure osa artiklitest (ps Toomas Varik), avaldas vesteid (ps Oskar Lilienthal). Päevalehe *Postimees* (Trt) vestekirjanik 1928–37, lisaks ka pilkelisa *Sädemed* tegevtoimetaja 1929–31 ja teatrikriitik 1929–31 ja 1935–37; tegi *Postimehele* kaastööd kuni sügiseni 1942. Kirjutas tuhatkond fõljetonit, kirjandus- ja teatrikriitikat (peamiselt Vanemuise kohta). Eriti populaarseks kujunes vestesari „Juhan Pahlpärge ringhääling“, mis päevaprobleeme lahates pilas tõusiklust, vaimset tühisust, kultuuritust (*Postimees* 1928–42, üksikuid vesteid ilmus ka teistes väljaannetes). Avaldas vesteid ka *Üliõpilaslehes*, ajakirjades *Raadio* (Trt), *Tänapäev* (Trt), *Maret* (Trt), ajalehtedes *Päevaleht*, *Võru Teataja*, *Lõuna-Eesti* (Valga) jm. Õpetas Riigi Ringhäälingus soome keelt. EAL liige 1937–40.

T: mõned romaanid, sh „Metsmees“ (Trt 1929, 1989); kriminaalromaanid (ilmusid esmalt *Postimehe* joonealuses); noorsooraamatud, sh „Vutimehed“ (Trt 1935, Vadstena 1947, Tln 1968, 1974); vestevalimik „Juhan Pahlbärk. Ringhäälik“ (Trt 1930); laulikud „Üliõpilaslaulik“ (Tln 1924; kaaskoost; mh tõlkis eesti keelde „Hulkuri valsi“), „Gaudeamus!“ (Trt 1935; koost); „Juhan Pahlbärge tähtraamat“ 1932–33 (Trt 1931–32); mõned tõlkteosed soome, saksa ja norra keelest (1924–38); mõned vested kogumikus „Naer pole ainult naljaasi“ (LR 16/1961).

A: EAT; EE; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EÜS3; AA3; EE14; EKrL; EKL; ETeatrBL; *Elvalasi*; ISIK; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis* I: 62–64 (Trt 1935); ÕT XV: 75 (Tln 1937); *Eesti Spordileht* 5/1940: 197; *Postimees* 30.12.1942: 4, 5.1.1943: 3; 10.1.2000: 23; *Eesti Sõna* 31.12.1942: 8; E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 151–152 (Toronto 1959); *Keel ja Kirjandus* 1/1969: 48–51, 10/1971: 621–623; *Edasi* 25.1.1970: 3; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 115–116, 119–121 jm (Tln 2010 [1971]); *Mehed Vabaduse Puiesteelt*. 314–315 (Uppsala 1972); A. Suur. *Elva*. 38–39 (Tln 1973); EKA IV.1: 435–438 (Tln 1981); EKA IV.2: 442 (Tln 1984); *Õhtuleht* 15.7.1989: 2; D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 66–67 (Tln 2010 [1994]); *Universitas Tartuensis* 3.4.1998: 3; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 123–124 (Tln 2010 [2002]); M. Karmo. *Must-kuldne müts me peas...* II: 623, 626 jm (Tln 2011); *Elukiri* 2/2017: 93; A. Tiisväli (1961). Richard Janno

vestekirjanikuna (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); V. Tamming (1970). Ülevaatlikku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 28–34 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.1767.1.571; EAA.2100.1.3469.

Jannsen, Eugen Friedrich Reinhold (22./10.10. 1853 Pärnu – 14.9.1930 Trt), arst (sanitaarkolonel), tsensor (kolleegiumiassessor). **J. V. Jannseni** poeg, **H. Jannseni** ja **Koidula** vend, **F. W. Bormi** väimees. Õppis Trt gümnaasiumis 1866–73, TÜs arstiteadust 1874–80, *dr med* 1881. Võttis arstina osa Vene–Jaapani sõjast 1904–06 ja Vabadussõjast 1918–21 (Tln 1. sõjaväehaigla ordinaator). Mereväearst Kroonlinnas 1882–84, silmaarst Trt-s ja ühtlasi Trt üksiktsensor 1884–92, Krasnojarski jalaväepolgu arst 1892–1904, sõjaväearst Poolas 1906–13, arst Riias 1913–15, seejärel elas Rakveres, Kundas ja Trt-s. Eesti rahvusliku teatri üks rajajaid, osales koolipoisina Vanemuise seltsi tegevuses 1870–71.

Nädalalehe *Perno Postimees* tegevtoimetaja 10.–12.1881 lõpus (toimetas 9 nr), nädalalehe *Eesti Postimees* (Trt) väljaandja koos venna Harry J-ga 1881. Trt üksiktsensorina (1884–92) kuulus talle kogu Baltimaade eestikeelse ajakirjanduse tsenseerimine. Oli sunnitud ametist lahkuma, kuna lasi trükki **F. Ederbergi** luterliku jutlusteramatu, milles olevat solvatud õigeusklikke.

A: AA1; EBL; EE; EBL tk; EÜS1; ETeatrBL; ISIK; PmA: 40; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 200 jm (Tln 2010 [1912]); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 89 jm (Uppsala 1953 [1925]); *Postimees* 15.9.1930: 3, 17.9.1930: 6; *Eesti Kirjandus* 10/1930: 473–484, 2/1933: 76–79; *Eesti Arst* 1932: 62–63; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 202–203 (Tln 1974); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 62 jm (Montreal 1982); K. Leichter. *Valik artikleid*. 142–156 (Tln 1982); *Keel ja Kirjandus* 4/1986: 221–225; *Kultuur ja Elu* 4/1992: 64, 67; *Tuna* 2/2000: 51–56; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvuselise sünniaegadesse*. 306, 319–321 jm (Trt 2004); *Pärnu Postimees* 10.4.2007: 15; *Akadeemia* 8/2009: 1518.

Jannsen, Harry (tegelikult Heinrich Voldemar Amandus J.; ps H. von Ensian; Konrad Walther; 13./1.9.1851 Pärnu – 14./1.10.1913 Tln), ajakirjanik, tsensor (kolleegiumiassessor). **J. V. Jannseni** poeg, **E. Jannseni** ja **Koidula** vend. Õppis Trt gümnaasiumis 1864–74, TÜs võrdlevat keeleteadust, loodusteadust ja filosoofiat 1874–78, täiendas end Saksamaal kunstiajaloo alal; *cand phil* 1881 (TÜ). Töötas Riia kubernerite kantseleiülema abina 1884–85, Liivimaa trükikodade inspektorina 1886–92, ajutiselt ka saksa lehtede tsensorina, seejärel tegutses ajakirjanikuna Euroopas ja Peterburis. 1908 tuli tagasi Eestisse, oli eesti kirjanduse tsensor Tln-s 1908–13. J. on eesti teatri üks rajajaid, tegutses Vanemuise seltsis lavastaja abilisenä ja osatäitjana (mängis naiste osi) 1870–71.

Tegi varakult kaastööd oma isa J. V. Jannseni ajalehtedele. Oli nädalalehe *Eesti Postimees* (Trt) kaastoimetaja 1879–80 ja kaasväljaandja 1879–81, toimetas ka kalendrisarja „Eesti Postimehe Kalender” 1879–80. Vastukaaluks C. R. Jakobsoni radikaalsele rahvuslikkusele esitas J. 1879. a „baltluse” programmi, mille kohaselt kõik Baltimaade rahvad peaksid ühisel isamaal elama vaenu ja vastuoludeta ühtse pere võrdõiguslike liikmetena. Idee ei leidnud toetust ei eestlaste ega sakslaste hulgast, *Eesti Postimehe* lugejate hulk vähenes. 1882 asutas Tln-s saksakeelse ja eestimeelse päevalehe *Die Heimath*, oli selle väljaandja 1882–84 ja toimetaja 1882–85. Soovis oma lehega tutvustada saksakeelsetele lugejatele eestlaste ja lätlaste eluolu ning tegelikke seisukohti, pakkuda võimalust avalikuks ja ausaks mõttevahetuseks ja selle kaudu eri rahvusi lähendada. Eesti ringkonnad tervitasid J. algatust, aga sakslased boikoteerisid seda. 1883 muutis J. *Die Heimathi* päevalehest nädalaleheks, 1884 viis lehe läti rahvuslaste kutsel ja toetusel Riiga, kus see ilmus taas päevalehena veel 1885. a lõpuni, jäi seisma vähese lugejahuvi ja suurte võlgade tõttu. Seejärel töötas J. Riia konservatiivsetes

päevalehtedes *Düna-Zeitung* ja *Rigasche Zeitung*. 1892 asus viletsa tervise tõttu Ungarisse, asutas 1893 Ungari peaministri Sandor Wekerle rahalisel toel kuukirja *West-östliche Rundschau* (Budapest) ja toimetas seda 1893–94. Seejärel töötas ajakirjanikuna Viinis, Berliinis, Balkanimail. Tervise paranedes asus elama Peterburi, oli paljude saksa ajalehtede kirjasaatja, sh päevalehed *Neue Freie Presse* (Viin), *Schlesische Zeitung* (Breslau) jt Viini, Breslau ja Berliini väljaanded. Töötas mõne aasta ka päevalehe *St. Petersburger Herold* välispoliitikaosa toimetajana.

T: mõned filosoofiaalased teadustööd (saksa keeles), eesti muinasjuttude kogumik „Sagen und Märchen des estnischen Volkes” (I – Trt 1881, II – Riia, Leipzig 1888), paar luulekogu.

A: AA1; EBL; EE; EÜS1; EKBL; EÜS3; EKrL; EKL; ETeatrBL; ISIK; EEVA; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 480–482 (Trt 1898); H. Rosenthal. *Ühe rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 94–96, 136–137, 194–197 jm (Tln 2010 [1912]); *Päevaleht* 2.10.1913: 2; *Revalsche Zeitung* 2.10.1913: 3; *Postimees* 3.10.1913: 3, 21.10.1913: 1, 7.11.1942: 6; *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 79 jm (Uppsala 1953 [1925]); *Eesti Kirjandus* 4/1926: 238–239, 11/1930: 531–534; E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 16–17 (Trt 1934); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 126 (Tln 1991 [1954]); *Eesti Naisüliõpilaste Selts 1911–1961*. 96–101 ([Stockholm 1961]); R. Põldmäe. *Koidula teater*. 21–23, 41 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 405 (Tln 1963); K. Mihkla. *Lydia Koidula elu ja looming*. 280 jm (Tln 1965); *Vaateid Vilde elusse*. 115 (Tln 1965); E. Jansen. *C. R. Jakobsoni „Sakala”*. 224–231 jm (Tln 1971); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 167–168 jm (Tln 1976); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 62 jm (Montreal 1982); K. Leichter. *Valik artikleid*. 142–156 (Tln 1982); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 350 (Tln 1984); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 23 (Tln 1993); *Eesti ajakirjanduse...* 134–135 jm (Trt, Tln 1994); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 123 (Tln 2000); *Akadeemia* 9/2001: 1889–1890; *Tuna* 3/2005: 31–42; *Looming* 10/2006: 1557–1571; M. Lipp. *Minu elumälestused*. 136 jm (Trt 2013); *Elo* 4/2014: 15, 5/2014: 37; M. Puhvel. *Lydia Koidula. Elu ja aeg*. 142–143, 194–197, 208–209, 217–220 jm (Tln 2016).

Jannsen, Johann Voldemar (sünd Jaan J.; 16./4.5.1819 Vändra, Pärnumaa – 13./1.7.1890 Trt), ajakirjanik (esimene kutseline eesti ajakirjanik), kultuuritegelane, kooliõpetaja. Möldri, kõrtsmiku poeg, **E. Jannseni**, **H. Jannseni** ja **Koidula** isa, **F. W. Bormi** lang. Õppis Vändra köstri- ja kihelkonnakoolis ning kohaliku kirikuõpetaja **C. Körberi** juures. Oli Vändras kantor ja abikoolmeister 1838–42, köster ja kihelkonnakooliõpetaja 1842–50, Pärnu Ülejõel vallakooli õpetaja 1850–63, lühemat aega ka alevivalitseja. 1863 lõpus asus elama Trt-sse ja tegutses kutselise ajakirjanikuna. Vanemuise seltsi üks asutajaid 1865 ja juht 1865–79; osales I eesti üldlaulupeo korraldamises (1869), üks esimesi eesti koorilaulu arendajaid; Trt Eesti Põllumeeste Seltsi üks asutajaid (1870). 1880 lõpul tabas J. halvatus, ta sõnamälu ja kõnevõime olid tugevalt häiritud.

Avaldas ilukirjanduslikku jätkväljaannet *Sannumetoja* (Trt 1848–51, 1856–57, 1860, ilmus 7 annet), mille sisuks olid valdavalt tõlkejutud, mõned algupärased külajutud ja populaarteaduslikud palad. Tegi kaastööd **F. W. Bormi** trükikoja kalendrisarjale „Ma-rahwa Kalender” 1857–61. Oli taotlenud ajalehe väljaandmisluba 1845 ja 1850, aga alles 1856. a trükkal F. W. Bormi nimel esitatud taotlus oli edukas ja *Perno Postimees* ehk *Näddalileht* hakkas ilmuma 17./5.6.1857, pannes aluse järjepidevale eestikeelsele ajakirjandusele. J. oli ajalehe toimetaja 1857–63, toimetas ka misjonilisa *Pagganatte ö ja koit* 1861–63 (ilmus üks kuni kaks korda kuus). *Perno Postimees* saavutas kiiresti üle-eestilise populaarsuse. See andis J-le julgust loobuda kooliõpetaja ametist, hakata kutseliseks ajakirjanikuks ja asutada 1863 lõpus Trt-s oma ajaleht *Eesti Postimees* ehk *Näddalaleht*. J. oli lehe väljaandja ja vastutav toimetaja 1863–80, tema toimetamisel ilmusid ka lehe lisad: nädalalisa *Eesti Postimehhe juttotubba* (1863–69) > „*Eesti Postimehe*” lisaleht (ehk *Juttutuba*) (1871–79), misjonilisa

Missionär ehk sõnnumed pagganatest (1863–68, kaks korda kuus), kuukiri *Eesti Põllumees* 1868–78 ja 1880, mis on esimene eesti põllundusväljaanne (sai aeg-ajalt toetust Liivimaa Ökonoomiliselt Sotsieedilt). Samuti toimetas J. kalendrisarja „Eesti Postimehe Kalender” 1871–78. *Eesti Postimees* oli 1860.–70. aastatel juhtiv eesti ajaleht, millele tegid kaastööd tollased tähtsamad rahvuslikud tegelased. 1865–70 kujundasid lehe ideoloogiat eelkõige **C. R. Jakobsoni** teravatoonilised kirjutised, 1870. aastatel oli *Eesti Postimees* rahvusliku liikumise alalhoidliku leeri väljaanne, peamiselt info- ja kultuurileht. Eesti- ja Liivimaa rüütelkonnad toetasid 1871–79 *Eesti Postimeest* salaja materiaalselt; kas ja milliseid vastuteeneid J. selle eest osutas, pole tänaseni selge. *Eesti Postimehe* populaarsuse langus algas, kui 1878 hakkas ilmuma C. R. Jakobsoni nädalaleht *Sakala* (Viljandi). J. mõlemad ajalehed olid eelkõige õpetlik-valgustavad, õhutasid rahvustunnet ja hariduspüüdu, taunisid saksastumist, pakkusid põllumajanduslikke ja tervishoidlikke nõuandeid, rahvalikus laadis välispoliitilist teavet, kasvasid eestlaste lugemisharjumust ja juurutasid tava ajalehtedele kaastööd teha. Lehtede levikule aitas kaasa J. rahvalik, piltlik ja humoorikas kirjutamisstiil.

T: jutukogumik „Püssipappa essimesed Külla-Juttud külla rahwale” (Trt 1854); saksa keelest mugandatud pietistlike laulude kogumik „Sioni-Laulo-Kannel” I–III (I – Trt 1845 [kümme-kond trükki], II – 1853, III – 1860); mõned koorilaulukogumikud, sh „Eesti Laulik” (Trt 1860, mitu kordu-trükki); mõned vaimulikud raamatud; esimene eesti värsiraamat lastele „Eesti Laste Rõõm” (Trt 1865; 1872; 1990); kolm naljamängu Vanemuise seltsi jaoks (avaldatud raamatuna „Näidendid” [Trt 1993]); Eesti hünni „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm” sõnad (1869); jutuvalimik „J. V. Jannseni Kirjad” (Trt 1881–1911, 20 annet); ajakirjandustekstide valimikud „Vanaisade vahelugemisi” (LR 10/1957), „Pappa Jannseni postipaunast” (LR 18–19/1969, faksiimile), „Mis „Postimees” uudist kaasa on toonud” (Tln 1998); J. päevikud aastatest 1839–61 (vaheaegadega) on hoiul Eesti Kirjandusmuuseumis, Pärnu-päevik on avaldatud raamatuna „Diarium” (Pärnu 2001); kirju on avaldatud ajakirjas *Eesti Kirjandus* (1912, 1921, 1924).

A: *ÕT I: 57; Sirvilauad 1914. xxxii* (Trt 1913); *Sirvilauad 1916. xxxv* (Trt 1915); EBL; EE; EÜS1; EBL tk; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EMBL1; EKrL; EAE; EABL; VEKL; EKoBL; EKL; EE14; *Vändra*; EMBL2; *Tartu Linnamuuseum 2009 aastaraamat. 118* (Trt 2009); ISIK; EEVA; KrS; *Eesti Postimees 2.6.1881: 1–2*; [M. J. Eisen.] *Tähtsad mehed. Kolmas anne: C. R. Jakobson – J. W. Jannsen. 48–89* (Trt 1883); K. A. Hermann. *Lühike tagasiwaade Wanemuine laulu-seltsi 25-aastase tegewuse pääle tema jubileumi pidul 15. juulil 1890. 3–12 jm* (Trt 1890); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani. 403–414* (Trt 1898); *Postimees 3.7.1890: 1, 7.7.1890: 2–3, 13.11.1930: 5, 17.6.1997: 19, 1.12.2006: 20–21, 6.1.2007: 8–9; Olevik 9.7.1890: 731–733, 16.7.1890: 751–753, 23.7.1890: 771–774; M. Lipp. Kodumaa kiriku ja hariduse lugu II.2: 94–97* (Trt 1899); PmA: 3–24; *Eesti Kirjandus 5/1908: 189–197, 6/1908: 217–224, 7/1908: 249–258, 1/1914: 4–8, 3–4/1914: 79–83, 5–6/1916: 121–214, 2/1921: 46–54, 3/1921: 78–82, 1/1925: 14–23, 2/1925: 92–100, 6/1925: 234–240, 7/1925: 286–292, 8/1925: 335–336, 8/1927: 479–480, 1/1930: 2–6, 6/1930: 289–291, 8/1933: 353–368, 9/1933: 436–446, 10/1933: 479–492, 10/1934: 454–455; H. Rosenthal. Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel. 42–60, 86–92 jm* (Tln 2010 [1912]); *Virmalised 11.1.1914: 12–14; G. Suits. Eesti lugemiseraamat I: 120–121* (Helsingi 1916); *Tallinna Teataja 17.3.1916: 2, 18.3.1916: 2; Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat IX: 1–8* (Trt 1917); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu. 49–52* (Trt 1922); *Vaba Maa 30.6.1923: 8, 1.7.1923: 8; M. Kampmaa. Eesti kirjandusloo peajooned. Esimene jagu. 285–313* (Tln 1924); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu I: 14 jm* (Uppsala 1953 [1925]); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu koolidele I: 222–235* (Trt 1925); *Õitsituled V: 19–20* (Tln 1926); *Ühistegevus Eestis 1902–1927. 11–13* (Tln 1927); *Õitsituled VII: 11–15* (Tln 1928); *Õitsituled VIII: 19–21* (Tln 1929); *Eesti Muusika Kuukiri 2/1929: 34–43, 3/1929: 72–74; E. Laaman. Erakonnad Eestis. 15* (Trt 1934); *Ühistegelised Uudised 20.9.1935: 4; H. Helm.*

Lühike eesti ajakirjanduse ajalugu (Trt 1936); A. Tammann. *Johann Voldemar Jannsen* (Tln 1938); *Nädal Pildis* 11/1938: 244–245; H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 16–17 jm (Trt 1939); *Tartu Eesti Põllumeeste Selts 1870–1940*. 23–26, 30 jm (Trt 1940); *Uus Eesti* 9.6.1940: 6; V. Miller. *Minevikust tulevikku*. 7–42 (Tln 1972 [1940–41]); *Rahva Hääl* 19.5.1944: 3; *Looming* 6/1957: 918–924, 12/1964: 1901–1910, 12/1967: 1889, 5/1969: 749–753, 10/2006: 1557–1571; *TRÜ Toimetised*. Vihik 51: 81–101 (Trt 1957); *Tartu Riiklik Ülikool* 14.6.1957: 3; *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 154–171 (Tln 1958); *Väliseestlase kalender 1964*. 61–62 (New York 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 362–364 (Tln 1963); K. Mihkla. *Lydia Koidula elu ja looming*. 23–30, 66–77 jm (Tln 1965); *Meie Tee* 1-2/1965: 25–28, 7-8/1969: 123–124; J. Peegel. *Eesti ajakirjanduse algus*. 135–138 (Tln 1966); A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 232–235, 274–276 jm (Tln 1966); EKA II: 128–157 (Tln 1966); *Väliseestlase kalender 1969*. 39–40 (New York); *Keel ja Kirjandus* 4/1968: 203–207 jm, 5/1969: 293–301, 6/1969: 355, 7/1971: 413–417, 7/1978: 398–409, 7/1984: 414–415, 9/1996: 601–605, 12/1999: 851–864, 5/2001: 312–323, 11/2001: 765–777, 12/2001: 853–867, 9/2007: 731–745, 4/2014: 285–289; *Tulimuld* 4/1968: 209–212, 1/1978: 17–26; *Edasi* 9.2.1969: 2; *Eesti Päevaleht* 1.8.1969: 2; *Sirp ja Vasar* 16.5.1969: 6, 31.3.1978: 3, 12.2.1988: 3, 19.5.1989: 13; *Kodumaa* 1.7.1970: 5, 16.6.1982: 7, 11.11.1987: 5; *Fakt, sõna, pilt* VI: 18–26 (Trt 1971); *Mõnda mineviku Tartust*. 12–14 (Tln 1972); R. Põldmäe. *Kirjamehi mitmes mõodus*. 114–147 (Tln 1973); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 45–46 jm (Tln 1976); R. Põldmäe. „*Vanemuise*” *selts ja teater 1865–1880*. 12–16 jm (Tln 1978); E. Jansen, J. Peegel (koost). *C. R. Jakobsoni „Sakala” ja eesti ajakirjanduse teed*. 24–32 (Tln 1979); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 87–88 (Tln 1980); *Eesti kirjanike ja kultuuritegelaste pedagoogilisi vaateid*. 55–64 (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 350 (Tln 1984); *XII Eesti raamatuteaduse konverents*. 25–28 (Trt 1985); L. Andresen. *Eesti kooli vanem ajalugu*. 117 (Tln 1985); *Kalender 1990*. 62–65 (Tln 1989); *Kodumaa* 11.7.1990: 6; *Õhtuleht* 13.7.1990: 2; [H. Rebane.] *Johann Voldemar Jannsen* (Tln 1990); J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis*. 20, 22 jm (Tln 1991); *Agraarteadus* 4/1992: 257; *Pärnu Postimees* 16.5.1992: 1, 19.5.1992: 3, 20.5.1992: 3, 9.11.2002: 9, 19.12.2002: 10, 6.1.2007: 6, 19.1.2007: 14, 2.1.2007: 11, 6.1.2007: 6, 19.1.2007: 14, 20.1.2007: 7, 24.3.2007: 7, 5.6.2007: 13, 16.5.2009: 7, 28.11.2015: 19; *Eesti ajakirjanduse...* 92–102, 115–134 jm (Trt, Tln 1994); *Raamatukogu* 2/1994: 5–7; *Eesti Sõnumid* 17.5.1994: 4; *Akadeemia* 5/1994: 963–980, 2/2012: 231–257; *Raamatukogu* 4/1995: 27–28; M. Laar. *Raamat Jakob Hurdast*. 35, 77–78, 96–97 jm (Trt 1995); *Kleio* 2/1996: 34–38; *Mägeraude karjapoiss* 2. 105–114 (Trt 1997); *Padyza* 1/1997: 114–116; *Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos*. I: 115 jm (Trt 1998); *Mis on see ise. Tekst, tagapõhi, isikupära*. 225–250 (Tln 1999); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus*. 113–114, 123 jm (Tln 2000); *Diarium. Johann Voldemar Jannseni Pärnu päevik*. 166–177 (Pärnu 2001); A. Vinkel. *Viimased vaod*. 168–178 (Tln 2002); *Sakala kalender 2004*. 44–47 (Põltsamaa 2003); H. Palamets. *Lugusid toonasest Tartust*. 128–129 jm (Trt, Võru 2003); *Kulturgeschichte der baltischen Länder in der frühen Neuzeit*. 463–480 (Tübingen 2003); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 83, 109, 168, 386 jm (Trt 2004); *Pärnu kultuurielu 2004*. 140–141 (Pärnu 2005); L. Neuman. *Kõrge vaim on meie vari*. 339–340, 353 jm (Trt 2005); M. Salupere. *Postipapa. Mitmes peeglis, mitmes rollis* (Tln 2006); *Journal of Baltic Studies* 2/2006: 163–178; *Tartu Postimees* 15.11.2006: 8, 21.1.2009: 8, 23.2.2016: 2; V. Reiman. *Mis meist saab?* 148–185 (Trt 2008); *Variatsioonid Eestis muusikale*. 126–137 (Tln 2009); V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010*. 7–11 jm (Trt 2010); *Teadusinnovatsiooni tee praktikasse*. 93–110 (Trt 2013); M. Lipp. *Minu elumälestused*. 67 jm (Trt 2013); *Rändaja Anna*. 74 (Tln 2014); *Elo* 4/2014: 15, 5/2014: 37; *Elukiri* 1/2015: 94; J. Juske. *Lood unustatud Pärnust*. 151–153 (Tln 2015); *Suomen sillan kulkioita*. 175–282 (Helsingi 2015); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 376–392 (Trt 2015); V. Paatsi. *Rännates Gutenbergi galaktikas*. 9–29, 248–266 jm (Trt 2016); *Postimees*. AK

29.10.2016: 10; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 159–160, 167–171 jm (Tln, Trt 2016); M. Puhvel. *Lydia Koidula. Elu ja aeg*. 11–45 jm (Tln 2016); *Vändra hariduse lood*. I. 36–39 (Pärnu 2017); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 11–17 (Tln 2017); S. Zetterberg. *Rändajad Soome sillal*. 195–197 jm (Tln 2017); *Tartu Postimees* 22.6.2018: 8; J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 80–85 (Tln 2018); K. Tuisk (1993). Johann Voldemar Jannsen Aasia maade probleemidest 1850.–1870. aastatel. (TRÜ ajaloo .... diplomitöö; käsikiri .....).

Jannsen, Lydia → Koidula

Jans, Johan Vidriku/Värdi p (7.2./26.1.1880 Elva, Aakre vald, Tartumaa – 21.12.1941 Solikamsk, Molotovi [Permi] oblast), poliitikategelane, advokaat, pangandustegelane. Vabadiku poeg. Lõpetas Rõngu kihelkonnakooli 1898, sooritas koduõpetaja eksami Trt Aleksandri gümnaasiumi juures 1908, lõpetas Tln Aleksandri gümnaasiumi 1911 (eksternina), õppis TUs õigusteadust 1911–15. Telegrafistiõpilane 1898–1900, telegrafist Tln-s 1900–01 ja 1908–11, sõjaväeteenistuses Varssavis 1901–04. Oli Soomes maapaos 1906, poliitilise tegevuse tõttu lühidalt arreteeritud 1907, 1917–18 (bolševike ja sakslaste poolt) ja 1923. Sõjapõgenike abiorganisatsiooni Põhja-Balti Komitee ametnik 1915–16, vandeadvokaat **R. Eliaseri** abi Tln-s 1916–17, Trt maakonnavalitsuse juriskonsult 1920–22, vandeadvokaat Trt-s 1922–29, Eesti Maapanga juhatuse liige 1929–34, direktor 1934–40. ESDTP üks asutajaid kevadel 1917, Trt maavalitsuse esimees 1917–19, Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–21, 1923–26 ja 1929 (ESDTP > ESTP nimekirjas). Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1.7.1941 (§58-10, 58-11, menševistlik tegevus 1917–18, nõukogudevastased kogunemised 1940), suri eeluurimisvangistuses Ussollagis. Rehabiteeritud 19.2.1992.

Ajalehe *Olevik* (Trt) toimetuse liige 1904–05; vasakpoolse ajalehe *Hommik* ja selle lisalehe „*Hommik'u*“ lisa väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 11.1906–3.1907, ilmus 27 nr); päevalehe *Sõnumed* > *Tulevik* alaline kaastöötaja Trt-s (1906–07). Hiljem nooreestlaste ajakirja *Vaba Sõna* (Trt) üks asutajaid, toimkonna liige 1914–15 ja kaastöötaja, päevalehe *Sotsiaaldemokraat* (Tln) peatoimetaja 1.1919. Tegi kaastööd ajakirjadele *Üliõpilaste Leht* (Trt), *Õigus* (Trt), *Maaomavalitsus*, *Üliõpilasleht* (Trt), *Akadeemia* (Trt), päevalehtedele *Postimees* (Trt), *Päevaleht*, *Tallinna Teataja*, *Uus Sõna* (Trt), ESTP päevalehele *Rahva Sõna*, sotsiaaldemokraatlikule ajalehele *Tulevik* jm.

T: mälestusteraamat „Mälestusi ja vaatlusi“ I (Trt 1940; 2008); brošüürid „Kas oleme kohustatud võõrandatud mõisate eest tasu maksma?“ (Tln 1926), „Demokraatia ja diktatuur“ (Tln 1934).

A: ÕT I: 46; 2RK; EBL; EAT; EE; EBLtk; ERAKT; EEtK; AA2; VjV; EAd; ISIK; OkM; *1905. a. revolutsiooni päevilt*. 122–127 (Tln 1931); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 135–144 (Trt 1938); *Postimees* 6.2.1940: 6; J. Lattik. *Teekond läbi öö*. Esimene osa. 231 jm (Trt 2015 [1950]); M. Raamot. *Minu mälestused*. 173 (Tln 2010 [1962]); *Keel ja Kirjandus* 5/1970: 300; J. Saat. K. Ast Rumor. *Aegade sadustus*. I–III: 430–434 (Tln 2010 [1972–76]); *Nõukogude võim Eestis*. 73, 120–122 jm (Tln 1975); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 116–117 jm (Tln 1993); H. Harro. *Ajakirjanduse õiguslik regulatsioon Eestis*. 68–70 (Trt 1994); *Jüri Vilms mälestustes*. 592 jm (Trt 1998); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 33–34, 49–51 jm (Trt 1999); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 221 jm (Tln 2001); *Akadeemia* 7/2004: 1660; *Iseseisvusmanifest*. 295–296 jm (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 323 (Tln 2014); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 410 jm (Trt 2018); ERAF.130SM.1.14720.

Jansen, Helmi-Marie Tõnise t (–1908 Tamman, 1908–20 Press; 15.3.1889 Viljandi –

5.3.1960 Tln), ajakirjanik, naisliikumise tegelane. Tisleri tütar. Õppis Tln kõrgemas tütarlastekoolis 1901–08, Petrogradi konservatooriumis laulmist 1915–17. Elas Petrogradis 1914–17, seejärel Tln-s. Töötas tarvitajateühingu Oma sekretärina ja naisringide organiseerijana 1930–40. Alates 1917 tegutses naisliikumises, oli Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Eesti Naisorganisatsioonide Liidu juhatuse liige 1923–30. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Tln Juudi ühispanga komissar 1940–41, seejärel tõmbus viletsa tervise tõttu avalikust elust tagasi.

Esimese kaastöö avaldas ajalehes *Päevaleht* 1911, töötas lehes korrektorina ja sõnumite tõlkijana 1911–12. Seejärel oli ajalehe *Pealinna Teataja* (Petrograd 1914–17) talituse liige, korrektor, toimetuse liige, vastutav toimetaja 1915–17; päevalehe *Sotsiaaldemokraat* toimetuse liige 1919–20; seejärel meelelahutusliku noorsooajakirja *Ronk* vastutav ja tegevtoimetaja 1923–26; sotsialistide päevalehe *Rahva Sõna* toimetuse liige 1927–29; nädalalehe *Õpilasleht* vastutav ja tegevtoimetaja 1933–34; nädalalehe *Õpetajate Leht* vastutav toimetaja 1934–35; nädalalehe *Ühistegelised Uudised* naistelehekülje toimetaja 1931–40. Kirjutas poliitilistel teemadel, sotsiaalhoolekandest, naisküsimumustest, kultuurist. Avaldas fõljetone ja poliitilisi kirjutisi ka teistes väljaannetes, sh ajakirjas *Olion* (Trt, Tln), noorsotsialistide ajakirjas *Rünnak*, naiste karskusliidu ajakirjas *Eesti Naine* (Trt). Kaasaegsed nimetasid teda teravaima sulega eesti naiseks. EAL liige 1919–29, juhatuse liige 1919–20.

T: mõned tõlketeosed saksa ja inglise keelest (1923–29), sh Cervantese „Don Quijote la Manchast” (Tln 1923).

A: EAT; EE; VjV; EE14; *Peatükke*. 211; ISIK; NEP; *Rahvaleht* 23.2.1933: 5, 14.3.1939: 12; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 84 (Tln 2010 [1936]); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 287, 292–293, 295–296 (Trt 1936); *Päevaleht* 10.2.1938: 5; *Postimees* 14.3.1939: 8; *Uus Eesti* 15.3.1939: 7; *Nõukogude Õpetaja* 28.7.1973: 4; *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 125 (Toronto 1980); *Eesti rahva elulood* I: 224–230 (Tln 2003); *Akadeemia* 7/2004: 1660; T. Tamman. *August Torma – sõdur, saadik, salaagent*. 43 (Tln 2011); L. Kangru (1987). Ajakiri „Eesti Naine” aastatel 1924–1940. 44 jm (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); A. Mesikepp (1991). Eesti noorsooajakirjad 1920–1930. 16–17 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Janson, Aleksei Kirilli p (Алексей Кириллович Янсон; ps Kinofiil; 4.10./21.9.1866 Rakvere – 18.9.1941 Tln), pedagoog, kooli- ja haridusjuht. Õigeusu preestri poeg. Õppis Tln Aleksandri gümnaasiumis 1875–84, Peterburi ülikooli füüsika-matemaatika teaduskonnas 1884–88, *cand math*. Tln 4. linnakooli õpetaja-juhataja 1888–91, Harju- ja Läänemaa rahvakoolide inspektor 1891–94, Peterburi kubermangu rahvakoolide inspektor 1894–1900; seejärel töötas üle 15 aasta koolijuhina Novgorodis, Vologdas ja Peterburis/Petrogradis, oli Ülevenemaalise Linnade Liidu haridusosakonna juhataja 1917–19. Opterus Eestisse 1920. Töötas haridusministeeriumis 1921–27 (nõunik 1921–22, vene rahvasajjade sekretär 1922–27), pani aluse Tln Linna Pedagoogilisele Muuseumile 1922 ja oli selle juhataja 1922–41. Kuulus pikka aega Eesti Õpetajate Liidu juhatusse, osales aktiivselt vene kultuuriseltside tegevuses Tln-s. Juhtis Eesti Sotsialistliku Töölise Partei vene sektsiooni 1926–34; Riigivolikogu / ENSV Ülemnõukogu liige, abiesimees 1940–41. Arreteeriti ja hukati Saksa okupatsioonivõimude poolt.

Nädalalehe *Õpetajate Leht* vastutav toimetaja 1930–34, hiljem kaastöötaja. Kirjutas artikleid vene kultuurist Eestis, tegi aktiivselt kaastööd vene ajalehtedele Eestis, kogumikule „День русского просвещения“, ajakirjale *Вестник Союза русских просветительных и благотворительных обществ в Эстонии* (Tln) jt.

A: EAT; EE14; EKoBL; VjV; *Postimees* 3.10.1936: 7; *Korp! Sakala album*. 177–178 (Stockholm 1952); M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 70, II: 177–179 (Stockholm 1965);

Kui kõik alles tärkas. 80, 140 (Tln 1973); *Nõukogude Õpetaja* 21.7.1973: 4, 28.7.1973: 4; V. Horm (1974). Aleksei Janson. (käsikiri TLÜAR); *Nõukogude pedagoogika ja kool.* XII: 47–58 (Tln 1975); XV: 10–87 (Tln 1977); EAA VI: 152–155 (Trt 1991); M. Graf. *Eesti rahvusriik.* 203 (Tln 1993); *Эстония* 25.3.1994: 3; С. Г. Исаков. *Русские в Эстонии 1918–1940. Историко-культурные очерки.* 377–381 (Trt 1996); *Eesti Päevaleht* 15.4.2004: 6; ERA.28.2.3867.

Janson, Nikolai Mihkli p (Николай Михайлович Янсон; ps Nicolai Vasar; Pambu Peedu; 6.12./24.11.1882 Peterburi – 20.6.1938 [teistel andmetel 4.10.1941] Moskva), poliitikategelane, lukksepp. Puutöölise poeg. Õppis Kroonlinna algkoolis 1894–96. Oli lukksepa õpipoiss Kroonlinnas 1896–1900, töötas lukksepana Peterburis 1901–05 ja Tln-s Volta tehases 1905–06. VSDTP liige alates 1905, arreteeriti revolutsioonilise tegevuse eest 1.1906, saadeti asumisele Tobolski kubermangu. Põgenes, varjas end Peterburis, Poolas, Narvas ja Tln-s; sügisel 1907 põgenes USAsse, töötas lukksepana. Juunis 1917 tuli koos **H. Pöögelmanniga** tagasi Eestisse, oli VSDTP Tln komitee ja VSDTP Põhja-Balti organisatsioonide büroo liige 1917–18. Arreteeriti Saksa okupatsiooni ajal ja saadeti Vene NFSVsse 4.1918. Samaara metallitehase lukksepp 1918–19, direktor 1919–21, juhtivatel kohtadel ametiühingutes ja rahvakomissariaatides 1919–28, Vene NFSV kohtu rahvakomissar 1928–30, Vene NFSV rahvakomissaride nõukogu esimehe esimene asetäitja 1930–31, NSVL veetranspordi rahvakomissar 1931–34, Põhja mereteede peavalitsuse ülema asetäitja 1934–37, sh organiseeris vangide transporti sunnitöölaagritesse. Arreteeriti 6.12.1937, mõisteti süüdi spionaažis ja kontrrevolutsioonilises organisatsioonis osalemises, hukati. Rehabiliteeritud 12.1955.

Kaastööd ajakirjandusele alustas 1906, avaldas kirjutisi ajalehtedes *Kiir* (Peterburi 1906–07), *Hommik* (Trt 1906–07), radikaalsotsialistlikus päevalehes *Sõnumed* (1906–07). Ameerikas elades oli sotsialistliku ajalehe *Uus Ilm* (New York) väljaandja ja üks aktiivsemaid kaastöötajaid 1909–17, avaldas artikleid, vesteid ja luuletusi. Tegi kaastööd ka ajalehtedele *Töomees* (San Francisco) 1908, *Kiir* (Narva 1912–13), *Kiir* (1917), *Maatamees* (1917–18), *Eesti Teataja* (1917–18), *Edasi* (Petrograd/Leningrad) 1921–32.

A: ENE; E(N)E; EE14; MerLe; ISIK; *Päevaleht* 21.1.1928: 5; *Postimees* 7.11.1930: 3, 27.–28.11.1934: 5; *Meie Tee* 2/1951: 22, 3-4/1975: 39, 11-12/1975: 180; *Nõukogude võimu eest.* 52 (Tln 1957); *Revolutsiooni lipukandjad.* I: 51–54 (Tln 1962); E. Plotnik. *Hans Pöögelmann.* I: 163, 183, 236–237 jm (Tln 1965); *Koidikul.* 141 jm (Tln 1967); *Они служили народу.* 302–310 (Kuibošev 1968); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis.* 61, 105 jm (Tln 1975); *Keel ja Kirjandus* 5/1976: 289–295, 7/1976: 430, 4/1980: 206–207; *VEKSA kalender* 1979. 93–96 (Tln 1978); *IX Eesti raamatuteaduse konverents.* 23–24 (Trt 1979); „*Uus Ilm*“ 70. 40–41 (Tln 1980); *Kodumaa* 1.12.1982: 7; M. Graf. *Eesti rahvusriik.* 220–221 (Tln 1993); R. Majak. *Omade juures vangis.* 225 jm (Muraste 2012).

Janson, Richard Jüri p (6.11.1891 Mäo vald, Harjumaa – ?), ettevõtja. Talunike poeg. Järvamaa maakonnannõukogu liige kevadel-suvel 1917. Paide telliskivivabriku üks omanikke 1920. aastatel. Järva maakonnavalitsuse liige 1925.

Maakonnalehe *Järvamaa* (Paide) väljaandja 1925–31, vastutav toimetaja 1925–29. Ajaleht alustas ilmumist nädalalehena, alates 1926 ilmus kolm korda nädalas. Majandusraskuste tõttu müüs J. lehe 1931. a **J. Loosalule**, järgmisel aastal jäi *Järvamaa* seisma.

A: *Järvamaa.* 2: 334 (Tln 2009), 3: 363 (Tln 2009); ERA.1.7.544.

Jantševetskaja, Varvara (sünd Magierowski; Варвара Помпеевна Янчевецкая (Магеровская); 4.12.1851 (vkj) – 7.2.1933 Moskva), ajakirjanik (esimene professionaalne vene naisajakirjanik Eestis), tõlkija. Saporozje kasakate soost; **G. Jantševetski** abikaasa, **H.**

Grani ja D. Jantševetski ema. Elas Tln-s alates 1886.

Taotles 1886 luba ajalehe *Ревельский маяк* väljaandmiseks, kuid ei saanud seda. Päevalehe *Ревельские известия* toimetaja-väljaandja 1893–1907, väljaandja 1905, 1908–10. Ajalehe tegemisel osales kogu perekond: 1890. aastatel oli lehe üldine juhtimine abikaasa Grigori J. käes, Varvara J. tegi kõikvõimalikke toimetamistöid, kirjandusrubriikides osalesid pojad Dmitri J. (1873–193?) ja Vassili J. (1875–1954); hiljem oli lehe toimetaja tütar H. Gran (1879–?). Leht toetas ametlikku venestuskurssi võrdlemisi korrektset ja rahulikus toonis, sellel olid oma korrespondendid mitmes Eesti väikelinnas (kuid mitte Tln-s ja Trt-s). Aastatel 1894–1900 ilmus rubriik „Эстонская печать” > „Из эстонской печати”, kus -k- (**J. Kõrv?**) andis ulatuslikke ülevaateid eesti ajakirjandusest.

A: *Eesti ajakirjanduse...* 313–316 (Trt, Tln 1994); *Учитель* 4/2013: 76–79, 5–6/2013: 90–96; EAA.101.1.1373.

Jantševetski, Dmitri (Дмитрий Григорьевич Янчевецкий; 4.5.1873 (vkj) Kiiev – 1934?), idamaade uurija, ajakirjanik, kirjanik. Pedagoog **G. Jantševetski** ja ajakirjanik **V. Jantševetskaja** poeg, **H. Grani** vend, aadlipäritolu. Elas Tln-s alates 1886. a. Lõpetas Tln Aleksandri gümnaasiumi, õppis Peterburi ülikoolis ida keelte teaduskonnas. Arreteeriti 1927, mõisteti 10 aastaks vangilaagrisse, kandis karistust Solovki laagris Solovetsi saartel. 1933 vabastati ja saadeti asumisele Kostromasse.

1890. aastate lõpus – 1900. aastate alguses saatis Kaug-Idast ja Hiinast reisimärkeid ajalehele *Ревельские известия*. Sel ajal oli ta ajalehe *Новый край* (Port Artur) korrespondent. Vene–Jaapani sõja ajal oli Vene armee ametliku rindeajalehe *Вестник Маньчжурской армии* / *Вестник маньчжурских армий* toimetaja (1904–06), seejärel päevalehe *Новое время* (Peterburi) reporter.

T: päevikumärkmetele tuginev raamat bokserite ülestõusust Hiinas “У стен недвижного Китая” (Peterburi, Port Artur 1903; Moskva 2013), mälestused “1900. Русские штурмуют Пекин” (Moskva 2008), essekogumik “Гроза с Востока. Задачи России; Задачи Японии на Дальнем Востоке” (Tln 1907, 1908).

A: Д. Янчевецкий. *Гроза с Востока*. (Tln 1907); *Eesti ajakirjanduse...* 314; *Учитель* 3/2014: 69–72, 5-6/2014: 60–63, 1/2015: 78–84; <http://solovki-monastyr.ru/abbey/soviet-period/slon/401/>

Jantševetski, Grigori (Григорий Андреевич Янчевецкий; 8.2.1846 (vkj) Ukraina – 14.4./31.3.1903 Peterburi), pedagoog (riiginõunik), tõlkija. Vaimuliku poeg, **V. Jantševetskaja** abikaasa, **H. Grani** ja **D. Jantševetski** isa. Lõpetas Volõõnia vaimuliku seminari 1867, Kiievi Püha Vladimiri ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna 1871, *cand philol* 1872. Õpetas antiikkeeli Pavel Galagani kolledžis, Kiievi gümnaasiumites 1874–76 ja Riia gümnaasiumites 1876–81. Riia Aleksandri gümnaasiumi direktori kt 1882–86, Tln Aleksandri gümnaasiumi direktor 1886–91, Tln Nikolai gümnaasiumi direktor 1891–1902.

Andis välja ja toimetas ajakirja *Гимназия* (Tln 1888–1900) ja selle nädalalisa *Педагогический еженедельник* (1893–96, 1899). *Гимназия* oli esimene filoloogia- ja pedagoogikaajakiri Eestis, kuid suunatud kogu Venemaa lugejaskonnale, sellel oli üle 300 kaasautori kogu Venemaalt. J. avaldas artikleid klassikalisest filoloogiast, antiikkeelte õpetamise metoodikast, Homerose proosatõlkeid. J. osales aktiivselt ka päevalehes *Ревельские известия* (1890. aastatel oli just tema lehe üldjuht), mille toimetaja-väljaandja oli tema abikaasa Varvara J.

T: antiikkirjanduse tõlked vene keelde; artiklikogumik Eestimaa kubernerit Šahovskoi mälestuseks „Венок на могилу” (Tln 1896; koost, toim); trükkis ilmus J. rikkaliku gaamatukogu kataloog „Список книг библиотеки Г. А. Янчевецкого” (Tln 1902).

A: EE14; E. Ветнек (koost). *Указатели алфавитный и систематический (авторов и статей) за 1888–1897 гг. к журналам „Гимназия” и „Педагогический еженедельник”*.

Lk III–IV (Tln 1898); *Исторический вестник* 5/1903: 798–799; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 192 (Tln 1974); *Kooliühenduslane* 1/2000: 8–11; *Таллинн* 19–20/2000: 90–94; *Русский биографический словарь: в двадцати томах*. Т. 17, Ш–Я: 455–456 (Moskva 2001); *Учитель* 4/2013: 76–79, 5–6/2013: 90–96; Т. Червова (2001). Из истории общественной и культурной жизни русских в Таллинне в 1880–1905 гг. 106–113 (Tln Pedagoogikaülikooli kultuuriteooria kateedri magistritöö); EAA.101.1.1373.

Jarmerstedt, Wilhelm Konrad von (ka Järmerstedt; Jarmersted; 22./10.11.1838 Liivimaa – ?), jurist. Õppis TÛs õigusteadust 1859–63, *cand jur.* Töötas Valmieras kreisikohtu sekretärina, seejärel oli Riias Liivimaa õuekohtu protonotar ja ka advokaat.

Päevalehe *Rigaer Tageblatt* väljaandja 1885–87 (koos **C. Bornhauptiga**), lehel ilmus ka muusikalisa *Musikalische Beilage der „Rigaer Tageblatt“* (26 nr aastas).

A: AA1.

Jaska, Elmar Hendriku p (2.5./19.4.1910 Kärstna vald, Viljandimaa – 8.10.1980 Ottawa, Kanada), põllumajandusteadlane, agraarökonomist. Sepa poeg. Õppis Tõrva ühisgümnaasiumis 1922–28, õppis TÛs agronoomiat 1928–34; *mag agr* 1937 (TÛ); *dr agr* 1938 (TÛ); praktiseeris, täiendas end Hollandis 1930, Jena ülikoolis 1945, Ottawa Carletoni ülikoolis 1952, Chicago ülikoolis 1954. Töötas Põllutöökoja raamatupidamistalituses 1932–33, oli Riigi Statistika Keskbüroo statistik-agronoom, statistikanõukogu sekretär 1933–35, samal ajal ka Põllumajanduse Konjunktuuribüroo põllumajandus-eriteadlane, Konjunkturiinstituudi eriteadlane ja nõunik 1933–38. Saksa okupatsiooni ajal oli Põllumajanduslike Ühisuste Keskliidu abidirektor. Põgenes 1944 Saksamaale, töötas Jena ülikoolis. 1949 emigreerus Kanadasse. Töötas Kanada põllumajandusministeeriumis Ida-Euroopa põllumajanduse eksperdina 1949–69, rahvusvahelise koostöö talituse põllumajandussektsiooni juhina 1969–78. Osales pagulasseltside tegevuses Saksamaal ja Kanadas, samuti rahvusvahelistes põllumajandusorganisatsioonides.

Toimetas Põllumajandusliku konjunktuuribüroo ajakirja *Põllumajanduseturg* turgude osa 1933–34. Tegi kaastööd ka ajakirjadele *Konjunktuur*, *Uus Talu*, *Agronoomia* (Trt), toimetas nädalikirja *Majandustead* või- ja kanamunaturu ülevaateid. Saksa okupatsiooni ajal toimetas põllumajandusliku ühistegevuse kuukirja *Ühistu* (1941–44, ilmus 18 nr). Saksamaal oli Augsburgi põgenikelaagri ajalehe *Eesti Rada* väljaandja ja peatoimetaja 1946, vastutav toimetaja 1946–49. Kanadas oli põllumajandusministeeriumi välisosakonna ajakirjade *Agriculture Abroad* ja *L'agriculture l'étranger* abitoimetaja 1964–68 ja toimetaja 1968–78. Saksamaal oli DP ajakirjanike liidu abipresident.

T: üle 300 artikli, mõned brošüürid ja pikemad käsitlused agraarpoliitikast, sh “A case study of agriculture in the Estonian SSR” (Ottawa 1978), “Economic significance of agricultural investments in the Soviet Union” (Ottawa 1979).

A: AA3; ETeadVK; EP; EE14; ETeadBL; VEPER; *Agronoomia* 11/1938: 849; *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 115–116 (Stockholm 1966); *Meie Side* 1-2/1970: 30–31, 2/1980: 25–26; *Meie Elu* 24.4.1980: 8; *Vabade Eestlaste Põllumajandusliit. Aastaraamat*. XVIII: 64 (Stockholm 1982); *Korporatsioon Rotalia võõrsil 1944–1987*. 42, 53, 81 jm (Toronto 1988); *Agraarteadus* 2/1990: 269, 2/2000: 189; F. Kool. *DP Kroonika*. (Lakewood 1999); 763–764; *Eesti Rada* 4/2005: 3; EAA.2100.1.3535; EAA.2100.1.3536.

Jelatšitš, Gavriil (Гавриил (Гаврила) Александрович Елачич; ps Г. Де-Бужим; Гавр. Гавр. Е-ч; Н. Ел-ч; Г. А. Е.; Г. Е; 1894 – 1941 Belgrad), luuletaja, ajakirjanik. Liitus Loodearmeeaga. Põgenes koos abikaasa **N. Rudnikovaga** Narva, sealt Tln-sse. 1921. a lahutas abielu ja lahkus Eestist Jugoslaaviasse. Hukkus Saksa lennuväe pommirünnakus.

Oli üks peamisi kaastöötajaid Tln ajalehes *Свободная Россия* (8.–9.1919) > *Свобода России*

(9.1919–6.1920) > *За свободу России* (6.–8.1920). Tegi kaastööd päevalehele *Последние известия* (Tln) 1921. Kirjutas rindekroonikat (hüüdnimi “Judenitši armee kroonik”) ja jutustusi. Avaldas luuletusi kirjanduslikes nädalalehtedes *Облака* (Tln 1920, ilmus 4 nr) ja *Отклики* (Tln 1921, ilmus 3 nr) ning ajakirjas-almanahhis *На Чужбине* (Tln 1921, ilmus 1 nr).

A: И. Ф. Масанов. *Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей*. Т. 1: 333 (Moskva 1956); С. Г. Исаков. *Очерки истории русской культуры в Эстонии*. 336–337 (Tln 2005); ГАРФ Р-6502, оп. 1, д. 374; РГАЛИ 2482, оп. 1, д. 171.

Jensen, Jaan Julius Jüri p (ps Sen Jen; Sen-Sen; 29.9.1904 Rõusa küla, Uue-Vändra vald, Pärnumaa – 27.7.1967 Tln), karikaturist, raamatugraafik. Talunike poeg. Õppis Pärnu gümnaasiumis 1918–20, Tln Kaarli koguduse eragümnaasiumis 1920–24, Eesti Kujutavate Kunstnikkude Keskühingu studios A. Janseni ja P. Areni juures 1923–24. Sõjaväeteenistuses 1927–28. Kunstnik-dekoraator Tln kinodes Grand-Marina, Endla, Bi-Ba-Bo 1924–27 ja 1928–32, samuti tarbegraafik, harrastas kirjakunsti (plakatid, auaadressid, kutsekaardid jms). Suvel 1941 evakueerus Venemaale, Usbeki NSV Andžani kultuuri- ja puhkepargi kunstitöökoja kunstnik 1941–42. Mobiliseeritud Nõukogude armeesse 1942. Tln tarbekunsti instituudi õppejõud 1946–50, vabakutseline kunstnik, raamatuillustraator 1950–67. Kunstifondi juhatuse esimees 1950–62, Eesti Nõukogude Kunstnike Liidu juhatuse esimees 1962–67. ENSV teeneline kunstitegelane 1957, ENSV rahvakunstnik 1963.

Alates 1928 avaldas karikatuure kõmulehes *Uudisleht*, oli *Uudislehe* illustraator 1932–40 (teistel andmetel kuni 1937), lisaks illustreeris kõiki **J. Loosalu** kirjastatud väljaandeid (*Maaleht*, *Jutuleht* jt). Kirjutas ka vesteid (Vana hiinlane Sen-Sen), reportaaze, (spordi)sõnumeid. Tema kaaneillustratsioone ja -kujundusi ning karikatuure ilmus ka nädalalehes *Jaan Kägu*, ajakirjades *Anekdooidid ja naljad*, *Kaitse kodu!*, *Eesti Spordileht*, *Tuletõrje Teated*, *Õhu- ja gaasikaitse* (1938–40), EAL suvealbumis „Ahoi!”, Tln Spordipressi Klubi almanahhis „Spordi Magasin“ (1933–35). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas illustraatorina ajakirjas *Õhu- ja gaasikaitse* 1940 ja päevalehes *Советская Эстония* (Tln) 1941, avaldas karikatuure kultuurilehes *Sirp ja Vasar*. Teise maailmasõja ajal tegutses Jaroslavlis eesti kunstnike grupis 1942–43, tegi karikatuure, plakateid, illustreeris ja kujundas eestikeelseid väljaandeid. Mh levitati tema karikatuure sakslaste okupeeritud Eestis lendlehtedena. Oli ajalehe *Rahva Hääl* (Moskva, Leningrad, Tln) kunstnik 1943–46, tegi illustratsioone-karikatuure ka ajalehtedele *Talurahvaleht* (Leningrad, Tln), *Tasuja* ja *Советская Эстония* (Leningrad, Tln). Samuti oli väljaande *Fotoleht* kunstnik 1944–45 (*Fotoleht* ilmus suureformaadilise trükitud (foto)seinalehena, tiraažiga 3000–5000). Satiiriajakirja *Pikker* karikatuuriiosakonna juhataja 1945–46, toimetuskolleegiumi liige 1945–46 ja 1957–59, tegi karikatuure kultuurilehele *Sirp ja Vasar*. Teise maailmasõja aegsetes karikatuurides naeruvääristas fašismi, pärast sõda kritiseeris argielu väärnähtusi (bürokratiat, väikekoodanlikkust, omakasu jms). EAL liige 1937–40.

T: karikatuurikogumikud „Vastukarva” (Tln 1960), „Sõbralikud šaržid” (Tln 1966; kaasautor), „Карикатуры, шаржи” (Moskva 1967); lasteraamatute illustratsioonid, arvukalt raamatute kaanekujundusi (1937–64).

A: ENE; Jaaksoo; E(N)E; EKABL; EE14; *Peatükke*. 211–212; *Vändra*; ISIK; J. Jensen. *Vastukarva*. 5–16 (Tln 1960); *Eesliinil*. 329 (Tln 1962); *Kunst* 4/1962: 10–13; *Kultuur ja Elu* 9/1964: 12–15; *Sirp ja Vasar* 25.9.1964: 5, 4.8.1967: 5, 28.9.1979: 9, 28.9.1984: 11; *Kodumaa* 30.9.1964: 4, 2.8.1967: 4, 16.8.1972: 7, 2.10.1974: 7, 26.9.1979: 7; L. Promet. *Imelik raamat*. 51 (Tln 1965); *Kunst* 2/1967: 83; *Noorte Hääl* 29.7.1967: 3, 29.9.1974: 2; *Kui kõik alles tärkas*. 38, 64–65 jm (Tln 1973); *Mana* 44/1977: 64; G. Reitsak. *Sõna sai relvaks*. 120 (Tln 1979); R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 128 (Tln 1982); *Aja Puls* 18/1986: 23–24; *Pärnu Postimees* 1.10.1994: 3–4, 28.9.2004: 14; *Kultuuriloost noorteadlaste*

pilguga. III. 149–168 (Tln 2005); *Pärnumaa sirvilauad*. II: 63–64 (Pärnu 2005); *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 697 (Tln 2006); *Eesti kunsti ajalugu*. 6, I osa, 1940–1991. 115, 147, 149, 235 (Tln 2013); *Elukiri* 8/2017: 84–86; ERAF.9505.4.18 leht 85–94.

Jepifanov, Nikolai Pjotri/Peetri p (Epifanov; Николай Петрович Епифанов; 29.11.1886 Kuzmino, Peterburi kubermang – 20.12.1936), agronoom. Omandas rahvakooliõpetaja kutse 1907, lõpetas Peterburi põllumajanduskursused 1909. Töötas Oudovas (Peterburi kubermang) õpetajana. Asus Eestisse elama 1919, sai Eesti kodakondsuse 1934. Vene-Balti laevatehase raamtukoguhoidja 1923–24, Vene haridus- ja heategevusühingute liidu Narva-taguste valdade põllumajandusinstruktor-agronoom 1926–36.

Esseeride ajalehe *За народное дело* (Tln 1921, 57 nr) väljaandja. Tegi kaastööd Narva ajalehele *Русское слово* 1932–33, kirjutas põllumajandusest kuukirjadele *Печерский сельскохозяйственный и кооперативный листок* (Petseri 1925–26) / *Вестник сельского хозяйства* (Tln 1927–32; oli toimetuskolleegiumi liige 1930) ja *Сельское хозяйство* (Tln) 1936. Aastatel 1930–31 küsitles Narva-taguste valdade vene elanikkonda vene rahvusvähemuse kultuurautonoomia staatuse küsimuses, avaldas tabeli ja kommentaari küsitluse tulemustega ajakirjas *Вестник Союза русских просветительных и благотворительных обществ в Эстонии* (nr 3–7/1931: 101–102). See oli esimene sotsioloogiline küsitlus vene vähemusrahvuse seas Eestis.

A: *Сельское хозяйство* 1/1937: 1–2; EAA.1804.1.599; ERA.14.12.3121; TLA.186.1.556 kaader 105.

Joasalu, August-Andres Andrese p (–1935 August Andreas Johanson; 21./8.9.1907 Tarvastu vald, Viljandimaa – 25.12.1980 Vancouver, Kanada), ajakirjanik, ettevõtja. Taluperemehe poeg, **J. Pitka** väimees. Õppis Viljandi poeglaste gümnaasiumis 1920–25, õppis TÕS majandust 1926–30. Töötas Tln elektrijaamas 1925–26. Keskliidu Eesti Munaeksport juhatuse liige 1937–40. Varjas end küüditamise eest 1941, Saksa okupatsiooni ajal oli puidutööstuse Tehnola omanik 1941–44. Sügisel 1944 põgenes Rootsi, 1949 emigreerus Kanadasse, kus tegutses ehete väiketöösturina, hiljem ehitusettevõtjana.

Põllumeestekogude päevalehe *Kaja* > Isamaaliidu päevalehe *Uus Eesti* toimetuse liige 1931–37, sh vastutav toimetaja 1934–35, majandusosakonna juhataja 1937 (teistel andmetel 1937–40). Samal ajal ka *Kaja* kirjastusühisuse maarahvalehe *Teataja* vastutav toimetaja 1934–38, samuti selle kohaliku väljaande *Tartumaa Teataja* (Trt) vastutav toimetaja 1934–37. Kanadas elades oli nädalalehe *Vaba Eesti Sõna* (New York) kaastöötaja, toimetas Vancouveri Eesti Seltsi ajakirja *Läänekaare Postipoiss*. EAL liige 1932–36, toetajaliige 1937–39.

A: EMT; ERAKT; AA3; EÜS3; VEPER; *Eestlased Kanadas*. 225 jm (Toronto 1975); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 9, 62 (Stockholm 1976); *Vaba Eesti Sõna* 22.9.1977: 10, 8.1.1981: 10; *Võitleja* sept 1977: 7; *Läänekaare Postipoiss* 2/1981: 3; S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 133 (Toronto 1985); *Akadeemia* 1/2004: 201, 2/2004: 452–453, 456, 7/2004: 1660, 1/2013: 171; H. Salm. *Viie luure agent*. 186 (Tln 2007); EAA.1767.1.578; EAA.2100.1.3625.

Johansen, Felix → Randel, Felix

Johannson, August (19.2.1864 Tln – 9.4.1921 Haapsalu), vaimulik. Õppis Peterburi Aleksandrikoolis, Hamburgi baptistiseminaris 1893–94. Üks esimesi Eesti baptiste (alates 1882). Tegutses rändjutlustajana Läänemaal, Haapsalus 1884–93, oli Haapsalu baptistikoguduse vanem 1894–1906, Eesti Baptisti Koguduste Ühenduse eestseisuse liige, esimees 1900–08, vahepeal oli ka Venemaa Baptisti Uniooni pühapäevakoolide inspektori abi

1906–09. Seejärel Tln Allika baptistikoguduse jutlustaja 1911–17, Haapsalu baptistikoguduse pastor 1920–21. Asutas Eesti Baptisti Kirjanduse Seltsi 1919, oli selle esimees surmani 1921. Pikaajaline Haapsalu linnavolinik.

Baptistide kuukirja *Teekäija* (Haapsalu) kauaaegne kaastöötaja, vastutav toimetaja 1919–21. T: mõned vaimulikud brošüürid.

A: *Teekäija* 5/1921: 57–71; R. Kaups. *50 aastat apostlite radadel*. 105–106, 110–111 jm (Keila 1934); *Kuulutaja* 2/2004: 10; *Osaduses kasvanud*. 174–176 jm (Tln 2009); T. Pilli (1996). Eesti baptistid ja nende teoloogilise mõtte kajastumine ajakirjas „Teekäija“ kuni 1940. 16, 22 jm (TÜ ajaloolise usuteaduse õppetooli magistritöö; käsikiri TÜR).

Johanson, Ado (ka Johannson; 28./16.2.1874 Vastemõisa vald, Viljandimaa – 9.1.1932 Tln), põllumajandustegelane (esimene eesti põllumajandusinstruktor). Taluperemehe poeg. Õppis Suure-Jaani kihelkonnakoolis, Harju põllutöökoolis Soomes 1898–1900, praktiseeris Soome taludes 1897–1901. Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi instruktor 1902–05, Eestimaa kubermangu põllutööinstruktor 1906–19, Põllumeeste keskseltsi Põhja-Eesti maaparandusbüroo juhataja 1920–32, Tln Eesti Põllumeeste Seltsi abiesimees 1918–32, Põllumeeste keskpanga juhatuse abiesimees 1928–32. Riigikogu liige 1926–32 (Põllumeestekogude nimekirjas). Rajas 1911 Keila Karjakülas ostetud talus sookatsejaama, uuris seal maaparanduse, väetiste jm mõjusid. Suri pimesoolepõletikku.

Aastatel 1895–1905 tegi kaastööd ajalehtedele *Sakala* (Viljandi), *Olevik* (Trt), ajakirjale *Linda* (Pärnu), ajalehtedele *Postimees* (Trt), *Uus Aeg*, *Eesti Postimees*, *Teataja*, ajakirjale *Majapidaja* (Haapsalu); avaldas kohalikke sõnumeid, põllumajanduslikke artikleid (sh tutvustas Soome põllumajandust), ilukirjandustõlkeid soome keelest. Oli ajakirja *Põllumees* (Trt) toimetuse liige 1901–02; ajalehe *Rahvaleht* (Viljandi) teine vastutav toimetaja 1906–07; nädalalehe *Põllutööleht* (Trt) kaastöötaja 1907–11; kuukirja *Talu* üks asutajaid, väljaandja 1911–14, vastutav ja tegevtoimetaja 1911–18; Maaliidu päevalehe *Kaja* toimetuse liige 1919–22; ajakirja *Põllumees* kaastoimetaja 1920–22 ja seejärel kaastöötaja 1923–32; taasasutatud kuukirja *Talu* toimetuse liige 1926–30. Tegi kaastööd mitmele ajalehele, sh *Tallinna Teataja*, *Päevaleht*. Oma kirjutistes toetas väiketalupidamist ja talunike ühistegevust, oli linnastumise vastu; peale põllumajanduse kirjutas haridusest, rahva tulevikust jms, avaldas reisikirju. Oli ka Tln Eesti Kirjastusühisuse üks asutajaid 1908.

T: paarkümmend põllumajanduslikku brošüüri (1902–26), sh „Tegelik maaparandus“ (Tln 1925), „Uudismaade harimine“ (Tln 1925); põllumajanduslikud ja ilukirjanduslikud tõlketeosed soome keelest, sh J. Linnankoski „Laul tulipunasest lillest“ (Viljandi 1906); tema päevikud 1893–1932 (vaheaegadega) on hoiul Eesti Põllumajandusmuuseumis.

A: PmA; EBL; EAT; EE; EMT; EBL tk; EABL; EP; EE14; ETeadBL; *Peatükke*. 212; ISIK; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 59–60 (Tln 1923); *Agu* 9/1924: 299; *Päevaleht* 10.3.1926: 5, 10.1.1932: 3; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 126 (Tln 1927); *Kümme esimest aastat*. 35–38 (Tln 1928); *Kaja* 10.1.1932: 1; *Agronoomia* 1/1932: 37; *Postimees* 21.7.1939: 4; O. Viirsoo (koost). *Eesti põllumeeste poliitika. Ülevaade Eesti põllumeeste liikumisest 1917–1955*. 203 (Lund 1956); *Vaba Eesti Sõna* 11.2.1960: 6; J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis*. 83–84 jm (Tln 1991); *Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos*. I: 115 jm (Trt 1998); *Sakala* 13.3.2004: 9; *Maaleht* 18.3.2004: 18, 4.11.2004: 23; A. Joandi. *Ado Johanson. Eesti põllumajanduse arendaja* (Trt 2006, sisaldab bibliograafiat); *Eesti Põllumajandusmuuseumi aastaraamat*. 3. 120–137 (Ülenurme 2011); *Elukiri* 10/2015: 93.

Johanson, Aleksander → Elango, Aleksander

Johanson, Alma Mathilde Jüri t (1935– Koskel; 6.6./25.5.1886 Painküla, Tartumaa –

27.4.1942 Trt), käsitööõpetaja, haridustegelane. Käsitööliste tütar. Õppis A. Salomoni tütarlastekoolis Trt-s 1896–1904, mitmes käsitöö- ja kudumiskoolis Soomes 1907–10, lõpetas Helsingis Soome Kunstiühingu kooli 1910. Oli koduõpetaja Võrumaal 1905–07, Trt naiseltsi käsitöö- ja kudumiskursuse juhataja 1910–18, Trt Naisühingu Kutsekooli juhataja 1919–42. Võttis juhtivalt osa naisteorganisatsioonide tegevusest. Tegutses ka tekstiilikunstnikuna ja portselanimaalijana. Saksa okupatsiooni ajal süüdistati spionaažis ja hukati.

Ajakirja *Naiste Töö ja Elu* (Trt) toimetuse liige, lisalehe *Käsitööleht* kaastöötaja alates 1912, tegevtoimetaja 1917–23.

T: „Taimevärvide õpetus“ (Trt 1918).

A: EAT; EE; EBL tk; EKABL, EKoBL; *Vaba Maa* 5.6.1935: 2; *Postimees* 6.12.1935: 5, 8.12.1935: 3, 5.6.1936: 7; 1.2.1939: 6; *Tartu Naisselts 1907–1937*. 6–7, 19 (Trt 1937); *Minni Kurs-Olesk*. 60 (Tln 1939); H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 82–83, 143 (Tln 1999 [1957]); *Triinu* 28: 18 (Toronto 1960); H. Mäelo. *Elutegevused*. 300 (Lund 1961); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. X: 9 (Stockholm 1962); *ENSV Riiklik Kunstimuuseum. Kogude teatmik*. 14 (Tln 1987). <http://blog.iidadesign.eu/lang/et/alma-koskel/>

Johanson, Arnold

Töötas *Päevalehes* (Tln) 1933–40.

Johanson, August Andreas → Joasalu, Andres

Johanson, Julius → Elango, Julius

Johanson, Leopold Johannes Ado p (ps Juhan Õviküla; 15./3.2.1888 Trt – 30.11.1941 Sosva, Sverdlovski oblast), poliitikategelane, ajakirjanik. Põllutööliste poeg. Õppis algkoolis 1897–1901, Trt pedagoogika seltsi õhtukeskkooli kursusel 1912–13, Trt kaubanduskooli raamatupidamiskursustel 1918–19, Tln Kolledžis 1928. Trükiladuja õpilane *Postimehe* trükikojas 1902–07, trükiladuja Trt ja Helsingi trükikodades 1907–11. Seejärel Trt haigekassa asjaajaja 1914–19, Trt toitluskomitee pearaamatupidaja 1916–17, Eesti töö- ja hoolekandeministeeriumi kinnitusasjade toimkonna juhataja kt 1919–20; Eesti Haigekassade Liidu instruktor 1925–40. Oli Trt linnavolinik 1917–21, Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–34 (ESDTP > ESTP nimekirjas; volitused lõpetati 1937), Riigikogu abiesimees 1934–37, Riigivolikogu liige 1938–40; töö-, hoolekande- ja haridusminister 1928–29, teedeminister 1932–33. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas arveametnikuna ENSV sotsiaalkindlustuse rahvakomissariaadis. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma (§58-13, töötamine Riigikogus ja Eesti valitsuses), suri vangilaagris. Rehabileeritud 25.9.1989.

Tegi ajakirjandusele kaastööd alates 1907, sh *Postimehe* lisalehele *Nooresooleht* (Trt 1909–10). Oli päevalehe *Postimees* (Trt) reporter 1912–13 (lahkus ametist trükitööliste streigi toetuseks). Tegi püsivat kaastööd ja oli mõnel perioodil toimetuse liige sotsiaaldemokraatide > sotsialistide ajalehes *Sotsiaaldemokraat* (1917–21) > *Tulevik* (1921–23) > *Ühendus* (1923–27) > *Rahva Sõna* (1927–38). Haigekassade liidu instruktorina toimetas liidu kuukirja *Haigekassa* > *Töö ja Tervis* (1925–40), sh oli vastutav toimetaja 1925–28, 1931–32 ja 1934, tegevtoimetaja 1930–40, toimetas ka ajakirja lisasid *Töölissport* (1930, ilmus 2 nr) ning *Труд и здоровье* (1931, ilmus 1 nr). Tegi kaastööd ka teistele ajalehtedele, nt *Päevaleht*. EAL liige 1921–40, juhatuse liige 1925–32, 1934, 1936–39.

T: brošüürid „Töökaitse seadused“ (Tln 1920), „Sotsiaalkindlustus“ (Tln 1928).

A: ÕT I: 46; 2RK; EAT; EE; ERAKT; EBL tk; *Peatükke*. 212; ISIK; OkM; *Päevaleht* 5.12.1928: 3, 14.2.1938: 3; *Rahva Sõna* 1.3.1932: 7; ÕT XVI: 102 (Tln 1938); *Postimees* 2.2.1938: 7; *Töö ja Tervis* 3/1938: 73–76; *Tartu Trükitööliste Ühing 1914–1939*. 39–41 (Trt

1939); *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 234, 341–342 jm (Trt 2015 [1950]); *Meie Tee* 9–10/1956: 138–139; *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 289 jm (Tln 1963); M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 174 (Stockholm 1965); K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 95 (Stockholm 1974); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 106–108 jm (Stockholm 1991); *Kooliuuenduslane* 3/1994: 19–20; *ÕESi aastaraamat 1988–1993*. 242 (Trt 1995); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 203–205 jm (Trt 1999); *Akadeemia* 9/2003: 2044, 10/2003: 2263, 7/2004: 1661; *Haridus* 1-2/2009: 20; T. Karjahärm (koost.). *1905. aasta Eestis: mälestused*. 74–76 (Tln 2016); A. Espenberg. *Esimene Eestis 1918–2017*. 117 (Tln 2017); *Eesti Ekspress* 30.8.2017: 40; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 392 jm (Trt 2018); ERA.31.5.1050; EAA.2111.1.7422; ERAF.130SM.1.8400.

Johanson-Pärna, Jakob Juhani p (–1882 Johanson; ps J. J-P; Maa Jaak; Markus Kalju; M. Klu; Mr. Klu jm; 17./5.11.1858 Uderna vald, Tartumaa – 19.8.1936 Nõmme), postiametnik. Talurentnike poeg, **N. Johanson-Pärna** abikaasa. Õppis Riias Balti õpetajate seminaris 1874–79, Peterburis telegrafistide koolis 1885–86. Oli kooliõpetaja Kastolatsis 1879–82, tütarlaste käsitöökooli kaasjuhataja Tln-s 1882–84, koduõpetaja Peterburis 1884–86, telegraafiametnik Peterburis 1886–1920, lisaks ka sõjatsensor 1914–18. Sügisel 1920 opterus Eestisse, töötas vanema telegraafiametnikuna Tln-s 1920–28.

Esimene kaastöö (kirjanduslik katsetus) ilmus nädalalehes *Valgus* (Rakvere) 1882. Avaldas 1880.–90. aastatel artikleid ajalehtedes *Valgus* (Rakvere, Tln), *Eesti Postimees* (Trt), *Sakala* (Viljandi), *Virulane*, *Virmaline* (Tln, Peterburi, Narva), *Postimees* (Trt), ajakirjas *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt). Käsitles päevakajalisi probleeme, kirjutas maaküsimusest, haridusest, usuelust, Vene ajaloost ja poliitikast, Soome ajaloost. Hiljem tegi kaastööd ajalehele *Peterburi Teataja*, päevalehtede *Päevaleht* ja *Vaba Maa*, ajakirjale *Kodukolle* (1927–28).

T: biograafia „Kuulus Eesti rahva hariduse töötaja C. R. Jakobson“ (Tln 1891), „Vene–Eesti Sõna-Raamat“ (Tln 1886, 5. tr 1917).

A: PmA; EBL; EBL tk; EAT; EE; EE tk; EKoBL; ISIK; *Päevaleht* 13.3.1926: 6, 25.8.1936: 5; *Uus Eesti* 25.8.1936: 6; O. Kruus. *Kirjanduslik Otepää*. 18–19 (Tln 1969); *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist*. IV: 83–89 (Tln 1983).

Johanson-Pärna, Natalie Auguste (–1866 Jakobson; 1866–82 Pehrna, Peerna, Pärna; 15./3.4.1843 Trt – 20./7.7.1915 Volossovo, Petrogradi kubermang), käsitööõpetaja, haridustegelane. Rätsepa tütar, **C. R. Jakobsoni** ja **E. M. Jakobsoni** õde, **J. Johanson-Pärna** abikaasa, **M. Pärna** ema. Õppis Torma kihelkonnakoolis, A. Clauson-Kaasi käsitöökursustel Trt-s 1878, täiendas end naiskäsitöö alal Soomes 1879. Asutas Tln-s tütarlaste käsitöökooli 1880 (esimene Eestis), oli selle juhataja 1880–85, õpetas rätsepatööd, käsitööd jms. Sulges kooli majandusraskuste tõttu 1885 ja asus elama Peterburi, kus oli koduperenaine, suviti 1885–88 korraldas tütarlastele käsitöökursusi Mustvees, Tormas, Suure-Jaanis, Pärnu-Jaagupis, Väandras, Riias.

1880.–90. aastatel oli ajalehtede *Sakala* (Viljandi), *Virulane* ja *Postimees* (Trt) kirjasaatja, kirjutas naisteemadel.

T: EKmS-is peetud kõne „Eesti tütarde haridus“ (Tln 1882); käsitööõpiku I vihik „Naesterahva käsitööde raamat. Kunstkudumine varrastega“ (Trt 1891).

A: EBL; EE; ENE/EE; EE14; EKABL; EKoBL; *100 silmapaistvat Eesti naist*. (Tln 2017); *Linda* 28.1.1888: 28–29; *Eesti Kirjandus* 1/1933: 28–32; H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 33–36 (Tln 1999 [1957]); *Nõukogude Naine* 11/1957: 26–27; *Eesti NSV TA Toimetised. Ühiskonnateadused*. Kd 24(3): 223–236 (1975); *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist*. IV: 83–88 (Tln 1983); V. Sirk. *Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917. aastani*. 42–47 (Tln 1983); R. Loodus. *Kunstielu Eesti linnades 19. sajandil*. 59–60 (Tln 1993); *Kooliuuenduslane*

4/1998: 12–17; R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 407–408 (Tln 2004); *Tuna* 2/2005: 50–52, 2/2018: 47–48; *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 76 (Tln 2008); *100 silmapaistvat Eesti naist*. 42–43 (Tln 2017).

Johnson, Jakob (Johnson-Hantwig; kirikumeetrikas ka Juhanson, Johanson; 8.5./26.4.1806 Tusti karjamõis, Viljandimaa – 1.4./20.3.1865 Peterburi), agronoom (õuenõunik), esimene eestlasest põllumajandusteadlane. Pärisorjast kupja poeg. Õppis Viljandis Obermülleri algkoolis 1813–18, täiendas end iseõppijana; õppis TUs majandust 1829–33, *cand phil*; *dr phil* 1840 (Jena ülikool), *mag agr* 1844 (Peterburi ülikool). Töötas Viljandi mõisas toapoisina, mõisa raamatupidaja abilisena, kogukonnakirjutajana, Viljandi sillakohtu katseleiametnikuna u 1822–29. Pärast ülikooli lõpetamist oli Kuramaal Kuldõgas maahindaja ja -mõõtja 1834–41. Alates 1843 elas Peterburis, töötas Vabas Ökonoomilises Seltsis, sh raamatukoguhoidjana ja loodusloomuseumi hoidjana 1848–65, ühtlasi oli alates 1845 ka riigivaranõuuse ministereeriumi teenistuses. Tegi uurimis- ja õppereise kodu- ja välismaal, oli mitmete teadusorganisatsioonide liige. Viimastel eluaastatel liitus Peterburi patriootide rühmaga, mõjutas tugevalt **C. R. Jakobsoni** põllumajanduslikke vaateid.

Esimese artikli avaldas 1830. a ajakirjas *Landwirtschaftliche Mittheilungen* (Trt). Sai 1836. a loa põllumajandusliku ajakirja *Landwirtschaftliche Mittheilungen für Kurland* väljaandmiseks, aga millegipärast ei hakanud seda välja andma. Tegi kaastööd nädalajakirjale *Das Inland* (Trt) 1836–40, ajalehele *Allgemeine Zeitung* (...) ja selle lisalehele *Kritisches Literaturblatt* 1841–42, ajakirjale *Landwirtschaftliche Mittheilungen für das Kurländische Gouvernement* (...) 1841–42. Toimetas Peterburi Vaba Ökonoomilise Seltsi teaduslikku põllumajandusajakirja *Mittheilungen der Kaiserlichen freien ökonomischen Gesellschaft zu St. Petersburg* kogu selle ilmumisaaja jooksul (1844–64), kirjutades sageli ka enamiku väljaande artiklitest. Ajakiri ilmus algul 3 nr aastas, alates 1851. a – 6 nr aastas, levis peamiselt Baltimaades ja Soomes. Kokku avaldas üle 300 artikli.

T: 24 saksa- ja venekeelset teost maaviljelusest, maakorraldusest, viinapõletamisest jms, sh „Beitrag zur Kenntniss der wirtschaftlichen Verhältnisse der Insel Oesel“ (Peterburi 1850); valik artikleid ilmus kogumikus „Pärisorjast teadusdoktoriks. Eesti mees Jakob Johnson“ (Tln 2006).

A: AA1; EBL tk; E(N)E; EE14; EP; EPE; ETeadBL; *Postimees* 1.9.1899: 1, 28.2.1900: 1–2; *Eesti Põllumajanduse Muuseumi teaduslike tööde kogumik*. III: 87–93 (Trt 1976); *170 aastat kõrgemat põllumajanduslikku haridust Eestis*. I: 21 (Tln 1976); *TÜ ajaloo küsimusi*. VIII: 39, 145–153 (Trt 1979); *Kleio* 3: 84–88 (Trt 1991); *Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi toimetised*. 1: 102–104 (Trt 1996); *Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos*. I: 115–116 jm (Trt 1998); *Sakala* 2.4.2005: 8, 13.7.2007: 2; A. Joandi. *Pärisorjast teadusdoktoriks. Eesti mees Jakob Johnson*. (Tln 2006; sisaldab bibliograafiat); *Eesti Loodus* 5/2006: 44–45; *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2006*. 227–246 (Trt 2008); *Põllumajandusmuuseumide toimetised*. 2. 4–6 ([Türi] 2008); T. Rosenberg. *Künnivaod*. 278–306 (Trt 2013); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 103–108 (Trt 2015).

Joll, Ernst-Aleksander Gustavi/Kustase p (ps Jaan Kägu; 10.9./28.8.1902 [teistel andmetel 16./3.9.1902] Tln – 3.4.1935 Tln), spordiajakirjanik, vestekirjanik. Raudteelase poeg. Õppis Westholmi gümnaasiumis, Tln tehnikumis masinaehitust 1919–. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast. Töötas lühikest aega raudteeametnikuna. Jalgpallur, mängis Eesti koondises 23 korda, sh osales Pariisi OM-l 1924. Suri kõhutüüfusse.

Gümnaasiumis õppides oli klassi ajakirja *Vox discipuli* toimetaja 1917–18. Päevalehe spordireporter, sporditoimetaja 1921–25, ajalehe *Rahvaleht* sporditoimetaja 1925–27, toimetuse liige ajalehtedes *Maa* 1927–29, *Uudisleht* 1927–35 (sh vastutav toimetaja 1927–30), *Lääne Elu* (Haapsalu) 1928–35 (sh tegevtoimetaja 1931). Nädalalehe *Sport ja auto*

vastutav ja tegevtoimetaja (1930, ilmus 3 nr), tegi kaastööd kuukirjale *Auto > Auto-Sport ja Turism*, Tln Spordipressi Klubi almanahhile „Spordi Magasin“ (1933–35, ilmus 2 nr), ajalehele *Olümpialeht* (1935–36, ilmus 21 nr). Sai populaarseks Käo Jaani vestetega (üle 250 veste *Uudislehes* 1927–35). Nende koomika aluseks oli kohtlase minategelase poolkirjaoskamatu jutuveeretust, milles räägiti tavainimese argijuhtumustest ja -muredest ning osatati päevapoliitikat. EAL liige 1934–35, Tln Spordipressi Klubi liige 1932–35.

T: „Jaan Kägu. Mo elu lugu algusest piale kuni siia maani“ (Tln 1931), mõned vested kogumikes „Ei meil pole kerge kellelgi!“ (Tln 1931) ja „Naer pole ainult naljaasi“ (LR 16/1961).

A: EKBL; EKrL; *Per aspera* 3; EKL; ESKL; ISIK; *Spordi Magasin*. 41–43 (Tln 1933); *Postimees* 3.4.1935: 4; *Uudisleht* 4.4.1935: 3–4, 5.4.1935: 3, 7.4.1935: 5, 9.4.1935: 3, 6, 11, 11.4.1935: 4, 12.4.1935: 7, 14.4.1935: 9, 14, 16.4.1935: 6, 18.4.1935: 8; *Rahvaleht* 5.4.1935: 1; *Eesti Spordileht* 4/1935: 167, 5/1940: 197; ÕT XIII: 77 (Tln 1935); *Keel ja Kirjandus* 7/1971: 431–433; *Edasi* 28.4.1973: 3, 2.6.1982: 5; A. Roolah. *Nii see oli...* 143 (Tln 1990); *Per aspera ad astra* III: 377–386 (Toronto, Tln 1999); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 236 jm (Tln 2001); M. Lõvi-Kalnin. *Oskar Lõvi. Spordiajakirjanik*. 249–250 (Trt 2007); M. Karmo. *Wabariigi vutituus*. 75, 190 jm (Tln 2015); J. Kangur (1960). Ernst Joll följetonistina (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduskonna raamatukogus); V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 56, 68–76, 98–99, 118–124 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Jonov, Jefim (ka Efim; Ионов; Ефим Тимофеевич Ионов; ps E.И.; ? – mitte enne 1943), agronoom, kohalik kultuuritegelane. Vene haridus- ja heategevusühingute liidu põllumajanduse ja ühistegevuse instruktor, alates 1923. a pidas Narva kandis ja Peipsiääre valdades loenguid maaharimisest. Elas Perevoloki külas Narva-tagusel alal Virumaal.

Ajakirjanduslikku tegevust Eestis alustas ajalehe *Свобода России* (Tln) kaastöötajana 1920. Avaldas kohaliku elu olukirjeldusi ja reportaaze ajalehes *Час* (Tln 1925–26, ilmus 36 nr), samuti teistes Tln vene väljaannetes: päevalehtedes *Последние известия* 1926 ja *Наша газета* (1928–29), ajakirjades *Вестник Союза русских просветительных и благотворительных обществ в Эстонии* 1926–28 ja *Вестник сельского хозяйства* (1927–32) ning nädalalehes *Русский свет* (1929, 29 nr). Aastatel 1934–38 juhtis Tln ajalehe *Русский вестник* rubriiki “Заботы и нужды русской деревни”. Esimesel Nõukogude okupatsiooni aastal tegi kaastööd päevalehele *Трудовой путь* (Tln 1940) ja ajalehele *Советская деревня* (Narva 1940–41). Saksa okupatsiooni ajal töötas ajalehele *Новое время* (Petseri, Trt) 1941–43, juhtis rubriiki “Уголок крестьянина”.

A: С. Рацевич. *Глазами журналиста и актера*. Т. 1: 385 (Trt 2007); Г. М. Пономарева, Т. К. Шор. *Русская печать и культура в Эстонии во время Второй мировой войны (1939–1945)*. 130 (Tln 2009); ERA.1.7.1070; ERA.1357.2.23179; ERA.16.2.2859.

Jonson, Arnold → Joonson, Arnold

Joonas, Erich (ka Jonas; 26./14.4.1893 Varnja küla, Tartumaa – 26.5.1944 Viljandi), poliitikategelane, ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Trt reaalkoolis 1903–09, Trt pedagoogika seltsi õhtukeskkooli kursustel 1911–13, Rostovtsevi eraülikoolis arstiteadust 1914–15 (ei lõpetanud). Tegutses esseeride agitaatorina ja organisatorina Trt-s, Tln-s, Narvas ja Peterburis 1909–17. Oli Trt tööliste ja soldatite saadikute nõukogu täitevkomitee abiesimees 1917–18, Saksa okupatsiooni ajal 1918 vangis. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–34 (EISTP > ESTP nimekirjas; volitused lõpetati 1937). Metallitöölise ametiühingu asjaajaja 1939. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal 1940–41 varjas end võimude eest. Saksa

okupatsiooni ajal töötas Tln transpordiametis. Suri tuberkuloosi.

Toimetuse liige sotsialistlikus päevalehes *Töö Lipp* (Trt, Tln 1917, ilmus 116 nr), esseeride ajalehes *Võitlus* 1919, EISTP ajakirjas *Töölise Võitlus* (1920–23, ilmus 10 nr) ja ajalehes *Tööline* 1922. Ajalehe *Tallinna Tööline* kolleegiumi liige (1922, ilmus 26 nr). Sotsialistide ajalehe *Ühendus > Rahva Sõna* vastutav toimetaja 1925–29, peatoimetaja 1927–38. *Rahva Sõna* toimetajana sai mitu korda karistada lubamatu ja valeinfo avaldamise eest (rahatrahvid, arest). 23.9.1938 saadeti J. politseidirektori otsusel Tln-st välja (süüks Eesti huvidele kahjulike kirjutiste avaldamine), tal lubati elada Saare, Valga või Trt maakonnas. *Rahva Sõna* suleti 29.9.1938 sisekaitseülema otsusel kahjulike ja rahvaühtsust lõhkuvate kirjutiste avaldamise eest. EAL liige 1924–28 ja 1934–40.

T: mõned brošüürid ametiühingutest ja töölistküsimumustest (1927–39).

A: 2RK; EAT; EE; EE tk; EBL tk; VjV; *Peatükke*. 213; ISIK; *Vaba Maa* 16.1.1929: 7; *Rahva Sõna* 1.3.1932: 7; *Päevaleht* 10.2.1938: 5; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 309 (Trt 2008 [1940]); *Sõnajalaõis*. 37 (Stockholm 1947); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 235 jm (Trt 2015 [1950]); *Saabus päev*. 248 (Tln 1960); O. Kuuli. *Ühise võitlulipu alla*. 181, 204 (Tln 1961); *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 68 jm (Tln 1963); *Hispaania tules*. 15 (Tln 1965); *Rahva Hääl* 1.2.1967: 2; H. Laretei. *Saatuse mängukanniks*. 157 (Tln 1992 [1970]); K. Tammistu. „Saarlaste Matsist” „Sõnumini”. 76–77, 223 jm (Tln 1971); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 74, 419 jm (Tln 1975); O. Kuuli. *Erinevaid radu mööda*. 32 (Tln 1984); *Aja Pulss* 18/1988: 8–9; R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 1: 302 (Stockholm 1991); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 150 jm (Tln 1993); *Revali ja Peterburi vahel*. 401 (Tln 2016 [1993]); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 145 (Trt 2001); *Akadeemia* 11/2003: 2528, 7/2004: 1661; *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 323–324 (Tln 2014); *Eesti Ekspress* 26.11.2014: 62–63, 4.1.2017: 28; *Maaleht* 12.5.2016: 50; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 378 jm (Trt 2018); K. Metsmaa (2013). Ajaleht „Rahva Sõna“ 1927–1938. 16, 18 jm (TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi bakalaureusetöö; käsikiri TÜ ..... ja DSpace's); ERA.1.7.1012; ERAF.129SM.1.15503 leht 88.

Joonson, Arnold Hansu p (–1933 Jonson; ps Mr. Johnson; John G. Johnson; Taavet Terve; 3.7./20.6.1904 Audru kirikumõis, Pärnumaa – 18.1.1989 Heidelberg, SLV), ajakirjanik, kaitseliitlane. Mõisarentniku poeg. Õppis Pärnu ühisgümnaasiumis 1919–24, TÜs õigusteadust 1924–29 (ei lõpetanud), lõpetas Eesti Sõjakooli. Kaitseliidu instruktor, Kaitseliidu peastaabi atašee Varssavis 1938–39. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas ametnikuna Tln hotellide trustis. Saksa okupatsiooni ajal oli Harju Omakaitse käsundusohvitser 1941–43, teenis Saksa armees 1943–45. Oli Lübecki põgenikelaagri komandant 1945–48, seejärel Rahvusvahelise Põgenikeorganisatsiooni (IRO) ametnik. Võttis osa pagulaseesti seltsielust.

Päevalehe *Kaja* reporter 1929–30, *Päevalehe* toimetuse liige 1930–40, toimetas Eesti uudiseid, seejärel kohalikke uudiseid, lõpuks välisuudiseid, kirjutas följetone (ps Mr. Johnson). Lisaks vabadussõjalaste ajalehe *Võitlus* toimetuse liige kuni 1934. Aastaalbumi „Eesti Lendur” tegevtoimetaja 1932. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Kommunist* toimetuse liige 1940. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* kohalike uudiste toimetaja, välispoliitikaosakonna toimetaja 1941–43, tegi kaastööd ka ajalehele *Maa Sõna*. Paguluses oli kuulehe *Võitleja* (Heidelberg) vastutav ja tegevtoimetaja 1952–57, peatoimetaja 1957–79. EAL liige 1933–40.

A: PPG: 249; *Korporatsioon „Vironia” Eesti Vabariigis 1918–1940*. (Toronto 1990); AA3; AV2; ISIK; VEPER; *Päevaleht* 16.12.1935: 19; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 7.7.1954: 1; *Eesti kroonika 1957*. 167–168 (Stockholm 1956); *Eesti Post* 15.9.1964: 3; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Tulimuld* 3/1969: 183; *Kui kõik alles tärkas*. 82–83 (Tln 1973); *Vaba Eestlane* 5.7.1974: 7; *Välis-Eesti* 21.7.1974: 8; *Võitleja* 1/1980: 2, 2/1989: 11; *Teataja* 11.3.1989: 11; R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 332 (Stockholm 1991);

O. Raun. *Vaimu vend*. 144 (Trt 2015); V. Tamming (1970). Ülevaatlikku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 94–95 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.2100.1.3673.

Joosti, Julide Peetri t (–1907 Kramm; 1907–38 Jo(o)st; ka Juliide; 20. või 21.3.1889 Väinjärve vald, Järvamaa – 27.8.1954 Pärnu), ettevõtja. Ehitusmeistri tütar. Lõpetas tütarlastekooli Tln-s. Elas Heinastes (Ainaži) 1912–19, töötas kontoriametnikuna. Alates 1919 elas Pärnus, kus avas 1924. a kaupluse. Naisliikumise tegelane, Pärnu linnavolinik 1934–40 (ainus naine), Kodumajanduskoja liige 1936–40.

Andis välja ja toimetas ajalehte *Kodumaa Tütred* (Pärnu 1930, 6 nr) > *Vaba Naine* (Pärnu 1932, 6 nr).

A: *Pärnumaa sirvilauad*. I: 51 (Pärnu 2004); *Pärnu Postimees* 25.9.2008: 9, 11.11.2009: 11; EAA.P-440.2.306.

Juhtund, Johann Kaarli p (ka Juhan, Johannes, Joann; 11.7.1891 Kuressaare [teistel andmetel Riia] – 11.1.1942 Sosva, Sverdlovski oblast), ajakirjanik, ametnik. Kooliõpetaja poeg. Õppis Riia vaimulikus koolis (ei lõpetanud); täiendas end Haapsalus pedagoogikakursustel 1911. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–17. Kösterkooliõpetaja 1911–14; Eesti Sõjaväelaste Büroo liige 1917, Eesti rahvusväeosade formeerimise üks algatajaid ja korraldajaid 1917. Pühitseti diakoniks 1918, Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku sinodi liige 1920–21. Eesti välisministeeriumi sekretär (infoagent) Petrogradi kontroll-opteerimise komisjoni juures 1921–22. Mõisteti 1924 eluaegsele sunnitööle (röövmõrv), hiljem karistusaega lühendati 8 aastale; vabanes 15.7.1932. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal elatas end tunniandjana. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941 (töötamine Petrogradi kontroll-opteerimiskomisjoni sekretärina), suri vangilaagris eeluurimise ajal. Rehabiliteeritud 10.1.1991.

Ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1914–15. Eesti rahvusväeosade ajalehe *Eesti Sõjamees* asutaja ja vastutav toimetaja 5.–7.1917 (toimetas esimesed 12 nr). Ajalehe esimesi numbreid trükiti 15–20 tuhat eksemplari; lehte saadeti Vene armees teenivatele eestlastele, innustades neid Eestisse tagasi pöörduma ja rahvusväeosadega ühinema. Päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1917, ajalehe *Päevaleht* sõjakirjasaatja Vabadussõjas 1918, päevalehe *Vaba Maa* toimetuse liige 1918–21 ja 1922–24. Pärast vangist vabanemist 1932 tegi kaastööd ajalehtedele *Päevaleht*, *Rahvaleht*, vabadussõjalaste ajalehele *Võitlus*, töötas toimetajana õigeusklikus ajakirjas *Usk ja Elu* kuni 1940.

T: mälestusi aastatest 1917–18 kogumikes „Rahvusväeosade loomisest Eestis“ (Trt 1998) ja „Jüri Vilms mälestustes“ (Trt 1998).

A: EAÕK; ISIK; OkM; *Postimees* 21.7.1917: 3; *Vaba Maa* 24.2.1921: 2; *Vaba Maa lisaleht* 5.12.1923: 3; *Päevaleht* 16.7.1924: 3, 17.7.1924: 1, 20.12.1925: 10; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 99–101 (Trt 1926); *Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt*. I: 198 (Tln 1927); *Postimees* 15.8.1930: 4, 9.4.1933: 3; E. Laaman. *Eesti iseseisvuse süünd*. 236 (Stockholm 1964 [1936–38]); *Eesti Vabadussõda I*. 64 (Tln 1937); *Eesti Päevaleht* 3.12.1968: 1; *Rahvuslik Kontakt* 4/1973: 23; J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 102 (Tln 1975); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 113, 193 (Montreal 1982); *Jüri Vilms mälestustes*. 600 jm (Trt 1998); A. Pajur, T. Tannberg (koost). *Rahvusväeosade loomisest Eestis*. 152–186 (Trt 1998); *Tuna* 2/2003: 31; *Akadeemia* 8/2003: 1775, 7/2004: 1661, 9/2007: 1876, 10/2007: 2089–2090; R. Nerman. *Süda–Tatari puitasum*. 86 (Tln 2004); A. Kokk, K. Aru (koost). „Päevaleht“ ja tema ajastu. 45–46 (Tln 2005); A. Pajur, A. Vunk. *Rahvusriigi süünd Pärnumaal (1917–1919)*. 48–49 (Pärnu 2008); K. Arjakas. *Konstantin Konik*. 116–117 (Tln 2008); *Jaan Poska oma ja meie ajas*. 206–207 (Tln 2010); *Iseseisvusmanifest*. 280–282 jm (Trt 2014); *Eesti rahvusväeosad*. 190–192 jm (Trt 2015); *Õhtuleht* 19.7.2017: 15; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline*

biograafia II. 75 (Trt 2018); ERA.957.8.1700; ERA.1357.3.892; ERAF.130SM.1.397.

Jung, Artur Hansu p (ka Arthur; 4.3./20.2.1877 Kabala vald, Viljandimaa – 7.4.1959 Tacoma, WA, USA), advokaat, kooliõpetaja. Kooliõpetaja poeg, **J. Jungi** vennapoeg. Õppis Pilstvere kihelkonnakoolis, Eesti Aleksandrikoolis Põltsamaal 1890–93, sooritas kihelkonnakooliõpetaja kutseksami 1895; lõpetas Pärnu gümnaasiumi 1906 (eksternina), õppis TÜs õigusteadust 1906–10. Kooliõpetaja Ristil, Abjas 1895–1900, köster-organist Pärnus Elisabeti koguduses 1900–07; vandeadvokaadi abi 1909–11, advokaat Pärnus 1911–15, semstvo juriskonsult Novgorodis 1915–18, vandeadvokaat Viljandis 1918–44, sõjaringkonnakohtu uurija 1919. Sept 1944 põgenes Saksamaale, elas Rootsis 1947–50, Kanadas 1950–55, USA-s 1955–59. Aktiivne seltsitegelane Pärnus ja Viljandis, sh Kaitseliidu Viljandi malevkonna propagandapealik; osales ka pagulaseesti seltsielus.

Päevalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja alates 1899, *Postimehe* kohaliku väljaande *Postimees. Pärnu väljaanne* toimetuse liige 1906–07. Ajalehe *Meie Kodumaa* (Pärnu) viimane väljaandja 1912–14. Ajalehe *Oma Maa* (Viljandi) üks asutajaid 1922. Tegi kaastööd ajakirjale *Eesti Kirjandus* (Trt) 1908–13, ajalehe *Meie Aastasada* õigusteaduslikule lisale *Õigus* (Trt 1913).

T: õpik “Emakeele õpetus ja kirjalikud harjutused Eesti algkoolidele” (Trt 1907); „Korp! Sakala album“ (Stockholm 1952, kaastoim); mälestused Vabadussõja ajast ERAs (fond 2124).

A: PmA; ÕT I: 46; EAT; VET; EÜS2; AA2; EKoBL; EAd; ISIK; VEPER; *Postimees* 3.3.1937: 4; *Korp! Sakala album*. 52 (Stockholm 1952); *Vaba Eesti Sõna* 28.2.1957: 11, 16.4.1959: 10; *Meie Tee* 3-4/1959: 62; M. Raud. *Sulg ja raamat*. 216–217, 219 (Lund 1962); A. Sepp. *Mu meelen...* 194 (Toronto 1963); *Pärnu Poeglaste Gümnaasium läbi aegade*. 76 (Toronto 1985); *Pärnu Postimees* 31.10.2007: 11; *ÕES aastaraamat 2012*. 30 (Trt 2013).

Jung, J.

Ajalehe *Meie Kodumaa* (Pärnu) vastutav toimetaja 1912–14.

Jung, Jaan (18./6.11.1835 Imavere vald, Viljandimaa – 26./13.6.1900 Imavere vald, Viljandimaa), kooliõpetaja, harrastusajaloolane ja -arheoloog. Kooliõpetaja poeg, **A. Jungi** onu. Õppis Pilstvere kihelkonnakoolis 1854–56, sai vallakooliõpetaja kutse 1856, kihelkonnakooliõpetaja kutse 1869, täiendas end iseõppijana. Kooliõpetaja Abja vallas 1857–96 (vallandati venestamisvastase hoiaku pärast), samuti Halliste kiriku organist 1867–99. Osales aktiivselt rahvuslikes seltsides. Esimene eestlasest muinsusteuuriija, kaevas ja kirjeldas arheoloogilisi muistiseid.

Alates 1863. a kuni surmani 1900 tegi agaralt kaastööd ajakirjandusele: ajalehtedele *Perno Postimees*, *Eesti Postimees* (Trt, Tln), *Sakala* (Viljandi), *Olevik* (Trt), *Postimees* (Trt), *Ristirahva Pühapäevaleht*, *Die Heimath* (Tln, Riia 1882–85), *Neue Dörptsche Zeitung*, ajakirjadele *Meelejahutaja* (Trt) ja *Linda* (Viljandi, Pärnu). **F. Russowi** ja *Tallinna koddaniko ramatu* (1854–57) eeskujul avaldas Vene–Türgi sõja ajal raamatukesed „Jutustused Türgi sõjaplatsist 1877“ I–II (Viljandi 1877), mis sisaldasid päevalehest *St. Petersburger Herold* tõlgitud sõjasõnumeid. Ilmselt oli väljaannete levik väike, sest III–VIII osa jäid käsikirja. Avaldas poolsada ajaloo- ja arheoloogiaartiklit *ÕESI* väljaannetes, samuti Eesti muistiseid tutvustavaid kirjutisi Soome ajakirjades. Algas 1895. a muististe üle-eestilise registreerimise, avaldades selleks **J. Hurda** eeskujul üleskutseid ajakirjanduses.

T: Eesti ajaloo tutvustamiseks ja populariseerimiseks avaldas sarja “Kodu-maalt” (9 vihku, Trt 1874–79), mille allikaks olid saksa ajalookirjutised ja rahvasuust kogutud ainek; koguteos „Muinasaja teadus Eestlaste maalt“ I–III (Trt 1898, 1899, 1910) võtab kokku tema arheoloogilise uurimis- ja kogumistöö tulemused; „Õntsa Dr. Martin Luteruse elu lugu“ (Trt 1883); mitmed kooliõpikud; tõlkis esimesena eesti keelde „Läti Hendriku Liivi maa kroonika ehk Aja raamatu“ (4 vihku, Trt 1881–83).

A: *Sirvilauad 1914*. xxxii (Trt 1913); EBL; EE; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; Järva; EKoBL; EE14; EKL; ETeadBL; ISIK; *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. 55–56 (Trt 1889); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 458–460 (Trt 1898); *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Viies leht*. 1–14 (Trt 1900); V. Reiman. *Kivid ja killud*. I: 68–69 (Trt 1907); M. Kampmann. *Eesti vanem ilukirjandus*. 142–145 (Trt 1908); *Sirvilauad 1916*. xxxv (Trt 1915); *Päevaleht* 25.6.1925: 5; J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. II: 156 (Tln 1991 [1954]); V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 67 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 395–396 (Tln 1963); *Tulimuld* 2/1969: 100–103, 4/1969: 255–256; R. Põldmäe. *Kirjamehi mitmes mõõdus*. 160–175 (Tln 1973); *Verbum habet Sakala*. 27–33 (New York 1974); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 49–50 (Tln 1976); *Edasi* 3.12.1981: 5; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 351 (Tln 1984); *Keel ja Kirjandus* 7/1984: 421–422; *Looming* 11/1985: 1573–1575; *Sirp ja Vasar* 15.11.1985: 12; I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 193–194 jm (Tln 1986); *Kodu-uurimise Teateid* 13: 37–55 (Tln 1988); *Õpetaja ja kooliajalugu*. [Eesti pedagoogika ja kool. XLVI:] 149–157 (Tln 1992); *100 aastat Pärnu Muinasuurimise Seltsi*. 18–19 (Pärnu 1997); E. Piir. *Koltuvaid kõrrekesi koduselt kamaralt*. 60–64 (Viljandi 1998); *Acta Historica Tallinnensia* 5: 136–146 (Tln 2001); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 214–215, 290–314 (Trt 2015); V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 25 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Jurkanov, Aleksei Grigori p (Алексей Григорьевич Юрканов; ps Клещ; 1872 – 28.11.1935 Narva), ajakirjanik, kultuuri- ja seltsitegelane.

Toimetaja mitmes Narva ajalehes: *Нарвская газета* (1912, ilmus 61 nr), *Нарвский голос* (1912–13, ilmus 31 nr), *Нарвский листок* (1923–24, ilmus 104 nr), *Русский голос* 1924, samuti ajalehe *Старый нарвский листок* (1923–25) toimetaja-väljaandja. Tegi kaastööd ka teistele väljaannetele, eelkõige Tln ajalehele *Русский вестник*, huumoriajakirjadele *Кнут* (Narva 1924–25, ilmus 15 nr) ja *Хлыст* (Narva 1931, ilmus 6 nr) jt.

A: *Нарвский листок* 24.7.1923: 2–3; *Старый нарвский листок* 29.11.1936: 2; ERA.14.13.1831; A. Taal (1998). Venekeelne ajakirjandus Eestis 1920ndatel aastatel. 33 jm (TÜ ajakirjandusosakonna diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Jurkatam, Johan (1921– Juhan Tamm; Иван Алексеевич Юркатам; 20.8.12.1858 Pahila küla, Saaremaa – 25.4.1944 Trt), kooliõpetaja, ametnik. Vabadiku poeg. Õppis Kuressaare vallakoolmeistrite koolis 1872–74, Balti õpetajate seminaris Riias 1874–77, TÜs vabakuulajana eesti keelt 1880.–90. aastatel. Töötas peaaegu kogu elu õpetajana: Kuressaare Nikolai koguduse kihelkonnakoolis 1877–78, Tln Nikolai koguduse kihelkonnakoolis 1879–82, Haanja kihelkonnakoolis 1883–84, Trt Jüri koguduse kihelkonnakoolis 1885–91, Trt õpetajate seminaris 1899–1918, Trt 3. algkoolis 1918–26. Vahepeal oli tõlk senaator Manasseini juures 1882–83 ja Riia ringkonnakohtu 2. kriminaalosakonnas 1892–99. Ühtlasi oli Eesti Kirjameeste Seltsi vanavara- ja raamatukoguhoidja 1888–93, Trt vene avaliku raamatukogu juhataja 1895–99. Trt linna aukodanik 1891.

Nädalalehe *Дерптский листок* (1891–92, ilmus 53 nr) toimetaja. Leht oli mõeldud eelkõige eestlastele abiks vene keele õppimisel, tutvustas vene kultuuri ja kirjandust. 1893. a hakkas selle lehe järglasena ilmuma nädalaleht *Прибалтийский листок* (Trt), J. oli nimeliselt ka selle toimetaja 1893–95, kuid tegelikult toimetas lehte **M. Lissitsõn**. Ajakirja *Põllumees* (Trt) toimetuse liige 1895–96. Tln-s elades tegi kaastööd ajalehele *Virulane*, avaldas keele- ja kirjandusartikleid ajalehtedes *Sakala* (Viljandi), *Olevik* (Trt), hiljem kuukirjas *Eesti Kirjandus* (Trt).

T: “Vene keele õpetaja iseõppijatele = Самоучитель русского языка” (Trt 1888), “Vene–Eesti Sõnaraamat = Русско–эстонский словарь” (Trt 1903, 1913); käsiraamat “Talurahva

Advokat” (Trt 1896).

A: EBL; EBL tk; EAT; EKOBL; C. Исаков. *Очерки истории русской культуры Эстонии*. 153–154 (Tln 2005); *Tuna* 3/2014: 116, 124; A. Lõuna (2002). Jüri Truusmann ja teised õigeusklikud Eesti haritlased Tallinnas 19. sajandi teisel poolel. 144–145 (Magistritöö TÜ ajaloo osakonnas); EAA.296.6.3710; EAA.2000.1.212.

Just, Elmar Siegfried Gustav Aleksandri p (sünnimeetrikas Juus; ka Juus-Just; 17./5.1.1900 Trt – 24.12.1941 Sverdlovski oblast), ajakirjanik, ühistegelane. Mehaaniku poeg, **J. Hünersoni** väimees. Õppis Treffneri gümnaasiumis, Trt reaalkoolis 1912–17, Peterburi polütehnilises instituudis 1917–19, Tln tehnikumis masinaehituse osakonnas 1919–20, TUs kaubandust 1920–21, 1925 (ei lõpetanud) ja õigusteadust 1921–25, täiendas end Saksamaal, Prantsusmaal ja Austrias, lõpetas Viini kaubandusülikooli 1936. Sõjaväeteenistuses 1925–27. Põllumajanduslike Ühisuste Revisjoniliidu peasekretär 1927–40, Eesti Edasikindlustuse Keskühisuse juhataja 1935–40, ...vilja keskuhisuse juhataja 1937–40, TÜ majandusteaduskonna õppeülesannete täitja 1938–40. Põllumeestekogude liige 1923–30. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV kergetööstuse rahvakomissariaadi turustamisosakonna juhataja 8.1940–1.1941, varustuspeavalitsuse juhataja 1.2.–14.6.1941. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 13.6.1941 (§58-4, kuulumine ...parteisse 1923-30, töötamine päevalehes *Maaliit > Kaja*), suri enne kohtuotsuse tegemist vangilaagris. Rehabiteeritud 4.7.1989.

Maaliidu > Põllumeestekogude päevalehe *Maaliit* (Trt, Tln) toimetuse liige 1918–19 > päevalehe *Kaja* ärijuht 1919–22, toimetuse liige 1922–25. Põllumajandusliku ühistegevuse kuukirja *Ühisjõud* tegevtoimetaja 1930–33, vastutav toimetaja 1933–40. Ajakirja *Põllumees* vastutav toimetaja 1933–40, samuti selle lisa, noortekuukirja *Maanoored* (Tln 1933–40) vastutav toimetaja. EAL liige 1923–25.

A: ÕT I: 46; AA3; ISIK; OkM; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 106 (Trt 1933); *Ühisjõud* 12/1937: 179–180; *Akadeemia* 1/2004: 201, 7/2004: 1662; EAA.2100.1.3783; ERAF.130SM.1.341; ERAF.130SM.1.5457; ERA.R-9.2.244.

Just, Wilhelm Adolf (ka Adolph; 1849–1902), trükkal, raamatukaupmees. Õppis kirjaladujaks Laakmanni trükikojas 1872–78. Avas Trt-s raamatukaupluse 1875 ning laenuraamatukogu ja trükikoja 1878. Oli üks tähtsamaid eesti raamatukaupmehi Trt-s 19. s lõpukümnenditel. Majandusraskuste tõttu müüdi trükikoda ja raamatukauplus 1887. a oksjonil **C. H. Laakmannile**. 1886. a asutas E. A. Justi raamatu- ja kivitrüki äri (initsiaalid tähistavad J. koos abikaasaga), mis tegi aktsidentstrükiseid ja sai tuntuks eelkõige ilutrükistega (kutsed, postkaardid, nimekaardid, kirjapaberid, reklaamkuulutused, blanketid jne). 1894.–95. a ilmunud Trt ja Liivimaa motiividega meenekaardid on ühed esimesed Tsaari-Venemaal välja antud piltpostkaardid.

Et oma trükikojale pidevat tööd kindlustada, ostis 1881. a lõpus **Jannsenitelt** nädalalehe *Eesti Postimees* väljaandmisõiguse. Oli lehe väljaandja 1882–86, toimetajaks kutsus **K. A. Hermann**. Tema omanduses jätkas ilmumist põllumajanduslisa *Eesti Põllumees* ja 1882 alustas ilmumist „*Eesti Postimehe*“ *Muusiku lisaleht*. J. sattus majanduslikesse raskustesse, Hermann lahkus toimetaja-kohalt 1885. a lõpus ja J. oli ise ühe aasta (1886) *Eesti Postimehe* vastutav toimetaja (koos **J. Tülkiga**). Seejärel müüs võlgade tõttu lehe väljaandmisõiguse J. Tülkile.

A: H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 192–194 (Tln 2010 [1912]); Fr. Puksov. *Eesti raamatu arengulugu*. 84, 148, 155 jm (Tln 1933); *Eesti raamat 1525–1975*. 141, 152, 157 (Tln 1978); V. Vende. *Filokartia*. 19 (Tln 1981); *Edasi* 7.11.1981: 6; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 351 (Tln 1984); EAA V: 64–66 (Trt 1987); *Eesti ajakirjanduse...* 136–137 jm; *Eesti postkaart 1894–1994*. 8–9 (Tln 1995); J. Eilart (koost).

Raamatulooline Eesti. 34 (Trt 2000); *Sakala kalender 2007*. 93 (Põltsamaa 2006); Rahvusarhiiv (<http://www.ra.ee/et/pilkupuudvad-postkaardid/>).

Jutt, Jaan (läti Jānis Jutta; Jaan Jutts; ps Saunamees; 26./14.9.1865 [või 1866 või 1867] Vana-Kariste vald, Pärnumaa – 25.2.1930 Daugavpils, Läti), apteeker, ettevõtja. Sauniku poeg. Õppis Viljandi kreiskoolis 1880–83, Pärnu gümnaasiumis 1883–84, tegi apteekriabilise eksami TÜs 1887, õppis TÜs farmaatsiat 1892–93, *mag pharm* 1895. Apteekriõpilane Suure-Jaanis ja Trt-s 1884–88, külaapteegi juhataja Lätimaal Grundsalis 1888–92. Reisis Kaukasuses 1895–96. Asutas 1896 Dvinskis (Daugavpils) apteegi ja mineraalvete tehase, oli selle juhataja veel 1916. Läti Vabariigi ajal rajas Daugavpilsis keemia-bakterioloogia jaama ja oli selle juhataja. Aktiivne kohalik seltsi- ja ühiskonnategelane, Daugavpilsis linnavolikogu liige 1923–28, mõnda aega ka linnaeape.

Esimesed kirjatööd avaldas nädalalehes *Sakala* (Viljandi) 1883. Tegi kaastööd *Sakalale* 1886–95, ajakirjale *Oma Maa* (Trt) 1887–89, ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt) 1880.–90. aastate vahetusel, *Postimees* (Trt) ja selle lisadele. Kirjutas populaarteaduslikke artikleid tervishoiust, keemiast, põllumajandusest jms.

A: PmA; EÜS1; AA2; ISIK; <http://latgalesdati.lv/persona/280>; *Latgales Ziņas* 28.2.1930, 7.3.1930, 24.12.1930; *Uus Eesti* 26.4.1936: 3; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 238, 276 (Tln 1963); <https://maps.google.com/maps/ms?ie=UTF8&source=embed&oe=UTF8&msa=0&msid=115106345518463376275.000443b005ee944e00df7&dg=feature>.

Juurik, Märt (ps Martti; 1870 Kaarli vald, Viljandimaa – ?), talunik. Õppis Paistu ja Halliste kihelkonnakoolides, Harjumaal ja Soomes põllumajandust ja piimandust 1893–94. Meier Novgorodi kubermangus Tšerepovetsis 1894–1901, põllumees Ingerimaal alates 1901.

Esimesed kaastööd (luuletused) ilmusid ajakirjas *Meelejahutaja* (Trt) 1886–87. Oli *Sakala* (Viljandi) kirjasaatja Soomes 1894–96. Tegi kaastööd ajalehtedele *Postimees* (Trt) 1889–99, *Eesti Postimees* (Tln) 1895–96, ajakirjale *Linda* (Viljandi, Pärnu) 1892–95, *Rahva Lõbuleht* (Trt) 1900 jm. Avaldas luulet, ilukirjanduslikke tõlkeid, reisikirju, artikleid põllumajandusest.

T: tõlkinud K. J. Gummeruse „Ülemad ja alamad“ (Trt 1898).

A: PmA; ISIK; R. Põldmäe. *Läbi kahe sajandi*. 78 (Tln 1971).

Jõe, Heino Eduardi p (ps Black Joe; Jämesäär; Katrin Kaktus; Koldevana; White Joe jt; 4.10./22.9.1913 Vihula vald, Virumaa – 11.1.1990 Toronto), skaudijuht, ajakirjanik, veste- ja noorsookirjanik. Vallasekretäri poeg. Õppis Läänemaa ühiskõhiskoolis 1928–32, Tln pedagoogiumis 1934–36, TÜs õigusteadust 1939 (ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1932–33. Skaudijuht Haapsalus 1933–34, kooliõpetaja Hiiumaal Suuremõisa algkoolis 1936–37 ja Haapsalu linnaalgkoolis 1937–41. Saksa okupatsiooni algul oli algkooli abijuhataja, 1942–44 töötas Haapsalus Läänemaa tuletõrjebrigaadi instruktorina (see amet vabastas mobilisatsioonist). Sept 1944 põgenes Soome kaudu Rootsi, töötas arhiiviasistendina, tegutses kooliõpetajana ja skaudijuhina. Veebr 1951 emigreerus Kanadasse, töötas kuni pensioneerumiseni arveametnikuna Eatoni kaubamajas Torontos. Võttis aktiivselt osa pagulaseesti seltsielust, tegutses skaudijuhina, oli skautide püsilaagri Kotkajärve üks organiseerijaid 1953, Metsaülikooli üks algatajaid 1966 ja iga-aastaste koolituste üks korraldajaid kuni surmani.

Toimetas skautide ajakirja *Tõrvik* (Haapsalu) 1930–32. Oli akalehe *Lääne Elu* (Haapsalu) reporter ja selle paralleelväljaande *Hiiu Teataja* (Haapsalu) tegevtoimetaja 1936–37, tema ülesanne oli Hiiumaa uudiste hankimine Haapsalus toimetatavale ajalehele. Lisaks tegi kaastööd ajalehtedele *Rahvaleht* ja *Uus Eesti*. Toimetas skautide kolmanda suurlaagri ajalehte *Hõissa Poisid!* (Haapsalu 7.1936, ilmus 5 nr). Ajakirja *Eesti Skaut* toimetaja kuni 1940, sh

tegevtoimetaja 1937, ühtlasi ajalehe *Päevaleht* Haapsalu kirjasaatja 1938–40, suvistel koolivaheaegadel ka toimetuse alaline liige. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal päevalehe *Kommunist* kirjasaatja. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige, noortelehekülje toimetaja 1941–42. Tegutses Stockholmis ajakirjanikuna 1945–51, toimetab ajalehe *Eesti Teataja* (Stockholm) noorteveergu, oli lehe toimetuse sekretär 1949–51. Skaudiajakirja *Tulehoidja* (Stockholm, Göteborg) asutaja 1946, peatoimetaja 1946–48, kolleegiumi liige 1949–89. Oli üks koostajaid ja toimetajaid eesti ajakirjanike albumites „Sõnajalaõis” (Stockholm 1947), „Vikerlased” (Stockholm 1947) ja „Vabaduspäev” (Stockholm 1948). Kanadas oli ajalehe *Vaba Eestlane* (Toronto) üks asutajaid 1952, esialgu kaastöötaja (peamiselt vestekirjanik), toimetuse liige 1965–69, kolleegiumi liige kuni 1989, aktsionär 1964–90. *Vabas Eestlases* ilmus temalt 1160 kultuuriloolist ja poliitilist vestet ning satiiri (aastatel 1952–89). Oli tuntud peamiselt Black Joe’ vestetega, aga kirjutas ka arvukalt artikleid, kultuuriloolisi kilde, mälestusi, joonistas karikatuure. Andis välja skaudimaleva kirjajalehte *Lembitu Kiri* (Toronto 1981–...).

T: valimik vesteid, humoreske ja satiire „Black Joe päevaraamat” (Toronto 1992); kümnekond jutukogu noortele (1950–94, mitmed autori illustreeritud); mõned skautide käsiraamatud, ülevaade skautlusest „Saadikud põlvpükstes” (Stockholm 1951, Toronto 1994); skautlike kirjutiste ja raamatute ümbertrükke ilmus kogumikus „Jämesääre jäljed” (Toronto 1994).

A: AA3; EKL; EE14: 638; Lään; ISIK; VEPER; *Vaba Eestlane* 3.10.1953: 5; *Eesti kroonika* 1957. 145, 186 jm (Stockholm 1956); *Vaba Eesti Sõna* 16.5.1957: 5; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 148, 151, 177 (Stockholm 1959); *Eesti skautlus viiskümmend aastat*. 71–75, 81–82, 92–97, 137–144, 184 jm (Hälsingborg 1962); *Korporatsioon Ugala 1913–1963*. 207–211 (Stockholm 1963); *Meie Post* 3/1967: 2; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 317, 345 (Tln 2010 [1974]); *Eestlased Kanadas*. 471–472 jm (Toronto 1975); *Eestlased Kanadas*. II: 171–172, 301 jm (Toronto 1985); *Eesti Päevaleht* 6.11.1987: 8; *Teataja* 28.11.1987: 10; *Hiiumaa* 20.1.1990: 4; *Vaba Eestlane* 23.1.1990: 2, 20.2.1990: 21, 7.1.1992: 4, 15.10.1992: 11, 8.12.1994: 9, 13.6.1995: 7, 28.12.2001: 4, 14; *Rahvuslik Kontakt* 3/1993: 30–34; *Teataja* 16.10.1993: 6; *Tartu Postimees* 3.11.1993: 4; *Rahva Hääl* 12.11.1993: 5; *Jämesääre jäljed*. 1–17 (Toronto 1994); *Pool sajandit eestlust paguluses*. 210 (Stockholm 1995); *Sõnumileht* 13.1.1996: 16; *Eestlased Kanadas*. III: 247 jm (Toronto 1997); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 175–176, 284 (Trt 2001 [1997]); *Eesti skautlus 50. aastat võõrsil*. 47, 49, 52 (Kanada 2003); *Metsaülikool 1983–2005*. 466–467 jm (Kotkajärve, Tln 2005); *Eesti kirjandus paguluses*. 770–771 (Tln 2008); *Eesti Elu* 8.1.2010: 11, 14; R. Taagepera. *Määravad hetked*. 283–284, 299–303 jm (Trt 2012); *Tartu Postimees* 8.1.2014: 5; *Eesti Skaut* kevad/2014: 6–9; *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 2.1.2014: 6–7; *Kultuur ja Elu* 4/2015: 60–64, 1/2016: 65–67; ERAF.31.2.293.

Jõelaid, Gustav Adolf → Bach, Gustav Adolf

Jõeäär, Aleksander Vassili p (Александр Васильевич Ёыеяэр, ka Иоэр; ps A. Äärejõe; A. Jäär; Ants Tohlus; 31.10.1890 Unguma küla, Saaremaa – 20.5.1959 Tln), jurist, poliitikategelane. Põllutöölise poeg. Õppis Tornimäe kihelkonnakoolis 1898–1902; täiendas end iseõppijana; tegi eraadvokaadi eksami Tln-Haapsalu rahukogus 1919; õppis Tln kolledžis 1926–27; lõpetas ÜK(b)P kõrgema parteikooli 1949. Uuemõisa vallakirjutaja abi 1902–03, Saaremaa rahukogu ja ülemtalurahvakohtu ametnik 1904–15, asjaajaja Tln-s Peeter Suure merekindluse ehitusel 1915–17. Vabadussõja ajal oli Saare maakonnaavalitsuse juriskonsult 1919–20, Kuressaare linnavolinik 1919–20 ja 1922–25. Kolis 1920 Tln-sse, tegutses eraadvokaadina 1921–40, oli õigusteenuste büroo omanik 1924–31 (teistel andmetel kuni 1939). Aktiivne seltsitegelane Kuressaares ja Tln-s, ESDTP > ESTP keskkomitee liige 1919–

34. Riigikogu liige 1920–34 (ESDTP > ESTP nimekirjas; volitused lõpetati 1937), Riigivolikogu > ENSV Ülemnõukogu liige 1939–51. ENSV põllutöö rahvakomissar 6.–8.1940, kohtu rahvakomissar > kohtuminister 8.1940–2.1950; II maailmasõja ajal oli Nõukogude tagalas. Varumisvalitsuse teraviljakultuuride inspektori kohusetäitja 1950–51. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 7.6.1951, mõisteti 25 aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§58-10, kuulumine menševike parteisse 1919–40 ja Riigikogusse 1921–40, NSVLi laimamine, natsionalistlik nõukogudevastane tegevus ENSV kohtuministrina). Kandis karistust Moskva sisevanglas. Vabanes 16.8.1955, tuli tagasi Eestisse 1956. Rehabiliteeritud. Tegi kaastööd ajalehele *Hääl* (Kuressaare) 1906–09. Oli ajalehe *Vaba Saaremaa* (Kuressaare) toimetuse liige 1918–19. Avaldas ilukirjandust ja majanduspoliitilisi artikleid pilkeajakirjades *Sädemed* (Trt) ja *Ulak* (Pärnu) 1909, noorsotsialistide ajakirjas *Rünnak*, ajalehtedes *Postimees* (Trt), *Elu* (Trt), *Tallinna Teataja*, *Sotsiaaldemokraat > Tulevik > Ühendus > Rahva Sõna*, EKP ajalehes *Rahva Hääl* (Oslo) 1937. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV kohtu, prokuratuuri ja Ülemnõukogu häälekandja *Kohtu ja Prokuratuuri Teataja* (ka *Kohus ja Prokuratuur*) vastutav toimetaja 1941.

T: Riigikogus peetud kõne „Eesti majanduspoliitika sihtjooned“ (Tln 1925); mõned propagandistlikud brošüürid 1948–49, sh „Eesti NSV kui võrdõiguslik liige nõukogude vabariikide vennalikus liidu“ (Tln 1948), „Nõukogude kohtu põhiline erinevus kodanlikust kohtust“ (Tln 1949).

A: 2RK; EAT; ERAKT; EEtK; ENE; E(N)E; VjV; EE14; EPE; ISIK; OkM; *Rahvaleht* 5.4.1924: 2; *Kaja* 1.11.1928: 4; *Postimees* 30.10.1935: 7, 22.6.1940: 3; *Rahvakalender* 1941. 132–133 (Tln 1940); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 344 (Trt 2015 [1950]), *Teine osa*. 112 (Trt 2016 [1951]); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 85–86 (Stockholm 1956); O. Kuuli. *Ühise võitlulipu alla*. 179–180 jm (Tln 1961); *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 248–249 jm (Tln 1963); *Väliseestlase kalender 1965*. 88 (New York 1964); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 219 (Tln 1970); A. Käbin. *Vaim ja muld*. 172–173 (Toronto 1975); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 148–149, 255 (Stockholm 1991); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 176–177 jm (Trt 1999); *Sirp* 6.2.2004: 6; *Oma Saar* 24.10.2009: 10; P. Kivi. *Kuressaare linnavõim ja selle kandjad 1918–1940*. 17–18, 33, 81, 118–119 (Kuressaare 2012); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 207 jm (Trt 2014); *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*. 79–81 (Trt 2015); *Maaleht* 12.5.2016: 50.

Jõger, Ago Johani/Juhani p (ka August; 7.1.1900/25.12.1899 Harku vald, Harjumaa – 5.8.1972 Tln), fotograaf. Käsitöölise poeg. Õppis Tln tehnikumis hüdrotehnikat 1920 (ei lõpetanud). Enne 1940. a tegutses amatöörfotograafina, pärast II maailmasõda oli fotograaf Tln Kuninga tn fotoateljees > teatriühingu fotoateljees, jäädvustas Eesti näitlejaid, heliloojaid, interpreete ja lauljaid 1930–70.

Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse noorteajakirjade üks asutajaid ja põhitoimetaja 1920. aastatel: *Urikivi* tegevtoimetaja (1923 ja 1925–26, ilmus 10 nr), *Urituli* vastutav toimetaja (1927–28, ilmus 7 nr), kuukirja *Eesti Noorus* esimene vastutav ja tegevtoimetaja 1929 (tema juhtimisel ilmus 7 nr). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli kuukirja *Ateist* tegevtoimetaja (1941, ilmus 6 nr).

T: fotoarhiiv on hoiul ETVs.

A: *Kümme aastat noorvpõlve*. 10, 13 (Tln 1929); *Postimees* 4.2.2002: 24; A. Mesikepp (1991). Eesti noorsooajakirjad 1920–1930. 17–22 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERA.1.7.397; ERA.5078.1.18158.

Jõgever, Jaan Aleksei p (sünnimeetrikas Ivan; ps J. Saar; 27./15.6.1860 Maasi vald, Saaremaa – 6.11.1924 Trt), keeleteadlane, tsensor (õuenõunik). Talurentnike poeg. Õppis Riia vaimulikus koolis ja seminaris 1873–82 (ei lõpetanud), lõpetas Tln Aleksandri gümnaasiumi

1883 (eksternina), õppis TÜs õigusteadust 1883 ja slavistikat 1883–87, *cand phil.* Treffneri gümnaasiumi vene keele õpetaja 1884–89, rahvakoolide inspektor Tln-s 1889–92, eestikeelsete ajalehtede ja ajakirjade tsensor Trt-s 1892–1903, Treffneri gümnaasiumi eesti keele õpetaja 1903–20, TÜ eesti keele lektor 1909–18, ühtlasi ka Liivimaa Hüpoteesiselti raamatupidaja 1903–19. Eestikeelse TÜ üks organiseerijaid, TÜ eesti keele professori kt 1919–24, professor 1924. EKmS juhatuse liige 1885–92, toimetas seltsi aastaraamatuid 1887–90; EKS üks asutajaid 1907, juhatuse liige 1907–24, esimees 1922–24.

Populaarteadusliku-ilukirjandusliku kuukirja *Oma Maa* (Trt) kaastöötaja 1884–86 ja viimane tegevtoimetaja 1886–91; ostis 1887. a ajakirja **H. Treffnerilt**, aga ajakiri ilmus edasi Treffneri nimel. J. muutis ajakirja rahvalikumaks, säilitades varasema venesõbralikkuse. Ajakiri jäi seisma lugejate vähesuse tõttu. J. avaldas kultuuri- ja kirjandusloolisi artikleid ning keeleteaduslikke, ajaloo- ja rahvaluulealaseid töid. Laialdase poleemika tekitas J. artikkel „Luuleaeg” (*Oma Maa* 1888). Tsensorina (1892–1903) oli karm, püüdis pidurdada eesti lehtede vahelist poleemikat, eelkõige vastastikust laimamist ja isiklike kallaletunged. J. negatiivsete ettekannete tõttu ei saanud **A. Grenzstein** 1894 ja 1900 luba muuta *Olevikku* päevaleheks. Lahkus tsensoriametist formaalselt vabatahtlikult, kuid süüdistatuna vaenuõhutava kirjutise trükkilaskmises päevalehes *Postimees*. Tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt). Asutas 1906 teadusliku kuukirja *Eesti Kirjandus* (Trt), mis käsitles kirjandust, eesti keelt, rahvaluulet, kultuuri ning ajalugu. Oli ajakirja väljaandja 1906–07, vastutav toimetaja 1906–15, tegevtoimetaja 1906–10 ja 1913–15, seejärel osales ajakirja toimetamisel kuni surmani 1924.

T: keeleajaloolisi uurimusi; eesti keele õpikuid, sh „Eesti keele õpetus koolidele ja iseõppijatele” (Trt 1904); luulekogu „J. Jõgeveri kirjatööd” (Trt 1898); jutustus „Ärkamisel” (Trt 1899); jutukogu „Õneotsijad” (Trt 1902); mõned muinasjutukogud; päevikukatkendid „„Oma Maa” päevilt” ajakirjas *Keel ja Kirjandus* (6/1960), päevikumärkmed tsensuurist ajakirjas *Tuna* (3–4/2014), u 5200-leheküljeline päevik 1880–1924 asub Eesti Kirjandusmuuseumis; isikuarhiiv asub TÜR käsikirjakogus.

A: AA1; PmA; EBL; EE; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EKoBL; RVS; EE14; EKL; ETeadBL; SK; ISIK; KrS; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 500–501 (Trt 1898); H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 201, 218 (Tln 2010 [1912]); *Eesti Kirjandus* 1/1916: 1–10, 11/1924: 453–475 (sisaldab valikbibliograafiat), 12/1924: 542, 5/1932: 229–240, 12/1936: 537–539; *Eesti Keel* 3–4/1924: 65–66; F. Tuglas. *Ado Grenzsteini lahkumine*. 25–39 jm (Trt 1926); F. Tuglas. *Eesti Kirjameeste Selts*. 278–309 jm (Tln 2009 [1932]); *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 290 jm (Trt 1933); *Postimees* 17.6.1937: 5; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 49, 395, 449–450, 455–456 (Trt 1938); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 53 jm (Trt 2008 [1940]); *Keel ja Kirjandus* 6/1960: 364–369, 10/1965: 624–628, 3/1971: 158–163, 3/1994: 142–144, 6/1996: 394–398, 8/2000: 583–593; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 8–11 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 402 (Tln 1963); EKA II: 509 (Tln 1966); *Meie Tee* 1–2/1966: 14–15; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 78, 101, 261–262 jm (Tln 1974); *VII Eesti raamatuteaduse konverents*. 18–19 (Trt 1975); *Uurimusi eesti raamatu arenguloost*. 100–120 (Tln 1980); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II*: 367 (Tln 1980); A. Palm. *Trükisõna ja selle saladuste ümber*. 50–64 (Tln 1983); *Edasi* 5.5.1984: 5; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 351 (Tln 1984); *Emakeele Seltsi aastaraamat* 31. 12–19 (Tln 1987); *Eesti ajakirjanduse...* 229–234 (Trt, Tln 1994); D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 168 jm (Tln 2010 [1994]); *Akadeemia* 3/1997: 457–458, 12/1997: 2510–2513, 10/2005: 2199–2200, 12/2015: 2166–2196, 1/2016: 116–138; *Acta Historica Tallinnensia* 3: 62 (Tln 1999); *Tuna* 2/2000: 57–60, 3/2014: 112–127, 4/2014: 118–135; *Looming* 9/1952: 1032–1034; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 196–198, 200, 317, 389 jm (Trt 2004); *Meie Maa* 28.6.2006: 6; *Eesti Päevaleht* 25.11.2006: 34–35; *Paar sammukest...*

24/2007. 157–166 (Trt 2008); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 100–102 jm (Tln 2008); *Jaan Poska oma ja meie ajas*. 234–235 (Tln 2010); R. Kasik. *Stahli mantlipärijad*. 91–92 (Trt 2011); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 220–222 (Trt 2015); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 307–308 (Tln, Trt 2016); K. Kuld (1958). „Oma Maa” populaarteadusliku ajakirjana. 8 jm (TRÜ eesti filoloogia kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Jõgi, Jakob (1875–16.9.1961). Harrastuskunstnik, puunikerdaja Pärnus 1930.–50. aastatel (vähemalt).

Ajalehe *Hääl* (Kuressaare) vastutav toimetaja 1908–10.

A: *Pärnu Postimees* 27.5.1995: 6; A. A. Muinaste. *Kultuurielu Pärnus*. 13–14 (Pärnu 1996).

Jõks, Robert Jaani p (8.6.1908 Viljandimaa – 8.9.1942 Gorki oblast), ... Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal osales põrandaaluses vastupanuorganisatsioonis Päästekomitee. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 30.10.1940, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse (§§58-10, 58-11), suri vangistuses.

Päevalehe *Vaba Maa* kinonurga toimetaja.

A: OkM; *Tuna* 1/2002: 92.

Jänes, August Ka(a)rli p (28.8.1904 Tsooru, Võrumaa – 29.10.1971 New York), kirjastaja. Kirjastuse ja reklaamibüroo A. Meister ja A. Jänes kaasomanik 1931–32, omanik 1932; kirjastuse ja reklaamibüroo Eesti prokurist 1932–35, omanik 1936–38. Pögenes 1944 Eestist, elas Austrias, emigreerus USAsse New Yorki. Töötas majahoidjana.

1920. aastatel oli ajalehtede kaasautor Viljandis. Pilkeajakirja *Vana Meie Mats* väljaandja, vastutav ja tegevtoimetaja (Viljandi 1930, ilmum 1 nr). Ajalehe *Eesti Majandus* kaasväljaandja ja tegevtoimetaja 1931 (2 nr jooksul). Perekuukirja *Ajakiri Kõigile* väljaandja (1936–40) ja vastutav toimetaja 1937–40. Ajakirjas tutvustati filme ja filminäitlejaid, anti nõuandeid kodusisustuse, majapidamise ja moe alal, avaldati mustri- ja lõikelehte, toiduretsepte ning mahukat kaasannet *Laste Sõber > Lugesime Lastele* (1936–40). 1930. aastatel koostas, toimetas ja kirjastas mitmeid kalendrisarju, mille sisu osaliselt kattus. Sh „Vana Meie Matsi tähtsaamat“ (1930–32), „G. M. Matsi tähtsaamat“ (1931–32), „Õige Tõnissoni tähtsaamat“ (...). Vaidles **J. Ploompuuga** mitmel korral kohtus sõnade „Meie Mats“, „Mats“ ja „Tõnisson“ kasutamissoiguse üle oma kalendrisarjade nimedes, mõisteti kahel korral süüdi kõlvatus konkurents.

T: „Jõulu album“ (Viljandi 1929; toim), „Kevadepühade album“ (Trt 1930; toim); reklaambrošüür „Eesti suvituskohad“ (Valga 1932); kalendrisarjad „Mikumärdi tähtsaamat“ (Tln 1931–37; tegevtoim), „Perenaise ja koka tähtsaamat“ (Tln 1931–39; tegevtoim), „Nalja tähtsaamat“ (Tln 1933–39; toim), „Koka ja perenaise tähtsaamat“ (Tln 1934–36), „Kalendrite kuningas Naistesõber“ (Tln 1933–39; koost), „Ajakirja „Kõigile“ kalender-käsiraamat 1940“ (Tln 1939, koost).

A: *Vaba Eesti Sõna* 4.11.1971: 10; T. Lääne. *Välis-Eesti spordielu 1940–1991*. 289, 292 (Tln 2000); ERA.1.7.649; ERA.1.7.1342; ERA.32.2.13602; ERA.891.2.13789; ERA.891.2.14917; ERA.891.2.24623; ERA.1356.4.739; ERA.1357.2.32677.

Jänes, Hermann Hermann'i p (ka Herman; ps Heino Sõmer; Arvi Kuller; Osvi; 20.11.1899 Tln – 20.8.1976 ENSV), ametnik, vaimulik. Töölise poeg. Lõpetas Tln poeglase kaubanduskooli 1917, õppis Usuteaduse Instituudis 1950. aastate alguses (ei lõpetanud). Alates 1917 töötas vabrikametnikuna, hiljem mitmes erinevas ametis, oli EELK konsistooriumi kantseleiametnik 1930–35, nädalalehe *Eesti Kirik* sekretär 1935–40. Pärast II maailmasõda laulis RAM-is. Vigala Maarja koguduse aseõpetaja 1953–69. Seejärel elas

surmani õe juures Naartse külas Halinga külanõukogus. Nõukogude aastatel tegutses KGB agendina („Saaliste“).

Aastatel 1917–19 tegi kaastööd bolševistlikele väljaannetele *Edasi* (Trt), *Eesti Teataja*, *Tapper*, samuti ajalehtedele *Kosjaleht*, *Vaba Maa*, ajakirjale *Tungal* jm. Pilkeajakirja *Meie Mats* vastutav toimetaja 1920 (toimetas 12 nr). Noorte- ja pereajakirja *Ronk* vastutav ja tegevtoimetaja 1926–27 > pereajakirja *Kodukolle* toimetaja (1927–28), tegi kaastööd ka ajakirjale *Kodu*. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* kaastöötaja.

T: „Naljaettekanded“ (Tln 1918); sentimentaalne jutukogu „Taevaminek“ (Tln 1923); „Lihavõtte album 1929“ (Tln 1929; vastutav toim).

A: Veem; ISIK; *Vaba Maa* 5.12.1933: 7; *Meie Tee* 11-12/1977: 178; R. Altnurme. *Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik ja Nõukogude riik 1944–49*. 275, 299 (Trt 2001); *Vigala Sõnumid* 4/2014: 10–11; H. Tiikmaa (1990). Perekonnaajakirjad „Eesti Kodu” ja „Kodu”. 50 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); Aldo Kalsi andmed (15.5.2017).

Järv, Emma (.....). **Jaak Järve** abikaasa.

Kuna **Jaak Järv** ei saanud ajalehe väljaandmiseks luba, siis esitas ta 1.1906 loataotluse oma abikaasa nimel. Leht sai ilmumislao ja nii oli J. päevalehe *Virulane* ning lisalehe „*Virulase*“ *lisa* esimene väljaandja ja vastutav toimetaja 2.–7.1906, tegeliku toimetamistöö tegi Jaak Järv, kes sai 7.1906 ka ametlikult lehe väljaandjaks ja toimetajaks.

A: S. Issakov. *Arhiivide peidikuist*. 148–150 (Tln 1983).

Järv, Jaak (17./5.4.1852 Soe küla, Vana-Suislepa vald, Viljandimaa – 3. või 4.1920 Djoma jõel, Ufaa kubermang), ajakirjanik, kirjanik. Sulase poeg, **E. Järve** abikaasa. Õppis Rõhu külakoolis, täiendas end iseõppijana, sooritas vallakooliõpetaja eksami 1871. Vallakooliõpetaja Vastse-Nõos 1871–75. Seejärel asus elama Tarvastusse, 1876 Viljandisse, 1881 Tln-sse. 1888–90 elas väljasaadetuna Moskvas, seejärel taas Tln-s, kus tegutses kalakaupmehena. 1912 asus elama Moskvasse, tegutsedes kilukaupmehena. 1919–20 elas poja juures Samaara kubermangu eesti asunduses. Hukkus jäälagunemise aegu Djoma jõel.

Alates 1872 tegi aeg-ajalt kaastööd nädalalehele *Eesti Postimees* (Trt). Oli nädalalehe *Sakala* (Viljandi) abitoimetaja 1878–80; töö oli eelkõige tehnilist laadi (käsikirjade ümberkirjutamine, korrektuur, ajalehtede laialisaatmine), J. kirjutas ilmus *Sakalas* vähe. Kui *Sakala* 1979 ajutiselt seisis, esitas taotluse populaarteadusliku ajakirja *Linda* väljaandmiseks, aga luba ei saanud. 1880 avaldas mõned *Sakala* vaimus kirjutised nädalalehes *Perno Postimees*. Mais 1881 ostis **A. Aintilt** suurtes raskustes nädalalehe *Tartu Eesti Seitung* ja pani pool aastat seisnud väljaande jälle käima. Mais 1882 kolis lehe Tln-sse ja hakkas seda välja andma nime all *Virulane* (1882–88). Leht jätkas **C. R. Jakobsoni** ideoloogilist suunda, kritiseerides teravalt balti erikorda, mõisnike omavoli, rahvakooli puudusi jne. Esmakordselt eesti ajakirjanduses käsitleti järjekindlalt ka tööliste olukorda, toodi sõnumeid streikidest, tööliikumisest ja sotsiaaldemokraatia levikust välismaal. Lisalehes avaldati populaarteaduslikku lugemisvara ning toimetaja enda luulet ja lühiproosat. *Virulane* oli kõige loetavam ajaleht Põhja-Eestis (tiraaž 6000). Süüdistatuna sotsialistlike vaadete levitamises keelati J-l 1888. a kaheks aastaks Balti ja Peterburi kubermangudes elamine ja *Virulane* jäi seisma. Süüdistuste initsiaatoriteks olid tsensor **J. Truusmann** ja Eestimaa kuberner S. Šahhovskoi, kaasa aitas ka **J. Kõrv**, kellele J. oma lehega oli konkurent. J. elas pagendusaja 1888–90 Moskvas, tehes aktiivselt kaastööd eesti ajakirjandusele, eelkõige ajalehele *Postimees* (Trt). Pärast mitmeid edutuid ajalehe väljaandmisloa taotlusi õnnestus J-l saada luba ja ta andis dets 1905 välja ajalehe *Täht*, mis pärast esimese numbri ilmumist suleti. Jaan 1906 esitas J. väljaandmistootlused **Emma J.** ja poja Hans J. nimel, mõlemad lehed said loa. *Virulane* alustas taas ilmumist, seekord päevalehena. Leht ilmus sulgemiste ja uute

avalduste esitamise tõttu nimede all *Virulane* (2.–8.1906) > *Uus Virulane* (11.1906–6.1907) > *Säde* (6.–7.1907) > *Õigus* (7.1907–10.1908) > *Virulane* (11.1908–6.1911). Lehel oli arvukalt lisasid: „*Virulase*” lisa (1906), nädalalisad „*Säde*” lisa (1907), *Kirjandusline lisa* (1908–09), *Kirjandus ja Teadus* (1907–11), igapäevane „*Virulase*” *Jutulisa* (1910). Muutunud oludes ei saavutanud leht enam varasemat populaarsust, J. jättis toimetajatöö järjest enam poja Hans J. hooleks, kes 1909. a sügisel müüs võlgadega koormatud lehe trükkal **M. Antjele**.

T: õpetlikud ja moraliseerivad brošüürid (1890. aastatel); luulekogu „Lillekimbukene” (Trt 1873); kolm ajaloolist jutustust, sh „Vallimäe neitsi” (Tln 1885; Trt 1906, 1908); mõned tõlketeosed saksa keelest.

A: ÖT I: 57; EBL; EE; ENE; EKBL; E(N)E; EE14; EKrL; EKOBL; EKL; ISIK; KrS; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 475–476 (Trt 1898); H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 198–199 (Tln 2010 [1912]); *Päevaleht* 31.10.1913: 5–6; *Tallinna Teataja* 21.9.1920: 1; M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 193–203 (Tln 1921); M. Lepp. *1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus*. 70 (Tln 2010 [1922–27]); J. Sepp. *Minu mälestised*. 97–100 (Trt 1929); *1905. a. revolutsiooni päevilt*. 55–56 (Tln 1931); F. Tuglas. *Eesti Kirjameeste Selts*. 215–216 jm (Tln 2009 [1932]); *Meie Maa* 31.3.1934: 2; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 68–73 (Tln 2010 [1936]); E. Laaman. *Juhan Luiga*. 72–73 (Trt 1938); H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 60–61, 172 (Trt 1939); J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. II: 124 (Tln 1991 [1954]); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 284–289 (Tln 1958); H. Salu. *Tuul üle mere*. 197–198 (Stockholm 1965); *Keel ja Kirjandus* 3/1964: 175, 9/1966: 535, 10/1966: 617–624, 7/1967: 407–413, 8/1967: 483–489; EAA I: 66, 70–79 (Trt 1966); EKA II: 372–373, 493–501 (Tln 1966); *Paar sammukest...* VI: 72–101 (Tln 1969); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 35 (Tln 1971); *Tee Kommunismile* 9.9.1972: 3; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 194–196 (Tln 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 131–132 (Tln 1974); E. Jansen, J. Peegel (koost). *C. R. Jakobsoni „Sakala” ja eesti ajakirjanduse teed*. 58–59, 72–91 jm (Tln 1979); H. Salu. *Must lagi on meie toal*. 173–179 (Lund 1980); S. Issakov. *Arhiivide peidikuist*. 130–158 (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 351 (Tln 1984); *Sakala kalender 1993*. 62–64 (Viljandi 1992); *Eesti ajakirjanduse...* 160–165 (Trt, Tln 1994); *Acta Historica Tallinnensia* 3: 53 (Tln 1999); *Konstantin Pätsi tegevusest*. 42–43 (Tln 2002); *Akadeemia* 9/2003: 2036; O. Kruus. *Kakskümmend üks pulma ja üksteist surma*. 131–133 (Tln 2003); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvuluse sünniaegadesse*. 199, 221–222, 224 jm (Trt 2004); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 75–80 (Tln 2012); *Tuna* 3/2014: 122–123; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 243, 247, 257–258 (Tln, Trt 2016); E. Weinrauch (1976). Ajalehe „*Virulane*” juhtkirjad (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Järv, Johannes Jüri p (23.1.1905 –?).

Noorteajakirja *Urikivi* toimetuse liige 1923 ja 1925; kultuuriajakirja *Ilo* väljaandja ja vastutav toimetaja (1929–30, ilmus 11 nr). Kohaliku ajalehe *Meie Maa* (Kuressaare) peatoimetaja 1928–29 (ajal, mil leht kuulus Vaba Maa kirjastusele). Tegi kaastööd ajalehtedele *Oma Maa* (Viljandi), *Päevaleht*, *Vaba Maa*, ajakirjadele *Agu*, *Sõdur*, *Eesti Noorus*. Ajalehe *The Baltic Times* väljaandja ja vastutav toimetaja 1932 ja 1937–39. EAL liige 1929–33.

A: ISIK; *Meie Maa* 6.4.1929: 5, 19.4.1934: 6, 5.4.1939: 3; ERA.1.7.328; ERA.1.7.521.

Järv, Richard (8.9.1907 Tln – 1974). Kuressaare metodisti koguduse abipastor 1932–33.

Metodistide kuukirja *Kristlik Kaitsja* (Trt) tegevtoimetaja 1934–40. Ajakiri avaldas eelkõige äratus- ja pühitsuskirjutisi, õpetas Piiblit tundma, valgustas misjonitööd maailmas, kirjutas kristlikust pereelust ja lastekasvatusest, pühapäevakoolitööst, metodistide elust Eestis ja välismaal.

T: J. Wesley' brošüür „Metodisti iseloom“ (Tln 1933; tõlk), R. Lutheri „Uue Testamendi sõnaraamat“ (Trt, Tln 1939; 1992; tõlk).

A: Eesti Metodisti Kiriku koduleht (<http://www.metodistikirik.ee>); E. Post (1990). Eestikeelne vaimulik ajakirjandus Eesti Vabariigis aastatel 1918–1940. 77–78 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Järve, Jaan (7.10./25.9.1896 Ulila vald, Tartumaa – 14.2.1945 Freudenstadt, Saksamaa), vaimulik. Taluperemehe poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1907–10 ja Trt Aleksandri gümnaasiumis 1910–14, TÜs usuteadust 1914–15 ja 1921–23, Berliini ülikoolis 1922–23; *cand theol* 1924 (TÜ), *mag theol* 1936 (TÜ). Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast 1918–19. Eesti keele õpetaja Pärnu gümnaasiumites 1917–18. Korraldas Eesti iseseisvusmanifesti trükkimist ja väljakuulutamist Pärnus 23.2.1918, mh levitati iseseisvusmanifesti J. toimetatud ajalehe *Uus Pärnu Päevaleht* lisana. Arreteeriti Saksa okupatsioonivõimude poolt 6.3.1918, vabanes 4.1918. Ordineeriti 25.12.1923, kirikuõpetaja Laiusel 1923–44. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–22 (Eesti Rahvaerakonna nimekirjas) ja 1929 (Kristliku Rahvaerakonna nimekirjas), sh teine abiesimees 1.–3.1921; Eesti Rahvuskogu I koja liige 1937. Aktiivne seltsitegelane. Juunis 1941 oli küüditatavate nimekirjas, varjas end Nõukogude võimude eest 6.–7.1941. Sept 1944 põgenes Saksamaale, hukkus liitlaste õhurünnakus.

Gümnaasistina tegi kaastööd ajakirjale *Nooresooleht* (Trt 1909–10), üliõpilasena päevalehele *Postimees* (Trt), nädalajakirjale *Virmalised* (Trt) jt väljaannetele. Postimehe toimetuse liige 1917–21 ja 1923, sh päevalehe *Uus Pärnu Postimees* väljaandja ja vastutav toimetaja (1917–18, ilmus 27 nr) > päevalehe *Postimees. Pärnu väljaanne* toimetuse liige 1920–21 ja 1923, *Postimehe* vastutav toimetaja 5.–12.1920, toimetuse liige 1926–31. Vahepeal päevalehe *Tallinna Teataja* vastutav toimetaja 1.–3.1921, peatoimetaja 1921–22. Ajakirja *Aeg* üks asutajaid, väljaandja ja peatoimetaja (Berliin 1922, ilmus 12 nr). Nädalalehe *Eesti Kirik* toimkonna liige 1928–30, nädalalehe *Pühapäevaleht* peatoimetaja (Trt 1928–30). Koguduselehe *Laiuse Koguduse Teataja* väljaandja ja vastutav toimetaja (1931–40, ilmus 1–6 nr aastas).

T: brošüürid „Jaan Poska ja Tartu rahu“ (Trt 1920) ja „Tööerakonna süsteem“ (Trt 1920); paar usuõpetuse õpikut (Trt 1924–26), jutlustekogud „Lootuse tee“ (Trt 1928; toim), „Uus jutluseraamat“ (Tln 1935; toim), „Töötatud maa“ (Trt 1936).

A: ÕT I: 46; EAT; EE tk; EÜS2; Veem; AA3; VjV; ISIK; *Postimees. Pärnu väljaanne* 24.2.1919: 1; *Põhiseadus ja Rahvuskogu*. 418–422 (Tln 1937); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 146–147 (Trt 1938); *Nõukogude võimu eest*. 282–283 (Tln 1957); J. Kaup. *Hauatagune Siber*. 268–269 (New York 1963). I. Raamot. *Mälestused*. 356–358 jm (Tln 2013 [1975]); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 122–123 (Montreal 1982); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 99 (Trt 1999); *Akadeemia* 10/2003: 2277, 7/2004: 1662; *Pärnu Postimees* 5.6.2007: 11, 23.2.2010: 11, 2.7.2010: 6, 23.2.2012: 10; K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 206, 396–397, 399–402 (Trt 2008); A. Pajur, A. Vunk. *Rahvusriigi sünni Pärnumaal (1917–1919)*. 36, 50, 53, 66 jm (Pärnu 2008); R. Saard. *Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis*. 114–115 jm (Tln 2008); *Kultuurisillad Läänemere-äärses kultuuriruumis*. 128 (Tln 2011); *Iseseisvusmanifest*. 303–306 (Trt 2014); EAA.2111.1.14068 leht 6–11.

Järvesoo, Elmar Karli p (–1935 Gerberson; Ameerikas Jarvesoo; 22./9.3.1909 Pati vald, Pärnumaa – 7.12.1994 Ormond Beach, FL, USA), põllumajandusteadlane. Taluperemehe poeg. Õppis Pärnu gümnaasiumis 1923–28, Eesti Ühistegelise Liidu ühistegevuskooli raamatupidajate klassis 1929–30, TÜs agronoomiat 1930–34 (vaheaegadega); täiendas end põllutöoministeeriumi stipendiaadina Saksamaal ja Rootsis 1937–39, *dr agr* 1939 (Berliini

Friedrich Wilhelmi ülikool); Eesti Põllumajandusülikooli audoktor 1993. Sõjaväeteenistuses 1928–30, sh õppis kõrgema sõjakooli aspirantide klassis 1928–30. TÜ maaparanduse ja geodeesia kabineti assistent 1934–37, põllutööministeeriumi põllumajanduse uurimise ja katseasjanduse komitee teadussekretär 1939–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV põllutöö rahvakomissariaadi põllutööriistade inspektor 1940–41, Saksa okupatsiooni ajal oli Põllumajanduse keskvalitsuse ametnik 1941–44 ja ühtlasi TÜ õppeülesannete täitja 1942–44. Sept 1944 põgenes Saksamaale. Töötas Rostocki lähedal Landesbauernschaftis kuni 4.1945, oli Balti ülikooli (Hamburg, Pinneberg) üks organiseerijaid, prodekaan, dekaan ja professori kt 1945–49. Okt 1949 asus elama USAsse, töötas õppejõuna Amherstis Massachusettsi riigiülikooli põllumajandusteaduskonnas 1950–77 (erakorraline professor 1966, professor 1973), seejärel emeritprofessor, mh külalisprofessor EPAs > EPMÜs 1990–94. Aktiivne seltsitegelane, Tartu Instituudi (Toronto) üks direktoreid 1974–94. Eesti eksiilvalitsuse (Rootsis) haridusminister 1964–71, põllutööminister 1971–90.

Põllumajandusteadusliku kuukirja *Agronomia* (Trt) toimetuse sekretär 1932–35 (aitas ajakirja koostada, refereeris võõrkeelseid artikleid, korraldas ajakirja trükkimist, luges korrektuuri, arvutas honorarid jms). Ajakirja *Akadeemia* (Trt) üks asutajaid 1937. Lisaks avaldas 1930. aastatel kirjutisi ajalehtedes *Postimees* (Trt), *Uus Eesti*, *Ühistegelised Uudised*, ajakirjades *Ühistegevusleht*, *Konjunktuur*, *Põllumajandus*, *Põllumees*, *Tehnika Põllumajanduses*, *Taluperenaine* (Trt), *Tänapäev* (Trt), *Uus Talu* ja selle aastalises *Niit ja Karjamaa*, aastaraamatus „Sookultuur“ jm. Kirjutas peamiselt põllumajandusest ja agraarökonomikast, aga ka muusikast ja kirjandusest. Saksa okupatsiooni ajal oli ajalehe *Maa Sõna* põllumajandusosa toimetaja ja teine peatoimetaja (1942–44), pärast **A. Kivika** lahkumist Soome (kevad 1944) peatoimetaja asetäitja ja peatoimetaja, lisaks ka ajalehe *Põllumehe Nädalaleht* vastutav peatoimetaja (1943–44, ilmus 32 nr). Lisaks tegi kaastööd ajakirjadele *Põllutöö ja Karjakasvatus* (1941), *Põllumajandus* 1942–44. Ameerikas oli nädalalehe *Vaba Eesti Sõna* (New York) toimetuse ja talituse liige 1949–50, hiljem USA välisraadio Ameerika Hääli põllumajanduskommentaator 1975–81. Avaldas artikleid, retsensioone ja nekrolooge „Vabade Eestlaste Põllumajandusliidu Aastaraamatus“ 1951–84, aastaraamatus „Ühispanga Uudised“ (Toronto) 1964–74, bülletäänis „Liivika Uudised“ (Toronto) 1974–88, nädalalehes *Vaba Eesti Sõna* (New York) 1977–89, ajalehes *Vaba Eestlane* (Toronto) 1979–81, ajakirjas *Agraarteadus* 1992–94.

T: „A case study of a Soviet Republic: the Estonian SSR“ (Boulder 1978; kaastoim); biograafia „Dotsent Jaan Mets“ (Toronto 1988; koost); koguteos „Balti Ülikool Saksamaal 1945–1949“ (Toronto 1991; toim); mõned teosed üliõpilasseltsist Liivika (Toronto 1965, 1984–89; toim); mõned agronoomiaalased brošüürid, arvukalt uurimusi agraarökonomikast; mälestusi (mh ajakirjast *Agronomia*) ilmus kogumikus „Dr. agr. Elmar Järvesoo prof. emer. elu ja töö“ (Toronto 2001); arhiiv on hoiul Tartu Instituudi arhiivis Torontos, tema dokumente ja materjale on Aino Järvesoo fondis ERAs (EAA.5396).

A: ETeadVK; EKKE; PPG: 249; BÜ: 230; *Liivika Sõnumid.* 2: 5 (Tln 1992); AA3; *Audoktorid, töötajad ja vilistlased 1991–1995.* (Trt 1996); ETeadBL; VjV; EABL; EE14; *Liivika; Tootan.* 1537–1542; EPE; Lään; ISIK; VEPER; *Päevaleht* 6.7.1939: 2; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas.* VIII: 161 (Stockholm 1959); *Kodumaal ja võõrsil.* 240–241 (Toronto 1965); H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“.* 171 (Toronto 1984); *Edasi* 23.5.1987: 4; *Balti Ülikool Saksamaal 1945–1949.* (Toronto 1991); *Agraarteadus* 1/1990: 123–124, 2/1990: 252–253, 3/1992: 222–227, 4/1993: 414–415, 1/1995: 125–126, 4/1995: 493–494, 1/1999: 78–80; 1/2009: 70; *Aja Pulss* 9/1991: 3–5; *Postimees* 24.12.1994: 18, 24.12.1997: 18; *Vaba Eesti Sõna* 19.1.1995: 11; *Akadeemia* 7/1997: 1374; *Põllumajandusülikool* 8.4.1999: 4; *Liivika album.* 1999. 52–57 (Tln 1999); *Dr. agr. Elmar Järvesoo prof. emer. elu ja töö.* (Toronto 2001; sisaldab bibliograafiat); *Videvik* 13.2.2003: 4; *Pärnumaa sirvilauad.* I: 51–52 (Pärnu 2004); *Pärnu Postimees* 23.3.2004: 14; *Pärnu Ühisgümnaasium algusest aastani*

1952. 312–314 (Tln 2006).

Järvsoo, Erni Raimund Ludvigi p (–1927 Janter; 21.2.1922 – 6.8.2001), ajakirjanik. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast 1941–... (Nõukogude armees).

Toimetas 1944–48 *Talurahvalehte*, seejärel töötas 35 aastat Eesti Raadios. Saate „Tere hommikust, põllumehed!“ üks põhiautoreid. ENSV teeneline ajakirjanik 1971.

A: *Aja Pulss* 18/1990: 24–25.

Jürgens, Johannes Leopold (1935– Johannes Jüris; 4.10.1870 (ukj) Tln – 26.1.1937 Tln), kooliõpetaja, omavalitsustegelane. Rätsepa poeg. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis, Treffneri gümnaasiumis, tegi lõpueksamid Riia Aleksandri gümnaasiumis (eksternina); õppis TÜs õigusteadust 1894–98 (ei lõpetanud); omandas koduõpetaja kutse 1893, saksa keele ülemõpetaja kutse Peterburi ülikoolis 1902, kadetikorpusõpetaja kutse 1903. Õpetaja Treffneri gümnaasiumis 1895–1902 ja Varssavis Suvorovi kadetikorpuses 1902–07, rahvakoolide inspektor Tln-s 1907–09, õpetaja Tln keskkoolides 1915–24 ja 1930–31, Vene eragümnaasiumi direktor 1918–19; Tln linnapea abi 1924–27, linnanõunik 1924–30; Tln Linnapanga direktor 1931–35; majaomanike koja esimees 1935–37. Aktiivne seltsitegelane; Tln linnanõunik 1909–15 ja 1924–30.

1890. aastate teisel poolel kuulus radikaalsete eesti üliõpilaste (nn jaaksonlaste) rühmitusse, mis oli opositsioonis EÜSiga ja **J. Tõnissoni** *Postimehega*. Oma maailmavaate levitamiseks andsid radikaalid välja ilukirjandusliku-populaarteadusliku albumi „Pühade leht noorele ja vanale“ (Trt 1898) ning koguteose „Lõbu ja Teadus“ I–II (Trt 1898–99; kordustrukk 1906), J. oli nende väljaandja ja toimetaja koos **R. Aavakiviga**. Saadud rahaga ostis rühmitus okt 1899 **K. A. Hermannilt** ajakirja *Rahva Lõbu-leht* (Trt), J. oli ajakirja väljaandja 1899–1902 ja vastutav toimetaja 1899–1903 (tegelikult tegutses ajakirja juures kuni 1901, mil asus Peterburi). Radikaalide toimetatud ajakiri oli mitmekesise sotsiaalse sisuga, eelkõige populaarteaduslik ja hariv, põhirõhk oli loodus- ja majandusteaduslikel kirjutistel, aga avaldati ka publitsikat, kirjanduskriitikat, ilukirjandust. 1901 lahkus Trt-st enamik ajakirja ümber koondunud mehi, *Rahva Lõbu-lehe* radikaalne periood lõppes, J. müüs ajakirja 3.1902 Põltsamaa trükkalile ja raamatukaupmehele Theodor Tiedtile. Sept 1900 esitas J. trükiasjade peavalitsusele taotluse päevalehe asutamiseks Tln-s, kuid edutult. Väidetavalt rahastas ja suunas kõmulehtede *Ajaleht* (1913–14) > *Homnik* (1913–14) > *Meie Tallinna Ajaleht* (1914) > *Homnik. Teine õhtune väljaanne* (1914) ja *Meie Tallinna Ajaleht. Teine väljaanne* (1914–15) väljaandmist.

T: õpikud alg- ja keskkoolidele, sh „Geograafia õpperaamat“ (Tln 1907; 1918), „Ajalugu rahvakoolidele“ I–II (Tln 1918–20), „Majandusgeograafia“ (Tln 1920; 1931); Eesti seinakaardid koolidele (koost ja joonistaja).

A: EBL; EAT; EE; EBLtk; EEtk; AA2; EKoBL; ISIK; M. Rumba. *Tallinna kopikuleht ja tema waimlised isad*. 8–10, 12, 14–17, 20–23, 25–29 (Trt 1915); *Üliõpilasleht* 11/1926: 178–180; *Postimees* 3.10.1935: 7, 27.1.1937: 3; *Päevaleht* 27.1.1937: 8; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 48–49 (Trt 2008 [1940]); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 30 (Tln 1991 [1954]); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloo Eestis XIX sajandil*. 295–296 (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 7/1962: 422–423; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 83, 119–123 (Tln 1974); *ELG*. 107, 131 (Uppsala 1979); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 351 (Tln 1984); *Eesti ajakirjanduse...* 255–262 (Trt, Tln 1994); EAA IX: 27–39 (Trt 1994); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 25–26 (Tln 2001); *Konstantin Pätsi tegevusest*. 29–30 (Tln 2002); *Paar sammukest*. XXI: 58–60 (Trt 2004); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 379 (Tln 2004); *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 92–93 jm (Tln 2013); *Maaleht* 28.3.2013: .....; K. Hellerma (1981). „Rahva Lõbu-leht“ ilukirjandusliku-populaarteadusliku ajakirjana. 2–5, 47, 49, 73 jm (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö,

käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Jürgens, Mihkel (22./10.10.1820 Pärnu – 15./3.1.1874 Pärnu), bibliofiil, bibliograaf, raamatukõitja. Töölise poeg. Õppis Pärnus **Rosenplänteri** linnakoolis (teistel andmetel omandas alghariduse iseõppijana). Tegutses Pärnus raamatukõitjana. Alates 1852 kogus eestikeelseid trükiseid ja lõi ÕES kogu kõrval kõige täielikuma eestikeelsete raamatute kogu (1700 nimetust [1873]). EKmS ja ÕES liige. Suri vähki. Pärast J. surma ostis raamatukogu Friedrich Brandt, kes raamatud üksikult edasi müüs.

Avaldas igal aastal aasta jooksul ilmunud eestikeelsete trükiste nimekirja nädalalehes *Perno Postimees* 1861–66 ja 1868 ning nädalalehes *Eesti Postimees* (Trt) 1865–74.

T: esimene eestikeelsete trükiste koondbibliograafia „M. Jürgensi Ramatute nimme-kirri ehk Katalog“ (Pärnu 1857; Tln 1864 [oluliselt täiendatud tr]); luulekogu „Eesti laulo söbber“ (Tln 1860, 4. tr Riia 1874), kolm jutukogu (1864–71).

A: EBL; EE; ENE; E(N)E; EKBL; EKrL; EE14; EKL; ERBA; ISIK; *Eesti Postimees* 23.1.1874: 20; *Perno Postimees* 31.1.1874: 35–37; M. Kampmann. *Eesti vanem ilukirjandus*. 103–107 (Trt 1908); *Eesti Kirjandus* 10/1925: 418–420, 8/1926: 395–403; *Looming* 10/1936: 1152–1155, 3/1937: 364–365; *Uus Eesti* 30.11.1939: 4; *Postimees* 12.8.1943: 4, 30.11.1943: 6; EKA II: 22. (Tln 1966); A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 270 jm (Tln 1966); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 96–101, 121–126, 233–235 jm (Tln 1986); *Raamatu valgusel*. 112–114 (Trt 2001); *Raamat on...* III: 14–15 (Tln 2003); *Pärnu kultuurielu 2004*. 141 (Pärnu 2005); *Pärnu kultuurielu 2005*. 125 (Pärnu 2006); *Ülikool ja keelevahetus*. 122 (Trt 2014); *Elu raamatute keskel*. 92–94 (Tln 2015); R. Tammai (2001). Bibliofiiliast Eestis Kaarli Naanuri raamatukogu näitel. 19–20 (Tln Pedagoogikaülikooli infoteaduse osakonna bakalaureusetöö; käsikiri TLÜARs).

Jürgenstein, Anton Tõnis .... p (1.11./20.10.1861 Vana-Vändra vald, Pärnumaa – 21.2.1933 Trt), kooliõpetaja, ajakirjanik, kirjanduskriitik. Taluperemehe poeg, **J. Jürgensteini** vend, **H. Jürgensteini**, **M. Kochi**, **G. Jürgensteini** isa, **V. Kochi** äi. Õppis Kodavere kihelkonnakoolis, Cimze õpetajate seminaris Valgas 1878–82. Kooliõpetaja Kärus ja Orajõel 1882–85, Vändra kihelkonnakooli juhataja 1885–1905. Alates 1905. a sügisest elas Trt-s. Vene Riigiduumas liige 1907; Eesti Riigikogu liige 1920–24 (Eesti Rahvaerakonna nimekirjas). Aktiivne seltsitegelane (EKmS, ENKS, Vanemuine, karskusseltsid jm).

Esimene kirjutis ilmus *Sakala lisalehes* 1880. Avaldas ilukirjandustõlkeid, arvustusi, vesteid ajalehtedes *Sakala* (Viljandi), *Eesti Postimees* (Trt), *Olevik* (Trt), *Postimees* (Trt), ajakirjas *Linda* (Viljandi, Pärnu). Oli 19. saj lõpu produktiivsemaid kirjanduskriitikuks, kriitilise realismi vastane. Tegi kaastööd **H. Jannseni** ajalehele *Die Heimath* (Tln, Riia 1882–85), päevalehele *Rigasche Neueste Nachrichten* (1907–11). Ajakirja *Linda* (Pärnu, Trt) vastutav toimetaja ja väljaandja 1898–1905; muutis senise naisteajakirja perekondlikuks väljaandeks, suurendas kultuurilooliste ja teaduslike artiklite osakaalu. Päevalehe *Postimees* (Trt) omaniku ja juhi **J. Tõnissoni** peamise abilisena oli *Postimehe* tegevtoimetaja 1906–23, vastutav toimetaja 1912–13, 1914 ja 1923–29. Kirjutas juhtkirju, toimetas *Postimehe* rohkeid lisasid, kaasandeid ja lühendatud väljaandeid: oli valimiste-eelse päevalehe *Kleines Tageblatt* toimetaja (Trt 1906–07, ilmus 69 nr), ajalehe *Elu* vastutav toimetaja 1907–17 (vaheaegadega), lisalehtede *Elu Jutunurk* tegevtoimetaja (1905–06) ja „*Elu*“ kirjandus ja teadus vastutav toimetaja 1907–10, lasteajakirja *Lasteleht* vastutav toimetaja 1907–08, 1912–13, 1923–29, pilkelisa *Sädemed* vastutav toimetaja 1907–08 ja tegevtoimetaja 1925–27, arstiteadusliku ajakirja *Tervis* vastutav toimetaja 1907 ja 1923, ajalehe *Petseri Postimees* väljaandja ja vastutav toimetaja (1909–10, ilmus 19 nr), päevalehe *Маленькая газета* toimetaja (Trt 1910–11, ilmus 4 nr). Oli *Postimehe* juubelialbumi „Postimees 1857–1907. 50-aastase kestuse mälestuseks“ (Trt 1909) üks koostajaid, samuti kirjutas sealse ülevaate *Perno Postimehe* >

Postimehe ajaloost. Alates sajandivahetusest esines viljaka kirjanduskriitikuna, avaldades arvustuste kõrval ka ulatuslikumaid analüüsivaid ülevaateid ajakirjas *Eesti Kirjandus* (Trt), koguteoses „Eesti Kultura” I, III (Trt 1911, 1913), ajakirjanike aastaalbumis „Õitsituled” 1922–28, ajakirjas *Looming* (Trt), mh kirjutas ka eesti ajakirjanduse ajaloost. Oli kuukirja *Eesti Kirjandus* (Trt) toimkonna liige 1910–27. Kirjutas eesti kultuurielust ka läti, saksa, rootsi, soome ajakirjanduses. EAL liige 1921–28, auliige 1929.

T: vestekogu „Vändra jutumees” I (Pärnu 1883); värssnäidend „Juta” (Trt 1886, Viljandi 1914); ajalooline ülevaade „Postimees 1857–1907” (Trt 1909; mh sisaldab esimest eesti ajakirjanduse biograafilist teatmeteost); kirjanduskriitika valimik „Arvustuslised kirjatööd” (Trt 1918); kultuuriloolised ülevaated „Huvitav peatükk Eesti minevikust. J. G. Eisen v. Schwarzenberg” (Trt 1921), „Kultuurilist ja poliitilist Nipet-Näpet Eesti kaugemast ja lähemast minevikust” (Tln 1921), „Carl Robert Jakobsoni elu ja töö” (Trt 1925); „Minu mälestused” I–II (Trt 1926–27, Tln 2011), mälestused 1917–18 kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt” (Tln 1927); mõned tõlketeosed saksa ja vene keelest, sh Goethe „Faust” I (Trt 1920).

A: PmA; ÖT I: 46–47; EBL; EAT; EE; EBLtk; EEtK; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EAE; EKoBL; EE14; EKL; *Peatükke*. 213; *Vändra*; Erni; ISIK; KrS; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 517–518 (Trt 1898); *Postimees* 1.11.1921: 1–3, 17.3.1929: 6–7, 1.11.1931: 6, 23.2.1933: 1, 5, 25.2.1933: 4, 28.2.1933: 4, 1.4.1937: 7, 27.2.1943: 4, 2.11.1991: 4, 2.11.2001: 15; A. Jürgenstein. *Kultuurilist ja poliitilist Nipet-Näpet...* 42–55 (Tln 1923); A. Jürgenstein. *Minu mälestused I–II* (Tln 2011 [1926–27]); Hoya Ronk. *Kaasaegsed*. 22–23 (Trt 1926); ÖT V: 59–62 (Tln 1926), XI: 55–56, 101 (Tln 1933); *Kaitse kodu!* 12-13/1929: 305-306; *Vaba Maa* 17.3.1929: 5; K. A. Hindrey. *Minu elukroonika*. 727–730, 733, 738–739 jm (Tln 2010 [1931]); *Eesti Kirjandus* 11/1931: 545–548, 5/1933: 209–219; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 100 jm (Trt 1938); *Anton Jürgensteini mälestussamba avamine Vändras, 16. juulil 1939. aastal*. (Tln 1939); J. Lattik. *Teekond läbi öö*. *Esimene osa*. 345 jm (Trt 2015 [1950]), *Kolmas osa*. 272 (Trt 2016 [1955]); *Kirjanikult lugejale*. 20 (Lund 1952); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende ajastu*. 62–63, 102–103 jm (Tln 1991 [1953]); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 152 (Tln 1991 [1954]); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 188–189, 193, 290 (Lund 1962); O. Rütli. *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusest*. 192–193 jm (Tln 2010 [1964]); E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 40 (Tln 1965); EKA II: 634, 637–638 (Tln 1966); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. III: 100–101 (Tln 1991 [1969]); E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni „Sakala”*. 311 (Tln 1971); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 54–58 jm (Tln 2010 [1971]); V. Altoa. *Eesti kriitika 19. sajandil*. 147, 161, 165–180 jm (Tln 1977); *Rahvuslik Kontakt* 4/1978: 16–21; *Pärnu Kommunist* 24.11.1981: 3; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 351 (Tln 1984); F. Tuglas. *Kogutud teosed*. 7. 234–245 (Tln 1996); *Pärnu Postimees* 23.7.1996: 5; *Jüri Vilms mälestustes*. 585–586 (Trt 1998); *Tartu Postimees* 30.3.1998: 6; 4.11.2011: 6; *Läbi aegade Vändra radadel*. II. 62–73 (Vändra 1999); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 195 jm (Helsingi 2000); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 246 (Tln 2001); *Akadeemia* 7/2003: 1551, 11/2003: 2521, 7/2004: 1662, 2/2011: 313; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvuse sünniaegadesse*. 309 jm (Trt 2004); A. Kull. *Kulli pilk*. 123–124 (Trt 2005); *Tuna* 1/2006: 116–128; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 138–140, 170, 188, 192–194, 216, 245, 301 jm (Trt 2008); V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010*. 63 (Trt 2010); *Eesti Päevaleht* 14.1.2011: 19; *Postimees*. AK 29.10.2011: 8; J. Tõnisson. *Riigivanem*. 308–312 (Trt 2011); A. Kull. *Kull ja kiri*. 181–182 (Trt 2015); *Vändra hariduse lood*. I. 54–56 (Pärnu 2017); K. Murutar. *Eesti naisliikumine ja naisteajakirjandus 19. sajandist 1944. aastani*. 38–43 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Jürgenstein, Gustav Antoni p (9.7./26.6.1908 Trt – 1941 Tln), ajakirjanik. Ajakirjanik **A. Jürgensteini** poeg, **H. Jürgensteini** ja **M. Kochi** vend, **J. Jürgensteini** vennapoeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1918–28, TÜs veterinaariat 1929–34 (ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1928–29. Töötas meremehena. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli kalatööstuse peavalitsuse informatsiooniametnik ?...–12.1940. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 17.1.1941, mõisteti surma (§19-58-1a, Soome põgenemise ettevalmistamine), suri vangistuses. 1955 kvalifitseeriti süüdistus ümber (§19-84) ja surmanuhtlus asendati postuumselt kolme-aastase vangistusega. Rehabiliteeritud 24.7.1990. Päevalehe *Postimees* > *Tartu Kommunist* (Trt) Tln toimetuse liige 1937–40. **A:** AA3; OkM; *Postimees* 17.6.1937: 3; *Sõnajalaõis*. 39 (Stockholm 1947); ERA.495.7.1403; ERAF.130SM.1.11500.

Jürgenstein, Hella Antoni t (1922–? Jürgenstein-Eronen; 1930–35 Rosenberg, 1935– Raid; 29./17.9.1899 Vändra vald, Pärnumaa – 19.1.1996 Bromma, Stockholm), ametnik, tõlkija. Ajakirjanik **A. Jürgensteini** tütar, **J. Jürgensteini** vennatütar, **G. Jürgensteini** ja **M. Kochi** õde. Õppis ENKS tütarlastegümnaasiumis 1907–15, Pantaenko naisgümnaasiumis 1917, lõpetas Trt-s Žilova tütarlastegümnaasiumi 1918; õppis TÜs õigusteadust 1920–21 (ei lõpetanud). Kohtuministeeriumi kantseleiametnik, *Riigi Teataja* korrektori abi 1922. 1920. aastate esimesel poolel elas Soomes. Asutuse „Fenno-Ugria“ Hõimubüroo (Suomi-Büroo) sekretär Tln-s 1929–40. Saksa okupatsiooni ajal töötas kindralkomissariaadi põllumajandusosakonnas. Põgenes 1944 Eestist, elas Soomes, hiljem Stockholmis. Ajakirja *Lasteleht* (Trt) tegevtoimetaja 1917 ja 1920, päevalehe *Postimees* (Trt) korrektor 1920–21, seejärel ajalehe *Päevaleht* korrektor. EAL juhatuse liige 1921–22. **T:** mõned tõlketeadused soome keelest (1927–30), sh R. Silvanto „Soome. Maa, rahvas, kultuur“ (Trt 1930). **A:** AA3; ÕT IV: 100 (Tln 1925); *Postimees* 17.6.1937: 3; ÕT XV: 75 (Tln 1937); *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 3–4 (Toronto 1980); *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 25.1.1996: 11; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. I: 438, 480 jm (Trt 2006), II: 279 jm (Trt 2006), V: 230 jm (Trt 2009); *Tuna* 1/2006: 121–128; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 396 (Trt 2008); *Keel ja Kirjandus* 12/2009: 929; *Korporatsioon Filiae Patriae* 90. 111–112 (Trt 2010); *Akadeemia* 2/2011: 314; EAA.2100.1.3965; ERA.4402.1.64 leht 38, 42.

Jürgenstein, Johann (ps Johann Lill; 18./6.11.1854 Lüüste küla, Pärnumaa – 9.3./24.2.1914 Sauga vald, Pärnumaa), kooliõpetaja, literaat. Taluniku, kingsepa poeg, **A. Jürgensteini** vend, **M. Kochi**, **H. Jürgensteini** ja **G. Jürgensteini** lell. Õppis Vändra klaasivabriku saksakeelses algkoolis, Cimze õpetajate seminaris Valgas 1872–75. Kodukooliõpetaja Vändras, Kodavere kihelkonnakooli juhataja 1875–78, literaat Trt-s, seejärel elas isatalus, hiljem oli lühemat aega vallakirjutaja Orajõe vallas. Alates 1905 taluperemees Sauga vallas Ridalepa külas. Aktiivne kohalik seltsitegelane. Tegi kaastööd nädalalehtedele *Eesti Postimees* (Trt) 1879–80, *Tartu Eesti Zeitung* 1880, *Sakala* (Viljandi) 1881–82. Pärast **C. R. Jakobsoni** surma oli *Sakala* tegevtoimetaja 1883. Hiljem tegi kaastööd nädalalehele *Olevik* (Trt) 1896–99, ajakirjale *Linda* (Pärnu) 1898–1901, päevalehele *Postimees* (Trt) 1903–04 jm. Avaldas arvukalt tõlkejutte ja mugandusi, vähenõudlikke jutustusi külaelust ja koduloolisi kirjutisi, tõlkis joonealuseid järjeromaane, sh C. Dickensi „Pikviklased“ (*Postimees* 1907). **T:** mõned jutukogud, sh „Rohtaedas lahke vanakeste seas“ (Trt 1875), „Jutt ilma päälkirjata“ (Trt 1877); käsiraamat „Kingsepa kunst“ (Vändra 1894), ilutulestiku käsiraamat „Ilu-tuled“ (Vändra 1894; Tln 1907); kümme mugandust ja tõlketeadused saksa keelest (1875–1914), sh F. Hoffmanni ümberjutustus „Kooperi jutustused Ameerika maalt. Nahksuka jutud“ I (Trt 1880).

A: PmA; EBL; EE; EKBL; EKrL; EKL; EKoBL; EEVA; ISIK; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 517 (Trt 1898); *Postimees* 25.2.1914: 2; A. Jürgenstein. *Minu mälestused*. I–II: 47, 67, 112–113 jm (Tln 2011 [1926–27]); J. Liiv. *Elu ja mälestusi*. 39–41, 43, 51–53 (Trt 1936); J. Liiv. *Mälestusi lühijuttudes*. 50jj (Trt 1938); V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 207 (Tln 1963); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 351 (Tln 1984); *Peipsi piiril, Alatskivil*. 190–192 (Tartu 2000); *Pärnumaa sirvilauad*. II: 69–70 (Pärnu 2005); *Keel ja Kirjandus* 6/2012: 408–410; *Pala Teataja* 12.6.2013: 2; *Õhtuleht* 18.11.2014: 14.

Jürimäe, Aleksander → Jürvetson, Aleksander

Jürison, Jüri (ka Jürisson; Jurrison; 28./16.6.1832 Haimre vald, Läänemaa – 10.12./28.11.1899 Kroonlinn), sõjaväelane (vaneminsener-mehaanik, kolleegiuminõunik). Talusulase, nekruti poeg. Õppis mereväe insener-mehaanikute korpuses 1859. a paiku. Seejärel teenis ohvitserina Vene sõjalaevastikus, sh soomuslaeval Russalka. Alates 1887 erus, elas Kroonlinnas.

Tegi kaastööd nädalalehele *Perno Postimees* 1863, avaldas erialaseid kirjutisi sõjamerelaevanduse kuukirjas *Морской сборник* (Peterburi). Avaldas 30-osalise reisikirjelduse “Eestimehhe teekond ümber maailma “Askoldi” laeva peal” nädalalehes *Eesti Postimees* (Trt) 8.1867–12.1869. See on esimene pikem algupärane eesti reisikiri, elav muljeterohke jutustus autori merereisist 1865–67 sõjalaeval “Askold” Kroonlinnast Vladivostokki ja tagasi, pikkade peatustega nelja maailmajao sadamalinnades (sh Kopenhaagen, Cherbourg, Lissabon, Rio de Janeiro, Kaplinn, Singapur, Šanghai, Nagasaki). Ladusas stiilis edasi antud looduspiltide, võõraste maade ja inimeste kirjelduste kõrval jätkus autoril teravat pilku ka võõramaiste olusuhete nägemiseks ning paralleelide tõmbamiseks kodumaaga. Talle oli võõras rassism, ta taunis kolonisaatorite alandavat suhtumist põlisrahvaisse, rõhutas hariduse vajalikkust. **C. R. Jakobson** mainib teda kaastöötajana nädalalehe *Sakala* (Viljandi) avanumbris 1878, kuid tema kirjutisi selles lehes ilmselt ei ilmunud.

T: „Eestimehe teekond ümber maailma “Askoldi” laeva peal“ (LR 25–26/1975).

A: EKBL; EKrL; EKL; *Postimees* 3.12.1899: 3; *Looming* 6/1955: 755–761; EKA II: 170–172 (Tln 1966); *Ühistöö* 26.6.1975: 3, 15.6.1982: 3; *Meie Tee* 3-4/1976: 50–51; *Keel ja Kirjandus* 6/1982: 319–322; A. Paidla. *Raplamaa*. 164 (Tln 1991); *Nädaline* 22.9.2007: 9; *Elm* 31/2010: 11.

Jürisson, Alide Johani t (ps Mall Mardik; u 1901-2)

Nädalalehtede *Abieluleht* (1931–32, ilmus 57 nr) > *Rahva Elu* (3.1932–4.1933, 53 nr) > *Ajaviiteleht* (4.–6.1933, 7 nr) väljaandja ja vastutav toimetaja.

A: ERA.1.7.291; ERA.1.7.301.

Jürisson, Eduard Jüri p (ka Eddy; 1935– Eduard Vallaste; 6.10.1901 (vkj) Helme vald, Viljandimaa – 11.7.1983 Port Washington, NY, USA), ajakirjanik. Taluperemehe poeg, **H. Jürissoni** vend. Õppis Helme progümnaasiumis (ei lõpetanud) ja Tln õhtukeskkoolis. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast. Pärast Vabadussõja lõppu teenis ülejateenijana vastuluure osakonnas. Saksa okupatsiooni ajal tegutses Eesti Rahva Ühisabis 1941–44, asus 1944 tööle Eesti omavalitsuse esinduses Berliinis, sügisel 1944 organiseeris seal Eesti Toimkonna, mis registreeris ja abistas Eesti sõjapõgenikke Saksamaal. Pärast sõja lõppu elas Göttingenis põgenikelaagris, oli laagri komandant 1947–48, seejärel Briti tsooni sõjaväevalitsuse kantseleiametnik. Nov 1949 asus New Yorki, töötas majateenijana 1949–51, seejärel paaditehases 1951–55. Võttis aktiivselt osa pagulaspoliitikast ja -seltsielust, oli Eesti

Rahvuskomitee Ühendriikides peasekretär.

1919–23 tegi kaastööd päevalehtedele *Sotsiaaldemokraat*, *Vaba Maa*, *Tallinna Teataja*, *Kaja*, *Postimees*, *Päevaleht* jm. *Päevalehe* toimetuse liige 1923–27, seejärel *Vaba Maa* kirjastuse päevalehtede *Vaba Maa* ja *Rahvaleht* toimetuse liige 1927–40. Tegutses filmikriitikuna, tegi kaastööd ajakirjadele *Agu*, *Kaitse kodu!*, *Sõdur*, *Huvitav Žurnaal*. Esines loengutega Riigi Ringhäälingus, oli Eesti Kulturfilmi dokfilmide stsenaarist, tegevtoimetaja loomakaitseliidu ajakirjades *Loomakaitsja* 1934 (toimetas 3 nr) ja *Eesti Loomasõber* 1935 (toimetas 4 nr). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas päevalehes *Noorte Hääl*. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd ajalehtedele *Eesti Sõna*, *Maa Sõna*, *Postimees* (Trt). Saksamaal põgenikelaagris toimetas suulist ajalehte *Elav Sõna* (Göttingen) ja esimest sõjajärgset trükitud eesti ajalehte *Eesti Teated* (Göttingen 8.1945–5.1946, ilmus 26 [teistel andmetel 34] numbrit, leht suleti venelaste nõudmisel). Lisaks aitas toimetada ajalehte *Eesti Post* (Geislingeni põgenikelaager), saatis Saksamaa-infot ajalehtedele *Eesti Teataja* (Stockholm), *Välis-Eesti* (Stockholm), *Stockholms-Tidningen Eestlastele*. Hispaania rahvusliku raadio eestikeelse programmi *Eesti Vabaduse Hääl* toimetaja, toimetuse juhataja New Yorgis 1955–64; nädalalehe *Vaba Eesti Sõna* (New York) kolleegiumi liige 1950–51, kirjutas üle 20 aasta kommentaare ja ülevaateid USA kongressi tööst. Tegi kaastööd ka päevalehele *Stockholms-Tidningen Eestlastele*, ajalehtedele *Eesti Post* (Stockholm) 1950 ja *Vaba Eestlane* (Toronto), ajakirjale *Meie Tee* (New York), kuulehele *Võitleja* (Heidelberg). Toimetas Eesti Vabadusvõitlejate Liidu väljaannete *Vabadusvõitlus* (New York 1954, ilmus 1 nr). EAL liige 1923–27, 1930–33.

T: dokfilm „Ajalehe sünd“ (1935; režissöör); brošüür „Suur-Saksa riigi sünd“ (Tln 1942); M. Djilase „Uus klass. Kommunistliku süsteemi analüüs“ (New York 1958; tõlk); kirjad **J. Remmelgale** 1946–52 on hoiul ERAs (4996.1.248).

A: ÕT II: 98; Lään; ISIK; *Vaba Maa* 5.12.1933: 28; *Vaba Eesti Sõna* 27.10.1951: 4, 3.11.1951: 4–5, 10.11.1951: 4, 17.11.1951: 4, 24.11.1951: 4, 1.12.1951: 4, 8.12.1951: 4; *Meie Tee* 11-12/1955: 181, 5-6/1977: 77–81, 1-4/1983: 47; *Eesti kroonika 1957*. 21–22, 26, 35 (Stockholm 1956); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 196–198 (Toronto 1959); *Kodumaa* 15/1960: 3–4, 19.9.1973: 6–7; *Väliseestlase kalender 1963*. 112 (New York 1962); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. I: 58, 62 (Stockholm 1963), IV: 114–115 (Stockholm 1966); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 152 (Tln 1970); *Kui kõik alles tärkas*. 235–236 (Tln 1973); *Edasi* 25.4.1973: 3; *Teataja* 9.10.1976: 2; *Piinlikud lood*. II: 27–29 (Tln 1983); *Vaba Eesti Sõna* 14.7.1983: 9, 21.7.1983: 9, 28.7.1983: 9; F. Kool. *DP Kroonika*. 751–753 (Lakewood 1999); *Vaba Eestlane* 28.12.2001: 10–11; *Akadeemia* 5/2013: 908, 910; **K. Hintzeri** päevik sügisest 1944 (Lennuväepoiste Klubi koduleheküljel); ERA.4996.1.248 leht 86–120.

Jürisson, Heinrich Jüri poeg (1936– Hendrik Vallaste; 19.9.1905 (ukj) Helme vald, Viljandimaa – 15.7.2002 Denver, CO, USA), ajakirjanik. Puusepa poeg, **E. Jürissoni** vend. Õppis Tõrva ühisgümnaasiumis 1924–27, TÛs õigusteadust 1932–38 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1927–28. Sügisel 1944 põgenes Saksamaale, elas põgenikelaagris Prantsuse tsoonis, töötas IROs. Hiljem emigreerus USAsse, Denverisse. Töötas aednikuna, seejärel kuni pensioneerimiseni linna parkideosakonna direktorina. Võttis aktiivselt osa kohalikust seltsielust.

Gümnasistina oli õpilasajakirja *Lemmik* vastutav toimetaja (Tõrva 1924–25, ilmus 4? nr). Kohaliku ajalehe *Ugala* (Valga 1928–29) toimetuse liige. Maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) vastutav toimetaja, spordiajakirjanik 1929–33. Anti korduvalt kohtu alla valeteadete ja laimu avaldamise eest, süüdi mõisteti ühel korral (kandis 7päevase aresti 3.1934). Vabadussõjalaste päevalehe *Vaba Sõna* > *Uus Sõna* toimetuse liige, Trt teadete toimetaja, spordiajakirjanik (Trt 1933–35), pärast selle sulgemist päevalehe *Postimees* toimetuse liige (Trt sõnumite toimetaja)

1937–?. Ka Saksa okupatsiooni ajal oli *Postimehe* toimetuse liige. Paguluses tegi kaastööd eesti ajakirjanike infolehele *Pressemeeste Press* (St. Wolfgang, Aussig 11.1944–5.1945, ilmus 12 nr) ja ajalehele *Eesti Rada* (Augsburgi põgenikelaager). EAL liige 1937, seejärel toetajaliige.

T: ülevaade „Abessiinia. Musta mandri 3000-aastane keiserriik“ (Trt 1935; kaasautor).

A: SBL; AA3; ISIK; VEPER; *Postimees* 17.6.1937: 8; ÕT XV: 75 (Tln 1937); *Sakala* 23.3.1938: 4, 9; J. Remmelgas. *Kolm kuuske*. 139 (Tln 2004 [1955]); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 147, 166 (Stockholm 1959); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 101 (Tln 1970); *Väliseestlase kalender 1977*. 98, 100–101, 108–109 (New York 1976); *Vaba Eesti Sõna* 19.9.1985: 10, 27.9.1990: 6, 1.8.2002: 12; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 178–179 (Trt 2001); EAA.2100.1.17627; ERA.1.7.1328; ERA.852.1.2508; ERA.4996.1.248 leht 86.

Jürma, Mall (–1929 Alma Elisabeth (Eliisabet) Kuusik; 1929–34 Alma Elisabeth (Eliisabet) Jürman(n); 17./4.9.1901 Tln – 21.10.1984 Ridgefield, NJ, USA), raamatukoguhoidja, kirjanduskriitik, ajakirjanik. Käsitöölise tütar. Õppis Lenderi tütarlastegümnaasiumis 1913–20, TÜs inglise keelt ja kirjandust, eesti ja üldist kirjanduslugu 1921–27, *mag phil*; täiendas end raamatukogunduse alal Prahlas 1936; täiendas end Columbia ülikooli Writer’s Schoolis 1950–51. TÜ raamatukogu bibliograaf 1921–23, Eesti Bibliograafilise Asutise bibliograaf 1922–26 (vaheaegadega), Tln linnaraamatukogu koguhoidja 1926–42, haridusdirektoriumi avalike raamatukogude inspektor 1942–44 (korraldas esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal 1940–41 Põhja-Eesti raamatukogudest kõrvaldatud raamatute tagastamist raamatukogudele). Sept 1944 põgenes Saksamaale, elas Geislingeni põgenikelaagris, töötas sekretäri ja tõlgina 1945–48, seejärel oli Luterliku Maailmaliidu (München) ametnik 1948. Emigreerus 1949 USAsse, tegutses Eesti põgenike abistamiskomitees 1950–51. Osales aktiivselt kultuuri- ja naisseltsidest.

Trükis debüteeris populaarteadusliku artikliga liustikest ajakirjas *Eesti Loodus* (Trt). Kultuuriajakirja *Ilo* toimetussektär (1929–30, ilmus 8 nr). Päevalehe *Vaba Maa* kirjanduskriitik 1930. aastate esimesel poolel, kirjutas ka naisküsimumstest, tõlkis poliitikaartikleid inglise ajalehtedest. Päevalehe *Uus Eesti* kirjanduskriitik 1935–40, ajuti kirjutas ka *Päevalehes*. Avaldas arvustusi, esseid ja raamatuülevaateid ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt), *Looming* (Trt), *Varamu* (1937–40), raamatukogundust puudutavaid kirjutisi ja kirjandusülevaateid ajakirjades *Tallinna Keskraamatukogu Teated* ja *Raamatukogu*, oli ka mõlema väljaande toimetuse liige. Esines Riigi Ringhäälingus kirjandusloengutega. Saksa okupatsiooni ajal oli naisteajakirja *Ajakiri Naisele* vastutav toimetaja (1943–44, ilmus 10 nr). Saksamaal avaldas kirjandus- ja teatriarvustusi ning ülevaateid ajalehtedes *Eesti Post* (Geislingeni põgenikelaager), *Eesti Rada* (Augsburg), ajakirjas *Kauge Kodu* (Altenstadt 1946–47), Eesti Üliõpilaskonna Saksamaal koguteoses-ajakirjas „Estonia“ I–II (Göttingen 1946–47). Ameerikas oli USA välisraadio Ameerika Hääli eesti osakonna diktor, autor, produtsent, peatoimetaja asetäitja Washingtonis 1951–71, seejärel kaastöötaja 1972–79 (võttis sõna eelkõige eesti kultuuri teemadel). Oli nädalalehe *Vaba Eesti Sõna* (New York) kirjanduskriitik ja kultuurikroonika autor alates lehe ilmumise algusest 1949 kuni 1970. aastateni. Avaldas arvustusi ja esseid ajakirjades *Tulimuld* (Lund), *Mana* (Visby, Toronto), *Meie Tee* (New York), *Eesti Kirik* (Uppsala, Toronto), arvustusi ja eesti kirjanduse ülevaateid ajakirjas *Books Abroad > World Literature Today* (Oklahoma), kirjandusesseid ja -ülevaateid ajakirjas *The Baltic Review* (New York) 1966 ja aastaraamatus „Acta Baltica. Liber annalis Instituti Baltici“ (Königstein im Taunus). USAs elades oli Eesti Ajakirjanike Ühingu USAs liige.

T: lühimonograafia „Pedro Krusten“ (Lund 1964); „Ants Laikmaa. Autobiograafilisi mälestuskilde“ ([S.l.] 1936; koost); „Korp! Filiae Patriae 1920–1980“ (Toronto 1980; kaastoim); kirjavahetus Johanna ja Voldemar Pätsiga 1950–74 kogumikus „Johanna Päts.

Kodu südames“ (Tln 2013); tudengilaul „Rahvahulgad, tulge kokku“ (tõlk).
A: *Who is Who of American Women*. 630 (Chicago 1968); EKirP; ETeadVK; EKKE; AA3; EKrL; EKL; ETeadBL; EE14; *Eesti kirjandus paguluses XX sajandil*. 771 (Tln 2008); ERBA; ISIK; VEPER; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 147–152 (Stockholm 1956); *Tulimuld* 3/1976: 122–127; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 350 jm (Tln 2010 [1974]); *Vaba Eesti Sõna* 11.11.1976: 9–10, 8.11.1984: 9; *ELG*. 187–189 (Uppsala 1979); *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 63, 66 jm (Toronto 1980); *Triinu* 127: 14–15 (Toronto 1984); *Eesti Päevaleht* 26.10.1984: 7; V. Poska-Grünthal. *Elu jätkub võõrsil*. 122 (Toronto 1985); *Eesti pagulaskirjandus 1944–1992*. 94, 126 jm (Tln 1995); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 269 (Trt 2001 [1997]); *Kultuur Eestis sõja-aastail 1941–1944*. 42–49. (Tln 1998); *Raamatukogu* 1/1998: 31–32; F. Kool. *DP Kroonika*. 274–275, 816–817 jm (Lakewood 1999); *Eesti Päevaleht* (Tln) 12.6.2001: 12–13; *Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007*. 71–75, 93 jm (Tln 2007); *Tuna* 1/2007: 149–150; *Raamatukogu* 5/2007: 18–21; *Eesti Elu* 29.5.2009: 12, 12.6.2009: 12, 6.11.2009: 4; *Vikerkaar* 9/2009: 91; *Johanna Päts. Kodu südames*. 371–437 (Tln 2013); *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 18.12.2013: 15; V. Ederma. *Siin Ameerika Hääl, Washington!* 90–91 jm (Trt 2016); K. Kindel (1995). Eesti raamatukogutegelane Mall Jürma (1901–1984). (TPedÜ infoteaduse osakonna diplomitöö; käsikiri TLÜAR; sisaldab bibliograafiat).

Jürman, August (ka Jürmann; 1937– Jürima; 22./10.8.1887 Vaimastvere vald, Tartumaa – 15.8.1942 Vjatka vangilaager, Kirovi oblast), poliitikategelane, majandustegelane. Taluperemehe poeg. Õppis Paide linnakoolis, Treffneri gümnaasiumis kuni 1910, Königsbergi (Kaliningrad) ülikooli põllumajandusosakonnas 1911–14. Võttis osa 1905. a revolutsioonist, mõisteti välikohtu poolt surma, pääses karistusest alaealisuse tõttu. Oli Trt-s Vahi põllutöökooli valitseja 1912–13, I maailmasõja ajal 1914–17 teenis agronoomilise tehnikuna laskemoonatehases Petrogradis. Pärnu maakonnaagronoom 1917–18. Korraldas Eesti iseseisvusmanifesti trükkimist ja levitamist Pärnus 23.2.1918. Pärnu maavalitsuse ametnik 1918, Eesti Ajutise Valitsuse komissar Pärnumaal 1919. Eesti Maarahva Liidu üks asutajaid 1917. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–34, sh esimene abiesimees 1924–26 (Põllumeestekogude nimekirjas; volitused lõpetati 1937), Rahvuskogu I koja liige 1937, Riigivolikogu liige 1938–40; teedeminister 1929–31, põllutööminister 1931, majandusminister 1931–33, siseminister 1939–40. Taluomanik Järvamaal Koigi vallas. Tegutses juhtivalt majanduselu organiseerimisel, Riigi Majandusnõukogu president 1935–40, Põllutöökoja esimees 1936–40. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 5.10.1940, mõisteti surma (§§58-4 ja 58-13), suri vangilaagris. Rehabiliteeritud 1989.

Maaliidu > Põllumeestekogude päevalehe *Kaja* vastutav toimetaja 1920–22. Ajakirjandusele hakkas kaastööd tegema üliõpilasena (artiklid põllumajanduse edendamiseks jms). Oli kirjastusühisuse Kaja üks asutajaid ja juhatuse liige alates 1921, kirjastusühisuse Ühiselu juhatuse esimees alates 1925, kirjastusühisuse Uus Eesti juhatuse esimees alates 1935, kirjastusühisuse Kultuurkoondis juhatuse abiesimees alates 1937. Alates 1933 juhtis ka kirjastusühisust Järva Kirjastus, mis andis välja põllumeeste ja asunike ajalehte *Järva Teataja* (Paide). EAL liige 1922–25.

T: käsiraamatud „Lubi ja teised maaparanduse ained“ (Trt 1915), „Umbrohud ja nende hävitamine“ (Tln 1920); mälestused 1905. a sündmustest brošüüris „1905. aasta vabandusliikumine Koeru kihelkonnas“ (Tln 1935).

A: 2RK; EE; EAT; EBLtk; EETk; ERAKT; Järva; VjV; EP; EE14; ETeadBL; EPE; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 252, 261 (Tln 1927); *Kümme esimest aastat*. 23–27 (Tln 1928); *1905. a revolutsiooni päevilt*. 22–27 (Tln 1931); *Vaba Maa* 16.12.1931: 2; H. Kruus (toim). *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 36 (Trt 1932); *Järva Teataja* 2.1.1936: 1; E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 63–64, 73 (Trt 1934); *1905.*

aasta vabadusliikumine Koeru kihelkonnas. (Tln 1935); *Eesti Talu* 8/1937: 197–198; *Postimees* 21.8.1937: 4; *Uus Eesti* 21.8.1937: 5–6, 22.8.1937: 4, 23.8.1937: 3; *Põllumajandus* 32/1937: 665–666; *Meie Tee* 3/1942: 42; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa.* 342–343 jm (Trt 2015 [1950]), *Teine osa.* 96 (Trt 2016 [1951]); *Eesti põllumeeste poliitika.* 53, 90, 111–114 jm (Lund 1956); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel.* 95, 97–100, 124 jm (Stockholm 1976); *Aastavakk 1996.* 129 (Tln 1995); *Agraarteadus* 1/1996: 3; M. Graf. *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934.* 30–34, 167–168 jm (Tln 2000); *Akadeemia* 1/2004: 208, 210, 5/2004: 1183–1186, 6/2004: 1413, 1415, 7/2004: 1662; A. Pajur, A. Vunk. *Rahvusriigi sünd Pärnumaal (1917–1919).* 48–50, 53, 69, 71, 78 jm (Pärnu 2008); *Faatum. Eesti tee hävingule 1939–1940.* 197–199 jm (Tln 2009); M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis.* 258–259 (Trt 2011); *Maaleht* 23.8.2012; *Järva Teataja* 21.8.2012: 6–7; *Iseseisvusmanifest.* 297–299 (Trt 2014); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II.* 190 jm (Trt 2018); *Öölikool* 2017; ERA.2124.3.316.

Jürmann, Linda (ka Jürman; 1921– Vilde; 7.8.1880 Vana-Põltsamaa vald, Viljandimaa – 28.5.1966 Tln), ajakirjanik, tõlkija. Taluperemehe tütar, **M. Punga** täditütar ja kasuõde, **E. Vilde** abikaasa. Õppis mõne aasta Põltsamaa tütarlastekoolis, täiendas end iseõppijana, oli TÜ vabakuulaja. Töötas müüjana Põltsamaal, 1902 asus elama Trt-sse. Võttis osa 1905. a revolutsioonilistest sündmustest, elas koos E. Vildega paguluses 11.1905–5.1917 (Šveitsis, Soomes, Saksamaal, Austrias, USAs, Taanis). Tln linnavolinik 1917–19. 1920. aastatel pühendus E. Vilde kogutud teoste toimetamisele ja kirjastamise korraldamisele.

Päevalehe *Uudised* (Trt) toimetuse liige 1904–05 (tõlkis välissõnumeid, avaldas publitsistikat). Tegi kaastööd pilkeajakirjale *Kaak* (Helsingi 1906, ilmus 3 nr), samuti korraldas ajakirja tellimist ja levitamist Eestis. Tegi kaastööd sotsialistide väljaannetele: ajalehele *Kiir* (Peterburi 1906–07) ja päevalehele *Sõnumed* (1906–07). **P. Speeki** soovitusel kutsuti 1909 Ameerikasse, toimetama sotsialistlikku nädalalehte *Uus Ilm* (New York). Oli lehe toimetaja 4.1910–7.1911, loobus ametist toimetusesiseste konfliktide tõttu. Taanis elades saatis ilmselt kaastööd bolševistlikule ajalehele *Kiir* (Narva 1912–13). Hiljem tegi kaastööd päevalehele *Sotsiaaldemokraat* 1917–20 ja sotsialistide päevalehe *Rahva Sõna* töölisnaiste lisale *Naiste Sõna* (1929–30).

T: mõned tõlketeosed saksa keelest (1908–11).

A: ISIK; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi.* 144, 149 (Trt 2008 [1940]); *Postimees* 28.12.1943: 4; *Meie Tee* 12/1950: 200–202, 1/1951: 3–6, 2/1951: 22–24, 3-4/1975: 39, 11-12/1975: 181; *Kirjanikult lugejale.* 15 (Lund 1952); *Kodumaa* 25/1959: 3; E. Voitk. *Mälestuste tänav.* 93–95 (Toronto 1959); *Eduard Vilde kaasaegsete mälestustes.* 98–124, 150 jm (Tln 1960); *Vaateid Vilde elusse.* 100–101, 104–105 jm (Tln 1965); *Looming* 2/1965: 273–278, 6/1966: 988; *Kodumaa* 24.2.1965: 4; *Väliseestlase kalender 1972.* 74–75, 78, 81–91 (New York 1971); *Väliseestlase kalender 1973.* 42 (New York 1972); J. V. Veski. *Mälestuste raamat.* 169–170, 197 (Tln 1974); *Keel ja Kirjandus* 6/1976: 361–366, 7/1976: 425–430; *VEKSA kalender 1979.* 94 (Tln 1978); *Postimees Extra* 3.12.1994: 14; *Tuna* 4/2003: 94–99; *Sirp* 18.3.2005: 14, 20.12.2013: 10; O. Kruus. *Pühajärve armastajad.* 5–24 (Tln 2005); *Eesti Naine* 11/2008: 77; *Pealinn* 8.3.2010: 10; *Linnaleht. Tallinn* 17. 6.2011: 18; L. Viitol. *Eduard Vilde.* 115–150 jm (Tln 2012); *Looriga ja loorita.* 6–7, 84–89 (Tln 2012); *Õhtuleht* 6.10.2012: 20–21; S. Zetterberg. *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled.* 90–91 jm (Tln 2013); *Mari* veebruar/2013: 100–103; *Elukiri* 6/2014: 112–116; *Looming* 11/2015: 1604–1615.

Jürvetson, Aleksander Juhani p (1937– Jürimäe; 29./17.10.1883 Tori vald, Pärnumaa – 21.10.1941 Sevurallag, Sverdlovski oblast), trükkal, kirjastaja. Taluperemehe poeg, **E. Blumfeldti** onu, **A. Veileri** õe väimees. Õppis Tori kihelkonnakoolis 1897–1900, Sindi ministeeriumikoolis 1901, Pärnu linnakooli juures kooliõpetajate kursustel 1907; täiendas end

iseõppijana. Võttis osa I maailmasõjast 1914–17 (ametnik) ja Vabadussõjast 1918–20 (asjaajaja, tagavarapataljoni majandusülem, diviisi intendant; Vabadusristi kavaler). Kooliõpetaja Laates ja Enges 1903–08. Trükikojaomanik ja kirjastaja Pärnus 1917–40 (omandas trükikoja vennalt Kristjan Jürvetsonilt, kellele see kuulus 1910–17), raamatukaupluse omanik 1922–35. Pidas Tanijaani talu 1904–41. Tema trükikojas trükiti 23.–24.2.1918 Eesti iseseisvusmanifest. Aktiivne kohalik seltsitegelane, Pärnu linnavolinik 1924–.... Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, suri eeluurimise ajal vangilaagris.

Sajandi algul tegi kaastööd ajalehtedele *Olevik* (Trt), *Teataja*, *Postimees*. *Pärnu väljaanne*. Oli ajalehe *Meie Kodumaa* (Pärnu) ja selle paralleelväljaande *Sakala* (Viljandi) toimetuse liige ja talituse juhataja (ärijuht) 1910–14. Hiljem oli vastutav toimetaja päevalehe *Vaba Maa* kõrvallehes *Vaba Maa Pärnu väljaanne* 1921–38. Lehe põhiosa trükiti Tln-s ja saadeti Pärnusse, kus vabaks jäetud pinnale trükiti üks-kaks lehekülge Pärnu uudiseid. J. oli ka lühendatud väljaande *Pärnumaa* (ilmus kolm korda nädalas) väljaandja 1926–33 ja vastutav toimetaja 1926–30. Aastatel 1931–33 ilmus *Pärnumaa* kahes variandis: neljaküljeline leht sisaldas *Sakala* uudiseid, kaheküljeline ainult Pärnu uudiseid. Kirjutas peamiselt juhtkirju, oli teraval vaenujalal teiste Pärnu ajalehtede toimetajatega (**H. Kuusner**, **M. Lekstein**, **E. Illermaa**). Lisaks oli J. ka päevalehe *Postimees* (Trt) Pärnu kaastöötaja. EAL liige 1929–36.

A: PmA; EE; EAT; *Pärnumaa kõverpeegel*. 16–17 (Pärnu 1933); EVK; ~~PTB~~; SBL; EEtK; EVRK; OA; OkM; „*Vaba Maa*“ *Pärnu väljaanne 1920–1925*. 2–3, 8–9 (Pärnu 1925); *Vaba Maa Pärnu väljaanne* 24.2.1928, 23.2.1928: 5, 7; „*Vaba Maa*“ *Pärnu väljaanne X a.* [pagineerimata] (Pärnu 1930); *Joe Niiluse tähtsaamat 1933*. 65 (Pärnu 1932); ÖT XI: 60 (Tln 1933); *Sõdur* 48/1933: 1449–1450; *Vaba Maa Pärnu väljaanne. 1920–1935*. [pagineerimata] (Pärnu 1935); ÖT XIII: 74 (Tln 1935); *Pärnumaa elu* XII: 11–12 (Pärnu 1938); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 249, 267–268 (Lund 1962); J. Kaup. *Hauatagune Siber*. 16–25, 64, 268–271 (New York 1963); W. Mettus. *Ainus paradüüs*. 87–88 (Lund 1967); *Akadeemia* 7/2004: 1663; *Pärnu Postimees* 31.10.2007: 11, 6.12.2007: 10–11, 23.2.2010: 11, 2.7.2010: 5, 19.8.2010: 7; A. Pajur, A. Vunk. *Rahvusriigi süünd Pärnumaal (1917–1919)*. 50, 83 (Pärnu 2008); *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 478 jm (Tln 2013); *Iseseisvusmanifest*. 93–94 jm (Trt 2014); ERA.32.3.1783a; ERA.852.1.2531; ERA.891.2.6113; ERA.2124.3.317.

Kaal, Konstantin Gustavi p (19.3.1889 Jamburg [Kingissepp], Peterburi kubermang – ...), insener. Raudteelase poeg. Õppis Trt reaalkoolis 1899–1907, Peterburi/Petrogradi teedeinseneride instituudis 1907–17. Töötas Moskvaa jm riikliku ehituskomitee insenerina 1917–20, seejärel opteerus Eestisse. Raudteevalitsuse ehitusameti Tapa jaoskonna juhataja abi 1921–23, juhataja 1924–37, samuti Rakvere tööstusõpilaste õhtukooli õpetaja 1924–37; raudteevalitsuse ehitusameti tehnikatoimkonna juhataja ja ehitusameti juhataja asetäitja Tln-s 1938–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli raudteekoolis õpetaja 1940, Tln ehitustrusti nr 5 töödejuhataja 1940–41, Tln tehnikumi õpetaja 1941, projekteerimiskeskuse teedeinsener 1941. Saksa okupatsiooni ajal oli Tln polütehnikumi raudteede üldkursuse ja geodeesia õppejõud 1941–43. Projekteeris maju. Tapa linnavolinik 1926–... ja 1934. Korporatsiooni Sakala liige.

Vastutav ja tegevtoimetaja raudteelaste populaar-tehnilises ajakirjas *T* (1933–38, ilmus 8 nr aastas) > *Raudtee* (1939–40, ilmus 15 nr).

A: *Järva Teataja* 29.12.1937: 9; *Postimees* 19.3.1939: 7; ERA.1.7.1031; ERA.1.7.1138; ERA.36.2.4691; ERA.R-9.2.259.

Kaarde, Johannes Adami poeg (–1936 Karlson; 31./19.5.1896 Sulustvere küla, Viljandimaa – 3.7.1976 Trt), loomaarstiteadlane. Kooliõpetaja poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1908–16, Trt veterinaarinstituudis 1916–18 (ei lõpetanud), TÜs veterinaariat 1919–21; täiendas end TÜ stipendiaadina Viini veterinaarinstituudis 1924–26, *dr med vet*. Võttis osa

Vabadussõjast 1918–20 (reamees Kuperjanovi partisanide pataljonis, hiljem veterinaarvelsker). TÜ eripatoloogia ja teraapia kateedri assistent 1921–24, TÜ > TRÜ > EPA veterinaariaõppejõud 1927–76 (dotsent 1927, professor 1938), samuti Eesti loomakasvatuse ja veterinaaria instituudi sektorijuhataja 1947–49. ENSV teeneline teadlane 1956.

Teadusajakirja *Eesti Loomaarstlik Ringvaade* (Trt, ilmus 8 nr aastas) vastutav toimetaja 1929–40, tegevtoimetaja 1929–35. Alates 1924 avaldas erialaseid kirjutisi ka ajakirjas *Agronoomia* (Trt). Nõukogude ajal oli ajakirja *Sotsialistlik Põllumajandus* toimetuskolleegiumi liige 19....., kogumiku „Veterinaariaalane tootmis-teaduslik bulletin“ > „Veterinaaria“ toimetaja 1959–61 ja toimetuskolleegiumi liige 1959–62, ajakirja *Ветеринария* (Moskva) ühiskondliku nõukogu liige.

T: veterinaaria käsiraamatud „Põllumehe loomatervishoiu käsiraamat“ (Trt 1942; kaastoim); „Loomatervishoiu käsiraamat“ (Tln 1946; 1961; 1972; kaasautor), „Veterinaarfüsioteraapia“ (Tln 1963; kaasautor), „Põllumajandusloomade udarahaigused“ (Tln 1965; 1973; kaasautor); „Veterinaarteraapia teatmik“ (Tln 1968; koost ja kaasautor); mõned erialased tõlketeosed vene keelest (1949–66).

A: EAT; EEtK; ENE; *Eesti Põllumajanduse Akadeemia õppe-teadusliku koosseisu bibliograafilise teatmeteos 1951–1981*. (Trt 1981); E(N)E; TRÜ BB; AA3; ELVI BL; EE14; ETeadBL; EPE; *Põllumajanduse Akadeemia* 1.6.1961: 3, 26.5.1966: 2–3, 27.5.1971: 2, 26.6.1976: 5, 8.7.1976: 4; *Edasi* 31.5.1966: 4, 29.5.1971: 2, 29.5.1971: 2, 1.6.1976: 4, 7.7.1976: 4; *Sotsialistlik Põllumajandus* 10/1966: 468–469, 11/1971: 525, 11/1976: 525, 15/1976: 704; *Fraternitas Tartuensis. 3, Fraternitas scholasticorum et alumnorum estonorum in tempore rei publicae propriae et in exilio, 1929-1969*. 104 (Toronto 1972); *Kõrgema veterinaarhariduse ajaloost Tartus 1848–1973*. 95–100 jm (Tln 1973); *170 aastat kõrgemat põllumajanduslikku haridust Eestis*. I: 107 (Tln 1976); *Kodumaa* 26.5.1976: 7; *Teadustööde kogumik. Collected studies. Prof. J. Kaarde 100*. 7–16 (Trt 1996); *Eesti Loomaarstlik Ringvaade* 1/1989: 19–20, 3/1996: 127–130, 6/1996: 262–265; EAA.2100.1.4434; EAA.2100.2.262; EAA.2100.2b.27.

Kaarlimäe, Juhan Karli poeg (–1935 Johan(n) Karlsberg; 21.11.1901 Vana-Vändra vald, Pärnumaa – 5.2.1977 Raikküla külanõukogu, Rapla rajoon), ametnik, poliitikategelane. Taluperemehe poeg, **L. Kenni** naisevend. Õppis Pärnu ühisgümnaasiumis, Treffneri gümnaasiumi 1919–22, TÜs agronoomiat 1922–23, kaubandust 1923–25, õigusteadust 1925–27 ja 1935 (ei lõpetanud ühtki eriala). Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919–20. Pidas Uue-Vändra vallas talu 1927–32. Riigikogu liige 1932–34 (Põllumeestekogude nimekirjas; volitused lõpetati 1937), Rahvuskogu liige 1937, Riigivolikogu liige 1938–40. Järva maavalitsuse esimees > maavanem 1937–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal varjas end võimude eest, samuti pärast Saksa okupatsiooni. Saksa okupatsiooni lõpul oli Eesti Vabariigi Rahvuskomitee liige 1944, portfelli minister (Informatsiooni Keskuse juhataja) 18.–22.9.1944. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 9.12.1944, mõisteti viieks aastaks vangilaagrisse ja kolmeks aastaks asumisele (§§58-1, 58-11; süüks nõukogudevastases organisatsioonis osalemine). Krasnojarski kraisis asumisel olles töötas kolhoosis raamatupidajana. Vabanes amnestiaga 31.5.1954, tuli tagasi Eestisse 1955. Raikküla kurtummade kooli abimajandi juhataja 1956–74. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 22.12.1969, vabastati pärast aastapikkust eeluurimist. Hukkus tulekahjus.

Riikliku propagandatalituse infoosakonna kaastöötaja-nõunik 1934–35, juhataja asetäitja 1935–37, juhataja kt 1937, poliitilise osakonna juhataja 1937; ETA esimees 1936–37.

A: EÜS3; AA3; VjV; *Töotan*. 1542–1543; OkM; *Joe Niiluse tähtraamat 1933*. 63 (Pärnu 1932); *Postimees* 20.11.1936: 7; *Uus Eesti* 28.8.1937: 7; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 93 (Tln 1966); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 158 jm (Tln 1970); *Akadeemia* 1/2004: 207–208, 219, 2/2004: 450, 7/2004: 1663; *KesKus* 10/2004: 15–17; *Tuna* 3/2005: 50–

51; H. Salm. *Viie luure agent*. 306 (Tln 2007); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 255–256, 274 jm (Trt 2014); EAA.2100.1.4479; ERA.2424.1.1102; ERA.R-1.20.497.

Kaarna, Kristjan Jaani p (ka Christian; Christof; ps Chr. Mustlind; 20.10.1882 Palupera vald, Tartumaa – 1.1.1943 Karagandõ, Kasahhi NSV), poliitikategelane, pangandustegelane. Taluperemehe poeg. Õppis Kavilda kihelkonnakoolis, Trt õpetajate seminaris 1898 (ei lõpetanud); täiendas end mitmesugustel kursustel. Kodijärve vallakirjutaja 1904–05. Teenis Vene sõjaväes 1916–17. Eesti Ajutise Valitsuse komissar Narvas ja Virumaal 1918–19. Riigikogu liige 1920–28 (Eesti Tööerakonna nimekirjas); töö- ja hoolekandeminister 1921–23 ja 1924–26. Eesti Panga direktor 1928–40. Aktiivne seltsitegelane. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 19.7.1940, mõisteti kaheksaks aastaks vangi (§58-4, 58-13; süüks kuulumine Eesti kontrevolutsioonilisse valitsusse ja organisatsioonidesse), suri vangilaagris. Rehabiteeritud 29.12.1989.

Sajandi algul tegi kaastööd ajalehtedele *Olevik* (Trt) ja *Teataja*. Oli toimetuse liige ajalehes *Vabadus* (Trt) 1906, päevalehtedes *Vaatleja* > *Sõnumed* 1906–07, tegi kaastööd päevalehele *Õigus* 1907–08, oli toimetuse liige päevalehes *Virulane* 1909–10. Seejärel ajalehe *Meie Elu* (Narva) vastutav toimetaja 1910–11 ja 1913–18; toimetas ka kaasandeid: nädalalisa *Kirjandus ja Teadus* 1910, *Naljalis* (1911, ilmus 3 nr). Ajalehe *Peterburi Teataja* lisalehe *Kirjandusline-teadusline lisa* (Tln) vastutav toimetaja 1913 (1 nr jooksul). Hiljem ETA juhatuse liige.

A: ÕT I: 47; 2RK; EAT; EE; ERAKT; EMT; VjV; EE14; ISIK; OkM; Valgamaa ISIK; *Klassivõitlus* 5-6/1919: 14; *Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt*. 337 (Tln 1927); *Postimees* 20.10.1932: 3; *Päevaleht* 20.10.1932: 5; *Uus Eesti Narva Uudised* 6.9.1937: 2; *Põhja Kodu* 25.2.1938: 2; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 139 (Stockholm 1956); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 64 (Lund 1962); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 230 (Tln 1974); *Keel ja Kirjandus* 9/2002: 632; *Akadeemia* 10/2003: 2258, 2286–2287, 11/2003: 2538, 2540–2541, 7/2004: 1663; M. Metsanurk. *Mälestused*. 463, 493, 526 (Trt 2005); *Iseseisvusmanifest*. 158 jm (Trt 2014); *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence*. 415 (Tln 2016); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 203 jm (Trt 2018); ERAF.130SM.1.10030.

Kaart, Helene (ps Elli; .....-.....)

Tegi kaastööd muusikaajakirjale *Laulu ja mängu leht* (Trt) 1894–95, päevalehele *Postimees* (Trt) 1894–95, ajalehele *Olevik* (Trt) 1902, ajakirjale *Lasteleht* (Trt) 1905.

T: mõned luuletused kogumikes „Eesti nooremate luuletajate album“ (Trt 1896) ja J. A. Veltmanni „Eesti luuletajate Lillekimp“ (Tln 1901).

A: ISIK.

Kaaver, Valter Augusti p (kirikumeetrikas Kaveer; ka Kaver; 14./1.4.1904 Võru – 16.8.1946 Stalino (Donetsk), Ukraina NSV), luuletaja, poliitikategelane. Kingsepa poeg. Õppis Võru gümnaasiumis (ei lõpetanud, sunniti 1923 lahkuma õpilasajakirja väljaandmise tõttu); vabakuulaja TÜs 1923–27. Sõjaväeteenistuses 1925–26. Elas 1923–27 Trt-s, elatus tõlketöödest, 1927 kolis Tln-sse. ETP liige alates 1926, illegaalse EKP liige alates 1927. Riigikogu liige 1929–30 (ETP nimekirjas); kritiseeris Riigikogus teravalt Eesti valitsuse tegevust. Nov 1929 anti kohtu alla (süüks lugupidamatuse avaldamine Eesti riigi vastu), taotleti Riigikogu saadiku puutumatus eärvõtmist; 5.3.1930 põgenes NSVLi. Vahistati GPU poolt 6.3.1930 (§58-6; konspiratsioonireeglite rikkumine, omavoliline lahkumine Eestist), vabastati vangilaagrist 5.1934 ja asus elama Ukrainasse Mariupoli, kus töötas laadijana ehitustöödel, ametnikuna postkontoris, arveametnikuna metallitehases. Vallandati 10.1935. Arreteeriti taas 30.10.1937, suri vangilaagris. Rehabiteeritud 11.1959.

Gümnasistina andis kaasõpilastega välja šapirografeeritud ajakirja *Ebook*, toimetas koos

õpetaja **A. Antsoniga** õpilasajakirja *Viisnurk* (1923, ilmus 1 nr). Avaldas luuletusi ajakirjades *Uudismaa* (Trt) 1921, *Looming* (Trt) 1924, *Agu* 1924–25, almanahhis „Aktsoon“ I–III (Trt 1926–29), kogumikus „Tulirynd“ (Tln 1927), ajakirjas *Leegid* (Leningrad) 1928–29 ja ajalehe *Siberi Teataja* ajakirjas *Uus Küla* (Novosibirsk) 1928. Avaldas mõned artiklid ja arvustused ajalehtedes *Võrumaa* (Võru), *Rahva Sõna*, *Proletaarlane* 1927 ja bolševistlikus ajalehes *Tallinna Kiir* > *Oktoobri Kiir* 1927 (suvel 1927 oli lühikest aega ka *Kiirte* tegevtoimetaja), samuti ajakirjades *Kevadik* (Trt) ja *Külvaja* (Trt). Oli tegevtoimetaja ajakirjas *Noorte Hää* (8.1927, ilmus 1 nr) > *Võitlus* (12.1927–2.1928, ilmus 2 nr), samuti ETP ajalehes *Edasi* > *Uus Edasi* > *Punane Edasi* > *Meie Edasi* > *Töölised, Edasi!* (9.1928–11.1929, kokku ilmus 62 nr). **T:** propagandistlik brošüür „Punane Mai“ (Tln 1929; politsei arestis tiraaži ja hävitas kui riigivastase teose); luulevalimik „Detsembri hommik“ (Tln 1979); F. W. Foersteri „Elujuht“ (Trt 1924; tõlk); paar kirja 1927–37 on avaldatud ajakirjas *Keel ja Kirjandus* (1966); luulekogu „Miljonid ja Viisnurk“ (1925–26) käsikiri asub Eesti Kirjandusmuuseumis. **A:** ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; VjV; EKL; Erni; ISIK; Võrumaa Keskraamatukogu kodulehekülj; *Võru Teataja* 26.9.1934: 2; O. Kuuli. *Ühise võitluslipu alla*. 86–93 jm (Tln 1961); *Eesliinil*. 207–215. (Tln 1962); *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 157–158, 170, 185–188, 192–193 (Tln 1963); *Tööraha Elu* 12.1.1965: 3; *Keel ja Kirjandus* 7/1965: 410–421, 7/1966: 432–442, 11/1980: 704; *Kultuur ja Elu* 12/1965: 16–20, 8/1967: 12–13; *Sirp ja Vasar* 19.8.1966: 2, 7.3.1980: 7; *Noorus* 9/1967: 71–73; *Läbi kahe sajandi*. 243–260 (Tln 1971); *Revolutsiooni lipukandjad*. II: 33–35 (Tln 1972); *Rahva Hää* 14.4.1974: 2; *Õhtuleht* 14.4.1974: 2; J. Ant. *Sõjariist kodanluse vastu*. 22–23, 28, 41–48, 52–76 (Tln 1975); V. Kaaver. *Detsembri hommik*. 37–45 (Tln 1979); *Kodumaa* 11.4.1979: 6; *Looming* 3/1980: 417, 10/2011: 1450; EKA IV.2: 183–187 jm (Tln 1984); O. Kuuli. *Erinevaid radu mööda*. 12–13 (Tln 1984); *Küsimused ja Vastused* 7/1984: 34–35; *Võrumaa ja võrulased*. 103 (Tln 1986); O. Kruus. *Vabakäiguvang*. 131–140 (Tln 2004); *Videvik* 24.2.2005: 4; *Eesti Ekspress* 13.4.2016: 46–47; *Eesti Päevaleht* 23.5.2017: 10; ERA.70.2.22; ERA.1947.3.3180; ERAF.25.2.803.

Kadaja, Hermann Jaani p (1.2./19.1.1901 [1902?] Kastre-Võnnu vald, Tartumaa – mitte enne 1942), ... Õppis Trt ühisgümnaasiumis 1919–20 (ei lõpetanud). Trt maakonnapolitsei kirjutaja 9.1919–8.1920. Sõjaväeteenistuses (mereväes) Aegna saarel 10.1920–1922. Märtsis 1921 mõisteti 15 päevaks vangi (süüks võõra raha omastamine, dokumentide hävitamine ja valeraha edasiandmine politseis teenides). Lääne maakonnapolitsei rajooniülema kt 1922–23. Tagavaraõpetaja Pärnu maakonnas 1923–24. Ostis Kannukse talu Kõue vallas Ardu külas 1939, pidas seda ka Saksa okupatsiooni ajal. Andmed edasise saatuse kohta puuduvad. Toimetas ajakirja *Eesti Mõistatusleht* lisa *Naiste, jõulu ja uueaasta žurnaal 1936–1937* (1936, ilmus 1 nr). Andis välja ja toimetas ajakirju *Ajakiri Teile* (1937–40, ilmus 5 nr), *Kevad Teile* (1938–39, ilmus 2 nr) ja *Suvi* (1938–39, ilmus 3 nr). **A:** *Vaba Maa* 22.7.1935: 10; ERA.1108.16.186; ERA.1647.4.3392; ERA.1947.3.460; ERA.3653.2.5899.

Kadak, Kaul-Andrus Johani p (–1936 Evald K.; 24./11.5.1903 Habaja küla, Kloostri (Triigi) vald, Harjumaa – 4.6.1985 Toronto, Kanada), kooliõpetaja, ametnik. Mõisaaedniku poeg. Õppis Tln kaubanduskoolis 1915–18, reaalkoolis 1918–19, Tln õpetajate seminaris 1919–22, TÜs õigusteadust 1922–33. Udriku nõrgamõistuslike laste kodu õpetaja 1923–26, Valga koolivalitsuse tagavaraõpetaja 1928–29, Trt erikooli paranduskasvatuseõpetaja 1930–35, haridusministeeriumi vabaharidusnõunik 1935–38. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV kohaliku tööstuse rahvakomissariaadi üldosakonna juhataja 8.–11.1940, juriskonsult paaris vabrikus 1941; suvel 1941 varjas end Nõukogude võimude eest metsas. Saksa okupatsiooni ajal töötas haridusdirektoriumis 1941, oli kohtudirektoriumi nõunik

1941–42, Tln ringkonnakohtu noorem kohtuameti kandidaat 1942, vandeadvokaadi nooremabi 1943. Põgenes Soome 18.3.1943, teenis Soome armee Eesti rügemendis 1.9.1943–18.9.1944 (infoohvitser). Asus 1944 elama Rootsi, töötas nõudepesijana restoranis, arhiiviasistendina Kriminologistika instituudis, sekretärina Türgi konsulaadis. 1948 emigreerus Lõuna-Aafrikasse, töötas kooliõpetajana Johannesburgis 1948–68. Märtsis 1975 asus elama Torontosse. Aktiivne seltsitegelane.

Noorteajakirja *Uudismaa* (Trt) toimetuse liige 1922–23. Ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) toimetuse liige 1927. Riikliku propagandatalituse abijuhataja, üldala juhataja, juhataja asetäitja kt, ühiskondliku osakonna juhataja 5.1938–7.1940, samuti Riigi Ringhäälingu saatekavakomitee liige. Johannesburgis elades avaldas kirjutisi Lõuna-Aafrikast ajakirjas *Meie Tee* (New York), Torontos elades tegi kaastööd sealsetele eesti ajalehtedele.

T: mälestusteraamat „Mitme taeva all“ (Stockholm 1974); isikuarhiiv asub Tartu Institute'is (Toronto, Kanada).

A: AA3; *Vabaduse eest.* (Tln 1997); Lään; SE; VEPER; *Postimees* 24.4.1937: 2, 18.5.1938: 3; *Teataja* 10.5.1953: 8; *Välis-Eesti* 2.3.1963: 4; M. Raud. *Eesti kool aegade voolus.* II: 165–169 (Stockholm 1965); *Vaba Eestlane* 29.5.1973: 6, 6.5.1975: 7; K.-A. Kadak. *Mitme taeva all.* (Stockholm 1974); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat.* 88 jm (Montreal 1982); *Teataja* 14.5.1983: 15; *Meie Elu* 6.6.1985: 6; EAA VI: 46 (Trt 1991); *Reaali teine raamat.* 239, 261 (New York, Toronto 1991); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud.* 192, 218 (Trt 2001 [1997]); *Akadeemia* 5/2001: 912; *Tuna* 3/2005: 43–54; EAA.2100.1.4054; ERA.R-1.1k.48.

Kaelas, Aleksander (ps A. Aeel; Mulk; Humanus; 5.6.1911 Karksi vald, Viljandimaa – 5.6.1964 Stockholm), õigusteadlane, publitsist. Popsi poeg, **A. Künigi** naisevend. Õppis Viljandimaa poeglaste gümnaasiumis 1926–31, TÜs õigusteadust 1931–36, majandust 1936. Kuulus Veljestosse. Eesti Töolisühingute Keskliidu peasekretär; Tööinspektsiooni töökaitseinspektor 1937–41, samuti TÜ õppeülesande täitja. Saksa okupatsiooni ajal oli Eesti Ametiühingute Keskliidu osakonnajuhataja 1941, Tln kalakonservivabriku inspektor 1941, majandusdirektooriumi töösakonna vaneminspektor 1942–43. Põgenes Soome 5.11.1943, 1944 asus elama Rootsi. Tegi arhiivitööd, oli Eesti Teadusliku Instituudi tööõiguse õppejõud 1955–63. Võttis aktiivselt osa pagulaseesti poliitikaelust, tegi välisselgitustööd oludest Nõukogude Eestis. Suri südamerabandusse.

Gümnasistina tegi kaastööd maakonnalehele *Sakala* (Viljandi) ja noorte karskusliidu ajakirjale *Kevadik* (Trt), oli noorte karskusliidu šapirografeeritud ajakirja *Kartsumdi* tegevtoimetaja 1931 (tema juhtimisel ilmus 2 nr). Ülikoolis õppides tegi kaastööd *Sakalale* ja päevalehele *Vaba Maa*, oli päevalehe *Vaba Sõna* reporter (Trt 1933–34); töolisühingute keskliidu kuukirja *Tööliste Hääl* vastutav ja tegevtoimetaja 1936–37. Avaldas ajalehes *Päevaleht* sotsiaalpoliitilisi juhtkirju 1937–39. Tema kirjutisi ilmus ka ajakirjades *Üliõpilasleht* (Trt), *Eesti Kirjandus* (Trt), *Tänapäev*, *Viires* (Narva 1930) jm. Soomes elades tegi kaastööd nädalalehele *Malevlane* (Helsingi 1943–44), samuti soome ajalehtedele (peamiselt *Suomen sosialidemokraatti* [Helsingi]), kirjutas analüüse Eesti olukorrast ja nõukogude majandussüsteemist. Rootsis elades tegi kaastööd ajalehtedele *Teataja* (Stockholm), *Meie Elu* (Toronto) ja *Vaba Eesti* (Stockholm, Toronto), samuti raadiojaama Radio Free Europe Stockholmi büroole 1951–55 ja USA välisraadio Ameerika Hääl eesti toimetustele 1952–58. Ajakirjanikuna analüüsis süstemaatiliselt Eesti Raadio uudistesasteid 1955–62 ja kirjutas olukorrast Nõukogude Eestis.

T: ligi 20 Nõukogude Eestit käsitlevat raamatut ja brošüüri eesti, inglise, rootsi ja saksa keeles (1947–58), sh „Human Rights and Genocide in the Baltic States“ (Stockholm 1950), „Okupeeritud Eesti“ (Stockholm 1956), infokogumikud „Kodumaa küsimusi“ I–III (Stockholm 1959–61; toim); isikuarhiiv asub TÜR (F 151); eksliibrisekogu (3715 tk) asub Yale'i ülikoolis.

A: ETeadVK; EKKE; AA3; Lään; ISIK; VEPER; *Eesti kroonika 1957*. 113 jm (Stockholm 1956); *Eesti Päevaleht* 5.6.1961: 2, 8.6.1964: 1; *Teataja* 13.6.1964: 2; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 207 (Tln 1966); *Pool sajandit eestlust paguluses*. 209 (Stockholm 1995); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 199 jm (Trt 2001 [1997]); Viljandi Linnaraamatukogu kodulehekülj; A. Kaelase isikuarhiivi inventarinimistu.

Kajander, Ferdinand Alexander Thomas (2.1.1839/21.12.1838 Trt – 11.3./22.2.1910 Valga), trükkal, litograaf. Rätsepmeistri poeg. Trt litograafi C. A. Schulzi õpilane. Avas Valgas litograafiatöökoja 1865 ja selle juurde raamatutrükikoja 1880 (see oli Valga esimene trükikoda), oli 1890. aastatel ka fotoateljee omanik. Valga linnavalitsuse liige alates 1893. Tema trükikoda töötas I maailmasõjani.

Valga ajakirjandusele alusepanija, andis välja nädalalehte *Walksches Annoncenblatt* (1877–78); leht oli saksakeelne, kuid avaldas ka eestikeelseid kuulutusi. 1883 asutas nädalalehe *Walkscher Anzeiger > Südlivländischer Anzeiger*, oli lehe väljaandja ja toimetaja kuni oma surmani 1910. Leht jäi seisma I maailmasõja ajal 1915 lugejate puuduse tõttu.

A: *Päevaleht* 16.6.1915: 3; F. Puksov. *Eesti raamatu arengulugu*. 87–88, 103 (Tln 1933); *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 3; H. Treumann. *Vanemast raamatukultuuriloost*. 97 (Tln 1977); *Eesti raamat 1525–1975*. 144, 147 (Tln 1978); *Walk* 4/2005: 4; L. Teedema (koost). *Arhiivijuht* III: 294 (Trt 2010); Fotis; EAA.1253.1.40; EAA.1299.1.182; EAA.1253.1.599.

Kajara, Hugo → Blaubrück, Hugo

Kajara, Agnes-Elsa → Taar, A.-E.

Kalamees, Edgar Johannes August Miku p (30./17.1.1913 Trt – ?), fotograaf. Käsitöölise poeg. Õppis Trt ühiskommertsgümnaasiumis 1927–32, lõpetas Trt tööstus-majandusõpilaste koolis fotograafia eriala 1936, õppis TÜs 1941–...; tegi meistrieksamid fotograafia alal 1942. Sõjaväeteenistuses 1932–33, sh õppis sõjakooli aspirantide kursusel. Praktikant Trt linnavalitsuses, kirjastuses Noor-Eesti 1933–34; Trt-s Lui Kriisa fotoateljee õpilane, fotograaf 1934–1.1941. Seejärel tegutses Trt-s iseseisva fotograafina 1941–44. Mobiliseeriti Saksa armeesse 2.1944. Lahkus kodust Trt-s 6.1944.

Päevalehe *Postimees* (Trt) fotoreporter 1934. Õppis Saksa armee sõjakirjasaatjate kursustel Tln-s 2.–5.1944.

T: käsiraamatud „Õpime fotograafiat“ (Trt 1940) ja „Kuidas pildistada“ (Trt 1940).

A: OA; *Eesti pressifoto 2015*. 20–21 (Tln 2015); H. Mengel. *Suurim armastus*. IV: 187 (New York 1963); EAA.T-451.1.556; ERA.495.7.1488; ERA.3167.1.305; ERA.4414.3.2172.

Kalamees, Konstantin Markuse/Marguse poeg (30./18.3.1895 Polli vald, Pärnumaa – 15.10.1990 Tähtvere külanõukogu, Tartu rajoon), fotograaf, filmidokumentalist. Mõisatöölise poeg. Õppis Karula algkoolis 1908–10, Trt õhtuses töölisalgekoolis 1920–21, Trt õhtugümnaasiumis 1921–26, TÜs keemiat 1926–27 (ei lõpetanud), Berliinis fotograafiat ja kinematograafiat. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–18 (Vene mereväe telegrafist Kroonlinnas ja Ahvenamaa saartel). Kooliõpetaja Laatres 1910–11; telegrafistiõpilane Salatsis (Salacgrīva) 1912–13, postiljon, telegrafist Harjumaal Liival ja Tln-s 1913–15; telegrafist Tln-s, Rapla postkontori juhataja abi, Juuru postkontori juhataja 1918–20. Tegutses fotograafina Trt-s 1922–27, fotografeeris TÜ jaoks Lõuna-Eestis ja Saaremaal. Aastatel 1927–29 ja 1934–37 elas Austraalias, õppis filmioperaatoriks, töötas Sydney's firmas Commonwealth Film Laboratories laborandina, filmikroonika operaatorina ja reporterina. Töötas fotograafina Trt-s 1937–40, oli fototarvete kaupluse Esto-Foto omanik 1939–40 ja Saksa okupatsiooni ajal 1941–44. Alates 1945 talunik Soinastes. 1949 tunnistati

kulakuks ja saadeti 25.3.1949 asumisele Omski oblastisse Tšerlaki rajooni, töötas seal kolhoosis ja teraviljasalves. Arreteeriti 1952 ja mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse (§58-10). Vabanes enne 1956, töötas fotograafina. Jaan 1958 sai loa ja tuli tagasi Eestisse. EPA kinomehaanik, laborant, vanemlaborant (tegelikult fotograaf) 1961–77, õpetas EPAs fotograafiat 1962–65. Rehabiliteeritud 15.11.1991.

Õhtugümnaasiumis õppides (1921–26) tegi fotosid päevalehele *Postimees* (Trt), oli *Postimehe* fotoreporter 1931–33 (teistel andmetel 1929–34) ja 1937–40, samuti avaldas fotosid naisteajakirjas *Maret* (Trt), tegi kroonikaoperaatorina kaastööd Eesti Kultuurfilmile 1937–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Postimees* > *Tartu Kommunist* fotoreporter 1940–41. Pärast sõda oli päevalehe *Uus Postimees* > *Postimees* > *Edasi* (Trt) fotoreporter 12.1944–1.1947, kaastöötaja 1947–49. Lisaks tegi fotograafina kaastööd ka päevalehtedele *Rahva Häääl* ja *Õhtuleht*. Tln Televisioonistuudio mittekoosseisuline operaator 1958. EPAs töötades (1961–77) avaldas fotosid EPA ajalehes *Põllumajanduse Akadeemia* (Trt).

T: foto- ja negatiivikogu asub Eesti Põllumajandusmuuseumis.

A: AA3; EFA; OkM; *Meie Tee* 5-6/1963: 76; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete.* 152–154 (Tln 2010 [1971]); *Eesti Põllumajanduse Akadeemia õppe-teadusliku koosseisu bio-bibliograafiline teatmeteos 1951–1981.* 260 (Trt 1981); *Eestlased Austraalias II ja Uus-Meremaal.* 130 (Melbourne 1993); K. Aru. *Üks kiring, kolm mõõdet.* 402 (Trt 2008); *Akadeemia* 4/2009: 756; ERR arhiiv („Kirjutamata memuaare“ 1985); EAA.2100.1.4146; EAA.T-168.1-2.892; EAA.T-451.2.13607; EMÜ arhiiv; ERA.891.2.29528; ERA.3167.1.2694; ERA.4414.3.2173; ERAF.4-K.2.3425.

Kalberg, Alma Helene Gustavi t (23./10.12.1900 Särevere vald, Järvamaa – ?), korrektor. Renditalunike tütar. Õppis Paide tütarlastegümnaasiumis 1918–22, TÜs eesti keelt ja kirjandust 1922–29 (ei lõpetanud). Elatas end tunniandjana, tõlkijana, asendusõpetajana Järvamaal, Trt-s ja Tln-s 1920–33. Kirjastuse Poliitiline Kirjandus korrektor 1940–41 ja 1944–45. Saksa okupatsiooni ajal oli Ühiselu trükikoja korrektor 1942–44.

Sotsialistide ajalehe *Rahva Sõna* toimetuse liige, korrektor, tõlkija 1933–35, vastutav toimetaja 1936–38. Karistati 23.9.1938 30päevase arestiga (süüks Eesti Vabariigi suhtes sihilikult lugupidamatu kirjutise avaldamine), *Rahva Sõna* suleti 29.9.1938 kahjulike ja rahvauhtsust lõhkuvate kirjutiste avaldamise eest. Kirjastuse Vaba Maa korrektor, kantseleiametnik 1938–40. Päevalehe *Rahva Häääl* korrektor 1945–46, nõukogude ehituse osakonna kirjanduslik kaastöeline 1946–47, tõlk 1948–50, vanemkorrektor 1950–51.

A: AA3; R. Nerman. *Süda-Tatari puitasum.* 229 (Tln 2004); K. Metsmaa (2013). Ajaleht „Rahva Sõna“ 1927–1938. 30 jm (TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi bakalaureusetöö; käsikiri TÜ ..... ja DSpace's); EAA.2100.1.4173; ERA.1.7.1012; ERA.1108.10.406; ERAF.24.2.215; ERAF.9505.4.20.

Kalbus, Arvo Tõnise p (21.2.1913 Moskva – 1.10.1999 Bowie, MD, USA), ajakirjanik. Advokaadi poeg. Õppis Westholmi gümnaasiumis 1920–31, TÜs õigusteadust 1932–42 (vaheaegadega). Sõjaväeteenistuses 1931–32. Oli küüditatavate nimekirjas 1941, aga pääses; seejärel varjas end Nõukogude võimude eest. Saksa okupatsiooni ajal töötas Pärnumaal kodutalus. Sept 1944 põgenes Saksamaale, elas Geislingeni põgenikelaagris. Juunis 1950 emigreerus USAsse.

ETA toimetaja, peatoimetaja 1935–40 ja Saksa okupatsiooni lõpul. Saksamaal oli ajalehe *Eesti Post* (Geislingen) välisteadete toimetaja 11.1945–3.1946, peatoimetaja 3.1946–12.1947. Esialgu ilmus leht rotopaljunduses bulletinina, alates 3.1946 trükitud ajalehena (kaks korda nädalas) ja sellest kujunes suurim eesti leht Saksamaal. Lisaks oli K. ajakirja *Our Life* peatoimetaja (Geislingen 1948, ilmus 7 nr). Ameerikas oli USA välisraadio Ameerika Häääl

eesti toimetuse teadustaja, toimetaja, tõlk, kommentaator 1951–66. Lahkus töölt viletsa tervise tõttu. EAL toetajaliige 1937, tegevliige 1939.

T: isikuarhiiv asub IHRCs.

A: AA3; *Per aspera* 3; OkM; VEPER; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 8.3.1951: 1; *Meie Tee* 11-12/1954: 162; *Väliseestlase kalender 1963*. 117 (New York 1962); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 117–119 (Stockholm 1966); *Keel ja Kirjandus* 2/1998: 117–118; F. Kool. *DP Kroonika*. 765–766 (Lakewood 1999); *Vaba Eesti Sõna* 14.10.1999: 12, 24.4.2014: 7; *Eesti Päevaleht* (Tln) 12.6.2001: 12–13; *Eesti Elu* 19.6.2009: 20, 6.11.2009: 4; *Pärnu Postimees* 15.6.2011; V. Ederma. *Siin Ameerika Hääl, Washington!* 80–81 jm (Trt 2016); EAA.2100.1.4177.

Kaljumäe, Voldemar Villemi p (–1924 Sussi, ka Susi; ps Kaljuste Kaarel; Piiter; 15./2.2.1908 Juuru vald, Harjumaa – 28.4.1994 Tln), ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Tln kolledžis 1924–29 (ei lõpetanud), vabariiklikus parteikoolis 1947–48. Sõjaväeteenistuses 1929–31. Õpipoiss A. Bergi mehaanikatöökojas 1924–25 ja A. Vaheri fotoateljees 1925–29. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal ENSV Meretransporditöölise ametiühingu informaator 1940–41. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast 1941–46 (Nõukogude armees). Põllumajandus- ja varustustöölise ametiühingu vabariikliku koondise instruktor 1953. Alates 1960. aastate keskpaigast elas Rapla rajoonis Vankse külas, alates 1981 Tln-s Merivälja pansionaadis. NLKP liige alates 1943.

Ajalehe *Päevaleht* kirjasaatja 1931–32. Andis välja ja toimetas huumoriajakirja *Pikantsed lood ja anekdoodid* (1931, ilmus 1 nr). Andis välja kolm aastaalbumit „Jaan Kägu“ (.... 1931–33). Ajalehtede *Maaleht* ja *Uudisleht* püsiv kaastöötaja, parlamendireporter 1932–35. Märtsis 1935 ostis **A. Viljakult** ristsõnalehe *Mõistuleht* väljaandmisõiguse (15 krooni eest) ja andis selle nime all välja poliitilise ajalehe, mis asendas äsjasuletud *Maalehte*. Ilmuda sai üks nr, siis leht suleti ja K-d karistati 60päevase arestiga (registreerimisandmetele mittevastava ajalehe väljaandmine). Ajalehe *Uudisleht* reporter 1935–40, lisaks avaldas reisikirjeldusi päevalehes *Postimees* (Trt) 1935, tegi kaastööd ajakirjale *Tänapäev* (Trt). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli maakonnalehe *Töötav Läänlane* (Haapsalu) vastutav sekretär 1941. Teise maailmasõja ajal oli (tagavaralaskurpolgu) sõjaväelehe *Punaväelane* vastutav sekretär (1942–44). Leht ilmus kaks korda nädalas tiraažiga 1000, lisana ilmus *Nõukogude Informbüroo Teateid* > *Nõukogude Informbüroo ja TASS-i teateid* (1943–44). Pärast sõja lõppu oli sõjaväelehe *Tasuja* kirjanduslik kaastööline 1945–46, ajalehe *Talurahvaleht* majandusosakonna juhataja 1946–51, Tln linnalehe *Õhtuleht* raadiokorrespondent jms 1951–53; Tln ajalehtede, Eesti Raadio ja Tln Telestudiodi mittekoosseisuline kirjasaatja 1953–56, rajoonilehe *Koit* (Lihula) põllumajandusosakonna juhataja 1956–58, rajoonilehe *Edasi Kommunismile* (Tapa) põllumajandusosakonna juhataja 1961–62. Avaldas kirjutisi ja ilukirjandust ka ajalehtedes *Sirp ja Vasar*, *Noorte Hääl*, *Ühistöö* (Rapla) jm. EAL liige 1934–40.

luuletus NH 26.4.1952

T: mälestused **E. Jollist** ajakirjas *Keel ja Kirjandus* (7/1971), mälestused *Punaväelase* toimetamisest kogumikus „Kui kõik alles tärkas“ (Tln 1973).

A: ISIK; *Kui kõik alles tärkas*. 14, 307, 355, 359, 487–493 (Tln 1973); **J. Peegli** märkmed vestlusest **J. Loosaluga** 13.2.1975; EKLA F169 M285:6; ERA1.7.790; ERA.852.1.2502; ERA.5078.1.56030; ERAF.938.13.69; LAMA.294.1.52.

Kaljuvee, Julius Osvald (–1928 Kalkun; ps Cano Cecini; 9.7.1869 Saru vald, Võrumaa – 5.11.1946 [teistel andmetel 1940] Viru-Jaagupi), kooliõpetaja, koolikirjanik. Kooliõpetaja poeg. Õppis Võru kreiskoolis 1883–86; tegi koduõpetaja eksami saksa keele alal Peeterburis 1906 ja loodusloo alal Tln Peetri reaalkoolis 1914; õppis Tln kolledžis 1927–28. Kooliõpetaja

Urvastes ja Karulas 1888–97, Peterburis Jaani kirikukoolis 1898–1900 ja 1903–06, vahepeal raamatupidaja ja laekur metsaäris Onegas 1901–03; kooliõpetaja Peterburis 1906–07, algkoolijuhataja Viru-Jaagupis 1907–09, õpetaja Tln-s 1910–19, Tln õpetajate seminaris > pedagoogiumis 1919–31. Aktiivne seltsitegelane.

Tegi järjepidevalt kaastööd päevalehtedele *Postimees* 1892–1906, *Päevaleht*, *Vaba Maa* (1918–38), ajakirjadele *Loodusevaateja* (Trt, Tln), *Tehnika Ajakiri* jm.

T: geoloogiaõpik „Mineralogia käsiraamat“ (Tln 1911; 1918; 1921), algkoolilugemik „Loodusteadlised õppeteekonnad“ (Tln 1920), käsiraamat „Üldine geoloogia“ (Tln 1922), „Die Grossprobleme der Geologie“ (Tln 1933); luulekogu „Võerastelt vainudelt“ (Trt 1907); ooperilibretode tõlked.

A: EAT; EE; EKOBL; ETBL; ISIK; *Uus Eesti* 8.7.1939: 6; *Viru-Jaagupi läbi aegade*. 35, 38–39 (Vinni 2004); *Sirp* 30.9.2011: 18.

Kallas, Aadu (–1938 Anani K.; 19.12.1909 Kõrgessaare vald, Hiiumaa – 7.4.1991 Toronto), jurist. Meremehe poeg. Lõpetas Tln poeglaste humanitaargümnaasiumi 1927, õppis TÜs majandust 1928–30 (ei lõpetanud) ja õigusteadust 1933–36; lõpetas Connecticuti ülikooli õigusteaduskonna 1955. Töötas notarina Tln-s ja Narvas 1931–44. Teenis Saksa sõjaväes 1944. Sept 1944 põgenes Saksamaale, oli Briti sõjaväevalitsuse teenistuses 1946–48, IRO teabametnik 1948–49. Suvel 1949 emigreerus USAsse, elas Hartfordis. Elukindlustusseltsi AETNA ametnik, advokaat, juriidiline nõunik, vanemnõunik, osakonnajuhataja 1951–75. Alates 1980. aastate algusest elas Torontos.

Päevalehe *Postimees* (Trt) välispoliitikaosakonna ajakirjanik 1928–30.

A: AA3; EÜS3; VEPER; OA; *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses* 46: 123 (Toronto 1970); *Meie Elu* 18.4.1991: 8.

Kallas, Hillar Mihkel Oskari p (10.2.1910 Trt – 5.6.1978), ajakirjanik. Rahvaluuleteadlase ja diplomaadi **O. Kallase** poeg. 1918 lahkus koos vanematega Eestist, õppis Oxfordi ülikoolis ja Ballioli College'is, seejärel Helsingi kaubandusülikoolis. 1931 tuli koos vanematega tagasi Eestisse, elas mõnda aega Soomes. 1930. aastate keskel asus elama Londonisse.

BBC soomekeelsete saadete peatoimetaja 1940–45, seejärel BBC uudistetoimetaja ja üks peatoimetajaid 1945–70, 1971–78.

A: E. Tubin. *Kirjad II*. 377–379, 632 (Tln 2006).

Kallas, Oskar Philipp (25./13.10.1868 Kaarma vald, Saaremaa – 26.1.1946 Stockholm), rahvaluuleteadlane (esimene eesti folkloristikadoktor), diplomaat. Köster-kooliõpetaja poeg. Õppis Kuressaare gümnaasiumis 1880–87, TÜs klassikalist filoloogiat 1887–92, *cand phil*; täiendas end Helsingi ülikoolis etnograafia alal 1892–93, *dr phil* 1901 (Helsingi ülikool); TÜ audoktor 1929. Töötas gümnaasiumiõpetajana Narvas 1893–95, Peterburis 1895–1903, oli ühtlasi Peterburi ülikooli võrdleva keeleteaduse eradotsent ja töötas Peterburi TA raamatukogu slaavi osakonnas 1901–03. Tegi mitmeid õppereise välismaale 1895–1912. Töötas kooliõpetaja ja -juhatajana Trt-s 1903–18, sh oli ENKS tütarlaste gümnaasiumi asutaja ja esimene juhataja 1906–09. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20. Eesti Vabariigi diplomaatiline esindaja ja saadik Soomes 1918–22, saadik Suurbritannias 1922–34. Seejärel elas pensionärina Tln-s. Asus Soome 1944, sealt edasi Rootsi. Aktiivne seltsitegelane; kodu- ja välismaiste teadusseltside liige. Kogus **J. Hurdale** rahvaluulet alates 1888, käis esimesena uurimisreisidel Lutsi ja Kraasna eestlaste juures (1893, 1901). EÜS raamatukoguhoidjana 1888–89 algatas eesti raamatute kogumise, seades EÜS raamatukogule rahvusraamatukogu ülesanded. Algas 1904 EÜS abil rahvaviiside kogumise, juhtis kogumistööd 1904–16. Oli EKS üks asutajaid 1907, ERM üks algatajaid 1907–09, juhatuses esimees 1909–19, ERM arhiivraamatukogu algataja 1909 ja arendaja. Eesti Olümpiakomitee üks asutajaid 1923, liige 1923–36. ÕES

auliige 1928.

Alates 1893 avaldas artikleid ja sõnumeid päevalehes *Postimees* (Trt), mõned artiklid ilmusid ka ajalehtedes *Eesti Postimees* (Trt, Tln) ja *Olevik* (Trt) 1894–96. Nov 1896 ostis koos **J. Tõnissoni** ja K. Koppeliga (1867–1958) päevalehe *Postimees*; järgnevatel aastatel oli *Postimehe* väljaandja ja vastutava toimetaja J. Tõnissoni kõige olulisem toetaja ajalehe toimetamisel ja arendamisel. 1897–1902 oli *Postimehe* esindaja Peterburis, tegi ise lehele kaastööd ja otsis teisi kaastöötajaid, korraldas lehe tellimist ja levitamist. Trt-s elades oli 1903–18 *Postimehe* kodumaa-osakonna toimetaja, toimetuse sekretär, kirjastuse ärijuht, juhatuse liige; korraldas kirjasaatjate tegevust, toimetusele saadetud kirjanduse arvustamist jms. Käis *Postimehe* korrespondendina Stockholmi OM-I (Eesti esimene ametlik olümpiareporter), avaldas sarja „Olympia-sõidult” (*Postimees* 26.6.–7.7.1912). Heas publitsistlikus laadis sari oli tollases ajakirjanduses ainulaadne oma kaasaelamisega olümpiaideele ning spordiliikumisele üldse. Londonis elades avaldas üksikuid artikleid Eesti olude kohta ajakirjades *Folk-Lore* (London), *The Commonweal Magazine* (London), *Baltic and Slavic Bulletin*, *Saga-Book* (Coventry), *The Slavonic Review* (London) jm. Samuti avaldas üksikuid artikleid ja mälestusi päevalehes *Postimees* (Trt), ajakirjades *Üliõpilasleht* (Trt), *Välis-Eesti Almanak* (Tln), *Eesti Kirjandus* (Trt), *Eesti Keel* (Trt).

T: uurimuslikud ülevaated „Lutsi maarahvas” (Helsingi 1894), „Kraasna maarahvas” (Helsingi 1903); „Kaheksakümmend Lutsi Maarahva muinasjuttu” (Trt 1900); reisikiri „Pühal maal” (*Postimehes* 4.–5.1896; Trt 1896, 1898); „Sadakakskümmend uut ristinime” (EÜS kogumikus „Sirvilauad” 1911, Trt 1914, 1921); kogumispäevik 1888 „Oskar Kallas. Vanavara kogumisretkedelt. 1” (Trt 2006).

A: AA1; PmA; ÕT I: 47–48; EBL; EAT; EE; ERAKT; VET; EBLtk; EEtK; EÜS1; ENE; EKBL; EVK; E(N)E; EKrL; SÜG; ADUT; VjV; EE14; EKL; ESBL; ETeadBL; SK; EVT; EVRK; ERBA; ISIK; KrS; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 504 (Trt 1898); H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 260–263, 275, 279 jm (Tln 2010 [1912]); *Postimees* 26.10.1918: 2, 17.5.1926: 3, 24.10.1938: 5, 26.10.1938: 6, 5.6.1943: 4; A. Jürgenstein. *Kultuurilist ja poliitilist Nipet-Näpet...* 42–55 (Tln 1923); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 100 jm (Uppsala 1953 [1925]); Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 140–141 (Trt 1926); A. Jürgenstein. *Minu mälestused* I–II. 344–348 jm (Tln 2011 [1927]); *Eesti Kirjandus* 10/1928: 513–521, 10/1938: 425–433; K. A. Hindrey. *Minu elukroonika*. 650–651, 654, 718, 729, 733 jm (Tln 2010 [1931]); *Eesti Keel* 7–8/1938: 193–196; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 154 jm (Trt 1938); H. Wuolijoki. *Koolitüdrukuna Tartus 1901–1904*. 131–132 jm (Tln 1995 [soome k 1945]); J. Lattik. *Meie vanad*. 274–276 (Trt 2002 [1946]); *Kodukolle* 2/1946: 8–9; *Estonia*. I: 43–44, 46 (Göttingen 1946); A. Kallas. *Mu saatuse maa*. 5–12 jm (Vadstena 1947); M. Raud. *Kaks suurt*. 63 (Tln 1991 [1953]); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 106, 201 jm (Tln 1991 [1954]), IV: 130, 174–175 (Tln 1991 [1987]); A. Lüüs. *Tahutarest Tartusse*. 220–222 jm (Stockholm 1957); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 286 (Lund 1962); V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 12–13 (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 409 (Tln 1963); O. Rütli. *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusest*. 187–188 jm (Tln 2010 [1964]); *Keel ja Kirjandus* 10/1968: 607–614, 4/1969: 232–237, 12/1970: 753–754, 1/2002: 38–48, 8-9/2015: 673–676; *Rahvuslik Kontakt* 1/1968: 18–22; *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses*. 44: 19–25 (Montreal 1969); E. Priidel. *Kirjanduslik Hiiumaa*. 73 (Tln 1972); *Paar sammukest...* VIII: 59–92 (Trt 1974); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 230–231 jm (Tln 1974); *Fakt, sõna, pilt* VIII: 5–11 (Trt 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 148–149 (Tln 1974); *Tartu Riiklik Ülikool* 1.12.1978: 3; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu* II: 357–361 (Tln 1980); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu* 19. sajandi lõpuni. 131–132 (Tln 1986); *ERMi aastaraamat* 38: 155–167 (Trt 1990); *Viruskundra* 4/1990: 3; *Tartu ülikooli toimetised*. Vihik 943: 84–98 (Trt 1992); *Vanavaravedaja* 1. 53–64, 73–75 (Trt 1994); *ÕESi aastaraamat 1988–*

1993. 22–31, 200–205 (Trt 1995); *Ajalaval: kangelane & väärtused*. 56–66 (Trt, Helsinki 1995); *Postimees* 24.1.1995: 9; *Saaremaa ühiskümnaasium 1865–1995*. 177 (Kuressaare 1996); E. Medijainen. *Saadiku saatus*. 118–133 jm (Tln 1997); *Jüri Vilms mälestustes*. 587 jm (Trt 1998); *Oskar Kallas. Artikleid Oskar Kallase elust ja tööst*. (Trt 1998; sisaldab bibliograafiat); *Postimees* 8.11.1998: 12; *Eesti Päevaleht* 24.12.1998: 10; *Sirp* 19.3.1999: 6; A. Kallas. *Elukaaslane*. (LR 1–2/1999); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 122 jm (Trt 1999); *Sportitäh* 10/1999: 22–23; *Maaleht* 19.10.2000: 23; *Elm* 12/2001: 4–10; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 76–77, 79, 123 (Tln 2010 [2002]); *Meie Maa* 15.3.2003: 6, 2.12.2008: 4, 14.4.2009: 2; *Akadeemia* 8/2003: 1770, 1780, 1788–1789, 9/2003: 2025, 2028, 2030, 2033–2035, 2045, 10/2003: 2273–2274, 2285, 11/2003: 2524, 2539, 8/2004: 1861; S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. 63–69 jm (Tln 2004); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 380 (Tln 2004); *Raamat on...* IV: 80–84 (Tln 2005); *Studies in Estonian folkloristics and ethnology: a reader and reflexive history*. 119–149 (Trt 2005); *Oskar Kallas*. 53–63 (Trt 2006); *Ruti raamat*. 146–148 jm (Trt 2006); M. Mela. *Läti eestlased*. 26–31 (Tln 2007); K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 107–109, 114–115, 177–178, 201, 301, 342–343 jm (Trt 2008); *Hiiu Leht* 28.10.2008: 5; J. Köpp. *Vaimu valgusel*. 462–467 (Trt 2009); *Variatsioonid Eesti muusikale*. 132 (Tln 2009); M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 244, 247 (Trt 2011); J. Tõnisson. *Riigivanem*. 469–474 (Trt 2011); *Õpetajate Leht* 15.6.2012: 18; *Tartu Postimees* 30.12.2013: 8, 23.4.2018: 8; S. Zetterberg. *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled*. 11–17 jm (Tln 2013); *Iseseisvusmanifest*. 81 (Trt 2014); *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat*. 57. 15–41 (Trt 2014); *Tuna* 4/2014: 89–103; O. Kallas. *Maajumala poig*. 13–18, 291–308 (Trt 2015); A. Espenberg. *Esimene Eestis 1918–2017*. 164 (Tln 2017); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 66–70 (Tln 2017); *Tartu Postimees* 6.12.2018: 8; L. Kaust (1993). *Dr. Oskar Kallase elu ja töö* (TÜ rahvaluule õppetooli magistratöö; käsikiri TÜ eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna raamatukogus).

Kallas, Aleksander Aleksei p (ps Aks; 23.10.1897 Ridala küla, Laimjala vald, Saaremaa – 28.4.1942 Sverdlovsk), raamatupidaja, trükikal, ärimees. Mõisatöölise (hilisema taluperemehe) poeg. Õppis Laimjala kihelkonnakoolis 1911–14, pedagoogikakursustel Kuressaares 1914–15 ja kaubanduskursustel Tln-s raamatupidamist 1916–17. Võttis osa Vabadussõjast 1919–20 (staabikirjutaja). Tln merekindluse raudtee telefonist-jaamaülem 1915–18, Saare maavalitsuse asjaajaja 1920–21, pearaamatupidaja 1921–.... Koos **J. Treufeldtiga** ostis kirjastusühisuselt Vaba Maa 1929. a trükikoja Kuressaares, oli J. Treufeldti ja A. Kalluse trüki- ja kõitekoja kaasomanik 1929–40, raamatukaupluse kaasomanik 1938–40, tekstiilivabriku kaasomanik. Anti kohtu alla 1937, mõisteti 4 kuuks tingimisi vangi. Aktiivne kohalik seltsitegelane. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Saaremaa täitevkomitee majandusosakonna pearaamatupidaja 1940–41. Arreteeriti 14.6.1941, mõisteti surma (§58-13, süüks Kaitseliitu kuulumine, tööliste ekspluateerimine, „mustasajalise“ ajalehe *Meie Maa* väljaandmine, mis laimas NSVLi), hukati. Rehabiteeritud 18.5.1964.

Koos **J. Treufeldtiga** ostis lisaks trükikojale kohaliku ajalehe *Meie Maa* (Kuressaare), oli ajalehe kaasväljaandja 1929–40. Ajaleht muudeti nende omanduses sisult kergemaks ja kõmulisemaks, asutati pildilisa *Kirev Maailm > Sõnapilt* (1929–37), aastal 1937 hakkas *Meie Maa* esimese maakonnalehena ilmuma neli korda nädalas (senise kolme korra asemel). Kirjastas ka kaht kalendrisarja: „„Meie Maa“ kalender“ 1934–40 ja „Uus Saarlase kalender“ 1933–40.

A: EAT; ISIK, OkM; *Päevaleht* 9.4.1936: 5; *Saaremaa* 1: 246, 249, 262, 266–67 jm (Tln 2002); L. Raamat (2008). *Aastate 1918–40 Saaremaa raamatukirjastajad*. 10–13, 19 (TÜ Viljandi kultuuriakadeemia lõputöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus ja DSpace'is); ERA.1.7.749; ERA.891.2.13489; ERA.2013.3.168; ERAF.130SM.1.5730.

Kalm, Artur Eduard Jüri p (29.9.1903 Märjamaa, Läänemaa – 2.9.1987 Long Island, NY, USA), fotoreporter, esimene kutseline pressifotograaf Eestis. Hariduse sai Tln-s. Teenis sõjaväes 1924–25 (lennuväerügemendi fotolaborandi õpilane). Madrus kuni 1925; viibis välismaal 1926–30. Pärast II maailmasõda elas Saksamaal, hiljem New Yorgis.

Fotoreporter tabloidses nädalalehes *Esmaspäev* ja ajakirjas *Ronk* 1925–26, ajalehtedes *Päevaleht* ja *Uudisleht* 1930–34, päevalehes *Kaja > Uus Eesti* 1935–40. Tegi fotosid ka almanahhile „Spordi Magasin“ (1933–35), ajakirjadele *Eesti Võimlejad* (1934, ilmus 1 nr), *Nädal Pildis* (1936–40) jm. Alates 1937 tellis Eesti Rahvusrhiiv temalt ühe foto igast avalikust sündmusest, mida ta fotografeeris. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* fotoreporter, tegi kaastööd ka ajakirjadele *Eesti Pildileht* (1943–44) ja *Ajakiri Naisele* (1943–44). Dokumenteeris eestlaste sundemigreerumist 1940. aastatel. Paguluses kuulus ajalehe *Eesti Post* (Geislingen) toimetusse, hiljem avaldas fotosid New Yorgi eestlaste seltsielust ajakirjas *Meie Tee* (New York) 1959–74, nädalalehes *Vaba Eesti Sõna* (New York) ja „Väliseestlase kalendris“ (New York). EAL liige 1933–40.

A: Linnap: 214, 220; EF; ÕT IX: 131 (Tln 1930); *Esmaspäev* 29.8.1932: 1, 4; J. Rimmelgas. *Kolm kuuske*. 199 (Tln 2004 [1955]); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 118 (Stockholm 1966); *Väliseestlase kalender 1969*. 45–46 (New York 1968); W. Mettus. *Mask ja nägu*. 217, 221 (Lund 1969); *Vaba Eesti Sõna* 17.9.1987: 10, 12; *Kultuur Eestis sõja-aastail 1941–1944*. 46 (Tln 1998); EAA X: 59 (Trt 1996); H. Raudla. *Edmund Valtman*. 47 (Tln 2006); P. Linnap. *Silmakirjad*. 83–84, 102 (Trt 2007); *Eesti kunsti ajalugu* 5: 547–548 (Tln 2010); P. Linnap. *Silmakirjad 5. Väike visuaalkultuuri leksikon*. 167 (Trt 2011); *Eesti pressifoto 2015*. 12–19 (Tln 2015); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); V. Tamming (1970). Ülevaatlikku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 97 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); J. Peegli käsikirjalised märkmed; ERA.1569.1.2105.

Kalm, Juhan (...-...)

Ajakirja *Talu* toimetuse liige 1914–15jj....

A: *Kodukolle* 9/1953: 22.

Kamp, Orest Johani/Juhani p (ka Oskar; 9.10.1919 Saaremaa – ?), ... Lõpetas Saaremaa ühisgümnaasiumi 1938, õppis TÜs farmaatsiat 1939–44 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Töötas Trt linnavarade hoiulevõtmise toimkonna ajutise ametnikuna 8.–11.1941.

Kohaliku ajalehe *Meie Maa* (Kuressaare) toimetuse liige 193?–40.

A: AA3; *Saarte Hääl* 8.8.2015: 10; ERA.2967.2.10.

Kampf, August Priidu p (1936– Kampf; 21.8.1864 Levala küla, Saaremaa – mitte enne 1948), ametnik, ajakirjanik. Talurentniku, kingsepa poeg. Õppis Kaarma õpetajate seminaris 1878–80. Abiõpetaja Kaarmas 1881, töötas isatalus 1882–84, Tln-s 1884–87 ja Peterburis 1888–90, vallakirjutaja Harjumaal Vardis 1891–1905. Põgenes 1906 karistussalkade eest Ameerikasse, naasis 1907. Kindlustusseltsi EEKS raamatupidaja 1917–30. Seejärel majaomanik Kose-Kallastel.

Saatis sõnumeid ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt, Tln) 1880. aastatel ja *Postimees* (Trt) 1895–1905. Tegi kaastööd ka ajakirjale *Linda* (Trt), ajalehele *Päevaleht*. Oli päevalehe *Uus Virulane > Säde > Õigus > Virulane* toimetuse liige 1907–10, päevalehe *Tallinna Teataja* üks asutajaid ja toimetuse liige 1910–17 (toimetas Tln sõnumeid).

A: ÕT I: 48; EAT; ISIK; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 84 (Tln 2010 [1936]); ÕT XVI: 71–72 (Tln 1938); M. Metsanurk. *Mälestused*. 483, 495, 526 (Trt 2005); *Keel ja Kirjandus* 12/2009: 936–937.

Kampmaa, Mihkel (–1936 Kampmann; ps Collaborator; 28./16.3.1867 Papsaare küla, Pärnumaa – 30.9.1943 Trt), kirjandusloolane, koolikirjanik, kooliõpetaja. Kaluri poeg. Õppis Pärnu kreiskoolis 1882–84, Valgas Cimze õpetajate seminaris 1884–88; tegi algkooliõpetaja kutseeksami Tln Aleksandri gümnaasiumis 1890 ja koduõpetaja eksami Pärnu gümnaasiumis 1900. Kooliõpetaja Tõstamaal, köster ja kooliõpetaja Väike-Maarjas 1888–93; kooliõpetaja ja organist Viljandis 1896–1903, seminariõpetaja Volmaris (Valmiera) 1903–07, ENKS tütarlastegümnaasiumi õpetaja Trt-s 1907–19, Trt õpetajate seminari õpetaja 1919–28, seejärel tunniandja 1928–33. Trt linnavolinik 1920–26. Aktiivne seltsitegelane, kogus **J. Hurdale** rahvaluulet 1888–97 (kokku 862 lk). Suri vähki.

Avaldas ajakirjas *Meelejahutaja* (Trt) 1887–88 luuletusi, mõistatusi, vanasõnu, keerdküsimusi. Tegi kaastööd ajalehtedele *Olevik* (Trt) 1888–93, *Sakala* (Viljandi) 1889–96, *Postimees* (Trt) 1889–1926, *Ristirahva pühapäeva leht* 1891–93. Oli *Sakala* vastutav ja tegevtoimetaja 2.1894–9.1896, tehes üksi kõik vajalikud toimetustööd. K toimetamisel muutus leht taas elavamaks ja hakkas kaasa rääkima avalikus elus. Lahkus ametist vastuolude tõttu lehe omaniku **A. Peediga**. Seejärel oli päevalehe *Postimees* (Trt) alaline kaastöötaja Viljandis 1897–1903, kirjutas ka ajalehes *Virmaline* (Narva) > *Uus Aeg*, ajakirjas *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt) 1889–1905. Avaldas neis väljaannetes sõnumeid, artikleid ja juhtkirju põllumajandus-, pedagoogika- ja kirjandusteemadel, arvustusi, luuletusi, tõlkeluulet ja -jutte. Oli ajakirja *Eesti Kirjandus* (Trt) toimkonna liige 1908–19 ja kaasautor 1908–15, avaldades artikleid ja arvustusi. Hiljem tegi kaastööd pedagoogikaajakirjadele *Kasvatus ja Haridus* (Trt) 1917, *Kasvatus* 1923–27. Avaldas kokku üle 400 artikli.

T: kirjanduslood „Eesti vanem ilukirjandus“ (Trt 1908), „Eesti kirjandusloo peajooned“ I (Tln 1912; 1920; 1924; 1938), II (Tln 1913; 1921; 1933), III (Tln 1923), IV (Trt 1936); kooliõpikud „Kooli Lugemiseramat“ I–II (Trt 1905–07; 7. tr 1918–20), „Koduõpetus“ (Trt 1905; 6. tr 1921), „Eesti lugemik“ I–VI (Trt 1922–38), „Eesti ajalugu algkoolidele“ (Tln 1919, 4. tr 1927; Tln 1994 [faksiimile]), „Eesti kodumaa“ I–II (1918–21), „Uus aabits“ (Trt 1929; 4. tr 1936) jt; populaarteaduslikud brošüürid ja raamatud „Kirjad põllutööst“ I–V (Trt 1894 –Viljandi 1898), „Loogika õpetus“ (Trt 1895; 1910), „Lahtised kirjad emadele“ (Tln 1896), „Eestlase iseloom ja laad“ (Trt 1902) jt; õpilasalmanahh „Kasu-mets“ (Tln 1911; toim); „Didaktika põhijooned“ (Trt 1932); luulekogu „Kandle healed“ (Viljandi 1896); mitmed romaanitõlked, „Liiwi kubermangu Talurahva Seadus“ (Viljandi 1899; tõlk).

A: PmA; EBL; TÕS: 393–396; EAT; EE; EBL tk; EEtK; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EKoBL; EKL; EE14; ETeadBL; 1000 tartlast; ISIK; KrS; Valgamaa ISIK; VM; *Eesti Kirjandus* 3/1917: 102–106, 3/1937: 123–139; *Sakala* 23.3.1928: 9, 13, 23.3.1938: 4; Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi*. 204–205 (Trt 1936); *Postimees* 4.10.1943: 3, 22.3.1997: 16; *Virumaa Teataja* 7.10.1943: 4; *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 108–111 (Trt 1949); J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. I: 100, 167 (Tln 1991 [1953]); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 152 (Stockholm 1959); *Keel ja Kirjandus* 3/1967: 151–155, 4/1993: 212–220; *Sirp ja Vasar* 31.3.1967: 3, 6; *Edasi* 2.4.1967: 2; EKA III: 633–635 (Tln 1969); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 183–193 (Tln 1970); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 42 (Tln 1971); *Nõukogude pedagoogika ja kool* VI: 173–183 (Trt 1972); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 288–289 (Tln 1974); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. II: 368–369 (Tln 1980); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 89 (Tln 1980); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 352 (Tln 1984); L. Andresen. *Eesti kooli vanem ajalugu*. 163–164 (Tln 1985); *Nõukogude Õpetaja* 4.4.1987: 4; A. Elango (koost). *Progressiivseid ideid eesti pedagoogilise mõtte arengus*. 52–59 (Tln 1989); *Reede* 1.9.1989: 4; *Kalender 1992*. 60–62 (Tln 1991); EAA VI: 139 (Trt 1991); *Õpetaja ja kooliajalugu*. [*Eesti pedagoogika ja kool*. XLVI:] 42–48 (Tln 1992); *Kultuur ja Elu* 4/1992: 67–68; *Valgamaalane* 28.3.1992: 2, 2.4.2002: 5; *Õpetajate Leht* 9.5.1992: 6; D. Palgi. *Murdivas maailmas I–III*. 183–185 (Tln 2010 [1994]); *Eesti pedagoogika ja kool*. XLVII: 34–40 (Tln 1995); *Pärnu Postimees* 22.3.1997: 5, 28.3.2007:

11; 28.3.2012: 6; *Postimees* 22.3.1997: 16; *Õpetaja-uuriija töömaitl: ÜPUI konverents*. 7–8 (Trt 1998); *Traditsioon ja pluralism*. 108–114 (Tln 1998); *Kooliuuenduslane* 3/1998: 5–14; *Forseliuse Sõnumid* 6: 25–26 (Trt 1999); *Akadeemia* 9/1999: 1816–1856; *Mis on see ise: tekst, tagapõhi, isikupära*. 97–99 (Tln 1999); *Valgamaalane* 2.4.2002: 5; A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 13–15 (Trt 2004); *Sakala kalender 2007*. 135–140 (Põltsamaa 2006); *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 670, 678 (Tln 2006); *Mihkel Kampmaa ja tema pärand*. (Tln 2007; sisaldab bibliograafiat); *Aastaraamat 2006. [Eesti Kodu-uurimise Selts, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Genealoogia Selts]* 30–34 (Tln 2007); *Kesknädal* 21.3.2007: 15; *Sakala* 29.3.2007: 17, 29.3.2007: 17; *Eesti pedagoogika ja kool*. LVIII: 57 (Tln 2008); *Vikerkaar* 3/2008: 77–80; J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 95–97 (Tln 2018); V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 91 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Kamsen, Reinhold (ps Amalie Maasik; Lilly; Riimimäe; Frieda Kamsen jt; 24./12.10.1871 Imavere vald, Viljandimaa – 16.5.1952 Kiisa (Tln), Harju rajoon), raamatupidaja, luuletaja. Talurentnike poeg. Õppis Järvare külakoolis 1881–84, täiendas end iseõppijana. Töötas isatalus, oli Pilstvere majandusühisuse raamatupidaja ning laenu- ja hoiuühisuse abikirjutaja 1909–19, Põltsamaa tarvitajate ühisuse raamatupidaja 1920–26, Põltsamaa haridusseltsi juhataja. Aktiivne kohalik seltsitegelane. Alates 1950 elas Tln-s tütre juures. Avaldas luulet ja lühijutte eelkõige päevalehes *Postimees* (Trt) 1896–1913, ajakirjades *Linda* (Pärnu, Trt) 1899–1905 ja *Lasteleht* (Trt) 1901–40, vähem teistes väljaannetes. Sajandi algul ilmus temalt ajakirjanduses kuni poolsada luuletust aastas. Põltsamaal elades oli kohaliku nädalalehe *Põltsamaa Teataja* aktiivseim autor alates lehe asutamisest 1926 ja vastutav toimetaja 1927–31 (tegelikult lahkus lehest kevadel 1930). Sügisel 1930 asutas nädalalehe *Põltsamaa Uudised*, aga suutis seda ühemehelehenähtada vaid mõned kuud (1930–31, ilmus 16 nr). Hiljem ilmus tema luulet ajakirjas *Tänapäev* (Trt) 1939–40, Saksa okupatsiooni ajal ajalehtedes *Postimees* 1943–44 ja *Sakala* (Viljandi).

T: arvukalt loodus- ja lasteluulet (ajakirjanduses), lasteluulekogu „Küll on kena kelguga“ (Tln 1946), luule- ja proosakogu „Kodukoppel“ (Tln 1992; 2013).

A: PmA; EBL; EAT; ENE; EKBL; Jaaksoo; EKrL; Järva; EKL; ISIK; KrS; *Postimees* 2.10.1943: 6, 12.4.1944: 4; *Edasi* 22.9.1957: 3; *Kiir* 7.7.1960: 3–4, 28.10.1961: 4; *Keel ja Kirjandus* 11/1961: 665–666, 10/1971: 624–628; *Sakala* 28.12.2002: 9; *Paar sammukest XXI*: 61–64 (Trt 2004); *Sirp* 4.3.2005: 13; *Põltsamaa linn ajakirjanduse peeglis 1926–1939*. 60 (Põltsamaa 2006); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 2005*. 214, 224–225 (Viljandi 2006); *Hea Laps ja Tema Sõbrad ja Sugulased* 12/2006: 31; *Järva Teataja* 29.1.2011: 6–7; *Vooremaa* 11.6.2011: 4.

Kana, Johan Märdi poeg (ka Johann, Juhan; 22./10.3.1882 Vana-Vändra vald, Pärnumaa – 6.1.1934 Tln), kooliõpetaja, ametnik. Mõisa öövahi poeg. Õppis Eesti Aleksandrikoolis Põltsamaal 1896–98, Valga õpetajate seminaris 1898–1900 (asus neil aastail Riias), tegi kreiskooli õpetaja kutseeksami Riias 1906 ja linnakooli õpetaja eksami Peterburis 1910; täiendas end Peterburi ülikoolis vabakuulajana, õppis TUs kaubandust 1923–32 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Vandeadvokaat J. Arro kirjutaja Riias 1900–04, notar Hoerschelmanni kontori juhataja Riias 1904–06, Liivimaa kubermangu talurahvaasjade komitee ametnik Riias, gümnaasiumiõpetaja Valgas 1906, Peterburi Jaani koguduse kirikukooli õpetaja 1906–07, kaubanduskooli õpetaja Peterburis 1907–14 ja juhataja 1914–18, Paide poeglase gümnaasiumi juhataja 1919–21; Riigikontrolli ametnik 1923–25 ja 1926–28. Riigikogu liige 1920–25 (Tööerakonna nimekirjas); Tln linnanõunik ja haridusosakonna juhataja 1928–34. Aktiivne seltsitegelane.

Riias elades tegi kaastööd päevalehele *Berliner Tageblatt* 1903–06. Peterburis > Petrogradis tegi kaastööd sealsetele päevalehtedele *Речь*, *Современное слово*, *Новое время*, samuti päevalehtedele *Peterburi Teataja* ja *Tallinna Teataja*. Oli kirjastuse Ühiselu ja ajalehe *Peterburi Teataja* > *Pealinna Teataja* > *Vabadus* > *Eesti nõukogu liige* 1907–18, ajalehe *Eesti Päevaleht Peterburis* toimetuse liige (Petrograd 4.–6.1918, ilmus 47 nr, suleti bolševike poolt). *Päevalehe* toimetuse liige 1918. Kuukirja *Auto-Sport ja Turism* turismiosa vastutav toimetaja 1933–34.

A: EAT; AA3; EKoBL; VjV; *Vaba Maa* 22.3.1932: 7, 7.1.1934: 3; *Päevaleht* 26.11.1918: 1; 7.1.1934: 1; *Õpetajate Leht* 12.1.1934: 1; *Tallinna hariduselu 1918-2010: üldharidus ja hariduskorraldus*. 702 (Tln 2012); V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 56 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Kanarik, Paul Jakobi p (29./16.1.1907 Trt – 15.9.1940 Trt), põllumajandustegelane, ajakirjanik. Politseiniku poeg, **J. Jaigi** naisevend. Õppis Trt ühiskommertsgümnaasiumis 1921–27, TUs usuteadust 1927–32 (vaheaegadega) ja majandusteadust 1935–38 (ei lõpetanud kumbagi eriala). Sõjaväeteenistuses 1928–29. Trt Eesti Põllumeeste Seltsi asjaajaja, direktor 1930–39, Tartu Näituse direktor 1930–39, tema juhtimisel ehitati 1934–35 uus näituseväljak Veeriku tee äärde. Aktiivne seltsitegelane. Suri südamehaigusse.

Gümnaasistina oli koolinoorsoo keskliidu ajakirja *Tõusmed* toimetuse liige (Trt 1926–27, ilmus 10 nr). Päevalehe *Postimees* toimetuse liige Trt-s 1927–28 ja Tln-s 1928–30, sh Tln toimetuse sekretär 1929–30. Avaldas artikleid ajakirjas *Vabaharidustöö*. Ajalehe *Tartu Näituse Teataja* vastutav toimetaja (1931–33, 1938; ilmus 1-2 nr aastas Trt näituse ajal), aastalehe *Põllumeheleht* (Trt) vastutav toimetaja 1933. EAL liige 1929–34, toetajaliige 1935–40.

T: „Tartu näituse album“ 1931–39 (Trt 1931–39; toim).

A: EAT; EÜS3; AA3; OA; *Postimees* 5.8.1934: 1, 12.12.1936: 3, 11, 28.1.1937: 7, 7.9.1937: 4, 24.9.1937: 7, 17.9.1940: 8; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 105–106 (Trt 1935); *Rahvaleht* 18.12.1936: 3; *Tartu Eesti Põllumeeste Selts 1870–1940*. 49, 93 (Trt 1940); K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 102, 171 (Tln 1994); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 245, 400–401 (Trt 2008); EAA.2100.1.4325; ERA.495.7.1573.

Kangilaski, Juhan (ps. Tseko; 1904–1981), karikaturist, teatrikunstnik.

Näitustel esines akvarellide ja õlimaalidega. A-st 1937 vabakutseline. Sõja järel elas Tln-s ja viljeles linoollõiget ja plakati.

A: *Sakala kalender 2001*. 103–105 (Viljandi 2000); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 1999*. 157–159 (Viljandi 2000); *Sakala* 17.7.2007: 3; *SL Õhtuleht* 19.7.2007: 4.

Kangro, Samuel Otto p (11.8./30.7.1896 Rosma, Timo vald, Võrumaa – ?), ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis linnakoolis (ei lõpetanud). Võttis osa Vabadussõjast 1919–20. Kirjutaja Võru notari Gabrieli juures ja Petrogradi notari Komarnitski juures 1914–17 ja 1918, vahepeal Petrogradi kriminaalpolitsei agent 1917. Petseri, Tln kriminaalpolitsei nooremametnik 5.–12.1920; raudtee kontoriametnik Tln-s 2.–8.1921.

Petrogradis elades tegi kaastööd eesti ajalehtedele. 1920. aastate algul tegi kaastööd päevalehtedele *Kaja* ja *Tallinna Teataja*, ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1921–?, 1920. aastate lõpul – 1930. aastate algul tegi püsivalt kaastööd kirjastuse *Vaba Maa* ajalehtedele. EAL liige 1922–28.

A: ÕT I: 48; *Akadeemia* 7/2003: 1557, 8/2004: 1863; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. I: 84 (Trt 2006); EAA.3147.1.212 leht 4; ERA.1.5.376; ERA.49.2.1084; ERA.1357.3.635 leht 27; ERA.1357.3.663 leht 8.

Kangro-Pool, Rasmus (kod.n Rasmus Theodor Kangropool; 20./8.12.1890 Vahi mõis, Tartumaa – 10.5.1963 Tln), kunstiteadlane, kirjandus- ja teatrikriitik. Sepa poeg. Lõpetas Trt linnakooli 1908 ja gümnaasiumi 1915 (eksternina); õppis TÜs loodusteadusi 1915, arstiteadust 1916, õigusteadust 1918, kunstiajalugu Heidelbergi ülikoolis 1920–23 ja Hamburgi ülikoolis 1923–24 (ei lõpetanud ühtki eriala). Töötas kooliõpetajana 1908–10; oli haridusministeeriumi kunsti- ja muuseumiasjade valitseja 1924–26, seejärel tegutses vabakutselise kriitikuna Trt-s ja Tln-s. Oli seotud Siuru ja Pallase ringkondadega. Arreteeriti Saksa võimude poolt 29.8.1941, oli vangis suveni 1942. Nõukogude ajal töötas kunstide valitsuses teatri- ja repertuaariosakonna inspektorina 1944–45, tegutses arvustaja ja tõlkijana. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 4.2.1950, süüdistati kodanlikus natsionalismis, mõisteti 25 aastaks vangi ja viieks aastaks asumisele, saadeti Komi ANSVsse. Vabanes amnestiaga 9.6.1956, seejärel elas Tln-s.

Alates 1911 avaldas sõnumeid ajalehtedes, eelkõige päevalehes *Postimees* (Trt). Oli kaastegev ajakirja *Üliõpilaste Leht* (Trt 1914–16) toimetuses, ajalehe *Päevaleht* Trt kaastöötaja alates 1914, päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1917–20, *Päevalehe* teatri- ja kunstiarvustaja 1920 ja 1924–34, vabadussõjalaste päevalehe *Vaba Sõna* (Trt) toimetaja 1934, päevalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja Tln-s 1934–40. Avaldas mälestusi kirjanikest ajakirjas *Nädal Pildis*. Okt 1937 karistati viiepäevase arestiga (süüdistuseks demagoogiline ja riigivõimu suhtes lugupidamatu kirjutus ajakirjas *Nädal Pildis* 25.9.1937). Tegi kaastööd ka kultuuriajakirjadele *Odamees* (Trt), *Agu*, *Looming* (Trt), *Olion* (Trt, Tln), *Teater*, *Varamu*, haridusliidu ajakirjale *Vabaharidustöö* > *Areng*, ajalehtedele *Vaba Maa*, *Uudisleht* jm; oli kunstiajakirja *Taie* toimkonna liige (1928–29, ilmus 5 nr). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal 1940–41 avaldas teatrikriitikat ja poliitilist publitsistikat päevalehtedes *Postimees* > *Tartu Kommunist*, *Rahva Hääl*, *Noorte Hääl*. Saksa okupatsiooni ajal tegi pärast vangistusest vabanemist kaastööd ajalehtedele *Virumaa Teataja* (Rakvere) ja *Postimees* (Trt). Jätkas kriitiku- ja publitsistitegevust elu lõpuni (vaheaegadega). Koos **H. Kompusega** on K-P. eesti kutselise teatri- ja kunstikriitika üks rajajaid. Ta avaldas kokku rohkem kui 5000 arvustust jm kirjutist kunsti, teatri ja kirjanduse kohta; käsitles poleemiliselt erksas sõnastuses kultuuri päevapoliitilisi küsimusi, kultuuri ja ühiskonna seoseid. EAL liige 1921–34 (vaheaegadega).

T: päevapoliitiline ülevaade „Balti saksluse viimsed vägimehed” (Trt 1918); esseedekogu „Kunst ja moraal” (Tln 1921); lühiülevaade „Eesti kujutav kunst” (Trt 1926); lühimonograafiad „Eduard Viiralt” (Tln 1938) ja „Kristjan Raud” (Tln 1939); monograafia „Kristjan Raud 1865–1943” (Tln 1961); uurimus „Eesti teater algaastail” (Tln 1946); etiketiõpik „Moodsa elu leksikon” (Tln 1932; kaastoim); „Korp! Sakala 1909–1934” (Trt 1934; kaasautor).

A: ÖT I: 48; EAT; EE; EBL tk; ENE; EKBL; AA2; E(N)E; EKrL; EKABL; EE14; EKL; ETeatrBL; ETeadBL; Erni; ISIK; OkM; *Postimees* 12.12.1931: 14; *Korp! Sakala 1909–1934*. 37–60 (Trt 1934); *Teater* 1/1936: 7–10; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 162–169, 296 (Trt 1938); *Jaan Lattikule 80. sünnipäeva puhul*. 25 (Stockholm 1958); *Rahva Hääl* 12.5.1963: 4; *Tulimuld* 3/1969: 183; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 252–253 (Tln 2010 [1971]); L. Tormis. *Eesti teater 1920–1940*. 9–10, 21, 98 jm (Tln 1978); *Kogude teatmik. Tartu Riiklik Kunstimuuseum*. 129–141 (Trt 1985); *Kodumaa* 28.12.1990: 13; A. Roolaht. *Nii see oli...* 147–152 jm (Tln 1990); *Sirp* 4.1.1991: 9; *Looming* 11/1991: 1533–1553; K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 171 (Tln 1994); EAA X: 59 (Trt 1996); *Akadeemia* 7/1999: 1372; 11/2006: 2431, 2434 jm; A. Kokk, K. Aru (koost). „Päevaleht” ja tema ajastu. 96–100 (Tln 2005); *Acta Historica Tallinnensia* 10/2006: 142–177; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 193–196, 395–396 jm (Trt 2008); *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 106–107 (Tln 2014); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); ERA.852.1.1239.

Kangur, Juhan Villemi p (ka Arnold Johannes K.; ps Vint; 26.1.1906 Taevere vald, Viljandimaa – 22.10.2003 Seabrook, USA), ametnik, joonestaja. Raudteeametniku poeg. Õppis Pärnu ühisgümnaasiumis 1918–25, Tln tehnikumis 1925, TÜs majandusteadust 1926–31, täiendas end Berliini ülikoolis 1938. Sõjaväeteenistuses 1931–32 (sh lõpetas Kõrgema sõjakooli aspirantide kursuse). Kitsarööpmelise raudtee valitsuses tehniline joonestaja 1926; Pärnu majandusühisuse raamatupidaja 1932–40. Teenis Omakaitset 1941. Sept 1944 põgenes Saksamaale, elas Wippingeni külas, oli talutöeline 1944–48, seejärel Geislingeni põgenikelaagris, oli UNRRA ja IRO tõlk. Juulis 1950 emigreerus Ameerikasse, töötas majahoidjana New Yorgis 1950–52, piimatööstuse laborandina Bridgetonis 1952–56, tehnilise joonestajana Philadelphias 1956–74. Aktiivne seltsitegelane.

Alates 1928 tegi kaastööd ajalehtedele, alustades sporditeadetega nädalalehes *Eesti Spordileht*. Alates 1930 avaldas artikleid ajalehes *Pärnu Päevaleht*, lisaks tegi kaastööd ajakirjadele *Teater*, *Nädal Pildis* ja *Tänapäev* (Trt). Saksa okupatsiooni ajal oli maakonnalehe *Uus Elu* (Pärnu) peatoimetaja 1941–44, lisaks ka vastutav toimetaja 1942–43. Saksamaal tegi kaastööd ajalehtedele *Eesti Rada* (Augsburg) ja *Eesti Post* (Geislingen). USAs oli kuni surmani nädalalehe *Vaba Eesti Sõna* (New York) alaline kaastöötaja (kirjutab eelkõige juhtkirju), samuti tegi kaastööd ajakirjadele *Meie Tee* (New York), *Triinu* (Stockholm, Toronto), *Rahvuslik Kontakt* (Stockholm), *Tulimuld* (Lund) 1974–80, *Looming* (Tln) 1993–94. Avaldas arvukalt lugejakirju Nõukogude okupatsioonist ajalehtedes *Atlantic City Press*, *Bridgeton Evening News*, *Philadelphia Inquirer*, *Philadelphia Bulletin*, *New York Times*, *Washington Post*, *Christian Science Monitor* (Boston), ajakirjades *Time* (New York), *Newsweek* (New York), *U.S. News and World Report* (Washington) jm.

T: mälestused aastatest 1938–40 (ajakirjas *Meie Tee* 1960), mälestused kogumikus „Meie jäljed jäävad“ (Trt 2004); W. Stekeli käsiraamat „Kirjad emale. Kodusest kasvatuses“ II–III (Trt 1937–38; tõlk); isikuarhiiv asub IHRC.

A: PTB; SBL; PPG: 249–250; *Põhjala*; EKKE; AA3; ISIK; VEPER; *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat*. 9/1997. 41 (Trt 1998); *Meie jäljed jäävad*. 13–21 (Trt 2004); *Vaba Eesti Sõna* 30.8.1979: 4, 25.1.2001: 9, 19.11.2003: 10; *Rahvuslik Kontakt* 2/2002: 43–45; *Pärnu Postimees* 11.3.2009: 6.

Kann, Aleksander (11.10./28.9.1889 Hellamaa küla, Muhumaa – 10.5.1942 Sosva vangilaager, Sverdlovski oblast), advokaat. Köster-kooliõpetaja poeg, **N. Kannu** vend. Õppis Kuressaare gümnaasiumis 1899–1906 ja Riia Alaksandri gümnaasiumis 1906–09, Peterburis ülikoolis õigusteadust 1909–13. Tln linna statistikabüroo juhataja 1913–15, maksuinspektor Petrogradis ja Peterhofis 1915–18, Tln reaalkooli õpetaja 1918–19, riigikontrollnõukogu rahaosakonna juhataja 1919–20, Eesti siseministeeriumi administratiivastajate peavalitsuse juhataja 1920–21, vandeadvokaadi abi 1921–26 ja vandeadvokaat Tln-s 1926–40. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, süüdistati nõukogudevastases agitatsioonis, propagandas, mõisteti kümnaks aastaks vangilaagrisse, suri vangistuses.

Ajalehtedele hakkas kaastööd tegema 1905. Avaldas tõlkeid ja kirjutisi ajalehtedes *Hääl* (Kuressaare), *Peterburi Teataja* ja selle õigusteaduslikus lisas *Seadus ja Kohus*, *Meie Aastasada* (Trt), *Päevaleht*, *Tallinna Teataja*, *Postimees* (Trt), *Majaomanik*, *Rahvaleht*, samuti majandusnädalalehes *Liit*. Oli päevalehe *Tallinna Teataja* vastutav toimetaja 3.–11.1921.

T: “Konstitutsiooniline riigikord” (Tln 1911), “Otsekohesed maksud” (1922); jutukogu „Õnne pärast“ (Tln 1913); mõned tõlkeramatud (1919–21).

A: ÕT I: 48; EAT; ERAKT; *Muhumaa*. 597–598; EAd; OkM; ISIK; *Juridica* 4/2013: 268–269; *ÕES aastaraamat 2012*. 29 (Trt 2013).

Kann, Nikolai (ps Üliõpilane K; Üliõpilane N. K.; Koolmeister; 26./14.4.1873 Hellamaa vald, Muhumaa – 17.2.1948 Göttingen, Saksamaa), haridustegelane (riiginõunik). Kösterkooliõpetaja poeg, **A. Kannu** vend. Lõpetas Kuressaare gümnaasiumi 1896, õppis Peterburi ülikoolis romaani ja germaani keeli ning üldist kirjanduslugu 1896–1901, *cand hist, cand phil*. Gümnaasiumiõpetaja Tln-s 1901–02, Riias 1902–06 ja Peterburis 1906–10, Tln linna kaubanduskooli inspektor (juhataja) 1910–15, Tln kommertsikooli direktor, Tln Peetri (I) reaalkooli > poeglaste reaalgümnaasiumi direktor 1915–33. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (Kristliku Rahvaerakonna nimekirjas); Eesti haridusminister 7.1920, haridus- ja sotsiaalminister 1933–36. Aktiivne seltsitegelane, Eesti skautide peavanem 1921–40. Sept 1944 põgenes Saksamaale.

Gümnasistina tõlkis ajalehe *Saarlane* (Kuressaare) joonealusesse saksa kirjandust. Peterburis ülikoolis õppides tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt) 1897–1900. Oli päevalehe *Teataja* üks asutajaid 1901 ja kaastöötaja (1901–05; ilukirjandustõlked, kirjutised kooliprobleemidest jms). Tegi kaastööd ajalehele *Uus Aeg*, ajakirjale *Linda* (Trt; sh 13osaline sari “Pildid Lääne-Euroopa kirjanduse ajaloo”, ilmumine katkes ajakirja väljaandmise lõppemisega 1905). Hiljem tegi kaastööd ajalehtedele *Peterburi Teataja*, *Päevaleht* ning selle lühendatud väljaandele *Koiti*, ajakirjale *Kasvatus*. Oli päevalehe *Tallinna Teataja* üks asutajaid 1910. Ajalehe *Päevaleht* kooli- ja haridusosakonna toimetaja 1923–35, ajakirja *Eesti Skaut* vastutav toimetaja 1930–40, peatoimetaja 1938–40. Tema eestvõttel asutati 1935 haridusministeeriumi ajakiri *Eesti Kool*. Tln Eesti Kirjastusühisuse juhatuse liige. Alates 1923 avaldas hariduspoliitilisi artikleid vene, ungari, inglise, saksa, soome, läti ja šveitsi ajakirjades. EAL liige 1926–40.

T: „Pildid Lääne-Euroopa kirjandusest“ (Riia 1906), „Henrik Ibsen ja tema dramad“ (Peterburi 1910), „Feodalism“ (Tln 1919), „Üldine ajalugu“ (47 vihku, Tln 1930–33; 1993–96; toim); „Tarvilik saksa–eesti sõnaraamat (Tln 1902; 1918; 1925; 1929; kaasautor), mitu saksa keele õpikut (1918–25); õpikutõlked vene keelest (1917–24).

A: PmA; EBL; EAT; EE; EBL tk; EEtK; ENE; E(N)E; TTÜ BL; SÜG; EKOBL; VjV; EE14; ETeadBL; *Muhumaa*. 598–599; ISIK; VEPER; *Päevaleht* 26.4.1923: 2, 14.9.1926: 4, 10.2.1938: 5; *Eesti Rada* 24.2.1948: 5; *Eesti skautlus viiskümmend aastat*. 22 jm (Hälsingborg 1962); M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 216 jm, II: 9–12, 14 jm (Stockholm 1965); *Mehed Vabaduse Puiesteelt*. 64–70 (Uppsala 1972); *Nõukogude pedagoogika ja kool*. VI: 217–228 (Trt, Tln 1972); *Vaba Eestlane* 13.4.1973: 7; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 185, 191–192 (Tln 1974); *Koolile pühendatud elu*. 130–132, 142 jm (Tln 1985); EAA VI: 148 (Trt 1991); *Reaali Teine Raamat*. 21–40, 297 jm (New York, Toronto 1991); *Haridus* 2/1992: 46–47, 4/1993: 56–57, 1-2/2009: 19–20; *Kooliuuenduslane* 3/1994: 23; *Eesti skautlus 50. aastat võõrsil*. 158, 172 jm (Kanada 2003); *Õpetajate Leht* 16.5.2003: 13; *Akadeemia* 9/2003: 2040, 10/2003: 2267, 8/2004: 1862; R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 381, 408 (Tln 2004); *Oma Saar* 22.11.2008: 4; M. Karmo. *Mustkuldne müts me peas...* II: 66–71, 150–160 jm (Tln 2011); *Eesti Skaut* talvekuu 2012: 10; *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 126–127 jm (Tln 2013); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 444 jm (Trt 2018).

Kannike, Christian (kod.n. Kristian Mauer; 22./10.6.1863 Maramaa vald, Tartumaa – 7.3./23.2.1891 Maramaa vald, Tartumaa), kirjanik, ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Maramaa vallakoolis ja Äksi kihelkonnakoolis. Oli lühikest aega vallakirjutaja õpilane Maramaal, meieri õpilane Imaveres 1884, seejärel elas isakodus, alates 1888 Trt-s. Suri tuberkuloosi.

Alates 1884 avaldas nädalalehes *Eesti Postimees* (Trt) jutte ja luuletusi. Oli *Eesti Postimehe* toimetuse liige 1888–90 (tegi üksi kogu toimetamistöö) ja ajalehe *Postimees* toimetuse liige

1890–91.

T: jutustused „Möldri saladus“ (Trt 1888), „Tundmuste vangis“ (Trt 1888), „Eksiteel“ (Tln 1890), jutukogu „Raamat, mida kõigil pole tarvis lugeda“ (Tln 1890), jutu- ja luulekogu „Ch. Kannikese teuste täieline kogu“ (Tln 1904).

A: *Sirvilauad* 1914. xxxiv (Trt 1913); EBL; EKBL; ENE; EKrL; EKL; EE14; ISIK; *Postimees* 28.2.1891: 3, 28.10.1903: 3; *Rahva Lõbu-leht* 3/1898: 71–72; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 502 (Trt 1898); C. Kannike. *Ch. Kannikese teuste täieline kogu*. [III]–VIII (Tln 1904); *Linda* 44/1904: 876–879; *Eesti Kirjandus* 4/1916: 89–93; *Edasi* 14.8.1955: 2; *Sirp ja Vasar* 21.6.1963: 5; *Keel ja Kirjandus* 6/1965: 347; EKA II: 523–526 jm (Tln 1966); EAA V: 69 (Trt 1987); *Eesti ajakirjanduse...* 116, 212, 331 (Trt, Tln 1994); *Postimees*. AK 16.9.2017: 10–11.

Kant, Edgar (21./8.2.1902 Tln – 16.10.1978 Lund, Rootsi), majandusgeograaf. Väikekaupmehe poeg. Õppis Tln-s Westholmi gümnaasiumis 1917–18, lõpetas Tln RÜS kolledži 1921 (eksternina), õppis TUs geograafiat 1921–28, *mag geogr; dr phil nat* 1934 (TÜ); täiendas end Ungaris 1926, Austrias ja Šveitsis 1928, Saksamaal ja Skandinaavias 1929, Prantsusmaal ja Hollandis 1931–32. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1918–19. EKS kodu-uurimistoimkonna sekretär 1923–25, TÜ geograafiaõppejõud 1928–40 (dotsent 1934, professor 1936), prorektor 1938–40, rajas TÜ majandusgeograafia seminari > instituudi 1928. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal vallandati ülikoolist, 1941 varjas end metsavennana, kuulus Omakaitse, 7.1941 võttis osa suvesõja lahingutest Trt-s. Saksa okupatsiooni ajal oli taas TÜ professor, lisaks rektor 1941–44 (tänu temale hoiti ära TÜ evakueerimine Königsbergi [Kaliningrad] 1944). Sept 1944 põgenes Rootsi, oli Lundi ülikoolis arhiiviasistent 1945–47, seejärel stipendiaat 1947–50 ja õppejõud 1950–67 (majandusgeograafia professor 1963). Eesti Teaduste Akadeemia liige 1938–40, paljude teadusorganisatsioonide liige, Eesti kodu-uurimise alusepanijaid, aktiivne ühiskonnategelane (Eestis elades).

Gümnasistina oli klassi ajakirja *Vox discipuli* toimetaja 1917–18. Hiljem oli vabadussõjalaste päevalehe *Vaba Sõna* (Trt) väljaandja 1933–34, vastutav ja peatoimetaja 1933–34, samuti selle lisalehe *Ork* väljaandja ja vastutav toimetaja (1934, ilmus 5 nr). Tegi kaastööd ka lehe järglasele päevalehele *Uus Sõna* (Trt 1934–35). Eesti Rahvuslaste Klubi ajakirja *ERK* (Trt, Tln) vastutav toimetaja 1933–34, tegevtoimetaja 1933–34 ja 1936–37. Aktiivne geograafia populariseerija, käsitles migratsiooni- ja rahvastikuprobleeme. Tegi kaastööd päevalehtedele *Postimees* (Trt), *Päevaleht*, ajakirjadele *Loodus* (Trt), *Vaba Sõna* (Trt 1925–26), *Agu*, *Sädemed* (Trt), *Kevadik* (Trt), *Üliõpilasleht* (Trt), *Loodusevaatleja* (Trt, Tln), *Olion* (Trt, Tln), samuti välismaistele geograafiaajakirjadele (mitme ajakirja referent Baltimaade alal). Rootsis elades avaldas artikleid ja retsensioone ka kultuuriajakirjas *Tulimuld* (Lund) 1950–60.

T: reisijuht „Tulist Kagu-Eestis“ (Trt 1923); „Tartu. Linn kui ümbrus ja organism“ (Trt 1926); koguteos „Maailma maad ja rahvad“ I–III (Trt 1930–32; kaastoim); maakondade koguteoste kaasautor ja kaastoim („Tartumaa“ 1925, „Setumaa“ 1928, „Pärnumaa“ 1930, „Valgamaa“ 1932); raamatusari „Mehed, Maad ja Mered“ (1938–40; toim); arvukalt teadusartikleid ja geograafia-alaseid brošüüre; artiklikogumikud „Linnad ja maastikud“ (Trt 1999) ja „Eesti rahvastik ja asustus“ (Trt 2007); „NSVL majandusgeograafia“ I (Trt 1941; tõlk).

A: EBL, EAT; EE; EBLtk; EEtk; EMT; E(N)E; AA3; ETeadVK; EKKE; ARUT; *Eesti Teaduste Akadeemia liikmeskond 1938–1998*. II: 7 (Tln 1998); *Per aspera* 3; EE14; *1000 tartlast*; Lään; ISIK; VEPER; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 76–78 (Trt 1935); *Eesti Loodus* 3/1938: 147–148, 2-3/2002: 62–63, 12/2015: 58–60; *Tulimuld* 2/1952: 108–112; 1/1972: 35–40; M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 135–136, 141, 186 (Tln 1991 [1953]); *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 3.2.1956: 2; *Eesti riik ja rahvas II*

maailmasõjas. IV: 123 (Stockholm 1957), VIII: 51–63, 147–150, 166–167 (Stockholm 1959), X: 45–65 jm; *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 31.10.1960: 1, 3.11.1978: 4, 14.2.2002: 11; *Kodumaa* 12.9.1962: 5; *Rahva Hääl* 2.9.1962: 4, 4.10.1962: 3–4; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 87, 207 (Tln 1966); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 61, 67–89, 148–149 jm (Tln 1970); *Vaba Eesti Sõna* 17.2.1972: 6; *Teataja* 26.2.1972: 4; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 302, 316 (Tln 2010 [1974]); *Kui kõik alles tärkas*. 326–327 (Tln 1974); *Rahvuslik Kontakt* 4/1978: 5–9; *Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis aastaraamat VIII*: 185–198 (Stockholm 1980; sisaldab bibliograafiat); *Piinlikud lood*. 68 (Tln 1982); II: 8 (Tln 1983); *Per aspera ad astra I*: 128 (Toronto 1985); *Sirp ja Vasar* 18.12.1987: 3; *Tartu Riiklik Ülikool* 21.10.1988: 1, 28.10.1988: 3–4; *Edasi* 27.10.1988: 6–7; *50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat*. 105–108 (Tln 1989); *Balti ülikool Saksamaal 1945–1949*. 170–176 (Toronto 1991); *Akadeemia* 3/1992: 578–606; *Horisont* 3/1992: 11–17; *Universitas Tartuensis* 6.3.1992: 1–2; *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat*. 28: 123–149 (Tln 1994); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 157 jm (Tln 2010 [1994]); *Ärielu* 4/1994: 44–47; *Postimees* 26.1.1996: 4; 13.2.1997: 4; *Album rectorum Universitatis Tartuensis 1632–1997*. 137, 140, 145–146 (Trt 1997); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 177 jm (Trt 2001 [1997]); *Per aspera ad astra III*: 377–386 (Toronto, Tln 1999); *Tuna* 3/1999: 125–126, 134; T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 243, 256–257, 274–276 (Tln 2001); *Sajandi sada Eesti suurkuju*. 66–67 (Tln 2002); *Universitas Tartuensis* 22.2.2002: 3; J. Kross. *Kallid kaasteelised*. 80–81 (Tln 2003); *Kollane maja: oodatud kõik, kes armund Supilinna!* 143–148 (Trt 2003); *Töotan ustavaks jääda...* 47–48 jm (Trt 2004); *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat*. 34. 12–47, 160–161 (Tln 2005); *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 3/2005 (vol 87): 193–203, 1/2013 (vol 95): 51–70; T. Hellat. *Luuraja aruanne KGB-le*. 167–168 (Tln 2006); *Akadeemia* 7/2006: 1483–1486; *Postimees. Raamat* 13.12.2007: 12; O. Kurs. *Maateadusest Eestis*. 71–96 (Trt 2007); P. Rohtmets. *Rektor Johan Köpp*. 94–96 (Trt 2007); H. Salm. *Viie luure agent*. 218–219, 247 (Tln 2007); *Eesti Päevaleht. Laupäev* (Tln) 19.1.2008: 9; *Sirp* 15.2.2008: 3; *Eesti Päevaleht* (Tln) 21.2.2008: 28; O. Kurs. *Elusid ja eluruume*. 86–99 jm (Trt 2009); *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*. 37. 124–145 (Trt 2009); *Eesti teadlased paguluses*. 255–256 (Tln 2009); *Eesti teadlased ja insenerid välismaal*. 289–290 (Tln 2011); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 242, 245–247 (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 324–325, 368–369 (Tln 2014); *Uurimusi eestikeelse geograafia 95. aastapäeval*. 21–39 (Trt 2014); *Majandusharidus ja -teadus Tartu Ülikoolis*. 95–96, 113–114 jm (Trt 2015); J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 211–215 (Trt 2016); *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat*. 43. köide. 193–212 (Tln 2018); ERA.1.7.1328.

Kareda, Leho → Grandberg, Leo

Kark, Jaan (30.12.1876 Hellenurme vald, Tartumaa – 1.5.1953 Tln), mäeinsener, geoloog, geoloogia-mineraloogiadoktor (1946). Rätsepa poeg. Lõpetas 1907 Peterburi mäeinstituudi. Oli Tartu-Võru rahukogu kirjutaja ja tennis ülalpidamist eratundide andmisega, hiljem töötas geoloogina Donbassis, Taga-Kaukaasias, Kaspia merel, Almatõs 1911, 1912–21 tegutses Kesk-Aasias Murgapi orus ja Kaukaasias ning oli Groznõi naftatehnikumis geoloogiaõppejõud. Opterus Eestisse 1921. Kaubandus-tööstusministeeriumi vanemgeoloog, mäeameti juht 1921–38, geoloogilise komitee esimehe asetäitja 1937–..., TÜ lektor 1926, õpetas Tallinnas vene polütehnilistel kursustel rakendusgeoloogiat 1934–35, TTÜs geoloogiat ja mineraloogiat 1936–38. TTÜ praktilise geoloogia professor 1938–..., lisaks mineraloogialabori-mäekateedri juhataja 1938–40, TPI geoloogia ja mäeasjanduse kateedri juhataja 1945–50. Valgetähe II klassi teenetemärk (1938).

Töötas aastatel 1891–1901 nädalalehe *Olevik* raamatupidaja ja toimetuse liikmena.

T: esimesed eestikeelsed geoloogiaõpikud, uurimused Eesti maavarade, sh fosforiidi kohta;

„Eesti mineraalvarad“ (Eesti Majandus 23, 1924); Mineraloogia õpperaamat (1940), Füüsikaline geoloogia (1946).

A: ERAKT; ETeadBL; EE14; *Проблемы гидрогеологии Эстонии*. 5–10 (Tln 1980); *Aja Pulss* 9/1992: 17–20; *Geoloogia rajajooni Eestis*. 158–165 (Tln 1993); *Oil Shale* 1/1997: 87–88; *Inseneeria* 7/2012: 48–49; <https://www.elus.ee/planetmaa/?show=16&do=1> (vaadatud 27.11.2017).

Karlson, Karl Ferdinand (16./4.3.1875 Laeva vald, Tartumaa – 14.11.1941 Verhoturje, Sverdlovski oblast), advokaat, literaat. Kooliõpetaja poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1887–95 (vaheaegadega), lõpetas Riia Aleksandri gümnaasiumi 1895 (eksternina); õppis TUs õigusteadust 1895–99. Teenis Vene armees vabatahtlikuna ja ohvitserina 1899–1900 ja 1905; võttis osa I maailmasõjast 1914–17 ja Vabadussõjast (sõjaringkonnakohtu liige ja ajutine esimees). Metsavaht Tähkvere vallas 1892–93; advokaadiabi ja advokaat Tln-s 1901–14, vandeadvokaat Trt-s 1920–41. Eesti Rahvuskogu I koja liige 1937; Tln linnavolinik 1906–14; aktiivne seltsitegelane, sh Tln jalgrattasõitjate seltsi Kalev (praegune spordiselts Kalev) üks asutajaid ja esimene esimees 1901–04. Kandideeris Riigivolikogu valimistel 7.1940 Eesti Töötava Rahva Liidu vastaskandidaadina. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, suri vangilaagris.

Gümnaasiumiõpingute vaheajal oli ajalehe *Eesti Postimees* (Trt) tegevtoimetaja 1893 koos O. Neufeldiga. Tegutses teatrikriitiku ja publitsistina. Tegi kaastööd ajakirjale *Rahva Lõbu-Leht* (Trt) 1900–01, päevalehtedele *Teataja* ja *Päevaleht* 1907–08. Tln Eesti Kirjastusühisuse üks asutajaid ja esimees 1908. Õigusteadusliku ajakirja *Õigus* (Trt) vastutav toimetaja 1920–38.

T: kolm näidendit (1905–14), sonetikogu „Rännakuil“ (Trt 1935); „Õigusteaduse sõnastik“ (Trt 1934, kaaskoost); M. Härma koorilaulu „Tuljak“ sõnad.

A: EBL; EAT; EBLtk; EEtK; AA2; EÜS3; VjV; EKRL; EKL; *1000 tartlast*; EAd; EBL; ISIK; OkM; EEonline; H. Kruus (toim). *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 165–169 (Trt 1932); *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 179–191 (Trt 1933); R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. 112–115 (Trt 1935); *Postimees* 12.12.1936: 9; *Põhiseadus ja Rahvuskogu*. 423–430 (Tln 1937); E. Laaman. *Juhan Luiga*. 73 (Trt 1938); *Päevaleht* 15.3.1940: 7; EKA III: 572 (Tln 1969); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 118–119 (Tln 2010 [1971]); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 82–83 jm (Tln 1974); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 209–210 jm (Stockholm 1991); D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 147 jm (Tln 2010 [1994]); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 20–24, 30 jm (Tln 2001); *Postimees* 27.9.2002: 19; *Akadeemia* 7/2003: 1566, 8/2004: 1863, 11/2005: 2396; J. Maidlo (koost). *Kalev. Läbi sajandi. 5. raamat. Liidrid*. 25–27 (Tln 2012); *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 130 jm (Tln 2013); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 325 (Tln 2014).

Karm, Heino Juho Jüri poeg (–1936 Heinrich Johannes; 27./14.2.1909 Kassivere küla, Tartumaa – 1941 [teistel andmetel 1943 Velikije Luki, Pihkva oblast]), vaimulik. Taluperemehe poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1920–28, TUs usuteadust 1928–33, jätkas samas õpinguid kuni 1937. Ordineeriti 10.12.1933, kirikuõpetaja Koerus, Käinas, Kärklas ja Pühalepas 1933–36, Tln toomkoguduses 1936–38 ja 1941; EELK noorsootöö sekretär, peasekretär Tln-s 1936–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas artellis Soojus. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast (Nõukogude armees), hukkus lahingus.

EELK noorsootöö sekretärina oli ajakirja *Laste Sõber* tegevtoimetaja 1936–40, ajakirja *Pühapäevakool* vastutav toimetaja 1940 (viimase 8 nr jooksul).

A: Veem; AA3; *Eesti Kirik* 2/1987: 89, 4.3.2009: 6; EAA.2100.1.4487.

Karopun, David Jaani p (ka Karopunn; Taavet; 5.6./24.5.1899 Röpina vald, Võrumaa –

17.8.1976 Kopenhaagen), korrektor, ajakirjanik, kooliõpetaja, ametnik. Talunike poeg. Õppis Riia reaalkoolis 1917–18, Trt kommertskoolis 1918–20, Trt reaalkoolis 1920–21, TÜs kirjandusteadust 1921–27 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919–20. Rápina aianduskeskkooli õpetaja 1925–38, samuti korrektor Trt kirjastustes Loodus, Akadeemiline Kooperatiiv jm. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas kirjastuses Ilukirjandus ja Kunst. Emigreerus 1944 Saksamaale, alates 4.1945 elas Taanis, töötas algul vabrikutöölisena, hiljem reisibüroos ametnikuna kuni pensioneerumiseni. Võttis aktiivselt osa pagulaseesti seltsielust.

Noorteajakirja *Uudismaa* (Trt) toimetuse liige 1922–24; päevalehe *Postimees* (Trt) korrektor, toimetuse liige 1925–38; kultuuriajakirja *Olion* (Trt) vastutav ja tegevtoimetaja 1930–31, toimetas ka kaasannet *Lahtised Lehed* (1930 esimesed 6 nr). Samaaegselt oli Trt ajakirjade keeleline korrektor. Ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1938–40. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* kultuuriosakonna toimetaja, ajakirja *Eesti Pildileht* vastutav toimetaja (1943–44, ilmus 12 nr). Saksamaal oli Berliini evakueeritud *Eesti Sõna* toimetuse liige (Berliin 11.1944–4.1945, ilmus 58 nr). Taanis elades tegi kaastööd pagulaseesti ajalehtedele, ajakirjale *Tulimuld* (Lund) 1950–51, oli nädalalehe *Välis-Eesti* (Stockholm) toimetuskolleegiumi liige 1946–48.

T: F. Marryat „Peeter Kohtlane“ (Trt 1929; Tln 1996; tõlk); isikuarhiiv asub Rootsi Balti arhiivis (Riigiarhiivis Stockholmis).

A: EÜS3; AA3: 2786; ISIK; *Olion* 1-2/1936: 3–11; ÕT XV: 75 (Tln 1937); *Tulimuld* 3/1969: 183; *Väliseestlase kalender 1977*. 112 (New York 1976); *Eesti Päevaleht* 4.9.1976: 5, 8; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 401 (Tln 2010 [1978]); EEA VI: 46 (Trt 1991); D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 86 jm (Tln 2010 [1994]); *Tuna* 4/2003: 132; P. Linnap. *Silmakirjad*. 84–85 (Trt 2007); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 399–401 (Trt 2008); K. Kuk (1990). Kultuuriajakiri „*Olion*“ (1930–1936 ja 1956–1960). 16 (TÜ diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.2100.1.4537; ERA.4870.1.281.

Karp, Villem Ado p (15. või 14.8.1861 Kaansoo küla, Viljandimaa – 1941), piiritusmeister. Kõrtsmiku, taluniku poeg. Lõpetas Paide kreiskooli 1879. Õppis piiritustööstust Kabala-Mäo piiritusvabrikus 1884–85; piiritusmeister Lustivere mõisas 1885–92, piirituse- ja tärklisvabriku juht Tambovi kubermangu kahes mõisas 1892–1916. Sügisel 1916 tuli tagasi Eestisse, oli Eesti Maavalitsuse laekur 1917, kontori Kosmos juhatuse liige ja laekur 1918, piiritusetööstuse eriteadlane Riigikontrollis ja põllutöoministeeriumis 1919–20, Eesti kartuliühingute liidu instruktor-revident piiritusvabrikute jaoks.

Piiritusemeistrite kuukirja *Piirituse-tööstus* väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1912–16), ajakirja *Piiritus-Tärklisetööstus* vastutav toimetaja (1923–24, *1926).

T: käsiraamatud „Piirituse tööstuse käsiraamat“ (Tln 1906), „Lühikene õpetus, kuidas kartulit tärklis valmistada ja seda tööstust piirituse-tööstusega ühendada“ (Trt 1916); „Eesti Piiritusmeistrite Ühisuse 25 aasta juubeli mälestuseks“ (Tln 1934; koost).

A: EAT; *Postimees* 1.7.1935: 4; ERA.58.5.1180.

Karpov, Nikolai (Николай Николаевич Карпов; ps H.; Н. К-ов; Н. Н. К-ов; 18.11.1877 Peterburi – 21.3.1942 Brüssel), kirjanik. Pärilik aadlik. Lõpetas Esimese kadetkorpuse Peterburis 1896. Teenis Tema Keiserliku Majesteedi Isikliku Kantselei keisrinna Maria asutuste komitees, mis tegeles rahvarahiduse ja heategevusega. Vene Koduõja ajal võitles Loodearmees. 1919. a lõpus emigreerus Eestisse. 1930 asus Brüsselisse, kus vastutas Valgearmee arhiivide eest.

Kirjanduslikku tegevust alustas 1903, avaldas jutustusi, luuletusi, näidendeid. Eestis elades tegi pidevat kaastööd ajalehtedele *Принеvский край* (Gatšina, Narva 1919–20, ilmus 50 nr), *Русский голос* (Narva) 1925, *Старый нарвский листок* 1927–30, monarhistide ajalehele

Ревельское время > *Ревельское слово* (1925, kokku ilmus 36 nr), päevalehele *Наша газета* (1927–28), kirjandusajakirjale *Эмигрант* 1924, huumoriajakirjale *Кнут* (Narva 1924–25, ilmus 15 nr) jt.

A: И. Шевеленко. *Материалы о русской эмиграции 1920–1930-х гг. в собрании баронессы М. Д. Врангель*. 110–111 (Stanford 1995).

Karro, Aleksander (27./15.9.1896 Trt – 4.6.1929 Tln), ajakirjanik. **A. Laikmaa** venna väimees. Viljandi haridus- ja kooliseltsi asjaajaja 1920, Tln keskraamatukogu töötaja 1920. aastate algul. Suri tüüfusse.

Toimetuse liige ajalehtedes *Tartu Päevaleht* 1915 ja *Sakala* > *Uus Sakala* > *Meie Sakala* > *Meie Uus Sakala* (Viljandi) 1916–19, toimetas ka vahepeal ilmunud ajalehte *Viljandi Teataja* (1.1918, ilmus 7 nr). Tegi kaastööd ajalehele *Päevaleht*, töötas lehe päevauudiste ja kohalike teadete osakonnas 1921–29. Tuletõrjeseltside kuukirja *Tuletõrje Teated* tegevtoimetaja, raamatukoguhoidjate ühingu ajakirja *Raamatukogu* vastutav ja tegevtoimetaja 1923 (toimetas esimese nr). EAL liige 1921–29.

A: ÕT I: 48; ISIK; *Sakala* 23.3.1928: 9, 23.3.1938: 4; *Päevaleht* 5.6.1929: 6, 16.12.1935: 7; *Raamatukogu* 1/1998: 31–32; *Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007*. 38–39, 42 (Tln 2007).

Karro, Bertram Gustav (8.5.1908 Mäetaguse mõis, Virumaa – 19.7.1984 New York), ajakirjanik. Mõisavalitseja poeg. Lõpetas Tln poeglaste humanitaargümnaasiumi 1926, õppis TÜ filosoofiateaduskonnas 1926–32 ja õigusteaduskonnas 1932–33 (ei lõpetanud kumbagi eriala). Sept 1944 põgenes Saksamaale, 1949 emigreerus USAsse. Elas New Yorgis, töötas liftimehena Mt. Sinai haiglas kuni 1958, seejärel pensionär.

Ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) tegevtoimetaja 1930–32 ja Tln ajalehtede kaastöötaja, päevalehe *Postimees* (Trt) Tln toimetuse liige 1931–40, hiljem ka Riigi Ringhäälingu kaastöötaja, päevauudiste osakonna toimetaja. Ajalehe *Olympialeht* toimetuse liige 1935–36. Töötas raadios (Landessender Reval) ka Saksa okupatsiooni ajal. EAL liige 1932–40, juhatuse liige 1935–40 (sh Nõukogude okupatsiooni ajal); Tln Spordipressi Klubi liige 1932–?.

A: SBL; EÜS3; AA3; ESBL; EOnline; VEPER; *Üliõpilasleht* 1/1934: 20–21; *Spordi Magasin*. 55 (Tln 1935); *Postimees* 17.6.1937: 3, 17; ÕT XV: 76 (Tln 1937); *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses*. 43: 36–37 (Toronto 1968); *Vaba Eesti Sõna* 11.5.1978: 10, 26.7.1984: 11; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõdet*. 402 (Trt 2008); V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 119–124 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Karu, Fanny-Josefine Jaani t (6.6.1906 – mitte enne 1980) Sept 1944 põgenes Rootsi, 1950 emigreerus Kanadasse, elas Ontario provintsis Londonis. Oli nädalalehe *Vaba Eesti Sõna* (New York) talituse asjaajaja 1951.

Nädalalehe *Film ja Elu* toimetuse liige 1936–37, väljaandja (kirjastuse Film ja Elu nime all) ning vastutav toimetaja 1937–40.

A: *Vaba Eesti Sõna* 13.5.1950: 8; *Sirp* 29.9.2006: 16; ERA.1.7.469.

Karu, Jaan Aadu p (Johan; 3.7.1873 Koorküla vald, Valgamaa – 26.3.1942 Sevurallag, Sverdlovski oblast), kooliõpetaja, ajakirjanik, raamatukaupmees. Moonaka poeg. Algharidusega, tegi kihelkonnakooliõpetaja eksami Pärnu linnakoolis. Kooliõpetaja Holdre, Kärstna, Hummuli, Riidaja ja Audru valdades 1891–1906. Alates 1905 elas Pärnus, 1902 asutas Pärnus raamatukaupluse, oli selle omanik kuni 1940. Omas ka H. Laane nimelist trükikoda 1929–35, kirjastas raamatuid, andis välja postkaarte. Aktiivne kohalik seltsitegelane, Pärnu linnavolinik alates 1913, **J. Pääsukese** allegoorilis-satiirilise lühimängufilmi „Karujaht Pärnumaal” (1914) peategelase prototüüp. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941

(süüdi Isamaaliitu kuulumine), suri eeluurimisvangistuses.

Päevalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja alates 1899. *Postimehe* kohaliku kõrvallehe *Postimees. Pärnu väljaanne* (ja selle asemel ilmunud *Elu. Pärnu väljaanne* [1908]) käivitaja 1905, toimetuse liige 1905–21, sh vastutav toimetaja 1908–21 ja väljaandja 1918–19. Pärnu väljaanne trükiti Trt-s ilmuva *Postimehe* viimasele küljele või oli selle pooleformaadiline vaheleht, üksikud numbrid olid ka iseseisvad ja neljaleheküljelised. See oli esimene päevalehe kohalik kõrvalleht Eestis (nn kohalik saba). EAL liige 1921–27.

T: jutud „Isand ja emand, ja Piibu Peedu” (Pärnu 1903).

A: PmA; ÕT I: 48; EAT; PTB; EEtk; ERBA; FA; OkM; *Töö Hääl* 5.1.1914: 3; *Pärnumaa kõverpeegel*. 76–77 (Pärnu 1933); *Nõukogude võimu eest*. 282–283 (Tln 1957); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 215–217, 219, 225–229 (Lund 1962); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. III: 83–84, 88 (Tln 1991 [1969]); V. Paas. *Olnud ajad*. 86–89 (Tln 1980); *Eesti Ekspress* 28.10.1999: A14–A15; *Postimees* 26.2.2004: 14; *Pärnu Postimees* 5.6.2007: 11, 19.8.2010: 6–7; K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 181, 390–397 (Trt 2008); A. Pajur, A. Vunk. *Rahvusriigi sünni Pärnumaal (1917–1919)*. 13, 31, 36, 52, 66, 78, 97 (Pärnu 2008); *Teater. Muusika. Kino* 4/2012: 100–101; *Iseseisvusmanifest*. 97 jm (Trt 2014).

Kasekamp, August (21.1.1889 Einmanni vald, Järvamaa – 5.10.1942 Saraatov, ... oblast), sõjaväelane (kindralmajor 1940). Talurentnike poeg. Õppis Rakvere linnakoolis, omandas rahvakooliõpetaja kutse; õppis Kõrgemas sõjakoolis 1925–27, Belgia kõrgemas sõjakoolis 1930–33. Töötas algkooliõpetajana Järva- ja Harjumaal 1910–14. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1914–17 (sh lõpetas Kiievi 4. lipnikekooli 1916), tuli 12.1917 eesti rahvusväeosadesse, võttis osa Vabadussõjast (Vabadusristi kavaler). Pärast Vabadussõja lõppu teenis Eesti sõjaväes, oli Kõrgema sõjakooli ülem 1930–34, Kaitseväge ühendatud õppeasutuste ülem 1936–39, Eesti laskurdiviisi staabiülem 1940–41. Juunis 1941 saadeti täienduskursuste ettekäändel Moskvasse, arreteeriti 19.7.1941, mõisteti surma, hiljem asendati surmaotsus kaheksa-aastase vangistusega. Suri vanglahaiaglas.

Sõjandusajakirja *Sõdur* vastutav toimetaja 1928–30 ja kaastöötaja.

A: EAT; EVK; EEtk; F. Limberg. *Isamaa eest*. 77–78 (Cardiff 1980); Järva; Salo; EE14; AuR; EVRK; ISIK; OA; *Sõdur* 3-4/1939: 65; *Eesti soost kindralid*. 4, 9–11 (Tln 1999); M. Õun. *Eesti Vabariigi kindralid ja admiralid*. 25–27 (Tln 2001); *Sõja ja rahu vahel. II. Esimene punane aasta*. 285–286 jm (Tln 2010); *Virumaa Teataja* 29.8.2012: 3; H. Ojalo, T. Nõmm. *Eesti sõduri murepäevad*. 100, 104 ([Tln] [2015]).

Kasemets, Anton (ps Comes; Remido; 10.12.1890 Rabivere asundus, Harjumaal – 11.1.1978 Toronto), muusikateadlane, koorijuht. Mõisatöölise (tislari) poeg. Õppis Tln linnakoolis 1899–1907, tegi gümnaasiumi lõpueksamid Peterburis 1912, õppis Peterburi konservatooriumis orelit ja kompositsiooni 1908–14; täiendas end Berliinis 1922 ja Viinis 1938; lõpetas Tln Konservatooriumi muusikapedagoogika eriala 1935 (eksternina). Võttis osa I maailmasõjast 1915–17 ja Vabadussõjast. Tln rahukohtuniku tõlk 1907–08; Kaarli koguduse organist ja koorijuht 1914–15 ja 1917, koorijuht Tln-s 1917–29, Estonia teatri direktor 1929–33, muusikaõpetaja Tln koolides 1933–44, Tln konservatooriumi õppejõud 1941–44. Üldlaulupidude üks üldjuhte 1923 ja 1928. Põgenes 1944 Saksamaale, tegutses Geislingeis eesti kooride juhina ja muusikaõpetajana. Emigreerus 1950 USAsse, oli Detroidis Lully muusikaakadeemia õppejõud ja organist. 1972 asus elama Kanadasse. Pagulaseesti laulupidude üks üldjuhte, Saksa üldlaulupeo üldjuht Detroidis 1957.

Päevalehe *Vaba Maa* muusikakriitik ja -referent alates 1920. Kuukirja *Muusikaleht* vastutav toimetaja 1925–27 ja kaastöötaja kogu ilmumisaja jooksul (1924–40). Tegi kaastööd ka pedagoogikaajakirjale *Eesti Kool*. Paguluses avaldas muusikakirjutisi ajakirjas *Kauge Kodu* (Kempten, Altenstadt) 1946 jm.

T: „Muusika algõpetus“ (Tln 1919; 1921; 1924), „Kontrapunkti, fuuga, kaanoni ja muusikaliste vormide õpetus“ (Tln 1934); “Eesti muusika arenemislugu” (Tln 1937); A. Maltsevi „Hääleseadmise õpetus“ (Tln 1920; tõlk), N. Rimski-Korsakovi „Tegeline harmoonia õpetus“ (Tln 1921; tõlk); koori- ja soololaulud.

A: EBL; EAT; EE; EBLtk; EEtk; VET; ENE; E(N)E; EMBL1; EKoBL; ETeadBL; ETeatrBL; EE14; EMBL2; Lään; EMI; ISIK; VEPER; *Muusikaleht* 2/1934: 30–35; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Kolmas osa.* 146–148 (Trt 2016 [1955]); *Vaba Eesti Sõna* 9.12.1965: 6; *Vaba Eestlane* 15.12.1970: 5, 12.1.1978: 1, 17.1.1978: 5; *Kodumaa* 16.12.1970: 7; *Mehed Vabaduse puiesteelt.* 98–101, 224–226, 265–266 jm (Uppsala 1972); *Eestlased Kanadas.* 611 (Toronto 1975); *Meie Elu* 17.12.1976: 10, 20.1.1978: 1, 5; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete.* 518–519 (Tln 2010 [1978]); *Meie Tee* 1-2/1978: 32; *Reaali Teine Raamat.* 88–91 (New York 1991); P. Pinna. *Minu eluteater ja teatrielu 1884–1944.* 243–244 (Tln 2010 [1995]); A. Hirvesoo. *Kõik ilmalaanen laiali.* 197–198 jm (Tln 1996); F. Kool. *DP Kroonika.* 222, 772, 777, 780 jm (Lakewood 1999); *Nädaline. Mõeldes tagasi.* 25.1.2003: 11; R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917.* 381, 415–416 (Tln 2004); *Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum 1924–2004.* 64–66 (Tln 2004); *Mõeldes muusikast: sissevaateid muusikateadusesse.* 402–403 (Tln 2004); *Rukkilillesinised koolimütsid Tallinna tänavail.* 72–80 jm (Tln 2006); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev.* 198 (Tln 2008); M. Karmo. *Must-kuldne müts me peas... II:* 250–252 (Tln 2011); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites.* 325 (Tln 2014); *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat.* 134–135 jm (Tln 2014); *Kultuur ja Elu* 4/2017: 52–55; *Minu elu ja armastus.* 229 (Tln 2018).

Kask, Agu (sünd Aleksander; 22./9.11.1906 Vana-Tänassilma vald, Viljandimaa – 24.7.1977 Stockholm), ajakirjanik, kirjanik, ettevõtja. Õppis Viljandi gümnaasiumis, täiendas end iseõppijana, õppis Tln tehnikumis (ei lõpetanud). Suvel 1941 oli metsavend major Hirvlaane pataljonis. Võttis vabatahtlikuna osa II maailmasõjast 1941–44 (Saksa armees). Sügisel 1944 tuli Eestisse, et aidata oma perel Eestist põgeneda, ja põgenes Saksamaale. Dets 1950 emigreerus Rootsi. Keevitaja Olofströmi metallivabrikus 1950–52, seejärel töötas leidurina ja automaatmasinate konstruktorina oma ettevõttes Stockholmis.

1930. aastate keskel oli fotoreporter ajalehes *Päevaleht*, seejärel asutas Tln-s fotoagentuuri Eesti Pressifoto Agentuur (1937–38), mis varustas fotodega Eesti ja välisajakirjandust ning tegi fotolaboratoorseid töid. Tegi kaastööd ajakirjale *Nädal Pildis*. 1930. aasta lõpus oli Riigi Ringhäälingus uudistetoimetaja, teadustaja ja spordireporter, vallandati pärast Nõukogude okupatsiooni algust suvel 1940. Teise maailmasõja ajal oli Eesti sõjakirjasaatjate rühma liige 1942–44, tegutses raadioreporterina idarindel, 1944 oli Ida-alade raadiosaadete juhataja. Paguluses oli ajalehe *Eesti Post* (Geislingen) toimetuse liige. EAL liige 1934–..., Tln Spordipressi Klubi liige.

T: neli sõjaromaani (1950–56), sh „Võõra risti all” (Göteborg 1950), „Kartuse ja lootuse vahel” (Toronto 1952).

A: EKirP; EKKE; EKrL; EKL; Lään; ISIK; VEPER; *Päevaleht* 16.12.1935: 17, 22; J. Rimmelgas. *Kolm kuuske.* 22–25 jm (Tln 2004 [1955]); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas.* III: 26–31 (Stockholm 1956), V: 20 (Stockholm 1957); *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 29.11.1956: 1; *Eesti saatusaastad 1945–1960.* IV: 118 (Stockholm 1966); *Väliseestlase kalender 1969.* 46 (New York 1968); *Teataja* 3.9.1977: 9; *Väliseestlase kalender 1978.* 51 (New York 1977); *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 10.9.1977: 10, 23.11.2006: 11; *Keel ja Kirjandus* 9/1993: 550; K. Gailit. *Eesti sõdur sõjatules.* 6, 35–36, 43–44 (Tln 1995); *Sakala* 22.11.1997: 5; P. Linnap. *Silmakirjad.* 102 (Trt 2007); M. Laar (koost). *Sõjakirjasaatjad Saksa armees II maailmasõjas.* 16–17 jm (Tln 2007); R. Parve. *Minu aeg.* 76 (Tln 2010); *Eesti pressifoto 2015.* 20–21 (Tln 2015); ERA.891.2.25462.

Kask, Aleksander (29.11.1885 Lohusuu vald, Tartumaa – 24.1.1950 Tln), ühistegelane. Puutöölise poeg. Õppis Lohusuu ministeeriumikoolis, lõpetas pedagoogikaklassi; tegi algkooliõpetaja kutseeksami Narva gümnaasiumis 1905 ja koduõpetaja kutseeksami Trt gümnaasiumis 1908; õppis Peterburis kõrgematel kaubanduskursustel 1913–16. Võttis osa Vabadussõjast (sõjavägede peakontrolör 1919–20; Vabadusristi kavaler). Kooliõpetaja Tartumaal, Virumaal, Põltsamaal ja Lohusuus kuni 1910; Eestimaa Põllumajanduse Keskseksi asjaajaja ja kooliõpetaja Tlns-s 1910–13; ametnik ja raamatupidaja Peterburis 1913–17 ja Tln-s 1917–18; Eesti kaubandusministeeriumi ametnik 1918; Eesti Ühistegelise Liidu üks asutajaid 1919, esimees 1924–32 ja 1935–40, Rahvapanga üks asutajaid, juhatuse esimees (direktor) 1925–40. Osales aktiivselt ühiskondlikus elus, Tln linnavolinik 1917–20, osauhisuse Eesti Ühistrükikoda juhatuse liige 1921–27, Ühistegevuskoja juhatuse esimees 1936–40, Rahvuskogu II koja liige 1937, Riiginõukogu liige 1938–40 jne. Juunis 1941 pääses juhuslikult küüditamisest. Nõukogude ajal elatas end tõlketöödega.

Eestimaa Põllumeeste Keskseksi asjaajajana korraldas ajakirja *Talu* väljaandmist 1911–13. Oli päevalehe *Pealinna Teataja* (Petrograd) toimetuse liige 1914–15, töötas ajalehe *Päevaleht* toimetuses suviti 1914, 1915 ja 1917, hiljem oli toimetuse liige. Ühistegelise liidu ajakirja *Ühistegevusleht* vastutav toimetaja 1924–38. Alates 1903 tegi kaastööd ajakirjandusele, eelkõige ajalehele *Päevaleht*, hiljem majandusnädalalehele *Ühistegelised Uudised* 1922–..., ajakirjale *Eesti Majandus*. EAL liige 1921–40.

T: koguteos „Ühistegevus Eestis 1902–1927“ (Trt 1927; kaastoim); mõned õpikutõlked vene keelest (1947–48).

A: EAT; EE; ERAKT; VjV; *Nõmme*; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 325–326, 329, 335, 343–344 (Tln 1927); *Ühistegelised Uudised* 10.12.1932: 3; ÕT XIII: 73–74 (Tln 1935); *Postimees* 28.11.1935: 6; *Jüri Vilms mälestustes*. 597 jm (Trt 1998).

Kask, Friedrich (ka Priidu; Riidu; 9.7.1864 Kaarma-Suure vald, Saaremaa – 27.11.1940 Tln), talunik, mesindustegelane. Õppis Kaarma kihelkonnakoolis, lõpetas Kaarma õpetajate seminari; täiendas end mesinduse alal Saksamaal 1899. Kooliõpetaja Hiiumaal Suuremõisas, praktiseeris Saku mõisas põllumajanduse alal, mõisavalitseja Vasalemma mõisas, seejärel Nõva mõisas alates 1880. aastate keskelt kuni 1899. Mesindustöökoja ja kaupluse omanik Tln-s 1900–05, seejärel taluperemees ja mesinik Riisiperes. Alustas mesilaste pidamist 1885, korraldas mesinduskursusi alates 1900, Eestimaa Mesilastekasvatuse Seltsi üks asutajaid 1902. Moodsa mesinduse üks rajajaid Eestis.

Esimese eestikeelne mesindus- ja aianduskuukirja *Mesilane* väljaandja ja vastutav toimetaja (1900–06). Lisaks õpetustele mesinduse ja aianduse alal avaldati ajakirjas infot seltside tegevusest, kursustest, näitustest jms. Avaldas artikleid ka ajakirjas *Põllumees*.

T: käsiraamat „Mesiniku Päevaraamat“ (Tln 1903), brošüür „Loomulik mesi ja kunstmesi“ (Tln 1904).

A: EABL; ISIK; MeL; A. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis (1940. aastani)*. 53–54, 65–66 jm (Tln 1991); *Keel ja Kirjandus* 5/2009: 369.

Kask, Jaan Jaani p (ps Ranna Roo; Vurnapats; Joe Niilus; 2.6.1899 Enge vald, Pärnumaa – 19.7.1966 Castelldefels, Hispaania), ajakirjanik, kooliõpetaja. Talunike poeg, **Venda Kase** lell. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast. 1920. aastate algul töötas eesti keele ja kirjanduse õpetajana Viljandi õhtugümnaasiumis. Oli Üleriikliku Koolinoorsoo Liidu esimees, organiseeris Trt-s esimese noorsoopidustuse. Sept 1944 põgenes Rootsi. Töötas Norrköpingi raamatukogus. Aktiivne seltsitegelane, Norrköpingi eesti täienduskooli asutaja ja juhataja kuni surmani. Suri puhkuseraisil.

Kooliõpilasena kuulus noorsooajakirja *Uudismaa* (Trt) toimetusse 1919. Päevalehe *Vaba Maa*

kohaliku kõrvallehe *Vaba Maa Pärnu väljaanne* teatrikriitik ja kultuuritoimetaja 1924–26. Asutas kirjandusajakirja *Lilulii* (Pärnu 1924, ilmus 2 nr), oli selle väljaandja ja vastutav toimetaja, avaldas ajakirjas ka oma proosat ja luulet. Maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) toimetuse liige (reporter, teatri- ja kunstiarvustaja) 1926–29, ajalehe *Ugala* (Valga) väljaandja 1929 (27 nr jooksul), seejärel päevalehe *Vaba Maa* haridus- ja kooliala toimetaja, ajalehe *Uudisleht* päevauudiste toimetaja. Saksa okupatsiooni ajal töötas maakonnalehes *Uus Elu* (Pärnu 1941–44), kirjutas joonealuseid ja juhtkirju; tegi kaastööd ka päevalehele *Eesti Sõna*. Rootsisis tegi kaastööd ajalehtede *Gotlands Allehanda* ja *Gotlands Folkbladi* eestikeelsetele osadele 1944.

T: kalender „Joe Niiluse tähtraamat 1933“ (Pärnu 1932).

A: ISIK; VEPER; „*Vaba Maa*“ *Pärnu väljaanne 1920–1925*. 5 (Pärnu 1925); *Sakala* 23.3.1928: 4, 23.3.1938: 4; *Joe Niiluse tähtraamat 1933*. 69 (Pärnu 1932); *Vaba Maa* 5.12.1933: 6, 19, 28; *Meie Tee* 5-6/1958: 74; *Teataja* 4.6.1959: 3; *Eesti Päevaleht* 28.7.1966: 1, 6.8.1966: 1; *Keel ja Kirjandus* 3/1996: 192; *Meie jäljed jäävad*. 15–16 (Trt 2004); *Pärnu Postimees* 23.4.2008: 11, 11.3.2009: 6; *Tuna* 2/2017: 150–151; ERA.1.7.1266.

Kask, Venda August Friedrichi p (9.5.1920 Sindi, Pärnumaa – 5.10.2013 Iru vald, Harjumaa), ametnik. Vabrikametniku poeg, **J. Kase** vennapoeg. Lõpetas Tln kommertsgümnaasiumi 1940, õppis Tln Tehnikaülikoolis majandust 1940–42 ja TÜs metsandust 1942–43 (ei lõpetanud kumbagi kooli). Võttis osa II maailmasõjast 1943–44 (Soome armees). Metsavend 1944–45, seejärel elas ja töötas võõra nime all MTJ-s Jõelähtmel ja Rae vallas, legaliseerus 1953. Lagedi karusloomasovhoosi brigadir ja osakonnajuhataja 1953–63, Tln internaatkooli majandusjuhataja 1963–67, ETKVL Harju kooperatiivi kommunaalosakonna juhataja 1967–89. Seejärel elas pensionärina Lool.

Tegi kaastööd kommertskooli õpilasajakirjale *Poiste Hääl* 1938–39. Saksa armee sõjakirjasaatja 1943–44, tema kirjutisi ilmus ajalehes *Rindeleht*.

A: AA3; *Vabaduse eest*. (Tln 1997); SE; ISIK; *Põgenemine kodumaalt 1943–1944*. 132–133 (Keila 2005); *Pärnu Ühisgümnaasium algusest aastani 1952*. 677 (Tln 2006); *Sõjakirjasaatjad Saksa armees II maailmasõjas*. 16, 131 (Tln 2007); *Meie Side: Korp! Rotalia 100: 1913–2013*. 110–111 (Trt 2014).

Kask, Verner Augusti p (ka Werner; –1929 Mäesepp; 20.9.1909 Trt – 15.3.1961 Toronto, Kanada), trükkal, äriimees. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1919–27 (ei lõpetanud). Kantseleiametnik 1929. Sõjaväeteenistuses 1929–30. Saksa okupatsiooni ajal oli Eesti Kirjastuse Trt esinduse juhataja. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast 1944 (Saksa armees). Emigreerus 1949 Kanadasse. Asutas 1950. aastatel koos A. Viirlaiuga Torontos trükikoja Noble Print, juhtis selle tegevust mitu aastat. Pärast trükikoja müümist töötas trükinduse alal palgalisena elu lõpuni. Suri südamerabandusse.

Asutas koos **R. Puusepaga** Trt-s kirjastuse Maret 1935, ostsid 1937 ka trüki- ja köitekoja. Oli kirjastuse ärijuht 1935–40 ning kaasväljaandja naisteajakirjas *Maret* (Trt 1935–40) > *Žurnaal Naistele* (Trt 1940, ilmus 1 nr) ja pildikuukirjas *Filmžurnaal* (Trt 1935, ilmus 4 nr; tutvustas põhiliselt UFA ja Hollywoodi glamuuri). 1940. a kirjastus natsionaliseeriti. Kanadas elades oli 1950. aastate alguses ajalehe *Meie Elu* (Toronto) ärijuht.

A: *Postimees* 8.8.1937: 7; *Meie Elu* 23.3.1961: 8; *Vaba Eesti Sõna* 23.3.1961: 11; *Eestlased Kanadas*. 247 (Toronto 1975); *Sirp ja Vasar* 9.9.1988: 8–9; *Edasi* 11.11.1981: 6; *Uurimusi tsensuurist*. 100 (Tln 1995); *Sirp* 29.9.2006: 16; EAA.5452.5.645; EAA.5452.5.931; ERA.1.7.736; ERA.675.10.63; ERA.891.2.20548; ERA.4414.2.8327.

Kasper, Theodor Theodori poeg (1898 või 1899 – mitte enne 1940), ametnik. Lõpetas Viljandi linnakooli 1916, õppis Tln kolledžis 1921–?. Elas Koksvere külas Kõo vallas, oli

kubermangu toitusvalitsuse > Eesti toitusministeeriumi ametnik 1916–21, seejärel Tln-Haapsalu rahukogu kantseleiametnik 10.–11.1922. Teenis sõjaväes 1922–?.

Nädalalehe *Külaleht* vastutav toimetaja (Võhma 1930–35) ja tegevtoimetaja 1930–31, nädalalehe *Põltsamaa Teataja* väljaandja 1932–33 ja vastutav toimetaja 1933–35, nädalalehtede *Vändra Sõnumed* ja *Türi Uudisleht* vastutav toimetaja 1933–35. Toimetas lehti koos elukaaslase **A. Kulliga**. Nende toimetatud nelja ajalehe sisu oli aastatel 1933–35 identne (k.a kuulutused ja reklaam), erines vaid päismik. Lehed kirjutasid eelkõige kohalikest olmetülidest, pahelistest eraeluseikadest jms. K-d karistati korduvalt sündsusetute sõnumite avaldamise eest ja lõpuks seetõttu kõik ajalehed ka suleti siseministri otsusega 17.12.1935.

A: *Postimees* 7.11.1934: 4, 16.10.1935: 4; *Paar sammukest*. XXI: 62–63, 69–71 (Trt 2004); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 2005*. 224 (Viljandi 2006); *Vooremaa* 11.6.2011: 4; ERA.1.7.656; ERA.1.7.959; ERA.1.7.1265; ERA.1.7.1407; ERA.62.2.4859; ERA.852.1.2510; ERA.1357.4.2201.

Kastra, August Eduard Karli p (17.10.1879 Trt – 21.10.1941 Karjala-Soome NSV), ajakirjanik, ametnik. Veovoorimehe poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis kuni 1897 (ei lõpetanud). Töötas Trt-s raudtee-telegrafistina kuni 1905. VSDTP liige 1905–17 (heideti parteist välja, süüks *Kiire*-vastane agitatsioon). Võttis osa 1905. a revolutsioonist, arreteeriti 1907, oli vangis Tartus ja Võnnus 1907–08. 1910 haigestus tuberkuloosi. Paberitöölise ametiühingu sekretär 1917–18. Saksa okupatsiooni ajal oli vangis 3.–5.1918, seejärel põgenes Nõukogude Venemaale. VK(b)P liige 1919–35 (parteilisus taastatud postuumselt 24.3.1956). Töötas juhtival ametikohtadel peamiselt paberitööstuses Moskvas, Kiievis, Stalingradis ja Mariupolis 1918–36. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 10.1936. Mõisteti 8 aastaks vangi (süüks trotskistlikus kontrrevolutsioonilises organisatsioonis osalemine), suri vangilaagris. Rehabiteeritud 9.3.1956.

Ajalehe *Uudised* toimetuse liige 1905; ajalehe *Virulane* toimetuse liige 1905–07, toimetas tööliste elu osakonda. Ametiühingute ajakirja *Töö* toimetaja 1908–09. Ajalehe *Maleva* (Viljandi) toimetuse liige 1910. Päevalehe *Tallinna Teataja* toimetuse liige 1911–17, toimetas rubriiki „Töölise elu“. Algatas koos **V. Bukiga** 1912 bolševistliku ajalehe *Kiir* (Narva) väljaandmise, oli esimesel ilmumisaastal selle toimetuse liige, hiljem agiteeris lehe vastu. Tegi kaastööd *Peterburi Teataja* õigusteaduslikule lisale *Seadus ja Kohus*. Kindlustusteemalise ajakirja *Kinnituse Küsimused* väljaandja ja vastutav toimetaja (1914–15, ilmus 4 nr).

T: ajalooline ülevaade „Agrarküsimus Iirimaal“ (Viljandi 1910); brošüürid „Töölise tarvitajateühisused“ (Tln 1910) ja „Haigekassad ja Töölise põhjuskiri“ (Tln 1913); paar populaarteaduslikku tõlketeost (1909).

A: ISIK; *Töö Hääl* 3/1914; *Klassivõitlus* 5-6/1919: 13–14, 9/1919: 21–22, 10/1919: 18–19; *Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt*. 242 (Tln 1927); E. Laaman. *Eesti iseseisvuse süünd*. 89 (Stockholm 1964 [1936–38]); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 68 (Trt 2008 [1940]); E. Laul. *Eesti töölisajakirjanduse ajaloost*. 136, 167–173, 194 (Tln 1962); D. Rudnev. *Leninlik „Pravda“ ja tööliikumine Eestis*. 47, 59, 72, 76–80, 96, 124–125, 129, 133 (Tln 1962); *Keel ja Kirjandus* 5/1962: 269, 12/2009: 934; *Jaan Anvelt*. 30–31, 62–65, 103, 113 jm (Tln 1965); EKA III: 630 (Tln 1969); M. Metsanurk. *Mälestused*. 464 (Trt 2005); *ÕES aastaraamat 2012*. 29 (Trt 2013); *Postimees* 21.8.2013: 6–7; V. Kastra. *Долгий путь к отцу*. (Moskva 2016); ERAF.1.7.2858, ERA.1.7.2858a; ERAF.247.18.23 leht 16–17; ERAF.247.78.280; ERAF.6495.7.5.

Kattenberg, Voldemar Leopold Jüri p (eestistatud Härm; 28.6.1897 Tln – 15.3.1943 Vosturallag, Sverdlovski oblast), ajakirjanik. Lõpetas Tln linnakooli 1913. Võttis osa I maailmasõjast 1916–16. Kontoriametnik Tln-s 1913–16; Eesti sõjaministeeriumi ametnik

1918–20. Pressiatašee Eesti saatkonnas Moskvas 10.1922–6.1923. Kaitseliidu liige 1931–38, kirjutaja 1928. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Tln sadamas kaalujana. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti kaheksaks aastaks vangilaagrisse (§58-4, süüks Vabadussõjast osavõtt ja Kaitseliitu kuulumine), suri vangistuses. Rehabiliteeritud 14.6.1989.

Päevalehtede *Tallinna Teataja* ja *Vaba Maa* ajakirjanik 1920–22, *Vaba Maa* toimetuse liige 1923–38, päevalehe *Rahvaleht* toimetuse liige 1938–40. Lisaks oli laskurliidu ajakirja *Eesti Laskur* tegevtoimetaja (1931–33). EAL liige 1923–29.

A: ÕT IV: 103; EVT: 160; OA; OkM; *Vaba Maa* 5.12.1933: 19, 28; *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; *Sõnajalaõis*. 40 (Stockholm 1947); *Uus Eesti* 10/1974: 4; *Akadeemia* 7/2004: 1658, 9/2007: 1876, 10/2007: 2093–2095; V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 77–82 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERA 957.8.1734 leht 11; ERAF.130SM.1.7054.

Kattus, Andres (Андрей Денисович Катус; ps A. K.; K. Обозерский; 1896–14.11.1938 Kolpino küla, Petserimaa), kooliõpetaja, kohalik kultuuritegelane. Köster-kooliõpetaja poeg. Lõpetas Riia vaimuliku kooli. Võttis osa I maailmasõjast, alates maist 1917 teenis Eesti armees. Töötas kooliõpetajana Petserimaal Lüübniitsas.

Alaline kohalik kaastöötaja Tln päevalehtedes *Вести дня* 1927–38 ja *Русский вестник* 1934–38.

A: *Вести дня* 17.11.1938: 2; *Русский вестник* 19.11.1938: 3; ERA.495.7.1703.

Kauba, Johannes Theodor Jaani p (28./16.9.1886 Rakvere – 21.2.1939 Tln), ärimees, sporditegelane. Kaupmehe poeg. Lõpetas Rakvere linnakooli 1904 ja Peterburis gümnaasiumi (eksternina), õppis Peterburi ülikoolis. Elas Peterburis/Petrogradis 1906–19 ja Moskvas 1919–20, töötas ehitusettevõttes Tehnola osakonnajuhatajana jm ettevõtetes. Moskvas aitas eesti sõjavange, korraldas nende saatmist Eestisse. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1920, vabastati Eesti valitsuse nõudmisel ja saadeti sügisel 1920 Eestisse. Elas Trt-s 1920–22, seejärel Tln-s, kus oli lilleäri omanik. Tegeles spordiga alates 1901 (harrastas raskejõustikku, kergejõustikku, ujumist, suusatamist), võistles kuni 1914, tegutses kohtunikuna (sh Stockholmi OMil 1912). Kuulus eesti spordiseltsidesse Peterburis, oli Venemaa ja Peterburi olümpiakomitee juhatuse liige. Eestis oli mitme spordiliidu esimees, Kaitseliidu Tln maleva spordipealik 1926–39.

Venemaal elades tegi kaastööd ajalehele *Illustrierte Sportzeitung* (München), ajakirjale *Русский спорт* (Moskva) jt. Eestis oli nädalalehe *Eesti Spordileht* toimetuse liige 1923–28, ajakirja *Staadion* peatoimetaja, tegi kaastööd ka välismaa ajakirjandusväljaannetele.

A: SBL; VET; ETL; ESBL; EEonline; *Postimees* 27.9.1936: 6, 23.2.1939: 7; *Uus Eesti* 27.9.1936: 5; *Eesti Spordileht* 10/1936: 394–395; *Päevaleht* 23.2.1939: 12; G. Kristjanson. *Eesti raskejõustiku ajaloost. Lurichist Taltsini*. 191 (Tln 1973); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 148–149, 273 (Tln 2001); ERA.36.2.5496.

Kaup, Johannes (ps JoKa.; 9.6./27.5.1911 Viljandi vald, Viljandimaa – 12.9.2004 Berlin, MD, USA), ajakirjanik, kirjanik. Talunike poeg. Lõpetas Viljandi poeglase gümnaasiumi 1930, õppis TÜs õigus- ja loodusteadust 1933–38, kuulus loenguid ka eesti keelest ja kirjandusest; jätkas õigusteadusõpinguid Heidelbergi (teistel andmetel Müncheni) ülikoolis 1946–48; õppis Chicago tehnikumi (teistel andmetel ülikooli) kirikursustel, sai ehitustehniku diplomi. Põgenes 1944 Saksamaale, elas Kempteni ja Augsburgi põgenikelaagrites. Emigreerus 1950 USAsse, elas Wilmingtonis (DE), töötas raamatukaupluse laojuhatajana. Hiljem elas Ocean Pine'is (MD).

Maakonnalehe *Oma Maa* (Viljandi) toimetuse liige 1933–36, maakonnalehe *Järva Teataja*

(Paide) vastutav toimetaja 1936–40, Saksa okupatsiooni ajal oli lehe vastutav ja tegevtoimetaja 1941–43, peatoimetaja 1943–44. Tegi 1930. aastatel kaastööd lasteajakirjale *Lasteleht* (Trt), ajakirjale *Nädal Pildis* jm. Saksamaal oli laagribülletääni *Kauge Kodu* > *Kauge Kodu Päevauudised* üks asutajaid ja vastutav toimetaja, hiljem toimetuse liige (Kempten, Altenstadt 1945–49), samuti kultuuriajakirja *Kauge Kodu* algataja ja vastutav toimetaja (Altenstadt 1946–47), Ajalehe *Eesti Rada* (Augsburg) tegevtoimetaja 1946–50 ja peatoimetaja 1949–50, toimetab eelkõige lehe kultuuriosa, kirjutab juhtkirju. USAs oli ajalehe *Meie Elu* (Toronto) kultuurikülje toimetaja ja pikemat aega kaastöötaja, samuti noorteajakirja *Noorte sõna* tegevtoimetaja (New York 1950, ilmus 3 nr). Toimetab ka üliõpilaskorporatsiooni Rotalia ajakirja *Meie Side* (New York, Wilmington) 1950–51, 1960–63, 1965–67 ja 1978–82. Tegi kaastööd nädalalehele *Vaba Eesti Sõna* (New York). Avaldas arvukalt kirjandusartikleid ja arvustusi, samuti mitmed joonealused järjeromaanid ja jutustused *Järva Teatajas* ja *Eesti Rajas*.

T: lühibiograafiad „Kaptan Anton Irv“ (Tln 1936; 1990) ja „Dr. Mihkel Veske“ (Tln 1936); album „Lendav Mulk“ (Viljandi 1935; kaastoim), Järva Maanoorte Ühenduse koguteos „Koldehoidja“ (Paide 1939; toim); paar tõlkeromaani (1933–34); noorsooraamatud „Linnusehitajad“ (Lund 1954) ja „Sügise laul“ (New York 1961), novellikogu „Üksikud majad tähtede all“ (Wilmington 1975); dokumentaalteos Maria Jürvetson-Jürimäest „Hauatagune Siber“ (New York 1963), kirjanike koguteos „Südame ja sulega“ (Wilmington 1971; toim); E. Kerni „Suur joobumus. Vene-sõjakäik 1941–1945“ (Toronto 1956; tõlk).

A: EKirP; EKKE; EKrL; Järva; EKL; VEPER; *Meie Kodu* 24.11.1949: 4; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 158 (Stockholm 1956); A. Sepp. *Mu meelen...* 168 (Toronto 1963); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 112, 115, 119 (Stockholm 1966); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 445–446, 530, 542–549 (Tln 2010 [1978]); B. Kangro. *Arbujad*. 119 (Lund 1981); *Tulimuld* 3/1987: 120–123; *Korporatsioon Rotalia võõrsil 1944–1987*. 42, 56–57, 60, 79–81, 503–507, 516, 518–519 (Toronto 1988); *Sakala kalender 2009*. 37 (Viljandi 2008); *Keel ja Kirjandus* 2/1998: 113, 117, 6/2001: 443–446; F. Kool. *DP Kroonika*. 754–755, 760–764 jm (Lakewood 1999); *Mulkide Almanak*. 10. 59–63 (Trt 2000); *Vaba Eesti Sõna* 28.9.2004: 9; *Eesti Elu* 1.10.2004: 6; *Postimees* 4.10.2004: 14; *Looming* 10/2004: 1598; *Eesti Rada* 4/2005: 3; *Eesti kirjandus paguluses XX sajandil*. 540–542, 772 jm (Tln 2008).

Kaups, August (15.2.1900 Kärkla, Hiiumaa – 4.4.1992 FL, USA), trükitooline. Vaimuliku poeg. Õppis Kärkla koolides, täiendas end Tln õhtuülikoolis 1917. Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast. Pidas asundustalu 1921–23. Dets 1923 emigreerus New Yorki. Töötas mitmel alal, alates 1930 **J. Felsbergi** trükikojas, kus õppis masinladujaks, mh ladus ajakirja *Meie Tee* (New York) 1931–..... ja nädalalehte *Vaba Eesti Sõna* (New York) 1949–....

A: *Meie Tee* 4/1948: 84–85, 2/1950: 46; *Vaba Eestlane* 4.6.1992: 10.

Kauts, Adolf (22.7.1903 Tori kihelkond, Pärnumaa – 8.8.1976 Tln), jurist, ametnik. Juustumeistri poeg, **E. Renniti** õemees. Lõpetas Trt reaalgümnaasiumi 1924, õppis TUs õigusteadust 1924–35. Võttis osa Vabadussõjast. Töötas kohtutäiturina Lihulas, Raplas ja Tln-s. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt, oli viis aastat vangistuses. Harku vangla majandusjuhataja 1957, hiljem töötas Tln-s ETKVL-s, penioneerus 1969.

Päevalehe *Vaba Maa* toimetuse liige 1927–33. EAL liige 1927–33.

A: AA3; EÜS3; OkM.

Keerend, Avo (18.12.1920 Tln – 5.6.2012), kunstnik (graafik). Katelsepa poeg. Lõpetas Tln pedagoogiumi algkooli 1935, õppis Riigi kunsttööstuskoolis graafikat 1936–40, Riigi rakenduskunsti koolis graafikat 1940–41, Tln kujutava ja rakenduskunsti koolis maali 1941–

43, Tln tarbekunsti instituudis maali 1946–47, Trt kunstiinstituudis maali 1947–49. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast 1943–45 (Saksa armees rindekunstnik, sõjakirjasaatja). Sõjavangis Tšehhoslovakkias, Ungaris ja Rumeenias 5.1945–46. Rakvere 1. keskkooli kunstiõpetaja 1949–51, seejärel vabakutseline kunstnik Tln-s. ENSV teeneline kunstnik 1976, ENSV rahvakunstnik 1989.

Teise maailmasõja ajal oli Saksa armee rindekunstnik, sõjakirjasaatja 1943–45. Tema rindejoonistusi ilmus ajalehtedes ja ajakirjas *Eesti Pildileht*.

T: esines kunstinäitustel 1953–2011, raamatuillustratsioonid 195...

A: EKABL; *Kunst* 1/1968: 51–54; *Edasi* 2.4.1980: 6; M. Soosaar. *Ateljee-etiüüde*. 50–55, 161–168 (Tln 1983); *Mythos und Abstraktion / Myth and Abstraction / Müüt ja Abstraktsioon*. 250–251 (Karlsruhe 1992); *Postimees* 14.2.1998: 14, 13.1.2011: 16; *Sirp* 27.1.2006: 6, 21.1.2011: 8, 8.6.2012: 28; M. Laar (koost.). *Sõjakirjasaatjad Saksa armees II maailmasõjas*. 16, 18–19, 111 jm (Tln 2007); *Eesti Päevaleht* 6.6.2012: 13; *Kultuur ja Elu* 4/2012: 75–79; *Eesti Ekspress* 14.6.2012: 26–27; H. Ojalo. *Leegion 1942–1945*. 70–71, 75–76, 86–87, 92 (Tln 2015); ERAF.129SM.1.26763 leht 45.

Keerdo, Paul Harald (ps Rein Rannik; P. Piirimäe; 4.4./23.3.1891 Trt – 6.1.1950 Tln), poliitikategelane, tööline. Maalri poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1900–03 (ei lõpetanud). Võttis osa I maailmasõjast 1917–18. Peennahatöeline Trt-s 1903–15 ja Petrogradis 1915–17; Trt maakonnavalitsuse sekretär ja töö-hoolekandeosakonna juhataja 1919–20. Esseer 1917–20, liitus 1922 EKPga. Riigikogu liige 1920–24 (EISTP > Tööraha Ühise Väerinna nimekirjas); Eestimaa Töölisühingute Üldliidu kesknõukogu juhatuse esimees 1922–24. Arreteeriti 21.1.1924, mõisteti 149 protsessil eluajaks sunnitööle, kandis karistust Tln keskvanglas, vabanes amnestiaga 1938. Töötas Trt-s juhutöödel 1938–40, jätkas illegaalset bolševistlikku tegevust, kuulus EKP illegaalsesse büroosse 1938–40. Osales juunipöördes 1940 (Trt meelevalduse juht 21.6), Riigivolikogu > ENSV Ülemnõukogu liige 7.1940–1950; Eesti sõjaväe poliitiline peajuht 7.–8.1940, ENSV rahanduse rahvakomissar > rahandusminister 8.1940–1950. II maailmasõja ajal 1941–44 oli Nõukogude tagalas. Korjas ERMile vanavara 1913–14.

Töötas Tln bolševistlike ajalehtede ühendtoimetuses (pärast **J. Lauristini** arreteerimist 1923 oli peatoimetaja), mis toimetas päevalehte *Tööline* (1922–23, ilmus 114 nr), maatöörahvale mõeldud ajalehte *Töö Täht* (1922–23, ilmus 33 nr) > *Tööraha Hääl* (1923, ilmus 47 nr) > *Töö Lipp* (1923, ilmus 18 nr), kuukirja *Noor Tööline* (Tln 1922–23, ilmus 15 nr), lasteajakirja *Meie lapsed* (1923, ilmus 3 nr). Kuulus mitme bolševistliku ajalehe ja ajakirja toimetusse ja oli aktiivne kaastöötaja, sh ajalehed *Tallinna Tööline* (1922, ilmus 26 nr), *Meie Hääl* (1922, ilmus 14 nr) jt. Vanglas kirjutatud jutte ja olukirjeldusi ilmus Tln keskvanglas ilmunud salajases käsikirjalises ajakirjas **Punane Viisnurk*, ajalehes *Uus Edasi* 1929, ajakirjas *Kommunismi teel* (Leningrad) 1937. Tegi kaastööd ka vangla salajasele käsikirjalisele ajalehele *Vangimaja Kiir*. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Kommunist* vastutav toimetaja 7.1940. Avaldas 1940–44 artikleid ja lühijutte päevalehtedes *Kommunist* ja *Noorte Hääl*, nädalalehes *Rahva Hääl* (Moskva), diviisilehes *Punaväelane*, ajakirjades *Looming* (Trt), *Viisnurk*, *Sõjasarv* (Moskva, Leningrad 1943–44), kogumikus „Võitluse radadel“ (Moskva 1942) jm.

T: jutukogu „Tasuja“ (Moskva 1943), „Jutustusi“ (Tln 1981); vanavara kogumispäevik „Paul Keerdo. Vanavara kogumisretkedelt 10.“ (Trt 2013).

A: 2RK; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; VjV; EE14; EKL; EOS2: 86; ISIK; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 386 (Trt 2008 [1940]); *Rahvakalender 1941*. 129–130 (Tln 1940); *Noorte Hääl* 29.9.1940: 5; *Sõjasarv* 4: 86, 98–99 (Moskva 1944); *Edasi* 10.1.1950: 3; *Looming* 7/1950: 868, 4/1966: 647–650; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Teine osa*. 33, 116 (Trt 2016 [1951]); J. Madarik. *Jutustused*. 398 (Tln 1955); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. IV: 170–171

(Stockholm 1957); *Saabus päev*. 75–76, 109, 131, 135, 214, 348, 353–354 jm (Tln 1960); *Eesliinil*. 293, 321 (Tln 1962); *Revolutsiooni lipukandjad*. I: 63–65 (Tln 1962); *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 67–68 jm (Tln 1963); *Eesti Kommunist* 3/1966: 86–89; *Rahva Hää* 5.4.1966: 3, 4.4.1981: 3; K. Tammistu. “Saarlaste Matsist” “Sõnumini”. 53, 77–78 jm (Tln 1971); *Trellide taga*. 677 jm (Tln 1962); *Väliseestlase kalender 1965*. 90 (New York 1964); *Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist*. 153–154 jm (Tln 1965); *Kui kõik alles tärkas*. 59, 129, 266, 426 (Tln 1974); *Keel ja Kirjandus* 10/1981: 604–608 (sisaldab bibliograafiat); P. Keerdo. *Jutustusi*. 181–188 (Tln 1981); EKA IV.2: 476–477 (Tln 1984); O. Kuuli. *Erinevaid radu mööda*. 28, 84 jm (Tln 1984); *Tartu – minevik, tänapäev*. 150 (Tln 1985); *Tuna* 3/2000: 72–74; *Eesti Ekspress* 28.7.2005: A24–A25; *Acta Historica Tallinnensia* 10/2006: 149 jm; *Eestlased Vene sõjaväes 1940–1945. Sundmobiliseeritud tööpataljonides. Esimene osa (A–L)*. 12 (Tln 2008); *Riigikogu Toimetised* 19: 205–206, 208 (Tln 2009); R. Rosenthal, M. Tamming. *Sõda pärast rahu*. 478–479, 635, 641 (Tln 2010); *Sõja ja rahu vahel. II. Esimene punane aasta*. 240–241 jm (Tln 2010); *Vaba Eesti Sõna* 5.8.2010: 3; *Paul Keerdo. Vanavara kogumisretkedelt 10*. 5–20 (Trt 2013); H. Ojalo, T. Nõmm. *Eesti sõduri murepäevad*. 78–83, 86 ([Tln] [2015]).

Keller, Artur (ka Köller; 11.6.1898 Helme vald, Viljandimaa [teistel andmetel Urvaste vald, Võrumaa] – 19.9.1974 Stockholm), ametnik. Taluperemehe poeg. Õppis Võru gümnaasiumis 1917–19, lõpetas Treffneri gümnaasiumi 1921, õppis TÜs kaubandust 1921–24 ja õigusteadust 1926 (ei lõpetanud). Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919. Vabriku Tegur raamatupidaja 1924; kaubandus-tööstusministeeriumi praktikant, sekretär 1926–28, majandusministeeriumi kaubandusinspektor, peainspektor 1928–31, Riikliku teraviljamonopoli juhataja 1931–32, majandusministeeriumi rahandusosakonna juhataja 1932–34, majandusministri abi 1934–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas raamatupidajana, suvel 1941 varjas end Võrumaal. Saksa okupatsiooni ajal oli majandusdirektooriumi direktori abi. Sept 1944 põgenes Rootsi, töötas ametnikuna pärmivabrikus Rotebros Stockholmi lähedal. Aktiivne majandus- ja seltsitegelane. 1920. aastate algul tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt), avaldades peamiselt majandusartikleid. Oli maakonnalehe *Võru Teataja* vastutav ja peatoimetaja 1925–26. Ajalehe *Nõmme Elu* vastutav toimetaja 1930–33 (ilmus 7-8 nr aastas). Riigi Ringhäälingu juhatuse liige, raadionõukogu liige 1934–39. Avaldas artikleid ajakirjas *Konjunktuur*.
A: EEtK; EMT; AA3; ISIK; VEPER; *Meie Side* 12/1951: 10; *Teataja* 31.5.1958: 8; *Eesti Päevaleht* 28.9.1974: 2; ERA.31.2.295.

Keltjärv, Boris (Keltjanov; ...),

II maailmasõja ajal oli sõjakirjasaatja Saksa armees. Elas ...-Saksamaal, külastas Nõukogude Eestis.

A: *Kirjutamata memuaare*. 174–177 (Tln 1990); *Kultuurimaa* 14.1.1998: 13; L. Lauri. *Kirjutamata memuaare*. 262–275 (Tln 2013); ERR arhiiv („Kirjutamata memuaare“ 1989).

Kenn, Helene (1895–1961), tõlkija. **L. Kenni** õde. Pärast II maailmasõda tegi tõlketöid kirjastuse Teaduslik Kirjandus jaoks Trt-s.

Tln ajalehtede korrespondent Trt-s: *Päevaleht* 1929–34, *Vaba Maa* 1934. Ajakirja *Maanaine* tegevtoimetaja 1941. EAL liige 1931–35, toetajaliige 1937–39.

T: juriidilised tõlkeused vene keelest (1946–49).

A: ISIK; *Päevaleht* 16.12.1930: 15; *Meie Tee* 9-10/1956: 138.

Kenn, Leopold Julius Jakobi p (ka Kõnn; 26./14.11.1891 Trt – 8./9.7.1941 Trt), ajakirjanik. Tisleri poeg, **H. Kenni** vend, **J. Kaarlimäe** õemees. Lõpetas Trt reaalkooli 1910, õppis TÜs

õigusteadust 1911–15, 1920–23 ja 1929 (ei lõpetanud). Linnade liidu ametnik 1915–18. Arreteeriti Saksa võimude poolt 4.1918, põgenes Soome; võttis osa Vabadussõjast Soome väeosa koosseisus 1919–20. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal 1940–41 tõlkis vene keelest juriidilisi tarbeteoseid. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 6.1941, tapeti Trt vanglas.

Päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1920–24 (algul rahvamajanduse osakonnas, hiljem Tln toimetuses) ja 1935–37; vahepeal töötas ajalehes *Päevaleht* 1924–34, sh oli vastutav toimetaja 1927–34. EAL liige 1922–33.

T: tõlkeosed vene, inglise ja saksa keelest (1939–41), sh F. Dostojevski „Alandatud ja solvatud” (Trt, Tln 1939; Tln 2008).

A: EÜS2; AA2; AA3; ISIK; OkM; *Päevaleht* 5.4.1930: 4; *Postimees* 12.12.1931: 38, 17.6.1937: 3; *Sõnajalaõis*. 37 (Stockholm 1947); *Meie Tee* 9–10/1956: 138; H. Lindmäe. *1941. aasta sõjasuvi Tartumaal*. 287–290, 340 (Trt 1992); H. Harro. *Ajakirjanduse õiguslik regulatsioon Eestis*. 65 (Trt 1994); E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päälük...* 119 (Tln 1996); T. Pöld. *Märgitud mees*. 138 (Tln 2000); *Akadeemia* 8/2003: 1769, 1/2004: 202, 207, 2/2004: 456, 8/2004: 1863; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 396–399 jm (Trt 2008); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 419 (Trt 2018); EAA.515.1.254.

Kentman, Kurt Hans (ka Kentmann; 11.6.1902 Kuusalu, Harjumaa – ...), ... Vaimulik **Woldemar Reinhold Kentmanni** poeg, **Woldemar Friedrich Kentmanni** pojapoeg. Lõpetas Tln rüütli- ja toomkooli 1922, õppis Viini ülikoolis slaavi filoloogiat ja ajalugu 1922–28, TÜ filosoofiateaduskonnas 1932–33 (lõpetas mõlemad koolid); *dr phil.* Lahkus Eestist Saksamaale baltisakslaste ümberasumise käigus 1939.

Päevalehe *Revaler Bote* toimetaja 1928–30. EAL liige 1929–32 ja 1937.

A: AA3; ERA.1.7.1041.

Kentmann, Wilhelm Eugen Leonhard (23./11.7.1861 Jõelähtme pastoraat, Harjumaa – 20.5.1938 Tln), vaimulik. Vaimulik **Woldemar Friedrich Kentmanni** poeg, **Woldemar Kentmanni** vend. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis 1873–79, TÜs usuteadust 1879–84, *cand theol* 1886. Ordineeritud 2.3.1886, kirikuõpetaja Kullamaal 1886–1902, konsistooriumi assessor Peterburis 1900, kirikuõpetaja Peterburis 1902–18, Tln-s 1918–20, Pärnus 1920–34; Läänemaa praost 1896–1901, Eestimaa kindralsuperintendent 1918–19. Pärast emeriteerumist 1934 elas peamiselt Tln-s.

Kristliku nädalalehe *Ristirahva Pühapäevaleht* (Tln) kaastoimetaja ja väljaandja 1896–1904. Jutlustelehe *Predigtblatt* (Pärnu) asutaja, väljaandja 1932–38 (ilmus 5–8 nr aastas).

T: vaimulikud teosed, sh „Õndsas Lutheruse väikene katekismus seletustega“ (1899–1903 ilmus 4 trükki), „Piibel, kirik ja misjonitöö minevikus ja nüüd“ (Tln 1921); „Kurze Grammatik der Estnischen Sprache“ (Tln 1919).

A: AA1: 10715; AE; EBL tk; W. Neander. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. (Hannover-Döhren 1967); DBBL; W. Neander, C. H. Intelmann. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. (Hannover 1988); PKE; Veem; E. Amburger. *Die Pastoren der evangelischen Kirchen Russlands vom ende des 16. Jahrhunderts bis 1937*. (Lüneburg 1998); BBLd; ISIK; *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat*. VIII: 43 (Trt 1916); Gustav Adolffi Gümnaasiumi ajaloomuuseum; *Postimees* 3.6.1938: 6; R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 171, 189 jm (Helsingi 2000); *Pärnu Postimees* 28.8.2007: 15; *Kultuurisillad Läänemere-äärses kultuuriruumis*. 123 (Tln 2011).

Kentmann, Woldemar Friedrich (3.4./22.3.1833 Tln – 7.5./24.4.1901 Tln), vaimulik.

Vaestekooli õpetaja poeg, **Wilhelm Eugen** ja **Woldemar Kentmanni** isa, **Hans Kentmani** vanaisa. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis 1845–51, TÜs usuteadust 1852–56. Koduõpetaja 1851–52, 1857–58. Ordineeriti 1859, kirikuõpetaja Jõelähtmel 1860–63, Kuusalus 1863–99; Ida-Harjumaa praost 1873–1900, Eestimaa konsistooriumi assessor 1888–1900. Pärast emeriteerumist 1900 elas peamiselt Tln-s.

Kristliku nädalalehe *Ristirahva Pühapäeva leht* väljaandja 1877–96, toimetaja 1877–1901, avaldas rohkesti peamiselt vaimuliku sisuga kirjutisi. Leht käsitles poliitilisi ja ühiskondlikke küsimusi kristlik-konservatiivselt, eesti rahvuslikesse püüdlustesse suhtuti ükskõikseltselt, kohati isegi vaenulikult. Toimetas Gresseli trükikoja kalendrisarja „Eesti-ma rahwa Kalender” 1861–68.

T: vallakooliõpik „Koolilaste Geograahwia raamat” > „Koolilaste Geograafia raamat” (1875–92, vähemalt 9 tr); vaimulikud teosed, sh vaimulike laulude kogu „Prowi-laulud” (Tln 1867).

A: AA1; AE; EBL; EE; DBBL; PKE; Aarma; ISIK; BBLd; *Ristirahva pühapäeva leht* 6.5.1901: 152–153; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inim põlve vältel*. 185 (Tln 2010 [1912]); *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat*. VIII: 43 (Trt 1916); A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 279–280 (Tln 1966); E. Jansen. *C. R. Jakobsoni „Sakala“*. 86, 89, 95 (Tln 1971); *Keel ja Kirjandus* 12/1973: 731; R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 221 jm (Tln 1976); *Eesti ajakirjanduse...* 169–170 (Trt, Tln 1994); T. Paul. *Eesti piiblitõlke ajalugu*. 566–567, 589–590 (Tln 1999); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus*. 121 (Tln 2000); V. Paatsi. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918)*. 90–91 (Tln 2003); *Tuna* 4/2014: 129.

Kentmann, Woldemar Reinhold (ka Voldemar; 2.5.1873 Kuusalu kirikumõis, Harjumaa – 12.4.1942 Lissa (Leszno), Saksamaa), vaimulik, kooliõpetaja, kirjastaja. Vaimulik **Woldemar Friedrich Kentmanni** poeg, **Wilhelm Eugen Leonhard Kentmanni** vend, **Kurt Hans Kentmanni** isa. Õppis Tln rüütli- ja toomkoolis 1885–89, Tln kubermangugümnaasiumis 1889–90, TÜs astronoomiat 1892 ja usuteadust 1893–98, *cand theol* 1899 (Lepizigi ülikool). Koduõpetaja 1891–92, Ordineeritud 5.11.1900, kirikuõpetaja Kuusalus 1900–06, Tln-s 1906; Tln rüütli- ja toomkooli õpetaja 1906–08, Peterburi Peetrikskooli õpetaja 1908–18, koolivalitsuse ametnik Pärnus 1918, kirjastuse Wold. Kentmann & Ko omanik, juhataja ja toimetaja Tln-s 1919–33. Lahkus Eestist baltisakslaste ümberasumise käigus 1939, elas Wartegaus ja Lissas.

Päevalehe *Revaler Zeitung* > *Estländische Zeitung für Heimat und Fortschritt* > *Revaler Bote* > *Revalsche Zeitung* väljaandja 1919–32, vastutav toimetaja 6.–7.1921. Nädalalehe *Pernauer Anzeiger* väljaandja 1928 (tema juhtimisel ilmus 5 nr). EAL liige 1922–40.

A: AE; W. Neander. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. (Hannover-Döhren 1967); W. Neander, C. H. Intelmann. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. (Hannover 1988); PKE; AA2; K. von Borbély (toim). *Deutsch-baltisches Gedenkbuch*. (Darmstadt 1991); Vikipeedia; ERA.1.7.1041; ERA.891.2.9100.

Kents, Jakob (–1935 Kens; ps J. Nume; 3.2./22.1.1883 Aru karjamõis, Järvamaa – 22.9.1947 Trt), kooliõpetaja, geograaf. Mõisa metsavahi poeg. Õppis Liiguste ministeeriumikooli pedagoogikaklassis 1901–02 (sai vallakooliõpetaja kutse), tegi algkooliõpetaja eksami Narvas 1904; lõpetas Treffneri gümnaasiumi 1924 (eksternina), õppis TÜs matemaatikat ja loodusteadusi 1925–30, *mag geogr* 1934 (ümber atesteeritud *cand geogr* 1945). Võttis osa Vabadussõjast 1919. Kooliõpetaja Ambla vallas 1902–06. Võttis osa 1905. a revolutsioonist, seejärel lahkus Venemaale, oli kooliõpetaja Ufaa kubermangu eesti asunduses 1906–09, Orenburgi kubermangus 1909–11; koolijuhataja Kadriinas 1911–15 ja Narva-Jõesuus 1915–17, geograafiaõpetaja Tln koolides 1917–18, 1919–34 ja 1940, Tln linnavalitsuse haridusosakonna juhataja 1934–40 ja 1941–42, Tln linna pedagoogilise muuseumi juhataja

1942–43, seejärel elas pensionärina Lehtses. Nõukogude ajal oli Jäneda põllundustehnikumi õpetaja 1944–45, TRÜ dotsent 1945–47. Aktiivne seltsitegelane. Suri leukeemiasse.

Aastatel 1903–10 avaldas sõnumeid, kirjeldusi ja artikleid päevalehes *Postimees* (Trt), samuti ajalehtedes *Sõnumed* ja *Päevaleht*. Hiljem avaldas arvukalt artikleid koolist ja kasvatusest, uurimusi geograafiast, retsensioone. Neid ilmus ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt), *Kasvatus ja Haridus* (Trt), *Kasvatus, Loodus* (Trt), *Loodusevaatleja* (Trt, Tln), *Eesti Loodus* (Trt), *Eesti Kool*, *Eesti Võimleja* (1938) jm.

T: seitse keskkooliõpikut, sh „Eestimaa geograafia õpperaamat“ (Trt 1921, 7. tr 1944), „Euroopa“ (Trt 1925; 4. tr 1938; kaasautor), „Välismaailmajaod“ (Trt 1927; 9. tr 1943; kaasautor); monograafia „Eesti kõrve-nimelised kohad“ (Trt 1947); kogumik „Kool ja maastik“ (Trt 2007); mõned kooliseinakaardid (1921–40; koost); õpikutõlked vene keelest.

A: PmA; EAT; EE; VET; ERAKT; EBL tk; ENE; TRÜ BB; E(N)E; AA3; Järva; EKoBL; EE14; ETeadBL; ISIK; *Loodusevaatleja* 1/1933: 30–31; *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat 1957*. 259–261 (Tln 1957); *Tartu Riiklik Ülikool* 4.12.1969: [3], 27.1.1983: 3; *Eesti Loodus* 10/1969: 640; 2/1983: 87–95; *Edasi* 3.2.1983: 5; *Nõukogude Õpetaja* 5.2.1983: 4; *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat*. 21: 5–40 (Tln 1986; sisaldab bibliograafiat); E. Leppik. *Kultuurilooline Kadrina*. 41 (Laiuse 2000); *Kooliuuenduslane* 1/2000: 14–15; O. Kurs. *Maateadusest Eestis*. 108–117 (Trt 2007); J. Kents. *Kool ja maastik*. 9–21 (Trt 2007; sisaldab bibliograafiat); *Õpetajate Leht* 11.4.2008: 13; M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 253, 399 (Trt 2011); *Tallinna hariduselu 1918–2010: üldharidus ja hariduskorraldus*. 703–704, 714 (Tln 2012); *Maaleht* 31.3.2013: .....; *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 325 (Tln 2014); O. Kurs. *Ekslemisi Euraasias*. 267–275 (Trt 2014); M. Leinsalu (1971). Jakob Kents geograafi ja pedagoogina. (TRÜ ..... diplomitöö; käsikiri TÜ geograafia .....).

Keppi, Peeter Jakobi p (7.4./25.3.1890 Audru vald, Pärnumaa – mitte enne 1945), postiametnik. Õppis Pärnu linnakoolis 1904–07. Töötas postkontorites Kilingi-Nõmmel 1908, Tapal ja Riias 1911–15. Esimese maailmasõja ajal oli Peterburis, Valgas jm, 1917 evakueeriti Tomskisse, töötas kontoriametnikuna. 1921 opterus Eestisse, asus elama Pärnusse, töötas postiametnikuna. Saksa okupatsiooni ajal ja pärast sõda töötas Pärnu sidekontoris ökonomistina.

Ajalehe *Siberi Asunik* (Tomsk) üks asutajaid ja viimane vastutav toimetaja 1919 (23 nr jooksul; leht suleti bolševike poolt).

A: VET; *Pärnu Postimees* 4.5.2012: 7; EAA.P-414.1.133; ERA.33.2.2087.

Kerem, Arnold Aleksander Andrese p (8.11./27.10.1893 Karula vald, Võrumaa – 4.1.1942 Vjatlag, Kirovi oblast), vaimulik. Taluperemehe poeg, **J. Aunveri** lang, **M. Kochi** õemehe vend. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1905–14, TÜs usuteadust 1914–18 ja 1920–23, filosoofiat 1926–27 (ei lõpetanud). Võttis osa Vabadussõjast 1918–20. Usuõpetaja Trt koolides 1917–18 ja 1920. Sekretär Eesti saatkonnas Berliinis 1920–21. Ordineeriti 12.10.1924, TÜ koguduse abiõpetaja 1924–25, kirikuõpetaja Palamusel 1925–40 ja Trt Jaani koguduses 1940–41, samuti usuõpetaja Trt õpetajate seminaris 1924, Treffneri gümnaasiumis 1928–31. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 4.6.1941, süüdistati nõukogudevastases tegevuses, mõisteti viieks aastaks vangi ja kaheks aastaks asumisele (§58-4; süüks osavõtt Vabadussõjast, noorkotkaste juhendamine 1925–40, kontrrevolutsiooniline agitatsioon 1940–41). Suri vangilaagris. Rehabiliteeritud 28.1.1969.

Päevalehe *Tallinna Teataja* vastutav toimetaja 11.1921–1.1922, päevalehe *Postimees* (Trt) toimetussektär 1922–25.

A: ÕT I: 48; EAT; EÜS2; AA2; AA3; Veem; EVT; OkM; *Uus Sõna* 2.11.1935: 3; *Uus Eesti* 7.11.1935: 2; *Sõnajalaõis*. 40 (Stockholm 1947); *Meie Tee* 9-10/1956: 138; *Eesti riik ja*

rahvas II maailmasõjas. V: 194 (Stockholm 1957); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 290–291 jm (Tln 2010 [1974]); I. Raamot. *Mälestused*. 357–359 jm (Tln 2013 [1975]); *Akadeemia* 8/2004: 1863; K. Aru. *Üks kirg, kolm möödet*. 397–398 (Trt 2008); R. Saard. *Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis*. 74–76 jm (Tln 2008); EAA.2022.2.200; EAA.2100.1.4855; ERAF.130SM.1.6531.

Keres, Paul (7.1.1916 Narva – 5.6.1975 Helsingi), maletaja (rahvusvaheline suurmeister 1937), maleteoreetik. Rätsepa poeg. Õppis Pärnu gümnaasiumis 1929–34, TÜs matemaatikat 1937–43 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Üks peamisi male MM-kandidaate 1930.–60. aastatel (võitis AVRO turniiri 1938, II koht MM-pretendentide turniiridel 1956, 1959, 1962); aastatel 1935–75 mängis 67 rahvusvahelisel maleturniiril 23 riigis, 30 korral tuli esimeseks või jagas esikohta. OM-pronks Eesti meeskonnas 1939, OM-võitja NSVL meeskonnas 7 korral (1952, 1954, 1956, 1958, 1960, 1962, 1964), EM NSVL meeskonnas 3 korral (1957, 1961, 1970). Suri südamerabandusse teel võistlusreisilt koju.

Alates 11.1929 avaldas maleülesandeid ajalehtede *Päevaleht* ja *Esmaspäev* malenurkades, alates 1931 avaldas maleülesandeid ka Soome, Rootsi, Saksamaa, Belgia, Inglismaa, Itaalia, Hispaania, Austria maleväljaannetes. Tegi kaastööd päevalehe *Postimees* (Trt) malenurgale 1933–36. Toimetas malenurka päevalehe *Vaba Maa* kõrvallehes *Vaba Maa Pärnu väljaanne* 1932–36 ja nädalalehes *Roheline Post* (1934, ilmus 8 nr), nädalalehes *Esmaspäev* 1935–? (koos **F. Villardiga**). Kuukirja *Eesti Male* asutaja, vastutav ja peatoimetaja (Pärnu, Trt 1936–40); ajakirja sisuks olid peamiselt turniiritabelid, malepartiide kommentaarid, lühisõnumid. Päevalehe *Uus Eesti* malereporter 1936–40. Saksa okupatsiooni ajal toimetas *Postimehe* male- ja ristsõnarubriiki „Mõttesport“ 3.1942–8.1944. Seejärel toimetas Tln linnalehe *Õhtuleht* malenurka 1944–..., oli ajakirja *Kehakultuur* kaasande *Malesport* kaastoimetaja 1945–48, toimetuskolleegiumi liige 1948–51. Hiljem tegi kaastööd ajalehele *Spordileht*, ajakirjadele *Kehakultuur*, *Шахматы в СССР* (Moskva) jt. Avaldas u 180 maleülesannet ja 30 -etüüdi.

T: arvukalt maleraamatuid, sh „Malekool“ I–III (Tln 1939–55), „Maleaabits“ (Tln 1969; 1978; 2008; soome k 1981; kaasautor), „Dreispringerspiel bis Königsgambit“ (Berliin 1968; 1971; 1974; 1977; 1980), „Praktische Endspiele“ (Hamburg 1973), „Vierspringerspiel bis Spanisch“ (Berliin 1976; 1979; kaasautor), maleülesannete kogumik „Paul Keres. Der Komponist. The Composer“ (... 1999); artiklikogumik „Igavene tuli“ (Trt 2006).

A: EEtK; Sepp: 64–65, 101–102; ENE; E(N)E; PPG: 250; AA3; EAE; EE14; VV; *Liivika*; ESBL; ISIK; VE; *Eesti Spordileht* 6/1937: 179, 10/1937: 311; *Nädal Pildis* 23/1938: 543–545; *Uus Eesti* 28.11.1938: 5; *Pärnumaa elu* XIII: 48–49 (Pärnu 1939); *Meie Maa* 19.3.1942: 7; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 153 (Stockholm 1959); *Spordileht* 4.1.1960: 2; E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 105–106, 353–416, 539–550, 586–590 jm (Tln 1965); *Kodumaa* 20.1.1965: 5, 5.1.1966: 5–6, 11.6.1975: 7, 8.1.1986: 3; *Pilt ja Sõna* 1/1966: 18–19; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 349 (Tln 2010 [1974]); V. Heuer. *Meie Keres*. (Tln 1977; 2011); *VEKSA kalender 1978*. 134–135 (Tln 1977); *Kehakultuur* 3/1983: 84–86, 5/1983: 150–152; J. Neustadt. *Paul Keres maleülikool*. 3–6 (Tln 1992 [vene k Moskva 1982]); *Mälestusi Paul Keresest*. (Tln 1983); *Pärnu Poeglaste Gümnaasium läbi aegade*. 163–165 (Toronto 1985); *Edasi* 22.6.1985: 7; *Paul Keres inter pares*. (Tln 1985; 1989); *Looming* 3/1986: 359–365; *Postimees* 18.11.1994: 16, 6.1.1996: 10; *Sõnumileht* 5.1.1996: 21, 6.1.1996: 19; *Spordielu* 1/1996: 42–43, 3/1996: 42–43; *Kroonika* 1/1996: 22; *Maaleht* 4.1.1996: 20–21, 6.5.1999: 24, 10.12.2015: 34–35, 14.4.2016: 46–47, 9.6.2016: 42–43, 4.5.2017: 29; *Spordileht* 16.4.1996: 11; *Kultuurimaa* 2.4.1997: 14; *Luup* 19.10.1998: 16, 17.5.2002: 14; *Vaba Eesti Sõna* 27.5.1999: 14–15; *Eesti Päevaleht* (Tln) 30.11.1999: 12, 7.1.2000: 12; *Нарвская Газета* 7.1.2000: 3; *Virumaa Teataja* 5.1.2000: 5, 10.6.2000: 5, 7.1.2006: 2, 10.1.2007: 15; *Вестни Неделя Плюс* 12.1.2001: 39; *Sajandi sada Eesti suurkaju*. 70–71 (Tln 2002); *Akadeemia* 11/2002: 2313, 8/2015: 1525; *Global Estonian*

7/2003: 78–79; *Eesti Päevaleht. Arkaadia* 5.11.2005: 19; *Eesti Ekspress* 5.1.2006: A30–A31, 23.1.2014: 26; *Vali Uudised* 6.1.2006: 5; *Nädaline* 7.1.2006: 13; *Vooremaa* 14.1.2006: 5; *Viro.nyt* 1/2006: 4–5; *Визуэроод* 1/2006: 66–77, 1-2/2016: 162–163; *Sportitüht* veebruar 2006: 39; E. Tubin. *Kirjad I*. 538 jm (Tln 2006); E. Tubin. *Kirjad II*. 632 jm (Tln 2006); *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 550–553, 676, 700, 712–714 (Tln 2006); *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 22.6.2006: 6; *Pärnu Postimees* 6.12.2006: 14, 7.1.2011: 11, 7.1.2016: 16–17; L. Vahtre. *Ajaloo pöörpäevad*. 117–120 (Tln 2006); H. Salm. *Viie luure agent*. 237–238, 279 (Tln 2007); *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 11.10.2007: 6; *Sirp* 6.6.2008: 1, 11–14; *Postimees. AK* 15.1.2011: 8–9, 9.1.2016: 2–3, 22.4.2017: 7; P. Tamm. *Meenutusi Paul Kereseest*. (Vöru 2014); *Öhtuleht* 23.10.2014: 6–7, 7.1.2016: 18–19; ; P. Kivine (koost). *Paul Keres*. (Tln 2015); *LP* 7.11.2015: 32–33; *Tuna* 2/2015: 114–116, 1/2016: 108–117; *Elukiri* 5/2015: 89; *Looming* 10/2015: 1440–1453; *Eesti Päevaleht* 7.1.2016: 12–15; *Sport* 1/2016: 94–96; *Teater. Muusika. Kino* 2/2016: 51–55; *Elo* 4/2016: 34–36; *Elukiri* 6/2016: 62–68; *Life in Estonia* summer 2016: 22–24; *Imeline Ajalugu* 10/2016: 32–39; P. Tamm. *Meenutusi Paul Kereseest*. 6–160 jm (Tln 2017); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 289–294 (Tln 2017); E.-M. Talivee, K. Meiel, M. Niitra, P. Helme. *Just sellist Eestit*. [1937] (Tln 2018); *Tiiu* 11/2018: 13; V. Tamming (1970). Ülevaaticliku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 125–128 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); Eesti Maleliidu kodulehekül (http://www.maleliit.ee/et/meedia/109-malenurgad.html); ERR ööülikooli saade „Eesti raha tähed“ (http://www.ylikool.ee/et/13/eesti_rahha_tahed).

Kerg, Johannes (sünd Jaan Kerge; 8.1.1849/27.12.1848 [sünnimeetrikas 21.1.1849 (vkj)] Tähtvere vald, Tartumaa – 22.8.1926 Sooru vald, Valgamaa), vaimulik. Talurentnike poeg, **J. Hurda** naise õemes, **L. Paldrocki** kasuisa. Öppis Trt gümnaasiumis 1867–70, lõpetas 1871 (eksternina); öppis TÜs usuteadust 1872–77. Ordineeriti 17.4.1878, kirikuõpetaja Saaremaal Kärlas 1878–1906, Kaarma seminari direktor 1879–82 ja 1885. Tagandati 1907 konsistooriumi otsusel ametist (1905. a revolutsioonilist osavõtmise eest). Alates 1907 töötas usuõpetajana Valga keskkoolides, oli kirikuõpetaja Lukes 1919–24 ja Valgas 1922–24. Aktiivne seltsitegelane Trt-s, Saaremaal ja Valgas, võttis osa esimeste eesti näidendite lavastamisest Vanemuise seltsis 1870–71, harrastusarheoloog; Valga linnavolinik ja linnapea abi 1914–...?, linnapea 1919, kooliosakonna juhataja. Suri südamerabandusse.

Ajalehe *Saarlane* (Kuressaare) üks asutajaid ja tegelik toimetaja 1884–1906 (koos **P. Süddaga**). *Saarlane* (tiraaž u 200) ilmus Saaremaa rüütelkonna rahalisel toetusel ja oli n.ö külaleht, kajastas eelkõige kohalikku elu, avaldas rahvaluulet ja koduloolisi kirjutisi ega sekkunud laiemate probleemide arutelusse.

T: F. Hoffmanni jutustus „Armastage oma vihamehi“ (Kuressaare 1885; tõlk), „Ristiusu õpetustükid“ (Riia 1894; tõlk); kirju **J. Hurdale** kogumikus „Jakob Hurda perekonna kirjavahetus aastail 1866–1917“ I (Trt 2007); mälestuste käsikiri Eesti Rahvusrühivis (ERA.4006.2.3).

A: AA1; EBL; EÜS1; W. Neander. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. (Hannover-Döhren 1967); ePL; W. Neander, C. H. Intelmann. *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. (Hannover 1988); Veem; ISIK; Valgamaa ISIK; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inim põlve vältel*. 96–98, 115, 248, 265 jm (Tln 2010 [1912]); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu*. I: 19–21 jm (Uppsala 1953 [1925]); *Lõuna-Eesti* 25.8.1926: 3, 10.5.1935: 3, 7; *Postimees* 26.8.1926: 2, 28.8.1926: 1; *Päevaleht* 26.8.1926: 2; *Uus Rajalane* 26.8.1926: 1; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 74 jm (Tln 1963); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. III: 100–101 (Tln 1991 [1969]); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 229–231 (Tln 1970); R. Põldmäe. „Vanemuise“ selts ja teater 1865–1880. 87, 101, 147 jm (Tln 1978); *Kingisepa rajoonis*. 63, 138, 142–145 (Tln 1985); *Eesti*

ajakirjanduse... 171 (Trt, Tln 1994); *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1995–1996*. 178–184 (Kuressaare 1997); *Saarlane* 9.1.1999: 6–7; R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 62, 266 jm (Helsingi 2000); *Eesti Ekspress* 20.3.2002: A36; M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 99, 376 (Trt 2011); *Tuna* 1/2016: 108–117; *Mäetagused* 26: 167, 186 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr26/saukas.pdf>); EAA.1259.1.318 leht 98.

Kerg, Marie Micheli tütar (15.3.1868 Tähtvere vald, Tartumaa – ?). Talunike tütar. Õppis Trt kõrgemas tütarlastekoolis, sai koduõpetajanna kutse 1885.

Ajalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja 1890–1923, ka tõlkija.

A: M. Mälk. Eesti naisajakirjanike esimesed põlvkonnad. – Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost. Trt 2000, lisad; *Rändaja Anna*. 28 (Tln 2014).

Kerkovius, Paul Theodor (läti Pauls Teodors Kerkoviuss; 17./5.9.1868 Riia – 9.8.1940 Magdeburg, Saksamaa), trükkal, ajakirjanik. Riia linnapea poeg. Lõpetas Riia linnagümnaasiumi. Tegutses kaubanduses, töötas Hermann Stieda ettevõttes 1888–93, seejärel J. Hammeri ettevõttes. Aastal 1903 omandas Wilhelm Schäferi (Vilhelms Šēfers) trükikoja, litograafiatöökoja, tsinkograafia ja tähevalamistöojoja, haldas seda kuni 1915. Lahkus Lätist 1939 seoses baltisakslaste ümberasumisega Saksamaale.

Päevalehte *Zeitung für Stadt und Land* (Riia) > *Rigasche Rundschau* peatoimetaja 1894–97. Seejärel asus tööle päevalehe *Rigaer Tageblatt* toimetusse, veebr 1903 sai lehe kaasomanikuks ja juhiks, oli lehe väljaandja 1903–15 ja kaastoimetaja 1905–15. Tema väljaandmisel ja toimetamisel ilmusid ka lisalehed *Musikalische Beilage* 1905–06 (2 korda kuus) ja *Kunstbeilage des „Rigaer Tageblatts“ / Kunstblätter* (1907–14, algul 2 korda kuus, alates 1909 kord kuus). Andis välja ja toimetas maleajakirja *Baltische Schachblätter* (Riia) 1902–10 (koos maletaja ja maleteoreetiku C. Behtingiga [K. Bētiņš]; nende juhtimisel ilmus 4 vihku). Andis välja tuletõrjeseltsi kuulehte *Feuerwehr-Nachrichten* (Riia) 1903–15.

A: Latviešu; T. Kerkovius. *Genealogische Notizen die Familie Kerkovius*. 43 (Riia 1911); K. von Borbély. *Deutsch-baltisches Gedenkbuch*. (Darmstadt 1991).

Kerr, Wilhelm August Theodor (Василий Николаевич Кеpp; 11.2.1817 Kroonlinn – 18.2.1895 Peterburi), trükkal, ajakirjanik.

Ajalehe *Кронштадтский листок* väljaandja-toimetaja (1868, ilmus 41 nr). Tln-s elades töötas Balti raudtee valitsuses, omas trükikoda ja litograafiatöökoda (Höbe tn). Asutas Tln-s esimese venekeelse eraajalehe *Листок объявлений для города Ревеля и его окрестностей* (1877, ilmus 119 nr) > *Рев. листок = Revaler Blatt* (1878, ilmus 264 nr), oli lehe väljaandja ja toimetaja. See ettevõtmine laostas K. Siiski toetas ta 1893 ka päevalehe *Ревельские известия* väljaandmist ja oli esimestel ilmumiskuudel selle vastutav toimetaja.

A: *Ревельские известия* 5.3.1895: 3; EAA.29.2.752; EAA.2674.2.306.

Kesa, Karl (ka Kesä; 1.1.1902 Võisiku vald, Viljandimaa – 15.1.1960 Jakobsberg, Rootsi), ajakirjanik. Taluperemehe poeg. Õppis Trt kommertskoolis 1915–21, TÜs kirjandusajalugu 1921–26 (ei lõpetanud), Berliini ülikoolis ajakirjandust 1929–31 (ei lõpetanud). Võttis osa Vabadussõjast 1919–20. Sept 1944 põgenes Saksamaale, 1950 asus Rootsi, oli Stockholmis trükikoja Polügraaf omanik, tegi peamiselt eestikeelseid trükiseid. Paari aasta pärast asus Saksamaale Münchenisse, alates 1959 elas taas Rootsis.

Esimesed kirjanduslikud katsetused ilmusid teismelisena ajakirjas *Lasteleht* (Trt) 1916. Töötas päevalehe *Postimees* (Trt) kohalike uudiste ja välispoliitika osakonna reporterina 1922–23, tegutses vabakutselisena 1923–26, vahepeal oli paar kuud linnalehe *Virulane* (Rakvere) toimetaja 1925 (lahkus isiklike vastuolude tõttu). Avaldas kirjutisi ajakirjas *Üliõpilasleht* (Trt),

Odamees (Trt), *Olion* (Trt, Tln). Ajakirja *Raadio* (Trt, Tln 1926–28) asutaja, vastutav toimetaja, lisaks väljaandja 1926–27, samuti nädalalehe *Raadio-Nädal* vastutav toimetaja (1928, ilmus 16 nr). Ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1927–31, sh Berliini korrespondent 1929–31. Toimetas ajakirjanike liidu aastaalbumit „Õitsituled” 1933–35. Oli J. Laidoneri riigivanemaks valimise komitee sekretär ja komitee ajalehe *Rahva Tahe* peatoimetaja (1934, ilmus 13 nr). Töötas Riigi Ringhäälingus päevauudiste toimetajana ja reporterina 1934–40, saatekava üldtoimetajana 1937–40, koostas luule- ja muusikapõimikuid, oli ajakirja *Raadio* tegevtoimetaja 1935–38, saatekavade nädalalehe *Raadioleht* vastutav toimetaja 1937–38. Kesk-Euroopas raadiokoolitusel osaledes tegi 1939. a saateid väliseestlastest. 1930. aastate lõpus oli saksakeelse ajalehe *Europa-Ost* (Riia) kirjasaatja Tln-s. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli *Raadiokomitee saatekava* vastutav toimetaja 1941 (toimetas 4 nr). Saksa okupatsiooni ajal oli raadiojaama Landessender Reval kirjandusosakonna asejuhataja. Briti okupatsioonitsoonis Saksamaal asus korraldama raadiosaateid Eestisse, toimetas nädalalehte *Sõnumid* (Lübeck 1945–46 > Detmold 1946–48), ajaleht lõpetas ilmumise eestlaste vähesuse tõttu. Seejärel oli rototrukis ringkirja *Sõnumid Briti tsooni eestlastele* vastutav toimetaja (Detmold 1948–50, ilmus 46 nr). Töötas USA välisraadio Ameerika Hääli eesti osakonna vanemtoimetajana Münchenis 1953–58, oli nädalalehe *Välis-Eesti* (Stockholm) tegevtoimetaja 1959–60. EAL liige 1922–25, 1928–40. Paguluses oli Vabade Eesti Ajakirjanike Ühingu liige. **T:** ajakirjanike almanahh „Tähised” (Tln 1933; toim); aastaraamat „Ringhääling” (Tln 1935; toim); uurimus „Ajakirjanike töötingimused Eestis ja teistes riikides” (Tln 1936; koost); fotoalbum „Kaunis kodumaa” (Detmold 1948; koost); isikuarhiiv asub TÜR käsikirjakogus. **A:** ÖT IV: 103; EÜS3; AA3; Lään; ISIK; VEPER; M. Raamot. *Minu mälestused*. 297 (Tln 2010 [1937]); *Ringhääling*. 15 (Tln 1944); *Eesti kroonika 1957*. 265–268 (Stockholm 1956); *Eesti Päevaleht* 19.1.1960: 1; *Välis-Eesti* 23.1.1960: 1; *Teataja* 23.1.1960: 4; *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses* 25/1960: 43; *Väliseestlase kalender 1963*. 117 (New York 1962); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 115–116 (Stockholm 1966); M. Raud. *Alasi ja vasarate vahel*. 122–124 (Uppsala 1966); Roolah. *Nii see oli...* 154–155 jm (Tln 1990); *Looming* 3/1997: 358; *Kultuur Eestis sõja-aastail 1941–1944*. 86 (Tln 1998); F. Kool. *DP Kroonika*. 753–754 (Lakewood 1999); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat* II: 372, 400 jm (Trt 2006), III: 215–218 (Trt 2007); TÜR F 183.

Keskküla, Kristov Aleksandri p (ka Kristohv; Kristof; Keskküla; 9.10./26.9.1900 Peetri (Alutaguse) vald, Virumaa – 9.2.1963 Tln), agronoom. Talunike poeg, **A. Hanko** väimees. Lõpetas Narva gümnaasiumi 1920. Võttis osa Vabadussõjast 1918–20 (Vabadusristi kavaler). Õppis TUs keemiat 1920–21 ja agronoomiat 1921–33 (vaheaegadega, ei lõpetanud kumbagi eriala). Põllumajandusliidu konsulent Järvamaal 1925–27, rohumaade eriteadlane 1927–28, teaduslik sekretär 1928–38, kaubandusühisuse Sepp ja Ko kontorijuhataja 1935–44, turbauhingute liidu teaduslik sekretär 1936–43, asejuhataja 1943–44; Ühistegevuskoja liige 1936–40. Saksa okupatsiooni lõpul sügisel 1944 ei jõudnud Rootsi põgeneda. Seejärel oli ENSV põllumajanduspanga vanemagronoom 10.–12.1944. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 15.12.1944, mõisteti viieks aastaks vangilaagrisse (§§58-1a, 58-11; süüks Eesti Rahvuskomitee abistamine 1944, katse põgeneda Eestist sügisel 1944), vabanes 14.12.1949 ja saadeti asumisele Krasnojarski kraisse, vabanes asumiselt 1.7.1954. Alates 1956 elas taas Eestis.

Ajakirja *Uus Talu* toimetuse liige 1928–40, sh tegevtoimetaja 1932–36 ja vastutav toimetaja 1935–39. Kodukultuuri ajakirja *Kaunis Kodu* väljaandja 1935–36 (ilmus 6 korda aastas). **A:** AA3; EÜS3; EVRK; *Töotan ustavaks jääda*. 1501, 1508 jm (Trt 2004); H. Salm. *Viie luure agent*. 258, 282 (Tln 2007); EAA.1230.1.82 lk 232; EAA.1767.1.719; ERA.1.7.569; ERAF.130SM.1.9847; ERA.R-1020.2.15.

Kettunen, Hilja Armilda (–1912 Sevón-Aulo; 27.10.1888 (ukj) Helsingi – 22.12.1981 Helsingi), karskus- ja hõimutegelane. Kantseleiametniku tütar, **L. Kettuse** abikaasa. Lõpetas gümnaasiumi Hämeenlinnas, õppis Helsingi ülikoolis soome ja sugulaskeeli ning kirjanduslugu 1909–11. Soome õppiva noorsoo karskusliidu sekretär 1912–16, Turu ülikooli kirjandustoimkonna sekretär 1918–2.1919, Vabadussõja ajal oli Eesti Abistamise Peakomitee propagandaosakonna abijuhataja 1918–19 (Vabadusristi kavaler). TÜ soome keele lektori kt 1920–24. Alates 1924 elas taas Soomes. Osales juhtivalt Soome ja Eesti karskus- ja hõimuseltsides.

Toimetas Soome õppiva noorsoo karskusliidu ajakirja *Pohjantähti* (Helsingi) 1912–16. Päevalehtede *Uusi Suomi* (Helsingi) ja *Iltalehdi* (Helsingi) kirjasaatja Tln-s 3.–8.1919. Eestis elades avaldas kirjutisi karskusest, enesekasvatusest, noorsoo- ja hõimuküsimustest ajakirjades *Uudismaa* (Trt), *Eesti Kirjandus* (Trt), *Kevadik* (Trt), *Üliõpilasleht* (Trt).

T: luulekogu „Unien kirja“ (Porvoo 1946).

A: EBL; EAT; *Pohjantähti* 9-10/ 1911: 73, 12/1912: 115, 3/1915: 45–46, 9/1915: 163, 9/1916: 179; H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 186–187 (Tln 1999 [1957]); *Töid eesti filoloogia alalt* III: 304–305 (Trt 1970); *200 aastat eesti keele ülikooliõpet*. 293–296, 302–303 (Trt 2003); *Kultuurisild üle Soome lahe*. 175 jm (Trt 2005); *Akadeemia* 11/2005: 2390; H. Rausmaa. *Tuglase leek loidab*. 13 (Tln 2008).

Kettunen, Lauri Einari (ps Toivo Hovi; LEK; 10.9.1885 (ukj) Joroineni kihelkond, Soome – 26.2.1963 Läänemere), keeleteadlane, kirjanik. Talunike poeg, **H. Kettuse** abikaasa. Lõpetas Kuopios gümnaasiumi, õppis Helsingi ülikoolis soome ja sugulaskeeli 1905–08; *mag phil* 1911; *dr phil* 1913. Helsingi ülikooli soome keele dotsent 1914–29, paralleelselt TÜ läänemeresoome keelte professor 1919–25, Helsingi ülikooli läänemeresoome keelte erakorraline professor 1929–38, eesti keele ja lähisugulaskeelte professor 1938–53. Uuris soome keele murdeid, tegi uurimisretki eesti, vadjja, liivi, karjala, vepsa, lapi ja ungari keealadele. Vabadussõja ajal oli Soomes Eesti Abistamise Peatoimkonna üks asutajaid ja esindaja Tln-s (Vabadusristi kavaler). Soome teaduste akadeemia liige alates 1932; Emakeele Seltsi asutajaliige 1920, esimees 1920–24 ja auliige 19...., eesti keelekorralduse üks rajajaid; Eesti Akadeemilise Hõimuklubi auliige 1930, ÕES auliige 1932, EKS auliige 1932. Suri ajurabandusse laeval teel Stockholmist Helsingisse.

Avaldas etnograafilisi reisikirjeldusi keeleteaduslikus ajakirjas *Virittäjä* (Helsingi) alates 1908. Oli päevalehe *Uusi Suometar* (Helsingi) eesti osakonna toimetaja 1914–17, tegi kaastööd **J. Aaviku** ajakirjale *Keeleline Kuukiri* (Trt 1914–17). Ajakirja *Eesti Kirjandus* (Trt) toimkonna liige 1920–25, ajakirja *Eesti Keel* (Trt) toimetuse liige 1922–23, peatoimetaja kt ja toimetusesekretär 1924. Tegi kaastööd ka ajakirjale *Üliõpilasleht* (Trt). Pärast II maailmasõda avaldas poleemilisi artikleid pagulaseesti ja soome ajakirjanduses, sh ajalehtedes *Eesti Päevaleht* (Stockholm), *Välis-Eesti* (Stockholm), *Turun Sanomat*, *Uusi Suomi* (Helsingi), nädalakirjas *Suomen Kuvalehti* (Helsingi) jm. Tema soomekeelsete memuaaride refereeringuid ilmus nädalalehes *Meie Elu* (Toronto) 1961.

T: arvukalt teadusuurimusi ja artikleid läänemeresoome keelte kohta, sh „Viron kielen äännehistorian pääpiirteet“ (Helsingi 1917) ja täiendatud väljaanne „Eestin kielen äännehistoria“ (Helsingi 1929; 1962), „Arvustavad märkused keeleuuendusnõuete puhul“ (Tln 1919), „Lauseliikmed eesti keeles“ (Trt 1924), „Suomen murteet“ I–II (Helsingi 1930), III (Helsingi 1940; 1959; 1969; 1981; 1999, kohanimeuurimus „Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen“ (Helsingi 1955); „Eesti–soome sõnaraamat“ (Helsingi 1917; 1958; Tln 1991 [piraattrükk]), „Livisches Wörterbuch“ (Helsingi 1958; 1999); memuaarsed matkakirjeldused „Tieteen matkamiehenä“ (Porvoo, Helsingi 1945), „Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä“ (Porvoo, Helsingi 1948; eesti k „Laadogast Balatonini. Mälestusi 1918–1924“ Trt 1999), „Matkapakinoina ja muita muistelmia 1925–1960“ (Helsingi 1960), vestete

ja mälestuste kogu „Nuoren Uki-Jysyn oloa ja elämää“ (Helsinki 1962); mõned ilukirjandusteosed, sh luulekogu „Sotiva Suomi“ (Helsinki 1944), eestikeelne luulekogu „Südame sillad“ (Helsinki 1960; 2010), romaan „Tisza tulvii, Ilona, Ilona!“ (Jyväskylä 1945), rahvalik näidend „Suutari Vilihunen“ (Jyväskylä 1950; 1960); B. Kangro luulevalimik „Liektehtivä jälki“ (Jyväskylä 1956; tõlk).

A: EBL; EAT; EE; EBLtk; EEtK; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; ETeadBL; *Pohjantähti* 9/1915: 154–156; *Eesti Keel* 4-6/1935: 97–105; M. Raamot. *Minu mälestused*. 187 (Tln 2010 [1962]); *Tulimuld* 5/1953: 295–306, 4/1955: 211–216, 254, 3/1963: 162–171, 1/1964: 3–17, 4/1964: 296, 3/1989: 152–157; A. Sepp. *Mu meelen...* 280–285 (Toronto 1963); *Eesti Päevaleht* 28.2.1963: 1, 12.3.1963: 1–2; *Välis-Eesti* 2.3.1963: 4; *Keel ja Kirjandus* 4/1963: 253–254, 6/1983: 314–316, 8/1985: 483–492, 9/1985: 530–540, 1/2001: 61–62; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. XII: 64–66 (Tln 1966); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. II: 378 (Tln 1980); *Emakeele Seltsi aastaraamat* 31: 20–26 (Tln 1987); *Tartu ja kultuur*. 147–148 (Tln 1990); *Akadeemia* 7/1995: 1417–1420, 9/2005: 1925–1949, 10/2005: 2195–2208, 11/2005: 2385–2399, 12/2005: 2666–2706, 2/2011: 299–325; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 32–33 jm (Trt 2001 [1996–97]); *Artikleid ja arhivaale*. 2. 43–50 (Tln 1999); *200 aastat eesti keele ülikooliõpet*. 127–138 (Trt 2003); *Emakeele Seltsi aastaraamat*. 51/2005. 288–303 (Tln 2006); *Kultuurisild üle Soome lahe*. 175 jm (Trt 2005); T. Hellat. *Luuraja aruanne KGB-le*. 67–68 jm (Tln 2006); *Emakeele Seltsi aastaraamat*. 52/2006. 197–213 (Tln 2007); M. Hiiemäe. *Sõnjalg jaaniööl*. 67–73 (Trt 2007); *Tuna* 4/2007: 52–68; *Torma album*. V. 35–39 (Tln 2007); H. Rausmaa. *Tuglase leek loidab*. 11, 44 (Tln 2008); O. Kurs. *Elusid ja eluruume*. 70–76 (Trt 2009).

Keuchel, Robert Gustav (5.8.1832 (vkj) Dīkeri, Liivimaa – 6.4.1910 (vkj) Riia), ajakirjanik, kirjanik. Mõisarentniku poeg. Õppis Riia kubermangugümnaasiumis 1842–51, TŪs arstiteadust ja ajalugu 1851–54 ja 1857–61. Vahepeal töötas koduõpetajana Pihkva kubermangus Staraja Russas 1854–57; koduõpetaja parun Wolff'i juures 1861–63, saatis teda reisidel Šveitsis, Lõuna-Prantsusmaal ja Saksamaal. Eichenheimi parandusmaja direktor Riia lähedal 1875–83. Elas literaadina Berliinis 1883–87, oli õpetaja Viljandi maagümnaasiumis 1887–90. Alates 1890 elas taas Riias.

Tegi kaastööd ajalehele *Rigasche Zeitung* 1863–66. Oli päevalehe *Zeitung für Stadt und Land* (Riia) asutaja 1866 (koos **G. Berkholziga**) ja toimetaja 1866–76. Toimetas kultuurikuukirja *Baltische Monatschrift* (Riia) 1877–78. Oli päevalehe *Düna-Zeitung* (Riia) kaastoimetaja 1890–1907. Liberaalne, ühiskondliku suunitlusega poliitik, kellele olid tähtsad haridusküsimused.

T: „Der alte und der neue Glaube“ (Berliin 1884), „Der Liberalismus in Kirche und Schule“ (Berliin 1884); „Goethes Religiön und Goethes Faust“ (Riia 1898); reisijuht „Illustrierter Führer durch Riga“ (Riia 1901, vähemalt 4 tr; kaasautor); tõlketeosed vene keelest (I. Gontšarov, L. Tolstoi).

A: AA1; DBBL: 371-372; BBLd; *Baltische Monatschrift* Bd 26 (1879): 313–314; *Düna-Zeitung* 174/1902, *Rigasche Zeitung* 18.5.1911: 5–6; *Kalender des deutschen Vereins in Livland*. 1911: 70–75 (Riia 1910).

Kider, Karl Mihkli p (ps Redik Soar; 13./1.4.1882 Kiriku küla, Kogula vald, Saaremaa – 27.3.1946 Kodosoo, Harjumaa), ajakirjanik, talunik, kooliõpetaja. Vabadiku poeg. Lõpetas Kuressaare linnakooli 1901, õppis pedagoogikakursustel Valgas 1904 ja Haapsalus 1906, omandas algkooliõpetaja kutse. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–17. Töötas Kuressaare postkontoris ja renteis 1901–03, juhutöödel Peterburis ja Valgas 1903–06, võttis osa 1905. a revolutsioonist. Oli kooliõpetaja Läänemaal 1906–07, Kaukaasia ja Krimmi eesti asundustes 1907–11, Põltsamaal ja Viljandis 1912–13. Eesti sõjaväelaste ülemkomitee liige

1917, võttis osa Eesti rahvusväeosade organiseerimisest. Oli Eesti Ajutise Valitsuse emissar Saaremaal. Arreteeriti Saksa okupatsioonivõimude poolt 18.9.1918, vabastati 11.1918. Põllutööministeeriumi ametnik 1919–22. Pidas asundustalu Harjumaal Rummus 1926–46. Eesti Ühistegelise Liidu instruktor 1930–36, pidas koolides loenguid. Saksa okupatsiooni ajal oli 1942–44 algkooliõpetaja Kodasool.

Gümnaasiumis õppides osales kirjandusringis, mis andis välja käsikirjalist õpilasajakirja *Nooreestlane* (Kuressaare 1901–05), oli selle väljaande tegevtoimetaja 1902, avaldas seal luuletusi 1901–04. Töötas ajakirjanikuna kümnekond aastat. Oli ajalehe *Tartu Päevaleht* toimetuse liige 1913–15. Eesti sõjaväelaste ülemkomitee ajalehe *Eesti Sõjamees* vastutav toimetaja 8.–12.1917. Saksa okupatsiooni ajal oli ajalehe *Tallinna Päevaleht* toimetuse liige 1918. Vastutav toimetaja kohalikus ajalehes *Vaba Saaremaa* (Kuressaare) 1.–3.1919, seejärel ajalehe *Meie Maa* (Kuressaare) üks asutajaid ja esimene vastutav toimetaja 4.–9.1919; hiljem vastutav toimetaja Tööerakonna ajalehes *Võrumaa* (Võru) 1922–23 ja majandusnädalalehes *Ühistegelised Uudised* 1923–26. Avaldas ajakirjanduses artikleid, lühiproosat ja reisikirju, neid ilmus mh ajakirjades *Agu* 1922–23, *Looming* (Trt) 1924. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd ajalehele *Maa Sõna*. EAL liige 1922–27.

T: proosakogu “Esimesilt päivilt” (Trt 1921; LR 14–16/1975), paar näidendit, lühijutte; loengutekogumik „Vestlusi ühistegevusest“ (Tln 1934).

A: ÕT I: 48; EAT; SKTA; EE; EEtK; EKrL; EKoBL; EKL; SK; Aule; ISIK; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 335–336 (Tln 1927); *Vaba Maa* 26.6.1932: 5; F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi*. 226 (Tln 2010 [1933]); *Meie Maa* 5.4.1939: 4, 2.4.2009: 4; *Saaremaa raamat*. 176 (Toronto 1962); *Keel ja Kirjandus* 7/1963: 419, 6/1972: 331–345, 7/1972: 390–402; A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 224 jm (Tln 1970); *Kommunismiehitaja* 5.11.1974: 3–4, 27.5.1975: 3; *Haapsalu läbi aegade ja inimeste*. 41 (Tln 1979); *Looming* 4/1982: 573–575; *Sirp ja Vasar* 16.4.1982: 5; *Võrumaa ja võrulased*. 102 (Tln 1986); *Saaremaa*. 1: 227, 247–248 (Tln 2002); A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 256 (Tln 2003); *Akadeemia* 5/2018: 908; ERA.56.1.118; ERA.58.5.1256; ERA.3653.2.5421.

Kienitz, Oskar Carl (Karl) Ernst Johann Jakob Ernsti p (12.12./30.11.1815 Celmenieki, Kuramaa – 29./17.1.1859 Trt), pedagoog. Vaimuliku poeg. Õppis koduõpetaja käe all, TÜs usuteadust 1835–40. Töötas koduõpetajana ja kasvatajana Pihkvas ning Liivi- ja Kuramaa mõisates, tegeldes ühtlasi ajaloo ning Hegeli filosoofiaga. Oli erakooli juhataja Liivimaal Limbažis 1851–54, seejärel elas kuni surmani Trt-s.

Avaldas nädalakirjas *Das Inland* (Trt) kirjutisi ajaloo, ajaloofilosoofia ja kirjandusloo alal (mh kirjanduskriitikat), luulet ja näidendeid 1834–58. Töötas *Das Inlandi* toimetaja ja väljaandjana pool aastat 1858–59.

T: „Vierundzwanzig Bücher der Geschichte Livlands“ I–II (Trt 1847 – Riia 1849), „Die Schlachten bei Maholm und Pleskow“ (Riia 1849); tragöödia „Die Braut von Korinth“ (Jelgava, Trt 1843).

A: AA1; Redlich; Gottzmann & Hörner; EEVA; ISIK; Karl Alt und Oscar Kienietz. – *Das Inland* nr 9–10, 2.3.1859: 153–161, 9.3.1859: 192–197.

Kigaste, Edgar Ernst Johani poeg (–1923 Ruubel; 5.1.1901/23.12.1900 Päre vald, Viljandimaa – 5.3.1983 Stockholm), ametnik. Taluperemehe poeg. Õppis Viljandis Kamseni kaubanduskoolis 1914–18, Viljandi ühiskommertskoolis 1920–22, TÜs kaubandust 1922–28. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919–20. Viljandi linnavalitsuse asjaajaja 5.–8.1920. Oli Asunikkude, Riigirentnikkude ja Väikepõllupidajate Koondise peasekretär 1929–32, J. Laidoneri valimiskampaania peatoimkonna ametnik 1933–34; Riigihoiukassa asjaajaja-direktor 1.1939–8.1940. Tegutses poliitikas, Isamaaliidu üks asutajaid 1935. Taluomanik Kirepi vallas Tartumaal. Varjas end Nõukogude võimude eest

1941. Saksa okupatsiooni ajal rändas 1941–44 talust tallu, koostades Nõukogude võimude poolt küüditatute nimekirja. Sept 1944 põgenes Rootsi, töötas Rootsi riiklikus hoiukassas 1944–47, seejärel Rootsi Geograafia Instituudis kuni pensioneerumiseni.

Põllumeeste, asunike ja väikemaapidajate ajalehe *Maaleht* kaastöötaja 1930. aastate esimesel poolel, kohaliku väljaande *Pärnu Maaleht* väljaandja (1931–32, ilmus 66 nr). Viljandi kirjastusühisuse Sakala esimees 1933–34. Riikliku propagandatalituse infoosakonna kaastöötaja, üldosakonna juhataja, nõunik 1935–37, juhataja (ministri õigustes) 10.1937–1.1939. Kroonikafilme valmistanud riikliku sihtasutuse Eesti Kultuurfilm juhatuse esimees 1936–40.

A: EAT; AA3; *Vaba Maa* 17.3.1936: 8; *Uus Eesti* 13.6.1936: 2, 6.2.1937: 9, 17.11.1937: 4, 16.3.1940: 4; *Postimees* 3.2.1939: 2; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 366 (Trt 2015 [1950]); I. Raamot. *Mälestused*. 273–275 jm (Tln 2013 [1973]); K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 83, 89–90 jm (Stockholm 1974); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 74–76 jm (Stockholm 1976); *Eesti Päevaleht* 12.3.1983: 7; S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 106 (Toronto 1985); I. Raamot. *Mälestused*. 273–275, 303–305, 435–437 jm (Tln 2013 [1991]); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 2. 21 (Stockholm 1997); *Sakala kalender 2002*. 117–121 (Viljandi 2001); *Akadeemia* 5/2004: 1185, 8/2004: 1864; *Tuna* 3/2005: 50–53; *Sakala* 29.3.2008: 11; *Pärnu Postimees* 25.9.2008: 9; I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 202 (Trt 2014); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 554 (Trt 2018); L. Vaan (2005). Propagandatalitus Eesti Vabariigis autoritaarsel ajajärgul. 29, 31, 114 (TÜ Eesti ajaloo õppetooli magistr töö; käsikiri DSpace's); EAA.2100.1.4945; EKLA F169 M285:6 leht 4; ERA.31.5.1068; ERA.1790.1.2736.

Kiik, Juho Mihkli/Mihhaili p (4.6.1915 Abja vald, Pärnumaa – 2.4.1989 Tln), ... Ehitustöölise poeg. Õppis Pornuse algkoolis 1924–30, Haridussõprade seltsi kodukeskkoolis 1932–36, Tln keeltekoolis 1940–41, TPIs majandust 1949–50 (ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1938–39. Juhutöölise metsa-, sadama-, doki-, ehitus-, kontori- ja maalritöödel 1930–35, Sindi tekstiilivabriku kirjutaja, tööline 1935–38. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli maatöölise a/ü organisaator 7.–8.1940. Arreteeriti Saksa võimude poolt 1.9.1941, oli Tln koonduslaagris 9.1941–9.1943 (süüks kommunistlik tegevus), vabastati viletsa tervise tõttu, seejärel töötas käsiladujana Sõnavara trükikojas Tln-s 1943–44. Mobiliseeriti Saksa armeesse 2.1944, deserteerus 8.1944. Tervishoiutöölise a/ü vabariikliku komitee kultuurosakonna juhataja 1946. Tln kontrollmööteriistade tehase ekspeditsioonijaoskonna meister 1950–68, Tln lihakombinaadi transportiülem 1968–70, Liviko varustusosakonna ülem 1970–79, Tln karastusjookide tehase varustusosakonna ekspediitor 1981–?. NLKP liige alates 1966.

Reporter Tln päevalehtedes Pärnu kõrvallehtedes *Vaba Maa Pärnu väljaanne* 1938, *Pärnu Päevaleht* ja *Uus Eesti Pärnu Uudised* 1938–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas ajalehes *Pärnu Rahva Hääl* (1940), oli ajalehe *Tööraha Hääl* (Pärnu) vastutav sekretär 1940, ringhäälingu päevauudiste osakonna vastutav sekretär 1940–41. Pärast sõda töötas ajalehtedes *Päevauudised* (9.–10.1944, ilmus 8 nr) ja *Rahva Hääl* 1944, oli raadio päevauudiste osakonna toimetaja 1944–45, ametiühingute ajakirja *Eesti Tööline* vastutava toimetaja asetäitja 1945–46, päevalehe *Rahva Hääl* põllumajandusosakonna kirjanduslik kaastöölise 1946–47, infoosakonna kirjanduslik kaastöölise 1947–49.

A: ERA.5078.1.40363; ERA.R-64.1.380; ERAF.7SM.1.33498; ERAF.31.1.1028; ERAF.136SM.1.41328; ERAF.672.90.113; ERAF.9505.4.21 leht 89–107.

Kiin, Aleksander Julius Hansu p (29./16.10.1900 Tln – 5.10.1969 ENSV), ametnik. Õppis Olustvere põllutöökoolis. Järva maavalitsuse liige 1930–36. Rajas asundustalu Prääma asundusse Vätsa vallas Järvamaal. Mõisteti 3.1939 üheks aastaks vangi (süüks maavalitsuse

raha omastamine, valedokumentide koostamine), sai presidendilt armu 9.1939. Saksa okupatsiooni ajal oli Prääma talu juhataja. Paide linnuvabriku direktor ....

Ajalehe *Järva Teataja* (Paide) üks asutajaid ja esimene tegevtoimetaja 1925–30.

A: *Järva Teataja* 2.1.1936: 1, 7, 21.10.1936: 8, 28.10.1936: 1, 18.5.1938: 9, 2.6.2012: 6; *Päevaleht* 17.5.1938: 6, 12.7.1938: 4, 8.3.1939: 4, 17.3.1939: 8.

Kikaion, Johan-Aleksander (ka Kikajon; Иван Фомич Кикайон; 24.9.1861 (vkj) Oidrema küla, Läänemaa – 27.2.1947 Tln), ametnik. Talunike poeg. Lõpetas kihelkonnakooli, sooritas madalama astme ametniku eksami Tln Nikolai gümnaasiumis 1893. Kutsuti armeeteenistusse 1882, teenis kirjutajana Tln sõjaväeülema kantseleis 1883–86, seejärel ametnik Eestimaa üldhoolekande kolleegiumis 1886–95. Viidi üle Eestimaa kubernerite kantselei teenistusse, kus mh oli kubermangu trükikoja ülevaataja 1899, 1911–12, ajalehelaua ülem ja ajalehe *Эстляндские губернские ведомости* (Tln) toimetaja 1901–17. Pärast veebruarirevolutsiooni 1917 töötas Eestimaa kubermangukomissari kantseleis.

A: EAA.30.13.319.

Kikson, Hugo Bernhard Madise p (18./6.7.1898 Halinga vald, Pärnumaa – mitte enne 1941), ajakirjanik. Vallakirjutaja poeg. Õppis Pärnu Aleksandri gümnaasiumis, Orenburgi kubermangus Troitski gümnaasiumis 1917–18, Tomski ülikoolis arstiteadust 1918 (ei lõpetanud), TÜs õigusteadust 1920–24 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Tuli tagasi Eestisse 1918. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (ESDTP nimekirjas). Alates 1932 elatas end juhutöödega, tegutses kaubaagendina, vahendajana jms. Mõisteti 1935 tingimisi neljaks kuuks vangi liigkasuvõtmise eest. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 27.9.1940, süüdistati valuuta- ja väärtasjadega spekulatsioonides 1935–40 (§59-12). Perelegendi kohaselt olevat 1944 põgenenud Rootsi.

Alates 1916–17 tegi ajalehtedele kaastööd (peamiselt saatis sõnumeid). Siberis elades oli kahe kohaliku vene lehe toimetuse liige Troitskis, seejärel ajalehe *Голос трудового народа* (Kamen, Altai kubermang) vastutav ja tegevtoimetaja. Päevalehe *Sotsiaaldemokraat* kohaliku väljaande *Sotsiaaldemokraat. Pärnu väljaanne* üks asutajaid ja vastutav toimetaja (3.–6.1919, ilmus 62 nr), *Sotsiaaldemokraadi* toimetuse liige Tln-s 1919–20. Päevalehe *Tallinna Teataja* toimetuse liige 1921; ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige, parlamendiosakonna toimetaja 1921–28. Seejärel vabakutseline ajakirjanik 1928–32, tegi kaastööd ja korjas kuulutusi ajalehtedele *Vaba Maa*, *Sakala* (Viljandi) jt. EAL üks asutajaid, ajutise juhatuse liige 1919, liige 1919–32, toetajaliige 1933–34.

A: ÕT I: 48; EAT; AA3; VjV; *Päevaleht* 3.11.1934: 5; *Uudisleht* 28.3.1935: 5; *Akadeemia* 1/2003: 218, 8/2004: 1864; *Postimees* 23.3.2009; *Keel ja Kirjandus* 12/2009: 928; Geni; EAA.2100.1.4968; ERAF.16sm.1.497.

Kilimit, Edgar (ka Kilimet; .....), vaimulik. Õppis Eesti Baptisti Jutlustajate Seminaris 1922–25, seejärel Rawdoni baptistiseminaris Leedsis (Inglismaa). Jutlustaja Tln-s, Eesti Baptisti Usuteaduse Seminari õpejõud 1931–....

Tegi 1920. aastatel kaastööd baptistide ajakirjale *Teekäija*, hiljem toimetas baptistide ajakirju: oli lasteajakirja *Väikesed Tähed* tegevtoimetaja 1931–38, noorteajakirja *Elukevade* (Tln, Trt) tegevtoimetaja 1934–38 ja vastutav toimetaja 1935–39, pühapäevakoolide aasta-ajakirja *Jõulu Tähed* (Kuressaare, Tln) tegevtoimetaja 1934–37. *Väikesed Tähed* pühendas põhitähelepanu pühapäevakoolitööle, *Elukevade* oli eelkõige vaimulik kirjandus- ja kultuuriajakiri.

T: kogumik „40 aastat Suure Meistri jälgedes. 1898–1938“ (Tln 1938; koost).

A: R. Kaups. *50 aastat apostlite radadel*. 51, 159, 173, 179, 182, 184 jm (Keila 1934); *Religion in Eastern Europe* 3/2006 (vol XXVI): 25; *Osaduses kasvanud*. 69, 71 (Tln 2009); *Usuteaduslik Ajakiri* 2/2013: 81–82; E. Post (1990). Eestikeelne vaimulik ajakirjandus Eesti

Vabariigis aastatel 1918–1940. 68–70 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); T. Pilli (1996). Eesti baptistid ja nende teoloogilise mõtte kajastumine ajakirjas „Teekäija“ kuni 1940. (TÜ ajaloolise usuteaduse õppetooli magistratöö; käsikiri TÜR).

King, Nikolai (10.8./28.7.1900 Pärnu – 9.9.1973 Melbourne, Austraalia), piimandusteadlane, biokeemik. Ehitusmeistri poeg. Lõpetas Pärnu Aleksandri gümnaasiumi 1918, õppis TÜs keemiat 1920–25, *mag chem* 1926. Piimasaaduste väljaveo kontrolljaama keemik, abijuhataja 1926–36, Õisu piimandusinstituudi katsejaama juhataja 1937–41, Õisu piimandusinstituudi asedirektor 1941–44, samuti TTÜ biokeemiaprofessor 1941–44. Põgenes 1944 Saksamaale, oli piimanduse ja kolloidkeemia professor Balti ülikoolis (Pinneberg) 1945–46. Jätkas erialast uurimistööd teadurina Baieris ja Hollandis 1946–47, Rootsisis 1947–51, seejärel Melbourne'is Austraalia liidu teadusliku ja tööstusliku uurimise asutuse piimandusosakonnas 1951–65. Külalisprofessor Illinoisi, Iowa, Michigani ja Ohio osariigi ülikoolides 1962. Tema uurimistulemused on leidnud üldist rakendamist piimatööstuses.

Kuukirja *Piimandus* vastutav toimetaja 1938–40, avaldas erialaartikleid ka ajakirjades *Keemia Teated* (1932–37), *Svenska mejeritidningen* (Malmö, Åkarp, Karlskrona), *Netherlands Milk and Dairy Journal* (Wageningen), *Milchwirtschaftliche Forschungen* (Berliin) jt.

T: monograafia „The milk fat globule membrane and some associated phenomena“ (Inglismaa 1955; vene k 1956; ilmunud ka saksa k), sadakond teaduspublikatsiooni.

A: ENE; ETeadVK; PPG: 250; E(N)E; BÜ: 231; AA3; TTÜ BL; EE14; ETeadBL; Lään; VEPER; *Eesti Teataja* 12.8.1950: 6, 12.5.1951: 1; *Välis-Eesti* 13.8.1950: 7; *Meie Kodu* 3.10.1973: 2; *Vabade Eestlaste Põllumajandusliit. Aastaraamat*. XVI: 38–41 (Stockholm 1978; sisaldab valikbibliograafiat); *Vabade Eestlaste Põllumajandusliit. Aastaraamat*. XVII: 50–51 (Stockholm 1980); *Agraarteadus* 3/1990: 379, 3/1994: 348–349, 3/2000: 261; *Balti Ülikool Saksamaal 1945–1949*. 188 jm (Toronto 1991); *Eestlased Austraalias II ja Uus-Meremaal*. 290 (Melbourne 1993); *Õisu Tehnikum* 75. 8–9 (Trt 1997); *Eesti piimandusteadlane Jaan Klaar. Hapendatud piimatooted*. 53–56 (Trt 1999); *Teaduslik-praktiline konverents LPT 40...* 26–29 (Trt 2000); *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 637 (Tln 2006); *Eesti Loodus* 4/2008: 39.

Kingissepp, Viktor (ps G. I. Wenger; G. I. Wing; Inger jpt; 24./12.3.1888 Kaarma-Suure vald, Saaremaa – 3./4.5.1922 Tln), poliitikategelane, publitsist. Sepa poeg. Õppis Kuressaares gümnaasiumis 1898–1906, Peterburi > Petrogradi ülikoolis loodusteadusi 1906–08 (heideti ülikoolist välja revolutsioonilise tegevuse eest), romaani-germaani keeli 1910 (ei lõpetanud) ja õigusteadust 1911–14 (oli asumisel Tveris ja Kaasanis 1914–16, lõpueksamid tegi 1916–17). VSDTP liige alates 1906. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1916–17. Juunis 1917 tuli Eestisse, võttis aktiivselt osa nõukogude võimu kehtestamisest, kuulus Eestimaa Nõukogude Täitevkomiteesse alates 11.1917, korraldas Eesti Ajutise Maanõukogu laialisaatmise 11.1917. Veebr 1918 põgenes Nõukogude Venemaale, oli Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liige 1918, töötas Revolutsioonilise tribunali juurdlusosakonnas ja Ülevenemaalise Erakorralise Komisjoni uurijana, oli Tšekaa (riikliku julgeolekuasutuse) üks asutajaid. Alates 10.1918 elas illegaalselt Eestis, oli Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu siseasjade valitsuse juhataja 11.1918–6.1919, seejärel juhtis bolševistlikku liikumist Eestis, mh korraldas salatrükikodade asutamist ja bolševistliku ajakirjanduse väljaandmist, juhtis kommunistliku töölisrühma tegevust Riigikogus (kirjutas neile sõnavõttude tekstid). Arreteeriti Eesti võimude poolt 3.5.1922, mõisteti sõjavälikohtus surma ja hukati.

K. oli terava keele ja sapise sulega publitsist. Avaldas artikleid bolševistlikus ajalehes *Kiir* > *Narva Kiir* > *Rahvaleht* > *Töö Hääl* > *Töö Kiir* (Narva 1912–14), oli toimetuse üks üldjuhte. Tegi kaastööd bolševistlikule päevalehele *Правда* ja selle järglastele (Peterburi 1912–14,

sulgemiste tõttu ilmus ajaleht kaheksa nime all). Oli esimese eesti spordiajakirja *Jõu-Ilm* abitoimetaja, korrektor ja tõlkija (Peterburi 1914, ilmus 4 nr). Hiljem oli juhtiv publitsist paljudes bolševistlikes väljaannetes, sh päevaleht *Kiir* > *Tööline* (1917–18), EKP illegaalne ajaleht *Kommunist* (Petrograd, Tln) 1918–22, ajalehed *Edasi* (Trt 1917–19), *Maatamees* (1917–18), *Tallinna Tööline* (1922; oli ka selle kolleegiumi liige), ajakirjad *Töö Hääl* (1919), *Rõhutute Hääl* (1920–21) > *Töö* 1921–22 (oli ka selle salajane toimetaja), *Noor Tööline* 1922, *Poliitika ja taktika ajakiri* (1922) jm.

T: brošüürid „Kellele iseseisvus, kellele ike“ (Petrograd 1918; Tln 1946; 1988), „Iseseisvuse ikke all“ (Peterburi 1920; Tln 1953), artiklikogumikud „Võitlus Ameerika-Inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu“ (Tln 1953) ja „Kultuuriküsimustest“ (Tln 1954), „Teosed“ I–II (Tln 1987–88).

A: EBL; EE; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; SÜG; VjV; EE14; SK; ISIK; E. Laaman. *Eesti lahkumine Vene riigist*. 73–74, 111 jm (Tln 1920); *Vaba Maa* 4.5.1922: 3–4, 5.5.1922: 3–4; *Päevaleht* 4.5.1922: 3, 5.5.1922: 3, 19.3.1933: 5, 20.3.1933: 5; *Klassivõitlus* 4–6/1922: 3–20; M. Lepp. *1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus*. 113, 244 (Tln 2010 [1922–27]); H. Pöögelmann. *Viktor Kingissepp*. (Peterburi 1923); *Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt*. 92–94, 322–323 jm (Tln 1927); E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 34–35 (Trt 1934); *Uue Ilma juubeli album 1909–1934*. 39–41 (New York 1934); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 109–111, 202–203 (Tln 2010 [1936, 1964]); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 276–277 (Trt 1936); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 267–268, 486 jm (Trt 1938); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 303 (Trt 2008 [1940]); *Rahvakalender 1941*. 104–105 (Tln 1940); *Rahva Hääl* 4.5.1941: 4, 1.2.1967: 2; *Ajaloo Ajakiri* 3/1941: 175–176; J. Sepp [= D. Rudnev], A. Gronski. *Viktor Kingissepp*. (Tln 1946); V. Kingissepp. *Kellele iseseisvus, kellele ike*. xi–xvi (Tln 1946); *Postimees* 4.5.1947: 2; *Looming* 11/1950: 1300–1302; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 205 (Vadstena 1950); J. Saat. *Viktor Kingissepp – Lenini ja Stalini ideede lipukandja Eestis*. (Tln 1952); *Noorte Hääl* 4.5.1952: 2; V. Kingissepp. *Iseseisvuse ikke all*. 201–208 (Tln 1953); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 49, 99, 137 jm (Tln 1991 [1953]); V. Kingissepp. *Kultuuriküsimustest*. 75–81 (Tln 1954); *Edasi* 5.5.1954: 2, 24.3.1988: 1, 6; *Nõukogude võimu eest*. 32–33, 82, 118, 132 jm (Tln 1957); *Nõukogude Naine* 9/1957: 2–3, 10/1957: 12–13, 11/1957: 5–6, 12/1957: 11–12; A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 207 jm (Tln 2010 [1961]); O. Rästas. *Põrandaalused*. (Tln 1961); *Eesliinil*. 73, 90, 107, 110–113, 120–121, 146–148, 173 jm (Tln 1962); E. Laul. *Eesti töölisajakirjanduse ajaloost*. 117–119, 132–133 jm (Tln 1962); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 280 (Lund 1962); D. Rudnev. *Leninlik „Pravda“ ja töölisliikumine Eestis*. 73, 87, 98, 107–108, 119–122 jm (Tln 1962); *Revolutsiooni lipukandjad*. I: 66–73 (Tln 1962); *Keel ja Kirjandus* 5/1962: 269–271, 7/1963: 423; *Elukutse – riigikukutaja. Mälestusi ja dokumente V. Kingissepast*. (Tln 1963); D. Rudnev. *Viktor Kingissepp Moskvas*. (Tln 1963); *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: 72–75, 92–93 jm (Tln 1963); *Kodumaa* 20.3.1963: 2, 27.3.1968: 5, 23.3.1988: 1–5; *Eesti Kommunist* 3/1963: 8–16, 11/1987: 30–36, 101–102; *Noorte Hääl* 22.3.1963: 2, 23.3.1963: 2, 24.3.1963: 2; *Võitleja* 1/1964: 7; *Koidikul*. 124–125 (Tln 1967); *Rahva Hääl* 1.2.1967: 2; *Rahvuslik Kontakt* 1/1968: 15–16; A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 236–237 jm (Tln 1970); D. Rudnev, S. Tsõbov. *Kõrgema tribunali uurija*. (Tln 1971); *Väliseestlase kalender 1972*. 100–103 (New York 1971); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 94 (Tln 1974); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis. Oktoober 1917 – märts 1918*. 20–21 jm (Tln 1975); *Kodumaa* 22.3.1978: 4; O. Pesti, K. Rikas. *Kingissepa rajooni ajaloo- ja kultuurimälestised*. 143–145 (Tln 1983); *Kompromiss on välistatud*. 10–22 (Tln 1984); *Eesti Kommunist* 11/1987: 30–36; *Aja Pulss* 20/1987: 10, 1/1988: 11–12, 2/1988: 7, 3/1988: 8–9, 5/1988: 2–4, 22/1990: 23; V. Kingissepp. *Kellele iseseisvus, kellele ike*. 7–17 (Tln 1988); A. Stein-Anvelt. *Valguses ja varjus*. 22–46 jm (Tln 1988); D. Rudnev. *Viktor Kingissepa elu*. (Tln 1988); A. Vahemetsa. *114 küsimust Viktor Kingissepale*. 5–7, 70 jm (Tln

1988); *Looming* 3/1988: 370–375; *100 aastat karskusliikumist Eestis*. 34–36 (Tln 1989); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 177–178 jm (Tln 1993); E. Sanden. *An Estonian Saga*. 68–70 (Cardiff 1996); *Acta Academiae Olympiquae Estoniae* 5: 73–82 (Trt 1997); *Luup* 28.4.1997: 58–59; *Eesti Spordimuuseumi ja Eesti Spordiajaloo Seltsi toimetised*. 2: 9 (Trt 1998); T. Pöld. *Mürgitud mees*. 40–44 (Tln 2000); *Tuna* 4/2000: 50–51, 2/2010: 89–90; *Akadeemia* 8/2003: 1784, 9/2003: 2026, 8/2004: 1864; *Meie Maa. Oma Saar* 10.10.2003: 2–3, 7.2.2004: 2; *Linnaleht*. Tallinn 20.5.2008: 3; *Riigikogu Toimetised* 19: 201–204 (Tln 2009); R. Rosenthal, M. Tamming. *Sõda pärast rahu*. 470 jm (Tln 2010); *Eesti Spordiajaloo Seltsi Teataja* 53: 11–12 (Trt 2010); *Eesti Ekspress* 12.5.2011: 30; L. Iher. *Gustav Suitsu jälil*. 96–97, 105 jm (Tln 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 197, 200 jm (Tln 2012); *Iseseisvusmanifest*. 203 jm (Trt 2014); H. Ojalo. *Punakütid*. 30–31 jm (Tln 2014); A. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 48 jm (Trt 2014); J. Valge. *Punased I*. 109–130 jm (Tln 2014); *Õhtuleht* 24.3.2014: 14; *Maaleht* 20.11.2014: 18; *Sirp* 16.6.2017: 5; E.-M. Talivee, K. Meiel, M. Niitra, P. Helme. *Just sellist Eestit*. [1921] (Tln 2018); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 60–61 jm (Trt 2018); V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 23–24 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERAF.247.55.101 leht 43.

Kink, Aleksander (ka Kenk; 4.12./22.11.1882 Arula vald, Tartumaa – 18.12.1937 Tln), insener. Taluperemehe poeg. Õppis Trt õpetajate seminaris 1899–1903, täiendas end iseõppijana, vabakuulaja Zürichi ülikoolis 1906–07, lõpetas Trt reaalkooli 1907 (eksternina), õppis Peterburi mäeinstituudis 1907–13, täiendas end Berliin-Charlottenburgi tehnikaülikoolis 1913–14. Kooliõpetaja Tarvastus 1903–06, töötas Saksamaal firmas AEG 1913–14, oli Petrogradi mäeinstituudi assistent 1914–15, Jekaterinburgi mäeinstituudi ehituskomisjoni liige 1915–16 ja professor 1916–17, Siemens-Schuckertwerke Petrogradi dünamovabriku insener, direktori abi, asedirektor 1914–16 ja 1917–20. Opteerus Eestisse 1920. Kaubandus-tööstusministri abi 1920–22, Riigi Turbatööstuse juhatuses esimees 1922–27, Tln tehnikumi õppejõud 1924–35. Laki- ja värvivabriku Pluto omanik 1927–37. Sügisel 1919 oli K. Eesti-Vene rahuläbirääkimiste üks algatajaid, kasutades ära oma sidemeid bolševike juhtidega. Kuulus Narva kose uurimise ja HEJ ehituse komisjoni, oli jaama projekti elektrilise osa üldjuht, mitme suure turbatööstuse asutamise algataja, Eesti elektrifitseerimise kava üks koostajaid. Eesti Inseneride Ühingu üks asutajaid, esimees 1921–32. Eesti Inseneride Ühingu kuukirja *Tehnika Ajakiri* > *Tehnika Ajakiri ja Auto* vastutav ja peatoimetaja 1930–34. Tegi kaastööd eesti ja vene ajakirjandusväljaannetele, sh ajakirjale *Eesti Majandus*.

T: „Meie jõumajanduse sihtjooned tulevikus“ (Tln 1920), „Tartu–Pihkva ja Narva veetee“ (Tln 1920).

A: TÕS: 307–308; EAT; EE; EMT; EBL tk; EEtK; TTÜ BL; EE14; ETeadBL; Arula kodulehekül (https://sites.google.com/site/arulakyla/inimeste-lood/); ISIK; *Tehnika Ajakiri* 12/1937: 302; *Uus Eesti* 5.1.1938: 5; M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 163–164 (Tln 1991 [1953]); A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 396 (Tln 2010 [1961]); *TPI Toimetised* 590: 79 (Tln 1984); *Tallinna Polütehnik* 25.12.1987: 3; *Insenerikultuur Eestis I*: 95–103 (Tln 1992); *Õhtuleht* 17.5.1998: ....; *Loodusmälestised. Harjumaa: Paldiski, Pakri poolsaar ja saared*. 4 (Tln 2000); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 170–171 (Tln 2001); *Lääne-Harju Ekspress* 30.11.2002: 7; *Nädaline* 27.2.2003: 8; *KesKus* 2/2003: 13; *Akadeemia* 7/2003: 1544–1545, 8/2004: 1864–1685; *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 30.1.2003: 3; *KesKus* 2/2003: 13; *Eesti Päevaleht* (Tln) 18.12.2013: 15; ERA.1.7.405; ERA.891.2.15085; ERA.4374.2.62.

Kink, Johan Eduard Jaani p (7.11./26.10.1895 Vana-Kariste vald, Pärnumaa – 13.1.1942

Solikamsk, ... oblast), ärimees, poliitikategelane. Väiketälu poeg. Algharidusega. 1910–15 seikles Ida-Siberis, elatas end juhutöödega, oli mustatööline, haiglateenija, madrus ja ahjukütja Amuuri laevadel, puutööline, kala- ja jahimees. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–17 ja Vabadussõjast (velsker). Pärnu vangla velsker 1920–21, Eesti Sotsialistliku Töölispartei asjaajaja 1921–23, „Ühenduse“ ärijuht 1923–25, Tln Töölisteatri juht .... 4 aastat...., hiljem Nõmme linnanõunik ja linnavalitsuse liige 1930–34. Riigikogu liige 1926–31 (ESTP nimekirjas), Pärnu maavolinik 1920–.... Munaekspordi direktor 193....–7.1941. Süüdistati ebaseaduslikes valuutatehingutes ja saadeti 12.1932 sisekaitseülema otsusel kaitseseisukorra piirkonnast (Tln-st) välja, mõisteti valuutatehingutes süüdi ja karistati rahatrahviga 1.1933, Riigikohus tühistas kohtuotsuse 9.1933, väljasaatmisotsus tühistati 1.1935. Tln Töölisteatri Ühingu üks asutajaid 1925 ja juhatuse liige. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 2.7.1941, süüks nõukogudevastane võitlus (Vabadussõjas) ja propaganda, seotus välismaa luurega (§58-10-13); suri vangilaagris enne kohtuotsuse langetamist. Ajakirjanikuna tegutses alates 1920. Oli sotsialistide ajalehe *Ühendus* väljaandja ja toimetuse liige 1923–27. EAL liige 1925–27.

A: ÕT IV: 103; VjV; OkM; *Töölisteatri kümme aastat*. 34 (Tln 1936); *Postimees* 9.2.1933: 3; L. Tormis. *Eesti teater 1920–1940*. 134–135, 167 (Tln 1978); ERA.14.2.27; ERA.70.2.473; ERA.852.1.3674; ERA.1356.2.309; ERA.1356.4.1028; ERAF.130SM.1.3356.

Kippar, A. (ka Kipper; .....

Päevalehe *Uusleht* (Narva) tegevtoimetaja 11.1914–6.1917.

A: *Jaan Anvelt*. 94 (Tln 1965); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 131 (Tln 1975); EAA.1221.1.325 leht 53.

Kippar, Julius Mihkli p (9.8.1894 (vkj) Toila küla, Voka vald, Virumaa – 1987 ENSV), kooliõpetaja. Metsavahi poeg. Õppis Narva linnakoolis, omandas kooliõpetaja kutse Narva gümnaasiumis 1912, õppis Peterburi semstvoõpetajate seminari peadgoogilistel kursustel 1912. Võttis osa I maailmasõjast 1916–17. Kestla algkooli juhataja 1912–13, Juuru ministeeriumikooli juhataja 1913–16. Veebr 1918 põgenes Nõukogude Venemaale, töötas rahvarahiduse komissariaadis. Aug 1918 tuli tagasi Eestisse ja arreteeriti Saksa võimude poolt, kahe kuu pärast põgenes. Arreteeriti Eesti võimude poolt 19.11.1918 (kahtlustati bolševistlikus tegevuses), vabastati süüdistust esitamata 9.1919. Põllutööline Toilas 1919–23. Vinni-Pajusti algkooli juhataja kt 1923, Viru-Jaagupi algkooli õpetaja 1923–29, Kiviloo algkooli/mittetäieliku keskkooli juhataja 1929–41, vallandati, karistati Saksa julgeolekupolitsei otsusel koonduslaagriga (tingimisi üheaastase katseajaga; süüks kommunistlik tegevus). Udriku algkooli juhataja 1941–44, Põima algkooli juhataja 1945–..., Jõhvi I keskkooli direktor 1953–59. EK(b)P liige alates 1952.

Töötas suvisel koolivaheajal ajalehe *Maleva* (Viljandi) toimetuses. Tegi kaastööd bolševistlikule ajalehele *Kiir* > *Narva Kiir* > *Rahvaleht* > *Töö Hääl* > *Töö Kiir* (Narva 1912–14), avaldas kohalikke sõnumeid, levitas ajalehte. Bolševistliku päevalehe *Kiir* > *Tööline* toimetuse liige (3.1917–2.1918), kirjutas peamiselt kultuurist ja haridusest, tegi tõlkeid.

T: mälestused *Kiirest* 1917–18 ERAs (ERAF.247.55.101).

A: ISIK; *Nõukogude võimu eest*. 125–131 (Tln 1957); EAA.1226.1.318 leht 69; ERA.56.2.270 leht 11; ERA.1108.10.517; ERA.2138.1.1; ERAF.11.2.45; ERAF.247.55.101; ERAF.4555.22.205; ERAF.9461.2.9; ERR arhiiv („50 aastat rivis“ ER 1967).

Kirdetsov, Georgi (ka Grigori; ps; kod.n Dvor(ž)etski; Георгий Львович Кирдецов (Двор(ж)ецкий), pr Grégoire Kirdetzoff, it Grigorij Kyrdetzow; ps И. Э. Фиц-Патрик; 1880. aastad Luuga – 1940?), ajakirjanik, ühiskonnategelane. Segaseisusest. Kõrgharidusega. Enne 1910. a elas Itaalias, võimalik, et oli sotsialistliku ajalehe *Avanti!* (Rooma) toimetuse liige.

Alates 1910 korrespondent Peterburi lehtedes *Биржевые ведомости* ja *Русская воля*, ajakirjades *Мир Божий*, *Вестник Европы*. I maailmasõja ajal oli ajalehe *Биржевые ведомости* korrespondent Kopenhaagenis. 1918 sõitis Eestisse, elas Tln-s kui inglise korrespondent I. E. Fitz-Patrick. Ajalehe *Свободная Россия* (Tln 8.–9.1919, ilmus 19 nr) tegevtoimetaja. Kui Eesti võimud selle lehe sulgesid, juhtis selle järglase, Loodevalitsuse häälekandja *Свобода России* (Tln) toimetust kuni detsembrini 1919. Oli nende lehtede juhtiv poliitiline autor, oma artiklites oli vastu nii bolševikele, monarhistidele kui vana korra uuendajatele. 1920. a alguses elas Helsingis, toimetab ajalehte *Рассвет* (1.–2.1920). Alates suvest 1921 elas Berliinis, oli päevalehe *Накануне* peatoimetaja 1922–23, propageeris rahulikku kooseksisteerimist kommunistidega (сменовеховство). Alates 10.1923 oli ajakirjandusosakonna juht NSVL saatkonnas Berliinis, alates 1924 pressiaatasee NSVL saatkonnas Roomas. 1920. aastate keskel naasis NSVLi, elas Moskvas, töötas välisasjade rahvakomissariaadis 1925–31, toimetades ajakirja *Международная жизнь* (Moskva), oli Suure Vene Nõukogude Entsüklopeedia toimetaja ja teaduslik kaastööline 1932–35. Arreteeriti NKVD poolt suvel 1935, suri vangistuses (Turuhanski krais või Kesk-Aasias).
T: mälestusteraamat “У ворот Петрограда (1919–1920)” (Berliin 1923).

A: *Литературное зарубежье России. Энциклопедический словарь*. 315–316 (Moskva 2006); *В жерновах революции. Российская интеллигенция между белыми и красными в пореволюционные годы. Сборник документов и материалов*. (Moskva 2008).

Kirp, Karl Bernhard Jaani poeg (ps Karl Kirde; Karolus; 25./12.8.1885 Valga – 4.5.1930 Trt), ametnik. Töölise poeg. Õppis Valga reaalkoolis 1911–14, Moskva kommertsinstituudis 1914–15 (ei lõpetanud), tegi gümnaasiumi lõpueksamid Trt Aleksandri gümnaasiumis 1915 (eksternina); õppis TÜs loodusteadusi 1915, arstiteadust 1915–18, õigusteadust 1920–24 (ei lõpetanud ühtki eriala). Valga maakonna komissariaadi asjaajaja 11.–12.1918, põllutöoministeeriumi maakorralduse peavalitsuse nooremstruktor 5.–8.1919, Valga linna ja maakonna komandandi abi 1919, Eesti–Läti piirikomisjoni liige 7.1919–8.1921, Eesti delegatsiooni sekretär Balti riikide konverentsil Bulduris 8.–9.1920, ühtlasi peaminister **J. Tõnissoni** erasekretär. Trt linnavalitsuse statistikabüroo juhataja. Eesti Asutava Kogu liige 1920 (Eesti Rahvaerakonna nimekirjas). Suri tuberkuloosi.

Kohaliku ajalehe *Rajalane* (Valga) üks asutajaid 1919. Päevalehe *Postimees* (Trt) toimetusesekretär 1920–22, välismajanduse ja -poliitika toimetaja 1921–22, seejärel kaastöötaja. Tegi kaastööd ka ajakirjale *Odamees* (Trt), Päevalehe naljalisale *Kratt* 1925–26, ajakirjale *Romaan* 1926, ajalehele *Esmaspäev* 1929.

T: mõned tõlketeosed läti keelest (1929–31); „Esimene Tartu ja Lõuna-Eesti kaubandus-tööstus-aadressraamat 1922“ (Tln 1922; kaaskoost).

A: AA2; AA3; VjV; ISIK; *Postimees* 6.5.1930: 5, 17.6.1937: 3; *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 3; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 112–113, 115, 132, 186, 188 (Tln 2010 [1936, 1964]); *Akadeemia* 11/1993: 2454–2455, 10/2003: 2268, 8/2004: 1865; A. Duvin. *Valga linna kroonikaraamat*. I: 54, 56 (Valga 2005); *Tuna* 1/2006: 122; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 216, 396 (Trt 2008); *Valgamaa aastaraamat 2010*. 15 (Valga 2011); EAA.402.1.12228; ERA.31.5.1070; ERA.58.5.1286; ERA.957.8.1743.

Kirp, Raimond-Silver Johann/Juhan-Roberti p (17./4.3.1917 Võru – 15.7.1941 Trt), ajakirjanik. Trükitöölise poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis, Trt õhtugümnaasiumis 1934–36, TÜs > TRÜs metsandust 1936–39 ja õigusteadust 1939–41 (vaheaegadega, ei lõpetanud kumbagi eriala). Sõjaväeteenistuses 1937–38. Eesti Kirjanike Liidu kantseleiametnik 1936–37. Hukkus Trt lahingute ajal.

Päevalehe *Postimees* > *Tartu Kommunist* > *Postimees* (Trt) reporter 1939–41.

A: AA3; *Postimees* 23.7.1941: 1, 4.10.1941: 4; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus*

kolmnurgas. Läbi varemete. 240, 306–307 (Tln 2010 [1974]); H. Prunsvelt. *Sõjasurmad aastatel 1939/1945.* 26 (Tln 2013); EAA.2100.1.5092; ERA.3224.1.536; ERA.495.7.1856.

Kirsell, Mats (8.2./27.1.1841 Loodi vald, Viljandimaa – 18./5.3.1907 Jämejala, Viljandimaa), kooliõpetaja, literaat. Talurentnike poeg. Õppis Paistu kihelkonnakoolis 1855–57. Kooliõpetaja Paistus 1858–60 ja Viljandis 1860–90, sh Viljandi kihelkonnakooli juhataja 1862–90. Kuna esitas 1887 koos kuue kolleegiga venestusvastase palvekirja, sunniti ametist lahkuma. Töötas edasi kirikuorganistina Viljandis. Viljandi lauluseltsi “Koit” asutajaliige 1869, esimene esimees ja koorijuht; EKmSi asutajaliige. Elu lõpul nõdrameelne, suri vaimuhaiglas.

Tegi kaastööd nädalalehele *Sakala* (Viljandi), avaldades peamiselt tõlkeid ja mugandusi. Oli ka nädalalehe *Eesti Postimees* (Trt) kirjasaatja.

T: 14 mugandatud rahvaraamatut saksa keelest (1862–84), sh „Kannatlikko Hirlanda luggu“ (Trt 1862), „Willem Tell. Üks historialik jutustamine“ (Trt 1876), „Gustaw Waasa ehk Kuningas ja talupoeg“ (Trt 1884).

A: EBL; ENE; EKBL; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; EEVA; ISIK; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani.* 423–424 (Trt 1898); M. Kampmann. *Eesti vanem ilukirjandus.* 139–142 (Trt 1908); *Keel ja Kirjandus* 10/1960: 605–611; A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat.* 290–291 jm (Tln 1966); EKA II: 186–187 (Tln 1966); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed.* 69–71 (Tln 1971); C. R. Jakobsoni „*Sakala*“ ja eesti ajakirjanduse teed. 19 (Tln 1979); *Eesti pedagoogika ja kool.* XLVII: 27–33 (Tln 1995).

Kisa, Peeter (ka Kissa; arvatavasti 1853 Saarde kihelkond, Pärnumaa – ?). Taluperemehe poeg.

Nädalalehe *Perno Postimees* tegevtoimetaja 1.–8.1882. Avaldas tähelepanuväärselt sisukaid rahvuslik-demokraatlikke juhtkirju (EKmS toetuseks, korporatsiooni “Vironia” loomise poolt, baltisaksa ajakirjanduse vastu, kohalikel teemadel jms). See viis ta ilmsesse vastuollu lehe väljaandja **A. Bormiga**.

A: *Keel ja Kirjandus* 4/1986: 223–224; *Eesti ajakirjanduse...* 156 (Trt, Tln 1994); *Pärnu Postimees* 10.4.2007: 15.

Kisseljov, Aleksandr (ka Kisselev; Griep-Kiseljev; Александр Николаевич Киселев (Грип-Киселев); 7.10.1909 Kamenka, Tveri kubermang – 2./3.10.2001 Moskva), õigeusu vaimulik, ülempreester (1941). Riigiteenistuja poeg, ema aadli päritolu. Asus Eestisse 1918. Lõpetas Tln-s gümnaasiumi, tegi preestrieksami Riia vaimulikus seminaris 1933. Narva Jaanlinna Jumalaema Üinumise koguduse preester 1934–38, Tln Kopli Nikolai koguduse preester 1938–40. Kevadel 1940 lahkus koos baltisakslastega Saksamaale, teenis Berliinis Püha Vladimiri koguduse eestseisja abilisena 1940–44, oli kindral Vlassovi armee polguvaimulik 1944–45. Sõja lõppedes asus Münchenisse, teenis preestrina, oli heategevusühingu “Милосердый Самарянин” asutaja ja juht. 1949 emigreerus USAsse, oli New Yorgi Püha Serafimi koguduse asutaja ja esipreester 1951–78, Novo-Diveevo kloostri (Nanuet, New Yorgi osariik) koguduse eestseisja 1978–91. Seejärel pöördus tagasi Venemaale, elas surmani Donskoi kloostri Moskvas.

Osales aktiivselt Vene Üliõpilaste Kristlikus Liikumises (PCXD) ja selle väljaannete kirjastamises. Oli Narva Uspenski koguduse misjoniringi ajalehe *Миссионерские заметки* toimetaja-väljaandja 1934–40, Vene Üliõpilaste Kristliku Liikumise ajalehe *Путь жизни* (Narva) toimetaja-väljaandja 1935, ajakirja *Вестник Русского Студенческого Христианского Движения* (Saksamaa) üks asutajaid ja toimetaja 1949, ajakirja *Русское Возрождение* (Pariis, Moskva, New York) üks asutajaid ja toimetaja 1978.

T: mälestused “Жизненный путь протопресвитера Александра Киселева”

(<http://protopresviter.narod.ru/AKISELEV.htm>); raamatud “Чудотворные иконы Божьей Матери в русской истории” (New York 1976; Moskva 1992), “Облик генерала А. А. Власова” (New York 1976), “... Память их в род и род” (New York 1981), “Пути России” (New York 1990).

A: *Русское слово* 27.6.1933: 2; *Таллиннский русский голос* 28.5.1933: 3; *Meie Tee* 9–10/1959: 156; *Вышгород* 3-4/2004: 61–67; *Русские в Северной Америке. Биографический словарь*. 251 (Hamden, San Francisco, Peterburi 2005); *Narva Muuseumi toimetised*. 4: 113–114 (Narva 2005); *Российское зарубежье во Франции 1919–2000. Биографический словарь*. (Moskva 2008); T. Miljutina. *Inimesed minu elus*. 69, 108, 146 (Tln 2010); vene Wikipedia; ERA.1.7.774; ERA.1.7.943; EAA.1655.3.650; EAA.2100.1.4793.

Kitsberg, Jaan Oskar August (ka Kitzberg; ps Toomas Tartlane; Jüri Nõges; 25.8.1904 Trt – 12.9.1988 Worcester, MA, USA), ajakirjanik. Kirjanik **A. Kitzbergi** poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1918–23, TÜs õigusteadust 1923–32. Arreteeriti Saksa julgeolekupolitsei poolt 20.4.1944, vabanes kahe kuu pärast. Sept 1944 põgenes Saksamaale, 1949 emigreerus USAsse, töötas esialgu Bostoni lähedal kojamehena.

Töötas päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuses 1923–40, algul oli välisosakonna abitoimetaja, seejärel välisosakonna toimetaja, juhataja, toimetuse sekretär, tegevtoimetaja, pühapäevase väljaande *Nädala Postimees* tegevtoimetaja 1931–33, *Postimehe* tegevtoimetaja 1935, peatoimetaja 1935–7.1940. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal *Postimehe* > *Tartu Kommunisti* toimetuse sekretär 1940–41. Saksa okupatsiooni algul 7.1941 taaskäivitati tema juhtimisel päevaleht *Postimees*, oli lehe peatoimetaja kuni sügiseni 1941, seejärel Tln-s ringhäälingu Landessender Reval päevauudiste toimetaja 1941–42, toimetuse juhataja 1942–44; avaldas kirjutisi päevalehes *Eesti Sõna*. USA välisraadio Ameerika Hääli eesti toimetuse liige 1951–74, sh juhataja 1957–74. EAL liige 1927–40, juhatus liige 1936–40.

T: anekdoodikogumikud „Naer on terviseks” I–II (Toronto 1983–84; koost); valimik ajakirjas *Rahvuslane* (Toronto) ilmunud artiklitest „Koeksistentsi sisseimine Torontos. Kümme aastat Sirgest Krossini 1964–1974” I–III (Toronto 1993–94).

A: EE tk; ETL; EÜS3; AA3; EE14; Lään; ISIK; VEPER; *Tartu Kommunist* 1.4.1941: 1; *Meie Kodu* 9.9.1949: 2; *Välis-Eesti* 6.11.1949: 5; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 24.8.1954: 1; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Kolmas osa*. 53–54 (Trt 2016 [1955]); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 145–147, 166, 169–170 (Stockholm 1959); M. Raamot. *Minu mälestused*. 297 (Tln 2010 [1962]); M. Raud. *Alasi ja vasarate vahel*. 122, 182 (Uppsala 1966); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 142, 164–165, 239–241, 253–254, 301–306, 311, 316, 387 jm (Tln 2010 [1971]); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 103, 106 (Stockholm 1976); *Vaba Eesti Sõna* 23.8.1979: 4, 22.9.1988: 8, 27.10.1988: 10; *Kultuur Eestis sõja-aastail 1941–1944*. 87 (Tln 1998); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 108 (Trt 1999); *Eesti Päevaleht* (Tln) 12.6.2001: 13; *Akadeemia* 1/2004: 208–209, 8/2004: 1865, 1/2013: 187; J. Kross. *Kallid kaasteelised*. 56–57 (Tln 2003); H. Salm. *Viie luure agent*. 173 (Tln 2007); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 398–403 jm (Trt 2008); *Eesti Elu* 29.5.2009: 12; V. Päts. *Tagasi koju*. 274 jm (Tln 2013); V. Ederma. *Siin Ameerika Hääli, Washington!* 90–92 jm (Trt 2016).

Kitsnik, Martin (sünnimeetrikas Mart K.; ka Kitznik; 13./1.3.1879 Kudina vald, Tartumaa – ...3.1957), ametnik, ühistegelane. Möldri poeg. Õppis Palamuse kihelkonnakoolis 1891–95, täiendas end iseõppijana. Elistvere vallakirjutaja abi 1897–99, Roela mõisa kirjutaja 1902–03, Reola mõisavalitseja abi 1903–05; semstvoalitsuse ametnik Staraja Russas 1907–12 ja Pihkvas 1912–14, pangaametnik Riias 1914–15 ja Arhangelskis 1915–19. Alates 1921 elas taas Eestis, oli tarvitajateühisuse Oma osakonnajuhataja 1921–23, Rahvapanga ametnik 1923–26, Eesti kartuliühisuste liidu raamatupidaja, asjaajaja 1926–40 (vähemalt).

Majaomanik Nõmmel, aktiivne seltsitegelane.

Ajalehe *Valgus* toimetuse liige 1899–1902, avaldas ilukirjanduslikke katsetusi ajakirjades *Rahva Lõbu-leht* (Trt, Põltsamaa, Tln) ja *Majapidaja* (Haapsalu). Tegi regulaarselt kaastööd ajalehele *Olevik* (Trt) 1898–1900 ja päevalehele *Postimees* (Trt) 1898–1920, ajakirjale *Põllutööleht* (Trt). Oli ajalehe *Virulane* > *Uus Virulane* toimetuse liige, ärijuht 1906–07. Väljaandja ja vastutav toimetaja ajalehtedes *Laine* (6.–7.1907, ilmus 6 nr) ja „*Laine*“ lisa (6.–7.1907, ilmus 4 nr). 1920.–30. aastatel tegi kaastööd päevalehtedele *Vaba Maa*, *Päevaleht*, *Kaja*, nädalalehele *Uus Eesti* (1931–33), samuti ajakirjadele *Eesti Majandus*, *Muusikaleht*, *Ühistegevusleht*.

A: PmA; ISIK; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 273 (Tln 1927); *Postimees* 13.3.1929: 5, 12.3.1939: 6; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 70 (Tln 2010 [1936]); *Uus Eesti* 12.3.1939: 8; *Keel ja Kirjandus* 3/1964: 176; EAA.1261.1.659 leht 108.

Kitzberg, August (–1863 Kits; ps A. Koldekivi; Riia-Priidu; Pipramäe Tõnu; Tiibuse Jaak; Viiraku Märt jne; 29./17.12.1855 Laatre vald, Pärnumaa – 10.10.1927 Trt), kirjanik, vestekirjanik, ametnik. Sulase poeg, **J. Kitsbergi** isa. Õppis kooliõpetajast venna juures Niitsaadu vallakoolis kuni 1871, täiendas end iseõppijana. Oli kohtu- ja vallakirjutaja 1873–93, Kalküne piirituse- ja pärmivabriku raamatupidaja Kuramaal 1894–96, Riia Phoenixi vagunivabriku ametnik 1896–1900, *Postimehe* (Trt) ärijuht 1901–04 (tegutses pigem raamatupidajana), Liivimaa linnade hüpoteegiseltsi kantseleiametnik ja arhivaar 1904–20. Kogus 1880. aastatel **J. Hurdale** rahvaluulet.

Esimene kaastöö (rahvasuust kuulud tekkemuistend) ilmus ajalehes *Eesti Postimehe lisaleht ehk Jututuba* (Trt) 1874. Tegi jooksvat kaastööd ajalehele *Sakala* (Viljandi) 1878–82 ja 1893–94. Alates 1880. aastate lõpust kuni 1905. aastani avaldas järjekindlalt tõlkelugusid ja algupäraseid vestelisi jutte ajalehtedes *Olevik* (Trt), *Postimees* (Trt), ajakirjades *Oma Maa* (Trt), *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt), *Lasteleht* (Trt). *Olevikus* ilmus 1893 ka K. esimene vestesari „Hääd raamatud“. Riias elades (1896–1900) avaldas *Postimehes* kerges vestelises vormis esitatud Riia infot. *Postimehe* ärijuhina töötades (1901–04) avaldas seal ka lühiarvustusi ja fõljetone, päevakajasid, tõlkis joonealusesse jutte, toimetas lisaajakirju *Linda* 1903 ja *Lasteleht* 1904. Oli *Postimehe* juubelialbumi „Postimees 1857–1907. 50-aastase kestuse mälestuseks“ (Trt 1909) üks koostajaid, kogus avaldamiseks kokku *Perno Postimehe* > *Postimehe* 322 kaastöötaja biograafiad (see on esimene eesti ajakirjanduse biograafiline teatmeteos). Avaldas teatriarvustusi *Postimehes* ja kirjandusarvustusi kuukirjas *Eesti Kirjandus* (Trt), oli selle toimkonna liige 1912–19. Alates 1918 avaldas ajakirjanduses mälestustekatkeid ja üksikuid raamatuarvustusi. Alates 1919 kuni surmani 1927 oli ajalehe *Päevaleht* vestenurga alaline kaastöötaja, kohustusega kirjutada kaks fõljetoni nädalas. Avaldas üle 400 kirjavahetuse vormis veste, milles kirjutasid Vorbuse valla jõukas taluperemees Tiibuse Jaak ja poolkirjaoskamatu „rahvasatik“ Jaan Vaglaraud, sekka võtsid sõna ka Jaagu naine Tiibuse Mari, juudist spekulant, balti parun, katlavabriku tööline, tohtriproua ja veel mõned teised. Vestesari pilas Eesti päevapoliitikat, korrupsiooni, tõusiklust, majandus- ja kultuurielu, moodsat kirjandust ja kunsti jne. Sari kujunes ülipopulaarseks. EAL auliige 1926.

T: ajalooline ülevaade „Postimees 1857–1907. 50-aastase kestuse mälestuseks“ (Trt 1909; kaaskoost); mitmed näidendid, sh „Tuulte pöörises“ (Trt 1906), „Libahunt“ (Trt 1912); jutukogumikud „Külajutud“ I–V (Trt 1915–21, koondab varasemaid, enamasti ajakirjanduses avaldatud jutte); vestevalimikud „Jaak Tiibuse kirjavahetus“ I–II (1920, 1923); luuleparoodiate ja satiiride kogu „Tiibuse Mari ajalikud laulud“ (1920); mälestused „Ühe vana „tuuletallaja“ noorpõlve mälestused“ I–II (Trt 1924–25, Stockholm 1957, LR 41–44/1973, Tln 2010); „Valitud näidendid“ (Tln 1949); „Valitud teosed“ I–II (Tln 1955); „Külajutud“ (Tln 1971).

A: PmA; ÕT I: 48; EBL; EE; EBL tk; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; 1000 tartlast; KrS; Pealinna Teataja 25.12.1915: 3–4, 29.12.1915: 2–3, 30.12.1915: 2; Vaba Sõna 10-11/1915: 290–299; Eesti Kirjandus 12/1915: 369–388, 12/1925: 513–527, 1/1926: 1–10, 11/1927: 577–580; V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 97–101 (Trt 1922); B. Linde. *August Kitzberg* (Tln 1926); ÕT V: 49–51 (Tln 1926); A. Jürgenstein. *Minu mälestused*. I–II: 190 (Tln 2011 [1927]); *Postimees* 11.10.1927: 2, 12.10.1927: 7, 13.10.1927: 7, 14.10.1927: 2; *Päevaleht* 11.10.1927: 4–5, 12.10.1927: 3, 13.10.1927: 3, 14.10.1927: 4–5, 15.10.1927: 3; *Vaba Maa* 11.10.1927: 5; *Looming* 8/1927: 758–760, 8/1937: 929–932, 5/1946: 596–615, 12/1955: 1504; *Kevadik* 2/1927–28: 21–22; *Meie Maa* 26.4.1934: 2; V. Alto. *August Kitzbergi elu ja kirjanduslik tegevus* (Trt 1935); *Eesti rahvuslikud suurmehed*. II: 99–144 (Tln 1936); F. Toomus. *August Kitzberg* (Tln 1936); *Teater* 1/1936: 2–4; *Nädal Pildis* 29/1936: 679; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 311 jm (Trt 1938); F. Tuglas. *Noorusemälestused*. *Esimene välisreis*. 95–98 jm (Tln 2011 [1940]); J. Lattik. *Teekond läbi öö*. Kolmas osa. 54 (Trt 2016 [1955]); *Rahva Hääl* 29.12.1955: 2–3; *Meie Tee* 1–2/1956: 12–13; J. Kärner. *Lehed tuulde*. 209–215 (Tln 1958); *Kodumaa* 7/1959: 2; V. Alttoa. *August Kitzberg* (Tln 1960; lühimonograafia ja suur monograafia); *Tulimuld* 3/1961: 179–183; *Keel ja Kirjandus* 5/1963: 298–302; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 399–401 (Tln 1963); EKA II: 455–456 (Tln 1966), III: 137–175 (Tln 1969); E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni „Sakala”*. 307–308 (Tln 1971); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 53–59 (Tln 1971); A. Raag. *Kõuepilvede saatel*. *Saatuslikus kolmnurgas*. *Läbi varemete*. 26, 55–56 jm (Tln 2010 [1971]); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 59–60 (Tln 1980); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 352 (Tln 1984); *Kogude teatmik*. *Jaan Koort*. 101 (Trt 1984); *Kogude teatmik*. *Tartu Riiklik Kunstimuuseum*. 49 (Trt 1985); *Teater*. *Muusika*. *Kino* 5/1985: 10–11; I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu* 19. *sajandi lõpuni*. 158–159 (Tln 1986); *Reede* 1.9.1989: 4; *Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1993–1994*. 170 (Kuressaare 1995); *Sakala kalender 1996*. 122–124 (Viljandi 1995); H. Joon. *Karksi kihelkond*. 64–66 (Viljandi 1995); F. Tuglas. *Kriitika I*. *Kriitika II*. 246–255 (Tln 1996); M. Laarmann. *Mina kõnelen kunstist*. 86 (Trt 1998); *Sakala kalender 2001*. 74–75 (Viljandi 2000); *Elukiri* 10/2000: 38–39; *Sajandi sada Eesti suurkuju*. 72–73 (Tln 2002); *Sakala kalender 2005*. 175–176 (Põltsamaa 2004); *Vooremaa* 22.12.2005: 2; *Eesti Päevaleht*. *Arkaadia* 30.12.2005: 16; A. Järv. *August Kitzbergi „Tuulte pöörises”* 100. 9–20 (Tln 2006); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 86, 387–388 (Trt 2008); L. Viitol, K. Kello (koost). *Sinu, minu ja meie Riia*. 127–130 (Trt 2008); I. Talve. *Vanem ja noorem Eesti*. 61–73 (Trt 2008); A. Kitzberg. *Ühe vana „tuuletallaja” noorpõlve mälestused I–II*: 274–280 (Tln 2010); V. Haamer. *Vanemuse Selts 1865–2010*. 40, 53 (Trt 2010); A. H. Tammsaare. *Armastusest ja lapselikkusest*. 336–337 (Trt 2011); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 36–37 (Tln 2011); A. Merilai. *Vokimeister*. 225–236 (Trt 2011); M. Viirand. *Olnust olevatele*. 291 (Tln 2012); J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 368–373 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 336–342 (Tln, Trt 2016); T. Kirss. *Sõel*. 385–392 (Tln 2018); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 100–103 (Tln 2018); L. Ilves (1963). August Kitzberg följetonistina. (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Kivi, Alfred Konstantin (23.3.1883 Soomukse küla, Virumaa – 30.12.1934 Tln), kunstnik, pedagoog. Metsavahi poeg. Õppis Väike-Maarja kihelkonnakoolis 1892–96, tegi lõpueksami Tln I. linnakoolis 1903; õppis Peterburis Stieglitzi kunstikoolis oforti 1903–08. Kooliõpetaja Virumaal 1900–03, Rakvere linnakoolis 1909, Tln koolides 1909–21; Tln kunsttööstuskooli õppejõud 1912–19 ja 1932–34, vahepeal Läänemaa õpetajate seminari õpetaja, raamatukoguhoidja, inspektori kt 1921–32; kunstiõppejõud Tln tehnikumis 1932–33. Eesti Kunstnike Liidu üks asutajaid 1923, Kultuurkapitali kujutava kunsti sihtkapitali valitsuse liige. Maastikumaalija ja portretist, esinenud paljudel näitustel. Kogunud **M. J. Eisenile**

rahvaluulet. Suri liiklusõnnetuse tagajärjel.

Päevalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja alates 1899. Tegi kaastööd ka ajalehtedele *Eesti Postimees*, *Päevaleht* jt.

T: mõned jutukogud ja lasteraamatud (1901–03); „Eesti graafika“ (Tln 1920), „Joonistamise õpetus“ I–II (Tln 1921–23)

A: PmA; EAT; EKABL; EKoBL; ISIK; *Läänemaa Õpetajateseminar 1921–1931*. 55–60 (Haapsalu 1931); *Vaba Maa* 21.12.1934: 9; *Kaja* 1.1.1935: 1; *Kunsttööstuskoolist kunstiakadeemiaks*. 50–55, 61–72, 115–118 jm (Tln 2014); ERA.1803.1.460; ERA.1812.1.293 leht 180–185 ja 197–199.

Kivi, Eduard Kaarli p (1888 või 1889 – ?)

Nädalalehe *Nõmme Teataja* esimene väljaandja 12.1926–3.1927 (12 nr jooksul).

A: ERA.1.7.857.

Kivi, Karl (23./10.10.1904 Nuustaku (Otepää) – 1.10.1966 Tln), kirjanduskriitik, ajakirjanik, tõlkija. Kooliõpetaja poeg. Õppis Otepää ministeeriumikoolis 1911–16, Trt Aleksandri gümnaasiumis, Treffneri gümnaasiumis 1918–24, TÜs kirjandusteadust 1924–26 (ei lõpetanud) ja õigusteadust 1926–38 (vaheaegadega). Suvel 1941 põgenes NSVLi tagalasse. EKP KK Partei ajaloo instituudi vanem teaduslik töötaja marksismi-leninismi klassikute tõlkimise alal 1949–54.

Esimene kaastöö (proosapala) ilmus noorteajakirjas *Uudismaa* (Trt) 1922. Alates 1924 elatas end tõlketöödega Tln, Trt ja Paide ajalehtedele-ajakirjadele ja kirjastusele Loodus. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Postimees* > *Tartu Kommunist* vastutava toimetaja asetäitja 6.1940–7.1941. Teise maailmasõja ajal oli 7. laskurdiviisi päevalehe *Punaväelane* kaastöötaja 1942–43, toimetaja asetäitja 9.1943–2.1944, vastutav toimetaja 1.1944–46. Tegutses eelkõige tegevtoimetajana (toimetas kaastöid, valis, tõlkis ja toimetas materjale venekeelsetest ajalehtedest). Pärast demobiliseerimist oli päevalehe *Rahva Hääli* toimetaja asetäitja 1946–47, ajakirja *Eesti Bolševik* kriitikaosakonna juhataja 1947–49, kirjandusajakirja *Looming* kriitika- ja bibliograafiosakonna juhataja 1954–66. Avaldas ajakirjanduses arvustusi, ülevaateid ja publitsistikat.

T: ilukirjandustõlked vene keelest (1946–63), sh B. Polevoi „Jutustus tõelisest inimesest“ (Tln 1947; 1954; 1976); mälestused aastast 1940 kogumikus „Eilsest tänasesse“ (Tln 1965).

A: EKBL; AA3; EKrL; EKL; Valgamaa ISIK; *Rahva Hääli* 20.2.1958: 3, 4.10.1966: 4; *Kirjanduse sirvilauad 1959*. 373 (Tln 1959); *Eesliinil*. 302, 322, 331 jm (Tln 1962); *Sirp ja Vasar* 23.10.1964: 3; *Edasi* 25.10.1964: 3; *Looming* 10/1964: 1590–1592, 10/1966: 1630–1631; *Eilsest tänasesse*. 116–121 (Tln 1965); L. Promet. *Imelik raamat*. 51–52 jm (Tln 1965); *Keel ja Kirjandus* 11/1966: 711–712; *Kui kõik alles tärkas*. 188, 212–214, 398–401, 428–429 jm (Tln 1973); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 248, 250, 261, 263, 269, 272 jm (Tln 2010 [1974]).

Kivikas, Albert (ps Mart Karus; 18./6.1.1898 Suure-Jaani, Viljandimaa – 19.5.1978 Lund, Rootsi), kirjanik, ajakirjanik. Taluteenija poeg. Õppis Vastemõisa ministeeriumikoolis 1909–13, Kamseni kaubanduskoolis Viljandis 1914–16, Trt kommerts-koolis 1916–19, TÜs ajalugu ning keele- ja kirjandusteadust 1920–21 (ei lõpetanud). Võttis osa Vabadussõjast 1919–20 (vabatahtlik õppursõdur, staabikirjutaja). Alates 1919 tegutses kirjanikuna, elas Berliinis 3.1922–8.1923, seejärel oli kutseline kirjanik Trt-s, alates 1928 Tln-s. Draamateatri dramaturg 1935–37, Estonia teatri dramaturg 1938–40. Apr 1944 lahkus Soome, sügisel 1944 asus Rootsi. Oli tööline teetöodel, turbarabas, metsatöodel, puuvillavabrikus; alates 1949 elas Lundis, töötas arhiiviasistentina, seejärel Lundi ülikooli limnoloogia instituudis 1954–64 (hoolitses herbariumide eest).

Kaubanduskooli õpilasena (1914–16) kuulus õpilasajakirja *Lõõmav Tungal* toimetusse, seal ilmusid tema esimesed luuletused. Esimesed kaastööd (sonett, proosapalad) ilmusid ajalehtedes *Sakala* (Viljandi) 1916 ja *Postimees* (Trt) 1918. Oli kuukirja *Aeg* toimetuse liige (Berliin 1922, ilmus 12 nr), kultuuriajakirja *Odamees* (Berliin) tegevtoimetaja 1922–23 ja vastutav toimetaja 1923 (osales Berliinis ilmunud 9 nr toimetamisel), ajalehe *Berliini Kaja* vastutav toimetaja (1922, ilmus 1 nr). Avaldas 1920. aastate esimesel poolel novelle ja lühipalu ajakirjades *Ilo* (Trt), *Murrang*, *Tarapita* (Trt), *Looming* (Trt) ning romaane päevalehtede *Postimees* (Trt) ja *Päevaleht* joonealustes. 1935 ilmus ajalehes *Uus Eesti* romaan „Nimed marmortahvlil”. Võttis osa ajakirja *Kirjanduslik Orbiit* väljaandmisest (Trt 1929–30, ilmus 7 nr). Oli päevalehe *Vaba Maa* kirjanduskriitik 1920. aastate lõpus, tutvustas uudiskirjandust ajakirjas *Vabaharidustöö* 1930. Oli ajalehe *Päevaleht* kohtureporter 1931–34, vabadussõjalaste ajalehe *Võitlus* toimetuse liige 1933–34, päevalehe *Uus Eesti* toimetuse liige 1935–38, sh kirjandus- ja kultuuriosakonna juhataja 1937–38. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* peatoimetaja 1941–43 ja ajalehe *Maa Sõna* peatoimetaja 1943–44. Rootsisis oli ajalehe *Eesti Post* (Lund) peatoimetaja alates 1963. EAL liige 1938–40.

T: mõned futuristlikud teosed, sh „Lendavad sead” (1919); novellikogud (1919–57), sh „Verimust” (Trt 1920, Lund 1968); romaanid (1921–63), sh „Nimed marmortahvlil” I–IV (Trt 1936 – Lund 1954) jm; mõned tõlketeosed vene ja saksa keelest.

A: EBL; EAT; EE; EBLtk; EETk; ENE; EKirP; EKBL; EKKE; E(N)E; AA3; EKrL; EE14; EKL; *1000 tartlast*; Lään; Sikk; Erni; ISIK; KrS; VEPER; *Eesti Rada* 20.1.1948: 6; *Kirjanikult lugejale*. 139 (Lund 1952); *Tulimuld* 1/1958: 47–55, 4/1962: 307–309, 1/1968: 14–21, 1/1978: 11–16; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 157–161 (Stockholm 1959); *Kodumaa* 4.9.1963: 7, 22.1.1964: 2–4, 10.10.1990: 7; *Minu noorusmaa*. 79–91 (Lund 1964); *Tulimuld* 3/1969: 183; E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 152 (Tln 1970); H. Salu. *Albert Kivikas* (Lund 1971); H. Salu. *Posthobustel Jõhvist Rooma*. 79–119 (Lund 1974); *Uus Eesti* 5-6/1974: 1; *Eesti Päevaleht* 31.5.1978: 8; EKA IV.1: 416–428 (Tln 1981); H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. 188–189 (Toronto 1984); *Looming* 3/1985: 403–413, 1/1998: 103–110; R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 332 (Stockholm 1991); *Sakala kalender 1991*. 69–73 (Tln 1991); *Teater. Muusika. Kino* 3/1991: 75–80; *Õpetaja ja kooliajalugu*. [Eesti pedagoogika ja kool. XLVI:] 56–66 (Tln 1992); *Keel ja Kirjandus* 11/1993: 684–685, 9/1999: 622–633, 5/2008: 328–331; K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 171–172 jm (Tln 1994); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 77 jm (Tln 2010 [1994]); *Postimees. Kultuur* 16.1.1998: 4–5; *Akadeemia* 1/1998: 158–161; *Sakala* 17.1.1998: 5, 19.10.2002: 11; *Nädaline* 20.1.1998: 7; *Kultuurimaa* 21.1.1998: 4; *Maaleht* 22.1.1998: 23, 3.10.2013: 10–11; *Õhtuleht* 26.1.1998: 16; *Vooremaa* 3.2.1998: 4; O. Kruus. *Tinatähtedega taevas*. 147–165 (Tln 2000); *Eesti Ekspress* 28.2.2002: B2–B3; *SL Õhtuleht* 1.11.2002: 12–13; K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 62 jm (Tln 2002); K. Lillepuu. *Trüükikirjad: mõtteuiteid kirjandusradadelt*. 19–23 (Viljandi 2005); H. Raudla. *Edmund Valtman*. 47–49 (Tln 2006); *Eesti Päevaleht. Arkaadia* 13.1.2006: 15; *Eesti kirjandus paguluses*. 41–45, 664, 772 (Tln 2008); *Kesknädal* 23.1.2008: 11; *Eesti Päevaleht* (Tln) 13.2.2009: 20; R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 74–75 (Tln 2011); K. Hein. *Ajaloolised isikud eesti ilukirjanduses*. 237–249 (Tln 2012); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 326, 368–369 (Tln 2014); *Elukiri* 6/2015: 88; *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 417–418, 491 jm (Tln, Trt 2016); T. Lääne, E. Hallik. *Pakku punakatku eest*. 21–32 (Tln 2016); *Koolipoisid Vabadussõjas*. 117–122 (Tln 2017); *Õhtuleht* 19.5.2018: 22–23.

Klasmann, August Julius Jaani p (23./11.4.1897 Tõrvase küla, Laanemetsa vald, Võrumaa – 18.10.1947 Göttingen, Saksamaa), sõjaväelane (kapten). Õppis Valga reaalkoolis, alalisväge ohvitseride kursustel 1922–23. Võttis osa I maailmasõjast 1915–17 (sh lõpetas Gatšina

lipnikekooli 1917) ja Vabadussõjast 1918–19 (Vabadusristi kavaler). Pärast Vabadussõja lõppu teenis Eesti sõjaväes kuni 1927. Vahistati 12.3.1934, vabanes 11.1934; mõisteti 6.1935 kuueks kuuks tingimisi vangi (süüks vabadussõjalaste liikumises osalemine). Arreteeriti uuesti 8.12.1935, mõisteti 5.1936 20 aastaks sunnitööle (süüks vabadussõjalaste riigipöördeks osalemine). Vabanes amnestiaga 1.1938. Lahkus Eestist Saksamaale baltisakslaste ümberasumisega 10.1939. Saksa okupatsiooni ajal oli taas Eestis, töötas rahvakasvatustalituse personaliosakonna juhina 1941–...

Vabadussõjalaste ajalehe *Võitlus* viimane vastutav toimetaja 4.1933–3.1934. Sel ajal ilmus *Võitlus* kolm korda nädalas ja oli üks populaarsemaid ajalehti (tiraaž kuni 43–44 tuhat), suurendati lehe formaati ja mahtu. Kui **J. Tõnissoni** valitsus kehtestas 11.8.1933 üleriigilise kaitseseisukorra ja seadis sisse eeltsensuuri, siis järgmise päeva *Võitlus* konfiskeeriti (süüks riiklikule korrale ja ühiskondlikule julgeolekule hädaohtlik kirjutis), 12.8.1933 eriväljaanne ilmus arvukate tumedate tsenseerimislaikudega. *Võitlus* suleti 12.3.1934 koos vabadussõjalaste organisatsioonide sulgemisega üleriigilise kaitseseisukorra kestvuse ajaks (süüks riigivastane propaganda ja vaenu õhutamine rahvakihtide vahel).

A: EVR; EVRK; *Postimees* 20.10.1934: 1, 21.10.1934: 4; K. Nurmis (2011). *Das fein geschliffene Glas*. Saksa okupatsiooni aegne propaganda organisatsioon Eestis, 1941–1944. 65 jm (magistritöö TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudis); ERA.1.7.1381.

Klau, Siegmund (Sigismund Joseph Theodor; 23.9.1890 Peterburi – 7.5.1941 Schroda (Środa Wielkopolska), Saksamaa), poliitikategelane, ajakirjanik. Kooliõpetaja poeg. Õppis Peterburi gümnaasiumis Annenschule 1900–09, klassikalist filoloogiat Peterburi/Petrogradi ülikoolis 1909–16 ja TÜs 1920–21, *cand phil* 1923 (TÜ). Võttis osa I maailmasõjast 1916–18 (sh õppis Petrogradis Pavlovi sõjakoolis 1916–17) ja Vabadussõjast 1919–20 (Balti rügemendis). Trt linnavolikogu liige 1920. aastatel. Elas Tln-s 1929–39, oli Saksa kulturomavalitsuse nõukogu liige, Eestimaa Baltisaksa Partei aktiivne liige. Asutas 1934 ühenduse Volksnationale Vereinigung, mis vastandas end natsi-Saksamaale sümptiseerivatele rühmitustele baltisakslaste seas. Lahkus Eestist Saksamaale 1939 baltisakslaste ümberasumise käigus.

Päevalehe *Revalsche Zeitung* toimetuse liige 1929–39 (teistel andmetel kuni 1938), kaastöötaja päevalehes *Dorpater Zeitung*, kultuurikuukirjas *Baltische Monatshefte* (Riia) ja Volksnationale Vereinigung'i ajalehes *Die Neue Zeit* (Tln 1935–39). Aktiivse publitsistina käsitles Eesti sisepoliitikat ja baltisaksa vähemust puudutavaid probleeme, eesmärgiks lepitada saksa rahvusvähemuse ja Eesti riigi huve.

A: DBBL; AA3; BBLd; *Tuna* 2/2000: 139; *Akadeemia* 2/2004: 459–460, 3/2004: 678, 4/2004: 889, 893–894, 897, 918, 5/2004: 1190, 8/2004: 1865.

Kleitsman, Marie Tiidu t (ka Maria Kleitsmann; –1925 Jürisson; 8.10./25.9.1900 Penuja vald, Pärnumaa – 18.9.1984 Stockholm), arst. Talunike tütar. Õppis Riia Dolgihhi tütarlastegümnaasiumis 1913–17 (lõpetas Petrogradis), TÜs loodusteadusi 1917 (ei lõpetanud), arstiteadust 1917–18 ja 1919–23; täiendas end Viinis 1935. Vabadussõja ajal oli järelvalveametnik Eesti rahade trükkimise juures, sõjatsensor väliskirjavahetuse alal. TÜ naiste- ja lastekliiniku assistent 1923–25, Vasula kodumajanduskooli tervishoiuõpetaja 1925–30, laste- ja naistearst Trt-s 1926–..., Trt naisseltsi majapidamiskooli > kutsekooli õpetaja 1925–40, Trt rahvaülikooli lektor 1936–..., ENKS tütarlastegümnaasiumi õpetaja 1937–40; Trt kodumajanduskooli õpetaja 1940–43, Trt toitluskooli õpetaja 1941–43 (vaheaegadega). Põgenes 1944 Rootsi. Stockholmi Nortulli lastehaigla arhiiviasistent 1945–50, Stockholmi psühhiaatrikliniku arst 1948–65. Rådmanshovi haigla ülemarsti abi, ülemarst. Aktiivne karskus- ja naisliikumise tegelane Eestis ja paguluses, Naiskodukaitse üks algatajaid.

Naiste karskusliidu ajakirja *Eesti Naine* (Trt) toimetuse liige 1924–37, sh kirjandusosa

tegevtoimetaja 1925. Kirjutas tervishoiust, karskusest, sotsiaalküsimustest, emade- ja lastekaitsest. *Eesti Naine* avaldas lühendatult tema raamatu „Terve laps“. Paguluses kuulus ajalehe *Teataja* (Stockholm) juhatusse.

T: käsiraamatud „Raamat emale lapse tervise eest hoolitsemiseks“ (Trt 1927), „Raamat naisele“ (Trt 1935), brošüür „Noorsoo seksuaalprobleeme“ (Trt 1940), „Psüühilise tervishoiu probleeme tänapäeval. Tähelepanekuid eesti täienduskoolidest Kanadas ja USA-s.“

A: AA3; EA; VEPEP; *Postimees* 16.9.1935: 7, *Tartu Naisselts 1907–1937*. 15,25 (Trt 1937); *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 8.10.1950: 2; H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 228 (Tln 1999 [1957]); *Eesti Päevaleht* 8.10.1960: 1, 26.9.1984: 6; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 213 (Stockholm 1995); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. III: 242 (Trt 2007), V: 328 jm (Trt 2009); *Tartu Postimees* 23.5.2014: 8; L. Kangru (1987). Ajakiri „Eesti Naine“ aastatel 1924–1940. 35 (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.2100.1.4001; ERA.1108.19.174.

Klemmer, Conrad (ps Plommer; 29.6.1882 (vkj) Juuru, Harjumaa – 23.7.1956 Paramus, NJ, USA), vaimulik. Lõpetas Tln linnakooli. Seejärel oli väikse mehaanika- ja jalgrattaparandustöökoja omanik Tln-s. Okt 1906 asus elama San Franciscos, et end tehnika alal täiendada; töötas vabrikus metallitöölisena. Õppis usuteadust Illinoisis Concordia teoloogilises seminaris 1908–11. Ordineeriti 27.9.1911 San Franciscos. Bisbee (AZ) soome luterliku koguduse asutaja ja kirikuõpetaja 1911–12, New Yorgi eesti luterliku koguduse kirikuõpetaja 1913–48, samal ajal ka mehaanikatöökoja omanik ja ehitusettevõtja New Jersey's. Tema algatusel ehitati 1914 Gleasonis (WI) esimene eesti kirik Ameerikas. Bostoni ja Patersoni koguduste õpetaja 1947–56.

Andis välja ja toimetas luterlikku misjonilehte **Amerika Ristirahva Leht* (Warren, [AZ, USA] 1913–? [teistel andmetel 1916]).

A: VET; Veem; VEV; ISIK; VEPEP; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Kolmas osa*. 227–228 (Trt 2016 [1955]); *Meie Tee* 1/1932: 10, 4/1948: 106, 7-8/1956: 124–127, 9-10/1973: 132; *Vaba Eesti Sõna* 26.7.1956: 9, 17.10.1968: 9; *Eesti Kirik* 9/1956: 140; *Oma Kirik* 4: 3–4, 28–30 (New York 1969); *Eesti kroonika 1957*. 18, 34 (Stockholm 1956); *Väliseestlase kalender 1972*. 63, 79 (New York 1971); *Väliseestlase kalender 1973*. 43 (New York 1972); L. Lumiste. *Eesti ajakirjanduse ajalugu*. 133 (Stockholm 1977); V. Poska-Grünthal. *Elu jätkub võõrsil*. 117 (Toronto 1985); *Kleio* 2/1996: 43; *Eesti Elu* 14.3.2008: 17.

Klemküll, Hans Jüri p (ka Kleemkuul, Klemkyll, Klemkull; 1935– Hans Laanest; 21.9.11.1894 Jõeääre küla, Läänemaa – 31.7.1962 Tln), ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Haapsalu linnakoolis ja Tln-s erakursustel. Võttis osa Vabadussõjast 1918–20. ETKVLi kirjastusbüroo juhataja-redaktor 10.1944. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 24.10.1944, mõisteti kümneks aastaks vangi ja viieks aastaks asumisele (§58-3, süüks töötamine *Eesti Sõnas*, nõukogudevastased artiklid), kandis karistus Vasalemmas. Vabanes 29.10.1953. Seejärel töötas Saue sovhoosis töölisena, Neeme aiandis ja TA Eksperimentaalbioloogia Instituudis valvuri-katlakütjana kuni 1960.

Ajakirjanik alates 1920. Toimetuse liige ajalehes *Rajalane* (Valga), seejärel päevalehtedes *Tallinna Teataja*, *Kaja*. *Vaba Maa* 1928. Seejärel töötas kirjastuses *Vaba Maa* kuni 1940, sh oli päevalehe *Hommikleht* peatoimetaja 1933–34, vastutav toimetaja kirjastuse raadiosaatekavade nädalalehes *RS* 1937–38 ja kuukirjas *Kirilind* (1938–40, ilmus 21 nr). EAL aastaalbumi „Õitsituled“ tegevtoimetaja 1937–39. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal päevalehe *Noorte Hääl* välisinfoosakonna korrespondent 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal päevalehe *Eesti Sõna* reporter, toimetusesekretär 4.1942–9.1944; kirjutas ka juhtkirju, tegi kaastööd ajalehele *Maa Sõna*. EAL liige 1922–40, juhatuse liige 1935–40 (sh ka Nõukogude okupatsiooni ajal).

A: ÕT I: 48; ISIK; OkM; *Vaba Maa* 5.12.1933: 28; W. Mettus. *Mask ja nägu*. 211 (Lund 1969); *Kui kõik alles tärkas*. 235 (Tln 1973); *ÕESI aastaraamat 1988–1993*. 243 (Trt 1995); *Akadeemia* 8/2004: 1872; ERA.1.7.595; ERA.852.1.4526; ERAF.129SM.1.6343; Lembe Laanesti (minia) andmed (5.7.2017).

Klenski, Sergei (Сергей Дмитриевич Кленский; 14.5.1879 Peterburi – 4.5.1942 Arhangelski oblast), jurist, seltskonnategelane. Lõpetas Peterburi ülikooli õigusteaduskonna 1906 ja asus elama Eestisse. Töötas Rakveres kohtu-uurijana 1909–17. Loodearmee prokuröri **R. Ljahnitski** abi 1919–3.1920. Seejärel töötas õpetajana kuni 1927, oli Rakvere linnavolinik, alates 1934 Narva linnavolinik. Vandeadvokaat Narvas 1932–40. Vene talupoegade tööpartei juhatuse esimees 1929–34. 1930. aastate lõpus oli Isamaaliidu liige, ülesandeks populariseerida Isamaaliitu venelaste seas. Arreteeriti NKVD poolt 22.7.1940, viidi Leningradi, mõisteti kaheksaks aastaks vangilaagrisse (§58-4 ja 58-11), suri vangistuses. Osales Vene haridus- ja heategevusühingute liidu väljaannetes: aastaraamatus-kogumikus *День русского просвещения* 1931–33, ajakirjas *Вестник Союза русских просветительных и благотворительных обществ в Эстонии* 1931–40, Narva ühingu “Святогор” ajalehes *Всходы* (1928–29, ilmus 2 nr), kirjandusajakirjas *Полевые цветы* (Narva 1930, ilmus 4 nr), põllumajanduslikus-ühistegeleses kuukirjas *Вестник сельского хозяйства* (Tln 1927–32), ajalehes *Русское слово* (Narva 1932–35). Tegi kaastööd ajalehele *Печерский край* (1931–33), sotsialistide ajalehele *Друг народа* (Petseri 1932, ilmus 4 nr) ja ajalehele *Русский вестник* (Tln 1934–40). Kirjutas vene kultuurist ja põllumajandusest.

A: EAd; *Литературное зарубежье России*. 317 (Moskva 2006); *Вести дня* 25.7.1927: 1, 26.7.1927: 1; *Vannutatud advokaatide ja nende abide nimekiri*. (Tln 1936); *Эстония* 17.10.1995: 4; *Балтийский архив*. 2: 14–15. (Tln [1996]); *Estonia 1940–1945. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*. 316 (Tln 2006); EAA.37.1.364; EAA.105.1.392 EAA. 44.1.958; ERAF.129SM.1.965-1 leht 55; ERAF.130SM.1.10142; ERA.2504.3.1615;

Klesment, Johannes Ka(a)rli poeg (ka Kleesment; –1924 Klesmann; 30./18.5.1896 Kumna küla, Keila vald, Harjumaa – 23.12.1967 Washington, D.C.), õigusteadlane, poliitikategelane. Rätsepa poeg. Õppis Tln kaubanduskoolis 1911–14, tegi gümnaasiumi lõpueksamid Tln I reaalkoolis 1924 (eksternina), õppis TÜs õigusteadust 1922–27, sh 1922–24 vabakuulajana. Vallakirjutaja Keilas 1914–17, Paldiski linnasekretär 1917, Tln linnavalitsuse korterikomisjoni ja korteritelepituskoja asjaajaja, abiesimees 1917–21 (v.a Saksa okupatsiooni ajal 1918). Harju maavolinik 1920–23, Viru maavolinik 1927–32, Riigikogu liige 1926–32 (ESTP nimekirjas). Narva linnanõunik 1924–26, vandeadvokaat **A. Rei** abi Tln-s 1927–32, kohtuministeeriumi nõunik ja kodifitseerimisosakonna liige 1932–38, põhiseaduse väljatöötamise komisjoni esimees 1936–37, presidendi ja valitsuse juriidiline nõunik ja peaesindaja Rahvuskogu juures, riigisekretäri alaline asetäitja 1938–40. Saksa okupatsiooni ajal oli majandus- ja rahandusdirektooriumi nõunik 1941–44, Narva linnapea 1941–42; võttis osa rahvuslikust vastupanuliikumisest, oli O. Tiefsi valitsuse kohtuminister 9.1944. Sept 1944 põgenes Rootsi, elas põgenikelaagris 1944–45; töötas arhiiviasistendina. 1951 emigreerus USAsse, elas New Yorgis, alates 1959 Washingtonis. Töötas USA Kongressi raamatukogus juriidilise eksperdina Põhja-Euroopa küsimustes 1959–67. Osales 1940.–50. aastatel aktiivselt pagulaseesti poliitikaelus ja välisvõitluses, oli Eesti Vabariigi eksiilvalitsuse kohtuminister 1945–53. Suri vähki.

1910. aastate lõpus tegi ajalehtedele kaastööd. Oli ajalehe *Sotsiaaldemokraat > Tulevik* toimetuse liige 10.1921–3.1922, kohaliku ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) vastutav toimetaja 3.1922–2.1924 (vaheajaga 1923). Hiljem sotsialistide päevalehe *Rahva Sõna* toimetuse liige 1927–....., hiljem kaasautor. Kohtuministeeriumi ajakirja *Riigi Teataja* vastutav toimetaja 6.–

7.1935, juriidilise ajakirja *Õigus* (Trt) toimetuse liige 1935–40. Kirjutas 1930. aastatel õigusküsimustest ja seadustest ajakirjades *Eesti Politsei* > *Politseileht*, *Õigus* (Trt), *Töö ja Tervis*, *Maaomavalitsus*, *Linnad ja Alevid*, *Revue Baltique*. Rootsisis oli nädalalehe *Välis-Eesti* (Stockholm) üks asutajaid 10.1944 ja toimetuskolleegiumi liige 1944–45, hiljem ajakirja *The Baltic Review* (New York) toimetuskolleegiumi liige ja üksikute numbrite peatoimetaja 1953–58, kaasautor kuni 1964. Ajakiri avaldas ülevaateid okupeeritud Baltikumi majandusest, poliitikast, kultuurist. 1950.–60. aastatel avaldas juriidilisi kirjutisi ka ajakirjades *Võitlev Eesti* (New York), *Vaba Eesti* (Stockholm), *Acta Baltica* (Königstein im Taunus) jm.

T: mõned kommenteeritud seadusteväljaanded (1932–33); „Prof. Jüri Uluotsa mälestusraamat“ (Stockholm 1945; kaastoim); uurimus „The Estonian soldiers in the Second World War“ (Stockholm 1948); bibliograafia „Legal Sources and Bibliography of the Baltic States (Estonia, Latvia, Lithuania)“ (New York 1963; kaaskoost); isikufond ja kirjavahetus 1945–67 Eesti peakonsulaadiga New Yorgis asub ERAs.

A: *ÕT* I: 48; *EAT*; *AA3*; *VjV*; *Töotan*. 1551–1554; *ETeadBL*; *EAD*; *Lään*; *ISIK*; *VEPER*; *Rahva Sõna* 1.3.1932: 7; *Oma Maa* 2/1946: 20; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 345, 377 (Trt 2015 [1950]), *Kolmas osa*. 317 (Trt 2016 [1955]); *Vaba Eesti Sõna* 31.5.1956: 10, 26.5.1966: 11, 28.12.1967: 1, 4.1.1968: 9; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 7–33 (Stockholm 1959); O. Rütli. *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlustest (1871–1949)*. 373, 375–376 (Tln 2010 [1964]); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 87, 207 (Tln 1966); *Eesti Päevaleht* 28.12.1967: 1, 5.1.1968: 1–2; *Vaba Eestlane* 30.12.1967: 1, 10.1.1968: 5; E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 148–149 jm (Tln 1970); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 100, 155, 162 jm (Stockholm 1976); *Piinlikud lood*. 35 (Tln 1982); II: 22 (Tln 1983); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 421 (Stockholm 1991); *Õhtuleht* 4.5.1998: ....; *Akadeemia* 1/2004: 205, 2/2004: 456–59, 3/2004: 670–671, 673–674, 8/2004: 1865; *Töotan ustavaks jääda...* 47–48 jm (Trt 2004); *Postimees* 20.9.2004: 4; H. Salm. *Viie luure agent*. 199 jm (Tln 2007); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 242–247 jm (Trt 2014); *Lääne Elu* 12.8.2014; *EAA*.2100.1.5386.

Kliimann, Artur-Tõeleid (ka Kliiman; 15./3.1.1899 Meerapalu küla, Võrumaa – ?7.1941 Trt), õigusteadlane. Rätsepa poeg. Õppis Räpina kõrgemas algkoolis, tegi gümnaasiumi lõpueksamid Trt õpetajate seminaris 1919 (eksternina), õppis sõjakoolis Tln-s 1919–20, TUs õigusteadust 1920–23; TÜ teaduslik stipendiaat Berliinis ja Viinis 1924–26, Rockefelleri fondi stipendiaat Berliinis 1932–33; *mag jur* 1927 (TÜ); *dr jur* 1932 (TÜ). Võttis osa I maailmasõjast 1917 (mobiliseerituna) ja Vabadussõjast (õppursõdurina). TÜ õigusteaduskonna õppeülesande täitja 1927–32, administratiivõiguse ja -protsessi erakorraline professor 1933–35, professor 1936–41; esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli TÜ haldusprorektor 1940–41. Arreteeriti ja tapeti Saksa okupatsiooni algul.

Juriidilise ajakirja *Õigus* kaastöötaja 1928–35 (avaldas artikleid ja arvustusi), toimetuse liige 1932–40. Avaldas artikleid ka ajakirjades *Rahvaülikool* (Trt 1927–29), *Eesti Politsei*, *Tänapäev* (Trt), *Akadeemia* (Trt). Oli ajalehe *Teadlik Kodanik* väljaandja ja vastutav toimetaja (Tõrva 1932, ilmus 2 nr). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal 1940–41 avaldas mõned propagandistlikud kirjutised päevalehes *Postimees* > *Tartu Kommunist* ja ajakirjas *Nõukogude Kõrgem Kool* (Trt 1941).

T: monograafiad „Administratiivakti teooria“ (Trt 1932) ja „Õiguskord“ (Trt 1939), käsiraamat „Haldusprotsess“ (Trt 1937); isikuarhiiv TÜRIs.

A: *EE*; *EBL* tk; *ENE*; *AA3*; *E(N)E*; *EÜS3*; *ARUT*; *EE14*; *ETeadBL*; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 81 (Trt 1935); *Õigus* 7/1939: 331–333; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 307 (Tln 2010 [1974]); *Edasi* 15.1.1974: 4, 20.7.1975: 4; *Tartu Riiklik Ülikool* 18.1.1974: 3; *TÜ ajalugu*. III: 105–106, 159, 171 (Tln 1982); *Nõukogude Õigus* 6/1988: 425–427, 5/1989: 346–348; A. Taska. *Mõtteid maisel*

matkal. 209 (Lund 1990); *Akadeemia* 2/1999: 256–275 (sisaldab bibliograafiat), 8/2009: 1575–1577; *Rahvusvaheline õigus Eestis*. 151–171 (Tln 2008); ERR arhiiv („Minu ülikooliaastad. Jaan Kross, Ellen Niit“ 1982).

Knuman, Helmi Hansu t (eestistatud Kuma; 22.8.1903 – ?)

Väiketeatrite ajakirja *Rahvanäitelava* vastutav toimetaja 1931–32 ja 1934 (ilmus 8–12 nr aastas).

T: kolm komöödiat (1937–38), neli mugandatud näidendit (1938–39).

A: ERA.1.7.1007.

Knüpffer, Arnold Friedrich Johann Friedrich Gustavi p (5.7./24.6.1777 Juuru kirikumõis, Harjumaa – 15./3.10.1843 Kadrina, Virumaa), vaimulik, literaat. Vaimuliku poeg. Õppis Tln rüütli- ja toomkoolis 1787–94, Jena ülikoolis usuteadust 1794–97. Seejärel oli koduõpetaja Eestimaa kubermangus. Ordineeriti 24./12.8.1800, kirikuõpetaja Kadrinas 1800–43; Eestimaa provintsiaalkonsistoriumi assessor 1817–33, Eestimaa kindralsuperintendent 1833–34. Kogus ja uuris eesti rahvaluulet ja -laule. Estländische Literärische Gesellschafti asutajaliige 1842, ÕES auliige 1841.

Avaldas artikleid eesti rahvaluulest, ajaloost ja keelest ajakirjas *Beiträge zur genauern Kenntniss der estnischen Sprache* (Pärnu) 1813–25, nädalakirjas *Das Inland* (Trt) jm. Teigi kaastööd ka ajalehele *Marahwa Näddala-Leht* (Trt, Pärnu) 1821–22. Toimetas Gresseli trükikoja kalendrisarja „Eesti-Ma Rahwa Kalender“ 1826–43, tutvustas kalendrisabas ajaloosündmusi, maailma geograafiat, eesti rahvalaule, kalendritähtpäevade algupära, nendega seotud uskumusi ja kombestikku. Oli oma aja silmapaistvamaid kalendrikirjanikke.

T: tema rahvaluulekogu asub Eesti Kirjandusmuuseumis.

A: R/N II: 469–470, I (1859): 313–314; *Sirvilauad 1914*. xxxii (Trt 1913); *Sirvilauad 1916*. xxxvi (Trt 1915); EBL; EE; DBBL; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; ETeadBL; Gottzmann & Hörner; BBLd; EEVA; ISIK; *Inland* 1843: v 412; *Eesti Üliõpilaste Seltsi album*. *Esimene leht*. 21 (Trt 1889); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 286–287 (Trt 1898); M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu*. II.2: 56, 81 (Trt 1899); *Eesti Üliõpilaste Seltsi album*. *Seitsmes leht*. 111–112 (Trt 1902); V. Reiman. *Kivid ja killud*. I: 28–30 (Trt 1907); *Virumaa Teataja* 30.9.1943: 4; *Eesti rahvaluule ülevaade*. 25 (Tln 1959); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 329–330 (Tln 1963); V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 19–20 jm (Tln 1963); EKA I: 251, 332, 336–337 jm (Tln 1965); A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 160, 167 jm (Tln 1966); *Keel ja Kirjandus* 7/1971: 397, 9/1971: 526–529, 12/1973: 728–730, 7/1977: 416–421, 4/1983: 197–200; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 352 (Tln 1984); A. Paidla. *Raplamaa*. 56 (Tln 1991); *Eesti ajakirjanduse...* 24, 282 (Trt, Tln 1994); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 76–82 jm (Tln 2000); E. Leppik. *Kultuurilooline Kadrina*. 20 (Laiuse 2000); *Virumaa Teataja* 20.12.2000: 5; V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 171–173 (Trt 2015); *Elu raamatute keskel*. 119–121 (Tln 2015); *Elukiri* 10/2016: 94.

Koch, Margarete Pauline (ka Grete K.; –1918 Jürgenstein; 1937– Kures; 19./7.6.1896 Vana-Vändra, Pärnumaa – 16.8.1982 Stockholm), korrektor, ajakirjanik. Ajakirjanik **A. Jürgensteini** tütar, **G. Jürgensteini** õde, **J. Jürgensteini** vennatütar, **V. Kochi** abikaasa; **A. Keremi** vennanaise õde. Õppis ENKS tütarlastegümnaasiumis 1906–... Esimesel Nõukogude okupatsiooniasial töötas korrektorina. Saksa okupatsiooni ajal töötas kirjastuses Eesti Kirjastus. Sept 1943 põgenes Soome, 9.1944 emigreerus Rootsi, Stockholm. Töötas korrektorina kirjastuse EMP juures, teigi juhutöid.

Päevalehe *Postimees* (Trt) korrektor 1914–19, seejärel ajalehe *Päevaleht* korrektor, toimetuse liige alates 1919, päevalehe *Vaba Maa* korrektor, toimetaja 1929–37 (vaheaegadega),

päevalehe *Rahvaleht* korrektor, toimetaja 1939–40. EAL liige 1929–40. Paguluses oli naisteajakirja *Triinu* (Stockholm, Toronto) keeleline korrektor.

T: P. Kleisti mälestused „Mahamängitud võit“ (Stockholm 1952; tõlk).

A: B. Kangro. *Eesti Rootsisis*. 116 (Lund 1976); V. Poska-Grünthal. *Elu jätkub võõrsil*. 149–150 (Toronto 1985); *Tuna* 1/2006: 122; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. I: 74, 84, 480 jm (Trt 2006); *Sirp* 28.8.2009: 5; *Korporatsioon Filiae Patriae* 90. 108–110 (Trt 2010); EAA.3150.1.662 leht 110; ERA.76.5.166; ERA.4931.1.159; ERAF.130SM.1.1500 leht 69.

Koch, Voldemar (1936– Kures; ps Fakt; Naaskel; Harry Vardja; 5.12./23.11.1893 Trt – 29.7.1987 Stockholm), ajakirjanik. Töölise poeg, **M. Kochi** abikaasa, **A. Jürgensteini** väimees. Lõpetas Trt linnakooli, õppis ühe aasta Trt õhtukeskkoolis. Võttis osa I maailmasõjast 1916–17 (mobiliseerituna, sh õppis lipnikekoolis) ja Vabadussõjast 1918–20. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ETK juhatuse juures tõlkija 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal oli vangistatud 1942–43 (vahepeal paar kuud tingimisi vabades), põgenes vanglast ja 10.1943 põgenes Soome, 9.1944 Rootsi, Stockholmi. Aastatel 1943–45 koostas Eesti diplomaatiliste esindajate jaoks infokokkuvõtteid olukorrast Eestis, tuginedes põgenike intervjuerimisele, kirjadele Eestist, ajalehtedele, raadiosaadetele jms.

Alates 1908 oli päevalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja, avaldas peamiselt sõnumeid, tegi kaastööd ka lisale *Nooresooleht* (Trt) 1910. Oli *Postimehe* reatasuline reporter 1911–16, *Postimehe* seejärel sõjakirjasaatja I maailmasõjas 1916–18 ja ametlik sõjakirjasaatja Vabadussõjas 1918–20, mh kajastas ka Tartu rahukonverentsi. Aastatel 1919–35 oli toimetuse liige Tln päevalehtedes *Päevaleht* 1920–23, *Vaba Maa*, *Kaja* > *Uus Eesti*, seejärel Riikliku propagandatalituse informatsioonijuhataja 1935–40. Tegutses 1920.–30. aastatel ka päevalehtede *Uusi Suomi* (Helsingi), *Karjala* (Viiburi), *Jaunakas Sinas* (Riia), *Сегодня* (Riia) ja *Stockholms-Tidningen* korrespondendina Tln-s, tegi kaastööd ajakirjanike liidu aastaalbumile „Õitsituled“. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* toimetuse liige 1941–42, *Postimehe* toimetuse liige 1942, tegi kaastööd ka ajalehele *Maa Sõna*. Soomes oli *Uusi Suomi* toimetuse liige 1943–44, nädalalehe *Malevlane* tegevtoimetaja ja Eesti uudiste toimetaja (Helsingi 1943–44, ilmus 33 nr). Rootsis tegi kaastööd ajalehele *Teataja* (Stockholm) 1944–45, oli päevalehe *Stockholms Tidningen* eestikeelse lehekülje „Lehekülg Eestlastele“ > ajalehe *Stockholms-Tidningen Eestlastele* toimetuse liige (1944–59). Seejärel oli vabakutseline ajakirjanik, avaldades 1960.–70. aastatel eri riikide pagulasajakirjanduses sadu kirjutisi (mälestusi, poliitilisi kommentaare, juubeliartikleid, nekrolooge jne). Oli ajalehe *Eesti Päevaleht* (Stockholm) kolumnist, nädalalehtede *Vaba Eesti Sõna* (New York) ja *Meie Elu* (Toronto) alaline korrespondent, tegi järjepidevalt kaastööd ka ajalehtedele *Eesti Hääl* (London), *Vaba Eestlane* (Toronto), ajakirjale *Rahvuslik Kontakt* (Stockholm), kuukirjale *Uus Eesti* (Stockholm), samuti Austraalia eesti ajalehtedele, Läti ja Soome väljaannetele. EAL liige 1921–36, juhatuse liige 1921–22 ja 1924–25. Paguluses oli Vabade Eesti Ajakirjanike Ühingu liige, auliige 1968.

T: päevik ja artiklivalimik „Seitsme lukuga suletud raamat“ I–V (Trt 2006–09); mälestustekatkend „Kindral Laidoneri Moskva sõit detsembris 1939“ ajakirjas *Looming* (7/1997) ja „35 aastat punasest pöördest Eestis“ ajakirjas *Rahvuslik Kontakt* (2/1975); Eesti diplomaatilistele esindajatele koostatud infokokkuvõtted olukorra kohta Eestis 1943–45 „Mitmesuguseid kuuldusi liigub...“ ajakirjas *Akadeemia* (1/2011–11/2015); isikuarhiiv asub Eesti Riigiarhiivis (fond .....).

A: Õt I: 48; EKKE; EE14; Lään; ISIK; Jürgenstein. *Minu mälestused*. I–II: 280 (Tln 2011 [1926–27]); *Vaba Maa* 5.12.1933: 6, 19; A. Adson. *Siuru-raamat*. 294–299, 328 jm (Tln 2007 [1949]); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Teine osa*. 238 jm (Trt 2016 [1951]), *Kolmas osa*. 272–273 (Trt 2016 [1955]); *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 5.12.1953: 2, 31.3.1959: 2; *Eesti kroonika 1957*. 144 (Stockholm 1956); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 184–185 (Toronto 1959);

Jaan Tõnisson. 293–296 (Stockholm 1960); *Kodumaa* 8.3.1961: 5; *Rahvuslik Kontakt* 4/1963: 14–17, 2/1964: ....., 1/1966: 33–39, 4/1968: 17–19, 4/1973: 22–24, 2/1975: 6–21, 4/1978: 18–19; *Eesti Post* 21.1.1964: 5; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Eesti Päevaleht* 3.12.1968: 1–2, 14.8.1987: 2, 21.8.1987: 2; E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 172, 312 (Tln 1970); *Edasi* 5.5.1973: 3; *Võitleja* 1.12.1973: 5; K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 90 (Stockholm 1974); *Uus Eesti* 5-6/1974: 1, 4, 8, 7-8/1974: 4, 9, 10, 10/1974: 4, 8–11; B. Kangro. *Eesti Rootsisis*. 114–116 (Lund 1976); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 193, 198–201 jm (Stockholm 1976); *Meie Post* 10/1978: 2, 1/1979: 2; *Piinlikud lood*. II: 23 (Tln 1983); S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 42 jm (Toronto 1985); *Võitleja* 1.9.1987: 8; A. Roolah. *Nii see oli...* 307–309 jm (Tln 1990); *Tartu Postimees* 8.12.1993: 2; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 200, 203 (Stockholm 1995 [1994]); E. Sanden. *An Estonian Saga*. (Cardiff 1996); I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 29 (Tln 1996); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 174, 188–191 jm (Trt 2001 [1997]); *Akadeemia* 5/2001: 912–913, 7/2003: 1555, 1/2004: 205, 212, 8/2004: 1869; *Põgenemine kodumaalt 1943–1944*. 164–167 (Keila 2005); *Tuna* 3/2005: 51, 1/2007: 129–135; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat I–V* (Trt 2006–09); *Eesti Päevaleht* (Tln) 2.6.2006: 16; *Eesti Päevaleht. Arkaadia* 3.6.2006: 18; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 392–394 (Trt 2008); *Eesti kirjandus paguluses*. 774 (Tln 2008); *Pärnu Postimees* 23.1.2009: 6; *Vikerkaar* 4-5/2009: 77–80; *Sirp* 28.8.2009: 5; *Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944*. 157 jm (Tln 2011); *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 337–340 jm (Tln 2013); J. Peegli käsikirjalised märkmed.

Kochtitsky, Friedrich Kareli p (ka Priido Kohtitsky, Kocktitski; 1936– Priidu Kohava; 20./8.10.1887 Lihula vald, Läänemaa – 1944/45 Bissingen, Saksamaa), kooliõpetaja. Taluniku, sepa poeg. Õppis Haapsalu linnakoolis 1904–06 ja pedagoogilistel kursustel 1906–07, täiendas end iseõppijana. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1914–17 (tagavarapolgu kirjutaja). Kooliõpetaja Läänemaal 1907–14, fototöökoja omanik Lihulas 1913–14. Arreteeriti Saksa võimude poolt ja saadeti 12.4.1918 Venemaale. Töötas lasteaiajuhatajana Uuralis 1918, algkooliõpetajana Omski kubermangu eesti asundustes 1918–20, haridusinstruktorina, Petrogradis Eesti Tööraha Ülikooli ettevalmistusklasside lektorina ja raamatukoguhoidjana 1920–21. Kevadel 1921 opterus Eestisse. Oli tagavaraõpetaja Läänemaal 1921, Saue algkooli juhataja 1921–28, Eesti Õpetajate Liidu karskuskasvatuse sekretär 1928–31, algkoolijuhataja Haimres 1931–32, Tln 1. algkooli õpetaja 1932–40. Aktiivne kohalik seltsitegelane, harrastusfotograaf, kogus 1912 ERMile vanavara. Arreteeriti Saksa võimude poolt 1941./42. a vahetuse paiku, mõisteti neljaks aastaks vangi (süüks nõukogude võimu ülistav kõne 11.1940), kandis karistust Tln-s, 1944 evakueeriti Saksamaale Bissingeni vangilaagrisse, suri seal tüüfusse.

Alates 1913 tegi kaastööd mitmele väljaandele, sh *Päevalehe* lisale *Kodu* 1913–14, ajalehtedele *Päevaleht*, *Vaba Maa*, *Rahva Sõna*, ajakirjadele *Kasvatus*, *Vabaharidustöö*, *Eesti Kool*; Venemaal elades ajalehtedele *Siberi Tööline* (Omsk) ja *Edasi* (Petrograd). Õpetajate liidu karskusesekretärina oli liidu karskusajakirja *Lootusringi Juht* tegevtoimetaja 1929–40, avaldas ajakirjas *Eesti Kool* aastaülevaateid õpilasringide tegevusest ja kirjutisi karskusliikumisest.

T: mõned karskusbrošüürid (1928–40); ERMi kogumispäevik „Päevapildiraamat“ (Trt 2013).
A: EAT; ISIK; *Postimees* 19.10.1937: 8; R. Tiitus. *Oma modellide keskkonnas*. 104 (Tln 1981); K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 17 (Tln 1994); *Lääne-Harjumaa haridus- ja kultuuriloo radadel*. 5–9 (Saue 2004); *Keila Leht* 14.9.2012: 5; F. Kohtitsky. *Päevapildiraamat*. 107–116 (Trt 2013); *Tartu Postimees* 30.9.2014: 8; L. Teinbas. *Saue. Mõödunud aegade kaja*. 295–296 ([Jälgimäe] 2016).

Kogerman, Karl Eduard Karli poeg (ka Kogermann; 5.5./23.4.1887 Tln – ?4.1961 Ruila,

Keila rajoon), kooliõpetaja. Töölise poeg, **P. Kogermani** vend. Tegi gümnaasiumi lõpueksamid Tln Aleksandri gümnaasiumis 1915, õppis TŪs ajalugu 1915, arstiteadust 1916–18 ning õigusteadust 1923–24 ja 1929–36 (ei lõpetanud ühtki eriala). Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast. Kooliõpetaja Põllkülas, Laitses ja Ruilas.

Ajakirja *Eesti Politseileht* vastutav toimetaja 1922 ja tegevtoimetaja 1922–24.

A: AA2; AA3; Geni; ISIK (P. Kogerman); H. Martinson, K. Martinson. *Akadeemik Paul Kogerman, põlevkivikeemia rajaja Eestis*. 7 (Tln 1981); *Paul Kogerman ja tema aeg*. 124, 126, 137–139, 274 (Tln 2004); EAA.402.1.12730; ERA.1.7.400.

Kogerman, Paul Nikolai Karli p (5.12./23.11.1891 Tln – 27.7.1951 Tln), keemik, Eesti põlevkivikeemia rajaja. Töölise poeg, **K. Kogermani** vend. Õppis Tln linnakoolis 1904–08, lõpetas Tln Aleksandri gümnaasiumi 1913 (eksternina), õppis TŪs keemiat 1913–18, TŪ stipendiaat Londoni ülikoolis 1919–21, *mag sc techn* 1922 (Londoni ülikool); stipendiaat Harvardi ülikoolis 1927–28; *dr sc techn* 1934 (Zürichi tehnikaülikool; ümber atesteeritud keemiadoktoriks 1945). Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast 1919. Kooliõpetaja Harju-Jaanis 1909–11, koduõpetaja Tln-s 1912–13; Tln tehnikumi õppejõud 1918–19; TŪ õppejõud 1921–36 (dotsent 1922, orgaanilise keemia professor 1925), Tln Tehnikainstituudi > TTÜ > TPI rektor 1936–39 ja orgaanilise keemia professor 1936–41; Eesti Teaduste Akadeemia liige 1938–40; Rahvuskogu II koja liige 1937, Riiginõukogu liige 1938–39, haridusminister 10.1939–6.1940. Kirjastusühisuse Loodus juhatuse liige 1923–24, „Eesti Entsüklopeedia“ keemiaosakonna toimetaja 1932–37, paljude seltside-organisatsioonide liige, sh Akadeemilise Keemia Seltsi asutajaliige ja esimees 1923–28, kirjastusühisuse Loodus juhatuse liige 1923–40. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti viieks aastaks vangilaagrisse (§58-4), kandis karistust Sarõgino laagris Sverdlovski oblastis. Vabastati ENSV MN taotlusel ennetähtaegselt 5.3.1945. TPI orgaanilise keemia kateedri juhataja 1945–51, ENSV Teaduste Akadeemia liige (1946), ENSV TA keemiainstituudi direktor 1947–50 (vallandati, süüdistatuna kodanlikus natsionalismis). Suri ajurabandusse. Rehabiteeritud 23.6.1989.

Päevalehe *Tallinna Teataja* toimetuse liige 1917. Kuukirja *Loodus* (Trt) toimetuse liige 1923–24. Avaldas teaduslikke ja populaarteaduslikke artikleid nooreestlaste ajakirjas *Vaba Sõna* (Trt) 1915–16, hiljem ajakirjades *Eesti Tehnika Seltsi ajakiri*, *Loodus*, *Kasvatus*, *Kodu*, *Üliõpilasleht* (Trt), *Looming* (Trt), *Eesti Arst*, *Tehnika Ajakiri*, *Eesti Kool*, *Varamu* jm; tegi kaastööd ka päevalehtedele *Tallinna Teataja* 1917, *Vaba Maa* 1919, *Päevaleht* 1921–22, *Postimees* (Trt) 1926–29 jm. Oli Baltimaid tutvustava ajalehe *The Baltic Times* väljaandja 1939–40. Nõukogude ajal avaldas üksikuid artikleid ajakirjades *Plaanimajandus* 1945–46, *Eesti Bolševik*, ajalehtedes *Rahva Hää*, *Säde*, *Sirp ja Vasar*, *Noorte Hää*, *Tallinna Poliitehnik*.

T: monograafia „On the chemistry of the Estonian oil shale „Kukersite““ (Trt 1931); õpik „Looduseõpetus“ IV–VI õppeaastale (Trt 1922–24; ilmus 5 tr; kaasautor), keemiaõpikud, sh „Orgaanilise keemia põhijooned“ (Trt 1926, ilmus 4 tr).

A: EBL; EAT; EE; EBL tk; EEtk; EMT; ENE; E(N)E; AA2; EKoBL; VjV; *Eesti Teaduste Akadeemia liikmeskond 1938–1998*. II: 8 (Tln 1998); EE14; VV; *1000 tartlast*; ETeadBL; ISIK; OkM; Rotary; VE; *Kodu* 15/1922: 287; *Päevaleht* 3.9.1922: 5; *Uus Eesti* 12.10.1935: 6, 1.7.1936: 3; *Eesti Loodus* 3/1938: 148–149, 3/1983: 149; *Eesti Kool* 8/1939: 487–488; *Õhtuleht* 17.4.1946: 1; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Teine osa*. 133 (Trt 2016 [1951]); *Tallinna Poliitehnik* 2.12.1966: 1; *Kodumaa* 7.12.1966: 2; *Горючие сланцы* 1/1967: 1–2; *Tartu Riiklik Ülikool* 10.12.1971: 3; *Tartu Riikliku Ülikooli keemiaosakond 1947–1972*. 52–60 (Trt 1972); *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist*. II: 188–196 (Tln 1976); *Noorte Hää* 23.12.1976: 2; H. Martinson, K. Martinson. *Akadeemik Paul Kogerman, põlevkivikeemia rajaja Eestis*. (Tln 1981); *Paul Kogermani publikatsioonid ja käsikirjad*. (Tln 1981); *50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat*. 87–92 (Tln 1989); *Horisont* 6/1989: 18–21; *TŪ ajaloo küsimusi*. XXV: 195–208

(Trt 1991); *Paul Nikolai Kogermani 100. sünniaastapäevale pühendatud mälestuskonverentsi ettekanded 5. detsembril 1991.* (Tln 1991); *Õpetajate Leht* 27.7.1991: 4, 30.11.1991: 6; *Universitas Tartuensis* 6.12.1991: 3; *Akadeemia* 12/1991: 2564–2578, 2/2004: 460, 4/2004: 899, 8/2004: 1866; *Oil Shale* 4/1991 (vol 8): 289–292, 4/2011 (vol 28): 548–553; *Insenerikultuur Eestis*. I: 103–110 (Tln 1992); *Kooliuuenduslane* 3/1994: 24–25; *Eesti Teaduste Akadeemia. Ülevaateid ja meenutusi*. 159–163 (Tln 1998); *Sajandi sada Eesti suurkuju*. 76–77 (Tln 2002); *Paul Kogerman ja tema aeg*. (Tln 2004; sisaldab valikbibliograafiat); *Mente et Manu* 15.12.2004: 2, oktoober 2013: 17; *Tallinna Tehnikaülikooli aastaraamat 2004*. 337–339 (Tln 2005); A. Paluteder. *Viis tuhat päeva*. 89 (Tln 2005); *Kannatuste aastad 1940–1991. 1. vihik*. 20 (Tln 2008); *Eesti Päevaleht* (Tln) 21.2.2008: 28; *Haridus* 1-2/2009: 19–21; *Tallinna Tehnikaülikooli aastaraamat 2011*. 226–227 (Tln 2012); L. Lauri. *Kirjutamata memuaare*. 177 (Tln 2013).

Kohver, August Jaani p (ka Koffer; 1.1.1889/20.12.1888 Vana-Kariste (Abja) vald, Pärnumaa – 19.8.1942 Solikamsk, Molotovi (Permi) oblast), omavalitsustegelane, agronoom. Väiketalunike poeg. Õppis Halliste kihelkonnakoolis 1901–04, lõpetas Dalumi põllutöökooli Taanis 1911 ja Neuahaldenslebeni kõrgema põllutöökooli Saksamaal 1913, õppis Leipzigi põllutööinstituudis 1913–14. Põhja-Liivimaa põllutöö keskseltsi põllutööinstruktor 1913–18, Võrumaa tootluskomitee abiesimees 1917–19, Võru maavalitsuse põllumajandusosakonna juhataja 1919–21, maavalitsuse esimees 1921–37, maavanem 1938–7.1940. Eesti Ajutise Maanõukogu liige 1917–19, Riigikogu liige 1926–27 (Põllumeestekogude nimekirjas), Rahvuskogu I koja liige 1937, Riiginõukogu liige 1938–40. Aktiivne seltsitegelane. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 2.1.1941, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§§58-10, 58-13, süüks Kaitseliitu ja Isamaaliitu kuulumine, kontrrevolutsiooniline tegevus), suri vangistuses. Rehabiliteeritud 25.8.1991.

Vastutav toimetaja kuukirjades *Lõbus Talupoeg* (Viljandi 1914–15, ilmus 5 nr) ja *Võta mind kaasa* (Viljandi 1915, ilmus 4 nr). Teatas 1.1918, et on ajalehe *Vabadus* (Trt) vastutav toimetaja, aga lehe ilmumise kohta andmed puuduvad. Tegi kaastööd ajalehtedele *Päevaleht*, *Maaliit > Kaja > Uus Eesti*, *Postimees* (Trt), *Võru Teataja*, *Elu* (Võru), ajakirjadele *Põllutööleht* (Trt), *Maaomavalitsus* jt. Kirjastusühisuse Võrumaa Elu juhataja esimees 1935–37.

T: „Loomatoidu juurikate seemnekasvatamine“ (Trt 1915).

A: EAT; EEtK; EMT; VjV; ISIK; OkM; *Postimees* 31.12.1938: 7; ERA.2633.3.114; ERAF.129SM.1.5236; ERA.R-1298.1.37.

Koidula (ps alates 1867; tänapäeval Lydia Koidula; kod.n *Lydia* Emilie Florentine Jannsen, 1873– Michelson; ps Emajõe Ööbik; 24./ 12.12.1843 Väandra, Pärnumaa – 11.8./30.7.1886 Kroonlinn), luuletaja, näite- ja jutukirjanik, eesti näitekirjanduse ja lavakunsti rajaja, esimene eesti naisajakirjanik. **J. V. Jannseni** tütar, **E.** ja **H. Jannseni** õde. Õppis isa juhatusel Pärnu Ülejõe koolis, seejärel Pärnu tütarlastekoolis 1854–61, sooritas koduõpetaja eksami TÜ juures 1862. Alates 1860 andis eratunde. 1863–73 elas Trt-s, võttis aktiivselt osa Vanemuise seltsi tegevusest, oli I üldlaulupeo üks organiseerijaid 1869, moodustas näitetrupi ja lavastas kolm oma näidendit 1870–71. Abiellus 1873 ja asus koduperenaisena elama Kroonlinna; käis sageli Eestis, saatis abikaasat teaduslikul lähetusel Saksamaal ja Austrias 1876–78. Suri vähki.

Alates 1860 hakkas vähehaaval aitama oma isa J. V. Jannsenit nädalalehe *Perno Postimees* tegemisel: kirjutas ümber ja tõlkis sõnumeid, ekspedeeris lehte, aitas lehte koostada, toimetada ja hiljem ka jutuosa saksa jutte mugandada. Esimese mugandusena ilmus „Kiwwi rist“ (9.8.1861). 1863 lõpus hakkas J. V. Jannsen andma Trt-s välja nädalalehte *Eesti Postimees* ja kuni 1873 oli K. toimetaja peamine abiline, lisaks oli tema kohustuseks kontoritöö (luges trükipoognaid, pidas kirjavahetust lehe kaastöötajatega ja tellijatega, kirjutas aadresse ja saatis

lehti posti). Alates 1868 tegeles ta lehe toimetamisel eelkõige lisalehtede sisustamisega (otsis ilukirjanduslikke ja populaarteaduslikke jutte, tõlkis ja mugandas neid, kirjutas algupärast luulet ja proosat). Põhiosa K. ilukirjanduslikust loomingust ilmus *Eesti Postimehes* ja selle lisades *Eesti Postimehhe juttotubba* (1863–69), „*Eesti Postimehe*” öhtukõned (1869) ja „*Eesti Postimehe*” lisaleht (1871–79), samuti „Eesti Postimehe kalendris” (1871–80). Esimesed luuletused ilmusid 1865 („Koddo” [„Meil aia-äärne tänavas...”], „Emmasüdda”, „Kassepu”), lisaks ilmus temalt ajakirjanduses ligi 85 juttu, tõlketeosed „Olesja” (1869), „Johanna d’Ark”, „Juudit ehk Jamaika saare viimsed Maroonlased” (1870) jt. Suur osa K. jutuloomingust ilmus anonüümselt või J. V. Jannseni nime all. Jätkas *Eesti Postimehe* kaastöötajana ka Kroonlinnas elades kuni 1881.

T: luulekogud „Waino-Lilled” (Kuressaare 1866), „Emmajõe Öpik” (Trt 1867; 2013 [faksiimile]); mitu jutustust (1863–74); näidendid „Saaremaa onupoeg” (Trt 1870), „Särane Mul’k, ehk Sada vakka tangusoola” (Trt 1872), „Kosjakased” (Tln 1946), „Kosjaviinad” (Tln 1946); „Teosed” I–II (Tln 1957); „Luuletused” (1969; tekstikriitiline väljaanne); arvukalt luulevalimikke (1925–2005), sh A. Undla-Põldmäe koostatud „Mu isamaa on minu arm” (Tln 1978, 1993); jutuvalimik „Perüamaa viimne inka” (Tln 2011); „Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus” I–II (Trt 1910–11) ja uustõlge „Fr. R. Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus” (Tln 1962); „Koidula ja Almbergi kirjavahetus” (Trt 1925); „Koidula kirjad omakseile” (Trt 1926). **A:** PmA; *Sirvilauad 1914*. xxxiii (Trt 1913); *Sirvilauad 1916*. xxxvi (Trt 1915); ÕT I: 57; EBL; EE; EBL tk; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; ETeatrBL; *1000 tartlast; Väandra; 100 silmapaistvat Eesti naist*. (Tln 2017); EEVA; ISIK; KrS; *Meelejahutaja* 42/1885: 275–276; *Postimees* 1.8.1886: 1; *Olevik* 4.8.1886: 1; *Oma Maa* 31.8.1886: 143; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 414–422 (Trt 1898); *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Neljas leht*. 81–89 (Trt 1899); H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 92–94 jm (Tln 2010 [1912]); M. J. Eisen. *Koidula Kroonlinnas* (Tln 1914); A. Kallas. *Tähdenlento* (Helsingi 1915; *Tähelend*. Trt 1918 ja 1929, Tln 1999); G. Suits. *Eesti lugemiseraamat I*. 151–152 (Helsingi 1916); *Eesti Kirjandus* 11/1916: 380–386, 1/1924: 11–25, 8/1927: 478–479, 3/1932: 97–107, 7/1932: 338–340; M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 67–95 (Tln 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 52–54 (Trt 1922); *Pärnumaa elu* 7: 35–36 (Pärnu 1929); ÕT XIII: 42–44 (Tln 1935), XIV: 10–12 (Tln 1936); K. Mihkla. *Lydia Koidula* (Tln 1936); *Nädal Pildis* 18/1936: 412, 22/1936: 508; *Päevaleht* 17.10.1936: 7, 21.10.1936: 2, 29.10.1936: 7, 5.11.1936: 4, 9.11.1936: 8, 25.11.1936: 4, 26.11.1936: 7, 4.12.1936: 6; *Eesti rahvuslikud suurmehed. III*: 1–48 (Tln 1936); *Sõjasarv* 4: 36–40 (Moskva 1944); *Estonia*. II: 17–22 (Göttingen 1946/47); *Lydia Koidula. [Valimik artikleid]* (Tln 1947); *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 188–209 (Trt 1949); L. Koidula. *Teosed* I: 383–409 (Tln 1957); H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 27–33 (Tln 1999 [1957]); *Keel ja Kirjandus* 8/1959: 493; 10/1960: 605–607, 2/1974: 112, 9/1984: 543–546, 5/1992: 274–280, 12/1993: 717–723, 737–747, 9/1995: 638–643; *Kiri-Kool* 44/1959: 258–263; B. Sööt. *Lydia Koidula* (Tln 1961); R. Põldmäe. *Koidula teater* (Tln 1963); K. Mihkla. *Lydia Koidula elu ja looming* (Tln 1965); *Väliseestlase kalender 1966*. 65–67 (New York 1965); EKA II: 249–295 (Tln 1966); *Looming* 12/1967: 1889–1890, 7/1994: 958–964; *Tartu Riiklik Ülikool* 27.12.1968: 3; K. Kask. *Teatritegijad, alustajad*. 34–35, 40–45, 57–60 jm (Tln 1970); *Kodumaa* 1.7.1970: 5; O. Kruus. *Naine hanesulega*. 15–31 (Tln 1971); H. Laidvee. *Lydia Koidula bibliograafia 1861–1966* (Tln 1971); *Mõnda mineviku Tartust*. 29–30 jm (Tln 1972); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 124–125 (Tln 1974); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 42, 198–201 jm (Tln 1976); R. Põldmäe. „*Vanemuise*” selts ja teater 1865–1880. 12–16 jm (Tln 1978); A. Elango (koost). *Eesti kirjanike ja kultuuritegelaste pedagoogilisi seisukohti*. 55–67 (Tln 1980); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 52–53 (Tln 1980); A. Undla-Põldmäe. *Koidulauliku valgel* (Tln 1981); K. Leichter. *Valik artikleid*. 142–156 (Tln 1982);

Eesti kirjanduskriitika 1875–1900. 353 (Tln 1984); *Teataja* 27.9.1986: 7; *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1991–1992*. 7–25 (Kuressaare 1993); *Postimees* 24.12.1993: 7; E. Aaver, H. Laanekask, S. Olesk (koost). *Lydia Koidula 1843–1886* (Trt 1994); *Viruskundra* 2/1995: 5; *Ajalaval: kangelane & väärtused*. 196–200 (Trt, Helsinki 1995); *Padyza* 1/1997: 123–128; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 76–78 (Tln 2010 [2002]); *Pärnu kultuurielu 2003*. 133–138 (Pärnu 2004); *Raamat on...* IV: 129–131 (Tln 2005); R. Kuusk. *Sõna sisse minnes*. 39–54 (Tln 2007); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 74–75 (Tln 2008); *Koidula kooli lugu*. I: 11–21 (Pärnu 2009); V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010*. 35–37 (Trt 2010); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 24–25 (Tln 2011); A. Merilai. *Vokimeister*. 122–135 (Trt 2011); *Sirp* 20.12.2013: 9; *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2013*. 256–258 (Trt 2014); *Eesti Päevaleht* 8.1.2014: 6, 21.11.2017: 13; *Elukiri* 2/2015: 74–82, 5/2015: 90; *Õhtuleht* 11.4.2015: 12–13; *Postimees* 24.7.2015: 14; J. Undusk. *Eesti kirjanike ilmavaatest*. 189–194 (Trt 2016); *Maaleht* 11.2.2016: 8–9; J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 335–339 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 221–229 (Tln, Trt 2016); *100 silmapaistvat Eesti naist*. 66–67 (Tln 2017); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 31–37 (Tln 2017); M. Salupere. *Koidula. Ajastu taustal, kaasteeliste keskel*. (Tln 2017); S. Zetterberg. *Rändajad Soome sillal*. 195–197, 244–246 jm (Tln 2017); *Postimees*. *Raamat* 20.9.2017: 3; *Tartu Postimees* 24.10.2017: 8; *Postimees*. *AK* 25.11.2017: 12–13; *Keel ja Kirjandus* 3/2018: 233–239; ERR arhiiv („Eesti raha tähed“ (http://www.ylikool.ee/et/13/eesti_rah_a_tahed)).

Koit, Ada Jaani t (tegelikult Elisabeth-Adelheid K.; 2.3.1902 Rapla vald, Harjumaa – 1942 NSVL), tõlkija, ajakirjanik. Viinapõletaja tütar. Õppis Tln linna I tütarlastegümnaasiumis 1910–18 (ei lõpetanud); täiendas end Trt õhtugümnaasiumi suvekursustel 1922–24, Debreceni ülikooli suvekursustel 1929 ja 1932. Eesti sõjaministeeriumi masinakirjutaja 1919–20, kodukooliõpetaja Viljandimaal Vastemõisa vallas 1920–21, Selli viinavabriku raamatupidaja abi 1921–24, tunniandja Trt-s 1925–30, rahvusvahelise karskuskongressi korraldustoimkonna asjaajaja 1926–27. Teise maailmasõja ajal suvel 1941 evakueerus Leningradi; sõitis Uuralitesse, kus ka suri. **H. Mäelo** romaani „Vallaslaps“ (Trt 1934) peategelase prototüüp. Naiste karskusliidu ajakirja *Eesti Naine* (Trt) kaastöötaja-tõlkija 1925–30, tegi tõlketöid ka karskusajakirjadele *Külvaja* (Trt), *Kevadik* (Trt), samuti ajakirjale *Eesti Hõim* (Trt) ja selle lisale *Väliseestlane* (Trt). Päevalehe *Vaba Maa* toimetuse sekretär, tõlkija, masinakirjutaja 1930–38; ajalehe *Päevaleht* tõlkija 1938–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ETA välisinformatsiooni osakonna juhataja, vastutav toimetaja 1940–41. Teise maailmasõja ajal töötas Leningradis raadiokomitees.

A: *Vaba Maa* 5.12.1933: 6, 19; J. Rimmelgas. *Tuline värav*. 22 (Tln 2004 [1955]); H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 249 (Tln 1999 [1957]); W. Mettus. *Mask ja nägu*. 42–45 (Lund 1969); *Mehed Vabaduse Puiesteelt*. 312 (Uppsala 1972); *Kui kõik alles tärkas*. 82–83, 102–104, 534–535 (Tln 1973); *ETA*. 23–26 (Tln 1988); *Tuna* 4/2010: 11, 22, 4/2013: 122, 124, 128; ERAF.5.2.262; ERAF.247.51.89 leht 4–7.

Koit, August Ka(a)rli p (–1920 Ratnik; 2.9.1887 Tartumaa – ?). Kooliõpetaja Nõos. Oli vangis bolševike võimu ajal 1917–18 ja Saksa okupatsiooni ajal 1918. Võttis osa Vabadussõjast. 1920. aastatel elas Pärnus, 1930. aastatel Trt-s. Elatas end juhutöödega, oli sageli töötaja.

Maaliidu päevalehe *Kaja* kõrvallehe *Kaja Pärnu väljaanne* tegevtoimetaja (9.1920–3.1921). Leht oli neljaküljeline, esimesed kolm külge olid põhilehega sama sisuga, viimane külge sisaldas Pärnu infot. Väljaanne oli asutatud eelkõige valimiste-elseks propagandaks ja jäi seisma pärast valimisi. Hiljem oli sotsialistide päevalehe *Rahva Sõna* kõrvallehe *Rahva Sõna Pärnu väljaanne* vastutav toimetaja 4.1929–2.1930. Asutaja, väljaandja ja vastutav toimetaja

ajalehtedes *Tulevik* (Trt 1932–33, ilmus 6 nr) ja *Vaba Eesti* (Trt 1933–34, ilmus 10 nr) ning ajakirjas *Huvi Žurnaal* (Trt 1935, ilmus 1 nr).

A: *Kaja Pärnu väljaanne* 1.3.1921: 1; *Vaba Maa* 6.3.1921: 2; *Pärnu Postimees* 7.3.2008: 10; ERA.1.7.1014; ERA.1.7.1216; ERA.1.7.1318; ERA.1357.3.1264.

Kokamägi, Heinrich (sünd Kokkemäggi; ka Hendrik; 9.5./26.4.1884 Taagepera, Viljandimaa – 15.12.1960 Toronto), vaimulik. Kupja poeg. Õppis Valga linnakoolis 1900–01, Helsingi luterlikus misjonikoolis 1904–10. Ordineeriti misjonäriametisse 1.7.1910; misjonär Hiinas 1910–17, rändjutlustaja Soomes 1917–19, kirikuõpetaja Hiiumaal Pühalepas 1920–23, samuti Käinas ja Kärddlas; Saare-Lääne praost 1920–23. Apr 1923 lahkus kirikuõpetaja ametist. Oli Briti ja välismaa piibliseltsi Eesti esindaja ja piiblilao juhataja 1924–40, lisaks tegutses jutlustajana vabakogudustes, oli Eesti baptisti jutlustajate seminari õpetaja 1926–29. Piibliladu natsionaliseeriti 9.1940 ja likvideeriti 12.1940, raamatud hävitati. Teise maailmasõja ajal elas tütre juures Kursis 4.1941–1.1944, vahepeal töötas Tln tööstuskaubanduskeskuse peakontoris 1.–3.1943 (korraldas ja kataloogis piiblilao järelejäänud raamatud) ja Eesti Rahva Ühisabi Harju ringkonnas sekretärina 4.–8.1943. Veebr 1944 emigreerus Soome (abikaasa oli soomlanna), oli õpetaja misjonikoolis Larsmos 3.–10.1944. Okt 1944 põgenes Rootsi, elas Umeå ja Tårstapi põgenikelaagrites, Boråsis, Apelvikenis, Huddinges ja Stockholmis. Märtsis 1951 emigreerus Kanadasse, elas Markhami lähedal ja Torontos, tegutses jutlustajana vabakogudustes.

Vabakirikute ajakirja *Piibli Ajakiri* vastutav toimetaja (1930–31, ilmus 8 nr, jäi seisma majandusraskuste tõttu), baptistliku lasteajakirja *Väikesed Tähed* tegevtoimetaja 1931–33. Avaldas artikleid ja jutlusi vabakirikute ajakirjades *Evangeeliumi Kristlane*, *Kristlik Kaitsja* (Kuressaare, Tln, Trt) ja *Kristlik Perekonna leht*. Paguluses oli vabakirikute häälekandja *Kodumaa Hääled* (Stockholm) tegevtoimetaja 1949–51, baptistide ajakirja *Teekäija Armuhääl* > *Usurändur* (Toronto) toimetuse liige 1952–54, alates 1955 tegi kaastööd „Ususõnumi“ raadiosaadetele Torontos.

T: mõned luulebrošüürid (1920. aastad); isikuarhiiv asub Tln linnaarhiivis (TLA.1360).

A: Veem; EELK; *50 aastat apostlite radadel*. 182 (Keila 1934); *Eesti Kirik* 7-8/1953: 109, 10-11/1964: 164, 2/1982: 64–70, 2/1987: 83–94; *Usurändur* 2/1961: 11–13, 5/1971: 2–3, 4/1977: 2; *Eestlased Kanadas*. I: 442 (Toronto 1975); T. Proos. *Südametunnistuse pärast. Hendrik Kokamägi elust ja tööst*. (Tln 2002 [1987]); *Eesti Kirik* 12.5.2004: 10, 14.5.2014: 6, 10.9.2014: 6; R. Saard. *Hiiumaa ja hiidlased usutuultest tormatud ja piiratud*. 168–175 jm (Tln 2009); P. Rohtmets. *Teoloogilised voolud Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus aastatel 1917–1934*. 200–202 (Trt 2012); *Kuulutaja* 5/2004 (<http://www.ekkesia.ee/kuulutaja/2004/mai2004.htm>); Ü. Linder (2006). *Ajakiri Usurändur aastatel 1952–1991*. 12, 120 jm (TÜ usuteaduskonna magistritöö; käsikiri DSpace'is).

Kokk, Jaan Hugo (20./7.12.1903 Mõniste vald, Võrumaa – 10.4.1942 Sverdlovski vangla [teistel andmetel Sosva laager, Sverdlovski oblast]), advokaat. Talunike poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1917–20 ja Valga gümnaasiumis 1920–22; tegi algkooliõpetaja kutseksamid Trt õpetajate seminaris 1924; õppis TÜs õigusteadust 1922–27 ja majandust 1927–28 (ei lõpetanud). Taheva algkooli juhataja 1922–25; Võru linnanõunik 1930, advokaadiabi 1930–35, vandeadvokaat Valgas 1935–40. Rahvuskogu I koja liige 1937, Riigivolikogu liige 1938–40; Valga linnavolinik 39–40. Aktiivne seltsitegelane Valgas. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 7.6.1941, mõisteti surma ja hukati (§58-13).

Ajalehe *Pärnu Postimees* talituse ametnik 1925; kohaliku ajalehe *Lõuna-Eesti* (Valga) vastutav ja tegevtoimetaja 1925–28, tema juhtimisel hakkas senine nädalaleht sagedamini ilmuma (1926 – 2 korda nädalas, 1928 – 3 korda nädalas). Vahepeal oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1929–30 ja ajalehe *Võru Teataja* vastutav toimetaja 1929–30, seejärel

ajalehe *Lõuna-Eesti* (Valga) väljaandja (kirjastusühisuse Postimees volinikuna) 1930–32.
A: LET; ETL; AA3; VjV; EAd; OkM; *Võru Teataja* 16.12.1933: 8; *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 3–4; A. Duvin. *Valga linna kroonikaraamat*. 78 jm (Valga 2005); ERA.1108.17.66.

Kokkult, Artur Karl (ka Arthur Carl; 14./2.10.1883 Trt – 14.4.1942 NSVL), kooliõpetaja, pangategelane. Mõisavalitseja poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1892–1903, TÜs keemiat 1903 ja usuteadust 1904–07 (ei lõpetanud kumbagi eriala); tegi keskkooliõpetaja kutseeksami saksa keele alal 1911. Kooliõpetaja Skviras (Kiievi kubermang) 1912–14 ja Valgas 1914–21, Valga koolinõunik 1919–20, linnanõunik 1922–23, linnapea 9.–10.1922, 1923–24 ja 1927–28, linnapea abi 1921–22, 1924–27 ja 1930–33, Valga gümnaasiumi juhataja abi 1928–30, Valga panga asjaajaja-direktor 1933–40. Valga linnavolinik 1934–40, aktiivne seltsitegelane Valgas. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 10.6.41 (§58-10), suri vangistuses. Rehabiliteeritud 29.8.2002.

Ajalehe *Rajalane* (Valga) üks asutajaid 1919 ja lehte väljaandva kirjastusühingu Valga Eesti Kirjastusühisus juhatuse liige. Ajalehe *Lõuna-Eesti* väljaandja 1925–28 ja 1938–40.

A: EAT; LET; ETL; EÜS1; AA2; Valgamaa ISIK; OkM; *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 3–4; A. Duvin. *Valga linna kroonikaraamat*. 60, 78 jm (Valga 2005); Nekropole (<http://nekropole.info/lv/Artur-Kokkult>).

Kokla, Juhan Mari(a) poeg (–1936 Joann; ps Kla; Tõik; 31./18.7.1915 Tln – 31.12.1992 Stockholm), ajakirjanik. **K. Kokla** õpepoeg. Õppis Läänemaa ühisgümnaasiumis 1927–34, TÜs õigusteadust 1936–41 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Kaitseväeteenistuses 1934–35. Töötas ametnikuna Haapsalu aadressbüroos, oli Haapsalu linnavalitsuse asjaajaja 1937. Arreteeriti Saksa võimude poolt kevadel 1944, vabanes mõne kuu pärast. Sept 1944 põgenes Rootsi, töötas mõne kuu arhiiviassistendina Riiklikus statistika keskbüroos.

Maakonnalehe *Lääne Elu* (Haapsalu) toimetuse liige 1935–37 ja päevalehe *Vaba Maa* korrespondent Läänemaal 1935–37, tegi kaastööd ka päevalehele *Postimees* (Trt). Oli ajakirja *Eesti Skaut* tegevtoimetaja 1937 (toimetas 5 nr), toimetuse liige 1937–40. Päevalehtede *Vaba Maa* ja *Rahvaleht* reporter 1938–40, tegi kaastööd ka teistele *Vaba Maa* kontserni väljaannetele: *Esmaspäev*, *Meie Maa* (Kuressaare) jt. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ajakirja *Nõukogude Eesti Kalandus* tehniline toimetaja 1941 (toimetas 2 nr). Saksa okupatsiooni ajal töötas päevalehe *Postimees* (Trt) Tln toimetuse juhatajana 1941–44, tema kirjutisi ilmus ka ajalehtedes *Lääne Sõna* (Haapsalu), *Eesti Sõna* ja *Maa Sõna*. Rootsis oli päevalehe *Stockholms Tidningen* eestikeelse lehekülje „Lehekülg Eestlastele” > vahelehe *Stockholms-Tidningen Eestlastele* (1944–59) kaastöötaja 1944–45, toimetuse liige 1945–51, peatoimetaja 1951–59. Esialgu ilmus väljaanne kaks korda nädalas, hiljem kuus korda nädalas. Leht suleti 1959, kui liberaalid müüsid *Stockholms Tidningeni* sotsiaaldemokraatlikule parteile. Seejärel oli K. ajalehe *Eesti Päevaleht* (Stockholm) üks asutajaid 1959 ja peatoimetaja kuni oma surmani 1992. Esialgu ilmus väljaanne provintsipäevalehe *Eskilstuna-Kuriren* vaheleheks kuus korda nädalas, alates 1971 iseseisva ajalehena kaks korda nädalas. K. avaldas juhtkirju, vestelist päevakaja „Läbi roosa prilli”, poliitanalüüside sarja „Refleksioonid”, majandusülevaateid, intervjuusid, reisikirju, lühijutte. Oli ka USA välisraadio Ameerika Hääl eesti toimetuse esindaja-kaastöötaja Skandinaavias, skaudiajakirja *Tulehoidja* (Stockholm, Göteborg) kolleegiumi liige. Rootsis oli Vabade Eesti Ajakirjanike Ühingu abiesimees, hiljem esimees.

A: SBL; EKKE; AA3; EE14; ESBL; Lään; ISIK; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 7.3.1951: 2, 1.7.1955: 1, 31.3.1959: 2; *Eesti kroonika 1957*. 144, 267 (Stockholm 1956); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 144, 148, 151, 153, 177 (Stockholm 1959); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 184 (Toronto 1959); *Eesti skautlus viiskümmend aastat*. 81–82, 93–95 jm (Hälsingborg 1962); *Vaba Eesti Sõna* 1.7.1965: 10, 26.6.1975: 4; *Võitleja* 7–8/1965: 10, 6–

7/1975: 9; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 101, 152, 180 jm (Tln 1970); *Kodumaa* 19.9.1973: 7; B. Kangro. *Eesti Roots*. 115–116 jm (Lund 1976); *Eesti Päevaleht* 28.6.1975: 2, 28.6.1985: 1, 3, 8.1.1993: 1, 8, 13.1.1993: 2, 6.7.2000: 3, 1.7.2015: 15; Roman H. Marley. *Õigus ja tõde*. 20–24 (Kanada 1987); *Edasi* 7.7.1990: 5; EAA VII: 166–167 (Trt 1991); *Rahva Hää* 5.1.1993: 5; *Õhtuleht* 19.1.1993: 6; *Rahvuslik Kontakt* 1/1993: 9–11, 2/1993: 14–18; A. Valmas. *Kodutanumast kaugemal*. 67–73 (Tln 1994); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 285–286 jm (Trt 2001 [1997]); *Eesti skautlus 50. aastat võõrsil*. 49, 57 jm (Kanada 2003); *Meie jäljed jäävad*. 34 (Trt 2004); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat I–V* (Trt 2006–09); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 122–123 (Trt 2016); EAA.2100.1.5532.

Kokla, Konstantin (ps Otto Oja; K. Salm; 2.11./21.10.1878 Suuremõisa vald, Hiiumaa – 11.1.1946 Tln), vaimulik, literaat. Popsi, sadamatöölise poeg, **J. Kokla** onu. Lõpetas Haapsalu Nikolai kihelkonnakooli 1894, täiendas end Riia vaimuliku seminari kooliõpetajate kursustel 1900; sai usuõpetaja kutse Riia vaimulikus konsistooriumis 1911. Suuremõisa vallakirjutaja õpilane 1895, vallakirjutaja ja kohtuekretäri abi 1895–97; köster-kooliõpetaja Rannakülas, Virtsus, Märjamaal, Riias, Tln-s 1897–13. Võttis osa 1905. a revolutsioonist ja mõisteti välikohtu poolt surma, varjas end Lääne- ja Hiiumaal. Pühitseti diakoniks 8.1.1912, preestriks 17.2.1913. Preester (ülempreester 1928) ja usuõpetaja Kõrgesaares 1913–15, Trt-s 1915–44 ja Tln-s 1944–46; Tartumaa praost 1927–44. Rajas 1919 Trt-s ühemehekirjastuse, mis tegutses kuni 1944.

Tegi kaastööd ajalehele *Valgus* 1894–98. Päevalehe *Postimees* (Trt) Läänemaa kirjasaatja 1899–1901, avaldas sõnumeid, juhtkirju, vaimuliku suunitlusega jutte, tõlkeid. Seejärel tegi kaastööd päevalehele *Teataja > Vaatleja > Sõnumed* 1901–07. Riias elades (1909–12) oli õigeusu nädalakirja *Usk ja Elu* (Riia) tegevtoimetaja, enamik sel ajal ilmunud artiklitest on tema kirjutatud (eri varjunimede all). Hiljem tegi kaastööd õigeusu ajakirjale *Uus Elu* (Tln, Valga). Kui selle ilmumine 1933 katkes, (taas)asutas õigeusu ajakirja *Usk ja Elu*, oli selle väljaandja, vastutav toimetaja ja põhiautor (Trt 1933–40, ilmus 7–15 nr aastas).

T: neli jutukogu (1908–16); mõned vaimulikud brošüürid (1915–42), sh „Laste palveraamat kodus ja koolis” (Trt 1917); andis välja ja toimetas eestikeelseid õigeusu kalendrid: „Õigeusuliste eestlaste kalender” (1913–20) ja „Apostlik-õigeusuliste eestlaste kalender” (1920–44); mälestused ilmunud ajakirjas *Usk ja Elu* 1/1937–7/1939 ja *Hiiu Leht* 13.11.2018: 6, 16.11.2018: 6, 20.11.2018: 6, 23.11.2018: 6, 27.11.2018: 6, 30.11.2018: 6, 4.12.2018: 6, 7.12.2018: 6, 11.12.2018: 6, 18.12.2018: 6, 4.1.2019: 6, 8.1.2019: 6, 11.1.2019: 6, 15.1.2019: 6, 18.1.2019: 6, 22.1.2019: 6, ... 8.3.2019: 6 [lõpp].

A: PmA; EAT; EKOBL; EAÖK; ISIK; *Uus Elu* 12/1928: 8–10; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 186–189 (Trt 1938); *Elutõde* 4/1938: 47, 21/1938: 243; *Postimees* 1.11.1938: 6, 22.4.1944: 5; *Usk ja Elu* 12/1938: 187–190; *Keel ja Kirjandus* 12/1959: 766; E. Vramer. *Hiiumaa ja hiidlased*. 154–155 (Toronto 1971); *Eesti Kiriku V meediakonverents „80 aastat ajalehe Eesti Kirik ilmunisest”*. 21 (Trt 2004); *Raamatukogu* 4/2012: 34–36; R. Saard. *Hiiumaa ja hiidlased usutuultest tormatud ja piiratud*. 155–158 (Tln 2009); M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 179 (Trt 2011); A. Must. *Muutugu ja kadugu!* 119–122 (Trt 2016); E. Post (1990). Eestikeelne vaimulik ajakirjandus Eesti Vabariigis aastatel 1918–1940. 62 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); A. Sõtšov (2004). Eesti Õigeusu halduskorraldus ja vaimulikkond 1945–1953. 154 (TÜ kirikuloo õppetooli magistratöö; DSpace); EAA.2111.1.8119; ERA.1108.19.179.

Koltrjan, Sofia (ka Sophie Koltrian, sünd Pskovitina; Софья Николаевна Кольтрян; 3.1.1863–4.7.1941 Tln), ajakirjanik. Pärast abikaasa surma elatas end Rakveres käsitöö

tegemisega. Juulis 1923 asus elama Tln-sse ja hakkas (Eesti kodanikuna) abistama vene emigrante kirjastamisel.

Nimeliselt oli toimetaja-väljaandja monarhistide väljaannetes: ajakirjas *Эмигрант* (Tln 1924–25, ilmus 13 nr) ja Tln ajalehtedes *Ревельское слово* (1925, ilmus 20 nr), *Час* (1925–26, ilmus 36 nr) > *Наш час* (1926–27, ilmus 24 nr). Esindas neid väljaandeid kohtus, süüdistatuna tsensuurireeglite rikkumises ja monarhistlike ideede levitamises.

A: A. Меймре. *Русские литераторы-эмигранты в Эстонии 1918–1940*. 45jj (Tln 2001); ERA.1.7.447; ERA.1.7.817; ERA.1.7.1045; ERA.70.2.223.

Kompus, Hanno (–1935 Johannes; ps HaKo; 4.3./20.2.1890 Rannu vald, Tartumaa – 25.10.1974 Montreal), kunsti- ja teatrikriitik, lavastaja, arhitekt. Köster-kooliõpetaja poeg, **F. Olbrei** õnemees. Õppis Trt reaalkoolis 1901–08, Riia polütehnilises instituudis arhitektuuri 1909–18, sh evakuatsioonis Moskvast 1915–18 (diplomitöö jäi kirjutamata). Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast 1918. Reaalkoolis õppides mängis Vanemuise orkestris viiulit. Oli Eesti haridusministeeriumi kunstiosakonna organiseerija ja esimene juhataja 1919–20, Estonia teatri dramaturg ja näitejuht 1920–36 ja 1940–44, direktor 1925–29, täiendas end Dresdeni riigiooperis 1922–23. Lavastas Estonias üle 40 ooperi, tõlkis libretosid ja näidendeid. Samuti oli Draamastuudio Ühingu teatrikooli õppejõud ja juhataja 1920. aastate keskel, Tln konservatooriumi lavakunstkooli kunstiajaloo õppejõud 1930. aastatel lõpus, „Eesti entsüklopeedia” näitekunsti osakonna toimetaja. Kuulus paljudesse kutseorganisatsioonidesse. Sügisel 1940 oli Eesti kunstimuseumi teadusliku tööjõu kt. Sügisel 1944 põgenes Rootsi, alates 1951 elas Kanadas. Töötas mitmes arhitektuuribüroos (projekteeris väikeelamuid) 1945–67, illustreeris raamatuid, tegutses eesti teatritruppides, sh Montreali Eesti Teatris 1951–57.

Esimene kaastöö ilmus 1914 päevalehes *Postimees* (Trt). Kuni 1916 avaldas kultuuriartikleid ja -arvustusi *Postimehes* ja ajakirjas *Üliõpilaste Leht* (Trt). Hiljem avaldas teatri- ja kunstikriitilisi kirjutisi päevalehtedes *Päevaleht*, *Maaliit* (Trt, Tln 1918–19), *Tallinna Teataja*, ajakirjades *Odamees* (Trt 1919), *Облака* (Tln), *Агу*, *Üliõpilasteleht* (Trt), *Looming* (Trt), *Olion* (Trt, Tln), *Teater*, *Nädal Pildis* jt. Tema ainevaldkond hõlmas kujutavat, tarbe- ja raamatukunsti, arhitektuuri ning ruumi- ja lavakujundust. Samuti tutvustas eesti kunstnikke ajakirjades *La Revue Belge* (Brüssel), *Ord och Bild* (Stockholm), ajalehes *The Baltic Times* (Tln) jm. Oli kunstiajakirja *Taie* toimkonna liige (1928–29, ilmus 5 nr). Töötas Riigi Ringhäälingus saatekava juhatajana 1936–40, algatas 1936 pikema biograafilise saatesarja „Vaimumaaailma lähteil”, mis tutvustas kirjandust, muusikat ja kunsti, samuti tegi raadiosaateid teatrist. Oli kultuuriajakirja *Varamu* kunstiosakonna toimetaja 1939–40. Paguluses oli ajalehe *Välis-Eesti* (Stockholm) kaastöötaja ja toimetuskolleegiumi liige, tema kirjutisi ilmus ka ajakirjades *Kodukolle* (Stockholm), *Kodutee* (Stockholm), *Tulimuld* (Lund). Kokku avaldas ligi tuhat artiklit ja kultuuriarvustust, eelkõige *Päevalehes* ja *Välis-Eestis*. Pidevas kunstilises opositsioonis **R. Kango-Pooliga** pani ta oma arvustuste ja teoreetiliste artiklitega 1920.–30. aastatel aluse eesti kutselisele kunstikriitikale.

T: brošüür „Kunst meie põhiseaduse kavas” (Tln 1920), käsiraamat „Moodne kodu” (Tln 1932), album „Moodne korter” (Tln 1931; toim); albumid „Das malerische Estland” (Kopenhaagen 1937), „Picturesque Estonia” (Kopenhaagen 1937, Stockholm 1950), „Maaliline Eesti” (Trt 1939, Stockholm 1950); eesti kunsti ülevaated mitmes kogumikus; artiklite ja mälestuste raamat „Kustutamata nälg kunsti järele...” (Toronto 1976); artiklivalimik „Maailm on sündinud tantsust” (Trt 1996); K. ja tema abikaasa Rahel Olbrei isikuarhiiv asub Tartu Institute’is (Toronto, Kanada).

A: EAT; EE; EBL tk; EEtK; ENE; AV1; E(N)E; EKABL; EE14; EKL; ETeatrBL; ETeadBL; *Töotan*. 1556–1559; Lään; ISIK; *Teater* 2/1940: 56–58; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Kolmas osa*. 149 (Trt 2016 [1955]); *Meie Elu* 18.2.1970: 7, 1.11.1974: 3; *Vaba Eesti Sõna* 19.2.1970:

6; *Vironia aastaraamat nr. 3*. 70–71, 125 (Toronto 1972); *Kodumaa* 6.11.1974: 8; *Eesti Post* 14.12.1974: 4; *Eestlased Kanadas*. 509–511 jm (Toronto 1975); B. Kangro. *Eesti Roots*. 115 jm (Lund 1976); H. Kompus. *Kustutamata nälg kunsti järele...* 7–15 (Toronto 1976); „*Estonia*” *lauluteatri rajajaid*. 95–101 (Tln 1981); R. Andre. *Süda rambitules*. 19, 33–34 (Lund 1981); *Kogude teatmik. Tartu Riiklik Kunstimuuseum*. 129–141 (Trt 1985); P. Põldroos. *Teel enda ellu*. 271–276 (Tln 1985); *Kogude teatmik. Tartu Riiklik Kunstimuuseum*. 36–50 (Trt 1989); *Looming* 3/1990: 412–421; A. Järv. *Väliseestlaste teater ja draama*. 87–89 (Trt 1991); *Sirp* 4.1.1991: 9, 8.3.1991: 8; L. Viiraja. *Eesti kunstist ja kunstikäsitusest 19. sajandi lõpust kuni aastani 1916*. 7, 109–113, 120–123 jm (Tln 1993); H. Kompus. *Maailm on sündinud tantsust*. 531–532 (Trt 1996); H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 346–347 (Trt 1998); *Teater. Muusika. Kino* 5/1999: 17–26, 12/1999: 77–81, 8-9/2010: 98–107, 3/2012: 45–56; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 147 jm (Trt 2001 [1997]): *Akadeemia* 7/1999: 1372; *Kümme. (Eesti Arhitektuurimuuseumi aastaraamat)*. 9–37 (Tln 2000); *Korporatsioon Vironia 100*. 39, 244 (Toronto 2004); J. Hain. *Raamatulehitseja*. 99–100 jm (Tln 2011); *Teatrielu 2010*. 248–276 (Tln 2012); *Res Musica* 5: 89–119 (Tln 2013); *Tuna* 3/2013: 126–128; *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 104–107 jm (Tln 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 327 (Tln 2014); M. Kalm. *Eesti arhitektuuri 100 aastat*. 33 jm (Tln 2018); V. Vabar (1984). Hanno Kompus kunstikriitikuna aastail 1914–40. (TRÜ .... diplomitöö; käsikiri kadunud).

Koni, August Ivani/Johani p (16.8.1889 Kobilä küla, Tartumaa – 2.10.1966 Tln), bolševistlik ametnik. Talunike poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis. Gümnaasistina hakkas osa võtma illegaalsetest (üli)õpilasringidest, partei liige alates 1912. Arreteeriti bolševistliku tegevuse eest 3.1913; pärast vabanemist asus 1913. a lõpus elama Peterburi, töötas paberivabriku kontoris, võttis osa illegaalsest bolševistlikust tegevusest ja 1917. a revolutsioonidest, pärast veebruarirevolutsiooni tegutses Petrogradis bolševike partei Eesti rajoonikomitees. elas Eestis 1917./18. a vahetusel ja 11.1918–1.1919, seejärel Nõukogude Venemaal (Petrogradis/Leningradis ja Moskvast) 1918 ja 1919–40. Punaarmee poliitöötaja 1919, Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee Kirjastuse juhataja 1919–24, töötas Leningradis juhtivatel kohtadel paberitööstuses Bumsindikat, paberitrustis, metsatööstuse rahvakomissariaadis, trustis Sojuzlesbummontaž 1925–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV kergetööstuse rahvakomissariaadi puidutööstuse peavalitsuse juhataja 1941, õpetas Tln riiklikus konservatooriumis marksismi-leninismi, Punaarmee poliitöötaja Eestis. Suvel 1941 evakueerus Venemaale, oli Eesti Rahvakomissaride Nõukogu volinik Leningradis. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.7.1943, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse (§58-10, süüks kontrrevolutsiooniline tegevus), kandis karistust Jaroslavli oblastis Uglitšis. NSVL ülemkohus tühitas kohtuotsuse ja K vabastati 7.9.1946. Naasis Eestisse, oli ENSV tselluloosi- ja paberitööstuse valitsuse juhataja 1.1947–4.1949, metsa- ja paberitööstuse ministri asetäitja 5.1949–1.1951. Seejärel personaal pensionär Tln-s. Toimetuse liige bolševistlikus ajalehes *Kiir* (Narva) 12.1912–1.1913 (teistel andmetel 9.1912–3.1913) ja bolševistlikus päevalehes *Kiir* 1917. Põllumajandusajakirja *Asuniku Käsiraamat* tegevtoimetaja (Petrograd 1922–23, ilmus 4 nr).

A: J. Depman. *Sandarmivalitsuse salakirjakogust*. 40–42 (Leningrad 1926); *Nõukogude võimu eest*. 45 (Tln 1957); O. Rästas. *Põrandaalused*. 55, 193 (Tln 1961); E. Laul. *Eesti töölisajakirjanduse ajaloost*. 112, 173, 178, 244 (Tln 1962); D. Rudnev. *Leninlik „Pravda“ ja töölisliikumine Eestis*. 73–75, 95, 107–108 (Tln 1962); *Keel ja Kirjandus* 5/1962: 268–274, 308; *Elukutse – riigikukutaja*. 97–100 (Tln 1963); *Jaan Anvelt*. 10, 102 (Tln 1965); *Rahva Hääl* 4.10.1966: 4; V. Külaots. *Uraalidest Kuramaani*. 13 (Tln 1969); H. Ojalo. *Punakütid*. 135, 149 (Tln 2014); ERR arhiiv („Kooliraadio. Uus lehekülj“ 1962); ERAF.395.6.14.

Konik, Konstantin Aleksander Oskar (31./19.12.1873 Trt – 3.8.1936 Trt), arst, poliitikategelane. Voorimehe poeg, **M. Martna** väimees. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1885–93, TÜs arstiteadust 1893–98; tegi kreisiarsti eksamid TÜs 1899 ja arstiteaduse doktori eksami Odessa ülikoolis 1903; *dr med* 1908 (TÜ). Võttis osa Vene–Jaapani sõjast 1904–05 (Odessa Punase Risti osakonna ordinaator). Arst Podoolia ja Harkovi kubermangudes 1899, Odessas Evangeeliumi Seltsi haigla haavaosakonna assistent 1900–04, TÜ haavakliiniku assistent 1905–08, Eesti arstide erakliiniku juhataja Tln-s 1909–12, Vene-Balti laevatehase vanemarst 1913–18, samuti Tln tervishoiubüroo juhataja 1915–17, Eesti Maavalitsuse liige ja tervishoiuosakonna juhataja 8.1917–2.1918. Arreteeriti bolševike poolt 1918. a algul, Eesti Päästekomitee liige 2.1918 (Vabadusristi kavaler), arreteeriti Saksa võimude poolt ja oli vangis 8.–10.1918. Eesti tervishoiu peavalitsuse juht 11.1918–2.1920, ühtlasi Sõjaväe tervishoiu valitsuse kirurg-konsultant; TÜ kirurgiaprofessor ja haavakliiniku juhataja 1920–36. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (Eesti Tööerakonna nimekirjas), Riigikogu liige 1932–34 (Rahvusliku Keskerakonna nimekirjas), haridus- ja sotsiaalminister 5.–10.1933. Tegutses aktiivselt meditsiiniseltsides, oli Harju Panga üks asutajaliikmeid 1920. Alates 9.1933 insuldi tõttu osaliselt halvatud, suri insuldi tagajärjel.

Alates 1905 tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt), samuti meditsiiniajakirjale *Tervis* (Trt) 1905–08. Ajalehe *Päevaleht* üks organiseerijaid ja kaastöötaja 1909–18, *Päevalehe* juhatuse esimees 1916.–17. a paiku. Põhja-Balti arstideseltsi ajakirja *Tervis* vastutav toimetaja 1913–15 ja üks tegevtoimetajaid (1913–16). Tööerakondliku päevalehe *Vaba Maa* üks asutajaid 1918 ja aktiivne kaastöötaja 1918–33. Meditsinikuukirja *Eesti Arst* toimetuse liige 1922–29. Lisaks eesti meditsiiniajakirjadele avaldas arstiteaduslikke artikleid ka ajakirjades *Хирургия* (...), *Русский врач* (Peterburi), *Acta Chirurgica Scandinavica* (Oslo, Stockholm). 1930. aastatel avaldas publitsistlikke ja populaarteaduslikke kirjutisi päevalehes *Postimees* (Trt), ajakirjas *Tänapäev* (Trt) jm. Oli raamatusarja „Elav teadus“ toimetuse liige 1932–36.

T: mälestused 1917–20 kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt“ (Tln 1927); artiklivalimik „Vaba maa“ (Trt 2004).

A: PmA; Brennsohn; EBL; EAT; EE; EBL tk; EVK; EÜS1; EÜS3; E(N)E; AA2; VjV; EE14; *1000 tartlast*; ETeadBL; EVRK; *Valitsused ja riigimehed*. 228–229 (Tln 2018); ISIK; VE; *Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt*. I: 16–30 (Tln 1927); H. Kruus (toim). *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 111–113 (Trt 1932); *Postimees* 31.12.1933: 8, 4.8.1936: 4, 5.8.1936: 1, 6.8.1936: 4, 7.8.1936: 1; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 87 jm (Tln 2010 [1936, 1964]); *Päevaleht* 4.8.1936: 5, 6.8.1936: 1, 7.8.1936: 6; *Vaba Maa* 4.8.1936: 3, 5.8.1936: 4, 6.8.1936: 5, 7.8.1936: 3; *Uus Eesti* 6.8.1936: 3, 7.8.1936: 3; *Tänapäev* 9/1936: 267–272, 10/1936: 319; *Eesti Arst* 1/1937: 1–13, 2/1937: 175, 11/1937: 812–814 jm, 2/1938: 99–103 jm, 1/1989: 6, 13, 1/1992: 3–4, 1/1994: 66–68, 2/2004: 131–133, 2/2008: 142–148, 9/2008: 594–600; E. Laaman. *Eesti iseseisvuse süünd*. 207, 254, 258jj (Trt 1936–37); *Tuberkuloosi Vastu Võitlemise Liidu ning Sihtasutise 15-aastase tegevuse ülevaade 1925–1939*. 3–10 jm (Trt 1940); *Nõukogude võimu eest*. 36 (Tln 1957); A. Lüüs. *Tartus ja Rootsisis*. 96–97 (Stockholm 1959); A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 347–348 (Tln 2010 [1961]); M. Raamot. *Minu mälestused*. 143–145 jm (Tln 2010 [1963]); M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 214 (Stockholm 1965); I. Raamot. *Mälestused*. 50–59 (Tln 2013 [1975]); *Akadeemia* 6/1989: 1142–1144, 8/2003: 1777, 1/2004: 195–197, 204, 213–214, 216, 8/2004: 1866, 8/2009: 1523; R. Marandi. *Mustvalge lipu all*. 254–257 jm (Stockholm 1991); I. Raamot. *Mälestused*. 456–457 jm (Tln 2013 [1991]); *Aja Pulss* 2/1992: 22–24; *Haridus* 2/1992: 46, 1-2/2008: 25–29; *Kooliuuenduslane* 3/1994: 22–23; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 238–242 jm (Tln 1993); *Jüri Vilms mälestustes*. 588–589 jm (Trt 1998); *Horisont* 2/2003: 42–46; A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 81–82 (Trt 2004); K. Konik. *Vaba maa*. 9–25 jm (Trt 2004); S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. 35 jm (Tln 2004); M. Metsanurk. *Mälestused*. 502 (Trt 2005); *Tartu Postimees* 23.2.2005: 8;

Биографика. Русские деятели в Эстонии XX века. I: 55–56 (Trt 2005); *Hippokrates* märts/2006: 219–222, september/2008: 469–478; *Terviseleht* 20.2.2007: 5; *Postimees.* AK 23.2.2007: 6; K. Arjakas. *Konstantin Konik. Unustatud suurmees.* (Tln 2008; 2017); *Sirp* 16.5.2008: 4; *Haridus* 1-2/2009: 19; E. Laaman. *Iseseisvuse tunnid.* 109–111 (Trt 2010); M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis.* 154, 242, 244, 247 (Trt 2011); *Voldemar Päts. Tagasi koju.* 208–214 jm (Tln 2013); *Maaleht* 21.2.2013: 30–31; *Iseseisvusmanifest.* 320–322 (Trt 2014); J. Isotamm. *Nägija pimedate maal.* 250–252 (Trt 2015); *Elukiri* 6/2015: 91; *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence.* 415 (Tln 2016); *Maaleht* 15.6.2017: 39; *Tartu Postimees* 8.3.2018: 9; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II.* 74 jm (Trt 2018); ERR arhiiv („Eesti lugu“ 2008).

Konik, Mathilde (.....)

Päevalehe *Vaba Maa* püsiv kaastöötaja, tegi lehele ka tõlkeid.

A: *Vaba Maa* 5.12.1933: 3.

Kook, Eduard Eeda (13.2./31.1.1912 Trt – 19.5.1991 Tln), farmatseut, harrastusluuletaja. Kooliõpetaja poeg, **R. Koogi** vend. Lõpetas Trt tehnikagümnaasiumi 1933, õppis TUs farmaatsiat 1933–39 (vaheaegadega), arstiteadust 1939–40 (ei lõpetanud), TRÜ aspirantuuris farmatseutilist keemiat 1946–49. Trt autobusside bensiinijaama tankija 1934–38, keemiatehase Orto laborijuhataja Tln-s 1939–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Apteekide peavalitsuses, mh kuulus baltisakslastele kuuluva rohukaubandusfirma Ephag riigistamiskomisjoni ja vallandati seetõttu Saksa okupatsiooni ajal. Apteekide peavalitsuse vaneminspektor 1944–46, TRÜ farmatseutilise keemia kateedri assistent 1946–49, Tln farmaatsia kesklaos laborijuhataja 1949–53, artelli Flora laborijuhataja 1953–58, Tln farmaatsiatehase meister 1961–67, Tln meditsiiniraamatukogu peabibliograaf 1967–71.

Ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) toimetuse liige 1938–39. Avaldas 1930. aastatel luulet, arvustusi ja repliike ajakirjades *Eesti Naine* (Trt), *Eesti Noorus*, *Tuleviku Rajad* (Trt, Tln), *Olion* (Trt, Tln), *Looming* (Trt), *Tänapäev* (Trt). Saksa okupatsiooni ajal avaldas mõned luuletused ajakirjanduses ja kogumikus „Ammukaar“ I–II (Tln 1942–43). Nõukogude ajal oli ajakirja *Nõukogude Eesti Tervishoid* teadustoimetaja 1971–72.

T: luulekogud „Päikesesse!“ (Trt 1934), „Tuhkapäev“ (Tln 1979), „Varjukaetis“ (Tln 1983), valikkogu „Viidipäev“ (Tln 1989), kirjutanud üle 700 luuletuse.

A: AA3; EKrL; EKL; ISIK; *Keel ja Kirjandus* 10/1979: 632–634; B. Kangro. *Arbujad.* 109–110 (Lund 1981); *Looming* 10/1983: 1426–1428, 7/1991: 1000; *Reede* 23.3.1990: 4; *Eesti Arst* 4/1991: 315–316.

Kook, Rudolf Eliase p (ps Inimene; 8.5.1895 – ...2.1919 Petrograd), veterinaarvõlker. Kooliõpetaja poeg, **E. E. Koogi** vend. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1909–11 (ei lõpetanud), Trt veterinaarinstituudi veterinaarvõlkskrite koolis 1911–14. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–17 ja Vene kodusõjast 1918. VSĐT(b)P liige 3.1917–19. Suri lahinguhavadesse.

Bolševistliku nädalikirja *Proletaarlane* üks asutajaid ja toimetuse liige (Petrograd 9.1917, ilmud 5 nr). Ajalehe *Edasi* (Petrograd) üks asutajaid ja toimetuse liige 11.1917–12.1917 ja 1.–2.1919, vahepeal ajalehe *Edasi* (Trt) toimetuse liige 12.1917–2.1918. Tegi 1917–19 kaastööd ka bolševistlikele ajalehetele *Tööline* (Petrograd), *Rahvaleht* (Narva), ajakirjale *Tapper*. Kirjutas juhtkirju, kirjandusarvustusi jm.

A: ISIK; *Edasi* (Petrograd) 23.2.1919: 2; *Eesti Kommunist* 10/1959: 51–56; *Keel ja Kirjandus* 12/1964: 720, 11/1977: 692–694; *Noorus* 11/1976: 7–10; *Edasi* 30.11.1977: 1, 3.12.1977: 1.

Kool, Ferdinand Hans (ps Kalju Rahu; 10.1.1895 Laeva vald, Tartumaa – 6.4.1973

Manchester, CT, USA), ajakirjanik, omavalitsustegelane, tööline. Taluperemehe poeg. Õppis Saadjärve ministeeriumikoolis, põllumajanduskursustel Trt-s, Eesti Aleksandri Põllutöökooli juures, TÜ bakterioloogia laboratooriumis. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1914–18 (sh lõpetas Gomelis lennuskooli) ja Vabadussõjast. Karjanduse kontrollassistent Pärnumaal 1913–14, Pärnu maakonnaagronoomi abi 1918–19, Pärnu maavalitsuse toitlusosakonna juhataja, teedeosakonna juhataja 1919–22, Viljandi maakonnaavalitsuse liige 1922–24. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Viljandis aednike artelli raamatupidajana. Sept 1944 põgenes Saksamaale, elas Augsburgis Hochfeldi põgenikelaagris. Suvel 1950 emigreerus USAsse Connecticuti osariiki. Esialgu töötas aednikuna, seejärel kuni pensioneerumiseni töölisena Willimanticu niidivabrikus. Kogus materjale eesti põgenikelaagrite kohta Saksamaal, tema algatusel loodi 1969 Eesti Arhiiv Ühendriikides, oli arhiivi esimene juhataja kuni surmani 1973.

Maakonnalehe *Oma Maa* (Viljandi) tegevtoimetaja 1924–40, tegi kaastööd ka Tln ajalehtedele, peamiselt foljetonisti ja jutukirjanikuna. Saksa okupatsiooni ajal oli maakonnalehe *Sakala* (Viljandi 1941–44) peatoimetaja, vastutav toimetaja 1944, samuti Viljandi trükikodade juhataja. Saksamaal algatas Hochfeldi põgenikelaagri ajalehe *Päevauudised* ja toimetas seda 1945–50. Algul ilmus see laagri seinalehena masinkirjas paljundatuna kuus korda nädalas, alates sügisest 1946 ilmus leht trükkituna; avaldati välisuudiseid, teateid pagulaseestlastest, laagriinfot, teatriarvustusi, ametlikke korraldusi ja kuulutusi. Samuti algatas K. Hochfeldi põgenikelaagri (trükitud) nädalalehe *Eesti Rada* väljaandmise, oli lehe esimene pea- ja tegevtoimetaja 1945–46. Ameerikas elades oli *Connecticuti Eesti Seltsi Teataja* (Tolland) üks asutajaid ja esimene toimetaja 1951–73, samuti nädalalehe *Vaba Eesti Sõna* (New York) esindaja ja kaastöötaja Connecticutis.

T: kolm romaani (1934–53), sh Vabadussõja-aineline „Isamaa eest” (Trt 1935, Vadstena 1950, Tln 1996); brošüür „20 aastat Connecticuti Eesti Seltsi” (Willimantic 1970; koost); monograafia „DP Kroonika. Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951” (Lakewood 1999), ingl k „DP Chronicle. Estonian Refugees in Germany 1944–1951” (Lakewood 2014); isikuarhiiv asub IHRCs.

A: ISIK; *10 aastat. Viljandimaa põllumeeste album*. 89–90 (Viljandi 1931); J. Lattik. *Teekond läbi öö*. Kolmas osa. 134 (Trt 2016 [1955]); *Meie Tee* 11-12/1955: 181, 5-6/1958: 78, 3-4/1973: 63; *Eesti Päevaleht* 12.1.1965: 2; *Välis-Eesti* 16.1.1965: 5; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 115 (Stockholm 1966); *Vaba Eesti Sõna* 12.4.1973: 5; *Rahvuslik Kontakt* 2/1973: 27–31; *Väliseestlase kalender 1977*. 100–101, 105 (New York 1976); L. Lumiste. *Eesti ajakirjanduse ajalugu*. 185 (Stockholm 1977); *Tulimuld* 3/1981: 161–164; EAA VII: 161–162 (Trt 1991); *Sakala kalender 1991*. 37 (Tln 1991); *Sakala kalender 1993*. 142 (Viljandi 1992); *Keel ja Kirjandus* 2/1998: 115, 117, 5/2008: 322–324; F. Kool. *DP Kroonika*. xv–xvii, 755–756, 759–763 (Lakewood 1999); *Sirp* 7.4.2000: 2; *Eesti Päevaleht* (Tln) 21.12.2000: 17B; Eesti Arhiiv Ühendriikides (<http://eausa.balthert.net/>; arhiivi ajalugu Th. Vagalt).

Koolmar, Roman Andrei Andrei p (–1935 Koolman(n); ps Koo; 8.5.1904 Sindi, Pärnumaa – 1.2.1971 Detroit, MI, USA), arhitekt. Lukksepa poeg. Lapsena elas koos vanematega Vologdas. Õppis Vologda Aleksandri reaalkoolis, lõpetas Viljandi maagümnaasiumi 1926, õppis Tln tehnikumis arhitektuuri 1928–33. Opterus Eestisse 1921. Sõjaväeteenistuses 1921.–28. Tehnikumis õppides oli suvepraktikal Pärnu maavalitsuses. Arhitekt teedeministeeriumi ehitusosakonnas, avalike tööde osakonnas, riiklikus ehitusettevõttes Ehitaja 1933–40, mh juhtis Oru lossi ümberehitust 1935–37. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV kommunaalmajanduse rahvakomissariaadi projekterimiskontori juhataja 1940–41. Sept 1944 põgenes Saksamaale, elas Geislingeni põgenikelaagris, töötas insenerina UNRRAs, oli eesti gümnaasiumi kunstiajaloo- ja joonistusõpetaja. Suvel 1949 emigreerus USAsse. Elas

Detroitis, töötas arhitektina arhitektuuribüroos Harley, Ellington ja Day kuni pensioneerumiseni 1968.

Gümnasistina avaldas karikatuure ja šarže maakonnalehes *Sakala* (Viljandi), hiljem ajakirjades *Raadio* 1931–32, *Muusikaleht* 1933. Suvel 1930 toimetas päevalehe *Vaba Maa* kõrvallehe *Vaba Maa Pärnu väljaanne* soomekeelset rubriiki „Suomalainen osasto“. See ilmus igas lehenumbris juunist augustini, sisaldas peamiselt eelinfot suvitushooaja sündmuste kohta Pärnu kuurordis. Tegi kaastööd kultuuriajakirja *Varamu* lisale *Eesti Arhitektuur* (1939–40).

A: EKABL; KEL; ISIK; VEPER; „*Vaba Maa*“ *Pärnu väljaanne X a.* [pagineerimata] (Pärnu 1930); *Vaba Eesti Sõna* 11.2.1971: 11; *Sakala kalender 2001.* 101–103 (Viljandi 2000); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 1999.* 149–152 (Viljandi 2000); M. Kalm. *Arhitekt Alar Kotli.* 28 jm (Tln 1994); R. Nerman, K. Kaplinski. *Tallinna kommunaalmajandus 1940–2011.* 343 (Tln 2012); *Arhitekt Roman Koolmar.* (Tln 2015); *Vaba Eesti Sõna* 9.4.2015: 5; *Sirp* 17.4.2015: 26–27.

Koort, Jaan (6.11./25.10.1883 Pupastvere küla, Tartumaa – 14.10.1935 Moskva), skulptor, maalikunstnik, keraamik. Taluperemehe poeg. Õppis Trt linnakoolis 1896–1900, Treffneri gümnaasiumis 1901, Saksa Käsitöölise Seltsi joonistuskursustel 1901, Peterburis A. Stieglitzi kunsttööstuskoolis skulptuuri 1902–05 (oli sunnitud lahkuma õpilasrahutustest osavõtu tõttu), täiendas end Pariisis kaunite kunstide koolis École des Beaux-Arts 1905–08 ja eraateljeedes 1908–10. Tegutses skulptorina, maalikunstnikuna ja keraamikuna Pariisis 1905–15, Moskvast 1915–16, Trt-s 1916–21 ja Tln-s 1921–34, seejärel Moskvast. Osales kunstinäitustel alates 1908. Oli Eesti Tööraha Kommuuni kunstikaitse toimkonna juht Lõuna-Eestis 1919; Riigi Kunsttööstuskooli voolimistöökoha juhataja 1921–23; Gželi (Moskva oblast) keraamikatehase juht 1934–35, ühtlasi NSVL Hariduse rahvakomissariaadi ja Ülevenemaalise kunstnike kooperatiivi kunstiline nõuandja. Suri kopsupõletikku.

Avaldas mõned karikatuurid pilkeajakirjas *Sädemed* (Trt) 1909 ja veerandsada kunsti ja kunstipoliitikat käsitlevat kirjutist (peamiselt aastatel 1911–13 ja 1926–27), need ilmusid ajalehtedes *Postimees* (Trt) 1906–07, *Sõnumed* 1906–07, ajakirjas (*Eesti*) *Kodu* 1910–11, *Päevaleht* 1911–26, *Vaba Maa* 1927 jm. Sügisel 1926 *Päevalehes* ilmunud teravad arvustused põhjustasid mitu kohtuprotsessi, K. mõisteti süüdi laimus. Sügisel 1927 avaldas päevalehes *Vaba Maa* reisimärkmed Austraaliast.

A: EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; E(N)E; EKABL; EE14; ISIK; VE; *Vaba Maa* 8.8.1926: 6, 26.1.1927: 3, 2.3.1927: 4, 3.3.1927: 9, 7.4.1927: 4, 8.4.1927: 7, 25.9.1927: 6, 16.8.1934: 4; Hoia Ronk. *Kaasaegsed.* 27 (Trt 1926); *Õitsituled V:* 26–28 (Tln 1926); *Vaba Maa* 4.3.1931: 4, 7.11.1933: 5, 15.10.1935: 1, *Uus Eesti* 17.10.1935: 6; F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi.* 76–82 jm (Tln 2010 [1933]); *Päevaleht. Kunst ja Kirjandus* 6.11.1933: 179; R. Paris. *Uuem eesti kunst.* 63–66, 98–99 (Trt 1935); *Haritlane. Töötute Haritlaste Ühingu aasta-album 1935.* 43–44 (Tln 1935); *Uus Eesti* 17.10.1935: 6, 6.11.1935: 1, 6; *Looming* 9/1935: 1035–1043, 11/1958: 1740–1745; *Tänapäev* 9/1935: 370–371; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast.* 58–62 jm (Tln 2010 [1936]); V. Vaga. *Eesti kunst.* 320–363 (Trt, Tln 1940–41); *Rahvaleht* 1.2.1940: 4, 10.2.1940: 4, 12.2.1940: 4, 19.2.1940: 4, 20.2.1940: 4, 21.2.1940: 4, 2.3.1940: 4; *Viisnurk* 3/1940: 272–276; *Eesti Sõna* 9.8.1942: 6; *Õhtuleht* 13.10.1945: 2; M. Metsanurk. *Mälestused.* 24, 256–257, 422–423, 545–546 (Trt 2005 [1946]); *Rahva Hääl. Kirjandus ja Kunst* 13.11.1958: 1–2; *Kunst* 2/1959: 22–34; L. Gens. *Jaan Koort.* (Tln 1964); *Tartu Riikliku Kunstimuuseumi almanahh.* 2: 100–103 (Trt 1967); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel.* 118–119 (Tln 1974); *Jaan Koort.* (Tln 1983); L. Gens. *Jaan Koort.* (Tln 1984); *Tartu Riiklik Kunstimuuseum. Kogude teatmik. Jaan Koort.* (Trt 1984; mh sisaldab K. Pariisi-kirju **K. E. Söödile** jt, artikleid 1909–26 ja artiklite bibliograafia); K. Kirme. *Jaan Koorti päevaraamat.* (Tln 1989); *Sakala kalender 1995.* 95, 98

(Viljandi 1994); *Sajandi sada Eesti suurkuju*. 78–79 (Tln 2002); *Akadeemia* 10/2003: 2261, 8/2004: 1867; *Riigi kunsttööstuskool 1914–1940*. 52 (Tln 2004); *Tartu Postimees* 12.9.2008: 4; *Eesti Päevaleht* (Tln) 7.2.2009: 17; *Sirp* 15.2.2013: 19; *KesKus* märts/2013: 42–43; *Eesti Ekspress* 28.3.2013: 26–27; *Elukiri* 7/2014: 84; B. Ester-Väljaots. *Eesti esimesed fotokuningad*. 122–123 (Tln 2016); dokfilm „Jaan Koort“ (ENSV kultuuriministeerium 1984, režissöör L. Blauhut); ERR arhiiv („Majad täis mälestusi“ 1980, „Kunstigalerii“ 1983, „Eesti kunst“ 1990).

Koovits, Arno (21.3.1904 Ambla, Järvamaa – 2.3.1933 New York), ... Õppis Ambla algkoolis, keskkoolis Tln-s. 1926 asus elama USAsse, töötas Mt. Sinai haiglas laborandina. Suri maooperatsiooni komplikatsioonide tagajärjel.

Toimetas nädalalehte *New Yorgi Eestlane* (1928, ilmus 24 nr); oli kultuurikuukirja *Meie Tee* (New York) üks asutajaid 1932 ja esimene tegevtoimetaja 1932–33.

T: draama „Leiba! Leiba!“ (New York 1933).

A: VET; *Meie Tee* 6/1933: 9, 3-4/1954: 39, 9-10/1956: 135.

Kopjev, Grigori (–1932 Afanasjev; Григорий Иванович Копьев (Афанасьев); ps Г. К.; Г. К-въ; Г. К-ъ; 1894 Pihkva – 18.2.1941 Leningrad), ametnik, kohalik kultuuri- ja seltskonnategelane. Arveametniku poeg. Lõpetas Pihkva reaalkooli 1910, õppis Pihkva maamõõdukoolis 1911–14 (ei lõpetanud). Võttis osa I maailmasõjast 1915, õppis Oranienbaumi lipnikekoolis 1916–17, ühines (valgekaartliku) Pihkva vabatahtlike armeekorpussega 1918. Pärast Loodearmee laialisaatmist elas Trt-s, töötas lossijana, turbalõikajana, sorteeris saeveskis palke. 1925 asus Vana-Irboskasse, töötas maamõõtja abilisena ja elektriijaamas motoristina. Alates 1928 elas Petseris, töötas sealses hoiulaenuühistus. Osales aktiivselt kohalikus seltsielus. Arreteeriti NKVD poolt 8.1940, viidi Leningradi, mõisteti surma ja hukati. Rehabileeritud 1989.

Narva ajalehe *Русское слово* korrespondent Petseris (1932–35), tegi kaastööd ajalehele *Печерский край* (1931–33).

T: poleemilised brošüürid valgekaartlaste kaotuse põhjustest „Быть или не быть“ (Trt 1924) ja „Неизбежное“ (Trt 1925), brošüür „Храните красоту Петсерского края“ (Petseri 1936).

A: *Псковский биографический словарь*. 246. (Pihkva 2002); *Псков* 19/2003: 140–151; P. Абисогомян (2007). Роль русских военных деятелей в общественной и культурной жизни Эстонской Республики. 157–160, T.2: 57–58 (TÜ vene kirjanduse kateedri magistratöö); ERA.14.12.12.

Koppel, Eduard Augusti p (29. või 30.7.1897 Elistvere vald, Tartumaa – ?). 1930. aastate algul elas Viinistus, omas seal väikest trükikoda. 1933 kolis koos trükikojaga Raplasse.

Naljaajakirja *Kabaree* väljaandja ja vastutav toimetaja (Nõmme 1929 ja 1931, ilmus 2 nr). Nädalakirja *Eesti Valve* väljaandja (Nõmme 1930–31, ilmus 5 nr). Ajalehe *Ranna Teataja* väljaandja (Viinistu 1932, ilmus 3 nr). Ajakirja *Pikantsed nalja-anekdoodid* väljaandja ja vastutav toimetaja (Viinistu 1932, ilmus 2 nr). Ajalehe *Rapla Teataja* väljaandja (1933–34, ilmus 2 nr; kuna ilmumine katkes 5.1934, tühistas siseminister ilmumislõa 12.1934).

T: kogumik „120 anekdooti“ (Tln 1937; konfiskeeriti ja hävitati siseministri otsusel kui süüdsustunnet riivav teos).

A: K. Lomp, R. Lahi. *Kihva Värdis elu ja seiklused*. II: 77 (Trt 1995); *Sakala kalender 2015*. 296–298 (Põltsamaa 2014); ERA.1.7.421; ERA.1.7.550; ERA.1.7.551; ERA.1.7.911; ERA.1.7.1025; ERA.1.7.1026.

Koppel, Henrik (Heinrich; 29./17.12.1863 Uusna vald, Viljandimaa – 14.12.1944 Tln), arstiteadlane (riiginõunik), ühiskonnategelane. Taluperemehe poeg, **J. Hurda** õetütre abikaasa,

O. Kuninga vanaema õepoeg. Õppis Viljandi maagümnaasiumis 1879–80, Trt kubermangugümnaasiumis 1880–84, TÜs arstiteadust 1884–90, *dr med* 1891; Uppsala ülikooli audoktor 1927, Läti ülikooli auliige 1927, TÜ audoktor 1928. Muuli leprosooriumi juhataja 1892–1917, TÜ polikliiniku assistent 1893–1917, samal ajal ka eraarst Trt-s; TÜ kõrva-, kurgu- ja ninahaiguste eradotsent 1905–17, sisehaiguste professor ja polikliiniku juhataja 1917–18 ja 1920–34, vahepeal Voroneži ülikooli professor 1918–19; TÜ rektor 1920–28 (rahvusülikooli esimene rektor), prorektor 1928–31. Rahvusülikooli üks rajajaid ja arstiteaduskonna väljaarendajaid, paljude rahvuslike seltside ja ettevõtmiste organiseerija 1890.–1920. aastatel. EBL toimetuse liige. ÕES auliige 1938.

Üliõpilasena avaldas populaarteaduslikke artikleid ajalehtedes *Postimees* (Trt) ja *Olevik* (Trt). Kuulus **J. Tõnissoni** ümber koondunud ringkonda, kes sügisel 1896 ostis **K. A. Hermannilt** päevalehe *Postimees* (Trt) ja aitas sellest kujundada mõjuka rahvusliku häälekandja. Oli *Postimehe* kaasandena ilmuva arstiteadusliku ajakirja *Tervis* asutaja ja tegevtoimetaja (Trt 1903–10). *Tervis* oli esimene eesti teaduslik ajakiri; K. oli selle põhiautor, kaastõetajaid oli vähe ja seetõttu ilmumine katkeski. Oli ka Põhja-Balti arstideseltsi kuukirja *Tervis* (1913–16) üks tegevtoimetajaid; ajakirja ilmumine katkes I maailmasõja tõttu. Alates 1892 avaldas teaduslikke ja populaarteaduslikke artikleid Peterburi ajakirjanduses, eelkõige ajakirjas *St. Petersburger Medizinische Wochenschrift*, hiljem ajakirjades *Tervis* (Trt 1920–40) ja *Eesti Arst* (Trt), tegi kaastööd päevalehele *Postimees*, avaldas mõned arvustused ajakirjas *Eesti Kirjandus* (Trt).

T: mõned artiklid on taasavaldatud ajakirjas *Akadeemia* (5/1991).

A: AA1; PmA; EBL; EAT; EE; EBL tk; EÜS1; ENE; E(N)E; ADUT; ARUT; EE14; 1000 tartlast; ETeadBL; ISIK; *Virmalised* 21.12.1913: 1–2; *Postimees* 29.12.1923: 1–2, 2.12.1928: 4, 29.12.1933: 2, 28.12.1938: 3, 20.1.1939: 3, 21.1.1939: 5; *Eesti Arst* 11–12/1923: 312–314, 12/1928: 437, 11/1937: 810–840, 2/1938: 87–97, 106–107 jm, 12/1943: 636–643, 1/1994: 65–69, 4/2002: 252–253, 7-8/2010: 521, 8/2012: 416–418; *Tervis* 12/1923: 129–134, 12/1928: 185–188; *Eesti Kirjandus* 1/1924: 1–11, 62–64, 1/1934: 7–14; *Tulev Eesti* 1/1924: 6–7; *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 48 jm (Uppsala 1953 [1925]); Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 87–88 (Trt 1926); *Loodusevaatleja* 6/1933: 161–163; *Eesti Mets* 1/1934: 16; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis* I: 145–146 (Trt 1935); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 55 jm (Trt 1938); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 64 (Tln 1991 [1953]); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 172, 198–201, 217 (Tln 1991 [1954]); A. Lüüs. *Tartus ja Roots*. 41–43, 95–96 jm (Stockholm 1959); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 204 (Lund 1962); O. Rütli. *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusest (1871–1949)*. 183–185, 467–472 jm (Tln 2010 [1964]); *Eesti Loodus* 1/1964: 40–43; K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 75 (Stockholm 1974); J. Piiper. *Pilte ja hääli Eesti loodusest*. 327 jm (Tln 1975); *Tulimuld* 3/1987: 151–152; *Edasi* 12.1.1989: 5; *Nõukogude Eesti Tervishoid* 2/1988: 143–146; *Professor Henrik Koppeli kirjatööde, Tartu Ülikooli otorinolarüngoloogia kateedri ning kõrva-nina-kurgukliiniku teadustööde bibliograafia* (Trt 1990); *Akadeemia* 5/1991: 1029–1034, 8/2009: 1519–1520; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 105 jm (Tln 2010 [1994]); I. Käbin. *Eesti ajalugu arsti pilgu läbi*. 123–125 (Trt 1998); H. Palamets. *Lugusid toonasest Tartust*. 246–247 (Trt, Võru 2003); *ÕES aastaraamat 2004–2005*. 153–156 (Trt 2006); K. Kalling. *Rektor Henrik Koppel* (Tln 2007); K. Arjakas. *Konstantin Konik*. 66–69 jm (Tln 2008); K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 110, 174, 388–391 jm (Trt 2008); *Tartu Postimees* 4.3.2009: 8; J. Köpp. *Vaimu valgusel*. 323–333 (Trt 2009); J. Tõnisson. *Riigivanem*. 192–196 (Trt 2011); L. Iher. *Gustav Suitsu jälil*. 156 jm (Tln 2011); *Uurimusi Tartu tööstusest enne teist maailmasõda. (Tartu Linnamuuseum. Aastaraamat. 19)*. 146–147 (Trt 2013); *Rändaja Anna*. 167 (Tln 2014); *Universitas Tartuensis* 1/2014: 43–46; *Sirp* 28.2.2014: 36–37; *Ülikool ja keelevahetus*. 125–126 (Trt 2014); S. Talvik. *Sule ja skalpelliga*. 318–325 (Trt 2015); J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 176–182 jm (Trt 2016); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus.

Kultuurilooline Raadi. 112–114 (Tln 2018).

Koppel, Karl (14.10.1860 (vkj) Tartumaa – 1.4.1906 (vkj) Uusikirkko, Soome), ärimees. Kõrtsmiku, linakaupmehe poeg, **M. Koppeli** abikaasa, **C. Eisenschmidt**i kälimees, **G. Vilbergi** äi. Õppis Trt kreiskoolis. Oli ehitusettevõtja ja üürimajade omanik Trt-s. Karskusseltsi Ugaunia üks asutajaid asutajaid 1900 ja esimees 1902. Vangistamise kartuses põgenes 1905. a lõpul Soome. Suri südamerabandusse.

Ostis 1901 **A. Grenzsteinilt** nädalalehe *Olevik* (Trt), oli lehe väljaandja kuni selle sulgemiseni 1.1906 (lehte süüdistati revolutsioonisündmuste kajastamises). Kuna lehe tegevtoimetajat **K. Kotsarit** ega K-d ennast lehe vastutavaks toimetajaks ei kinnitatud, sai toimetajaks K abikaasa M. Koppel. K hoolitses ajalehe majandamise eest, toimetuse töösse ei sekkunud.

A: EBL tk; *Postimees* 5.4.1906: 3, 7.4.1906: 4, 8.4.1906: 4, 5.4.1906: 3; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 135 (Trt 1938); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 159, 162 jm (Trt 2008 [1940]); *Edasi* 10.11.1981: 6; EAA IX: 48–53 (Trt 1994); K. Aru. *Üks kirg, kolm möödet*. 130 (Trt 2008); K. Vilbaste (koost). *Ellen*. 99–101 (Tln 2014); KM EKLA f 94, m 42:14.

Koppel, Marie (–1892 Grossberg; 28./16.7.1867 Urvaste vald, Võrumaa – 6.6.1952 Kohtla-Järve, Jõhvi rajoon), koduõpetaja, ajakirjanik (eesti esimene poliitilise lehe naistoimetaja). Talunike tütar, **K. Koppeli** abikaasa, **C. Eisenschmidt**i naiseõde, **G. Vilbergi** ämm. Õppis Trt kõrgemas tütarlastekoolis 1878–84, omandades õpetajakutse. Töötas mitmel pool koduõpetajana, sh kirjastaja H. Laakmanni perekonnas 1887–92. Pärast 1906. a tõmbus avalikust tegevusest tagasi, oli taluperenaine, kasvas tütreid ja tütrelapsi.

Alates 1889 saatis sõnumeid ja lühemaid kirjatükke ajalehele *Olevik* (Trt), tegi kaastööd ka ajakirjale *Rahva Lõbu-leht* (Trt). Kui ta ärimehest abikaasa K. Koppel ostis **A. Grenzsteinilt** 1901. a ajalehe *Olevik* (Trt), oli K. toimetuse liige 1901–06, sh vastutav toimetaja 1902–06 (K. Koppelit ega **K. Kotsarit** toimetajaks ei kinnitatud). Tema toimetamisel nihkus *Olevik* maailmavaatelt vasakule, tähtsale kohale tõusis naisküsimus (K. nõudis naistele valimisõigust ja õigust õpetada vallakoolis), eestlastele nõuti võrdseid õigusi sakslastega, tugevnes baltisaksavastane hoiak. K-d karistati seitsmepäevase arestiga juhtkirja pärast (*Olevik* 16.12.1905, kritiseeris kaitseväge vägivalda Trt meeleavaldusel). *Olevik* suleti 8.1.1906 kindralkuberner otsusega. Veebr 1907 sai K. loa anda välja ajalehte *Rahva Olevik*, kuid rahapuudusel jäi võimalus kasutamata.

T: mõned tõlketeesed: karskusbrošüürid (Trt 1900–01), puuviljanduse käsiraamat „Aiatöö-katekismus” (Trt 1903), „Inimese kasvatus” (Trt 1905).

A: EAT; EBL tk; *Peatükke*. 215; EE14; ISIK; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 158–159, 168 jm (Trt 2008 [1940]); H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 71–74 (Tln 1999 [1957]); J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis*. 84–85 (Tln 1991); EAA IX: 47–58 (Trt 1994); *Eesti ajakirjanduse...* 180 (Trt, Tln 1994); *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2002*. 157–159 (Trt 2004); J. Einasto. *Tumeda aine lugu*. 28, 32 (Trt 2007); K. Vilbaste (koost). *Ellen*. 99–100 (Tln 2014).

Korknobel, August (1869–?). Elas 1910. aastatel Philadelphias.

Sotsialistliku nädalalehe *Uus Ilm* (New York) järjepidev kaastöötaja alates 1910. aastatest, peatoimetaja 1926–29.

A: ISIK; *VEKSA kalender 1979*. 94, 96 (Tln 1978); „*Uus Ilm*“ 70. 41–42, 55 (Tln 1980).

Korjus, Marie (ka Maria; sünd Krusenberg; 1872 või 1873 – 1941 Eesti). Jutlustaja Voldemar Korjuse abikaasa. **T. Korjuse** ema.

Baptistide lasteajakirja *Väikesed Tähed* (Pärnu, Haapsalu, Tln) esimene vastutav toimetaja

1920–23. Ajakiri ilmus esmalt kaks korda kuus, alates 1923 nädalikirjana.

T: mõned kristlikud lastejutud (1923–29; autor; tõlk).

A: *50 aastat apostlite radadel*. 148, 163 (Keila 1934); *Kodumaa Hääl* 3/1945: 16; *Usurändur* 3/1954: 7–8; *Vaba Eesti Sõna* 29.6.1961: 12; ERA.1.7.1398.

Korjus, Tabea (28.6.1901 Tln – 21.4.1988 Cape Coral, FL, USA), misjonär. Jutlustaja Voldemar Korjuse ja **M. Korjuse** tütar. Lõpetas gümnaasiumi 1919, õppis Saksamaal vaeslaste hoolekannet 1921–22, Londonis Baptisti naismisjonikoolis Havelock Hall 1922–24, täiendas end Ameerika Baptisti Naisliidu stipendiaadina New Yorgis Columbia ülikooli õpetajate kolledžis 1924–25, täiendas end McCormicki teoloogilises seminaris Chicagos 1954–55; omandas magistrikraadi grafoanalüüsi alal 1965. Ordineeriti vaimulikuks Stockholmis 1923 (teistel andmetel 1925). Alates 1925 töötas Eestis, oli Pühapäevakoolide allianssi liidu täitevsekretär, tegutses baptistide noortesekretärina (organiseeris pühapäevakooli, laste jumalateenistusi, noortekursusi jne), osales rahvusvahelistel konverentsidel ja nõupidamistel. 1943 emigreerus Rootsi, töötas Rootsi Baptistimisjonis, korraldas eesti põgenike abistamist, õpetas neile rootsi keelt. 1947 emigreerus USA Baptisti Naisliidu kutsel New Yorki, töötas baptistikoguduste juures, abistas eesti põgenikke, tegutses vajadusel tõlgina kohtutes ja immigratsiooniametis, oli Põhja-Ameerika baptistide sisemisjoni kristliku sõpruskonna direktor 1950–66. Alates 1971 elas Floridas noorema õe juures.

Noorsooseltside ajakirja *Tallinna Ringkonna-Leht* vastutavtoimetaja (1927, ilmus 9 nr). Baptistide lasteajakirja *Väikesed Tähed* tegevtoimetaja 1938–40 (ajakiri ilmus kolm korda kuus), samuti vabakoguduste pühapäevakoolide juhendajate ajakirja *Nõuandja* tegevtoimetaja 1938–40 (tema juhtimisel ilmus 8 nr). Rootsis elades aitas toimetada vabakoguduste ajakirja *Kodumaa Hääl* (Stockholm) 1944–47.

T: „Pühapäevakooliõpetajate käsiraamat“ (Tln 1937); A. Svärdi „Tiigrinahk“ (Tln 1938; tõlk).

A: VEPER; *50 aastat apostlite radadel*. 146–148, 159 (Tln 1934); *Meie Tee* 5/1948: 134; *Kodumaa Hääl* 7-8/1951: 14–15; *Vaba Eesti Sõna* 14.7.1951: 7; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Kolmas osa*. 282–283 (Trt 2016 [1955]); *Usurändur* 6/1981: 13, 4/1988: 12; V. Poska-Grünthal. *Elu jätkub võõrsil*. 122 (Toronto 1985); T. Proos. *Südametunnistuse pärast*. 240 (Tln 2002 [1987]); *Osaduses kasvanud*. 179–182 (Tln 2009).

Kornel, Karl Ferdinand Jaani p (25./13.8.1882 Tsooru (Kõrgepalu) vald, Võrumaa – 19.9.1953 [teistel andmetel 31.7.1953] Taišet, Irkutski oblast), poliitikategelane, jurist, ajakirjanik. Taluniku, kõrtsmiku poeg. Õppis Valga linnakoolis 1894–98, tegi algkooliõpetaja eksami Valga reaalkoolis 1908, täiendas end iseõppijana, tegi gümnaasiumi lõpueksamid Petrogradis 1916, õppis TÜs õigusteadust 1918 ja 1920–23. Sõjaväeteenistuses Vene armees 1903–06, võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1914–18 (sh lõpetas eksternina Nikolai ratsaväekooli Petrogradis 1917) ja Vabadussõjast 1918–19 (eskadroniülem; Vabadusristi kavaler). Apteekriõpilane ja -sell Jaroslavi kubermangus Uglitšes 1899–1901, raudteetelegrafist Valgas 1901, arveametnik rauavabrikus Saraatovi kubermangus Tsaritsõnis (Volgograd) 1902–03; kooliõpetaja Valgas ja Pärnus 1908–09, ühistegevusinstruktor 1911–12, ärijuhi kt ja raamatupidaja Võhmas 1912, Trt-s ja Valgas 1918; Valga komandant 1919, Eesti esindaja Riias 1919–20; vandeadvokaat **R. Eliaseri** abi Nõmmel 1927–34. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1923–29 (Eesti Rahvaerakonna nimekirjas), kaubandus-tööstusminister 1926–27. Osales juhtivalt ühistegevusliikumises. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas tarbijate kooperatiivide liidu plaaniosakonna ökonomistina 1940–3.1941. Saksa okupatsiooni ajal tarbijate kooperatiivide liidu nõunik 1941, majandus- ja rahandusdirektooriumi majandusuuringute ja -infoosakonna referent, osakonna juhataja 1941–43. Nõukogude ajal oli Viljandimaal Vastemõisa vallas tarbijate

kooperatiivi raamatupidaja 10.1944–45, Vaalamäe külakaupluse juhataja 1945. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 28.11.1945, mõisteti kümneks aastaks vangi ja kolmeks aastaks asumisele (§58-1a, töötamine rahandusdirektooriumis ja nõukogudevastaste laimavate artiklite avaldamine Saksa okupatsiooni ajal, vastupanu organiseerimine Nõukogude vägedele Haapsalus 9.1944). Rehabiliteeritud 23.9.1991.

Alates 1901 tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt), hiljem ka ajakirjale *Ühistegevusleht* (Trt, Tln). Eduerakondlikku ajalehe *Sõna* toimetaja (Valga 1.1907–7.1908; *Sõna* oli esimene eestikeelne ajaleht Valgas, jäi seisma lugejate puudusel). Toimetuse liige ajalehtedes *Päevaleht* 1910–12 ja *Võru Teataja* 1913–14. Ajalehe *Rajalane* (Valga) üks asutajaid 1919. Tudengina oli päevalehe *Postimees* majandusosa toimetaja 1920–23. Kuukirja *Laevandus ja Kalaasjandus* toimetuse liige 1928; ajakirja *Ühistegevusleht* toimetuse liige 1929; Eesti Telegraafi Agentuuri direktor 1930–8.1940. Saksa okupatsiooni ajal tegi järjepidevalt kaastööd ajalehtedele *Eesti Sõna*, *Maa Sõna* ja *Postimees* (Trt). EAL liige 1921–40, juhatuse esimees 1929 ja 1933.

T: „Ühistegevus välismail” (Tln 1939).

A: PmA; ÖT I: 48; 2RK; EAT; EE; EMT; EBL tk; EVK; AA2; EÜS3; AA3; VjV; EE14; EAd; EVT; Sikk; EVRK; OkM; A. Tammann. *Ühistegevus. Põhimõtted ja ajalugu*. 89, 91 (Trt 1924); Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 11 (Trt 1926); *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 144–156, 335, 339, 348 (Tln 1927); *Võru Teataja* 24.12.1929: 10, 16; ÖT X: 103–105 (Tln 1932), XI: 57–58 (Tln 1933); *Postimees* 25.8.1932: 4; *Võru 150 aastat*. 69–70 (Võru 1934); *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 3, 5, 7; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 83 (Tln 2010 [1936]); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 337–338 jm (Trt 2015 [1950]); *Meie Tee* 9–10/1956: 138; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 152 (Stockholm 1959); H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. 173–174 (Toronto 1984); *ETA*. 79 (Tln 1988); *Looming* 7/1990: 947, 951; *Akadeemia* 9/2003: 2044, 1/2004: 209, 3/2004: 694, 4/2004: 911, 6/2004: 1418, 1434, 8/2004: 1867; A. Duvin. *Valga linna kroonikaraamat*. 20, 52–53, 130 jm (Valga 2005); M. Mela. *Läti eestlased*. 142 (Tln 2007); A. Piip. *Õiguse jõud*. 379–386 (Trt 2007); K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 211, 396–398 (Trt 2008); ERAF.129SM.1.11964; ERA.r-66.2.26.

Korpmann, Villem Tõnu p (ka Vilhelm Korpmann, Wilhelm Korbman; 25./12.9.1898 Lagedi, Harjumaa – 1994), misjonär. Adventistide jutlustaja Tln-s. 1944 lahkus Eestist välismaale.

Vastutav toimetaja adventistide ajakirjas *Tõe Vahimees* 1927–36 (ilmus 1–3 nr aastas) ja kuukirjas *Hingamispäeva Vahimees* 1929–36.

A: V. Viirsalu (1998). *Eesti Seitsmenda Päeva Adventistide Koguduse ajalugu*. (parnu.advent.ee/failid/Ajalugu.doc); Geni; ERA.1.3.1826; ERA.1.7.505; ERA.1.7.1228; TLA.1359.2.46 leht 250.

Koskel, Alma → Johanson, Alma

Kotiesen, Julie Elisabeth (ka Kotisen; –1898 Gundalin; 14./2.8.1869 Tamse, Muhumaa – ?), ... Mõisarentniku tütar, **C. W. Freundlich**i tütre tütar. Õppis Kuressaare kõrgemas tütarlastekoolis. Hiljem elas Kärla vallas Kandla külas, kus pere tegeles põlluharimisega.

Nädalalehe *Arensburger Wochenblatt* vastutav toimetaja 1922–24 ja väljaandja 1923–24.

A: EAA.1292.1.80; EAA.3151.1.204; EAA.3131.1.14; ERA.85.1.542 kaader 11045–11046.

Kotli, Alar (27.8.1904 Väike-Maarja, Virumaa – 4.10.1963 Tln), arhitekt, õppejõud. Köster **J. Kotli** poeg. Õppis Virumaa reaalgümnaasiumis 1915–22, Pallase kõrgemas kunstikoolis skulptuuri 1922–23 ja TÜs matemaatikat 1922–23 (ei lõpetanud), Danzigi (Gdańsk) tehnikaülikoolis arhitektuuri 1923–27. Danzigi tehnikaülikooli assistent 1927–28,

sõjaväeteenistuses Trt-s 1929–30, Eesti haridus- ja sotsiaalministeeriumi ehitusinspektor 1930–35, teedeministeeriumi ehitusinspektor 1935–37, riigiettevõtte “Ehitaja” abidirektor 1937–40, ühtlasi Kultuurkapitali kujutava kunsti sihtkapitali valituse liige 1935–..., Riigi tööstuskooli õppejõud 1938–41. Esimesel Nõukogude okupatsiooniastal 1940–41 oli ENSV kergetööstuse rahvakomissarsiaadi projekteerimiskeskuse abidirektor ja Riigi rakenduskunstikooli õppejõud. Saksa okupatsiooni ajal oli tehnikadirektooriumi ehitusvalitsuse osakonnajuhataja 1941–44. Pärast sõda oli Estonprojekti arhitekt 1944–55, peaarhitekt 1955–58, ENSV TA Ehituse ja ehitusmaterjalide instituudi sektorijuhataja 1958–61, ühtlasi ka Tarbekunsti instituudi õppejõud 1946–50, TPI õppejõud 1948–52, ERKI õppejõud 1946–63 (vaheaegadega; dotsent 1958, professori kt 1961), arhitektuurikateedri juhataja 1961–63. Projekteerinud ühiskondlikke hooneid, elamuid ja monumente, sh Riigi ringhäälingu Türi saate- ja jõujaama (1936–37, hävis 1941), haldushoone Kadrius (1937–39), riikliku kolledži hoone Tln-s (1938–40; koos E. Nõvaga; praegu TLÜ peahoone), Pärnu pangahoone (1939–40; koos A. Soansiga), Kaitseliidu maja Trt-s (1940; koos E. Lohuga), Tln laululava (1958–60; koos H. Sepmanni ja E. Paalmanniga). ENSV arhitektide liidu üks asutajaliikmeid, esimees 1945–50, aseesimees 1955–63. ENSV teeneline kunstitegelane 1947. Ajakirja *Varamu* arhitektuuriosakonna toimetaja, toimetas lisa *Eesti Arhitektuur* 1939–40 (7 nr jooksul). Esimesel Nõukogude okupatsiooniastal toimetas kultuuriajakirja *Viisnurk* lisa *Arhitektuur* (1940, ilmus 1 nr). Hiljem „ENSV Arhitektide Almanahhi“ toimetuskolleegiumi liige 1947 ja 1949, bületääni *Ehitus ja Ehitusmaterjalid* toimetuskolleegiumi liige (1958–61). Aastatel 1931–62 avaldas ehitusalaseid artikleid ajakirjades *Eesti Arhitektuur*, *Ehitus ja Ehitusmaterjalid*, *Ehitus ja Arhitektuur*, samuti kogumikes.

T: brošüür „Kivist üheperekonnaelamu“ (Trt 1946); „Eesti arkitektide almanak 1934“ (Tln 1934; kaastoim); album „Kolhoosielamute projekte“ (Tln 1954; toim).

A: ERAKT; ENE; E(N)E; AA3; EKABL; EABL; EE14; VV; ISIK; VM; H. Sepmann. *Lauluväljak. Laululava*. 11–12 (Tln 1973); *Punane Täht* 27.8.1974: 3, 25.8.1979: 2, 28.8.1984: 3; *Sirp ja Vasar* 30.8.1974: 9, 31.8.1979: 9, 29.6.1984: 3, 24.8.1984: 8–9; *Ehitus ja Arhitektuur* 1/1988: 43–49; *Reede* 1.9.1989: 9; *Linnaehitus ja arhitektuur*. 75–100 (Tln 1990); *Viru Sõna* 7.6.1990: 3; *Kunstiteaduslikke uurimusi*. 7: 299–301 (Tln 1994); *Maja* 3/1994: 76–77, 3/2014: 76; M. Kalm. *Arhitekt Alar Kotli*. (Tln 1994); *EAL 1921–1996: fragmente Eesti arhitektuurielust*. 76 jm (Tln 1999); *Põhjarannik* 12.7.2000: 7; *Virumaa Teataja* 11.9.2004: 5, 12.8.2014: 6; *Väike-Maarja valla infoleht* 11/2013: 5, 2/2014: 9, 3/2014: 7; *Hea Laps* 11/2015: 18–20; J. Urmet. *Hurdast Pärnani*. 107–118 (Tln 2017); M. Kalm. *Eesti arhitektuuri 100 aastat*. 52, 55, 64, 95–96 jm (Tln 2018); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 595, 597 (Trt 2018).

Kotli, Johan (ka Johann, Juhan, ps J. Orasson; Grasson; Köster; 9.8.1853 Palo (Veriora) vald, Võrumaa – 12.3.1940 Väike-Maarja, Virumaa), kooliõpetaja, köster-organist. Talunike poeg, **A. Kotli** isa. Õppis Räpina kihelkonnakoolis 1869–72, tegi vallakooliõpetaja eksami 1872, õppis Cimze õpetajate seminaris Valgas 1874–77. Kihelkonnakooliõpetaja Maarja-Magdaleenas 1877–79 ja Laiusel 1879–93, Väike-Maarja köster ja organist 1893–1934. Aktiivne kohalik seltsitegelane.

Tegi kaastööd (artiklid, kohalikud sõnumid) nädalalehtedele *Eesti Postimees* (Trt) 1877–81, *Sakala* (Viljandi) 1878, *Olevik* (Trt) 1882–1901, päevalehele *Postimees* (Trt) 1897–1903, ajakirjale *Põllumees* (Trt), ajalehele *Valgus* 1897–1900.

A: PmA; EAT; PET; ISIK; VM; *Päevaleht* 13.3.1940: 8; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 105 jm (Tln 1963); *Punane Täht* 28.8.1984: 3; *Viru Sõna* 7.6.1990: 3; M. Kalm. *Arhitekt Alar Kotli*. 13–14 jm (Tln 1994); *Virumaa Teataja* 23.5.2014: 3;

Perekonnakroonika. Johan Kotli
(http://engine.koduleht.net/templates/kotli/files/mdl_files.php/JOHAN_KOTLI_ELULUGU.p)

df).

Kotsar, Kustas Hindreku p (ka Gustav; 16./4.2.1872 Säreveere vald, Järvamaa – 10.4.1942 Trt), ajakirjanik, ametnik. Talurentnike poeg. Õppis Sommeri erakoolis Tln-s, Eesti Aleksandrikoolis Põltsamaal 1889–91 (ei lõpetanud); TÕ vabakuulaja 1901–02, sooritas eraadvokaadi eksami Pihkvas 1903. Säreveere vallakooliõpetaja 1893–97, vallakirjutaja abi 1897–98; ametnik Tartu-Võru rahukohtus 1902–03, eraadvokaat Trt-s 1903–05. Arreteeriti Vene võimude poolt 10.1907, süüdistati sotsiaaldemokraatlikku erakonda kuulumises, mõisteti kolmeks aastaks ja seitsmeks kuuks sunnitööle, vabanes 5.1911. Eesti kaubandus-tööstusministeeriumi infoosakonna juhataja 1923–30; seejärel elas pensionärina Põltsamaa kandis, alates 1934 Trt-s.

Töötas ajalehe *Olevik* (Trt) toimetuses 1898–1902, ülesandeks kogu praktiline toimetamistöö; pärast toimetaja **A. Grenzsteini** lahkumist Eestist 1901 tegi lehte üle poole aasta üksinda, vastutavaks toimetajaks teda ei kinnitatud. Oli radikaalse ajalehe *Uudised* (Trt 1903–05) toimetuse liige (tehniline toimetaja ja korrektor). Leht suleti 11.1.1906, K. oli politsei poolt tagaotsitav, kuid asus siiski suvel 1906 tööle ajalehe *Virulane* toimetusse; juhtis seal toimetuse tööd kuni suveni 1907, põgenes siis Peterburi, kuid arreteerimisest ei pääsenud. Pärast vanglast vabanemist (1911) oli taasilmuva ajalehe *Olevik* (Trt) tegevtoimetaja 7.–9.1911, vabakutseline ajakirjanik 1911–12, päevalehe *Tallinna Teataja* toimetuse liige 1913–22. Kirjutas juhtkirju ja artikleid juriidilistel teemadel, koolikorraldusest ja haridusest, karskusliikumisest ja naisküsimumest. EAL liige 1919–27.

T: kaks novellikogu (1911–13).

A: ÕT I: 48; EBL; EAT; EE; EKBL; EKrL; Järva; EKOBL; ISIK; M. Rumba. *Tallinna kopikuleht ja tema waimlised isad*. 14 (Trt 1915); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 56, 70, 72 (Tln 2010 [1936]); *Meie Tee* 9-10/1963: 153; K. Ast Rumor. *Aegade sadestus*. I–III: 267–269 jm (Tln 2010 [1965, 1976]); *Keel ja Kirjandus* 4/1967: 224–228, 3/2010: 200–201; EKA III: 541–542 (Tln 1969); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 194–195, 230 (Tln 1974); *Teataja* 12.6.1977: 8; *Vikerkaar* 3/1991: 65; *Eesti ajakirjanduse...* 180 (Trt, Tln 1994); M. Metsanurk. *Mälestused*. 369, 458–459, 465 jm (Trt 2005); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 2005*. 213 (Viljandi 2006); M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 241 (Trt 2011); ERA.969.1.1262.

Kotta, Felix (ps Fesarko; 25./12.6.1910 Trt – 11.10.1963 Trt), luuletaja. Tisleri poeg. 1913 asus koos vanematega elama Tomski kubermangu Jurjevi asundusse. Õppis Bolotnoje keskkoolis 1924–29, Leningradi ajaloo-filoloogia instituudis 1931–32 ja Leningradi pedagoogilises instituudis eesti filoloogiat 1934–38. Vene keele õpetaja Tomski parteikoolis 1932–33, Novosibirski ja Kemerovo oblastites 1938–40 ja 1943–44, vahepeal NKVD vägede instruktor 1940–42. Sügisel 1944 tuli tagasi Eestisse. TRÜ marksismi-leninismi kateedri assistent 1945–46, vabakutseline kirjanik Elvas 1946–58 ja 1960–62, Trt täitevkomitee esimehe asetäitja 1958–60, TRÜ vene keele kateedri õpetaja 1962–63.

Esimesed kaastööd (luuletused) ilmusid ajalehe *Siberi Teataja* (Novosibirsk) majandus-teadus-kirjanduslisas *Uus Küla* 1926–30. Seejärel oli *Siberi Teataja* > *Kommunaari* kaastöötaja, toimetuse esindaja-instruktor 1933–34 (avaldas artikleid ja satiiri). Aastatel 1933–37 tegi kaastööd ajalehele *Edasi* (Leningrad) ja selle kirjanduslisale *Leegid*; avaldas peamiselt luulet ja arvustusi.

T: 14 luulekogu (1948–63), sh lastele „Vaata mis juhtus“ (Tln 1951; 8. tr 2003), „Tublid loomad“ (Tln 1952; 5. tr 2006); valikkogud „Пой, скворец“ (Tln 1956) ja „Valitud värssed“ (Tln 1971); luuletõlked vene keelest: V. Majakovski „Luuletusi“ (Tln 1947) ja „Poemid“ (Tln 1955), A. Puškini „Muinasjutud“ (Tln 1949) jm.

A: ENE; TRÜ BB; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; *Elvalasi*; ISIK; *Postimees*

4.5.1947: 3; *Rahva Hääl: Kirjandus ja kunst* 23.1.1958: 2; *Keel ja Kirjandus* 4-5/1958: 206–207, 6/1958: 327, 6/1960: 374–376, 11/1977: 676–678; *Kirjanduse sirvilauad 1959*. 308 (Tln 1959); *Rahva Hääl* 25.6.1960: 3, 13.10.1963: 4, 25.6.1970: 3; *Uus Tee* 25.6.1960: 3; *Looming* 6/1960: 938–945, 11/1963: 1752, 1758–1759, 5/1985: 711; *Edasi* 13.10.1963: 3, 15.6.1966: 2–3, 5.7.1970: 3; *Eesti Kommunist* 4/1967: 42, 44–45; A. Suur. *Elva*. 39 (Tln 1973); *Paar sammukest...* IX: 26–37 (Tln 1976); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 89–90 (Tln 1980); EKA V.1: 260–266 (Tln 1987); *Uurimusi 1940. aastate eesti kirjandusest*. 139–153 (Tln 2011).

Krahe, Aleksis Gustavi/Kustase p (dokumentides Aleksander; ka Aleksius; ps Kailo; Nana Lahor; O. Vemmal; 10.8./28.7.1904 Vao vald, Virumaa – 23.4.1977 Tln), ajakirjanik, ametnik. Äripidaja poeg, **K. Krahe** vend, **E. Leopase** naisevend. Õppis Väike-Maarja gümnaasiumis 1920–24, TÜ filosoofiateaduskonnas 1924–27 (ei lõpetanud). Tisleritöökoja ja puusärgiäri omanik 1924–25, Eesti Haridusliidu lektor 1925–26, Trt maavalitsuse ametnik 1927, Eesti Karskusliidu instruktor 1928. Õpiringide liikumise üks juhte. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Põltsamaa tarbijate kooperatiivi juhatuse esimees ja ärijuht, 7.1941 võitles hävituspataljonlasena Nõukogude võimu eest, evakueerus Venemaale. Töötas Uljanovski oblastis kolhoosiklubi juhatajana 1941–42, võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast 1942–45 (Nõukogude armees). Pärast sõda oli Viljandimaa täitevkomitee kultuurhariduse osakonna juhataja 9.1945–12.1946, Viljandi muuseumi direktor 12.1946–7.1947, vallandati ja mõisteti 13.5.1948 raiskamise eest kolmeks aastaks vangi (§116-1). Kandis karistust Komi ANSVs, 1949 lühendati karistusaeg kahele aastale, vabanes 1950. Elas Sael ja töötas kolm aastat pottsepana, seejärel oli autobaasis laojuhataja, Saue EPT kaubabaasi insener-kaubatundja (vahepeal juhataja asetäitja) kuni 1976. Suri vähki.

Tegi kaastööd Saaremaa sotsialistide ajalehele *Uus Rahva Hääl* > *Rahva Hääl* (Kuressaare) 1927–30, kirjutas vabaharidustööst ajakirjas *Filmileht* 1927 jm. Andis välja ajalehte *Uudised* (Trt 1929–30, ilmus 5 nr). Oli kohaliku ajalehe *Lääne Teataja* (Haapsalu) tegevtoimetaja 7.1933–1.1934, mh korraldas Hiiumaa sündmuste senisest ulatuslikuma kajastamise lehe veergudel. Kutsuti seepeale tööle konkureerivasse ajalehte *Lääne Elu* (Haapsalu), et asutada Hiiumaa esimene ajaleht *Hiiu Teataja* (Kärdla). Leht alustas ilmumist 17.1.1934 *Lääne Elu* kõrvallehenä, selle viis lehekülge olid pärit *Lääne Elust* ja üks lehekülge sisaldas Hiiumaa materjale. K oli lehe tegevtoimetaja 1934–36 ja vastutav toimetaja 1935–36. Tegi Kärdlas üksinda kogu toimetamis- ja talitustöö, samuti korjas lehele kuulutusi-reklaame; lehematerjalid saatis Haapsallu trükikotta postiga. Lisaks tegi Hiiumaalt kaastööd Tln ajalehtedele ja ringhäälingule. Lahkus *Hiiu Teatajast* suure töökoormuse ja väikse palga tõttu. Töötas päevalehe *Vaba Maa* kohalikus kõrvallehes *Vaba Maa Pärnu väljaanne*. Oli maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) Põltsamaa abitoimetuse ja -talituse juhataja 1938–40. Teise maailmasõja ajal oli rindelehtede *Суворовец* ja *На страже родины* kaastöötaja. Pärast demobiliseerimist töötas suvel 1945 päevalehe *Rahva Hääl* toimetuses. 1950.–70. aastatel avaldas olustikukriitilisi lühilugusid ajalehtedes *Rahva Hääl*, *Noorte Hääl*, *Õhtuleht*, *Harju Elu*, *Sirp* ja *Vasar*.

T: brošüür „Tegelik enesekasvatus“ (Trt 1929).

A: AA3; Sikk; ISIK; *Nõukogude Hiiumaa* 7.2.1974: 3, 9.2.1974: 2, 14.2.1974: 2, 28.2.1974: 3, 2.3.1974: 2, 5.3.1974: 3; *Sirp* 20.4.2007: 18; M. Kauber (1970). Hiidlane ja kohalik ajakirjandus. 28–30, 38, 53, 57–59 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.2100.1.5833; ERA.1.7.1280; ERA.r-62.1.262; 2 ERA.R-3.6.2038; Liili-Maie Krahe (tütar) andmed (13. ja 15.5.2015).

Krahe, Karl Albert Gustavi p (ka Kuusler; ps Koidik; Ilmari Laine; Ülo Ilmari; 6.3./22.2.1890 Triigi Avispea, Virumaa – 9.7.1922 Väike-Maarja, Virumaa),

harrastuskunstnik, -tantsija, -luuletaja. Talunike poeg, **A. Krahe** vend, **E. Leopase** naisevend. Õppis Väike-Maarja kihelkonnakoolis, täiendas end iseõppijana, sh maalimise ja tantsu alal Peterburis, Moskvast, Soomes ja Saksamaal. 1919 oli Väike-Maarjas lühikest aega sekretär bolševike teenistuses, seejärel Eesti sõjainisteeriumi ametnik Tln-s. Võttis osa Vabadussõjast 1919. Korraldas 1918–19 oma maalinäitusi, luule- ja tantsuõhtuid jms. Suri tuberkuloosi.

Avaldas luuletusi ajakirjas *Lasteleht* (Trt) alates 1906, kohalikke sõnumeid ja luuletusi ajalehes *Vabadus* (Trt) 1906–07, hiljem ülevaateid ja luuletusi päevalehes *Postimees* (Trt) 1911–16 ja selle nädalikirjas *Virmalised* 1914, samuti päevalehes *Pealinna Teataja* (Petrograd).

A: EKRL; EKL; ISIK; VM; *Vaba Maa* 18.7.1922: 6; *Päevaleht* 12.7.1932: 4; *Rahvaleht* 21.2.1940: 4, 22.2.1940: 4; *Keel ja Kirjandus* 5/1964: 265–268, 6/1986: 364–367, 5/1991: 301–302; F. Tuglas. *Kriitika IX. Kriitika X.* 231–242 (Tln 2014); *Väike-Maarja Valla Infoleht* 3/2015: 7; ERR arhiiv („Muuseumirott“ 1994); ERA.509.2.24.

Krass, Friedrich (1877–1914), ametnik, korrektor. Lõpetas Rakvere linnakooli 1895. Töötas **H. Laasi** juures kontoriametnikuna kuni 1906. Rahvaluulekoguja, fotograaf. Suri tuberkuloosi.

Ajakirja *Põllumees* (Trt) ja ajalehe *Vabadus* (Trt) korrektor ja kaastöötaja kuni 1906. Tegi kaastööd ka ajakirjale *Rahva Lõbu-leht* (Trt) 1899, hiljem päevalehele *Teataja*. Oli päevalehe *Virulane* > *Uus Virulane* > *Säde* > *Õigus* korrektor 1906–08. Lahkus töölt viletsa tervise tõttu.

T: käsiraamat-brošüür „Põllumehe raamatupidamise juhatus“ (Trt 1904).

A: ISIK; *Rakvere Linna III. Algkool 1805–1930.* 59 (Rakvere 1930); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast.* 70 (Tln 2010 [1936]); *Keel ja Kirjandus* 11/1959: 676; M. Metsanurk. *Mälestused.* 451–453, 458, 464 (Trt 2005).

Kreisberg, Alexis Hansu p (ka Aleksis; 23.9.1879 Järlepa, Harjumaa – 4.3.1932 Tln), toimetaja. **Antonie Kreisbergi** abikaasa. Lõpetas Tln linnakooli. Esimese maailmasõja ajal toimetas raamatuid ja ajakirju kirjastuses Teadus, hiljem kirjastuses Rahvaülikool ja Graafilise Ühingu Kiri kirjastuses 1920–25, oli selle trükikoja juhataja 1921–25. Suri kopsupõletikku.

Peterburi telegraafiagentuuri kaastöötaja 1905–09, ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1906–08, ajalehe *Virulane* toimetuse liige lühikest aega 1908. Pilkeajakirja *Meie Mats* tegevtoimetaja 1915. a paiku. Asutas 1920 perekondliku kirjandusajakirja *Kodu*, oli selle vastutav ja tegevtoimetaja surmani 1932, väljaandja 1925–29. *Kodu* oli tüüpiline segasisuline üldhuviajakiri, palju avaldati ajaloolisi ülevaateid, olukirjeldusi ja reisikirju. K. tõlkis ilukirjandust ja teaduslikke artikleid, tõlkes ilmusid eelkõige *Kodu* veergudel. EAL liige 1920–32.

T: ilukirjanduslikud ja teaduslikud tõlketeesed.

A: ÕT I: 49; M. Rumba. *Tallinna kopikuleht ja tema waimlised isad.* 13 (Trt 1915); P. Grünfeldt. *Minevikku jägimas.* 78 (Tln 1923); *Romaan* 6/1932: 169; ÕT X: 99 (Tln 1932), XII: 46–48 (Tln 1934); *Vaba Maa* 6.3.1932: 8; *Uudisleht* 7.3.1932: 8; *Kodu* 6/1932: 161–162; M. Metsanurk. *Mälestused.* 497 (Trt 2005); H. Tiikmaa (1990). Perekonnaajakirjad „Eesti Kodu“ ja „Kodu“. 46–49 jm (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERA.1.7.603; ERA.1357.2.21524.

Kreisberg, Antonie Kasandra Jakobi t (10.3./26.2.1875 Juuru vald, Harjumaa – ?). **Alexis Kreisbergi** abikaasa.

Perekondliku kirjandusajakirja *Kodu* väljaandja 1929–34 ja pärast abikaasa surma ka

tegevtoimetaja 1932–36. Tema juhtimisel muutus ajakiri kerglasemaks, vähenes hariva materjali osa. 1935. a müüs ajakirja väljaandmisõiguse trükikojale Edu.

A: H. Tiikmaa (1990). Perekonnaajakirjad „Eesti Kodu” ja „Kodu”. 48 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERA.1.7.603; ERA.891.2.16520; TLA.186.1.351 kaader 83.

Kreutzwald, Friedrich Reinhold (ps Viru laulik; Vidri Rein Ristmets; 26./14.12.1803 Jõepere mõis, Virumaa – 25./13.8.1882 Trt), arst (kolleegiumiregistraator), eesti rahvusliku kirjanduse rajaja, kalendrikirjanik. Pärissorjast kingsepa poeg. Õppis Tln kreiskoolis 1819–20, sooritas algkooliõpetaja eksami 1823, õppis TÜs arstiteadust 1826–33. Oli Tln-s kaupmehe õpipoiss 1818–19 ja algkooliõpetaja 1820–23, koduõpetaja Peterburis 1824–25; Võru linnaarst 1833–77. Võttis alates 1839 aktiivselt osa ÕES tegevusest (auliige 1849). Tema publitsistlikul tegevusel ja kirjanduslikul loomingul oli eriti 1850.–60. aastatel teedrajav tähtsus eesti rahvuskultuuri kujunemisele.

Tegi kaastööd nädalajalehele *Das Inland* (Trt) 1837–59, eriti 1837–44, avaldades kohalikke sõnumeid, käsitlusi eesti mütoloogiast, rahvakombestikust, uskumustest, ebausutavatest jms. Mitmel puhul põhjustasid kriitilised sõnumid valitsevatest oludest sekeldusi ametivõimudega. Tegi kaastööd ajalehele *Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Esthland* (Riia), kus tema artikkel talurahva vaesumisest vallandas pika poleemika (1837). Tegi kaastööd ÕESi väljaantud „Maa-rahva Kalendri” 1843–51 ning toimetas **H. Laakmanni** väljaantud „Maa-rahva Kasulist Kalendrit” 1846–60 ja 1865–74. Avaldas seal õpetlikke ja populaarteaduslikke kirjutisi, värse, enamiku oma juttudest, sh „Reinowadder Rebbane” (1848–51), „Põllumees ja ammetmees” (1858), „Tuisulased” (1859). Tema jutulooming oli kantud valgustuslikest eesmärkidest, pikitud satiiri ja allegooriaga. K. jutud tegid „Maa-rahva Kasulise Kalendri” oma aja kõige populaarsemaks kalendriks. Toimetas viis annet populaarteaduslikku ja rikkalikult illustreeritud jätkväljaannet *Ma-ilm ja mõnda mis seal sees leida on* (Trt 1848–49; faksiimile Tln 2003). See oli planeeritud ajakirjana, kuid ilmus ebaregulaarselt. Siiski loetakse seda esimeseks eestikeelseks populaarteaduslikuks ajakirjaks, mis sarnaneb nii sisult kui vormilt oma Lääne-Euroopa eeskujudele, illustreeritud ajakirjadele *The Penny Magazine* (London 1832–45) ja *Das Pfennig-Magazin* (Leipzig 1833–55). K. oli väljaande koostaja ja autor, mugandatud tõlgete kõrval avaldas ka originaalkirjutisi, tutvustades talurahvale maailmaruumi, eksootilisi loomi, kaugeid rahvaid ja linnu, kuulsaid ehitisi, teaduse ja tehnika saavutusi, samuti jagas praktilisi nõuandeid (nt kuidas kirja kirjutada). *Maailm ja mõnda* ilmus ka läti keeles nimega *Pasaule un daudz no tā* (Trt 1852–60). Hiljem tegi K. pistelist kaastööd esimestele eesti ajalehtedele: *Tallorahva postimees* (Trt) 1857–59, *Perno Postimees* 1862–65, *Eesti Postimees* (Trt) 1865–78 (kaastöö katkes vastuolu tõttu **J. V. Jannseniga**). Rohkesti tegi kaastööd ajalehele *Sakala* (Viljandi) 1878–81, avaldades lühisõnumeid, päevapoliitilisi artikleid, luuletusi ja filosoofilise sisuga populaarteaduslikke kirjutisi. Kaastöö katkes vastuolude tõttu toimetaja **C. R. Jakobsoniga**.

T: karskusteemaline jutt „Wina-katk” (Trt 1840, 1881); õpetlik jutukogu „Sippelgas” I–II (Trt 1843, 1861); rahvaraamat „Wagga Jenowewa ajalik elloaeg” (Trt 1842; 5. tr 1887; 6. tr LR 33–35/1971, lisaks 4 salatrükki; Marbachi järgi); õpetlikud ja valgustuslikud teosed: „Ma ja Merre-piltid” I–III (1850, 1857, 1861; 2. tr 1882), „Risti-sõitjad” (Trt 1851), „Lühhikenne õppetud terwisse hoidmisest” (Trt 1854, 1860, 1869); mitmed juturaamatud, sh „Reinowadder Rebbane” (Trt 1850, 8. tr 1974), „Kilplaste imevärklikud [...] jutud ja teud” (Trt 1857, 4. tr 1923); rahvuseepos „Kalevipoeg” (ÕES toimetised 1857–61, 17. tr 1998); muinasjutukogu „Eestirahva Ennemuistsed jutud” (Tln–Trt 1860–65; tervikuna Helsingi 1866; 9. tr 1978); luulekogu „Viru lauliku laulud” (Trt 1865, 1926, 1946); arstlik käsiraamat „Kodutohter” (Trt 1879, 4. tr 1900); „Teosed” I–V (Tln 1953); „Kirjavahetus” I–VI (1953–79); regilaulukogumik „Aeg ärgata” (Trt 2014); *Ma-ilm ja mõnda* tekste ilmus kogumikus

„Vanaisade vahelugemisi” (LR 10/1957).

A: AA1; AE; *Sirvilauad 1914*. xxxiii (Trt 1913); *Sirvilauad 1916*. xxxvii (Trt 1915); EBL; EE; EBL tk; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EAE; EKoBL; EE14; EKL; *1000 tartlast*; ISIK; KrS; *Sakala Kalender 1880*. 60–66 (Trt 1879); M. J. Eisen (toim). *Tähtsad mehed. Esimene anne: O. W. Masing. – F. R. Fählmann. – F. R. Kreutzwald*. 47–102 (Trt 1883); *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. 30–37 (Trt 1889); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 386–403 (Trt 1898); M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu II.2*: 91–94 (Trt 1899); *Sirvilauad*. 1–19 (Trt 1903); *Teataja* 18.12.1903: 1–2, 19.12.1903: 1–2, 20.12.1903: 1; V. Reiman. *Kivid ja killud I*: 38–47, 129–172 (Trt 1907); M. Kampmann. *Eesti vanem ilukirjandus*. 67–68 (Trt 1908); G. Suits. *Eesti lugemiseramat I*: 88–89 (Helsingi 1916); A. Jürgenstein. *Arvustulised kirjatööd*. 148–170 (Trt 1919); M. Kampmann. *Eesti kirjanduselo peajooned. Teine jagu*. 32–59 (Trt 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 44–48 (Trt 1922); *Eesti Kirjandus* 6/1922: 182–184, 10/1931: 465–480, 11/1931: 567–577, 12/1931: 625–638, 12/1932: 581–595; V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu koolidele*. 1.II: 261–288 (Trt 1925); *Kevadik* 3/1926: 36–40; *Õitsituled V*: 15–18 (Tln 1926); *Looming* 4/1927: 349–361, 10/1931: 1071–1077, 6/1932: 692–700, 4/1933: 444–450, 5/1933: 595–603, 6/1933: 706–711, 7/1933: 802–809, 8/1933: 940–944, 4/1934: 442–447, 5/1934: 592–597, 7/1934: 827–830, 10/1934: 1184–1188, 1–3/1935: 79–86, 2/1935: 205–208, 3/1935: 327–329, 7/1939: 762–764, 8/1939: 871–877, 1/1952: 111–121, 10/1952: 1166–1175, 6/1956: 860–867, 4/1957: 591–604, 9/1961: 1418–1427, 12/1961: 1900–1910, 8/1962: 1254–1268, 12/1963: 1889–1895, 9/1971: 1419–1427, 12/1978: 2067–2079; L. Tohver. *Kreutzwaldi väliskirjanduslikust eruditsioonist* (Trt 1932); *Vaba Maa* 25.8.1932: 5; L. Tohver. *F. R. Faehlmanni ja F. R. Kreutzwaldi elust ja loomingust*. 27–72 (Trt 1934); *Olion* 5/1935: 156–157; A. Annist, G. Saar. *Kreutzwald, Jean Paul ja Witschel* (Trt 1936); Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi*. 56 (Trt 1936); *Eesti Arst* 2/1938: 82–84, 11/2004: 793–798, 8/2012: 416; *Nädal Pildis* 21/1938: 498; H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 25–27 (Trt 1939); *Kodukolle* 10/1952: 9–10; 12/1953: 12–13, 24; *Tartu Riiklik Ülikool* 4.9.1953: 2, 25.12.1953: 1–3; *Fr. R. Kreutzwaldi maailmavaade ja tegevus* (Tln 1953; sisaldab elukäigu kronoloogiat); *Fr. R. Kreutzwald 1803–1882. Elu ja tegevus sõnas ja pildis* (Tln 1953); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 90–105 jm (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 7/1958: 400–411, 11/1961: 677–683, 4/1965: 203–210, 9/1966: 556–559, 6/1968: 372–373, 11/1969: 657, 5/1971: 271–275, 12/1978: 721–725, 8/1982: 409–416, 6/1990: 325–330, 6/2004: 430–450; *Paar sammukest... II*: 9–74 (Trt 1961); E. Nirk. *Friedrich Reinhold Kreutzwald* (Tln 1961); V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 26–30 jm (Tln 1963); *Tulimuld* 1/1963: 49–61; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 346–351 jm (Tln 1963); H. Laidvee. „*Kalevipoja*” *bibliograafia* (Tln 1964); E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 27–28 (Tln 1965); K. Mihkla. *Lydia Koidula elu ja looming*. 117–132 jm (Tln 1965); EKA I: 434–435, 442–444, 446–447 (Tln 1965), II: 60–124, 181 (Tln 1966); E. Nirk. *Kreutzwald ja eesti rahvusliku kirjanduse algus* (Tln 1968); E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni „Sakala”*. 304–305 (Tln 1971); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 121–122 (Tln 1974); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 124–126 jm (Tln 1976); *VEKSA kalender 1978*. 108–113 (Tln 1977); H. Laidvee. *Fr. R. Kreutzwaldi bibliograafia 1833–1869* (Tln 1978); *Tartu Riiklik Ülikool* 29.12.1978: 3; H. Salu. *Must lagi on meie toal*. 238–243 (Lund 1980); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 49–51 (Tln 1980); *Fakt, sõna, pilt XI*: 34–43 (Trt 1981); *Kunstiteadus. Kunstikriitika*. 4: 57–68 (Tln 1981); V. Kabur. *Friedrich Reinhold Kreutzwald 1803–1882* [Personaalnimestik] (Tln 1982); K. Leichter. *Valik artikleid*. 100–124 (Tln 1982); G. Suits. *Noor Kreutzwald* (Lund 1983; LR 1–2/1984); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 353 (Tln 1984); L. Andresen. *Eesti kooli vanem ajalugu*. 135–136, 165 jm (Tln 1985); *Võrumaa ja võrulased*. 35–42 (Tln 1986); A. Annist. *Elu ja luule*. 127–167 (Tln 1987); *Harjumaa ja harjulased*. 82–83 (Tln 1990); J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse*

arengust Eestis. 39 (Tln 1991); A. Paidla. *Raplamaa*. 140–141 (Tln 1991); *Sakala kalender 1992*. 108–109 (Viljandi 1991); *Viruskundra* 12/1992: 2–3, 1/2003: 1, 4, 3/2003: 1; *Aja Pulss* 3/1993: 16–17; *Võru Teataja* 24.12.1993: 6; *Eesti ajakirjanduse...* 23–24, 76–81 jm (Trt, Tln 1994); *XII Eesti raamatuteaduse konverents*. 15–18 (Trt 1985); H. Gustavson. *Friedrich Reinhold Kreutzwald arstina Võrus* (Tln 1995); *Eesti arstiteaduse ajaloo*. 57–62 (Trt 1996); *Paðyza* 1/1997: 116–123; *Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos*. I: 116 jm (Trt 1998); H. Grabbi. *Tulgu uus taevas*. 167–172 (Tln 1999); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 69–73, 93–100, 115–118, 121 jm (Tln 2000); O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 100–101 (Tln 2003); *Paar sammukest XX*: 93–109 (Trt 2003); V. Paatsi. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918)*. 43–44, 101 jm (Tln 2003); *Horisont* 6/2003: 22–25; *Fr. R. Kreutzwaldi bibliograafia 1982–2003* (Tln 2004); O. Kirss. *Rakvere lood ja legendid*. 112 (Tln 2004); N. Reimann (koost). *Võromaa kodolugu*. 221–223 (Võru 2004); *Lähivertailuja* 14: 58–69 (Oulu 2004); *TÜR aastaraamat 2003*. 133–147 (Trt 2004); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvushuse sünniaegadesse*. 44, 276–277, 356, 365, 380–381 jm (Trt 2004); *Studies in Estonian folkloristics and ethnology: a reader and reflexive history*. 17–42 (Trt 2005); *ÕES aastaraamat 2003*. 9–40 (Trt 2005); *ÕES aastaraamat 2004–2005*. 123–128, 143–146 (Trt 2006); *Hippokrates veebruar /2006*: 148–153; V. Reiman. *Mis meist saab?* 54–91 (Trt 2008); *Viruskundra. Valitud lehekülgi Võrumaa kultuurilehest (1989–2006)*. 375–377 (Võru 2008); *Rakvere ajalooline vaimsus hariduses ja kultuuris*. 29–34 (Rakvere 2009); V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010*. 37 (Trt 2010); *Eesti Maanteemuuseumi aastaraamat 2009*. 49–63 ([Trt] 2010); *Elm* 31/2010: 11; R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 22–23 (Tln 2011); *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2011*. 173–176, 263–267 (Trt 2012); T. Liiv. *Tekst teeb oma töö*. 130–140 (Tln 2012); A. Grenzstein. *Eesti haridus*. 377–381 (Trt 2012); V. Ernits. *Noorpõlve ideaalid*. 91–96 (Trt 2013); *Sirp* 10.10.2014: 12–13; M. Martna. *Oma kodu*. 80–87 (Trt 2014); *Elukiri* 2/2015: 93; V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 181–191 jm (Trt 2015); J. Undusk. *Eesti kirjanike ilmavaatest*. 114–139 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 198–221 (Tln, Trt 2016); M. Puhvel. *Lydia Koidula. Elu ja aeg*. 54–73 jm (Tln 2016); *Postimees*. AK 5.11.2016: 9; A. Espenberg. *Esimene Eestis 1918–2017*. 100 (Tln 2017); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 18–22 (Tln 2017); S. Zetterberg. *Rändajad Soome sillal*. 103–105, 137–162, 199–201 jm (Tln 2017); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 118–121 (Tln 2018).

Krigul, Viktor Danieli poeg (–1935 Kriggul; 30./17.4.1905 Rápina vald, Võrumaa – ?), ... Kooliõpetaja poeg. Õppis Trt tehnikagümnaasiumis 1918–26, TÜ filosoofiateaduskonnas 1926–28 ja 1935–36 (ei lõpetanud), õigusteadust 1930–35 (vaheaegadega). EÜSi liige. Toimetuse liige päevalehes *Postimees* (Trt) 1928, maakonnalehes *Virulane* (Rakvere) 1931–32, päevalehes *Vaba Maa* 1932–.... EAL toetajaliige 1934 ja 1936–40.
A: AA3; EÜS3; ÕT; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 57 (Tln 2010 [1971]); EAA.1269.1.837 leht 788; EAA.1767.1.826.

Krimm, Aleksander (2.9.1868 Naelavere küla, Tartumaa – 26.1.1942 .....), ametnik. Talurentnike poeg, **K. Krimmi** vend, **J. Elkeni** väimees. Õppis Kodavere ja Väike-Maarja kihelkonnakoolides 1882–87. Koonu-Ärina vallakooliõpetaja 1888–93 ja vallakirjutaja 1889–93, Undla vallakirjutaja 1893–1920, tärklisevabriku ametnik Kadrinas 1920–33. Aktiivne kohalik seltsitegelane, sh Kadrina haridusseltsi esimees 1909–36. Päevalehe *Postimees* (Trt) aktiivne kohalik kaastöötaja 1891–1900.
A: PmA; EAT; ETL; *Punane Täht* 7.7.1970: 2, 8.12.1981: 3; *Virumaa Teataja* 5.8.1999: 6, 5.9.2008: 1; *Kodukant* 25.9.2008: 1.

Krimm, Kaarel (ka Karl; 28./16.7.1863 Alatskivi vald, Tartumaa – 29./17.5.1894 Undla vald, Virumaa), kooliõpetaja, literaat. Talurentnike poeg, **A. Krimmi** vend. Õppis Kodavere kihelkonnakoolis 1874–79; tegi vallakooliõpetaja eksami Trt-s Hollmanni seminari juures 1883. Kooliõpetaja Unikülas 1884–85, kooliõpetaja ja vallakirjutaja Koonu-Ärinal 1885–88, vallakirjutaja Viljandimaal Kaarli vallas 1889–90 (teistel andmetel kuni 1893). Suri tuberkuloosi.

Aastatel 1881–82 avaldas Alatskivi sõnumeid nädalalehtedes *Tartu Eesti Seitung*, *Valgus*, *Virulane*, *Eesti Postimees* (Trt). Esimesed värsid ja jutud avaldas 1884 nädalalehes *Eesti Postimees*, hiljem ilmus neid nädalalehtedes *Sakala* (Viljandi), *Virulane*, *Valgus*, *Postimees* (Trt) ja lisalehes *Postimehe lõbu-lisa* (Trt), ajakirjas *Meelejahutaja* (Trt), kalendrites jm. Pikemas artiklis “Eesti algupäralisest kirjandusest” (*Virulane* 27.5.1886) esitas oma kirjanduslikud tõekspidamised. Viljandimaal elades oli *Sakala* agar kirjasaatja 1889–92, abitoimetaja 1892–93 (teistel andmetel alates 1892 või 1893), **J. Peedi** surma järel vastutav toimetaja 1.–2.1894. Lahkus töölt haiguse tõttu.

T: lugulaul „Saatuste ja vale vangis“ (Trt 1887).

A: *Sirvilauad* 1914. xxxiii (Trt 1913); EBL; EE; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; ISIK; VM; *Olevik* 30.5.1894: 493; *Agu* 28.7.1923: 989–990; A. Jürgenstein. *Minu mälestused*. I–II: 43–44, 111 (Tln 2011 [1926–27]); *Sakala* 23.3.1928: 9, 13, 23.3.1938: 4, 16.8.1988: 2; J. Liiv. *Elu ja mälestusi*. 121–126, 132–134, 137, 197–202, 204–205 (Trt 1936); J. Liiv. *Mälestusi lühijuttudes*. 40–42 (Trt 1938); *Keel ja Kirjandus* 3/1960: 153–156, 7/1963: 429–432, 4/1964: 195–198; *Sirp ja Vasar* 19.7.1963: 6; R. Alekõrs. *Jutt on see kooruke*. 159–173 (Tln 1965); EKA II: 526–530, 546 (Tln 1966); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 41–42 jm (Tln 1971); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 353 (Tln 1984); *Eesti ajakirjanduse...* 140, 164, 224 (Trt, Tln 1994); *Virumaa Teataja* 17.7.1998: 5; *Peipsi piiril, Alatskivil*. 196–198 (Tartu 2000); *Juhan Liiv mälestustes*. 318–319 (Trt 2000).

Kriška, Eduard Ferdinand Amalia p (ka Kriska; Krischka; 10.12.1907 Kuressaare – .....), trükitöeline. 6-klassilise haridusega. Trükitöeline Kuressaares, hiljem Haapsalus. Saksa okupatsiooni ajal oli trükitöeline Haapsalu graafikatööstuses.

Saaremaa sotsialistide ajalehe *Rahva Hääl* (Kuressaare) viimane väljaandja ja vastutav toimetaja 1932–35. Okt 1934 tahtis lehe väljaandmise ja toimetamise anda üle H. Sannikule, aga politseivalitsus keeldus lehe ümberregistreerimisest. Leht ilmus loata edasi kuni 1.1935, siis see suleti ja K-d karistati trükiseaduse rikkumise eest kolmepäevase arestiga.

A: *Rahva Hääl* 15.1.1935: 1; ERA.1.7.1004; ERA.1357.3.328.

Kroon, Rudolf-Heinrich Ferdinandi p (24./11.7.1905 Anna vald, Järvamaa – ?), postiametnik. Kontoriametniku poeg. Õppis Petrogradis Eesti Hariduse Seltsi algkoolis 1915–18, Tln õhtualgkoolis 1925–26, Tln kolledžis 1928–34. Elas Peterburis/Petrogradis 1905–18, seejärel Narvas ja Elvas 1920–21. Sulane, metsatöeline 1919–21; Tln peapostkontori käskjalg, postiljon 11.1921–26, ametnik 1926 ja 1928–37, Tln telefonivõrgu ametnik 1937–.... Sõjaväeteenistuses 1926–27. Töötas Tln autoremonditehases nr 1 1957.

Sideametnike kutseajakirja *Postisarv* vastutav toimetaja 1935–39 ja tegevtoimetaja 1936–39. Esialgu ilmus ajakiri Tln peapostkontori väljaandena ja käsitsi paljundatuna, alates 1936 kõigi posti- ja telegraafiametnike häälekandjana ja trükitult.

A: ERA.1.7.926; ERA.R-251.5.926; ERA.R-1.20.812.

Kruber, Johann Jakobi p (ka Johan(nes); 1935– Juhan Kruustee; ps Vermontus; Vermontura; Juku Kuulipilduja; Vaatleja; J. K-rg; 22./9.12.1884 Nehatu vald, Harjumaa – 1942 Verhni Ufalei, Tšeljabinski oblast), ajakirjanik. Viinavabriku töölise poeg. Õppis Tln 2. poeplast algkoolis. Äriõpilane Tln-s. Kaupluseomanik Tln-s 1918; raudtee politseivalitsuse

sekretär 1919 ja politseijaoskonna ülem 1919–20, Tln linna politsei I jaoskonna ülem 1920–21. Kirjutas luulet. Sai insuldi 1940. Suvel 1941 evakueerus Uuralitesse.

Aastatel 1906–08 tegi kaastööd **J. Lilienbachi** satiiriväljaannetele. 1906 avaldas parodiaid pilke- ja naljalehtedes *Lendleht*, *Meie Mats* ja *Päris Meie Mats* ning mõisteti selle eest kaheks kuuks vangi. Aastatel 1907–09 tegi kaastööd (peamiselt kohtuteated) ajalehtedele *Päevaleht*, *Sõna* (Tln, Trt), *Õigus* > *Virulane*, *Vaade*, *Peterburi Teataja*. Aitas korraldada eesti ajakirjanike esimest kongressi 5.1909, võttis sellest osa *Peterburi Teataja* esindajana. Päevalehe *Tallinna Teataja* üks asutajaid, toimetuse liige 1910–18 (kirjutas kohtu-uudiseid, toimetas kirjandusosa nii põhilehes kui ka pilkelisas *Kaval Hans* [1911] ja kirjandus-teaduslisas *Külaline*), hiljem kaastöötaja. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Tallinna Päevaleht* > *Kodalik* toimetuse liige (6.–12.1918, kokku ilmus 148 nr). Eesti Vabariigi ajal oli pilkeajakirja *Tuulispea* väljaandja ja vastutav toimetaja 1923 (ilmus 2 nr). Tegi järjepidevalt kaastööd paljudele Tln ajalehtedele, eelkõige *Päevalehele* (peamiselt kohtureporterina), samuti ajalehele *Nõmme Leht*, ajakirjale *Maaomavalitsus*. Lisaks oli poliitilise pilkeajakirja *Pilkenali* vastutav toimetaja (1932, ilmus 1 nr), rahvusliku nädalalehe *Isamaa* vastutav toimetaja 10.–11.1932 (5 nr jooksul; ajaleht suleti trükiseaduse rikkumise tõttu 12.1932), majanduslik-poliitilise nädalalehe *Isamaalane* esimene väljaandja ja vastutav toimetaja 12.1932 (4 nr jooksul; ajalehe ilmumisluba tühistati sisekaitseülema otsusega 12.3.1934). EAL liige 1935–40.

A: ISIK; *Vaba Maa* 26.6.1932: 5, 28.6.1932: 6, 9.7.1932: 7; *Päevaleht* 22.12.1934: 7, 5.5.1937: 4; ÕT XVI: 71–72 (Tln 1938), XVII: 71–72 (Tln 1939); *Eesti proletaarne kirjandus*. 262, 308 (Tln 1951); *Keel ja Kirjandus* 3/1959: 156, 12/1959: 717, 9/1961: 537, 2/1963: 97, 12/2009: 933–936; E. Laul. *Eesti töölisajakirjanduse ajaloost*. 51–53 (Tln 1962); EKA III: 580, 597 (Tln 1969); *Kuidas vaatad, nõnda näed*. 447 (Trt 2009); *Tiiu mai*/2013: 26–27; ERA.1.5.558; ERA.1.7.526; ERA.1.7.527; TLA.1358.2.43 leht 300–301; Linda Järve (pojatütar) andmed (2015).

Krug, Bernhard (Benno; 1935– Pendo Kõrboja; ps Hindrik Trüppus; 28.9.1887 Abja mõis, Pärnumaa – 15.8.1951 ENSV), ajakirjanik. Mõisavalitseja poeg, **K. A. Hindrey** õepoeg. Alghariduse sai kodus, seejärel õppis Heine erarealkoolis ja Riias Milleri reaalkoolis. Esimese maailmasõja ajal oli mölder Kärgulas.

Tegi I maailmasõja eel ja ajal kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt), selle pilkelisale *Sädemed*, ajalehele *Võru Teataja*. Oli *Võru Teataja* toimetuse liige 1921–24, põllumeestekogude kohaliku ajalehe *Oma Maa* (Viljandi) toimetuse liige 1924–32. Seejärel vabakutseline ajakirjanik Viljandis, tegi kaastööd päevalehtedele *Uus Eesti*, *Postimees* ja Viljandi ajalehtedele.

A: ISIK; Haudi; *Võru Teataja* 22.12.1923: 2–6, 24.12.1929: 16; K. A. Hindrey. *Minu elukroonika. Murrang. Tõnissoni juures*. 137–138, 673–677 (Tln 2010 [1929, 1930, 1931]); *10 aastat. Viljandimaa põllumeeste album*. 90 (Viljandi 1931); *Oma Maa* 17.12.1932: 5; *Võru 150 aastat*. 23–24 (Võru 1934); *Päevaleht* 27.9.1937: 5; *Sakala* 27.9.1937: 4, 23.3.1938: 10; *Postimees* 28.9.1937: 4; *Sakala kalender 1991*. 37 (Tln 1991).

Krusenstjern, Ewert Johann Adam von Otto p (ka Evert K.; 12.4./30.3.1911 Peterburi – 2.1.1996 Göttingen, Saksamaa), ... Keemiku, töösturi poeg. Õppis Tln rüütli- ja toomkoolis 1920–29, Riias politoloogiat 1929–32 (ei lõpetanud). Lahkus Eestist seoses baltisakslaste ümberasumisega Saksamaale 1939. Pärast II maailmasõda oli Lääne-Saksamaal ajutiselt kindlustusagent, hiljem töötas Bielefeldis avaliku arvamuse uuringute instituudi EMNID juures, oli turu-uuringute instituudi IFAK prokurist Wiesbadenis. Alates 1985 elas Göttingenis.

Vabakutseline ajakirjanik 1932–35, päevalehe *Revalsche Zeitung* toimetuse liige 1935–39, sh

peatoimetaja 1937–38. Alates 1940 töötas immigratsioonikeskuse Nordost pressi- ja propagandavolinikuna Gotenhafenis (Gdynia), hiljem oli Saksa teabeagentuuri DBN esindaja Danzigis (Gdańsk), Saksamaa Idaalade ministeeriumi osakonnajuhataja Berliinis. Pärast II maailmasõda tegi kaastööd Lääne-Saksa kohalikele väikelehtedele.

T: „Die Familie von Krusenstiern / Krusenstierna / Krusenstjern / Krusenstjerna / Krusenstern. Geschichte, Genealogie, Gedenkstätten“ (Wiesbaden 1981; 3. tr 1991); mälestusteraamat „Ich berge Dich im Schatten meiner Hände“ (Darmstadt 1983; 1985; Wedemark 2001; koost); biograafia „Weltumsegler und Wissenschaftler. Adam Johann von Krusesenstern 1770–1846“ (Gernsbach 1991).

A: Gottzmann & Hörner: 777; ERA.50.12.1097.

Krusten, Otto (ka Oskar; kod.n Krustein; ps Raudnõges; 18./6.6.1888 Muraste, Harjumaa – 23.2.1937 Tln), karikaturist, raamatugraafik. Aedniku poeg, **P. Krusteni** vend. Õppis Tln Nikolai gümnaasiumis (ei lõpetanud), joonistamist ja maalimist Tln-s **A. Laipmanni** ateljeekoolis 1904–07, Peterburis Kunstide Edendamise Seltsi kunstikoolis 1907–08 ja 1911–13 (vabakuulajana). Kuni 1919 elas peamiselt isakodus, tegutses raamatugraafiku, karikaturisti ja kunstnikuna, 1919 oli lühikest aega Eesti haridusministeeriumi kunstikaitse toimkonna ametnik, elas vabakutselisena Kuressaares 1920–22, Trt-s 1922–27, seejärel Nõmmel. Suri polüneuriiti.

Esimesed karikatuurid avaldas 1906, neid ilmus ajakirjas *Meie Mats* 1906–10, päevalehe *Sõnumed* lisas „*Sõnumete*” lisa (1906), päevalehe *Postimees* pilkelisas *Sädemed* (Trt) 1907, **O. Lilienbachi** väljaannetes: albumis „Edasi” II (Tln 1906), revolutsioonilistes satiirilehtedes *Kuulipilduja* (1906–07), *Päevakaja* (1907), *Soolaleiba Duumale* (1907) jms. 1910. aastatel sai K-st üks viljakamaid eesti karikaturiste, loomingu põhiosa ilmus pilkeajakirjas *Kilk* (1912–14) ja *Päevalehe* pilkelisas *Sarjaja* (1912–14), kümnendivahetusel ajakirjades *Odamees* (Trt), pilkelehes *Vana Meie Mats*, päevalehes *Tallinna Teataja*. Oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1922–27, sh iganädalase pilkelisa *Sädemed* toimetaja 1923–27; samal ajal tegi kaastööd ka ajalehe *Päevaleht* iganädalasele pilkelisale *Kratt*, mis hakkas ilmuma sügisel 1925. Seejärel oli *Päevalehe* toimetuse liige 1927–36, eeskätt tegi karikatuure *Kratile*, mis ülivaldavalt sisaldaski K. pilte. K. karikatuure ilmus ka ajakirjanike liidu aastaalbumis „Õitsituled” (Tln) 1922–34, nädalalehes *Esmaspäev*, ajakirjades *Üliõpilasleht* (Trt), *Huvitav Žurnaal*, *Laste Rõõm* jm. K. isikupärane lakooniline stiil lähtus ajakirja *Simplicissimus* (München) karikaturistide koolkonnast, eelkõige norra karikaturistist O. Gulbranssonist. K. oli leidlik tüübi- ja situatsioonivalikul, tabas teravalt ühiskondlikke ebakohti; omaette väärtusega on karikatuuride saatetekstid. Üks parimaid eesti šaržiste, joonistas mitmekesiseid ja analüütiliselt tabavaid sarže eelkõige kultuuritegelastest. Osales rahvusvahelisel karikatuuri-rändnäitusel 1930–31 Saksamaal, Austrias ja Šveitsis, samuti rahvusvahelisel karikatuurinäitusel Stockholmis 1933. EAL liige 1934–36.

A: ÕT I: 49; EBL; EE; EBL tk; ENE; E(N)E; EKABL; EE14; ISIK; ÕT II: 67, 75–80 (Tln 1923); *Päevaleht* 14.12.1924: 5, 16.12.1935: 22, 23.2.1937: 5, 7.3.1937: 5–6 (*Kunst ja Kirjandus* lk 37–38); *Agu* 1/1925: 28–29; *Postimees* 25.2.1937: 5; *Tänapäev* 3/1937: 70–71; *Eesti Kirjandus* 7/1938: 333–336; E. Laugaste. *Eesti kirjandus karikatuuris*. 31 jm (Trt 1939); *Sirp ja Vasar* 1.3.1947: 7, 26.6.1948: 7, 22.2.1957: 7–8, 24.6.1988: 9; *Kunst* 1/1959: 27–31; *Keel ja Kirjandus* 4/1961: 253, 7/1961: 425, 8/1962: 482; *Edasi* 25.2.1962: 3; *Tulimuld* 2/1962: 129–133; *Kodumaa* 1.1.1964: 4; *Pikker* 19/1965: 10; R. Loodus. *Eesti varasem raamatugraafika*. 77, 88 (Tln 1966); *Kultuur ja Elu* 11/1967: 55–56; R. Loodus. *Otto Krusten* (Tln 1972; sisaldab joonistuste lühibliograafia); *Mana* 44/1977: 60–61; R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 46–47, 66–67 (Tln 1982); *Poliitika* 6/1991: 95; E. Medijainen. *Maailm prowintsionu peeglis*. 7 jm (Trt 1998); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 430 (Tln 2004); *Eesti Ekspress* 4.12.2008: A42–43;

Krusten, Pedro (kod.n Peeter Krustein; ps Balder Jaan; Miini Mihkel; Peeter Burlesk; Evi Mummuka jpt; 21./9.5.1897 Muraste, Harjumaa – 14.1.1987 Arlington, VA, USA), ajakirjanik, kirjanik. Aedniku poeg, **O. Krusteni** vend. Lõpetas Kirsipuu progümnaasiumi Tln-s. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1917–18 ja Vene kodusõjast 1918–21 (punaarmeeasena). Opteerus Eestisse 1921. Töötas kohtuametnikuna Tln-Haapsalu rahukogus, seejärel ajakirjanikuna. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas toimetajana kirjastuses Ilukirjandus ja Kunst 1940–41. Sept 1944 põgenes Saksamaale, elas Berliinis 1944–45, seejärel Geislingeni põgenikelaagris. Veebr 1950 emigreerus USAsse New Yorki, töötas esialgu valvurina ehitusel, seejärel ajakirjanikuna. Alates 1954 elas Washingtonis.

Avaldas mõned karikatuurid pilkelehes *Kilk* 1914. Töötas ajakirjanikuna (peamiselt kohtureporterina, ka följetonistina) 1926–40, algul päevalehes *Vaba Maa* 1926–34, seejärel ajalehes *Päevaleht* 1934–1940. Avaldas vesteid ka ajalehes *Rahvaleht* 1930–34, *Päevalehe* pilkelisas *Kratt*, *Postimehe* pilkelisas *Sädemed* jm. Miini Mihkli vestes „Liisil on punane pliiats” (*Rahvaleht* 17.8.1933) ilmunud tsensorit mõnitava luuletuse pärast suleti *Rahvaleht* kolmeks kuuks. Lisaks avaldas intervjuusid kirjanikega, kirjandusarvustusi, reportaaže. Teги järjepidevalt kaastööd ajakirjadele *Looming* (Trt; peamiselt luuletused ja novellid) ja *Varamu*, lisaks ka ajakirjadele *Huvitav Žurnaal*, *Teater*, *Tänapäev* (Trt), *Nädal Pildis*. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas päevalehes *Kommunist* 1940. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* toimetuse liige (1941–44), teги kaastööd ka ajalehtedele *Maa Sõna*, *Rindeleht*, ajakirjale *Eesti Pildileht*. Geislingeni põgenikelaagris oli laagrilehe *Eesti Post* üks asutajaid ja esimene peatoimetaja 11.1945–1.1946, seejärel kaastöötaja kuni Saksamaalt lahkumiseni 1950. Tema juhtimisel ilmus leht kolm korda nädalas (rotopaljunduses), avaldati välis- ja siseinfot, artikleid kultuurist, karikatuure laagrielust, laagri ametlikke korraldusi. Teги kaastööd ka *Eesti Posti* lisalehele *Pildipost* (Geislingen 1947–49, ilmus 47 nr), avaldades seal peamiselt Balder Jaani ja Peeter Burleski vesteid. Oli eestikeelse kultuuriajakirja *Our Life* kirjandusosa toimetaja (Geislingen 1948, ilmus 7 nr), avaldas ilukirjanduslikku loomingut ka ajakirjades *Kauge Kodu* (Geislingen) ja *Sõna* (Stockholm). Ameerikas oli esmalt vestekirjanik nädalalehes *Vaba Eesti Sõna* (New York) 1950–51, siis toimetaja USA välisraadio Ameerika Hääl eesti osakonnas alates selle loomisest suvel 1951 kuni pensioneerumiseni 1967, hiljem kaastöötaja kuni 1977. Raadios tõlkis päevauudiseid eesti keelde, kirjutas artikleid ja vesteid. Raadiotöö kõrvalt ja hiljem pensionärina teги kaastööd ajalehtedele *Vaba Eesti Sõna* (New York) ja *Eesti Päevaleht* (Stockholm), avaldades lühivesteid ja miniatuure. Teги kaastööd kultuuriajakirjadele *Koguja*, *Tulimuld* (Lund) jm. K. pikaealisim *alter ego* oli Balder Jaan, selle nime all avaldas ta vesteid, reisikirju, reportaaže ja vestelisi uudislugusid 55 aasta jooksul (1926–81), need ilmusid ajalehtedes *Vaba Maa* 1926–34, *Eesti Sõna* 1941–44, *Eesti Post* 1945–49, *Pildipost* 1947–49 ja *Vaba Eesti Sõna* 1950–81. EAL liige 1928–40.

T: parkümmend romaani, jutustust, novellikogu (1928–73), kolm lasteraamatut (Geislingen 1947); vestekogud „Vested” (Tln 1934) ja „Lindude jooginõu” (Lund 1990); kultuurilooliste mälestuste ja reportaažide kogumikud „Kaugelviibija käekõrval” (Lund 1957; *Kultuur ja Elu* 1990–91), „Hullumajast möödumisel” (Lund 1972), „Aiapidu lampioonidega” (Lund 1978), „Kingitus” (Lund 1982).

A: EBL tk; ENE; EKirP; EKBL; EKKE; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; Sikk; ISIK; VEPER; *Vaba Maa* 5.12.1933: 7, 19, 28; *Päevaleht* 16.12.1935: 20; *Looming* 4/1936: 450–456, 7/1997: 935–942, 5/2007: 755–759; *Eesti Kirjandus* 7/1938: 333–336; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 8.3.1951: 1; *Tulimuld* 2/1957: 65–71, 2/1967: 65–67, 3/1969: 183, 2/1988: 61–68; *Kirjanikult lugejale*. 55–58, 139–140 (Lund 1952); M. Jürma. *Pedro Krusten* (Lund 1964); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 117–119, 145–146 (Stockholm 1966); *Vaba Eesti Sõna* 18.5.1967: 4, 5.2.1987: 4, 10; E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 152 (Tln 1970); *Kui kõik*

alles tärkas. 62, 82–83, 340 (Tln 1973); *Väliseestlase kalender 1977*. 111 (New York 1976); *Mana* 50/1982: 29–32, 38–42; EKA IV.2: 240–244 (Tln 1984); *Eesti Päevaleht* 23.1.1987: 3, 28.1.1987: 6; *Keel ja Kirjandus* 5/1987: 316–317, 2/1998: 117–118; *Harjumaa ja harjulased*. 93 (Tln 1990); *Teataja* 11.8.1990: 6; H. Harro. *Ajakirjanduse õiguslik regulatsioon Eestis*. 89 (Trt 1994); *Kultuur ja Elu* 9/1995: 75–78; *Teataja* 7.6.1997: 4; *Viruskundra* 6/1997: 4; H. Grabbi. *Tulgu uus taevas*. 152–156 (Tln 1999); F. Kool. *DP Kroonika*. 267–269, 765–768 (Lakewood 1999); *Harjumaa* 7.6.2002: 4; A. Kokk, K. Aru (koost). „Päevaleht” ja tema ajastu. 94 (Tln 2005); H. Raudla. *Edmund Valtman*. 109–110 (Tln 2006); Ü. Tonts. *Klassikuks kodust kaugel*. 62–119 (Trt 2006); Ü. Tonts. *Pedro Krusten* (Trt 2007); *Eesti kirjandus paguluses*. 46–50, 266–267, 665, 735, 773 (Tln 2008); *Eesti Elu* 29.5.2009: 12, 12.6.2009: 12, 6.11.2009: 4; M. Viirand. *Olnust olevatele*. 100–111 (Tln 2012); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 327 (Tln 2014); *Tuna* 3/2015: 124–128; V. Ederma. *Siin Ameerika Hääl, Washington!* 90–93 jm (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 491 (Tln, Trt 2016).

Kruus, Hans Johannes (ps A. Normes; Antono Tolli; 22./10.10.1891 Trt – 30.6.1976 Tln), ajaloolane, poliitikategelane. Puutöölise poeg. Õppis Trt õpetajate seminaris 1907–11, sooritas gümnaasiumi lõpueksami Trt Aleksandri gümnaasiumis 1914 (eksternina); õppis TÜs ajalugu 1914–16 ja 1921–23, *mag phil*; TÜ stipendiaat 1924–26, *dr phil* 1931; Läti ülikooli audoktor 1938. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1916–17 (sh lõpetas Odessa lipnikekooli 1917). Kooliõpetaja Viru-Jaagupis ja Jõgeval 1911–13. Aastatel 1917–21 tegeles poliitikaga, oli Eesti sotsialistide-revolutsionääride partei üks asutajaid 1917 ja esimees 1917–20, EISTP üks juht 1920–21, Eesti Ajutise Maanõukogu liige 1917–19, Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–22 (EISTP nimekirjas). TÜ ajaloo-õppejõud, sh õppeülesande täitja 1926–31, Eesti ja Põhjamaade ajaloo erakorraline professor 1931–34, professor 1934–40. Mitmete teadus- ja kultuuriorganisatsioonide liige, eesti professionaalse ajalooteaduse üks alusepanijaid. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli peaministri asetäitja 6.–8.1940, Riigivolikogu > ENSV Ülemnõukogu liige 7.1940–50, TÜ rektor 1940–41, NSV Liidu ajaloo ja Eesti ajaloo professor 1940–41. Suvel 1941 evakueerus Nõukogude tagalasse. TÜ rektor 1944, Eesti ajaloo professor 1944–47, õppeülesande täitja 1947–49; ENSV välisasjade rahvakomissar > välisminister 1944–50, ENSV TA asutajaliige ja president 1946–3.1950 (liikmelisus taastati 8.1956). Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 24.10.1950, süüdistati kodanlikus natsionalismis, vabastati ametlikku süüdistust esitamata 29.1.1954. Seejärel NSVL TA vanemteadur 1955–58, ENSV TA vanemteadur ja kodu-uurimiskomisjoni esimees 1958–76. ENSV teeneline teadlane 1943.

Esimesed kirjutised (populaarteaduslikud artiklid) avaldas 1909 päevalehes *Postimees* (Trt) ja ajalehes „*Meie Elu*” kirjanduse lisa (Narva). Üliõpilasena oli ajakirja *Vaba Sõna* (Trt) tegevtoimetaja 1915–16, avaldas seal artikleid, arvustusi, fõljetone poliitilikest ja kultuurist. Eesti sõjaväeosade ajalehe *Eesti Sõjamees* toimkonna liige 1917. Poliitikategelasena oli esseeride ajalehe *Tööraha Võitlus* vastutav toimetaja (1919, ilmus 17 nr), andis välja sotsialistliku töölispartei ajakirja *Töö ja Võitlus* (1920, ilmus 13 nr), osales ka selle ajakirja järglase *Töölise Võitlus* toimetamisel 1920. Hiljem oli teadusajakirja *Ajalooline Ajakiri* (Trt) toimetuse liige 1925–31 ja 1937–40, vahepeal peatoimetaja 1932–36. Samuti oli teadusajakirja *Eesti Kirjandus* (Trt) ajaloo-osa toimetaja 1929–40, ajakirja *Akadeemia* (Trt) toimetuse liige 1938–40. Avaldas kultuuripoliitilisi artikleid päevalehes *Postimees* (Trt), ajakirjades *Odamees* (Trt), *Ajalooline Ajakiri* (Trt), *Looming* (Trt), *Agu*, *Eesti Kirjandus* (Trt), *Üliõpilasleht* (Trt), *Akadeemia* (Trt), *Nädal Pildis*. Nõukogude okupatsiooni alguses juhtis asepeaministrina 6.–8.1940 Informatsiooni Keskust (endine propagandatallitus). Nimeliselt oli teadusajakirja *Ajaloo Ajakiri* toimetuskolleegiumi liige (Trt 1941, ilmus 3 nr), tegelikult ajakirja juht ja ideoloogiline suunaja. Hiljem avaldas mälestusi, ajaloo- ja koduloolaseid artikleid ajakirjades *Looming*,

Keel ja Kirjandus, ajalehtedes *Rahva Hääl*, *Kodumaa*, *Sirp ja Vasar*, *Edasi* (Trt) jm.

T: üle 800 publikatsioon: ajaloomonograafiaid, -artikleid, memuaare koguteostes ja ajakirjanduses, sh koguteos „Eesti. Maa, rahvas, kultuur” (Trt 1926; toim), „Eesti ajalugu” I–III (Trt 1935–40; peatoim ja kaasautor); mälestusteraamatud „Sajand lõppes, teine algas” (Tln 1964), „Ajaratta uutest ringides” (Tln 1979); mälestused ajakirjast *Vaba Sõna* (ajakirjas *Keel ja Kirjandus* 1970); mõned uurimused XIX sajandi eesti ajakirjanduse ajaloost (ajakirjades *Eesti Kirjandus*, *Ajalooline Ajakiri*); artiklikogumik „Eesti küsimus” (Trt 2005).

A: ÕT I: 49; EBL; TÕS; EAT; EE; EBL tk; EÜS2; ENE; E(N)E; AA2; TRÜ BB; EÜS3; AA3; EKRL; ARUT; EAE; VjV; EE14; EKL; TLM BT; *1000 tartlast*; ETeadBL; ISIK; *Postimees* 22.10.1931: 5, 22.6.1940: 3; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 235 jm (Trt 2015 [1950]); *Teine osa*. 48–49 (Trt 2016 [1951]); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 231–232 jm (Tln 1991 [1953]); J. Remmelgas. *Tuline värav*. 47 (Tln 2004 [1955]); O. Rästas. *Põrandaalused*. 108–109, 146 jm (Tln 1961); *Eesti Loodus* 6/1961: 382–383; *Elukutse – riigikukutaja*. 132–143 (Tln 1963); *Väliseestlase kalender 1965*. 86 (New York 1964); *Looming* 2/1965: 308–309, 8/1976: 1398, 1/1980: 134–136, 4/1988: 536–545, 10/1991: 1381–1390; *Kodumaa* 19.10.1966: 3–4, 20.10.1971: 6, 7.7.1976: 6; *Edasi* 21.10.1966: ..., 22.10.1976: 2, 22.10.1981: 5, 23.5.1987: 4, 20.11.1988: 5; *Sirp ja Vasar* 21.10.1966: 5, 5.11.1976: 7, 23.10.1981: 4; *Rahva Hääl* 22.10.1966: 3, 22.10.1971: 3, 22.10.1976: 3; *Ajaloo järskudel radadel*. 5–15 (Tln 1966; sisaldab valikbibliograafiat); *Keel ja Kirjandus* 5/1970: 295–301, 9/1976: 571–572, 10/1991: 622–626; *Studia historica in honorem Hans Kruus*. 3–34 (Tln 1971; sisaldab bibliograafiat 1966–71); *Tartu Riiklik Ülikool* 22.10.1971: 1; K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 111–113 (Stockholm 1974); A. Käbin. *Vaim ja muld*. 173 (Toronto 1975); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 401–402 jm (Tln 1975); *Meie Post* 7–8/1976: 5; *Tartu – minevik, tänapäev*. 134–140 (Tln 1985); S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 82 (Toronto 1985); *Hans Kruus. Personaalnimestik* (Tln 1988); *Fakt, sõna, pilt XII*: 24–25, 37 (Trt 1989); *50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat*. 39–44 (Tln 1989); *1940. aasta Eestis*. 100, 115 jm (Tln 1990); *Kalender 1991*. 57–60 (Tln 1990); A. Taska. *Mõtteid maisel matkal*. 206–208, 211 (Lund 1990); *Haridus* 1/1992: 40–42; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 150 jm (Tln 1993); *Ülikool* 1/1993: 5–54 (Trt 1993); *Kleio* 8/1993: 26–35, 1/1996: 33–34; *Sortside saladused*. III: 89 ([Trt] 1994); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 182–183, 291 jm (Tln 2010 [I – 1994]); *Album rectorum Universitatis Tartuensis 1632–1997*. 140–145, 147–148 (Trt 1997); *Akadeemia* 7/1997: 1378–1386, 6/1999: 1313jj, 7/1999: 1374, 8/2004: 1868; A. Pajur, T. Tannberg (koost). *Rahvusväeosade loomisest Eestis*. 166, 173–174 (Trt 1998); *Eesti Teaduste Akadeemia. Ülevaateid ja meenutusi*. 132–138 jm (Tln 1998); J. Ant. *Eesti 1939–1941*. 112, 129 jm (Tln 1999); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 266–269, 312–314 jm (Tln 2001); *Teelised helisillal*. 271–272 (Trt 2006); *Tuna* 1/2003: 32–47, 3/2011: 72–87, 4/2013: 56–81, 2/2014: 95; *Sirp* 26.8.2005: 5, 28.1.2011: 10; *Eesti Elu* 2.12.2005: 6; H. Kruus. *Eesti küsimus*. 7–19 (Trt 2005); P. Rohtmets. *Rektor Johan Kõpp*. 91 jm (Trt 2007); H. Keres. *Ruum ja aeg*. 310–314 (Trt 2009); K. Ast Rumor. *Tule ja päikese all: maailma lõpus III*. 102–110 (Trt 2009); R. Parve. *Minu aeg*. 119 jm (Tln 2010); *Aastaraamat 2011. Eesti Kodu-Uurimise Selts, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Genealoogia Selts*. 22–25 (Tln 2011); V. Päts. *Tagasi koju*. 421 (Tln 2013); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 354–355 (Tln 2014); J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 420–421 (Trt 2016); J. Kivimäe. *Rektor Hans Kruus* (Tln 2017); *Tartu Postimees* 13.11.2017: 12; *Postimees. AK* 3.2.2018: 7; *Tuna* 2/2018: 119–129; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 574–575 jm (Trt 2018); EAA.1986.1.14 leht 11; ERAF..... leht 19–20, 24.

Kruus, Villem Hansu poeg (ka Wilhelm; 25./13.7.1897 Tuhala vald, Harjumaa – 5.6.1942 Sevurallag, Sverdlovski oblast), ametnik. Talunike poeg. Õppis Tln Aleksandri gümnaasiumis > poeglase humanitaargümnaasiumi 1917–18, TÕS keemiat 1918 (ei lõpetanud),

filosoofiateaduskonnas 1920–21 (ei lõpetanud) ja õigusteadust 1921–25, Pariisis École Libre des Sciences Politiques et Économiques'is 1929–31. Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast 1918–20. Põllutöoministeeriumi maakorralduse peavalitsuse ametnik 1922, kindralstaabi korrektor 1922–26, välisministeeriumi ametnik 1926–29 ja 1931–34, vahepeal Eesti Vabariigi Pariisi saatkonna ametnik 1930–31; Eesti Vabariigi Riia saatkonna sekretär-konsul, nõunik 1934–38; AS Rigas Manufakturas juhatuse liige ja direktor 1.1939–8.1940. Naasis Eestisse 1940. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma (§58-4, süüks osavõtt Vabadussõjast ja töötamine välisministeeriumis), hukati. Rehabiteeritud 25.9.1989.

Kindralstaabi korrektorina oli sõjandusajakirja *Sõdur* toimetuse liige, tegevtoimetaja 1922–26.

A: AA3, EVT; OA; OkM; *Akadeemia* 3/2004: 680, 4/2004: 892, 8/2004: 1868; EAA.2100.1.6041; ERA.957.8.1760; ERAF.130SM.1.9090.

Kruustee, Juhan → Kruberg, Johann

Krõžanovskaja, Vera (sünd Vera Ивановна Крыжановская, abielus Семенова; ps Рочестер; Rochester W. I.; 14./2.7.1857 Varssav – 29.12.1924 Tln), romaania kirjanik. Kindralmajori tütar, aadlipäritolu. Alghariduse sai kodus, pärast isa surma (1871) võeti Peterburi aadlidaamide pansionisse (Smolnõi instituut), õppis Katariina instituudis 1872–77 (ei lõpetanud). 1880 sõitis Prantsusmaale, elas Lääne-Euroopas kuni saajandivahetuseni, tegutses meediumina spiritistlikel seanssidel. Aastatel 1886–1917 avaldas suure hulga naisteromaane, ajaloolisi ja okultistlikke romaane. Emigreerus Eestisse mais 1920. Algul lubati tal elada ainult Narvas, töötas Narva saeveskis “Forest”. Veebr 1921 asus elama Tlnsse. Oma raamatuid ei õnnestunud tal Eestis avaldada, lisaks vähesele ajakirjanduslikule kaastööle elatas end kaartidega ennustamise ja spiritistlike seanssidega. Suri täielikus vaesuses tuberkuloosi.

Tegi kaastööd Tln päevalehele *Последние известия* 1921–24 ja ajalehele *Нарвский листок* 1923, kirjutas artikleid okultismist. Eestis elades tegi kaastööd ka välismaistele vene väljaannetele *Православный собеседник*, *Общедоступная библиотека*, *Альманах*, *Призыв* (Berliin), avaldas artikleid müstikast, religioonist, poliitikast, samuti olukirjeldusi ja jutustusi.

T: üle 80 romaani ja jutustuse, tema eluajal ilmus üle 30 romaani, 1920.–30. aastatel avaldasid mitmed kirjastused üle 20 tema romaani (peamiselt Riias ja Berliinis); päevikukatkendid “Из дневника” päevalehes *Последние известия* (30.12.1924), kirjad “Неизданные письма” Narva ajakirjas *Полевые цветы* (2/1930).

A: *Русские писатели*. T. 3: 173–174 (Moskva 1994); *Литературное зарубежье России*. 340–341 (Moskva 2006); *Библиография* 1/1997: 56–61; *Молодежь Эстонии* 8.2.2000: 5; A. Меймре. *Русские литераторы-эмигранты в Эстонии 1918–1940*. 120–128 (Tln 2001); K. Laane. *Tallinna kalmistud*. 94–95 (Tln 2002).

Kröger, Alexander Wilhelm Wilhelmi p (4.12.1847 (vkj) Prauliena, Liivimaa – 18.4.1898 (vkj) Wyszogród, Poola), kirjastaja, advokaat. Advokaadi, mõisarentniku poeg. Õppis Riia kubermangugümnaasiumis, TÜs õigusteadust 1866–72, *cand jur*; täiendas end Leipzigi ja Heidelbergis 1873–74. Töötas õuekohtu- ja raeadvokaadina Riias 1875–89. Asutas 1880. a Švarcmuiza mõisas Riia lähedal (tänapäeval Riias) kangavabriku, oli selle kaasomanik kuni 1882. Töötas Riias Mülleri raamatutrükikojas ärijuhi ja prokuristina 1887–94. Suri reisil.

Asutas päevalehe *Neue Zeitung für Stadt und Land* (Riia) 1878, toimetas seda koos **A. Petersenniga** kuni 1880, toimetas ka lehe nädalalisa *Feuerwehr-Nachrichten* 1878. Majanduspäevalehe *Rigasche Börsen- und Handels-Zeitung* toimetaja 1884–94.

T: andis välja aadressraamatuid (alates 1885 Riia kohta, alates 1892 kogu Baltikumi kohta,

alates 1895 Venemaa kohta).

A: AA1; DBBL; BBLd.

Kubjas, Eduard Joosepi poeg (28./16.1.1896 Pala vald, Tartumaa – 6.8.1983 Trt), karskustegelane. Lõpetas Kokora ministeeriumikooli 1912, õppis velskritekoolis Trt-s; TÜ filosoofiateaduskonna vabakuulaja 1920–22; täiendas end Soomes karskus- ja kasvatustöös 1922; lõpetas TRÜ rahvaluule-eriala 1960 (kaugõppes). Võttis osa I maailmasõjast 1915–17 (veterinaarvelsker) ja Vabadussõjast 1918–20 (veterinaarvelsker), seejärel töötas isatalus Palal. Eesti Karskusliidu sekretär 1922–40. Õpiringide arendaja, osales Haridusliidu tegevuses. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ametiühingute Trt kultuurimaja asjadevalitseja 1940–41, seejärel TÜ Maarjamõisas raamatupidaja 1942–57. Ühiskondliku spordimuuseumi käsikirjade osakonna juhataja 1963–... Alates 1977 oli aju- ja südamerabanduse tagajärjel osaliselt halvatud.

Noorte karskusajakirja *Kevadik* (Trt) toimetuse liige (1924–32). Karskusliidu ajakirja *Külvaja* vastutav toimetaja 1934–40. Toimetas ka karskusliidu kalendrisarja „Külvaja kalender“ (Trt 1929–30). Avaldas rohkesti karskus- ja haridusteemalisi kirjutisi eesti ajakirjanduses, sh päevalehes *Postimees* (Trt), ajakirjas *Vabaharidustöö* ja rahvusvahelistes teatmeteostes. Nõukogude ajal avaldas mõned artiklid rahvaluulest, sh ajakirjas *Keel ja Kirjandus* 1967 ja 1970–72.

T: käsiraamatud „Õpingid“ (Trt 1924; 1931), „Käsiraamat karskusorganisatsioonide liikmeile“ (Trt 1933; koost), „Külaklubid“ (Trt 1940; toim); „Eesti Karskusliit 1906–1931“ (Trt 1931; koost); laulik „Ühislauluvara“ (Trt 1933; 1934; 1938; 1939; kaastoim); paar propagandabrosüüri lektoritele (1961–62); paar karskusteemalist tõlketest soome keelest; isikuarhiiv asub EAAs (f 5263).

A: ISIK; *Keel ja Kirjandus* 4/1961: 256, 9/1964: 571–572, 7/1965: 412–414, 11/1965: 650–651, 12/1965: 739; *Emakeele Seltsi aastaraamat*. 17: 210–211 (Tln 1971); *100 aastat karskusliikumist Eestis*. 48–49 jm (Tln 1989); K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 14, 16, 31, 45, 81, 104–105/172 jm (Tln 1994); J. Jõgi, T. Männiste. *Õpiring*. 11 (2011); http://opiring.edicypages.com/files/materjal_opiring_teine_versioon.pdf; A. Kook (1979). Noorsooajakirja „Kevadik“ temaatika ja probleemistik aastail 1924–1932. 11, 38, 41 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö); EAA.2100.1.6082; EAA.5263.1.1; EAA.5263.1.3; TÜ Kliinikumi Maarjamõisa Haigla arhiiv 2-k.384.

Kuhlbars, Friedrich Karl Johann (ps Villi Andi; Mangu Sild; Fritz Klüse; 17./5.8.1841 Uniküla, Tartumaa – 28.1.1924 Viljandi), luuletaja, kooliõpetaja. Kooliõpetaja poeg. Õppis Trt 2. algkoolis ja kreiskoolis, Trt saksa õpetajate seminaris 1859–61. Parun Wolff'i koduõpetaja Gulbene mõisas Lätis 1861–62, Viljandi linna algkooli õpetaja ja juhataja 1862–95, tagandati vähese vene keele oskuse pärast. EKMS asutajaliige 1872.

Avaldas ajakirjanduses luuletusi. Esimene ilmus *Perno Postimehes* 1863.

T: avaldas peale lauluõpikute veel luuletusi ja kirjutisi kodumaa muinasaja, folkloori ja kohanimede kohta. Üldtuntuks on saanud mitu isamaalaulu, muinsuseluulendust ja lastelaulu, sh „Kungla rahvas“, „Koit“, „Eestimaa, mu isamaa“, „Teele, tee kurekesed“, „Me lähme rukist lõikama“.

A: PmA; EBL; EE; TÕS; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; ISIK; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 434–436 (Trt 1898); *Eesti Kirjandus* 8/1911: 316–317, 3/1924: 97–110, 7/1924: 273–277, 4/1925: 125–128; G. Suits. *Eesti lugemiseraamat I*. 207 (Helsingi 1916); *Postimees* 30.7.1916: 2; *Tallinna Teataja* 5.8.1916: 1–3; M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 95–104 (Tln 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 54–55 (Trt 1922); *Muusikaleht* 2/1924: 26–27; EKA II: 297–306 (Tln 1966); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 59–63 (Tln 1971); E. Laugaste. *Eesti*

rahvaluuleteaduse ajalugu. II: 365–366 (Tln 1980); *Kodumaa* 14.8.1991: 5; *Kultuur ja Elu* 4/1992: 62–65; *Eesti pedagoogika ja kool* XLVII: 23–27 (Tln 1995); G. Suits. *Eesti kirjanduslugu*. 223–227 (Trt 1999); *Valgamaalane* 11.7.2000: 6, 16.8.2001: 5; *Sakala kalender 2001*. 69–73 (Viljandi 2000); *Sakala kalender 2006*. 211 (Põltsamaa 2005); *Sirp* 20.6.2014: 11; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 236–237 (Tln, Trt 2016); K. A. Hindrey. *Kirjad noortele*. 440–441 (Trt 2016); *Elukiri* 4/2017: 94.

Kuhs, Georg (ka Jüri Kuus; 11.11./30.10.1845 Pajusti, Virumaa – 1.10./18.9.1909 Rakvere), raamatutrükkal ja -kaupmees. Talunike poeg. Õppis trükiasjandust Trt-s, töötas **H. Laakmanni** trükikojas (teistel andmetel oli ka Schnakenburgi trükikoja faktor ja hiljem Viljandi trükkali Friedrich Feldti kaasosanik). 1880 asutas Rakveres trükikoja ja raamatukaupluse, ostes trükikoja sisseseade eelmistelt omanikelt B. Oppermannilt ja **J. Nebokatilt**. Kirjastas ja trükkis ilukirjandust, õpikuid, vaimulikke teoseid; 15 tegevusaasta jooksul ilmus ligi 80 eestikeelset raamatut. K. raamatukaupluses avati **J. Kunderi** eestvõttel 1882. a esimene avalik eesti laenuraamatukogu (Rakvere Eesti Biblioteek). Müüs trükikoja 1895, raamatukauplust pidas surmani. Rakvere linnavolinik, mh üks neist, kes hääletas 1883. a volikogu töökeeleks eesti keele.

Pärast trükikoja ostmist asutas Rakvere esimese ajalehe, nädalalehe *Wesenberger Anzeiger*, oli selle väljaandja ja toimetaja 1880–94. Kuulus Viru eesti seltsi Kalevipoeg juhatusse, mis oli esimese eestikeelse Virumaa ajalehe *Valgus* väljaandja 1880–81.

A: *Rakvere Linna III. Algkool 1805–1930*. 102 (Rakvere 1930); V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 218 (Tln 1963); *Keel ja Kirjandus* 5/1966: 276, 279; K. Saaber (koost). *Virumaa*. 512 (Rakvere 1996); O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 102 (Tln 2003); *Rakvere ajalooline vaimus hariduses ja kultuuris*. 43 (Rakvere 2009); *Raamatukogu* 5/2010: 13–17; EAA.3057.1.42; EAA.3057.1.44.

Kukk, Jakob (9.9./28.8.1870 Ilmatsalu vald, Tartumaa – 25.7.1933 Tln), vaimulik. Taluperemehe poeg, **V. Kuljuse** õemes. Õppis Trt linnakoolis 1880–85, Treffneri gümnaasiumis 1886–91, tegi lõpueksamid Tln Nikolai gümnaasiumis (eksternina); õppis TUs usuteadust 1891–96, *cand theol.* Ordineeriti 18./6.1.1899, Võru praostkonna asendusõpetaja 1899–1900, abiõpetaja Rõuges 1900–02, Peterburi Jaani koguduses 1902–04 ja Tartus 1904–05, kirikuõpetaja Teškovos Ingerimaal 1905–06, Keilas 1906–21, sõjaväevaimulik Vabadussõjas 1919; Tln toomkoguduse ülemõpetaja 1927–33. EELK esimene piiskop ja konsistooriumi president 1919–33.

Ajakirja *Eesti Kirik* toimkonna liige 1928–30.

T: mälestused „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt“ I või „Iseseisvuse tuleku päevilt“

A: EBL; EE; EÜS1; AA2; PKE; Veem; EELK; *Päevaleht* 15.10.1920: 4; *Postimees* 30.7.1933: 5; *Eesti Kirik* 3.8.1933: 249–255, 6.9.2000: 7, 4.6.2003: 10, 6.8.2008: 9; J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 448 (Tln 1975); *Kodumaa* 12.6.1991: 6; *Eesti Kirik* (Toronto) 4/2000: 142–145; *Eesti Päevaleht* 8.9.2000: 7; *Lääne-Harjumaa haridus- ja kultuuriloo radadel*. 93–94 (Saue 2004); *Akadeemia* 12/2005: 2691–2692, 2/2011: 317; R. Saard. *Eesti kirikute esivaimulikkond 1165–2006 = Principes sacerdotum ecclesiae Estoniae*. 11, 51 (Tln 2006); R. Saard. *Kultuuriprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis*. 95, 108, 141, 156, 231 jm (Tln 2008); *Kultuurisillad Läänemere-äärses kultuuriruumis*. 123, 126 (Tln 2011); *Maaleht* 9.6.2011: 36–37; A. Espenberg. *Esimene Eestis 1918–2017*. 45 (Tln 2017); *Keila Leht* 23.2.2018: 3–4.

Kukk, Juhan Jüri p (ka Johan(n), Johannes; 13./1.4.1885 Salla vald, Virumaa – 4.12.1942 Kargopoli vangilaager, Arhangelski oblast), poliitikategelane, ühistegelane, ärimees. Talunike poeg, **P. Epleri** eksabikaasa abikaasa. Õppis Trt reaalkoolis 1898–1904, Riia polütehnilise

instituudi kaubandusosakonnas 1905–10, *cand rer merc*; täiendas end Saksamaal 1908. Valga ja Pärnu vastastikuste krediidiühisuste asjaajaja 1906, Trt Eesti Laenu- ja Hoiuühisuse asjaajaja 1910–12; Ühistegevuse büroo asjaajaja, juhataja 1913–16, Ühistegevuse Edendamise Seltsi esimees 1916–19, Eesti maavalitsuse rahandusosakonna juhataja 1917–19. Eesti iseseisvusmanifesti üks koostajaid 2.1918, Eesti Ajutise Maanõukogu liige 1917–19, Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (Eesti Tööerakonna nimekirjas), Riigikogu liige 1920–25 (Eesti Tööerakonna nimekirjas), ühtlasi esimees 11.1921–11.1922; rahaminister 2.1918–7.1920 (Vabadusristi kavaler), kaubandus-, tööstus- ja teedeminister 10.1920–1.1921, kaubandus-tööstusminister 1.–11.1921, tööministri kt 4.–12.1921, riigivanem 11.1922–8.1923. Seejärel taandus poliitikast ning pühendus ühistegevusele ja äriale, oli ETK direktor 1923–24 ja 1926–30, vahepeal Eesti Panga direktor 1924–26, seejärel Balti puuvilla ketramise ja kudumise vabriku juhataja esimees 1931–40, AS Kreenbalt direktor 1933–40, samuti TÜ õppeülesannete täitja 1933–34. Kirjastusühisuse Varrak asutajaliige 1919 (koos **B. Linde** ja **R. Paaboga**; kirjastus läks pankrotti 1924). Eesti ühistegevuse üks rajajaid, Eesti Ühistegelise Liidu üks asutajaid ja nõukogu esimees 1919–30; aktiivne seltsitegelane. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 16.10.1940, mõisteti kaheksaks aastaks vangi (§§58-4, 58-13, süüks kontrevolutsioonilise partei asutamine, revolutsiooniliikumise mahasurumine ministrina, kuulumine Kaitseliitu), suri vangilaagris. Rehabileeritud 26.10.1989. Kuukirja *Ühistegevusleht* (Trt, Tln) väljaandja 1911–17 ja tegevtoimetaja 1911–13, vastutav toimetaja 1914–17. Avaldas artikleid ühistegevusest, majandusest ja kaubandusest päevalehes *Vaba Maa* jm.

T: mälestused 1902–05 kogumikus „Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis“ (Trt 1932).

A: 2RK; EVI: 63; EBL; EE; EAT; EVK; SBL; EMT; EBL tk; ENE; AV1; E(N)E; VjV; EE14; VV; *Liivika; Nõmme; Riigivanemad*; EVRK; OkM; VM; *Valitsused ja riigimehed*. 229 jm (Tln 2018); *Vaba Maa* 24.2.1919: 2, 11.4.1925: 5, 12.4.1935: 5; A. Tammann. *Ühistegevus. Põhimõtted ja ajalugu*. 90 (Trt 1924); *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 335, 344 (Tln 1927); H. Kruus (toim). *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 33–36 (Trt 1932); *Päevaleht* 12.4.1935: 4; *Ühistegelised Uudised* 12.4.1935: 3; E. Laaman. *Eesti iseseisvuse süünd*. 153–155, 189–190 jm (Stockholm 1963 [1936–38]); *Eesti Vabadussõda 1918–1920* I: 29, 32, 43, 150, 157jj (... 1937); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 255 (Trt 2008 [1940]); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Teine osa*. 97–98 (Trt 2016 [1951]; *Kodumaal ja võõrsil*. 178–182, 198–199 (Toronto 1965); *Vironia aastaraamat nr 3*. 81 (Toronto 1972); *Liivika Uudised* 44: 6–18 (Toronto 1986); *Aja Pulss* 2/1993: 8–11; *Jüri Vilms mälestustes*. 382–385, 596–597 (Trt 1998); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 116, 118–119 jm (Trt 1999); *Virumaa Teataja* 22.3.2000: 3, 13.4.2000: 4, 18.4.2000: 2, 20.4.2010: 3; K. Laane. *Tallinna kalmistud*. 191 (Tln 2002); *Akadeemia* 7/2003: 1551–1552, 8/2003: 1774, 1791, 9/2003: 2043, 11/2003: 2518, 2541, 1/2004: 196, 205–207, 219, 2/2004: 446, 449, 457, 4/2004: 906–907, 909, 914, 8/2004: 1869; S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. 45 jm (Tln 2004); *Eesti Päevaleht* (Tln) 8.4.2006: 34; K. Arjakas. *Konstantin Konik*. 113–115 jm (Tln 2008); *Postimees* 23.2.2008: 3; *Nõmme Sõnumid* 3.4.2010: 2; M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 210, 394 (Trt 2011); *Iseseisvusmanifest*. 275 jm (Trt 2014); *Forseliuse Sõnumid* 22/2014: 6–8; *Juhan Kukk – iseseisvusmõtte sõnastaja*. (Tln 2015); *Mulkide almanak*. 25. 59–69 (Trt, 2015); *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence*. (Tln 2016); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 217–221 (Tln 2017); *Eesti Ajalugu [end. Elukiri]* 1/2018: 84; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 73–75 jm (Trt 2018).

Kukke, Hugo Villi (1.3./17.2.1898 Pala [Jõe] vald, Tartumaa – 3.8.1942 Sosva, Sverdlovski oblast), poliitikategelane, ajakirjanik. Metsavahi poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis

1911–17, TÜs arstiteadust 1917, õigusteadust 1917–18 ja 1920–27. Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast 1918–20. Advokaadiabi Pärnus 1930–32. Riigikogu liige 1931–34 (Eesti rahvaerakonna nimekirjas; volitused lõpetati 1937), haridus- ja sotsiaalminister 11.1932–5.1933, siseministri teine abi ja informatsiooni-propagandatalituse juhataja 1934–35. Rahvuskogu II koja liige 1937, Riigivolikogu liige 1938–40. Isamaaliidu üks asutajaid 1935. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal metsatöölaine. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma (§§58-2, 58-10) ja hukati.

Trt üliõpilaskonna esimehena tegi kaastööd ajakirjale *Üliõpilasleht* (Trt) 1922. Oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1923–30, sh toimetuse sekretär 1926–27, *Postimehe* kohaliku väljaande *Postimees. Pärnu väljaanne* vastutav toimetaja 1928–30 (lehenumbriid olid üheleheküljelised, ilmselt levitati neid koos Trt-s trükitud *Postimehega*), samuti selle eriväljaande *Pärnumaa Nädal* vastutav toimetaja 1928–29 (ilmus 2 nr nädalas). *Pärnu Päevalehe* toimetaja 1930. Siseministeeriumi info- ja propagandatalituse juhataja 1934–35 tema ülesanne oli koostada välismaal levitamiseks ülevaateid Eesti riigielu, kultuuri, majanduse jms kohta ning teha kokkuvõtteid välisajakirjandusest. Päevalehe *Uus Eesti* peatoimetaja 1935–40, vahepeal taas lühikest aega Riikliku propagandatalituse juhataja 1935 ja 4.–8.1937. Kirjutas eeskätt kommentaare Eesti välispoliitikast. EAL liige 1925–40, juhatuse liige 1936.

A: ÖT I: 49; EAT; EE; ERAKT; EBL tk; EÜS2; AA2; AA3; VjV; EE14; EAd; ISIK; OkM; Joe Niiluse *tähtraamat 1933*. 60 (Pärnu 1932); *Pärnumaa kõverpeegel*. 30–31 (Pärnu 1933); R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis* I: 133–134 (Trt 1935); *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; *Sõnajalaõis*. 40 (Stockholm 1947); *Meie Tee* 9–10/1956: 138; M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 214 (Stockholm 1965); *Edasi* 5.5.1973: 3; K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 89 jm (Stockholm 1974); I. Raamot. *Mälestused*. 355 jm (Tln 2013 [1975]); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 107 (Stockholm 1976); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 251–252 (Montreal 1982); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 57–58 jm (Stockholm 1991); I. Raamot. *Mälestused*. 379–380 jm (Tln 2013 [1991]); *Haridus* 2/1992: 46; *Kooliuuenduslane* 3/1994: 21–22; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 113 (Tln 2010 [1994]); H. Tõnismägi. *Ülekohtu toimikud*. 57–59 (Tln 1998); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 108 (Trt 1999); *Sakala kalender 2002*. 117–119 (Viljandi 2001); *Akadeemia* 1/2004: 199, 205, 208–209, 2/2004: 456–458, 8/2004: 1869; *Tuna* 3/2005: 49–50; *Pärnu Postimees* 5.6.2007: 11; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 231, 398–401 jm (Trt 2008); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 385 jm (Trt 2018).

Kuldkepp, Martin Mardi poeg (ps Ise; Metsaveli; Metsavend; 12.11./30.10.1912 Pärnas(aare küla, Viljandimaa – 25.7.1991 Saltsjö-Duvnäs, Rootsi), ajakirjanik, ärimees. Õppis Läänemaa ühisgümnaasiumis 1926–31, Sõjakooli aspirantide klassis 1931–32, TÜs usuteadust 1934 (ei lõpetanud) ja majandusteadust 1934–39; *mag rer oec* 1944. Konjunktuuriinstituudi ametnik 1938, majandusministeeriumi ajutine töötaja 1938–40, TÜ rahvamajanduspoliitika instituudi ajutine abijõud 1938–40 > Tln Tehnikaülikooli assistent 1940–41 > TÜ majandusteaduskonna vanemassistent 1941–44 (vaheaegadega). Sügisel 1944 põgenes Rootsi. Riigi statistika keskbüroo assistent kuni 1948; ehitusettevõtja alates 1960. aastatest.

Kohaliku ajalehe *Lääne Elu* (Haapsalu) toimetaja 5.1934–9.1936. Ajalehe *Päevaleht* kirjasatja Haapsalus 1937–39, tegi kaastööd ka ajakirjale *ERK*, ajalehele *Rahvaleht* 1940, avaldas majandusteaduslikke artikleid ajakirjas *Konjunktuur* 1938–40. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Postimees* (Trt) vastutav väljaandja ja peatoimetaja 11.1941–2.1943, vallandati Saksa võimude poolt liigse rahvuslikkuse tõttu. Tegi kaastööd ka päevalehele *Eesti Sõna* 1942–43. Paguluses oli ajakirjanike albumite „Sõnajalaõis“, „Vikerlased“ ja „Vabaduspäev“ kaastoimetaja (Stockholm 1947–48), nädalalehe > kuulehe *Välis-Eesti*

(Stockholm) üks tegevtoimetajaid 1948–53, toimetussekreter 1953–59, toimetuse liige 1959–64 (vähemalt), seejärel kaastöötaja.

T: R. Kjelléni „Riik kui eluvorm“ (Tln 1940; tõlk)

A: AA3; AV2; ISIK; OA; VEPER; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 144, 147–148, 150, 152–153, 159, 167, 171–179 (Stockholm 1959); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 317, 344–350 jm (Tln 2010 [1974]); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 289–290 (Stockholm 1976); *Eesti Päevaleht* 20.11.1982: 6, 7.8.1991: 7; *Teataja* 8.12.1984: 12, 31.10.1987: 9; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 171–173, 175–177 jm (Trt 2001 [1997]); *Majandusharidus ja -teadus Tartu Ülikoolis*. 100 (Trt 2015); EAA.2100.1.6241; EAA.2100.2.425; ERA.969.1.1275.

Kuljus, Voldemar (Kullius; ps M. Kivisaar; 2.10./20.9.1898 Kunda, Virumaa – 18.10.1979 Iisaku, Kohtla-Järve rajoon), vaimulik. Kantseleiametniku poeg, **Jakob Kuke** naisevend, **H. B. Rahamägi** naisevend. Õppis Tln Nikolai gümnaasiumis 1909–17, TÜs arstiteadust 1917 (ei lõpetanud), usuteadust 1917–18 ja 1920–22, *cand theol* 1923. Liiguste algkooli juhataja 1918–19, keskkooliõpetaja Rakveres 1919–20, usuõpetaja Trt koolides 1921–23. Ordineeriti 21.10.1923, kirikuõpetaja Iisakus 1923–50, lisaks ka Jõhvis 1945–47. EELK konsistoorium tagandas ta 1925. a vaimuliku ametist ja 1926. a vaimuliku seisusest lubamatu usulise vabameelsuse ja allumatuse eest, Iisaku kogudus protesteeris konsistooriumi otsuse vastu ning heideti EELK-st välja. 1934 K. amnesteeriti ja Iisaku kogudus võeti taas EELK-sse. K. arresteriti Nõukogude võimude poolt 3.10.1950, mõisteti kümneks aastaks vangi (§58-10), kandis karistust Gorki oblastis Unžlagis, vabanes 7.10.1955. Kirikuõpetaja Paistus 1956–57, Iisakus 1957–79, ühtlasi ka Kõpus 1956–57 ja Tudulinna 1968–69.

Vabameelsete luterlaste usuteadusliku kuukirja *Protestantline Ilm* > *Protestantlik Maailm* kaastöötaja alates 1923, vastutav toimetaja 1935–40 (sai toimetajaks, kui Riigikogu liikmetel keelati ajakirjandusväljaannete toimetamise eest vastutada ja **T. Tallmeister** oli sunnitud ametist loobuma). Ajakiri lahkas Eesti usuelu probleeme, avaldas usuajaloolisi ja -filosoofilisi kirjutisi, ilukirjandust ja arvustusi. K. oli ajakirja üks põhiautoreid, avaldas artikleid, luulet ja proosat, samuti luuletõlkeid.

T: jutlustekogud „Lunastatud albatrossid“ (Trt 1925), „Juudasuudlus“ (Trt 1926), „Maa sool“ (s.l. 1933); kaks näidenditõlget (1920. aastad).

A: EAT; PET; Veem; AA3; EKOBL; OkM; *Postimees* 20.6.1929: 1; *Virumaa Teataja* 30.9.1938: 4, 4.2.2005: 5; *Eesti Kirik* 3/1974: 57–60; 6/1978: 218, 2/1980: 79, 3-4/1980: 79; *ELG*. 109 (Uppsala 1979); *Teataja* 20.12.1979: 9; P. Rannut. *Jumal, vennad, paragrahvid*. 59 (Tln 2006); R. Saard. *Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis*. 10–13 jm (Tln 2008); *Kultuurisillad Läänemere-äärses kultuuriruumis*. 130 (Tln 2011); P. Rohtmets. *Teoloogilised voolud Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus aastatel 1917–1934*. 228, 234–237, 260–266, 312–316, 364, 366–369, 397–403, 424–429, 443–447 jm (Trt 2012); E. Post. *Eestikeelne vaimulik ajakirjandus Eesti Vabariigis aastatel 1918–1940*. 46–49 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); A. Kitsnik (2003). *Protestantlik liikumine Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus aastatel 1917–1940*. 52–53, 59, 76–77 jm (Eesti Humanitaarinstituudi magistratöö; käsikiri TLÜARs); H. Väljaotsa (2016). *Voldemar Kuljus*. Bibliograafia. (TÜ infokorralduse lõputöö; käsikiri TÜ sotsiaalsteaduste raamatukogus ja DSpace'is).

Kull, Aara Juhani tütar (1903 või 1904 – mitte enne 1940). Õppis konservatooriumis .... 1930. aastatel elas Koksvere külas Kõo vallas, elatas end klaveritundide andmisega.

Väljaandja nädalalehtedes *Külaleht* (Võhma) 1931–35, *Türi Uudisleht* (1932–35), *Vändra Sõnumed* 1933–35 ja *Põltsamaa Teataja* 1933–35. Lehtede toimetaja oli K. elukaaslane **T.**

Kasper. Lehtede sisu oli aastatel 1933–35 identne (k.a kuulutused ja reklaam), erines vaid päismik. Kirjutati eelkõige kohalikest olmetülidest, pahelistest eraeluseikadest jms. Pärast korduvaid karistusi sündsusetute sõnumite avaldamise eest suleti kõik neli ajalehte siseministri otsusega 17.12.1935.

A: *Paar sammukest*. XXI: 62–63, 69–71 (Trt 2004); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 2005*. 224 (Viljandi 2006); *Vooremaa* 11.6.2011: 4; ERA.1.7.656; ERA.1.7.959; ERA.1.7.1265; ERA.1.7.1407; ERA.R-885.2.539.

Kull, Ferdinand Eduard Heinrich Jaani poeg (14.11.1884 (ukj) Aruküla, Virumaa – 23.3.1957 Tln), kooliõpetaja, literaat. Taluperemehe poeg, **L. Ibruse** (fiktiivne) abikaasa. Õppis Rakvere linnakoolis 1895–1901, Treffneri gümnaasiumis 1903–06, tegi lõpueksamid Peterburi 8. gümnaasiumis 1906 (eksternina), õppis TÜs õigusteadust 1906–07 ja Pariisi ülikoolis matemaatikat 1910–14 (ei lõpetanud kumbagi ülikooli), Pariisis avalike tööde erikoolis elektrotehnikat 1919–21. Kooliõpetaja Erra vallas 1901–03. Arreteeriti Vene võimude poolt 1907, süüdistati sotsialistlikku erakonda kuulumises, oli vangis Trt-s ja Riias, vabanes 12.1909 (kautsjoni vastu), põgenes Pariisi ja elas seal kuni 7.1917; elatas end juhutöödega (giid, elektrik, transporditöölaine, trammikontrolör, fotode retušeerija jne). Töötas Eesti maavalitsuse administratiivosakonna statistikatoimkonnas 1917, oli Eesti esimese välisdelegatsiooni liige 1918, välisministeeriumi peasekretär 11.1918–1.1919. Seejärel kaubaagent ja elektrimontöör Prantsusmaal 1919–21; füüsika ja matemaatika õpetaja mitmes Tln koolis 1922–23, kaubamaja Atlas elektrotehnika osakonna juhataja 1923–25, elektriäri omanik Tln-s 1925–27, firma Elliot-Fischer elektrik, töökoja juhataja Pariisis 1928–31, matemaatika ja prantsuse keele eraõpetaja Tln-s 1931–40, samuti kirjastaja, raamatumüüja. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal 1940–41 oli ametiühingute keskliidu ametnik, Tln elektrijaama insener. Saksa okupatsiooni ajal tegutses matemaatika eraõpetajana, oli põllutöölaine. Pärast II maailmasõda oli Tln merekooli õpetaja 1945–47, kauplusejuhataja Tln-s 1947–48, Järva-Jaani põllumajanduse mehhaniseerimise kooli elektromehaanika õpetaja 1948–51. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 4.1951, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§58-4), kandis karistust Narvas, vabastati 30.7.1954 (haiguse tõttu), kohtuotsus tühistati 25.4.1955 (kuriteokooosseisu puudumise tõttu). Pariisis elades (1910–17) tegi kaastööd päevalehele *Tallinna Teataja* ja selle lühendatud väljaandele *Tallinna Uudised*, sh tõlkis prantsuse kirjandust. Avaldas poleemilisi artikleid nädalalehes *Uus Ilm* (New York) 1912–13. Oli päevalehe *Vaba Maa* välisosakonna juhataja 1921–22, hiljem kaastöötaja. Sh avaldas *Vabas Maas* mälestustesarjad „Välisdelegatsiooniga Soomes ja Skandinaavias“ (24.2.–1.5.1932), „Mälestusi Tartu ja Riia vanglatest“ (13.7.–23.8.1932) ja „14 aastat Prantsusmaal“ (10.9.–24.12.1932), mis täiendatuna ilmusid järgmisel aastal omaette raamatutena. 1920. aastate lõpul Pariisis elades tegi kaastööd ajalehele *Daily Chronicle* (London). Nõukogude okupatsiooni algul oli Tln linnalehe *Õhtuleht* tõlkija 10.1944–1.1945.

T: mälestusteraamatud „Mässumehi ja boheemlasi“ (Tln 1933; 1996; 2010) ja „Esimesi eesti diplomaate“ (Trt 1933; 1996; 2010); brošüür „Hävitame lutikad!“ (Tln 1937; 1997); ülevaade „Prantsuse revolutsiooni ajalugu 1789–1814“ [I] (Tln 1940).

A: VET; AA2; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 81–82 (Trt 1933); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 133–134, 177 (Tln 2010 [1964]); *Kogude teatmik. Jaan Koort*. 88, 93 (Trt 1984); *Looming* 7/1990: 951; F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi. Eesti esimesi diplomaate*. 7–15 jm (Tln 1996); *Eesti Päevaleht* 18.2.1997: 8, 17.9.2010: 20; F. Kull. *Hävitame lutikad!* 7–21 (Tln 1997); E. Medijainen. *Saadiku saatus*. 33, 54–55, 57–58, 139–140, 251 jm (Tln 1997); *Jüri Vilms mälestustes*. 185–193, 596 (Trt 1998); *Virumaa Teataja* 31.7.1998: 6, 24.11.2009: 7; S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. 52 jm (Tln 2004); *Tuna* 1/2005: 77 jm; F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi. Eesti esimesi*

diplomaate. 277–287 (Tln 2010); *Ajalooline Ajakiri* 3/2013: 329–330, 337–369 jm; *Imeline Ajalugu* 6/2018: 67; ERAF.130SM.1.14749 leht 78-79, 111-114.

Kull, Jakob Johani p (5.10./23.9.1888 Moloskovitsa, Peterburi kubermang – ?), trükikojajuht. **R. Vellendi** isa. Öppis Narvas Kreenholmi vabriku ministeeriumikoolis 1896–99, täiendas end iseõppijana. Oli Narvas R. Põderi trükikoja ladujaõpilane 1898–1903, meister, faktor ....–1914, K. Anvelti ja Ko trükikoja kaasomanik ja faktor 1914–18. Arreteeriti bolševike poolt 2.1918 (süüks iseseisvusmanifesti trükkimine ja levitamine Narvas), vabanes mõne päeva pärast Saksa okupatsiooni algul. Narva uurimiskomisjoni liige 2.–3.1919, Narva linna trükikoja faktor 4.–12.1919, Narva politsei 1. jaoskonna asjaajaja, ülema kt, ülem 1920–22. Narva Kirjastuse trükikoja osanik ja faktor 1922–31, trükiladuja 1931–32. Mõisteti viieks aastaks vangi (NS §§1489 ja 1492-5), kandis karistust 1932–37, olles Tln keskvangla trükikoja laduja 1934–37. Pärast vabanemist töötas Narva Kirjastusühisuse trükikojas ladujana 1937–.... Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Loksa tellistetehases.

Kohaliku ajalehe *Meie Elu* (Narva) kaasomanik, toimetuse liige 1918. Kohaliku ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) vastutav toimetaja 1925–28. Mõisteti 1928. a kaheks kuuks tingimisi vangi (süüks tõe teele mittevastava info avaldamine *Põhja Kodu*s 1926).

A: *Klassivõitlus* 5-6/1919: 14; *Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt*. 340 (Tln 1927); *Uus Eesti Narva Uudised* 6.9.1937: 2; *Põhja Kodu* 25.2.1938: 2; *Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente*. 122–126 (Tln 1965); EAA.1221.1.325 leht 176; ERA.1.7.945; ERA.1.5.579; ERA.32.3.1798; ERA.4342.1.961.

Kull, Max → Vellend, Rein

Kullerkupp, Oskar (–1919 Kupp; 24./12.10.1897 Rõngu, Tartumaa – 15.10.1943 NSVL), õppejõud, literaat. Mõisatöölise poeg. Lõpetas Tarvastu kihelkonnakooli 1915; jätkas õpinguid NSVL-s töölisfakulteedis 1920. a paiku, õppis Moskva riikliku ülikooli filoloogiakonnas 1925–30, seejärel Leningradi ajaloo-filosoofia-lingvistika instituudi aspirantuuris. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1916–17, sai haavata. Telegrafist Petrogradis alates 1917. Tegutses 1920. aastatel bolševistliku aktivistina, sh Kaukaasia eesti asundustes, 1930. aastatel töötas Eesti-Soome pedagoogilises tehnikumis Leningradis õppejõuna. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1935, süüdistati kulaklikus ideoloogias. Suri vangilaagris. Rehabiteeritud 31.5.1958.

Noorteajakirja *Noored Kommunaarid* (Petrograd 1920–22) üks toimetajaid, avaldas päevapoliitilisi artikleid ja revolutsioonilisi luuletusi. Tegi kaastööd noorteajakirjale *Säde* (Leningrad), ajakirjale *Klassivõitlus* (Leningrad), kirjandusajakirjadele *Oras* (Petrograd/Leningrad) ja *Leegid* (Leningrad), ajalehele *Siberi Teataja* (Novosibirsk) ja selle lisale *Uus Küla*. Avaldas luulet, kirjanduskriitikat, reisikirjeldusi eesti asundustest Kaug-Idas ja Krimmis (vähemalt üks neist ilmus ka Saaremaa sotsialistide ajalehes *Rahva Hääl* [Kuressaare] 1930), olukirjeldusi, luuletõlkeid vene keelest. Oli päevalehe *Известия* (Moskva) kirjasaatja. 1930. aastate alguses töötas ajalehes *Edasi* (Leningrad).

T: paar propagandistlikku brošüüri (1920–21); luulet kogumikus „Tormipuhangud“ (Petrograd 1921) ja „Поэты мира о Ленине“ (Moskva 1934); paar tõlkebrošüüri vene keelest (1921).

A: EKBL; EKrL; EKL; Sikk; Aule; ISIK; *Keel ja Kirjandus* 4-5/1958: 195, 200–201, 206–208 jm, 6/1958: 325, 7/1967: 387–389, 392, 11/1977: 676–677; *Noorte Hääl* 30.9.1966: 2; *Eesti Kommunist* 4/1967: 42; *Noorus* 9/1968: 17–18; E. Plotnik. *Hans Pöögelmann*. II: 215, 261 (Tln 1975); *Teel. Eesti proosa Nõukogudemaal 1920.–1930. aastad*. 101 (Tln 1978); *Edasi* 21.5.1983: 4, 24.10.1987: 5; *Sirp* 6.10.2000: 18–19; EAA.1264.1.233 kaader 462.

Kunder, Juhan (Johann; 26./14.12.1852 Holstre vald, Viljandimaa – 24./12.4.1888 Peterburi), kirjanik, kooliõpetaja. Taluperemehe poeg. Lõpetas Viljandi kreiskooli 1872, õppis Trt õpetajate seminaris 1872–75, tegi kreiskooliõpetaja eksami Tln gümnaasiumis 1882, täiendas end Kaasani ülikoolis 1886–87, õppis Peterburi õpetajate instituudis 1887–88 (ei lõpetanud). Kooliõpetaja Trt-s 1875–76 ja Rakveres 1876–86, Venemaal elades (1886–88) elatas end tunniandjana. Aktiivne rahvusliku liikumise tegelane, EKmS asepresident 1882–88, Eesti Aleksandrikooli üks organiseerijaid, Rakvere linnavolinik 1883–.... Suri tüüfusse.

Trükidebüüdiks oli luuletus *Eesti Postimehe lisalehes* 4.1872 ja luulearvustus *Eesti Postimehe lisalehes* 4.1873. Avaldas ajakirjanduses kirjandusarvustusi, populaarteaduslikke ja pedagoogilisi artikleid, luulet, ilukirjandustõlkeid vene keelest jm. Esmalt ilmusid need nädalalehes *Eesti Postimees* (Trt), alates 1878 nädalalehes *Sakala* (Viljandi), 1880. aastatel nädalalehtedes *Olevik* (Trt) ja *Valgus*, ajakirjades *Oma Maa* (Trt), *Laulu ja mängu leht* (Trt) ja *Linda* (Viljandi). Oli kirjandusliku-populaarteadusliku nädalikirja *Meelejahutaja* (Trt) tegevtoimetaja 1885–86 (toimetas ajakirja kirja teel Rakverest), avaldas seal kirjandusarvustusi, pedagoogilisi kirjutisi ja näidendeid. K. käe all sai ajakiri eelkõige praktilise-populaarteadusliku suunitluse, keskseteks teemadeks kirjandus ja haridus, ilmusid uued rubriigid „Perekonna elu“, „Kool ja laste kasvatamine“, „Majapidamine“, „Põllu- ja käsitöö“, „Kaubandus“. K. loobus toimetajatööst seoses õppimaasumisega Kaasani. Oli 1880. aastate üks olulisemaid kirjanduskriitikuid.

T: sadakond raamatut (õpikud, luulekogud, näidendid jm), sh kogumik „Eesti muinasjutud“ (Rakvere 1885; Trt 2007 [kommenteeritud väljaanne]), populaarteaduslik raamat „Maakera elu ja olu“ (Trt 1878); 3-kõiteline looduslooõpikute sari „Looduse õpetus“: „Elajate riik“ (Trt 1877; 1910), „Taimede riik“ (Trt 1881) ja „Kivide (mineraalide) riik“ (Trt 1885), algkooliõpik „Veikene Looduse õpetus“ (Trt 1879; saksa k 1879; läti k 1886); külakomöödia „Kroonu onu“ (*Meelejahutaja* 1885; Trt 1885, 4. tr 1954), „Näidendid“ (Trt 1994); esimene eesti kirjanduslugu „Eesti kirjandus, koolile ja kodule. Esimene raamat: Eesti vanemad laulikud“ (ilmus osaliselt *Meelejahutajas* sarjana „Eesti laulikud“ 1885–86; Viljandi 1890; Trt 1918); laul „Kui siit pilve piirilt...“ (sõnad); 1870. aastate algul levisid käsikirjaliselt K. pilkenäidend ja vemmälvärss-pamflett „Neljas Apokriiva raamat Mulgi rahvale“, mis paljastasid **J. V. Jannseni** võimalikku kokkuleplust mõisnikega.

A: *Sirvilauad* 1914. xxxiii (Trt 1913); *Sirvilauad* 1916. xxxvii (Trt 1915); EBL; EE; TÕS; EÜS1; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EKoBL; EKL; EE14; KrS; *Virulane* 18.4.1888: 3, 2.5.1888: 1; *Postimees* 19.4.1888: 1; *Sakala* 21.4.1888: 1; *Valgus* 21.4.1888: 1; *Olevik* 23.4.1888: 1; *Virmaline* 23.4.1888: 1; *Linda* 20.5.1888: 202–204; *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. 52–53 (Trt 1889); *A. Pert'i Jõulu-Leht* 1895: 25; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 469–470 (Trt 1898); *Postimees* 13.12.1902: 1–2; *Eesti Kirjandus* 8/1906: 214–221 (bibliograafia), 9/1906: 225–243, 10/1906: 257–272, 11-12/1906: 289–300, 1/1907: 5–11, 2/1907: 17–24, 3/1907: 33–41, 4/1907: 49–55, 5/1907: 67–72, 6/1907: 81–94, 7/1907: 105–118, 6/1922: 190; *Hüüdja* 4.1.1907: 1–2, 6.1.1907: 1–2, 9.1.1907: 3; V. Reiman. *Kivid ja killud*. I: 64–65 (Trt 1907); M. Kampmann. *Eesti kirjanduselo peajooned. Teine jagu*. 154–167 (Tln 1913); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 67–69 (Trt 1922); *Eesti Üliõpilaste Seltsi Ajalugu* I: 19 jm (Uppsala 1953 [1925]); Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi*. 110–111, 121, 151–152, 194–195 (Trt 1936); *Uus Eesti* 20.4.1938: 7; *Loodusevaatleja* 4-5/1938: 97–102; H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 14, 120, 199–201 jm (Trt 1939); *Tartu Riiklik Ülikool* 3.1.1953: 2; *Sirp ja Vasar* 26.12.1952: 5; *Looming* 11/1956: 1620–1646, 6/1988: 854–855, 9/2003: 1353–1355; J. Aavik. *Muusika radadelt*. 265–268 (Toronto 1959); K. Laigna. *Juhan Kunder. Mitmekülgne kultuuritegelane*. (Tln 1959); *Keel ja Kirjandus* 3/1959: 140–146; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 8–11 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 390–393 (Tln 1963); *Nõukogude pedagoogika ja kool*. II: 193–195 (Tln 1966); EKA II: 437–

451 (Tln 1966); *Läbi kahe sajandi*. 54–58, 67, 74–75, 85–86, 107 jm (Tln 1971); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 184–185 jm (Tln 1976); V. Alttoa. *Eesti kriitika 19. sajandil*. 53–56, 75–78 jm (Tln 1977); E. Piir. *Koltuvaid kõrrekesi koduselt kamaralt*. 12–16 (Viljandi 1998 [1982]); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 353 (Tln 1984); *Nõukogude Kool* 5/1988: 44–47; *Sirp ja Vasar* 13.5.1988: 4; *Jakob Hurda teened rahvaluuleteaduse arendamisel*. 12 (Trt 1989); *Eesti ajakirjanduse...* 188, 222–224 jm (Trt, Tln 1994); *Virumaa Teataja* 24.4.1998: 5, 21.12.2002: 9; O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 101–103, 107, 109–110, 199 (Tln 2003); V. Paatsi. *Eesti taurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918)*. 93–97, 160 jm (Tln 2003); O. Kirss. *Rakvere lood ja legendid*. 9, 60 (Tln 2004); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 384 (Tln 2004); *Rakvere ajalooline vaimsus hariduses ja kultuuris*. 41–48 (Rakvere 2009); V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010*. 39 (Trt 2010); *Methis* 12: 34–54 (Trt 2013); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 210–211, 260–267 jm (Trt 2015); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 275–276 (Tln, Trt 2016); E. Päärsoo (1959). Juhan Kunder pedagoogina. (TRÜ pedagoogika kateedri auhinnatöö; käsikiri TÜR); V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 7, 12–13, 19, 91–95, 100–104 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Kuningas, Oskar Adolph Juhani p (ps Rex; Cordatus; A. Vasar; K. Helme; K. Saarde; K. Salu; Külvr; Livofiil; Maamees; O. Nõmmeveski; O. Teearu; Peet Lavi; Sipelgas; 15./2.7.1911 Kilingi vald, Pärnumaa – 9.3.1997 Tln), literaat, kultuuriloolane, tõlkija. Kooliõpetaja poeg. Õppis Pärnu kaubanduskoolis 1925–28, Tln kolledžis 1929 (ei lõpetanud). Kuni 1935 elas isakodus, oli põllutöeline ja küla raamatukoguhoidja. Eesti karskusliidu Kesk-Eesti osakonna sekretär 1939–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Pärnu linnavalitsuse haridusosakonna konsulent 1940, Endla teatri dramaturg 1941. Arreteeriti Saksa okupatsioonivõimude poolt 18.7.1941 (süüks kaasatötamine Nõukogude võimule), oli koonduslaagris kuni 12.1941, seejärel elas isakodus kuni 1943. Pärast sõda oli ENSV riikliku teatriinstituudi eesti kirjanduse lektor 1948–49. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 16.3.1950 (süüks ajakirjanikutegevus Saksa okupatsiooni ajal), mõisteti 25 aastaks vangi ja viieks aastaks asumisele (§§ 58-10-2 ja 58-2, hiljem vähendati karistust kümnele aastale), kandis karistust Valga, Narva ja Vasalemma vangilaagrites. Vabanes amnestiaga 10.1955. Seejärel tegutses vabakutselise literaadi ja tõlkijana Tln-s. Aktiivne koduloo-uuriija, maleharrastaja, kultuurilooliste ekskursioonide juht, pidas loenguid raamatuuhingu algorganisatsioonides ja klubides, kirjandus- ja kodu-uurimisringides. Vabakutseline ajakirjanik Tln-s ja Pärnus 1935–40. Oli ajakirja *Nädal Pildis* kaastöötaja 1936–40, avaldas arvustusi, kultuuriartikleid, karskuskirjutisi, lühijutte jms ka ajakirjades *Eesti Naine* (Trt), *Õpilasteht* (Trt, Tln), *Eesti Noorte Punane Rist > Meie Noorus*, *Tänapäev* (Trt), *Teater*, *Akadeemia* (Trt), *Külvaja* (Trt), *Päike*, päevalehtedes *Postimees* (Trt), *Päevaleht*, nädalalehes *Rahva Sõna* 1936–38 ja kohalikus ajalehes *Vaba Maa*. Pärnu väljaanne 1937–38. Saksa okupatsiooni ajal oli maakonnalehe *Järva Teataja* (Paide) püsiv kaastöötaja 1943–44, tegi kaastööd ka päevalehele *Eesti Sõna*, maakonnalehtedele *Postimees* (Trt), *Uus Elu* (Pärnu) ja *Virumaa Teataja* (Rakvere). Pärast sõda oli kohaliku ajalehe *Uus Järvalane > Järvalane* (Paide) vastutav sekretär 1944–47, ajalehe *Talurahvaleht* kultuuriosakonna juhataja 1947–48, kultuurilehe *Sirp ja Vasar* Trt korrespondent 1948–49 (vallandati kui kodanlik natsionalist). Avaldas 1950.–1990. aastatel eesti ja läti ajakirjanduses tähtpäevkirjutisi kirjandus- ja kultuuritegelastest, samuti kirjandus- ja teatriarvustusi, esseid, kirjandus- ja kultuuriloolisi artikleid, ilukirjandustõlkeid. Kokku ilmus u 1500 artiklit, eelkõige kohalikes lehtedes *Kiir* (Põltsamaa), *Pärnu Kommunist*, *Kommunismiehitaja* (Kingissepa [Kuressaare]), *Tee Kommunismile > Sakala* (Viljandi), *Edasi* (Trt), *Tööraha Elu*

(Võru), *Tööraha Lipp* (Haapsalu), *Õhtuleht* (Tln), *Punalipp* (Jõgeva), *Kommunist* (Valga), *Ühistöö* (Rapla), *Võitlev Sõna* (Paide), aga ka kultuurilehtedes *Literatūra un Māksla* (Riia), *Sirp ja Vasar*, *Viruskundra* (Võru) 19...–96, päevalehtedes *Noorte Hääl* ja *Rahva Hääl*, nädalalehtedes *Kodumaa*, *Nõukogude Õpetaja*, ajakirjades *Looming* 1948–49 ja 1956–91, *Keel ja Kirjandus* 1959–96, *Stalinlik Noorus*. Koostas *Sirbile ja Vasarale* läti kultuurielu kroonikat 19...–.... Alates 1956 tegi kaastööd Eesti Raadiole (paarsada kirjandussaadet, kuuldemängud „Vanemuise kannel“ [1974] ja „Minu elu muinasjutt“ [1975], jutustuste ja kuuldemängude tõlked) ja Eesti Televisioonile (kirjandussaadet).

T: aastaraamat „Pärnumaa elu“ XII–XIV (Pärnu 1938–40; tegevtoim); lühimonograafia „Andres Särev“ (Tln 1977); kogumik „Epp Kaidu kaasaegsete mälestustes“ (Tln 1982; koost); K. Abeni artiklivalimik „Draudzība mūža garumā“ (Riia 1984; koost); brošüürid „Kirjanduslikke matkaradu Eestis“ (Tln 1984), „Ma lillesideme võtaks...“ (Alatskivi 1994) jm; vangilaagrimälestused 1950–52 ilmusid ajakirjas *Looming* (7/1990); arvukalt tõlketeoseid läti, saksa, prantsuse ja vene keelest, sh „Anne Franki päevik“ (Tln 1958), H. Hesse „Klingsori viimane suvi“ (LR 40/1965); kirjad koduloolasele Enda Kallasele 1949–50 ja 1971–81 on hoiul EAA-s.

A: EKBL, E(N)E; EKrL; Järva; EE14; EKL; TLM BT; *Endla*; ISIK; OkM; *Pärnumaa elu* XIII: 46–47 (Pärnu 1939); *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 129 (Trt 1949); *Looming* 7/1971: 1116, 4/1973: 699–700, 6/1981: 881–882, 7/1986: 996–998, 7/1990: 946–954, 7/1991: 998–1000; *Sirp ja Vasar* 7.1.1977: 5, 10.7.1981: 8, 11.7.1986: 4; *Keel ja Kirjandus* 7/1981: 443–444, 7/1986: 429–430, 4/1997: 277–279; *Pärnu Kommunist* 15.7.1981: 3; *Tee Kommunismile* 14.7.1981: 2; *Kultuur ja Elu* 7/1981: 44–45, 7/1986: 30–32; *Kirjanduse jaosmaa '82*. 33–34 (Tln 1984); E. Naaber. *Aastate vikerkaar*. 57–60 (Kuressaare 1992); *Pärnu Postimees* 13.7.1996: 6; K. Suur. *Palgest palgesse*. 57 (Tln 1996); *Viruskundra* 7/1996: 3, 4/1997: 4; *Kultuurimaa* 12.3.1997: 5; *Kultuurileht* 14.3.1997: 20; E. Naaber-Nipsust. *Kohtumiste kired*. 15–20 (Saaremaa 1999); *Akadeemia* 7/1999: 1370, 1373–74; *Pärnumaa koduloolasi 1988–2002*. 43–44 (Pärnu 2003); *Saarlaste elulood*. 161–167 (Tln 2003); *Alasi ja haamri vahel*. 262–264 (Tln 2007); *Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007*. 183–184 (Tln 2007); *Pärnu Postimees* 11.3.2009: 6, 16.7.2011: 19; *Aastaraamat 2011. Eesti Kodu-Uurimise Selts, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Genealoogia Selts*. 15–17 (Tln 2011); *Tiiu* 2/2016: 17; ERR arhiiv („Oskar Kuningas 70“ 1981; „Tõlkijad“ 1993; „Kesköoprogramm“ 1996); <http://www.maleliit.ee/et/meedia/109-malenurgad/2471-156.html> (Neli põlvkonda väldanud malearmastus); I. Jalakas (1980). Läti kirjanduse tutvustamisest eesti keeles ja Oskar Kuninga osast selles. 40–45, 68–78 jm (TPedI raamatukogunduse ja bibliograafia kateedri diplomitöö; käsikiri TLÜAR); T. Eek (19...). Valikbibliograafia. Oskar Kuningas. Trüki avaldatud tööde nimestik aastaist 1944–1991. (käsikiri TTÜ raamatukogus); I. Baturin (1991). Ajaleht „Sirp ja Vasar“ 1944–50. 15 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.1281.1.139 leht 482; EAA.P-1050.1.9; ERA.R-1765.2.40.

Kupffer, Carl Heinrich (ka Kupfer; Карл Хейнрих Купфер; 12./1.12.1789 Jelgava, Kuramaa – 23./11.1.1838 Nežin (Nižõn), Tšernigovi kubermang), matemaatik, pedagoog (kolleegiumiregistraator). Kaupmehe poeg. Õppis Jelgava gümnaasiumis 1804–06, TUs usuteadust 1806–09, Heidelbergis hüdrotehnikat 1810 ja Berliini ehitusakadeemias 1810–11; *dr phil* 1813 (TÜ). Koduõpetaja Peterburis 1813–19, TÜ matemaatika eradotsent 1819–20, Tln kubermangugümnaasiumi õpetaja ja ülemõpetaja 1821–35, Nežini füüsika-matemaatikalütseumi professor 1835–38.

Andis välja ajakirja *Учебный математический журнал* (Tln 1833–34, ilmus 6 nr), mis oli esimene (venekeelne) matemaatikaajakiri Vene riigis ja mille eesmärk oli parandada matemaatika õpetamise taset koolides. Lisaks ajakirja toimetamisele kirjutas K ka enamiku

artiklitest. Ajakirja väljaandmine katkes, kuna K kolis Nežinisse.

A: R/N 1829: 583; R/N 1859: 351–352; AA1; DBBL: 430; ETeadBL; BBLd; Ericus; *Das Inland* 34/1838: 540–544; A. J. Berting. *Lehrer-Album des Revalschen Gymnasiums 1631–1862*. 44–45 (Tln 1862); *Tallinna Linna Poeglaste Humanitaargümnaasium 1631–1931*. 100–101 (Tln 1931); *Eesti ajakirjanduse...* 304 (Trt, Tln 1994); *Балмуückкүй аpxув*. T. 1: 28–29 (Tln 1996); *Kooliuuenduslane* 1/2000: 6; EAA.402.2.13922; EAA.402.3.904.

Kures, Margarete → Koch, Margarete

Kures, Voldemar → Koch, Voldemar

Kurlents, Alfred Karl (ka Kurlenz; ps Ain Kurmes; 19./6.12.1902 Hummuli vald, Valgamaa – 18.12.1990 Montreal), rahvaluuleteadlane, kirjanik. Rätsepa, kaupmehe poeg. Õppis Valga gümnaasiumis 1919–20, Trt õhtugümnaasiumis 1920–22, TÜ vabakuulaja 1922–23, õppis TÜ filosoofiateaduskonnas 1923–31 (vaheaegadega), *mag phil*; filosoofiadoktor slavistikas 1962. Töötas tõlgi (KÜ „Loodus“) ja õpetajana. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Riiklikus Kirjastuses 1940–41. 1944 põgenes Rootsi, kus töötas Lundi Eesti Täienduskooli juhataja ja õpetajana. 1949 emigreerus Kanadasse, kus pani aluse Kanada Rahvusmuuseumi eesti osakonnale. Õppis joonestamist ja raamatukogundust. McGilli ülikooli arstiteaduskonna raamatukogu ajakirjade osakonna juhataja 1952–68. Montreali prantsuse ülikooli lektor.

Avaldas artikleid ja kriitikat ajalehes *Vaba Eesti* 1922–23, ajakirjades *Looming* 1929, *Eesti Kirjandus* 1931–32 jm. Paguluses avaldas artikleid, esseid, retsensioone kirjandusest, teatrist jms ajakirjades *Sõna*, *Tulimuld*, *Mana*, *Canadian Slavic Studies* jm. EÜSi bulletinäni *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses* tegevtoimetaja 1969–70

T: koguteos “Eestlased Kanadas” (Toronto 1975; toim); tõlked vene kirjandusest.

A: ETeadVK; AA3; EÜS3; EKL; Lään; VEPER; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Kolmas osa*. 149 (Trt 2016 [1955]); *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses* 32: 37–38 (Toronto 1963); B. Kangro. *Arbujad*. 107 (Lund 1981); *Meie Elu* 10.1.1991: 10; *Valgamaalane* 9.12.2000: 5, 12.12.2000: 5.

Kurmiste, Oskar Hansu p (ps; kod.n Karl Oskar Freiberg; teised ps Profaan; Iks; Igrep jt; 2.5.1894 Mäksa vald, Tartumaa – 2.12.1941 Sosva vangilaager, Sverdlovski oblast), poliitikategelane, dramaturg, teatrikriitik. Sepa poeg. Lõpetas Trt pedagoogilise seminari 1914. Esseeride partei üks asutajaid Trt-s 1914. Eesti Asutava Kogu liige 1920, Riigikogu liige 1920–23 (EISTP nimekirjas) ja 1926–34 (ESTP nimekirjas; volitused lõpetati 1937). Tln Töölisteri asjaajaja, dramaturg 1934–40, direktori asetäitja 1940. Töötas 1920.–30. aastatel Nõukogude luure heaks. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal 1940–41 töötas Eesti Riiklikus Kirjastuses tõlgina, oli Tln Narva mnt majadevalitseja. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, süüks esseeride parteisse ja Riigikoguse kuulumine, *Rahva Sõna* toimetamine (§58-13), suri eeluurimise ajal.

Ajakirja *Vaba Sõna* (Trt) toimetuse liige 1916. Osales esseeride väljaannete toimetamises: oli päevalehe *Töö Lipp* vastutav toimetaja (Trt, Tln 1917, ilmus 116 nr) > ajalehe *Võitlus* > *Töörahva Võitlus* toimetuse liige (1918–19, ilmus 88 nr). Seejärel sotsialistliku töölispartei ajakirja *Tööliste Võitlus* vastutav toimetaja 1920 (ilmus 5 nr), ajalehe *Tööliste Leht* toimetuse liige (Trt 1921, ilmus 20 nr). Sotsialistide ajalehe *Ühendus* > päevalehe *Rahva Sõna* toimetuse liige 1926–30, hiljem kaasautor, tegi kaastööd ka noorsotsialistide ajakirjale *Rünnak* 1929–32. Kirjastusühisuse *Rahva Sõna* ajakirja *Leek* vastutav toimetaja (1934, ilmus 3 nr). Tln Töölisteri ühingu ajakirja *Töölister* tegevtoimetaja (1936–40, ilmus 4–5 nr aastas). Teatrikriitikuna alustas 1923, avaldas päevapoliitilisi artikleid, vesteid, kirjandus-, teatri- ja muusikakriitikat ka *Vaba Maa* kontserni ajalehtedes *Rahvaleht*, *Esmaspäev* ja *Vaba Maa*.

T: mõned tõlkeosed saksa ja Skandinaavia keeltest, sh H. Höffdingi „Psükoloogia pääjooned” I–III (Tln 1923–24).

A: EAT; EE; VjV; ETeatrBL; ISIK; OkM; *Rahva Sõna* 1.3.1932: 7; *Postimees* 2.5.1934: 5; *Sõnajalaõis*. 40 (Stockholm 1947); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 198 (Tln 2008); *Eesti Ekspress* 29.3.2012: 24, 19.4.2012: 36–37; *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 142–143 jm (Tln 2014); ERA.518.1.502; ERAF.2-M/O.1.2528; ERAF.130SM.1.328-2; ERAF.138SM.

Kurn, Jaan → Rond, Ralf

Kurrik, Juhan (Johann; 29./17.5.1849 Viljandi vald, Viljandimaa – 20.5.1922 Trt), koolikirjanik, kooliõpetaja, köster. Talurentnike poeg. Õppis Viljandi kihelkonnakoolis 1862–65, täiendas end Preisimaal Kalleni (Karaleene) õpetajate seminaris 1873–74. Tarvastu kihelkonnakooli abiõpetaja 1865–68, Rõuge kihelkonnakooli õpetaja ja köstri abi 1868–73, Trt Hollmanni õpetajate seminari õpetaja 1874–87, Treffneri gümnaasiumi õpetaja ja raamatukoguhoidja 1886–94, köster ja organist Trt-s 1888–1922. Tegutses aktiivselt rahvuslikes seltsides (EKmS, Vanemuise selts, Eesti Alesandrikooli peakomitee). Suri südamerabandusse.

Taotles 1886. a edutult luba ajakirja *Lennuk* väljaandmiseks. Oli kirjanduslik-perekondliku ajakirja *Meelejahutaja* (Trt) viimane tegevtoimetaja 1886–87. Tema toimetamisel vähenes ajakirjas loodusteaduste ja praktilise majapidamise osa, suurenes pedagoogiliste kirjutiste ja luule osatähtsus. Ajakiri jäi seisma majandusraskuste tõttu. Avaldas 1870.–90. aastatel artikleid ja arvustusi ka ajalehtedes *Eesti Postimees* (Trt), *Sakala* (Viljandi), *Olevik* (Trt), *Postimees* (Trt) jm. Avaldas pedagoogikaalaseid artikleid, mh propageeris kehalist kasvatust rahvakoolides (juhtkiri „Turnimine – tähtjas ja tarvilik kooliasi“ *Eesti Postimehes* 17.9.–1.10.1875).

T: mitmed õpikud, sh esimene eestikeelne algebraõpik „Arvuvald“ I–II (Trt 1879–80), esimene spordiraamat, kehalise kasvatuse õpik „Turnimise raamat“ I–II (Trt 1879) ja esimene stenograafiaõpik „Stenografia õpetus“ > „Kiirkirja õpetus“ (Trt 1882; 1887; 1910), metoodiline käsiraamat „Kirjutamise õpetus“ (Trt 1882); mälestused „Vilksatud ärkamisajast“ ajakirjades *Eesti Kirjandus* (6–7/1922) ja *Rahvuslik Kontakt* (4/1986), samuti kuulehes *Viruskundra* (7–9/1991); regilauluantoloogia „Ilomaile. Anthology of Estonian folksongs with translations and commentary“ (Toronto 1985; Trt 2013); käsikirjalised mälestused Eesti Kirjandusmuuseumis (EKLA.169.153:2).

A: PmA; EBL; EE; EÜS1; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKoBL; EE14; EKL; ESBL; ERBA; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 490–491 (Trt 1898); *Päevaleht* 24.5.1922: 3; *Eesti Kirjandus* 6/1922: 177–193, 7/1922: 239–249; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 29 (Tln 1923); *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 430 (Trt 1933); H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 120–121, 172–174 jm (Trt 1939); R. Sepp. *Eesti spordi leksikon*. 111–113 (Stockholm 1951); V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 49 jm (Tln 1963); *Nõukogude pedagoogika ja kool*. II: 188–192 (Tln 1966); *Läbi kahe sajandi*. 58–59 (Tln 1971); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 67 (Tln 1971); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 67, 76–77 jm (Tln 1974); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 161 jm (Tln 1976); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 353 (Tln 1984); *Rahvuslik Kontakt* 4/1986: 27–36; *Sakala kalender 1990*. 47–49 (Tln 1990); *Viruskundra* 7/1991: 6, 8/1991: 6, 9/1991: 6; *Kultuur ja Elu* 4/1992: 66–67; *Treffoonia 110*. 142–143 (Trt 1994); *Koolimatemaatika* 28: 44–46 (Trt 2001); *Viljandimaa spordiloost kuni aastani 1945*. 172 (s.l. [2001]); *Akadeemia* 1/2013: 66 jm; V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 7 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Kurrikoff, Tõnis (.....)

Ajalehe *Päevaleht* vastutav toimetaja 3.1912–5.1913, samuti vastutas ka lisalehtede eest: pereajakiri *Kodu* 4.–7.1912 (vaheaegadega, 2 nr jooksul), õigusteaduslik kuukiri *Õigus ja Kohus* 5.–9.1912 (vaheaegadega, 4 nr jooksul) ja nädalaleht *Perekonnaleht* 1.–4.1913 (17 nr jooksul).

A:

Kurs-Olesk, Minni (ristitud Vilhelmine-Marie-Karoline; –1905 Kurs; 13./1.3.1879 Trt – 20.10.1940 Trt), ühiskonnategelane. Käsitöölise tütar, **L. Oleski** abikaasa. Lõpetas Trt-s Grassi tütarlastekooli 1895 ja Saksa naisõpetajate seminari Trt-s 1898, Londoni ülikooli poliitiliste teaduste osakonna vabakuulaja 1902–03. Kooliõpetaja Bessaraabia kubermangus Kišinjovi (Chişinău) saksa kirikukoolis 1899–1901 (mh omandas seal vasakpoolse maailmavaate), koduõpetaja Soomes 1901–02. Tutvus 1902–03 Inglismaal ametiühingute tegevusega ja vabaharidustöö korraldusega, oli Social Democratic Federationi liige ja võttis aktiivselt osa parteitööst. Alates 1904 elas Trt-s. 1905. a hakkas enamik Trt seltskonnast teda ja **L. Oleskit** boikoteerima (elasid laulatamata abielu 1905–13). Arreteeriti Saksa okupatsioonivõimude poolt 5.4.1918, oli vangis Riias, Pääskülas ja Naissaarel 4.–11.1918. Alates 1918 osales aktiivselt eesti ühiskondlikus ja poliitikaelus. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (ESDTP nimekirjas); Trt linnavolinik 1919–33. Rahvasteliidu stipendiaat Genfis 1929, seejärel elas 1929–30 pool aastat Pariisis. Trt linnanõunik 1930–34 (hoolekandeosakonna juhataja 1930–33, kinnisvara- ja korteriosakonna juhataja 1933–34), Trt linnaraamatukogu referent 1935–..... Tegutses eelkõige avaliku hoolekande, vaba- ja kutsehariduse alal, organiseeris ametiühinguid, osales juhtivalt naisseltsides jm organisatsioonides.

1902. a avaldas päevalehes *Postimees* (Trt) esimese artikli (sotsiaaltööst Inglismaal). Oli noorelaste ajakirja *Vaba Sõna* (Trt) väljaandja 1916 (2 nr jooksul) ja kaastöötaja 1915–16. Tegi kaastööd esseeride ajalehele *Töö Lipp* 1917, sotsialistide ajalehele *Ühendus > Rahva Sõna*, päevalehtedele *Vaba Maa*, *Päevaleht*, ajakirjadele *Naiste Töö ja Elu* (1917–27) > *Naiste Hää* (1926–32), *Vaba Sõna* (Trt 1925–26) ja *Tänapäev* (Trt 1937–40). Kirjutas naiste ja laste sotsiaalprobleemides, hoolekandest jne. Genfis ja Pariisis elades (1929–30) avaldas eesti ajakirjanduses artikleid sealsest poliitikast ja naisliikumisest. Tõlkis ajalehtedele ilukirjandust (eelkõige inglise autoreid). Trt linnaraamatukogus töötades tutvustas ajakirjanduses uudiskirjandust.

A: EBL; EAT; EE; EBL tk; VjV; ISIK; NEP; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 139–140 (Trt 1926); *Naiste Hää* 3/1929: 58–59; *Vaba Maa* 13.3.1929: 7; *Rahva Sõna* 14.3.1929: 5; M. Raamot. *Minu mälestused*. 120 (Tln 2010 [1937]); *Minni Kurs-Olesk*. (Tln 1939); *Postimees* 12.3.1939: 6; *Uus Eesti* 12.3.1939: 8; *Päevaleht* 13.3.1939: 7; *Rahvaleht* 13.3.1939: 12; *Tänapäev* 2/1939: 48; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 212–213 (Trt 2008 [1940]); H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 138–141 (Tln 1999 [1957]); *Keel ja Kirjandus* 11/1963: 681–682, 3/1966: 114; *Eesti Naine* 3/1990: 14; *Eesti Naisüliõpilaste Selts 1911–1996*. 54–56 (Trt 1996); *Ariadne Lõng* 1-2/2004: 13–28; *Ruti raamat*. 283–291 (Trt 2006); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 142 (Trt 2008); *Sakala* 18.5.2011: 7; M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 94–99 (Tln 2017); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 177–179 (Tln 2018).

Kurtšinski, Mihhail (Kurtschinsky; Kurtshinski; Михаил Анатольевич Курчинский; ps M.; 12.10./30.9.1876 Opoczno, Poola – 12.6.1939 Trt), majandusteadlane. Kohtutegelase poeg. Lõpetas Peterburis gümnaasiumi 1895 ja Peterburi ülikooli õigusteaduskonna 1899, täiendas end Berliini ja Pariisi ülikoolides 1901–02, magistrakraad 1912 (Peterburi ülikool). Huvitus sotsialistlikest majandusideedest, pagendati Arhangelski kubermangu (1902–04).

Peterburi/Petrogradi ülikooli jt kõrgkoolide eradotsent 1904–15, TÜ finantsõiguse professor 1915–18, Petrogradi ülikooli õppejõud 1918–21. Emigreerus Eestisse 1921, töötas TÜs poliitökonoomia ja statistika professorina 1921–39. Riigikogu liige 1926–29 (Vene Ühendatud nimekirjas), loobus saadikukohast professoriameti kasuks. Rahvuskogu I koja liige 1936–39, valmistab ette uue põhiseaduse projekti.

Avaldas arvukalt artikleid rahvusvähemuste kultuurautonoomiast vene, saksa ja prantsuse ajalehtedes, ajakirjades ja käsiraamatutes. Kirjutab ka majandusest, statistikast jms, avaldas artikleid päevalehtedes *Postimees* (Trt), *Последние известия* 1923–25, ajakirjas *Eesti Majandus* jm. Kuulus kirjastusühisusse, mis asutas päevalehe *Наша газета* (3.1927–1.1928, ilmus 240 nr), avaldas selles lehes juhtkirju ja artikleid, mis propageerisid vene vähemuse kultuurautonoomia ideed. Pärast *Наша газета* seismajäämist (jäi konkurentsivõitluses alla päevalehele *Вести дня*) hakkas vene vähemusele kultuurautonoomia staatuse andmise ideed propageerima ajalehes *Русский Вестник* (Narva 1931–32). Avaldas artikleid ka ajalehes *Старый нарвский листок* 1935, kogumikes *День русского просвещения* (Tln) 1927, “Общество русских студентов при Дерптском университете 7.XI 1920–1930” (Trt 1930), Tartu Ülikooli toimetiste sarjas jm.

T: kümme kond majandusteaduslikku monograafiat ja brošüüri, mitmed õpikud.

A: EAT; EE; E(N)E; VjV; ETeadBL; *Postimees* 10.10.1936: 7; H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. 123–124 (Toronto 1984); *Nationalities Papers* 3/1999: 455–474; *Радуга* 1/2000: 24–44; *Akadeemia* 8/2004: 1870; *Биографика. Русские деятели в Эстонии XX века*. I: 32–33 (Trt 2005); *Журналистика национальных меньшинств в Европе: Вчера. Сегодня. Завтра*. 47–66 (Tln 2007); *Kirjutamata temaaare*. 75 (Tln 2013); *Ülikool ja keelevahetus*. 68 (Trt 2014); *Majandusharidus ja -teadus Tartu Ülikoolis*. 50–51, 76, 80, 88–89 (Trt 2015).

Kurvits, Aleksander (24./12.7.1896 Karksi vald, Pärnumaa – 25.8.1958 Toronto, Kanada), jurist. Talurentnike poeg. Õppis Riia vaimulikus seminaris 1908–17 (ei lõpetanud), pärast opteerumist TÜs administratiivõigust 1921–26. Oli haridusministeeriumi raamatukogunduse instruktor, juriskonsult, kaastöeline seaduste eestistamise ja kodifitseerimise alal haridus- ja kultuurialasse puutuv osas 1921–27. 1944 siirdus Saksamaale, 1948 emigreerus Kanadasse, kus oli põllutöeline, aednik ja kooliteenija.

Tegi kaastööd haridusliidu ajakirjale *Vabaharidustöö. Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi Teataja* 1932–40 ja *Hariduse Rahvakomissariaadi Teataja* 1940–41 vastutav toimetaja.

A: AA3; RVS; Aleksander Kurvits - in memoriam /Joosep Nõu - Raimla Side 21/1959: 1–4; K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 83, 177 (Tln 1994); *Akadeemia .../2003: 1188, 8/2004: 1870*.

Kurvits, Oskar Mihkli poeg (29./17.9.1888 Mammaste, Võrumaa – 10.12.1940 Trt), sõjaväelane (kolonelleitnant 193...), sõjaajaloolane. Taluperemehe, vallavanema poeg. Õppis Võru linnakoolis, Treffneri gümnaasiumis, Tln ühisõhtukeskkoolis 1922–23, TÜs õigusteadust 1923–35 (vaheaegadega), lõpetas Eesti alalisväe ohvitseride kursused 1926. Sõjaväeteenistuses Brest-Litovskis 1910–12, seejärel elas isatalus. Võttis osa I maailmasõjast (sh lõpetas Gatšina lipnikekooli 1917) 1914–17. Oli eesti rahvusväeosade üks loojaid, kuulus 1. Eesti polku 4.1917–4.1918, Saksa okupatsiooni ajal suvel 1918 organiseeris Võrumaal salajast Kaitseliitu. Võttis osa Vabadussõjast 1918–20 (soomusrongil „Kapten Irv“; Vabadusristi kavaler). Piirikontrolli ülema abi 1920–21, Rannavalve Tln rajooni ülema abi 1921–22, Sõjaväe õpetuskomitee sekretär ja Kaitseväge staabi käsundusohvitser 1922–26, Kaitseväge staabi käsundusohvitser Vabadussõja ajaloo komitees 1927–40. Suri kõhukelmepõletikku.

Sõjandusajakirja *Sõdur* tegevtoimetaja 10.1926–8.1927, Vabadussõja mälestuskomitee

ajalehe > ajakirja *Vabadussõja Tähistel* vastutav ja tegevtoimetaja 1934–40. Tegi kaastööd ajalehtedele *Postimees* (Trt), *Meie Aastasada* (Trt), *Päevaleht*, *Vaba Maa*, *Võru Teataja*, Kaitseliidu ajakirjale *Kaitse kodu!* jm; kirjutas peamiselt sõjaajaloost, ka spordist.

T: sõnastik „Eesti kamandu sõnad jalaväele“ (Tln 1918, Trt 1919; komisjoni liige); monograafia „Eesti rahvusväeosade loomine 1917–1918. 1. Eesti Polk“ I (Tln 1930), koguteos „Vabadusmonument“ I–II (Tln 1933–36; toim), artiklite, mälestuste ja dokumentide kogumik „Eesti rahvusväeosade album“ I–III (Tln 1935–38; toim), mälestused 1917–18 kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt“ (Tln 1927).

A: EAT; EE; EVK; SBL; EBL tk; AA3; EÜS3; Salo; EOS1; ETeadBL; EVRK; *Postimees* 28.9.1938: 7; *Rahvaleht* 28.9.1938: 8; A. Adson. *Väikelinna moosekant*. 166, 258–259, 280 (Tln 2010 [Vadstena 1946]); *Oskar Kurvits*. (Põlva 1998); *Koit* 5.9.1998: 6; *Võrumaa Teataja*. *Viruskundra* 15.9.1998: 4; *Minevikumälestusi*. II: 14–21 (Põlva 2000); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 75, 77–78, 81–82, 86 (Trt 2014); EAA.2100.1.6412.

Kuslap, Juhan August Eduardi p (11.6./29.5.1910 Laiuse vald, Tartumaa – 6.9.1990 Stockholm), filmidokumentalist. Kooliõpetaja poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumi 1922–28, TÜs usuteadust 1928–29, agronoomiat 1932–33 ja õigusteadust 1933–35 (ei lõpetanud ühtki eriala). Sõjaväeteenistuses 1929–30. Ühendatud Põllumeeste Erakonna asjaajaja 1933–34. Saksa okupatsiooni ajal oli Ostlandfilmi kinode majavalitseja 1941–43. Kevadel-suvel 1944 tegutses Eesti Rahvuskomitee kullerina. Sept 1944 põgenes Rootsi, töötas Filmlabori tehnilise töötajana 1946–65.

Eesti Kultuurfilmi kroonikafilmi autor 1934–40 (režissöör, produtsent, operaator, helindaja, diktor jne), põhitööks Eesti nädalaringvaate tegemine, mida näidati Tln ja Trt kinodes. Täiendas end filmi alal Berliinis UFA studios, Pariisis Pathé studios, Soomes jm. 1941 töötas Kinokroonika Eesti Studios, tehes filmikroonikat „Nõukogude Eesti“ ja dokumentaalfilme. Saksa okupatsiooni ajal töötas Ostlandfilmi filmikorrespondendina Tln-s 1942–43.

A: *Põhjala*. 46–47; AA3; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 185, 190 (Stockholm 1956); *Teater. Muusika. Kino* 8/1989: 2–7; *Eesti Päevaleht* 28.9.1990: 6; *Tuna* 1/1999: 144, 2/1999: 132–133; H. Salm. *Viie luure agent*. 273 (Tln 2007); *Eesti Ekspress. TV Ekspress* 24.7.2008: 2–3; EAA.2100.1.6496; ERA.495.7.2311.

Kutsar, Eleonore → Aaslava, Eleonore

Kuum, Aleksander Ka(a)rli poeg (21./9.9.1899 Pala küla, Virumaa – 12.2.1989 Tln), vaimulik. Talurentniku, hilisema metodisti jutlustaja poeg. Õppis Tapa linnakoolis 1911–14, metodisti jutlustajate seminaris Frankfurdis (Maini ääres) 1922–24 (teistel andmetel 1921–23). Raudteeametnik Tapal 1914–18, Petrogradis, Jamburgis (Kingissepp) ja Gatšinas 1918–19. Võttis mobiliseerituna osa Vene kodusõjast 1919 (Punaarmees, sai haavata). Opterus Eestisse 1920. Metodisti jutlustaja Tapal 1924–26, presbüter Trt-s 1926–38 ja Tln-s 1938–52. Aktiivne ühiskonnategelane, Eesti Karskusliidu esimees 1933–40, Trt linnavolinik 1927–38. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 27.5.1952, mõisteti 25 aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§58-10, süüks nõukogudevastaste artiklite avaldamine ajakirjas *Kristlik Kaitsja*, nõukogudevastane propaganda Saksa okupatsiooni ajal ja Nõukogude ajal). Kandis karistust Irkutski oblastis Taišetis, 1955 vähendati karistusaega kümnele aastale, vabanes amnestiaga 22.6.1956. Presbüter Tln-s 1956–..., Eesti Metodisti Kiriku superintendent 1962–75 ja 1978–79.

Tartus elades (1926–38) oli kirjastuse Kristlik Kaitsja juhataja. Metodistliku kuukirja *Kristlik Kaitsja* (Trt) toimetuse liige 1927, vastutav ja peatoimetaja 1933–40. Trt metodisti koguduse kuulehe *Kaastööline* (Trt) väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1930–40). Kristliku

lasteajakirja *Väikesed Tähed* vastutav toimetaja 1929–40, kuukirja *Väikeste Päike* asutaja, väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1935–40). Pühapäevakooli õpetajate ajakirja *Nõuandja* väljaandja ja vastutav toimetaja 1939–40 (3 nr jooksul).

T: „Palves palutud, usus omatud“ (Trt 1931), brošüür „Kohus alkoholi üle“ (Trt 1939); luulekogu „Minu Patmos“ (Stockholm 197?).

A: EAT; OkM; *Postimees* 18.9.1936: 7, 4.6.1938: 8; *Kodumaa* 15.2.1989: 7; *100 aastat karskusliikumist Eestis*. 47 (Tln 1989); R. Saard. *Eesti kirikute esivaimulikkond 1165–2006 = Principes sacerdotum ecclesiae Estoniae*. 61 (Tln 2006); *Eesti ristikangelasi*. 6, 32–43 (Tln 2006); EAA.2111.1.8397; ERA.1.7.549; ERA.1.7.634; ERA.1.7.1400; ERA.28.2.7295; ERAF.129SM.1.11262; ERAF.7SM.1.6435; ERA.R-1989.2k.47.

Kuus, Jüri → Kuhs, Georg

Kuusberg-Kullend, Ulrich Peeter Aleksandri p (sünd Kuusberg; 26.2.1908 – ?.9.1941 Kuressaare), ametnik. Õppis Saaremaa ühisgümnaasiumis 192... Teenis sõjaväes 1929–30. Pärast isa surma 1933 sai tema asemel Haeska vanadekodu juhatajaks, töötas selles ametis vähemalt kuni 5.1941. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt suvel 1941, tapeti massimõrvas Kuressaare lossipargis.

Ajalehe *Põhjala* üks asutajaid ja kaasväljaandja (Narva 1930–31; ilmus 47 nr). Kohaliku ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) vastutav ja tegevtoimetaja 11.1932–10.1933 ning sama kirjastuse ajalehe *Alutaguse Teataja* (Jõhvi) vastutav ja tegevtoimetaja 2.1933 (paari nr jooksul). Kohaliku ajalehe *Meie Maa* (Kuressaare) tegevtoimetaja 6.1936–2.1937. Avaldas luulet almanahhis „Aksioon“ III (Tln 1929).

A: OkM; *Meie Maa* 5.4.1939: 3, 27.9.1941: 4, 19.9.1942: 6; *Postimees* 10.10.1941: 1; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. V: 148–149 (Stockholm 1957); *Keel ja Kirjandus* 7/1965: 419; T. Pöld. *Märgitud mees*. 135 (Tln 2000); *Kesknädal* 22.9.2004: 9; *Oma Saar* 28.9.2007: 10, 5.10.2007: 10; ERA.1.7.945; ERA.1.7.947; ERA.70.2.57; ERA.2013.1.1234; ERA.4296.1.508; ERA.r-1016.1.205.

Kuusik, Karl Augusti p (hiljem USAs ka Charles Kusik; 17.10.1900 Jamburg [Kingissepp], Peterburi kubermang – 3.3.1992 Oak Ridge, TN, USA), diplomaat, ametnik. Sepa (hilisema baptisti jutlustaja) poeg. Õppis Jamburgi kaubanduskoolis 1914–18, Narva kaubanduskoolis 1918, Westholmi gümnaasiumis 1919–20, Tln tehnikumis 1920–21, New York City College'is 1921–23, New York University's 1924–26, MA (administratiivõiguse ja välisteenistuse alal); New Yorgi Columbia ülikooli doktoriõppes majandusteadust 1928–32 (ei lõpetanud). Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919. Sügisel 1921 emigreerus koos vanematega Ameerikasse. Töötas suhkruvabrikus, firmas Western Electric Company kuni 1923. Seejärel oli ametnik, konsulaarsekretär, asekonsul New Yorgi Eesti konsulaadis 1923–33, konsuli kt ja konsul 1933–39; Eesti välisministeeriumi pressi- ja infoosakonna sekretär 8.1939–8.1940. Pärast Nõukogude okupatsiooni algust pääses 1941 tagasi Ameerikasse tänu abikaasa USA kodakondsusele. Pidas Richmonds (MA) kanafarmi kuni 1950. aastateni. Seejärel töötas linnaplaneerimise alal: oli Richmondi planeerimiskomisjoni juhataja 1954–80, Pittsfieldi linnaplaneerimisosakonna nõunik 1968–71, nõunik Berkshire Regional Planning Commissioni juures 1970–82. Osales aktiivselt väliseesti seltside töös.

Nädalalehe *Ameerika Eestlane* üks asutajaid ja toimetuse liige (New York 1925, ilmus 28 nr). Selle lehe talituses töötas ka tema abikaasa **Mary Jaakson-Kuusik** (1903–1989). Oli kuukirja *Meie Tee* (New York) üks asutajaid 1931 ja toimetuse liige esimestel ilmumisaastatel, hiljem kaastöötaja. Ajakirja *Välis-Eesti Almanak > Välis-Eesti* kaastöötaja 1930. aastatel.

T: mälestused Eestist põgenemisest 1940 ilmusid ajalehes *Vaba Eestlane* 1980; isikuarhiiv

asub IHRCs.

A: VET; *Per aspera* 3; EVT; VEPER; *Meie Tee* 7/1932: 8, 12/1938: 201, 3/1939: 39–42, 6/1939: 100, 10–11/1953: 135–136, 1–2/1960: 26–27, 1–4/1983: 31–33; *Vaba Eestlane* 9.12.1980: 1, 6, 11.12.1980: 6, 16.12.1980: 6, 18.12.1980: 10, 23.12.1980: 6, 30.12.1980: 6; *Vaba Eesti Sõna* 2.4.1992: 10, 12; ERA.1608.2.1138.

Kuusik, Mary Jaani t (–1931 Jaakson; 6.7.1903 Trt – 26.1.1989 USA). **K. Kuusiku** abikaasa. Lõpetas Tln-s keskkooli 1923, õppis New Yorgis Columbia ülikoolis inglise keelt ja kirjandust 1923–26 (ei lõpetanud). Emigreerus USAsse 1923. Töötas Eesti konsulaadis New Yorgis korrespondent-tõlgina 1926–32. Aktiivne seltsitegelane.

Töötas nädalalehe *Ameerika Eestlane* talituses (New York 1925, ilmus 28 nr).

A: VET; *Meie Tee* 3/1939: 40–41, 1–4/1983: 33; *Vaba Eesti Sõna* 16.2.1989: 12; ERA.1608.2.1138.

Kuusik, Timotheus Jüri p (ka Timofei, Timotheos; Тимофей Кузик; ps Lennula; Saare Toomas; 5.1.1863/24.12.1862 Lalli küla, Muhumaa – 14.5.1940 Tln), kooliõpetaja, literaat. Vabadike poeg, **Georg Vulto** onu. Õppis Trt (vene) õpetajate seminaris 1879–82, TÜ juures kursustel 1922–24 (omandas keskkooliõpetaja kutse). Kooliõpetaja Harjumaal Arukülas 1882–92 ja Tln koolides 1892–1932. Eesti Ajutise Maanõukogu liige 1917–19, Tln linnavolinik pikemat aega. Koorijuht, lektor, aktiivne seltsitegelane. Suri ajurabandusse.

Avaldas 1890.–1900. aastatel sõnumeid, jutte, luuletusi ja tõlkeid ajalehtedes *Olevik* (Trt), *Postimees* (Trt), *Virulane*, *Valgus*, *Uus Aeg* jt, samuti kalendrites ja albumites. Oli õigeuskliku väljaande *Uus Elu* (Valga) toimkonna liige 1926–32.

T: mitu vene keele sõnaraamatut, sh „Vene–Eesti ja Eesti–Vene sõnaraamat“ (Tln 1903; 1914), „Keeletark. Eestlastele Veneekeele õppimiseks ja pruukimiseks igapäevases elus“ (Tln 1899; 1910; 1916); mõned lasteraamatud, vaimulikud raamatud; „Mõnda meie suguvõsast“ (Tln 1997); arvukalt tõlketeoseid (eelkõige lastele) vene ja saksa keelest (I. Krõlov, A. Puškin, L. Tolstoi, W. Busch), J. Miltoni „Kadunud ja jälleleitud Paradiisi“ proosaüंबरjutustus (Tln 1895; 1901), tõlkevalimik „Äsopi valmid“ (Tln 1918; „Aisopose valmid“ Trt 1999).

A: EBL; TÕS; EAT; EE; EKBL; EKrL, EKoBL; VjV; EKL; *Muhumaa*. 604–605; SK; ISIK; *Postimees* 4.1.1938: 7; *Vaba Maa* 4.1.1938: 9; *Päevaleht* 15.5.1940: 7; *Rahvaleht* 15.5.1940: 5; *Keel ja Kirjandus* 3/1964: 176; A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 211 (Tln 1970); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 113 (Tln 1974); *Tuna* 1/2008: 141–142; *Postimees* 4.2.2008: 12.

Kuusmaa, Rudolf Jaani p (–1931 Kuuskman(n); 1.10./19.9.1888 Anija vald, Harjumaal – 20.9.1955 Tln), advokaat. Talunike poeg. Lõpetas Tln linnakooli 1906, täiendas end Tln õhtustel keskkoolikursustel 1910–14, lõpetas Tln Aleksandri gümnaasiumi 1915 (eksternina); õppis õigusteadust Petrogradi ülikoolis 1915–17 (ei lõpetanud) ja Tomski ülikoolis 1917–20. Tln-Haapsalu rahukogu kirjatöömehena ja tõlk 1906–11, abisekretär 1911–14. Siberi Eesti kontroll-opteerimiskomisjoni sekretär Omskis 1920–21. Opteerus Eestisse 1921. Advokaadiabi Tln-s 1921–27, vandeadvokaat Tln-s 1927–41. Trükikoja J. Roosileht ja Ko kaasomanik 1935–40. Aktiivne seltsitegelane, Tln linnavolinik 1929–37, Tln linnavolikogu juhataja 1936–37, NMKÜ Liidu esimees 1928–37, kaitseliitlane; sporditegelane, üks Eesti esimesi jalgpallureid 1909. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas 1941 juriskonsuldina Tln linna täitevkomitees ja .... Saksa okupatsiooni ajal oli trükikoja Roosileht ja Ko juhataja 1941–44; pärast sõda sai sellest ENSV siseasjade rahvakomissariaadi trükikoda, K. oli selle direktor 1944–45. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 2.10.1945, mõisteti kaheksaks aastaks vangi ja kolmeks aastaks asumisele (§58-10, süüks nõukogudevastaste lendlehtede ja kirjanduse levitamine); kandis karistust Vasalemma

vangilaagris. Vabanes 28.9.1953. Rehabiliteeritud 20.2.1963.

Ajalehe *Siberi Asunik* (Tomsk) vastutav toimetaja 1918 (proovir), toimetuse liige (1918–19, ilmus 52 nr). Tegi kaastööd Tln ajalehetele spordi ja kohtukroonika alal.

A: EAT; VET; SBL; EAd; OkM; *Pirita klooster*. 108 (Tln 1936); J. Kross. *Kallid kaasteelised*. I: 190–192 (Tln 2003); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 43, 48, 135 (Tln 2001); ERA.32.1.151; ERA.891.2.21180; ERAF.130SM.1.5393; TLA.1358.2.14 leht 264.

Kuusner, Hugo Jakobi p (19./7.3.1887 Pärnu – 23.3.1942 Tavda vangilaager, Sverdlovski oblast), advokaat. Linapraakeri poeg, **K. Pätsi** abikaasa onupoeg. Õppis Pärnu kroonugümnaasiumis 1901–08, õigusteadust Peterburi ülikoolis 1908–09 (ei lõpetanud) ja Kiievi Vladimiri ülikoolis 1909–12. Arreteeriti poliitilise tegevuse eest 23.12.1905, vabastati paari nädala pärast süütõendite puudumise tõttu. Advokaat J. Jaaksoni abi Riias 1912; vandeadvokaat Pärnus 1912–34. Pärnu täitevkomitee abiesimees 3.–5.1917, Pärnumaa komissar 1917, Pärnu toitluskomitee juhataja 1917, Eesti Ajutise Maanõukogu liige 1917–19. Arreteeriti bolševike poolt 29.12.1917, vabastati 20.2.1918 (simuleeris tuberkuloosi). Luges Endla teatri rõdult esmakordselt avalikult ette Eesti iseseisvusmanifesti 23.2.1918. Arreteeriti Saksa okupatsioonivõimude poolt 6.3.1918, vabastati vanglast 1.6.1918, seejärel oli koduarestis kuni 17.11.1918. Eesti Ajutise Valitsuse volinik (maakonnakomissar) Pärnumaal 11.1918–1919, Pärnu linnapea 11.1918–1919. Aktiivne ühiskonna- ja karskustegelane, Eesti Rahvaerakonna liige 1912–34, pikka aega ka erakonna Pärnu osakonna esimees; Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (Eesti Rahvaerakonna nimekirjas), Kaitseliidu liige 1925–34. Omas Pärnus raamatu- ja kirjutusmaterjalikauplust „Pärnu Postimees“ 1924–30, trükikoda „Oma“ 1925–30, lillekauplust „Mimosa“ 1927–33, aiandusäri Trt-s 1930–33. Mõisteti 1933 poolteiseks aastaks vangi (ametialane kuritegu advokaadina 1929), riigivanema otsusel 1934 vähendati karistus kahepäevaseks arestiks. Pärast süüdimõistmist astus 1934. a välja advokatuurist, tegutses edasi eraadvokaadina, oli aiandusäri omanik Pärnus 1935–40. Saatis 1936–40 **K. Pätsile** ja **K. Eenpalule** märgukirju Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamise kuupäeva muutmiseks (21. või 23.2., mitte 24.2.). Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941 (§58-4, natsionalistlik parteitegevus ja Kaitseliitu kuulumine, ettepanek surma mõista), suri eeluurimise ajal kopsupõletikku.

Gümnaasiumis õppides oli illegaalse õpilasringi Taim üks asutajaid 1904 ja ringi käsikirjalise ajakirja Taim esimene toimetaja 1904–05. Eesti Rahvaerakonna Pärnu osakonna esimehena oli päevalehe *Postimees* (Trt) kõrvallehe *Pärnu Postimees* kaasautor 1920. aastate alguses, toimetuse liige 1923–28, sh väljaandja ja vastutav toimetaja 1924–28. Anti korduvalt kohtu alla trükiseaduse rikkumise eest, ... Enamik lehenumbreid oli kaheküljelised, sisaldasid kohalikke uudiseid ja ilmselt levitati neid koos Trt-s trükitud *Postimehega*. Samuti oli ajalehe *Pärnumaa Nädal* väljaandja ja vastutav toimetaja 1926–28.

A: EAT; VET; PTB; PPG: 250; VjV; EAd; ISIK; *Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt*. I: 360–361, 363 (Tln 1927); *Postimees* 19.3.1927: 4; *Kümme esimest aastat*. 26 (Tln 1928); *Pärnu Postimees* 8.12.1928: 1; *Eesti Naine* 11/1930: 333–334; *Vaba Maa* 18.6.1933: 8; *Pärnumaa Teataja* 20.6.1933: 4; *Vaba Maa Pärnu väljaanne* 23.2.1938: 5, 7; *Eesti Kirjandus* 10/1938: 449–452, 459; M. Raud. *Sulg ja raamat*. 219–220, 230–231 (Lund 1962); J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. III: 67–68 (Tln 1991 [1969]); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 122–123 (Montreal 1982); *Pärnu Poeglaste Gümnaasium läbi aegade*. 45–47, 63, 69–84 (Toronto 1985 [1969, 1970]); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 115, 119 (Tln 1975); *Noorte Hää* 24.2.1989: 2–3; *Pärnu Postimees* 28.5.1992: 6, 23.2.1995: 5, 5.6.2007: 11, 20.2.2013: 8, 26.2.2015: 10; *Pärnu Ühisgümnaasium algusest aastani 1952*. 232–233, 734 jm (Tln 2006); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 399 (Trt 2008); A. Pajur, A. Vunk. *Rahvusriigi süünd Pärnumaal (1917–1919)*. 9–14, 38, 49–52, 66, 69, 71, 75 jm (Pärnu 2008); *KesKus* märts

2013: 38; *Iseseisvusmanifest*. 300–302 (Trt 2014); *Postimees* 23.2.2015: 12–13; E.-M. Talivee, K. Meiel, M. Niitra, P. Helme. *Just sellist Eestit*. [1918] (Tln 2018); EAA.2111.1.8420; ERA.31.6.58; ERA.32.3.1783a; ERA.32.4.436; ERA.891.2.6298; ERA.2124.3.519; ERA.2124.3.520; ERAF.129SM.1.28444.

Kuusner, Voldemar Georg Jaani p (ka Valdemar; 12.10.1885 Kohila vald, Harjumaa – 16.8.1912 (vkj) Pirita, Harjumaa), ajakirjanik, ametnik. Lõpetas Tln linnakooli 1904, õppis Tln Peetri reaalkoolis kaubandust. Seejärel töötas aasta-paar ametnikuna Tln-s. Sportlane, spordiseltsi Kalev liige. Uppus süstaõnnetuses.

Päevalehe *Postimees [Tallinna väljaanne]* toimetuse liige ja ärijuht (5.–11.1906), päevalehe *Sõna* ärijuht ja toimetuse liige (11.1906–1.1907). Seejärel päevalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja. 1910. a paiku tegutses ajalehe *Päevaleht* toimetuses, kirjutades spordisõnumeid.

A: PmA; *Päevaleht* 17.8.1912: 2, 4; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 85 (Tln 2010 [1936]); *Eesti Päevaleht* 2.6.1961: 1–2; *Väliseestlase kalender 1976*. 58 (New York 1975); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 40, 43, 47–48 (Tln 2001); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 389 (Trt 2008); *Sport & Muuseum* 1: 29, 31–32 (Trt 2012); *Maaleht* 8.11.2012: 45.

Kvita, Pjotr (Петр Иванович Квита; ps П. К.; П. Владимиров; ? – enne 1925), ametnik, ajakirjanik. Tln sõjatööstuskomitee juht. Venelaste esindaja Tln volikogu valimiskomitees kevadel 1917, algul toetas tööliste ja soldatite nõukogu täitevkomiteed. Lahkus Venemaale 10.1917.

Päevalehe *Ревельское слово* toimetaja 12.1916–10.1917, kirjutas juhtkirju.

A: *Ревельское слово* 30.1.1917: 3, 3.2.1917: 3; *Последние известия* 16.8.1925: 6; EAA.139.1.350.

Kõdar, Johannes Elmar Markuse/Marguse poeg (ka Kõddar; 21./8.8.1900 Kuressaare – 14.11.1941 Sevurallag, Sverdlovski oblast), diplomaat. Velskri poeg, **L. Kõdari** vend. Õppis Saaremaa ühisgümnaasiumi 1919, TÜs keemiat 1919–20 (ei lõpetanud) ja majandusteadust 1920–30 (vaheaegadega). Võttis osa Vabadussõjast 1919–20. Välisministeeriumi teine sekretär 1923, Eesti Berliini saatkonna sekretär 1923–24, välisministeeriumi esimene sekretär 1925–27, poliitilise osakonna bürojuhataja 1927–30, sekretär, nõunik, alaline esindaja Rahvasteliidu juures Genfis 1931–40, välisministeeriumi poliitilise büroo juhataja, väliskaubanduse osakonna direktori asetäitja 1940. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Tln polütehnilise instituudi raamatukoguhoidjana 1940–41. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 13.6.1941 kui „sotsiaalselt ohtlik element“ (süüks Eesti välisministeeriumis töötamine), suri eeluurimise ajal vangilaagris. Rehabiliteeritud 13.2.1974.

Päevalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja 1920–21, toimetuse liige 1921–23 (algul välispoliitika osakonnas, siis Tln toimetuses).

A: ÕT I: 48; EÜS3; AA3; EVT; OkM; *Postimees* 10.1.1925: 4; V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 110–113, 115–117, 294–295 jm (Trt 1999); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 397–398 (Trt 2008); T. Tamman. *August Torma – sõdur, saadik, salaagent*. 117, 122–123, 162 (Tln 2011); EAA.2100.1.6554; ERAF.130SM.1.299-1.

Kõdar, Ludvig Magnus Markuse/Marguse poeg (29./16.8.1913 Kuressaare – 14.8.1942 Lesnoi vangilaager, Kirovi oblast), ajakirjanik. Velskri poeg, **J. Kõdari** vend. Õppis Saaremaa ühisgümnaasiumis 1925–31, TÜs õigusteadust 1936–41 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Teenis sõjaväes 1933–35 (raadiotelegrafist). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV kergetööstuse rahvakomissariaadi informatsioonibüroo ametnik, kontrollosakonna sekretär 9.–11.1940; **Ü. Maramaa** väitel osales põrandaaluses

vastupanuorganisatsioonis Päästekomitee. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 13.11.1940, süüdistati Kaitseliitu kuulumises ja nõukogudevastases tegevuses, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse (§§58-2, 58-10), suri vangistuses. Rehabiteeritud 11.9.1989.

Maakonnalehe *Saaremaa Teataja* (Kuressaare) toimetuse liige 1931–33. Teabeagentuuri ETA raadiotelegrafist 1935–36, nooremtoimetaja, vanemtoimetaja 1936–9.1940. EAL liige 1937–40.

A: AA3; OkM; *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; *Sõnajalaõis*. 39 (Stockholm 1947); *Tuna* 1/2002: 88, 92; EAA.2100.1.6555; ERAF.130SM.1.8098.

Kõiv, August Jaani poeg (18./6.9.1886 Mõniste vald, Võrumaa – 5.1.1942 Taheva vald, Valgamaa), haridustegelane. Kooliõpetaja poeg, **P. Kõivu** poolvend. Õppis Valga linnakoolis 1904–06 ja samas pedagoogilistel kursustel 1906–07, Tiflisi (Tbilisi) õpetajate instituudis 1910–14, Tiflisi polütehnikumis agronoomiat 1917–18 (ei lõpetanud), TÜs täiendusõpetajate kursustel 1919–20, TÜs kaubandust 1923–24 (ei lõpetanud). Kooliõpetaja Taheval 1903–04, köster-kooliõpetaja Kaukaasias Maruha eesti asunduses 1907–10, gümnaasiumiõpetaja Tiflisis 1914–18 ja Valgas 1918–22; Valgamaa koolinõunik > koolide inspektor 1920–34 ja 1936–41, vahepeal Petserimaa koolinõunik 1934–36. Suri grippi.

Kaukaasias elades avaldas ajalehes *Peterburi Teataja* kirjeldusi Kaukaasia eestlaste elust 1908–10. Oli kohaliku ajalehe *Rajalane* (Valga) üks asutajaid ja esimene vastutav toimetaja 1919 (12 nr jooksul).

A: EAT; VET; Aule; ERBA; *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 3, 5; *Postimees* 17.9.1936: 7; A. Duvin. *Valga linna kroonikaraamat*. 54, 150, 173, 205 jm (Valga 2005); K. Lõuna (1999). Petserimaa integreerimine Eesti Vabariiki 1918–1940. 129–130 (TÜ ajaloo osakonna magistritöö, käsikiri TÜR); EAA.2100.1.6563; ERA.1108.12.126; ERA.4441.3.284.

Kõiv, Arnold Jakobi poeg (Арнольд Кейв; ps Aka Purs; 3.12./20.11.1901 Engküla/Änkküla, Tartumaa – 13.5.1963 Palamuse, Jõgeva rajoon), politseinik, literaat, tõlkija. Talunike poeg. Lõpetas kihelkonnakooli. Tartu konstaabel. Kaitseliidu liige 1939–40, Omakaitse liige 1941–44. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 10.4.1951, mõisteti 25 aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§ 58-1a), kandis karistust Mordva ANSVs ja Komi ANSVs; vabanes 4.9.1956.

Alustas ajakirjanduslikku tegevust 1910. aastatel, ajalehes *Olevik* (Trt) ilmus 1913. a tema luuletõlkeid ning ajakirjas *Odamees* (Trt 1919) luuletusi. Toimetas kakskeelset ajalehte *Petserlane* = *Печерянин* 11.–12.1920, avaldas seal venekeelseid luuletusi. Oli lühiajaliselt vastutav toimetaja paaris väikses ajalehes: kakskeelne ajaleht *Petseri Teataja* = *Печерский вестник* 10.1921–1.1922 (29 nr jooksul), Töörahva Liidu ajaleht *Tööliit* 1923 (3 nr jooksul). Avaldas kirjutisi päevalehes *Postimees* (Trt) 1920–21, ajakirjades *Kodu* 1925–32, *Sõdur* 1925 jm.

T: romaan “Wiktor Kingissepp. Põrandaalune diktaator” (Tln 1923–24), rida näidendeid; seiklusromaanide tõlked (1926–39), sh A. Dumas’ “Krahv Monte-Kristo” (Tln 1936–37).

A: Sikk. 217; ISIK; OkM; *Maaleht* 22.3.2010: 26–27; H. Tiikmaa (1990). Perekonnaajakirjad „Eesti Kodu” ja „Kodu”. 50 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); K. Nurka (2010). Perekonnanimede panek Petserimaal ja Narva-tagustes valdades 1921.–1923. aastal. 13 jm (TÜ uusima ajaloo õppetooli bakalaureusetöö; käsikiri TÜ ..., kättesaadav ka digitaalselt EKI Nimeseltsi koduleheküljelt); EAA.1261.1.621; EAA.2111.1.3874; ERA.13.1.23; ERAF.129SM.1.3677.

Kõiv, Arnold Friedrich Peetri p (16./3.7.1898–?). **P. Kõivu** poeg. Eesti Isamaalaste Ühingu sekretär.

Eesti Isamaalaste Ühingu nädalalehe *Kalevlane* esimene vastutav ja tegevtoimetaja 1933 (11

nr jooksul).
A: ERA.1.7.559.

Kõiv, Leo Johani p (16./3.11.1906 Treimani, Pärnumaa – ?). Vallasekretäri poeg, **J. Treufeldti** naisevend. Õppis Saarde kõrgemas algkoolis, Pärnu Kooliseltsi keskkooli õhtukursustel ja Tln kolledžis.

Kohaliku ajalehe *Meie Maa* (Kuressaare) toimetuse liige 1932–....., pärast **J. Vormsi** surma vastutav toimetaja 12.1936–5.1937; peamiselt tegutses korrektorina, tõlkis ka jutunurka romaane ja kirjutas sõnumeid.

T: romaan „Tõllu lapsed“ (*Meie Maa* 11.1933–3.1934; *Saarte Hääl* 2.–6.2011).

A: SKTA; Sikk; *Meie Maa* 19.4.1934: 1, 2, 5.4.1939: 3; M. Alas (2012). Aastatel 1918–1940 Saaremaa ajalehtedes ilmunud jutulisad. 25 (TÜ Viljandi kultuuriakadeemia lõputöö; käsikiri D-Space'is); ERA.1.7.749.

Kõiv, Peeter Friedrich Jaani p (15./3.12.1866 Vana-Nursi vald, Võrumaa – 1942), kooliõpetaja. Kooliõpetaja poeg, **August Kõivu** poolvend, **Arnold Kõivu** (1898–?) isa, **E. Piirisilla** äi. Lõpetas Trt vallakooliõpetajate (Hollmanni) seminari 1887. Kooliõpetaja Antslas 1887–88, Rõuges 1888–90, Räpinas 1890–96; vallakirjutaja Rasinal 1896–99; kooliõpetaja Kiidjärvel 1899–1903 ja koolijuhataja Kaukaasias Kubani maakonnas Sorikülas 1903–06, vallakirjutaja Peterburi kubermangus 1907–09; kooliõpetaja Vastseliinas 1909–14 ja Brjanskis 1915–16, koolijuhataja Petserimaal Dubrovka algkoolis 1916–19 ja Väike-Veerksu algkoolis 1919–30. Seejärel elas pensionärina Võõpsus.

Alates 1890. aastate algusest tegi vähemalt paarikümne aasta jooksul järjekindlalt kaastööd ajalehtedele *Postimees* (Trt), *Olevik* (Trt), *Eesti Postimees* (Trt, Tln), *Teataja*, ajakirjadele *Laulu ja mängu leht* (Trt), *Rahva Lõbu-leht* (Trt), *Põllumees* (Trt) jt, hiljem ajalehele *Lõuna-Eesti* (Valga). Avaldas artikleid, jutte ja luuletusi, olukirjeldusi Kaukaasiast ja Petserimaast, nt „Kirjad Kaukaasiast“ (*Olevik* 19.8.–2.9.1905).

T: luulekogumik „Eesti nooremate luuletajate album“ (Trt 1896; koost ja kaasautor), jutt „Kuis Kärekülä seto Pihkvah jesätse kassi prohvusõ peräst parki saasõ“ (Trt 1902); O. Vateri seiklusromaan „Prints Valdemar“ (Tln 1940; tõlk).

A: PmA; EAT; Sikk. 55; Aule; ISIK; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 26 (Tln 1923); *Keel ja Kirjandus* 3/1959: 156, 2/1967: 99; ERA.1108.10.693.

Kõiv, Rufina Jüri tütar (Ruth; 1927–36 Gras(s)mandorf; 1936– Soomuste; 28.1.1904 (ukj) Valga – .....1983), ... Ametniku tütar. Õppis Valga tütarlaste reaalgümnaasiumis 1919–23, TÜs filosoofiateaduskonnas 1923–25 (ei lõpetanud). Valga gaidide maleva üks asutajaid 1920. Abiellus sõjaväelase Ernst Grasmandorfiga, elasid Valgas, Trt-s, 1930. aastate lõpus Narvas. Küüditati 14.6.1941 Kirovi oblastisse Šurma rajooni, vabanes 4.2.1958.

Ajakirja *Eesti Skout* (Trt) toimetuse liige 1923–25.

A: AA3; OkM; A. Duvin. *Valga linna kroonikaraamat*. 59, 68, 74, 81, 166 (Valga 2005); *Looming* 5/2010: 672–675; EAA.2100.1.6575.

Kõiv, Salme Jaani t (1937–40 Kabur; 8.11./26.10.1909 Antsla alevik, Võrumaa – 29.8.2007 .....), toimetaja, korrektor-masinakirjutaja. Käsitöölise tütar. Õppis Võru tütarlastegümnaasiumis 1925–29, Moskvas ajakirjanike kursustel NLKP KK juures 1945–46, Tln-s marksismi-leninismi õhtuülikoolis 1949–52. Juhutööline (koristaja Aimplas, müüja Verioral, pakkija šokolaadivabrikutes Trt-s ja Tln-s, vabakutseline masinakirjutaja Tln-s) 1932–37, vahepeal töötü; majandusministeeriumi masinakirjutaja 1937–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV kergetööstuse rahvakomissariaadi masinakirjabüroo juhataja 9.1940–3.1941. Juulis 1941 evakueerus Baškiiriasse, töötas põllutöölisena,

õmblejana õmblusartellis Birskis, õmbleja ja riieturina Karjala-Soome vene draamateatris 1941–43. Augustis 1944 tuli tagasi Eestisse. Aastatel 1950–90 töötas kirjastustes, oli Eesti Riikliku Kirjastuse lastekirjanduse toimetaja 1950–51, seejärel masinakirjutaja; hiljem korrektor ja lepinguline masinakirjutaja kirjastustes Eesti Raamat ja Valgus, tegi masinikirjatöid Partei Ajaloo Instituudile 1967–85, kirjastuse Olion masinakirjutaja 1989–90. Alates 1927 avaldas mõned artiklid ja jutud ajalehes *Elu* (Võru), oli lehe kaastöötaja Antslas 1928–32. 1930. aastate teisel poolel kirjutas Eesti–Soome suhetest ajakirjades *Looming* (Trt) ja *Suomalainen Suomi* (Helsingi), päevalehes *Uusi Suomi* (Helsingi) jm. 1939 avaldas novelle ajakirjades *Nädal Pildis*, *Looming* jm. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Kommunist* kirjanduslik kaastööline 3.–7.1941. Evakuatsioonis oli Moskva raadiokomitee eestikeelsete saadete toimetuse masinakirjutaja ja kirjanduslik kaastööline 9.1943–4.1944, NSVL masinaehituse rahvakomissariaadi agitatsiooni- ja propagandaosakonna juhataja 4.–8.1944. Seejärel päevalehe *Rahva Hääl* (Leningrad, Tln) kirjanduslik kaastööline 1944–....., avaldas olukirjeldusi, jutte; ajakirja *Eesti Naine* kirjanduslik kaastööline 1947–50. Avaldas novelle ja jutte ajakirjas *Looming* 1945.

T: romaan „Reet Tammiku“ (Trt 1939; Tln 2011).

A: EKrL; EKL; ISIK; *Uus Eesti* 29.10.1939: 6; B. Kangro. *Arbujad*. 93–94 (Lund 1981); *Raamat on...* IV: 200 (Tln 2005); S. Kõiv. *Reet Tammiku*. 234–238 (Tln 2011); *Elukiri* 6/2015: 126–132; ERA.969.1.1214; ERAF.287.2.93; ERAF.287.4.284.

Köll, Tõnis (18...–19...), ajakirjanik, kooliõpetaja. Lõpetas Aleksandrikooli. Tegutses kirjastajana, seejärel oli kooliõpetaja Harjumaal 1894–1928. Seejärel elas pensionärina Harjumaal Kloostri.

Pärast Aleksandrikooli lõpetamist oli viis aastat ajalehe *Valgus* toimetuse liige.

A: *Esmaspäev* 15.10.1928: 4.

Kõlli, Friedrich Tannili p (ps Pearu Orava, Priit Kajari; 9.3./24.2.1901 Päevakeste küla, Orava vald, Võrumaa – 29.6.1978 Tln), toimetaja, tõlkija. Talurentnike poeg, **K. Asti** õepoeg. Õppis Pihkva kubermangu Bõstretsovo põllutöökoolis 1914–18, Tln kõrgemas tehnikakoolis keemiat 1920–24 (ei lõpetanud). Põllutöoministeeriumi joonestaja ja maamõõtja 1920–24, sõjaväeteenistuses 1925–26, talunik Orava vallas 1926–34, raudteeametnik Orava jaamas 1934–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Orava vallavanem 7.–9.1940, juulis 1941 võitles hävituspataljoni lasena Nõukogude võimu eest. Aug 1941 evakueerus Venemaale, töötas Tšeljabinski oblastis velskrina 1941–42. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast (Nõukogude armees) 1942–44, oli polgu kroonikakirjutaja. ENSV siseasjade rahvakomissariaadi miilitsavalitsuse tõlk 1944–45, kirjastuse Ilukirjandus ja Kunst > Eesti Riiklik Kirjastus ilukirjanduse toimetaja 1945–62. Seejärel elas pensionärina Tln-s, personaalpensionär alates 1970. Suri kõrivähki.

Alates 1934 tegi kaastööd ajakirjandusele, avaldas sadakond vestet päevalehtedes *Postimees* (Trt) ja *Rahvaleht*, samuti *Päevalehe* lisades *Kratt* ning *Kunst ja Kirjandus*, ajakirjas *Tänapäev* jm, neid esitati ka Riigi Ringhäälingus. Vested rääkisid Võrumaa inimeste argielust, tavalisest ja tragikoomilisest. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli kohaliku ajalehe *Töörahva Elu* (Võru) (pea)toimetaja 9.1940–7.1941. Hiljem avaldas proosat ja tõlkeid vene keelest ajakirjas *Looming* 1945–49, mälestusi ajakirjas *Kultuur ja Elu* 1969–.....

T: kogumikud „Humoreske ja lühijutte“ (Trt 1936) ja „Meenutused naeratusena“ (Tln 1976), jutustus „Uus tee“ (Tln 1950); arvukalt tõlketeoseid vene keelest (1948–81), sh I. Turgenevilt, L. Tolstoilt.

A: EKBL; EKrL; EKL; *Looming* 1/1951: 124–128; *Saabus päev*. 282 (Tln 1960); K. Ast Rumor. *Aegade sadetus*. I–III: 197 (Tln 2010 [1963]); *Kultuur ja Elu* 8/1969: 41–43; F. Kölli. *Meenutused naeratusena*. 149–154, 173 (Tln 1976); *Edasi* 3.2.1976; *Sirp ja Vasar*

7.7.1978: 15; *Keel ja Kirjandus* 10/1978: 639–640; *Võrumaa ja võrulased*. 103 (Tln 1986); *Koit* 23.1.1990: 3, 3.2.1990: 3, 6.2.1990: 3; *Harjumaa ja harjulased*. 95 (Tln 1990); *Viruskundra* 8/1991: 6, 3/1996: 2; ERAF.5.6.265; ERA.R-16.3k.1851.

Kõpman, Johannes → Arvo, Henn

Kõpp, Johan Toomase p (ka Juhan, Johann; 9.11./28.10.1874 Holdre vald, Viljandimaa – 21.10.1970 Stockholm), vaimulik, ühiskonna- ja haridustegelane. Mõisakupja poeg. Õppis Valga linnakoolis 1890–92, Treffneri gümnaasiumis 1893–96, tegi lõpueksamid Riia Nikolai gümnaasiumis 1896 (eksternina); õppis TÜs usuteadust 1896–1906, *cand theol*; audoktor Riia ülikoolis 1929, Szegedi ülikoolis 1932 ja TÜs 1934, Debreceni ülikooli teoloogiakollegiumi auprofessor 1938. Algkooliõpetaja Varstus 1892–93, gümnaasiumiõpetaja Pärnus 1907–09; ordineeriti 19./6.9.1909, kirikuõpetaja Laiusel 1909–22, TÜ usuteaduse õppejõud 1916–39 (v.a Saksa okupatsiooni ajal 1918) ja 1941–44 (professor 1919), prorektor 1923–28, rektor 1928–37. EELK piiskop 1939–57, peapiiskop 1957–64. Aktiivne ühiskonnategelane, Trt maakonnanõukogu liige 1917–20, Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (Kristliku Rahvaerakonna nimekirjas), Riiginõukogu liige 1938–40, Trt linnavolinik 1934–36, emakeelse ülikooli üks organiseerijaid, TÜ väljaande „Acta et commentationes universitatis Tartuensis“ toimkonna juhataja 1920–33, EBL toimetuse liige 1924–29, Eesti kultuurkapitali nõukogu liige 1929–35, Kaitseliidu vanematekogu liige 1932–37, ÕES auliige 1938 jne. Sept 1944 põgenes Rootsi, juhtis ja korraldas 20 aasta jooksul EELK tööd paguluses. Elas surmani Stockholmis.

Tegi kaastööd (sõnumid, lühemad tõlketööd) ajalehtedele *Olevik* (Trt) 1891–93 ja *Postimees* (Trt) 1893, samuti ajakirjale *Linda* (Trt) 1904. Oli *Postimehe* toimetuse liige 1897–98, seejärel nelja-viie aasta vältel aktiivne kaastöötaja. Kirjutas rahvuskultuuri probleemidest, ühistegevusest, refereeris läti ajakirjandust. Avaldas ajaloolaseid uurimusi ja arvustusi kogumikes „Eesti Üliõpilaste Seltsi album“ 1899–1902 ja „Sirviluad“ 1903–06, ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt) 1912–20 ja *Ajalooline Ajakiri* (Trt) 1923–29. Oli *Eesti Kirjanduse* toimkonna liige 1917–27 ja *Ajaloolise Ajakirja* toimetuse liige 1926–29, *Usuteaduslike Ajakirja* toimetuse liige 1926–40. Kirjutas kirikuküsimustest ajalehes *Päevaleht* 1921–22, tegi kaastööd *Usuteaduslikele Ajakirjale* 1926–40, ajakirjale *Üliõpilasleht* (Trt) 1925–35. Paguluses tegi kaastööd ajalehele *Teataja > Eesti Teataja* (Stockholm) 1944–49, ajakirjadele *Kodukolle* (Stockholm) 1946 ja *Eesti Kirik* (Stockholm) 1951–64. Avaldas üle 200 artikli eesti kultuurist, haridusest ja kirikuloost.

T: uurimused „Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu I. 1870–1905“ (Trt 1925; Uppsala 1953; Trt 1995), „Meie kultuuriarengu sihtjooni“ (Trt 1935), „Laiuse kihelkonna ajalugu“ (Trt 1937; 2009), „Kirik ja rahvas“ (Stockholm 1959); vaimulikud teosed „Kirikuvalitsemisõpetus“ (Trt 1940), „Meie ristiusu õpetus. Dr. Martin Lutheri katekismuse seletustega“ (Stockholm 1949; 1958), „Väike palveraamat“ (Stockholm 1949, 4. tr 1984); memuaarid „Mälestuste radadel“ I–IV (Lund 1953–69 ja Stockholm 1987; Tln 1991); artiklikogumik „Vaimu valgusel“ (Trt 2009).

A: PmA; EBL; EE; EAT; EBL tk; EÜS1; ENE; ePL; ETeadVK; AA2; EKKE; Veem; E(N)E; EKrL; ADUT; ARUT; EAE; EKoBL; VjV; EE14; EKL; *1000 tartlast*; ETeadBL; Lään; VEV; EELK; ISIK; *Päevaleht* 15.10.1920: 4; *Postimees* 9.11.1924: 2, 8.11.1934: 3; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 153–161 (Trt 1933); *Eesti Kirjandus* 11/1934: 483–487; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 32–33 (Trt 1935); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 47, 263 jm (Trt 1938); *Tänapäev* 9-10/1939: 264; *Välis-Eesti* 5.11.1944: 3; *Jumala abiga edasi. Piiskop dr. Johan Kõpp'u 75. sünnipäevaks*. (Stockholm 1949, sisaldab bibliograafiat); *Meie Tee* 11/1949: 216–218; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 240 jm (Trt 2015 [1950]); *Eesti Kirik* 10-11/1954: 157–167, 10-11/1959: 152–158, 169–172, 10-11/1964: 141–146,

167–171, 173–175, 10/1969: 143–146, 4/1989 (Toronto): 159–161, 3/1999 (Toronto): 97–101; *Triinu* 6/1954: 5–6; *Tulimuld* 5/1954: 258–263; *Eesti kroonika 1957*. 173–174 (Stockholm 1956); A. Lüüs. *Tartus ja Rootsis*. 43–46 (Stockholm 1959); J. Aunver. *Aastate kestes*. 78–85 jm (Uppsala 1961); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. X: 55–56 jm (Stockholm 1962); *Eesti Päevaleht* 7.11.1964: 1, 3, 9.12.1969: 1–2, 23.10.1970: 1, 28.10.1970: 1–2, 29.10.1970: 1–2; *Meie Post* 10-11/1964: 1; *Mana* 1-2/1965: 75–76; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 87, 208–209 (Tln 1966); J. Aunver. *Johan Köpp*. (Uppsala 1969; sisaldab bibliograafiat); *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses*. 45: 6–10 (Toronto 1969), 46: 100–101 (Toronto 1970); *Rahvuslik Kontakt* 3/1970: 3–5; A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 236–239, 243 (Stockholm 1976); *Treffoonia 1883–1978*. 62–64 (New York 1977); *Tartu ülikooli ajalugu*. III: 37–38 jm (Tln 1982); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 346 jm (Montreal 1982); *Piinlikud lood*. II: 23 (Tln 1983); S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 166 (Toronto 1985); *Meie Elu* 2.6.1988: 5; *Fakt, sõna, pilt* XII: 25 (Trt 1989); K. Veem. *Eesti vaba rahvakirik*. 198–200 jm (Stockholm 1990); *Kleio* 8: 28 (Trt 1993), 1/1995: 54–55; H. Mäe. *Kuidas kõik teostus*. 286–288 ([Muraste] 2005 [1993]); D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 221–222 jm (Tln 2010 [1994]); *Eesti pedagoogika ja kool* XLVII: 59–66 (Tln 1995); J. Köpp. *Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu I. 1870–1905*. [sissejuhatus, pagineerimata] (Trt 1995); *Pool sajandit eestlust paguluses*. 221 (Stockholm 1995); L. Raid. *Tartu ülikooli usuteaduskond 1632–1940*. 32, 35, 134 (Trt 1995); I. Jürjo. *Pagulused ja Nõukogude Eesti*. 151, 287 (Tln 1996); *Album rectorum Universitatis Tartuenssis 1632–1997*. 133–137 (Trt 1997); *Tuna* 3/1999: 129–130, 138; *Johan Köpp 125*. (Trt 2000); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 49, 100, 265, 297–299 jm (Helsingi 2000); *Eesti Kirik* (Trt) 23.10.2002: 6; *Akadeemia* 8/2003: 1771, 8/2004: 1870; H. Palamets. *Lugusid toonasest Tartust*. 247–248 (Trt-Võru 2003); H. Kruus. *Eesti küsimus*. 242–248 jm (Trt 2005); R. Saard. *Eesti kirikute esivaimulikkond 1165–2006 = Principes sacerdotum ecclesiae Estoniae*. 51, 53 (Tln 2006); *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 659 (Tln 2006); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 114, 202, 285, 386 jm (Trt 2008); P. Rohtmets. *Rektor Johan Köpp*. (Tln 2007); R. Saard. *Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis*. 238–241 jm (Tln 2008); P. Raidla (koost). *Koidula kooli lugu*. I: 43–48 (Pärnu 2009); J. Köpp. *Vaimu valgusel*. 9–15 (Trt 2009); *Eesti Elu* 24.4.2009: 4–5; *Eesti Päevaleht* (Tln) 19.8.2010: 20; *Kultuurisillad Läänemere-äärses kultuuriruumis*. 122–123, 126–128 (Tln 2011); P. Rohtmets. *Teoloogilised voolud Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus aastatel 1917–1934*. 43–50, 143–145 jm (Trt 2012); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 328 (Tln 2014); *Eesti Kirik* 3.12.2014: 9; M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 163–167 (Tln 2017); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 575 jm (Trt 2018).

Köpp, Veera Pauli t (sünd Vera Luksep(p); 2.8.1891 Nüpli, Tartumaa – 7.5.1988 Hackensack, NJ, USA), koduperenaine, toimetaja. Alghariduse sai Otepääl, tegi koduõpetajanna eksami Trt Aleksandri gümnaasiumis 1914, TÜ filosoofiateaduskonna vabakuulaja 1923. Töötas kooliõpetajana Viljandimaal Kõos. Abiellus põllumajandusteadlase ja TÜ Maarjamõisa majandi valitseja Peeter Kõpuga ning elas alates 1923 Trt-s, oli TÜ Maarjamõisa majandi perenaine. 1920. aastate algul esines ooperites, hiljem oli Miina Härma laulukoori solist. Sügisel 1944 põgenes koos perega Saksamaale, elas Geislingeni põgenikelaagris. 1950 emigreerus USAsse, elas Chicagos ja töötas majapidajana kuni abikaasa surmani 1960, seejärel asus elama tütre juurde Hackensacki.

Akadeemilise põllumajandusseltsi naisteajakirja *Taluperenaine* > *Maanaine* (Trt) vastutav toimetaja 1928–40, peatoimetaja 1938–40, samuti ajakirja lastelisa *Laste Maailm* vastutav toimetaja (1930–41). K. avaldas eelkõige aiandus- ja majapidamisalaseid artikleid. *Taluperenaise* algataja ja programmi väljatöötaja oli K. abikaasa P. Köpp (akadeemilise

põllumajandusseltsi esimees, TÜ agronoomiaprofessor). Ajakiri oli eelkõige praktilise suunitlusega, eesmärgiks edendada eesti kodumajandust ja talukultuuri. Õpetati perenaisele kõike talumajapidamises vajalikku: anti juhiseid aiasaaduste kasvatamiseks, säilitamiseks ja kasutamiseks, tervishoiuks ja lastekasvatuseks, kodulindude kasvatamiseks, õpetati etiketti, avaldati toiduretsepte, käsitöö- ja kodukaunistusjuhiseid jms. Samuti tutvustati maanaiste seltsielu Eestis ja välismaal. *Taluperenaine* oli kuni *Mareti* asutamiseni (1935) populaarseim naisteajakiri Eestis (tiraaž algul 20 000, hiljem 25 000).

A: EABL; Valgamaa ISIK; VEPER; *Vaba Eesti Sõna* 19.5.1988: 12; *Sirp ja Vasar* 9.9.1988: 8; *Reede* 15.9.1989: 8, 22.9.1989: 8; *Maakodu* 7/1993: 27, 8/1993: 26, 11/1993: 30, 7/1994: 30, 11/1994: 27; F. Kool. *DP Kroonika*. 278 (Lakewood 1999); *Peatükke*. 175 (Trt 2000); E. Susi. *Sada säravat tähte*. 25, 106–107 (Haapsalu 2010); EAA.2100.1.6618.

Kõpp, Voldemar Jaani ja Mari Kukke poeg (10.11./28.10.1909 Kärstna vald, Viljandimaa – .... Viljandi), talunik. Õppis Viljandi maakonna poeglaste gümnaasiumis 1925–30. Teenis sõjaväes 1930–31, sh lõpetas sõjakooli aspirantide klassi 1931. Seejärel oli talunik Holstre vallas. Saksa okupatsiooni lõpul oli Viljandi raehärra 1944. Pärast sõda oli kaheksa aastat metsavend, legaliseerus ja elas surmani Viljandis.

Maakonnalehe *Oma Maa* (Viljandi) toimetuse liige 1934–40, sh vastutav toimetaja 1937–40.

A: OA; *Sakala* 7.1.1944: 3; *Sakala kalender 1991*. 37 (Tln 1991); ERA.1.7.882; ERA.495.7.2369.

Kõrge, Jüri Jaani poeg (6.12.1894 Vastseliina, Võrumaa – 10.7.1941 Ostrovi lähedal), sõjaväelane (kolonelleitnant). Õppis Kõrgemas sõjakoolis 1931–33. Võttis osa Vabadussõjast 1919–20 (Tln kuulipildurite roodus) ja II maailmasõjast (Nõukogude armees). Teenis Sõjaväe ühendatud õppeasutuses 1924–34, kaitseväge staabis 1934–36, oli Trt kaitseringkonna staabiülem 1936–40. Langes lahingus.

Sõjandusajakirja *Sõdur* tegevtoimetaja 1934–36.

A: Salo; AuR: 496; OA; *Postimees* 2.1.1936: 6; A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 18 (Trt 1999); *Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste Toimetised* 9: 70, 105 (Trt 2008).

Kõrgvee, Eduard Georg-Eduardi p (–1937 Kõrts, ka Kõrts; 16./3.4.1911 Kõrenduse küla, Kudina vald, Tartumaa – u 1949), ajakirjanik. Kooliõpetaja poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1924–30, TÜs metsandust 1931–33 (ei lõpetanud) ja õigusteadust 1934–40 (vaheaegadega). Sõjaväeteenistuses 1930–31. Eesti Rahvaerakonna > Rahvusliku Keskerakonna Trt büroo ametnik 1932–35. Kaitseliidu liige 1932–40. Arreteeriti Saksa julgeolekupolitsei poolt 6.9.1941, oli Trt koonduslaagris 9.1941–12.1941 ja 5.1942–1.1944, vahepeal tingimisi vabastatud. Seejärel elas isatalus Luunjas, oli Omakaitse velsker 8.–9.1944.

Päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1935–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal päevalehe *Postimees* > *Tartu Kommunist* toimetuse liige, põllumajandus-majandusosakonna juhataja 7.1940–7.1941. Pärast sõda oli päevalehe *Uus Postimees* > *Postimees* (Trt) vastutav sekretär 9.1944–4.1945, päevalehe *Rahva Hääl* vastutava sekretäri asetäitja, põllumajandusosakonna juhataja, vastutava sekretäri kt 4.1945–....., Tln linnalehe *Õhtuleht* vastutav sekretär 1949. EAL liige 1937–40.

A: AA3; *Postimees* 17.6.1937: 3; ÕT XV: 75 (Tln 1937); *Edasi* 31.8.1984: 3; K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 403 (Trt 2008); Martin S. Kull. *Tartu koonduslaager. Meie ühine halb uni?* 6–27 (Trt 2010; = Martin S. Kull. *Tapva hämaruse päevaraamat*. 33–53 [Trt 2011]); EAA.1767.1.918; EAA.2100.1.6631; ERAF.1.6.6688; ERAF.130SM.1.9448 leht 27–29; ERA.R-795.5.270; Eve Õiglane-Šlik'i andmed (2015).

Kõrv, Anna Maria Heinrichi t (–1885 Keer; 31.3.1862 (vkj) Narva – ?), guvernant. Ametniku tütar, **J. Kõrvi** abikaasa. Lõpetas Narva tütarlastekooli, tegi koduõpetajanna eksami Trt gümnaasiumis 1879 (eriained saksa ja prantsuse keel). Enne abiellumist töötas kööta koduõpetajana-kasvatajana Narvas ja Peterburis senaator Tuchsi jt perekondades.

Alates 1886 avaldas tõlkejutte ja luuletusi, peamiselt ajalehes *Valgus* ja selle lisalehes, üksikuid kirjutisi ilmus ka ajalehes *Eesti Postimees* (Trt, Tln). Oli ajalehe *Valgus* teine vastutav toimetaja 1900–06.

A: *Keel ja Kirjandus* 3/1964: 174, 10/1964: 623; EKA II: 518 (Tln 1966); B. Ester-Väljaots. *Eesti esimesed fotokuningad*. 26–33, 44–45, 91 jm (Tln 2016); EAA.386.3.1007; KM EKLA 245 m 219:6.

Kõrv, Jakob Märdi p (Якоб Кевр; 3.12./21.11.1849 Kokora vald, Tartumaa – 6.9.1916 Bern, Šveits), ajakirjanik. Talurentnike poeg, **A. Kõrvi** abikaasa, **J. Parikase** äia vend. Õppis Kodavere kihelkonnakoolis, sooritas vallakooliõpetaja eksami 1868; täiendas end eratundides ning vabakuulajana TÜs 1870. aastate teisel poolel. Kooliõpetaja Haapsipeal 1868–74, Trt Eesti Põllumeeste Seltsi palgaline kirjatoimetaja 1874–81, aktiivne rahvuslik tegelane, kogus rahvaluulet. 1890. aastate alguseks oli end intriigitsemistega diskrediteerinud; oma roll oli tal ka EKMS sulgemises 1893, kust ta aasta varem välja oli heidetud. Pärast 1906 tõmbus avalikust elust tagasi, elatus oma majade üürimisest. 1912 asus elama Šveitsi. Elu lõpus vaimuhaige, suri Waldau närvikliinikus.

Nädalalehe *Sakala* (Viljandi) kaastöötaja 1880–81, abitoimetaja 1881–82 (**C. R. Jakobsoni** kõrval), vastutav toimetaja 1882–85 pärast Jakobsoni surma (leht kasutas vaid K. nime, tegelikult toimetas lehte peamiselt Rosalie Jakobson). Mais 1882 hakkas välja andma nädalalehte *Valgus* (Rakvere). Aasta lõpul viis ajalehe üle Tln-sse, kus see ilmus tema väljaandmisel ja toimetamisel kuni 1906. Lehel oli kaks lisa: kirjanduslik-populaarteaduslik „*Valguse*” lisaleht (1880–1906) ja kuukiri „*Valguse*” põlluteadusline lisaleht (1895–1906). Esialgu järgis leht *Sakalale* omast rahvuslik-radikaalset põhisuunda, kuid alates 1887 läks järjest enam kaasa venestuspoliitikaga, 1905. a revolutsiooni päevil aga lähenes baltisaksa ringkondadele. Lehetoimetajana oli K. pigem ärimees ja olupoliitik, eesti tabloidajakirjanduse alusepanija. 1880. aastate lõpus vähenes *Valguse* kaastöötajate hulk ning juhtkirjade arv ja sõnumirubriikide maht: K. täitis lehte üha rohkem tõlgitud järjejutudega (seiklus- ja röövliljutud, sentimentaalsed armastusromaanid), neid ilmus nii põhi- kui lisalehes, mõnikord viis-kuus tükki korraga. Samas ilmus *Valguses* ka nt L. Tolstoi romaan „Sõda ja rahu” (1893–98, K. tõlkes) ja mõni teinegi väärtteos. K. kirjutas rohkesti kirjandusarvustusi, sh ründas realismi ja **E. Vilde** loomingut. Esimesena eesti ajakirjanduses hakkas K. avaldama dünaamilisemaid fotosid (sajandivahetuse paiku *Valguses*), mis ajastu kontekstis mõjusid sensatsioonilistena. Enne sajandivahetust oli *Valgus* suurima tiraažiga eesti leht (8000–10 000 eksemplari). Suhted teiste eesti lehtede ja lehetoimetajatega olid vaenulikud (eriti *Postimehe* ja *Virulasega*), märksõnadeks K. salakaebused ja kohtuprotsessid teiste eesti ajalehtede vastu; mh aitas kaasa konkureeriva ajalehe *Virulane* toimetaja **J. Järve** pagendamisele Eestist 1888. Teisi agressiivselt halvustades, laimates ja rünnates serveeris K. end lugejatele ainsa tõelise rahva huvide eest seisjana. Sajandi alguses hakkas *Valguse* populaarsus vähenema, suvel 1906 müüs K. lehe **K. A. Hermannile**. K. avaldas ka aiandusalaseid artikleid ajalehtedes *Perno Postimees*, *Eesti Postimees* (Trt, Tln), ajakirjades *Zeitschrift für Gartenbau und Gartenkunst* (Neudamm [Dębno]) ja *Põllumees* (Trt). Oli päevalehe *Ревельский городской листок* toimetaja-väljaandja 1890. Võimalik, et kirjutas aastatel 1894–1900 ajalehes *Ревельские известия* ülevaaterubriiki eesti ajakirjandusest „Эстонская печать” > „Из эстонской печати” (krüptonüüm -k-).

T: mõned mugandatud ja algupärased jutustused; ilukirjandustõlked vene ja saksa keelest, sh

A. Puškini „Kapteni tütar” („Pealiku tütar” Trt 1879), N. Gogoli „Kasaka-hetman Taras Bulba” (Trt 1880, 1912); rahvajutukogu „Eesti-rahva muiste-jutud ja vanad-kõned” (Trt 1881); aianduskäsiraamatud „Tarviline õpetus Maja-aia pidamisest” (Trt 1881) ja „Lühikene Aiapidamise juhatus” (Trt 1881); „Vene–Eestikeele Sõnaraamat” (Tln 1889–96, 1897–1902).
A: ÖT I: 57; EBL; EE; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EABL; EE14; EKL; ETeadBL; ISIK; EEVA; KrS; *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht.* 53–54 (Trt 1889); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani.* 474–475 (Trt 1898); V. Reiman. *Kivid ja killud I:* 65–66 (Trt 1907); H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel.* 197–198 jm (Tln 2010 [1912]); *Eesti Kirjandus* 11/1916: 397–398, 8/1930: 353–364; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas.* 47–48 (Tln 1923); F. Tuglas. *Ado Grenzsteini lahkumine.* 50–59 jm (Trt 1926); F. Tuglas. *Eesti Kirjameeste Selts.* 240–243 jm (Tln 2009 [1932]); Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi.* 138–139 (Trt 1936); H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool.* 138 jm (Trt 1939); J. Kõpp. *Mälestuste radadel.* II: 124–125 (Tln 1991 [1954]); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil.* 275–276 (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 11/1960: 668–670, 3/1964: 174–177, 6/1965: 347–348, 7–8/1967: 407–413, 8/1967: 483–489, 6/1996: 393–398; V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus.* 188–200 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu.* 390 (Tln 1963); H. Salu. *Tuul üle mere.* 196–197, 200–204 (Stockholm 1965); EKA II: 375–377, 516–523 (Tln 1966); R. Pullat. *Tallinnast ja tallinlastest.* 87, 89 (Tln 1966); J. V. Veski. *Mälestuste raamat.* 187 (Tln 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel.* 143–144 (Tln 1974); L. Lumiste. *Eesti ajakirjanduse ajalugu.* 101–104 (Stockholm 1977); E. Jansen, J. Peegel (koost). *C. R. Jakobsoni „Sakala” ja eesti ajakirjanduse teed.* 60–61 (Tln 1979); H. Salu. *Must lagi on meie toal.* 162–164 (Lund 1980); *XI Eesti raamatuteaduse konverents.* 23–27 (Trt 1983); EAA IV: 30–47 (Trt 1984); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900.* 353–354 (Tln 1984); J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis.* 42–43 jm (Tln 1991); *Eesti ajakirjanduse...* 196–201 (Trt, Tln 1994); M. Laar. *Raamat Jakob Hurdast.* 128, 153, 161 (Trt 1995); *Peipsi piiril, Alatskivil.* 171–173 (Tartu 2000); V. Paatsi. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918).* 42 (Tln 2003); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse.* 101, 118, 195–199, 305 jm (Trt 2004); *Tuna* 3/2014: 122, 4/2014: 133; V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid.* 212 (Trt 2015); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu.* 243, 247 (Tln, Trt 2016); A. Niinemets (1980). *Ajalehe „Valgus” juhtkirjad 1882–1906* (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); E. Räpp (1982). *Ajalehe „Valgus” uudiste allikad ja temaatika 1880–1890* (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Kõvamees, Peeter → Meisel, Peeter

Kõverjalg, Johan Hansu p (ka Johannes, Juhan; 7.2./25.1.1905 Loodi vald, Viljandimaa – 6.1.1985 Paide rajoon), ... Talunike poeg, **V. Kõverjala** vend. Õppis Viljandi maakonna poeglase gümnaasiumis 1920–27, TÜs usuteadust 1927–28 (ei lõpetanud). 1930. aastatel töötas teemeistrina Järvamaal, 1930. aastate teisel poolel ja Saksa okupatsiooni ajal oli kamatööstuse juhataja Paistu vallas. Talunik Loodi külanõukogus 1945–50, lisaks tegutses kindlustusagendina 1949–50. Apr 1950 tunnistati kulakuks (kasutas võõrast tööjõudu) ja tema talu anti Tuleviku kolhoosile. Arreteeriti 29.5.1950, mõisteti maksude mittetasumise eest üheks aastaks vangi (§ 60-3), vabanes 29.5.1951.

Maakonnalehe *Järvamaa* (Paide) viimane vastutav toimetaja 1929–32, kuulus ka lehte väljaandvasse kirjastus- ja trükitööstusühingusse Järvamaa.

A: AA3; OkM; A. Kõverjalg. *Surmaväljad.* 11, 49, 66 (Trt 2006); *Järvamaa.* 2: 334 (Tln 2009); EAA.2100.1.6654; EAA.M-599.2.486; EAA.M-558.1.289; ERAF.4-K.2.4273.

Köverjalg, Voldemar Hansu p (4.8.1912 – 10.12.1984 Tln), ... **J. Köverjala** vend. Maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) toimetuse liige ja ajalehe *Päevaleht* alaline kaastöötaja Viljandis alates 1930. aastate keskpaigast. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas ajalehes *Punane Täht* (Viljandi). Oli *Sakala* toimetuse liige ka pärast II maailmasõda 194....
A: ISIK; Geni; *Päevaleht* 16.12.1935: 14; *Eilsest tänasesse*. 415–416 (Tln 1965); *Kui kõik alles tärkas*. 297 (Tln 1973); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 78 (Stockholm 1976); A. Köverjalg. *Surmaväljad*. 11–12, 15, 49 (Trt 2006).

Käbin, Abel Madise p (Käbin; 20./8.1.1899 Kohtla vald, Virumaa – 10.10.1974 Dunnville, Kanada), põllumajandustegelane. Taluperemehe poeg, **T. Käbina** poolvend, **L. Käbina** abikaasa. Õppis Narva kommerskoolis 1913–18, TÜs agronoomiat 1919–36 (ei lõpetanud). Võttis õppursõdurina osa Vabadussõjast 1918–19, sõjaväeteenistuses 1926–27. Eesti Põllumeeste Keskseksi karjakasvatuseinstruktor Tartus 1922–24, Eesti Maakarja Kasvatuse Seltsi konsulent 1925–26, Harju maavalitsuse põllumajandusinspektor 1927–32, Põllutöökoja eriteadlane 1932–35, konjunktuuriinstituudi referent 1934–35, põllutöoministeeriumi büroojuhataja 1935–36, Põllutöökoja nõuandetalituse juhataja ja koja abidirektor 1936–..., suurettvõtte Eesti Lihaekspord juhataja esimees 1937–40 ja 1941–44. Kalanduskoja liige 1936–40, Põllumeeste Keskpanga juhataja esimees. Pidas Järvamaal Ambblas Koigi talu 1940–44. Sügisel 1944 põgenes Saksamaale, elas Geislingeni põgenikelaagris jm. Märtsis 1949 emigreerus Kanadasse. Kuni 1967 juhtis puuviljafarmi Oakville’is, seejärel elas pensionärina Dunnville’is.

Kuukirja *Karjamajandus* vastutav ja tegevtoimetaja 1928–31, rahvaliku põllundusajakirja *Põllumajandus* esimene vastutav toimetaja 1932–35 ja peatoimetaja 1936–40. Maanoorte ajakirjade *Tõusev Maa* vastutav toimetaja (1933, ilmus 2 nr) ja *Tõusev Noorus* peatoimetaja 1937 (1 nr jooksul). Tegi kaastööd ka ajakirjale *Konjunktuur*. Kirjutas peamiselt põllu- ja rahvamajandusest ning poliitikast. Paguluses tegi kaastööd ajalehele *Eesti Post* (Geislingen), ajakirjale *Kauge Kodu* (Augsburg) 1947, ajalehele *Eesti Hääl* (London). Kanadas elades avaldas kommentaare nädalalehes *Vaba Eesti Sõna* (New York; pealkirja all “Ääremärkmeid”), oli ajalehe *Meie Elu* (Toronto) kolleegiumi liige, kirjutas artikleid maamajanduse teemadel.

T: käsiraamatud „Noorkarja kasvatamine“ (Tln 1926), „Lüpsja käsiraamat“ (Trt 1930), „Mida vaja põllumehel teada piimaseadusest“ (Tln 1935; kaaskoost); lühimonograafia „C. R. Jakobson kui eesti põllumeeste juht“ (Tln 1933); ajalookäsitlus „Vaim ja muld“ (Toronto 1975); isikuarhiiv asub Torontos Tartu Institute’is.

A: AA3; VEPER; *Meie Elu* 15.1.1959: 10, 25.10.1974: 10; *Rahvuslik Kontakt* 4/1969: 19; *Vaba Eestlane* 22.1.1969: 7, 22.10.1974: 5, 25.10.1974: 4; *Vaba Eesti Sõna* 17.1.1974: 7; *Eestlased Kanadas*. 285, 455 (Toronto 1975); A. Käbin. *Vaim ja muld*. 187–188 (Toronto 1975); F. Kool. *DP Kroonika*. 238, 387, 679 jm (Lakewood 1999); *Tuna* 1/2010: 135; EAA.2100.1.6657; ERA.1.3.2058; ERA.58.5.1530; ERA.1649.1.7 leht 81–86.

Käbin, Liis Märdi t (sünd Liisa Martinson; 28./15.3.1896 Puiatu vald, Viljandimaa – 14.7.1976 Hamilton, Kanada), ajakirjanik, naisliikumise tegelane. Talunike tütar, **A. Käbina** abikaasa. Õppis Petrogradi Zõblova tütarlastegümnaasiumis –1916, tegi lõpueksamid Tln Aleksandri gümnaasiumis 1917 (eksternina), õppis TÜs ajalugu 1917–18 (ei lõpetanud) ja agronoomiat 1920–24. Põllumajandusliku raamatupidamistalituse ametnik 1925–27, Eesti Maanaiste Keskseksi juhataja 1928–40, kujundas sellest Eesti suurima naisorganisatsiooni. Põgenes 1944 Saksamaale, 3.1949 emigreerus Kanadasse, elas Oakville’is, pensionärina Dunnville’is.

Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi kuukirja *Taluperenaine* (Trt) toimetuse liige (1927–40), sh peatoimetaja 1928–40. Ajakiri oli eelkõige praktilise suunitlusega, eesmärgiks luua ja

arendada eesti kodumajandust ja talukultuuri. Õpetati perenaisele kõike talumajapidamises vajalikku: anti juhiseid aiasaaduste kasvatamiseks, säilitamiseks ja kasutamiseks, tervishoiuks ja lastekasvatuseks, kodulindude kasvatamiseks, õpetati etiketti, avaldati toiduretsepte, käsitöö- ja kodukaunistusjuhiseid jms. Samuti tutvustati maanaiste seltsielu Eestis ja välismaal.

A: AA2; AA3; *Taluperenaine* 3/1940: 59; O. Viirsoo (koost). *Eesti põllumeeste poliitika. Ülevaade Eesti põllumeeste liikumisest 1917–1955*. 297 (Lund 1956); H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 150–151 (Tln 1999 [1957]); *Vaba Eestlane* 22.1.1969: 7, 25.10.1974: 4, 27.7.1976: 7; *Triinu* 72: 17 (Toronto 1976); *Sirp ja Vasar* 9.9.1988: 8; *Reede* 15.9.1989: 8, 22.9.1989: 8; *Agraarteadus* 1/1991: 93–95; *Maakodu* 7/1993: 27, 8/1993: 26, 11/1993: 30, 2/1994: 26–27, 11/1994: 27; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 80 (Tln 2010 [2002]); EAA.2100.1.8776.

Käbin, Tiido (ka Tiit; 3.4./22.3.1880 Kohtla vald, Virumaa – 13.8.1941 Kohtla küla, Virumaa), kooliõpetaja. Talurentnike poeg, **A. Käbina** poolvend. Õppis Rakvere linnakoolis; täiendas end iseõppijana, tegi algkooliõpetaja kutseeksami Narva gümnaasiumis 1905 ja kodukooliõpetaja eksami (matemaatika alal) 1907. Võttis osa Vabadussõjast 1918–19 (kooliõpetajate roodus). Mahu vallakooli juhataja 1905–07, Tarvastu kihelkonnakooli juhataja 1907–11, Narva kooliseltsi algkooli juhataja 1911–18, Narva 4. algkooli juhataja 1919–7.1940. Aktiivne kohalik seltsitegelane, Narva linnavolinik 1917 ja 1920–27, Kaitseliidu liige. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli põllutöeline. Tapeti hävituspataljoni laste poolt oma koduõues.

Ajalehe *Meie Elu* (Narva) tegevtoimetaja 1916–18, ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) üks asutajaid ja toimetuse liige, esimene tegevtoimetaja 1919–.... Hiljem tegi järjekindlalt kaastööd Narva ajalehtedele, kirjutas juhtkirju, joonealuseid, följetone.

T: „Eesti-vene sõnastik“ (Narva 1923; kaaskoost).

A: EAT; OkM; *Päevaleht* 4.4.1930: 7; *Põhja Kodu* 5.4.1930: 2; 1.4.1940: 3; *Rahvuslik Kontakt* 4/1969: 19; I. Käbin. *Eesti ajalugu arsti pilgu läbi*. 412 (Trt 1998); ERA.1108.20.126.

Käger, Jaak (ka Käger; ps J. Linnu; 5.2./23.1.1865 Tarvastu vald, Viljandimaa – 13.7.1933 Tarvastu vald, Viljandimaa), talunik. Taluperemehe poeg. Õppis Tarvastu kihelkonnakoolis 1876–80. Elas ja töötas isatalus Tarvastus, päris talu ja oli Kägara talu peremees 1895–33. Aktiivne kohalik seltsitegelane, vallakohtu esimees. Suri ajurabandusse.

Koolipoisina saatis 1870. aastate lõpus kaastööd nädalalehele *Sakala* (Viljandi). Avaldas 1880.–90. aastatel kohalikke sõnumeid, juhtkirju, luuletusi ja jutte ajalehtedes *Postimees* (Trt), *Sakala*, *Olevik* (Trt), *Valgus*, *Virmaline* jm. Oli *Oma Maa* kaastöeline.

T: kaks luulekogu (1896–97).

A: PmA; EAT; ISIK; *Eesti Kirjandus* 5-6/1915: 196–198; *Postimees* 5.2.1925: 2, 15.7.1933: 3; *Oma Maa* 5.2.1925: 2; 18.7.1933: 2; *Vaba Maa* 21.7.1933: 2; *Edasi* 14.6.1970: 2, 21.6.1970: 3, 28.6.1970: 3; L. Saul. *Aino Tamm*. 17–19 (Tln 1978); *Mulkide almanak*. 17: 46 (Trt 2007); *Vooremaa* 18.9.2010: 4.

Käis, Johannes Peetri p (26./14.12.1885 Rosma küla, Võrumaa – 29.6.1950 Põlva vald, Võrumaa), pedagoog. Kooliõpetaja poeg, **J. Hurda** sõtse pojapoeg. Õppis Võru linnakoolis 1900–03, tegi kreiskooliõpetaja kutseeksami Pihkva gümnaasiumis 1903, lõpetas Peterburi õpetajate instituudi 1904 (eksternina); Riia polütehnikumi vabakuulaja 1914–15, õppis Petrogradi ülikoolis loodusteadust 1916–18 (lõpetas eksternina). Loodusõpetuse õpetaja Lätis Limbažis, Valmieras ja Riias 1903–17 (sh evakuatsioonis Võrus 1915–17), Vologda õpetajate instituudi õppejõud 1917–19 ja rektor 1918–19; Pihkva rahvahariduse instituudi lektor ja kubermangu haridusosakonna inspektor 1919–20. Okt 1920 opteerus Eestisse.

Haridusministeeriumi riigikoolinõunik 11.1920–2.1921, Võru õpetajate seminari direktor 1921–30, Paldiski gümnaasiumi direktor 1930–31, õpetajate liidu teaduslik sekretär 1931–40, „Eesti entsüklopeedia“ toimetuse sekretär 1932–37. Kooliuuendusliikumise üks juhte, propageeris töökooli, aktiivõpet, õpilaste isetegevust ja individuaalsuse arvestamist, kooliaedade rajamist. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV hariduse rahvakomissariaadi metoodikaosakonna juhataja 1940–41. Arreteeriti Saksa okupatsioonivõimude poolt 3.8.1941, mõisteti pooleks aastaks vangi koostöö eest Nõukogude võimudega 1940–41. Kandis karistust Võru vanglas, vabanes 5.2.1942; seejärel töötas vennapoja talus Põlva lähedal, elatas end juhuslike kirja- ja tõlketöödega. Pärast sõda oli ENSV haridusministeeriumi metoodikaosakonna juhataja 1944–47, koolide inspektor 1947–50. Sunniti töölt lahkuma kui kodanlik-natsionalistlike vaadete propageerija (avaldas sõjaeelsed kooliuuendusalsed kirjutised kogumikus „Valitud tööd“ [Tln 1946]), tema teosed arvati keelatud kirjanduse hulka (kuni 1960. aastate keskpaigani). ENSV teeneline õpetaja 1945 (1950 võeti aunimetus ära). Suri südamerabandusse.

Toimetuse liige noorteajakirjades *Noorusmaa* (1926–28, toimetas „Loodusesõbra nurka“) ja *Vikerkaar* 1930–34. Nädalalehe *Õpetajate Leht* lisabülletääni *Kooliuuenduslane* (Trt) esimene väljaandja 1933–34 ja tegevtoimetaja (1933–40). Pedagoogilise büllätääni *Pedagoogiline Ühing „Võru Seminar“*. Teated asutaja ja tegevtoimetaja (1932–40, ilmus 8 nr aastas). Õpetajate liidu ajakirja *Kasvatus* tegevtoimetaja 1937–38 (**E. Murdmaa** haiguse ajal). Lisaks tegi järjepidevalt kaastööd ajakirjadele *Kasvatus* 1921–39 (sh toimetas rubriiki „Kooliuuendusnurk“ 1932), *Eesti Kool* 1935–39 ja nädalalehele *Õpetajate Leht* 1931–40. Juhuslikumalt ilmus tema artikleid hariduspoliitikast ja metoodikast, retsensioone ning reisikirju ajakirjades *Loodus* (Trt) 1922–23, *Eesti Kirjandus* (Trt) 1923–33, *Audzinātājs* (Riia) 1925, *Loodusevaatleja* (Trt, Tln) 1931, *Areng* 1933, *Kansakoulun Lehti* (Turu) 1935–37, *Opettajain Lehti* (Helsingi) 1936–38, ajalehtedes *Vaba Maa* 1920–23, *Võrumaa* (Võru) 1922, *Võru Teataja* 1924–29, *Rahva Sõna* 1933–37, *Postimees* (Trt) 1935–39, *Päevaleht* 1936–38, *Uus Eesti* 1936–39 jm. Nõukogude ajal oli pedagoogilise kuukirja *Nõukogude Kool* vastutav ja tegevtoimetaja 9.1940–6.1941, tegevtoimetaja 1945–46, toimetuskolleegiumi liige 1946–50; tegi kaastööd ka ajalehtedele *Nõukogude Õpetaja* 1940–41 ja 1945–49, *Noorte Hääl* 1945, *Õhtuleht* 1945. Kokku avaldas u 340 artiklit, retsensiooni, reisikirja.

T: arvukalt õpikud ja abiraamatuid, eelkõige loodusõpetuse alal (1926–46); metoodilised käsiraamatud „Uusi teid algõpetuses“ I–IV (Tln 1931–36; toim), „Isetegevus ja individuaalne tööviis“ (Võru 1935; Tln 1992; soome k „Uuden koulun työtäpoja“ Helsingi 1937), „Uuenduslikust koolitööst“ (Tln 1939), „E. Ö. L. Tartu Täienduskursused. Loenguid ja kokkuvõtteid“ I–II (Tln, Trt 1938–39; toim); aastaraamat „Teel töökoolile“ I–VII (Võru 1924–35; koost), metoodiliste raamatute sari „Uusi teid algõpetuses“ (Tln 1931–36, 13 käsiraamatut koos töövihikute ja -juhenditega; toim); koguteos „Võru Õpetajateseminar“ (Trt 1936), metoodiline kogumik „Valitud tööd“ (Tln 1946), „Valik Johannes Käisi töid“ (Tln 1989); artiklikogumik „Kooli-raamat“ (Trt 1996; 2004); kirjad A. Huuskosele ja E. Oissarile on hoiul Eesti Kirjandusmuuseumis (digitaalselt kättesaadavad Johannes Käisi teabevärvas <http://www.htk.tlu.ee/kais>).

A: EAT; EE; *Võru Õpetajateseminar*. 187–188 (Trt 1936); EBL tk; ENE; Jaaksoo; E(N)E; EKoBL; EE14; *Kasvatus* 7/1929: 341–342, 8/1935: 357–364; *Postimees* 24.12.1935: 8; *Nõukogude Kool* 12/1945: 566–633; *Rahva Hääl* 26.12.1945: 3; J. Käis. *Valitud tööd*. 324–335 (Tln 1946; sisaldab bibliograafiat); M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 68–69, 189–190 jm, II: 145–151, 154–156 jm (Stockholm 1965); M. Raud. *Alasi ja vasarate vahel*. 95 (Uppsala 1966); *Mehed Vabaduse Puisteelt*. 66–67 (Uppsala 1972); *Nõukogude pedagoogika ja kool* V: 8–105 (Tln 1969), XXI: 89–104 (Tln 1980), XLI: 154–155, 168–170, 174 jm (Tln 1989); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 150 (Tln 1974); *Eesti kirjanike ja kultuuritegelaste pedagoogilisi vaateid*. 73–83 (Tln 1983); *Koolile pühendatud elu*. (Tln

1985; sisaldab raamatute bibliograafiat); *Valik Johannes Käisi töid*. 3–5, 95–99 (Tln 1989); EAA VI: 155–156 (Trt 1991); *Kooliuuenduslane* 2/1991: 30–39, 3/1992: 23–30, 3/1995: 24–27, 59–65, 1/1996: 42–48, 1/2000: 14–15; K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 105 (Tln 1994); *Viruskundra* 12/1995: 2–3; *Johannes Käis 110. Võru konverentsi (13.01.1996) materjalid*. 4–14, 23–25, 37–43 (Võru, Tln 1996); J. Käis. *Kooli-raamat*. 399–402 jm (Trt 1996); *Isikus ja õppimine*. 22–26, 30 (Tln 1996); *Eesti Päevaleht* 17.12.1996: 8; *Vikerkaar* 6/1997: 87; H. Rannap (koost). *Koolinõunikud koole nõustamas*. 105, 110 (Tln 1998); *Minevikumälestusi*. 121–129 (Põlva 1998); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 82–83 jm (Tln 2001); *Haridus* 6/2000: 9–12, 3/2003: 29–31; R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 385 (Tln 2004); A. Paluteder. *Viis tuhat päeva*. 22 (Tln 2005); *Haridus muutuste ja traditsioonide keerises*. 284–297 (Trt 2005); *Eesti pedagoogika ja kool*. LVIII: 51–55 (Tln 2008); *Eesti Loodus* 6-7/2010: 62–65; D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 280 (Tln 2010); *Teachers' life-cycle from initial teacher education to experienced professional*. ATEE 2011 annual conference proceedings. 529–535 (Brüssel 2012); *Koit* 6.9.2014: 4; *Loodushoiu sajand. Eesti looduskaitse 1910–2010*. 37–38 (Tln 2014); J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 199–205 (Trt 2016); *Elukiri* 4/2017: 89; Johannes Käisi teabevärv (<http://www.htk.tlu.ee/kais>); ERR arhiiv („Aleksander Elango Johannes Käisist“ 1997); ERA.50.12.1183.

Kärje, Juhan Hansu p (Johannes Kerja; 1.12./18.11.1908 Paasvere vald, Virumaa – 14.1.1961 Pärnu), ajakirjanik, ametnik. Õppis Rakvere gümnaasiumis 1922–27, TÜ filosoofiateaduskonnas 1928 (ei lõpetanud). Pärast II maailmasõda elas Pärnus, töötas Pärnu rajooni tarbijate kooperatiivi tööstuskombinaadi tehnilise kontrolli osakonna ametnikuna 1947–60.

Ajalehe *Virulane* (Rakvere) toimetuse liige, sh vastutav ja tegevtoimetaja 2.–6.1929. Sotsialistide ajalehe *Rahva Sõna* toimetuse liige 1929–38, sh vastutav toimetaja 2.1931–9.1932. Okt 1932 karistati ühekuulise arestiga (laimava kirjutise avaldamise eest). Ajalehe *Uudisleht* toimetuse liige 1935–37. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Rahva Hääl* infoosakonna juht. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd ajalehtedele *Eesti Sõna* ja *Maa Sõna*. EAL liige 1930–33 ja 1939–40.

A: AA3; ISIK; *Virulane* 26.2.1929: 5; *Rahva Sõna* 1.3.1932: 7; *Postimees* 17.6.1932: 1, 14.10.1932: 4; *Esmaspäev* 27.10.1935: 1; *Eilsest tänasesse*. 104–105, 107–108 (Tln 1965); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. V: 169–172 (Trt 2009); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 124–125 (Trt 2016); K. Metsmaa (2013). Ajaleht „Rahva Sõna“ 1927–1938. 16–17 jm (TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi bakalaureusetöö; käsikiri TÜ ..... ja DSpace's); Pärnu maavalitsuse perekonnaseisuosakond; EAA.2100.1.4876.

Kärner, Jaan (ps Non; Sepia; 27./15.5.1891 Kirepi vald, Tartumaa – 3.4.1958 Trt), kirjanik. Taluperemehe poeg. Õppis Uderna ministeeriumikoolis 1901–06, Moskvas Šanjavski eraülikoolis ajalugu 1911–12 ja 1914. Pärast veebruarirevolutsiooni 1917 ühines vasakpoolsete sotsialistide-revolutsionääridega, oli Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee põllumajandusosakonna juhataja 1917–18, Eesti Ajutise Maanõukogu liige 1917–19, Eesti Asutava Kogu liige 1919–20. Loobus poliitilisest tegevusest 1921, elas peamiselt vabakutselise kirjanikuna Elvas 1921–36 ja Trt-s 1936–41. Nõukogude ajal töötas toimetajana kirjastuses Ilukirjandus ja Kunst (1940–41 ja 1944–46). II maailmasõja ajal oli Nõukogude tagalas (Tšeljabinskis 1941–43). ENSV teeneline kirjanik 1946. Alates 1946 vaimuhaige. Alates 1906 avaldas ajakirjanduses luulet ja artikleid, alates 1910 esines kirjanduskriitikuna (eriti viljakalt 1930. aastatel). Toimetuse liige (reatasuline) päevalehtedes *Virulane* 1910–11, *Postimees* (Trt) 1912–13, *Päevaleht* 1913–14, nädalalehes *Tallinna Kaja* 1915, kirjutas

peamiselt kirjanduskriitikat. Maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) toimetuse liige 1916–17, oli sunnitud toimetusest lahkuma vasakpoolsete vaadete tõttu. Toimetas 1917–20 esseeride ajalehti: oli ajalehe *Töö Lipp* toimetuse liige (Trt, Tln 1917, ilmus 116 nr) > *Võitlus* vastutav toimetaja (1918–19, ilmus 71 nr) > *Töörahma Võitlus* tegevtoimetaja (1919, ilmus 17 nr), samuti oli bolševistliku ajalehe *Eesti Teataja* toimetuse liige (1917–18, ilmus 62 nr), ametiühingute ajalehe *Töö Hääl* tegevtoimetaja (1919, ilmus 11 nr). 1920.–30. aastatel avaldas kirjanduskriitikat ja päevapoliitilisi arutlusi ajalehes *Päevaleht* ja kirjandusajakirjas *Looming* (Trt), aga ka päevalehtedes *Postimees* (Trt), *Vaba Sõna* (Trt), *Vaba Maa*, ajakirjades *Tarapita* (Trt), *Olion* (Trt), *Üliõpilasleht* (Trt), *Nool* (Trt). Oli kirjandusajakirja *Looming* (Trt) toimetaja 1927–29. Kohaliku ajalehe *Elva Sõna* tegevtoimetaja (1933, ilmus 2 nr); ajakirja *Tänapäev* (Trt) vastutav toimetaja 1936–38 ja tegevtoimetaja 1937. Teise maailmasõja ajal oli ajalehe *Nõukogude Informbüroo Teated* toimetuse liige 1942, ajalehe *Nõukogude Informbüroo Viimased Teated* (Tšeljabinisk) vastutav toimetaja 1943, tegi kaastööd diviisiajalehele *Punaväelane* (peamiselt luule). Pärast sõda oli ajakirja *Looming* peatoimetaja 1944–46.

T: 12 luulekogu (1913–44), kümme romaani (1923–39), neli näidendit; kriitikavalimik „Lehed tuulde” I–II (Trt 1924, 1937; Tln 1958); kolm teatriajaloolist uurimust (1922–25); ajalookäsitlus „Ärkamisaegne eesti ühiskond” (Trt 1924); mälestusteraamat „Kadunud aegade hämarusest” (Trt 1935); autobiograafiline romaan „Õõsiti kumavad linnad” (Trt 1939); tõlketeosed saksa ja vene keelest; „Valitud teosed” I–II (Tln 1961, 1965).

A: ÕT II: 98–99; EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; VjV; EE14; EKL; ETeatrBL; *Elvalasi*; Erni; ISIK; KrS; *Sakala* 23.3.1928: 8–9, 23.3.1938: 4; M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu.* 279–287 (Trt 1936); *Looming* 5–6/1941: 617–623, 5/1951: 625–629, 5/1991: 693–699; J. Remmelgas. *Tuline värav.* 47 (Tln 2004 [1955]); *Rahva Hääl* 27.1.1955: 3, 20.2.1958: 3; *Edasi* 27.5.1956: 2; *Sirp ja Vasar* 4.4.1958; *Keel ja Kirjandus* 3/1960: 141–151, 12/1962: 751–752, 7/1965: 422–431, 5/1967: 300–303; O. Rästas. *Põrandaalused.* 193 (Tln 1961); *Eesliinil.* 319, 324 (Tln 1962); M. Kalda. *Jaan Kärner kirjanduskriitikuna* (Tln 1964); *Eilsest tänasesse.* 389–391 (Tln 1965); *Kodumaa* 25.5.1966: 4–5, 30.1.1991: 6; *TRÜ toimetised.* Vihik 259: 201–272 (Trt 1970); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed.* 82–83 (Tln 1971); R. Parve. *Kiindumused.* 65–73, 114–120 (Tln 1972); A. Suur. *Elva.* 31–36 (Tln 1973); *Vaba Eesti Sõna* 16.8.1973: 3; K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel.* 117 (Tln 1974); K. Muru. *Vaateid kolmest aknast.* 40–73 (Tln 1975); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis.* 418 jm (Tln 1975); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised.* 64–65 (Tln 1980); EKA IV.1: 176–190 (Tln 1981); EKA IV.2: 408–409 (Tln 1984); J. Šumakov. *Tartu tiivustusel.* 122–127 (Tln 1985); *Vikerkaar* 3/1988: 65–69, 4/1988: 55–60; A. Roolah. *Nii see oli...* 191 jm (Tln 1990); *Aja Pulss* 23/1990: 13; *Sirp* 31.5.1991: 4; *Viruskundra* 5–6/1991: 4; *Eesti Elu* 28.6.1991: 9; *Õpetaja ja kooliajalugu.* [*Eesti pedagoogika ja kool.* XLVI:] 49–55 (Tln 1992); *Akadeemia* 3/1993: 600–609, 11/2006: 2429–2430; *Uurimusi 1920.-1930. aastate eesti kirjandusest.* 36–37 (Tln 2009); D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III.* 232 (Tln 2010 [1994]); K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940.* 44, 81–82, 129, 157–162 jm (Tln 2002); *Sakala kalender 2012.* 279–283 (Põltsamaa 2011); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu.* 384–385 (Tln, Trt 2016); *Elukiri* 2/2017: 91.

Kärp, Peep Jaani p (–1935 Karl(a)-Voldemar Kerb, 1935–40 Peep Kerb; 14.6.1913 Soomukse küla, Vohnja vald, Virumaa – 26.12.2003 ....), ... Talurentnike poeg. Õppis Kolu algkoolis 1925–27, täiendas end iseõppijana, õppis Virumaa rahvaülikoolis 1933–34, kodukeskkoolis 1935, Soomes Põhja-Savo rahvaülikoolis 1936–37. Sõjaväeteenistuses 1931–32. Töötas isatalus ja päevilisena ümbruskonna taludes 1927–36. Päevalehe *Uus Eesti* Rakvere kontori ametnik 1937–38. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Viru

maavalitsuse > maakonna täitevkomitee kantseleiametnik, asjaajaja abi, vanemstatistik, vanemtehnik 1940–41, kohaliku tööstuse osakonna juhataja 1941. Varjas end Nõukogude mobilisatsiooni eest suvel 1941. Saksa okupatsiooni algul Viru ajutise maavalitsuse ametnik, asjaajaja 1941–42. Pärast Saksa okupatsiooni varjas end metsavennana, tabati 27.11.1945, mõisteti 10 aastaks vangilaagrisse ja 5 aastaks asumisele (§58-1a, süüks Kaitseliitu kuulumine, ajakirjanikutöö Saksa okupatsiooni ajal ja enda varjamine pärast seda). Kandis karistust vangilaagrites Tln-s Mustamäel, Kemerovo ja Karaganda oblastites, viimased aastad invaliididelaagris. Vabastati haiguse tõttu 26.2.1955, asus elama Rakverre. 1960. aastate algul töötas Rakvere universaalkaupluse majatarvete ja ehitusmaterjalide osakonna juhataja-brigadirina. Arreteeriti 15.10.1964, mõisteti 2 aastaks vangilaagrisse (ENSV KrK §93-2, süüks riigivara riisumine), vabanes tingimisi 21.8.1965. Rakvere KEKi kaubatundja 1973–76, Rakvere teatri valvur 1977–88. Rakvere linnavolinik 1996–99. Keskerakonna liige 1997–2003.

Alates 1927 tegi kaastööd ajalehtedele *Virumaa Teataja* (Rakvere) ja *Maa Hääl*. Soomes õppides tegutses *Maa Hääle* erikirjasaatjana 1936–37. *Virumaa Teataja* toimetuse liige 1938–40. Saksa okupatsiooni ajal töötas taas *Virumaa Teatajas*, oli põllumajandusosakonna toimetaja 1942–43 ja peatoimetaja 1943–44, mh avaldas artiklisarja “Virumaa punased valitsejad” (7.7.–3.10.1942). Alates 1988 tegi taas kaastööd ajakirjandusele, eelkõige kohalikule ajalehele *Punane Täht* > *Viru Sõna* > *Virumaa Teataja* (Rakvere), ajakirjale *Kultuur ja Elu*, hiljem ka nädalalehele *Kesknädal*.

T: mälestusteraamatud „Piletita külmale maale“ (Tln 1991; katkendid ajakirjas *Kultuur ja Elu* 3–7/1988) ja „Kui õitsengule järgnes häving“ (Rakvere 1996), artiklikogumik ja mälestusteraamat „Virumaa kroonika 1940–1941“ (Tln 2001).

A: *Kultuur ja Elu* 3/1988: 37; P. Kärp. *Piletita külmale maale*. (Tln 1991); P. Kärp. *Kui õitsengule järgnes häving*. 12–13, 93–117 (Rakvere 1997); P. Kärp. *Virumaa kroonika 1940–1941*. 5–10, 120–121, 126–128, 152–153 (Tln 2001); *Kesknädal* 11.6.2003: 9; ERA.3138.3.853; ERA.R-2276.1.2618; ERAF.1.6.1536; ERAF.3-N.1.6168; ERAF.129SM.1.11980; ERAF.136SM.1.14113; ERA.R-280.8.1400 leht 250, 260–261, 265–266, 268–270, 311–312.

Kärsen, Ludvig Johannese p (ka Kersen; 14./1.11.1909 Kassari küla, Hiiumaa – ... Tln), ametnik. Mõisatöölise poeg. Õppis Läänemaa ühisgümnaasiumis 1927–32, TÜs õigusteadust 1933–42 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1932–33. Piirivalve Tln jaoskonna kirjutaja 1933–40. Eesti Skautide Maleva asjaajaja. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ENSV kergetööstuse rahvakomissariaadi ehituse peavalitsuse majandusjuhataja kt, asjadevalitseja, juriskonsult 1941. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast 1941–45 (Nõukogude armees). Pärast sõda oli ENSV kalatööstuse ministeeriumi turustuskontori juhataja asetäitja 1945–47, Tln 1. autobaasi insener 1948–49, plaaniosakonna juhataja 1949–.....

Ajakirja *Eesti Skaut* peatoimetaja 1936–37 ja tegevtoimetaja 1938–40.

A: AA3; *Liivika*; *Eesti skautlus viiskümmend aastat*. 82 (Hälsingborg 1962); ERAF.287.72.467; ERA.R-9.2.475.

Käspert, Johannes Jüri p (20./8.5.1886 Narva – 4.11.1937 NSVL), poliitikategelane. Töölise poeg. Lõpetas Narva ministeeriumikooli 1897. Kreenholmi vabriku valitseja kantselei jooksupoiss 1899–1902, Narva Zinovjevi metsakaupluse tööjuhataja 1902–10, kontoriametnik 1901–12. Ühines bolševikega (VSDTPga) 1912. Arreteeriti revolutsioonilise tegevuse eest 5.11.1913, vabastati 23.12.1913, mõisteti kohtus õigeks. Suvel 1914 asus elama Tln-sse, töötas haigekassas sekretärina 1914–16. Arreteeriti 26.4.1916 ja saadeti kolmeks aastaks asumisele Siberisse Turgai oblastisse, töötas seal arveametnikuna. Vabanes pärast

veebruari revolutsiooni 1917 ja tuli tagasi Tln-sse. Sügisel-talvel 1917–18 oli Tln linnaduuma liige, Eesti kubermangu täitevkomitee liige, sekretär, administratiivosakonna juhataja asetäitja. Saksa okupatsiooni algul põgenes 23.2.1918 Venemaale. Arveametnik ajalehtedes *Коммунист* (Petrograd) ja *Петроградская правда* 1918; Venemaa rahvuste rahvakomissariaadi eesti sektsiooni sekretär Moskvast 1918; Lipetski täitevkomitee siseasjade komissar 9.–10.1918. Seejärel Kommunistliku partei Eestimaa KK Venemaa büroo teenistuses mitmes ametis 1918–21, sh infosekretär, Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu asjaajaja, siseasjade valitsuse ajutine juhataja 1918–19. Tšekaa/GPU/OGPU kaastöötaja, osakonnaülema abi, osakonnaülem 1921–26 ja 1928–31, vahepeal VK(b)P KK loodebüroo eesti sektsiooni instruktor 1926–28; EKP KK välisbüroo sekretär 1931–....., kirjastuse Külvaja direktor 1936–37. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 11.8.1937, hukati. Rehabiliteeritud.

Ajalehe *Narva Uudised* tõlkija ja talituse juht (1911, ilmus 20 nr), leht jäi seisma lugejate puudusel. Bolševistliku ajalehe *Kiir > Narva Kiir > Rahvaleht > Töö Hääl > Töö Kiir* (Narva) ärijuht (6.1912–7.1914) ja väljaandja 10.–11.1913; tema peal oli lehe majandamine, trükkimise korraldamine ja talitustöö, tegutses ka toimetajana. Tegi järjepidevalt kaastööd bolševistlikule päevalehele *Правда* ja selle järglastele (Peterburi 1912–14, sulgemiste tõttu ilmus ajaleht kaheksa nime all), kirjutades Narva tööliste elust. Pärast veebruarirevolutsiooni oli bolševistliku päevalehe *Kiir > Tööline* (1917–18) ning ajalehe *Maatamees* (1917–18) ärijuht, ülesandeks lehtede majandamine, trükkimise korraldamine ja talitustöö. Bolševike võimu ajal sügisel 1917 oli lisaks trükiasjade komissar, tsenseeris ja sulges eesti ajalehti. Eesti Tööraha Kommuuni teabegentuuri ESTA ajutine juhataja 1.–5.1919. NSVLs elades oli ajakirja *Proletaarne Revolutsioon Eestis* (Leningrad) tegevtoimetaja (1926–33, ilmus 14 nr), ajalehe *Edasi* (Leningrad) vastutav toimetaja 6.–7.1931. Avaldas mälestusi-ülevaateid *Kiirtest* ajalehes *Töö Hääl* 1914, ajakirjades *Klassivõitlus* (Petrograd) 1919 ja *Proletaarne Revolutsioon Eestis* (Leningrad) 1927.

T: mälestused ajalehest *Kiir* ja selle järglastest (Narva 1912–14) ajakirjas *Klassivõitlus* (1919); mälestused 1917–18 ERAs (ERAF.247.51.199).

A: ENE, E(N)E; VjV; ISIK; *Töö Hääl* 18.1.1914: 2; *Klassivõitlus* 1-2/1919: 9; J. Depman. *Sandarmivalitsuse salakirjakogust*. 35–36 (Leningrad 1926); *Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt*. 130, 245, 247 jm (Tln 1927); *Proletaarne Revolutsioon Eestis* 2/1927: 50–52; *Nõukogude võimu eest*. 28–36 (Tln 1957); *Noorte Hääl* 7.9.1957: 2–3; *Kalender* 1962. 72–74 (Tln 1961); *Eesliinil*. 73 (Tln 1962); E. Laul. *Eesti töölisajakirjanduse ajaloost*. 85, 89, 118, 176–178, 186, 207, 243–245 jm (Tln 1962); D. Rudnev. *Leninlik „Pravda“ ja töölisliikumine Eestis*. 71–74, 85–86, 89, 107–109, 119, 123 (Tln 1962); *Revolutsiooni lipukandjad*. I: 89–92 (Tln 1962); *Keel ja Kirjandus* 5/1962: 268–274, 1/1967: 39–40, 11/1967: 673–679; E. Plotnik. *Hans Pöögelmann*. I: 262, 269 jm (Tln 1965); *Koidikul*. 127–128, 150–154, 160–162 jm (Tln 1967); R. Majak. *Tee tuli endal leida*. 128, 227–228 jm (Tln 1975); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 68 jm (Tln 1975); *Kodumaa* 19.5.1976: 3; *Küsimused ja Vastused* 9/1976: 27–28; *ETA. Kogumik materjale informatsiooniagentuuri 70. aastapäevaks*. 8, 11–12, 78–79 (Tln 1988); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 220 (Tln 1993); K. Arjakas. *Konstantin Konik*. 110, 112 (Tln 2008); H. Ojalo. *Punakütid*. 149, 152 (Tln 2014); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 84 (Trt 2014); *Juhan Kukk – iseseisvuse mõtte sõnastaja*. 90 (Tln 2015); ERAF.24.2.746; ERAF.25.2.978; ERAF.247.18.23; ERAF.247.51.196; ERAF.247.51.199; ERAF.247.55.101 leht 45–46.

Käspre, Elss Hansu t (–1927 Eliseveta Räägel; 1927–36 Elsa Käsebier; ka Eliisabet; 19./6.3.1900 Penuja, Viljandimaa – 8.7.1981 Tln), ajakirjanik, koduperenaine, ametnik. Õppis ..... , Kehtna kõrgemas kodumajanduskoolis 19..... Töötas mõnda aega Kuusiku põllutöökatsejaamas, omas koos abikaasaga asundustalu Kuusikul 1929–40. Pärast abikaasa

arreteerimist 1941 asus elama Raplasse, töötas hoiukassas ametnikuna ja tarbijate kooperatiivis raamatupidajana 1960. aastate alguseni. Seejärel elas pensionärina Tln-s.

Toimetas majandusnädalalehe *Ühistegelised Uudised* kodumajandusosa, algul oli see lehe veergudel ilmunud rubriik „Kodu osa“ 1928–36, seejärel eraldi kaasanne *Kodu ja perenaine* 1937–40. Kirjutas artikleid viljapuude, marjapõõsaste, köögiviljade ja lillede kasvatamisest, konserveerimisest, koduhooldamisest ja -kaunistamisest.

A: EÜS3: 56 (A. Käspre); EABL; *Ühistegelised Uudised* 10.12.1932: 8–9, 10.12.1937: 11–12; *Viljandimaa Muuseumi aastaraamat* 2003: 128–129; *Raplamaa Sõnumid* 11.6.2014: 18; EAA.1254.1.231 leht 48; Enn Käspre (poeg) andmed 16.4.2015; Aino Veldermanni (tütar) andmed 16.4.2015.

Käär, Leonhard Mihkli p (ka Leo K.; 27.1.1904 Kalvi vald, Virumaa – 21.12.1963(?) Union, NJ, USA), poliitikategelane. Õppis Rakvere õpetajate seminaris 1920. aastate esimesel poolel (visati koolist välja bolševistlikus organisatsioonis osalemise eest). Seejärel oli Kreenholmi vabriku töölisklubi juhataja. Riigikogu liige 1929–32 (ETP jt nimekirjas). Karistati Eesti Vabariigi vastu agiteerimise eest kolmekuulise vangistusega, põgenes NSVLi ilmselt 5.3.1930 koos **V. Kaaveriga**. Arreteeriti GPU poolt 6.3.1930, mõisteti kümneks aastaks vangi (§58-6). Andmed edasise saatuse kohta puuduvad. Geni järgi suri USAs 1963. a südamerabandusse.

ETP ajalehe *Meie Edasi > Töölised*, *Edasi* vastutav toimetaja (8.–11.1929, kokku ilmus 11 nr), mitu lehenumbrit arestiti (süüks vaenu õhutamine, riigikukutamisele üleskutsumine), leht suleti ja K. anti kohtu alla. Seejärel oli ETP ajalehe *Töölise Elu* vastutav toimetaja (12.1929–1.1930, ilmus 5 nr), ajaleht suleti. Ajakirja *Naisproletaarlane* väljaandja ja vastutav toimetaja (3.1930, ilmus 1 nr).

A: VjV; *Kaja* 7.10.1932: 5; O. Kuuli. *Ühise võitlulipu alla*. 90–92 jm (Tln 1961); *Läbi kahe sajandi*. 256–258 (Tln 1971); J. Ant. *Sõjariist kodanluse vastu*. 47, 59–60, 64, 69–72, 76 (Tln 1975); R. Lahi. *Kohtumised*. 52–59, 188 (Tln 1988); *Vaba Eesti Sõna* 10.1.2013: 3; *Eesti Ekspress* 13.4.2016: 46–47; ERA.1.7.739; ERA.70.2.238; ERA.70.2.239; ERA.70.2.27.

Käärid, Osvald Peetri p (7.12.1908 [teistel andmetel 4.12. või 12.8.1908] Haapsu küla, Saaremaa – 5.7.1942 [teistel andmetel 11.1941] Norilsk, Krasnojarski krai), talunik. Talunike poeg. Õppis Saaremaa ühisgümnaasiumis kaks aastat (õpingud jäid pooleli majandusraskuste tõttu). Töötas isatalus, vahepeal tennis sõjaväes 1928–30. Mais 1940 asutas Orissaares segakaupluse. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Orissaare telefonikeskjaamas telefoniliinide seadistajana. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1.7.1941, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse (§58-13), suri vangistuses.

Tegi 1920. aastate teisel poolel kaastööd maakonnalehele *Saaremaa* (Kuressaare), 1930. aastatel ajalehele *Saaremaa Teataja* (Kuressaare).

A: SKTA; OkM; Geni; *Meie Maa* 30.4.2009: 8; ERA.891.2.30328.

Köhler, Johann (ka Johan; eesti trükistes Köler; 14./4.5.1662 Riia – 12./1.11.1736 Tln), trükkal. **A. Simoni** väimees, **C. Brendekeni** väimees. Esimene Narva trükkal 1695–1704 (kuni Narva vallutamiseni Vene vägede poolt), avaldades ligi 40 trükist. Tsaari ja kindralkuberneri korralduse kohaselt asus 1705 koos trükikojaga ümber Moskvasse, sealse tegevuse kohta andmed puuduvad. 1716 päris A. Simoni väimehena Tln trükikoja (tollal ainus trükikoda Eestis) ja sai rae palvel loa Tln-sse asuda, oli Tln linna- ja Tln gümnaasiumi trükkal kuni surmani 1736. Trükkis peamiselt ametlikke publikatsioone ja eraisikute juhutrukiseid, aga ka Uue Testamendi teise trüki (1729).

Trükkis ajalehte *Narvische Post-Zeitung*, mis ilmus oletatavasti 1701–02 ja oli arvatavasti nädalaleht (säilinud on 23.4.1702 ilmunud lehenumber). *Narvische Post-Zeitung* oli kolmas

(teistel andmetel neljas) Eestis ilmunud ajaleht. Välispoliitilisi teateid trükkis leht ümber teistest Balti ja Euroopa ajalehtedest, lisaks sai infot ilmselt ka Ingerimaa kindralkuberneri kantseleist. Tln trükkalina pani aluse pidevalt ilmuvatele saksa- ja eestikeelsetele kalendrisarjadele: kirjastas kalendrisarja „Ehst-Liefländischer Allmanach“ (1718–36) ja esimest eestikeelset kalendrisarja „Eesti-Ma Rahva Kalender“, mis hakkas ilmuma ilmselt 1720. aastate algul (vanim säilinud kalender on 1732. a kohta). Saksakeelses kalendrilisas ilmus õpetliku sisuga artikleid ja eelmiste aastate poliitiliste sündmustega seotud dokumente. Eestikeelses kalendrilisas ilmus peamiselt Vana Testamendi lugusid.

A: EE; EBL tk; DBBL: 461; EKBL; EKrL; EE14; EKL; Ericus; *Alutaguse Elu* 5.3.1932: 2; F. Puksov. *Eesti raamatu arengulugu*. 54, 63–64 (Tln 1933); *Vana Tallinn* IV: 5–6 (Tln 1939); *Keel ja Kirjandus* 2/1961: 102, 5/1984: 293, 296, 11/1984: 689, 1/1985: 45–47, 10/1986: 617–618, 620–621, 2/1993: 75, 1/1996: 38; F. Puksoo. *Raamat ja tema sõbrad*. 180 (Tln 1973); H. Treumann. *Vanemast raamatukultuuriloost*. 66 jm (Tln 1977); *Zeitschrift für Ostforschung* 4/1977: 658; *Eesti raamat 1525–1975*. 51, 67–68 (Tln 1978); *Kirjanduse tõe poole*. 8–9 (Tln 1988); *Eesti ajakirjanduse...* 270 (Trt, Tln 1994); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 10–12 (Tln 2000); *Eesti vanimad raamatud Tallinnas*. 101, 191–192, 208–209 jm (Tln 2000); T. Reimo. *Raamatukultuur Tallinnas 18. sajandi teisel poolel*. 52–53, 60, 120, 129 (Tln 2001); *Buch und Bildung im Baltikum: Festschrift für Paul Kaegbein zum 80. Geburtstag*. 123–151 (sisaldab bibliograafiat) (Münster 2005); *Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil*. II: 336–363 (Trt 2006); *Tuna* 4/2006: 142.

Köhnberg, P. (Konberg, Könberg, Ke(h)nberg; .....). Tegutses Sinise Risti Seltsis, mis tegeles evangeelse karskusliikumisega.

Evangeelse karskuskuukirja *Taeva Poole* väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1911–16). Ajakiri avaldas põhiliselt tõlkelugusid. Väljaannet finantseeris Ropka mõisaproua Eva von Brasch (1859–?), see jäi seisma I maailmasõjast tingitud majandusliku kitsikuse tõttu.

A: *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat VIII*: 63–64 (Trt 1916).

Köler, Johann Peeti p (ka Köhler, Koeler; Иван Петрович Келер; 8.3./25.2.1826 Vastemõisa vald, Viljandimaa – 22./10.4.1899 Peterburi), kunstnik. Talurentnike poeg. Õppis Viljandi elementaar- ja kreiskoolis 1835–37, õppis Peterburi kunstiakadeemias joonistamist ja maalikunsti 1848–55, täiendas end Euroopas 1857–62; Peterburi kunstiakadeemia akadeemik 1861. Omandas maalrikutse Võnnus (Cēsis) Faberi töökojas 1839–46, töötas Peterburis sildimaaler Goelitzi töökojas 1846–48. Alates 1862 elas taas Peterburis, töötas õpetajana Kunstide Edendamise Seltsi koolis, oli suurvürstinna Maria Aleksandrova kunstiõpetaja 1862–74, Peterburi kunstiakadeemia õppejõud 1869–70. Viibis Viinis, Nice'is ja Pariisis 1886–89. Eesti maalikunsti üks rajajaid ja rahvusliku liikumise radikaalse suuna üks juhte, mitmete rahvuslike ürituste algataja ja toetaja Peterburis, koondas enda ümber Peterburi patriootide ringi (sh **F. N. Russow**, **C. R. Jakobson**), EKmS president 1891–93. Suri südamerabandusse.

Aitas hankida **C. R. Jakobsonil** nädalalehe *Sakala* (Viljandi) ilmumisluba 1876–77 ja taasilmumisluba 1879, kaitses lehte Peterburi valitsusringkondades kuni Jakobsoni surmani 1882. Avaldas eesti talurahva toetuseks mõned artiklid ajalehes *Golos* 1881. Lisaks *Sakalale* tegi kaastööd *Meelejahutaja* (....), *Olevik* (Trt) jm.

T: kirjad **J. Hurdale** (*Eesti Kirjandus* 1/1911); käsikirjad on hoiul Eesti Kirjandusmuuseumis.

A: *Sirvilauad 1914*. xxxiii (Trt 1913); *Sirvilauad 1916*. xxxvii (Trt 1915); EBL; EE; ENE; E(N)E; EKABL; EE14; F. Bollmann. *Prof. Johann Köler*. (Trt 1896); *Postimees* 19.2.1896: 2, 22.4.1944: 6; *Olevik* 20.2.1896: 179–180, 17.4.1899: 363–364; *Valguse Lisaleht* 10/1896: 73–74, 11/1896: 81–82; *Uus Aeg* 15.4.1899: 1; *Eesti Kirjandus* 6/1922: 191; ÕT III: 25–33 (Tln

1924); A. Vaga. *Johann Köler*. (Trt 1931); F. Tuglas. *Eesti Kirjameeste Selts*. 24–30 jm (Tln 2009 [1932]); R. Paris. *Uuem eesti kunst*. 27–32 (Trt 1935); M. Pukits. *Johann Köler. Eestluse eelpost Peterburis*. (Tln 1936); *Eesti rahvuslikud suurmehed. II*: 241–292 (Tln 1936); H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 27–29 jm (Trt 1939); *Tänapäev* 2/1939: 44–45; V. Vaga. *Eesti kunst*. 60–97 (Trt, Tln 1940–41); *Varamu* 5/1940: 476–488; *Kodukolle* 4-5/1946: 5; *Sirp ja Vasar* 10.3.1951: 4, 27.2.1976: 14; 5.3.1976: 14; 12.3.1976: 8–9; *Looming* 1/1956: 102–116; C. R. Jakobson ja tema ajastu. 183–199 (Tln 1957); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 176–188 (Tln 1958); *Meie Tee* 5-6/1954: 62, 1-2/1965: 23–25; *Kodumaa* 17/1959: 2, 3.3.1976: 5–6, 14.4.1976: 4–5, 11.5.1978: 7; H. Salu. *Talvepaleest Lubjasaarele*. (Toronto 1966, Tln 1995); E. Jansen. C. R. Jakobsoni „Sakala“. 81–83 jm (Tln 1971); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 135 (Tln 1974); J. Kross. *Kolmandad mäed*. (Tln 1975); A. Käbin. *Vaim ja muld*. 39–43 (Toronto 1975); *Väliseestlase kalender 1976*. 37–39 (New York 1975); *Keel ja Kirjandus* 3/1976: 136–147; *Kunst* 1/1976: 1–20, 39–41; *Tulimuld* 3/1976: 146–153, 4/1976: 203–208; *Eesti kunsti ajalugu I. II osa* 16–21 (Tln 1977); C. R. Jakobsoni „Sakala“ ja eesti ajakirjanduse teed. 40–42, 45–46 jm (Tln 1979); B. Enst. *Johann Köler 1826–1899*. (Tln 1980); *Kunstiteadus. Kunstikriitika*. 4: 57–68 (Tln 1981), 6: 108–120 (Tln 1986); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 414–415 jm (Montreal 1982); *Eesti maalikunstu Johann Köleri loomingu probleeme*. (Tln 1983); H. Kübar. *Matkad Koiva jõel*. 60–62 (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 354 (Tln 1984); V. Erm. *Lähtemeistrid*. 8–68, 113–123, 126–129 (Tln 1984); *Kogude teatmik. Tartu Riiklik Kunstimuseum*. 22–29, 32–33 (Trt 1985); *Sakala ja sakalased*. 95–96 (Tln 1985); *Edasi* 18.5.1985: 5; *Kunstist ja kunstielust Eestis 19. sajandil*. 38–48 jm (Tln 1988); *Eesti ajakirjanduse...* 140–141 jm (Trt, Tln 1994); *Sakala kalender 1999*. 58–60 (Viljandi 1998); *Acta Historica Tallinnensia* 3: 49 (Tln 1999); *Kodukolle* 4/2001: 76; *Kulturgeschichte der baltischen Länder in der frühen Neuzeit*. 463–480 (Tübingen 2003); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 431 (Tln 2004); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 57, 245, 254–255, 303 jm (Trt 2004); N. Angermann, W. Lenz, K. Maier (toim). *Geisteswissenschaften und Publizistik im Baltikum des 19. und frühen 20. Jahrhunderts*. 193–216 (Berlin 2011); P. Linnap. *Silmakirjad* 6. 115–122 (Trt 2012); *Elukiri* 10/2015: 90; *Sakala kalender 2017*. 156–158 (Põltsamaa 2016); V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 36 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); dokfilm „Johann Köler“ (Tallinnfilm 1975).

Körber, Carl Eduard Anton Eduard Philippi p (4.6./23.5.1802 Võnnu kirikumõis, Tartumaa – 4.5./22.4.1883 Trt), vaimulik, literaat. Vaimuliku, koduloolase poeg, C. Hehni onupoeg. Õppis Trt gümnaasiumis 1816–20, TÜs usuteadust 1820–23, tegi lõpueksamid 1834. Koduõpetaja Tarvastus 1823–25, Tuula kubermangus 1825–29 ja Turnas Härgmäe (Ērgeme) kihelkonnas Lätimaal 1831–32. Reisis Itaalias, Saksamaal ja Šveitsis 1930–31. Ordineeriti 23.2.1836. Kirikuõpetaja abi Vändras ja Kärus 1836–41, kirikuõpetaja Vändras 1841–59. Tuntud nn Palermo jutlusega (12.1845, levis rahva seas käsikirjalisena), milles astus välja vene õigeusu propaganda vastu. Emeriteerus 1859 (põhjuseks vastuolud kohalike mõisnikega) ja asus elama Trt-sse, elatas end eraõpetajana ja literaadina, võttis aktiivselt osa Õpetatud Eesti Seltsi tööst. Suri vaesuses. Eesti esimese maleseltsi asutajaliige 1866. Jätkväljaande *Leivakorvikene* (Pärnu 1847–49) kaasautor. Toimetas Lindforsi pärijate trükikoja kalendrisarja „Eesti-Maa Rahva Kalender“ lisa 1849–56 ja 1866–? ning Gresseli trükikoja kalendrisarja „Eesti-Ma Rahva Kalender“ lisa 1854–60. Avaldas neis kalendrilisades peamiselt kristlikke moraliseerivaid jutte ja valme. Avaldas oma kalendri „Waimolik tähtrammat“ (Trt 1849–50). Nädalalehe *Tallorahwa postimees* (Trt) kaasautor 1857–58 ja viimane toimetaja 1859. K. toimetas Tartus trükitavaid lehte Vändrast ja täitis selle

põhiliselt enda kirjutatud moraliseerivate juttudega ja teistest ajalehtedest refereeritud infoga. Arvas, et eesti talupoegadele on vaja eelkõige õpetlikku ajakirjandust, mitte niivõrd infot välissündmustest ja poliitikast. Tema toimetatud *Tallorahwa postimehhes* peaaegu puudusid kohalikud sõnumid, ilmus vaid 7-8 kaastööd. Ajaleht jäi tasemelt alla **J. V. Jannseni** toimetatud *Perno Postimehele* ning lõpetas ilmumise lugejate vähesuse tõttu. Oli nädalakirja *Das Inland* (Trt) kaastoimetaja 1861.

T: u 40 raamatut-brošüüri (1848–75), neist üle 20 vaimuliku teose, lisaks õpikuid ja sõnaraamatuid, sh algeline ajalooõpik „Mailma aiaramat, kus sees on, mis mailma algmisses Ma peäl on sündinud“ (Trt 1860, 4. tr 1880), esimesed eesti lasteproosaraamatud „Karjalaste luggemisse ramat“ (Trt 1849) ja „Pähkle ramat“ (Pärnu 1851; Trt 1863), rahvapärimusi ja -jutte; „Genowewa halle ello-luggo“ (Trt 1875); „Palermo jutlus“ on ilmunud ajakirjas *Eesti Kirjandus* (1/1923).

A: AA1; EBL; EE; ENE; DBBL; EKBL; ePL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; ETeadBL; BBLd; EELK; EEVA; ISIK; C. E. Napiersky. *Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland*. II (Jelgava 1850); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 379–381 (Trt 1898); *Rahva Löbu-leht* 10/1898: 225, 239–240; M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu*. II.2: 107–108 (Trt 1899); M. Kampmann. *Eesti vanem ilukirjandus*. 68, 114–119 (Trt 1908); H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 46–47 (Tln 2010 [1912]); *Eesti Kirjandus* 1/1914: 5–6, 5-6/1916: 127–128, 1/1923: 46–48; *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat* VI: 49 (Trt 1914); G. Suits. *Eesti lugemiseramat*. I: 84 (Helsingi 1916); A. Jürgenstein. *Kultuurilist ja poliitilist Nipet-Näpet...* 18–30 (Tln 1923); *Vaba Maa* 21.10.1925: 6; *Uus Eesti* 6.4.1936: 4; *Pärnumaa elu* XIII: 44 (Pärnu 1939); *Tartu Trükitööliste Ühing*. 59 (Trt 1939); *Keel ja Kirjandus* 7/1961: 404–405, 2/1963: 111, 4/1968: 203–207 jm, 6/1968: 340–344 jm, 12/1973: 731, 7/1978: 399, 3/1980: 162–168, 8/1982: 416, 4/1984: 227–228, 4/1988: 211–212, 9/1989: 428, 545, 10/1992: 593, 11/1992: 646, 5/1995: 353–354, 9/1995: 640, 6/1998: 390; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 360 (Tln 1963); EAA I: 41–48 (Trt 1966); EKA II: 22–23, 130, 189–190 jm (Tln 1966); J. Peegel. *Eesti ajakirjanduse algus*. 82 (Tln 1966); A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 184, 276, 279 jm (Tln 1966); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 180–181 (Tln 1970); *Album Livonorum*. nr 71: 20 (Lübeck 1972); *VIII Eesti raamatuteaduse konverents*. 33–38 (Trt 1977); *Nõukogude pedagoogika ja kool*. XVI: 41 (Tln 1977); EAA IV: 3–20 (Trt 1984); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 354 (Tln 1984); *Sakala kalender 1992*. 88 (Viljandi 1991); *Eesti ajakirjanduse...* 103–110 (Trt, Tln 1994); A. Vinkel. *Martin Körber. Elutee ja -töö*. 16–17, 23 jm (Tln 1994); *Postimees* 21.7.1997: 14; E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 88–90, 105–106, 119, 121 jm (Tln 2000); M. Salupere. *Postipapa. Mitmes peeglis, mitmes rollis*. 76–80 jm (Tln 2006); R. Saard. *Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis*. 41–42 (Tln 2008); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 158 (Tln, Trt 2016); M. Puhvel. *Lydia Koidula. Elu ja aeg*. 16–18 jm (Tln 2016); *Vändra hariduse lood*. I. 17–18 (Pärnu 2017).

Köstner, Nikolai Jaagu p (ps Homo oeconomicus, Prof. Simpleton; 26./14.3.1889 Tammistu mõis, Luunja vald, Tartumaa – 17.2.1959 Kairo, Egiptus), majandusteadlane, poliitikategelane. Mõisakutsari poeg, **L. Ibruse** abikaasa 1912–21. Õppis Trt reaalkoolis 1901–07, Moskva kaubandusinstituudis 1907–15, *cand rer oec.* Th. Sachse firma korrespondent Moskvast 1912–13 ja raamatupidaja, osakonnajuhataja Peterburis/Petrogradis 1913–17. Eesti kubermangu toitluskomitee statistik 5.–7.1917, Eesti maavalitsuse osakonnajuhataja 8.–10.1917, kaubandus- ja tööstusminister 11.1918–3.1919, kaubandus-, tööstus- ja teedeminister 5.–11.1919, kaubandus-tööstusminister 11.1919–4.1920, Eesti rahudelegatsiooni liige Pariisi rahukongressil 1918–20. Eesti Ajutise Maanõukogu liige 1917–19 (sh teine abiesimees 1917–18), Eesti Asutava Kogu liige 4.1919–2.1920 (ESDTP

nimekirjas). Eesti Vabariigi esindaja ja konsul USAs 1921–22, rahandusministeeriumi nõunik 1923–27 (osales 1927. a rahareformi ettevalmistamises), TÜ õppeülesannete täitja 1926–27 ja 1931–32, praktilise poliitilise ökonomia erakorraline professor 1932–35, Eesti valitsuse komissar Eesti Pangas 1928–32, Rahvasteliidu komissar Bulgaaria riigipangas 1932–40. Graafilise Ühingu Kiri kirjastuse osanik –1923. Pärast II maailmasõja algust põgenes Egiptusse, oli Egiptuse keskpanga uurimis- ja statistikaosakonna juhataja 1941–59.

Esimese eestikeelse majandusteadusliku ajakirja *Eesti Majandus* viimane vastutav toimetaja 1923–26. Ajakirjas avaldati majandusteoreetilisi käsitlusi, maailma kaubaturgude analüüse, statistikat, majandusteateid ja kroonikat. Algul ilmus väljaanne nädalikirjana, viimasel aastal kuukirjana (sagedust vähendati, kui ilmumist alustas konkureeriv ajakiri *Kaubandustööstuskoja Teataja*). Lisaks toimetajatööle oli K. *Eesti Majanduse* põhiautor, avaldas artikleid Eesti majandusstatistikast, majandus- ja rahanduspoliitikast. Kirjutas majandusartikleid ja -kommentaare ka päevalehtedele *Postimees* (Trt), *Sotsiaaldemokraat*, *Vaba Maa*, *Kaja*, *Päevaleht*, *Revaler Bote*, ajakirjadele *Kaitse kodu!*, *Tänapäev* (Trt) jm. Egiptuses elades toimetas keskpanga araabia- ja inglisekeelset bülletääni *Economic Bulletin* (Kairo), avaldas artikleid majandusteaduslikes ajakirjades *Wirtschaftsdienst* (Hamburg), *Aussenwirtschaft* (...), *L'Égypte contemporaine* (Kairo). Kirjutas majandusest ka pagulasajakirjanduses: ajalehtedes *Välis-Eesti* (Stockholm) ja *Teataja* (Stockholm), ajakirjas *Tulimuld* (Lund).

T: uurimused „Rahva arvu kasvamine Eestimaal“ (Trt 1915), „Teo-orjuse langemine ja maaproletariaadi tekkimine Liivimaal“ (Trt 1927); artiklivalimik „Jumalaga, majanduskriis“ (Trt 2014); A. Bogdanovi „Lühikene majandusteaduse õpetus“ (Trt 1907; tõlk).

A: EBL; EAT; EE; EMT; EBL tk; ENE; ETeadVK; E(N)E; VjV; EE14; ETeadBL; EVT; Lään; ISIK; VEPER; *Rõhutute Hää* 18.11.1920: 26; M. Lepp. *1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus*. 122–123 jm (Tln 2010 [1922–27]); *Postimees* 25.3.1939: 7; E. Laaman. *Eesti iseseisvuse süünd*. 51, 153–154 jm (Stockholm 1964 [1936–38]); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 144, 267–268 jm (Trt 2008 [1940]); F. Tuglas. *Noorusmälestused. Esimene välisreis*. 82–84, 103 jm (Tln 2011 [1940]); *Teataja* 28.2.1959: 2; *Meie Tee* 3-4/1959: 62; *Tulimuld* 4/1959: 310–312; A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 90 jm (Tln 2010 [1961]); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 159–161 jm (Tln 2010 [1964]); K. Ast Rumor. *Aegade sadestus*. I–III: 280, 283–284 jm (Tln 2010 [1964]); *Kleio* 2: 44–48 (Trt 1989), 3: 94 (Trt 1991); *Pool sajandit eestlust paguluses*. 220 (Stockholm 1995); *Akadeemia* 8/2003: 1774, 9: 2043–44, 8/2004: 1871; M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 220 (Trt 2011); *Eesti Majanduse Teataja* 1/2011: 23–25; N. Köstner. *Jumalaga, majanduskriis*. 345–363 (Trt 2014); *Majandusharidus ja -teadus Tartu Ülikoolis*. 92–94 (Trt 2015); *Juhan Kukk – iseseisvuse mõtte sõnastaja*. 183–184 jm (Tln 2015); *Eesti Ekspress* 4.3.2015: 45; T. Karjahärm (koost.). *1905. aasta Eestis: mälestused*. 55–62 (Tln 2016); *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence*. 415 (Tln 2016).

Küla-Nurmik, Madis (kod.n Matvei [Madis] Küla; ps Nurmik; 29./17.10.1890 Rebaski küla, Muhumaa – 1.1.1969 Tln), kooliõpetaja, kooli- ja lastekirjanik. Käsitöölise poeg. Õppis Kuressaare linnakoolis 1906–09, Rakveres pedagoogikakursustel 1911–13 ja TÜ keskkooliõpetajate suvekursustel 1919–20. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–17. Kooliõpetaja Muhumaal 1909–11, Haapsalus 1913–15 ja 1918–32. Eesti lastekirjanduse innukaim organisaator 1920.–30. aastatel, EKS koolikirjanduse toimkonna lastekirjanduse sektiooni juht 1921–24, kirjastuse Pääsuke algataja ja juht 1924–40; kirjastus avaldas sadakond lasteraamatut sarjades „Pääsukese Pildijutud“, „Laste Jututuba“, „Kooli Näitelava“ jt. Pärast II maailmasõda töötas kirjastustes peamiselt lasteraamatute ja õpikute toimetajana kuni 1950.

Alates 1906 avaldas ajakirjanduses lühiartikleid ja tõlkeid, neid ilmus ajalehtedes *Päevaleht* ja selle kaasandes *Perekonnaleht*, *Saarlane* (Kuressaare), *Hääl* (Kuressaare), *Hüüdja* jm. Ajakirja *Laste Rõõm* üks asutajaid ja esimene tegevtoimetaja 1922–33. *Laste Rõõm* oli oma aja kõige populaarsem lasteväljaanne, seal kirjutasid eesti parimad lastekirjanikud, avaldati ilukirjandustõlkeid, laste omaloomingut, rohkesti pilte, korraldati loominguvõistlusi. Oli koolinoorte kirjandusajakirja *Vikerkaar* üks asutajaid ja esimene vastutav toimetaja 1922–24, hiljem vastutav ja tegevtoimetaja 1930–34. Ajakiri vahendas jutukirjanduse maailmaklassikat, ilmus ka algupärandeid, laste omaloomingut, populaarteaduslikke kirjutisi. Oli nädalalehe *Õpilasteht* (Trt, Tln 1932–39) vastutav toimetaja 1932–39 ja tegevtoimetaja 1932–36; ajaleht oli mõeldud koolielu ja noori huvitavate sündmuste operatiivseks kajastamiseks, avaldati ka ilukirjandust ja populaarteaduslikke kirjutisi. 1950.–60. aastatel avaldas rajoonilehtedes *Töörahva Lipp* (Haapsalu), *Kommunismiehitaja* (Kingissepp [Kuressaare]) jm perioodikas mälestusi kirjanikest jms ning koduloolisi artikleid.

T: arvukalt kooliõpikuid, sh „Lugemik” I–V (Trt, Tln 1920–29), „Aabits” (Tln 1924; kaasautor), „Eesti keele õpik vene koolidele” I–III (Tln 1948–50), mitmed populaarteaduslikud lugemikud; noorsooraamatud; arvukalt lastekirjanduse tõlkeid, sh H. C. Anderseni, R. Kiplingu teosed.

A: EAT; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; *Muhumaa*. 607; SK; ISIK; *Päevaleht* 29.10.1930: 4; *Keel ja Kirjandus* 7/1963: 416; *Edasi* 31.10.1965: 3; *Keel ja Kirjandus* 3/1969: 189–190, 10/1990: 618–622; *Haapsalu läbi aegade ja inimeste*. 131, 139 (Tln 1979); *XIII Eesti raamatuteaduse konverents 1. ja 2. detsembril 1987. a. Ettekannete teesid*. 40–42 (Trt 1987); *Looming* 9/1992: 1279; R. Krusten. *Eesti lastekirjandus*. 100–106, 109–110 jm (Trt 1995); *Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1993–1994*. 179 (Kuressaare 1995); *Vikerkaar* 6/1997: 79–89.

Külaots, Vassili Joanni/Jaani p (ka Vassil; 2.11./21.10.1889 Lõppi küla, Kogula vald, Saaremaa – 17.10.1977 Tln), sõjaväelane (Eesti kolonel 1940, NSVL polkovnik 194....). Talunike poeg. Õppis Vilno (Vilnius) sõjakoolis 1907–10, Kõrgemas sõjakoolis 1925–27, Frunze-nim sõjaväeakadeemias 1941–42. Vene armee ohvitser Sevastopolis alates 1910, võttis osa I maailmasõjast 1914–17 ja Vene kodusõjast 1919–20 (Punaarmee 9. ratsadiviisi staabiülem). Opterus Eestisse 1920. Teenis Eesti sõjaväes 1921–40, sh kindralstaabi osakonnaülem 1927–34, Kõrgema sõjakooli alaline lektor 1939–40. Alates 1940 Nõukogude armee teenistuses, 1941 mobiliseeriti Venemaale, oli Frunze-nim sõjaväeakadeemia õppejõud 1942. Võttis osa II maailmasõjast Eesti laskurkorpuses 1942–45 (komandöri asetäitja). TPI sõjalise ettevalmistuse kateedri vanemõpetaja 1946–50. Uuris eesti rahvusväeosade formeerimist ja tegevust II maailmasõjas.

Sõjandusajakirja *Sõdur* vastutav toimetaja 1932–34.

T: ülevaated Eesti laskurkorpusest II maailmasõjas „Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse võitlustee“ (Tln 1945; koost ja toim; täiendatud trükk pealkirjaga „Nõukogude armee Eesti Rahvuskorpus Suures Isamaasõjas 1941–1945“ [Tln 1949]), „Uraalidest Kuramaani. Mälestusi Eesti Laskurkorpuse võitlusteelt Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas“ (Tln 1969); ajalookäsitlus „Revolutsioonilisest liikumisest Vene armee Eestis asuvais väeosades aastail 1914–1917“ (Tln 1957); kogumik „Eesti sotsialistliku rahvuse kujunemisest“ (Tln 1970; kaasautor).

A: ENE; E(N)E; Salo; ETeadBL; OA; *Rahva Hääl* 20.10.1977: 4; A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 145 (Trt 1999); *Eestlane sõdurina*. 68, 76, 100 (Trt 2008); H. Ojalo. *Punakütid*. 145 (Tln 2014) ; H. Ojalo, T. Nõmm. *Eesti sõduri murepäevad*. 101, 128, 196–197 ([Tln] [2015]); EAA.1945.1.60 leht 26; ERA.R-18.4.149.

Külm, August Matsi p (12. või 11.1.1903/29.12.1902 Saare mõis, Viljandimaa –

20.[18.?]11.1994 Toronto, Kanada), ärimees, kirjastaja. Talurentnike poeg. Õppis Trt reaalkoolis 1920–21, TÕs kaubandust 1921–25, õigusteadust 1925–27 (ei lõpetanud). Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919–20. Kirjastusühisuse Kaja ametnik, ärijuht, direktor 1920. aastate lõpul – 1936. Kirjastusäri Ringraadio omanik 1927–37. Automüügi ja -remondifirma AS Mobile üks asutajaid 1937, aktsionär ja asjaajaja-direktor 1937–40; Vasalemma lubja- ja marmoritehase omanik 1938–40; kaubanduskontori Ennus & Külme kaasasutaja 1939 ja kaasomanik 1939–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ehitustöölaine 1940–41, Saksa okupatsiooni ajal taas ettevõtja 1942–44. Sept 1944 põgenes Rootsi, 1951 emigreerus Kanadasse. Nii Rootsis kui Kanadas oli Fordi teenistuses. Torontos oli kirjastuse ja trükikoja Estoprint üks asutajaid ja kaasomanik. Kirjastus andis välja kümnekond raamatut, trükkis ajalehti ja ajakirju.

Ülikoolis õppides töötas päevalehe *Kaja* toimetuses, oli kirjastusühisuse Kaja ärijuht 1936. Eesti esimese raadioajalehe *Raadio Näddalleht* > *Raadioleht* asutaja ja vastutav toimetaja (1927–31). Tema kirjastus Estoprint Torontos andis alates 1955 välja naiste- ja koduajakirja *Triinu* (Stockholm, Toronto), selle tegevtoimetaja Torontos oli K. abikaasa Nora Külme (1909–1977). EAL liige 1927–36, toetajaliige 1937–40.

A: EMT; AA3; VEPER; EÜS3; *Rahvaleht* 20.3.1935: 4; *Meie Elu* 7.1.1953: 7, 11.3.1977: 12; *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses* 32: 42 (Toronto 1963); *Eestlased Kanadas*. 171, 452, 473 jm (Toronto 1975); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 61, 91 (Stockholm 1976); *Eestlased Kanadas*. II: 51 (Toronto 1985); *Vaba Eesti Sõna* 1.12.1994: 12; *Vaba Eestlane* 1.12.1994: 10; EAG (<http://eag.vanatehnika.ee/ewesindused.html>); EAA.1767.1.941; EAA.2100.1.6806; ERA.675.7.90; ERA.891.2.785.

Külvet, Ilmar Kustase p (sünd Külberg; Kiilberg; ps Vox Populi; Vihane Viiking; Pent Pedjapuu; 21.11.1920 Keila, Harjumaa – 27.4.2002 Toronto, Kanada), ajakirjanik, kirjanik. Rätsepa poeg. Õppis Tln Gustav Adolphi gümnaasiumi 1933–38, Tln tehnikaülikoolis 1940. Töötas ametniku ja tõlgina. Sept 1944 põgenes Saksamaale, 1947 emigreerus Inglismaale, kus töötas töölislaagrite administratsioonis. Emigreerus 1952 Kanadasse ja 1972 USAsse. 1999–2002 elas taas Kanadas. Tuntud näitekirjanik, käsitles kriitiliselt pagulaskonna probleeme. Suri vähki.

1930. aastate lõpus tegi kaastööd päevalehele *Rahvaleht* (peamiselt kohalikud ja spordisõnumid). Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* praktikant, kohalike uudiste osakonna toimetaja, sporditoimetaja 1941–44, ajalehe *Rindeleht* reporter (1943–44). Kirjutas peamiselt spordi- ja päevauudiseid, intervjuusid, reportaaže. Saksamaal oli toimetuse liige Schwarzenbeki põgenikelaagri suulises nädalalehes *Elav Sõna* ja Lüübeki põgenikelaagri ajalehes *Sõnumid*. Kanadas oli ajalehe *Vaba Eestlane* (Toronto) toimetaja 1954–64, tegevtoimetaja 1965–72 ja üks aktsionär 1965–81, samuti ajakirja *Kodukolle* (Toronto) viimane toimetaja 1954. Avaldas juhtkirju, vesteid, reisikirju, spordipublitsitikat, teatrikriitikat jm. Tegi kaastööd kultuuriajakirjale *Mana* (Toronto) 1966–88. Oli USA välisraadio Ameerika Hääl eesti toimetuse liige 1972–88 ja peatoimetaja 1988–92. Seejärel tegi kuni 2000. a järjepidevalt kaastööd Ameerika Häälele ja *Vabale Eestlasele* (kirjutas peamiselt juhtkirju), juhuslikumalt ka teistesse väljaannetesse, sh ajakirjad *Looming* 1989–95, *Keel ja Kirjandus* 1994, ajalehed *Eesti Päevaleht* (Stockholm), *Reede* 1989, *Kultuurimaa* 1998, *Meie Elu* (Toronto) 2000.

T: näidendikogumik „Näitemänguraamat“ (Washington 1982), kolm jutukogu, kaks romaani; artiklikogumik-mälestusteos „Vana arm ei roosteta“ (Trt 2005); romaanitõlked inglise keelest (1961–64).

A: EKirP; EKKE; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; VED; Lään; ISIK; VEPER; *Teataja* 27.1.1968: 4, 7.3.1970: 3, 18.5.2002: 8; W. Mettus. *Mask ja nägu*. 211 (Lund 1969); *Tulimuld* 3/1969: 183, 4/1985: 176–178, 1/1991: 17–24; *Eestlased Kanadas*. 171, 450, 461, 471–472, 515 jm

(Toronto 1975); *Vaba Eestlane* 23.3.1971: 5, 18.2.1997: 19, 16.11.2000: 7, 28.12.2001: 1, 4, 10–11, 14; *Väliseestlase kalender 1977*. 100, 105, 111 (New York 1976); *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 16.4.1980: 3, 24.7.1982: 5, 16.5.2002: 5, 15.12.2005: 4; H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. 189 (Toronto 1984); *Looming* 6/1988: 839–841, 5/2002: 798; *Sirp ja Vasar* 3.6.1988: 5; *Kodumaa* 15.6.1988: 4; *Vikerkaar* 10/1988: 76–79, 1-2/1997: 176–178; R. Kolk, A. Mägi. *Kahe viimase aastakümne eesti pagulaskirjandus*. 27–28 (Tln 1989); M. Valgemäe. *Ikka teatrist mõteldes*. 99 jm (Stockholm 1990); *Edasi* 7.4.1990: 5; *Teater. Muusika. Kino*. 12/1990: 9–15, 1/1991: 62–66, 7/1991: 67–71; *Keel ja Kirjandus* 11/1990: 680–684, 11/1995: 785–786, 2/1998: 114, 6/2002: 449–450; *Looming* 11/1990: 1578–1579; *Vaba Eesti Sõna* 13.12.1990: 4, 16.5.2002: 12; A. Järv. *Väliseestlaste teater ja draama*. 112–123 (Trt 1991); *Sõnumileht* 21.11.1995: 15; I. Külvet. *Gulliveri käe kõrval*. 317–319 (Tln 1996); F. Kool. *DP Kroonika*. 808 (Lakewood 1999); *Meie Elu* 29.11.2000: 4; *Eesti Päevaleht* (Tln) 30.4.2002: 13, 4.10.2002: 20; *Postimees* 30.4.2002: 15; *Eesti Elu* 1.5.2002: 1, 8.5.2002: 20, 15.5.2002: 25, 18.11.2005: 6, 25.11.2005: 1, 19, 9.12.2005: 1, 10, 6; *Sirp* 3.5.2002: 20; *Hiiumaa* 7.6.2003: 5; *Vana arm ei roosteta*. (Trt 2005); *Hiiu Leht* 31.1.2006: 8; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. III: 33 (Trt 2007); V. Ederma. *Siin Ameerika Hääl, Washington!* 93–94 jm (Trt 2016); ERR arhiiv („Meie külalisi“ 1988).

Küng, Aleksander Andrese/Andrei p (Kyng; ka Sander Küng; 14./1.10.1906 Friedrichstadt (Jaunjelgava) maakond, Kuramaa – 31.7.1969 Stockholm), jurist, ametnik. Abimetsaülevaataja poeg, **A. Kaelase** õemees. Õppis Võru gümnaasiumis 1920–26, TÜs filosoofiateaduskonnas 1926–30 (ei lõpetanud) ja õigusteadust 1930–33. Sõjaväeteenistuses 1931–32. Advokaadiabi Tln-s 1934–40. Noorsoo- ja karskustegelane. Lahkus 1943 Soome, töötas Elantos laobilitaatorina 11.1943–5.1944. Seejärel põgenes Rootsi, esialgu elas Gävles, töötas raamatupidajana tarbijatekooperatiivis Alfa 1946–47. Seejärel asus elama Stockholmis, töötas elukindlustuskompaniis Trygg ametnikuna 1947–51.

Gümnasistina toimetas IV klassi poiste käsikirjalist ilukirjanduslikku ajakirja *Noorus* (Võru 1922, ilmus vähemalt 4 nr). Tudengina oli karskusajakirja *Kevadik* (Trt) toimetuse liige 1928, tegevtoimetaja 1928–30 (9 nr jooksul). Ajakiri propageeris noorte enesekasvatust, karskust, kehakultuuri, isetegevust.

T: noorsoo karskusliidu koguteos „Noorusjõud“ IV (Trt 1929; toim).

A: AA3; EAd; ISIK; *Teataja* 6.9.1969: 2; B. Kangro. *Eesti Rootsisis*. 255 (Lund 1976); A. Kook (1979). Noorsooajakirja „Kevadik“ temaatika ja probleemistik aastail 1924–1932. 10–11, 36 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.2100.1.6834; ERA.5054.1.354.

Küng, Nikolai Aleksei p (1.8./20.7.1896 Pärnu – 9.2.1930 Tln), ajakirjanik. Raamatukaupmehe poeg. Õppis Pärnu Aleksandri gümnaasiumis, hiljem Peterburis. Vabadussõjas oli Pärnu trükitööde sõjakontrollpunkti kontrolör, sõjaväeametniku asetäitja 1919–20, seejärel kontrolör ja ülevaataja kindralstaabi valitsuse Trt ja Tln kontrollpunktides 1921–23. Suri tuberkuloosi.

Tegi kaastööd pea kõigile ajalehtedele Eestis. Ajalehe *Päevaleht* ajakirjanik 1923; ajalehe *Rahvaleht* toimetuse liige 1923–24, vastutav ja tegevtoimetaja 1924–30; alates 1928 tegi kaastööd ka päevalehele *Vaba Maa*. *Rahvalehe* vastutava toimetajana kaevati korduvalt kohtusse, 1926 karistati rahatrahviga sõimu avaldamise eest. EAL liige 1925–30.

A: ÕT IV: 103; ISIK; OA; ÕT IX: 78 (Tln 1930); *Postimees* 11.2.1930: 3; *Rahvaleht* 11.2.1930: 1, 15.2.1930: 1; *Vaba Maa* 5.12.1933: 3; ERA.32.3.4245; ERA.70.2.242; ERA.495.7.2427.

Künapuu, Aleksander Jaani p (26./13.5.1901 Trt – ....), õpetaja, õppejõud. Talunike poeg.

Õppis Trt kommertskoolis 1917–21, TÜs ajalugu 1921–34 (vaheaegadega). Võttis osa Vabadussõjast. Kooliõpetaja Viljandi Eesti hariduseseltsi tütarlastegümnaasiumis 1934–35, Trt ühiskommertsgümnaasiumis 1935–36. EÜS Ühendus.

Ajakirja *Odamees* (Trt) viimane väljaandja 1927–29 (7 nr jooksul). Tööstus- ja majandusõpilaste kooli ajakirja *Loit* tegevtoimetaja 1931 (1 nr jooksul).

A: AA3; *Keel ja Kirjandus .../1994*: 346, 351, 354; EAA.2100.1.6823; EAA.2100.5.776; ERA.1.7.875.

Künnapuu, Alfred Antoni p (18.2.1906 Trt – 20.4.1980 NJ, USA)

Nädalalehe *Telegramm* (Trt) väljaandja (1933–34) ja vastutav toimetaja 2.–...1933. Ajaleht käsitles sensatsioonilisel moel Trt elu; politsei konfiskeeris juba esimese numbriga ja K. mõisteti süüdi kõlblusvastaste artiklite avaldamise eest. 26.9.1933 suleti *Telegramm* sisekaitse ülema otsusega kaitseesiskorra kestmise ajaks, ...ilmselt jätkas ilmumist pärast Tõnissoni tagasiastumist, sest ilmus kuni 25.3.1934 (ütleb Annus) ja siis suleti ilmselt uuesti (sest Tõns palub kirjas 9.1934 arvata end suletud ajalehe väljaandjate hulgast välja, vt ERA.1.7.1202). Lööklaulude noodiajakirja *Helivõlu* (Trt) väljaandja ja vastutav toimetaja (1938–40, ilmus 7 nr). Sügisel 1979 avaldas nädalalehes *Vaba Eesti Sõna* (New York) kirjutistesarja „Episoodid Eesti kino algpäevilt“.

A: *Postimees* 23.6.1933: 7, 15.11.1934: 4; *Väliseestlase kalender 1982*. 50–51, 177 (New York 1981); ERA.1.7.492; ERA.1.7.1202.

Laagus, Felix Karli p (ka Feliks; Lagus; 18./5.11.1909 Trt – ...1.1974 New York), ... Ametniku poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1918–26, TÜs õigusteadust 1926–28 ja 1932 ning filosoofiateaduskonnas 1928–30 (ei lõpetanud ühtki eriala). Sõjaväeteenistuses 1930–31. Päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige Tln-s 1932–34, ajalehe *Hiiu Teataja* tegevtoimetaja 1934–35.

A: AA3; *Postimees* 17.6.1937: 3; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 402–403 (Trt 2008); **M. Laurmaa** mälestused; EAA.2100.1.6891.

Laakmann, Heinrich (7.10./25.9.1802 Lübeck – 14./2.6.1891 Trt), trükkal, kirjastaja, raamatukaupmees. Kangakaupmehe poeg. Lübecki raetrükkali õpipoiss ja sell 1816–24, töötas trükikodades Frankfurdis 1825–27, Pariisis (Firmin Didot' juures) 1827–30 ja Lübeckis 1830–33. Oli koduõpetaja vürstinna Lobanova juures Moskvast 1834–35, seejärel Lindfors'i pärijate trükikoja juht Tln-s 1835–44. Rentis trükikoja ning 1837 asutas raamatutrüki- ja litograafiaosakonna Trt-sse, 1840 sai sellest iseseisev Laakmanni trükikoda (tegutses kuni 1934). 1844 asus elama Trt-sse ja arendas oma trükikoja tehniliselt moodsaimaks Eestis: võttis kasutusele esimese kiirpressi Eestis (1846), täiendas trükikirjade varu, seadis sisse köitetöökoja; 1861 alustas esimesena Eestis nootide trükkimist, 1867 asutas Trt-s esimese raamatukaupluse eestikeelse kirjanduse levitamiseks; 1875 ostis Höflingeri litograafiatöökoja sisseseades, 1879 hakkas trükkimiseks kasutama aurujõudu. Võrreldes teiste trükkalitega pööras suurt tähelepanu trükiste kujundamisele, alates trükikoja asutamisest andis välja piltidega (puugravüüridega) kaunistatud raamatuid. Ta oli ka esimene kirjastaja, kes hakkas 1860. aastatel eesti autoritele korrapäraselt honorari maksma. Aastatel 1840–80 kirjastas ja trükkis u 800 eestikeelset raamatut (üle kolmandiku tollasest kogutoodangust), sh suure osa **F. R. Kreutzwaldi, J. V. Jannseni, Koidula** ja **C. R. Jakobsoni** teostest. Just tänu L-le kujunes Trt 19. sajandi keskel eesti raamatukultuuri keskuseks. Kokkuvõttes oli L. 19. sajandi kõige silmapaistvam trükkal ja kirjastaja Eestis. 1880 jätkas tema tööd poeg Karl Heinrich Leopold L.

Alates 1845 kirjastas ja trükkis ajastu sisukaimat kalendrisarja „Maa-rahva Kasuline Kalender“ > „Eesti-rahva Kasuline Kalender“ (ilmus kuni 1915). Trükkis mitmed varaseimad eesti

ajalehed ja ajakirjad, sh esimene populaarteaduslik ajakiri, **F. R. Kreutzwaldi** toimetatud *Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on* (1848–49), **J. V. Jannseni** toimetatud rahvalik kirjandusalmanahh *Sannumetoja* (1848–60), nädalaleht *Tallorahwa postimees* (1857–59), J. V. Jannseni toimetatud nädalaleht *Eesti Postimees* koos arvukate lisadega 1863–81, ajakiri *Meelejahutaja* (1879–87). L. oli osal neist väljaannetest ka väljaandja (*Ma-ilm ja mõnda, Tallorahwa postimees, Meelejahutaja*). Samuti trükkis nädalikirja *Das Inland* 1844–50 ja 1859–63.

A: EBL; EE; EMT; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; *1000 tartlast; Tartu Linnamuuseum 2012. Aastaraamat 18.* 134–135 (Trt 2012); BBLd; *Eesti Postimees* 13.10.1876: 246; *Postimees* 30.9.1887: 1, 6.6.1891: 3; *Olevik* 7.6.1891: 467; *Eesti rahva Kasuline Kalender 1892. aasta peale.* 33–38 (Trt 1891); H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inim põlve vältel.* 47 jm (Tln 2010 [1912]); *Graafilise kunstiasutise H. Laakmann Tartus, asutamise ja arendamise 1837–1927* (Trt 1927); *Eesti Kirjandus* 11/1927: 618–621; F. Puksov. *Eesti raamatu arengulugu.* 81–82, 145–146 (Tln 1933); *Paar sammukest...* III: 103–169 (Trt 1964); *Meie Tee* 1-2/1965: 25; *Läbi kahe sajandi.* 49–59, 96 jm (Tln 1971); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900.* 354 (Tln 1984); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni.* 173–175 jm (Tln 1986); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900.* 115–119, 121 jm (Tln 2000); J. Eilart (koost). *Raamatulooline Eesti.* 32–33 (Trt 2000); *Oskar Kallase päev - XIX eesti raamatuteaduse konverents.* 9–10 (Trt 2002); E. Teder (koost). *Raamat on...* III: 219–234 (Tln 2003); *Tartu Postimees* 30.1.2007: 8, 25.1.2016: 12.

Laakmann, Karl Heinrich Leopoldi p (11.1.1893/30.12.1892 Rause mõis, Valgamaa – 16.12.1955 Marburg, SLV), ajaloolane, medievist. Trükkali ja kirjastaja **L. Laakmanni** poeg, **H. Laakmanni** pojapoeg. Lõpetas Pärnu gümnaasiumi 1910, õppis TÜs ajalugu 1910–18. Võttis osa Vabadussõjast (Balti rügemendis). Kooliõpetaja Pärnus 1917–18, toimetaja isa kirjastuses, Pärnu muuseumi varahoidja; A. Walteri saksa eragümnaasiumi õpetaja Trt-s 1921–28; eraõpetlane Pärnus 1930–38 ja Pärnu Muinasuurimise Seltsi (Pernauer Alterthumforschende Gesellschaft) esimees, Teadusliku kodumaaurimise instituudi (Institut für wissenschaftliche Heimatforschung [Trt-s]) kaastöötaja 1931–39, uuris eelkõige Pärnu vanemat ajalugu. Baltisakslaste ümberasumise käigus lahkus 1939 Saksamaale Posenisse (Poznan). Töötas kultuurivarade asjatundjana Saksa ümberasumis- ja arhiivikomisjonis 1940–41, Pressestelle referendina ja raamatukoguhoidjana Berliinis 1941–43 ja Bautzenis 1943–45. Pärast sõda elas Soltaus, alates 1951 Bad Hersfeldis, tegutses taas ajaloolasena.

Päevalehe *Dorpater Zeitung* toimetaja 1928–29. Avaldas teadusartikleid kogumikus „Sitzungsberichte der Altertumforschenden Gesellschaft zu Pernau“ 1926–39.

T: kooliõpik „Geschichte Liv, Est- and Kurlands, der jetzigen Republiken Eesti und Latwija“ (Tln 1924), monograafia „Geschichte der Stadt Pernau in der Deutsch-Ordenzeit (bis 1558)“ (Marburg am Lahn 1956).

A: DBBL; ETeadVK; ETeadBL; BBLd; VEPER; *Teataja* 26.2.1956: 7; *50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat.* 209 (Tln 1989); E. Parek. *Mälestusi aastaist 1931–1949.* I: 9–10 (Pärnu 1991); *100 aastat Pärnu Muinasuurimise Seltsi.* 30–42 (Pärnu 1997); E. Parek. *Mälestusi aastaist 1939–1944 Pärnus.* 76–77 (Trt 2000).

Laakmann, Leopold Wilhelm (10.1.1858/29.12.1857 Trt – 1.6.1930 Tln), trükkal, kirjastaja, harrastuskunstnik. Trükkali, kirjastaja **Heinrich Laakmanni** poeg, **Kurt Heinrich Laakmanni** isa. Lõpetas Birkenruh' (Berzäine, Kuramaa) gümnaasiumi, õppis TÜs õigusteadust 1878–80, riigiteadust 1881–84, *cand oec pol.* Noorema pojana ei pärinud isa trükikoda (omanikuks sai vanem vend K. Laakmann). Asus pärast ülikooli lõpetamist 1884 elama Pärnusse, töötas Pärnu sillakohtu adjunktina 1886–88, oli Pärnumaa politseiülema abi

1888–90. Ostis 1895 Pärnu linnatrükikoja **F. A. Bormilt**, pidas Pärnus Kuninga tänaval raamatukauplust 1896–1913. Müüs trükikoja Tln-sse 1919. Oli Pärnu Muinasuurimise Seltsi (Pernauer Alterthumforschende Gesellschaft, Pärnu Muuseumi eelkäija) üks asutajaid 1896 ja esimees 1920–30. Koostas Pärnu Muuseumi teaduslikku kataloogi.

Koos trükikojaga omandas ka kohaliku ajalehe *Pernausche Zeitung*, oli lehe väljaandja ja toimetaja 1895–1915 (kuni sulgemiseni I maailmasõja ajal) ning ka Saksa okupatsiooni ajal (5.–11.1918). Algul ilmus leht kaks korda nädalas, 1918 päevalehena. Kirjastas ja trükkis teaduskogumikku „Sitzungs-Berichte der Pernauer Alterthumforschenden Gesellschaft“ > „Sitzungsberichte der Altertumforschenden Gesellschaft zu Pernau“ (Pärnu 1899–1926), andis välja „Pärnu Kalendrit“ (1895–96).

A: AA1; DBBL: 436–437; *Dorpater Zeitung* 6.6.1930: 3 [= nekroloog]; *Sitzungsberichte der Altertumforschenden Gesellschaft zu Pernau. Neunter Band. 1926–1929.* 136–138 (Pärnu 1930); *Paar sammukest...* VI: 13, 32 (Trt 1969); *Kunstiteadus. Kunstikriitika.* 5: 41–42 (Tln 1983); *50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat.* 209 (Tln 1989); R. Loodus. *Kunstielu Eesti linnades 1900–1918.* 81–83 (Tln 1994); *100 aastat Pärnu Muinasuurimise Seltsi.* 13, 31–32 (Pärnu 1997); *Pärnu Postimees* 28.8.2007: 15, 19.8.2010: 6–7; EAA.1273.1.398; EAA.1253.1.594; EAA.1253.1.599.

Laaman, Eduard Heinrichi/Hendriku/Hindreku p (12.2./31.1.1888 Samruki eesti asundus (Beregovoje), Krimm – 1.9.1941 Kirov), ajakirjanik, poliitikategelane. Talunike poeg, **V. Poska-Grünthali** õemees, **A. Oidermaa** abikaasa esimene abikaasa. Õppis Kertši gümnaasiumis 1899–1907, Peterburi ülikoolis õigusteadust 1908–12. Tln linnavolikogu sekretäri abi 1915–17, Eestimaa Toitluskomitee sekretär 1917–18, Eesti Ajutise Valitsuse sekretär 2.–11.1918. Eesti delegatsiooni ajakirjandussekretär Pariisi rahukonverentsil 1918–19, ajakirjandusatašee Eesti saatkonnas Londonis 1919–20, Eesti välisministeeriumi infoosakonna/-büroo juhataja 1920–24 (mh korraldas salainfo kogumist välissaatkondadelt ja Eesti välispropagandat). Pressiatašee Eesti saatkonnas Moskvas 11.1939–6.1940. Eesti Tööerakonna üks asutajaid 1917. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas ETK kooliosakonna tõlgina 1940–41, elatas end tõlketöödega. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 24.2.1941, mõisteti surma (§§ 58-13 ja 58-2, süüks nõukogudevastane tegevus Eesti Vabariigis, sh *Vaba Maa* ja *Rahvalehe* juhtimine ja nõukogudevastaste artiklite avaldamine), hukati.

Tudengina Peterburis hakkas 1907 ajakirjanduses avaldama artikleid ja arvustusi, neid ilmus ajalehtedes *Õigus*, *Peterburi Teataja*, *Virulane*, *Olevik* (Trt), ajakirjas *Vaba Sõna* (Trt) jm. Oli toimetuse liige päevalehtedes *Tallinna Teataja* 1912–13 ja *Tartu Päevaleht* 1913–15. Välisministeeriumis töötades (1920–24) avaldas arvukalt Eestit tutvustavaid artikleid välisajakirjanduses. Oli tööerakondlaste päevalehe *Vaba Maa* peatoimetaja 1924–38 (kuni lehe sulgemiseni), seejärel päevalehe *Rahvaleht* peatoimetaja 1938–39. Kirjutas juhtkirju, päevapoliitilisi artikleid ja uurimusi, avaldas neid lisaks *Vaba Maa* kontserni lehtedele ka päevalehtedes *Päevaleht*, *Postimees* (Trt), ajakirjades *Looming* (Trt), *Sõdur*, *Kirjanduslikke uudiseid* (Trt), *Külvaja* (Trt), *Olion* (Trt, Tln), *Kaitse kodu!*, *ERK* (Trt, Tln), *Areng*, *Eesti Kirjandus* (Trt), *Eesti Noorus*, *Tänapäev* (Trt), *Nädal Pildis*, *Akadeemia* (Trt), *Varamu*. Oli esimese eestikeelse majandusteadusliku ajakirja *Eesti Majandus* toimetuse liige 1921–?. Teigi kaastööd ajakirjanike aastaalbumile „Õitsituled“ 1922–30 ja 1936–38. Eesti Kultuurkapitali ajakirjanduse sihtkapitali valitsuse esimees 1939–40. Aktiivne publitsist, kirjutas juhtkirju, päevapoliitilisi ja kultuuriloolisi artikleid, kirjandus- ja ajakirjanduskriitikat; tema kirjutiste hulk ulatub mitme tuhandeni. EAL liige 1924–40.

T: ligi 20 uurimust ajaloo, ühiskonna ja poliitika alalt, sh „Eesti lahkumine Vene riigist“ (Tln 1920), „Eesti Vabadussõja poliitiline ajalugu“ (Tln 1925; 1929; 1991; 2007), „Enamlus Eestis“ (Tln 1930; kaasautor), „Erakonnad Eestis“ (Trt 1934; 2011), „Eesti iseseisvuse sünd“ (Tln 1936–38; Stockholm 1964; Tln 1990–97); monograafiad „Jaan Poska“ (Trt 1935; 1998),

„Juhan Luiga” (Trt 1938; 1998), „Konstantin Päts” (Trt 1940; Stockholm 1949); artiklivalimik „Iseseisvuse tunnid” (Trt 2010); uurimustekogumik „Jutustusi endisest Euroopast” (Trt 2011); päevik 1922–40 ilmus ajakirjas *Akadeemia* (7/2003–10/2004); isikufond asub Eesti Rahvusarhiivis (fond 827).

A: ÕT I: 49; EAT; EE; EBL tk; ENE; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; ETeadBL; EVT; ISIK; *Kaitse kodu!* 22.2.1938: 119; *Vaba Maa* 5.12.1933: 12, 19, 11.2.1938: 5–6; ÕT XVI: 99 (Tln 1938); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 209 (Trt 2008 [1940]); *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; *Sõnajalaõis*. 39 (Stockholm 1947); *Meie Tee* 9-10/1956: 138; E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 178–179, 188–190 jm (Toronto 1959); A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. (Tln 2010 [1961]); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 159–160, 174, 177 (Tln 2010 [1964]); *Eilsest tänasesse*. 43 (Tln 1965); *Kodumaal ja võõrsil*. 97 (Toronto 1965); *Looming* 12/1967: 1865–1866, 2/1988: 252–256; J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 28–29 jm (Tln 1975); *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 124–125 (Toronto 1980); S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 43–44, 105 (Toronto 1985); *Kodumaa* 22.8.1990: 6; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 111 jm (Tln 1993); *Hommikuleht* 26.2.1993: 15, 24.3.1993: 12; *ÕESi aastaraamat 1988–1993*. 216 (Trt 1995); *Jüri Vilms mälestustes*. 599 jm (Trt 1998); H. Tõnismägi. *Ülekohtu toimikud*. 137–140 (Tln 1998); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 107 (Trt 1999); *Akadeemia* 7/1999: 1373, 7/2003: 1539–1543, 9/2007: 1863jj, 10/2007: 2083jj; *Tuna* 1–4/2000: 19–31, 131–142, 37–41, 65–74; T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 324–328, 378–379 jm (Tln 2001); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 81 (Tln 2010 [2002]); A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 84 (Trt 2004); S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. 123–124, 204 jm (Tln 2004); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. I: 33, 42–45 jm; II: 15–17, 26, 189, 294, 399 (Trt 2006), III: 463 (Trt 2007), IV: 76, 190, 451 (Trt 2008), V: 408 (Trt 2009); *Alasi ja haamri vahel*. 37, 53 jm (Tln 2007); *Jaan Poska oma ja meie ajas*. 204–224 (Tln 2010); E. Laaman. *Iseseisvuse tunnid*. 7–12, 409–416 (Trt 2010); *Eesti Päevaleht* (Tln) 20.5.2011: 13; *Sirp* 29.7.2011: 5; *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence*. 415 (Tln 2016); ERAF.129SM.1.2238.

Laane, Hans (1892 – ...)

Teemeistrite kutseühingute ajakirja *T* väljaandja 1935–38.

A: ERA.1.7.1138.

Laanest, Hans → **Klemküll, Hans**

Laaneväli, Alfred Aleksandri p (–1935 Fedotov; 15./2.10.1906 Vaivara vald, Virumaa – 4.9.1945 Sevurallag, Sverdlovski oblast), ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Narva ühisgümnaasiumis 1922–27, TÜs õigusteadust 1928 (ei lõpetanud). 1930. aastate lõpus oli Kaitseliidu Narva maleva propagandapealiku abi. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Narva segakaubastus sekretärina, plaaniosakonna juhatajana 1940–41. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti kümneks aastaks vangi (§58-13, süüks Kaitseliitu ja Isamaaliitu kuulumine), suri vangistuses. Rehabiliteeritud 27.5.1966.

Alates 1927 tegi püsivalt kaastööd ajalehtedele *Postimees* (Trt), *Narva Postimees* (1927–29). Ajalehe *Meie Elu* > *Põhja Eesti* (Narva) toimetuseliige 1929–?, vastutav toimetaja 9.–12.1929 ja 9.1930; ajalehe *Põhjala* (Narva) kaasväljaandja ja vastutav toimetaja 10.1930 (1 nr jooksul). Ajalehe *Päevaleht* alaline kaastöötaja ja esindaja Narvas 1931–40, raadio kirjasatja 1939. Tegid kaastööd ajakirjale *Vabadussõja Tähistel*.

A: SBLV; AA3; OkM; *Põhja Eesti* 19.12.1929: 2; *Päevaleht* 16.12.1935: 14; EAA.2100.1.1910; ERA.1.7.944; ERA.2124.3.550; ERA.2124.3.551; ERAF.130SM.1.6185; ERA.R-1266.1.308.

Laanjärv, Juhan Juhani/Johani p (–1937 Johannes Ibrus; ps Mikk Aado, Mikk Aadu; Joonas Härjapea; 2.12./19.11.1900 Kõo-Unakvere, Viljandimaa – 26.12.1980 Viljandi), ajakirjanik. Sepa poeg, **L. Ibruse** lellepoeg. Õppis Viljandi ühiskommertsgümnaasiumis 1920–23, TUs õigusteadust 1923–27 (ei lõpetanud). Võttis õppursõdurina osa Vabadussõjast 1919. Pärast II maailmasõda töötas valvurina (raudteeladudes jm, hiljem KEKis).

Töötas ajalehe *Sakala* (Viljandi) toimetuses 1919 mõned kuud. Oli ajalehe *Oma Maa* (Viljandi) toimetuse liige 1923. Töötas Vaba Maa kirjastuse päevalehtedes *Vaba Maa* ja *Rahvaleht*, tegi kaastööd ka kirjastuse teistele väljaannetele: ajalehele *Maa Hääl*, ajakirjale *Kirilind* (1939–40) jm. Saksa okupatsiooni ajal töötas päevalehes *Eesti Sõna*. EAL liige 1932–40.

T: kaks näidendit (Tln 1936–37); mälestused Vabadussõjast ERAs (fond 2124).

A: ÕT II: 98; AA3; ISIK; *Vaba Maa* 5.12.1933: 6, 19; A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 36 (Stockholm 1976); EAA.2100.1.3129; EAA.3144.1.135 leht 369; Märt Ibruse andmed (20. ja 29.10.2105).

Laar, Anton Tõnise/Dionissi p (ka Antonius; АНТОН(ИЙ) Лаар; 13./1.6.1885 Leie küla, Viljandimaa – 23.2.1933 Trt), vaimulik, kooliõpetaja. Möldri poeg. Õppis Riia vaimulikus koolis ja seminaris 1896–03, lõpetas 1909 (eksternina); sai eesti keele õpetaja kutse TÜ suvekursustel 1919–20; tegi gümnaasiumi lõpueksami Tln reaalkoolis 1926 (eksternina); õppis TUs ajalugu ja eesti keelt 1926–30 (vaheaegadega, ei lõpetanud; vabakuulaja juba 1918 ja 1923–24). Köster-kooliõpetaja Karulas, Ilmjärvel ja Häädemeestel 1904–09, preester Laimjalas, Penujas, Võnnu-Kärsal 1909–13, Trt-s 1913–20 ja 1928–33, vahepeal Tln-s 1920–27; samuti oli eesti keele ja ajalooõpetaja Treffneri gümnaasiumis 1920 ja 1927–33 jt koolides. Aktiivne kirikutegelane, asutas Trt Aleksandri koguduse 1913, tema juhtimisel ehitati 1914–15 kogudusele ka kirik; tegutses Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku loomisel 1917–19, oli sinodi liige 1920–24, sinodi kirjastuse liige 1921–23, pühapäevakoolide algataja Trt-s ja Tln-s. Eesti Asutava Kogu liige 4.–11.1919 (Kristliku Rahvaerakonna rühmas). Suri ajurabandusse.

Õigeusu ajakirja *Uus Elu* vastutav toimetaja (Tln, Valga 1918–33). Kirjutas kiriku- ja kooliküsimustest ka õigeusu ajakirjas *Usk ja Elu* (Riia), päevalehtedes *Postimees* (Trt), *Päevaleht*, *Vaba Maa*, *Teataja*, *Tallinna Teataja*.

T: õpik „Üldajalugu keskkoolidele. Keskaeg“ (Trt 1932); kalendrite toimetaja 1921–32; isikuarhiiv on EAAs (fond 2267).

A: EAT; EE; EBL tk; AA3; EKoBL; RVS; VjV; EE14; EAÕK; ISIK; *Kaja* 4.3.1923: 2, 25.2.1933: 3; A. Jürgenstein. *Minu mälestused*. I–II: 291 (Tln 2010 [1926–27]); *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 430 (Trt 1933); *Postimees* 25.2.1933: 3, 3.6.1935: 3; *Õpetajate Leht* 3.3.1933: 3; *Eesti Kirik* 18.6.1992: 8; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 57 jm (Trt 2001 [1996]); *Akadeemia* 8/2003: 1775, 8/2004: 1872; *Sakala kalender 2008*. 112 (Põltsamaa 2007); EAA.2100.1.7098.

Laarman, Linda Gustavi/Kusta t (ka Laarmann; 1937–38 Manninen, 1938– Viiding; 17./4.11.1906 Krüüdneri vald, Tartumaa – 24.12.2003 Tln), tõlkija. Mõisaametniku tütar, **Märt Laarmani** õde, **Mats Laarmani** õdetütar, **E. Laarmani** naise lalletütar, **D. Palgi** abikaasa vennanaine, **H. Tarandi** lang. Õppis Nuustaku (Otepää) progümnaasiumis 1918–23 (ei lõpetanud), Lääne-Soome rahvaülikoolis 1929–30. Aastatel 1923–29 elas ja töötas kodutalus, alates 1930 elas Tln-s, oli bürooametnik Tln Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse keskjuhatuses ja lauljate liidus, kaugõppekooli Kodukeskkool toimetaja ja sekretär 1934–35. Saksa okupatsiooni ajal elas perega Peedul äia juures, alates 1946 taas Tln-s. Nõukogude ajal oli vabakutseline tõlkija. Tegutses kultuuriseltsides, vahendas eestlaste kultuurisuhtlust soomlastega ja liivlastega.

Ajakirja *Eesti Noorus* vastutav ja tegevtoimetaja 11.1930–9.1931. ETA praktikant 1932–33. Ajakirja *Nädal Pildis* kaastoimetaja ja korrektor 1936–38, raadiokavade nädalikirja *Raadioleht* tõlk-korrektor 1937–38. Aastatel 1927–37 avaldas arvustusi, artikleid, luuletusi ja jutte ajakirjades *Eesti Noorus*, *Kevadik* (Trt), *Noorusmaa*, *Eesti Naine* (Trt), tõlkis ajaviiteromaane Vaba Maa kirjastuse väljaannetele, kirjutas lasteraadiole kuuldemänge ja dramatiseeringuid. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal 1940–41 oli raadios soomekeelsete saadete tõlk ja diktor, päevauudiste toimetaja, reporter, toimetuse vastutav sekretär, mh eesti esimene naisraadioreporter. Hiljem tutvustas ajakirjas *Looming* soome kirjandust ja kirjanikke 1970–89, tõlkis raadiole kuuldemänge soome keelest.

T: paarkümmend tõlketest soome keelest (1950–2001), sh H. Wuolijooelt, Z. Topeliuselt.

A: EKrL; EE14; EKL; TLM BT; *Looming* 11/1981: 1644; 3/1997: 351–364; *Teater. Muusika. Kino* 6/1999: 82–86; *Akadeemia* 7/1999: 1368–1376; *SL Õhtuleht* 27.11.2000: 16; *Kesknädal* 14.11.2001: 10; *Eesti Päevaleht* (Tln) 16.11.2001: 14–15, 29.12.2003: 15; *Postimees. Arter* 17.11.2001: 11; E. Teder (koost). *Raamat on...* III: 169–172 (Tln 2003); *Helsingin Sanomat* ....1.2004: ....; *Fenno-Ugria infoleht* 1/2004: 6; *Postimees* 3.1.2004: 19; *Sirp* 9.1.2004: 20; *Keel ja Kirjandus* 4/2004: 314–315, 11/2006: 916–922; M. Tarand. *Ajapildi sees*. 47, 191, 200, 227–229 jm (Trt 2008); E. Susi. *Sada säravat tähte*. 25, 119, 139 (Haapsalu 2010); E. Hion, *Südamete murdumise maja*. 42 (Tln 2018); dokfilm „Elu lugu“ (Polarfilm 1999); ERR arhiiv (soomekeelne saade 1992); ERA.1.7.397.

Laarman, Mats Märdi p (ka Laarmann; ps M. A. Ise; 8.2./26.1.1873 Kaarli vald, Viljandimaa – 13.12.1964 Abja, Viljandi rajoon), kooliõpetaja, talunik, poliitikategelane. Kooliõpetaja poeg, **L.** ja **Märt Laarmani** onu. Õppis Halliste kihelkonnakoolis 1883–87, tegi linna- ja kihelkonnakooliõpetaja kutseeksami Pärnus 1893. Võttis osa I maailmasõjast 1914–17. Kooliõpetaja Kaarli vallakoolis 1889–1910, Sauga valla Ullaste mõisa rentnik 1910–22, Kaarli/Rimmu valla Taru talu peremees 1930–41. Riigikogu liige 1923–32 (Põllumeestekogude nimekirjas), Pärnu maavolinik 1920–.... (volikogu abiesimees 1920–22, esimees 1928–...), aktiivne kohalik seltsitegelane. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti viieks aastaks vangilaagrisse (§58-4, süüks Kaitseliitu kuulumine), kandis karistust Krasnojarski kraisis Tšelnokovos. Vabanes asumiselt 12.2.1958 ja tuli tagasi Eestisse. Töötas arveametnikuna Rimmu vallas.

Alates 1880. aastate lõpust tegi kaastööd ajalehtedele *Postimees* (Trt) ja *Olevik* (Trt), hiljem päevalehele *Kaja*. Ajakirja *Noorusmaa* toimetuse liige 1925–28. Osales kunstiajakirja *Taie* toimetuses 1928.

T: näidend „Koguni kogemata kombel“ (Viljandi 1902), näidenditõlge „Ainult kolm sõna“ (Viljandi 1906).

A: PmA; 2RK; EAT; VjV; EKOBL; EEonline; ISIK; OkM; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 192 (Tln 1927); *Esmaspäev* 21.3.1932: 8; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 298 (Trt 2015 [1950]); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 121 (Tln 1991 [1953]); M. Tarand. *Ajapildi sees*. 183–184 (Trt 2008); *Tuna* 2/2013: 122.

Laarman, Märt Kusta p (sünd Martin L.; ps M. Salak; ercole bambucci; Taavet Koljat; 22./10.2.1896 Öisu, Viljandimaa – 18.4.1979 Tln), kunstnik, kooliõpetaja, literaat. Saeveski masinisti poeg, **Mats Laarmani** õepoeg, **L. Laarmani** vend, **E. Laarmani** naise lellepoeg. Õppis Nuustaku (Otepää) progümnaasiumis 1908–12, Rakvere õpetajate seminaris 1912–16, sai eesti keele õpetaja kutse TÜ suvekursustel 1920. Algkooliõpetaja Tln-s ja Otepääl 1916–45, seejärel vabakunstnik, raamatukujundaja ja -illustraator. Kunstnikuna peamiselt iseõppija, kunstinäitustel esines alates 1922. Eesti Kunstnikkude Ryhma (1923–40) üks juhte ja ideoloog. Heideti ENSV Kunstnike Liidust välja 1951 (loomingulise küündimatuse ja passiivse hoiaku eest), ennistati 1956. ENSV teeneline kunstitegelane (1969).

Aastatel 1924–34 avaldas kunstikriitikat ajalehtedes *Päevaleht* (ja selle lisas „Kunst ja Kirjandus“), *Postimees* (Trt), *Vaba Maa*, *Nool* (Trt), kultuuriajakirjades *Looming* (Trt) ja *Olion* (Trt, Tln), haridusliidu ajakirjas *Vabaharidustöö > Areng*; kirjutas läti, rootsi, poola, vene ja eesti kunstist, samuti esteetika üldküsimumustest, teatrist, kirjandusest. Toimetas ja kujundas õpetajate liidu noorteajakirja *Noorusmaa* (1925–28). Oli esimese eesti kunstiajakirja *Taie* vastutav ja tegevtoimetaja (1928–29, ilmus 5 nr); ajakiri jäi seisma kultuurkapitali toetuse järsu vähendamise ja kunstnikevaheliste vastuolude tõttu. 1930. aastate teisel poolel avaldas üksikuid artikleid ajakirjades *Tänapäev* (Trt), *Nädal Pildis* ja *Varamu*. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd ajakirjadele *Ajakiri Naisele*, *Eesti Pildileht*.

T: „Puulõige“ (Tln 1927); „Tizian“ (Tln 1926); „Eesti Kunsti Aastaraamat“ I–II (Tln 1926–27; toim), almanahh „Uue Kunsti Raamat“ (Tln 1928; toim); luulekogu „Külmad ruba’iid“ (Tln 1939; 1996); kunstikriitika kogumik „Mina kõnelen kunstist“ (Trt 1998); nn plokkraamatud (puu- või linoollõikes tekstiga bibliofiilsed raamatud; 1936–39 ja 1966–77), arvukalt raamatuillustratsioone, sh **F. Tuglase** „Teostele“ I–VIII (Tln 1957–62); tõlketeesed rootsi, saksa ja vene keelest.

A: EAT; EE; EBL tk; ENE; E(N)E; EKrL; EKABL; EKoBL; EE14; EKL; ISIK; *Eesti Kirjandus* 8/1929: 345–349; R. Paris. *Uuem eesti kunst*. 78 (Trt 1935); *Varamu* 3/1940: 263; P. Ambur. *Märt Laarmani eksliibristest*. (Trt 1944); *Kunst* 2/1967: 19–27; *Märt Laarman*. (Tln 1969); *Edasi* 21.2.1971: 3; *Märt Laarmani teoseid 1966–1974*. 5–6 (Trt 1975); R. Loodus. *Märt Laarman raamatukunstnikuna*. (Tln 1976); *Sirp ja Vasar* 27.2.1976: 12, 27.4.1979: 15, 21.2.1986: 8–9; *Kodumaa* 2.5.1979: 7; R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 87–90, 110 (Tln 1982); M. Soosaar. *Ateljee-etiüüde*. 73–77, 193–200 (Tln 1983); *Kogude teatmik. Tartu Riiklik Kunstimuuseum*. 129–141 (Trt 1985); *Looming* 3/1986: 399–406, 3/1997: 352, 354; *Edasi* 18.3.1986: 5; K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 47, 174–175 (Tln 1994); *Märt Laarman 22. II 1896 – 18. IV 1979*. (Tln 1996); *Postimees* 28.2.1996: 5; *Õpetajate Leht* 22.3.1996: 14; *Õhtuleht* 8.4.1996: 14; *Eesti Päevaleht* (Tln) 9.4.1996: 7, 31.5.2008: 5 (*Laupäev. Kultuur*); M. Laarman. *Mina kõnelen kunstist*. 398–416 (Trt 1998); *Akadeemia* 7/1999: 1372; *IX rahvusvaheline bibliofiilakonverents: ettekannete kokkuvõtted*. 51–53 (Tln 2003); M. Tarand. *Ajapildi sees*. 185–191, 228 (Trt 2008); E. Susi. *Sada säravat tähte*. 24, 116–117 (Haapsalu 2010); M. Karmo. *Must-kuldne müts me peas... II*: 222–223 (Tln 2011); T. Hagel (1979). *Kunstnik Märt Laarmani looming ja tegevus kunstikriitikuna 1920.–1930. aastail*. (TRÜ ajaloo .... diplomitöö; käsikiri ....).

Laarman, Ervin Hansu p (ka Laarman; 1940– Heido Laarne; 28./15.8.1902 Väätša vald, Järvamaa – 1978 ENSV), ... Kingsepa poeg, **L.** ja **M. Laarmani** lalletütre mees. Õppis Viljandi ühiskommertskoolis 1920–23, TÜs kaubandust 1923–24 (ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1919–20. Sõjaväe kantseleiametnik Viljandis 1923–24, Sõjaväe ühendatud õppeasutuste staabi kirjutaja, litografiist Tln-s 1924–25, üleajateenija 1925–26. Pärast ajalehetööd mitmes kohas asjaajaja, kunstnik-dekoraator. Vahistati poliitilise politsei poolt 27.2.1935 (kahtlustuseks riigivanema tapmise ettevalmistamine), vabastati 27.3.1935. Pärnu kirjastuse ja reklaamibüroo Lehemehed kaasomanik 8.1938–12.1939. Saksa okupatsiooni ajal elatas end akvarellistina Pärnus 1943–44. Pärast sõda töötas algkooliõpetajana, Pärnus ajalehetoimetuses, kultuurimaja kunstiala juhataja 1949–51, seejärel vabakutseline kunstnik-dekoraator.

Töötas ajalehe *Sakala* (Viljandi) toimetuses, oli vastutav toimetaja 1928–29, toimetas ka lisalehte *Sakala pildileht* 1928. Vastutav toimetajana mõisteti vähemalt kahel korral süüdi trükiseaduse rikkumises ja karistati ühekuuliste arestidega. Oli ajalehe *Ugala* (Valga) väljaandja 10.1928–7.1929. Töötute Haritlaste Ühingu ajakirja *Eesti Haritlane* vastutav toimetaja (Trt 1932, ilmus 1 nr). Vapside ajalehe *Võithus* ekspediitor 1934. Pärnu näituse puhul andis tema kirjastus Lehemehed välja reklaamlehte *Pärnu Näitus* (1938, ilmus 1 nr).

Ajakirja *Meie Noorus* > *Pärnumaa Noorus* toimetuse liige (Pärnu 1938, kokku ilmus 2 nr). Saksa okupatsiooni ajal oli kohaliku ajalehe *Uus Elu* (Pärnu) esimene vastutav toimetaja 7.1941–6.1942. Pärast sõda oli kohaliku ajalehe *Tööraha Hääl* (Pärnu) toimetuse liige 194....
A: AA3; *Pärnu Postimees* 21.1.2009: 8, 11.8.2009: 6; EAA.2100.1.7119; ERA1.7.362; ERA.1.7.1266; ERA.32.3.1813; ERA.32.3.1814; ERA.495.8.1784; ERA.650.1.819; ERA.852.1.2280; ERA.891.2.25508; ERA.1868.1.1456; ERA.3794.2.368.

Laas, Hendrik (29./17.7.1862 Vötikvere vald, Tartumaa – 13.3.1919 Trt), põllundustegelane, ärimees. Taluperemehe poeg. Õppis kohalikus külakoolis kaks talve, täiendas end iseõppijana, käis põllundust õppimas Soomes 1898–99. Tegutses Trt-s voorimehena 1888–90, pidas vürtspoodi ja voorimeheäri 1890–98, asutas 1895 raamatukaupluse, 1896 aga laenuraamatukogu, aiandus-põllunduspoe ja põllumajanduse nõuandekontori Põllumees. Rentis 1899 Raadil talu ja arendas sellest katsetalu koos viljapuuaiaga, põllulappide, mesila ja kalatiikidega. 1900–09 korraldas oma talus eestikeelseid aianduse, mesinduse ja karjakasvatuse kursusi ja näitusi. L-i missiooniks oli eesti põllunduse edendamine, aga autodidaktist üksikettevõtjana hakkas ta sajandi algul järjest enam jääma Trt Eesti Põllumeeste Seltsi varju (seltsi juht oli 1898–1918 **J. Tõnisson**). Arreteeriti bolševike poolt 1918 lõpul, vabanes varsti. Suri tüüfusse.

1895 asutas ajakirja *Põllumees* (Trt), oli selle väljaandja ja vastutav toimetaja kogu ilmumisaja jooksul (1895–1912). Esimesel aastal ilmus väljaanne kuus korda aastas, seejärel kuukirjana, 1903–06 nädalikirjana, siis taas kuukirjana. *Põllumees* oli esimene eesti erialajakiri, selle eesmärk oli anda praktilisi põllundusteadmisi, harida lugejaid ja arendada ühistegevust. Esialgu oli ajakiri populaarne ja oma valdkonnas oluline väljaanne (tiraaz 1200), aga ilmumise tihendamise 1903 ja (haritumate) konkurentide ilmumine nõrgestasid *Põllumeest* – väljaande sisu oli eklektiline ja tasemelt nõrgem kui mujal avaldatu. *Põllumeest* toetas salaja rahaliselt Liivimaa Üldkasulik ja Õkonoomiline Sotsieteet, kuid lugejate puuduse ja majandusraskuste tõttu jäi ajakiri 1912. a seisma. L. andis välja ka „Põllumehe kalendrit“ (1895–1904), mis lisaks tavapärasele teabele sisaldas põllumehele vajalikke formule korralikuks raamatupidamiseks. Andis välja ja toimetas tasuta levitatavat kuulehte *Лифляндский листок объявлений* = *Liivimaa Kuulutuste Leht* = *Livländische Annoncenblatt* (Trt 1898–1905), et vahendada põllumeestele kaupluste, vabrikute jm reklaami. Leht ei olnud edukas, sisaldades peamiselt L-i äride reklaame. Oli saksameelse ajalehe *Vabadus* väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1906–08). Leht ründas peamiselt L-i rivaali põllunduse edendamisel **J. Tõnissoni**, päevalehe *Postimees* (Trt) ja Eesti Eduerakonna seisukohti; L. kirjutas juhtkirju ja päevakajalisi ülevaateid, teatriarvustusi, avaldas oma luulet. Andis välja ka ajalehte *°Eesti Päevaleht* (Trt 1906, ilmus 2 nr).

T: mitmed väiksed põllundus- ja aianduskäsiraamatud, „Põllumehe kalender“ (Trt 1895–1903, väljaandja ja toim).

A: EBL; EE; EABL; EE14; ETeadBL; *1000 tartlast*; ISIK; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 45–46, 59–60 (Tln 1923); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 76–77 (Tln 2010 [1936]); *Võitleja* 9/1962: 5; *Fakt, sõna, pilt* VI: 62–69 (Trt 1971); J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis*. 28–29, 44, 103–106 jm (Tln 1991); *Agraarteadus* 4/1992: 319–326; *Kultuur ja Elu* 10/1992: 56–59; *Eesti ajakirjanduse...* 263–266 (Trt, Tln 1994); *Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos*. I: 116–117 jm (Trt 1998); *Keel ja Kirjandus* 9/2002: 630–641; M. Metsanurk. *Mälestused*. 450–453 (Trt 2005).

Laas, Karl Ado p (17.4.1908 Trt – 28.12.1967 Tln), ajakirjanik. Raudteelase poeg. Õppis Trt õhtugümnaasiumis 1926–28 ja Tln erakolledžis 1932–34 (ei lõpetanud kumbagi kooli). Teenis sõjaväes 1928–29. Õpipoiss Trt ehitus- ja metallitööstuses Tehnik 1925–26, õpilane

põllutööriistade vabrikus Tegur 1926–28, juhutööline raudteel 1929–31. Harrastas kergejõustikku, võistles Amsterdami OMil 1928 maratonis. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli arveametnik Narva segakaubastus 1940–41. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast 1941–45 (Nõukogude armees).

Ajalehe *Virulane* (Rakvere) toimetuse liige 1931–32; Vaba Maa kirjastuse ajalehtede *Vaba Maa*, *Maa Hääl* ja *Hommikleht* sporditoimetaja 1932–36; ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) reporter 1936–39, ajalehtede kirjasaatja Narvas 1939–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas ajalehes *Narva Tööline*. Sõja ajal ilmus tema lahinguteateid päevalehes *Rahva Hääl* 1944–45. Pärast sõda oli Tln linnalehe *Õhtuleht* kirjanduslik kaastööline kehakultuuriosakonnas, kultuuriosakonnas 1945–48; vabakutseline ajakirjanik 1948–49; päevalehe *Noorte Hääl* kirjanduslik kaastööline kultuuri- ja olustikuosakonnas, agitatsiooni- ja propagandaosakonnas 1949–51. Eesti Raadio välissaadete toimetaja kümnekond aastat. Tln Spordipressi Klubi liige alates 1932.

T: brošüürid „Eesti kergejõustik 1910–1935“ (Tln 1935; toim), „Ateenast Berliinini“ (Tln 1936; koost); „Eesti spordibiograafiline leksikon. Virumaa“ (Narva 1939; toim), „Nõukogude kalevlased“ (Tln 1949; koost, kaasautor).

A: SBLV; ESBL; EEonline; *Postimees* 5.8.1928: 2, 14.11.1945: 2, 2.2.1998: 20; *Vaba Maa* 5.12.1933: 6, 28; *Spordi Magasin*. 54 (Tln 1935); *Viru sport 1938–39*. 12, 29, 38 jm (Narva 1939); G. Reitsak. *Sõna sai relvaks*. 161 jm (Tln 1979); ERR arhiiv („Õhtu spordiveteranidega“ 1957); ERAF.287.4.295; ERAF.9497.6.32.

Laason, Voldemar (ka Vladimir; 11. või 12.4.1895 Pärnu – 10.8.1979 Norrköping, Rootsi), trükitoimeline, näitleja, lavastaja. Tisleri poeg. Algharidusega. Võttis osa I maailmasõjast 1916–17. Töötas H. Laakmanni trükikojas Pärnus 1905–15. Ka vabariigi ajal töötas Pärnu trükikodades, Oma trükikoja juhataja 1936–38 (vallandati võltsitud valimisedeliste trükkimise pärast). Ugala teatri näitleja 1915, Endla teatri näitleja ja lavastaja 1918–44, kunstiline juht 1934–.... Põgenes 1944 Rootsi.

Töötas *Pärnu Päevalehe* juures 1918–35, 1930. aastate keskel kuulutustekorrajana.

A: PTB; ETeatrBL; *Endla*; *Uudisleht* 15.4.1934: 2; *Teater* 2/1936: 43; *Päevaleht* 14.6.1938: 6; *Pärnu Postimees* 12.8.2010: 7; *Pealinn* 9.3.2015: ...; ERA.2121.1.12214.

Laats, Artur-Johannes Peetri p (–1936 Art(h)ur Laats; 26./14.8.1892 Põlgaste vald, Võrumaa – 15.[17.?]6.1942 Solikamsk, Molotovi [Permi] oblast), sõjaväelane (kolonel 1939). Mõisa järelevaataja poeg. Lõpetas Võru linnakooli 1912, õppis Tln-s pedagoogikakursustel 1912–14, alalisväge ohvitseride kursustel 1924–25 ja Kõrgemas sõjakoolis 1925–27. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1914–18 (sh õppis Gatšina lipnikkudekoolis 1915) ja Vabadussõjast 1918–19 (Rahumäe vangilaagri ülem, 7. jalaväepolk; Vabadusristi kavaler). Teenis 2. diviisi staabis 1920–23, piirivalve valitsuses 1923–27, kindralstaabis / kaitseväge staabis 1927–34, oli Lääne-Saare kaitseringkonna ülema kt 1934, 10. üksiku jalaväepataljoni ülem 1934–36, 3. diviisi staabi ülema kt 1936–39, 7. jalaväerügemendi ülem 1939–9.1940, Sõjakooli pataljoniülema alates 9.1940. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 2.7.1941, mõisteti surma (§§58-10 ja 58-13, võitlemine Vabadussõjas, teenimine Eesti armees, nõukogudevastane agitatsioon Punaarmees ja vangilaagris), hukati.

Ajakirja *Sõdur* tegevtoimetaja 1932–34. EAL liige 1933, toetajaliige 1934–40.

T: biograafiline teatmik „Eesti Vabadusristi kavalerid“ (= EVK; Tln 1935; Stockholm 1984; kaaskoost).

A: EVK; Salo; EVRK; OA; OkM; *Vaba Maa* 25.8.1937: 3; ERAF.130SM.1.8156.

La Coste, Friedrich August Christian (26.11.1769 Pforten (Brody), Sorbimaa – 18./6.10.1823 Pärnu), jurist, kirjanik. Õppis õigusteadust Wittenbergi ja Leipzigi ülikoolides

1790. Elas kirjanikuna Leipzигis 1795, seejärel kasvataja Liivimaal Cēsises krahv Sieversi juures, hiljem Cēsises kreisi- ja majandusfiskaal ning advokaat, õuekohtu advokaat Riias 1800–22, Pärnu raesündikaat ja -sekretär 1822–23.

Riia perioodil oli tegev ka ajakirjanduse vallas: toimetas ja andis välja teatri- ja ajaviitelehte *Rigisches Theaterblatt* > *Abendblatt für allerlei Leser* (Riia 1815–16, ilmus kokku 60 nr). Avaldas ajakirjanduses artikleid, sh ajalehes *Rigasche Zeitung*.

T: luuletused; tõlkis prantsuse kirjandust saksa keelde; „Neues deutsch-französisches Wörterbuch“ (Leipzig 1796).

A: R/N Bd 3: 3-4; DBBL; Redlich; Gottzmann & Hörner; BBLd; EAA.1273.2.4.

Lagovski, Ivan (Joann; Иван Аркадьевич Лаговский; 8.9.1889 Kostroma, ... kubermang – 3.7.1941 Leningrad), misjonär, ühiskonnategelane. Vaimuliku poeg, **T. Miljutina** abikaasa. Õppis Kostroma vaimulikus seminaris 1903–08, Kiievi vaimulikus akadeemias 1908–13, teoloogiakandidaat; õppis Praha Vene pedagoogilises instituudis 1923–26. Alates 1913 töötas vene keele ja kirjanduse õpetajana Jekaterinoslavi (Dnepropetrovski) keskkõrpeasutustes. 1919 emigreerus Konstantinoopolisse, elas Korsikal, töötas madrusena, müürsepaabilisena jm. Astus Vene Üliõpilaste Kristliku Liikumise (PCXD) liikmeks, töötas assistendina Pariisi Püha Sergiuse usuteadusinstituudi psühholoogia ja pedagoogika kateedris 1926–33, oli PCXD sekretariaadi liige Pariisis 1929–33. Asus 1933. a elama Trt-sse, juhtis Vene üliõpilaste kristlikku liikumist Eestis 1934–39. Liikumine propageeris kristlikku eetikat, korraldas kursusi, seminare, pedagoogikapäevi, laagreid jne. Arreteeriti NKVD poolt 5.8.1940, mõisteti surma ja hukati. Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik kuulutas ta märtriiks 22.2.2012.

Osales PCXD ajakirja *Le Messenger = Вестник русского студенческого христианского движения в Западной Европе* (Pariis 1925–27) > *Вестник. Орган русского христианского движения* (Pariis 1928–29) > *Вестник русского студенческого христианского движения* (Pariis, Tartu 1930–36) väljaandmisel, oli ajakirja üks toimetajaid 1925–33. Tegi kaastööd ajakirjale *Бюллетень религиозно-педагогического кабинета* (Pariis) 1932, samuti religioossele kultuurilehele *Путь жизни* (Narva 1935–40).

T: brošüürid “О Пушкине” (Petseri 1937, kaasautor); “Духовная жизнь в миру” (Petseri 1939).

A: Н. М. Зернов (koost). *Русские писатели эмиграции. Биографические сведения и библиография их книг по богословию, религиозной философии, церковной истории и православной культуре. 1921–1972.* (Boston 1973); С. Г. Исаков. *Русские в Эстонии 1918–1940.* 323–326 (Trt 1996); Т. Miljutina. *Inimesed minu elus.* (Tln 1997, 2010); *Вышгород* 4/1995: 8–22, 4/2006: 144–151; В. Казак. *Лексикон русской литературы XX века = Lexikon der russischen Literatur ab 1917.* (Moskva 1996); *Балтийский архив* II: 20–38 (Tln 1996); *Труды Русского исследовательского центра в Эстонии.* 3. 198–221 (Tln 2004); http://zarubezhje.narod.ru/kl/l_001.htm; <http://www.baltwillinfo.com/mp12-02/mp-09.htm>; EAA.1655.3.837; EAA.1415.1.75; ERA.1.3.2151; ERA.14.14.57; ERAF.130SM.1.11666.

Lahi, Riho Hansu/Antsu p (–1935 Richard-Heinrich; ps Kihva Värđi; Ferd. Kihva; Ferdinand von Giffa; Epigooni Erilane; Rein Roovik; Vares Vaak; 27./14.10.1904 Võhma küla, Palmse vald, Virumaa – 23.4.1995 Rakke, Lääne-Virumaa), kooliõpetaja, vestekirjanik, karikaturist. Sepa poeg. Õppis Rakvere 2. algkoolis 1919–21, Rakvere õpetajate seminaris 1921–27, täiendas end skautluse alal Inglismaal Gilwelli kursustel 1938–39. Sõjaväeteenistuses 1928–29. Algkooliõpetaja Narvas 1927–28, Tartumaal Varnjas 1929–31, Virumaa Võsul ja Aasperes 1931–38, Tartus 1938–44. Tegi kirjastusele Loodus kaanekujundusi, illustreeris õpikuid. Tegutses 1930. aastatel Kaitseliidus ja noorkotkaste juhina Varnjas ja Aasperes. Saksa okupatsiooni järel asus elama Rakverre, oli joonistusõpetaja Rakvere koolides 1944–

47, joonistus- ja kirjatehnikaõpetaja Rakvere õpetajate seminaris / pedagoogilise koolis 1945–55. Koostas haridusministeeriumile joonistamise ja kirjatehnika õppekavad 1944–45. Asus 1955 elama Trt-sse, oli Trt pedagoogilise kooli joonistus-, meetodika- ja kirjatehnikaõpetaja 1955–64, Trt kunstikooli õpetaja 1956–57. Loonud üle 400 eksliibrise. Tema tehtud kirjatehnika näidislehtede järgi on Eesti koolilapsed kirjutama õppinud alates 1930. aastate lõpust.

Õpetajate seminaris õppides (1921–27) oli seminari loodusteaduse ringi ajakirja *Loodusevaatleja* kaastöötaja ja hiljem ka tehniline toimetaja. Samal ajal tegi kaastööd kohalikule ajalehele *Virumaa Teataja* (Rakvere), 1928 avaldas seal olustikukriitilist vestesarja “Kihva Värdis parlofon”. Tegi kaastööd ajalehele *Viru Hääl* (Rakvere 1932–33). Alates 1932 avaldas *Virumaa Teatajas* taas Kihva Värdis vesteid. Toimetas noorkotkaste juhtide ajakirja *Kotkas* 1938–40 ja selle noorkotkastele suunatud lisa *Noor Kotkas* (1938–39, ilmus 13 nr). Avaldas meetodilisi artikleid kirjaõpetusest, kirjatehnikast ja joonistamise meetodikast ajakirjades *Eesti Kool* 1934–.... ja *Nõukogude Kool* 1952–61. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal tegi kaastööd kultuuriajakirjale *Viisnurk*. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Postimees* (Trt) alaline kaastöötaja (erikorrespondent), joonistas sõjakaarte, avaldas Kihva Värdis vesteid. Alates 1955 avaldas karikatuure ja illustratsioone päevalehes *Edasi* (Trt); oli *Edasi* väljalaskja 1956–58, kunstnik-retušöör 1958–64, tegi illustratsioone ja teabegraafikat, joonistas pealkirju, toimetas satiirinurka “Herilane”, kirjutas ka vesteid. Lisaks *Edasile* avaldas karikatuure ka huumoriajakirjas *Pikker*, päevalehes *Rahva Hääl* jm. Kirjutas üle 800 veste (1928–44 ja 195...–...), milles majavalitsuse töötaja Kihva Värdis arutleb päevasündmuste üle abikaasa Luisega ja sõbra Ärkli Jantsiga. Vesteid ilmus lisaks *Edasile* ka *Rahva Hääl*es, *Pikris* jm. Tegi ajakirjale *Eesti Loodus* (Trt) illustratsioone, skeeme, kaarte jms 1958–88. ENSV Ajakirjanike Liidu liige 1958–....

T: veste- ja satiirikogumikud „Kihva Värdis kiusujutud“ (Tln 1968), „Ühepajatoit Rakvere moodi“ (Tln 1972), „KV tegutseb“ (Tln 1975), „Kihva Värdis läheb objektile“ (Tln 1976), „Põrgut oleks vaja!“ (Võru 1993); neli käsiraamatut noorkotkastele (1934–38, koost), neli pedagoogilist käsiraamat (1933–90), sh „Kirjatehnika“ (Tln 1956; 1966; 1990), käekirjaõpetus „Kirjaleht“ (9. tr 1979); neli jutukogu lastele (1976–90); mälestusteraamatud „Kohtumised“ (Tln 1988), „Kihva Värdis elu ja seiklused“ I–II (Trt 1993–95; kaasautor); illustratsioonid õpikutele ja lasteraamatutele (1939–47 ja 1975–85).

A: Jaaksoo; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; *1000 tartlast*; EEonline; ISIK; *Postimees* 11.7.1943: 4, 12.5.1944: ....., 27.4.1995: 21; *Eesti skautlus viiskümmend aastat*. 56–57, 60 (Hälsingborg 1962); R. Lahi. *Kihva Värdis kiusujutud*. 4 (Tln 1968); *Edasi* 23.2.1969: 3, 5.5.1971: 4, 25.4.1976: 3, 30.7.1976: 2, 27.10.1979: 4; *Eesti Loodus* 10/1974: 628–630; *Punane Täht* 18.10.1979: 3, 1.1.1985: 2–4; R. Lahi. *Kohtumised*. (Tln 1988); *Viru Sõna* 2.8.1990: 2; R. Lahi. *Kotkapoeg Agu kirjad*. 63–64 (Tln 1991); *Vooremaa* 30.9.1993: 6; *Postimees Extra* 25.9.1993: 8; *Virumaa Teataja* 27.10.1994: 5, 27.10.2004: 5, 30.10.2004: 9; *Postimees* 27.4.1995: 21; *Rahva Hääl* 28.4.1995: 8; *Õpetajate Leht* 12.5.1995: 16, 5.11.2004: 16, 29.3.2013: 6; K. Lomp, R. Lahi. *Kihva Värdis elu ja seiklused*. I–II (Trt 1993–95); O. Kirss. *Rakvere lood ja legendid*. 66–67, 90, 122–123, 143–144 (Tln 2004); *Tartu Postimees* 27.10.2004: 8; K. Lillepuu. *Trükikirjad*. 120–127 (Viljandi 2005); *Sirp* 15.3.2013: 21; *Õhtuleht* 7.5.2016: 22–23; ERR arhiiv („Reporteritund 1990“); EAA.T-1130.2k.897; EAA.V-35.1k.171; ERA.1108.19.228.

Laid, Eerik Jaani p (–1922 Erich Arthur Ostrov; ps A. Warmas; Helsingi Jaak; 30./17.11.1904 Meeri mõis, Tartumaa – 15.9.1961 Tärnsjö, Rootsi), arheoloog ja etnoloog. Mõisavalitseja poeg. Õppis Trt reaalkoolis 1918–22, TÜ filosoofiateaduskonnas 1922–27, *mag phil* (arheoloogia); *mag phil* (etnograafia) 1932 (TÜ); *fil dr* (etnoloogia) 1954 (Stockholmi ülikool). TÜ stipendiaat Helsingis jm 1927–29 ja 1931, õppeülesannete täitja

1930–38. ERMi teadussekretär 1935–36, haridusministeeriumi muinsuskaitseinspektor 1936–40, ERMi direktori kohusetäitja 1941–43. Põgenes 1943 Soome, juhtis Helsingis eesti pagulaste organisatsiooni Eesti Büroo 1943–44; Eesti Vabariigi Rahvuskomitee liige 7.–9.1944. Põgenes 1944 Rootsi. Stockholmi ülikooli arhiiviasistent 1944–47, Nordiska Museeti ja Stockholmi ülikooli riiklik stipendiaat 1947–61. Osales aktiivselt pagulaseesti poliitikas. Hukkus autoõnnetuses.

Tudengina oli noorsooajakirja *Uudismaa* (Trt) toimetuse liige 1922–24. Avaldas kirjutisi kultuurist ajalehtedes *Päevaleht*, *Postimees* (Trt), ajakirjas *Eesti Kirjandus* (Trt) jm. Saksa okupatsiooni ajal andis välja illegaalset regulaarset lendlehte *Võitlev Eestlane* (Trt 1943; koos **A. Mägi** ja **V. Niilusega**). Lehe ilmumine katkes suvel 1943, kui Saksa julgeolekupolitsei Niiluse arreteeris, L. ja Mägi põgenesid Soome. Paguluses tegi kaastööd soomepoiste masinkirjas väljaandele *Üle Lahe* (1943, ilmus 5 nr), oli soomepoiste ajalehe *Malevlane* üks asutajaid ja kaasautor (Helsingi 12.1943–9.1944, ilmus 33 nr), tegi kaastööd Soome raadio eestikeelsele saatele. Ajakirja *Vabariiklane* üks asutajaid ja toimetuse liige (Uppsala 1945–47), ajalehe *Teataja* (Stockholm) juhatuseliikme asemik 1955–... ja osanik. Tegi kaastööd kultuuriajakirjale *Tulimuld* (Lund) 1958–61. Avaldas mh rahvateaduslikke ja arheologia-alaseid artikleid ja arvustusi.

T: mitmed arheoloogia, etnograafia ja muinsuskaitse alased raamatud, sh „Eesti muinaslinnad“ (Trt 1923), monograafia „Säden torkar. Sädesuppsättningar i Sverige 1850–1900“ (Lund 1952), artiklivalimik „Paopaigad“ (Trt 1997); kaks säilinud numbrit lendlehest *Võitlev Eestlane* on avaldatud ajakirjas *Akadeemia* (6/1993); isikuarhiiv asub Eesti Ajalooarhiivis (fond 5401).

A: EBL; EAT; EBL tk; ERAKT; ETeadVK; EKKE; E(N)E; AA3; VjV; EE14; *Töotan*; ETeadBL; Lään; ISIK; VEPER; J. Lattik. *Minu album*. 44–45 (Toronto 1960); *Eesti Päevaleht* 16.9.1961: 1, 23.9.1961: 2, 3.10.1961: 1–2; *Mana* 4/1961: 271–273; *Teataja* 23.9.1961: 3; *Tulimuld* 1/1962: 36–43; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 212 (Tln 1966); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 172 (Tln 1970); K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 149–150 jm (Stockholm 1974); *Uus Eesti* 7-8/1974: 4, 9; B. Kangro. *Eesti Rootsisis*. 114 (Lund 1976); *Piinlikud lood*. II: 5, 25 (Tln 1983); EAA VI: 46 (Trt 1991); *Keel ja Kirjandus* 11/1991: 666–670, 10/1998: 691–698; *Akadeemia* 6/1993: 1128, 1133–1134, 5/2001: 904–915; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 198–199, 203 jm (Stockholm 1995 [1994]); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 181 jm (Tln 2010 [1994]); I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 288, 292–293, 312 (Tln 1996); E. Laid. *Paopaigad*. 457–465 (Trt 1997); *Ajalooline Ajakiri* 1/1998: 72–76; *Tuna* 3/1999: 131–132, 139; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 147–150, 229–230 jm (Trt 2001); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 141 (Tln 2010 [2002]); S. Olesk. *Tõdede vankuval müüriil*. 118–127 (Tln 2002); *Põgenemine kodumaalt 1943–1944*. 120 (Keila 2005); T. Hellat. *Luuraja aruanne KGB-le*. 41, 212–213 jm (Tln 2006); H. Salm. *Viiu luure agent*. 107–108 (Tln 2007); I. Talve. *Vanem ja noorem Eesti*. 190–201 (Trt 2008); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 249, 253, 256, 267 (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 328 (Tln 2014); EAA.2100.2b.40.

Laidsaar, Eerik Jaagu p (kod.n Johannes Pillikse; ka Juhan P.; ps Joh. Killip, E. S. Killip, Kapral Pension; Nurga Onu; 26./13.10.1906 Hummuli vald, Viljandimaa – 22.4.1962 Benalla, Austraalia), ajakirjanik, kirjanik. Sepa poeg, **E. Pillikse** vend. Õppis Trt 3. algkoolis, Tln kommertsgümnaasiumis. Mõisteti 1936 kaheksaks kuuks vangi (süüks kirjastuse Noor-Eesti ja ajakirja *Tänapäev* tellimisrahade kõrvaldamine). Alates 1937 vabakutseline literaat, kirjutas kriminaal- ja seiklusromaane, hiljem naljamänge. Suvel 1941 mobiliseeriti Nõukogude võimude poolt Tln kaitsmiseks töölispolku, sai lahingus põrutada. Arreteeriti Saksa võimude poolt sügisel 1941, vabanes 11.1941. Sügisel 1944 lahkus Saksamaale, elas põgenikelaagrites. 1950 emigreerus Austraaliasse. Elas Benallas, töötas raudteelasena, kehalise kasvatusena ja

matemaatikaõpetajana keskkoolis. Osales aktiivselt pagulaste kultuurielus. Suri südamenõrkusse.

Mitmekülgne, erinevaid žanre vallanud ajakirjanik. 1925–32 avaldas lühijutte ja vesteid päevalehes *Postimees* (Trt) ja selle pilkelisas *Sädemed*, ajalehtedes *Eesti Spordileht*, *Päevaleht*, *Vaba Maa*, *Jutuleht*, *Uudisleht*, ajakirjades *Raadio*, *Eesti Naine* (Trt) jm. Ajalehe *Rahvaleht* toimetuse liige (sporditoimetaja) 1929–31, ajakirja *Eesti Spordileht* toimetaja 1931–32, Leedu ajakirja *Sportas* (Kaunas) korrespondent Eestis. Juunis 1934 esitas taotluse nädalalehe *Uudised* väljaandmiseks Narvas, aga ei saanud luba. 1937–41 tegutses vabakutselise ajakirjanikuna Tln-s, tegi kaastööd ajakirjadele *Tänapäev* (Trt), *Teater*, *Lasteleht* (Trt), *Laste Maailm* (Trt), *Areng* jm. Avaldas kapral Pensioni vesteid *Uudislehes*, *Jutulehes* jt väljaannetes, kirjutas Riigi Ringhäälingule sarikuuldemängu „Kapral Pensioni lood“ 1937–40. Vestid rääkisid kapral Pensioni, reamees Sookaela ja noorsõdur Nübliku seiklustest Eesti sõjaväes. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Трудовой нуть* > *Советская Эстония* tehniline toimetaja 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal oli 1941–44 vestekirjanik ajalehtedes *Eesti Sõna*, *Maa Sõna* ja *Rindeleht*. Saksamaal oli Berliini evakueeritud *Eesti Sõna* toimetuse liige (11.1944–4.1945, ilmus 58 nr), tegi kaastööd ajakirjanike infolehele *Pressemeeste Press* (St. Wolfgang, Aussig 11.1944–5.1945, ilmus 12 nr). Juunis 1945 algatas Schwarzenbeki põgenikelaagris suulise ajalehe *Elav Sõna* „väljaandmise“ – kord nädalas loeti kuulajatele dekoratsioonide taustal ette päevauudiseid, tehti intervjuusid, esitati muusikat, deklamatsioone, välispoliitilisi ülevaateid jms. Tegi kaastööd eesti ajalehtedele Saksamaal, samuti kulturiajakirjale *Kauge Kodu* (Altenstadt), kuukirjale *Sport* (Meerbeck 1946–47). Austraalias oli ajakirja *Eesti Spordileht* (Sydney) kaastoimetaja 1957, ajalehe *Meie Kodu* (Sydney) kaastöötaja 1950–62, noortenurga toimetaja 1961–62, tegi kaastööd ajakirjale *Sporditeel* (Coburg) 1960–62, avaldas jutustuse „Vanad sõbrad“ (kapral Pensionist) nädalalehes *Vaba Eesti Sõna* (New York) 1961–62.

T: seiklusromaane, novelle, jutustusi, kuuldemänge (1935–40 ja 1946–52), sh proosa- ja näidendiseeria kapral Pensionist, valimik „Kapral Pensioni seiklused“ (Trt 1940; Tln 1990), noorsoojutustus „Kompanii poeg“ (*Laste Maailm* 1938; Trt 1939; 4. tr New York 1962); veerandsada komöödiat teatriamatööridele; koronaõpik „Korona õpetus“ (Tln 1930; kaaskoost).

A: EKirP; VED; EKKE; EKrL; EKL; ESB; Lään; Sikk; ISIK; Valgamaa ISIK; VEPER; *Eesti Naine* 2/1939: 30; *Meie Noorus* 3/1939: 94; *Tarviku Uudised* märts/1940: 3, 9, 24; *Eesti Spordileht* 5/1940: 199; *Meie aasta Schwarzenbekis*. 15–20 (Schwarzenbek 1946); *Väliseestlase kalender 1963*. 106 (New York 1962); *Meie Kodu* 3.5.1962: 1, 14.7.1993: 5; *Vaba Eesti Sõna* 10.5.1962: 5; *Vaba Eestlane* 12.5.1962: 7; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 113–114 jm (Stockholm 1966); M. Raud. *Alasi ja vasarate vahel*. 150–151, 184–186 jm (Uppsala 1966); *Meie Tee* 11–12/1966: 179; *Austraalia eestlased sõnas ja teos*. 79 (Sydney 1969); *Väliseestlase kalender 1977*. 101–102, 112 (New York 1976); *Sirp ja Vasar* 18.3.1988: 6; *Vikerkaar* 3/1988: 68; A. Järv. *Väliseestlaste teater ja draama*. 77–78, 171 (Trt 1991); *Kirjutamata memuaare*. VI: 54, 60–61, 68 (Tln 1991); *Kodumaa* 24.7.1991: 6; *Valgamaalane* 26.10.1991: 2, 2.7.1992: 2; *Keel ja Kirjandus* 11/1991: 696–697, 3/1996: 192; *Sirp* 1.11.1991: 5; *Eestlased Austraalias II ja Uus-Meremaal*. 265 (Melbourne 1993); F. Kool. *DP Kroonika*. 342, 800, 857 jm (Lakewood 1999); T. Lääne. *Välis-Eesti spordielu 1940–1991*. 350 jm (Tln 2000); H. Raudla. *Edmund Valtman*. 47–48 (Tln 2006); M. Hennoste (1986). Austraalia Eesti Seltside Liit 1952–1986. 21–22, 71 (käsikiri Trt linnaraamatukogus ja TLÜAR); ERA.1.7.1279; J. Peegli käsikirjalised märkmed.

Laikmaa, Ants Antsu p (–1935 Hans Laipman(n); ps Artifex; 5.5./23.4.1866 Vigala vald, Läänemaa – 19.11.1942 Kadarpiku küla, Taebla vald, Läänemaa), kunstnik, kunstikriitik,

pedagoog. Talurentniku, vallakirjutaja poeg, **A. Karro** äia vend. Õppis Pärnu gümnaasiumis 1879–83 ja Tln-s Lajuse erakoolis 1884 (ei lõpetanud kumbagi kooli); õppis kunsti Peterburis 1890–91 ning Düsseldorfis kunstiakadeemias 1892–93 ja 1896–97 (ei lõpetanud); TÜ audoktor 1929. Oli venna eest sõjaväeteenistuses 1886–90 (vabastati jalavigastuse tõttu). Tegutses kunstnikuna Düsseldorfis 1897–99, tegi õppereise Belgiasse ja Hollandisse. Vabakutseline kunstnik Tln-s ja Haapsalus 1899–1907; reisis Saksamaal ja Prantsusmaal 1900. Esines näitustel alates 1901. Asutas 1903 Tln-s ateljeekooli (esimene eesti kunstiõppeasutus), see tegutses tema juhtimisel 1903–07 ja taas 1913–31. Võttis osa 1905. a revolutsioonist. Arreteeriti 3.6.1907 ja saadeti sõjaseaduse kehtimise ajaks Balti kubermangudest välja (süüks revolutsiooniline tegevus). Elas Soomes 1907–09, reisis Lääne-Euroopas 1909–10, elas Capril ja Tuneesias 1910–12. Alates 1913 tegutses kunstnikuna Tln-s, taasavas oma ateljeekooli ja juhtis seda kuni 1932. Seejärel elas oma talus Kadarpiku külas. Kogus rahvaluulet Läänemaalt ja Muhumaalt **J. Hurdale** 1894–95 ja hiljem ka **M. J. Eisenile**, samuti andmeid muististe kohta **J. Jungile**.

Avaldas kohalikke sõnumeid ajalehes *Virulane* 1888. Düsseldorfis õppides (1892–93) joonistas kohalikele ajalehtedele nalja- ja pilkepilte. Alates 1890. aastate lõpust avaldas ajakirjanduses kirjutisi (sõnumeid, tutvustusi, arvustusi) kunstist; kritiseerides baltisaksa akadeemilist ilutsevat kunsti tõi murrangu tollastesse kunstitõekspidamistesse. Tema kunstikirjutisi ilmus peamiselt ajalehtedes *Olevik* (Trt) 1896–1902, *Teataja* 1902–04 ning *Päevaleht* 1909–14 ja 1921–39. Avaldas satiiripalu *Teataja* lisas *Teataja Nalja Lisa* 1902–03. Tegi illustratsioone ajakirjale *Linda* (Trt) 1904, **J. Lilienbachi** töölisalbumitele 1905–07. Märtsis 1905 esitas koos **E. Vildega** taotluse kunsti- ja naljaajakirja *Reinuvader Rebane* väljaandmiseks, luba saadi 11.1905, aga ajakiri ilmuma ei hakanud. Euroopas elades ja reisides avaldas ajakirjanduses reisikirju, neid ilmus ajalehtedes *Olevik* (Trt) (Saksamaalt 1896–99, Pariisi maailmanäituselt 1900) ja *Päevaleht* (99osaline reisikirjasari „Teelt“ Lääne- ja Lõuna-Euroopast ning Põhja-Aafrikast 1910–12, märkmed Moskva-reisist 1914, märkmed Krimmi ja Kaukaasia reisilt *Uues Päevalehes* 1918). Reisikirjades tutvustas mh kunstimuuseumide, galeriisid ja näitusi, samuti kohalikku rahvakunsti. 1910.–20. aastatel võttis sõna loodus- ja muinsuskaitse küsimustes. 1930. aastatel avaldas noorsooajakirjades jm mälestusi, neid ilmus ajalehtedes *Päevaleht* 1930–32 ja *Lääne Elu* (Haapsalu) 1934, ajakirjades *Vikerkaar* 1925, *Olion* (Trt) 1932, *Õpilasleht* (Trt) 1934, *Romaan* 1934, *Eesti Noorus* 1934, *Nädal Pildis* 1936, *Teater* 1936, *Meie Noorus* 1939 jm. Kokku avaldas ajakirjanduses üle 200 artikli.

T: artiklikogumikud „Mõteldes tagasi. Valik Ants Laikmaa autobiograafilisi artikleid“ (Tln 1991), „Teelt. Maailmakodaniku reisikirjad Viinist, Veneetsiast, Firenzest, Roomast, Caprilt, Sitsiiliast, Vesuuvi tipust, Tunisest jm“ (*Päevaleht* 1910–12; Tln 1996), „Kas tõesti mina“ (Trt 2001).

A: EBL; EAT; EE; EBLtk; ENE; E(N)E; EKABL; ADUT; EE14; ISIK; *Postimees* 4.8.1905: 3, 12.8.1906: 3, 23.4.1916: 1, 2.6.1997: 2; *Päevaleht* 23.4.1916: 2, 25.4.1916: 1–2; *Tallinna Teataja* 23.4.1916: 2; K. A. Hindrey. *Minu elukroonika. Murrang. Tõnissoni juures*. 671 jm (Tln 2010 [1931]); H. Kruus (toim). *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 185–190 (Trt 1932); *Agu* 19/1932: ...; *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat IX–X*: 245 (Trt 1934); R. Paris. *Uuem eesti kunst*. 50 (Trt 1935); *Nädal Pildis* 3/1936: 54–58, 18/1938: 430; *Eesti Kirjandus* 4/1936: 153–164; *Uus Eesti* 4.5.1936: 2; A. Looring. *Ants Laikmaa*. (Tln 1938); A. Vaga. *Ants Laikmaa*. (Tln 1938); *Varamu* 9/1938: 1105–1130; F. Tuglas. *Noorusmälestused. Esimene välisreis*. 253–256, 281–282 jm (Tln 2011 [1940]); V. Vaga. *Eesti kunst*. 212–230 (Trt, Tln 1940–41); *Sirp ja Vasar* 30.4.1941: 4; *Rahva Hääl* 5.5.1941: 3, 5.5.1956: 3, 5.5.1966: 3; *Looming* 5-6/1941: 562–576, 5/1965: 744–759, 6/1965: 928–938, 8/1991: 1104–1112, 5/1992: 717–718, 8/1997: 1098–1109, 3/2016: 434–435; *Eesti Sõna* 22.11.1942: 6, 25.11.1942: 6; *Kodukolle* 6/1946: 20; *Noorte Hääl*

20.11.1952: 3; *Keel ja Kirjandus* 4-5/1958: 214–215, 3/1964: 176–177; E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 209–213 (Toronto 1959); *Eduard Vilde kaasaegsete mälestustes*. 125–137 (Tln 1960); *Tartu Riikliku Kunstimuuseumi almanahh*. 1: 13–45 (Trt 1964), 2: 22–56 (Trt 1967); K. Ast Rumor. *Aegade sadestus*. 449–453 jm (Tln 2010 [1965]); *Ants Laikmaa*. 33–47 (Tln 1966); R. Loodus. *Eesti varasem raamatugraafika*. 37–39, 89 jm (Tln 1966); *Kunst* 1/1966: 7–11, 21–34; *Noorte Hää* 5.5.1966: 2–3; *Tulimuld* 2/1966: 68–72; *Kodumaa* 11.5.1966: 5, 6.7.1966: 6, 1.5.1991: 6; *Kristjan Raud. Ants Laikmaa*. 77–126 (Tln 1970); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 183, 231 jm (Tln 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 126–127 (Tln 1974); V. Tiik. *Ants Laikmaa*. (Tln 1975); E. Nirk. *Kaanekukk*. (Tln 1977; 2017); M. Soosaar. *Kunstnik ja modell*. 51–64 (Tln 1978); *Haapsalu läbi aegade ja inimeste*. 35–41 (Tln 1979); *Kogude teatmik. Tartu Riiklik Kunstimuuseum*. 37, 41–47, 50 (Trt 1985); *ENSV Riiklik Kunstimuuseum. Kogude teatmik*. 35–39 (Tln 1987); *Reede* 1.9.1989: 4–5; A. Paidla. *Raplamaa*. 167 (Tln 1991); *Sakala kalender 1991*. 93–94 (Tln 1991); *Mõteldes tagasi*. (Tln 1991); L. Viiraja. *Eesti kunstist ja kunstikäsitusest 19. sajandi lõpust kuni aastani 1916*. 22–28, 45–46 jm (Tln 1993); *Looming* 8/1997: 1098–1109; *Luup* 19.10.1998: 23; A. Laikmaa. *Kas tõesti mina*. (Trt 2001); *Sajandi sada Eesti suurkaju*. 92–93 (Tln 2002); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 408–409, 431 (Tln 2004); J. Hain. *Raamatulehitseja*. 18–29 jm (Tln 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 180–181, 184–186 jm (Tln 2012); F. Tuglas. *Kriitika IX. Kriitika X*. 224–230 (Tln 2014); *Kunsttööstuskoolist kunstiakadeemiaks*. 49–52, 54–56, 62–64, 70–73, 75–76 jm (Tln 2014); B. Ester-Väljaots. *Eesti esimesed fotokuningad*. 120–123 (Tln 2016); R. Hinrikus. *Kahe vahel*. 9–24 (Trt 2016); *Sirp* 15.1.2016: 20–21; *Kultuur ja Elu* 4/2016: 68–74; *Pööning sügis/2016*: 43–49; *Elukiri* 12/2016: 126–132, 2/2017: 105; *Maaleht* 18.5.2017: 33; dokfilm „Läänemaa kunstnik“ (Tallinnfilm 1962).

Lammas, Anna Johann Theodori t (–1899 Anette Caroline Anna Wiegandt; 7.7./25.6.1867 Vana-vändra vald, Pärnumaa – 20.9.1937 Trt), kooliõpetaja, taluperenaine. Klaasivabriku meistri tütar, **Lilli Suburgi** kasutütar (lapsendatud nädalasena, pärast ema surma), **J. Lammase** abikaasa, **C. Eisenschmidt**i lang. Alghariduse sai kodus kasuemat, õppis Pärnu kõrgemas tütarlastekoolis 1883–86, omandas progümnaasiumiõpetaja kutse. L. Suburgi erakooli õpetaja 1887–92, juhataja 1893–98; pidas koos L. Suburgiga 4-klassilist erakooli oma kodus Hoomuli (Helme) vallas Egeri talus 1899–1906. Pärast abikaasa surma andis 1930. a Egeri talu rendile ja kolis tütre juurde Trt-sse.

Tegi kaastööd naiste- ja pereajakirjale *Linda* (Viljandi) 1889–92, propageeris Pestalozzi kasvatustlikke ideid, eestindas vene kirjandust.

A: EKOBL; *Vändra*; ISIK; *Eesti Kirjandus* 4/1924: 155, 159; *Keel ja Kirjandus* 9/1966: 532; *Edasi* 5.10.1967: 2; *Sakala kalender 1996*. 62–64 (Viljandi 1995); J. Einasto. *Tumeda aine lugu*. 14–16, 19–20 jm (Trt 2007).

Lammas, Jaan (ps Agronom; Ellerhein; Liina Hellerhein jt; 22.8.1860 Uus-Koorküla vald, Viljandimaa – 3.1.1928 Holdre vald, Valgamaa), taluperemes, literaat. Talurentnike poeg, **A. Lammase** abikaasa, **Lilli Suburgi** väimees, **C. Eisenschmidt**i lang. Õppis Tõrvas saksa erakoolis 1872–74 ja Härgmäe (Ērgeme) läti kihelkonnakoolis; täiendas end iseõppijana põllumajanduse, metsanduse ja maamõõtmise alal. Holdre valla Egeri talu peremees, Hoomuli (Omuli) eesti kooli õpetaja 1880–83. Agar kohalik seltsitegelane.

Tegi 1879–1905 kaastööd ajalehtedele *Perno Postimees*, *Tartu Eesti Seitung*, *Sakala* (Viljandi), *Virmaline* (Tln, Peterburi, Narva), *Virulane* ja selle lisalehele *Virulase lisa*, *Postimees* (Trt) ja selle lisalehtedele, *Olevik* (Trt), *Eesti Postimees* (Trt, Tln) ja selle lisalehtedele. Kirjutas põllumajandusest, Läti seltside tegevusest, tõlkis läti kirjandust. Tegi kaastööd ka ajakirjadele *Laulu ja mängu leht* (Trt) ning *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt) 1889–

1901. Oli tegevtoimetaja ajalehe *Eesti Postimees* lisalehes *Eesti Postimehe Põllutöö ja Teaduste eralisa* 1902–03, hiljem ajalehtede *Aeg* ja *Koit* lisaajakirjas *Majapidaja* 1910–11. Avaldas artikleid ajakirjades *Põllumees* (Trt) 1895–1904, *Põllutööleht* (Trt) 1907–13 ja *Aed* (Trt).

T: päevikud 1883–.... on Jaan Einasto valduses.

A: PmA; EABL; ISIK; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 57 (Tln 1923); *Postimees* 22.8.1925: 5, 7.1.1928: 7; *Keel ja Kirjandus* 9/1966: 533; J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis*. 32, 71 (Tln 1991); J. Einasto. *Tumeda aine lugu*. 11–15 jm (Trt 2007); Jaan Lammas ja tema lugu (2007; http://www.to.ee/est/jaan.einasto/family_story).

Land, Hans Peedi p (13./1.2.1899 Kaansoo küla, Viljandimaa – 9.5.1946 Kaansoo küla, Viljandimaa), ajakirjanik, talunik. Väiketalunike poeg. Õppis Kaansoo külakoolis, Suure-Jaani kihelkonnakoolis, Tln linna õhtukeskkoolis 1920–22 (ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses, sõjavägede staabi kirjutaja 1918–22. Talunik Taevere vallas 1922–29 ja 1940–44. Pärast sõda oli Kaansoo rahvamaja juhataja 1945–46, Viljandimaa täitevkomitee kultuurharidusosakonna instruktor 4.–5.1946. Mõrvatud.

Maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) toimetuse liige (maaosakonna toimetaja) 1929–40.

A: *Sakala* 23.3.1938: 4, 15; *Meie Tee* 5-6/1958: 78–79; A. Sepp. *Mu meelen...* 221–222 (Toronto 1963); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 72, 77–78 (Stockholm 1976); *Kaansoo kultuuri- ja koolielu*. 21–23 (Kaansoo 2014); EAA.1287.1.291 leht 453. ERAF.19.4.284

Lande, Aaron → Izgojev, Aleksandr

Lang, Salme Jaani t (24./11.2.1909 Trt – 12.5.2000 Trt), ametnik. Majaomaniku tütar. Õppis Trt tütarlastegümnaasiumis 1919–28, TÜs majandust 1928–33. ETK Ühistegeliste Naisringide Kesktoimkonna sekretär-instruktor 1934–40; Kodumajanduskoja liige 1936–40. TRÜ majandusteaduskonna kaubandusökonoomika kateedri vanemlaborant 19....

Majandusnädalalehe *Ühistegelised Uudised* kaasande *Kodu ja perenaine* tegevtoimetaja 1937–40 (koos **E. Käsprega**). Tegi kaastööd kodumajandusajakirjadele, sh *Kaunis Kodu*, toimetas ETK kalendreid.

A: AA3; *Ühistegelised Uudised* 10.12.1937: 11–12; *Postimees* 23.2.1940: 6; *Eesti Naisüliõpilaste Seltsi liikmete koondnimekiri 1911–2011*. 53 (Trt 2011); EAA.2100.1.7049; EAA.R-271.2.1482.

Lange, Aleksander Franz/Frants Friedrichi p (26./14.5.1879 Rasina vald, Tartumaa – 4.8.1947 Trt), aednik, aianduspedagoog. Puusepa poeg. Lõpetas Võnnu kihelkonnakooli 1894, õppis Treffneri gümnaasiumis (ei lõpetanud); vabakuulaja Peterburi põllu- ja aiatöökursustel 1907–08. Sõjaväeteenistuses 1901–02. Aiatöoline Vana-Kuuste ja Raadi mõisates 1897–98, täiendas end aianduse alal Peterburis 1899, Soomes 1900 ja Rootsis 1901. Aiandusäri juhataja Soomes 1903–05, suvilaedade planeerija Soomes, mõisaaednik Peterburi kubermangus 1905–07, aiandusinstruktor Tšernigovi kubermangus (Tšernigivi oblast) 1908–11, aiandusõpetaja Nežini (Nižõn) maakonna Ludmilla kodumajanduskoolis ja naisseminaris 1911–13, aiandusäri omanik Nežinis 1913–19, Nossovka põllutöökatsejaama aiandusosakonna juhataja 1915–21. Sügisel 1921 naasis Eestisse. Aiandusõpetaja Trt õpetajate seminaris jm 1922–32, Tartumaa aiandusinstruktor 1925–32, aiandusnõunik, -konsulent, vanemagronoom 1932–47. Alates 1932 pidas Trt lähedal Koidu talu. Aiandusmesinduskursuste ja -näituste korraldaja ning lektor, Trt aianduse ja mesinduse seltsi esimees 1923–41.

Alates 1905 avaldas aiandusalaseid kirjutisi ajakirjades *Majapidaja* (Haapsalu) ja *Aiatööleht* (Trt) ja ka vene ajakirjades *Сад и огород (...)*, *Селянин (...)*. Põllumajandusliku nädalalehe

Нежинец toimetuse liige 1914–15. Hiljem aiandus-mesinduskuukirja *Aed* (Trt) vastutav toimetaja ja aiandusosa tegevtoimetaja 1923–30, tegi kaastööd ajakirjadele *Talu, Kasvatus, Põllumees, Agronoomia* (Trt), *Uus Talu, Taluperenaine* > *Maanaine* (Trt). Kokku avaldas üle saja aiandusartikli.

T: mõned aiandusbrošüürid (1928–39).

A: TÕS: 421–423; EAT; EKoBL; EABL; ISIK; MeL; *Eesti Sõna* 30.5.1944: 3; *Horisont* 5/1986: 33; A. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis (1940. aastani)*. 112, 114–116, 178 jm (Tln 1991); K. Kask. *Puuviljandus Eestis*. 66–67, 191–192 (Trt 2010); ERAF.12.12.926.

Lange, Friedrich Wilhelm Alfred Friedrich August *Hermani* p (5.5./23.4.1897 Trt – 14.12.1966 Trt), arst. Kooliõpetaja poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1911–15, arstiteadust TÕS 1915–16, 1918 ja 1920–23 ja vahepeal Moskva ülikoolis 1916–18; täiendas end farmakoloogia alal Eestis 1924–28 ja Mannheimis 1928–32. Eraarst Trt-s 1933–40; Saksa okupatsiooni ajal Vasknarva jaoskonnaarst 1941–44; seejärel Kambja jaoskonnaarst 1944–...?.

Katoliiklaste ajakirja *Kiriku Elu* (Tln, Trt) ja selle lisa *Ühine Kirik* vastutav toimetaja 1935–40.

A: AA3; EA; *Edasi* 16.12.1966: 4; EAA.402.1.14516; ERA.1.7.592; ERA.1.7.1429; ERA.3138.3.1326.

Laosson, Max Jaani p (ka Maks L.; 10.8./28.7.1904 Tarvastu vald, Viljandimaa – 4.9.1992 Tln), poliitikategelane, kirjanduskriitik. Kooliõpetaja poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1918–24, TÕS filosoofiat ja ajalugu 1924–30 (ei lõpetanud), TRÜ ajaloo-keeleteaduskonnas 1946–52 (ei lõpetanud), ÜK(b)P KK kõrgemas parteikoolis 1947–48, Moskvast Gorki-nim kirjandusinstituudis 1950–56 (kaugõppes). Vabakutseline literaat 1933–40. EK(b)P liige alates 2.1940. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli kirjastuse Loodus peadirektor 1940; Riigivolikogu > ENSV Ülemnõukogu liige 7.1940–1951. Suvel 1941 võitles hävituspataljoni komissarina Mustvees Nõukogude võimu eest; evakueerus NSVL tagalasse. Pärast sõda oli EK(b)P Tartumaa komitee esimene sekretär 1944–45; ENSV kunstide valitsuse juhataja 1950–53; vabakutseline literaat 1953–67, ENE toimetuse liige 1967–70. Avaldas artikli “Mõningaid eesti kirjandusteaduse ja kirjanduskriitika küsimusi” (*Looming* 6 ja 8/1949, *Eesti Bolševik* 12 ja 15/1949), milles hindas eesti kirjanduspärandit stalinistliku kultuurigenotsiidi võtmes. EK(b)P KK VIII pleenumil 3.1950 pidas kõne, milles süüdistas mitmeid kultuuritegelasi kodanlikus natsionalismis (sh **N. Andresen, H. Kruus, J. Semper, F. Tuglas**). Ametliku võimu väljendusena hoogustas see rünnak eesti loovharitlaste tagakiusamist ja represseerimist paari järgneva aasta jooksul ning andis eeskuju teistele kriitikutele.

Ateistliku ajakirja *Ratsionalist* väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1932–33; ilmus 8 nr). Aug 1936 esitas taotluse *Ratsionalisti* väljaandmise taasalustamiseks, aga ei saanud luba. Avaldas artikleid ajakirjas *Akadeemia* (Trt) 1937–39. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Postimees* > *Tartu Kommunist* vastutav toimetaja 7.1940–7.1941, kultuuriajakirja *Viisnurk* toimetuskolleegiumi liige (1940–41, ilmus 10 nr). Sõja ajal NSVL tagalas oli ajalehe *Социалистический труд* (Omski oblast) vastutav sekretär 1941, 7. laskurdiviisi ajalehe *Punaväelane* (Uuralid) toimetaja 2.–8.1942, ajalehe *Nõukogude Eesti Eest* toimetuse liige (Leningrad 6.–12.1942, ilmus 3 nr), nädalalehe *Rahva Hääl* (Moskva) vastutav sekretär 1943, Leningradi raadio eestikeelsete saadete peatoimetaja 1943–44. Pärast sõda oli päevalehe *Uus Postimees* (Trt) üks taasasutajaid ja esimene vastutav toimetaja 8.–11.1944, päevalehe *Rahva Hääl* vastutav toimetaja 1945–11.1949 (vallandati, kuna ei olnud suhtunud piisavalt kriitiliselt oma 1930. aastate kirjutistesse). Avaldas publitsistikat ja

kirjanduskriitikat kultuuriajakirjas *Looming* 1940–83 (peamiselt 1955–70) ning kultuurilehes *Sirp ja Vasar*.

T: biograafiad „Adam Smith“ (Trt 1938), „Comte“ (Trt 1939); reisikirjad „Nato-blokk turisti bloknoodis“ (Tln 1962), „Kolumbuse ja Castro radadel“ (Tln 1965).

A: ENE; EKBL; E(N)E; AA3; EKrL; VjV; EE14; EKL; ISIK; *Postimees* 22.6.1940: 3, 22.2.1945: 3; *Sirp ja Vasar* 11.2.1950: 3, 29.7.1950: 5, 7.8.1964: 4; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 159 (Stockholm 1956); *Rahva Hääl* 20.2.1958: 3; *Kirjanduse sirvilauad 1959*. 394 (Tln 1959); *Saabus päev*. 280 (Tln 1960); *Eesliinil*. 302, 318–319, 321–322 jm (Tln 1962); *Looming* 8/1964: 1275, 8/1974: 1402–1403, 6/1980: 843, 846–847, 10/2002: 1552–1567, 5/2008: 730–733, 2/2015: 241; *Eilsest tänasesse*. 239–249 (Tln 1965); L. Promet. *Imelik raamat*. 25, 29–30 (Tln 1965); *Edasi* 20.6.1965: 2, 28.9.1965: 2, 13.5.1975: 1, 20.7.1975: 4; *Kui kõik alles tärkas*. 288, 344, 488, 498 jm (Tln 1973); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 247–250 jm (Tln 2010 [1974]); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 61 (Stockholm 1976); *Treffoonia 1883–1978*. 199 (New York 1977); O. Kuuli. *Erinevaid radu mööda*. 80, 89 jm (Tln 1984); *Keel ja Kirjandus* 8/1984: 498–500, 12/1992: 750; 3/2015: 154–155; *Õhtuleht* 20.5.1989: 3; E. Hion. *Pilte kultuuriloo taustal*. 7, 48–49 (Tln 1990); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 154–155, 177, 246 jm (Tln 2010 [1994]); *Kleio* 4/1995: 30–33, 36–38; E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päalik...* 141 (Tln 1996); *Akadeemia* 7/1997: 1493, 6/1999: 1312–1326; T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 379 (Tln 2001); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 145 (Trt 2001); A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 208 (Tln 2003); *Sirp* 22.10.2004: 14, 28.1.2011: 10–11; *Acta Historica Tallinnensia* 10: 144, 154, 161, 163–164, 166 (2006); *Eesti Ekspress. TV Ekspress* 24.7.2008: 3; *Tuna* 4/2010: 18–19, 22; *Vikerkaar* 10-11/2010: 147–148; J. Urmet (koost). *Enn Vetemaa. Mees nagu saksofon*. 190–191 (Tln 2012); M. Kalda. *Kaastekste*. 147–153 (Tln 2014); J. Urmet. *Vintpüss kõrval*. 31–34 (Tln 2015); J. Urmet (2004). *Kultuuri eest ja religiooni vastu*. Max Laossoni usuvastasest paljastustööst ajakirjas „Ratsionalist“ (1932–1933)“ (magistritöö TPedÜ eesti kirjanduse õppetoolis; käsikiri TLÜAR); ERA.1.7.1030.

Lapa Mārtiņš (ka Mārtiņš Lapas; Lappas Mahrtinsch; eesti k Mārt Lapp; ps Rujeniets, L. Rūjeneets, Jaun-Kārķenietis; 30./18.9.1846 Uus-Koorküla (Jaunkārķu) vald, Härgmäe (Ērgeme) kihelkond – 21./8.4.1909 Riia), ajakirjanik, kirjanik. Mürsepa poeg. Õppis Jaunkārķu kihelkonnakoolis 1860–62, Rūjiena kirikukoolis 1866, Valmiera linnakoolis 1869–70; eesti keele õppis eestlasest emalt. Töötas pottsepana; oli abiõpetaja Jaunkārķu kihelkonnakoolis 1870–71 (vallandati isamaaliste luuletuste avaldamise eest), seejärel töötas 1871–74 Riias R. Thomsoni tehases, joogipoes, E. Plātese trükikojas, raamatupoes ja raamatukogus, Jelgavās raamatupoes 1874. Alates 1876 elas taas Riias, elatas end algupärase kirjatööga ja saksa romaanide tõlkimisega. Kirjutas Eestit käsitlevad artiklid esimeses läti entsüklopeedias „Konversācijas vārdnīca“ (Jelgavā 1891–98; lõpetamata).

Hakkas juba koolipoisina tegema kaastööd läti ajalehetele, esimesed luuletused ilmusid 1867 ajalehelises *Ceļa Biedris* (Jelgavā), ajalehes *Mājas Viesim* (Riia), päevalehes *Baltijas Vēstnesis* (Riia). Oli nädalalehe *Baltijas Zemkopis* (Jelgavā) toimetuse liige 1875–76, kirjutas peamiselt kultuurist. Hiljem oli *Baltijas Vēstnesise* alaline kaastöötaja 1880–83, toimetuse liige 1883–1906 (kuni lehe sulgemiseni); refereeris eesti ajakirjandust, kirjutas ülevaateid eesti elust ja kultuurist, tõlkis eesti ilukirjandust (**F. R. Faehlmann, F. R. Kreutzwald, E. Vilde, A. Kitzberg**). Seejärel ajalehe *Dzimtenes Vēstnesis* (Riia) toimetuse liige 1907–08. Eestikeelses tõlkes on ilmunud tema jutt „Armastus ja sõprus“ ajalehes *Postimees* (Trt) 1889 ja ajakirjas *Linda* (Trt) 1904.

T: arvukalt omal ajal populaarseid ilukirjandusteoseid (1868–1904; luulet, jutte, armastusromaane, muinasjutte jm), sh luulekogu „Mīlestības un mīlestības gaudu ziņģes“ (Armastuse ja igatsuse laulud; 1868–93 ilmus 6 tr), samuti käitumise käsiraamatuid.

A: EE; EBL; *Latviešu literatūras darbinieki*. 177 (Riia 1965); ISIK; *Baltijas Vēstneša 25 gadu jubilejai par piemiņu*. 121–124 (Riia 1893); J. Līgotņū. *Latviešu literatūras vēsture*. 287–289 (Riia 1908); T. Zeiferts. *Latviešu rakstniecības vēsture*. II: 261–263 (Riia 1923); *Jauna Raža* XI: 207; K. Matīss. *Atmiņas no “tautiskā laikmeta”*. I: 213 (Riia 1924); A. Prande. *Latvju rakstniecība portrejas*. 141–142 (Riia 1926); *Mēnešraksts. Lāti-Eesti Ühingu kuukiri* 3-4/1935: 52–54; *Päevaleht* 13.11.1935: 7; *Edasi* 19.4.1959: 3; *Keel ja Kirjandus* 12/1980: 749–750, 1/1989: 61, 9/1989: 545; *Raamat ühendab*. 68–74 (Tln 1999); *Eesti Ekspress* 4.8.2011: 33–34; <http://klab.lv/~vaarna/127919.html>; <http://lgdb.lnb.lv/index/person/74/>.

Laretei, Heinrich Hans Juhani p (4.1.1892 Õisu, Kaarli vald, Viljandimaa – 3.4.1973 Stockholm), poliitikategelane, diplomaat. Kingsepa poeg. Õppis Pärnu Aleksandri gümnaasiumis 1903–13, TÜs kaubandust 1920–23 (ei lõpetanud). Astus vabatahtlikult Vene armeesse 1913, võttis osa I maailmasõjast 1914–17 ja Vabadussõjast 1918–20 (Vabadusristi kavaler). Eesti rahvusväeosade üks organiseerijaid, Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee esimees Petrogradis 1917–18, samuti Peterburi Eesti Komitee sekretär 1917–18. Naasis Eestisse 7.1918, organiseeris Saksa okupatsiooni ajal Narvas põrandaalust Kaitseliitu, Narva Kaitseliidu ülem 11.1918. Riigikogu liige 1923–26 (Eesti Demobiliseeritud Sõjaväelaste Liidu nimekirjas, hiljem asunike rühmas); põllutöominister 12.1925–7.1926, siseminister 7.–11.1926. Eesti saadik NSVLs 1926–28, Leedus 1928–31, välisministeeriumi poliitilise osakonna juhataja 1931–33, välisministri abi 1933–36, Eesti saadik Rootsis, Taanis ja Norras 1936–40 (asukohaga Stockholmis). Nõukogude okupatsiooni algul 8.1940 keeldus Eestisse naasmast, mõisteti tagaselja surma. Aiandusäri omanik Södertäljes 1940–44. Osales aktiivselt pagulaspoliitikas. Suri vähki.

Gümnaasiumis õppides töötas *Pärnu Postimehe* lehepoisina. Ajalehe *Pealinna Teataja* > *Vabadus* > *Eesti* (Petrograd) toimetuse liige 1917–18. Päevalehe *Postimees* (Trt) majandusosakonna toimetaja 1921–23. Demobiliseeritud sõjaväelaste liidu nädalalehe *Vaba Eesti* (Trt) viimane vastutav toimetaja 4.1923–4.1924. Paguluses oli ajalehe *Välis-Eesti* (Stockholm) peatoimetuse liige 1949–64, tegevtoimetaja 1964–68, toimetuse liige 1968–72; kirjutas juhtkirju, välispoliitilisi analüüse ja repliike, kultuuriarvustusi ja reportaaže. Ajakirja *Rahvuslik Kontakt* (Stockholm) toimetuse liige 1957–66, tegi kaastööd ka teistele eesti väljaannetele Rootsis. Samuti oli Eesti Vabade Ajakirjanike Ühingu asutajaliige ja esimene esimees 1951–?, auliige 1961.

T: brošüürid „Eesti välispoliitilisi probleeme“ (Stockholm 1945), „Birgiaad“ (Stockholm 1962); mälestusteraamat „Saatuse mängukanniks“ (Lund 1970; Tln 1992; rootsi k 1991); isikuarhiiv 1920–36 ERAs (fond 1628).

A: 2RK; EAT; EE; EVK; *Põhjala*; PPG: 251; E(N)E; EKKE; AA3; SP: 93; VjV; EE14; *Töotan*. 1569–1571; EVT; Lään; EVRK; ISIK; VEPER; *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 348 (Tln 1927); *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 3.1.1952: 2; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. V: 206–211 (Stockholm 1957); *Rahvuslik Kontakt* 4/1961: 5–27; *Välis-Eesti* 23.12.1961: 1, 3, 26.4.1973: 1–2; H. Laretei. *Birgiaad*. (Stockholm 1962); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 337 jm (Tln 2010 [1964]); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 91, 212 (Tln 1966); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. XII: 62–64, 67–69 jm (Tln 1966); *Piinlikud lood*. 70–74 (Tln 1963); E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 36 jm (Tln 1970); *Vaba Eesti Sõna* 6.1.1972: 4, 5.4.1973: 1, 12.4.1973: 10; *Rahvuslik Kontakt* 2/1973: 23–26; *Teataja* 14.4.1973: 8; K. Laretei. *Peotäis mulda, lapike maad*. 72–73, 82 jm (Tln 2010 [rts k 1976]); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 119, 124–125, 220–222 jm (Stockholm 1976); *Piinlikud lood*. II: 5 jm (Tln 1983); *Pärnu Poeglaste Gümnaasium läbi aegade*. 72 (Toronto 1985); *Aastavakk 1996*. 128 (Tln 1995); I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 25–26, 33–35, 293–294 jm (Tln 1996); *KesKus*

11/2002: 19–21; *Akadeemia* 11/2003: 2524–2525, 8/2004: 1873; *Töotan.* 1041–1043 jm (Trt 2004); *Pärnu Ühisgümnaasium. Algusest aastani 1952.* 543–544 (Tln 2006); H. Salm. *Viie luure agent.* 196 (Tln 2007); K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet.* 216, 397 (Trt 2008); *Diplomaatia* 2/2010: 6; T. Tamman. *August Torma – sõdur, saadik, salaagent.* 98–99 jm (Tln 2011); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest.* 158–159, 179–183 jm (Trt 2014); *Rahvuslik Kontakt* 4/2014: 11.

Larionov, Vladimir (Владимир Ларионов), ajakirjanik. Eruohvitser.

Ilmselt esimene ja ainus koosseisuline ajakirjanik ajalehes *Нарвский городской листок* (1874–76, ilmus 65 nr). Oma kirjutistes valgustas kohalikku Narva elu, kirjutas ka följetone. Ajaleht jäi seisma majandusraskuste tõttu.

A: *Балтийский архив.* T. 1: 34–35 (Tln 1996).

Lasberg, Emma Rosalie Johani t (sünd Laosson; 11.6./30.5.1894 Holdre, Viljandimaa – 21.9.1939 Trt), arst. Taluniku, hilisema kaupmehe tütar. Lõpetas Trt Puškini gümnaasiumi 1913 õpetaja kutsega, tegi täienduseksamid Trt-s 1914; õppis Petrogradi arstiteaduse instituudis 1914–20; täiendas end sotsiaaltervishoiu alal Šveitsis, Hollandis ja Pariisis. Töötas Petrogradis prof. Kadjani haavakliinikus. Opterus Eestisse 1920. Tln kaitseväe haigemaja vabatahtlik arst 1923–24, riigi statistika keskbüroo arst-statistik 1924–3., Tln koolide arst 193.–39. Aktiivne seltsitegelane, Eesti esindaja rahvusvahelise naisliidu lastekaitse ja tervishoiu komiteedes, Naiskodukaitse keskjuhatuses nõuandja-arst, Tln linnavolikogu liige jne.

Tegi kaastööd meditsiiniajakirjadele *Tervis* (Trt) ja *Eesti Arst* (Trt), karskusajakirjale *Tulev Eesti* (Trt), Kaitseleidu ajakirjale *Kaitse kodu!*, naisteajakirjale *Naiste Hää!*, ajalehele *Päevaleht*. Avaldas artikleid statistika keskbüroo väljaannetes.

A: EAT; *Uus Eesti* 23.9.1939: 5; TLA.1463.1.38 leht 397; K. Reinfeldt (2013). Naise emantsipatsiooni küsimus Eestis 1920. aastatel Postimehe ja Päevalehe põhjal. 27 jm (TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi bakalaureusetöö; käsikiri DSpace'is); EAA.2105.1.507; ERA.50.4.288.

Lassen, Evi Armilde Ka(a)rli t (ka Eevi; abielus Eevi End; 22./9.2.1916 Tln – 15.2.1993 Stockholm), kunstiajaloolane, kunstikriitik. Ehitusmeistri tütar. Õppis Narva ühisgümnaasiumis 1929–34, TÜs eesti filoloogiat, kunstiajalugu, etnograafiat 1934–42 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Töötas Tln kunstimuuseumis 1940–43. Siirdus Rootsi 1944, töötas ajaloomuuseumis Statens Historiska Museum sarja „Sveriges kyrkor“ koostamisel, hiljem Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi kunstiajaloolane 1975–82, tegevliige 1981–93, juhatuse liige 1985–93.

Noorte karskusajakirja *Kevadik* (Trt) tegevtoimetaja 1935–37. Paguluses oli ajalehe *Eesti Päevaleht* (Stockholm) kaastöötaja alates 1971. Tegi kaastööd ka kultuuriajakirjadele *Mana* (USA) 1972–84 ja *Tulimuld* (Lund) 1988–91, avaldas peamiselt kunstiülevaateid ja arvustusi.

T: „Kunsti leksikon“ (Stockholm 1986; kaaskoost), lühimonograafiad „Ernst Jõesaar“ (1975; kaasautor) ja „Juhan Nõmmik“ (1985); D. Carnegie „Kuidas võita sõpru ja mõjustada inimesi“ (Trt, Tln 1939; 1940; 1990; kaastõlk).

A: EKKE; AA3; EKABL; ISIK; VEPER; *Eesti Päevaleht* 3.3.1993: 7; *Sirp* 12.3.1993: 8; *EÜS Veljesto 1920–1975.* 53–58 (Lund 1975); EAA.2100.1.7151.

Lazarevitš-Šepelevitš, Ivan (Иван Михайлович Лазаревич-Шепелевич; ps C-Z; 1857 Porhov, Pihkva kubermang – 27.2.1907 Narva), pedagoog, ajakirjanik, ühiskonnategelane. Pärilik aadlik. Lõpetas Peterburi pedagoogilise instituudi. Narva linnakooli õpetaja 1878–1907.

Ajalehe *Нарвский листок* toimetaja 1898–1905. Leht ilmus kaks korda nädalas, L.-Š. kirjutas enamiku ajalehes ilmunud retsensioonidest.

A: *Narva. Культурно-исторический справочник*. 208 (Narva 2001); EAA.105.1.10606.

Lattik, Jaan (ps Kittal; 22./10.10.1878 Karula vald, Võrumaa – 27.6.1967 Stockholm), vaimulik, poliitikategelane, kirjanik. Talurentnike poeg, **K. Pätsi** lang. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1893–94, Trt Aleksandri gümnaasiumis 1894–1902, TÜs usuteadust 1902–08, *cand theol.* Viljandi Eesti Haridusseltsi Progümnaasiumi juhataja 1909–12. Ordineeritud 20.11.1909, Viljandi maakoguduse kirikuõpetaja 1910–39 (vaheaegadega); konsistooriumi assessor 1919–23, Viljandimaa praost 1935–39. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–34 (Kristliku Rahvaerakonna nimekirjas; volitused lõpetati 1937); haridusminister 1926–27, välisminister 1928–31, Eesti saadik Leedus 1939–40. Suvel 1941 varjas end Nõukogude võimude eest. Pidas Kambjas talu 1940–44. Sügisel 1944 põgenes Rootsi, esialgu elas Eriksdali põgenikelaagris. Alates 1945 töötas Stockholmi kõrgkooli arhiiviasistentina; tegutses kirikuõpetajana Lääne- ja Lõuna-Rootsis 1945–52, oli Södertälje koguduse kirikuõpetaja 1952–67.

Avaldas gümnaasistina jutte päevalehes *Postimees* (Trt) ja selle lisalehtedes *Linda* ja *Sädemed*. Alates üliõpilaspõlvest kirjutas poliitilisi artikleid ja vesteid (ps Asutava Kogu liige), joonealuseid jutte, pühadejutlusi, reisikirjeldusi. Neid ilmus *Postimehes* 1902–06, maakonnalehes *Sakala* (Viljandi) ning 1920.–30. aastatel peamiselt ajalehes *Päevaleht*. Lisaks avaldas 1910.–30. aastatel lühijutte kümnetes ajalehtedes-ajakirjades. Saksa okupatsiooni ajal kirjutas 1942–44 publitsistikat ajalehtedele *Eesti Sõna*, *Postimees*, *Sakala*, *Valga Teataja*, *Virumaa Teataja* jt. Paguluses oli põgenikelaagri ajalehe *Eriksdali Teataja* peatoimetaja (10.–11.1944, ilmus 4 nr), tegi kaastööd ajakirjadele *Oma Maa* (Stockholm), *Kodukolle* (Stockholm), ajalehtedele *Välis-Eesti* (Stockholm), *Stockholms-Tidningen Eestlastele* jt.

T: mitmed noorsooraamatud ja jutustused (1907–53), sh „Meie noored“ (Trt 1907, 4. tr 1921); reisiraamat „Lõunamaale“ (Tln 1925); paar jutlustekogu (1932–61); memuaarid „Viljandi kirikumõis kõneleb“ (Vadstena 1948; Trt 1993), „Teekond läbi öö“ I–IV (Vadstena, Toronto, Göteborg 1950–58), „Minu album“ (Toronto 1960); artiklite ja jutlustekogumikud „Meie vanad“ (Trt 2002), „Õhtu ajal on valgus“ (Trt 2013); mälestused 1917–18 kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt“ (Tln 1927).

A: PmA; 2RK; EBL; EAT; EE; EBL tk; EÜS1; EKirP; EKKE; AA2; E(N)E; Jaaksoo; Veem; EKrL; EKoBL; VjV; EE14; EKL; EVT; Lään; *Valitsused ja riigimehed*. 233 (Tln 2018); VEV; *Päevaleht* 15.10.1920: 4, 12.4.1935: 5; M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned*. III: 242 (Tln 1923); Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 13–14 (Trt 1926); *Sakala* 23.3.1928: 8, 22.10.1998: 2; 18.10.2003: 5; *Eesti Kirjandus* 11/1938: 473–476; *Varamu* 9/1938: 1148–1150; *Eesti Sõna* 23.10.1943: 4; *Postimees* 24.10.1943: 4; *Eesti Kirik* 11/1953: 177, 11/1958: 178, 9/1967: 137–138, 5/1978: 169–170, 3/1992: 133; *Meie Tee* 2/1953: 29–30, 5-6/1958: 79, 7-8/1967: 125–127; *Kodukolle* 6/1953: 4–5; 10/1953: 2; *Vaba Eesti Sõna* 1.10.1953: 11; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. I: 216–219 (Stockholm 1954), VIII: 152 (Stockholm 1959); *Eesti kroonika 1957*. 136–137 jm (Stockholm 1956); *Jaan Lattikule 80. sünnipäeva puhul*. 3–52, 85–89 (Stockholm 1958); *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 22.10.1958: 2; *Rahvuslik Kontakt* 2/1959: 21, 3/1963: 3–4, 1/1967: 3–4; *Kodumaa* 20.3.1963: 6–7; 20.11.1963: 4–5; *Eilsest tänasesse*. 50 (Tln 1965); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 87, 207, 212 (Tln 1966); *Meie Post* 7-8/1967: 5; E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 61, 72 jm (Tln 1970); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 48, 90 jm (Stockholm 1976); *Piinlikud lood*. II: 22 jm (Tln 1983); EKA IV.2: 441 jm (Tln 1984); S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 56 (Toronto 1985); R. Lahi. *Kohtumised*. 60–68 (Tln 1988); J. Lattik. *Koolipoisid*. 5–8 (LR 37/1988); *Edasi* 5.11.1988: 4–5; *Sirp ja Vasar* 3.3.1989: 5; *Aja Pulss* 22/1990: 23; *Kirjutamata memuaare*. 4: 63–64 (Tln 1990); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 256 (Stockholm 1991);

Haridus 2/1992: 44–45, 1-2/2009: 19, 21; *Kooliuuenduslane* 3/1994: 18; *Kleio* 10: 43 (Trt 1994); *Viruskundra* 3/1994: ....; 13.10.1998: 4; P. Kärp. *Kui õitsengule järgnes häving*. 76 (Rakvere 1996); I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 287 (Tln 1996); *Kaika suvõilikuulõ kogomik I–VIII (1989–1996)*. 30–31 (Võru 1997); *Sakala kalender 1999*. 104–106 (Viljandi 1998); *Postimees*. Tartu 27.7.1998: 4; *Eesti Kirik* (Trt) 21.10.1998: 1, 17.12.2003: 6, 29.10.2008: 6; *Valgamaalane* 22.10.1998: 5, 25.10.2003: 8; H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 166–173 (Trt 1998); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 108, 130 jm (Trt 1999); *Võro kiränduse luumine*. 32–122 (Võru 2000); *Nimekaid kambjalasi*. 30–31 (Kambja 2000); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 185 jm (Helsingi 2000); *Akadeemia* 9/2003: 2037, 2044, 11/2003: 2530, 2542, 2/2004: 447, 8/2004: 1873; *Võrumaa Teataja*. Elu 1.11.2003: 5; *Töotan ustavaks jääda...* 104, 107–108 jm (Trt 2004); N. Reimann (koost). *Võromaa kodolugu*. 142–144 (Võru 2004); *Sakala kalender 2007*. 83–84 (Põltsamaa 2006); *Sakala kalender 2008*. 199–200 (Põltsamaa 2007); *Kõnetav kultuur*. 81–100 (Tln 2011); M. Sillaots. *Kirg ja kavalus*. 127–130 (Trt 2012); J. Lattik. *Õhtu ajal on valgus*. 9–13 jm (Trt 2013); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 329–330 (Tln 2014); *Sakala kalender 2015*. 245–248 (Põltsamaa 2014); *Tartu Ekspress* 22.1.2015: 4; *Maaleht* 11.5.2017: 40–41; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 374 jm (Trt 2018); ERA.r-1919.1.3.

Lauk, Johannes Ka(a)rli p (7.3.1900–)

J. Loosalu väljaannete ärijuht 1920.–30. aastatel, samuti vastutav toimetaja Loosalu ajalehtedes *Maa* 1927–29 ja *Sakalamaa Teataja* (Viljandi) 4.–7.1929 ning väliskirjanduse ajakirjas *Romaan* 1934–36.

A: ERA.1.7.1058; ERA.1.7.1089; Rahvusarhiivi fotode andmebaas - <http://www.ra.ee/fotis/index.php?lang=en&type=2&id=332628>

Laurik, Aleksander Jaani p (ps Varbolane, Asunik, Leks, Nõges; 31./18.12.1902 Paadremaa vald, Läänemaa – 3.1.1999 Tuulna küla, Harjumaa), talunik. Talurentniku, kooliõpetaja poeg. Õppis Russalu ja Paadremaa vallakoolides 1912–15. Sõjaväeteenistuses 1923–25 (kirjutaja). Töötas talus Varbola vallas 1919–23 ja 1925–40. Kaitseliitlane. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Varbola vallavanem > täitevkomitee esimees 1940–41, valla raamatukogu juhataja 1941. Talunik Varbola vallas Väljataguse külas 1945–49, Russalu külanõukogu esimees 1948–49, raamatupidaja mitmes kolhoosis 1949–51, Keila tsentraalhoiukassa inspektor 1951–57, Klooga täitevkomitee esimees 1957–69. Koduloo-uurija.

1930. aastatel tegi kaastööd ajalehtedele *Kaja*, *Vaba Maa*, *Maa Hääl* ja *Rahvaleht*, samuti taarausuliste ajakirjale *Vaimne Vabadusvõitlus*.

T: käsikiri „Kuidas talud Russalus tühjaks jäid“ (1995; <http://www.hot.ee/russalu/Russalu%20talud.pdf>).

A: ISIK; www.kodulugu.ee; *Lääne-Harju Ekspress* 9.1.1999: 11; Kuidas talud Russalus tühjaks jäid (1995; <http://www.hot.ee/russalu/Russalu%20talud.pdf>); ERAF.1.6.1628.

Laurine, Leho Kustawi p (–1937 Leo Laurentius; 28.8.1904 Peterburi – 31.1.1998 Stockholm), maletaja, maleajakirjanik. Tuli koos vanematega Eestisse elama 1918. Osales maleturniiridel 1930.–70. aastatel, mängis Eesti meeskonna koosseisus maleolümpial 1935. Sügisel 1944 põgenes Rootsi. Alates 1947 elas Göteborgis, töötas vabrikus. 1960. aastatel asus elama Stockholmi. Välis-Eesti Maleliidu asutajaliige 1947.

Tegi malealast kaastööd päevalehele *Vaba Maa*, tabloidse nädalalehe *Esmaspäev* malenurga toimetaja 1931–?. Päevalehe *Uus Eesti* malenurga toimetaja (1935–40), aitas **P. Keresel** toimetada ka ajakirja *Eesti Male* (Pärnu, Trt) 1936–40. Paguluses oli ajakirja *Eesti Male* (New

York) toimetuse liige 1963–75. EAL toetajaliige 1938–40.

A: ESBL; Lään; EEonline; VEPER; *Esmaspäev* 29.8.1932: 2; *Vaba Maa* 5.12.1933: 7, 28; E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 138, 525 jm (Tln 1965); *Meie Tee* 5-6/1979: 95; T. Lääne. *Välis-Eesti spordielu 1940–1991*. 241–244, 351–352 jm (Tln 2000); *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 23.4.1998: 6, 13.9.2007: 6; *Eesti Spordileht* 28.7.2004: 15; V. Heuer. *Meie Keres*. 73 jm (Tln 2011); P. Tamm. *Meenutusi Paul Keresest*. 112 (Võru 2014); P. Kivine (koost). *Paul Keres*. 513–514 jm (Tln 2015); *Estonians in America 1945–1995*. 432 ([USA] 2016); V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 125–128 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); Eesti Maleliidu kodulehekülg (<http://www.maleliit.ee/et/meedia/109-malenurgad/2401-86.html>).

Lauristin, Johannes (ps Juhan Madarik; 29./ 17.10.1899 Tln – 28.8.1941 Soome laht), poliitkategelane, kirjanik. Töölise poeg. Õppis Kose-Uuemõisa ministeeriumikoolis 1909–14, Tln tehnikumi masinaehitusosakonnas 1919–20, Tln õhtukeskkoolis 1921–22 (sunniti lahkuma poliitilise tegevuse tõttu). Sõjaväeteenistuses 1919–21, võttis mobiliseerituna (teistel andmetel vabatahtlikuna) osa Vabadussõjast 1919 (tagavarapolgu staabikirjutaja). Töötas treialina Volta ja Dvigateli tehastes 1915–18, ehitus- ja põllutöölisena 1918–19, Tln kaubasadamas 1921–23. EKP liige alates 1917. Arreteeriti Eesti võimude poolt 3.1923, mõisteti revolutsioonilise tegevuse eest seitsmeks aastaks sunnitööle. Riigikogu liige 6.1923 (Tööraha Ühise Väerinde nimekirjas). Vabanes vanglast 2.1931, arreteeriti uuesti 3.1931 ja mõisteti EKPga sidemete loomise eest kuueks aastaks sunnitööle. Vabanes amnestiaga 5.1938, töötas Tln haigekassa inspektorina 1938–40, jätkates ka illegaalset parteilist organiseerimistegevust. EKP KK illegaalse büroo liikmena osales riigipöördes 6.1940, võttis aktiivselt osa Eesti inkorporeerimisest NSVLga, oli Riigivolikogu > ENSV ülemnõukogu liige 7.1940–8.1941, ENSV Rahvakomissaaride Nõukogu esimees 8.1940–8.1941. Hukkus Tln-st põgenedes miiniristlejal Jakov Sverdlov.

Tegi kaastööd bolševistlikule päevalehele *Kiir* (3.–7.1917). Töötas 1922–23 peatoimetajana Tln bolševistlike ajalehtede ühendtoimetuses, mis toimetas päevalehte *Tööline* (1922–23, ilmus 114 nr), maatöörahvale mõeldud ajalehte *Töö Täht* (1922–23, ilmus 33 nr) > *Tööraha Hääl* (1923, ilmus 47 nr) > *Töö Lipp* (1923, ilmus 18 nr), kuukirja *Noor Tööline* (1922–23, ilmus 15 nr), lasteajakirja *Meie lapsed* (1923, ilmus 3 nr). Toimetas Tööraha Ühise Väerinde ajalehte *Tallinna Tööline* (1922, ilmus 26 nr, suleti 1. mai loosungite avaldamise eest), seejärel oli ajalehe *Meie Hääl* > *Uus Meie Hääl* tegevtoimetaja (1922, kokku ilmus 38 nr). Vanglas algatas poliitvangide salajase käsikirjalise ajalehe *Vangimaja Kiir* väljaandmise, oli lehe üks toimetajaid (Tln keskvangla 1927–32 [? 1934–36 vangis olnud **W. Tomingas** kirjeldab, kuidas ta vangina lehte luges]). Ajaleht ilmus kaks korda kuus (1927–29 kord kuus) ühes eksemplaris, mida salaja kongist kongi toimetati. Avaldati juhtkirju, artikleid, sõnumeid NSVLst ja vangla sündmustest (rubriigid „Seespool trelle” ja „Elu kongides”); kaastöid saadi ka teistest Eesti vanglatest. Pikemate artiklite avaldamiseks organiseeris ja toimetas L. ajakirja *Punane Viisnurk* (Tln keskvangla 1928[?]-32). Mõlema väljaande ilmumine lõppes, kui poliitvangid paigutati üksikkongidesse. Toimetas viimase illegaalse numbri ajalehte *Kommunist* (4.1940). Nõukogude okupatsiooni alguses oli ENSV informatsioonikeskuse (endine propagandatalitus) abijuhataja 7.1940.

T: mõned romaanid, sh „Riigikukutajad” (Leningrad 1929, 4. tr 1987), „Vabariik” I (Trt 1941, 4. tr 1970); jutustustevalimik „Kordnik, lipp ja jalajäljed” (Tln 1979); kõnede- ja artiklikogumik „Esimene Nõukogude aasta Eestis” (Tln 1946); mälestustekatkend „Teist korda noor vang” (Tln 1974); katkeid vanglakirjadest ja tekstest ajalehest *Vangimaja Kiir* on avaldatud raamatus „Trellide taga” (Tln 1962).

A: ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; VjV; EE14; EKL; *Valitsused ja riigimehed*. 234 (Tln 2018); ISIK; *Leegid* 6/1929: 89–92; *Rahvakalender 1941*. 124–125 (Tln 1940); J. Saat. *Johannes*

Lauristin (Tln 1946); J. Lauristin. *Esimene Nõukogude aasta Eestis*. 11–14 (Tln 1946); *Edasi* 27.8.1952: 3; J. Madarik. *Jutustused*. 391–410 (Tln 1955); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 159, 195 (Stockholm 1956), V: 120 (Stockholm 1957); *Saabus päev*. 98, 100–101 jm (Tln 1960); W. Tomingas. *Vaikiv ajastu Eestis*. 593–595 (Tln 1992 [1961]); D. Rudnev. *Johannes Lauristin* (Tln 1962); *Revolutsiooni lipukandjad I*: 93–97 (Tln 1962); *Eesliinil*. 247 jm (Tln 1962); *Trellide taga*. 411–417, 680 jm (Tln 1962); *Väliseestlase kalender 1965*. 88–89 (New York 1964); *Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist*. 153 (Tln 1965); *Kodumaa* 31.8.1966: 2, 30.10.1974: 3, 24.10.1979: 5; *Rahvuslik Kontakt* 1/1966: 35; *Rahva Hääl* 1.2.1967: 2; K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 113 (Stockholm 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 97 (Tln 1974); *Tartu Riiklik Ülikool* 25.10.1974: [2]; *Rahvuslik Kontakt* 2/1975: 18; *Meie Tee* 7-8/1977: 128; A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 282–284 (Montreal 1982); EKA IV.2: 462–474 (Tln 1984); *1940. aasta Eestis*. 97, 107 jm (Tln 1990); *Harjumaa ja harjulased*. 87 (Tln 1990); M. Õun. *Võitlused Läänemerele. Suvi 1941*. 100–101 (Tln 1996); J. Ant. *Eesti 1939–1941*. 112 jm (Tln 1999); O. Kuuli. *Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991*. 67, 72–73, 79, 86, 87, 240 (Tln 1999); *Eesti Ekspress* 21.10.1999: A1–A2, 28.7.2005: A24–A25, 21.11.2013: 24; *Kultuur ja Elu* 1/2000: 2; *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991*. 515–517 (Tln 2002); P. Rohtmets. *Rektor Johan Kõpp*. 92–93 (Trt 2007); J. Kross. *Kallid kaasteelised*. II: 460–462 (Tln 2008); M. Lauristin. *Punane ja sinine*. 18, 28–36 (Tln 2010); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 249 jm (Trt 2018).

Laurmann, Meinhard Kristjani p (1937– Laurmaa; 7.9./25.8.1905 Astuvere küla, Rõngu vald, Tartumaa – 16.4.2008 Trt), raamatupidaja. Talunike poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1914–23, TÜs matemaikat, kaubandust ja majandust 1924–40 (vaheaegadega, lõpetas kaubanduseriala 1939). Töötas Trt-s raamatupidajana 1933–74 (kirjastuses Akadeemiline Kooperatiiv, Lellepi metallivabrikus, Trt keemiakombinaadis, tootmiskoondises Flora, teeninduskombinaadis Kalev jm).

Kirjastusühisuse Postimees kassir ja päevalehe *Postimees* korrespondent Võrus 1927–29, Postimehe kirjastusele kuulunud ajalehe *Võru Teataja* ärijuht-raamatupidaja 1929–32, Postimehe kirjastuse kuulustekoguja 1933–40, tegi samal ajal ka lehele kaastööd.

T: mälestused Eesti Kirjandusmuuseumis.

A: AA3; EÜS3; *Postimees* 17.6.1937: 3; *Tartu Postimees* 7.9.2005: 4, 7.9.2007: 3; EAA.2100.1.7240; ERA.R-9.2.524.

Leemann, Linda Johani/Johannese t (ka Leeman, Lehmann; 1934–35 Reismann; 1935–Raun; 9.3./24.2.1903 Tabivere, Saadjärve vald, Tartumaa – 20.3.1991 Bloomington, Indiana, USA), kooliõpetaja. Kooliõpetaja tütar, **A. Rauna** abikaasa, **J. Mägiste** naiseõde. Õppis Trt ENKS tütarlastegümnaasiumis 1916–19 (ei lõpetanud), Trt õpetajate seminaris 1919–20, TÜs eesti keelt ja kirjandust 1923–31 (vaheaegadega; vabakuulaja 1923–25), täiendas end Helsingi ülikoolis 1929–30; *mag phil* 19..... Õpetaja Trt 4. algkoolis 1920–29 ja 1930–32, mitmes Tln koolis 1932–37, mitmes Trt koolis 1937–43. Põgenes 1944 Saksamaale, 1949 emigreerus USAsse.

Seminaristina ja tudengina oli noorteajakirja *Uudismaa* (Trt) toimetuse liige 1920 ja 1922–24.

T: „The Estonians“ (New Haven 1955); R. Kojose „Õnn“ (Trt 1927; tõlkija); A. Pozdnejevi „Religion and ritual in society. Lamaist Buddhism in late 19th-century Mongolia“ (Bloomington 1978).

A: TÕS: 467–468; AA3; *Üliõpilasleht* 1-2/1930: 15; EAA VI: 45 (Trt 1991); EAA.2100.1.7398; EAA.2292.1.750; ERA.1108.19.429.

Leemets, Voldemar Abrami p (1939– Valdo L.; ps Emar Eme; 18.3.1896 Rakvere –

23.7.1939 Tln), viiuldaja, helilooja, muusikakriitik. Juhutöölise poeg. Õppis Rakvere õpetajate seminaris 1912–16, lõpetas Tln konservatooriumi kompositsioonieriala 1931. Võttis osa I maailmasõjast ja Vabadussõjast (muusikakompaniis). Estonia teatri orkestri viiuldaja, kontsertmeister 1922–31. Suri ajurabandusse.

Ajakirja *Helikund* üks asutajaid ja kaasautor (1923, ilmus 8 nr). Päevalehe *Kaja* muusikaarvustaja 1930. aastate keskel, ajalehe *Uudisleht* muusikaarvustaja 1936–39. Teigi kaastööd ka ajalehele *Päevaleht* ja ajakirjadele *Agu*, *Muusikaleht*, *Eesti Noorus*, *Teater*, *Varamu*.

T: operett „Tantsitar maskis“, laulumänge, sümfoonilist ja kammermuusikat; arhiiv on hoiul Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis (fond M158).

A: EMBL1; ETeatrBL; EMBL2; EEonline; ISIK; *Kümme aastat noorpõlve*. 10 (Tln 1929); *Uudisleht* 24.7.1939: 3; *Muusikaleht* 7-8/1939: 154; *Sirp ja Vasar* 1.6.1946: 5; *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 198 (Tln 2008); *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 108, 131–133, 142 jm (Tln 2014).

Leesment, Emma Danieli t (–1912 Mälberg; 21.7.1886 Toolamaa vald, Võrumaa – 24.11.1940 ...), taluperenaine. Talunike tütar. Alghariduse sai kodus, õppis Trt-s prl Jürgensi erakoolis, hiljem Trt-s põllutöökursustel 1906 ja majapidamiskursustel 1907, Soomes Reitkallis Sippola aiatöö- ja majapidamiskoolis 1908–09. Eesti Põllumajanduse Keskseksi kodumajapidamise instruktor 1910–12, seejärel taluperenaine Pärnumaal. Saarde majapidamiskooli juhataja 1925–?.

Teigi kaastööd ajalehtedele ja ajakirjadele.

T: „Perenaiste käsiraamat“ (Trt 1913, 5. tr 1929), kokaraamat „Vana aja retseptiraamat“ (Tln 2014).

A: EAT; *Postimees* 20.7.1936: 7; *Agraarteadus* 3/2001: 195; ERA.1108.16.359.

Lehari, Valdar Karli/Karpi p (–1938 Valerian-Valter Metus-Möttus; 17.4.1917 Vana-Roosa vald, Võrumaa – 26.12.1996 ...), ajakirjanik, kooliõpetaja. Talusulase poeg, **L. Mõtuse** vend. Õppis Valga ühisgümnaasiumis 1932–36, 1937 (ei lõpetanud), lõpetas gümnaasiumi 1940 (Trt-s, riiklik eksamikomisjon), õppis TRÜs eesti filoloogiat 19...–55, aspirantuuris 1955–58. Sõjaväeteenistuses 1938–39. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Valga raamatukaupluse ja trükikoja komissar 8.–10.1940. Suvel 1941 evakueerus Usbeki NSVsse, oli Leninski laste tehnikajaama fotoinstruktor 1941–42. Võttis osa II maailmasõjast 1942–45 (Nõukogude armees). EK(b)P KK propaganda- ja agitatsiooniosakonna kirjastussektori instruktor 1945–47. Suunati 1947. a õppima Leningradi oblasti parteikooli. Trt 7. keskkooli eesti keele õpetaja 1958, Varstu keskkooli õpetaja 1960, Nõo keskkooli inglise keele õpetaja 1960–...; Jõgeva keskkooli õpetaja 196... ÜK(b)P>NLKP liige 1942–59.

Juunis 1937 pidi Valga gümnaasiumist lahkuma loata õpilasajakirja väljaandmise pärast. Ajalehe *Päevaleht* püsiv kaastöötaja Valgas 1936–38 ja 1939–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ajalehe *Lõuna-Eesti > Valga Enamlane* (Valga) vastutava toimetaja asetäitja 6.–8.1940, ajalehe *Punane Täht* (Viljandi) vastutav toimetaja (12.1940–8.1941), samuti päevalehe *Kommunist* Valga kaastöölaine. Teise maailmasõja ajal oli 249. laskurpolgu rindeajalehe *Rünnakule!* vastutav sekretär 4.–9.1942, vastutav toimetaja tagavaralaskurpolgu rindeajalehes *Punaväelane* (1942–45) ja selle eriväljaandes *Nõukogude Informbüroo Teateid > Nõukogude Informbüroo ja TASS-i teateid* (1943–...), teigi kaastööd rindelehele *Tasuja*. Pärast sõda oli ametiühingute ajalehe *Eesti Tööline* viimane toimetaja 1946.

T: „M. Kalinin Eesti NSV ajakirjanduses“ (Tln 1946); „Kasahhi Nõukogude Sotsialistlik Vabariik“ (koost; Tln 1947).

A: *Eilsest tänasesse*. 123–124 (Tln 1965); *Kui kõik alles tärkas*. 297, 299–300, 355, 464, 487, 491 (Tln 1973); *400 aastat Valga linna*. 61 (Tln 1984); *Edasi* 7.6.1988: 4; *EKP KK*

organisatsiooniline struktuur 1940–1991. 525 (Tln 2002); ERA.675.13.372; ERAF.1.6.6939; ERAF.14.2.38.

Lehepuu, Heino Hansu p (sünd Heinrich L.; 6.6./24.5.1907 Trt – 20.4.1942 Sosva, Sverdlovski oblast), tarbegräafik. Kaupmehe poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1914–18 > Treffneri gümnaasiumis 1918–25, TÜs õigusteadust 1925–33 (ei lõpetanud); täiendas end reklaami alal Berliinis 1937. Sõjaväeteenistuses 1933–34. Vanemuise teatri dekoraatori abiline kaks aastat, Postimehe kirjastuse tsinkograafiatööline 1928–34 (vaheaegadega), iseseisev rakenduskunstnik Trt-s 1936–41. Illustreeris õpikuid ja raamatuid, kujundas raamatukaasi, trükireklaame, äride vaateaknaid jms. Pariisi reklaamiklubi kirjavahetajaliige 1938. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma (§58-13, süüks tegutsemine Kaitseliidus), hukati. Rehabilitatsioon 7.7.1989.

Juba gümnaasistina tegi ajakirjadele illustratsioone. Ajakirja *Eesti Skout* (Trt) toimetuse liige 1925–26. Avaldas karikatuure päevalehe *Postimees* lisas *Sädemed* (Trt) 1925–27. Alates 1920. aastate lõpust tegi illustratsioone Trt ajakirjadele *Eesti Kindlustus*, *Jutu-Paun*, *Maret*, *Viiking* jt, mh lõi päismikud ajakirjadele *Eesti Skout* 1923 ja *Maret* 1935.

T: mängufilm „Noored kotkad“ (1927, kunstnik-dekoraator).

A: AA3; EFA; ISIK; OkM; *Postimees* 19.6.1937: 7, 16.9.1938: 7; R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 67, 128–129, 136 (Tln 1982); *Mäetagused* 33: 19, 30 (Trt 2006); EAA.1767.1.1010; EAA.2100.1.7283; ERAF.130SM.1.8747.

Lehtmets, Elmar Aleksander Juhani/Johannese p (14./1.9.1901 Luusika küla, Virumaa – 17.7.1942 Sosva vangilaager, Sverdlovski oblast), advokaat, ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Virumaa reaalgümnaasiumis 1918–22, TÜs õigusteadust 1922–28. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1918–20. Trt linna statistikabüroo ametnik 1923–24, Virumaa Põllumeeste Esituse sekretär 1925; vandeadvokaadi abi 1930–36, vandeadvokaat Rakveres 1936–40. Riigivolikogu liige 1938–40; Kaitseliidu Rakvere malevkonna propagandapealik. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas artelli raamatupidajana Rakveres. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 13.6.1941, mõisteti surma (§58-13, süüks kodanliku ajalehe toimetamine, Kaitseliitu ja Isamaaliitu kuulumine), hukati. Rehabilitatsioon 26.10.1989.

Maakonnalehe *Virumaa Teataja* (Rakvere) tegevtoimetaja (1925–40), lisaks vastutav toimetaja 1929–38, peatoimetaja 1932–40. Leht ilmus esialgu kaks korda nädalas, alates 1929 kolm korda nädalas, esialgu päevalehe *Teataja* kohaliku väljaandena (Rakvere uudised olid vaid viimasel leheküljel), ajapikku kohaliku materjali osa kasvas. Algul tegi L. lehte üksinda, 1930. aastate keskel oli toimetajaid neli. Selleks ajaks oli *Virumaa Teataja* saanud tähtsaimaks kohalikuks leheks Lääne-Virumaal. EAL liige 1939–40.

A: EAT; ERAKT; AA3; VjV; EAd; OkM; *Virumaa Teataja* 15.11.1935: 3–4, 10.10.2000: 7; *Meie Tee* 9–10/1964: 146–148, 11–12/1964: 191; K. Saaber (koost). *Virumaa*. 520–521 (Rakvere 1996); *Rakvere Gümnaasium 1912–1997*. 95 (Rakvere 1997); O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 183 (Tln 2003); A. Paluteder. *Viis tuhat päeva*. 40 (Tln 2005); T. Lääne, E. Hallik. *Pakku punakatku eest*. 96–98 (Tln 2016); EAA.2100.1.7297; ERAF.130SM.1.7804.

Leichter, Karl Voldemar Jüri p (13.10.1902 Sõmeru mõis, Virumaa – 7.3.1987 Tln), muusikateadlane. Aidamehe poeg. Õppis Virumaa reaalgümnaasiumis 1920–23, Trt kõrgemas muusikakooli muusikateooriat ja kompositsiooni 1923–29, lõpetas 1936, õppis TÜs filosoofiat, ajalugu ja kirjandust 1923–31, *mag phil* 1934. Töötas Eesti rahvaluule arhiivis 1929–31 (kataloogis rahvalaule, käis kogumisretkedel), pidas vanemate talu Näpi külas 1934–36, ERMi stipendiaat 1936–38, Kultuurkapitali helikunsti sihtkapitali väljaannete toimetaja

1938–40, Tln konservatooriumi muusikaajaloo õppejõud 1940–49 ja 1956–68 (dotsent 1946). Vallandati 1.5.1949 kui kodanlik natsionalist, visati välja heliloojate liidust, keelati kirjutiste avaldamine, loengute pidamine, raadios esinemine. Seejärel Tln teedetrusti teetöeline 1950, autoremonditöökoja õpipoiss ja lukksepp 1951, ENSV riikliku raamatukogu abitööjõud noodikirjutamise alal (tegelikult bibliograaf) 1951–55. Taastati konservatooriumis ametisse 1.9.1956. Uuris põhiliselt eesti muusika ajalugu.

Tegi kaastööd ajakirjale *Muusikaleht* 1930–35. Päevalehe *Postimees* (Trt) muusikakriitik 1931–34, kajastas põhiliselt Trt kontserdielu. Avaldas muusikaalaseid artikleid *Päevalehes* 1936–40. Tutvustas ringhäälingu sümfooniakontserte saatekavalehes *Raadioleht* (sari „Nädala orkestrikontserdid“) 1939–40. Saksa okupatsiooni ajal avaldas muusika- ja teatrikriitikat päevalehes *Linna Teataja > Eesti Sõna* 1941–43, käsitles põhiliselt Tln kontserte ning Estonia teatri muusikalavastusi. Nõukogude ajal avaldas muusikakriitikat ja ülevaateartikleid kultuurilehes *Sirp ja Vasar* 1944–45 ja 1955–62, nädalalehes *Kodumaa* 1963–69, ajakirjas *Советская музыка* (...) 1958–64 jm, tegi Eesti Raadios saateid muusikast (sh sari „Mõttedissonantsid“ 1968).

T: biograafiad „Richard Wagner“ (Trt 1934) ja „Mart Saar“ (Tln 1964; vene k 1960, 1982), uurimused „Kaasaja muusikast“ (Tln 1970), „Seitse sajandit eestlaste lauluteel“ (Tln 1991), „Estonia“ muusikalise arengu keskusena“ (Tln 1992); artiklikogumikud „Valik artikleid“ (Tln 1982) ja „Keset muusikat“ (Trt 1997); isikuarhiiv on hoiul Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis (M 159).

A: EHM; ENE; E(N)E; EMBL1; AA3; EE14; ETeatrBL; ETeadBL; EMBL2; *Sirp ja Vasar* 19.3.1949: 5, 12.10.1962: 5, 13.10.1972: 10–11, 7.10.1977: 10, 7.10.1982: 12, 13.3.1987: 11, 15, 16.10.1987: 11; *Looming* 11/1950: 1387, 1394–1396, 1400; W. Mettus. *Mask ja nägu*. 223 (Lund 1969); *Kodumaa* 11.10.1972: 6, 13.10.1982: 5; *Noorte Häääl* 13.10.1972: 2; K. Leichter. *Valik artikleid*. 5–32 (Tln 1982); *Teater. Muusika. Kino* 7/1984: 4–11, 8/1988: 81–85, 10/1997: 24–27, 5/2001: 62–67; *Teataja* 11.4.1987: 6; *Sirp ja Vasar* 16.10.1987: 11; E. Hion. *Pilte kultuuriloo taustal*. 21, 47 (Tln 1990); *Karl Leichter. Personaalnimestik*. (Tln 1992); K. Leichter. *Keset muusikat*. 11–14 (Trt 1997); *Kultuur Eestis sõja-aastail 1941–1944*. 57–63 (Tln 1998); *Eesti kultuur 1940. aastate teisel poolel*. 107–115 (Tln 2001); M. Männik-Kirme. *Karl Leichter. Eesti muusikateaduse suurmees*. (Tln 2002); U. Lippus (koost). *Rahvuslikkuse idee ja eesti muusika 20. sajandi algupoolel*. 40–42, 56–61 jm (Tln 2002); *Muusika* 7/2002: 34–37, 2/2003: 34–35; *Akadeemia* 11/2002: 2331–2348; *Mõeldes muusikast: sissevaateid muusikateadusesse*. 398–399 jm (Tln 2004); E. Tubin. *Kirjad I*. 539 jm (Tln 2006); E. Tubin. *Kirjad II*. 633–634 jm (Tln 2006); *Eesti pedagoogika ja kool*. LVIII: 150 (Tln 2008); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 198, 202–205 (Tln 2008); *Haridus* 3/2011: 43–44; *Res Musica* 5: 48–49 (Tln 2013); *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 10–11, 138–139 jm (Tln 2014); ERAF.136SM.1.2574.

Leidtorp, Stepan Mardi p (ka Stephan; 21.7.1902 Kaiu vald, Harjumaa – ?), ametnik, talunik. Talunike poeg. Lõpetas Westholmi gümnaasiumi 1923, õppis TÜs õigusteadust, majandust ja agronoomiat 1923–42 (vaheaegadega, ei lõpetanud ühtki eriala). Algkooliõpetaja Inglistes 1923–25 ja Hageris 1928–30, Harju maavalitsuse ametnik, osakonnajuhataja 1930–?, ka talupidaja Kaius 1931–?. Riigikogu liige 1935–37 (ESTP nimekirjas; tegelikult oli Riigikogu tegevus 1934–37 peatatud).

Kaiu noorte ajakirja *Noorte Püüded* vastutav toimetaja (1925, ilmus 2 nr). Harju maavalitsuse ametnikuna oli *Harju Maavalitsuse Teataja* vastutav toimetaja 1930–39.

A: AA3; VjV; *Sõnumed* 18.6.1932: 3.

Leik, Osvald Georg Johani p (9.4./28.3.1882 Vastemõis, Viljandimaa – 31.1.1941 Tali vald, Pärnumaa), advokaat. Uusna mõisniku poeg. Õppis Trt gümnaasiumis 1893–94 ja 1898–1902,

vahepeal Viljandis Bormanni progümnaasiumis 1894–97 ja Trt-s Zeddelmanni erakoolis 1897–98; õppis TŪs õigusteadust 1902–07, vahepeal Berliini ülikoolis mõtteteadust 1906. Kohtuameti kandidaat Tlns-s 1907–09, vandeadvokaadi abi Trt-s 1909 ja Valgas 1909–13, vandeadvokaat Viljandis 1913–22, Tln-s ja Jõhvis 1922–40. Hukkus tuleõnnetuses. Tudengina avaldas artikleid päevalehtedes *Postimees* (Trt) 1905 ja *Sõnumed* 1906. Postimehe kirjastuse ajalehe *Elu* (Trt) toimetuse liige, mõne numbri vastutav toimetaja 1913. Vastutav toimetaja ajalehtedes *Viljandi Teataja* 1913–14 > *Sakala* (Viljandi) 1914–17.
A: AA2; EÜS1; EAd; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 68–69 (Trt 1926); *Sakala* 23.3.1928: 8–9; EAA.1767.1.1015.

Lekstein, Mart Mihkli p (1938– Lepaste; ps M. Lepp, M. Malev; 22./10.10.1886 Aesoo küla, Tori vald, Pärnumaa – 23.4.1939 Pärnu), ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Pärnu linnakoolis 1903–06. Sõjaväeteenistuses 1908–11, võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1914–17 ja Vabadussõjast 1919, trükitööde sõjakontrolör 1919–20. Töötas isatalus 1906–08, 1911–12 ja 1917–18, kontoriametnik Pärnus 1912–14, Pärnu linnaraamatukogu juhataja 1920–23. Kogus 1912. a ERMile Tori kihelkonnast vanavara. Suri angiini tüsistustesse. Linnakoolis õppides toimetas õpilaste salajast käsikirjalist ajakirja *Edu*. Alates 1906 tegi kaastööd ajakirjandusele, saates sõnumeid ja ilukirjanduslikke katsetusi ajalehtedele *Eesti Postimees*, *Postimees* (Trt), *Sakala* (Viljandi), *Meie Kodumaa* (Viljandi, Pärnu), *Koit* jt. Hiljem oli *Postimehe* kohaliku kõrvallehe *Postimees. Pärnu väljaanne* > *Pärnu Postimees* toimetuse liige 1923–30, seejärel *Pärnu Päevalehe* vastutav toimetaja ja talitusjuht 1930–39. Aastatel 1936–40 ilmus *Pärnu Päevalehe* sisu ka nime all *Uus Eesti Pärnu Uudised*. EAL liige 1925–39.

T: luulekogu „Kurbus“ (Trt 1919).

A: PTB; EKBL; EKRL; EKL; ISIK; J. Kärner. *Eesti uuemad luuletajad*. 118–121 (Trt 1925); *Joe Niiluse tähtsamat 1933*. 66 (Pärnu 1932); *Postimees* 22.10.1936: 7, 24.4.1939: 7; *Pärnu Päevaleht* 22.10.1936: 1, 25.4.1939: 1–2; *Uus Eesti* 22.10.1936: 6; ÕT XIV: 72–73 (Tln 1936); ÕT XVII: 48 (Tln 1939); *Looming* 5/1939: 563–564; *Pärnu Postimees* 8/1989: 13, 19.10.1996: 5, 8.1.2008: 8, 20.10.2011: 11; ERA.852.1.2531; ERA.495.7.2670; ERA.852.1.2558.

Lemba, Artur Wilhelm Adolf Gustavi p (Apryp Лемба; 24./12.9.1885 Tln – 21.11.1963 Tln), pianist, helilooja, pedagoog. Klaverihäälestaja poeg, **T. Lemba** vend. Õppis Peterburi konservatooriumis klaverit ja kompositsiooni 1899–08. Peterburi/Petrogradi konservatooriumi klaveriõppejõud 1908–20 (professor 1915). Opterus Eestisse 1920, Tln kõrgema muusikakooli > konservatooriumi professor 1920–21 ja 1923–63, vahepeal töötas Helsingi muusikainstituudis 1921–22. Esimesi Eesti kutselisi pianiste, juhatas koore ja orkestreid, loonud lavamuusikat, sümfoonilist, koori- ja kammermuusikat, sh eesti esimese professionaalse ooperi „Sabina“ (1905) ja esimese sümfoonia (1908). ENSV teeneline kunstnik 1945, rahvakunstnik 1962.

Peterburis/Petrogradis elades avaldas muusikaarvustusi ja artikleid sealsetes ajalehtedes. Päevalehe *Vaba Maa* muusikakriitik 1922–38, tema muusikakriitika ilmus ka *Vaba Maa* kirjastuse nädalalehes *Esmaspäev* ja ajalehes *Rahvaleht*.

T: neli ooperit, sümfoonilist ja kammermuusikat, koorilaule; isikufond Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis (M 160).

A: EBL; EAT; EE; ERAKT; EBL tk; EHM; ENE; E(N)E; EMBL1; EE14; EMAP; ETeatrBL; EMBL2; EMI; ISIK; *Postimees* 1.8.1928: 5, 23.9.1935: 6; *Vaba Maa* 21.10.1928: 5, 5.12.1933: 7, 28; *Muusikaleht* 10/1933: 207–208, 9/1935: 183–186, 4/1937: 94–96; *Uus Eesti* 24.9.1935: 10; *Muusikalisi lehekülgi*. 189–193 (Tln 1965); V. Lensin. *Artur Lemba. Pianist ja pedagoog*. (Tln 1977); *Muusikalisi lehekülgi*. 2. 15, 22–24 (Tln 1979); *Teater. Muusika. Kino*

9/1985: 74–82, 8/1986: 69–75, 2/2014: 75–86; A. Hirvesoo. *Kõik ilmalaanen laiali*. 152 jm (Tln 1996). Lippus (koost). *Rahvuslikkuse idee ja eesti muusika 20. sajandi algupoolel*. 130–131 jm (Tln 2002); H. Rannap. *Eesti Muusikaakadeemia professorid 1919–2001*. 6–8 (Tln 2002); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 198, 202–205 (Tln 2008); *Variatsioonid eesti muusikale*. 25–26 (Tln 2009); *Muusika* 11/2010: 18–19; *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 10 jm (Tln 2014); *Interpretatsioonipedagoogika. V*. 40–47, 111–118 (Tln 2014); H. Pedusaar. *Uut möödumust*. 39–50 (Tln 2015); ERR arhiiv („Eesti heliloojaid“ 2015); TLA.236.2.26 leht 451.

Lemba, Theodor Walfried Friedrich Gustavi p (Федор Лемба; 9.10./27.9.1876 Tln – 16.5.1962 New York), pianist, pedagoog. Klaverihäälestaja poeg, **A. Lemba** vend. Õppis Tln Nikolai gümnaasiumis 1889–91, Peterburi konservatooriumis klaverit 1893–1901; täiendas end Viinis 1904. Eesti esimene kontsertpianist, esines Eestis, Venemaal, Prantsusmaal, Saksamaal, Austrias. Elas 1905–14 peamiselt Riias, oli Riia muusikakooli direktor, õppejõud ja kaasomanik. Töötas Petrogradi konservatooriumis 1915–22 (professor 1919). Opterus Eestisse, Tln konservatooriumi klaverieriala professor 1922–44. ... 1944 põgenes Saksamaale, 1949 emigreerus USAsse. Great Fallsi (MT) vaimuliku kooli Ursula Academy klaveriõpetaja.

Ajalehe *Päevaleht* muusikakriitik 1922–1940. Paguluses avaldas muusikaarvustusi ajakirjas *Meie Tee* (New York).

A: EBL; EAT; EE; ENE; E(N)E; EMBL1; EE14; EMap; ETeatrBL; EMBL2; ISIK (A. Lemba); VEPER; *Muusikaleht* 1/1927: 3–5, 10/1936: 202–204; *Päevaleht* 28.1.1927: 6, 16.12.1935: 22; *Postimees* 8.10.1936: 4; *Uus Eesti* 8.10.1936: 2; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 26.9.1956: 2; *Vaba Eesti Sõna* 31.5.1962: 10, 7.10.1976: 7; E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 13, 44 (Tln 1965); V. Lensin. *Artur Lemba. Pianist ja pedagoog*. 9–24, 27–29 jm (Tln 1977); *Muusikalisi lehekülgi*. 2. 22–24 (Tln 1979); A. Hirvesoo. *Kõik ilmalaanen laiali*. 193–194, 230–231 jm (Tln 1996); U. Lippus (koost). *Rahvuslikkuse idee ja eesti muusika 20. sajandi algupoolel*. 120 jm (Tln 2002); H. Rannap. *Eesti Muusikaakadeemia professorid 1919–2001*. 9–10 (Tln 2002); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 198, 202–205 (Tln 2008); *Variatsioonid eesti muusikale*. 13, 24–25 (Tln 2009); *Muusika* 11/2010: 18; *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 10 jm (Tln 2014); *Interpretatsioonipedagoogika. V*. 40–41 (Tln 2014); *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2015*. 126 (Trt 2016); ERR arhiiv („Eluteest ja muusikuteest. Theodor Lemba 100. sünniaastapäev“ 1976).

Lemberg, Adelaida Mihkli t (ka Adelaide; Adele Lember; 4.2./22.1.1904 Kuressaare – 25.9.1986 Stockholm), ajakirjanik, tõlkija. Puutöölise tütar. Õppis Pärnu tütarlastegümnaasiumis 1918–23, TÜs ajalugu ja inglise filoloogiat 1923–29. Töötas Pärnus koduse keeleõpetajana ja tõlkijana. 1930. aastate lõpus kolis Tln-sse. Aug 1944 põgenes Rootsi.

1930. aastate lõpul tegi kaastööd trükiajakirjandusele ja ETale. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas ETAs tõlgina. Paguluses tegi kaastööd ajalehtede *Gotlands Allehanda* ja *Gotlands Folkbladi* eestikeelsetele osadele 1944. Ajalehe *Teataja* > *Eesti Teataja* (Stockholm) toimetuse liige alates 1944, tegevtoimetaja 1949–53 ja 1960–75, seejärel kaastöötaja kuni surmani. Vahepeal oli USA raadiojaama Ameerika Hääl eesti saadete toimetuse liige Münchenis 1953–58 (teistel andmetel kuni 1960), hiljem tegi kaastööd Vabadusraadiote > raadio Vaba Euroopale 1975–86. Toimetas ligi 20 aastat Eesti Rahvusfondi bulletinäna „Newsletter behind the Iron Curtain“ ja „Nachrichten ...“.

T: tõlkeosad peamiselt skandinaavia keeltest (1929–39), sh S. Lagerlöfi „Nils Holgerssoni imelik teekond läbi Rootsi“ (Trt 1932), K. Hamsuni „Maa õnnistus“ (Trt 1935; Tln 1991).

A: AA3; EKRL; EKL; SK; ISIK; H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 249 (Tln 1999 [1957]);

Teataja 25.1.1986: 2, 11.10.1986: 7–8, 14.12.2002: 2, 12; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 210, 213 (Stockholm 1995); O. Mikiver. *Heites pilku tagasi*. 111, 116–117 (Tln 2004); T. Ojamaa, K. Labi, J. Kronberg. *Harri Kiisk – eesti kultuuri vahendaja Rootsisis*. 12–13 jm (Trt 2012); *Tuna* 2/2017: 151–152.

Lenz, Friedrich David (Wridrik Dawid Lents; Wannem Lenz; 20./9.9.1745 Dzērbene, Liivimaa – 16./4.12.1809 Trt), vaimulik, literaat. Vaimuliku, hilisema Liivimaa kindralsuperintendendi Christian David L. poeg. Sai alghariduse isa ja koduõpetaja käe all, õppis Trt linnakoolis 1859–60, Königsbergis (Kaliningrad) Collegium Fridericianumis 1760–61, Königsbergi ülikoolis usuteadust 1762–64, *cand theol.* Koduõpetaja Tln-s 1864–67. Ordineeriti 24.5.1767, kirikuõpetaja Tarvastus 1767–79, Trt Jaani koguduse ülemõpetaja 1779–1809; Trt linnakonsistooriumi esimene assessor ja linnakooli inspektor 1780–1802. TÜ eesti ja soome keele lektor 1803–09 (esimene akadeemiline eesti ja soome keele õpetaja maailmas), ühtlasi ka eestikeelsete trükiste (leebe) tsensor, mh andis loa esimese eesti ajalehe *Tarto maa rahwa Näddali-leht* (1806) väljaandmiseks.

Toimetas kvartalikirja *Livländische Lese-Bibliothek* (Trt 1796, ilmus 4 nr). 1788–89 toimetas koos C. H. Nielseniga ajalehti *Dörptsche Zeitung* (1788) ja *Dörpatsches politisch-gelehrtes Wochenblatt*.

T: kaks saksakeelset jutlustekogu (Leipzig 1786, 2. trükk Trt 1794; Trt 1791/1792), brošüür „Skizze einer Geschichte der Stadt Dorpat“ (Trt 1803); tartukeelset tarbekirjandust, sh esimene eesti aianduskäsiraamat „Aija-Kalender“ (Trt 1796, tõlge läti keelest); juhuluulet.

A: Recke-Napiersky Bd 2: 8–9 või Bd 3: 43–46; EBL: 271; DBBL: 446; Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918. (Köln, Wien 1977); Redlich: 209; Gottzmann: 817–818; EE14; ETeadBL; BBLd; EEVA; Ericus; *Looming* 9/1952: 1024; *Keel ja Kirjandus* 2/1963: 111, 11/1969: 653, 6/1989: 343–344; *Emakeele Seltsi aastaraamat*. 18: 189–195 (Tln 1972); J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis (1940. aastani)*. 13–15 (Tln 1991); *Postimees* 6.1.1997: 16; T. Tannberg (koost). *Tarto maa rahwa Näddali-leht. Uurimusi ja allikmaterjale*. 203–274 (Trt 1998); *200 aastat eesti keele ülikooliõpet*. 23, 28–60 (Trt 2003); R. Kasik. *Stahli mantlipärijad*. 61 (Trt 2011); H. Bosse. *Lenz-Biographie*.

Lenzbauer, Robert (ka Lentsbauer; 9.5.1891 Austria – ?), vaimulik. Riia katoliku seminari juht. Elas Eestis alates 1931; katoliku preester Trt-s 1931–34, seejärel Pärnus. Saadeti okupatsioonivõimude korraldusel Eestist välja.

Esimese eestikeelse katoliiklaste ajakirja *Kiriku Elu* väljaandja ja peatoimetaja 1933–34, tegevtoimetaja 1940.

T: palveraamat „Au olgu Jumalale“ (Trt 1937; koost).

A: *Postimees* 21.7.1934: 4, 3.1.1939: 6; *Kiriku Elu* 12/1939: 96; *Kleio* 2/1997: 39.

Leoke, Peeter Hansu p (ka Peter; 21./9.5.1892 Suure-Kõpu vald, Viljandimaa – 22.4.1973 Los Angeles, USA), sisedekoraator. Raamatukaupmehe, kirjastaja poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis, lõpetas Tln Nikolai gümnaasiumi 1913, õppis Riia polütehnikumis arhitektuuri 1913–16. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1916–17 ja vabatahtlikuna Vabadussõjast 1919–20. Aitas organiseerida Eesti konsulaate Helsingis ja Riias 1919, oli välisministeeriumi kantseleiametnik 5.–10.1920. Emigreerus 1924 New Yorki, oli Eesti konsulaadi teenistuses. 1941 kolis Los Angelesse, töötas filmistuudioties sisedekoraatorina, hiljem lennukiehituse alal. Pensioneerus 1957. Aktiivne seltsitegelane.

Kirjastus Areng kaasasutaja 1922 (kirjastus andis välja ajakirja *Romaan* 1922–33). Nädalalehe *Ameerika Eestlane* (New York) üks asutajaid ja tegevtoimetaja 1925 (ilmus 28 nr). New Yorgi Eesti klubi ajakirja *Sabagatäht* toimetaja (1927–28, ilmus 2 nr), hiljem kuukirja *Meie Tee* (New York) toimetuse liige 1935–?.

A: VET; AV; EVT: 159, 166, 180; Lään; *Postimees* 7.6.1913: 2; *Meie Tee* 2/1936: 25, 10/1951: 153–154; *Vaba Eesti Sõna* 16.5.1957: 11, 3.5.1973: 10; *Sakala kalender 2012*. 244–253 (Põltsamaa 2011); ERA.495.7.2664; ERA.957.8.1795.

Leopas, Karl August Mardi p (12.1.1854 Tln – 27.3.1940 Tln), kaupmees, muusikakirjastaja. **E. Leopase** isa. Lõpetas Tln kreiskooli 1871. Töötas J. Jürgensoni muusikakirjastuses Peterburis 1871–80. Asutas Tln-s noodiäri ja raamatukaupluse 1880, kolis selle 1881 Peterburi, kus pidas kuni 1919 muusikakirjastust, noodi- ja klaveriäri. Kaotas varanduse pärast Oktoobrirevolutsiooni 1917, põgenes 1919 Eestisse. Asutas Tln-s muusikaäri, töötas selle juhina kuni surmani. Suri ajurabandusse.

Tegi kaastööd ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt, Tln), *Sakala* (Viljandi), *Päevaleht* jt. Ajalehe *Peterburi Teataja* üks asutajaid 1908.

A: EAT; VET; ISIK; *Uus Eesti* 12.1.1939: *Maa Hääl* 29.3.1940: 6; *Päevaleht* 29.3.1940: 6; R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 94 jm (Tln 1976).

Leopas, Edgar Karl Augusti p (14. või 15.4.1888 (ukj) Peterburi – ?), kooliõpetaja. Kaupmehe, kirjastaja **K. Leopase** poeg, **A.** ja **K. Krahe** õemees. Lõpetas Peterburi Annakooli, õppis Petrogradi ülikoolis keeleteadust ja ajalugu 1917–19, TÜ filosoofiateaduskonnas 1921–22 (ei lõpetanud kumbagi kooli). Enne I maailmasõda töötas Peterburis muusikakirjastuse alal isa äris. Juulis 1919 asus elama Eestisse. Kooliõpetaja Tln-s 1919–21, Väike-Maarjas 1921–23, Läänemaa ühisgümnaasiumi koduõpetuse ja majanduse õpetaja 1924–30. 1940. a algul lahkus Haapsalust. Kuulus Põhjalasse.

Peterburis elades tegi kaastööd ajalehele *Торгово-промышленная газета* (Peterburi). 1920. aastate teisel poolel oli Läänemaa ajakirjanduse üks algatajaid. Haapsalu kaunistamise seltsi suvitushooaja ajalehe *Haapsalu Teated* vastutav toimetaja 7.–8.1925 (8 nr jooksul). Nädalalehe *Läänemaa* (Haapsalu) esimene väljaandja 12.1927–4.1928. Lahkus ametist, kui ilmuma hakkas konkureeriv nädalaleht *Lääne Elu* (Haapsalu), oli selle vastutav toimetaja 10.1929–2.1930 (loobus ametist pärast kohtussekaebamist), seejärel toimetuse liige kuni sügiseni. Kaitseliidu kohaliku infolehe *Lääne Maleva Teataja* toimetaja 1928–2.1940.

A: AA3; *Läänemaa Ühisgümnaasium 1918–1928*. 61 (Haapsalu 1928); *Lääne Elu* 5.10.1929: 1, 5.2.1930: 1; *Lääne Hääl* 6.12.1930: 1; *Nõukogude Hiiumaa* 29.1.1974: 1; *Lääne Elu* 15.2.1992: 5; R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 386 (Tln 2004); M. Kütt (2013). *Läänemaa maakonnalehed aastail 1927–1934*. 7–12, 21, 26–27 (TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi bakalaureusetöö; käsikiri DSpace'is); ERA.1.7.707; ERA.1.7.485; ERA.2159.2.5; ERA.4217.1.438; Liili-Maie Krahe (abikaasa vennatütar) andmed (13.2.2016).

Leosk, Kapiton Jaani/Ivani p (1.4./19.3.1909 Koikküla, Laanemetsa vald, Võrumaa – 26.6.1995 USA), ametnik. Õppis Valga ühisgümnaasiumis 1932–33, TÛs õigusteadust 1934–38 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1931–32. Tln-Harju maksuameti ametnik, Põllumajanduse Panga Valga osakonna ametnik 19...–1940. Saksa okupatsiooni ajal oli Eesti Rahva Ühisabi organiseerija Valgamaal. Sügisel 1944 põgenes Saksamaale, oli Chemnitzis Elite-Diamantwerke tööline. 1950 emigreerus USAsse. New Yorgi Mount Sinai haigla mehaanik-masinist, seejärel Chase Manhattan Banki raamatupidaja ja kontrollametnik 1957–74. Suri vähki.

Töötas päevalehe *Uus Eesti* toimetuses 1930. aastate teisel poolel.

A: AA3; *Põhjala*; *Ühistegelised Uudised* 10.5.1940: 4; *Vaba Eesti Sõna* 24.8.1995: 11; EAA.2100.1.7463.

Lepa, Johannes (ps J. L. Kibuvits; ...), tõlkija. Jõudis õpingutega abituriumi lähedale,

suhtles üliõpilasingidega. Töötas ka raamatupidajana.

Tegi 20. saj algul kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt). Ajalehe *Virulane* toimetuse liige 1906, lühemat aega töötas ajalehes *Uudised*. Koostas "Isamaa" kalendrit.

A: ISIK; *Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt*. I: 209 (Tln 1927); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 70 (Tln 2010 [1936]); M. Metsanurk. *Mälestused*. 458, 465, 477, 505, 526 (Trt 2005).

Lepaste, Mart → Lekstein, Mart

Lepik, Aleksander Mihkli/Mihhaili p (7.11.1888 Ninase küla, Mustjala vald, Saaremaa – 11.6.1942 Sosva, Sverdlovski oblast), kaupmees, omavalitsustegelane. Meremehe poeg. Õppis Kuressaare linnakoolis ja gümnaasiumis 1900–09, Peterburi ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas 1909–15. Võttis osa I maailmasõjast 1915–17 ja Vabadussõjast. Kuressaare linnapea 1919–28 ja 2.–7.1934 (tagandati ametist, kuna oli liitunud vabadussõjalastega), Kuressaare linnavolinik 1921–30 ja 1934–40. Tegutses Kuressaares kaupmehena 1928–40. Kaitseliidu Saaremaa maleva pealiku abi 1927–37. Aktiivne kohalik seltsitegelane. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas ehitustrustis töolisena. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 13.6.1941, mõisteti surma (§58-13, süüks kuulumine Põllumeestekogudesse, tegevus Kaitseliidus), suri enne otsuse täideviimist. Rehabiliteeritud 19.10.1989.

Ajalehe *Vaba Saaremaa* > *Saaremaa* (Kuressaare) vastutav toimetaja 1919, (pea)toimetaja 1920–29, ajakirja *Saare Skout* (Kuressaare) väljaandja ja vastutav toimetaja (1927, 4 nr), Kaitseliidu ajakirja *Saaremaa Maleva Teataja* vastutav toimetaja 1929–36.

A: EAT; ESST: 16–17; SÜG; *Meie Maa* 4.10.1928: 1; *Oma Maa* 24.10.2009: 10; P. Kivi. *Kuressaare linnavõim ja selle kandjad 1918–1940*. 44–46, 53–55, 96 (Kuressaare 2012); L. Kaasik (2007). *Kuressaare linnavalitsuse struktuur ja asjaajamine 1918–1940*. 24 (TÜ Viljandi kultuuriakadeemia lõputöö); ERA.1.7.1082; ERA.891.2.3093; ERAF.130SM.1.11097.

Lepik, Jaan (ka Leppik; ps Vuntsmann-Vurruste; 12.10./30.9.1894 Holstre, Viljandimaa – 3.10.1973 Pärnu), ajakirjanik. Andmed nõukogudeaegse elukäigu kohta teadmata.

Maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) toimetuse liige 1922–40, esialgu päevauudiste toimetaja, hiljem vastutav, pea- ja tegevtoimetaja 1938–40, vastutas sel ajal ka nädalalisade *Sakala Pühapäev* ja *Sõnapilt* eest. EAL liige 1924–40.

A: *Sakala* 23.3.1928: 4, 15, 23.3.1938: 4, 15, 11.10.1994: 5; *Meie Tee* 5-6/1958: 78; M. Raamot. *Minu mälestused*. 299 (Tln 2010 [1962]); *Väliseestlase kalender 1974*. 181 (New York 1973); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 72, 77–78, 96 (Stockholm 1976); ERA.1.7.1086.

Lepik, Rudolf Johani p (ka Leppik; 24.6.1881 Paide – 26.5.1918 Trt), kunstiõpetaja, kunstnik. Sepa poeg. Õppis Paide linnakoolis, Paide karskuskuratooriumi joonistuskursustel 1901, Riia kunstikoolis, täiendas end Müncheni kunstiakadeemias 1907–08. Paide karskuskuratooriumi joonistuskursuste juhataja 1902–04, joonistusõpetaja Paide linnakoolis, Pärnu koolides 1909–14 ja Trt koolides 1914–18. Korraldas kunstikursusi, tegutses Vanemuise dekoraatorina 1914–15. Esimesi ofordiviljelejaid Eestis. Suri südamerabandusse. Tegi vinjette ja illustratsioone ajakirjadele *Linda* (Trt) 1905, *Lasteleht* (Trt) 1905–13, *Tervis* (Trt) 1907–08, *Kodu* 1908–09, *Nooresooleht* (Trt) 1909, *Eesti Naesterahvas* (Viljandi) 1910. Avaldas kunstikasvatuslikke artikleid *Lindas*, kunstiarvustusi ajalehes *Postimees*. *Pärnu väljaanne* 1909–14.

A: PmA; Järva; EKABL; EKoBL; ISIK; *Maaliit* 27.5.1918: 2; *Postimees* 27.5.1918: 2,

1.6.1918: 6–7; *Eesti Päevaleht Peterburis* 31.5.1918: 2; J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 38–43 (Trt 1936); R. Loodus. *Eesti varasem raamatugraafika*. 24–25, 89 jm (Tln 1966); *Edasi* 28.6.1981: 3; R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 32–34, 136 jm (Tln 1982); *Kunstiteadus. Kunstikriitika*. 5: 42–57 (Tln 1983); *Õpetaja ja kooliajalugu*. [*Eesti pedagoogika ja kool*. XLVI:] 149–157 (Tln 1992); R. Loodus. *Kunstielu Eesti linnades 1900–1918*. 82–83, 87–88 jm (Tln 1994); *Järvamaa*. 2: 115, 261 (Tln 2009); *Järva Teataja* 16.10.2012: 9.

Lepik, Rudolf Voldemari p (7.9.1906 – 15.12.1932), ajakirjanik, omavalitsustegelane. Lõpetas Jõhvi ühisgümnaasiumi 1926. Rahandusministeeriumi maksudevalitsuse ametnik 1928–29; Jõhvi alevivanem 1930–32. Suri tuberkuloosi.

Sotsialistide päevalehe *Rahva Sõna* toimetuse liige 1928. Ajalehe *Alutaguse Teataja* (Jõhvi) väljaandja 9.1929–5.1930, ajalehe *Alutaguse Elu* (Jõhvi) kaasväljaandja 5.–10.1930. Tegi kaastööd päevalehele *Vaba Maa*, *Sakala* (Viljandi), *Põhja Kodu* (Narva) ja ajakirjadele.

A: VE; *Postimees* 25.3.1932: 5; *Alutaguse Elu* 17.12.1932: 1; *Alutaguse Teataja* 17.12.1932: 1, 21.12.1932: 1; *Vaba Maa* 5.12.1933: 3; ERA.1.7.311.

Lepp, Aleksander Mihkli p (21./8.9.1882 Pärnumaa – ?), raamatupidaja. Keskkooliharidusega. Narva toitluskomitee raamatupidaja 19...–18. Nov 1918 läks Venemaale, töötas raamatupidajana Oudova täitevkomitees 1918–20. Opteerus Eestisse 1920. Raudteelaste ajakirja *Side* vastutav toimetaja 1928–36, tegevtoimetaja 1931–36.

A: ERA.1.7.1102; ERA.36.2.8964.

Lepp, John Robert Tõnise p (ka Johan; 1935– Ignace Lepp; ps Uip Leete, John Leete, Giovanni Flamo, Jean Flamo jt; 24./11.10.1909 Orajõe vald, Pärnumaa – 29.5.1966 Île-de-France, Prantsusmaa), vaimulik, filosoof, vaimulik kirjanik. Talunike poeg. Õppis Kabli algkoolis 1918–23. Põgenes kodunt 1923, seikles mitmel pool Eestis, 1930–33 Euroopas (Leedus, Poolas, Itaalias, NSVL-s, Saksamaal, Inglismaal, Rootsis, Soomes), esitles end kirjanikuna, kasutas valenimesid ja -passe, arreteeriti korduvalt, saadeti mitmest riigist välja. Karistati 1926–34 lühiajaliste vangistustega Eestis, Leedus, Poolas, Saksamaal, Soomes ja Rootsis (valenimedele all esinemine, kelmused, võltsimised, raha väljapetmine, ebaseaduslikud piiriületuskatsed). Võttis omaks katoliku usu 1934, lahkus Eestist 1935. Õppis Lyoni Saint Irénée katoliku ülikoolis usuteadust 1936–41, lõpetas bakalaureusekraadiga. Pühitseti preestriks 1941, teenis preestrina Marseille's. Elas Marokos 1949–55, seejärel Pariisis. Asutas Pariisis psühhosünteesi instituudi.

Ajalehe *Sakalamaa Teataja* toimetuse liige (Viljandi 1928–29). Tegi kaastööd ajakirjandusele 1928–35, sh nädalalehele *Nool* (Trt) 1930, pedagoogikaajakirjale *Kasvatus*, vasakpoolsetele ajalehtedele, bolševistlikele ajalehtedele *Töölised*, *edasi!* (1929), *Tööliste Võitlus*. Katoliikliku ajalehe *Maroc-Monde* (Maroko...) peatoimetaja 1949–55; kirjutas arvustusi prantsuse kirjanduse kohta 1947–55.

T: 27 raamatut filosoofia, psühholoogia ja religiooni alalt 1947–66 (pr ja sks k, tõlgitud vähemalt 17 keelde), sh „*Psychanalyse de l'athéisme moderne*” (Pariis 1961; ilmunud vähemalt viies keeles, eesti k „*Moodsa ateismi psühhoanalüüs*“ [Tln 2017]), autobiograafiline romaan „*Itinéraire de Karl Marx à Jésus Christ*“ (Pariis 1955).

A: EKL; Lään; EEonline; ISIK; *Päevaleht* 14.9.1927: 5, 19.3.1931: 3, 25.2.1934: 6; *Eesti Kirik* 20.2.1930: 56; *Nool* 21.3.1931: 1; *Sakala* 21.3.1931: 2, 15.2.1934: 3; *Kaja* 25.2.1934: 7; *Postimees* 28.4.1934: 5; *Uudisleht* 21.8.1934: 6, 12; *Rahvaleht* 6.12.1935: 4; *Maarjamaa* 2/1967: 18–24; *Tulimuld* 3/1970: 132–136; *Eesti Kirik* 10/1972: 156–160; *Vaba Eesti Sõna* 12.10.1972: 3; *Sakala kalender 1991*. 39 (Tln 1991); *Pärnu Postimees* 12.5.1992: 1; *Rahva Hääl* 16.5.1992: 4; *Häädemeeste Elu* 1/2003: 28–50, 2/2004: 53, 2/2008: 40–53; *Sirp*

23.10.2009: 24; M. Viirand. *Olnust olevatele*. 343–348 (Tln 2012); *Sakala kalender 2015*. 204–235 (Põltsamaa 2014); I. Lepp. *Moodsa ateismi psühhoanalüüs*. 165–174 (Tln 2017); *Postimees*. AK 27.5.2017: 14; ERA.4020.17.5 leht 6, 14, 23.

Lepp, Konstantin Jüri p (30.10.1889 Kohila vald, Harjumaa – 6.1.1942 Petšorlag, Komi ANSV), ametnik. Talurentnike poeg. Õppis Tln linnakoolis 1901–05, prof Lesgafti vabakursustel Peterburis 1906. Kuulus sotsiaaldemokraatide hulka. Töötas kirjastustes 1907–10. Ülevenemaalise linnade liidu Tln komitee sekretär 1916–17, Eesti Maavalitsuse sekretär 1917–18. Saksa okupatsiooni ajal 1918 oli Eesti ajutise valitsuse salajases käsutuses. Siseministeeriumi ametnik 1918–40, sh politseivalitsuse üldbüroo juhataja 1929–6.1940. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 24.9.1940, mõisteti kaheksaks aastaks vangilaagrisse (§58-13, süüks revolutsiooniliikumise mahasurumine, Kaitseliitu ja Isamaaliitu kuulumine). Suri vangistuses. Rehabiliteeritud 3.1990.

Alates 1910 töötas Tln-s ajakirjanikuna, päevalehe *Tallinna Teataja* reatasuline reporter 1913–16. Päevalehe *Sotsiaaldemokraat* kirjastusühisuse nõukogu liige 1917.

T: mälestused kogumikus „Juhan Liiv mälestustes“ (Trt 2000), mälestused 1916.–18. aastast kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt“ I (Tln 1927, 2013).

A: EAT; ERAKT; OkM; F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi. Esimesi Eesti diplomaate*. 59 jm (Tln 2010 [1933]); M. Raamot. *Minu mälestused*. 121 (Tln 2010 [1937]); *Uus Eesti* 29.10.1939: 7; *Järva Teataja* 1.7.1940: 3; A. Adson. *Siuru-raamat*. 7–9, 17–18, 70, 329 jm (Tln 2007 [1949]); E. Sanden. *An Estonian Saga*. 129, 198 (Cardiff 1996); *Looming* 8/1997: 1108, 1113; *Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944*. 36–38 (Tln 2011); *Eesti Ekspress* 5.1.2012: 18–19; ERA.1.5.699; ERAF.130SM.1.9259.

Lepp-Kirschbaum, Marta Sophia Priidiku t (–1913 Lepp; 1927– Maarda Utuste; ps Sophia Vardi; 12.11./31.10.1883 Vardi vald, Harjumaa – 11.11.1940 Trt), kirjanik, pedagoog. Kooliõpetaja tütar. Õppis Tln Plaestereri saksa eraalgkoolis 1894–97, kõrgemas tütarlastekoolis 1897–99 (ei lõpetanud), tegi koduõpetaja eksami Peterburis 1904, õppis Peterburis mitmel kursusel 1906, 1907–08, 1912–16. Töötas guvermandina Moskvast 1902–03, Peterhofis 1904. Võttis osa pörandaalusest revolutsioonilisest tegevusest Tln-s (sai haavata meelevaldusel Tln Uuel turul 16.10.1905), arreteeriti 12.1905 saadeti asumisele Siberisse Tobolski kubermangu. Pögenes sealt 1906, elas illegaalselt Peterburis, Tartus, Pärnus, võttis osa pörandaalusest poliitilisest tegevusest 1906–08. Arreteeriti, oli vangistuses Peterburis ja Riias 1908–10. Pärast vabanemist vangistati uuesti, saadeti asumisele Tobolski kubermangu 1910. Pögenes ja elas valenime all Soomes, Moskvast ja Peterburis/Petrogradis 1910–16, Pärnus 1916–17; töötas peamiselt koduõpetajana. Elas Petrogradis ja Tln-s 1917–18. ESDTP asutajaliige 1917. Eesti keele õpetaja Tln-s 1919–20 ja 1923–28, vahepeal Jänedal põllutöökeskkoolis 1921–23. Taaralaste Ringi > Hiie-Ühingu üks asutajaid 1925, juhatuse liige 1925–40.

Alates 1902 avaldas ajakirjanduses arvukalt vesteid, poliitilist päevakaja, mälestusi, luuletusi, jutustusi, skitse, retsensioone, artikleid kirjandus- ja teatriprobleemidest, rahvaluulest ja etnograafiast. Neid ilmus päevalehtedes *Tallinna Teataja*, *Päevaleht*, *Sotsiaaldemokraat*, *Vaba Maa* jm. Taarausuliste ajakirja *Hiis* väljaandja ja vastutav toimetaja (1931–33, ilmus 4 nr).

T: mõned jutukogud ja näidendid, romaan, libreto (1914–37); paar tõlketöid, sh D. Defoe „Robinson Crusoe“ (Tln 1919; 1936); mälestusteraamatud „1905. aasta romantika“ (Trt 1922; Tln 2010), „1905. aasta järellained“ (Tln 1923; Tln 2010), „1905. aasta lõppvaatus“ (Trt 1927; Tln 2010); mälestused 1917. aastast kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt“ (Tln 1927).

A: EBL; EAT; EBL tk; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; KrS; 1905. aasta Eestis.

Kirjeldused. Mälestused. Dokumendid 57 jm (Leningrad 1926); *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 187 (Trt 1932); F. Kull. *Mäsumehi ja boheemlasi. Esimesi Eesti diplomaate*. 41, 46, 59–60, 62 jm (Tln 2010 [1933]); *Rahvaleht* 11.11.1933: 6–7; P. Pinna. *Minu eluteater ja teatrielu 1884–1944*. 52, 55–56 (Tln 2010 [1934]); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 279 (Trt 1936); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 175, 256 (Trt 2008 [1940]); F. Tuglas. *Noorusmälestused. Esimene välisreis*. 160 (Tln 2011 [1940]); H. Wuolijoki. *Ülikooliaastad Helsingis*. 97, 231 (Tln 1996 [1945]); A. Adson. *Siuru- raamat*. 91–92, 329 jm (Tln 2007 [1949]); H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 142–143 (Tln 1999 [1957]); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 149–150 (Lund 1962); K. Ast Rumor. *Aegade sadestus*. I–III: 342 (Tln 2010 [1965]); *Looming* 12/1967: 1864; *Harjumaa ja harjulased*. 90 (Tln 1990); A. Paidla. *Raplamaa*. 154 (Tln 1991); *Rahva Hääl* 15.1.1994: 9; *Jüri Vilms mälestustes*. 594 jm (Trt 1998); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 197 (Tln 2010 [2002]); *Akadeemia* 10/2003: 2279, 10/2004: 2320; *KesKus* 2/2004: 19; *KesKus* 2/2004: 19; R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 386 (Tln 2004); *Tuna* 1/2005: 51–52 jm; *Sirp* 18.3.2005: 13; *Eesti Päevaleht* 16.7.2010: 20; M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 55, 68–69, 373 jm (Trt 2011); *Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944*. 22–23 jm (Tln 2011); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 330 (Tln 2014); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 426 (Tln, Trt 2016).

Leppik, Andreas Juhani p (ka Lepik; 17./4.4.1901 Vana-Suislepa vald, Viljandimaa – 23.3.1945 Sosva vangilaager, Sverdlovski oblast), advokaat. Talunike poeg. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1918–20 (Vabadusristi kavaler). Õppis Viljandi gümnaasiumis 1920–21, TÜs õigusteadust 1921–26. Vandeadvokaadi abi Paides 1927–35, vandeadvokaat Paides 1935–40. Vabadussõjalaste Liidu Järvamaa sekretär 1933. Arreteeriti 13.3.1934, vabastati 7.1934 eeluurimise ajaks, kuid keelati elada Järva- ja Viljandimaal, 6.1935 mõisteti tingimisi üheks aastaks vangi (süüks osavõtt vapside liikumisest). Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse (§58-4, süüks Vabadussõjast osavõtt ja vapslik tegevus), suri vangistuses. Ajalehe *Sakala* (Viljandi) kaastöötaja. Ajalehe *Võrumaa Elu* tegevtoimetaja 1926. Ajalehe *Järva Uudised* vastutav toimetaja (Paide 1929, ilmus 43 nr).
A: AA3; EAd; EVRK; OkM; R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 1: 325, 425 (Stockholm 1991); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 2: 14 (Stockholm 1997); *Maaleht* 19.3.2009: 22; *Teater. Muusika. Kino* 2/2014: 92; T. Madisson. *Vapsid*. 132, 235, 264 (Tln 2016); EAA.2100.1.7514; ERA.852.1.258; ERAF.130SM.1.14884.

Leppik, Egon Aleksander (24.12.1883 Viljandi – 1960), tehnikateadlane. Lõpetas Riia polütehnikumi 1913, inseneriteaduste doktor 1925 (Dresdeni tehnikaülikool). Töötas Siberi veeteedel 1913–21, oli Tln Tehnikumi > TTÜ õppejõud 1921–39, teedeministeeriumi nõunik. Uurimused hüdroloogia ja vesiehitiste kohta. Lahkus 1939 Eestist. Insenerideühingu ajakirja *Tehnika Ajakiri* peatoimetaja 1937–39.
A: EAT; EE14; ETeadBL.

Leppik, Jaan (ka Lepik; 21./9.3.1861 Punabu, Holstre vald, Viljandimaa – 5.7.1943 Holstre, Viljandimaa), metsavaht, talunik. Metsavahi poeg. Õppis Paistu kihelkonnakoolis 1873–76 ja Viljandi kreiskoolis 1876–79. Mõisakirjutaja ja -valitseja Viiratsis ja Sürgaveres 1880–85, metsavaht Holstre-Punabul 1886–1907, talurentnik 1907–..., majadeomanik Viljandis ja Tartus. Kogus rahvaluulet **J. Hurdale** ja **M. J. Eisenile**. 1880.–90. aastatel tegi kaastööd ajalehetele *Postimees* (Trt), *Eesti Postimees* (Trt, Tln), *Olevik* (Trt), *Sakala* (Viljandi), *Ristirahva Pühapäevaleht*, ajakirjadele *Meelejahutaja* (Trt) 1885–86 ja *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt). Kirjutas jutukesi, populaarteaduslikke artikleid,

lastepalasisid, tõlkis jutte.

T: mõned luulekogud (1884–89), luule- ja draamatõlked saksa ja vene keelest (1885–97).

A: PmA; EAT; EKBL; EKRL; EKL; *Tee Kommunismile* 23.3.1961: 2; EKA II: 588 (Tln 1966).

Lepson, Rhoda-Maud Eduardi t (5.10.1909–1991?), ...

Vabakoguduste ajakirja *Valgus* vastutav toimetaja 1938–40.

A: ERA.1.7.1336.

Lessel, Elmet Evald Gustavi p (12.5./29.4.1906 Assamalla küla, Porkuni vald, Virumaa – 24.4.1942 Sverdlovski oblast), ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Väike-Maarja gümnaasiumis 1921–26, TÜ filosoofiateaduskonnas 1926–27 (ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1927–28. Töötas kodutalus 1928–30. Kaitseliidu liige 1931–40, Rakvere malevkonna propagandapealik 1937–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Viru tarbijate kooperatiivis ökonomistina 1940–41. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma (§58-13, süüks Kaitseliitu kuulumine), hukati. Rehabiliteeritud 27.7.1966.

Ajalehe *Virumaa Teataja* (Rakvere) toimetuse liige 1930–40, sh vastutav peatoimetaja 1938–40. EAL liige 1937–40.

A: AA3; OkM; *Virumaa Teataja* 15.11.1935: 4; 28.8.1941: 1; *Viru Malevlane* 15.3.1938: 3; *Meie Tee* 11–12/1964: 191; P. Kärp. *Virumaa kroonika 1940–1941*. 25 (Tln 2001); EAA.2100.1.7581; ERA.1.7.1367; ERAF.130SM.1.6166.

Levald, Alice-Marie (ka Leevald; sünd Aliice-Marie Levald; 1925– Alise Stein, hiljem Alise Stein-Anvelt; ps Kata; 20.10.1900 Vardi/Varbola vald, Harjumaa – 15.4.1991 Tln), bolševistlik tegelane, kunstnik. Mõisatöölise tütar, **J. Anvelti** abikaasa 1923–37. Lõpetas Tln linnakooli 1914, õppis kooliõpetajate kursustel Keilas 1918, Moskva kõrgemas kunsti- ja tehnikainstituudis maalikunsti 1925–30. Aastatel 1914–19 töötas kokaabilisena Moloskovitsa mõisas, masinõmblejana Petrogradi manufaktuuris „Treugolnik“, teenijana Nõmmel, kooliõpetajana Munalaskmel, kangruna Nehatus. EKP liige alates 1920. Kuni 1924 tegutses Tln-s illegaalse EKP juures (masinakirjutaja, sidepidaja, korrektor, laduja), aitas varjata Eestis illegaalselt elavat **V. Kingisseppa**, oli tema masinakirjutaja-sekretär ja sidepidaja 1919–22. Pärast Kingissepa arreteerimist varjas end vanematekodus. Riigikogu asendusliige 1924. Osales riigipöördekatsetes 1.12.1924, mais 1925 põgenes NSVLi. Töötas Riikliku kujutava kunsti kirjastuse kultuuritöötajana 1930–37, pärast J. Anvelti represseerimist õmblustöökojas jm, sh Kunstifondis montaažikunstnikuna 1938–39, „TASSi akendes“ trafaretikunstnikuna 1941. Sügisel 1941 põgenes sõja eest Tšuvaššiasse, töötas kolhoosis jms, alates sügisest 1942 oli Jaroslavli riiklike kunstiansamblite juures õmbleja. Suvel 1945 naasis Eestisse. ENSV kalatööstuse rahvakomissariaadi inspektor 1946, Tln pioneeride palee kunstiringi juht 1947–50, müüja piimakombinaadis, külmhoones, gastronoomis 1951–56. Alates 1956 tegi kaastööd EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudile, aidates talletada illegaalse EKP tegevust 1919–25.

Bolševistliku ajalehe *Tallinna Tööline* masinakirjutaja 1922. Aastatel 1922–24 ladus ja trükkis EKP illegaalseid ajalehti *Kommunist* ja *Noor Proletaarlane* salatrükikodades Raikkülas ja Kloogal. EISTP ajakirja *Poliitika ja Taktika* ajakiri toimetuse liige 1922. Avaldas mõne kirjutise ajakirjas *Noor Tööline* 1922, ajalehtedes, *Kommunist*, *Uus Ilm* (New York) 1925 ja *Edasi* (Leningrad) 1926.

T: mälestusteraamat „Valguses ja varjus. Unustamatuid inimesi ja sündmusi“ (Tln 1988).

A: VjV; EKABL; ISIK; NEP; *Nõukogude Naine* 9/1957: 2–3, 10/1957: 12–13, 11/1957: 5–6, 12/1957: 11–12; *Elukutse – riigikukutaja*. 160–173 (Tln 1963); *Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist*. 246 (Tln 1965); *Kultuur ja Elu* 10/1975: 10–13; *Sirp ja Vasar*

24.10.1975: 9, 28.8.1981: 9, 4.3.1983: 15; *Rahva Hää* 6.11.1987: 2; A. Stein-Anvelt. *Valguses ja varjus*. (Tln 1988); A. Paidla. *Raplamaa*. 96 (Tln 1991); *Õhtuleht* 29.4.1991: 4; *Sirp* 3.5.1991: 15; *Maaleht* 20.11.2014: 18; *KesKus* 12/2004: 19; *Eesti Ekspress* 21.2.2018: 36–38; *Postimees* 23.5.2018: 6, 30.5.2018: 16–17.

Levmann, Margarethe von (ka Levman; sünd Heinrichson; 26.11.1856 – 4.1.1933), trükikal. 1903 ostis koos abikaasaga **J. von Malschilt** trükikoja Rakveres; oli selle omanik, kuna abikaasa ei tohtinud ameti tõttu (kohtupristav) eraettevõtet omada. Avas samal aastal ka raamatukaupluse, mis tegutses kuni 1927. Levmanni trükikoda trükkis peamiselt tõlkekirjandust, ka õpikuid ja lasteraamatuid. Alates 1917 juhtis trükikoda L-i abikaasa Alexander. Levmanni ja Sõna trükikojad ühinesid 1923 Ühistrükikojaks, L. oli selle osanik kuni surmani.

Koos trükikojaga omandas ka kohaliku nädalalehe *Wesenberger Anzeiger*, oli selle viimane väljaandja ja toimetaja 1903–13.

A: *Virumaa Teataja* 5.1.1933: 3–4, 17.9.1943: 4; J. Liiv. *Elu ja mälestusi*. 232 (Trt 1936); O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 165 (Tln 2003); *Raamatukogu* 5/2010: 13, 15–16.

Libe, Juhan Tõnise p (ka Johannes Libbe; 26./13.4.1904 Põltsamaa, Viljandimaa – 16.10.1947 Stensbek, Taani), ajakirjanik, ajaloolane. Töölise (teistel andmetel talunike) poeg. Lõpetas Trt õhtugümnaasiumi 1921, õppis TÜs ajalugu 1921–31 ja 1939–40 (vaheaegadega). Kogus Läänemaal rahvapärimusi 1924. Vabadussõjalaste üks peaideoloog. Arreteeriti 13.3.1934 (seoses vapsliku tegevusega), vabastati 10.1934. Põgenes Soome, elas välismaal 12.1935–10.1938, tagaotsitav 1936 (seoses vapside riigipöördekatsega). Abiellus 1939 baltisakslannaga, 1940 lahkus ümberasujana Eestist Saksamaale. Tagasi Eestisse tuli Saksa okupatsiooni algul 8.1941. Sept 1944 põgenes Saksamaale, kus arreteeriti liitlaste poolt mõneks kuuks. Pärast vabanemist siirdus Taani, töötas Lõuna-Jüütimaal põgenikelaagris kooliõpetajana. Suri südamerabandusse.

Ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) toimetuse liige 1926 ja 1929, vastutav toimetaja 1930, hiljem kaastöötaja. Elatas end publitsistina, kirjutas arvukalt artikleid ajaloost ja kirjandusest, neid ilmus karskusnädalalehes *Külvaja* (Trt), ajalehes *Nool* (Trt), *Päevalehes*, ajakirjas *Eesti Kirjandus* (Trt), Kaitseliidu ajakirjas *Kaitse kodu!* jm. Vabadussõjalaste ajalehe *Võitlus* ideoloogiline juht, tegevtoimetaja 1933–34 (kuni lehe sulgemiseni 13.3.). Saksa okupatsiooni ajal töötas haridusdirektooriumi rahvakasvatuse talituse rahvateaduste ja kirjastuste osakonna juhatajana 1941–44, oli okupatsiooniaegse propagandasüsteemi üks põhiorganisaatoreid. Mh korraldas ajakirjandusjuhtide kohalemääramist ja instrueerimist, käis ajalehetoimetustes ka isiklikult juhtööre andmas, suunas päevalehte *Eesti Sõna*, tegi lehele kaastööd. Paguluses toimetas ajalehte *Teateleht Eestlastele* (Danzig [Gdańsk] 9.1944, ilmus 2 nr). Korraldas ajalehe *Eesti Sõna* väljaandmist Berliinis, oli lehe toimetuse liige (10.1944–4.1945, ilmus 58 nr).

T: „Eesti rahva ajalugu“ (Trt 1932–37; kaastoim ja -autor).

A: AA3; ISIK; Lään; *Vaba Maa* 13.1.1936: 3; *Rahvaleht* 29.10.1938: 3; J. Köpp. *Mälestuste radadel*. 655 (Tln 2010 [1953–87]); O. Angelus. *Tuhande valitseja maa*. 82, 251 (Tln 1995 [1956]); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 150–151, 153, 157, 161, 165–166 (Stockholm 1959); W. Tomingas. *Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis*. 327 (Tln 1992 [1961]); E. Tambek. *Tõus ja mõõn*. 543 (Tln 2010 [1964]); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 109 (Stockholm 1966); W. Mettus. *Mask ja nägu*. 158–159, 264 (Lund 1969); *Tulimuld* 3/1969: 182; *Keel ja Kirjandus* 10/1968: 595, 11/1990: 690; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 333–334 jm (Tln 2010 [1971, 1974]); *Uus Eesti* 5–6/1974: 4; *Väliseestlase kalender 1977*. 112 (New York 1976); G. Ränk. *Sest ümmargusest maailmast*.

Laiemasse maailma. 259 (Tln 2010 [1979]); H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. 164, 170, 175, 188–189 (Toronto 1984); *Kodumaa* 22.8.1990: 6; R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 1: 332, 347, 388, 423 jm (Stockholm 1991); I. Raamot. *Mälestused*. 609 jm (Tln 2013 [1991]); H. Mäe. *Kuidas kõik teostus*. 124, 207, 213 jm? ([Muraste] 2005 [1993]); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 256–258 (Tln 2010 [1994]); *Verbum habet Sakala*. 69, 105–106 (Trt 1994); E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päälük...* 50–51, 87 (Tln 1996); E. Sanden. *An Estonian Saga*. 57, 205, 282–284 (Cardiff 1996); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 2: 14, 118–123, 128, 186 (Stockholm 1997); F. Kool. *DP Kroonika*. 744–745 (Lakewood 1999); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 169 (Trt 2001); *Vaba Eestlane* 28.12.2001: 10–11; *Läänemaa Muuseumi toimetised*. VI: 126–128 (Haapsalu 2002); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 31–34 (Tln 2010 [2002]); *Akadeemia* 1/2004: 205–206, 8/2004: 1875; *Vikerkaar* 7-8/2009: 57, 5/2013: 895 jm; *Ajalooline Ajakiri* 1/2011: 46, 50; J. Päts. *Kodu südames*. 163 (Tln 2013); O. Kurs. *Ekslemisi Euraasias*. 428 (Trt 2014); T. Madisson. *Vapsid*. 35, 235, 288, 323 jm (Tln 2016); K. Nurmis (2011). *Das fein geschliffene Glas. Saksa okupatsiooni aegne propaganda organisatsioon Eestis 1941–1944*. 67–71, 85–86, 100–104 jm (TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi magistritöö; käsikiri DSpace'is); EKLA F169 M285:6 leht 6; ERA.927.2.9 leht 613; ERA.1868.1.1473.

Liblik, Aleksander Juhani p (18.2.1879 (vkj) Tammiku vald, Simuna kihelkond, Virumaa – 2.12.1924 Tln), ajakirjanik, talunik. Sajandi algul elas Tln-s, alates 1914–15 pidas talu Saue vallas Vanamõisa külas. Agar kohalik seltsitegelane, Saue algkooli rajamise algataja 1921.

Ajalehe *Valgus* toimetuse liige sajandivahetuse paiku. Andis välja ja toimetas illustreeritud perekonnalehe „Ilustatud Kevade-Album Nelipühiks“ (Tln 1903). Ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1905–08(?), töötas eelkõige kohalike sõnumitega, tegi kaastööd ka nädalalisale *Perekonnaleht*.

T: luule- ja jutukogu „Peerud“ (Tln 1902); mõned tõlketeosed inglise ja vene keelest (1910–11).

A: ISIK; *Ilustatud Kevade-Album Nelipühiks*. Esikaane sisekülg ([Tln] 1903); P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 78 (Tln 1923); *Päevaleht* 6.12.1924: 12; *Keel ja Kirjandus* 12/1959: 766, 3/1964: 176; *Lääne-Harjumaa haridus- ja kultuuriloo radadel*. 4, 10, 103 (Saue 2004); *Saue Sõna* 11.11.2005: 9; *Saue linn*. 38, 75 (Saue 2007); H. Koppel, E. Povel-Puusepp. *Vanamõisa vihikud*. 117–119 (Vanamõisa 2010); O. Kurs. *Ekslemisi Euraasias*. 428 (Trt 2014).

Liblik, Friedrich David Aleksandri p (16.2.1860 (ukj) Vara vald, Tartumaa – ...11.1937 Trt), kooliõpetaja, kaupmees. Kooliõpetaja poeg. Öppis Trt-s Hollmanni õpetajate seminaris 1877–79. Punnikvere vallakooli õpetaja, Raigaste vallakooli [teistel andmetel Matjama vallakooli] õpetaja ja juhataja 1879–98. Raamatu-, kirjatarvete ja muusikariistade kaupluse omanik Trt-s (Rüütli 3, Suurturg 8) 1900–28, seadis sisse ajalehtede tänavamüügi 1900. Tema poes oli müügil ka lai valik vene- ja saksakeelset ajakirjandust, võeti vastu tellimusi neile. L-le kuulus 1910. a lühikest aega endine Rahva Päevalehe trükikoda Trt-s, 1911 müüs selle Jaan Mällole. Trt linnavolinik 1923–25, aktiivne kohalik seltsitegelane.

Alates 1880. aastatest tegi kaastööd peaaegu kõigile eesti ajalehtedele, ka ajakirjale *Laulu ja mängu leht* (Trt). Toimetuse liige ajalehtedes *Isamaa* (Trt 1906–09), *Rahva Päevaleht* (Trt 1909–10) ja *Olevik* (Trt) 1910–?. Ajakirja *Jutuleht* väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1910–11, ilmus 11 nr), väljaande **Töö* (Trt 1910) väljaandja ja vastutav toimetaja.

T: „Juhtumised Ida-India reisir“ (Trt 1884; tlk).

A: EAT; ISIK; K. A. Hindrey. *Minu elukroonika. Murrang. Tõnissoni juures*. 698 (Tln 2010 [1931]); *Postimees* 5.11.1937: 7; A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 24 (Tln 2010 [1961]); *Keel ja Kirjandus* 2/1972: 76, 1/1973: 14–16, 21–23, 2/1973: 82, 84 jm; *Edasi* 11.11.1981: 6; *Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944*. 194, 280–282, 284 (Tln 2011); ERA.32.2.7790.

Liidak, Kaarel → Liideman, Karl

Liideman, Karl (ka Liidemann; 1936– Kaarel Liidak; 12.11.1889 Sindi, Pärnumaa – 16.1.1945 Karksi-Nuia, Pärnumaa; maeti Karl Lepikuna), põllumajandustegelane, agronoom. Vabrikutöölise poeg, **H. Sootsi** lang. Õppis Volmari (Valmiera) õpetajate seminaris 1906–10, lõpetas Pärnu gümnaasiumi 1911 (eksternina), õppis Moskva põllumajandusakadeemias 1911–17, *mag agr* 1926 (TÜ). Oli Turkestanis Näljastepi katsejaama praktikant, osakonnajuhataja 1916–20. Dets 1920 opteerus Eestisse, Põhja-Eesti põllutöökoolis õpetaja Jänedal 1921–24, Kuusiku põllutöökatsejaama üks asutajaid ja juhataja 1924–29, Talumajanduse nõuandebüroo juhataja Tln-s 1929–32, Põllutöökoja nõuandetalituse juhataja 1932–35, põllutööministeeriumi osakonnajuhataja 1935–40, Riigi viljasalve direktor 1940; TÜ õppeülesannete täitja 1933–37. Rahvuskogu II koja liige 1936–37; tegutses juhtivalt mitmetes põllundusorganisatsioonides; aretas talinuisordid „Kuusiku”. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas põllumajandussaaduste kokkuostukeskuse juhatajana 1940–41, suvel 1941 varjas end Jõgeval. Saksa okupatsiooni ajal oli põllutöödirektooriumi põllumajandusvalitsuse juhataja 1941–42, TÜ agraarpoliitika ja ühistegevuse professor 1942–44. Võttis 1944 osa eesti vastupanuliikumisest, oli Eesti Rahvuskomitee esimees 3.–7.1944, põllutööminister O. Tiefert valitsuses 9.1944. Varjas end 4.1944–1.1945 Saksa ja Nõukogude võimude eest Viljandi- ja Pärnumaal (Karl Lepiku nime all). Suri südamerabandusse.

Põllumajandusliku kuukirja *Uus Talu* peatoimetaja 1928–37, toimetas samuti selle aastalisa *Niit ja Karjamaa* 1929–37. Oli põllumajandustehnilise ajakirja *Tehnika Põllumajanduses* toimkonna liige (1929–30, ilmus 8 nr), maanoorte ajakirja *Tõusev Maa* tegevtoimetaja (1933, ilmus 2 nr). Avaldas põllundus- ja metsandusartikleid päevalehtedes *Tallinna Teataja*, *Vaba Maa*, *Päevaleht*, ajakirjades *Agronoomia* (Trt), *Asunik*, *Põllumees*, *Põllumajandus*, *Eesti Statistika*, *Põllumajanduseturg* jm; Saksa okupatsiooni ajal ajalehes *Maa Sõna* ja ajakirjas *Põllumajandus*.

T: käsiraamatud põllundusest; sariväljaanne „Väikepõllumehe kirjavara” (Tln 1924–28, ilmus 58 nr; tegevtoim); artikli- ja kõnedekogu „Kas tunned maad?” (Tln 1935), „Suunad ja kavad” (Tln 1939).

A: EAT; EE; EMT; EBL tk; PPG: 251; E(N)E; AA3; EKoBL; EABL; VjV; EE14; *Töotan*. 1574–1578; *Valitsused ja riigimehed*. 235 (Tln 2018); EPE; ISIK; *Meie Tee* 11/1949: 222–223; *Kodumaal ja võõrsil*. 199–203 (Toronto 1965); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 91 (Tln 1966); A. Warma. *Diplomaadi kroonika*. 195 (Tln 2010 [1971]); *Vabade Eestlaste Põllumajandusliit. Aastaraamat XVII*: 32 (Stockholm 1980); *Piinlikud lood*. II: 5, 8–9 jm (Tln 1983); H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. 164–165, 168 (Toronto 1984); A. Mark. *Kaarel Liidak* (Uppsala 1985); *Akadeemia* 7/1989: 1381–1383, 7/1999: 1518–1528, 8/2004: 1875; *Edasi* 14.11.1989: 6; *Reede* 15.12.1989: 12; *Agraarteadus* 1/1990: 103–115, 1/1995: 18, 2/2000: 115–116; *Tuna* 1/1999: 135–136; *Põllumajandusülikool* 11.11.1999: 1; *Valgamaalane* 18.11.1999: 4; *Maarahva elujõud* III: 11–14, 187–204 (Trt 1999); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 287, 297 jm (Tln 2001); *KesKus* 10/2004: 15–17; *Jänedal Põllutöökeskkool 1918–2000. I*. 59–61, 440 (Trt 2004); *Pärnumaa sirvilauad*. II: 67–68 (Pärnu 2005); *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 254–256 jm (Tln 2006); H. Salm. *Viie luure agent*. 222 jm (Tln 2007); I. Paavle. *Õiguse ja omariikkuse eest*. 249, 255, 260, 271 (Trt 2014).

Liigand, Oskar Karl Johann Jaagu p (24./12.5.1874 Karksi mõis, Pärnumaa – 20.11.1940 Tõdva vald, Harjumaa), kooliõpetaja. Sepa poeg. Õppis Nõo kihelkonnakoolis 1884–90, Trt (vene) õpetajate seminaris 1890–95, kõrgematel kaubanduskursustel Peterburis 1906–09. Kooliõpetaja Pilstveres 1895–96, Viljandis 1896–1902, Eesti Aleksandrikoolis Põltsamaal

1902–06. Vangistati karistussalklaste poolt 2.1.1906 (süüks osavõtt 1905. a revolutsioonist), vabanes eeluurimisvangistusest kautsjoni vastu 6.1906, mõisteti aastaks kindlusvangistusse, kandis karistust Peterburis 1909–10. Peterburi Eesti Haridusseltsi kooli juhataja 1906–09. Trt Eesti laenu- ja hoiuühisuse ametnik, asjaajaja 1910–20. Trt linnavolinik 1918–20, Riigikogu liige 1921–29 ja 1930–32 (Rahvaerakonna > Rahvusliku Keskerakonna nimekirjas). Tln 17. algkooli õpetaja 1933–34. Seejärel elas pensionärina Sakus. Aktiivne kohalik seltsitegelane. Päevalehe *Postimees* (Trt) ja kaastöötaja 1899–1903, toimetuse liige 1910–12 ja 1919–21 (välismajanduse ja -poliitika toimetaja). Tegi kaastööd ka ajakirjadele *Mesilane*, *Linda* (Trt) 1902–05. Kirjastusühisuse *Postimees* juhatuse liige 1910. aastatel.

A: PmA; ÕT I: 49; 2RK: 99; TÕS: 202, 271–273, 501, 510; EAT; VjV; ISIK; *Postimees* 24.5.1934: 6; A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 18 (Tln 2010 [1961]); *Keel ja Kirjandus* 3/1969: 172; M. Raamot. *Minu mälestused*. 68, 72–76, 98–99 (Tln 2010 [1937]); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 178–179 (Trt 2008 [1940]); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 81 (Tln 1974); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 216, 391–392, 396–397 (Trt 2008); M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 223, 396 (Trt 2011); EAA.2292.1.83.

Liit, August Nigolase p (24.3.1889 Pühalepa vald, Hiiumaa – 24.12.1941 Kirov), politseijuht. Talurentnike poeg. Lõpetas Haapsalu linnakooli 1907. Algkooliõpetaja Nõmbas 1907–09, vallakirjutaja Kärđlas ja Kõrgessaares 1910–17; miilitsajaoskonna ülem Hiiumaal ja Tln-s 1917–18, Tln miilitsaülem 1918–20, kriminaalpolitsei peavalitsuse inspektor, ülema abi 1920–24, Haapsalu kriminaalkomissar 1924–26, kriminaalpolitsei inspektor 1926–9.1940, töötas ka politseikooli lektorina. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas ehitustrustis asjaajajana 1941. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 26.6.1941, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse (§58-4, 58-13, süüks töötamine politseis ja kuulumine Kaitseliitu), suri vangistuses. Rehabiliteeritud 17.10.1989.

Administratiivõigusliku ajakirja *Eesti Politseileht* > *Eesti Politsei* > *Politseileht* kaastöötaja 1920.–30. aastatel, vastutav ja peatoimetaja 1937–40.

T: käsiraamatud „Politseiniku käsiraamat“ (Tln 1920; koost), „Kuritegude jälgimine“ (Tln 1927; koost), „Isikukirjeldus“ (Tln 1921; tõlk).

A: ERAKT; ISIK; OkM; *Postimees* 24.3.1939: 9; ERAF.130SM.1.7651.

Liiv, Jakob Penjamini p (28./16.2.1859 Alatskivi vald, Tartumaa – 17.1.1938 Rakvere), kooliõpetaja, ametnik, luuletaja. Talurentnike poeg, **Juhan Liivi** vend. Õppis Kodavere kihelkonnakoolis 1875–78, tegi vallakooliõpetaja eksami Trt Hollmanni seminaris 1879 (eksternina). Kooliõpetaja ja vallakirjutaja mitmel pool Virumaal ja Tartumaal 1880–1901 (pikemalt Avispeal 1886–1901), raamatukaupmees Väike-Maarja alevis 1901–13, Rakvere krediitühisuse kassahoidja 1913–19, Rakvere linnapea 1919–21, Rakvere 1. algkooli õpetaja 1921–26. Rakvere linnavolinik 1919–38; aktiivne kohalik seltsitegelane, Rakvere teatri algataja. Suri vähki.

Hakkas ajakirjandusele kaastööd tegema 1879, avaldas kohalikke sõnumeid, luulet, jutte, arvustusi. Neid ilmus ajalehtedes *Eesti Postimees* (Trt, Tln), *Tartu Eesti Seitung*, *Sakala* (Viljandi), *Valgus*, ajakirjas *Meelejahutaja* (Trt), ajalehtedes *Virulane*, *Olevik* (Trt), *Postimees* (Trt) ajakirjas *Linda* (Trt), hiljem ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt), *Kodu*, *Kaitse kodu!*, *Romaan*, ajalehes *Peterburi Teataja*. Toimetas ajalehte *Rakvere Teataja* (1914, ilmus 72 nr). Leht asutati päevalehe *Postimees* (Trt) lisana enne linnavolikogu valimisi ja saadeti tasuta kõigile eestlastest valijatele Rakveres; sisaldas valimiseelset propagandat ja kohalikke uudiseid.

T: arvukalt luulekogusid, näidendeid, jutukogusid (1886–1925), „Valitud teosed“ (Tln 1960), mälestusteraamatud „Elu ja mälestusi“ (Trt 1936; Trt 2016), „Mälestusi lühijuttudes“ (Trt 1938).

A: PmA; EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; EKBL; Jaaksoo; E(N)E; EKrL; EKoBL; EE14; VEKL; EKL; VV; Erni; ISIK; KrS; VM; *Postimees* 1.3.1919: 1–2, 28.2.1924: 2, 5, 28.2.1929: 5, 28.2.1934: 6, 13.9.1936: 6; 18.1.1938: 3, 19.1.1938: 5, 21.1.1938: 7; *Päevaleht* 1.3.1919: 2, 28.2.1924: 5, 18.1.1938: 3, 19.1.1938: 7, 22.1.1938: 5; *Vaba Maa* 1.3.1919: 2, 28.2.1924: 7–8, 28.2.1929: 7, 28.2.1934: 6, 18.1.1938: 5, 19.1.1938: 6, 21.1.1938: 6; H. Visnapuu. *Vanad ja vastsed poeedid*. 51–79 (Trt 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 83–86 (Trt 1922); *Kasvatus* 3/1924: 83; A. Jürgenstein. *Minu mälestused*. I–II: 43–44, 111 (Tln 2010 [1926–27]); *Eesti Kirjandus* 2/1929: 49–59, 3/1929: 97–112, 2/1934: 51–54, 2/1938: 65–68; *Rakvere Linna III. Algkool 1805–1930*. 84–87 (Rakvere 1930); M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned. Teine jagu*. 213–222 (Trt 1933); *Rakvere Gümnaasium ja Keskkool*. 99 jm (Trt 1937); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 217–219 (Trt 1938); *Looming* 1/1938: 92–95, 2/1959: 291–293, 4/2005: 587–588; *Maanoored* 2/1938: 27–28; *Teater* 2/1938: 52–53; *Varamu* 2/1938: 251–254; *Uus Eesti* 18.1.1938: 2, 19.1.1938: 7, 22.1.1938: 6; *Virumaa Teataja* 19.1.1938: 1, 4, 24.1.1938: 5; *Eesti Rada* 20.1.1948: 6; *Keel ja Kirjandus* 2/1959: 85–91, 10/1999: 704–707, 6/2012: 401–416; *Kodumaa* 9/1959: 2; *Sirp ja Vasar* 27.2.1959: 3; Jakob Liiv. *Valitud teosed*. 7–37 (Tln 1960); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 155 (Lund 1962); EKA II: 575–581 (Tln 1966); E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni “Sakala”*. 312 (Tln 1971); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 355 (Tln 1984); *Kultuur ja Elu* 2/1997: 56–62; *Õpetajate Leht* 5.3.1999: 14; *Mis on see ise: tekst, tagapõhi, isikupära*. 403–412 (Tln 1999); *Peipsi piiril, Alatskivil*. 206–209 (Tartu 2000); O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 136, 147 jm (Tln 2003); *Akadeemia* 9/2005: 1941–1942; *Virumaa Teataja* 1.11.2005: 7, 17.2.2009: 4, 23.2.2019: 16, 28.2.2019: 8; *Eesti pedagoogika ja kool*. LVIII: 55–56 (Tln 2008); *Methis*. 4: 32–49 (2009); *Väike-Maarja valla infoleht* veebr/2014: 8; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 268 (Tln, Trt 2016); V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 91 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Liiv, Juhan (Jo(h)annes; ps L-v; Joannes jpt; 30./18.4.1864 Alatskivi vald, Tartumaa – 1.12./18.11.1913 Kavastu vald, Tartumaa), kirjanik. Talurentnike poeg, **Jakob Liivi** vend. Õppis Kodavere kihelkonnakoolis 1879–84 (vaheaegadega, ei lõpetanud), Treffneri gümnaasiumis 1886 (ei lõpetanud). Abiõpetaja Väike-Maarjas 1882–83. Alates 1893 elas vaimuhaigena sugulaste-sõprade juures, aeg-ajalt Trt närvikliinikus. Suri tuberkuloosi.

Esimene kaastöö ajakirjandusele oli pilge **A. Grenzsteini** aadressil – fiktiivne nimekiri inimestest, kes olla lahkunud EKmS-st (nimede esitähed andsid kokku sõnad *Baltlaste Piirikivi*); toimetaja Grenzstein avaldas nimekirja ajalehes *Eesti Postimees* (Trt) 1881, *Sakala* (Viljandi) paljastas selle tähtedemängu. Hiljem tegi L. kaastööd ajalehele *Virulane* ja oli lehe toimetuse liige 1885–86: põhiliselt tegi tehnilisi abitöid, avaldas seal ka oma esimese luuletuse (1885). Oli kaastoimetaja ajalehes *Sakala* (Viljandi) 1887–89, avaldas seal oma esimese jutu (1888); sageli pidi üksi tegema kogu toimetamistöö. Seejärel oli töö ajalehe *Olevik* (Trt) toimetuses 1890–92. Toimetustes töötades tegutses peamiselt ilukirjaniku, följetonisti ja tõlkijana, kirjutas mõne kirjandusarvustuse ja artikli; žurnalistlikke kalduvusi tal polnud ja 1892 loobus ajakirjanikutööst lõplikult, et elada vabakutselise literaadina. Haigestus 1893 skisofreeniasse, 1895–1902 elas avalikkusest unustatuna vanematekodus jm, oma parimad luuletused kirjutas just pärast 1895. a. Alates 1902 ilmus temalt taas luulet ja miniatuure päevalehes *Postimees* (Trt), ajakirjas *Linda* (Trt), ajalehe *Päevaleht* lisades *Perekonnaleht*, (*Eesti Kodu* jm. Kokku avaldas ajakirjanduses u 150 luuletust.

T: jutukogu „Kümme lugu” (Trt 1893), jutustused „Käkimäe kägu” (Trt 1893), „Vari” (Tln 1894), „Nõia tütar” (Trt 1895), proosa- ja luulekogumik „Juhan Liivi Kirjatööde kogu” (ajakirja *Uus Aeg* kaasanne 1904), valimik „Luuletused” (Trt 1909, 1910, 1919, 1926), miniatuurikogu „Elu sügavusest” (Trt 1909, 1934); „Kogutud teosed” I–VIII (Trt 1921–35),

„Teosed” (Tln 1954, 1956), mitmed valikkogud, nt „Sinuga ja sinuta” (Tln 1989), inglisekeelne „Snow Drifts, I Sing“ (Toronto 2013); kirjad Liisa Goldingule „Mu kallis Liisi” (Trt 1996, 2000).

A: PmA; ÕT I: 58; EBL; EE; ENE; EKBL; E(N)E; Jaaksoo; EKrL; EE14; EKL; Erni; ISIK; KrS; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 521 (Trt 1898); *Postimees* 10.8.1902: 3, 5.12.1913: 2, 25.3.1927: 4–5, 26.3.1927: 4–5, 27.3.1927: 4–5, 30.11.1938: 6; *Linda* 3.6.1904: 432–435, 10.6.1904: 453–457, 17.6.1904: 472–478; *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat* VI: 60–63 (Trt 1914); F. Tuglas. *Juhan Liiv* (Trt 1914); *Päevaleht* 22.2.1914: 1, 2.4.1914: 1, 24.4.1914: 3, 17.1.1921: 2–3; *Sirvilauad 1916*. xxxviii (Trt 1915); *Eesti Kirjandus* 11/1918–19: 281–284, 11/1923: 531–538, 7/1927: 353–367, 11/1938: 476–480; P. Grünfeldt. *Mälestused Juhan Liivist* (Trt 1920); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 105–107 (Trt 1922); P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 44–45, 48–52 (Tln 1923); *Uudismaa* 1/1923–24: 1–15; *Vaba Maa* 1.12.1923: 7–8; *Looming* 8/1926: 811–823, 10/1926: 1095–1100, 4/1927: 336–348, 5/1927: 464–478, 10/1933: 1166–1173, 4/1964: 599–600, 619–630, 4/1967: 565–569, 2/1979: 272–287, 11/1995: 1512–1523, 12/2006: 1860–1870, 1884–1892, 3/2012: 375–380, 11/2014: 1591–1616, 2/2016: 278–288; F. Tuglas. *Juhan Liiv* (Trt 1927); ÕT IX: 53–56 (Tln 1930); H. Jänes. *Juhan Liivi elust ja loomingust* (Trt 1935); K. Raud. *Juhan Liiv* (Tln 1936); Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi*. 83–94, 139–149 jm (Trt 1936); *Eesti rahvuslikud suurmehed. III*: 89–144 (Tln 1936); F. Tuglas. *Noorusmälestused. Esimene välisreis*. 100 jm (Tln 2011 [1940]); *Eesti Sõna* 30.4.1944: 5; H. Wuolijoki. *Koolitüdrukuna Tartus 1901–1904*. 113–115 jm (Tln 1995 [soome k 1945]); *Sirp ja Vasar* 27.11.1948: 3, 4.9.1964: 7, 28.4.1989: 10; *Kultuur ja Elu* 6/1960: 55–56; *Keel ja Kirjandus* 10/1960: 590–604, 11/1960: 653–666, 10/1961: 625–628, 9/1962: 564–566, 4/1964: 238–239, 2/1965: 108–111, 12/1967: 1885–1886, 1/1986: 41–45, 9/1993: 523–528, 10/1999: 707–708; *Rahva Hää* 1.12.1963: 3; *Tartu Riiklik Ülikool* 28.4.1964: 3; *Kodumaa* 29.4.1964: 4; A. Vinkel. *Juhan Liiv* (Tln 1964); EKA III: 100–136 (Tln 1969); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 140–156 (Tln 1970); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 51–53 (Tln 1971); H. Salu. *Posthobustel Jõhvist Rooma*. 176–199 (Lund 1974); N. Andresen. *Terendus*. 99–107 (Tln 1979); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 57 (Tln 1980); *Tulimuld* 3/1981: 147–154; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 355 (Tln 1984); J. Köpp. *Mälestuste radadel. I–IV*: 613–618 jm (Tln 2010 [1987]); *Kodumaa* 28.3.1990: 5; *Aja Pulss* 22/1990: 23; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 37 (Tln 1993); J. Luiga. *Mäss ja meelegaigus*. 505–518 (Trt 1995); *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat*. 25/1994. 85–90 (Trt 1995); *Raamatukogu* 4/1995: 26–27; H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 475–502 (Trt 1998); G. Suits. *Eesti kirjanduslugu*. 278–283 (Trt 1999); *Juhan Liiv (1864–1913). Bibliograafia* (Tln 1999); *Mis on see ise: tekst, tagapõhi, isikupära*. 346, 354–360, 403–412 jm (Tln 1999); *Juhan Liiv mälestustes* (Trt 2000); *Peipsi piiril, Alatskivil*. 209–213 (Tartu 2000); *Eesti Ekspress* 12.4.2001: B27; I. Ivask. *Müütide maagia*. 260–280 (Trt 2001); H. Peep. *Nii et suled lendavad*. 39–47 (Trt 2001); *Sajandi sada Eesti suurkuj*. 94–95 (Tln 2002); A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 114 jm (Tln 2003); I. Ivask. *Tähtede tähendust tunda*. 85–86 (Trt 2003); E. Tubin. *Rändavate vete ääres*. 206–207 (Trt 2003); *Metsaülikool 1983–2005*. 73–81 (Kanada 2005); *Akadeemia* 9/2005: 1942, 12/2005: 2681; R. Kuusk. *Sõna sisse minnes*. 55–73 (Tln 2007); *Eesti Naine* aprill/2009: 62–63; *Jalutaja teejuht. Tartu I*. 156 (Tln 2009); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 34–35 (Tln 2011); J. Talvet. *Juhan Liivi luule* (Tln 2012); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 80–84 (Tln 2012); T. Liiv. *Tekst teeb oma töö*. 141–155 (Tln 2012); *Mari* 1/2013: 81–83; V. Ernits. *Noorpõlve ideaalid*. 23–26 (Trt 2013); *Koeru Kaja* märts/2014: 8; *KesKus* juuni/2014: 26–27; *Elo* 3/2014: 32–33; *Viro.nyt* 3/2014: 21; *Sirp* 18.7.2014: 32, 1.8.2014: 26–27; *Tartu Postimees* 7.1.2015: 2–3; *Meie Kodu* 14.1.2015: 6–7; *Eesti Ekspress* 17.9.2014: 50–51; J. Talvet. *Luulest*. 102–124, 142–154 (Trt 2015); A. Kull. *Kull ja kiri*. 162–163, 188–189 (Trt 2015); L. Luks. *40 kiri*. 267–288 (Tln 2016); J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 374–377 (Trt 2016); C.

Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 284–291 (Tln, Trt 2016).

Liiv, Oskar Tehve/Stepani p (30.9.1885 Kuressaare – 6.7.1962 Pädaste küla, Muhumaa), kirjastaja, raamatukaupmees, raamatupidaja. Kirjastaja **T. Liivi** poeg. Õppis Kuressaare gümnaasiumis 1900–05 (pidi koolist lahkuma revolutsioonilise tegevuse tõttu), Treffneri gümnaasiumis 1907–09. Liivi trükikoja ärijuht alates 1910, pärast isa surma 1913 sai trükikoja ja raamatukaupluse omanikuks. Müüs trükikoja ja ajalehe 1928 kirjastusühisusele Vaba Maa ning keskendus raamatukaupluseärile. Kuressaare linnapea asetäitja 6.–10.1919 (pidi kohast loobuma valuutaspekulatsioonide tõttu), linnavolinik. Tegutses kohalikes seltsides ja ühingutes, sh Kaitseliidus. Loobus raamatukauplusest 1938, oli Kuressaare linnavalitsuse > täitevkomitee raamatupidaja, lisaks linna pesumaja juht 1939–41. Saksa okupatsiooni ajal Kuressaares parketivabriku raamatupidaja-laohoidja, tõlk 1942–44; seejärel Saaremaa teedeosakonna tõlk, majandusjuhataja 1944–47, lisaks ka tööstuskombinaadi juuksuriäri raamatupidaja 1945–47. Arreteeriti 19.8.1947, mõisteti 5 aastaks vangi (KrK §109, süüks ametialane lohakus), kandis karistust Narva ja Sillamäe vangilaagrites, töötas raamatupidajana. Vabanes 6.1952. Kuressaare jahu- ja leivakombinaadi arveametnik, sekretär-asjaajaja 1952–57.

Ajalehe *Hääl* (Kuressaare) väljaandja ja vastutav toimetaja 1913–15, ajalehe *Meie Maa* (Kuressaare) väljaandja 1924–28. Tema trükikojas trükiti ka Maaliidu ajaleht *Saarte Kaja* (1919).

A: *Meie Maa* 6.4.1929: 4; *Oma Maa* 24.10.2009: 10; M. Aitsam. 1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis. 99 (Trt 2011); P. Kivi. *Kuressaare linnavõim ja selle kandjad 1918–1940*. 16, 19, 103–104 (Kuressaare 2012); *Saarte Hääl* 27.7.2013: 10; L. Raamat (2008). Aastate 1918–1940 Saaremaa raamatukirjastajad. (Viljandi kultuuriakadeemia lõputöö); ERA.1.7.749; SAMA.43.1i.27; SAMA.140.2.15.

Liiv, Otto Aleksandri p (Otu; ps A. Merivälja; 6.9./24.8.1905 Narva – 10.12.1942 Trt), ajaloolane, arhivaar. Kaupmehe poeg. Õppis Tln poeglase gümnaasiumis 1919–23, TÜs ajalugu 1923–27, *mag phil*; TÜ teaduslik stipendiaat Põhjamaade, Saksa ja Prantsuse arhiivides 1928–29, *dr phil* (TÜ 1935). Tln linnaarhiivi praktikant, uuema osakonna korraldaja 1927–28, samal ajal ka Tln kommertskooli ajalooõpetaja; Riigi Keskarhiivi juhataja kt 1929–33, juhataja 1933–35, direktor 1935–40 > ENSV Riikliku Keskarhiivi filiaali direktor 1940–41, lisaks TÜ õppejõud 1930–41 (õppeülesande täitja 1930–36, eradotsent 1936–38, dotsent 1938–41). Toimetistesarja „Eesti Riigi Keskarhiivi Toimetised“ (Trt 1931–41) algataja, „Eesti Biograafilise Leksikoni“ (Trt 1926–29) ja selle täiendusköite (Trt 1940) ning Eesti Entsüklopeedia kaasautor. Mitmete kodu- ja välismaiste teadus- ja kultuuriseltside liige. Suri vähki.

Ajaloolise Ajakirja toimetuse liige 1926–36, peatoimetaja 1937–40. Avaldas ajaloolaseid artikleid ka päevalehtedes *Vaba Maa* 1927–35, *Päevaleht* 1930–40, *Postimees* (Trt), ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt) 1924–40, *Sõdur* 1927–36, *Areng* 1933–37, *Looming* (Trt) 1935–38, *Akadeemia* (Trt), *ERK* (Trt), *Odamees*, *Nädal Pildis*, *Linnad ja Alevid*, *Maaomavalitsus* ja välismaistes ajalooajakirjades *Svio-Estonica* (Trt), *Archivalische Zeitschrift*, *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte* (Berliin), *Baltic and Scandinavian Countries*, *Historiallinen Aikakauskirja*, *Historiallinen Arkisto*, *Latvijas-Igaunijas Biedribas Mēnešraksts* jt, samuti alustas Riigi Ringhääling tema algatusel igakuist arhiivipooltundi, kus arhivaarid (sh L. ise) esinesid ettekannetega põnevatel ajalooteemadel. EAL liige 1928–..., toetajaliige 1930–.....

T: magistratöö „Vene asustusest Alutagusel“ (Trt 1929), doktoritöö „Die wirtschaftliche Lage des estnischen Gebietes am Ausgang des XVII Jahrhunderts“ (Trt 1935), „Suur näljaeg Eestis 1695–1697“ (Trt 1938); „Arhiivinduse käsiraamat“ I–II (Trt 1933–36; algataja, toim,

kaasautor).

A: EAT; EE; EBLtk; ENE; E(N)E; AA3; EE14; ETeadBL; ISIK; *Postimees* 11.12.1942: 4; *Edasi* 6.9.1980: ...; *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*. XVI: 112–121 (Trt 1985) XIX: 48–55 (Trt 1987); *Looming* 11/1985: 1572–1573; *Fakt, sõna, pilt*. XII: 25 (Trt 1989); *Kleio* 10: 54–57 (Trt 1994); K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 47, 63, 175–176 jm (Tln 1994); *Artiklite kogumik Eesti Ajalooarhiivi 75. aastapäevaks*. 63–78 (Trt 1996; sisaldab bibliograafiat); *Akadeemia* 7/1999: 1373; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 136, 149 (Trt 2001); *Tuna* 4/2005: 152–154; *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 330, 366 (Tln 2014).

Liiv, Tehve (Stepan; ka Teffe; 10.12.1858 (vkj) – 25.8.1913 (vkj) Kuressaare laht), trükkal, kirjastaja. **Oskar Liivi** isa. Vallakirjutaja. Trükikoja ja raamatukaupluse omanik Kuressaares 1897–1913. Aktiivne kohalik seltsitegelane. Võeti 1908. a vastutusele 1905. a revolutsioonist osavõtmise eest. Uppus.

Ajalehe *Hääl* (Kuressaare) asutaja 1906, väljaandja 1906–13, vastutav toimetaja 1906–07 (13 nr jooksul).

A: *Saarlane* 7.9.1913: 1; *Hääl* 19.10.1913: 3, 26.10.1913: 3; H. Kruus (toim). *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 209 (Trt 1932); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 234 (Tln 1970); *Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1993–1994*. 157–158, 162–164 (Kuressaare 1995); *Keel ja Kirjandus* 2/1998: 124–125; *Saaremaa*. 259 (2002); M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 100, 327 (Trt 2011); *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 2009–2010*. .... (Kuressaare 2011); *Saarte Hääl* 27.7.2013: 10; L. Raamat (2008). *Aastate 1918–1940 Saaremaa raamatukirjastajad*. (Viljandi kultuuriakadeemia lõputöö).

Lilienbach, Juhan (ps Maamees; Mürgioja; J. Lch; J. Lilleoja; Lilleoru; 24./12.10.1870 Paatna küla, Virumaa – 9.5.1928 Leningrad), kirjastaja, literaat. Talurentnike poeg. Õppis kaks talve Paatna vallakoolis, täiendas end iseõppijana. Töötas värvali ja postiljonina Virumaal, kogus rahvaluulet **J. Hurdale** ja **M. J. Eisenile**. 1901 asus elama Tln-sse, töötas sadamakontoris kirjutajana, tegutses literaadina. VSDTP liige alates 1904, järgmisel aastal hakkas VSDTP Tln komitee toetusel kirjastajaks, avaldades tööliste suunatud poliitilisi ja populaarteaduslikke raamatusarju (nt „Tulus kirjavara”, „Tervist – Jõudu!”). Arreteeriti Vene võimude poolt 3.6.1907 ja saadeti Baltimaadelt välja sõjaseaduse kehtimise ajaks. Elas Jaanilinnas (Ivangorod), 1909 pöördus tagasi Tln-sse. Asutas kirjastuse Mõte, oli selle omanik ja ainuke töötaja (toimetaja, asjaajaja, käskjalg jne) 1909–18. Andis välja albumid „Edasi” I–II (1905–06) ja III–XI (1910–11), „Tagasi” (1907), koguteose „Mõtted” I–II (1909–11), kalender-käsiraamatu „Aasta” I–VI (1911–17), naisküsimumuste kogumiku „Eeva” I–III (1915–16). Poliitilise propaganda kõrval sisaldasid need ka populaarteaduslikke käsitlusi. Veebr 1918 arreteeriti Saksa võimude poolt ja saadeti välja Nõukogude Venemaale. Asus Petrogradi, kus rajas Eesti Tööraha Kommuuni kirjastusosakonna ja juhtis seda 1918–19. Pärast kommuuni likvideerimist sai sellest EKP kirjastus, seejärel (1923) kirjastus Külvaaja. L. juhtis kirjastust kuni sügiseni 1927, siis oli sunnitud südamehaiguse tõttu tööst loobuma.

Alates 1896 avaldas luulet ajalehtedes *Valgus*, *Sakala* (Viljandi), *Postimees* (Trt), ajakirjas *Linda* (Pärnu, Trt) jm. Sajandi algul tegi kaastööd ajalehtedele *Uus Aeg*, *Teataja* (ja selle lisadele *Teataja Nalja Lisa*, *Kirjandus ja teadus*), *Uudised* (Trt), *Rahvaleht* (Viljandi), *Sõnumed*. Aastatel 1906–08 andis välja ja toimetas poliitilisi pilkelehti: ühekordselt ilmunud *Ajakohane Naljaleht*, *Edu*, *Pilkeleht*, *Reinuvader* ja *Nooled* (kõik 1906); *Tiiu Tasane* > *Tapper* (Peterburi 1906, ilmus 5 nr), seeriat *Lendleht* (1906–07, ilmus 18 nr), mille iga number kandis erinevat nime (*Kuulipilduja*, *Valinali*, *Soolaleiba Duumale*, *Päevakaja*, *Kolgata*, *Rooskaja*, *Kogupauk ehk Paukudekogu*, *Tagasi*, *Pealkirjata*, *Pilkenali* jt; eri nimesid

kasutas selleks, et poleks vaja taotleda ilmumisluba), *Kolerakülvaja* ja *Sügise* (mõlemad 1907), *Vali Tali* (1908). Avaldas neis väljaannetes sõnalist satiiri kõikvõimalikes vormides (luule, sõnumid, mõistatused, vanasõnad jne), samuti arvukalt karikatuure. Julge satiiri tõttu olid tema väljaanded väga populaarsed. Tegi kaastööd ametiühingute ajakirjale *Töö* (1908–09), bolševistlikule ajalehele *Kiir* ja selle järglastele (Narva 1912–14), päevalehele *Kiir* > *Tööline* (1917–18); andis välja pilkeajakirja *Tapper* (1917–18, ilmus 13 nr). Avaldas ajakirjanduses peamiselt satiirilist ja bolševistlikku kihutusluulet ning poliitilisi epigramme. Petrogradis/Leningradis toimetas 1919–23 kuukirja *Klassivõitlus*, oli tehniline toimetaja-kujundaja-väljaandja kultuuriajakirjas *Oras* (1923–27) ja 1926–28 ajakirjas *Proletaarne Revolutsioon Eestis*. Avaldas neis väljaannetes ka kihutusluulet ja poliitilisi epigramme.

T: luulekogu „Ommikulaulud” (Tln 1909); valik satiiri tema kirjastatud väljaannetest on avaldatud kogumikus „Saksad surevad, mõisad põlevad” (LR 26/1959).

A: EBL tk; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EE14; ISIK; KrS; J. Depman. *Sandarmivalitsuse salakirjakogust*. 39 (Leningrad 1926); *Edasi* 11.5.1928: 2, 15.5.1928: 2, 18.5.1928: 2; *Klassivõitlus* 96–97/1928: v29–36; *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat IX–X*: 244 (Trt 1934); *Looming* 4-5/1941: 708–712, 10/1965: 1594–1596, 10/1970: 1563–1568; *Nõukogude Kultuur* 3/1941: 191; *Edasi* 11.4.1950: 2-3, 13.1.1952: 2–3; *Eesti proletaarne kirjandus*. 279–287 (Tln 1951); *Paar sammukest...* I: 290–354 (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 6/1958: 324–325, 12/1959: 714–720, 11/1961: 666; A. Rei. *Mälestusi tormiselt teelt*. 129, 139 (Tln 2010 [1961]); E. Laul. *Eesti töölisajakirjanduse ajaloost*. 45–58, 75–76 jm (Tln 1962); D. Rudnev. *Leninlik „Pravda“ ja töölisliikumine Eestis*. 73, 105, 124 (Tln 1962); R. Loodus. *Eesti varasem raamatugraafika*. 82 (Tln 1966); *Koidikul*. 130–131 jm (Tln 1967); EKA III: 595–604 (Tln 1969); *Revolutsiooni lipukandjad II*: 64–68 (Tln 1972); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 182–183, 226–227 (Tln 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 130 (Tln 1974); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 382–383 jm (Tln 1975); *Rahva Hää* 24.10.1980: 3; *Polügrafist* 2/1985: 14; *Reede* 25.8.1989: 5, 1.9.1989: 4; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 220 (Tln 1993); *Virumaa Teataja* 9.1.1996: 6; *Akadeemia* 3/2002: 630–633; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 29 (Trt 2004); J. Hain. *Raamatulehitseja*. 138 (Tln 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 196–200 jm (Tln 2012); ERAF.247.55.101 leht 47–48.

Lilienthal, Salme (nimemärk „Salme“). Kirjutas luulet.

Ajalehe *Olevik* (Trt) kaastöötaja 1882–1902, ajalehe *Uus Aeg* kaastöötaja 1902.

A: *Postimees* 24.3.1888: 3, v1; *Peatükke*: 242.

Lill, Hans Peetri p (21./9.5.1898 Laatre-Kirbla vald, Pärnumaa – 2.2.1940 Jõhvi, Virumaa), ametnik, ärimees, omavalitsustegelane. Talunike poeg. Õppis Mõisamaa ministeeriumikoolis 1908–14, Ruhja kaubanduskoolis 1914–16. Võttis vabatahtlikuna osa I maailmasõjast 1917–18 (raamatupidaja, varustusosakonna juhataja) ja Vabadussõjast 1918–20. Õisu vallasekretäri abi, kt 1916–17. Teenis sõjaväes majandusalal 1920–22. Viru maakonna metsapraaker 1922–24, Jõhvi metskonna praaker 1924–27, Jõhvi piimaühingu asjaajaja-raamatupidaja 1925–40, tegutses ka ärimehena (kauples masinatega, ostis talunikelt ekspordiks sigu), oli kindlustusseltsi Oma inspektor. Rakvere linnavolinik 1921–24, Jõhvi alevivolnik 1929–? (vähemalt 1934), volikogu juhataja 1929–34. Aktiivne kohalik seltsitegelane. Läks vabasarma.

Demobiliseeritud sõjaväelaste nädalalehe *Vaba Eesti* toimetuse liige (Trt 1922–24). Ajalehe *Alutaguse Elu* (1930–33) üks asutajaid, väljaandja ja kaasväljaandja 3.–10.1930. Seejärel omandas lehe kirjastusühisus Põhja-Eesti, L. oli kirjastusühisuse juhatuse abiesimees ja *Alutaguse Elu* vastutav toimetaja kuni lehe ilmumise lõpuni 9.1933. Kaks viimast lehenumbrit pandi müüki enne järeletsenseerimist, seetõttu politsei konfiskeeris numbrid ja leht jäi seisma.

A: *Meie homme*. 42 ([Rakvere] 1934); *Virumaa Teataja* 5.2.1940: 7–8; *Eesti Tuletõrje*

1/1940: 21; EAA.1275.1.557 leht 272 (kaader 252); ERA.1.7.310.

Lill, Johann → Jürgenstein, Johann

Lillmaa, Johannes Mihkli p (–1935 Lillman(n), ps Jorh; 14.1.1908 Nursi vald, Võrumaa – 27.7.1966 Tln), kooliõpetaja. Raudteelase poeg. Õppis Võru õpetajate seminaris 1922–28. Sõjaväeteenistuses 1930–31. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast 2.–9.1944 (Saksa armees, põgenes). Vastse-Nursi algkooli õpetaja 1928–29, Petserimaal Jatsmani algkooli õpetaja kt 1931–32, Võrumaal Koke algkooli õpetaja 1932–33 ja Vana-Nursi algkooli juhataja 1933–37, Valgamaal Sooru algkooli juhataja 1937–41. Aktiivne kohalik seltsitegelane, Kaitseliidu ja Isamaaliidu liige. Saksa okupatsiooni ajal oli Holdre algkooli juhataja 10.1941–2.1944, pärast sõda Valga mittetäieliku keskkooli direktor 1944–45. Arreteeriti 19.5.1945, mõisteti kaheksaks aastaks vangi (§58-1a, 58-11; töötamine koolidirektorina Saksa okupatsiooni ajal, võitlemine Saksa armees). Kandis karistust Magadani oblastis. Vabastati vangilaagrist ennetähtaegselt 4.1952 ja määrati tähtajatule asumisele Magadani linna. Vabanes 29.5.1956 ja tuli tagasi Eestisse.

Õigeuskliku ajakirja *Usk ja Elu* kaasande *Laste Elu* (Võru) vastutav toimetaja 1933–35, väljaandja 1936, tegevtoimetaja 1937–38 (ilmus 1-2 nr aastas). Tegi kaastööd ajalehtedele *Lõuna-Eesti* (Valga), *Postimees* (Trt), *Rahvaleht*, *Uus Eesti*, *Õpetajate Leht*, ajakirjadele *Kaitse kodu!*, *Taluperenaine* (Trt), *Kooliuuenduslane*, *Nädal Pildis* jt. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal tegi kaastööd ajalehtedele *Valga Bolševik* ja *Nõukogude Õpetaja*. Veebr 1945 määras Valga täitevkomitee haridusosakond L-i ajalehe *Nõukogude Õpetaja* alaliseks kirjasaatjaks Valgas.

A: ISIK; *Akadeemia* 7/1999: 1375; ERA.1108.12.152; ERA.5078.1.5532; ERAF.3-N.1.4436; ERAF.129SM.1.24539.

Limberg, Ernst Georg Dietrichi p (23./11.2.1871 Rakvere – 27.7.1938 Tln), sõjaväelane (kolonel). Mõisavalitseja poeg. Õppis Tln Aleksandri gümnaasiumis, Vladimiri sõjakoolis Peterburis 1890–92. Võttis osa I maailmasõjast 1914–16 (sai raskelt haavata) ja Vabadussõjast 1918–20 (Vabadusristi kavaler). Teenis Vene armees 1890–17; seejärel 4. Eesti polgu majandusülem 1917–18, 3. diviisi ülema abi 1919–20, sõjaväe õpetuskomisjoni alaline liige 1921–23, õpetuskomisjoni esimehe asetäitja 1923–24, kindralstaabi VI osakonna ülem 1924–26. Lahkus teenistusest 3.1926.

Sõjandusajakirja *Sõdur* vastutav toimetaja 1923–28, lisalehe *Sõduri lisa* vastutav toimetaja 1923 (2 nr jooksul).

A: EVK; EVRK; VE; *Päevaleht* 28.7.1938: 5; J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 367, 379, 382 (Trt 2008 [1940]); E. Tambek. *Tõus ja mõõn*. I–II: 25 (Tln 2011 [1964]); *Vabadusristi kavaleride matmispaiga mälestussamba avamine Tallinna Kaitseväe kalmistul 29. novembril 1998. aastal*. 17 (Pärnu 1998); E. Kasak. *Mälestusi*. 132 (Tln 2011); ERA.495.7.2792.

Linde, Adolf (23.2.1851 Suure-Jaani kihelkond, Viljandimaa – 2.9.1908 Trt), kooliõpetaja, ametnik, väikemõisnik. **M. Linde** isa. Õppis Ruhja kihelkonnakoolis, Cimze õpetajate seminaris Valgas 1871–74, täiendas end tummade õpetamise alal Šveitsis 1876–77. Kodavere kihelkonnakooli õpetaja 1874–76, Vändra kurtummade kooli õpetaja 1877–81, vallakirjutaja Vana-Vändras 1881–91, karjamõisnik Vihtras 1889–1906. Müüs mõisa 1907 ja asus elama Trt-sse. Suri vähki. Tõlkija.

Päevalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja, ärijuht 1907–08.

T: „Kirjamärkide ehk interpunktsiooni õpetus“ (Trt 1881).

A: PmA; *Eesti Kirjandus* 2/1909: 65–66; Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi*. 38 (Trt 1936); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 185–186 (Lund 1962); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*.

152 jm (Tln 1976); *Nõukogude pedagoogika ja kool.* XVI: 42 (Tln 1977); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900.* 355 (Tln 1984); M. Õun. *Kurtide haridus 1864–1940.* 37–40 (Tln 2018).

Linde, Bernhard Jüri p (ps Pärt Pärn; 4.4./23.3.1886 Purku küla, Järvakandi vald, Harjumaa – 22.8.1954 Tln), esseist, tõlkija, kirjastaja. Kaupmehe, taluperemehe poeg. Õppis Järvakandi ministeeriumikoolis kolm aastat, Pärnu gümnaasiumis 1902–03 (pidi lahkuma põrandaalusesse õpilasringi kuulumise tõttu), Treffneri gümnaasiumis 1903–08, TÜ õigusteaduskonna vabakuulaja 1908, õppis TÜs slaavi ja germaani filoloogiat 1908–16 ja 1925–27; täiendas end õppereisidel Rootsis ja Norras 1911, Berliinis 1914. Võttis osa I maailmasõjast 1916–17 (Vene armee raamatupidaja, laoulem, sõjaväeametnik, varustusülem Mogiljovis). Noor-Eesti kirjastuse esimees 1913–15. Elas Samaaras ja Omskis 1918–19, oli Samaara Eesti rahvuskomitee esimees 1918, ülesiberilise eesti asunduste kongressi juhataja Tomskis 1919. Jõudis Eestisse 9.1919 Jaapani, Hiina, India, Egiptuse ja Inglismaa kaudu. Lenderi gümnaasiumi õpetaja 1919–20, Draamastuudio teatrikooli teatriajaloo õppejõud 1920. aastate algul, samuti Draamastuudio Ühingu esimees 1921–22. Kirjastusühisuse Varrak asutajaliige 1919 (koos **Juhan Kuke** ja **R. Paaboga**), juhatuse esimees ja asjaajaja-direktor kuni kirjastuse pankrotistumiseni 1924. Kirjastusele kuulusid trüki- ja kõitekoda Trt-s ning raamatukauplused Trt-s ja Tln-s, viie aastaga kirjastat ligi 200 raamatut. Kirjastusühisuse Bibliofiil asutajaliige 1921, kirjastus andis välja peamiselt vene kirjanike teoseid. Ühemehekirjastuse Varrak omanik 1925–40, kirjastas peamiselt slavistikat ja oma teoseid. Eesti keele õpetaja Tln õpetajate seminaris ja Gustav Adolphi gümnaasiumis 1925–27. Karistati kolmekuulise vangistusega 1926 (vekslivõlad). Seejärel vabakutseline literaat Tln-s, reisis Kesk-Euroopas, tutvustades eesti kirjandust loengute ja artiklitega. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli TTÜ vene keele õpetaja 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal elas oma talus Purku külas. Pärast sõda TTÜ>TPI kateedrijuhataja, vanemõpetaja 1944–49, Tln 16. keskkooli vene keele õpetaja 1950. Arreteeriti 7.4.1951, mõisteti 25 aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§58-13, 58-10, nõukogudevastane tegevus Samaaras 1918, kuulumine Omakaitsele Saksa okupatsiooni ajal, keelatud nõukogudevastase kirjanduse omamine). Kandis karistus Vasalemma vangilaagris. Vabastati viletsa tervise tõttu 15.7.1954. Suri insuldi tagajärjel. Rehabiliteeritud 18.2.1992.

Järvakandi ministeeriumikoolis õppides toimetas käsikirjalist kooliajakirja. Tegi kaastööd Pärnu gümnaasiumi põrandaaluse õpilasringi käsikirjalisele ajakirjale Taim 1904–05. Treffneri gümnaasiumis õppides avaldades jutukesi, luuletusi, tõlkeid ja artikleid ajakirjades *Linda* (Trt) 1904–05, *Rahva Lõbu-leht*, päevalehes *Postimees* (Trt) 1904–05 ja selle lisas *Sädemed*, ajalehes *Uudised* (Trt), ajalehelis as „*Isamaa*“ *Piltidega nädala-kaasanne* (Trt). Päevalehe *Sõnumed* > *Vaatleja* korrespondent Peterburis suvel 1907. Ajakirja *Eesti Kirjandus* (Trt) toimetuse liige 1907–09, tegi kaastööd ajakirjale *Аполлон* (Peterburi) 1910, avaldas teatrikriitikat *Päevalehes* 1912. Albumi „Noor-Eesti“ III (1909) ja V (1915) üks toimetajaid, ajakirja *Noor-Eesti* toimetuse sekretär (Trt 1910–11, ilmus 5 nr), nooreestlaste ajakirja *Vaba Sõna* (Trt) esimene vastutav väljaandja ja tegevtoimetaja 1914–15. Ajalehe *Tartu Päevaleht* teatriarvustaja 1915. Siberis elades tegi kaastööd ajalehele *Siberi Asunik* (Tomsk) 1919. Hiljem kuukirja *Murrang* algataja ja tegevtoimetaja (1921, ilmus 3 nr). Avaldas artikleid ja kriitikat kirjandusest, teatrist, kunstist ja poliitikast päevalehtedes *Vaba Maa*, *Kaja* 1925–29, *Postimees* (Trt), *Päevaleht*, ajakirjades *Eesti Kirjandus* (Trt), *Looming* (Trt), *Olion*, *Tänapäev* (Trt), *Teater*, *Tööliteater*, *Vabaharidustöö* (tutvustas uudiskirjandust), *Kodu*, *Nädal Pildis*.

T: novell „Heitlikud ilmad“ (Trt 1913), novellikogu „Kenad naised“ (Trt 1928); poliitiline brošüür „Missugust walimiseõigust peame meie nõudma?“ (Trt 1907); ülevaade „Noor-Eesti“ kümme aastat“ (Trt 1918; Tln 2005); esseedekogu „Omad ja võõrad“ (Tln 1927) ja „Loova Kesk-Euroopa poole“ (Trt 1930); reisikirjad „Tõusva päikese mailt“ (Tln 1925) ja

„Rännakuid keeristes“ (Tln 1936); lühibiograafiad „Jakob Schaffner“ (Tln 1923), „August Kitzberg“ (Tln 1926), „Honoré de Balzac“ (Trt 1933), „Thomas Garrigue Masaryk“ (Tln 1935), „Dr. Eduard Beneš“ (Tln 1936), „A. H. Tammsaare oma elu tões ja õiguses“ (Trt 2007); tõlketõeseid prantsuse, inglise, vene, saksa, poola, soome, ukraina, tšehhi keeltest, sh J. Hašeki „Vahva sõdur Švejtk“ (Trt 1928–29), K. Stanislavski „Minu elu kunstis“ (Tln 1948); EKLA on vist L-i isikufond.

A: PmA; EBL; EAT; EE; EBLtk; VET; EKBL; ENE; EkrL; AA3: 7244; EKL; ETeatrBL; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 14–16 (Trt 1926); *Päevaleht* 3.10.1926: 8; *Looming* 4/1930: 486–487, 4/1936: 462–464, 4/1986: 548–555, 11/1989: 1561–1567, 7/1990: 952, 12/1991: 1694–1702, 6/1997: 829–834, 5/2009: 679–695; G. Suits. *Noor-Eesti nõlvakult.* 48–49 (Trt 1931); *Eesti Kirjandus* 9/1932: 442–450; F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi. Esimesi Eesti diplomaate.* 46 jm (Tln 2010 [1933]); *Tänapäev* 9/1935: 364–366; *Postimees* 3.4.1936: 5; *Uus Eesti* 3.4.1936: 2; *Vaba Maa* 4.4.1936: 4; F. Tuglas. *Noorusmälestused. Esimene välisreis.* 107 jm (Tln 2011 [1940]); *Harju Elu* 8.6.1950: ...; O. Mamers. *Kahe sõja vahel.* 15 (Stockholm 1957); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast.* 148 (Tln 2010 [1964]); J. Semper. *Matk minevikku.* 257 (Tln 1969); *Keel ja Kirjandus* 5/1970: 295–297, 5/1983: 253–254, 4/1986: 209–220, 1/1991: 36–38, 8/2006: 637–648; H. Kruus. *Ajaratta uutes ringides.* 150 (Tln 1979); L. Kalmet. *Pool sajandit teatriteed.* 175, 178 (Tln 1982); P. Põldroos. *Teel enda ellu.* 207 (Tln 1985); *Pärnu Poeglaste Gümnaasium läbi aegade.* 77 (Toronto 1985); *Nõukogude Kool* 1/1986: 49; EAA V: 107–120 (Trt 1987); *Harjumaa ja harjulused.* 88 (Tln 1990); A. Paidla. *Raplamaa.* 96–97 (Tln 1991); K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940.* 176 (Tln 1994); E. Tuglas. *Tartu päevik. ...* (Tln 2017 [1996]); *Nädaline* 4.4.1996: 4; *Nädaline. Mõeldes tagasi* 31.7.1999: 3; *Akadeemia* 7/1999: 1373, 12/2003: 2025, 3/2004: 682, 11/2006: 2424; T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim.* 221, 234, 245, 349 (Tln 2001); K. Raid. *Loomise lugu.* 76–81 jm (Tln 2002); *Pärnu Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952.* 673 (Tln 2006); *Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007.* 82–85 (Tln 2007); L. Viitol, K. Kello (koost). *Sinu, minu ja meie Riia.* 171–175 (Trt 2008); *Noor-Eesti kümme aastat: esteetika ja tähendus. [Methis 1-2/2008]* 218–228 (Trt 2008); *Kannatuste aastad 1940–1991. I. vihik.* 118–119 (Tln 2008); K. Haan. *Draamastuudio Teatrikunstikool. (1920–1933).* ... (Tln 2009); L. Viitol. *Eduard Vilde.* 159–167 (Tln 2012); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites.* 355–356 (Tln 2014); *Meie Tammsaare. Kohtumisraamat kirjanikuga.* 52–53 ([Tln] 2014). H. Tiikmaa (1990). *Perekonnaajakirjad „Eesti Kodu” ja „Kodu”.* 50 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); EAA.1767.1.1047; ERAF.130SM.1.14749.

Linde, Meta Adolfi t (abielus Kotkas; 14./1.5.1883 Vana-Vändra, Pärnumaa – ?). **A. Linde** tütar. Õppis Pärnu tütarlastekoolis.

Päevalehe *Postimees* (Trt) korrektor 1905–08. Ajalehe *Päevaleht* korrektor, ajakirja *Riigi Teataja* kontoriülema abi ja korrektor 1919–20.

A: PmA; M. Raud. *Sulg ja raamat.* 185 (Lund 1962); *Tartu Naisselts 1907–1937.* 5 (Trt 1937); *Kodumaa* 15.8.1962: 4–5; ERA.76.5.171; TLA.186.1.101/11 kaader 228.

Lindenberg, Mihhail (ka Michael, Michail Lind(e)berg; 22./10.2.1850 Reastvere vald, Tartumaa – 21.4.1919 Laius-Tähkvere vald, Tartumaa), kooliõpetaja. Talunike poeg. Lõpetas Riia õpetajate seminari 1873. Köster-kooliõpetaja Tartumaal Ilmjärvel ja Rakveres 1873–76. Kalevipoja seltsi asutajaliige 1876, Kalevipoja seltsi kooli juhataja 1876–81. Arreteeriti 1881 sügisel süüdistatuna mõisnikevastases kihutustöös (oli kirjutanud talupoegadele palvekirju maasaamise asjus), jäi vanglas vaimuhaigeks, vabastati mõne kuu pärast; süüdistus lõpetati senati otsusel 1884. Suri vaestemajas.

Tegi kaastööd ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt), *Sakala* (Viljandi) ja *Tartu Eesti Zeitung*.

Kalevipoja seltsi nädalalehe *Valgus* (Rakvere) esimene vastutav toimetaja 12.1880–7.1881. Lehetoimetajana asus ägedasse opositsiooni *Sakala* ringkonnaga ja teiste eesti ajalehtedega, seetõttu vallandas Kalevipoja selts L-i toimetajakohalt 8.1881 ja *Valgus* jäi kümneks kuuks seisma. Taotles trükiasjade peavalitsuselt tagajärjetult luba nädalalehtede *Narova* (1882), *Eesti Heal* (1883) ja *Kalevi Soomesild* (1887) väljaandmiseks.

A: EBLtk; EKoBL; EE14; *Sakala* 21-22, 25, 27, 35-36, 45/1881; *Eesti Üliõpilaste Seltsi Album*. Kuues leht: 49–50 (Trt 1901); *Oras* 1-2/1927 lisa; Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi*. 195–196 (Trt 1936); J. Pitka. *Minu mälestused I–III. Orkaanis ja džunglis*. 37, 49–50 (Tln 2010 [1937]); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 131–132 (Lund 1962); E. Jansen. *C. R. Jakobsoni „Sakala“*. 31–32 jm (Tln 1971); *XI Eesti raamatuteaduse konverents*. 24 (Trt 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 355 (Tln 1984); *Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed*. (Trt, Tln 1994); O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 100–102 (Tln 2003).

Lindström, William Gottfried Johani p (ka Villiam; 9.9./28.8.1898 Haapsalus –1973), insener, ärimees. Õppis Haapsalus, Moskva elektromehaanika koolis 1916–17. Mobiliseeriti I maailmasõtta 1917 (sh lõpetas Petrogradi suurtükiväe kiirkursused 1917). Töötas Omski kubermangu ehituskomitees tehnikuna 19...–20. Opterus Eestisse 1920. Põllutöömashinate tööstuse Viku kaasomanik 1930–35, seejärel ainuomanik. Masinatarvitajate ühingute liidu sekretär. 1972 elas Rootsisis Sollentunas.

Kvartalikirja *Tehnika Põllumajanduses* vastutav ja tegevtoimetaja 1929–40, tegi kaastööd ka päevalehele *Postimees* (Trt).

A: *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 283 (Tln 1927); *Postimees* 11.2.1938: 8; ERA.36.2.9426; ERA.891.2.12335.

Linnas, August Julius Juula p (1.9./20.8.1889 Trt – 20.2.1971 Long Island, NY, USA), trükitooline (küljendaja). Pärast vanema venna hukkumist Vene–Jaapani sõjas pidi kooliõpingud pooleli jätma, täiendas end iseõppijana ja tuletõrje alal Saksamaal, Varssavis, Riias ja Helsingis. *Postimehe* trükikoja trükiladuja õpilane 1904–08, *Postimehe* küljendaja 1907–14 ja 1917–44, samuti trükikoja ajaleheosakonna juhataja 1908–14 ja 1917–44. Trt vabatahtliku tuletõrje ronijate jaoskonna liige 1911–18, Trt linna alalise tuletõrje lentsalga liige 1918–22, ülema abi 1923–36. Võttis osa I maailmasõjast 1914–17. Sügisel 1944 põgenes Saksamaale, elas põgenikelaagris; 1950 emigreerus USAsse. Elas Long Islandil, töötas kohaliku nädalalehe *Patchogue Advance* trükikojas kuni pensioneerumiseni.

A: *Postimees* 12.12.1931: 26, 9.3.1936: 7, 24.12.1936: 10, 17.6.1937: 6, 1.9.1939: 8; *Tartu III*: 213–221 (Trt 1936); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 41, 243–244, 261, 303 (Tln 2010 [1971, 1974]); *Vaba Eesti Sõna* 4.3.1971: 9; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 176 (Trt 2001); *Tartu Postimees* 13.7.2016: ...; M. K. Barbier. *Spies, Lies and Citizenship*. ... (Lincoln 2017); G. Avarlaid (2015). *Tartu tuletõrje 1919–1926*. (TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi bakalaureusetöö; käsikiri DSpace'is); EAA.5357.1.47 leht 285/105; ERA.3167.1.4037.

Linneberg, Kurt-Arved Aleksandri p (–1935 Kurt L.; 3.6./22.5.1898 Tln – 31.5.1975 Tln), mereväehvitser (kaptenmajor). Äriteenija poeg. Alghariduse sai kodus, õppis Tln Peetri reaalkoolis 1914–18, sõjakooli mereväeklassis 1919–20 > mereväekadettide koolis 1920–21, TÜs matemaatikat 1924 (ei lõpetanud), täiendas end Inglise sõjalaevastikus 1924–25 ja Royal Naval College'is 1927–28. Võttis osa Vabadussõjast 1919. Koduõpetaja 1918–19. Kaadriohvitser, tennis sõjalaeval Lembit 1921–23, Läänemere laevastiku divisjonis 1923 ja 1924–29, merejõudude staabis 1923–24, merejõudude baasis 1929–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli miinilaeva komandör 1940–41, mäe- ja küttetööstuse peavalitsuse

vaneminspektor tööjõu alal 1941. Väidetavalt värvati 7.1941 KGB agendiks („Konstantin“). Mobiliseeriti Nõukogude armeesse 8.1941, demobiliseeriti 7.1942. Artelli raamatupidaja Kuibõševi oblastis 1942–44, ENSV MN varustuskontori vanemökonomist 1944, osakonnajuhataja 1944–47; ALMAVÜ Tln mereväeklubi vanemraamatupidaja 1949–50. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 19.7.1950, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse (§58-10, nõukogudevastase kirjanduse omamine), kandis karistust Ustvõmlagis Komi ANSVs. 10.1.1955 vähendati karistustmäära viiele aastale, vabastati amnestiaga 26.1.1955, tuli tagasi Eestisse. Rehabiliteeritud 12.2.1990.

Mereväehvitseride kogu ajakirja *Merendus* vastutav toimetaja 1935–38.

A: AA3; OA; I. Raamot. *Mälestused*. 46 (Tln 2013 [1975]); *Meremees* 1/2013: 34–35, 2/2013: 38–39; ERA.527.1.612; ERAF.130SM.1.9997; ERA.R-9.2.573.

Lintrop, Jaan (13./1.6.1885 Kärevere küla, Järvamaa – 24.3.1962 Kärevere küla, Paide rajoon), ajakirjanik, kirjanik. Taluperemehe poeg. Õppis Eesti Aleksandrikoolis Põltsamaal 1901–02, Treffneri gümnaasiumis 1905 (ei lõpetanud); tegi koduõpetaja eksami 1906 Peterburis; õppis Moskvas Šanjavski eraülikoolis 1911–13, Leipzigi ülikoolis 1913–14 (vabakuulajana). Võttis osa Vabadussõjast 1919–20 (sõjaväeametnik). Äriteenija Moskvas 1911–13, kontoriametnik Leipzigi Pinkau graafikavabrikus 1913–14. Järvamaa miilitsaülem ja Paide Eesti Sõjaväelaste Büroo esimees 1917, toimetab 24.2.1918 Paidesse iseseisvusmanifesti, osales selle trükkimisel ja levitamisel. Firma J. Puhk & Pojad reklaamijuht 1932–35. Seejärel elas kuni surmani kodutalus Järvamaal Kärevere külas, Nõukogude ajal töötas mõned aastad Türi rajooni Estonia kolhoosis postivedajana (kuni pensioneerumiseni).

Esimesed jutud avaldas päevalehes *Teataja* 1903, seejärel esines lühiproosaga ka ajakirjas *Linda* (Trt), ajalehtedes *Uudised* (Trt), *Sõnumed* jm. Oli ajalehe *Hääl* (Kuressaare) toimetaja 1907, päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1908–09; päevalehe *Tallinna Teataja* toimetuse liige 1918, tema valdkonnaks olid telegraafisõnumid, sõjateated, poliitiline info. Sügisel 1918 organiseeris Ajakirjanduse Büroo (välisinfo saamiseks eesti ajalehtedele), oli selle esimene juhataja kuni 1.1919. Infoagentuuri ETA direktor 1920–29, vabastati ametist passiivsuse tõttu. Avaldas artikleid kultuuri ja ajaloo teemadel, samuti arvustusi ajakirjades *Agu*, *Looming* (Trt), *Sõdur*, *ERK* (Trt, Tln), *Eesti Kirjandus* (Trt) jm; kirjutas ajakirjanike aastaalbumis „Õitsituled“ 1926–29.

T: kaks novellikogu, kaks jutustust, kaks näidendit, romaan (1909–36); reisiraamat „Türgi enne ja nüüd“ (Trt 1930); novellivalimikud „Oma aja lapsed“ (Tln 1959) ja „Kitsad väravad“ (Tln 1985); sadakond käsikirja on hoiul Eesti Kirjandusmuuseumis.

A: ÕT I: 49; EBL; EAT; EE; EBLtk; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; Järva; EE14; EKL; ISIK; KrS; *Sädemed* 4/1911: 50–54; A. Jürgenstein. *Minu mälestused*. I–II: 131 (Tln 2011 [1926–27]); *Eesti Kirjandus* 6/1935: 243–251; *Postimees* 12.6.1935: 7; 13.6.1995: 23; *Looming* 6/1935: 641–644, 6/1985: 837–842; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 221–223 (Trt 1938); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 147 (Trt 2008 [1940]); F. Tuglas. *Noorusmälestused*. *Esimene välisreis*. 107 (Tln 2011 [1940]); *Sirp ja Vasar* 8.12.1945: 3, 21.6.1985: 5; H. Visnapuu. *Päike ja jõgi*. 274–275 (Tln 2010 [1951]); *Kirjanduse sirvilauad 1959*. 477 (Tln 1959); *Keel ja Kirjandus* 5/1962: 320, 6/1985: 351–356; EKA III: 527–534 (Tln 1969); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 184 (Tln 1974); J. Lintrop. *Kitsad väravad*. 259–261 (Tln 1985); *Edasi* 21.6.1985: 4; *Kirjanduse jaosmaa '85*. 43–47 (Tln 1987); *ETA. Kogumik materjale informatsiooniagentuuri 70. aastapäevaks*. 79 (Tln 1988); *Harjumaa ja harjulased*. 90–91 (Tln 1990); O. Kruus. *Tinatähtedega taevas*. 31–42 (Tln 2000); K. Raid. *Loomise lugu*. *Eesti aeg*. *Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 37, 92 jm (Tln 2002); *Akadeemia* 2/2004: 460, 8/2004: 1876; E.-J. Kuusik. *Mälestusi ja mõtisklusi I–V*. 505 (Tln 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 174–175 jm (Tln 2012); *Iseseisvusmanifest*. 332–333 (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 330, 357 (Tln 2014); K. Meesak (2004). Jaan Lintropi

publitsistlik tegevus (Viljandi Kultuuriakadeemia raamatukogunduse ja infoteaduse osakonna diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Lipp, Jaan (18.10.1858 Vooru vald, Viljandimaa – 20.1.1924 Tarvastu, Viljandimaa), talunik. Taluperemehe poeg, **M. Lipu** lellepoeg. Õppis Tarvastu kihelkonnakoolis ja Valga kreiskoolis. Seejärel töötas kolm aastat mõisakirjutaja abina. Alates 1885 taluperemees Tarvastus, võttis aktiivselt osa kohalikust seltsielust. Tapeti oma kodus.

Tegi kaastööd ajalehele *Sakala* (Viljandi) 1878. Oli abitoimetaja ajalehes *Eesti Postimees* (Trt) 1879, tegutsedes peamiselt toimetaja **J. V. Jannseni** kirjutajana. Seejärel ajalehe *Perno Postimees* tegevtoimetaja 12.1879–10.1881. Esialgu toimetas lehte Pärnus, aga toimetajatöö ei võimaldanud äraelamist ning 1880 kolis Viljandi lähedale Pikasillale ja toimetas lehte sealt. Lehe sisu kannatas – kodumaasõnumid olid juhuslikud, kuulutuste hulk kahanes, käsikirjad ei jõudnud postiga õigeaegselt kohale – ja L. oli sunnitud vastutava toimetaja **F. W. Bormi** rahulolematuse tõttu ametist lahkuma. Ajalehe *Sakala* (Viljandi) kaastoimetaja 1883–85, sh 1885 mõned kuud vastutav toimetaja (koos **J. Kõrviga**). Lahkus *Sakalast* ja loobus ajakirjanduslikust tegevusest, kui leht müüdi oksjonil **J. Peedile**.

A: PmA: 36–40, 199; ÕT I: 58; EBL; EE; ISIK; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inim põlve vältel*. 188 (Tln 2010 [1912]); *Eesti Kirjandus* 10-11/1922: 370; *Vaba Maa* 26.1.1924: 9; *Paar sammukest...* VIII: 30–32 (Trt 1974); *Keel ja Kirjandus* 4/1986: 222; *Eesti ajakirjanduse...* 134–135, 155–156 (Trt, Tln 1994); *Pärnu Postimees* 10.4.2007: 15.

Lipp, Martin (ps M. Lillennupp; 14./2.4.1854 Vooru vald, Viljandimaa – 8.3.1923 Tln), vaimulik, literaat. Talurentnike poeg, **J. Lipu** lellepoeg, **J. Hurda** lang. Õppis Valga kreiskoolis 1867–70, Trt gümnaasiumis 1871–74, TÜs usuteadust 1874–78, *cand theol.* Ordineeriti 9.3.1880. Trt Jaani koguduse abiõpetaja 1880–82, lisaks usuõpetaja mitmes Trt koolis; Kaarma kirikuõpetaja 1882–84, lisaks Kaarma õpetajate seminari direktor 1882–84; Nõo kirikuõpetaja 1884–1923. Mitmete eesti seltside liige (EÜS [esimees 1877–78], ÕES, EKmS [sekretär 1880–81], EKS).

Alates 1881 avaldas ajakirjanduses luuletusi ja artikleid, peamiselt ilmusid need kuni 1910 ajalehes *Eesti Postimees* ja selle lisades, ajakirjades *Meelejahutaja* (Trt), *Laulu ja Mängu Leht* (Trt), *Eesti Kirjandus* (Trt), ajalehtedes *Olevik* (Trt), *Saarlane* (Kuressaare), *Postimees* (Trt), *Päevaleht*.

T: ajalooline ülevaade „Kodumaa kiriku ja hariduse lugu“ I–II (Trt 1895–1899); genealoogilised uurimused „Masingite suguvõsa“ (Trt 1907) ja „Karellide suguvõsa“ (Trt 1932; täiendanud ja redigeerinud **A. Lüüs**); kümmekond usuõpetusraamatut (1892–1904); mitu lasteraamatut (1891–19...), neli luulekogu (1897–1909); mälestusteraamat „Minu elumälestused“ I–II (Trt 2013–17; katkendid ajakirjas *Tuna* 3–4/2005); laulu „Eesti lipp“ sõnade autor.

A: AA1; PmA; EBL; EE; EBLtk; ENE; EÜS1; EKBL; ePL?; E(N)E; EKrL; EKoBL; EE14; EKL?; ISIK; KrS; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 492–493 (Trt 1898); *Lihavõtte album* 1898: 26; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inim põlve vältel*. 115 jm (Tln 2010 [1912]); *Virmalised* 29.3.1914/1914: 97–98; M. Kampmann. *Eesti kirjanduselo peajooned. Teine jagu*. 215–224 (Trt 1921); *Postimees* 10.3.1923: 2, 26.4.1944: 2; *Vaba Maa* 13.3.1923: 4; *Eesti Kirjandus* 6/1922: 190, 3/1923: 97–105 (sh valikbibliograafia), 4/1923: 145–150; *Eesti Sõna* 14.4.1944: 4; J. Köpp. *Mälestuste radadel*. I–IV: 421 jm (Tln 2010 [1953, 1954]); O. Rütli. *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusist (1871–1949)*. 278 jm (Tln 2010 [1964]); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 87 jm (Tln 1976); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 355 (Tln 1984); *Eesti pedagoofika ja kool*. XLVII: 19–22 (Tln 1995); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 56 jm

(Helsingi 2000); *Mulkide almanak*. 12: 52–53 (Trt 2002); *Eesti Päevaleht* (Tln) 2.4.2004: 24; *Eesti Kirik* nr 12/2004: ..., 9.4.2014: 4; *Tuna* 3/2005: 110–116, 4/2005: 108–122; *Aastaraamat 2007: Eesti Kodu-uurimise Selts, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Genealoogia Selts*. 136 (Tln 2008); *Aastaraamat. 2010. [Eesti Kodu-uurimise Selts, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Genealoogia Selts]* 133–137 (Tln 2011); V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 70 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); T. Laan (1987). Martin Lipp eesti kultuuriloos. (TRÜ ajaloo diplomitöö; käsikiri .....); veebiajakiri *Kirik & Teoloogia* 2/2018 (<http://kjt.ee/2018/02/eesti-rahvuse-ja-riigi-sund-kajastatuna-martin-lipu-malestustes>).

Lipp, Ralf-Evald Jaani/Ivani p (17.5.1907 Kärstna vald, Viljandimaa – ?), raamatupidaja. Mõisatöölise poeg. Õppis Tõrva gümnaasiumis 1921–26, täiendas end raamatupidamiskursustel. Bertholdti revisjonikontori raamatupidaja Riias 1926–27; EKA ja Unioni kindlustusagent 1928–38; rohu- ja värvikaupluse raamatupidaja, ärijuht Trt-s 1929–31, rohu- ja värvikaupluse omanik Tõrvas 1931–?; kooperatiivide Ehituskooperatiiv ja Ehituskogu pearaamatupidaja Tln-s 1938–40. Suvel 1939 karistati 50kroonise rahatrahviga (süüks ebasüüdsad väljendid riigijuhtide kohta). Artellide Osa ja Kivi pearaamatupidaja Tln-s 1940–41, Tln Kinda Tööühistu ja restorani Astoria pearaamatupidaja 1942–44. Mobiliseeriti Saksa sõjaväkke 1.1944, rindele ei jõudnud, deserteerus (jäi Eestisse) 9.1944. Tsentrozagotzerno revident-raamatupidaja 1944. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 18.10.1944 (teenimine Saksa armees), saadeti filtratsioonilaagrisse 29.5.1945. Artellide Mako ja Utiil pearaamatupidaja 1945–47, artellide Utiil ja Utiilitoode juhataja 1947–53, apteekide peavalitsuse arstiriistade remonttöökoja vanemraamatupidaja 1953–?.

Ehitus- ja kodusisustusajakirja *Majaomanik* tegevtoimetaja 1936, ajakirja *Oma Kodu* väljaandja, vastutav ja tegevtoimetaja (1937–38, ilmus 13 nr).

A: EAA.V-94.3k.697a; ERA.1.7.299; ERA.852.1.1462; ERA.891.2.14063; ERA.1357.2.5527; ERAF.130SM.1.2643.

Lipp, Valentine (21.7.1907 Venemaal – ?), ametnik.

Ajalehe > ajakirja *Üleriiklise Kaupmeeste Seltside Keskliidu Teated* vastutav toimetaja 1933–40.

A: ERA.1.3.2440; ERA.1.7.1437.

Lippo, Adolf Gabriel Juhan Karli p (ka Adolph; Адольф Карлович Липпо; 23.2.1876 Narva – ?), näitleja, ajakirjanik, muusik. Töölise poeg. Kuni 1914 elas Narvas. Lõpetas linnakooli, õppis Petrogradis teatriinstituudis 1915. Seejärel töötas Saranskis tarbijateühisuse teatriringi instruktorina. Võttis osa Vabadussõjast 1919–20. Eesti armee reamees 1921–22 ja 1925–28, mängis Rakvere garnisoni orkestris.

Asutas, andis välja ja toimetas odavaid kõmulehti: ajalehe *Ревельский листок* toimetaja-väljaandja (1912–13, ilmus 51 nr); ajalehe *Kopikas** väljaandja ja vastutav toimetaja (1913, ilmus 1 nr). Ajalehe *Kosjaleht* > *Rahvaleht* väljaandja 1923 (44 nr jooksul) ja vastutav toimetaja 1923–24 (92 nr jooksul). Ajalehe *Endine Kosjaleht* väljaandja 1930 (5 nr) ja vastutav toimetaja 1930 (12 nr).

T: leiutas malenditel põhineva mängu, avaldas selle õpetuse brošüürina “Руководство новой шахматной игры” (Tln 1934).

A: *Столица* 29.10.2012: 11; ERA.1.7.1006; ERA.28.2.8839; ERA.495.8.2021; ERA.495.8.2045; ERA.916.6.102; ERA.916.6.103.

Lissitsõn, Mihhail (Михаил Михайлович Лисицын; ps M. Л.; M. Лаврецкий; M. Л-ий; Н. Приезжий; 16./4.11.1862 Jelets, Orjoli kubermang [teistel andmetel Sapožok, Rjazani

kubermang] – 1.8.1913 Vladivostok), raamatukaupmees, veterinaar. Segaseisusest. Õppis Jeletsi gümnaasiumis 1875–84 (ei lõpetanud), Harkovi veterinaarainstituudis 1884–86 ja Trt veterinaarainstituudis 1886–89. Pärast instituudi lõpetamist töötas lugemistoa juhatajana Trt avalikus vene raamatukogus, mis oli tollal üks vene kultuurielu keskusi Tartus, ja pidas raamatupoodi. Alates 1898. a veterinaararst Venemaal (Taga-Baikalis, Kaug-Idas, viimastel eluaastatel Sahhalinil).

Osales esimese venekeelse Tartu ajalehe, nädalalehe *Дерптский листок* (1891–92, ilmus 53 nr) väljaandmisel, ajaleht oli mõeldud eelkõige eestlastele abiks vene keele õppimisel. Andis välja ja toimetas ka selle lehe järglast, nädalalehte *Прибалтийский листок*, mis ilmus Tartus 1893–96, oli liberaalse intelligentsi häälekandja, taunis venestamise liialdusi. L. avaldas kirjutisi eestlastest, eesti kultuurist ja kirjandusest, koduloolisi materjale. 1896. a jätkas L ajalehe väljaandmist Riias, sunniti ajalehe toimetamisest loobuma juunis 1897.

T: brošüür “Город студентов. Бытовые картинки старого Дерпта” (Tln 1891, ps M. Лаврецкий), mälestusteraamat “Десять лет в Прибалтийском крае” (Peterburi 1904); “История одной курсистки” (1894, ps M. Лаврецкий).

A: EE14; *Балтийский архив. Русская культура в Прибалтике*. Т. 1: 43–47 (Tln 1996); N. Angermann, W. Lenz, K. Maier (toim). *Geisteswissenschaften und Publizistik im Baltikum des 19. und frühen 20. Jahrhunderts*. 455–481 (Berlin 2011); *Tuna* 3/2014: 116, 121–122, 124–125.

Ljahnitski, Rostislav (Ростислав Степанович Ляхницкий; ps C.P.; 2.6./20.5.1878 Tšernigov – 30.5.1935 Petseri), jurist (tegelik riiginõunik), ajakirjanik, ühiskonnategelane. Aadlipäritolu, prokuröri poeg. Lõpetas Mogiljovi gümnaasiumi 1898 ja Moskva ülikooli õigusteaduskonna 1903. Seejärel töötas justiitsministeeriumis, oli aseprokurör Vologda ja Orjoli ringkondade kohtutes 1909–15, Tln ringkonnakohtu vanemprokuröri abi 1915–17, prokurör alates 1917. aastast. 20.1.1918 keeldus tunnistamast bolševistliku režiimi õiguslikkust, anti tribunali alla, vabastati Saksa okupatsioonivägede poolt. Jaan 1919 määras kindral Laidoner L-i Vene Põhjakorpuse armeeprokuröriks, selle reorganiseerimise järel Loodearmee prokuröriks. Tln Vene Seltskondliku Kogu esimees 1918. a lõpus – 1919. a alguses. Viimastel eluaastatel elas Petseris ja Petserimaal, töötas algkooliõpetajana 1929–35. Ühiskondlik-poliitilise päevalehe *Ревельское слово* toimetaja 1918–19, kirjutas enamiku selle juhtkirjadest ja päevakajalistest artiklitest. Tegi kaastööd päevalehele *Жизнь* (Tln 1920, ilmus 39 nr). Päevalehe *Последние известия* (Tln) toimetaja-väljaandja 1920–26. See oli kõige paremini toimetatud vene väljaanne 1920. aastate Eestis. Majanduslike raskuste ja toimetusesiseste konfliktide tõttu pidi 1926. a lõpus toimetaja-väljaandja kohalt lahkuma. Hiljem proovis korduvalt ajalehte välja anda (nt *Родина* Petseris 1929, ilmus 8 nr), aga edutult.

T: „Из воспоминаний об И. И. Поска” (*Жизнь* 20.3.1920); L-i arhiiv asub Vene Föderatsiooni Riiklikus Arhiivis Moskvast, seal on ka tema käsikirjalised mälestused ja käsikiri „Историко-юридический очерк Эстонии”.

A: EE14; A. Меймре. *Русские литераторы-эмигранты в Эстонии 1918–1940*. 20–34, 98–119 (Tln 2001); *Akadeemia* 7/2003: 1546, 8/2004: 1875; *Stanford Slavic Studies* 42/2012: 50–66; *Avoti: труды по балто-российским отношениям и русской литературе: в честь 70-летия Бориса Равдина*. I. 50–65 (Stanford 2012); prof Issakovi isikliku arhiivi materjalid; A. Taal (1998). Venekeelne ajakirjandus Eestis 1920ndatel aastatel (TÜ ajakirjandusosakonna bakalaureusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Ljašenko, Mihhail (Михаил Михайлович Ляшенко, ps M. M. Правдин; 1862 – 14.10.1909). Eestimaal kubermanguvalitsuse ametnik 1888–89. Ajalehe *Ревельский городской листок* > *Колывань* (1890–92) kaastöötaja ja seejärel toimetaja-väljaandja.

Ajaleht toetas venestamispoliitikat, sellest hoolimata võeti korduvalt vastutusele tsensuurireeglite rikkumise eest.

T: гомеан “На заре новой жизни” (ajalehes *Ревельский городской листок* 1890–91).

A: *Балтийский архив. Русская культура в Прибалтике*. Т. 1: 32–39 (Tln 1996); EAA.30.4.3879; EAA.29.2.3142; EAA.178.1.12736; EAA.139.1.575; EAA.105.1.10016; EAA.30.8.4020; EAA.30.7.4222.

Loigom, Udo Antoni p (ka Uno Loigum; 19./6.5.1911 Tln – 19.7.1977 Dieburg, SLV), fotograaf. 1930. aastate keskel töötas kontoriametnikuna Tln-s. Emigreerus Saksamaale.

Ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige, pressifotograaf 1938–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal tegi kaastööd ajakirjale *Nädal Pildis > Pilt ja Sõna*. Saksamaal põgenikelaagris oli bülletàäni *Side* (Salzburg 1945) toimetuse liige. EAL liige 1938–40.

A: *Hommikleht* 23.2.1934: 4; E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 314 (Toronto 1959); *Väliseestlase kalender 1963*. 110 (New York 1962); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 112 (Stockholm 1966); *Väliseestlase kalender 1977*. 95–96, 98, 104, 106, 109, 111 (New York 1976); *Väliseestlase kalender 1979*. 163 (New York 1978); *Aja Pulss* 18/1986: 23; P. Linnap. *Silmakirjad*. 83, 102 (Trt 2007); *Eesti kunsti ajalugu*. 5: 546jj (Tln 2010); *Eesti pressifoto 2015*. 20, 23 (Tln 2015); TLA.1358.2.32 kaader 156.

Loiken, Karl (ka Kaarel; 24.10.1868 Kärla kihelkond, Saaremaa – 22.11.1951), talunik, kirjamees. Talurentnike poeg. Lõpetas Kärla kihelkonnakooli, täiendas end iseõppijana. 1890. aastate algul elas kaks aastat Trt lähedal, seejärel tuli tagasi isatallu, 1904 asutas sinna väikse telliskivitehase. Kärla tarvitajateühisuse raamatupidaja 1914–?. Aktiivne kohalik seltsitegelane; kogus rahvaluulet **J. Hurdale** ja **M. J. Eisenile** (Eisen on tema kirjapandud Tõllu-lugusid ka trükkis avaldanud).

1890. aastatel tegi kaastööd ajalehele *Saarlane* (Kuressaare), kirjutas kohalikke sõnumeid, luulet, lühijutte ja pikemaid joonealuseid jutustusi (“Palmide all”, “Ilu ja süda”, “Juhtumised Jõulu öösel” jt). 1920. aastatel tegi pidevalt kaastööd ajalehele *Meie Maa* (Kuressaare) ja Saaremaa Kirjastus-Ühisuse kalendrisarjale „Saaremaa uue- ja vanaaja kalender“.

T: lasteluulekogu „Armuhäälid kallil Jõulu öösel“ (Kuressaare [1890?]).

A: SKTA; SK; *Meie Maa* 8.11.1928: 2, 24.4.1934: 2, 26.4.1934: 2; *Kingissepa rajoonis*. 145 (Tln 1985).

Looga, Eduard Johannes Gustavi/Kusta p (ka Loga; 19./6.12.1903 Rasina vald, Tartumaa – 24.12.1968 ENSV), kooliõpetaja. Taluniku, ehitusmeistri poeg. Õppis Trt õpetajate seminaris 1919–25, TÜ filosoofiateaduskonnas 1926–28 ja majandust 1932–33 (ei lõpetanud kumbagi eriala), Tln marksismi-leninismi õhtuülikoolis 1960–.... Sõjaväeteenistuses 1928–29. Kaarepere algkooli õpetaja 1925–33, Trt 2. algkooli > mittetäieliku keskkooli õpetaja 1933–41, Nõo algkooli õpetaja kt 1942, Trt kurtummade kooli õppejõud 1943–44. Kaitseliidu Jõgeva malevkonna propagandapealik 1927–.... KGB agent 1940–41 („Ants“, hiljem Krasnojarskis agent „Tallinskii“). Saksa okupatsiooni ajal arreteeriti poliitilise politsei poolt, oli Trt koonduslaagris 9.1942–7.1943 (süüks propagandaartiklid *Postimehes > Tartu Kommunistis* esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal). Pärast sõda oli Trt linna täitevkomitee haridusosakonna juhataja asetäitja ja Trt linna koolide inspektor 1944–45. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 3.4.1945, mõisteti viieks aastaks vangilaagrisse (§58-1a, 58-11, koostöö Saksa poliitilise politseiga, kuulumine Kaitseliitu ja Omakaitseesse), kandis karistust Tln vangilaagris 1945–50. Seejärel saadeti asumisele Krasnojarski kraisse, töötas seal ehitustöölisena. Vabanes asumiselt 3.9.1954, asus elama Smiltenesse (Läti NSV), elatas end juhutöödega. Märtsis 1955 tuli tagasi Eestisse. Rehabiliteeritud 11.11.1955. Tln majavalitsuse nr 154 insener 1955–59, Nõmme elamutevalitsuse insener 1959–.... NLKP liige alates 1961.

Seminaristina tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt). *Postimehe* toimetuse liige 1933–... (tõi *Postimehesse* sünnipäevadenurga), samal ajal tegi kaastööd ka ajalehele *Päevaleht* (sh teatriküsimused ja -elu). Tegi *Postimehele* kaastööd ka Saksa okupatsiooni ajal. Nõukogude ajal tegi kaastööd Tln linnalehele *Õhtuleht* 1955–... EAL liige 1937 (väidab ISIK; Õitsitulede nimekirjades teda ei ole).

T: kogumikud „Valimik ettekandeid koolidele ja väikelavadele“ (Trt 1937; koost) ja „Deklamatsioone“ (Trt 1936; koost); käsiraamat „Maanoor“ (Trt 1940; koost).

A: EAT; TÕS; EÜS3; AA3; ISIK; *Postimees* 17.6.1937: 3; A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 255 (Tln 2010 [1974]); M. Laurmaa mälestused; EAA.2100.1.8005; ERAF.130SM.1.1077; ERAF.287.54.101.

Loor, Alfred (21.7.1876 Trt – 30.7.1966 New York), trükitööline.

Ajakirja *Meie Tee* (New York) kaastöötaja 1934–.

A: VET; *Meie Tee* 8/1936: 121, 10/1938: 164–165, 11/1943: 197, 8/1946: 168–169, 7/1951: 115, 7-8/1956: 123, 9-10/1966: 159; *Väliseestlase kalender 1973*. 46–47 (New York 1972); T. Lääne. *Välis-Eesti spordielu 1940–1991*. 259 (Tln 2000).

Looring, Leo Mihkli p (ps 1925–; kod.n Johannes Meerits, Antoni p; 18.5.1903 Vihula vald, Virumaa – 1.3.1952 Moskva), poliitikategelane. Õppis Väike-Maarja ühisgümnaasiumis (heideti koolist välja bolševistliku tegevuse eest), õppis Leningradis ajakirjandusinstituudis paar aastat 1920. aastate teisel poolel. EK(b)P liige 1922–40. Asus 1923 elama Tln-sse. Võttis osa 1924. a riigipöördekatse ettevalmistamisest. Suvel 1925 lahkus partei korraldusel NSVL-i. EK(b)P Keskkomitee liige 1931–40, Kominterni Eesti sektsiooni üks juhtivaid tegelasi. Alates 1933 elas partei ülesandel Skandinaavias (peamiselt Rootsis ja Taanis). 1938 ja 1940 ei täitnud EK(b)P KK korraldusi tulla tagasi NSVLi. Väidetavalt oli Rootsi ja Soome politsei palgaline agent 1939–42 (“Inga”, “Margareta”). Saksa okupatsiooni ajal nõudsid Taani võimud Rootsilt L-i väljaandmist, 3.1943 mõisteti ta Taanis eluks ajaks vangi (bolševik J. Eltermanni mõrvamine Taanis 1936). Taani andis L-i välja Nõukogude Liidule 3.1949; pärast kolmeaastast eeluurimist mõisteti ta surma ja hukati (§58-1a, keeldumine NSVLi tagasitulekust, Kominterni tegevuse paljastamine Taani kohtus, koostöö Rootsi ja Soome politseiga).

Tegi kaastööd Tln bolševistlikele ajalehtedele ja võttis osa nende toimetamisest 1923–24. Nõukogude Liidus oli ajalehe *Edasi* (Leningrad) toimetuse liige 1925–27, vastutav toimetaja 1927–28 ja 1930–31, samuti vastutas *Edasi* lisade eest (põllumajanduslisad *Põllumees* 1927–28 ja *Kollektiviseerimise väerinna* 1930; kirjanduse, teaduse ja tehnikalisa *Leegid* 1927–28, 1930–31); noorte kuukirja *Säde* (Leningrad) viimane vastutav toimetaja 1925–26 (3 nr jooksul). Kirjutas programmilisi artikleid, tegi kaastööd ajakirjale *Klassivõitlus* (Leningrad). 1933 andis koos V. Tuberkuga Taanis välja ühe numbri bolševistlikku ajalehte *Kommunist* (Eestis illegaalselt levitamiseks).

T: 6 propagandistlikku raamatukest (1929–34).

A: J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 25, 27 (Tln 1975); *Poliitika* 3/1990; E. Sanden. *An Estonian Saga*. 194–195, 218–219, 359–360 jm (Cardiff 1996); E. Nørgaard. *Kongelundeni mõrv*. (Tln 2001 [1990]); *Ajalooline Ajakiri* 3/2002: 85–96; *Tuna* 1/2016: 98–103; ERA.5065.1.78; ERAF.130SM.1.5117.

Loorits, Aleksander Andrese p (ka Aleks; ps Sass Sai; Samuel Sammaspoolik; A. Viljamaa jt; 15.4.1899 Suure-Kõpu vald, Viljandimaa – 25.2.1983 Tln), ajakirjanik, koduloolane. Vallakirjutaja **Andres Looritsa** poeg, **O. Looritsa** vend. Õppis Kõpu kihelkonnakoolis 1908–11, täiendas end iseõppijana. Võttis osa Vabadussõjast 1919–20 (sõjaväeametnik). Suure-Kõpu vallakirjutaja abi, vallakirjutaja 1914–18, Viljandi maavalitsuse asjaajaja 1918–19;

Paide linnasekretär 1921–22; Viljandi maavalitsuse liige, administratiivosakonna juhataja 1924–25, maavolikogu liige 1924–26, linnavolikogu liige 1927–29. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal Tln linnavalitsuse elamurevident 1940–41, apteekide peavalitsuse vanemrevident 1941, Tln täitevkomitee revisjonibüroo revident 1941. Mobiliseeriti Nõukogude armeesse 8.1941, oli tööpataljonis Sverdlovski oblastis 1941–42, seejärel polgu tõlk 1942; laulja Eesti riiklikus kunstiansambli Jaroslavlis 1942–44. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 2.1944, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§58-10, 58-11, kuulumine nõukogudevastasesse gruppi); kandis karistust Kemerovo ja H.... oblastites, Kasahhi NSVs Džezkazganis, töötas ehitajana, pagarina, raamatupidajana vasekaevanduses. Naasis Eestisse 5.1956, rehabiliteeritud 1956. Tln teatri- ja muusikamuuseumi ning muusikafondi koosseisuväline noodikirjutaja 1956–59. Aktiivne koduloouurija.

Alates 1919 tegi kaastööd päevalehtedele *Päevaleht* ja *Vaba Maa*. Oli päevalehe *Vaba Maa Pärnu väljaanne* toimetuse liige 1922–23, kirjutas teatriarvustusi. Maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) reporter, tegevtoimetaja 1923–24 ja 1926–33, samuti selle illustreeritud nädalalisa *Sõnapilt* vastutav toimetaja 1931–33. Seejärel vabadussõjalaste päevalehe *Vaba Sõna* (Trt) tegevtoimetaja 1933–34; päevalehe *Vaba Maa* tehniline toimetaja 1934–38; ajalehe *Uudisleht* peatoimetaja 1938–40, lisaks ajakirja *Muusikaleht* toimetuskolleegiumi liige ja meeskooride rubriigi toimetaja 1934–40. EAL liige 1923–33, juhatuse liige 1927–28. Kultuurkapitali ajakirjanduse sihtkapitali valitsuse liige 1926–29.

T: mälestustebrošüür „Oskar Looritsa noorusmailt” (Viljandi 2000); mälestused Vabadussõjast ERAs (fond 2124).

A: ÖT I: 49; EAT; TLM BT; ISIK; „*Vaba Maa*“ *Pärnu väljaanne 1920–1925*. 2 (Pärnu 1925); *Sakala* 23.3.1928: 4, 23.3.1938: 4; *Päevaleht* 14.4.1935: 5; *Meie Tee* 5–6/1958: 73–79; A. Sepp. *Mu meelen...* 182 (Toronto 1963); I. Raamot. *Mälestused*. 437–438 (Tln 2013 [1975, 1991]); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 127, 442 (Tln 1975); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 71–73, 197 (Stockholm 1976); *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 29: 139–140 (Tln 1985); *Sakala kalender 1993*. 141–142 (Viljandi 1992); *Tallinna Linnamuuseumi kodu-uurimise ring 1963–2000. Ringi liikmete biograafilise teatmik* (Tln 2000); *Akadeemia* 8/2004: 1876–1877; *Tuna* 1/2004: 104; *Pärnu Postimees* 6.12.2007: 10; *Mulkide Almanak* 21: 65–67 (Viljandi 2011); *Õhtuleht* 12.9.2017: 15; EKLA F169 M285:6 leht 6; ERA.1.7.1328; ERA.50.12.1363; ERAF.1.6.1834 ERAF.136SM.1.2362 leht 75, 77.

Loorits, Andres (30./18.11.1869 Holstre vald, Viljandimaa – 4.9.1941 Tln), omavalitsustegelane. Maakäsitöölise poeg, **Aleksander** ja **O. Looritsa** isa. Käis Paistu khk-koolis, Eesti Aleksandrikoolis, lõpetas Varssavi sõjaväetelegrafistide kooli 1894. Vallakirjutaja ja ametnik Viljandi maavalitsuses, agar seltsitegelane. Arreteeriti bolševike poolt 1917, viidi Petrogradi Krestõ vanglasse, vabanes 18.3.1918 Bresti rahulepingu põhjal. Eesti Asutava Kogu liige. Hiljem siseministeeriumi ja Maaomavalitsuste Liidu teenistuses. *Viljandi Maakonna Teataja* 1919–21 ja *Maaomavalitsuse* 1935–40 vastutav toimetaja. *Postimehe*, *Rahvalehe*, *Viljandi Teataja* kaastöeline.

A: PmA; EE14; J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 27 (Trt 1936); *Eesti Politseileht* 49/1929: 636; *Uus Eesti* 29.11.1939: 6; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 149–150 jm (Trt 2015 [1950]); *Nõukogude võimu eest*. 314–315 (Tln 1957); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 49 (Trt 1999); *Mulkide Almanak* 21: 66–67 (Viljandi 2011); *Iseseisvusmanifest*. 99, 312 (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 330–331 (Tln 2014).

Loorits, Oskar (Lorits; ps Mass-inimene jt; 9.11./27.10.1900 Suure-Kõpu, Viljandimaa – 12.12.1961 Uppsala, Rootsi), rahvaluuleteadlane. Vallakirjutaja **Andres Looritsa** poeg,

Aleksander Looritsa vend. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1914–17, lõpetas Viljandi gümnaasiumi 1919; õppis TÜs keeleteadust ja rahvaluulet 1919–23, filoloogiamagistri kraadiga, 1926 doktor. TÜ õppejõud 1927–..., „Veljesto” asutajaliige, Eesti Teaduste Akadeemia liige 1938–40. II maailmasõja ajal oli Trt-st välja saadetud. 1944 lahkus Rootsi, töötas Uppsalas arhiiviassistendina.

Kõrvuti teadusliku tegevusega (põhil. liivi rahvaluule) esines L ideoloogi ja publitsistina. Ajalehtedes avaldas epigramme ja följetone. Esines väljaandis *Eesti Kirjandus* 1925–30, *Eesti Keel* (toimetuse liige 1922), *Eesti Ühendus*, *Kirjanduslik Orbiit*, *Looming*, *Odamees*, *Olion*, *Postimees*, *Päevaleht*, *Rahva Sõna*, *Uudismaa*, *Uusi Suomi*, *Vaba Maa*, *Valo*, *Üliõpilasleht*. Ka võõrsil jätkas ta eesti eksiil- ja soome ajakirjanduses (sh kultuuriajakiri *Meie Tee*) ning koguteostes ulatuslikku publitsistlikku tegevust, arutledes poliitiliste, rahvusküsimuste jm üle.

T: „Vastu voolu“ (Trt 1933); „Oma rada“ (Tln 1939) jpt.

A: AA; *Eesti Teaduste Akadeemia liikmeskond 1938–1998*. II (Tln 1998); EE14; EKKE; EKL; EKRL; *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat XVI (1932)*. 44–50 (Trt 1933); R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 65–67 (Trt 1935); *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 3.2.1956: 2; *Meie Tee* 9-10/1956: 135; *Rahvuslik Kontakt* 4/1961: 44–47; A. Sepp. *Mu meelen...* 271 (Toronto 1963); *Edasi* 15.11.1970: 2, 10.11.1990: 4; *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 117 jm (Toronto 1980); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. II: 389–391 (Tln 1980); 50 aastat *Eesti Teaduste Akadeemiat*. 147–151 (Tln 1989); *Kodumaa* 7.11.1990: 5; *Universitas Tartuensis* 16.11.1990: 2; *Eesti Päevaleht* 16.11.1990: 4, 9.11.2000: 12A; *Keel ja Kirjandus* 11/1990: 688–689, 11/2000: 804–813, 12/2016: 897–915; *Kultuur ja Elu* 11/1990: 24; *Tulimuld* 4/1990: 206–211; D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 105, 135 jm (Tln 2010 [1994]); *ÕESi aastaraamat 1988–1993*. 105 (Trt 1995); *Pärnu Nädalaleht* 13.11.1995: 7; *Eesti Ekspress* 25.11.1999: A34, 16.11.2000: B8–B9, 1.11.2017: 45; *Mis on see ise: tekst, tagapõhi, isikupära*. 104–117 (Tln 1999); *Maaleht* 9.11.2000: 22–23; T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 237–238, 254, 336, 366, 371–374 jm (Tln 2001); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 31, 171, 228, 240–242, 244, 247, 254 (Trt 2001); *Keelteoskus kui kultuuri osa*. 68–77 (Tln 2001); *Mulkide almanak*. 11. 62–65 (Trt 2001); A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 144–145 (Tln 2003); *Akadeemia* 8/2004: 1877; *Kodutohter* 2/2003: 14–15; J. Kross. *Kallid kaasteelised*. 81 (Tln 2003); *Mäetagused* 24/2004: 9–17; *Studies in Estonian folkloristics and ethnology: a reader and reflexive history*. 201–239 (Trt 2005); I. Talve. *Vanem ja noorem Eesti*. 167–176 (Trt 2008); *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*. 37. 84–107 (Trt 2009); *Mulkide Almanak* 21: 66–67 (Viljandi 2011); *Eesti teadlased ja insenerid välismaal*. 290 (Tln 2011); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 331 (Tln 2014); *Vikerkaar* 7-8/2014: 138–157; *Õhtuleht* 12.9.2015: 34; *Sirp* 22.1.2016: 7–8; H. Krull. *Mõistatuse sild*. 314–342 (Trt 2016); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 137–139 (Tln 2018).

Loosalu, Jaagup (–1923 Jakob Veide; Loosalu-Veide; 1.1.1898/20.12.1897 Triigi vald, Harjumaa – 5.5.1996 Pärnu), kirjastaja, ajakirjanik, poliitikategelane, põllumajandusteadlane. Talurentnike poeg. Õppis Triigi ministeeriumikoolis, Tln õhtukeskkoolis 1917–20, TÜs agronoomiat 1920–28, õigusteadust 1928–39 (vaheaegadega, ei lõpetanud kumbagi eriala), agronoomiat 1940–45; agronoomiakandidaat 1973 (Kiievi üleliiduline suhkrupeedi teadusliku uurimise instituut). Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1918–20. Kontori- ja arveametnik Tln-s 1915–17, haridusministeeriumi rändlektor 1920, haridusinstruktor 1921. Asunike ja riigirentnike liidu sekretär-agronoom 1924–26. Osales aktiivselt vabameelse põllumeesteerakonna (Asunike, Riigirentnike ja Väikemaapidajate Koondis) loomisel, Riigikogu liige 1926–34 (asunike, riigirentnike ja väikemaapidajate nimekirjas; volitused lõpetati 1937). Harju maavolikogu liige alates 1926, spordiliikumise tegelane. Saksa okupatsiooni ajal töötas õe talus. Nõukogude ajal oli Jõgeva sordiaretusjaama teadussekretär

1945–50, Mežotne suhkrupeedi aretus-katsejaama teadur Lätis 1951–63, Polli katsejaama teadur 1963–67.

Toimetaja abi ajakirjas *Agronomia* (Trt) 1921–23, asunike ja riigirentnike liidu ajakirja *Asunik* tegevtoimetaja 1924. Tema eestvõttel hakkas ajakiri 1925 ilmuma uuendatud sisuga ja nime all *Uus Talu*, oli ajakirja tegevtoimetaja 1925–30, tehes sellest populaarse väljaande (1927 oli tiraaž 17 000). Oli Asunike, Riigirentnike ja Väikepõllupidajate Koonduse ajalehe *Maa* üks asutajaid 1926. Kuna leht end ära ei tasunud, siis loobus erakond selle väljaandmisest 1927 ja L. hakkas *Maad* ise välja andma, asutades selle majanduslikuks toetamiseks ka teisi ajalehti. Tema kirjastuskonserni kesksed väljaanded olid väikepõllumeeste ajaleht *Maa > Maaleht* (1926–35), tabloidleht *Uudisleht* (1927–40, ilmus algul nädalalehena, lõpus päevalehena) ja rahvalik kirjandusleht *Jutuleht* (1927–40), lisaks asutas ja ostis mitu kohalikku ajalehte. L. oli ajalehe *Maa > Maaleht* väljaandja ja peatoimetaja 1927–34. Lehel oli ka nädalalisa *Põllumehe Nädalleht* (1929–31) ning kohalikud kõrvallehed *Maa. Pärnu väljaanne* (1928–29), *Maa. Tartu väljaanne > Tartu Maaleht* (1929–35), *Pärnu Maaleht* (1931–32), *Tapa Sõnumed* (1932–34), *Viru Maaleht* (Rakvere 1933–35), *Võru Maaleht* (1933–35). Need trükiti Tln-s, erinev oli vaid lehtede päismik ja tagakülg, mis sisaldas vastava piirkonna kohalikku materjali. *Maalehte* karistati 1934 korduvalt rahatrahvidega (autoritaarse korra vastase hoiaku eest) ja 11.1934 müüs L. *Maalehe* ja selle kõrvallehed kirjastusühisusele Trükk; 3.1935 sulges siseminister kõik need ajalehed kaitseseiukorra kehtimise ajaks (süüks avaliku julgeoleku riivamine ja ärevuse tekitamine). L. andis välja ka tabloidse sisuga ajalehte *Uudisleht* (1927–40) koos nädalalisaga *Koduleht* (1930–31, ilmus 38 nr), reisikirjade nädalalisaga *Rändur* (1930–31, ilmus 37 nr), noortelisaga *Noorte-Uudisleht* (1930, ilmus 16 nr) ja igapäevase jutulisaga *Uudislehe jutulisa* (1938–39). Andis välja rahvalikku kirjandusnädalalehte *Jutuleht* (1929–40) koos lisadega *Rändur* (1935, 1938–39, ilmus 54 nr) ja *Kodune Elu* (1938, ilmus 12 nr). Asutas kohaliku ajalehe *Tartu Uudised* (1928, ilmus 61 nr, väljaandja ja peatoimetaja). Ostis kohalikud ajalehed *Sakalamaa Teataja* (Viljandi), oli selle väljaandja ja peatoimetaja 4.–7.1929, seejärel jäi leht seisma; ja *Järvamaa* (Paide), oli selle väljaandja 11.1931–7.1932, seejärel jäi leht seisma. Ostis jutuajakirja *Romaan*, oli selle väljaandja 1934–36, seejärel jäi ajakiri seisma. Ostis vahepeal seisma jäänud ajakirja *Olion* (Trt) ja hakkas seda 1935 andma välja Tln-s, 1936 jäi ajakiri taas seisma. Oli o/ü Raadio Ringhääling juhatuse liige 1934.

T: mälestuste käsikiri „Olude kiuste” (610 lk) asub Eesti Kirjandusmuuseumis ja Eesti Rahvusraamatukogus.

A: EAT; EE; SBL; EMT; ERAKT; AA3; *ÜS Raimla 1922–1997* (Trt 1997); VjV; EE14; *Peatükke*. 217–218; ISIK; *Kümme aastat noorpõlve*. 10 (Tln 1929); *Päevaleht* 31.1.1934: 7; I. Raamot. *Mälestused*. 295–296, 438–444 jm (Tln 2013 [1975, 1991]); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 91–92 (Stockholm 1976); *Edasi* 1.1.1988: 7; *Sotsialistlik Põllumajandus* 24/1988: 34–35; *Pärnu Postimees* 13.4.1991: 2, 4, 16.7.1992: 2, 21.7.1992: 2, 22.7.1992: 2, 23.7.1992: 2, 6.1.1993: 4, 9.5.1996: 9, 25.9.2008: 9; *Rahva Hääl* 31.12.1994: 11; *Agraarteadus* 1/1995: 21, 3/1996: 317–318; *Postimees* 9.5.1996: 22; *Maaleht* 8.1.1998: 23, 28.12.2007: 28; *Akadeemia* 11/2003: 2539, 1/2004: 208, 8/2004: 1877; *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2002*. 195–196 (Trt 2004); *Agraarteadus* 1/2010: 78; I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 163–165 jm (Trt 2014); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 514 (Trt 2018); ERR arhiiv („Kirjutamata memuaare” 1988, 1993); J. Kangur (1960). Ernst Joll jäljetonistina. 5–6 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); K. Kukk (1990). Kultuuriajakiri „Olion” (1930–1936 ja 1956–1960). 18–19 (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERA.1.7.1279.

Lorenzsonn, Caspar Franz (27./15.12.1811 Suigu vald, Pärnumaa – 27./15.8.1880 Pärnu),

vaimulik, literaat. Kangru poeg. Õppis Pärnus **J. H. Rosenplänteri** eesti koolmeistrite koolis. Köster-kooliõpetaja Pärnus 1830–75. Oma Jenoveva-mugandusega pani aluse naiskannatajatest jutustavate haleduslugude avaldamisele eesti massikirjanduses.

Ajalehe *Perno Postimees* tegevtoimetaja pärast **J. V. Jannsenit** 1863–77, vastutav toimetaja 1864–79. Tema vastutamisel ilmusid ka J. V. Jannseni asutatud misjonilisa *Pagganate ö ja koit* 1864–65 (jäi seisma lugejate puudusel) ja seejärel kirjanduslisa *Löbbus Juttustaja armsaks aeawiteks* (1865–66, ilmus 64 nr). Koostas ajalehte manitsevas vaimus, tema toimetamisel kaotas leht mõjukuse, mille J. V. Jannsen oli saavutanud, ja muutus väikse levikuga marginaalseks provintsileheks (1868–70 oli lehe tiraaž 500–600).

T: saksa keelest mugandatud rahvaraamatud „Jenowewa ellust” (Pärnu 1839, 1841, 1853), „Ristiinimesse teekond Taewa linna pole” (Pärnu 1861); esimene eestikeelne naljandite kogumik „Märgo-säddemed” (Pärnu 1867).

A: ÕT I: 58; EBL; EE; EKBL; EKrL; EKoBL; EE14; EKL; ISIK; EEVA; *Perno Postimees* 12.9.1880: 2; M. Kampmann. *Eesti vanem ilukirjandus*. 67, 84–86 (Trt 1908); PmA: 25–33; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 48, 183 (Tln 2010 [1912]); M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Esimene jagu*. 276–281 (Tln 1924); *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 17 (Tln 1927); A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 181–184 (Tln 1966); *IV eesti raamatuteaduse konverents*. 11–12 (Trt 1969); *Paar sammukest...* VIII: 24–27 (Trt 1974); *Keel ja Kirjandus* 5/1979: 281–282, 288, 4/1986: 221, 225; *Pärnu Postimees* 21.5.1992: 3, 16.3.2007: 14; *Eesti ajakirjanduse...* 101, 155 (Trt, Tln 1994); *Pärnumaa ajalugu*. 3: 94–95 (Pärnu 2000); *Pärnu Postimees* 16.3.2007: 14; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 156–157 (Tln, Trt 2016).

Lossmann, August Hansu p (ka Lossman; 7.1.1872/26.12.1871 Viluvere, Väandra kihelkond, Pärnumaa – 28.2.1959 Trt), kooliõpetaja, ärimees. Metsavahi poeg, **A. Martini** lell, **A. Elango** äi. Õppis Trt õpetajate seminaris 1887–91. Kooliõpetaja Tartumaal Kursi kihelkonnas 1892–1901, Viljandimaa Paistu kihelkonnakooli juhataja 1901–07, ühtlasi taluperemees Väandras. Asus 1907 elama Trt-sse, ehitas kaks üürimaja 1910–12, ostis talu Ulilas, rajas Trt-sse vabriku.

Alates 1890. aastatest tegi kaastööd ajalehele *Postimees* (Trt). Kirjastusühisuse Postimees üks asutajaid, *Postimehe* ärijuht 1908–18, toimetuse liige 1911–17 (toimetas kohalikke teateid). Raadios tehniline juhataja (39).

A: PmA; ÕT I: 49; TÕS; ISIK; OkM; A. Jürgenstein. *Minu mälestused*. 319 (Tln 2011 [1927]); *Postimees* 17.6.1937: 3; *Rahvuslik Kontakt* 4/1978: 18; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 251, 390–393, 395 (Trt 2008); EAA.2111.1.8893; Anne-Liis Sõmermaa (lapselaps) andmed (23.8.2018).

Luce, Johann Wilhelm Ludwig von (ps Johann Willem Luddi Ludse; 5.9./25.8.1750 Hasselfelde, Saksamaa – 5.6./23.5.1842 Kaarma, Saaremaa), literaat, kultuuritegelane. Postmeistri poeg. Õppis Halberstadtis toomkoolis, usuteadust Göttingeni ja Helmstedti ülikoolides, arstiteadust Göttingeni ja Erfurdi ülikoolides 1789–92, *dr med*. Saaremaal koduõpetaja 1781–.... Püha kiriku pastor 1783–85. Omandas Lahetaguse ja Pilguse mõisad. 1795 tõsteti aadliseisusesse. 1801. a-st tegutses Saaremaal linnaametites, arstina. Asutas Kuressaare Eesti Seltsi 1817. Lõi esimesed algupärased jutud, mis olid määratud rahvale lugemiseks.

Oma artiklites, nagu ka kirjandustöödes, astus välja talurahva olukorra parandamise eest, käsitles arstiteaduslikke ja põllumajandusküsimusi, tegi kaastööd jätkväljaannetele. Tegi kaastööd Rosenplänteri *Beiträgele*. Tegi kaastööd Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi teatmik-ajakirjale *Oekonomisches Repertorium für Liefeland* toimetaja (Riia 1808–11, ilmus 6 korda aastas). samuti oli tal sidemeid O.W. Masingu *Marahwa Näddalalehega*.

T: „Sarema Jutto Ramat“ 1807, 1812 (kasutatud koolilugemikuna).
A: *Sirvilauad 1914*. xxxiii (Trt 1913); *Sirvilauad 1916*. xxxviii (Trt 1915); EKL; EKrL; SK; *Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. 18 (Trt 1889); M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu*. II.2: 73–74 (Trt 1899); M. Kampmann. *Eesti vanem ilukirjandus*. 21–25 (Trt 1908); *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 42, 82–89 jm (Trt 1949); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloo Eestis XIX sajandil*. 34 (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 4-5/1958: 216–230, 7/1971: 397–398; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 323 jm (Tln 1963); O. Pesti, K. Rikas. *Kingissepa rajooni ajaloo- ja kultuurimälestised*. 125–126 (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 356 (Tln 1984); *Kingissepa rajoonis*. 134 (Tln 1985); *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist V*: 167–183 (Tln 1985); A. Elango (koost). *Progressiivseid ideid eesti pedagoogilise mõtte arengus*. 42–51 (Tln 1989); J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis*. 34–35 (Tln 1991); *Eesti arstiteaduse ajaloo*. 12–15. (Trt 1996); V. Paatsi. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918)*. 66 (Tln 2003); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 143, 363 jm (Trt 2004); *Meie Maa* 7.9.2006: 4; *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 2005–2006*. 168–174 (Kuressaare 2007); *Ideed ja ühiskond. Balti provintside mõtte- ja kultuuriloost 18.–19. sajandil*. 180–201 (Tln 2011); N. Angermann, W. Lenz, K. Maier (toim). *Geisteswissenschaften und Publizistik im Baltikum des 19. und frühen 20. Jahrhunderts*. 15–41 (Berlin 2011); F. Tuglas. *Kriitika I. Kriitika II*. 146–154 (Tln 1996); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 168–169 (Trt 2015); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 149–150 (Tln, Trt 2016).

Luhaso, Villem Johannes Adolfi p (–1935 Beifeldt; 27.11.1913 Pala vald, Tartumaa – 5.5.1980). Talunike poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 29.5.1949, mõisteti 25 aastaks vangilaagrisse (§58-1a, 58-10). Kandis karistust Vorkutlagis Komi ANSVs. Vabanes 8.7.1959.

1930. aastatel tegi kaastööd ajalehtedele *Postimees* (Trt), *Uudisleht*, *Kaja*, *Tallinna Post*, lasteajakirjale *Päike*. 1936 asutas koos B. Villemsoniga reklaamibüroo Olevik. Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd ajalehtedele *Postimees* ja *Maa Sõna*.

T: „Varsaoja pärisperemehed“ (Tln 1937).

A: ISIK; *Ajalooline Ajakiri* 1-2/2009: 146.

Lucht, Albert (1904 – ?)

1933 toimetab Eesti Kehakultuuri aastaraamatut (VII). *Tuletõrje Teated* vastutav toimetaja 1937–40.

A: *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 183–184 (Stockholm 1956); <http://www.lugeja.ee/record/417844>

Luiga, Georg Eduard (ps Miina Luha; IO. M.; E. Elg jt; 27./15.2.1866 Valgjärve vald, Võrumaa – 20.3.1936 Tln), ajakirjanik, kirjanik, kooliõpetaja. Kooliõpetaja poeg, **J. Luiga** lallepoeg. Õppis Kanepi kihelkonnakoolis 1877–81, täiendas end aianduse ja pedagoogika alal suvekursustel Venemaal 1894–95. Töötas kooliõpetajana Valgjärvel ja Äksi kihelkonnas 1881–90, Venemaal Simbirski ja Tobolski kubermangudes 1891–1901. Tln linnavolikogu liige 1909–16.

Esialgu avaldas ajakirjanduses peamiselt luuletusi, neid ilmus alates 1881 ajakirjas *Meelejahutaja* (Trt), ajalehtedes *Eesti Postimees* (Trt; seal ilmus 1882 ka tema esimene proosapala ja esimene sõnum), *Olevik* (Trt), *Postimees* (Trt), ajakirjades *Laulu ja mängu leht* > *Rahva Lõbuleht* (Trt), *Oma Maa* (Trt), *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt) jm. Toimetab Schnakenburgi trükikoja kalendrisarju „Isamaa Kalender“ (Trt) 1888–93 ja „Kasuline Talurahva Kalender“ (Trt) 1888–94. Oli ajalehe *Olevik* (Trt) toimetuse liige 1890–91.

Venemaal elades (1891–1901) tegi pidevalt kaastööd ajalehtedele *Eesti Postimees* (Trt, Tln), *Postimees* (Trt), *Olevik* (Trt), *Ristirahva pühapäeva leht*, saates sõnumeid ja lühipalu Siberi eesti asundustest, väljasaadetute elust, Krimmi ja Kaukaasia eestlastest, reisikirju Taanist ja Norrast. Ajalehe *Ristirahva pühapäeva leht* ärijuht-asjaajaja 1901–06, samuti tegevtoimetaja kuni 1905. Samal ajal jätkas *Postimehe* ja *Eesti Postimehe* püsiva kaastöötajana, kirjutades sõnumeid, juhtkirju, luuletusi, jutte; mh toimetas trükki Mahtra sõjas osalenud Hans Tertsiuse mälestused (*Postimees* 1900), oli *Eesti Postimehe* üks toimetajaid 1905. Veebr 1906 hakkas kinnipandud *Eesti Postimehe* asemel välja andma kaks korda nädalas ilmuvat ajalehte *Koit*, oli selle väljaandja 1906–07 (müüs ajalehe **B. Mänsile**) ja vastutav toimetaja 1906–16, samuti kirjanduslisa *Koit. Kirjandusline lisa* väljaandja 1906–07 ja vastutav toimetaja 1906–10, perekonnaajakirja (*Eesti*) *Kodu* vastutav toimetaja (1907–14, vaheaegadega). Tln Eesti Kirjastus-Ühisuse üks asutajaid 1908, kirjastus omandas ajalehed *Päevaleht*, *Aeg*, *Koit* ja ajakirja (*Eesti*) *Kodu* ning sellest kujunes Eesti esimene ajakirjanduskontsern, mille keskmeks oli *Päevaleht* oma rohkete lisade ja muude väljaannetega. L. oli *Päevalehe* vastutav toimetaja 1908–34 (vaheaegadega) ja peatoimetaja 1928–34, tema juhtimisel kujunes ajaleht Eesti suurimaks päevaleheks (tiraaž kuni 50 000 eksemplari), mis orienterus laiale lugejaskonnale, pani põhirõhu värsketele uudistele ja arvukatele erakuulutustele, oli rahvuslik-alalhoidliku suunitlusega ja erakondlikult sõltumatu (märgata võis sümpaatiat kesk- ja parempoolsete erakondade vastu). Lisaks *Päevalehele* juhtis L. 1910. aastatel paljusid muid kirjastuse väljaandeid. Ajalehed *Aeg* ja *Koit* muudeti *Päevalehe* lühendatud väljaanneteks, L. oli *Aja* väljaandja 1908–14 ja vastutav toimetaja 1908–17 (vaheaegadega) ning *Koidu* vastutav toimetaja 1908–16. Samuti nädalalisa *Perekonnaleht* vastutav toimetaja 1908–16 (vaheaegadega), lisa-ajakirja *Majapidaja* vastutav toimetaja (1910–14, vaheaegadega), pilkelise lisakuukirja *Sarjaja* vastutav toimetaja (1912–14), õigusteadusliku lisakuukirja *Õigus ja Kohus* vastutav toimetaja (1912–14, vaheaegadega). Avaldas *Päevalehes* juhtkirju ja artikleid kultuurist, päevapoliitikast ja majandusest, kirjutas raamatuarvustusi. Oli kultuuriajakirja *Agu* vastutav toimetaja 1925 (5 viimast nr). Tegi kaastööd ka päevalehtedele *Revaler Bote* ja *Rigasche Rundschau*. Oli eesti ajakirjanduse atašee Soomes 1918–20, avaldas Eestit tutvustavaid artikleid päevalehes *Helsingin Sanomat*, nädalalehes *Suunta* (Helsingi), ajakirjas *Valvoja* (Helsingi), samuti Rootsi ja Saksa ajalehtedes. Avaldas luulet ja novelle ajakirjanike aastaalbumis „Õitsituled”. EAL liige 1921–36, juhatuse esimees 1921–23, auliige 1930.

T: kaks luulekogu (1888, 1901); mõned jutukogud (1886–1912), sh Siberi-juttude valimik „Vägivallamaal” (Tln 1912); mõned populaarteaduslikud teosed (1907–24); reisikiri „Meretaga võõrsil” (Tln 1911); kümnekond tõlketeost (1886–1928), sh H. Ibseni „Rahva vaenlane” (Trt 1928); laulu „Seal, kus rukkiväli lagendikul heljub...” sõnad.

A: PmA; ÕT I: 50; EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; EKBL; E(N)E; EKrL; EAE; EKoBL; EE14; *Peatükke*. 218; Erni; ISIK; KrS; *Linda* 15.2.1900: 107–108; *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat*. VIII: 43 (Trt 1916); *Eesti Kirjandus* 2/1916: 39–43, 3/1936: 107–111; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 69 (Tln 1923); *Päevaleht* 29.12.1925: 6, 27.2.1926: 2, 5, 16.12.1935: 7, 26.2.1936: 5, 21.3.1936: 9, 23.3.1936: 1, 5, 24.3.1936: 3, 25.3.1936: 3–4, 26.3.1936: 5, 8; ÕT V: 77–78 (Tln 1926), XIV: 53–55 (Tln 1936); *Uus Eesti* 21.3.1936: 7, 23.3.1936: 6; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 79, 81, 84, 87 (Tln 2010 [1936]); E. Laaman. *Juhan Luiga*. 74, 196–197 jm (Trt 1938); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 270 (Trt 2015 [1950]); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 189 (Lund 1962); EKA III: 537–541 (Tln 1969); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 209–211 jm (Tln 1974); EAA III: 70–76 (Trt 1976), V: 75 (Trt 1987), IX: 59–72 (Trt 1994); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 356 (Tln 1984); P. Põldroos. *Teel enda ellu*. 139–140 (Tln 1985); *Viruskundra* 3/1991: 6, 2/1996: 5; *Eesti pedagoogika ja kool* XLVII: 47–59 (Tln 1995); *Koit* 29.2.1996: 7, 19.8.2006: 5; *Postimees* 21.3.1996: 14; S. Kiin (koost). *Põlvamaa*

luule. 37 (Põlva 1999); M. Hirvlaane. *Kanepi kihelkond* 325. 45 (Kanepi 2000); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 123–125, 134 (Tln 2000); *Akadeemia* 7/2003: 1555, 1559, 11/2003: 2529, 1/2004: 211, 8/2004: 1877; A. Kokk, K. Aru (koost). „Päevaleht” ja tema ajastu. 25–95 (Tln 2005); M. Metsanurk. *Mälestused*. 460, 490–491, 543, 553–554 jm (Trt 2005); *Võro-Seto tähtraamat vai kallendri 2006. aastaga pääle säitsmestõiskümnes aastagakäük*. 20 (Võru 2005); *Eesti pedagoogika ja kool*. LVIII: 37–44 (Tln 2008); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 333 (Tln, Trt 2016); *Eesti Päevaleht* 19.2.2018: 7; A. Vihalem (1960). Evald Jalak följetonistina. 76 jm (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); V. Purask (1961). „Meelejahutaja” populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 59–62, 89–90 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Luiga, Juhan (ps Quaestor; 31./19.3.1873 Ropka vald, Tartumaa – 19.10.1927 Tln), arst, esseist. Taluperemehe poeg, **G. E. Luiga** lellepoeg. Õppis Trt kroonugümnaasiumis 1885–93, TÜs arstiteadust 1893–99, *dr med* (TÜ 1904). TÜ närvi- ja vaimuhaiguste kliiniku assistent 1899–1908, eraarst, kooliarst, linna tervishoiuarst Tln-s 1908–27. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–17 ja vabatahtlikuna Vabadussõjast (sõjaväearst). Riigikogu liige 1920–23 (Eesti Tööerakonna nimekirjas). Võttis juhtivalt osa eesti arstkonna organiseerimisest. Suri ajurabandusse.

Esimesed ajakirjanduslikud kaastööd olid tervishoiualased artiklid ja muusikaarvustused päevalehes *Postimees* (Trt) 1900. Edaspidi avaldas juhtkirju, vesteid, kirjandus-, kunsti-, muusika- ja teatrikriitikat, esseid rahvuskultuurist ja -poliitikast. 1900–08 ilmusid need päevalehes *Postimees* (Trt), ajalehes *Elu* (Trt), ajakirjades *Tervis* (Trt) ja *Linda* (Trt). Tln-sse asunud, oli Tln Eesti Kirjastus-Ühisuse asutamise mõtte üks algatajaid 1908, kirjastuse mitme ajalehe-ajakirja kaasväljaandja (kuni I maailmasõtta minekuni): *Päevaleht* 1908–14, *Päevalehe* lühendatud väljaanded *Aeg* 1908–14 ja *Koit* 1910–14 (üksikud numbrid), lisa-nädalakiri *Perekonnaleht* 1908–11 ja 1913–14, lisa-perekonnaajakiri (*Eesti Kodu*) 1909 ja 1911–14, lisa-ajakiri *Majapidaja* (1910–14), pilkelisa-kuukiri *Sarjaja* (1912–14), õigusteaduslik lisakuukiri *Õigus ja Teadus* (1912–14). Samal ajal tegi kirjastuse väljaannetele ka aktiivselt kaastööd. Oli ajakirja *Eesti Kirjandus* (Trt) toimkonna liige 1908–27, avaldas ajakirjas käsitlusi Eesti muinasajast ja arvustusi. Alates 1918 kuni surmani 1927 oli seotud tööerakondlaste päevalehega *Vaba Maa* ja avaldas oma loominguga seal. Ajakirja *Eesti Arst* (Trt) üks asutajaid 1922 ja kaastöötaja. Oma aja üks mõjukamaid publitsiste.

T: käsitlus „Eesti vabadusvõitlus 1343–1345” (Tln 1924, 2003); essee- ja artiklivalimikud „Päevamured” I–II (Trt 1934), „Poliitilised päevamured” I–II (Trt 1935), „Mäss ja meelegaigus” (Trt 1995), „Hingejõu ilmed” (Trt 1995); päevik Eesti Kirjandusmuuseumis (EKLA.179.18).

A: PmA; ÕT I: 50; EBL; EE; EBL tk; EÜS1; ENE; EKBL; AA2; E(N)E; EKrL; EE14; EKL; ETeadBL; KrS; M. Lepp. *1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus*. 245 (Tln 2010 [1922–27]); *Vaba Maa* 31.3.1923: 6, 20.10.1927: 5–6, 21.10.1927: 4, 22.10.1927: 5, 5.12.1933: 3, 12; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 119 (Trt 1926); *Ajalooline Ajakiri* 4/1927: 235–236, 3–4/2012: 298–300; *Eesti Arst* 10/1927: 385–390, 5/1995: 451–454; *Postimees* 20.10.1927: 2, 21.10.1927: 2, 19.10.1937: 6; *Päevaleht* 20.10.1927: 4, 21.10.1927: 6; *Eesti Kirjandus* 10/1927: 529–536, 11/1927: 580–587; *Tervis* 10/1927: 153–158; ÕT VII: 70 (Tln 1928), XV: 11–13 (Tln 1937); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 85 (Tln 2010 [1936]); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 186–189 (Trt 1936); *Looming* 8/1937: 903–908, 8/1938: 894–901; E. Laaman. *Juhan Luiga* (Trt 1938); H. Wuolijoki. *Koolitüdrukuna Tartus 1901–1904*. 119–121 jm (Tln 1995 [soome k 1945]); A. Kallas. *Mu saatuse maa*. 107–109 (Vadstena 1947); J. Lattik. *Talupoja laul*. 86–87 (Toronto 1953); A. Kallas. *Jäätunud šampanja*. 6–13 jm (Tln 1994 [1954]); A. Kallas. *Hingesild*. 9–13

jm (Tln 1993 [1954]); J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. II: 82–83, 149–150 (Tln 1991 [1954]); A. Lüüs. *Tartus ja Rootsisis*. 210 (Stockholm 1959); *Valik II*. 14 (LR 25–26/1988); *Õpetaja ja kooliajalugu*. [Eesti pedagoogika ja kool. XLVI:] 33–41 (Tln 1992); H. Runnel. *Juhan Luiga ja vene küsimus* (Trt 1993); *Universitas Tartuensis* 8.10.1993: 2; J. Luiga. *Mäss ja meelegaigus*. 652–653 (Trt 1995); *Rahva Hääl* 22.4.1995: 8; *Eesti Aeg* 3.5.1995: 16; *Postimees* 11.5.1995: 14; *Eesti Arst* 5/1995: 451; *Eesti Ekspress* 30.6.1995: B5, 19.4.1996: B6; *Eesti Päevaleht* (Tln) 15.4.1996: 7; *Vikerkaar* 5-6/1996: 128–141; *Akadeemia* 8/1996: 1745–1752, 9/2003: 2040, 10/2003: 2258–2259, 11/2003: 2521, 1/2004: 196, 214, 8/2004: 1877, 8/2009: 1520–1521; K. Laitinen. *Aino Kallas*. 135–137 jm (Tln 1997); *Hippokrates* 2/1998: 121–126; *Sõnumileht* 31.3.1998: 20; H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 126–145 (Trt 1998); *Mis on see ise: tekst, tagapõhi, isikupära*. 99–101 (Tln 1999); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 376 jm (Tln 2001); *ÕES aastaraamat 2000–2001*. 187, 193 (Trt 2003); A. Kokk, K. Aru (koost). „Päevaleht” ja tema ajastu. 39–41 jm (Tln 2005); V. Vahing. *Vaimuhaiguse müüt*. 383–387 (Trt 2005); *Eesti Naine* 2/2005: 40–42; *Terviseleht* 20.2.2007: 4; J. Kõpp. *Vaimu valgusel*. 388–395 (Trt 2009); E. Laaman. *Iseseisvuse tunnid*. 55–63, 112–120, 382–391 (Trt 2010); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 357 (Tln 2014); *Rändaja Anna*. 159–163 (Tln 2014); *Õhtuleht* 17.11.2014: 14; S. Talvik. *Sule ja skalpelliga*. 305–307, 326–331 (Trt 2015); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 418–427 jm (Trt 2015); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 108–112 (Tln 2017); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 146–148 (Tln 2018).

Luik, August (22.1.1899 Pajusi vald, Viljandimaa – 1930 NSVL). Riigikogu liige 1926–28. Bolševistliku ajalehe *Kiir* > *Uus Kiir* > *Meie Kiir* > *Töölise Kiir* > *Tallinna Kiir* > *Punane Kiir* > *Oktoobri Kiir* > *Töörahva Kiir* üks asutajaid, esimene väljaandja ja vastutav toimetaja 1927. Lehenumbreid konfiskeeriti, vastutavaid toimetajaid karistati, leht suleti korduvalt ja hakkas ilmuma üha uute nimede all. Hilisemad väljaandjad-vastutajad olid variisikud, lehe tegelikud organisatorid-toimetajad olid L. ja **A. Grimpel**, nende palgast lehte ka finantseeriti; kokku ilmus leht 14 kuu jooksul 54 nr kaheksa nime all üheksa vastutava toimetajaga. Aug 1927 põgenes L. NSVLi, märtsis 1928 suleti ajaleht lõplikult. **A:** VjV; *Eesliinil*. 195–207 (Tln 1962); *Looming* 7/1967: 1101–1108; *Läbi kahe sajandi*. 247–251 (Tln 1971); J. Ant. *Sõjariist kodanluse vastu*. 13, 18–19, 24–25, 27, 29–32, 34–36, 39 (Tln 1975).

Luik, Oskar (ps Noortesõber Oskar, O. Vanasõber, Oskar Alaluige; 25.10.1889 Kastre-Võnnu vald, Tartumaa – 1.10.1941 Sverdlovski oblast), kaupmees, kirjastaja. Õppis Trt õhtukoolis. Trt kaupmees, tööstur ja kirjastuse omanik 1916–40. Arreteeriti Nõukogude võimude pool 6.1941.

Laste kuukirja *Jutu-Paun* väljaandja ja vastutav toimetaja 1929–36.

T: tõlkis, kirjutas ja kirjastas lasteraamatuid, avaldas luuletusi.

A: ISIK; *Tartu Linnamuuseum. Aastaraamat*. 17. 117–125 (Trt 2011); *Tartu Postimees* 4.4.2017: 1.

Lukin, August Taaveti/Davidi p (ps Kusta Ükspere; 16./4.11.1888 Trt – 25.1.1942 Leningrad), trükiteöline, ajakirjanik. Puusepa poeg. Lõpetas Trt-s algkooli 1902, õppis kaks aastat Margensi õhtustel majanduskursustel Trt-s. Sõjaväeteenistuses 1911–12. Trükiladuja õpilane 1902–07, trükiladuja 1907–11. Trt trükiteöliste streigi üks organiseerijaid 1912, arreteeriti ja karistati ühekuulise arestiga. Postimehe trükikoja trükiteöline. VSDTP liige 1906–11 ja 1912–31. Sügisel 1917 oli Trt-s üks punakaardi organiseerijaid ja bolševike juhte. Jaan 1918 põgenes Petrogradi, saadeti Omskisse ja sealt Jamburgi, kus juhtis trükikoda. Sügisel 1918 saadeti Narva ja sealt edasi Tartusse. Jaan 1919 põgenes Petrogradi.

Bolševistliku ajalehe *Edasi* (Trt) toimetaja 1917–18 ja 1918–19, lisaks rekvireeritud Postimehe trükikoja juhataja ...1918–1.1919. Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ajalehe *Tööline* toimetuskolleegiumi liige (Võru, Luuga, Staraja Russa, Valdai 1919). Ajalehe *Edasi* (Petrograd>Leningrad) toimetuskolleegiumi liige 1919–20, kirjanduslik kaastööline ja tehniline toimetaja 1921–31, lisaks *Edasi* kirjanduslisa *Leegid* toimetuse liige, vahepeal ajalehe *Siberi Tööline* (Omsk) toimetuse liige 1920–21. Kirjastuse Külvaja toimetusesakonna juhataja 1931–37. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Kommunist* vastutav sekretär 1940–41. Ajalehe *Rahva Hääl* (Leningrad) vastutav sekretär 194...–....

A: EKBL; EKL; *Proletaarne Revolutsioon Eestis* 1/1926: 49; *Tartu Trükitööliste Ühing*. 9–10, 17 jm (Trt 1939); *Nõukogude võimu eest*. 222–237 (Tln 1957); *Rahva Hääl. Kirjandus ja Kunst* 23.1.1958: 1–2; *Keel ja Kirjandus* 4-5/1958, 6/1958, 5/1962: 305–307, 11/1977: 674, 676; *Saabus päev*. 144 (Tln 1960); *Eesliinil*. 318 (Tln 1962); *Kultuur ja Elu* 5/1966: 26–27; *Eesti Kommunist* 4/1967: 42; *Edasi* 27.5.1967: 2; W. Mettus. *Mask ja nägu*. 46, 57–59 (Lund 1969); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 200–201 (Tln 1970); *Kui kõik alles tärkas*. 13, 49, 61, 83 (Tln 1973); *TRÜ* 18.1.1974: 3; J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 220–221 (Tln 1975); G. Reitsak. *Sõna sai relvaks*. 57–58 jm (Tln 1979); *Edasi* 21.5.1983: 4; ERAF.24.2.1039.

Lukk, Karl Michael Juhani p (6.12.1887 Tähtvere mõis – 17.11.1970 Trt), trükitööline, ametnik. Õppis Trt linnakoolis, täiendas end Trt Kutsehariduse Seltsi õhtukoolis. Õppis trükiladujaks, töötas sellel erialal Trt-s, Kuressaares ja Tln-s. Eesti Asutava Kogu liige. Hiljem haigekassa asjaajaja.

Kuukirja *Töö ja Tervis* kaastöötaja 1920. aastatest, vastutav toimetaja 1935–40.

A: ESBL; *Tartu Trükitööliste Ühing 1914–1939*. 54 (Trt 1939).

Lukk, Mart Arnoldi p (–1935 *Martin* Alexander; 10.9./28.8.1910 Elva – sügis 1944 Ambla lähedal), ajakirjanik. Ehitusmeistri poeg. Aktiivne seltsitegelane Elvas. Läks vabasurma. Pärast õpinguid töötas mõnd aega päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuses, hiljem tegi lehele kaastööd. Ajalehe *Elva Elu* toimetaja 1932–34 ja 1935–37 (sh ka väljaandja), ajalehe *Elva Tulevik* tegevtoimetaja (1934–35, ilmus 26 nr) ja noorteajakirja *Elva Noorsoolane* vastutav toimetaja (1935–36, ilmus 3 nr). Teise maailmasõja ajal tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt) 1942–44. Õppis Saksa armee sõjakirjasaatjate kursustel Tln-s 2.–5.1944, seejärel tegutses sõjakirjasaatjana, tema reportaaže ilmus ajalehtedes *Eesti Sõna*, *Järva Teataja* (Paide), *Virumaa Teataja* (Rakvere).

A: *Elvalasi*; H. Mengel. *Suurim armastus*. IV: 188 ([New York] 1963); *Kultuur ja Elu* 4/2009: 49; *Elva algkool 1913–1940. Dokumendikogumik*. III osa (Elva, Tln 2017); EAA.2111.1.8959.

Lumiste, Leopold Anne p (–1933 *Leopold* Johannes Soonberg; hiljem Leho L.; 12.9./30.8.1906 Vana-Nõo, Pangodi vald, Tartumaa – 29.6.1974 Kempten, SLV), politseinik, literaat. Taluteenija poeg. Õppis Trt tehnikagümnaasiumis 1924–27, politseikoolis 1929, TÜS usuteadust 1933 (ei lõpetanud), Müncheni (teistel andmetel Zürichi) ülikoolis ajakirjandust ja ajakirjanduspsühholoogiat, *dr phil.* Sõjaväeteenistuses 1927–28. Politseikordniku kt Trt-s 1928–29, politseikonstaabel Trt-s 1929–33 ja Avinurmes 1933–34 (vallandati). Mõisteti 1,5 aastaks vangi (NS §354, vahialuste raha vargus), kandis karistust 9.1935–7.1936, vabastati ennetähtaegselt. Kooliõpetaja Värskas. Dets 1940 andis NKVD välja L-i vahistamiskäsu (§58-13, töötamine Eesti poliitilise politsei agendina 1940). Põgenes 1944 Saksamaale, elas Kemptenis. Suri vähki.

Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt). Tegi püsivalt kaastööd paljudele pagulasväljaannetele ja -koguteoste, sh ajalehed *Meie Elu* (Toronto), *Eesti Päevaleht* (Stockholm), *Vaba Eestlane* (Toronto) jt.

T: reisikirju, etnograafiline romaan, biograafilised jutustused A. H. Tammsaarest ja O. Lutsust (1963–73); ülevaade “Eesti ajakirjanduse ajalugu” (Stockholm 1977); mälestused 1944–46 kogumikus „Eesti saatusaastad 1945–1960“ I (Stockholm 1963).

A: EKirP; AA3; EKL; VEV; ISIK; *Vaba Maa* 28.3.1934: 6; *Kaja* 29.3.1935: 6; *Väliseestlase kalender 1963*. 105 (New York 1962); *Vaba Eesti Sõna* 11.7.1974: 3; *Eesti Päevaleht* 20.7.1974: 6; *Eesti Post* 20.10.1974: 4; *Mana* 46: 68–69 (Toronto 1979); *Keel ja Kirjandus* 9/2001: 647–648; ERA.1.5.765; ERA.1868.1.3365; ERA.R-2276.1.3222.

Lunden, Bernhard Alfred-Franzi p (7.5./24.4.1909 Narva – 11.10.1989 Tln), ajakirjanik. Töölise poeg. Õppis Narva ühiskommertsgümnaasiumis 1926–28, TÜs õigusteadust 1940–42. Soome kodanikuna teenis Soome sõjaväes 1929–31, Eesti kodanik alates 1934.

Ajalehtede *Põhja-Eesti* ja *Põhja Kodu* (Narva) toimetuste liige 1928–40. Ajakirjanduskontserni *Vaba Maa* väljaannete alaline kaastöötaja Narvas 1934–..., tegi kaastööd ka ajalehele *Uus Eesti Narva Uudised*. Aprillis 1938 keelati tal NSVLga piirnevates maakondades elamine (süüks Eesti riigile kahjuliku sõnumi avaldamine *Vabas Maas* ja *Rahvalehes* 2.3.1938, sõnum rääkis eesti noorte põgenemisest NSVLi); kuu aja pärast otsus tühistati. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ajalehe *Narva Tööline* vastutav sekretär 1940–41. Pärast sõda oli Tln linnalehe *Õhtuleht* toimetuse liige (toimetas satiirinurka „Mesilane“) 1944. a kuni 1960. aastate lõpuni.

T: humoreskikogu „Otse ja ümber nurga“ (Tln 1968).

A: SBLV; AA3; *Sirp ja Vasar* 9.5.1985: 4; *Kuidas vaatad, nõnda näed*. 267–268 (Trt 2009); *Vaivara Kaja* 4/2014: 4; ERR arhiiv („Kooliraadio. Uus lehekülge“ 1962); EAA.2100.1.8299; ERA.14.14.1105; ERA.5078.1.53569.

Lust, Jaan Juhani p (22./10.11.1879 Vastse-Laiuse vald, Valgamaa – 9.6.1942 Ussollag, Molotovi [Permi] oblast), apteeker. Tisleri poeg. Õppis Rõuge kihelkonnakoolis 1888–89, Treffneri gümnaasiumis 1898–1900, TÜ rohuteadused lõpetas 1910, kuulus Sakala korp-i. Narva linnavolikogu liige 1928–..., abilinnapea 1935–36, linnapea 1936–.... Soome vabariigi aukonsul Narvas. Narva Kirjastusühisuse juhatus liige, aktiivne seltsitegelane. Arreteeriti 3.1941, mõisteti surma.

Päevalehe *Postimees* (Trt) kõrvallehe *Narva Postimees* 1927–29 vastutav toimetaja.

A: SBLV; OkM; *Meie homme*. 42 (Rakvere 1934); *Postimees* 11.5.1935: 3, 15.1.1936: 3; *Uus Eesti* 21.11.1939: 2; *Uus Eesti Narva Uudised* 21.11.1939: 1; ERA.1.7.945.

Luther, Lilly Maria Ludvigi t (30.5.1910 Narva – 6.9.1982 Stockholm), medõde, päästearmeelane. Õppis kaubandusgümnaasiumis. Ühines Päästearmeega 1930, tegutses päästearmeelasena Eestis, Leedus, Norras ja Saksamaal, alates 1943. a suvest Rootsis. Enne pensioneerumist töötas Päästearmee peakorteris Stockholmis.

Päästearmee kuukirja *Sõjahüüd* vastutav toimetaja 1936–40.

A: *Kustbon dets*/1982: 22; ERA.1.7.1127.

Luts, Alfred (10.8.1899 Helme vald, Viljandimaa – 6.8.1991 Como lähedal, MN, USA). Võttis vabatahtlikuna osa Vabadussõjast. 1930 lõpetas kõrgema sõjakooli, õppis TÜs õigusteadust 1931–36 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Töötas käsundusohvitserina (sh EV sõjaväestaabi operatiivosakonna juht). II maailmasõja puhkedes viidi Venemaale, põgenes läbi rinde Saksa poolele, Tln Omakaitse juht ja politseiprefekt Pihkvas 1941–44. Põgenes 1944 Rootsi, elas Stockholmis. Alates 1986 elas USAs tütre juures.

Ajakirja *Sõdur* vastutav toimetaja 1936–39.

T: „Heitluse keerises“ I–II (1975–76).

A: AA3; Lään; VEPER; *Teataja* 28.5.1994: 7; EOS I: 116 (Tln 1998); *Õhtuleht* 10.7.2004:

Luts, Oskar (ps Thomas Oskary; Karl Martin Uhhuu; 7.1.1887/26.12.1886 Järvepere küla, Tartumaa – 23.3.1953 Trt), kirjanik, vestekirjanik. Käsitöölise poeg, **Theodor Lutsu** vend. Õppis Palamuse kihelkonnakoolis 1895–99, Trt reaalkoolis 1899–1902 (ei lõpetanud); tegi apteekriabilise eksami TÜs 1907; kuulus TÜs farmaatsialoenguid 1911–14. Võttis sõjaväefarmatseudina osa I maailmasõjast 1914–18 ja Vabadussõjast 1918–19. Apteekriõpilane, proviisoriabi Trt-s, Narvas, Tln-s, Peterburis 1903–14; TÜ raamatukogu ametnik 1919–21; pidas Trt-s raamatukauplust 1921–22. Alates 1922 kutseline kirjanik Trt-s. ENSV rahvakirjanik 1945.

Debüteeris ajakirjanduses 1907, avaldades paar luuletust päevalehes *Postimees* (Trt). 1908–09 avaldas mõned tõlked, jutud ja vested ajalehes *Päevaleht*, lisalehes „*Elu*” kirjandus ja teadus (Trt), ajakirjas (*Eesti*) *Kodu*, paar aastat hiljem pilkeajakirjas *Kilk* (1912–14). 1920.–30. aastatel avaldas järjepidevalt vesteid peamiselt *Postimehes* ja selle lisas *Sädemed* (Trt), harvem ajakirjades *Odamees* (Trt), *Tänapäev* (Trt) jm. Kokku ilmus u paarsada vestet. Kokkuleppel J. Tõnissoniga maksti L-le honorar (10–12 senti rida) kohe käsikirja toomisel. Vestete aineks olid ennekõike väikekoodanlikud veidrused ja inimlik juhumus, aguliolustik ja maakolgas, ka eesti kirjanduselu ja kõmuajakirjandus; vahendusvõteteks keele- ja situatsioonikoomika, karikatuursed karakterid; tuntumaks tegelaseks jõukas puukaupmees Karl Martin Uhhuu. Lisaks kirjutas L. *Postimehes* lühikesi raamatuarvustusi, oli noorte kirjandusajakirja *Vikerkaar* toimetuse liige 1930–34. Saksa okupatsiooni ajal avaldas 1941–43 *Postimehes* vesteid ja joonealuse järjeloona „Uusi pildikesi Kevadest”. Nõukogude ajal avaldas ajakirjanduses aeg-ajalt vesteid ja mälestusi, neid ilmus eelkõige päevalehes *Postimees* > *Tartu Kommunist* > *Uus Postimees* > *Edasi* (Trt) 1940–50, aga ka lasteajakirjas *Pioneer*, kultuurilehes *Sirp ja Vasar*, päevalehes *Noorte Hääl* jm. Lisaks ilmus tema nime all aeg-ajalt ajavaimulisi propagandistlikke lühilugusid, variautoriteks Leida Tigane, August Pill, **J. Peegel** jt.

T: üle 60 raamatu, sh arvukalt jutustusi ja romaane: „Kevade” I–II (Trt 1912–13, 19. tr 1999), „Suvi” I–II (Trt 1918–19, 9. tr 2001), „Tagahoovis” (Trt 1933, 5. tr 2007) jt; näidendeid, sh „Kapsapää” (Trt 1913); mõned lasteraamatud, sh „Nukitsamees” (Trt 1920, 8. tr 1997); vested „Vähkmann ja Ko ehk majanduslik tõus” (Tln 1922), „Tulilill” (Tln 1924), vestekogud „Kirjamapp” (Trt 1924), „Vana kübar” (Trt 1927) ja „Kuidas elate?” (Trt 1930); memuaaridesari „Mälestused” I–XIII (Trt 1930–41); „Kogutud teosed” (Trt 1937–40; kavandatud 30 köitest ilmus 22 kd); „Teosed” I–XI (1952–67); vestekogumik „Rõõm” (1994); kolm päevikut: „Oskar Lutsu päevik aastaist 1915–16” (Trt 1986, 1996), „Oskar Lutsu päevik aastaist 1917–1919” (Trt 1996), „Oskar Lutsu viimane päevik 1944–1952” (Trt 1996); „Mälestused” I–VI (Tln 1996–2001); mõned tõlketeosed vene keelest 1916 ja 1941–52, sh N. Gogoli „Revisor” (Trt 1916).

A: EBL; EAT; EE; ERAKT; EBL tk; ENE; EKBL; E(N)E; Jaaksoo; EKrL; EE14; EKL; 1000 tartlast; Erni; ISIK; KrS; V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 137–139 (Trt 1922); *Postimees* 12.12.1931: 25, 7.11.1942: 6, 8.8.1945: 2, 30.5.1994: 15, 27.4.1995: 14, 13.11.2012: 14, 6.1.2017: 16–17; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. 16–18 (Trt 1935); *Looming* 1/1936: 51–57, 1/1937: 98–105, 2/1937: 229–233, 5/1937: 575–583, 1/1987: 95–130, 4/2005: 581–587, 589–590, 11/2012: 1605–1620; *Eesti Kirjandus* 1/1937: 1–23; *Tänapäev* 1/1937: 2–7, 12–13; *Rahvaleht* 9.3.1940: 4, 11.3.1940: 4; *Eesti Sõna* 6.1.1943: 4; *Tartu Riiklik Ülikool* 27.3.1953: 2, 26.6.1959: 3, 12.1.1962: 2, 9.1.1987: 3–4; *Kodukolle* 5/1953: 9–10; *Edasi* 6.1.1957: 2, 9.1.1977: 2; J. Kärner. *Lehed tuulde*. 200–205 (Tln 1958); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 150 (Stockholm 1959); *Keel ja Kirjandus* 1/1962: 18–28, 2/1962: 71–82, 1/1964: 45–50, 6/1966: 363–370, 1/1977: 11–17, 1/1987: 1–51, 9/1997: 632–635; *Mälestusi Oskar Lutsust* (Tln 1966); EKA III: 437–454 (Tln 1969); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 19–22, 44–46 jm (Tln 2010 [1971]); L. Lumiste.

Alamuse Andres. Biograafiline jutustus kirjanikust Oskar Lutsust (Toronto 1973); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 285–286 (Tln 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 144–145 (Tln 1974); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 61–62 (Tln 1980); EKA IV.1: 395–403 (Tln 1981); *Eesti kirjanike ja kultuuritegelaste pedagoogilisi vaateid*. 26–37 (Tln 1983); J. Šumakov. *Tartu tiivustusel*. 116–122 (Tln 1985); *Oskar Luts. Kirjandusnimestik ning elu ja loomingu ülevaade* (Tln 1986); *Kodumaa* 31.12.1986: 5, 7.1.1987: 4–5, 14.1.1987: 3, 22.4.1987: 7; *Vikerkaar* 3/1988: 68; *Oskar Luts 1887–1953. [Fotomapp]* (Tln 1990); *Tartu ja kultuur*. 200–203 (Tln 1990); *Aja Puls* 22/1990: 29; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 96, 259–260 jm (Tln 2010 [1994]); *Tartu Linnamuuseumi aastaraamat*. IV: 62–66 (Trt 1998); *Tartu Postimees* 30.3.1998: 6; *Luup* 19.10.1998: 24; H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 194–201 (Trt 1998); *Sirp* 9.4.1999: 14, 28.4.2000: 14; *Mis on see ise: tekst, tagapõhi, isikupära*. 265–271 (Tln 1999); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 174, 180 (Trt 2001); I. Grünthal. *Müütide maagia*. 26–30 (Trt 2001); *Sajandi sada Eesti suurkuju*. 104–105 (Tln 2002); K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940*. 128 jm (Tln 2002); *Kohandumise märgid*. 65 (Tln 2002); H. Palamets. *Lugusid toonasest Tartust*. 235–236 (Trt-Võru 2003); K. Kuusk, L. Rosenvald. *Tartu kirjanik Oskar Luts* (Trt 2005); *Vooremaa* 20.1.2005: 4, 22.12.2005: 2, 4.10.2007: 2; *Eesti Päevaleht. Arkaadia* 12.1.2007: 14; A. Kull. *Oskar Luts* (Trt 2007); P. Olesk. *Filoloogia tõeline tähendus*. 85–87 (Trt 2008); *Uurimusi 1920.–1930. aastate eesti kirjandusest*. 38 (Tln 2009); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 62–67 (Tln 2011); K. Hein. *Ajaloolised isikud eesti ilukirjanduses*. 215–236 (Tln 2012); *Maaleht* 5.1.2012: 34–35; *Eesti Päevaleht* 7.1.2012: 2; *Õhtuleht* 7.1.2012: 12–13, 7.1.2017: 18–19; P. Rannut. *Mälestused*. 53–57 (Trt 2013); *Mari* aprill 2014: 102–105; *Elukiri* 8/2014: 72–80, 4/2015: 95; N. Pino. *Minu aeg ja selle lugu*. 80–84 (Tln 2015); A. Kull. *Kull ja kiri*. 276–281 (Trt 2015); *Hea Laps* 4/2015: 18–20; B. Ester-Väljaots. *Eesti esimesed fotokuningad*. 82 (Tln 2016); J. Undusk. *Eesti kirjanike ilmavaatest*. 327–413 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 342–347 (Tln, Trt 2016); *Tartu Postimees* 20.1.2017: 6; M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 168–173 (Tln 2017); J. Urmet. *Hurdast Pärnani*. 49–56 (Tln 2017); M. Kahu (1956). Oskar Luts fõljetonistina (TRÜ eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder; käsikiri TÜR).

Luts, Theodor (14.8.1896 Kuremaa – 24.9.1980 São Paulo, Brasiilia), filmioperaator ja -lavastaja. Käsitöölise poeg, **O. Lutsu** vend. Õppis Trt kaubanduskoolis, lõpetas Peterburi kommertsgümnaasiumi. Võttis osa Vabadussõjast; suurtükiväe ohvitser. Pärast moeantantsude õppimist Berliinis hakkas koos oma abikaasa Aksellaga korraldama salongitantsu kursusi. Operaatoritöö algteadmised omandas iseõppijana Pariisis vene emigrantidelt, eeskätt Nikolai Toporkoffilt (1885–1965). Läks II maailmasõja lõpu eel Rootsi kaudu Brasiiliasse, kuhu jõudis 1946.

Kodumaal hakkas edendama filmielu. 1927–32 finantseeris ja lavastas Eestis 3 mängufilmi, salvestas ringvaateid ja filmikroonikat (mh jäädvustas Kaitseliidu tegevust, Rootsi kuninga külaskäiku 1929 jm), valmistab õppe- ja propaganda- ning vaate- ja dokumentaalfilme. Tema filmiette võtte kandis esialgu nime „Siirius-Film“, seejärel „Th. Lutsu Filmiproduksioon“. 1933 asus Soome „Suomi-Filmi“ teenistusse, kus töötas peaoperaatorina. 1937 tegutses stuudio „Suomen Filmitoimik SF“ isamaaliste mängufilmide operaatorina, 1942 asutas L. koos insener Yrjö Nortaga „Fenno-Filmi OY“, olles osuühingu juhataja ja põhiomanik. Brasiilias keskendus L. põhiliselt lühi- ja dokumentaalfilmidele.

T: Eestis 1926–32 valmisid ringvaated (Kaitseliidu paraad 1926) ja tosin kroonikafilmi (Kaitseliidu tegevusest 1927, Rootsi kuninga Gustav Adolf V külaskäik 1929, riigikaitse õppustest koolides 1929 ja 1931, õppusest suurtükiga 1927–30, suusavõistlustest 1930, Poola presidendi vastuvõtt 1930, kaitseväge ja punase risti ühisõppustest 1928–31, noorkotkaste tegevusest 1931, naiskodukaitse suvelaagrist 1931, kaitseliidust 1932, reservväelaste

kordusõppustest 1932, Viru maleva suvelaagrist 1932), 3 õppefilmi (pealetungilahing 1928–31, punase risti gaasitõrje kursustest 1931, Gaas! Gaas! Gaas! 1931), propagandafilm (noorsõdurist 1930), paar dokumentaalfilmi (kaitseväest 1931, Alma mater Tartuensis 1932) ja mõned vaatefilmid (Kas tunned maad..., Meie läänerannik ja saared, Kihnu, Ruhno, Abruka ja Saaremaa, Haapsalu – kõik 1931; Tartu Ülikool 1932), samuti 3 mängufilmi (1927 Noored kotkad – režissöör, stsenaarist, operaator; 1930 Vahva sõdur Joosep Toots – režissöör (koos Arnold Vainoga), operaator; 1932 Päikese lapsed/ Auringon lapset – režissöör, stsenaarist (koos Aksella Lutsu ja Alfred Rüttiliga), operaator, produtsent (koos Erkki Karuga), monteeriija. Soomes valmis temalt u 30 filmi, Rootsis 4 ja Brasiilias vähemalt 5 filmi.

A: V. Paas. *Olnud ajad*. 133–145 (Tln 1980); *Teater. Muusika. Kino* 2/1982: 63–67, 1/1986: 77–79, 8/1986: 76–82, 7/1989: 25–33, 8/1989: 20–27, 9/1989: 50–58, 6/1995: 25–33, 6/2007: 111–117, 6/2008: 120–131; *Postimees* 13.8.1996: 16, 2.11.2002: 20; *Eesti Ekspress. TV Ekspress* 14.8.2003: 2–4, 28.8.2003: 9, 8.3.2007: 2–3, 24.7.2008: 3; *Eesti Päevaleht* 14.8.2006: 14; *Sirp* 31.8.2007: 18, 26.10.2007: 9, 22.2.2008: 16, 14.8.2009: 12–13; *Tuna* 3/2001: 79–81, 3/2006: 150; *Tartu Ekspress* 14.8.2008: 7; *Elo* 5/2012: 24–25; *Korporatsioon Ugala 100*. 16–17 (Trt 2013); A. Espenberg. *Esimene Eestis 1918–2017*. 22 (Tln 2017); Eesti filmi andmebaas.

Luud, Karl Mihkli p (25./13.3.1882 Vesivere küla, Ulila vald, Tartumaa – 24.2.1963 Tln), jurist. Talunike poeg. Lõpetas Trt kroonugümnaasiumi 1903, õppis TÜs õigusteadust 1903–11. EÜSi liige. Vandeadvokaadi abi Trt-s 1911–14. Võttis osa I maailmasõjast, oli Saksamaal sõjavangis. Trt-Võru rahukogu prokuröri abi 1919–23, riigikohtu abiprokurör 1923–38, riigikohtu administratiivosakonna liige 1938–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas tõlgina kergetööstusministeeriumist 1940–41 ja kohaliku tööstuse ministeeriumis 1941. Saksa okupatsiooni ajal oli Tln keskraamatukogu ametnik 1941–42, kohtu liige Kuressaares 1942, Tln kohtupalati liige 1942–44. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 30.10.1944, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§58-1a, töötamine kohtutes Saksa okupatsiooni ajal), kandis karistust Karaganda oblastis Spasski laagris. Vabastati (jäeti asumisele saatmata) 30.10.1954 invaliidsuse tõttu ja lubati elama abikaasa juurde Tln-sse. Amnesteeritud, kohtuotsus tühistatud 9.1955.

Päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1905–06 ja 1907–9.1908.

A: PmA; ÕT I; EÜS1; ISIK; *Postimees* 9.6.1938: 3; EAA.1767.1.1108; ERAF.3-N.1.6196; ERAF.129SM.1.6874.

Lõo, Jaan (6.2./25.1.1872 Holstre, Viljandimaa – 18.2.1939 Tln), jurist, luuletaja. Talunike poeg. Õppis Viljandi kreiskoolis ja Pärnu ühisgümnaasiumis, TÜs õigusteadust 1892–96. EÜSi liige, EKS asutajaliige. (Õppis koos K. Pätsiga, toetas J. Tõnissoni erakonda.) Vandeadvokaat Võrus 1898–19, hiljem kohtunik Trt-s. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20. Tegi kaastööd päevalehele *Teataja* (nt 1903 kriitika), ajalehele *Võru Teataja*, ajakirjale *Eesti Kirjandus* (nt 1911 keelest ja 1920 haridusest). *Võru Teataja* üks toimetajaid Saksa okupatsiooni ajal 3.–5.1918.

A: *Võru Teataja* 22.12.1923: 2, 24.12.1929: 5–6, 16, 16.12.1933: 3; J. S. Panius. *Sõja ja revolutsiooni keerises*. 47–48, 159 jm (Võru 1933); *Eesti luule antoloogia*. I: 350 (Tln 1955); PPG: 251; EKL; AA2; EE14; H. Visnapuu. *Vanad ja vastsed poeedid*. 81–92 (Trt 1921); Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 73–74 (Trt 1926); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 364 (Trt 1936); *Uus Eesti* 21.2.1939: 8; *Rahvaleht* 23.2.1939: 8; *Tänapäev* 2/1939: 46; *Eesti Kirjandus* 3/1939: 116–122; EKA III: 512–515 (Tln 1969); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 151–152 (Tln 1974); *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses* 51/1974: 6–8; *Viruskundra* 2/1997: 2; *Keel ja Kirjandus* 5/1999: 325–341; *Sakala* 14.7.2009: 7; E. Lundborg. *Soomusautoga Eesti Vabadussõjas*. 196 (Tln 2012); *Mari* aprill 2015: 108–111; K. A. Hindrey. *Kirjad noortele*.

306–311 (Trt 2016).

Lõvi, Oskar (ps Jaan Järvalane; 6.3./23.2.1892 Tapiku küla, Pajusi vald, Viljandimaa – 4.8.1977 Montreal, Kanada), agronoom. Taluomaniku poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1907–12, lõpetas gümnaasiumi Peterburis 1913, astus seal ülikooli ja lõpetas 1917 agronoomina. Osales Peterburi EÜSi tegevuses. Oli teenistuses Kesk-Aasias ja Ukrainas, opterus Eestisse 1920. Oli Tallinnas põllutööministeeriumis tööl. Elas Pariisis 1921–27, töötas keemikuna autovabrikus, täiendas Sorbonne'i ülikoolis. 1927 naasis Eestisse, oli Tln-s Prantsuse ja Saksa kaaliumisündikaadi esindaja. Sept 1944 põgenes Rootsi, 1950 emigreerus Kanadasse Montreali. Eesti eksiilvalitsuse majandusminister 1959–62.

Oli varakult aktiivne kirjutaja, tegi alates 1908 kaastööd ajakirjandusele, sh päevalehele *Vaba Maa* ja põllumajandusajakirjadele *Agronoomia*, *Uus Talu* jt.

T: kolm romaani, memuaarid „Süüdistus ja seletus“ (...).

A: EAT; VED; EKrL; EKL; *Kodumaal ja võõrsil*. 99–110 (Toronto 1965); *Vabade Eestlaste Põllumajandusliit. Aastaraamat*. XVI: 48–50 (Stockholm 1978); *Kodukolle* 12/2005: 81; *Õpetajate Leht* 25.2.2006: 20; K. Hellerma. *Kohanenud kirjandus*. 68–71 (Tln 2006); *Kaotatud klassika*. 6–7 (Trt 2011).

Lõvi, Oskar Leopold (ps Toomas Kivi; 6.2.1903 Tln – 2.9.1942 Sevurallag, Sverdlovski oblast), spordiajakirjanik, poliitikategelane. Ehitusettevõtja poeg. Õppis Westholmi gümnaasiumis 1917–21, TÜs õigusteadust 1921–28 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast 1918–20. Tegutses juhtivalt mitmetes spordiorganisatsioonides. Rahvuskogu I koja liige 1936–37, Riigivolikogu liige 1938–40. kandideeris Riigivolikogu valimistel 7.1940 Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaadi Neeme Ruusi vastu. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.6.1941, mõisteti surma ja hukati. Rehabileeritud 12.9.1990.

Gümnaasiumis õppides oli klassi ajakirja *Vox discipuli* vastutav toimetaja 1917–18; lõpuklassis 1920 tegi spordireporterina kaastööd ajalehele *Päevaleht*, avaldas artikli spordiajakirjas *Võitja* (Helsingi 1921). *Päevalehe* toimetuse liige 1921–34, seejärel kaastöötaja. Ajalehe *Eesti Spordileht* abitoimetaja 1924–29, vabadussõjalaste ajalehe *Võitlus* tehniline toimetaja 1931–32, ajakirja *Eesti Spordileht* vastutav ja peatoimetaja 1933–34, seejärel abitoimetaja ja kaastöötaja, ajalehe *Uudisleht* toimetuse liige 1935, Eesti võimlejate liidu ajakirja *Eesti Võimlejad* toimetaja (1934, ilmus 1 nr), Tln Spordipressi Klubi almanahhi „Spordi Magasin“ tegevtoimetaja 1935. Samal ajal tegi kaastööd ka päevalehtedele *Postimees* (Trt), *Vaba Maa*, *Rahvaleht*, *Uudisleht*, nädalalehele *Sport ja Auto* (1930, ilmus 3 nr), ajakirjadele *Kaitse kodu!*, *Raadio* jt. Tema algatusel ja toimetamisel anti välja ajalehte *Telegramm* (1932–39, ilmus 9[?] nr), leht ilmus Eesti jalgpallikoondise mängude järel, paariküljelised lehenumbrid mänguülevaatega jõudsid Tln-s müügile 10–15 minutit pärast matši lõppu. Võttis erikirjasaatjana osa ka suve-Omst 1924 ja 1928, tali-Omst 1924, 1928, 1936, mitmetest MM- ja EM-võistlustest. 1936. a OM kajastamiseks asutas ajalehe *Olümpialeht* ja oli selle üks toimetajaid (1935–36, ilmus 21 nr, võistluste ajal ilmus 6 korda nädalas). Oli Riigi Ringhäälingu esimene spordireporter 1936 ja erireporter 1936. a OM-l. Heliplaadid L. reportaažidega saadeti iga päev lennukiga Berliinist Tln-sse ja mängiti hilisõhtuti raadios ette. Esimese Nõukogude okupatsiooni ajal töötas ajakirjas *Kehakultuur* 1940–41. EAL liige 1927, 1931–35, juhatuse liige 1935; Tln Spordipressi Klubi üks asutajaid 1932 ja esimene esimees 1932–?; Rahvusvahelise Spordiajakirjanike Assotsiatsiooni (AIPS) täitevkomitee liige 1936–39.

T: mitme spordikogumiku kaaskoostaja ja -toimetaja, sh „Spordibiograafiline leksikon“ (Tln 1937).

A: ÕT I: 49–50; SBL; ERAKT; E(N)E; AA3; VjV; *Per aspera* 3; EE14; *Peatükke*. 219;

ESBL; ISIK; OkM; *Spordi Magasin*. 55 (Tln 1935); *ÕT XV*: 78 (Tln 1937); *Päevaleht* 10.2.1938: 5; *Eesti Spordileht* 5/1940: 198–201; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. V: 189 (Stockholm 1957); *Tulimuld* 1/1977: 29–32; *Per aspera ad astra*. I: 128 (Toronto 1985); *Spordileht* 23.12.1988: 2; R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 1: 332 (Stockholm 1991); *Eesti Raadio*. *Esimesed* 70. 149 (Tln 1996); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 2: 187, 192 (Stockholm 1997); H. Tõnismägi. *Ülekohtu toimikud*. 73–74 (Tln 1998); *Postimees* 26.1.1998: 20; *Per aspera ad astra* III: 377–386 (Toronto, Tln 1999); *Eesti Spordileht* 5.2.2003: 13; *Akadeemia* 2/2004: 456, 3/2004: 671, 8/2004: 1878; M. Lõvi-Kalnin. *Oskar Lõvi. Spordiajakirjanik* (Trt 2007); *Türi Rahvaleht* 8.2.2008: 7; *Eesti Elu* 13.6.2008: 7, 9; M. Karmo. *Wabariigi vutituus*. 196 jm (Tln 2015); *Eesti Ekspress* 8.2.2017: 39; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 543, 547, 571 (Trt 2018); V. Tamming (1970). *Ülevaatlikku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940*. 31, 69, 83–87, 97–102, 118–124, 139 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Lõotsmann, Mihkel Madise p (2.4.1902 Järva maakond –) Opteerus?

Ajalehe *Virumaa Elu* (Rakvere) väljaandja 1931–32 (ilmus 53 nr). Ajalehe *Maaleht* kohaliku väljaande *Viru Maaleht* (Rakvere) vastutav toimetaja 1933–34. Okt 1934 karistati 150kroonise rahatrahviga (vaenulik artikkel *Viru Maalehes*). Taotles 10.1933 loa ajalehe *Virumaa Sõnumed* väljaandmiseks; kuna leht polnud 3.1934 ilmuma hakanud, siis luba tühistati.

A: ERA.1.7.1365; ERA1.7.1366; TLA.186.1.127 kaader 122–123.

Läte, Aleksander (ka Sprenk-Läte; 12.1.1860/ 31.12.1859 Pikasilla küla, Viljandimaa – 8.9.1948 Rõngu, Tartumaa), helilooja, kooliõpetaja, esimene professionaalne eesti muusikakriitik. Kõrtsmiku poeg. Õppis Cimze õpetajate seminaris Valgas 1876–79, Dresdeni konservatooriumis koorikompositsiooni 1895–97; TÜ audoktor 1935, Tln konservatooriumi auprofessor 1939. Töötas kooliõpetajana Puhjas 1879–83, köster-kooliõpetajana Nõos 1883–1900 (vaheajaga 1895–97, mil õppis Dresdenis). 1891. a üldlauupeo üks üldjuhte. 1900 asus elama Trt-sse, kus tegutses koori- ja orkestrijuhi ning muusikaõpetajana, esines klaveri- ja orelisolistina. Asutas eesti esimese sümfooniaorkestri 1900, oli esimeste oratooriumiettekannete ja sümfoonikakontsertide korraldaja Eestis (alates 1900). Raske haiguse tõttu loobus 1908. a paiku aktiivsest muusikutegevusest, tegutses edasi heliloojana, kirjutades peamiselt koorimuusikat. Pärast venna surma oli klaveritöökoja Sprenk-Läte omanik ja juhataja 1932–40, mh täiustas klaverite konstruktsiooni. Pärast II maailmasõda elas Rõngu vallas.

Aastatel 1882–1900 avaldas koori- ja soololaule ajakirjades *Meelelahutaja* (Trt), *Laulu ja mängu Leht* (Trt), ajalehtedes „*Eesti Postimehe*” *Muusiku lisaleht* (Trt, Tln), *Olevik* (Trt). Märtsis 1900 esitas trükiasjade peavalitsusele taotluse ajakirja *Muusika leht* väljaandmiseks, aga luba ei antud. Oli päevalehe *Postimees* (Trt) muusikakriitik 1900–07 ja 1911–18. Esialgu retsenseeris väliskülaliste kontserte Trt Bürgermusses, alates 1901 ka eesti seltside korraldatud kontserte. Hiljem oli teadusliku kallakuga muusikaajakirja *Eesti Muusika kuukiri* toimetuse liige (Trt 1929, ilmus 12 nr), tegi kaastööd ajakirjale *Muusikaleht* ja päevalehele *Postimees* (Trt) kuni 1944.

T: brošüürid „Kunstlaulust ja solfeggio” (Trt 1923), „Klaverist ja selle ehitusest” (Trt 1934); laulukogumikud; u 200 koorilaulu, sh „Kuldrannake”, soololaule, viis kantaati, klaveri- ja viiulipalu jm; L. Isikuarhiiv asub TÜRIs.

A: PmA: 242; EBL; EAT; EBL tk; ENE; EMBL1; E(N)E; ADUT; EKOBL; EE14; *1000 tartlast*; EMBL2; *Tartu Linnamuuseum 2010. Aastaraamat 16*. 120–121 (Trt 2010); ISIK; KrS; *Linda* 13.5.1904: 377–384; *Looming* 4/1924: 286–287, 5/1924: 379–380, 1/1930: 97–102; *Muusikaleht* 1/1925: 11–12, 1/1930: 3–17, 1/1935: 1–10, 1/1940: 1–6, 10/1998: 18;

Vaba Maa 11.1.1935: 5; *Eesti Kirjandus* 1/1935: 3–6; *Tänapäev* 12/1937: 371–372; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 230–233 (Trt 1938); T. Vettik. *Laulukoori juhataja käsiraamat*. 313–314 (Trt 1939); *Postimees* 11.1.1940: 6, 12.1.2000: 23; *Uus Eesti* 11.1.1940: 6; *Maanoored* 1/1940: 12–13; J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 183–186 (Tln 1991 [1954]); *Sirp ja Vasar* 5.9.1958: 3–4; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 152 (Stockholm 1959); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 14–15 (Toronto 1959); *Edasi* 22.3.1961: 4; *Spordileht* 19.2.1962: 7; M. Raamot. *Minu mälestused*. 288 (Tln 2010 [1962]); A. Vahter. *Aleksander Läte* (Tln 1963); *Pilt ja Sõna* 11/1964: 16–17; O. Rütli. *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusest*. 460–466 jm (Tln 2010 [1964]); *Keel ja Kirjandus* 3/1967: 170–171; EKA III: 42–43 (Tln 1969); A. Raag. *Kõuepilvede saatel. Saatuslikus kolmnurgas. Läbi varemete*. 50–52 jm (Tln 2010 [1971]); *Muusikalisi lehekülgi*. 2. 18–22 jm (Tln 1979); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 75 (Tln 1980); EAA VI: 125–126 (Trt 1991); J. Tork. *Seisata, rändur!* 109 (Brampton 1993); *Sakala kalender 1995*. 96–97 (Viljandi 1994); *Elva Postipoiss* 28.1.2000: 4; *Laulukuller* 19/2000: 6; E. Tubin. *Rändavate vete ääres*. 69–72 (Trt 2003); L. Neuman. *Kõrge vaim on meie vari*. 421–435 jm (Trt 2005); *Variatsioonid Eesti muusikale*. 129–132 (Tln 2009); *Teater. Muusika. Kino* 2/2010: 78–85; *Tartu Linnamuuseum. Aastaraamat* 17: 138–139 (Trt 2011); *Sirp* 22.2.2013: 13; M. Lipp. *Minu elumälestused*. 158–159 jm (Trt 2013); *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 96 jm (Tln 2014); *Rändaja Anna*. 194 (Tln 2014); P. Tamm. *Mälestusi Paul Keresest*. 77–78 (Võru 2014); P. Kivine (koost). *Paul Keres*. 366–367 (Tln 2015); H. Pedusaar. *Uut möödunust*. 445–449 (Tln 2015); *Elukiri* 1/2017: 94; *Tuna* 2/2018: 58.

Löwis of Menar, Andreas von (4.1.1778/24.12.1777 Vanamõisa, Läänemaa – 16.9.1839 Ķeipene mõis, Liivimaa), mõisnik, metsateadlane, kunstnik. Erusõjaväelase poeg. Sai üldhariduse koduõpetaja käe all, õppis Jena ülikoolis 1801, Heidelbergi ülikoolis 1803, Schwetzingeri metsainstituudis 1806–08. Oli Peterburis sõjaväeteenistuses 1794–97. Alates 1808 elas Liivimaal, oli Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi sekretär 1811–39. Võttis osa Fr. G. W. Struve juhtimisel tehtud Liivimaa trigonomeetrilisest mõõdistamisest ja kaartide koostamisest 1816–39. Lambakasvatuse, söödakultuuride jm põllumajandusele oluliste alade edendaja. Tegeles joonistamise ja ofordiga, tõenäoliselt oli K. A. Senff'i õpilane.

Andis välja sotsieteedi ajakirju *Neueres ökonomisches Repertorium für Livland* (Trt) 1812–15 ja *Livländische Jahrbücher der Landwirtschaft* (Trt, Moskva, Pihkva, Leipzig 1825–37) ja selle *Neue Reihenfolge* (1837–39) väljaandja. Avaldas neis artikleid metsandusest, loomakasvatusest, põllukultuuridest; tema metsanduskirjutiste tõlkeid ilmus ka ajakirjas *Лесной журнал* (Peterburi).

T: metsanduskäsiraamat „Anleitung zur Forstwirtschaft für Livland“ (Riia, Trt 1814); „Denkmäler aus der Vorzeit Liv- und Estlands“ I-II (Riia, Trt 1821, 1827; autori illustratsioonid).

A: ADB; *Lexikon Baltischer Künstler*. 101–102 (Riia 1908); EBL; DBBL: 471; ETeadBL; BBLd; K. Blum. *Ein Bild aus den Ostsee-Provinzen oder Andreas von Löwis of Menar*. (Berlin 1846); *Agraarteadus* 4/1992: 256; R. Loodus. *Kunstieliu Eesti linnades 19. sajandil*. 103 (Tln 1993); *Teadus Eesti põllumajanduse arenguloos*. I: 117 jm (Trt 1998); *Eesti Mets* 4/2009: 46; *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*. 61/2013. 94–95 (Lüneburg 2013).

Löwis of Menar, August Arthur von (27.12.1881 Riia – 3.12.1930 Leipzig), ... Mõisnikust polkovniku poeg. Lõpetas gümnaasiumi Riias, õppis Riia polütehnikumis põllumajandust 1903–04, täiendas end Saksamaal; *dr phil.* Elas Berliinis eraõpetlasena, ajuti töötas Balti Usaldusnõukogu asjaajajana. Uuris muinasjutte ja muistendeid.

Toimetas nädalikirja *Baltische Blätter* (Berliin) 1919–20 (koos R. Bahri ja F. Würtz'ga) ja

lisalehte *Blätter zur Kunst fürs Baltenland* 1919.

T: andis välja saksakeelse soome ja eesti muinasjuttude kogumiku „Finnische und estnische Märchen“ (Berliin 1916), millest on ilmunud menukaid uustrükke tänaseni; tõlketeosed vene keelest.

A: DBBL; BBLd; *Deutsche Zeitung* 25.5.1918; L. Lukas. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. 466, 544, 558 (Trt, Tln 2006).

Lüdig, Mihkel (9.5.1880 Reiu vald, Pärnumaa – 7.4.1958 Vändra, Vändra rajoon), helilooja, koorijuht, muusikapedagoog. Metsavahi poeg. Lõpetas Pärnu linnakooli ja Peterburi gümnaasiumi, õppis Moskva konservatooriumis, lõpetas Peterburi konservatooriumi oreliklassi 1904; Tln konservatooriumi auproffessor 1940. Võttis osa Vabadussõjast. Töötas organistina, oli 20. sajandi alguse Peterburi eesti muusikaelu juhte, algatas muusikaüritusi ka Eestis. Tln Kõrgema Muusikakooli asutaja, direktor ja õppejõud 1919–23. Elas Argentiinas 1924–29, hiljem Tln-s, Pärnus, alates 1934 Vändras. Personaal pensionär. Oli hea organisaator ja interpreet. ENSV rahvakunstnik 1955.

Tegutses muusikaarvustajana, oli muusika kuukirja *Helikund* üks asutajaid 1923 ja *Muusikalehe* toimetuse liige 1929–30, vastutav toimetaja 1930.

T: „Mälestused“ (Tln 1969).

A: EE; EKoBL; EE14; EAT; EMBL; *Muusikaleht* 5-6/1929: 207–212, 4/1930: 89–92, 2/1934: 30–35, 5/1940: 85–90; T. Vettik. *Laulukoori juhataja käsiraamat*. 317–318 (Trt 1939); *Sirp ja Vasar* 1.6.1946: 5; *Meie Tee* 5-6/1958: 96; M. Raud. *Sulg ja raamat*. 262 (Lund 1962); *Mehed Vabaduse Puisteelt*. 265 (Uppsala 1972); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 139–140 (Tln 1974); *Nõukogude pedagoogika ja kool*. XVI: 45 (Tln 1977); *Kodumaa* 7.5.1980: 7; *Teater. Muusika. Kino* 6/1995: 73–79, 10/1995: 12–20, 5/2000: 48–54; *Tegelasi Pärnumaa kultuuriloost. I vihik*. 46–51 (Pärnu 2000); *Eesti Päevaleht* 9.5.2000: 6; *Postimees* 9.5.2000: 23; *Laulukuller* 20/2000: 6; *Pärnu Postimees* 6.3.2003: 10, 6.5.2005: 8; *Pärnu kultuurielu 2003*. 125–126, 140 (Pärnu 2004); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 387, 418 (Tln 2004); *Eesti Kirik* 4.5.2005: 6; *Meenutusi*. (Pärnu 2005); *Akadeemia* 11/2005: 2398; *Pärnu kultuurielu 2005*. 131–133 (Pärnu 2006); *Variatsioonid Eesti muusikale*. 15–16 jm (Tln 2009); J. Jürisson. *Metsateel*. 154–164 (Trt 2009); M. Karmo. *Must-kuldne müts me peas...* II: 253 (Tln 2011); *Elukiri* 8/2017: 90.

http://opetaja.edu.ee/eesti_muusika/composers/ludig/elu2.htm

Lüüs, Aadu (Ado; 16./4.11.1878 Vana-Antsla vald, Võrumaa – 12.2.1967 Stockholm), Eesti esimene pediaater. Talurentnike poeg, Ella L. abikaasa. Õppis Treffneri ja Trt Aleksandri gümnaasiumites, TÜs arstiteadust 1901...07; *dr med* 1922. Töötas arstina Laiusel, Võrus, Riias ja Tln-s 1907–17, oli Tln tervishoiubüroo juhataja 1917–20, TÜ õppejõud 1920–44, õdede kooli juhataja 1925–41. Põgenes 1944 Rootsi, kus jätkas arstipraksist ja töötas lastekliiniku arhiivis. Tuntud ühiskonnategelane.

Aktiivne arstiteaduse populariseerija. Tema kirjutisi tervishoiuküsimustes avaldasid *Linda, Olevik, Postimees, Päevaleht, Tervis* jt. Töötas väljaandis *Kasvatus* 1919 ja *Eesti Arst* 1922–30, oli viimase toimkonnas ka hiljem.

T: „Talutarest Tartusse“ (1957), „Tartus ja Rootsis“ (Stockholm 1959); päevikukatked 1918 kogumikus „Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt“ (Tln 1927).

A: AA2; EE14; EÜS1; Lään; ISIK, VEPER; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 64–65 (Trt 1933); R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 74–75 (Trt 1935); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 234–236 (Trt 1938); *Eesti Arst* 3/1990: 220–223; *Jüri Vilms mälestustes*. 591 jm (Trt 1998); I. Käbin. *Eesti ajalugu arsti pilgu läbi*. 123–125 (Trt 1998); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 211–212 (Trt 2001); J. Kross. *Kallid kaasteelised*. 177–178 (Tln 2003); *Akadeemia* 1/2003: 214, 8/2004: 1878; H. Salm. *Viie luure agent*. 235, 275, 375

(Tln 2007); *Iseseisvusmanifest*. 318–319 (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 331–332 (Tln 2014); R. Hinrikus. *Kahe vahel*. 215 (Trt 2016).

Maaker, Villem (1.5.1891 Palivere vald, Läänemaa – 29.10.1966 Norrköping, Rootsi), põllumees. Võttis osa Vabadussõjast. Riigikogu liige 1920–... (Tööerakonna nimekirjas). Asunike ja riigirentnike liidu juhatuse liige 1921–....

Asunike ja riigirentnike liidu kuukirja *Asunik* toimetuse liige 1922–24.

A: 2RK: 107 (Tln 1924); VjV.

Maasen, Helene Jaani t (ka Masen; 1901– Varik; 2.3./18.2.1869 Kuremaa vald, Tartumaa – 29.5.1933 Palamuse), rahvaluulekoguja, luuletaja, tõlkija, seltskonnategelane. Vanemad pidasid äri, hiljem talunikud. Õppis Trt-s v. Rickhoffi koolis.

Tegi kaastööd ajalehele *Olevik* (Trt) 1891–92, ajakirjale *Linda* 1890–98, *Põllumees* 1895–98, *Virmaline* 1893–94, *Postimees* 1890–97.

A: *Olion* 9/1933: 534–536; *Keel ja Kirjandus* 9/1966: 533; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 28 (Trt 2004); *Rändaja Anna*. 30, 32 jm (Tln 2014); *Dialoogid – I. Kommunikatsioon, poliitika, tekstiloome* 59. *Kreutzwaldi päevade konverentsi kava ja teesid: 16.-17. detsember 2015*. 13 (Trt 2015); EAA.3501.3.2108.

Maasik, Alfred (26.1.1897 Tln – 6.7.1990 St Petersburg, Florida, USA), kergejõustiklane. Bekkeri laevatehase jalpallimeeskonna organiseerija. 1926–28 ja 1929–33 viibis Ameerikas, 1934 maratoni Eesti meister. Alates 1935 elas Ameerikas New Yorgis ja Los Angeleses. 1984 kuulus Los Angelese olümpiamängude korraldustoimkonda.

Nädalalehe *New Yorgi Eestlane* kaastöötaja 1928, ka *Eesti Spordilehe* kaastöötaja.

A: VET; ESBL; *Meie Tee* 5-6/1979: 95.

Maasik, Hugo Juhani/Johani p (9.7./26.6.1891 Lehtse vald, Järvamaa – 7.3.1941 Tln), sõjaväelane, ajakirjanik. Õppis Trt reaalkoolis, lõpetas Harkovi keskkooli; Peterburi kaubandusinstituudi vabakuulaja. Teenis Vene armees 1916–19. Võttis osa Vene kodusõjast 1919. Teenis Eesti sõjaväes 1919–24, vastuluureohvitser, kindralstaabi valitsuse II osakonna käsundusohvitser 1920–21, III osakonna Narva rajooni agentuurijuhataja 1921–24, tennis 7. jalaväerügemendis 1924. Piirivalve Petseri jaoskonna üleajateenija 1926–28. Seejärel asus elama Tln-sse. 1930. a paiku oli varustusametnik Tartu–Petseri raudtee ehitusel. Läks vabaturma.

Päevalehe *Vaba Maa* püsiv kaastöötaja kuni lehe sulgemiseni 1938.

A: *Postimees* 16.2.1993: 3; U. Maasikas, H. Peep. *Vaata muigel tagasi...* 195–196 (Tln 2010); ERA.495.7.3015; ERR.2-k.266 leht 4.

Madarik, Juhan → Lauristin, Johannes

Maddisoo, Eugen (Ervin Thomas –1911; Maddison –1935; 10.10.1886 (ukj) Tln – 14.5.1954 Valduna, Austria), poliitikategelane, õigusteadlane. Kingsepa poeg. Õppis Tln Aleksandri gümnaasiumis, lõpetas Peterburi 6. gümnaasiumi 1905, õppis Peterburi ülikoolis õigusteadust 1905–10. Töötas Kaukaasia kohtutes (kohtuameti kandidaat, sekretär, rahukohtunik) alates 1910, vandeadvokaat 1917–21. Sügisel 1921 opterus perega Eestisse. Eesti siseministeriumi ametnik 1922–28 (nõunik, Administratiivvasjade Peavalitsuse juhataja, ministeriumi peasekretär; oli tegev vähemusrahvuste kultuurautonoomia loomisel); Riigikogu asjadevalitseja 1928–38 ja samal ajal ka siseministri abi 1934–38; Riigivolikogu peasekretär 1938–40. Osales paljudes seltsides ja organisatsioonides Kaukaasias ja hiljem Eestis, autasustatud paljude aumärkidega. Põgenes 1944 Saksamaale.

Administratiiv-õigusliku ajakirja *Eesti Politseileht* vastutav toimetaja 1922–30, juriidilise ajakirja *Õigus* toimetuse liige 1929–40, Eesti Punase Risti häälekandja *Eesti Punane Rist* vastutav toimetaja 1938–39. Kirjutas juriidilisi artikleid ka välismaistes eriajakirjades nagu *Право, Вьстникъ Права, Кавказский Городъ, Nation und Staat* (Viin), *Die Stimme der Minderheiten* (Ungari), *Revue Internationale des Sciences Administratives* (Prantsusmaa) jt. Alaline kaastöötaja ajakirjades *Annuario di diritto comparato e di studi legislativi* (Rooma) alates 1926, *Repertorio Mondiale* alates 1926, *Annuaire Interparlementaire* (Pariis) alates 1928, *Revue d'Histoire Politique et Constitutionnelle* (Pariis) alates 1937.

T: rida õigusteaduslikke brošüüre eesti, saksa, prantsuse ja itaalia keeles.

A: EBL; EAT, EE; EBL tk, ERAKT, VjV; ETeadBL; ISIK; *Eesti Politseileht* 46/1928: 686–687, 20/1930: 458; *Uus Eesti* 9.10.1936: 6; *Eesti Politsei* 6/1936: 478–480; *Linnad ja Alevid* 5/1936: 65; *Politseileht* 11-12/1938: 284; *Akadeemia* 2/2003: 452, 894, 8/2004: 1878; ERA.1.7.400.

Madisson, Olga Mat(h)ilde Heinrichi t (ka Madison; –1917 Rutent(h)al; 1936– Madisson; 9.3./25.2.1893 Majoris, Läti – 1982 Trt), kodumajandusõpetaja. Jaamaülema tütar. Lõpetas Miitavi tütarlastegümnaasiumi 1911, õppis Moskva kõrgematel naiskursustel arstiteadust 1911–18, lõpueksamid tegi TÜs 1924 (eksternina). Riia 3. haigla arst 1919, TÜ lastekliiniku vabatahtlik arst 1923–24, vabatahtlikuna oma abikaasa Hans M-i kui kooliarsti abi 1923–30, Trt tütarlastegümnaasiumi kooliarst, usaldusarst 1930–32, tervishoiuõpetaja kt, asetäitja 1930–32, seejärel Trt kooliarst.

Ajakirja *Naiste Töö ja Elu* toimetaja, ajakirja *Taluperenaine* toimetuse liige (Trt 1927–40). Tegi kaastööd ajakirjadele *Uus Talu, Tervis, Eesti Arst* (Trt), päevalehele *Postimees* (Trt).

T: käsiraamatud „Meie laps“ (3 tr), „Lapse ja ema tervishoid“ (3 tr).

A: EA; *Postimees* 9.3.1943: 2; *Sirp ja Vasar* 9.9.1988: 8; *Reede* 15.9.1989: 8, 22.9.1989: 8; EAA.2100.1.8487; ERA.3382.1.108.

Madisson, Osvald (ps Madis Lepik, Madis Malgutaja, Peno Alnovo, Tõnu Topsis; 21.3.1902 Narva – 1938 NSVL). Töölise poeg. Õppis Narva vabrikukoolis, Leningradi LVKÜ 1926–31. Oli vangis 1922–26, läks NL. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1938, hukati.

Ajalehe *Edasi* (Leningrad) toimetuse liige 1930–37, vastutav toimetaja 1931–36. Tegi kaastööd ka teistele töölisväljaannetele ja *Uuele Ilmale*.

A: EKBL; EKrL; ISIK; *Keel ja Kirjandus* 6/1958: 326–327, 336, 11/1977: 676–677; *Падьга* 2/2003: 60–61.

Magnitski, Mihhail (Михаил Леонтьевич Магницкий; ps (Степной отшельник) М. Простодумов; М. М.; М.; помещик с. Спасского Саратов[овской] губ.; М. Простосердов; М-ло М-цкойб К-ц-н-г-м jm; 4.5./23.4.1778 – 2.11./21.10.1844 Odessa), ühiskonnategelane, publitsist. Moskva sinodi prokuröri poeg. Õppis 1790. Aastatel Moskva aadlipansionis Moskva ülikooli juures. Pärast selle lõpetamist astus sõjaväeteenistusse, 1797 läks üle tsiviilteenistusse, töötas välisasjade kolleegiumis, välisasjade ministeeriumis, hiljem teistes kõrgetes riigiametites. Alates 1819. A oli rahvahariduse ministeeriumi Kaasani õpperingkonna kuraator, 1820–23 osales tsensuurimääruse väljatöötamisel, mis oluliselt piiras sõnavabadust. Õpperingkonna kuraatorina asus ümber korraldama Kaasani ülikooli tööd, nõudis ülikoolides filosoofia, *ius naturale* ja uusajaloo õpetamise keelamist ning teaduse allutamist religioonile. Võimude rahulolematuse tõttu vabastati teenistusest 1826 ja saadeti Tln-sse. 1833. a lõpul asus Tsarskoje Selosse, elas mõnd aega Moskvast, 1835. A lõpul asus Odessasse, suri vaesuses.

Osales aktiivselt filosoofia, pedagoogika ja kirjanduse kuukirja *Падьга* väljaandmisel (Tln 1832–33, ilmus 18 nr; see oli esimene omataoline ajakiri Balti kubermangudes). Oma

kirjutistes mõistis hukka kaasaegse elukorralduse ja kutsus seda religioonile toetudes reformima. Andis välja almanahhi *Исторический Альманах* (Moskva 1832), 1830.–40. Aastatel tegi kaastööd kirjandusalmanahhile *Одесский альманах* ja kirjandusajakirjale *Москвитянин*.

A: *Русские писатели 1800–1917. Биографический словарь*. T. 3: 448–449 (Moskva 1993); *Балтийский архив. Русская культура в Прибалтике*. T. 1: 26–28 (Tln 1996); EAA.29.1.2341; EAA.30.2.4729; EAA.30.2.4742; <http://www.rulex.ru/01130010.htm>

Maide, August Andreas Eduard (28.1.1890 Trt – ?) Õppis Tln linnakoolis ja õpetajate kursustel, vabakuulaja TÜs, õppis Berliini kõrgemas tehnikakoolis. Töötas kiriku- ja kooliõpetajana, agar seltsitegelane.

Trükkis Pärnumaal Tali vallas kodusel käsipressil kaks korda kuus ilmunud (bibliograafias registreerimata) väikelehte *Teated*, mille väljaandja ja vastutav toimetaja oli ise.

A: *Pärnu Postimees* 1.11.2008: 11.

Maide, Jaan (30.5.1896 Vana-Kariste vald, Pärnumaa – 10.8.1945 Moskva), sõjaväelane (kolonel), sõjaajaloolane. Möldri poeg. Lõpetas Pärnu linnakooli 1914, õppis Kiievis lipnike kursustel, läbis 1920–21 ohvitseride kursuse. Osales I maailmasõjas ja Vabadussõjas, oli sõjaväeteenistuses (Kaitseliidu peastaabi ülem, noorkotkaste vanem). Tegutses Omakaitstes. 1944 O. Tiefsi valitsuse liige. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 10.1944, hukati Butõrka vangla.

Kaitseliidu ajakirja *Kaitse kodu!* vastutav toimetaja 1929–40, avaldas artikleid ka ajakirjas *ERK* (Trt, Tln).

A: EAT; EE; EVK; ERAKT; F. Limberg. *Isamaa eest*. 107–108 (Cardiff 1980); Salo; AuR; EVRK; OkM; *Eesti skautlus viiskümmend aastat*. 53 (Hälsingborg 1962); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 99 jm (Tln 1975); A. Tiideberg. *Halliste enne ja nüüd*. 136jj (2004); *Pärnu Postimees* 1.6.1996: 5; *Sakala* 30.5.1996: 5; T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 265 (Tln 2001); H. Salm. *Viie luure agent*. 186, 220–221, 234, 254–258, 468 (Tln 2007); *Iseseisvusmanifest*. 143 jm (Trt 2014); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 259, 261, 264, 272–273, 276, 280, 283, 331 (Trt 2014); H. Ojalo. *Saksa aeg Eestis 1941–1944*. 145–146 (Tln 2018).

Malkus, Aleksander (ps Rattur; 8.10.1895 Aru vald, Tartumaa – 21.1.1971 Sydney), ametnik. Talunike poeg. Õppis Rõngu kihelkonnakoolis, lõpetas Tln kolledži 1936, õppis TÜs õigusteadust 1936–42. Sakala liige. Olnud ametnik, politseinik, Nõmme linna sekretär 1927–40. Kaitseliitlane, Nõmme seltsitegelane. 1944 siirdus Saksamaale, sealt 1948 Austraaliasse. Ajalehe *Nõmme Uudised* väljaandja 1929–31.

A: ISIK; AA3; L. Lõhmus. *Nõmme. Viiskümmend XX sajandi I poole väljapaistvat nõmmelast*. 47–48 (Tln 2004).

Malm, Carl Eduard (ka Karl; Ravapere Kaarel; 22./10.2.1837 Tln – 14./1.1.1901 Rapla), rootsi päritolu vaimulik, literaat. Vanaisa oli tolliametnik, isa luuletaja. Õppis Tln kubgümnaasiumis, TÜs keele- ja usuteadust 1856–60, *cand theol* ning õpetajakutse 1862. Töötas koduõpetaja ning vaimulikuna. ÕES-i liige 1871. Koolikirjanik, vaimulike ja kooliraamatute autor.

Tegi kaastööd nädalalehele *Tallorahva postimees* (Trt), toimetas Lindforsi Kalendri Lisa 1860. Tegi kaastööd nädalalehele *Ristirahva Pühapäeva Leht* 1875–1900.

A: *Sirvilauad 1914*. Xxxiv (Trt 1913); PKE; EL; Jaaksoo; EKrL; E. Priidel. *Kirjanduslik Hiiumaa*. 54 (Tln 1972); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 179, 183, 185, 236 jm (Tln 1976); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 356 (Tln 1984); *Raamatukogu* juuni/1987: 12–

17; A. Paidla. *Raplamaa*. 20 (Tln 1991); *Ühistöö* 2.7.1991; *Eesti pedagoogika ja kool* XLVII: 13–18 (Tln 1995); *Maakodu* 3/1995: 3–5; R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 45 jm (Helsingi 2000); *Eesti Kirik* 10.1.2001: 5; *Nädaline. Laupäev* 13.1.2001: 4; *Nädaline* 16.1.2001: 1; V. Paatsi. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918)*. 85–86 (Tln 2003); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 250–259 (Trt 2015); P. Reimer (1994). Carl Eduard Malmi elu ja tegevus. (TRÜ ajaloo .... diplomitöö; käsikiri .....

Malm, Harry Aleksander Fritz (22.6.1897 Tln – 17.9.1967 Stockholm), reklaamimees, kirjastaja, fotoamatöör. Raudteeametniku poeg. Õppis Tln Hansakoolis 1904–12. Kaupmehe õpipoiss Trt-s 1912–14, joonestajaõpilane Volta tehases, joonestaja Vene-Balti laevatehases 1914–18, raudteevalitsuse ametnik 1918–20, haridusministeeriumi muinsusvalitsuse asjaajaja 1920–21. Õpetas fotograafiat Riigi Kõrgemas Kunstikoolis 1940. Suvel 1944 läks Saksamaale, seal edasi Rootsi. Võttis juhtivalt osa filateelia-, foto- ja muusikaseltsidest nii Eestis kui Rootsis elades, mh oli esimese eesti filatelistideseltsi Tallinna Korjajate Ringi üks asutajaid 1916. Paguluses kogus kuni surmani andmeid Eesti fotoajaloo kroonikaks.

Muinsusvalitsuse asjaajajana algatas 1920 Eesti fotoarhiivi asutamise, idee jäi soiku, kui M järgmisel aastal riigiteenistusest lahkus. 1920. aastate alguses joonistas ärimeestele reklaame ja logosid, oli uudisteagentuuri ETA reklaamiosakonna juhataja 1921–34, reklaamifirma Reklaam-büroo Harry A. Malm omanik Tln-s 1934–40. Esimese eesti fotograafiaajakirja *Fotokunst* asutaja, vastutav ja tegevtoimetaja (1930–31, ilmus 12 nr); ajakiri jäi seisma võlgade tõttu. Tln Meestelaulu Seltsi ajakirja *Leelotai* toimetuse liige 1928, 1931, 1936 (toimetas 3 nr), tegi kaastööd ajakirjale *Muusikaleht*. Kirjutas ajakirjanduses kollektioneerimisest, fotograafiast, reklaamist. Esines fotoalaste loengutega Riigi Ringhäälingus ja toimetas fotonurka ajakirjas *Raadioleht* 1939–40.

T: „Eesti Vabariigi kirjamarkide kataloog 1925” (Trt 1925); teatmik-käsiraamat „Eesti foto almanak” I–V (Tln 1926–32; väljaandja ja koost), sh viiskeelne „Fotograafia oskussõnastik” (1932); „Reklaami-vademeeikum” (Tln 1936); kirjad O. Tamjärvele on avaldatud raamatus „Koguja kirjad” (Tln 2011); tema koostatud Eesti fotoajaloo kroonika ilmus osaliselt „Väliseestlase kalendris 1978“ (New York 1977).

A: EAT; EE14; Linnap: 221; Eeonline; ISIK; EF; *Meie Tee* 7-8/1961: 122; *Pilt ja Sõna* 5/1966: 19; *Eesti Päevaleht* 19.9.1967: 1; K. Teder. *Eesti fotograafia teerajajaid*. 101–106 jm (Tln 1972); *Väliseestlase kalender 1978*. 42, 47–51 (New York 1977); P. Tooming. *Foto! Foto? Foto...* 48–50 (Tln 1983); *Emakeele Seltsi aastaraamat*. 28: 49–50 (Tln 1984); P. Tooming. *Ikka fotost*. 37, 93, 106 (Tln 1995); *Sirp* 14.6.2002: 17; P. Linnap. *Silmakirjad*. 100–102, 195 (Trt 2007); P. Linnap. *Silmakirjad 5. Väike visuaalkultuuri leksikon*. 233 (Trt 2011); B. Ester-Väljaots. *Eesti esimesed fotokuningad*. 60–61 (Tln 2016).

Malsch, Eugenie von (ka Jevgenia; sünd Eugenie Surnowitsch; Евгения Николаевна фон Мальш; 12.3.1858 [teistel andmetel 28.2.1859 või 12.3.1861] Riia – 17.10.1940 Posen [Poznań]), trükkal, kirjastaja. Pärit õigeusklikust perekonnast. Ostis **G. Kuhsilt** trükikoja Rakveres, oli selle omanik 1895–1902. Avas 1895 Rakveres ka raamatukaupluse ja eraraamatukogu. Lahkus Eestist Saksamaale 1939 seoses baltisakslaste ümberasumisega.

Koos trükikojaga omandas 1895 ka kohaliku nädalalehe *Wesenberger Anzeiger*, oli selle väljaandja ja toimetaja 1895–1902.

A: K. von Borbély (toim). *Deutsch-baltisches Gedenkbuch*. (Darmstadt 1991); *Raamatukogu* 5/2010: 13, 15; EAA.3057.1.42.

Malt, Helmut Gottfried Jaani p (ps Priidu, Teistre Tõnu; 13.9./31.8.1911 Tln – ?). Õppis Westholmi gümnaasiumis 1919–30, õppis TÜs majandust 1932–33 ja 1938–39 (ei lõpetanud),

Tln Tehnikaülikoolis 1940–?. Sõjaväeteenistuses 1930–31. Emigreerus 1944 Saksamaale, 1949 Austraaliasse. 1960 elas Tasmaanias, töötas maksuametis assistendina.

Ajalehes *Rahvaleht* 1936–39, ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) tegevtoimetaja 1937–40. Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1942–43, tegevtoimetaja 1943. EAL liige 1936–40.

A: AA3; ISIK; *Vaba Maa* 5.12.1933: 28; J. Rimmelgas. *Kolm kuuske*. 139 (Tln 2004 [1955]); *Commonwealth of Australia Gazette* 4.2.1960: 513; *Väliseestlase kalender 1977*. 101, 106, 113 (New York 1976); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 114, 175, 179, 186 (Trt 2001); EAA.2100.1.8589.

Mamberg, Guido Juhani p (4.9.1895 Kaalepi mõis, Albu vald, Järvamaa – 3.10.1954 Tln), tarbegraafik, reklaamikunstnik. Tisleri poeg, **O. Mambergi** vend. Õppis Kopenhaagenis Kuningliku Taani Kunstiakadeemia kursustel ja kaupmeesteseisuse keskorganisatsiooni reklaamgraafika kursustel. Täiendas end mitmel pool, sh välismaal, võttis osa erinäitustest Euroopas, Ameerikas, Aafrikas.

Kujundas alates 1917. aastast ajalehti ja ajakirju, nende päiseid ja kaasi, illustreeris ja nõustas erinevaid väljaandeid.

A: EKABL; *Postimees* 23.1.1944: 6; *Sirp ja Vasar* 8.10.1954: 8; *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 105 jm (Tln 2001).

Mamberg, Otto Evald Juhani p (ps -erg; 16.2.1904 Paide – 23.8.1984 Stockholm), tarbekunstnik, karikaturist. Ehitusettevõtja poeg, **G. Mambergi** vend. Lõpetas Tln reaalkooli 1926, õppis TÜs õigusteadust 1926 (ei lõpetanud). Töötas Eesti Tarvitajateühisuste Keskühisuse rahandusosakonnas, kindlustusseltsides. 1944 põgenes Soome kaudu Rootsi. Kindralstaabi kaardijoonistaja, töötas kirjastustes. Kuulus Sakalasse.

Tegi karikatuure ajalehtedele *Päevaleht* (ja selle lisale *Kratt*), *Esmaspäev*, *Rahvaleht*, ajakirjale *Agu*. Saksa okupatsiooni ajal tegi karikatuure päevalehele *Eesti Sõna*. Paguluses tegi karikatuure ajalehele *Eesti Päevaleht* (Stockholm).

A: AA3; ISIK; VEPER; *Mehed Vabaduse puiesteelt*. (Uppsala 1972); *Eesti Päevaleht* 31.8.1984: 3; *Reaali Teine Raamat*. (New York, Toronto 1991).

Mansõrev, Serafim, vürst (Серафим Петрович Мансырев, ps Кн. С. М-в; Князь С. М-в; М-в, С; 11.3.1866 Knjaževo, Tambovi kubermang – 14.2.1928 Tln), jurist, ühiskonnategelane. Pärilik aadlik. Lõpetas Moskva 1. Gümnaasiumi ja Moskva ülikooli õigusteaduskonna 1888. Riigikassa Liivimaa kubermangu sekretär Riias, maksuametnik Võrus 1890–96, advokaat Moskvast ja Riias 20. Saj alguses. Vene Riigiduuma saadik (kadett) 1912–17. Emigreerus Eestisse 1918, osales aktiivselt vene poliitilises, seltskondlikus ja kultuurielus Tln-s. Kuulus Vene ajutise nõukogu koosseisu, mõnd aega oli selle esimees. Augustis 1919 saadeti Eestist välja, elas Riias, töötas Läti justiitsministeeriumi konsultandina. Naasis Tln-sse 1926, osales aktiivselt vene kultuurielus, esines kultuuri- ja kirjandusloengutega. Suri tänaval südamerabandusse.

Tegi kaastööd progressistide ja kadettide päevalehele *Русская молва* (Peterburi 1912–13). Päevalehe *Ревельское слово* toimetuse liige 1918–19, seejärel nädalalehe *Новая Россия* (Tln) toimetaja märts–aug 1919. Hiljem oli eurasianistliku ajalehe *Рассвет* (Tln 1927–28, ilmus 19 nr) toimetuskolleegiumi liige. Tegi kaastööd Tln päevalehtedele *Последние известия*, kogumikule *День русского просвещения* (Tln) 1927.

T: memuaarid “Мои воспоминания о Государственной думе” – С. М. Исхаков (koost) “Страна гибнет сегодня. Воспоминания о Февральской революции 1917 г” (Moskva 1991); “Русские в Эстонии (1918–1920 гг.): Из воспоминаний князя С. П. Мансырева” (*Отечественные архивы* 2/1992: 54–72); käsikirjalised mälestused “Пятнадцать месяцев в

Ревеле” asuvad Vene Föderatsiooni Riiklikus Arhiivis (Ф.Р-5881).

A: *Нарвский листок* 28.2.1928: 2; И. Ф. Масанов. *Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей*. Т. 4: 301 (Moskva 1960); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 93, 286 jm (Tln 1993); В. Н. Чуваков (koost). *Незабытые могилы. Российское зарубежье. Некрологи 1917–1999*. Т. 4: 376 (Moskva 2004); *Литературное зарубежье России. Энциклопедический справочник*. 382 (Moskva 2006).

Maramaa, Ülo (–1921 Marfeldt; 11.10.1910 Tõrva, Viljandimaa – 4.7.1941 Tln), ametnik, ajakirjanik. Kooliõpetaja poeg. Lõpetas Tln reaalgümnaasiumi 1928, õppis TÜs õigusteadust 1930–33 ja majandusteadust 1933–40 (vaheaegadega). Majandusministri sekretär 1935–..., pangaametnik 1936–37. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal asutas 7.1940 põrandaaluse vastupanuorganisatsiooni Päästekomitee. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 30.12.1940, andis valetunnistusi mitme süütu inimese kohta. Mõisteti surma ja hukati.

Päevalehe *Uus Eesti* majandusosakonna toimetaja 1937–40, avaldas artikleid ajakirjas *ERK*.

A: AA3; AV2; Sõnajalaõis; *Saabus päev*. 92 (Tln 1960); A. Sepp. *Mu meelen...* 122–124 (Toronto 1963); *Kompromiss on välistatud*. 51–55 (Tln 1984); H. Tõnismägi. *Ülekohtu toimikud*. 89–98 (Tln 1998); J. Ant. *Eesti 1939–1941*. 95 (Tln 1999); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 282, 298 (Tln 2001); *Tuna* 1/2002: 86–94; H. Salm. *Viiu luure agent*. 51–52 (Tln 2007); E. Tambek. *Tõus ja mõõn*. 350–351 (Tln 2010); M. Karmo. *Must-kuldne müts me peas...* II: 354, 626 jm (Tln 2011).

Maran, Ida Josephine Jaani t (9.9./28.8.1885 Tln – 6.11.1967 Suurbritannia), tõlkija. Keskkooli lõpetas Tln-s, õppis Moskvas kaubanduskursustel. Elas Venemaal 1908–20, töötas Moskvas kontoriametnikuna. Seejärel opterus Eestisse.

Avaldas kirjutisi *Päevalehes* ja selle kaasandes *Agu*. Väidetavalt töötas ajakirjanikuna ka 1930. aastatel ja mõned aastad Moskvas Taani ajalehtede heaks. EAL liige 1924–27.

A: ISIK; *Eesti Hääl* 6.9.1968: 4; ERA.36.2.10153; ERA.4927.1.132; Eesti Rahvusbibliograafia

Maripuu, Peeter (ka Maripu; ? – 25.8.1913 Kuressaare laht). Aktiivne seltsitegelane Kuressaares. Uppus.

Kuressaare ajalehe *Hääl* vastutav toimetaja 1910–13.

A: *Saarlane* 25.9.1913: 3, 2.10.1913: 3; *Hääl* 19.10.1913: 3; *Saarte Hääl* 27.7.2013: 10.

Mark, Aksel (–1936 Margk; ps Hõoveldaja; 20./7.6.1913 Kõlleste (Krootuse) vald, Võrumaa – 17.6.2014 Uppsala, Rootsi), agronoom, ajakirjanik, poliitikategelane. Talunike poeg, **H. Marga** vend. Õppis Võru ühisgümnaasiumis 1926–31, TÜs agronoomiat 1931–37. Sõjaväeteenistuses 1935. Maatulunduskonsulent 1937–40, Virumaa peagroneer 1941, Rakvere jaoskonna konsulent 1941–42, Rakvere agronoom 1942–44. Veebr 1944 põgenes Soome, 9.1944 põgenes Rootsi. Rootsi kuningliku metsandus- ja põllumajandusakadeemia välikatsete keskuse assistent 1945–50 > Rootsi põllumajandusülikooli assistent, väetuskatsete juhataja 1950–78. Osales juhtivalt pagulaseesti põllumajandusseltsides ja poliitikas, oli Eesti Vabariigi eksiilvalitsuse propagandatalituse juhataja 1953–56, portfelli minister 1956–62, siseminister 1962–92, peaministri asetäitja abi 1964–71.

1930. aastatel tegi kaastööd maakonnalehele *Elu* (Võru) ja päevalehele *Postimees* (Trt), kirjutades peamiselt põllumajandusest. Maakonnalehe *Virumaa Teataja* > *Punane Virumaa* > *Virumaa Teataja* (Rakvere) toimetuse liige 1937–44, sh põllumajandustoimetaja 1941–44. Paguluses tegi kaastööd nädalalehele *Malevlane* (Helsingi 1943–44). Rootsis oli Eesti Komitee väljaandena ilmunud ajalehe *Eesti Teataja* > *Teataja* (Stockholm) toimetuskolleegiumi liige 1948–52, 1954–71, toimetuse liige 1954, 1971–95 ja 2000–02, sh

peatoimetaja 1972–95, lisaks vastutav väljaandja 1992–95, juhatuse liige kogu lehe ilmumisaja jooksul 1944–2002. Esialgu ilmus leht nädalalehena, seejärel kaks korda kuus 1963–94, lõpuks kuulehena. Aastate jooksul ilmus *Teatajas* üle 1000 tema kirjutise: juhtkirju, uudisartikleid, arvustusi, vesteid. Tegi kaastööd ka Stockholmi ajalehetele *Eesti Kirik* 1958–86 ja *Eesti Päevaleht* 1999–2010, avaldades raamaturetsensioone, mälestusi, järelehuudeid. Tegi kaastööd nädalalehe *Maaleht* vesterubriigile „Piibujutud“ 1999–2006.

T: lühibiograafia „Karl Liidak“ (Uppsala 1985), koguteos „Pool sajandit eestlust paguluses“ (Stockholm 1994, 1995; kaastoim), kirjavahetus abikaasaga 1944–45 „Landkänning“ (Stockholm 2008); mälestusteraamat „Allt började på Otsa“ (Stockholm 2011).

A: EteadVK; AA3; *Kes on kes Eesti poliitikas 1988–1992*. (Tln 1992); VjV; *Töotan*. 1585–1588; Lään; ISIK; VEPER; *Teataja* 15.6.1963: 3, 19.6.1993: 5; E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 322 jm (Tln 1970); B. Kangro. *Eesti Rootsisis*. 89–90, 114–115, 204, 208, 271 (Lund 1976); *Vabade Eestlaste Põllumajandusliit. Aastaraamat*. XVII: 42 (Stockholm 1980); *Eesti Kirik* 4/1988: 230; *Viruskundra* 7/1990: 4, 5; *Agraarteadus* 2/1993: 209; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 198–199, 209–10, 212–14 jne (Stockholm 1995 [1994]); P. Kärp. *Kui õitsengule järgnes häving*. 83 (Rakvere 1997); M. Hirvlaane. *Kanepi kihelkond* 325. 45 (Kanepi 2000); O. Mikiver. *Heites pilku tagasi*. 118–119 jm (Tln 2004); *Viru-Jaagupi läbi aegade*. 89–93 (Vinni 2004); *Virumaa Teataja* 21.1.2005: 2, 17.11.2005; *Kanepi Teataja* 6/2007: 4, 6/2008: 3; *Pärnu Postimees* 15.12.2007: 7; *Akadeemia* 6/2012: 1128–1131; *Võrumaa Teataja* 20.6.2013: 5; *LõunaLeht* 13.6.2013: 6–7; *Tuna* 1/2016: 118–125.

Mark, Heinrich (1.10.1911 Kõlleste vald, Võrumaa – 2.8.2004 Stockholm), jurist, poliitikategelane. Taluniku poeg, **A. Marga** vend. Õppis õpetajate seminaris Võrus ja Tartus, TÜs õigusteadust 1933–38; TÜ audoktor 1998. Kooliõpetaja 1938–..., vandeadvokaadi abi Trt-s 1940–41 ja Tln-s 1941–.... Oli **J. Tõnissoni** usaldusmees 1938–40. Tegutses noorte karsklaste liidus. 1941 oli metsavend, 1943 põgenes Soome, 1944 Rootsi, kus oli eksiilvalitsuse liige, tegutses Eesti Komitees ja osales eesti koolide asutamises.

Noorte karskusliidu bületääni *Noorsoo-organisatsioonide juht* vastutav ja tegevtoimetaja 1934–36, toimetas sama liidu väljaannet *Kevadik* 1938. Paguluses oli ajalehe *Malevlane* (Helsingi) abitoimetaja 1943–44.

T: kirjavahetus Enn Sarvega „Õiguse ja vabaduse vahimehed“ (Tln 2012).

A: ISIK; *Kes on kes Eesti poliitikas 1988–1992*. (Tln 1992); AA3; EKoBL; EE14; Ead; *Riigivanemad*; Lään; ER; *Valitsused ja riigimehed*. 239 jm (Tln 2018); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. V: 188–198 (Stockholm 1957); *Kodumaa* 19.4.1961: 7; *Kalender 1962*. 58 (Tln 1961); *Eesti Päevaleht* 21.3.1961: ...; E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 172, 177–178 jm (Tln 1970); A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 183–186, 305 (Stockholm 1976); *Piinlikud lood*. 47–49 (Tln 1982); II: 12–13, 18–21, 25 (Tln 1983); *1940. aasta Eestis*. 121–122 (Tln 1990); *Viruskundra* 6/1990: 4, 10/1991: 2, 11/1996: 4–6; *Teataja* 26.9.1981: 3, 27.9.1986: 5, 21.9.1991: 3, 17.2.2001: 8, 21.4.2001: 8, 22.9.2001: 3; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 200, 209, 212, 214, 219 jne (Stockholm 1995 [1994]); I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 288, 292–293 (Tln 1996); M. Hirvlaane. *Kanepi kihelkond* 325. 45–46 (Kanepi 2000); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 315 (Tln 2001); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 184, 190, 193, 195–199 jne (Trt 2001); *Akadeemia* 5/2001: 912–913, 11/2014: 2105; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 141–142 (Tln 2010 [2002]); *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 12.8.2004: 11, 19.10.2011: 9; *Eesti Päevaleht* (Tln) 3.8.2004: 4, 7.8.2004: 6, 17.8.2004: 6; *Postimees* 5.8.2004: 24, 1.10.2011: 15; N. Reimann (koost). *Võrumaa kodolugu*. 81–82 (Võru 2004); T. Hellat. *Luuraja aruanne KGB-le*. 250 (Tln 2006); H. Salm. *Viie luure agent*. 172, 177, 468 (Tln 2007); *Viruskundra*. *Valitud lehekülgi Võrumaa kultuurilehest (1989–2006)*. 43–45 (Võru 2008); A. Kook (1979). *Noorsooajakirja „Kevadik“ temaatika ja probleemistik aastail 1924–1932*. 29, 44 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste

raamatukogus).

Mark, Julius (27./15.3.1890 Haljala vald, Virumaa – 2.3.1959 Washington, D.C.), keeleteadlane. Talunike poeg. Õppis Rakvere linnakoolis, Tln Aleksandri gümnaasiumis – 1911, TÜs 1911–12- ja Helsingi ülikoolis keeleteadusi, lõpetas Helsingi ülikooli eksternina (*cand phil*) 1918, *dr phil* 1923. EÜSi liige. Võttis osa I maailmasõjast ja Vabadussõjast, Suvesõjast Trt-s 1941. TÜ prof kt 1919–23, 1923. aastast professor. Eesti Teaduste Akadeemia liige 1938–40. Sügisel 1944 läks Saksamaale, sealt 1945 Taani ja 1951 edasi USAsse. Oli Washingtoni ülikoolis soome keele õppejõud ja Harvardi ülikoolis vene keele õppejõud.

Keeleteadusliku ajakirja *Eesti Keel* vastutav toimetaja 1922–23. Kaastööd *Eesti Kirjanduses*, ÕES aastaraamatutes, soomeugri väljaannetes.

A: EAT; AA; EteadVK; *Eesti Teaduste Akadeemia liikmeskond 1938–1998*. II (Tln 1998); EE14; Lään; ISIK; VEPER; *Varamu* 3/1940: 334–335; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 117, 133 (Tln 2010 [1936, 1964]); *Eesti Kirjandus* 3/1940: 100–103; *Uus Eesti* 27.3.1940: 6; *Tartu Riiklik Ülikool* 8.5.1959; *Tulimuld* X (1959): 220–222; *Meie Tee* 3-4/1959: 62; *Keel ja Kirjandus* 6/1959: 383–384, 11/1987: 676–679; 50 aastat *Eesti Teaduste Akadeemiat*. 132–136 (Tln 1989); *Edasi* 24.3.1990: 5; *TÜ ajaloo küsimusi*. XXV: 110–119 (Trt 1991); J. Tork. *Seisata, rändur!* 131 (Brampton 1993); D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 104, 135 (Tln 2010 [1994]); *Linguistica Uralica* 4/2000: 287–290; T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 202, 232 (Tln 2001); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 121–122 (Tln 2010 [2002]); A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 130 (Tln 2003); *Emakeele Seltsi aastaraamat*. 52/2006. 201–202 (Tln 2007); *Eesti teadlased ja insenerid välismaal*. 31–33 (Tln 2011); *Akadeemia* 2/2011: 303.

Markovit, Josef (ka Josep Markowitsch; Joosep Markovitš; 20.9.1901 Tln – ? Tln), advokaat. Juudi päritolu. Lõpetas Rakvere gümnaasiumi 1918, õppis õigusteadust Viini ülikoolis 1921–27 ja TÜs 1929–32 (vaheaegadega), õigusteaduste doktor. Eesti kodanik alates 1931.

1928 toimetab *Majanduselu*, *Uus “Meie Sõna”* tegevtoimetaja 1931–32.

A: AA3; Ead; Rakvere gümnaasiumi koduleht

<http://www.rakgym.edu.ee/koolist/kontakt/inimesed/2012-03-06-23-53-33/1918-rakvere-poeglaster-guemnaasium>

Markus, Jüri (Georg; 10.12.1876 Kurla küla, Pilistvere khk – 31.12.1931 Tln), raamatupidaja. Talunike poeg. Õppis Türi-Alliku ministeeriumikoolis ja Tln-s raamatupidamiskursustel. 1895 omandas koolmeisteri kutse. Estonia teatri algataja, näitleja. Elas 1905. a revolutsioonile järgnenud reaktiooniajast Venemaal, naasis Eesti Vabariigi iseseisvumisel, elas Kohtlas. Seltsitegelane, tõlkija.

Toimetuse liige ajalehtedes *Uus Aeg*, *Päevaleht*. 1906 toimetab J. Järve *Virulases* päevauudiste osa, kirjutas ka arvustusi. Andis välja ajakirja *Oma Maa* (1907, 10 nr).

A: ETeatrBL; *Looming* 4-5/1941: 713; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 70 (Tln 2010 [1936]); M. Metsanurk. *Mälestused*. 458, 466, 477–479, 526 (Trt 2005).

Marley, Karl Leopold (5.5.1890 Haapsalu – 19.12.1981 Toronto), jutlustaja. Õppis Krimmis Berdjanski piiblikoolis ja Hamburgi baptistiseminaris. Võttis osa I maailmasõjast ja Vabadussõjast. Tegutses baptisti jutlusajana, tegi noortetöid. Eesti Baptisti Jutlustajate Seminari õppejõud 1926–29. Tema organiseerimisel arenes välja Evangeeliumi Kristlaste Vabakogudus. Põgenes 1944 Rootsi, 1947 emigreerus USAsse, 1951 asus elama Kanadasse. Asutas Torontos vabakoguduse. Kunstnik ja kunstikoguja.

Toimetas usklike noorte ajakirja *Noorte Elu* 1921–24 ja vabakoguduste häälekandjat *Evangeeliumi Kristlane* 1925–40. Rootsis oli vabakoguduste ajakirja *Kodumaa Hääled* (Stockholm) üks algatajaid ja toimetuse liige 1944–47. Kanadas asutas ja toimetas ajakirja *Usk ja Elu* (...) 1947–68.

A: *Kümme aastat rännakut sihi poole*. 35 jm (Tln 1928); *50 aastat apostlite radadel*. 172, 182, 199 (Keila 1934); *Teataja* 28.10.1944: 6; *Meie Tee* 7/1951: 116, 9-10/1952: 151; *Eestlased Kanadas*. I: 442, 473 jm (Toronto 1975); *Meie Elu* 15.5.1980: 8; S. Danell. *Kuldrannake*. 167 (Trt 1999); T. Proos. *Südametunnistuse pärast*. 156–158, 172, 239, 233, 240, 248, 253 (Tln 2002 [1987]); T. Pilli (toim). *Teekond teisenevas ajas*. 58, 88 (Trt 2005); *Osaduses kasvanud*. 184–186 (Tln 2009); A. Mesikepp (1991). Eesti noorsooajakirjad 1920–1930. 42 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Marpurg, Georg(e) Gottfried (7.3.1755 Saksamaa Tüüring Langensalza – 22./10.11.1835 Rõuge, Võrumaa). Kaupmehe poeg. Õppinud Leipzigi ülikoolis teoloogiat 1773–77. Töötas 1777–1835 Liivimaal, olles koduõpetajaks, pastoriks Vastseliinas 1782–1811 ja seejärel Rõuges. Avaldanud saksa- ja lõuna-eestikeelseid vaimulikke teoseid, nõuandeid, koolilugemiku, mis enamjaolt ilmusid XIX saj algusaastail Tartus M. G. Grenziuse kirjastamisel.

1802 ilmus 54-leheküljeline raamat “Kõnne Jutto nink Juttustamise”, mis oma mitmekesise sisuga pakkus harivat ja didaktilist lugemisvara. Vastavas annotatsioonis on märgitud, et see oli trükise esimene number, st väljaanne oli kavandatud järgnevana, jätkväljaandena, võib-olla ajakirjana. Esimeses eestikeelses ajalehes *Tarto maa rahwa Näddali-Leht* on M propageerinud kaitserõugete panemist.

T: tõlkinud prantsuse kirjaniku C.T. Moulinié ühe haridusraamatu (1819), mis tähendab prantsuse kirjanduse otsesidemete algust eesti keelega.

A: EBL; EKBL; Jaaksoo; EKrL; EL; *Eesti Kirjandus .../1935*: 529–540; G. Suits. *Eesti kirjanduslugu* I. (Lund 1953); A.Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. (Tln 1966); L. Andresen. *Eesti kooli vanem ajalugu*. 100 jm (Tln 1985); *Viruskundra* 5/1991, 7/1991, 11/1995: 6–7; *Esteetilise kasvatus arengujooni eesti koolis*. 39–49 (Tln 1997); V. Paatsi. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918)*. 65 (Tln 2003); N. Reimann (koost). *Võromaa kodolugu*. 324 (Võru 2004).

Marquardt, Johann Gotthard (ka Gotthardt; eesti trükistes Markward(t); 1780–1858), trükkal, kirjastaja. Töötas sellina Gressleri trükikojas Tln-s 1808–09. Sai loa ja asutas 1809 trükikoja Pärnusse. See oli esimene trükikoda Pärnus pärast Põhjasõda (kui TÜ trükikoda asus ajutiselt Pärnus 1699–1709). Sai Pärnu linnatrükkaliks 1818, kohustusega trükkida kõik linnale vajalikud trükised. 1823 üritas oma trükikoda Riiga üle viia, ei suutnud seal läbi lüüa ja pöördus tagasi Pärnusse. 1840 müüs trükikoja koos ajalehega F. W. Bormile.

Asutas kohaliku nädalalehe *Pernausche wöchentliche Nachrichten > Pernausches Wochenblatt*, oli selle väljaandja ja toimetaja 1811–40. See oli tollal Eesti alal ainus saksakeelne leht Tln ja Trt ajalehtede kõrval. Avaldati sise- ja välissõnumeid (teistest balti ja saksa lehtedest), teateid ja kuulutusi, vahel ka nõuandeid ja kirjanduspalu; kohalik elu kajastus vaid mõnes harvas laevandussõnumis. M. Trükkis ka J. H. Rosenplänteri ajakirja *Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache* (1813–32), O. W. Masingu ajalehte *Marahwa Näddala-Leht* 1822 ja „Marahwa Kalendrit” 1823–24.

A: EE14; *Paar sammukest...* VI: 11–24 jm (Trt 1969); *Eesti ajakirjanduse...* 280 (Trt, Tln 1994); E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 82 (Tln 2000); *Pärnu kultuurielu 2003*. 115 (Pärnu 2004); *Pärnu kultuurielu 2005*. 125 (Pärnu 2006); *Pärnu Postimees* 28.8.2007: 15; EAA.1273.1.388.

Martin, Alma Leontine (–1918 Lossmann; 22.2.1894 Vana-Vändra, Pärnumaa – 14.3.1969 Guilford College, USA). Talunike tütar, **A. Lossmanni** vennatütar. Lõpetas Pärnu tütarlastegümnaasiumi 1913, õppis Stebuti kõrgematel põllumajanduskursustel Petrogradis ja TUs agronoomiat 1921–22 ja 1924, seejärel kasvatusteadusi; täiendas end kodumajanduse alal Iowa osariigis ja New Yorgis. Põllutöoministeriumi riigimaade peavalitsuse sekretär 1919–20, põllutöoministeriumi kodumajanduse eriteadlane ja inspektor (? nõunik, ütleb Märt Raud) 1927–..., ühtlasi Kehtna kõrgema kodumajanduskooli õpetaja. Tegutses Akadeemilises Põllumajanduse Seltsis, Eesti Agronoomide seltsis, Maanaiste keskseltsis, Eesti Akadeemiliste Naiste Ühingu juhataja 1928. aastast. 1944 siirdus Saksamaale, emigreerus USAsse 1949, kus töötas professorina Põhja-Carolinas.

Ajakirja *Taluperenaine* (Trt) toimetuse liige 1927–37, tegi kaastööd ka ajakirjadele *Eesti Naine* (Trt), ERK (Trt, Tln), päevalehtedele *Postimees* (Trt), *Päevaleht*.

T: “Perekonna arveraamat”.

A: EAT; AA3; ETeadBL; VEPER; *Tartu Naisselts 1907–1937*. 13 (Trt 1937); *Meie Side* 12/1951: 12; *Vaba Eesti Sõna* 18.2.1954: 11; H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 115–117 (Tln 1999 [1957]); M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 227 (Stockholm 1965); V. Poska-Grünthal. *Elu jätkub võõrsil*. 122 (Toronto 1985); *Sirp ja Vasar* 9.9.1988: 8; *Reede* 15.9.1989: 8, 22.9.1989: 8; *Agraarteadus* 1/1994: 130-131; *Kotitalous* 6/2000: 18–19; T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 48 (Tln 2001).

Martin, Edmund (13.1.1910 Pärnu – 18.9.2003 Nassau, New Yorgi osariik, USA), kujundaja, režissöör. Lõpetas gümnaasiumi Pärnus, õppis Viini ülikooli majandusteaduskonnas, seejärel Filmikoolis filmikunsti ja filmitehnikat ning sai filmirežissööri kutse. Töötas Berliinis ja Viinis, kuni kutsuti Eesti Kultuurfilmi, lahkus pärast 1940. a sündmusi taas Austriasse, hiljem läks Prahasse ja 1952 USAsse, kus õppis disaineriks ja avas New Yorgis oma stuudio. 1956 asus looma Eesti Filmikeskust New Yorgis. 1964 kolis Lakewoodi.

Töötas filmi alal kutselisena Viinis ja Berliinis, kutsuti Eesti Kultuurfilmi produtsendiks (helikroonika, viis siinsed tummfilmid üle helile), oli ärijuht 1935–38. Kujundas *Vaba Maa* väljaandeid (ka Pärnu omi).

A: Lään; *Teater. Muusika. Kino* 7/1990: 50–60; *Eesti Ekspress. TV Ekspress* 24.7.2008: 2–3;

Martinson, Anton (eestist Marand; 11.3.1871 Uulu vald, Pärnumaa – ?). Lõpetas Tahkuranna kihelkonnakooli, täiendas end iseõppijana. Töötas hiljem pangaametnikuna. Oli 1918 *Kaukaasia Eesti Asunduste Teataja* abitalituse juhataja Pjatigorskis. toimetab ajakirja *Maaomavalitsus* 1923–24 ja *Harju Maavalitsuse Teatajat* 1927. Tegi kaastööd ajalehtedele.

A: VET.

Martinson, August (ps Iks-Igrek; vkj 15.2.1894 ... – 1941 Pärnu), ajakirjanik. Õppis Tln ja Trt õhtugümnaasiumides, omandas õpetajakutse ja oli lühikest aega õpetaja. Võttis osa I maailmasõjast.

Päevalehe *Vaba Maa* kõrvallehe *Vaba Maa Pärnu väljaanne* toimetuse liige, tegevtoimetaja 1920–....

A: ÕT I; ISIK; „*Vaba Maa*“ *Pärnu väljaanne 1920–1925*. 2, 4–5 (Pärnu 1925); „*Vaba Maa*“ *Pärnu väljaanne X a.* [pagineerimata] (Pärnu 1930); *Joe Niluse tähtraamat 1933*. 67 (Pärnu 1932); *Pärnumaa kõverpeegel*. 44–45 (Pärnu 1933); *Vaba Maa Pärnu väljaanne. 1920–1935*. [pagineerimata] (Pärnu 1935); *Sõnajalaõis*. 37 (Stockholm 1947).

Martinson, August (Martveli; 21.3.1898 – 9.3.1978), talunik. Häädemeeste vallavanem,

kohaliku ühispanga juhatuse esimees, talupidaja. 1944 lahkus läände. Oli Lakewoodis postkontoris sorteerimistööl.

Andis välja ajalehte *Häädemeeste Elu* 1933–34.

A: *Pärnu Postimees* 1.11.2008: 11. http://www.parnupostimees.ee/141108/artiklid/10090800_1.php

Martinson, Ernst (1935– Enn Murdmaa; 21.12.1874 Kärü vald, Pärnumaa – 7.1.1957 Tln), kooliõpetaja, haridustegelane. Kooliõpetaja poeg. Õppis Jõhvi ministeeriumikoolis, Trt õpetajate seminaris 1890–94. Kooliõpetaja ja –juhataja Virumaal, Tln-s 1894–1917, Eesti haridusministeeriumi rahvakoolide osakonna juhataja, kooliosakonna juhataja 1918–20, haridusministri abi 1921; Tln 21. Algkooli juhataja 1923–42. Riigikogu liige 1920–26 (ESDTP > ESTP nimekirjas). Eesti Vabariigi koolikorralduse üks kujundajaid, kooliuuendusliikumise toetaja, Eesti Õpetajate Liidu esimees 1923–40 (vaheaegadega), aktiivne seltsitegelane. Arreteeriti Saksa okupatsioonivõimude poolt 12.1942, oli kolm kuud Tln vanglas, seejärel vabastati tingimisi (kaheaastase katseajaga). Pärast sõda oli Tln 21. Mittetäieliku keskkooli direktor 1944–46, seejärel pensionär. ENSV teeneline õpetaja 1947. Represseeriti Nõukogude võimude poolt 1951 (jäeti ilma pensionist ja teenelise õpetaja aunimetusest, võeti ära korter), elatas end tõlketöödega. Rehabiliteeritud 1989.

Õpetajate liidu pedagoogikaajakirja *Kasvatus* vastutav ja peatoimetaja 1921–40, tegevtoimetaja 1939–40. Õpetajate liidu noorteajakirja *Noorusmaa* vastutav toimetaja (1925–28). Avaldas kasvatusteaduslikke artikleid, esines loengutega. Nõukogude ajal oli pedagoogilise kuukirja *Nõukogude Kool* toimetuskolleegiumi liige 1946–51.

T: mõned pedagoogikaalased brošüürid, kooliõpikud „Kirjandust koolile” I–III (Tln 1928–29), lugemik „Elav sõna” I–IV (Trt 1932; kaasautor), „Noorusmaa” almanak” I–VII (Tln 1929–33; koost), tõlkteosed vene keelest (1927–53); käsikiri „Mälestusi ja mõtteid“ (1956) on hoiul TLÜ Eesti pedagoogika arhiivmuuseumis (K297).

A: 2RK; EBL; TÕS; EAT; EBL tk; ENE; E(N)E; Jaaksoo; EKoBL; VjV; EE14; ISIK; *Kasvatus* 9/1924: 257–259; *Päevaleht* 10.2.1938: 5; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 344 (Trt 2015 [1950]); *Korp! Sakala album*. 172–176 (Stockholm 1952); M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 59–61, 67 (Stockholm 1965); *Nõukogude pedagoogika ja kool* V: 117–125 (Trt 1969), XVI: 44 (Tln 1977); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 149–150 (Tln 1974); *Kodumaa* 25.12.1974: 4; EAA VI: 144–152 (Trt 1991); A. Paidla. *Raplamaa*. 85 (Tln 1991); *Põhjarannik* 21.12.1994; *Kooliuuenduslane* 2 või 4/1997: 14–20, 32–36, 1/2000: 14–15; A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 197–198 (Trt 1999); *Sirp* 17.3.2006: 6.

Martinson, H

Proletaarlane toimetuse liige 1926–27 (ilmus 17 nr).

Martinson; Hans (ps J. Wald; 26.8.1872 Vana-Vändra, Pärnumaa – 25.1.1935 Rapla). Töölise poeg. Õppis Vändra kihelkonnakoolis. Kingsepp, teemaja pidaja. Kogus Pärnumaal rahvaluulet. Võttis osa 1905. a revolutsioonist, seejärel paguluses kuni 1910 ja Peterburis kuni 1922. Tln-s oli 1923–26. III-V Riigikogu liige. ESTP liige.

1916–17 esines kirjutistega *Pealinna Teatajas*.

A: ISIK; *Läbi kahe sajandi*. 254–256 (Tln 1971); J. Ant. *Sõjariist kodanluse vastu*. 22–23 (Tln 1975); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 29 (Trt 2004).

Martinson, Liisa → Käbin, Liis

Martna, Mihkel (ps M. Soontagna; Mihkel Jürisson; John Eliel jt; 17./5.9.1860 Paimpere küla, Läänemaa – 23.5.1934 Tln), maaler, poliitikategelane, ajakirjanik. Talurentnike poeg, N. Andreseni äi, N. Triigi äi, K. Koniku äi. Õppis Paimpere külakoolis 1868–72, Trt saksa

käsitöölise seltsi õhtukoolis 1886–88; täiendas end iseõppijana, kuulus loenguid ülikoolides ja rahvaukoolides Trt-s 1890. Aastatel, Bernis 1908, Zürichis 1909 ja Berliinis 1909–14; TÜ audoktor 1930. Maalriõpilane Tln-s 1881–84, maalrisell, maalermeister Trt-s 1885–1902. Hea töötasu võimaldas osta Trt-s kivimaja, elatas end selle väljaüürimisest ja pühendus ühiskondlikule tegevusele. Asus 1903 Tln-sse, ostis **A. Buschi** trükikoja, oli selle omanik 1903–05. Tutvunud sotsialistlike ideedega juba 1880. Aastatel ajalehe *Virulane* toimetuses, oli Eesti sotsiaaldemokraatliku liikumise üks rajajaid, ESTP üks asutajaid ning vasakpoolse tiiva juhte. Arreteeriti suvel 1905 riigivastaste kõnede pidamise eest, vabastati kautsjoni vastu, põgenes Eestist 12.1905, elas Soomes 1906–08, Peterburis 1906–07, Norras 1908, Šveitsis 1908–09 ja 1914–17, vahepeal Berliinis 1909–14. Juunis 1917 naasis Eestisse. Tln linnavolikogu liige 1917–18, Eesti Ajutise Maanõukogu liige 1917–19, Eesti rahudelegatsiooni liige Londonis 1918 ja Pariisis 1919; Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–34 (ESDTP, hiljem ESTP nimekirjas), abiesimees 1924–25, 1926–33.

Ajalehe *Virulane* kaastöötaja 1882–84, kirjutas peamiselt töölisliikumisest välismaal, haridusest, tervishoiust jms. 1880. Aastate algul avaldas artikleid ka ajalehtedes *Tartu Eesti Zeitung*, *Eesti Postimees* (Trt) ja *Olevik* (Trt). Tegi kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt) 1893–96, kirjutades majandusest ja haridusest. Aitas välja anda kogumikku „Lõbu ja teadus” I–II (Trt 1898–99) ning ajakirja *Rahva Lõbu-leht* (Trt) 1900–01, tegi sellele ka kaastööd. Oli seotud päevalehe *Teataja* asutamisega 1901, lehe kaastöötaja kogu ilmumisaja jooksul 1901–05, toimetuse liige 1905, lehe trükkal 1903–05. Sotsiaaldemokraatliku ajalehe *Uudised* (Trt) kaasväljaandja ja kaastöötaja 1903–04, lisalehe *Uudiste veste osa* kaasväljaandja ja vastutav toimetaja 1904. Tegi pagulusest kaastööd päevalehele *Sõnumed* (1906–07), oli ajalehe *Kiir* toimetuse liige (Peterburi 1906–07, ilmus 16 nr). Paguluses elatas end kaastööst saksa, šveitsi ja soome sotsialistlikele jm väljaannetele, andes infot sündmustest Soomes ja Eestis. Tema kirjutisi ilmus ajalehtedes *Vorwärts* (Berliin), *L’Humanité* (Pariis), *Leipziger Volkszeitung*, *Bremer Bürgerzeitung*, *Berliner Tageblatt*, *Neue Zürcher Zeitung*, *Työmies* (Helsingi), *Kansan Lehti* (Viiburi), K. Kautsky ajakirjas *Die Neue Zeit* (Stuttgart), K. Liebknechti ajakirjas *Russisches Bulletin* (Berliin) jm. Samal ajal tegi kaastööd ka eesti ajakirjandusele, kirjutades peamiselt Euroopa oludest ametiühingute ajakirjas *Töö* (1908–09), ajalehtedes *Päevaleht*, *Viljandi Teataja*, *Kiir* (Narva), *Postimees* (Trt), *Rahvaleht > Töö Hääl* (1913–14), *Uus Ilm* (New York), ajakirjas *Vaba Sõna* (Trt 1914–17) jm. Tagasi Eestis, osales ESDTP päevalehe *Sotsiaaldemokraat* (1917–21) väljaandmisel ja oli lehe kaastöötaja. Oli ka selle lehe järglase *Tulevik* üks toimetajaid 1922, tegi kaastööd noorsotsialistide ajakirjale *Rünnak*, ajakirjale *Töölise Hääl* jms. Avaldas artikleid ajakirjanike aastaalbumis „Õitsituled”. EAL liige 1921–25, auliige 1930.

T: „C. R. Jakobson” (Tln 1903), ülevaade 1905. A revolutsioonist „Punased aastad Eestis” (Peterburi 1907, ilmus ka soome keeles 1908), „Klassenkrieg in Finnland” (Kopenhaagen 1918), koguteos „Estland, die Esten und die estnische Frage” (Tln 1919, ilmus ka prantsuse ja itaalia keeles), mitmed brošüürid sotsiaaldemokraatiast ja sotsiaalprobleemidest (1915–33), mälestusteraamat „Külast” (Tln 1914), päevikukatked 1914–19 kogumikes „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt” I–II (Tln 1927, 1930); artiklivalimik „Oma kodu” (Trt 2014); mitmed tõlketeosed sotsiaaldemokraatiast.

A: ÕT I: 50; 2RK; EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; EVK; E(N)E; EAE; ADUT; VjV; EE14; *Peatükke*. 219; *1000 tartlast*; ETeadBL; EVRK; ISIK; *Sotsiaaldemokraat* 17.9.1920: 2, 26.9.1920: 2; *Rõhutute Hääl* 18.11.1920: 26; M. Lepp. 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus. 18–19 jm (Tln 2010 [1922–27]); J. Depman. *Sandarmivalitsuse salakirjakogust*. 40 (Leningrad 1926); ÕT IX: 32–35 (Tln 1930); *Rahva Sõna* 17.9.1930: 1–14, 17, 19, 26.5.1934: 1–3, 6, 30.5.1934: 2–3; *Kevadik* 1/1930–31: 7–9; *Põhja Eesti* 20.9.1930: 5; *Alutaguse Elu* 20.9.1930: 3; 1905. a. revolutsiooni päevilt. 53–62 (Tln 1931); H. Kruus (toim). *Punased aastad*. 52 jm (Trt 1932); F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi. Esimesi Eesti*

diplomaate. 108 jm (Tln 2010 [1933]); *Vaba Maa* 25.5.1934: 5, 26.5.1934: 4, 29.5.1934: 5, 28.12.1935: 2; *Päevaleht* 25.5.1934: 1; *Sõdur* 21–22/1934: 583; ÖT XII: 100–102 (Tln 1934); [N. Andresen.] *Mihkel Martna 1860–1934* (Tln 1935); N. Andresen, A. J. Toom. *Mihkel Martna* (Tln 1935); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 32, 115–117, 119–122, 132–137 jm (Tln 2010 [1936, 1964]); *Eesti rahvuslikud suurmehed. II*: 193–240 (Tln 1936); M. Raamot. *Minu mälestused*. 125 (Tln 2010 [1937]); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 214, 298 jm (Trt 1938); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 48–49 jm (Trt 2008 [1940]); H. Wuolijoki. *Koolitüdrukuna Tartus 1901–1904*. 133 jm (Tln 1995 [soome k 1945]); H. Wuolijoki. *Ülikooliaastad Helsingis*. 104–106, 204 (Tln 1996 [1945]); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 213, 230 jm (Trt 2015 [1950]); O. Rästas. *Põrandaalused*. 160–161 (Tln 1961); E. Laaman. *Eesti iseseisvuse süünd*. 201–203 jm (Stockholm 1964 [1936]); *Põhijooni majandusliku mõtte ajalooost Eestis XIX sajandil*. 292–297 jm (Tln 1958); *Meie Tee* 9–10/1963: 156–159; O. Rütli. *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusest*. 194 jm (Tln 2010 [1964]); EKA III: 617–619 jm (Tln 1969); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 165–166, 178–179 jm (Tln 1974); A. Käbin. *Vaim ja muld*. 135–136 (Toronto 1975); R. Majak. *Tee tuli endal leida*. 84 (Tln 1975); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 74 jm (Tln 1975); E. Jansen, J. Peegel (koost.). *C. R. Jakobsoni „Sakala” ja eesti ajakirjanduse teed*. 95–96 (Tln 1979); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 356 (Tln 1984); E. Hion. *Poliitika on kunst*. 28 (Tln 1990); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 105, 289 (Stockholm 1991); M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 140–141, 199 jm (Tln 1993); EAA IX: 27–39 (Trt 1994); *Jüri Vilms mälestustes*. 585 (Trt 1998); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 72, 107–108 (Trt 1999); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 117–118 jm (Trt 1999); *Akadeemia* 7/1999: 1374, .../2003: 1544, 1566–67, 1762, 2023, 2263, 2521, 2529, 2543, .../2004: 196, 8/2004: 1880, 9/2005: 1931; M. Graf. *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934*. 39–40, 80–81 jm (Tln 2000); *Lääne Elu* 16.9.2000: 7; T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 219, 221 jm (Tln 2001); *Läänemaa Muuseumi toimetised* X: 109–114 (Haapsalu 2006); O. Kuuli. *Mihkel Martna. Eesti vasakpoolse sotsiaaldemokraatia teerajaja* (Tln 2007); K. Ast Rumor. *Maailma lõpus*. 377–381 (Trt 2007); M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 168, 392, 412–414 jm (Trt 2011); L. Iher. *Gustav Suitsu jälil*. 95 jm (Tln 2011); S. Zetterberg. *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled*. 99–100, 145–146, 178–181, 247–249, 252–258 jm (Tln 2013); *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 99 jm (Tln 2013); V. Ernits. *Noorpõlve ideaalid*. 112–115 (Trt 2013); J. Lattik. *Õhtu ajal on valgus*. 171–172 (Trt 2013); *Iseseisvusmanifest*. 200 jm (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 332–333 (Tln 2014); M. Martna. *Oma kodu*. 7–17 (Trt 2014); *Tuna* 4/2015: 140–145; *Ariadne Lõng* 1-2/2015: 90–103; T. Karjahärm (koost.). *1905. aasta Eestis: mälestused*. 16–19 (Tln 2016); *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence*. 416 (Tln 2016); *Eesti Ekspress* 30.8.2017: 41; T. Karjahärm. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia. I*. 79 jm (Trt 2018); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 445 jm (Trt 2018); K. Hella (1981). „Rahva Lõbu-leht“ ilukirjanduslik-populaarteadusliku ajakirjana. 67–68, 73 jm (TRÜ žurnalistika kateedri diplomitöö, käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Masik, Ernst (Maasik, ps Laevaehitusinsener E.M.; 1.12.1890 Helme vald, Valgamaa – 18.12.1949 Tavda, Sverdlovski obl), laevaehitusinsener. Talunike poeg. Õppis Helme kihelkonnakoolis, lõpetas Trt reaalkooli 1910 ja Kroonlinna merekooli 1914 laevaehitusinsenerina. Töötas inseneri ja õppejõuna. Riigikogu liige 1923–26. Mereinseneride Seltsi asutajaid ja esimene esimees. Urinud laevandust, sadamaid ja ühendusteid. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 6.1941, suri vangilaagris.

Kaubalaevastiku ja Laevasõidu Bülletäni toimetaja 1933–39. Tegi kaastööd ajalehtedele *Päevaleht*, *Järvamaa*, *Sakala* (Viljandi), *Ugala*, *Eesti Majandus* jm.

A: ISIK; EE14; *Meremees* 1/2003: 32–33.

Masing, Karl Ernst Alexander (22./10.9.1879 Peterburi – 17.5.1956 Heidelberg, SLV), arst. Arsti poeg. Õppis Peterburi Peetri koolis 1890–97, TÜs arstiteadust 1897–1902, *dr med* 1908. Töötas assistendina TÜ hospidaalkliinikus ja sisehaiguste kliinikus 1920–07, vahepeal võttis sõjaväearstina osa Vene–Jaapani sõjast. Töötas assistendina Berliini, Heidelbergi ja Napoli kliinikutes 1908–10. Tartus eradotsent 1910–17, sisehaiguste dotsent 1917, ülikooli polikliiniku juhataja 1918, TÜ sisehaiguste professor ja sisehaiguste kliiniku juhataja 1919–39. Lahkus Eestist 1939 seoses baltisakslaste ümberasumisega Saksamaale. Töötas arstina Posenis (Poznań) 1941–45, Bevensenis 1945–46 ja Speyershofis 1946–49.

Ajalehe *Aus deutscher Geistesarbeit* (Tln, Trt) kaastoimetaja 1927–31 ja kaasväljaandja 1932–34 (ajaleht ilmus algul kaks korda kuus, alates 1930 – kord kuus). Avaldas arstiteaduslikke artikleid ajakirjades *Deutsches Archiv für klinische Medizin* (München), *St. Petersburger medizinische Wochenschrift*, *Hoppe-Seyler's Zeitschrift für physiologische Chemie* (Strassburg), *Archiv für experimentelle Pathologie und Pharmakologie* (Leipzig), *Труды Пуроговского общества* (Moskva), *Klinische Wochenschrift* (Berliin), *Eesti Arst* (Trt) jt.

A: EBL tk; AA2; DBBL; ETeadBL; Erik-Amburger-Datenbank; *Tervis* 10/1929: 198–199; A. Lüüs. *Tartus ja Rootsisis*. 102 (Stockholm 1959); *Rahvusülikooli omad ja võõrad*. 81–95 (Trt 2016).

Masing, Ludvig Michael Amandus (1857–1906), vaimulik.

Jutlustelehe *Kiriku kellad* (Kuressaare, Pöide, Kihelkonna) asutaja, väljaandja ja vastutav toimetaja 1899–1906.

A: *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat*. VIII: 49–50 (Trt 1916).

Masing, Otto Wilhelm (sünd Masick; ps a+b; Masic; Ottu Willem jt; 8.11./28.10.1763 Lohusuu, Tartumaa – 15./3.3.1832 Äksi, Tartumaa), vaimulik, literaat. Köstri poeg. Õppis Narva linnakoolis 1777–78, Saksimaal Torgau gümnaasiumis 1778–83, Halle ülikoolis usuteadust 1783–86. Halles õppides elatas end joonistus- ja keeleõpetajana, repetiitori ja korrektorina. Pärast ülikooli lõpetamist oli koduõpetaja Harjumaal 1886–87, reisis koos P. Von Mannteuffeliga Lääne-Euroopas 1787–88. Kirikuõpetaja Lüganusel 1788–95, Viru-Nigulas 1795–1815, Äksis 1815–32, Tartumaa praost 1821–32. Alates 1819 tõlkis eesti keelde kubermanguvalitsuse teadaandeid ja käske. Tegutses eesti keele uurija ja arendajana (mh võttis kirjas kasutusele õ-tähe).

Andis välja ja toimetas ajalehte *Marahwa Näddala-Leht* (Trt, Pärnu 1821–23, 1825), mis oli teine eestikeelne ajaleht *Tarto maa rahwa Näddali-Lehhe* (Trt 1806) järel. M-i ajaleht oli eelkõige valgustuslik-populaarteaduslik ja ebausuvastane, sisaldas pikemaid kirjutisi loodusest, ajaloost, tervishoiust, tehnikast, majandusest jms, lisaks ka sõnumeid kodu- ja välismaalt (peamiselt loodusõnnetustest), üksikuid luuletusi, valme, anekdoote, mõned esimesed eestikeelsed raamatuarvustused. Sõnumitele lisas M. õpetlikke ja emotsionaalseid kommentaare ning taustainfot, nii jäi suur hulk kirjutisi ilukirjanduse ja ajakirjanduse piirile. *Marahwa Näddala-Lehhes* (14.9.1821) ilmus ka esimene pilt eesti ajakirjanduses – M-i ofort, mis täiendas tema juttu „Maddi Rein”. Lõviosa kirjutistest on M-i sulest, lehel oli vaid kümnekond kaastöötajat. Eestlaste madala haridustaseme tõttu oli ajalehe levik väike (alla 200 tellija, tiraaž 500, hiljem 250) ja see lõpetas ilmumise lugejate puudusel, kuid selle mõju ulatus üle aastakümnete (väljaande aastakäike müüdi rahvaraamatuna 1840. aastate keskpaigani ja loeti veel mitu kümnendit hiljem). Kirjutas kalendrijutud Schünmanni trükikoja „Eesti-Ma Rahwa Kalendrisse” 1819, luues esimese ilmaliku ja populaarteadusliku kalendrilisa (tutvustas maailmaruumi), milles puudusid vagatsevad jutud ja manitsused kuulekusele. Andis välja ja toimetas neljandat eestikeelset kalendrisarja „Marahwa Kalender” (Pärnu 1823–24, Trt 1825–

26), kirjutades kalendrilisasse eelkõige praktilist kasu pakkuvaid jutte (õpetusi tervishoiuks jms), samuti populaarteaduslikke ülevaateid (nt maailma geograafia, järjejuht Peeter I-st). 1824. a kalendri frontispissil avaldas G. A. Hippuse tehtud Peeter I portree, see oli esimene kivitrükis frontispissiga eestikeelne trükis. Kokkuvõttes oli M. kalendrikirjanikuna oma ajast ees, hoolimata heal tasemel sisust levisid tema kalendrid vähe (ilmalik sisu ja M-i terav kriitika kaasaegsete eestikeelsete raamatute viletsa keele ja sisu aadressil häälestasid kalendrid levitavad kirikuõpetajad tema vastu). Pärast oma kalendrisarja seismajäämist kirjutas 1829–30 kalendrijutud Dullo trükikoja „Eesti-Ma Rahwa Kalendri” (mh kirjutas äsjaalanud Vene-Türgi sõjast). Oli Liivimaa kubermanguvalitsuse ametliku teadetelehe *Tallorahwa kulutaja* (Trt) tegevtoimetaja 1824–26. Leht ilmus kord kuus ja sisaldas kohtukuulutusi ja määrusi (võlgnike tagaotsimised, oksjonid, pärandusasjad, talude rentimine ja ost-müük), M-i toimetamisel ka üksikuid nõuandvaid kirjutisi. Tegi kaastööd J. H. Rosenplänteri ajakirjale *Beiträge zur genauern Kenntniss der esthnischen Sprache* (Pärnu), käsitledes eelkõige eesti keele probleeme ja avaldades arvustusi eestikeelse kirjanduse kohta. Aastatel 1818–27 tegi kaastööd ka Trt, Riia ja Peterburi saksa väljaannetele, sh nädalalehtedele *Neue Inländische Blätter* (Trt), *Ostsee-Provinzen-Blatt* (Riia), *Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Esthland* (Riia). Oma kirjutistes oli M. Eelkõige rahvavalgustaja – rõhutas hariduse vajalikkust, võitles ebausku ja vaimupimeduse vastu, nähes hariduses olulist eeldust sotsiaalseks progressiks.

T: populaarteaduslik kogumik „Pühhapäwa Wahhe-luggemised” I (Trt 1818); õpikud „ABD ehk Luggemise-Ramat Lastele” (Trt 1795), „Täieline ABD-Ramat” (Trt 1823), „Arwamise-Ramat” (Trt 1823), kolm usuõpetuse õpikut (1819–25); essee „Ehstnische Originalblätter für Deutsche” (Trt 1816; *Akadeemia* 4/2001); 1819. A talurahvaseaduse tõlge „Lihwlandi-ma Tallorahwa Seädu” (Trt 1820); valimik *Marahwa Näddala-Lehhe* kirjutistest ilmus kogumikuna „O. W. Masingi kirjad” I–IV (Trt 1883–86) ja kogumikus EAA VIII (Trt 1991); ajakirjandustekste on ilmunud kogumikus „Vanaisade vahelugemisi” (LR 10/1957); „Otto Wilhelm Masingu kirjad Johann Heinrich Rosenplänterile 1814–1832” I–IV (Trt 1995–97).

A: R/N; *Sirvilauad 1914*. Xxxiv (Trt 1913); ÖT I: 58; EBL; EE; EBL tk; DBBL; ENE; EKBL; E(N)E; Jaaksoo; EKrL; EKABL; EAE; EKoBL; EE14; EKL; *Vändra*; Aarma; ISIK; BBLd; EEVA; KrS; *Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1874*. 60–70 (Trt 1875); M. J. Eisen (toim). *Tähtsad mehed. Esimene anne: O. W. Masing. – F. R. Fählmann. – F. R. Kreuzwald*. 1–25 (Trt 1883; sisaldab valikbibliograafiat); K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 298–324 (Trt 1898); M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu* II.2: 76–81 (Trt 1899); M. Lipp. *Masingite suguvõsa*. 164–192 jm (Trt 1907); M. Kampmann. *Eesti vanem ilukirjandus*. 47–51 (Trt 1908); *Virmalised* 11.1.1914: 10; *Sirvilauad 1916*. Xxxviii (Trt 1915); G. Suits. *Eesti lugemiseraamat* I: 34–35 (Helsingi 1916); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 24–26 (Trt 1922); *Looming* 2/1923: 129–139, 5/1939: 514–521, 8/1939: 871–872, 7/1956: 994–1002, 10/1963: 1574–1583; M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned. Esimene jagu*. 251–260 (Tln 1924); ÖT III: 9–13 (Tln 1924); ÖT IV: 95–98 (Tln 1925); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu koolidele*. 1.II. 182–188 (Trt 1925); *Eesti Kirjandus* 4/1932: 177–185, 11/1932: 542–559, 10/1934: 446–453, 1/1938: 49–52; *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 42, 82–89 jm (Trt 1949); *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 1: 104–105 (Trt 1949); *Sirp ja Vasar* 2.2.1952: 5, 9.2.1952: 6, 16.2.1952: 7; *Tartu Riiklik Ülikool* 15.3.1957: 2; *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 80–85 (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 4/1959: 235–236, 4/1962: 206–216, 5/1962: 275–283, 9/1962: 562–563, 10/1962: 609–611, 10/1963: 584–596, 11/1966: 657–662, 12/1967: 714–720, 12/1968: 725–733, 7/1971: 393–401, 8/1976: 481–484, 4/1978: 210–216, 3/1982: 122–133, 4/1983: 192–200, 10/1984: 622–625, 9/1985: 550–552, 8/1998: 571–575, 10/2008: 815–820, 7/2012: 518–536; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 329 (Tln 1963); EKA I: 343–369 (Tln 1965); A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 100–146 (Tln 1966); J. Peegel. *Eesti ajakirjanduse algus*. 35–81 (Tln 1966); *Fakt, sõna, pilt* VI: 5–17 (Trt

1971); *Edasi* 9.7.1972: 2; *Sõnasõel* 1: 30–34 (Trt 1972), 7: 114–128 (Trt 1986); *Paar sammukest...* VIII: 13–16 (Trt 1974); *Horisont* 3/1974: 37–38, 2/2011: 50–51; *Töid kunstiteaduse ja –kriitika alalt* I: 133–141 (Tln 1976); *Tulimuld* 2/1977: 73–82; *Eesti Loodus* 6/1977: 390–395; H. Treumann. *Vanemast raamatukultuuriloost*. 97, 105 (Tln 1977); H. Salu. *Porkuni preili*. 141–186 (Stockholm 1978); L. Anvelt. *O. W. Masing ja kaasaegsed* (Tln 1979); H. Salu. *Must lagi on meie toal*. 180–194 (Lund 1980); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 86–87 (Tln 1980); *Tartu Riiklik Ülikool* 19.3.1982: [3]; V. Erm. *Lähtemeistrid*. 75–76 (Tln 1984); L. Andresen. *Eesti kooli vanem ajalugu*. 139–141 jm (Tln 1985); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 59–65, 163–164 (Tln 1986); *Kalender 1988*. 101–104 (Tln 1987); EAA VIII: 5–16 (Trt 1991); J. Kuum. *Aianduse ja mesinduse kutsehariduse arengust Eestis*. 35–36 (Tln 1991); *Aja Pulss* 3/1993: 15–16; *Eesti ajakirjanduse...* 64–75 (Trt, Tln 1994); H. Elstrok (koost). *Padaorust Viru mereni*. 10–12, 73–79 (Tln 1994); *Kultuurileht* 16.12.1994: 18; R. Krusten. *Eesti lastekirjandus*. 35–38 (Trt 1995); K. Kuuse. *Lohusuu läbi aegade*. 20–31 ([Lohusalu] 1995); *Raamatukogu* 2/1995: 15–16; *Maaleht* 4.1.1996: 3, 4.1.2001: 14–15; *Virumaa Teataja* 7.2.1998: 10, 30.7.1998: 6, 7.8.1998: 6, 18.5.2002: 5, 26.10.2002: 9, 29.5.2007: 7; *Vikerkaar* 4–5/1998: 178–182; E. Annus. *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900*. 69–71 jm (Tln 2000); *Akadeemia* 4/2001: 657–667; V. Paatsi. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803–1918)*. 93–97, 160 jm (Tln 2003); *Vana kirjakeel ühendab*. 129–180 (Trt 2003); *Kirjaliku kommunikatsiooni probleeme*. 106–113 (Tln 2004); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvuse sünniaegadesse*. 259–267, 350, 362–363, 438 jm (Trt 2004); *Eesti Päevaleht* 25.11.2006: 35; *Pärnu Postimees* 31.7.2007: 11; *Elm* 31/2010: 11; H. Koppel, E. Povel-Puusepp. *Vanamõisa vihikud*. 56 (Vanamõisa 2010); R. Kasik. *Stahli mantlipärijad*. 45, 50 (Trt 2011); V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 30–34, 109–111 jm (Trt 2015); *Elu raamatute keskel*. 116–118 (Tln 2015); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 147–149, 162–165 (Tln, Trt 2016); *Postimees*. AK 15.10.2016: 7; P. Mäeniit, A. Olesk. *Head Eesti asjad, leidused ja leiutajad*. 46–50 (Tln 2017); S. Zetterberg. *Rändajad Soome sillal*. 94 jm (Tln 2017); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 149–151 (Tln 2018).

Masing, Uku (–1937 Hugo Albert M.; 11.8./30.7.1909 Lipa küla, Raikküla vald, Harjumaa – 25.4.1985 Trt), usuteadlane, kirjanik. Talunike poeg. Õppis Tln reaalkoolis, TÜs usuteadust 1926–30, mag, teoloogiadoktor 1947. TÜ stipendiaadina käis Saksamaal, 1933–40 oli usuteaduse õppejõud. Oli mündikonservator, EELK konsistooriumi teaduslik sekretär 1946–64, vabastati ametlikule luterlusele sobimatute vaadete pärast. Tegutses Trt-s vabakutselisena, kirjutas rohkesti uurimusi, mille publitseerimine oli Nõukogude ajal võimatu. 1974–83 tõlkis Uue Testamendi uuesti.

Usuteadusliku Ajakirja vastutav toimetaja 1938–40. Tegi kaastööd *Uudismaale*, samuti *Postimehele*, *Viisnurgale* ja väljaandele “Enzyklopädie des Märchens”.

T: usundiloolised ja -filosoofilised raamatud, loenguteksid, luulekogud, tõlked.

A: EKL; AA; ISIK; *Kodumaa* 6.6.1962: 6; *Mana* 48/1980: 66–68; *Emakeele Seltsi aastaraamat* 31. 1985. 184–187 (Tln 1987); *Horisont* 8/1989: 12–13, 5/2009: 6; *Kultuur ja Elu* 8/1989: 29–31; A. Paidla. *Raplamaa*. 101 (Tln 1991); *Akadeemia* 9/1995: 1990–1997, 3/2012: 526–534; *Raamatukogu* 3/1995: 25–26; *Keel ja Kirjandus* 11/1995: 721–732, 8/2007: 662–665, 3/2011: 215–218, 4/2014: 314–316; *Looming* 4/1996: 555–556, 1/2002: 147–152, 8/2009: 1121–1130, 12/2013: 1687–1696; *Paar sammukest* 13. 164–212 (Trt 1996); H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 505–549 (Trt 1998); H. Grabbi. *Tulgu uus taevast*. 67–73 (Tln 1999); *Mis on see ise: tekst, tagapõhi, isikupära*. 114–117 (Tln 1999); H. Krull. *Millimallikas*. 63–74 (Tln 2000); J. Kaplinski. *Kajakas võltsmunal*. 181–188 (Tln 2000); M. Hallik. *Tartu Ülikooli õppejõudude ja kasvandike osast humanitaarorientalistikas (1802–1940)*. 211–215 (Trt 2001); A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 258–259 (Tln 2003); I.

Ivask. *Tähtede tähendust tunda*. 166–186 (Trt 2003); *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2002*. 307–335 (Trt 2004); R. Kuusk. *Sõna sisse minnes: esseid eesti luuletajaist*. 173–196 (Tln 2007); *Urimusi 1920.-1930. aastate eesti kirjandusest*. 38 (Tln 2009); *Eesti Kirik* 6.5.2009: 6; *ELM* 28/2009: 16–23; *Postimees* 8.8.2009: 13; *Põlvest põlve*. (Trt 2010); *Inimesepoeg valgel laeval. Uku Masing 100*. (Trt 2010); A. Sepp (koost). *Uku Masing 100: bibliograafia 1923–2009*. (Trt 2010); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 80–81 (Tln 2011); A. Merilai. *Vokimeister*. 273–292 (Trt 2011); *Urimusi 1940. aastate eesti kirjandusest*. 115–123 (Tln 2011); *Vikerkaar* 1-2/2012: 74– ... –98; *Tartu Ülikool ja legendid*. 40–45 (Trt 2012); T. Liiv. *Tekst teeb oma töö*. 257–259 (Tln 2012); *Pulbitsev perifeeria*. 6–9 (Trt 2014); *Kirjanduspärand kultuuriloos*. 163–203 (Trt 2014); A. Pöder. *Taevakuninga rahvas*. 267–268 (Trt 2014); *When gods spoke*. [Studia Orientalia Tartuensia. Series nova 6] 227–236 (Trt 2015); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 442–443 (Tln, Trt 2016); J. Kronberg. *Hästi valitud sõbrad*. 77–81 (Trt 2016); *Postimees*. AK 3.6.2017: 12–13; E.-M. Talivee, K. Meiel, M. Niitra, P. Helme. *Just sellist Eestit*. [1923] (Tln 2018); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 152–155 (Tln 2018).

Massalsky, Max-Victor Valentine p (ka Viktor Masalsky; 22.5.1921 Tln – ...8.1943 Leningradi lähistel). Ametniku poeg. Võttis osa II maailmasõjast (Saksa armees, sõjakirjasaatja). Suri lahinguhaavadesse.

A: *Postimees* 15.9.1943: 2; ERA.969.1.1349 leht 55.

Mathiesen, Ferdinand Ka(a)rli p (1889 või 1890 – ?). Õppis Hamburgi baptisti usuteadusseminaris 1920–22. Seejärel elas Haapsalus, tegutses kaupmehena.

Kristliku ajakirja *Teekäija* vastutav toimetaja 1921 ja 1923–27, baptistide lasteajakirja *Väikesed Tähed* vastutav ja tegevtoimetaja 1923–29.

A: *50 aastat apostlite radadel*. 156–158, 178 (Keila 1934); *Eesti Kirik* 29.9.2010: 6; ERA.1.7.1195; ERA.1.7.1398.

Mattson, Daniel Heinrich (ka Matson; 24.12.1888 Naissaar – 30.10.1960 Rootsi), vaimulik. Õppis Łódži usuteaduslikus seminaris 1908–10 (ei lõpetanud, kuna seminar suleti Vene võimude poolt), 1920. aastatel täiendas end Hamburgi usuteaduslikus seminaris ja vabakuulajana Hamburgi ülikoolis. Võttis osa I maailmasõjast (sai haavata). Pärnu baptisti koguduse jutlustaja 1923–26. Eesti Baptisti Jutlustajate Seminari õppejõud 1925–29.

Kristlike ajakirjade *Elukevade* 1930–33 ja *Teekäija* 1933–39 vastutav toimetaja.

A: *50 aastat apostlite radadel*. 178, 182, 198 (Keila 1934); *Teekäija* 12/1938: 182; *Usurändur* 1/1961: 12–13; T. Pilli (toim). *Teekond teise nevas ajas*. 32, 42–43, 49 (Trt 2005); T. Pilli (1996). Eesti baptistid ja nende teoloogilise mõtte kajastumine ajakirjas „Teekäija“ kuni 1940. 30–31, 89 jm (TÜ ajaloolise usuteaduse õppetooli magistritöö; käsikiri TÜRs); Ü. Linder (2006). Ajakiri *Usurändur* aastatel 1952–1991. 120 jm (TÜ usuteaduskonna magistritöö; käsikiri Dspace'is).

Matson, Oskar (.....)

Uus loom Jeesuse Kristuse sees väljaandja ja vastutav toimetaja 1929–36 (ebaregulaarne väljaanne).

A:

Matteus, Arnold Alvil (13.12.1897 Kärgula vald, Võrumaa – 2.11.1986 Trt), arhitekt. Talunike poeg. Õppis Võru linnakoolis, Tartu reaalkoolis, TÜs matemaatikat 1918 ja 1920–21 (ei lõpetanud), Darmstadtis ja Karlsruhe tehnikaukoolides (lõpetas viimase 1925). Võttis osa Vabadussõjast. Töötas õpetajana, kunstikooli ja -instituudi õppejõuna, Trt linnaarhitekt 1926–

35 ja 1940–60, vahepeal vabakutseline arhitekt 1935–40.

1909. aastast tegi kaastööd päevalehtedele *Postimees* (Trt) ja *Tallinna Teataja*. oli *Postimehe* kõrvallehe *Pärnu Postimees* toimetuses 1920, päevalehe *Tallinna Teataja* toimetuse sekretär 1920–21.

A: AA; EE14; EKABL; ISIK; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 36–37 (Trt 1935); *Edasi* 20.3.1960, 25.5.1963, 13.12.1967, 13.12.1972: 1, 11.12.1977: 3, 13.12.1987; *Sirp ja Vasar* 15.12.1967, 10.12.1982: 9, 11.7.1986; *Kodumaa* 27.12.1972: 14, 12.11.1986: 8; *Arhitekt Arnold Matteus* 85. (Trt 1982); *Tartu Postimees* 17.12.1997: 6, 13.4.2017: 8–9; *Viruskundra* 12/1997: 2; *Sirp* 12.12.1997: 11, 27.3.1998: 8; *Eesti Ekspress* 12.12.1997: B6, 19.12.1997: B4, 16.1.1998: B13; *Ehitame* 1/1998: 9; *EAL 1921–1996: fragmente Eesti arhitektuurielust*. 76 (Tln 1999); H. Palamets. *Lugusid toonasest Tartust*. 216–217 (Trt, Võru 2003); H.-K. Hellat. *Templis ja tavernis*. 19–20 jm (Tln 2008); *Tartu Ekspress* 28.2.2008: 11; *Eesti Kirik* 16.4.2008: 5; *Korporatsioon Ugala 100*. 26–27 (Trt 2013); I. Hirv. *Tartust Pariisi ja tagasi*. 192–195 (Tln 2016); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 158–161 (Tln 2018); M. Kalm. *Eesti arhitektuuri 100 aastat*. 50–51, 79 jm (Tln 2018); R. Toompere (1978). Arnold Matteuse looming ja tegevus Tartu linnarhitektina. (Diplomitöö TRÜ ajaloo .....; käsikiri .....); dokumentaalfilm "Arnold Matteus" (1981, rež. Andres Sööt).

Tartu Rotary klubi 1932-40 – rotary.tartu.ee

Mattiesen, Carl Emil Johann (5.9./24.8.1835 Trt – 21./9.3.1888 Trt), ajakirjanik, kirjastaja, trükkal. Trükitehnik, hilisema trükkali Carl Gottlieb Mattieseni poeg, **E. Mattieseni** abikaasa. Õppis Trt gümnaasiumis 1846–54, TÜs filoloogiat 1854, arstiteadust 1855–57, seejärel ajalugu Berliini ülikoolis 1857 ja Leipzigi ülikoolis 1858–60, *dr phil.* Koduõpetaja Ohukotsu mõisas 1861–62. Kolis Trt-sse. Sai 1864 loa avada trükikoda ja võttis isalt üle tema osa trükikojas „Schünmanni lesk ja C. Mattiesen”, pärast isa surma tegutses iseseisva trükkali ja kirjastajana 1865–88. Tema trükikoda oli üks tähtsamaid teadusliku kirjanduse trükkijaid Venemaal, eestikeelseid raamatuid trükiti vähe (peamiselt teaduslikke väljaandeid heas trükitehnilises kujunduses). Tegutses aktiivselt mitmetes ühiskondlikes ametites ja organisatsioonides, oli raehärra 1874–76, kaubandusbürgermeister 1885–88.

Päevalehe *Dörptsche Zeitung* toimetaja 1863–65, muutis seni kolm korda nädalas ilmunud lehe päevaleheks (ilmus kuus korda nädalas). 1865 andis lehe väljaandja J. Schünmann oma trükikoja ja ajalehe väljaandmise õiguse rendile E. J. Karow'le, M. aga asutas uue päevalehe *Neue Dörptsche Zeitung*, oli lehe väljaandja ja peatoimetaja alates asutamisest 1866 kuni oma surmani 1888. See oli *Revalsche Zeitung*i kõrval mõjukaim saksakeelne leht Eesti aladel. Välispoliitikas oli leht Saksa-meelne, aga Baltimaade küsimustes vabameelsem ja julgem kui teised saksakeelsed väljaanded. Lehele tegid kaastööd ka **J. Hurt**, **C. R. Jakobson**, **F. R. Kreutzwald** jt.

A: AA1; AE; EBL; EE; DBBL; ENE; E(N)E; EE14; *1000 tartlast*; BBLd; *Neue Dörptsche Zeitung* 10.3.1888: 1–2, 12.3.1888: 2; F. Puksov. *Eesti raamatu arengulugu*. 80 jm (Tln 1933); *Eesti Raamat 1525–1975*. 97 jm (Tln 1978); *Edasi* 5.11.1981: 6, 1.12.1985: 6; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 356 (Tln 1984); *Eesti ajakirjanduse...* 294–295 (Trt, Tln 1994); J. Eilart (koost). *Raamatulooline Eesti*. 31 (Trt 2000); *Tartu Postimees* 30.1.2007: 8; *Kalefaktoripojast professoriks*. 174 (Trt 2011); *Keel ja Kirjandus* 4/2014: 286–287; *Tartlaste meenutusi ajas*. 220–222 (Trt 2016).

Mattiesen, Emilie Sophie Louise Johanna (ka Emmy; Emma; sünd Strümpell; 1846 Trt – mitte enne 1915), kirjastaja, trükkal. TÜ filosoofiaprofessori L. A. Strümpelli tütar, **Emil Mattieseni** abikaasa. Pärns abikaasalt trükikoja omandiõiguse 1888; tegelik juht oli **A. Hahn**, kelle juhtimisel sai M-i ettevõttest üks kõige täiuslikumaid trükikodasid Eesti- ja Venemaal enne I maailmasõda. Töös oli kuus trükipressi, 108 töölist, trükiti u 1400 trükist

aastas, põhilisteks tellijateks vene teadusseltsid ja õpetlased.

Andis välja ja toimetas abikaasalt päritud päevalehte *Neue Dörptsche Zeitung* > *Nordlivländische Zeitung* > *Tagesnachrichten für Nordlivland* (Trt) 1890–1914. Ajalehe ilmumine katkes I maailmasõja tõttu.

A: EE (vt Emil Mattiesen); F. Puksov. *Eesti raamatu arengulugu*. 93 (Tln 1933); F. Puksoo. *Raamat ja tema sõbrad*. 197 (Tln 1973); EAA.1253.1.599; EAA.1253.1.598.

Matto, Aleksander Voldemar Karli p (22./10.8.1897 Trt – 13.2.1973 ENSV). Kaupmehe poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1908–18, Trt õhtu-ühisgümnaasiumis 1922–23; TÜ arstiteaduse vabakuulaja 1920–22, õppis TÜ-s arstiteadust 1923–26 ja õigusteadust 1926–31 (vaheaegadega, ei lõpetanud kumbagi eriala).

Loomakaitse Ajakirja tegevtoimetaja 1934, vastutav toimetaja 1935–36 (ilmus 6 nr) ja *Eesti Loomasõber* tegevtoimetaja 1936–37.

A: AA3: 4198; *Korporatsioon Vironia Eesti Vabariigis 1918–1940*. (Toronto 1990); ERA.1.7.692; EAA.405.1.3331; EAA.2100.1.8900.

Matto, Gustav Jaani p (ps Peep Petkel, Senex, Suvirändur, Ats Võrrak, Turist, Ungas; 26./14.8.1886 Elistvere vald, Tartumaa – 22.8.1972 Trt), kooliõpetaja, arhiivitöötaja. Põllutöölise poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1905–10, tegi lisaeksamid Trt Aleksandri gümnaasiumis 1911, Narva kommertsgümnaasiumis 1917–25, õppis TÜs usuteadust 1910–11 ja õigusteadust 1911–17 (ei lõpetanud kumbagi eriala). Võttis osa I maailmasõjast. Töötas õpetajana ja ERMi juures, oli kaitseliitlane. Hiljem Kirjandusmuuseumi teadur ja raamatukoguhoidja.

Ajalehe *Põhja Kodu* toimetaja pikemat aega, tegevtoimetaja 1925–26. Tegi kaastööd *Eesti Kirjandusele*, *Odamehele*, *Postimehele* jm. 1929 toimetas Narva ühisgümnaasiumi albumit.

A: EAT; AA; ISIK; EÜS2; *Pilt ja Sõna* 7/1958: 16–17; *Edasi* 14.11.1958, 26.8.1966; *Mälestusi Oskar Lutsust*. 87–90 (Tln 1966); *Nõukogude Õpetaja* 25.12.1971; *Etnograafiamuuseumi aastaraamat*. 28: 236 (Tln 1975); EAA.402.1.17091.

Mauer, Christian → Kannike, Cristian

Maurer, Arnold (kirjanikunimi Terijõe; 13.3./28.2.1902 Sakka küla, Järve vald, Virumaa – 1937? NSVL). Põllutöölise poeg. 1914 lõpetas kohaliku külakooli, Õppis Leningradis lääne vähemusrahvuste kommunistlikus ülikoolis 1926–... 1917 asus tööle põlevkivikaevandusse. Astus 1918 Punakaarti, oli 1918–19 sakslaste käes vangis. 1919 suvel taas kaevanduses. 1921 astus EKPsse, 1922 arreteeriti ja mõisteti 4 aastaks vangi streigi organiseerimise eest. 1926 läks illegaalselt NSVLi. Arreteeriti arvatavalt 1937 rahvusdemokraatia vastu suunatud terroriaktiooni käigus, hukati.

Leningradis töötas Külvaja kirjastuses ja oli *Edasi* toimetuse liige 1926–.... Ajalehe *Edasi* (Leningrad) toimetuse liige. Jutuloomingus on märgata humoristlikke toone.

A: EKL; EKBL, EKrL; *Nõukogude võimu eest*. 422–427 (Tln 1957); *Keel ja Kirjandus* 11/1977: 674, 676; *Teel. Eesti proosa Nõukogudemaal 1920.–1930. aastad*. 311 (Tln 1978).

Maurer, Georg → Milvere, Georg

Maydell, Valter Voldemar Pauli p (3.5.1884 – ...).

Kvartalikirja *Baltische Familiengeschichtliche Mitteilungen* väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt 1931–39).

A: ERA.1.7.330.

Meder, Werner Leopold Walter (25./12.1.1904 Tln – 30.7.1986 Berliin, SDV), jurist. Arsti ja parunessi poeg. Lõpetas Tln rüütli- ja toomkooli, õppis TÜs õigusteadust, 1927 kaitses magistritöö haldusõiguse teemal. TÜ avaliku õiguse abiprofessor 1929–31; Trt Teadusliku Koduloo-uurimise Instituudi teadur 1933–33. Lahkus Eestist 1939 seoses baltisakslaste ümberasumisega. Poseni (Poznańi) ülikooli dotsent 1939–41. Marburgi ülikooli Ida-Euroopa õiguse dotsent 1949–..., Berliini Vaba Ülikooli Ida-Euroopa õiguse korraline professor 1953–... ja ühtlasi Ida-Euroopa Instituudi õiguse osakonna direktor, pidades loenguid eriti NSVLi õiguskorraldusest. Avaldas mitmeid teoseid Balti riikide ja NSVLi õigusliku vahekorra kohta, esitas Saksa ajakirjanduses ka Saksamaade taasühinemise kava.

Päevalehe *Dorpater Zeitung* vastutav toimetaja 1930–33.

A: BBLd; *Der Spiegel* 10/1958; *Osteuropa: Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens* 2/1984: 83–96; Tln Oleviste kog. Sündinute ja ristitute nimekiri (TLA.236.1.14d; 1886-1915); Tln Oleviste kog. Personaalraamat (TLA.236.1.54; 1928-1939, lk 296-297); Internationales Biographisches Archiv/MUNZINGER.

Meerits, Ants Jaani p (sünd Hans Merits; 2.5./19.4.1903 Võisiku vald, Viljandimaa – 28.4.1978 Tln), ajakirjanik. Käsitöölise poeg. Lõpetas Põltsamaa ühisgümnaasiumi, õppis TÜs filosoofiateaduskonnas 1924–25, õigusteadust 1925–28 (vaheaegadega), majandust 1931 ja 1940 (ei lõpetanud ühtki eriala). EÜSi liige. Võttis osa Vabadussõjast. Kaitseliidu Valga maleva propagandapealik. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 4.11.1944, mõisteti kümneks aastaks vangi ja viieks aastaks asumisele (§ 59-3), kandis karistust Magadanis, vabanes 20.8.1953. Suri vähki.

Ajalehe *Uus-Rajalane* (Valga) vastutav toimetaja 1928–29, ajalehe *Lõuna-Eesti* (Valga) toimetuse liige 1930–40, sh vastutav toimetaja 1933–2.1940, oli raadio kirjasaatja, *Päevalehe* alaline kaastöötaja Valgas. Saksa okupatsiooni ajal oli ajalehe *Valga Teataja* toimetaja 8.1941–44, tegi kaastööd päevalehele *Eesti Sõna*. EAL liige 1927–30 ja 1932–37.

A: LET; AA3; ISIK; OkM; *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 3–4; *Päevaleht* 16.12.1935: 14; A. Duvin. *Valga linna kroonikaraamat*. 141, 164, 198, 209 (Valga 2005); *Kaitse Kodu* 3/2012: 56; EAA.3144.1.148 lk 158.

Meigas, Julius Ernst (5.4./23.3.1882 Narva – 20.3.1968 Kingissepa [Kuressaare]), trükitehnik. Õppis Kreenholmi ministeeriumikoolis, täiendas end iseõppijana. Võttis osa Vabadussõjast. Õppis trükiladujaks, töötas Narvas Virmalise trükikojas. Väikse trükikoja ning raamatukaupluse omanik. Kuressaares Treufeldti ja Kalluse trükikoja laduja 1930–.... Kirjutanud jutte ning andnud neid ka raamatutena välja, oli üsna tuntud bibliofiil.

Andis välja ühe numbrilise naljalehte *Paemurru poisid* (1907), 1917–19 oli kuukirja *Kosjaleht* kokkupanija ja vastutav toimetaja, 1930 ilmus tema väljaandel jutu-, pilke- ja naljaleht *Uus Kosjaleht*. Ajakirja *Olevik* toimetaja ja väljaandja (Kuressaare 1931, ilmus ... nr). 1930. aastatel tegi kaastööd kohalikule ajalehele *Meie Maa* (Kuressaare).

T: “Saare kirjanike ja tegelaste album” (Kuressaare 1934; koost).

A: SKTA; SK; *Meie Maa* 19.4.1934: 1, 2, 15.5.1934: 3; *Looming* 4-5/1941: 714; *Sirp ja Vasar* 10.1.1958: 2–3; *Keel ja Kirjandus* 7/1963: 422; A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 234 (Tln 1970); *Eesti Ekspress* 24.12.2002: B11.

Meikop, August (hiljem Meikup; ka Meigo; 8.9.1887 Koigi vald, Järvamaa – 16.4.1963 New York), kooliõpetaja, ametnik. Taluperemehe poeg. Õppis Türi erakoolis 1904–06, Tln õhtukeskkoolis 1919–21, TÜs õigusteadust 1923–29 ja filosoofiat 1943 (vaheaegadega, ei lõpetanud kumbagi eriala); oli vabakuulaja Tln konservatooriumis 1923–29. Võttis osa I maailmasõjast 1914–17 ja Vabadussõjast (ülemjuhataja staabi tõlk). Eesti töö- ja hoolekandeministeeriumi nõunik, osakonnajuhataja 1920–26, Harku koloonia õpetaja-

kasvataja 1927–31. Tegutses juhtivalt noorte- ja haridusorganisatsioonides, eelkõige Ülemaalises Eesti Noorsoo Ühenduses. Põgenes 1944 Saksamaale, emigreerus USAsse New Yorki, töötas aednikuna Brooklynis. Võttis aktiivselt osa pagulaseesti seltsielust.

ÜENÜ kultuuriajakirja *Urikivi* viimane vastutav toimetaja 1926 (toimetas 2 nr). ÜENÜ kultuuriajakirja *Eesti Noorus* ajakirjanik (1929–40), sh toimetuse liige 1929–31, vastutav toimetaja 1931–40 ja tegevtoimetaja 1931–35. Tegi kaastööd haridusliidu ajakirjale *Vabaharidustöö > Areng*. Paguluses tegi kaastööd ajakirjale *Meie Tee* (New York), nädalalehele *Vaba Eesti Sõna* (New York), kuulehele *Võitleja* (Heidelberg), kultuuriajakirjale *Tulimuld* (Lund) jm. Kirjutas peamiselt eesti rahvakultuurist. Eesti Ajakirjanike Ühingu USAs liige.

T: käsiraamat „Noorsooliikumisest ja noorsootööst” (Tln 1927).

A: EAT; AA3; ISIK; *Kümme aastat noorpõlve*. 10 (Tln 1929); *Meie Tee* 8/1952: 127, 7–8/1957: 140, 3–4/1963: 48, 5–6/1963: 94–95, 3–4/1977: 54–55, 7–8/1979: 109; *Vaba Eesti Sõna* 18.4.1963: 9, 25.4.1963: 9; K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 96, 121, 177 jm (Tln 1994); F. Kool. *DP Kroonika*. 719–720 (Lakewood 1999); A. Mesikepp (1991). Eesti noorsooajakirjad 1920–1930. 17, 21 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERA.1.7.397; ERA.1.7.1270.

Meimre, Karl-Fridolf Mihkli p (–1936 Meiner; ps Nemo; 4.7./21.6.1904 Ardatovi maakond, Nižni Novgorodi kubermang – 11.1.1955 Pärnu), ajakirjanik, ametnik. Metsäulema poeg. Õppis Viljandi ühisgümnaasiumis 1922–24, TUs kaubandust 1924–36 ja õigusteadust 1936–40 (vaheaegadega, ei lõpetanud kumbagi eriala). Sõjaväeteenistuses 1931–32. Pärnu linnavalitsuse liige 1936–39, linnapea asetäitja 1939, linnanõunik 1939–7.1940. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 25.7.1940 seoses Eesti–Läti jalgpalli maavõistlusel toimunud isamaalise meeleavaldusega, mõisteti kaheksaks aastaks vangilaagrisse (§ 58-..., töö Pärnu linnapea asetäitjana, kuulumine Kaitseliitu ja Isamaaliitu, kodanliku ajalehe toimetamine). Kandis karistust Krasnojarski kraisis. Vabanes 5.8.1948.

Ajalehtede *Pärnu Postimees* tegevtoimetaja 1926–30 > *Pärnu Päevaleht* peatoimetaja 1930–36. EAL liige 1929–40.

A: PTB; SBL; EÜS3; AA3: 5830; *Postimees* 12.12.1931: 15; *Joe Niiluse tähtraamat 1933*. 64 (Pärnu 1932); *Pärnumaa kõverpeegel*. 124–125 (Pärnu 1933); *Sõnajalaõis*; *Pärnu Postimees* 8.1.2008: 8; EAA.1767.1.1164; EAA.2100.1.8985; ERA.3799.2.782; ERA.R-2276.1.3513.

Meisel, Peeter (kod.n P. Kõvamees; ps Max, Max Müttam, P. Roigas; 12.12./29.11.1901 Abja vald, Pärnumaa – 1937 NSVL). Põllutöölise poeg. Õppis kohalikus külakoolis ja progümnaasiumi ettevalmistuskursustel. Võttis osa illeg. Bolševistlikust tegevusest, astus kom. parteisse. 1924 arreteeriti, mõisteti Eesti Vabariigi sõjakohtu poolt politseiniku tapmise eest surma. Põgenes 1.1925 N. Liitu, kus lõpetas 1929 Leningradis Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli ja 1933 Punase Professore Instiituudi, olles seejärel Kommunistlikus Ülikoolis õppejõud. Arreteeriti stalinlike repressioonide käigus 1937, hukati samal aastal (täpne aeg ja koht teadmata).

Töötas 1933.a-st kirjastuses “Külvaja” ja oli ajakirja *Leegid* (Leningradi ajalehe *Edasi* lisa) toimetaja 1932–35. Kirjutas jutustusi, esines kirjanduskriitikuna.

A: EKBL; EKrL; EKL; ISIK; *Keel ja Kirjandus* 11/1977: 676; *Teel. Eesti proosa Nõukogudemaal 1920.–1930. aastad*. 201 (Tln 1978); *Pärnu Kommunist* 12.12.1981: 3; *Postimees*. AK 29.11.2014: 3.

Menning, Henn Karli p (ka Menning-Pusta; 15.6.1907 Trt – 27.10.1941 Sarapul, Udmurdi ANSV), insener. Teatridirektor **K. Menningu** poeg, **I. Menningu** abikaasa. Õppis Westholi gümnaasiumis, Tln rüütli- ja toomkoolis, Tln Reaalkoolis 1914–20, Berliinis gümnaasiumis

1922–27, Berliini tehnikaülikoolis tehnikat ja sideasjandust 1929–35, täiendas end filmi alal Berliinis 3.–4.1935. Sõjaväeteenistuses 1927–28. Elas koos vanematega Kopenhaagenis ja Stockholmis 1920–21, seejärel Berliinis kuni 1935. Elektrotehnika tehase AS Are vastutav juhataja 9.1939–... Mobiliseeriti Nõukogude armeesse, suri väljaõppelaagri hospitalis.

Riigi Ringhäälingu laborant-insener 1935–37, Eesti Kulturfilmi heliinsener 1937–4.1940.

A: Eesti ajakirjanduse analüütiline bibliograafia; V. Paas. *Ajahetked*. 84 (Tln 1987); ERAF.130SM.1.6854 leht 117, 119; ERAF.136SM.1.5516 leht 37p; ERA.R-9.2.659; Raadiotuba (<http://raadiotuba.and.ee/are.html>).

Menning, Irene Andrese t (–1939 Lebas; 1939–45 Menning-Pusta; 1945– Lambert; 22.12.1911 Rapla, Harjumaa – 7.9.1996 Tln), raadiodiktoraametnik. Kohtupristavi tütar, **K. Menningu** minia. Õppis Tln prantsuse lütseumis 1921–30, täiendas end prantsuse keele alal Prantsusmaal 1930–31. Tln kohtupristavi kantseleis ametnik 1931–35. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal kergetööstuse rahvakomissariaadi plaaniosakonna asjaajaja-sekretär 3.–9.1941. Pärast II maailmasõda Tln-s apteegis müüja 1944–46, koduperenaine 1946–49, Tln tööstuskooli nr 1 asjaajaja 1949–50. Arreteeriti 22.3.1950, mõisteti 25 aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§58-3, 58-10, töötamine Landessender Revalis), kandis karistust Arhangelskis ja Astrahanis. 5.7.1954 vähendati karistust kümnele aastale, vabanes amnestiaga 27.12.1954. Tln keskturul müüja 1955–58, teeninduskombinaadi Junor kassapidaja-tellimuste vastuvõtja 1958–76 ja 1977–86/87, vahepeal aiandusvalitsuses koristaja 1977. Rehabiliteeritud 2.3.1988.

Tegi kaastööd Raadio-Ringhäälingule > Riigi Ringhäälingule alates 1931, mh osales Soome ringhäälingu esimestes välisreportaažides Eestist 1931. Võitis Riigi Ringhäälingu naisteadustajate konkursi 1935 ja töötas raadios teadustajana 1935–1.1941 ja uuesti Saksa okupatsiooni ajal 1941–44.

A: OkM; *Ringhääling*. Pilditahvel lk 17 kõrval (Tln 1944); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 31 (Stockholm 1956); V. Lään (koost). *Eesti raadio. Esimesed 70*. 36–37, 77, 83 (Tln, Trt 1996); *Kultuur Eestis sõja-aastail 1941–1944*. 88 (Tln 1998); V. Lään. *Ringhäälingukroonika*. 51 jm (Tln 2006); ERAF.136SM.1.5516; ERA.R-9.2.660; ERR arhiiv („Kirjutamata memuaare“ 1994).

Menning, Karl (11.5./29.4.1874 Trt – 5.3.1941 Trt), teatritegelane, diplomaat. Majaomaniku poeg, **H. Menningu** isa, **I. Menningu** äi. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis 1885–93, TÜ ajaloo-keeleteaduskonnas 1893–, usuteadust 1894–1902. EÜSi liige. Olnud lühemat aega tööl vaimulikuna, siirdus 1904 Berliini, kus õppis näitejuhtimist. Vanemuise direktor ja näitejuht 1906–11. Eesti Vabariigi esindaja ja saadik mitmes välisriigis 1918–37.

Ajakirjanduses alustas kutsetöö kõrval ajalehe *Postimees* 1904 ja *Meie Aastasada* (ilmus suletud *Postimehe* asemel) vast. toimetajana (1907–08, 1911–1912, sh *Tervishoid* 1907). Seejärel tegutses *Päevalehe* toimetuses teatriarvustajana (1914–1918), toetades oma retsensioonides realistliku lavakunsti traditsioone.

T: Kunstiviha on niisama püha kui vaimustuski. Valimik Karl Menningu publitsistikat. Tln 1970; Teatritegu. Ilmamaa 2008

A: EKBL; EKrL; EKL; AA2; ETeatrBL; EVT; EAE: 178–179; *1000 tartlast; Vaba Maa* 20.2.1921: 2; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 49–50 (Trt 1926); F. Kull. *Mäsumehi ja boheemlasi. Esimesi Eesti diplomaate*. 146 jm (Tln 2010 [1933]); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 117, 119–121, 132–136, 138–139, 142, 159, 227, 277 (Tln 2010 [1936, 1964]); *Nädal Pildis* 29/1936: 678; M. Raamot. *Minu mälestused*. 125 (Tln 2010 [1937]); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 69 jm (Trt 1938); J. Köpp. *Mälestuste radadel*. II: 83–84 (Tln 1991 [1954]); *Edasi* 24.12.1955, 11.5.1969, 27.9.1970, 12.5.1974, 20.12.1984; A. Lüüs. *Tartus ja Roots*. 232 (Stockholm 1959); V. Alttõa. *August Kitzberg*.

282–283 jm (Tln 1960); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 197 (Lund 1962); O. Rütli. *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusest*. 191–192 jm (Tln 2010 [1964]); *Keel ja Kirjandus* 8/1969: 500–503; *Sirp ja Vasar* 25.9.1970, 11.5.1974: 6, 7; *Kodumaa* 12.7.1972: 6, 15.5.1974: 4–5; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 288 (Tln 1974); *Tartu Riiklik Ülikool* 17.5.1974: [3]; *Looming* 5/1974: 827–833; A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 69–70 (Tln 1980); R. Andre. *Süda rambitules*. 184–187 (Lund 1981); *Kogude teatmik. Tartu Riiklik Kunstimuseum*. 40 (Trt 1985); *Kleio* 10: 43–44 (Trt 1994); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 80, 83, 109 (Trt 1999); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 61 (Helsingi 2000); *Tuna* 3/2000: 103–112; *Akadeemia* ?/2003: 1547, 1763, 1769, 1771, 2275, 2521, 2524, 2540, 8/2004: 1880, 11/2006: 2422–2423; S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. 200 jm (Tln 2004); *Postimees* 8.3.2006: 20–21; *Tartu Postimees* 11.8.2006. 2; M. Mela. *Läti eestlased*. 143 (Tln 2007); L. Viitol, K. Kello (koost). *Sinu, minu ja meie Riia*. 271 (Trt 2008); *Tartu Postimees* 7.10.2008: 7; *Teater. Muusika. Kino* 3/2009: 3–4; V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010*. 50, 53, 60–63 (Trt 2010); T. Tamman. *August Torma – sõdur, saadik, salaagent*. 46, 80, 112, 122 (Tln 2011); *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 111 jm (Tln 2014); *Tartu Ekspress* 6.3.2014: 10; *Õhtuleht* 11.5.2015: 14; K. A. Hindrey. *Kirjad noortele*. 190–191 (Trt 2016); J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 162–164 (Tln 2018).

Mensenkampff, Adolph Wilhelm Ernst von (ka Mensenkampf; 25./13.11.1840 Trt – 3.12.1887 Falkenstein (Taunus)). Liivimaa maanõuniku, valdusterikka mõisniku poeg. Alghariduse sai Viljandis Schmidt'i õppeasutuses, õppis TÜs õigusteadust 1859–63, *cand* ..... Töötas seejärel Liivimaa rüütelkonna teenistuses mitmetel kõrgetel postidel, Liivimaa õuekohtu assistent 1869–77, Riia-Valmiera kreisi saadik 1877–79 ja 1884–87 ja kuulus Viljandi maagümnaasiumi koolikolleegiumi nõukokku. Oli a-st 1887 Liivimaa maanõunik, seejuures rüütelkonna liberaalse partei vasaktiiva üks juhte. Mitme mõisa omanik Liivimaal (Dīķeri, Kõņi, Koškele ja Kavastu).

Liivimaa rüütelkonna nn “liberaalse partei” ühe juhina osales mitmete publitsistlike väljaastumistega 1870. aastate lõpu – 1880. aastate alguse avalikes vaidlustes, taotledes tulemusteta senise rüütelkondliku omavalitsuse reformi. 1876–82 andis koos M. von Oettingeniga välja ajalehte *Zeitung für Stadt und Land* (Riia).

A: AA1; DBBL: 507; *Sakala kalender 2006*. 153–154 (Põltsamaa 2005); Tartu Maarja kog. Meetrikaramat (EAA.3148.1.7; 1840).

Meret, Boris Hans Aleksandri p (–1935 Madisson; 7.5. või 5.7.1908 Riia – 6.5.1989 Toronto), ametnik. Ametniku poeg. Lõpetas Tln ... 1927, õppis TÜs õigusteadust 1927–40. Sõjaväeteenistuses 9130. Töötas notariabina isa kontoris Narvas. Arreteeriti 12.1935, mõisteti kuueks aastaks vangi (süüks vapside liikumisest osavõtt), vabanes amnestiaga 7.5.1938. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas notariaalametnikuna Narva notariaalkontoris 1940–41. Pärast vanemate küüditamist 14.6.1941 varjas end Nõukogude võimude eest. Saksa okupatsiooni ajal oli Narva omakaitse ülem ja Narva linnanõunik 8.–12.1941; haridusdirektoriumi rahvakasvatuse osakonna/peavalitsuse juhataja 1.1942–8.1944. Võttis osa II maailmasõjast 1944–45 (Saksa armees), arreteeriti Saksa sõjaväevõimude poolt 3.1945, vabanes sõja lõppedes. Seejärel elas Salzburgi ja Hoherfelde põgenikelaagrites jm, elatas end juhutöödega. Emigreerus 1947 Inglismaale, oli söekaevurite õppelaagri instruktor, puuvillavabriku tööline, vene keele õpetaja Leicesteri kunsti- ja tehnoloogiakolledžis, BBC monitoorija. Aug 1952 emigreerus Kanadasse. Kaubamaja laotööline Torontos, alates 1954 töötas advokaadikontoris.

Skautide suurlaagri ajalehe *Tallinna Skout* tegevtoimetaja 1925 (1 nr jooksul). 1930. aastate algul tegi kaastööd (peamiselt juhtkirjad) ajalehele *Põhja Eesti* (Narva). Saksa okupatsiooni

ajal oli ajalehe *Maa Sõna* peatoimetaja 5.1942–12.1943, tegi kaastööd ka päevalehele *Eesti Sõna*, võitluslehele *Rünnak* (Hildesheim 11.1944–2.1945, ilmus 6 nr).

T: mälestusteraamat „Teremi jutustus „Estonia mässust““ (Toronto 1984).

A: AA3: 8835; ISIK; *Põhja Kodu* 18.8.1942: 4; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 159, 165 (Stockholm 1959); H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. (Toronto 1984); *Tulimuld* 3/1984: 164–166; E. Sanden. *An Estonian Saga*. 87 (Cardiff 1996); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 186, 194 (Trt 2001); *Akadeemia* 5/2013: 898 jm; ERA.927.2.9 leht 131–132.

Meri, Georg Peeter (8.10./25.9.1900 Koltšanovo küla, Peterburi kubermang – 10.6.1983 Tln), diplomaat, kirjandusteadlane. Sepa, veskirentniku poeg. Lõpetas Tln Peetri reaalkooli 1917. Oli Moskvast 1917–18 pol. Põhjustel vangis, vabanenuna tuli tagasi ja osales Vabadussõjas. 1920-21- ja 1921-23- õppis TÜs õigus- ja filosoofiateaduskonnas ning 1931-33 Pariisis õigusteadust ja poliitilisi distsipliine. Teenis Eesti Vabariigi välisministeeriumis 1926–38. 1941–46 küüditatuna Malmözis, Novosibirski obl. 1946–47 töötas kirjastuses „Ilukirjandus ja Kunst“. 1950–53 vangistuses taas pol. Põhjustel. Alates 1953 olnud tõlkija, tuntuks saanud eeskätt šeikspiroloogina.

Ajakirjanikuna on töötanud Eesti Telegraafi Agentuuris (algul „Estur“) 1918–20 ja 1922–26. Hiljem tegi kaastööd ajakirjale *ERK* (Trt, Tln).

A: EKBL; AA; EVT; *Päevaleht* 8.9.1992: 2, 10.9.1992: 2, 15.9.1992: 5; *Eesti Ekspress* 12.3.1993: 6, 15.9.2005: A34–A35; *Õhtuleht* 21.8.1996: 8; V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 121–122, 294 (Trt 1999); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 256, 275, 312, 339, 345 (Tln 2001); *Sakala kalender 2002*. 116 (Viljandi 2001); Georg Meri mälestused / *Postimees* 10.9.1992: 7; *Akadeemia* .../2003: 2542, 8/2004: 1880, 9/2007: 1872–1873; V. Lepassalu. *Süümeepiinadeta. Georg ja Lennart Meri sidemetest eriteenistustega ja selle tagajärgedest*. (Tln 2005); *Eesti Ekspress. Areen* 29.10.2009: B7; M. Viirand. *Olnust olevatele*. 174–181, 183–184 (Tln 2012); *Postimees. AK* 4.10.2014: 2–3.

Meristu, Tarmo (ka Meristo; 1913 Tln – 11.5.1945 Leningrad). Kuulus Saksa-Soome luuregruppi „Haukka“, mis saadeti Soomest Eestisse 1944. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt Viljandis 10.1944, hukati.

Eesti Kultuurfilmi operaator (38).

A: OkM; *Sakala kalender 1997*. 111–112 (Viljandi 1996); *Põgenemine kodumaalt 1943–1944*. 38–40 (Keila 2005); T. Hellat. *Luuraja aruanne KGB-le*. 228 (Tln 2006); H. Salm. *Viie luure agent*. 157, 242, 307 (Tln 2007); M. Krikk. *Voldemar Särak ja luuregrupp „Haukka“*. 34 jm (Tln 2011); *Tuna* 2/2013: 120–125.

Merkel, Garlieb Helwig (1.11./21.10.1769 Lēdurga kirikumõis, Liivimaa – 9.5./27.4.1850 Depkini mõis (Merķeļa muiža) Riia lähedal), publitsist, valgustaja. Vaimuliku poeg. Õppis Riia rüütli- ja toomkoolis 1776–84 (ei lõpetanud), Jena ja Leipzigi ülikoolides arstiteadust ja humanitaarteadusi 1796–97, *dr phil* 1801 (Frankfurti (Oder) ülikool). Kantseleiametnik Riias 1786–88, koduõpetaja Liivimaal 1788–96. Asus 1796 Saksamaale, elas Jenas, Weimaris jm, Berliinis 1802–07. Saksamaal alustas pikaajalist aktiivset publitsistitegevust, 1796–1802 avaldas mitu laialdast tähelepanu pälvinud publitsistlikku teost, milles taunis eestlaste ja lätlaste vägivaldset alistamist 13. Sajandil, kritiseeris teravalt pärisorjust, astus välja põlisrahvaste inimõiguste kaitseks. Napoleoni võitude järel oli sunnitud oma Napoleoni-vastase hoiaku tõttu Saksamaalt põgenema, elas Riias 1807–16, pärast Napoleoni lüüasaamist elas Berliinis 1816–17, seejärel oma mõisas Riia lähedal. ÕESI auliige 1841.

Berliinis avaldas teatri- ja kirjanduskriitikat mitmes ajakirjas, samuti ajalehes *Spencersche Zeitung*, mille teadusosa toimetajana ta töötas 1802. Suvel 1803 asutas meelelahutusliku

kirjandusajakirja *Ernst und Scherz* (Berliin), sama aasta lõpul liitis selle A. von Kotzebue ajakirjaga *Der Freymüthige*, ajakiri jätkas ilmumist nime all *Der Freymüthige, oder Ernst und Scherz* ja M. Oli selle toimetaja 1803–06. Mh avaldas Napoleoni-vastaseid artikleid, kus kutsus sakslasi võõrvõimu vastu relvi haarama, ning oli seetõttu sunnitud Napoleoni võitude järel 1806 Saksamaalt põgenema. *Freymüthige* jätkuna andis välja nädalikirja *Supplement-Blätter zum Freymüthigen* (Riia 1807, ilmus 30 nr). Asutas selle väljaande asemele kirjanduslik-poliitilise ajakirja/päevalehe *Der Zuschauer* (Riia), milles avaldas peamiselt välispoliitilisi sõnumeid; oli väljaande toimetaja 1807–31. Ajalehe hiilgeajaks olid sõja-aastad 1812–13, mil M. Õhutas Napoleoni-vastast võitlust. Lisaks oli M. Ka nädalalehe *Zeitung für Literatur und Kunst* väljaandja ja toimetaja (Riia 1811–12, ilmus 73 nr). Berliinis 1816 asutas ajakirja *Ernst und Scherz oder Der alte Freymüthige* (Berliin 1816–17), kuid ajakiri oli ebapopulaarne ja M. Pöördus 1817 tagasi Riiga. Oli kvartalikirja *Livländischer Merkur* väljaandja ja toimetaja (Riia 1818, ilmus 4 nr). Pärast K. G. Sonntagi surma (1827) sai nädalalehe *Ostsee-Provinzen-Blatt > Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Esthland* (Riia) toimetajaks, oli selles ametis kuni väljaande sulgemiseni 1838. M-i käe all sai lehest Baltimaade mõjukaim ja moodsaim ajaleht, see avaldas sõnumeid välis- ja kodumaalt, päevakajalisi ja populaarteaduslikke artikleid, kirjandus- ja teatriarvustusi. Ilmselt olid just poleemilised artiklid põhjuseks, miks ajaleht 1838 Vene võimude poolt suleti. M. Oli ka kvartalikirja *Die Quatember* toimetuse liige (Jelgava 1829–30). Hiljem nädalalehe *Rigaische Stadt-Blätter* väljaandja ja toimetaja 1848–50. M-i ajakirjanduslik tegevus oli oma ajas uuenduslik, ta väljendas väga selgelt oma poliitilisi seisukohti ja püüdis teadlikult kujundada avalikku arvamust. Tema valgustuslik-humanistlikud ideed mõjutasid tugevalt baltisaksa avalikku arvamust ja hiljem eesti rahvusliku liikumise tegelaste vaateid, nende ajalookontseptsiooni ning eestikeelse kirjanduse sündi.

T: arvukalt publitsistlikke teoseid, sh „Die Letten, vorzüglich in Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts” (Leipzig 1796, 1800), „Die Vorzeit Lieflands” I–II (Berliin 1798–99; eesti keeles I osa „Liivimaa esiaeg” [Peterburi 1909]), „Die freien Letten und Esthen” (Leipzig 1820); kirjanduskriitika kogumik „Briefe an ein Frauenzimmer über die neuesten Produkte der schönen Literatur in Deutschland” (1800–03); mitmed ilukirjanduslikud teosed, sh proosapoeem „Wannem Ymanta, eine lettische Sage” (Leipzig 1802); autobiograafilised teosed „Skizzen aus meinem Erinnerungsbuche” (1812–16), „Darstellungen und Charakteristiken aus meinem Leben” I–II (Leipzig 1839–40).

A: R/N; EBL; DBBL; EKBL; Redlich; EE14; ETeadBL; ISIK; EEVA; BBLd; M. J. Eisen (toim). *Tähtsad mehed. Neljas anne.* 3–42 (Trt 1883); M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu* II.1: 124–127 (Trt 1898); K. Chr. V Stritzky. *Garlieb Merkel und „Die Letten am Ende des philosophischen Jahrhunderts”* (Riia 1939); *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil.* 36–40 jm (Tln 1958); *Keel ja Kirjandus* 11/1969: 680–684, 4/1978: 214–216, 12/1992: 716, 11/1997: 724–730; *Õhtuleht* 27.10.1969; *Zeitschrift für Ostforschung* 4/1977: 660; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900.* 357 (Tln 1984); I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni.* 67–68 (Tln 1986); *Eesti ajakirjanduse...* 277–280 jm (Trt, Tln 1994); *Tuna* 2/2000: 117–118 jm, 3/2002: 101–102 jm; *Triangulum: germanistisches Jahrbuch für Estland, Lettland und Litauen.* 7/2000: 32–39 [Trt], 8/2001: 44–54 [Riia]; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse.* 140–141, 212, 264, 351, 357 jm (Trt 2004); *Zwischen Aufklärung und Baltischem Biedermeier.* 211–255 (Lüneburg 2007); *Rahvuskultuur ja tema teised.* 93–122 (Tln 2008); *Aufklärer im Baltikum: europäischer Kontext und regionale Besonderheiten.* 17–56, 64–73 (Heidelberg 2011); J. Undusk. *Eesti kirjanike ilmavaatest.* 146–156 jm (Trt 2016).

Merkson, Ilse (ka Märkson; 1940–46 Eermann; hiljem Bimba; 1910–?)

Bolševistliku nädalalehe *Uus Ilm* (New York) peatoimetaja 1938–40 ja 1945. Avaldas lehes ka lühijutte ja luuletusi.

A: ISIK; *Väliseestlase kalender 1957*. 35 (New York 1956); *IX Eesti raamatuteaduse konverents*. 25 (Trt 1979); „*Uus Ilm*“ 70. 55 (Tln 1980); *Uus Ilm* 6/1981; *VEKSA kalender '83*. 50–51 (Tln 1982); *Meie Tee* 7-8/1982: 94; *Kodumaa* 27/1983: 3; E. Sanden. *An Estonian Saga*. 96 (Cardiff 1996).

[- - -]

Udam, Aleksander Tõnise p. (15./3.3.1885 Narva-Jõesuu, Naroova vald – ?). Kaluri poeg. Lõpetanud ministeeriumikooli, õppis ühistegelistel ja õigusteaduslikel (eraadvokaadi) kursustel Venemaal. 1906–10 oli talupidaja, 1911–16 vallakirjutaja, seejärel postitöötaja Siberis 1916–21 ja Eestis 1921–22. 1922–29 ühistegelise liidu instruktor-revident ja 1929–... ETK vaneminstruktor-revident. 1940. a augustist kaubanduse korralduse komitee liige, 1941 ENSV Kaubanduse Rahvakomissariaadi organiseerimise osakonna juhataja. Ühingute asutaja ja seltsitegelane.

Ajakirja *Ühiskaubandus* vastutav toimetaja 1938–40, sh pidev kaasautor.

T: käsiraamat „*Ühiskaubanduse korraldus*“ (1935).

A: *Ühistegelised Uudised* 10.12.1932: 2, 15.3.1935: 3, 10.12.1937: 5; *Vaba Maa* 14.3.1935: 9; *Sakala* 16.8.1940: 1; ERA.1.7.1431; ERA.1.3.5072; ERA.54.3.2162, leht 1, 36, 42; ERAF.2.1.2213; ERA.33.2.7643 leht 1 ja 2.

Udras, Jaan (u 1904 v 1905 [pärit Laosi vallast] – ?). Õppis nahatööliseks ja töötas pärast opteerumist Venemaalt Eestisse Tartu nahavabrikus. 1928 mõisteti süüdi riigivastases tegevuses, sai 3 aastat vanglakaristust. 1931 põgenes Venemaale.

Tartu Noorproleet vastutav toimetaja 1928 (ilmus 2 nr).

A: *Postimees* 29.4.1928: 1, 16.1.1929: 2, 16.5.1934: 5, 20.6.1934: 3; *Vaba Maa* 29.4.1928: 3, 17.1.1929: 5; *Viljandi Uudised* 5.5.1928: 2; *Kaja* 19.1.1929: 9, 2.6.1929: 2; *Päevaleht* 15.5.1934: 5; J. Ant. *Sõjariist kodanluse vastu*. 45 (Tln 1975).

Uexküll-Güldenband, Ferdinand Wilhelm vabahärra von (17.11.1890 Tamsalu mõis, Järvamaa – 8.12.1939 Viin), parun, ajakirjanik ja poliitik. Õppis Riia linnagümnaasiumis, TÜs õigusteadust 1909–13 (ei lõpetanud). Töötas ametnikuna Tln-s. 1916–17 oli Vene sõjaväes, 1917 välja saadetud Krasnojarskisse, 1919 Landesveeris. 1936. a Euroopa rahvuste kongressi sekretär Viinis.

Ajalehe *Libauer Zeitung* peatoimetaja 1920–26, Euroopa Saksa Rahvusgruppide Liidu kuukirja *Nation und Staat* (“Rahvus ja Riik”) väljaandja ja peatoimetaja 1927. 1933 oli ajutiselt ajalehe *Rigasche Rundschau* toimetaja.

A: AA; DBBL: 818–819.

Uibopuu, Valev (19./6.10.1913 Vana-Antsla vald, Võrumaa – 18.3.1997 Lund, Rootsi), keele- ja kirjandusteadlane, kirjanik, ajakirjanik. Metsavahi poeg. Õppis Otepää gümnaasiumis 1924–29, õpingud katkestas jalavigastus ja sellest arenenud luutuberkuloos. Lõpetas Rootsis eesti gümnaasiumi ja Lundi ülikooli filosoofiateaduskonna 1958, kaitses doktoriväitekirja eesti keele alal 1970. Põgenes Soome 1943, seejärel siirdus Rootsi. Lundi ülikooli õppejõud 1971–81.

Alates 1936 päevalehe *Vaba Maa* kaastöötaja Valgas, kirjutas rohkesti ajalehtedes *Rahvaleht*, *Esmaspäev*, *Maa Hääl* (kõik Tln), *Lõuna-Eesti* (Valga) jm. Toimetas OÜ Vaba Maa nädalajakirja *Perekonnaleht* selle sulgemiseni 1939–40. Saksa okupatsiooni ajal töötas päevalehe *Eesti Sõna* (Tln) toimetuses 1942–43, 1942. a lõpus aitas toimetada ka ajalehte

Võrumaa Teataja. Oli ajalehe *Malevlane* (Helsingi) tegevtoimetaja 1943–44. Osales mitme pagulasväljaande (*Välis-Eesti*, *Eesti Looming*, *Kodukolle*, *Vabariiklane*) toimetamisel ja kaastööga toetamisel. Ta artiklid ja esseed käsitlevad kultuuriküsimusi. Tegi kaastööd ajakirjale *Books Abroad* > *World Literature Today* (Oklahoma).

T: Kodumaal alustatud ilukirjandusloomingut jätkas emigratsioonis.

A: EAA VII; EKrL; EKKE; Lään; *Kirjanikult lugejale*. 109–113, 143 (Lund 1952); *Eesti kroonika 1957*. 146 (Stockholm 1956); *Teataja* 19.10.1963: 4, 15.10.1983: 6, 3.10.1987: 4, 15.10.1988: 6, 7.4.1990: 6, 16.11.1991: 8, 11.9.1993: 4, 12.4.1997: 4; *Välis-Eesti* 26.10.1963: 1, 16.12.1970: 8, 24.2.1974: 4, 11.11.1974: 1, 12.10.1983: 5, 10.10.1984: 1, 1.10.1988: 3; *Tulimuld* 3/1969: 182, 4/1986: 175; *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 31.1.1971: 1, 17.10.1973: 4, 12.10.1983: 8, 12.12.1984: 6, 28.8.1987: 6, 27.3.1997: 10, 30.10.2003: 7, 26.8.2004: 4; *Vaba Eestlane* 29.1.1971: 4, 6.12.1988: 8, 21.10.1993: 11; *Vaba Eesti Sõna* 12.7.1971: 9, 13.10.1983: 6, 24.11.1988: 7, 7.10.1993: 4; *Uus Eesti* 7-8/1974: 4; B. Kangro. *Eesti Roots*. 24, 72, 114–115, 122, 124–126, 130–131, 204–206 (Lund 1976); *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 127–128 (Toronto 1980); B. Kangro. *Arbujad*. 123–125 (Lund 1981); E. Nirk. *Eesti kirjandus*. 198–199, 332 (Tln 1983); *Viruskundra* 6/1990: 1, 7/1991: 4, 12/1991: 3, 6/1992: 3, 10/1993: 2, 4/1994: 1, 3/1995: 4, aprill/1997: 4, 13.1.1998: 3, 13.10.1998: 3; *Sirp* 7.5.1993: 4, 1.11.2013: 28–29; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 220 (Stockholm 1995); *Postimees* 1.2.1995: 14, 19.3.1997: 3, 20.3.1997: 16, 3.9.2004: 15; *Raamatukogu* 3/1995: 24; *Eesti Päevaleht* (Tln) 13.1.1996: 6, 20.3.1997: 8, 24.4.1997: 8, 27.3.2009: [20]; K. Ristikivi. *Viimne vabadus*. 366–374 (Trt 1996); *Sõnumileht* 20.3.1997: 8, 21.3.1997: 15, 5.1.1998: 13; *Eesti Ekspress* 21.3.1997: B7; *Kultuurileht* 21.3.1997: 20; *Kaika suvõulikuulõ kogomik I–VIII (1989–1996)*. 31 (Võru 1997); *Looming* 5/1997: 717–718, 10/2004: 1587–1589; *Valgamaalane* 27.5.1997: 7, 23.10.2003: 5, 17.7.2008: 4; V. Uibopuu. *Muutunud maailm*. 269–276 (Tln 1997); V. Uibopuu. *Markuse muutumised*. 296–302 (Tln 1997); H. Grabbi. *Vabal häälel*. 245–247 (Tln 1997); A. Willmann. *Post script*. 278–279 (Tln 1998); *Võrumaa Teataja* 30.12.1998: 7, 19.10.2013: 4; *Videvik* 28.9.2000: 4; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 9, 146, 190, 192 jne (Trt 2001); *Eesti Teadusliku Seltsi Roots*. 361 (Stockholm 2001); *Keel ja Kirjandus* 5/1997: 356–357, 6/1997: 414–417, 2/2004: 81–89, 5/2006: 405–408; *Eesti Päevaleht*. *Arkaadia* 23.7.2004: 15; Ü. Tont. *Valev Uibopuu. Elu ja loomingu lugu*. (2004); N. Reimann (koost). *Võromaa kodolugu*. 144 (Võru 2004); Ü. Tont. *Klassikuks kodust kaugel*. 184–192 (Trt 2006); *Akadeemia* 5/2013: 907; *Rahvuslik Kontakt* 4/2013: 20–23; *Mari* veebruar/2014: 102–104; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 496 (Tln, Trt 2016); J. Kronberg. *Hästi valitud sõbrad*. 149–161 (Trt 2016).

Ulmann, Carl Christian (ka Karl; 3.2.1793 Riia – 8.10.1871 Valga), vaimulik, haridustegelane. Kaupmehe poeg. Lõpetas Pärnu gümnaasiumi, õppis usuteadust TÜs, Jena ja Göttingeni ülikoolides 1810–16; *dr phil* 1835 (Jena ülikool); TÜ audoktor 1866. Kirikuõpetaja Liivimaal Krimuldal ja Pēterupes 1817–35; TÜ praktilise usuteaduse professor 1835–42, rektor 1838–41; tagandati professorikohalt keisri otsusel (väidetava seaduserikkumise pärast, tegelikult aga vastuseisu tõttu valitsusringkondades kavandatud venestuspoliitikale). Trt õpperingkonna kuraator 1841. Elas Riias 1844–56, oli Liivimaa esimene koolinõunik ja Valga Cimze õpetajate seminari inspektor. Seejärel Venemaa evangeelse luteriusu kindralkonsistooriumi asepresident Peterburis 1856–66.

Vaimuliku sisuga ajakirja *Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Geistlichkeit Russlands* > *Mittheilungen und Nachrichten für die Evangelische Kirche Russlands* (Trt) asutaja ja toimetaja 1838–54. Tegi kaastööd nädalajakirjale *Das Inland* (Trt). Valgustuslik-humanistlike vaadetega viljakas publitsist, innukas rahvahariduse edendaja, mh pooldas eestikeelset rahvakooli.

T: sõnastik „Lettisches Wörterbuch” I–II (Riia, Leipzig 1872–80).

A: R/N; AA1; *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd 39 (Leipzig 1895); EBL; EE; DBBL; Epl; ENE; E(N)E; ADUT; ARUT; EE14; BBLd; ETeadBL; *Rigascher Almanach* 1860: 1–6; *Revalsche Zeitung* 23.12.1866: 1, 11.10.1871: 1, 16.10.1871: 1; A. Buchholtz. *Deutsch-protestantische Kämpfe in den baltischen Provinzen Russlands*. 153–179 (Leipzig 1888); M. Lipp. *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu* II.2: 34–35, 38–44, 109, 122–123, 133–134, 204–206 (Trt 1899); J. Frey. *Die Theologische Fakultät der Kais. Universität Dorpat-Jurjew 1802–1903*. 213–216 (Tln 1905); *Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis aastaraamat V*. 5 (Stockholm 1970); *Eesti kooli ajalugu* I: 501–502, 573–574 (Tln 1989); L. Raid. *Tartu ülikooli usuteaduskond 1632–1940*. 33, 38, 67, 86 (Trt 1995); *Akadeemia* 12/1999: 2576–2595; *Piirid ja kohtumised: teadus ja religioon tehnoteaduslikus maailmas*. 107–122 (Tln 2001); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 65, 137, 139–140 jm (Trt 2004); *Tundmatu Friedrich Georg von Bunge*. 122 (Trt 2006).

Uluots, Jüri (1.1.1890 Kirbla vald, Läänemaa – 9.1.1945 Stockholm), poliitikategelane, õigusteadlane. Taluperemehe poeg. Õppis Pärnu linnakoolis, lõpetas Pärnu gümnaasiumi 1910. 1910 õppis Peterburis õigusteadust, sai I järgu diplomi stipendiaadina Euroopas. 1918–19 Haapsalu rahukohtunik ja kohtu-uuriija. TÜ õppejõud. Eesti Asutava Kogu, I–II ja IV Riigikogu liige, Eesti Vabariigi viimane peaminister. Eesti Teaduste Akadeemia liige 1938–40. Suri vähki.

Maaliidu päevalehe *Kaja* (Tln) vastutav toimetaja 1919–20. Päevalehe *Postimees* (Trt) teine peatoimetaja 1937–38. Avaldas artikleid õigusteaduslikus ajakirjas *Õigus* (1929–40), päevalehes *Postimees*, ajakirjas *ERK* (Trt, Tln).

A: 2RK; PPG: 255; EAE: 138–139; VjV; *Eesti Teaduste Akadeemia liikmeskond 1938–1998*. II (Tln 1998); *Riigivanemad*; ER; VEPER; *Korporatsioon Rotalia võõrsil 1944–1987*. 548 (Toronto 1988); J. Lattik. *Meie vanad*. 265–269 (Trt 2002 [1945]); *Prof. Jüri Uluotsa mälestusraamat*. (Stockholm 1945); *Välis-Eesti* 14.1.1945: 1; *Teataja* 17.1.1945: 1; *Estonia*. I: 26–30 (Göttingen 1946); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 376–377 jm (Trt 2015 [1950]), *Teine osa*. 307 jm (Trt 2016 [1951]); *Vaba Eesti Sõna* 10.11.1951: 4; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 9–33, 150–151 (Stockholm 1959), X: 60–64, 106–107 jm (Stockholm 1962); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 252, 277, 293, 297–298, 326, 328–329, 363, 376, 408–409 (Tln 2010 [1964]); *Eesti Postimees* 9.1.1965: 5; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 87–90 jm (Tln 1966); J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. III: 66–67, 71–72 (Tln 1991 [1969]); *Pärnu Poeglaste Gümnaasium läbi aegade*. 49, 72 jm (Toronto 1985 [1969]); *Rahvuslik Kontakt* 1/1969: 3–10; E. Martinson. *Elukutse – reetmine*. 147–151, 253 jm (Tln 1970); *Piinlikud lood*. 67–69 (Tln 1982); II: 3–11 (Tln 1983); H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. 127–128 (Toronto 1984); *Teataja* 29.9.1984: 3, 13.1.1990: 3; *Korporatsioon Rotalia võõrsil 1944–1987*. 548 (Toronto 1988); *50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat*. 161–165 (Tln 1989); *Looming* 3/1989: 370–374, 1/1990: 102–109, 4/1990: 527–535; *Nõukogude Õigus* 5/1989: 343–345; *Eesti Päevaleht* 12.1.1990: 8; *Võitleja* 1/1990: 11; *Edasi* 27.7.1990: 4; R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 48, 50, 56–58, 62–64 jm (Stockholm 1991); *Verbum habet Sakala*. 103–104 (Trt 1994); *Vaba Eesti Sõna* 18.1.1990: 5, 9.2.1995: 5; *Vaba Eestlane* 11.1.1990: 4, 9.2.1995: 6; *Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Paar sammukest XIII*: 29 (Trt 1996); E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päälil...* 58–59 (Tln 1996); I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 286–287 (Tln 1996); J. Ant. *Eesti 1939–1941*. 72–73 jm (Tln 1999); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 58–59, 69 jm (Tln 1999); *Tuna* 3/1999: 134–135; *Ajalooline Ajakiri* 2/2000: 5–28; M. Graf. *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934*. 409–414 jm (Tln 2000); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 292 jm (Tln 2001); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 34, 185, 192, 200–201, 204, 208, 218 (Trt 2001); *Pärnu Postimees* 1.12.2001: 6; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 27–28, 102–103 (Tln 2010 [2002]); *Sajandi sada Eesti suurkuju*.

194–195 (Tln 2002); T. Karjahärm. *Unistus Euroopast*. 93, 97–98 (Tln 2003); *Akadeemia* 1/2004: 204, 2/2004: 452, 455, 3/2004: 667, 670, 672, 677, 4/2004: 892, 901, 904–905, 7/2004: 1634–1635, 10/2004: 2319; *Videvik* 20.1.2005: 4; *Eesti Kirik* 4.1.2006: 1–2; P. Rohtmets. *Rektor Johan Köpp*. 103–104 (Trt 2007); H. Salm. *Viie luure agent*. 209–211, 217–219 jm (Tln 2007); *Linnaleht*. Tallinn 8.5.2008: 1; *Maaleht* 4.9.2008: 25; *Eesti Elu* 24.4.2009: 4, 5; *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*. 37. 68–83 (Trt 2009); *Scripta annalia*. 15 (Haapsalu 2010); T. Tamman. *August Torma – sõdur, saadik, salaagent*. 28, 32, 41 jne (Tln 2011); M. Viirand. *Olnust olevatele*. 354–355 (Tln 2012); H. Walter. *Sõdadest lähemal ja kaugemal*. 263–272, 289–295 (Tln 2012); *Kirjutamata temuaare*. 75 (Tln 2013); I. Paavle. *Õiguse ja omariikluse eest*. 17, 45, 50, 52, 55, 57–58, 60–65, 191, 198, 234, 240, 242–248, 250–257, 260–262, 270–272, 298, 343, 346, 349, 361–362, 386 (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 348–349 (Tln 2014); *Peterburi Teataja* 1.2.2015: 1; *Nädalalõpp [Meie Maa, Hiiu Leht]* 16.1.2015: 3; *Teise / Law* 109/2018: 69–78.

Umanets, Sergei (Сергей Игнатьевич Уманец; ps И-вич, С.; Изгоевич, С.; С. У.; У-а, С.; У-ц, С.; У-ь, С.; С. А.; 14.6.1857 Moskva – 1917), ametnik, literaat, publitsist, koduloolane. Aaadlipäritolu. Lõpetas Moskva Nikolai lütseumi, Lazarevi ida keelte instituudi 1883. Välisministeeriumi ametnik Peterburis 1884–93, Eestimaa kubermanguvalitsuse ametnik 1893–95, Liivimaa kubermanguvalitsuse ametnik 1895. Alates 1896 teenis Venemaa trükiasjade peavalitsuses, oli Kaukaasia tsensuurikomitee vene ja euroopa keelte vanemtsensor 1899–1906, Peterburi tsensuurikomitee tsensor 1906–07.

Tegi kaastööd ajalehele *Ревельские известия* 1893–94, ajakirjale *Исторический вестник* (Peterburi) jt väljaannetele.

T: kodulooline brošüür “Замок Фаль под Ревелем” (Tln 1894), “Воспоминания о князе С. В. Шаховском и балтийские очерки” (Peterburi 1899).

A: *Книжное дело в России в XIX – начале XX века. Вып. 14:* 282 (Peterburi 2008); EAA.30.7.2727; EAA.30.8.4318.

Umblia, Elmar Johannes (11.10.1904 Uderna vald, Tartumaa – 11.2.1967 Stockholm), leidur. Talunike poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis, lõpetas Treffneri gümnaasiumi 1923, õppis TÜs keemiat 1923–30, *mag* 1935. TÜ assistent 1928–34, Tln linna tuletõrje ja gaasikaitse juhataja 1934–44. 1944 siirdus Rootsi, töötas klaasivabriku laboris ja oli telefonivabrikus uurimisinsener.

Tehnika Ajakirja toimetuse liige 1935, toimetas ajakirja *Õhu- ja gaasikaitse* 1938–40.

A: EÜS3; AA3; *Eesti Sõna* 31.12.1943: 5; *Välis-Eesti* 10.10.1954: 3, 17.10.1964: 4, 10.3.1967: 4; *Teataja* 24.10.1954: 9, 17.10.1964: 13, 18.2.1967: 5; EAA.2100.1.17258.

Under, Gottfried Johannes K/Gustavi p (23./11.11.1898 Hagaste, Pühalepa, Hiiumaa – 7.5.1967 Tln), arveametnik. Rätsepa poeg. Õppis Tln Aleksandri gümnaasiumis. Võttis osa Vabadussõjast. 1924–40 töötas kirjastuse „Vaba Maa“ kontoris, oli arveosakonna juhataja. Kaitseliidu liige. 1941 töötas riiklikus ajalehtede kirjastuses, 1942 Revaler Zeitungis, 1942–43? kirjastuses „Eesti Ajaleht“, kus oli 1943 peaärijuht.

Ajalehe *Kosjaleht* > *Rahvaleht* kaasväljaandja 8.–10.1923 koos venna Arnold Underiga (1897–1973).

A: ETL; *Maa Sõna* 25.11.1943: 3; *Eesti Päevaleht* 19.5.1967: 2; *Keel ja Kirjandus* 4/2003: 241–250; A. Eelmäe. *Eluvõla kandmise raske kohus*. 225–245 (Tln 2012); EAA.3168.1.44 leht 579 (kaader 115); ERA.5078.1.5841.

Under, Marie (Maria; kod.n Hacker 1902–24; 1924– Adson; ps Mutti; 27./15.3.1883 Tln – 25.9.1980 Stockholm), luuletaja. Kooliõpetaja tütar. Õppis Tln-s saksa tütarlastekoolis 1891–

1900. Elas abikaasaga Moskvast 1902–05, seejärel Tln-s, kus ta kodu kujunes kirjanduselu salongiks. Kuulus kirjandusrühmitustesse Siuru ja Tarapita, oli EKL asutajaliige 1922. Elas Tln-s ja Trt-s. 1944 põgenes Rootsi, kus töötas Stockholmis arhiivitöölisena. 1932 valiti Eesti Kirjanduse Seltsi, 1937 Londoni PEN-klubisse ja pärast II maailmasõda Poetide Rahvusvahelise Ühingu auliikmeks, 1963 ka Soome KL ja Vaba Aasia Ülikooli auliikmeks. Töötas päevalehe *Teataja* talituses 1901–02, kus **E. Vilde** (teistel andmetel **A. Laikmaa**) avastas tema luuletajaande. Esines ajakirjanduses peamiselt luulega, avaldas luulekogusid, millest on koostatud valimikke ja kogumikke, tõlkis mitmest keelest. Töötas ajakirjas *Looming* 1923–26.

A: EKrL; EL; EKKE; EAE: 194–195; VEKL; Erni; M. Lepp. 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus. 17, 245 (Tln 2010 [1922–27]); J. Kärner. *Eesti uuemad luuletajad*. 39–57 (Trt 1925); *Päevaleht. Kunst ja Kirjandus* 1.10.1939: 148; *Estonia*. IV: 23–25 (Göttingen 1948); J. Remmelgas. *Tuline värav*. 36, 38 (Tln 2004 [1955]); *Meie Tee* 3-4/1963: 49; *Kodumaa* 27.3.1963: 2, 27.3.1968: 3; 28.3.1973: 4–5, 23.3.1983: 4; K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 125–126 (Tln 1974); *Meie Post* 4/1978: 1, 10/1980: 3; A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 70–77 (Trt 2004); L. Lõhmus. Nõmme. *Viiskümmend XX sajandi I poole väljapaistvat nõmmelast*. (2004); *Eesti Kirjandus* 3/1933: 97–105; M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu*. 207–222 (Trt 1936); *Kodukolle* 3/1953: 1–7, 27; *Vaba Eesti* 6/1953: 10; *Tartu Riiklik Ülikool* 5.7.1968: 3; *Keel ja Kirjandus* 9/1969: 513–528; 6/1982: 295–304; O. Kruus. *Naine hanesulega*. 184–199 (Tln 1971); E. Vrajer. *Hiiumaa ja hiidlased*. 152 (Toronto 1971); E. Nirk. *Kaanekukk*. 118–121 jm (Tln 1977); *Kodumaa* 29.3.1978: 7, 1.10.1980: 7; N. Andresen. *Terendusi*. 204–216 (Tln 1979); E. Nirk. *Eesti kirjandus*. 165–168, 332–333 (Tln 1983); E. Siirak. *Talendi maagia*. 81–143 (Tln 1987); *Aja Pulss* 22/1990: 23; *Reede* 31.8.1990: 4; D. Palgi. *Murduvas maailmas I-III*. 213–214 jm (Tln 2010 [1994]); *Raamatukogu* 5/1994: 30–31; *Teater. Muusika. Kino* 3/1996: 97–100; *Postimees* 2.6.1997: 2; *Русский Телеграф* 8.7.1996: 5; *Paдыга* 3/1997: 136–141; *Luup* 19.10.1998: 39; H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 174–186 (Trt 1998); H. Grabbi. *Tulgu uus taevas*. 74–77 (Tln 1999); A. Laikmaa. *Kas tõesti mina*. 470–471 (Trt 2001); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 71 jne (Trt 2001); I. Grünthal. *Müütide maagia*. 39–61 (Trt 2001); S. Olesk. *Tõdede vankuval müüril*. 153–165, 257–262 (Trt 2002); *Sajandi sada Eesti suurkuju*. 196–197 (Tln 2002); I. Ivask. *Tähtede tähendust tunda*. 108–125 (Trt 2003); *Akadeemia* 10/2004: 2319; A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 70–77 (Trt 2004); A. Eelmäe. *Kõned ja kirjatööd*. 56–71 (Tln 2006); *Ruti raamat*. 273–281 (Trt 2006); R. Kuusk. *Sõna sisse minnes: esseid eesti luuletajaist*. 93–112 (Tln 2007); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 80–81 (Tln 2008); *Looming* 10/2009: 1389–1409; R. Parve. *Minu aeg*. 80 jm (Tln 2010); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 50–51 (Tln 2011); A. Merilai. *Vokimeister*. 136–155, 417–437, 512–517, 555–564 (Trt 2011); L. Iher. *Gustav Suitsu jälil*. 292 jm (Tln 2011); *Uurimusi 1940. aastate eesti kirjandusest*. 93–114 (Tln 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 109–114 (Tln 2012); *Elukiri* 11/2014: 72–80, 12/2016: 92; *Õhtuleht* 12.2.2015: 9; R. Hinrikus. *Kahe vahel*. 8–24 (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 358–368 (Tln, Trt 2016); *Pööning sügis/2016*: 48–49; *100 silmapaistvat Eesti naist*. 190–191 (Tln 2017); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 174–181 (Tln 2017); E.-M. Talivee, K. Meiel, M. Niitra, P. Helme. *Just sellist Eestit*. [1941] (Tln 2018).

Undritz, Paul (15./3.1.1854 Kuigatsi vald, Tartumaa – 13./1.12.1897 Valga), vaimulik, kooliõpetaja, koolikirjanik. Talurentnike poeg. Õppis Kanepi kihelkonnakoolis 1863–66, Valga õpetajate seminaris 1871–74, sooritas gümnaasiumi lõpueksamid eksternina Tln kubermangugümnaasiumis, õppis TÜs usuteadust 1881–88. Kooliõpetaja, Valga eesti koguduse kirikuõpetaja 1890–97.

Oli abiks nädalalehe *Sakala* (Viljandi) lisalehe kokkupanemisel 1878–80, seejärel toimetas

nädalalehe *Eesti Postimehe* lisalehte *Eesti Põllumees* (Trt) 1881, oli lühemat aega abiks ka ajalehe *Olevik* (Trt) toimetuses. **A. Mohrfeldti Meelejahutaja** toimetajaks olles (1878–83) oli U toimetuse ümber koondunud eesti üliõpilaste aktiivi hulgas. Ta tegi väljaandele kaastööd ning võttis osa ka toimetamisest.

A: EKrL; EKoBL; *Vändra*. 136; *Linda* 11/1889: 469–472; *Postimees* 3.12.1897: 1; *Eesti Postimees* 11.12.1897: 2; *Ristirahva Pühapäevaleht* 14.12.1897: 408, 21.12.1897: 417; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 483–484 (Trt 1898); P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 52–53 (Tln 1923); J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. I: 152–155 (Tln 1991 [1953]); EKA II; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 403 (Tln 1963); R. Põldmäe. Kirjanduslik ja perekondlik ajakiri “Meelejahutaja”. – Läbi kahe sajandi. Tln 1971; E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni “Sakala”*. 312 (Tln 1971); *Nõukogude pedagoogika ja kool*. XVI: 42 (Tln 1977); E. Jansen, J. Peegel (koost). *C. R. Jakobsoni “Sakala” ja eesti ajakirjanduse teed*. 57–58 (Tln 1979); A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 35 jm (Montreal 1982); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 366 (Tln 1984); *Viruskundra* veebruar/2000: 2; R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 60 jm (Helsingi 2000); *Valgamaalane* 11.7.2000: 6; *Acta Historica Tallinnensia* 5/2001: 80, 83; *Pärnumaa sirvilauad*. I: 16–17 (Pärnu 2004); *Aastaraamat 2007: Eesti Kodu-uurimise Selts, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Genealoogia Selts*. 142 (Tln 2008). EAA.402.2.25886; EAA.1767.1.2017.

Ungerson, Salme Mihkli t. (ka Ungersohn; abielus Kissa, Ungerson-Kissa; 10.3./25.2.1889 Trt – 10.6.1953 Danielson, CT, USA), taluperenaine, seltsitegelane. Talunike tütar. Lõpetas Trt-s Puškini gümnaasiumi 1907, osales linnukasvatuse instruktori kursustel 1911 ja 1912 käis end samal alal Saksamaal täiendamas, õppis TÜs agronoomiat 1919–20 (ei lõpetanud). Töötas koduõpetajana Venemaal, 1921–23 põlluministeeriumis väikeloomakasvatuse eritundjana, hiljem taluperenaine Tartumaal Aakres. Tln Naisklubi kirjatöötaja 1920. aastatel. Sügisel 1939 emigreerus tütre juurde USAsse, algul elas New Yorgis, alates 1942 Danielsonis. Pärast II maailmasõda tegutses seelses Eesti Abistamiskomitees, aidates eestlastel Euroopa põgenikelaagritest USAsse asuda.

Ajakirja *Taluperenaine* (Trt) toimkonna liige 1927–34.

A: AA3; *Eesti Naisorganisatsioonide Liidu aastaraamat*. 61 (Tln 1924); *Vaba Eesti Sõna* 3.6.1950: 5, 25.6.1953: 11; *Meie Tee* 6-7/1953: 102–103, 5-6/1963: 89; V. Poska-Grünthal. *Elu jätkub võõrsil*. 120–122 (Toronto 1985); *Sirp ja Vasar* 9.9.1988: 8; *Reede* 15.9.1989: 8, 22.9.1989: 8; T. Karjahärm. *1905. aasta Eestis*. 28 (Tln 2015); ERA.1108.19.574; ERA.58.5.1296; EAA.2100.1.5151.

Unt, Maksim Juhani p. (Max; 22./10.1.1898 Pärnu – 30.7.1941 Butõrka vangla, Moskva), töölise / ametniku p. Õppis Pärnu gümnaasiumis. 1917 evakueerus sakslaste eest Kaukaasiasse. Võttis osa Vene kodusõjast (Denikini armees). 1920 oli tagasi Eestis, kus jõudis 1925. aastaks Pärnu töölisorganisatsiooni juhatusse, 1927–34 oli Pärnu maavalitsuse hoolekande, seejärel tervishoiu osakonna juhataja. IV ja V riigikogu liige, 1937 Pärnu linnavolikogu liige. Kuulus Kaitseliitu 1925–27. 1934. a suvel vahistati kommunistliku kirjanduse levitamise tõttu (maksva korra kukutamise üleskutsetega), juulist septembrini oli vahi all, 5.5.1935 mõisteti 6 kuuks vangi. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli siseminister, osales president Pätsi arreteerimisel. Venemaa revolutsiooniline kohus oli ta 1919 surma mõistnud, otsus viidi täide 1941.

Sotsialistide ajalehe *Rahva Sõna Pärnu väljaanne* väljaandja 1928–30.

A: *Joe Niiluse tähtraamat 1933*. 61 (Pärnu 1932); *Pärnu Päevaleht* 4.12.1932: 1, 18.8.1934: 1; *Pärnumaa kõverpeegel*. 120–121 (Pärnu 1933); *Rahvakalender 1941*. 135 (Tln 1940); *Pärnu Rahva Hääl* 27.8.1940: 1; *Välis-Eesti* 1.5.1949: 5; *Vaba Eesti Sõna* 26.1.1952: 6,

28.4.1955: 6; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 1.2.1952: 2; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. III: 72–73, 186 (Stockholm 1956); *Väliseestlase kalender 1965*. 86 (New York 1964); M. Raud. *Eesti kool aegade voolus*. I: 243 (Stockholm 1965); A. Taska. *Sini-mustvalge 100 aastat*. 280, 441 (Montreal 1982); *Noorte Hääl* 29.9.1989: 3; 1940. aasta Eestis. 93–94 jm (Tln 1990); *Musarum minister. Studia in honorem Karl Tarkiainen*. 98 (Helsinki 1998); J. Ant. *Eesti 1939–1941*. 109, 138 jm (Tln 1999); *Vaba Eestlane* 26.9.2000: 1; *Pärnu Postimees* 25.1.2007: 8, 25.9.2008: 8; F. Männikov. *Pärnu Teise maailmasõja aastatel*. 20–23 (Pärnu 2013); U. Truija. *Eesti presidendi teekond*. 31–35 (Tln 2018); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 736, 741, 758, 770 jm (Trt 2018). ERA.1.7.1014; ERA.84.1.841; ERA.R-3.12.69; ERA.80.5.190; ERA.80.4.1562; ERA.32.3.148; ERAF.1.6.3999; ERAF.1.115.1306; ERAF.1.7.9037; ERAF.5.2.819.

Urbanovitš, Aleksander (Александр Антонович Урбанович; 8.1.1860 (vkj) Liepāja – ?), ametnik. Pärilik aadlik. Õppis Pärnu gümnaasiumis (ei lõpetanud). Töötas Smolenskis 1877–82. Alates 1883 elas Trt-s, Trt veterinaarinstituudi kantseleiametnik ja raamatupidaja 1883–1918.

Toimetaja-väljaandja päevalehes *Юрьевский листок* (1911–15) ja ajalehes *Юрьевский вестник* (1914–16, ilmus 88 nr).

A: EAA.404.1.588.

Urgart, Oskar Richard (19./7.10.1900 Sülgoja küla, Võrumaa – 10.9.1953 Tln), kirjanduskriitik, bibliograaf. Talunike poeg. Õppis Tartusse evakueeritud Riia linna reaalkoolis ja Trt reaalkoolis, mille lõpetas 1921, olles võtnud osa Vabadussõjast. Töö kõrvalt õppis TÜ filosoofiateaduskonnas 1921–26 ja 1928–29 majandust (ei lõpetanud kumbagi). Töötas Eesti Biograafia Asutises ametniku ja juhatajana (1921–40) ning õpetajana. Kuulus Akadeemilisse Kirjandusühingusse selle asutamisest saadik 1924 ja Kirjandusliku Orbiidi juhttuumikusse 1929–30. 1940. a lõpust töötas kirjastuses “Ilukirjandus ja Kunst” asedirektorina, seejärel oli EK(b)P KK kirjandus- ja kunstiküsimuste instruktor. Oli seotud ka teatriga (1947 “Estonias” kunstilise juhi asetäitja, Eesti Riikliku Teatriinstituudi õppejõud). Toimetab ajakirja *Raamatukogu* (1929). Oli kriitikuna kahe maailmasõja vahel väga viljakas (213 kirjutist 1925–40: *Looming*, *Eesti Kirjandus*, *Postimees*, *Tänapäev*), hiljem langes vulgaarsotsiologismi. Avaldas artikleid biograafia ning raamatustatistika alalt. Teise maailmasõja ajal oli töö Moskvas Üleliidulise raadiokomitee eestikeelsete saadete toimetuses, tegi kaastööd diviisiajalehele *Punaväelane*. Kultuurilehe *Sirp ja Vasar* vastutav toimetaja 1946–47 ja 1948–50, kirjandusajakirja *Looming* kriitikaosakonna juhataja 1951–53. Toimetanud eesti kirjanike koguteose “Võitluse radadel” (M. 1942) ja almanahhi “Sõjasarv” I–IV (Moskva 1943–44).

A: AA; EKRL; *Sirp ja Vasar* 21.10.1950: 6, 7.5.1965: 4, 24.10.1980: 7; *Noorte Hääl* 11.9.1953: 4; *Rahva Hääl* 20.2.1958: 3; *Eesliinil*. 324 (Tln 1962); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 78 jm (Tln 2010 [1994]); *Viruskundra* 10/1995: 6, november/2000: 3; *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991*. 641 (Tln 2002); R. Parve. *Minu aeg*. 102 jm (Tln 2010).

Urm, Hugo Juhani/Johani p. (28.11.1902 Hellenurme vald, Tartumaa – 26.11.1987 Toronto). Talupidaja poeg. Lõpetas Trt kommertsgümnaasiumi 1922, õppis TÜs õigusteadust 1922–31 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Oli töö eksporttapamajades Trt-s ja Tln-s, omas lihaäri. Emigreerus 1944 Saksamaale, sealt 1949 Kanadasse, kus oli ehitusettevõtja, ametnik. Üliõpilasena 1923–28 oli Valgamaa Põllumeeste Esinduse asjaajaja ja ajalehe *Uus Rajalane* (Valga) toimetaja 1926–27.

A: AA; EÜS3; *Vaba Eestlane* 17.5.1952: 4, 28.4.1954: 6, 25.5.1957: 6, 18.5.1963: 6; *Eesti*

Üliõpilaste Selts Paguluses 32: 43 (Toronto 1963); *Akadeemia* 8/2018: 1487; ERA.1947.3.2303; EAA.1767.1.2019; EAA.2100.1.17327.

Urm, Salme Rosalie Kristjani t. (abielus Särg; 23.4./10.4.1903 Rõngu mõis, Tartumaa – 1.5.1990 Stockholm). Lõpetas ENKS tütarlastegümnaasiumi 1923, õppis Trt kõrgemas muusikakoolis klaverit 1923, TÜs õigusteadust 1932–38. Kohtuministeeriumi sekretär. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas tervishoiu rahvakomissariaadis, Saksa okupatsiooni ajal oli riigikontrolli revident, kohtuministeeriumi vangimajadeosakonna sekretär, välismaalaste vahendusbüroo ametnik. Emigreerus Rootsi, oli Stockholmi eesti algkooli asjaajaja. 1951 elas USAs.

Naiste karskusliidu ajakirja *Eesti Naine* (Trt) toimetuse liige 1925–38. Ajalehe *Stockholms Tidningen Eestlastele* asjaajaja 1947–51.

A: AA3; *Eesti Päevaleht* 30.5.1990: 6; *Teataja* 2.6.1990: 9; *Eesti Naisüliõpilaste Seltsi liikmete koondnimekiri 1911–2011*. 111 (Trt 2011); EAA.2100.1b.1026; EAA.2100.1.17331.

Ussisoo, Theodor Mihhaili p. (27./15.2.1878 Tammiku küla, Järvamaa – 26.11.1959 Tln), kutseharidustegelane, pedagoog. Käsitöölise poeg. Õppis Tln linnakoolis 1892–95 ja raudteekoolis 1895–98, lõpetas 1909 Saksamaal Leipzigi puutöömeistrite kooli ja 1913 sisearhitektina Kötheni Tehnilise Kunsttööstuskooli; 1911 sooritas Tln-s joonistus- ja kalligraafiaõpetaja kutseeksami. Töötas õpetajana (Riigi Kunsttööstuskoolis, Tütarlaste Käsitöökoolis, keskkooli käsitööõpetajate ettevalmistuskursustel, Tln linna kaubanduskoolis jm). Oli Riigi puu- ja rauatöökooli juhataja. 1923 valiti Rootsi Käsitööühingu liikmeks. Suunas pedagoogina eesti mööblukujundust, kirjutas hulga tehnikaõpikuid ja käsiraamatuid, kavandas tarbegräafikat (paberraha, marke).

Tegi kaastööd ajalehtedele *Eesti Postimees*, *Teataja*, pikemat aega *Päevaleht* jmt.

A: EKABL; EE14; *Päevaleht*, 15.2.1928: 6; *Rahva Sõna* 15.2.1928: 7; *Esmaspäev* 24.9.1938: 7; *Mehed Vabaduse Puiesteelt*. 244–245 jm (Uppsala 1972); G. Kristjanson. *Eesti raskejõustiku ajaloo*. *Lurichist Taltsini*. 175–176 (Tln 1973); *Kodumaa* 22.2.1978: 7; *Sirp ja Vasar* 10.3.1978: 13; *Õpetajate Leht* 16.11.1991: 6; *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 24–25, 28–30, 47 jm (Tln 2001); ERA.1812.1.585; ERA.1108.11.111.

Ustav, Karl Vidriku/Teodori/Feodori p (ka Karp, ka Usstav; 2.10./20.9.1867 Kaarepere vald, Tartumaa – 18.8.1953 Augsburg, SLV), vaimulik, kooliõpetaja. Talunike poeg. Lõpetas Pihkva gümnaasiumi 1886?, õppis Peterburi vaimulikus akadeemias 1889–92 (ei lõpetanud), õppis Peterburi keiserlikus muusika- ja laulukoolis 1890–92. Pühitseti õigeusu preestriks 14.9.1892. Pihkva kubermangu eesti koguduste preester 1892–1905, preester Tailova koguduses 1905–17, Paadrema koguduses 1917–19, Haapsalu koguduses 1919–20, Antsla-Kraavi koguduses 1920–28, Tapa koguduses 1928–32; Petseri praost 1920–28. Erus 1932–35, seejärel preester Petseri mungakloostri 1935 ja 1943–44, Võru koguduses 1941, Luhamaa koguduses 1942. Lisaks kooliõpetaja: Toropetsi 4-klassilise eesti kooli asutaja ja õpetaja 1892–96, Pihkva kubermangu rahvakoolide inspektor 1896–1905, õpetaja ja algkoolide juhataja Pihkva- ja Petserimaal 1896–1919 ja Antslas 1919–28, siseministeeriumi volinik Petserimaal 1918–19, Petserima koolide korraldaja 1919. Tegutses aktiivselt kohalikes seltsides, kogus ERMile vanavara Setumaalt. Lahkus Saksamaale 1944. Augsburgi eesti koguduste preester 1944–53.

Esimese setudele suunatud ajalehe *Petseri Postimees* (Trt) tegevtoimetaja (1909–10, ilmus 19 nr). Ajaleht oli populaarteaduslik kakskeelne väljaanne (ilmus setu ja eesti keeles), seda andis välja Postimehe kirjastus. Jäi seisma lugejate puudusel. Tegi kaastööd ka päevalehele *Postimees* (Trt). Õigeusu ajakirja *Uus Elu* (Tln, Valga) toimetuse liige 1928–?

T: „Vaimulikud kõned“ I–II (Trt 1897–98), „Pihkva eestlased“ (Trt 1908), „Kiri kimmäse

sõprule“ (1908).

A: EAT; EBL; EAÕK; ISIK; *Uus Rada* 2.10.1942: 2; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 28.9.1952: 1, 2.9.1953: 1; *Välis-Eesti* 5.10.1952: 6; *Võitleja* 10/1952: 4; *Eesti Päevaleht* 1.11.2007: 9; EAA.5355.1.276; EAA.5410.1.249 leht 564–565.

Uudelt, Jaan Hansu p. (ka Udelt; 15./3.3.1881 Suure-Jaani, Viljandimaa – 5.12.1953 Chathorn, New Yorgi osariik, USA), arst. Talunike poeg. Õppis Viljandi linnakoolis ja Treffneri gümnaasiumis, lõpueksamid tegi Trt Aleksandri gümnaasiumis, TÜs õppis arstiteadust 1905–12 (vaheaegadega), *dr med* 1929; täiendas end Venemaal, Skandinaavias, Berliini ülikoolis. 1912–17 oli tegevarst Võrus. Võttis arstina osa I maailmasõjast ja Vabadussõjast. 1930 sai eradotsendiks silmahaiguste alal TÜs, juhatas TÜ silmakliinikut, oftalmoloogia professor 1934–41. Võru Hariduse Seltsi esimees 1914–18. 1941 ja 1944 asus Saksamaale, vahepeal oli Tartus tagasi. Hiljem emigreerus USAsse.

Võru esimese eestikeelse ajalehe *Võru Teataja* üks asutajaid ja vastutav toimetaja 1913–15.

A: AA2; EÜS1; *Võru Teataja* 24.12.1929: 5, 12, 16, 17.3.1931: 3; *Nool* 14.2.1931: 2; *Eesti Teataja* 22.3.1952: 3; *Välis-Eesti* 23.3.1952: 4; *Võrumaa ja võrulased*. 101 (Tln 1986); *Eesti Arst* 5/1995: 444–446; *Akadeemia* 9/2018: 1722; ERA.495.7.6361; EAA.2111.1.12533; EAA.1767.1.2023; EAA.2100.1.17361.

Viljandi linnaraamatukogu blogi –

<http://uudiskirjandus.blogspot.com/2011/03/15-marts-hendrik-allik-110-ja-jaan.html>

Uusen, Eduard Juhani p. (1.5.1889 Palajõe vald, Tartumaa – 1952), rätsep. Taluniku-möldri-rätsepa poeg. Lõpetas külakooli, täiendas end iseõppijana. Õppis rätsepaametit Trt-s Tamme ja Dolinski juures, Peterburis Metusala juures. Rätsepaäri omanik Trt-s 1912–..., meister alates 1918. Trt tööstus- ja majandusõpilaste kooli õppejõud 1936–....

Andis välja ja toimetas Pala [Jõevalle] vallalehte *Huvitavad Uudised* 1907. Tegi kaastööd Trt ajalehtedele *Vabadus*, *Postimees*, *Isamaa*.

A: R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. (Trt 1935); *Postimees* 12.10.1934: 4, 16.1.1936: 7, 30.4.1939: 7; *Esmaspäev* 8.1.1938: 7; *Päevaleht* 30.4.1939: 6; *Uus Eesti* 30.4.1939: 7; *Väliseestlase kalender 1953*. 86 (New York 1952); *Verbum habet Sakala*. 105 (Trt 1994); E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päälil...* 53 (Tln 1996); *Tartu Ekspress* 30.4.2009: 7; V. ja E. Kalmre. *Tartu rätsepmeister Eduard Uusen*. (Trt 2010); *Tartu Postimees* 26.11.2010: 8, 26.11.2010: 8; *Pala Teataja* 7.12.2010: 1; *Vooremaa* 16.7.2011: 4; ERA.4414.3.4864; ERA.3167.1.1383; EAA.2111.1.12537.

Vaarandi, Anton (–1940 Vachtmann, ps Nemo; 12.9./30.8.1901 Rapla vald, Harjumaa – 28.9.1979 Tln), kooliõpetaja. Väiketalunike poeg. Lõpetas Tln õhtugümnaasiumi 1921, õppis TÜ filosoofiateaduskonnas 1921–25 ja 1940–41, vahepeal Oslo ülikooli filosoofiateaduskonnas 1937–40 (ei lõpetanud kumbagi kõrgkooli). EKP liige alates 1922. Arreteeriti 1924 sotsiaalfilosoofilise üliõpilaste seltsi juhtimise pärast, oli vangis kuni 1931. Läks N. Liitu, töötas “Külvaja” kirjastuses Leningradis, oli partei ülesandel Skandinaaviamaades 1933–40.

Skandinaavias elades korraldas seal bolševistlike eestikeelsete ajalehtede ilmumist. Toimetas Taanis ajalehte *Majakas* (Kopenhaagen) ja Norras *Rahva Hääl*. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas algul päevalehe *Rahva Hääl* (Tln) toimetuses, seejärel oli *Noorte Hääle* (Tln), *Rahva Hääle* ning *Sirbi ja Vasara* (Tln) vastutav toimetaja, toimetas ka rootsikeelset lehte *Sovjet Estland* (Tln). Sõja ajal oli Leningradis *Rahva Hääle* toimetuses, 1942 ajalehe *Nõukogude Eesti eest* (Leningrad) vastutav toimetaja, 1944 *Sovetskaja Estonia* (Tln) toimetaja. Ajakirja *Looming* (Tln) vastutav sekretär 1951–60 ja toimetaja 1960–68. Pikema aja jooksul avaldas ajakirjanduses ja kogumikes publitsistikat ja memuaare.

T: „Mälestuste raamat“ (Tln 1975); mälestused *Noorte Häälest* 1940–41 kogumikus „Saabus päev“ (Tln 1960).

A: EKRL; *Kümme aastat noorpõlve*. 10 (Tln 1929); *Saabus päev*. 146–153, 380 (Tln 1960); O. Kuuli. *Ühise võitlulipu alla*. 76, 124, 127, 211 (Tln 1961); *Trellide taga*. 689 (Tln 1962); *Eesliinil*. 279–292, 318–319, 321, 328 (Tln 1962); *Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost*. II: ..... (Tln 1963); L. Promet. *Imelik raamat*. 18, 21, 32 (Tln 1965); *Koidikul*. 471–480, 527 (Tln 1967); *Meie Tee* 11-12/1970: 187–188; *Kodumaa* 15.9.1971: 4–5, 8, 3.10.1979: 7; *Kultuur ja Elu* 8/1971: 20–24; *Kui kõik alles tärkas*. 230–240, 343–352 (Tln 1973); *Aeg trükkis, eetris, ekraanil*. 161 (Tln 1976); *Noorte Häälest* 18.9.1973: 1, 28.11.1976: 1, 3.12.1976: 2; *Keel ja Kirjandus* 12/1979: 756–757; *Harjumaa ja harjulased*. 87 (Tln 1990); E. Hion. *Pilte kultuuriloo taustal*. 8–10 (Tln 1990); A. Paidla. *Raplamaa*. 17 (Tln 1991); *Kultuurileht* 6.10.1995: 6; E. Sanden. *An Estonian Saga*. 83 (Cardiff 1996); A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 207 (Tln 2003); A. Tamm. *Aga see oli üks mees*. 213–225 (Tln 2003); L. Iher. *Gustav Suitsu jälil*. 134 (Tln 2011); ERR arhiiv („Kooliraadio. Uus lehekülg“ 1962).

Vaga, Alfred (Waga; 11.5.1895 Tln – 24.4.1980 Buenos Aires, Argentiina), kunstiteadlane. Aedniku poeg. Lõpetas Tln linnakooli ja gümnaasiumi 1915 (eksternina). Astus Petrogradis lipnike kooli, võttis osa I maailmasõjast ja Vabadussõjast, 1921 läks kapteni auastmes erru. Tegutses peamiselt vabakutselise kunstnikuna Tln-s ja Trt-s. „Eesti entsüklopeedia“ kunstiosakonna toimetaja 1931–32. 1944 siirdus Saksamaale, sealt edasi Taani ja hiljem Argentiinasse.

Alates 1921 avaldas rohkesti kunstikriitilisi kirjutisi, hindas eriti „Noor-Eesti“ põlvkonna loomingut („Kriis eesti kujutavas kunstis” – *Looming* 2–3/1924; „Nikolai Triik” – samas 6–7/1924; „Kuu aastat Eesti kunsti” – samas 8–10/1925). 1930. a-te näitusearvustustes tõstis esile „Pallase” koolkonna looduslähedust ja kodumaist ainekku. Alustas esimese eestikeelse kunstiajaloo koostamist.

1934–35 toimetab ajakirja *Eesti Turist* (Tln) ja 1936 ajakirja *Nädal Pildis* (Tln). Avaldas kaastöid ajalehtedes *Päevaleht* (Tln), *Postimees* (Trt) ja ajakirjas *Olion* (Trt, Tln).

T: monograafia „Johann Köler“ (Trt 1931), uurimus „Nikolai Triik“ (Trt 1939), lühimonograafiad „Ferdi Sannamees“ (Trt 1937), „Aleksander Uurits“ (Tln 1938), „Ants Laikmaa“ (Tln 1939).

A: EKABL; *Väliseestlase kalender 1977*. 112 (New York 1976); *Verbum habet Sakala*. 247–258 (Toronto 1979); *Kogude teatmik RKM*. 24–37 (Tln 1989); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 136–137 jm (Tln 2010 [1994]); *Looming* 3/1997: 358–359, 7/1998: 1069–1077; *Akadeemia* 7/1999: 1368–1371; *Tuna* 4/2002: 47–58; *Aeg ja lugu*. 143–159 (Tln 2003); H. Valter. *Sõdadest lähemal ja kaugemal*. 150–168 (Tln 2012).

Vaher, Georg (4.1.1888 Laeva vald, Tartumaa – 1.9.1949 Aaspere, Virumaa), kooliõpetaja, kaitseliitlane. Metsavahi poeg. Õppis Kaarepere ministeeriumikoolis, lõpetas Trt õpetajate seminari 1911 ja Vladimiri sõjakooli 1916. Töötas õpetajana, pärast osalemist I maailmasõjas ja Vabadussõjas oli ametis Kaitseliidus.

K.L. Viru Malevlane vastutav toimetaja 1934–40.

A: TÕS: 344–345; *Postimees* 3.1.1938: 7.

Vaher, Nikolai Joosepi p (3.4.1911–?)

Ristsõnalehe *Mõistatusleht* vastutav toimetaja 3.1932–nr 27/1933. Ajakirja *Ajusportlane* vastutav toimetaja 6.1933 (2 nr jooksul). Ajakirja *Mõistatuste Magasin* väljaandja ja vastutav toimetaja (7.–9.1933, 10 nr); ajakiri suleti sisekaitseülema otsusega 9.1933 (põhjuseks lugupidamatusavalaldus riigivanema vastu). Nädalajakirja *Ajude Gümnaastika* tegevtoimetaja 1933–35 ja vastutav toimetaja 1934–35; 1935 karistati toimetajat rahatrahviga maksulise

mõistatusvõistluse korraldamise eest ajakirjas. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal toimetas ajakirja *Möttesport* 1940 > male-kabeklubi häälekandjat *Male ja Möttesport* 1941.

A: *Nool* 18.3.1933: 11; *Vaba Maa* 5.12.1933: 28; E. J. Woitk. *Mälestuste tänav*. 290 (Toronto 1959); ERA.1.7.302; ERA.1.7.787.

Vaher, Valter Johannes Joosepi p (ps Adniel Angervaks; V.J.V.V.; -er.; 22./9.5.1907 Järve vald, Virumaa – 28.11.1947 Vorkuta, Komi ANSV), ajakirjanik. Kaupmehe poeg. Õppis Rakvere poeglaste gümnaasiumis 1927–28, TÜs majandust 1929–31 (vaheaegadega, ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1929–30. Vahistati Nõukogude võimude poolt 7.1941, kümnekonna päeva pärast vabastati süüdistust esitamata. Mobiliseeriti Nõukogude armeesse 7.1941, deserteerus 8.1941. Põlula jahuveski pearaamatupidaja 1943–46. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 26.2.1946, mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse ja viieks aastaks asumisele (§58-1b, enese vangiaandmine sakslastele, profašistlike artiklite avaldamine *Virumaa Teatajas*, kuulumine Omakaitseesse), suri vangistuses.

Ajalehe *Virumaa Teataja* (Rakvere) püsiv kaasautor 1931–35, toimetuse liige 1935–39, ajalehe *Päevaleht* alaline kaastöötaja Virumaal. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas päevalehe *Noorte Hää* esindajana ja kaastöötajana Virumaal 1941. Saksa okupatsiooni ajal oli taas *Virumaa Teataja* toimetuse liige 8.1941–4.1942, välispoliitikaosakonna juhataja 4.–7.1942 (vallandati), seejärel püsiv kaastöötaja 1942–44. Mh avaldas lehes ka autobiograafilise joonealuse „11 ööd ja päeva. Päevaraamatulisi lehekülgi punasteaegsest Rakvere piinakongist“ (*Virumaa Teataja* 18.5.–29.7.1943). EAL liige 1935–40.

A: AA3: 10179; AV2; OkM; *Virumaa Teataja* 15.11.1935: 4; *Päevaleht* 16.12.1935: 14; *Akadeemia* 7/1999: 1375; O. Kirss. *Rakvere lood ja legendid*. 107, 149 (Tln 2004); EAA.2100.1.17487; ERAF.129SM.1.13713.

Vahi, Paul Leonhard (Vahhi; 13.12.1911 Tuigo mõis, Tartumaa – 5.12.1941 NSVL), haridustegelane. Kutsari poeg. Lõpetas Treffneri gümnaasiumi 1929, õppis TÜ filosoofiateaduskonnas 1929–39 ja õigusteaduskonnas 1939–41 (vaheaegadega, ei lõpetanud), sõjakoolis 1931–32. Isamaaliidu liige, Eesti Haridusliidu peasekretär 1939–40. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1941, suri vangistuses.

Tegutses ajakirjanduses alates 1929, oli ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) tegevtoimetaja 1934. Tegi kaastööd ajalehtedele *Päevaleht* ja *Postimees* (Trt), haridusliidu ajakirjale *Areng*, oli selle viimane vastutav toimetaja 5.–6.1940.

A: AA3; *Liivika*; *Uus Eesti* 26.11.1939: 2; K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 17–18, 47, 51, 186 jm (Tln 1994); ERA.1.7.318.

Wahl, Edgar Alexei Robert von (Edgar de Wahl; 23./11.8.1867 Olviopol, Ukraina – 9.3.1948 Tln), kooliõpetaja. Raudteeinseneri poeg, **A. H. Eggersi** ja **H. J. Eggersi** õetütre abikaasa. Omandas hariduse Peterburis, kus lõpetas gümnaasiumi ja 1891 ülikooli füüsika-matemaatika teaduskonna. Pärast sõjaväeteenistust mereväes kolis Tln-sse, kus töötas Tln Linna Reaalkooli matemaatika- ja füüsikaõpetajana 1894–1918 (1906 oli ühtlasi joonistusõpetaja Saksa Seltsi koolis). Tegeles tehiskeelte volapüki ja esperantoga juba Peterburis, oli esimesi esperantiste maailmas, Peterburi esperantoklubi asutajaliige 1893. 1921 kutsus Tallinnas kokku ühingu Kosmoglott. 1922 avalikustas oma tehiskeele oksidentaali (nimetati 1949 ümber *interlingue*'ks). Loobus Saksamaale ümberasumisest 1939. Vahistati Saksa julgeolekupolitsei poolt 1943, paigutati Tln töö- ja kasvatuslaagrisse, siis Tln psühhiaatriaiglasse, kus ka suri. Abikaasa Agnes oli vahistatud esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal ja kadunud jäljetult.

Ajakirja *La Esperantisto* (Nürnberg 1889–1895) kirjasaatja. Andis välja ja toimetas oksidentaallikeelset ajakirja *Kosmoglott* (Tln 1922–26), mille järglane *Cosmoglotta* ilmus a–st

1927 Viinis ja mujal. Andis välja nädalalehte *Estländische Wochenschau* (Tln 1929), mida toimetas K. Steinberg.

A: *Mehed Vabaduse Puiesteelt*. 28, 51, 417 jm (Uppsala 1972); *Eesti Ekspress* 17.1.2002: A32; *Akadeemia* 3/2007: 482–487; *Международные языки в контексте евролингвистики и интерлингвистики / Internaciaj lingvoj en konteksto de eurolingvistiko kaj interlingvistiko*. 234–239 (Trt 2009); M. Karmo. *Must-kuldne müts me peas...* II: 817–818 (Tln 2011); A. Must. *Muutugu ja kadugu!* 33 (Trt 2016); Erik-Amburger-Datenbank; Vikipeedia; Geni; Tõrne arhiiv.

Vaht, G. (Г. П. Вахт).

Oli 1920. aastate algul formaalne toimetaja kahes esseeride väljaandes – ajalehes *Народное дело* ja ajakirjas *Революционная Россия* –, tegelikud toimetajad olid teised. Loode-Venemaa esseeride ajalehte *Народное дело* (Trt, Tln 1920–21, ilmus 180 nr) > *За народное дело* (Tln 1921, ilmus 57 nr) toimetas **Z. Belenki**. Ajaleht jäi seisma majandusraskuste ja omavaheliste konfliktide tõttu. Esseeride ajakirja *Революционная Россия* (Trt 1920–21) tegelikud toimetajad olid **V. Tšernov**, **S. Postnikov** ja V. Suhomlin; Eestis ilmus ajakirja 15 nr, seejärel viidi see üle Berliini.

A: С. Г. Исаков. *Русские в Эстонии 1918–1940*. 156, 162, 170–171 (Trt 1996).

Vahtra, Jaan (23./11.5.1882 Kaaru küla, Mooste vald, Võrumaa – 27.1.1947 Võru), raamatugraafik, kirjanik, pedagoog. Käsitöölise-talurentniku poeg. Õppis Räpina kihelkonnakoolis 1896–99, lõpetas gümnaasiumi eksternina. Kunstialased teadmised sai Viljandis, Riias ja Petrogradis. Kuulus Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi (1913–18), oli selle kirjatoimetaja. Töötas Võrumaal talusulasena, vallakirjutajana ja kooliõpetajana. Pikemat aega oli joonistusõpetaja, mh Pallases. Kirjastuse Noor-Eesti kunstiline nõuandja 1935–40. Lõi ulatuslikult raamatugraafikat. Kirjutas isiku- ja kultuuriloolisi mälestusi ning jutustusi, tõlkis vene, soome, saksa ja norra kirjandust.

Ajalehe *Viljandi Teataja* toimetuse liige 1909–11 (EL: 1910–11). Tegi kaastööd (joonistused) ajakirjale *Kilk* (Tln 1912–14). *Võru Teataja* juures oli 1914. a suvel. Päevalehe *Pealinna Teataja* (Petrograd) toimetuse liige 1915–17, *Eesti Päevaleht Peterburis* toimetuse liige 1918. Ajalehe *Tööraha Elu* (Võru) toimetaja 1944–45.

T: mälestusteraamatud „Minu noorusmaalt“ I–III (Trt 1934–36); „Valitud tööd“ (Tln 1961).

A: PmA; EKABL; EKrL; EL; *Võru Teataja* 22.12.1923: 2, 24.12.1929: 9, 16; *Sakala* 23.3.1928: 13; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 41–42 (Trt 1935); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 131–133, 135–138 jm (Toronto 1959); *Eilsest tänasesse*. 359 (Tln 1965); L. Promet. *Imelik raamat*. 43 (Tln 1965); E. Priidel. *Viljandi ja kirjamehed*. 81–82 (Tln 1971); *Keel ja Kirjandus* 1/1971: 49–51; *Tee Kommunismile* 20.5.1972: ...; *Kultuur ja Elu* 4/1973: 23–25; F. Kõlli. *Meenutused naeratusega*. 126–129 (Tln 1976); *Nõukogude pedagoogika ja kool*. XVII: 133–138 (Tln 1978); R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 84–87, 108–110 (Tln 1982); *Pärnu Kommunist* 22.5.1982: 3–4; *Võrumaa ja võrulased*. 102–104, 107–108 (Tln 1986); D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 64 (Tln 2010 [1994]); *Johannes Käis 110. Võru konverentsi (13.01.1996) materjalid*. 41–42 (Võru, Tln 1996); *Viruskundra* 5/1992: 5–6, 1/1996: 8, 5/1997: 2, 6/1997: 1, 4; *Võrumaa Teataja* 20.5.1997: 2; *Koit* 24.5.1997: 7; *Minevikumälestusi*. 121–129 (Põlva 1998); S. Kiin (koost). *Põlvamaa luule*. 65 (Põlva 1999); *Sakala kalender 2004*. 171–172 (Põltsamaa 2003); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 404 (Tln 2004); N. Reimann (koost). *Võrumaa kodolugu*. 261–263 (Võru 2004); *Raamat on...IV*. 233–247 (Tln 2005); *Minevikumälestusi*. III: 84–87 (Põlva 2005); *Kultuuriloost noorteadlaste pilguga*. IV. 62–91 (Tln 2006); *Mäetagused* 33/2006: 7–40; *Elukiri* 6/2015: 126–132, 4/2017: 90.

Vahtrik, Jakob Hermann Jüri p (10.4./29.3.1862 Roosma vald – 1949), kooliõpetaja, kirjastaja, raamatukaupmees.

Ajalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1887–...

T: käsikirjad EKLAs.

A: PmA; ISIK; OkM; *Vaba Eestlane* 7.3.1962: 4; T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. 104 (Tln 1997); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 43, 61–64, 67–74 jm (Tln 2012); EAA.1213.1.325 leht 45.

Vahtrik, Miina Juhani t (ka Minna; 20.7.1870 – 16.10.1905 Tln). **J. Vahtriku** abikaasa. Tapeti 1905. a revolutsiooni ajal meeleavaldusel Tln Uuel turul.

Ajalehe *Postimees* (Trt) kaastöötaja 1890–96. Tõlkis jutukesi.

A: PmA; Geni; P. Pinna. *Minu eluteater ja teatrielu 1844–1944*. 56 (Tln 2010 [1934]); M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 340, 370 (Trt 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 74 (Tln 2012).

Vaigre, Sergei (–1936 Vas(s)iljev; Сергей Михайлович Вайгре (Васильев); 1.6.1910 – 20.5.1974 Valga), agronoom. Lõpetas Tln vene ühisgümnaasiumi 1928, õppis TÛs agronoomiat 1930–36. Valga rajooni peaaegonoom vähemalt kuni 1950. aastateni.

Põllumajanduskuukirja *Сельскохозяйственный вестник* (Tln 1939–40) toimetaja (koos **V. Ojamaaga**); põllumajanduskuukirja *Põllutöö ja Karjakasvatus* vastutav toimetaja (Tln 1941, ilmus 7 nr).

A: AA3; ERA.1.7.1098, EAA.2100.1.17530; Anne Vaigre andmed (2013); Svetlana Zazubovitši andmed (2015).

Vaik, Aksel (19.8.1909 Tln – 28.5.1967), ... Ehituskümniku poeg. Lõpetas Tln tehnikagümnaasiumi 1929. 1941 mobiliseeriti Nõukogude armeesse. 1960. aastatel oli Tln Linna Vabatahtliku Tuletõrje Ühingu esimees.

Päevalehe *Vaba Maa* spordireporter 1931–38. Ajakirja *Noor Leninlane* tegev- ja tehniline toimetaja (1941, ilmus 7 nr). EAL liige 1936–40.

T: käsiraamat „Pottsepa- ja korstnapühkimistööd“ (Tln 1964; kaasautor).

A: SBL; *Vaba Maa* 5.12.1933: 28; *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; E. J. Woitk. *Mälestuste tänav*. 290 (Toronto 1959); Rahvusarhiivi fotode andmebaas <http://www.ra.ee/fotis/index.php?type=2&id=116120>

Vain, Jaan (–1937 ka Vaim; 14.11.1886 Kõo vald, Viljandimaa – ?.3.1942), advokaat. Talunike poeg. Õppis Liiguste ministeeriumikoolis 1902–03, Paide linnakoolis 1906–07, Oranienbaumi lipnikekoolis 1914–15, Tln kolledžis 1926–28, TÛs õigusteadust 1928–32, lõpetas *cum laude*. Võttis osa I maailmasõjast (oli Saksamaal sõjavangis) ja Vabadussõjast. Töötas õpetajana, hiljem Tartus advokaat. Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, I–IV ja VI Riigikogu liige 1920–.... Viljandi maavolikogu ja Trt linnavolikogu liige.

Tegi kaastööd ajalehtedele *Päevaleht* (Tln), *Sakala* (Viljandi), *Tallinna Teataja* ja *Современное Слово* (Peterburi). 1919. a-st päevalehe *Sotsiaaldemokraat* (Tln; oli viimane vastutav toimetaja 1920–21) ja sellele järgnenud ajalehe *Tulevik* toimetustes. Sai kaks nädalat aresti ühe lehes ilmunud kirjutise pärast (*Postimees* 8.8.1924).

A: ÕT I; *Eesti II riigikogu*. 195 (Tln 1924); EAT; AA; VjV; Ead; ISIK; H. Kruus (toim). *Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*. I: 178–184 (Trt 1932); A. Pajur. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934*. 74–77 jm (Tln 1999); *Akadeemia* 10/2003: 2263, 10/2004: 2320; M. Aitsam. *1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis*. 161, 391 (Trt 2011).

Vaks, Ao Heino p (ps Aovee; AoV jt; 17./4.9.1912 Trt – 10.11.1993 Tyresö, Rootsi), skaudijuht, lastekirjanik. Teatritegelase poeg. Õppis Westholmi, Treffneri, Narva gümnaasiumites ning Tln kolledžis (ei lõpetanud ühtki kooli). Töötas teatrimuuseumis, lavastas. Teenis Soome armees 2.–9.1944. Alates 1944 elas Rootsis.

Alates 1935 avaldas ajakirjanduses lastenäidendeid, -jutte, mälestuskilde jm. Ajakirja *Eesti Skaut* (Trt) toimetuse liige. Ajakirja *Kodu* toimetuse liige 1935–... ja selle kaasande *Noorte Kodu* toimetaja 1936–40. Rootsis kuulus noorteajakirja *Tulehoidja* (Stockholm) toimetuse kolleegiumi.

A: VED; EKL; SE; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 289 (Trt 2001); *Eesti skautlus 50. aastat võõrsil*. 52 jm (Kanada 2003); ERA.1.7.603.

Valdes, Albert (1.12.1884 Järvakandi mõis, Harjumaa – 16.12.1971 Trt), arstiteadlane. Mõisatisleri poeg. Õppis Tln linnakoolis 1896–1902, tegi algkooliõpetaja kutseeksami Paides 1904; õppis Treffneri gümnaasiumis 1906–08, TÜs loodusteadusi 1908 ja arstiteadust 1909–16; *dr med* 1922 (esimene eestikeelne väitekiri TÜs); täiendas end Saksamaal ja Austrias 1923. Võttis arstina osa I maailmasõjast 1914–17. Kooliõpetaja Nõmmel 1904–06; TÜ/TRÜ prosektori abi kt 1912–14, õppejõud 1917–62 (sh evakuatsioonis Voronežis 1918–20), professor alates 1930; ENSV peapatoloog-anatoom 1945–55. Eesti arstkonna üks organiseerijaid, eestikeelse meditsiini terminoloogia üks loojaid, „Eesti entsüklopeedia” arstiteaduse osa toimetaja 1930. aastatel.

Eesti arstiteadusliku perioodika üks rajajaid. Arstiteadusliku kuukirja *Eesti Arst* (Trt 1922–40) toimetuse liige 1922–24, tegevtoimetaja 1925–28, vastutav ja tegevtoimetaja 1929–40. *Eesti Arsti* toimetati V. kodus, tehniliseks korrektoriks oli abikaasa Maria Valdes. Ajakirjas avaldati arstiteaduslikke artikleid, referaate välismaistes meditsiiniajakirjades ilmunud artiklitest, arvustusi, eestikeelsete arstiteaduslike oskussõnade sõnastikku, infot uute ravimite kohta, kroonikat, infot arstideseltside teaduskoosolekutest jm. V. avaldas kirjutisi ka päevalehtedes *Postimees* (Trt) ja *Päevaleht*, ajakirjades *Loodus* (Trt), *Tervis* (Trt) jt. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ajakirja *Arstiteadus* vastutav ja tegevtoimetaja (Trt 1941, ilmus 5 nr). Saksa okupatsiooni ajal oli taasasutatud kuukirja *Eesti Arst* vastutav ja tegevtoimetaja (Trt 1941–44). Seejärel kuukirja *Nõukogude Eesti Arst* (Trt) (pea)toimetaja 1945 (toimetas 4 esimest nr).

T: „Kogu eestikeelseid arstiteaduslisi oskussõnu” (Trt 1924; kaasautor); „Eesti organiseeritud arstikond. 1912–1937” (Trt 1938, 1940; kaasautor), „Ladina–eesti–vene meditsiinisõnaraamat” I–II (Tln 1982–83; kaaskoost); erialased uurimused ja kirjutised arstiteaduse ajaloost.

A: EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; AA2; AA3; EKoBL; E(N)E; EE14; EA; *1000 tartlast*; ETeadBL; ISIK; *Eesti Arst* 2/1938: 116–120, 1/1989: 5–16, 5/1990: 407–413, 1/1992: 3–4, 5/1994: 401, 6/1994: 490–491, 3/1997: 195, 2001 lisa 2: 25–27, 1/2005: 60–62, 1/2010: 62–64, 1/2012: 6, 11/2014: 658; *Tartu Riiklik Ülikool* 27.11.1959: 2, 27.11.1964: 2, 24.12.1971: 4, 30.11.1984: 3; *Edasi* 1.12.1959: 3, 1.12.1964: 1, 21.12.1971: 4, 20.12.1984: 5; *Kodumaa* 29.12.1971: 7; *Nõukogude Eesti Tervishoid* 1/1972: 82–83, 2/1983: 83, 6/1984: 441–443; J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 89 (Tln 1974); K. Siilivask, H. Palamets (koost). *Tartu ülikooli ajalugu* III: 152 (Tln 1982); *Akadeemia* 3/1989: 517–519, 6/2001: 1252–1262, 8/2009: 1526; A. Paidla. *Raplamaa*. 98 (Tln 1991); *Papers on anthropology* 13: 261–268 (Trt 2004); *Terviseleht* 30.11.2004: 2; *Universitas Tartuensis* 10/2009: 28–31; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 388 jm (Tln 2010); M. Toomsalu, V. Valdes. *Legend elab. Albert Valdes, Eesti patoanatom* (Trt 2012); T. Karjahärm (koost.). *1905. aasta Eestis: mälestused*. 92–94 (Tln 2016).

Valdes, Karl Otto Ka(a)rli p (25./12.2.1910 Türi vald, Järvamaa – 11.11.1941 Tln),

joonestaja. Töölise poeg. Õppis Tln XXII algkoolis ja Trt tehnikagümnaasiumis. Sõjaväeteenistuses 1930–31. Mölder Rõngus 1929, Järva-Jaani jahu- ja saeveski tööline 1929, vabakutseline joonestaja 1931–32, Järva-Jaani veski lukksepp, tisler, mölder 1934–37, Are raadiotehase joonestaja 1937–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli raadiotehase RET abikomissar 1940, raadiotehase Raadio-Pioneer konstruktsioonibüroo juhataja ja ka kaadriteosakonna juhataja 1940–41, Tln linna täitevkomitee autojuht 7.–8.1941. Vahistati Rahva Omakaitse poolt 29.8.1941, mõisteti Saksa julgeolekupolitsei poolt surma (süüks kommunistlik tegevus) ja hukati.

Ristsõnalehe *Mõistatusleht* (Tln) väljaandja 1932–33 ja vastutav toimetaja 1933, ristsõnalehe *Ajusportlane* (Tln) vastutav toimetaja 7.–9.1933 (viimase 8 nr jooksul). Mõlemad väljaanded suleti sisekaitseülemale otsusega 9.1933 (tsensoreid solvavate mõistatuste avaldamise eest). Ajalehe *Nool* (Tln) väljandja (2.–9.1933, ilmus 31 nr).

A: *Riigi Teataja Lisa* 11.7.1933: 1369–1370; H. Harro. *Ajakirjanduse õiguslik regulatsioon Eestis*. 89 (Trt 1994); ERA.1.7.306; ERA.R-9.2.1222; ERA.R-64.4.140.

Valdman, Edmond → Valtman, Edmund

Waldman, August Tõnise p (25.4.1894 Jõeääre küla, Läänemaa – 14.6.1974 New York), tisler. Taluperemehe poeg. Lõpetas Järvakandi ministeeriumikooli 1911, õppis Tln kaubanduskoolis 1911–15. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–17 (Inglise-Vene Punase Risti üksuse tõlk-sanitar). Vene kodusõja ajal läks koos brittidega Siberi, Mandžuuria, Korea, Jaapani ja Kanada kaudu USAsse, alates 1918 elas New Yorgis. Töötas bussifirmas lihttöödel, mehaaniku abilisena 1918–23, seejärel aastakümneid tislerina. Tegutses aktiivselt eesti seltsides, toetas Eesti Maja rajamist New Yorki 1947.

Algatas 1931. a kuukirja *Meie Tee* (New York) väljaandmise, oli ajakirja majandusjuht ja talituse juht 1931–69. Päevalehe *Vaba Eesti Sõna* (New York) üks asutajaid ja vastutav peatoimetaja 1949–69, samuti kirjastuse Nordic Press juhatuse liige (hiljem esimees) ja kassapidaja 1949–69.

A: Lään; *Meie Tee* 5/1941: 92–93, 10/1941: 169, 2/1942: 29, 2/1943: 37, 2/1944: 45, 4/1944: 77, 4/1948: 83–84, 4/1949: 81, 6/1949, 3-4/1954: 33–42, 45, 3-4/1969: 58–61, 7-8/1974: 123–127; *Väliseestlase kalender 1973*. 60–61 (New York 1972); *Vaba Eesti Sõna* 19.6.2014: 1, 3, 10.

Valdre, Oskar Gustavi p (–1936 Valdšnep; 1.1.1906 Padise, Harjumaa – 4.4.1979 Stockholm), kaitseliitlane, mereväelane.

Ajakirja *Merendus* tegevtoimetaja 1935–36 ja 1939–40.

A: OA <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=26278>

Valdson, Karl Gustavi p (ka Waldson, ps V. Valdvaara; 25./13.3.1890 Jõevara küla, Veriora vald, Võrumaa – 29.8.1964 Tln), jurist, ajakirjanik. Talu- ja veskipidaja poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1906–13, TÜs õigusteadust 1913–18 ja 1921–26. Töötas mitmel pool notarina, oli Trt maavalitsuse ametnik 1917–18, hiljem vandeadvokaadi abi Tln-s 1928–34. Andmed nõukogudeaegse elukäigu kohta puuduvad.

Päevalehe *Maaliit* > *Kaja* toimetuse liige 1919–31, sh vastutav toimetaja 1924–31, lisaks ajalehe *Teataja* vastutav toimetaja 1924–31. Päevalehe *Uus Eesti* toimetuse liige 1935–40. EAL liige 1922–40, juhatuse liige 1938–39; Kultuurkapitali ajakirjanduse sihtkapitali valitsuse liige 1927–40.

A: ÕT I: 55; EAT; EÜS2; AA2; AA3; EE14; *Peatükke*. 233; Ead; ISIK; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 101–105 (Trt 1933); *Päevaleht* 23.3.1940: 6; *Rahvaleht* 23.3.1940: 7; *Jaan Lattikule 80. sünnipäeva puhul*. 41 (Stockholm 1958).

Valgma, Aksel Theodori p (–1935 Aleksander Grünberg; 25./12.5.1910 Järvamaa – 25.8.1966 Sydney, Austraalia), ajakirjanik, kirjanik. Lõpetas Tln humanitaargümnaasiumi 1929. Põgenes 1944 Saksamaale, 1949 või 1950 emigreerus Austraaliasse, töötas esialgu vildivabrikus. Läks vabaturma.

Kaastööd ajakirjandusele hakkas tegema gümnaasistina 1920. aastate lõpus. Töötas ajakirjanikuna Vaba Maa kontserni väljaannetes: oli tabloidse nädalalehe *Esmaspäev* toimetuse liige alates 1932–34, vastutav toimetaja 1934–40, ajalehe *Uudisleht* toimetuse liige, päevalehe *Hommikleht* vastutav toimetaja (1933–34), ristsõna-ajakirja *Ajude Gümnaastika* vastutav toimetaja 1933–34 ja 1935–40, ajalehe *Rahvaleht* tegevtoimetaja. Karistati 1934. a sajakroonise rahatrahviga (süüks ebaõiget infot sisaldava artikli kirjutamine ajalehele *Esmaspäev*). Saksa okupatsiooni ajal oli ajalehe *Maa Sõna* tegevtoimetaja, tegi kaastööd päevalehele *Eesti Sõna* (pseudonüümselt). Saksamaal tegutses väljaande *Kauge Kodu* (Augsburg) juures. Austraalias oli nädalalehe *Meie Kodu* (Sydney) tegevtoimetaja 1955–66, samuti noortenurga toimetaja 1962–66. Avaldas kirjutisi ka kultuuriajakirjas *Meie Tee* (New York). EAL liige 1935–40.

T: noorsoojutustused (1934–66), sh „Rahapada” (Trt 1936, Tln 2003); romaan „Elu üksiklinnud” (Lund 1966); mõned näidendid, operetilibreretod jm.

A: EkirP; VED; EKrL; EKKE; EKL; Lään; ISIK; *Esmaspäev* 29.8.1932: 1, 4–5; *Vaba Maa* 5.12.1933: 7; *Eesti kroonika* 1957. 42 (Stockholm 1956); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 161 (Stockholm 1959); *Meie Kodu* 1.9.1966: 1, 8.9.1966: 1; *Meie Tee* 11–12/1966: 179; *Austraalia eestlased sõnas ja teos*. 79 (Sydney 1969); *Väliseestlase kalender* 1977. 101, 108 (New York 1976); *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 124, 126 (Toronto 1980); H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. 170 (Toronto 1984); *Aja Pulss* 4/1990: 22–23; *Eestlased Austraalias II ja Uus-Meremaal*. 266 (Melbourne 1993); A. Järv. *Väliseestlaste teater ja draama*. 78–79 (Trt 1991); *Raamat on...* III: 94 (Tln 2003); A. Valgma. *Rahapada*. 61–62 (Tln 2003); *Keel ja Kirjandus* 1/2005: 60–67; *Gustav Adolphi Gümnaasium* 375. 154 (Tln 2006); H. Raudla. *Edmund Valtman*. 47–48 (Tln 2006); P. Kruuspere (toim). *Eesti kirjandus paguluses XX sajandil*. 143, 787 jm (Tln 2008); ERA.1.7.452; ERA.4996.1.248 leht 86; M. Hennoste (1986). Austraalia Eesti Seltside Liit 1952–1986. 22, 71 (käsikiri Trt linnaraamatukogus ja TLÜAR).

Valgma, Gustav (30.9.1917 Pärnu – 2.2.1997 Tln), ... Keskkooliduse omandas töö kõrvalt, jätkas õpinguid Tln tehnikaülikoolis. Võttis osa II maailmasõjast eesti korpuses, demobiliseeriti 1946. 1949 algas aastakümnete pikkune töö kirjastusalal. ENSV teeneline kultuuritegelane 1977.

Keskoolipoisina oli lühemat aega tööl *Vaba Maa Pärnu väljaande* juures. Pärast sõda sai esimeseks töökohaks *Postimees > Edasi* (Trt). Kirjastuse Perioodika direktor 1962–80. Tal oli suuri teeneid selle kirjastuse väljaannete trükitehnilise baasi kindlustamisel, ajakirjanike töötingimuste parandamisel ning kutsealase kvalifikatsiooni tõstmisel. Koostöös TRÜga organiseeris tegevajakirjanike täienduskursusi 1965–87, millele lisandus ka kirjastustöötajate täiendõpe. Täienduskursuste tarbeks andis “Perioodika” välja populaarse õpiku “Ajaleht” (1968, 1970, trükiarv 700 eks). 1979–84 viidi TRÜ ajakirjanduskateedri poolt kirjastuskomitee ja “Perioodika” tellimisel läbi ulatuslik sotsioloogiline uurimistöö, mille tulemused avaldati raamatus “Rajoonileht ja lugeja” (Tln 1987). “Perioodika” väljaandel ilmus koostöös ülikooliga “Reporterite käsiraamat” (1971, 1975) ja Osmo A. Wiio õpik “Kas sinust saadakse aru” (1972). Ajakirjanike Liidu liige 1959–.

A: J. Peepli käsikirjaline artikkel.

Valk, Hans (8.7./26.6.1881 Pärnu vald, Järvamaa – 5.11.1919 Ledištše küla juures,

Petserimaa), kooliõpetaja. Õppis Laiuse kihelkonnakoolis, Peterburi kubermangu semstvokooliõpetajate seminaris. Alates 1889 elas Laiusel, 1898 suundus Torma kihelkonda, sealt Rakverre. ENKS tütarlastegümnaasiumi üks esimesi õpetajaid 1906–?; kooliõpetaja Tlns 1910–13/14; Loksa 2-klassilise rahvakooli õpetaja 1918. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1915–18 (sh õppis Moskvaa Aleksei lipnikekoolis 1917) ja Vabadussõjast 1919 (Vabadusristi kavaler). Langes lahingus.

Päevalehe *Vaade* tegevtoimetaja 1907, samuti tegutses ajalehes **Vaade. Teine väljaanne* (1908). *Päevalehe* toimetuse liige 1908. a paiku. Kõmulehe *Ajaleht* väljaandja ja vastutav toimetaja (1913–14). *Ajalehe* 4.11.1913 lehenumber arestiti, süüks Vene printsessi lahutusest teatamine. *Ajalehe* 26.11.1913 ja 4.12.1913 lehenumbri arestiti, süüks moraalivastaste ja ebaõigete tekstide avaldamine. *Ajalehe* 3.1.1914 lehenumber arestiti ja leht suleti, süüks Tln voorimeeste streiki toetav juhtkiri. Kõmulehe *Hommik* pea- ja tegevtoimetaja 1914.

A: EVK; *Eesti Vabadusristi kavalerid. Register*. 97 (Pärnu [1997]); H. Walter, T. Tojak. *Nad andsid kõik*. 94, 205 (Tln 2000); EVRK; M. Rumba. *Tallinna kopikuleht ja tema waimlised isad*. 8–20, 23–27 (Trt 1915); *Päevaleht* 20.11.1919: 1; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 78 (Tln 1923); *Tuleviku Rajad* 15.12.1936: 82; J. Pihlak. *Pilistvere kihelkond ja Vabaduse Risti vennad*. 168–169 (Viljandi 2006); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 2011*: 152 (Viljandi 2012); EAA.52.1.632; EAA.52.1.633; EAA.52.1.634.

Vallak, Peet → Pedajas, Peeter

Vallaste, Eduard → Jürisson, Eddy

Vallner, Artur (6.10.1887 Tln – 14.2.1938 NSVL), haridus- ja poliitikategelane. Lukksepa poeg, **R. Vallneri** vend, **A. H. Tammsaare** abikaasa õemees. Lõpetas Peterburi ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonna 1912. Töötas Peterburis kooliõpetajana. Eestimaa kubermangu rahvakoolide direktor 1917, Eesti Maapäeva esimene esimees 1917. Pärast oktoobrirevolutsiooni astus VSDPT liikmeks, 2.1918 põgenes Petrogradi, oli Eesti Tööraha Kommuuni rahvahariduse komissar 1918–19. Oli Petrogradis Eesti töörahva ülikooli / Eesti pedagoogilise instituudi / Eesti pedagoogilise tehnikumi üks asutajaid, juhataja ja õppejõud 1919–25; A. Herzeni nim pedagoogilise instituudi pedagoogikaproffessor 1925–.... Arreteeriti 1937, mõisteti surma ja hukati.

Ajakirja *Eesti Kool* (Tln, Petrograd) toimetuse liige 1918–19, *Tööraha Kultuur* (Petrograd) 1919 ja *Haridustöö* (Moskva, Leningrad) toimetaja 1925–26.

A: EBL; EE14; *Valitsused ja riigimehed*. 282 (Tln 2018); E. Laaman. *Eesti lahkumine Vene riigist 1917–1920*. 10 (Tln 1920); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 83–84, 93 jm (Tln 1991 [1953]); *Eesliinil*. 103 jm (Tln 1962); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 260 (Lund 1962); *Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist*. 114–115, 247 (Tln 1965); *Koidikul*. 64 (Tln 1967); *Mehed Vabaduse Puiesteelt*. 406–407 jm (Uppsala 1972); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 211 jm (Tln 1974); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 347–350 jm (Tln 1975); *Treffoonia 1883–1978*. 186 (New York 1977); *Keel ja Kirjandus* 11/1977: 674; A. Taska. *Sini-must-valge 100 aastat*. 90 jm (Montreal 1982); *Rahva Hääl* 18.10.1987: 2; *Haridus* 7/1989: 1; EAA VI: 140–143 (Trt 1991); *Akadeemia* 8/2003: 1784, 10/2004: 2321; *Postimees* 23.12.2010: 12; H. Ojalo. *Punakütid*. 151 (Tln 2014); *Eestlased ilmasõjas*. 115, 122 (Trt 2015); *Juhan Kukk – iseseisvusmõtte sõnastaja*. 256 (Tln 2015); *Eesti Ekspress* 22.3.2017: 37; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 796 jm (Trt 2018); H. Harro (1987). Eesti pedagoogiline ajakirjandus 1917–1934. 198–199 jm (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö, käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Vallner, Rudolf August (2.8.1879 Tln – ...2.1950 Augsburg, Saksamaa), proviisor. Lukksepa

poeg, **A. Vallneri** vend. Õppis Aleksandri gümnaasiumis, oli apteekriõpilane, lõpetas TÜ arstiteaduskonna proviisorina 1910.

Ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1908. *Virulase* toimetuses? Asutas ajakirja *Pharmacia* ja toimetas seda 1921–26. Tegi kaastööd ajalehtedele *Uus Aeg* (Trt, Tln), *Päevaleht* jm.

A: EAT; VET; P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 79 (Tln 1923); *Päevaleht* 16.12.1930: 16; *Uus Eesti* 1.8.1939: 6; *Eesti Rada* 17.10.1947: 4; *Eesti Teataja* 18.2.1950: 3; E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. II: 371 (Tln 1980).

Walter, Alfred Heinrich Hermann Piers (26.9.1886 Riia – 18.1.1945 Poznań (Posen), ...). Riia reaalkooli saksa keele õpetaja poeg. 1905–10 õppis Tartu ülikoolis filoloogiat, 1906–07 täiendas end Königsbergi ülikoolis (lõpetas kuldse aumedaliga). 1910 kaitses filoloogiakandidaadi kraadi. 1910–12 töötas vanade keelte ülemõpetajana Riias Albertikoolis, 1910 ka Riia linnagümnaasiumis. 1912–13 oli ülemõpetaja Peetri–Pauli–koolis Moskvas. 1913–38 oli Tartus saksa eragümnaasiumi direktor, ühtlasi ladina keele lektor Tartu ülikoolis. Oli Saksa Kulturomavalitsuse kultuurinõukogu liige ja 1922–26 Saksa Kooliabi Seltsi koolinõunik. 1931–39 Akadeemilise Lutheri Seltsi president ja Tartu Usuteadus-Filosoofilise Lutheri Erainstituudi (“Lutheri eraakadeemia”) õppejõud. 1939 lahkus Eestist seoses baltisakslaste ümberasumisega Saksamaale. 1939–45 töötas Poznańi (Poseni) ülikoolis klassikalise filosoofia ja arheoloogia õppejõuna.

1920–25 toimetas ja andis Tartus välja ajalehte *Dorpater Nachrichten*. 1927–34 toimetas (1927–31 E. Masingiga) Tartus teadus- ja kultuuriteemalist nädalakirja *Aus deutscher Geistesarbeit* (*Wochenblatt für wissenschaftliche und kulturelle Fragen der Gegenwart*), mis ilmus ka ajalehtede *Revaler Bote* ja *Revalsche Zeitung* kaasandena.

A: DBBL; K. Von Borbély (toim). *Deutsch-baltisches Gedenkbuch*. (Darmstadt 1991).

Valtin, Aleksander (1878 – ?)

Ajalehe *Hääl* (Kuressaare) püsiv kaasautor. Toimetas *Saarlaste Matsi* (Kuressaare 1920, ilmus 2 nr) ja ajakirja *Proletaarne Revolutsioon Eestis* (Leningrad) 1927–33.

A: *Meie Maa* 10.4.1934: 2, 26.10.2015; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 32 (Trt 2004).

Valtman, Edmund Sigfried (Edmond Valdman; ps E. Vallot; 31.5.1914 Tln – 12.1.2005 Bloomfield, CT, USA), karikaturist, illustraator, kunstnik. Pagari poeg, **H. Valtmani** vend. Õppis Türi, Tln ja Viljandi koolides, lõpuks Gustav Adolfi gümnaasiumis 1930–34, kunsti õppis R. Nymani joonistamis- ja maalikursustel ning F. Sannamehe ateljees 1936–39, Tln kunsttööstuskoolis 1942–44, Hartfordi kunstikoolis graafikat 1953–56 ja 1978–87. Sõjaväeteenistuses 1934–35. Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuse stenograafist ja joonestaja 1935–39, Eesti Vabadussõja Ajaloo Komitee joonestaja 1939–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Viljandi linnavalitsuse ametnik 1940–41. Põgenes 1944 Saksamaale, 1949 emigreerus USAsse. Töötas New Jersey’s aednikuna 1949–51. Seejärel asus elama Hartfordi.

Esimene karikatuuriseeria ilmus 1931 ajakirjas *Laste Rõõm*. Tegi karikatuure sotsialistide ajalehele *Rahva Sõna*, illustreeris Tln lehtede joonealuseid ja humoreske, peamiselt nädalalehes *Tallinna Post*, ka nädalalehes *Nool*, ajakirjas *Sõdur*, maakonnalehes *Sakala* (Viljandi) jm. Saksa okupatsiooni ajal pidas Viljandis karikatuuripuhvetit 1941–42 (koos **H. Arvoga**), kus igäüks sai lasta endast šarži joonistada. Seejärel oli karikaturist päevalehes *Eesti Sõna* 1942–43 ja ajalehes *Maa Sõna* 1943–44. Saksamaal põgenikelaagris kuulus laagribülletääni *Side* toimetusse (Salzburg 1945), tegi karikatuure ajalehele *Eesti Post* (Geislingen) 1945–49, kuukirjale *Pildipost* (Geislingen) ja selle kaasandele *Kõverpeegel* (1948). Ameerikas töötas karikaturistina ajalehes *Hartford Times* 1951–75. Tema karikatuure

avaldasid ka päevalehe *New York Times* pühapäevaväljaanne, päevaleht *Washington Post*, uudisteajakirjad *Newsweek* (New York), *Time* (New York) jt väljaanded, ka nädalaleht *Vaba Eesti Sõna* (New York) 1950–85. Pälvis Pulitzeri ajakirjandusauhinna 1962 (karikatuur Fidel Castrost *Hartford Timesis* 31.8.1961) jt nimekaid karikatuuriauhindu. Alates 1975 tegutses vabakutselise karikaturistina, Saksa sündikaat levitas tema karikatuure üle maailma, neid on ilmunud rohkem kui saja riigi ajalehtedes. Lisaks karikatuuridele avaldas artikleid, mh kirjutas karikatuurist pikemalt ajakirjas *Mana* (1964, 1972, 1977). Esines karikatuuri- ja kunstinäitustel, kavandas ka tervitus- ja postkaarte. Ühingu Association of American Editorial Cartoonists asutajaliige (1957).

T: „Valtman. The Editorial Cartoons of Edmund S. Valtman” (Baltimore 1991); „Edmund Valtman. Eestlane, kes võitis Pulitzeri” (Tln 2006); illustratsioonid noorsooraamatutele; kirjutised karikatuurist (*Mana* 39/1972, 44/1977).

A: *Eesti kunst paguluses*. 105 (Örebro 1954); *Who's Who in America with World Notables*. Vol 36 (..... 1971); VEK; EKABL; E(N)E; EE14; Lään; ISIK; VEPER; *Vaba Eesti Sõna* 24.11.1951: 4–5; *Eesti kroonika 1957*. 50 (Stockholm 1956); *Meie Tee* 5-6/1958: 78, 5-6/1962: 82; *New York Times* 8.5.1962: 32; *Väliseestlase kalender 1963*. 107, 110, 117 (New York 1962); *Vaba Eesti Sõna* 10.5.1962: 1, 14.1.1965: 7, 30.5.1974: 4, 25.9.1975: 6, 9.6.1994: 9, 25.1.2005: 4; *Eesti Päevaleht* 30.5.1964: 1, 3; *Mana* 4–5/1964: 277–280, 39: 41 (Toronto 1972); *Eesti Postimees* 13.2.1965: 1, 3; *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 112, 117 (Stockholm 1966); *Välis-Eesti kunstielu bibliograafia* (Stockholm 1984); *Farmington Valley Herald* 27.8.1987: 14A; *Sakala kalender 1991*. 82–86 (Tln 1991); *Valtman. The Editorial Cartoons of Edmund S. Valtman* (Baltimore 1991); *Sirp* 17.7.1992: 16; *Mulgi Sõnumid* 3/1992: 44–45; *Sakala kalender 1995*. 112–114 (Viljandi 1994); *Sakala. Sakala Pühapäev* 12.12.1998: 2–3; *Sakala kalender 2000*. 84–87 (Viljandi 1999); *Kultuur ja Elu* 2/2004: 30–32; *Sakala* 22.5.2004: 13, 15.1.2005: 4; *Eesti Elu* 21.1.2005: 24; *Eesti Päevaleht* (Tln) 16.7.2005: 15–17; *Postimees. Raamat* 22.11.2006: 7; *Kultuuriloost noorteadlaste pilguga III*: 149–168 (Tln 2005); H. Raudla. *Edmund Valtman. Eestlane, kes võitis Pulitzeri* (Tln 2006); *Eesti kunst paguluses*. 482–485 (Tln 2010); *Eesti Ekspress* 1.11.2012: 18–19; *Eesti kunsti ajalugu* 6.I: 109, 471 (Tln 2013); *Sakala kalender 2014*. 57–58 (Põltsamaa 2013); *Estonians in America 1945–1995*. 460 ([USA] 2016).

Valtman, Helmuth Fromhold (ka Helmut Valdmann; ps HAVE; 19.6.1909 Rakvere – 6.1.1943 Velikije Luki, Pihkva oblast), karikaturist, illustraator. Pagari poeg, **E. Valtmani** vend. Lõpetas Westholmi gümnaasiumi 1928, õppis maalimist F. Sannamehe juures, kunstikoolis Pallas 1929–30, TÜ filosoofiateaduskonnas 1929–31 (ei lõpetanud), Helsingi ülikoolis. Illustreeris raamatuid ja ajakirju. Pärast 1934. a riigipööret põgenes Soome. Tagasi Eestisse tuli 1936. 1930. aastate lõpus tegi kaastööd eelkõige kirjastusele Loodus. Võttis mobiliseerituna osa II maailmasõjast 1941–43 (Nõukogude armees), hukkus lahingus.

Esimesed karikatuurid avaldas ajalehe *Päevaleht* pilkelisas *Kratt* 1925. Oli maakonnalehe *Sakala* (Viljandi) karikaturist ja reporter 1927–28, tegi kaastööd *Postimehe* pilkelehele *Sädemed* (Trt) 1928–31, oli päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1928–30, vabadussõjalaste ajalehe *Võitlus* karikaturist 1932–34, hiljem oli nädalalehe *Tallinna Post* karikaturist 1937–40. Avaldas illustratsioone, karikatuure ja vesteid ajakirjades *Laste Rõõm*, *Lasteleht* (Trt), *Vabadussõja Lood*, *Nädal Pildis*, *Tänapäev*, *Oma Kodu*, päevalehes *Uus Eesti*, ajalehes *Uudisleht* jm.

T: lastejutt „Heinaritsikas Sipsi” (Trt 1937; tekst ja pildid); illustreeris laste- ja noorteraamatuid (1925–40); kunstiõpetuslik lasteraamatute sari „Värvin ja õpin” (Tln 1938–39; illustraator); kogumik „Tütarlaps otsib kohta. Karikatuure, humoreske” (Tln 1969).

A: EE; Jaaksoo; AA3; EKABL; *Per aspera* 3; ISIK; *Võitlus* 28.10.1933: 4–5, 31.10.1933: 4–5, 4.11.1933: 4; H. Valtman. *Tütarlaps otsib kohta*. 59–62 (Tln 1969); *Mana* 44/1977: 62–63;

R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 66, 124–127 (Tln 1982); H. Meret. *Teremi jutustus „Estonia mässust“*. 15 (Toronto 1984); R. Krusten. *Eesti lastekirjandus*. 108–109 (Trt 1995); *Sakala kalender 1999*. 129–135 (Viljandi 1998); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 1999*. 152–156 (Viljandi 2000); *Sakala* 13.8.2004: 4; *Sakala kalender 2006*. 74–77 (Põltsamaa 2005); H. Raudla. *Edmund Valtman*. 12–13, 27, 43–44 jm (Tln 2006); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 400–401 (Trt 2008); *Eesti kunsti ajalugu* 6.I: 109, 113, 472 (Tln 2013).

Vambola, Julius Aleksander (–1903 Simpmann; 16./4.12.1876 Tln – 25.9.1949 Tln), ehitusinsener, ehitusettevõtja. Päevatöölise poeg. Teenis ise raha kooliskäimiseks. Õppis Tln linnakoolis, lõpetas Peterburi õpetajate instituudi 1902 (eksternina), Peterburi ülikooli õigusteaduskonna 1907, Petrogradi polütehnilise instituudi ehitusosakonna 1916. Oli 15 aastat kooliõpetaja. Tegutses Soome metsaäris 1914–20, siis hakkas Eesti metsatööstusettevõtjaks. Esimene Eesti spordiajakirjanik aastast 1898, kirjutas näiteks ajalehele *Eesti Postimees* (Tln), ajakirjadele *Laulu ja Mängu Leht* (Trt), *Linda* (Trt), *Peterburi Teataja*, 1895–1903 päevalehele *Postimees* (Trt) ja 1898–99 *Rahva Lõbu-lehele* (Trt, Põltsamaa, Tln). Kirjutanud spordi teemal ka vene- ja saksakeelsetes ajalehtedes ning ajakirjades.
A: VET; ESBL; *Postimees* 3.12.1926; Hoiu Ronk. *Kaasaegsed*. 110–113 (Trt 1926); *Pärnumaa kõverpeegel*. 98–99 (Pärnu 1933); *Vaba Maa* 2.12.1936: 9; *Eesti Spordileht* 18.12.1936: 484; G. Kristjanson. *Eesti raskejõustiku ajalooost. Lurichist Taltsini*. 170–172 (Tln 1973); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 146–149 (Tln 2001); *Akadeemia* 10/2003: 2263, 10/2004: 2321; *Pärnu Postimees* 25.7.2008: 8, 23.3.2011: 13.

Vanaaus, Jakob → Feldmann, Jakob August

Vanaveski, Kaarel (ka Karl; ps K-joon, Karl Joon; 25.8.1909 Tln – 8.9.1973 Keila, Harju rajoon), tarbegraafik. Lõpetas Riigi Tehnikagümnaasiumi 1929, tegutses kunstnikuna. Ajalehe *Uudisleht* (Tln) karikaturist ja toimetuse liige 1928–34, avaldas illustratsioone ja karikatuure ka ajalehes *Päevaleht* (Tln), ajakirjades *Raadio* (Tln), *Olion* (Trt, Tln), *Eesti Noorus* (Tln), Tln Spordipressi Klubi almanahhis „Spordi Magasin“ (1933–35) jm. Ajakirja *Ateist* (Tln) tehniline toimetaja 1940–41.
A: ISIK; *Sirp* 6.8.1999: 20; V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 100 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); Kunstisalong “Allee” blogi; Tallinna Polütehnikumi lõpetajad; <http://allee.ee/allee.php?module=35&op=2&lang=et&pid=5090>; <http://www.sirp.ee/archive/1999/06.08.99/Varia/varia1-5.html>; <http://docu.tpt.edu.ee/lopetajad.htm>

Vares, August (1880 Võrumaa – ?.4.1924 Tln), ... Peterburi eesti seltsitegelane. Suundus I maailmasõja ajal Siberisse. Opteerimiskomisjoni esimees Omskis. 1920 tuli tagasi Eestisse. Elas Tln-s, tegutses ärialal. *Peterburi Teataja* 1910–13 ja 1910, 1914–15 *Pealinna Teataja* vastutav toimetaja, samuti selle lisade *Seadus ja Kohus* 1909–10 ning *Kirjandusline-teadusline lisa* 1911–14 vastutav toimetaja. Ajakirja *Eesti Raudtee* vastutav toimetaja 5.1922–6.1923.
A: *Päevaleht* 23.4.1924: 4; EKA III: 294 (Tln 1969); ERA.1.7.405.

Vares, August Eduard (Warres; 22.11.1864 Aidu vald, Viljandimaa – 1914). Vaimulik. Lõpetas Viljandi maagümnaasiumi, TÜ usuteaduskonna 1891. Võnnu koguduse pastor 1892–1912. Ajalehe *Isamaa* (Trt) toimetaja 1907–08.

A: AA2 [lisas]; M. Lipp. *Minu elumälestused*. 207–208, 268 (Trt 2013).

Vares, Julie → Steinmann, Julie

Varik, Jaak Jaani p (19./7.8.1882 Tarvastu vald, Viljandimaa – 9.7.1941 Jõhvi, Virumaa), vaimulik. Kingsepa poeg. Lõpetas Trt gümnaasiumi 1903, õppis TÜs usuteadust 1903–16 (vaheaegadega), vahepeal tegutses õpetajana. Töötas kiriku- ja kooliõpetajana (ENKSi gümnaasiumi juhataja 1919–23), 1938–40 tegi õppetööd ka TÜ usuteaduskonna.

Päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse liige 1909. 1931–34 *Eesti Kiriku* (Tln) ja 1935–40 *Ärataja* (Tln) toimetaja.

A: Veem; AA2; EÜS1; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 102–103 (Trt 1926); *Postimees* 12.12.1931: 12, 17.6.1937: 8; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 382–384 (Trt 1938); *Linna Teataja* 22.10.1941: 1; *Eesti rahva kannatuste aasta*. 204 (Tln 1995 [1943]); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. V: 124 (Stockholm 1957); J. Aunver. *Aastate kestes*. 103 (Uppsala 1961); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 200–201 (Lund 1962); *Keel ja Kirjandus* 1/1973: 15; A. Ots. *Mehed sündmuste kurvidel*. 53 (Stockholm 1976); *Eesti Kirik* (Toronto) 4/2000: 153–156; A. Arumäe. *Hiiobi õnnistus*. 236, 278 jm (Tln 2005); R. Saard. *Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis*. 160–162 jm (Tln 2008); *Akadeemia* 6/2014: 1149, 7/2014: 1344; *Õhtuleht* 15.9.2015: 16. EAA.402.1.3966; EAA.402.1.3967; EAA.1767.1.2071; EAA.2022.2.292; EAA.2100.2.1310.

Warbandt, Carl Friedrich Wilhelm (10.12./28.11.1837 Crossen (Krosno Odrzańskie), Brandenburg – 9.2./28.1.1894 Tln), trükikoja juhataja, ajakirjanik. Tislermeisteri poeg. Töötas Saksamaal mitmel pool trükiladujana. 1861 asus elama Riiga, töötas korrektorina Mülleri trükikojas. Alates 1865 elas Tln-s, oli Lindforsi pärijate trükikoja kauaaegne juhataja.

Toimetas päevalehte *Revalsche Zeitung* 1865–67, 1870–73 ja 1879–81, hiljem ajakirja *Nordische Rundschau* 1885–88 (ilmus kuus korda aastas).

A: *Revalsche Zeitung* 29.10.1890: 3, 28.1.1894: 3; *Eesti Postimees* 7.2.1894: 4; TLA.236.1.14b; TLA.236.2.28.

Varma, Anni (sünd Pulk; 24.3.1891 Varepu küla, Viljandimaa – 12.1.1957 Helme külanõukogu, Tõrva rajoon), pedagoog. Talunike tütar. Õppis Valga saksa erakoolis, ENKS tütarlastegümnaasiumis, tegi küpsuseksami Peterburis 1914, lõpetas Helsingi käsitööõpetajate ettevalmistuskooli 1916, õppis Helsingi kunsttööstuskoolis Ateneum, lõpetas Academie ja Ecole de coupe'i Pariisis 1925, viibis õppereisidel Prantsusmaal, Austrias, Šveitsis, Belgias ja Skandinaaviamaades. Tln kommerts- ja kaubanduskooli, hiljem riigi kunsttööstuskooli juures asuva kunstkäsitöökooli tehniline juhataja 1917–19, Tln õpetajate seminari käsitööõpetaja 1919–24, Tln linna naiskutsekooli juhataja 1922–41. Tegutses lektorina õpetajate suvekursustel. Osales aktiivselt seltside tegevuses. Küüditati 1949, tuli asumiselt tagasi 1956. Suri neeruvähki.

1938–40 ilmus tema toimetamisel ajakiri *Kodutööstus* (Tln). Avaldas artikleid haridusest, käsitööst, kasvatusest 1920–40 ajalehes *Päevaleht* (Tln) ja ajakirjades *Kaitse Kodu!* (Tln), *Taluperenaine* (Trt), *Kasvatus* (Tln) ja *Eesti Kool* (Tln).

T: *Õmblustööde tehnika* I ja II. 1930 ja 1940.

A: EAT, VET; EKoBL; EE14; *Anna Haava. Miina Hermann. Aino Tamm*. 200–202 (Tln 1934); *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 31.1.1957: 1, 2.2.1957: 1; *Vaba Eestlane* 2.2.1957: 3; H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 148 (Tln 1999 [1957]); *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 6.12.1978: 3; *Vaba Eestlane* 13.8.1985: 6; *Eesti Päevaleht* 11.10.1985: 6, 28.8.2003; *Õpetajate Leht* 3.3.1995: 7; *Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007*. 105, 241 (Tln 2007); Iida käsitööblogi

Vasar, J. (.....)

Nädalalehe *Tallinna Post* vastutav toimetaja 1931–33.

A:

Vasar, Juhan Jüri p. (Johann Vassar; 17./4.3.1905 Põltsamaa – 26.9.1972 New York), ajaloolane. Raamatukaupmehe poeg. Õppis Trt reaalkoolis, lõpetas Põltsamaa ühisgümnaasiumi 1921 eksternina, Õppis TÜs 1922–27 ajalugu, *mag phil* 1927, *dr phil* 1931. TÜ teaduslik stipendiaat 1927–30, alates 1930 ka ülikooli õppejõud, 1931 valiti dotsendiks ja 1938–40 majandusajaloo korralise professori kohale. Töötas haridusministeeriumis 1936–40 teaduste ja kunsti osakonna direktorina. Saksa okupatsiooni ajal oli Eesti Omavalitsuse haridusdirektori abi 1941–44. 1944 põgenes Saksamaale, siirdus sealt 1949 USAsse. Töötas õpetaja ja õppejõuna ka paguluses.

Ajaloolise Ajakirja toimetuse liige 1926–28 ja 1937–40, tegi kaastööd ajakirjadele *Olion* (Trt, Tln), *Sõdur* (Tln). 1950. aastatel tegi eestikeelseid saateid New Yorgist Hispaania raadio juures Madridis.

A: EAT; AA3; Lään; ISIK; Rahvusarhiiv EV 95; *Vaba Eesti Sõna* 10.3.1955: 5; *Võitleja* 10-11/1972: 10; *Verbum habet Sakala*. 286–291 (New York 1974); *Fakt, sõna, pilt* XII: 25 (Trt 1989); H. Mäe. *Kuidas kõik teostus*. 214 ([Muraste] 2005 [1993]); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 256, 280 (Tln 2001); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 89, 92, 102, 131, 134, 171 (Trt 2001); *Akadeemia* 2/2004: 455, 463, 3/2004: 686, 7/2004: 1638, 10/2004: 2321; *Majandusharidus ja -teadus Tartu Ülikoolis*. 94 (Trt 2015). EAA.2100.2.1312; EAA.2105.1.939; EAA.2111.1.12703.

<http://www.ra.ee/et/juhan-vasar-100/>

Vasar, Maret (Marie) → Pedajas, Marje

Vassikas, Reinhold → Heinlaid, Reinhold

Vassiljev, Vassili (Василий Владимирович Васильев, ps В. Гадалин, В. Вегенов, В. Долин jt; 21.3.1892 Zavidovo vald, Moskva kubermang – 1959 Riia), ajakirjanik. Talunike poeg. Omas laevaehituse tehnik-joonestaja diplomit, töötas Kroonlinnas ja Peterburis. Tln-s töötas Vene-Balti laevatehases joonestajana 1913–17, vallandati seoses tehase evakueerimisega. Töötas Arhangelskis ja Murmanskis 1918–20, evakueerus Norrasse. Alates 1921 elas Riias ja töötas ajakirjanikuna. Esimesel Nõukogude okupatsioon aastal 1940–41 oli lukksepp ja torumees; Saksa okupatsiooni ajal taas ajakirjanik. Arreteeriti NKVD poolt 10.1944, mõisteti viieks aastaks vangi. Pärast vabanemist elas surmani Riias.

Tegi kohalikele lehtedele kaastööd juba Peterburis elades. Tln-s kuulus 1916. a päevalehe *Ревельское слово* asutajate hulka, töötas selle lehe toimetuses 1917. Oli kirjandusliku nädalikirja *Ревельская пчела* (1917, ilmus 8 nr) toimetaja-väljaandja. Riias elades töötas ajalehe *Рижский курьер* kirjastuses 1921–24, toimetas nädalikirja *Наши огонек* 1924–27, kirjandusajakirja *Новая нива* Riia 1927–29 jt. Juhtis kirjastuse “Literatūra” vene osakonda. Aeg-ajalt tegi kaastööd ka eestivene ajalehtedele, nt kirjutas päevalehele *Наша газета* (Tln 1927–28) artikliseeria nõukogude kirjanikest. Saksa okupatsiooni ajal toimetas ajakirja *Журнал для всех* (Riia 1942–44), tegi kaastööd kohalikele ajalehtedele.

A: Ю. Абызов, Б. Равдин, Л. Флейшман. *Русская печать в Риге: Из истории газеты “Сегодня” 1930–х годов*. Кн. 2: 336–337 (Stanford 1997); EAA.1804.1.268.

Veberman, Ernst Constantin Abramovi p. (ka Webermann; 14./2.3.1885 Haljala kihelkond,

Virumaa – 21.12.1940 Tln), kalandusteadlane. Kooliõpetaja poeg. Õppis Rakvere linnakoolis. Lõpetas 1907 TÜ arstiteaduskonna apteekri abina, täiendas proviisorikutset Moskva ja Harkovi ülikoolides, oli Moskva kommertsinstituudi vabakuulaja 1910–12. Riigikogu liige 1923–26, kaubandusminister. Aukonsul Kreekas 1927–29, peakonsul Türgis 1929–32. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 20.12.1940, läks vabaturma. Rehabiliteeriti 1989.

Asutas ajakirja *Kalaasjandus* (Tln), oli selle toimetaja ja hiljem väljaandja 1920–25. Tegi kaastööd mitmetele ajalehtedele (*Tallinna Teataja*, *Peterburi Teataja*, *Viljandi Teataja*, *Päevaleht* jmt). EAL liige 1921–28 ja 1930–32, toetajaliige 1933–....

A: 2RK; EAT; EBL; VET; VjV; *Rakvere Linna III Algkool 1805–1930*. 90–105 (Rakvere 1930); T. Tamm. *Need teod süüdistavad* II: 74–76, 208 (New York 1968); *Rahva Hää*l 27.1.1990: 4; *Kleio* 3: 46–49 (Trt 1991); *Akadeemia* 10/2003: 2272, 10/2004: 2322; O. Kirss. *Rakvere lood ja legendid*. 141 (Tln 2004). EAA.402.1.4161; ERAF.130SM.1.1965-1; ERAF.130SM.1.1965-2.

Veelman(n), Johannes Jüri p. (ka Vehlman; Weelman; Veelma(a); Juhan; ps Alias Vählmann; 19.3.1904 Alavere vald, Harjumaa – 26.5.1949 Kopenhaagen), ajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Tln eraalgkoolis ja poeglaste gümnaasiumis, TÜs õigusteadust 1922–29 (ei lõpetanud). Sept 1944 põgenes Saksamaale.

Tegi ajalehtedele kaastööd juba koolipõlves. 1922–... töötas *Kaja* (Tln) toimetuses, kuulus ka *Vaba Maa* (vähemalt 1931, 1933) ja *Uus Eesti* (1935–39) toimetustesse. Saksamaal toimetab ajalehte *Sõnumid* (Lübeck). EAL liige 1919, 1922–40, juhatuse liige 1931–34.

T: raamatud Taani ja Leedu kohta.

A: ÕT I: 55; AA; *Vaba Maa* 5.12.1933: 6, 28; *Jaan Lattikule 80. sünnipäeva puhul*. 41 (Stockholm 1958); *Poliitika* 7/1991: 77; *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 259–260 jm (Tln 2013); EAA.2100.1.17865.

Veermann, Ernst Juhani p (sünd Viermann; 1936– Heino Tammet; hiljem ka Alexei Tammet-Romanov; 24./11.3.1905 Järvamaa – 26.6.1977 Kanada), ... Pidas einelauda Suure-Jaani seltsimajas 1937–39. Saksa okupatsiooni ajal oli kunstikaupluse omanik Tln-s, kirjastas postkaarte. Põgenes 1944 Rootsi, elas Norrköpingis. 1952 emigreerus Kanadasse. Alates 1973 väitis, et on Vene troonipärija tsarevitiš Aleksei (1904–1918).

Mimeografeeritud ajakirja *Nooruse Võim* > *Noorusvõim* väljaandja ja toimetaja (Tln 1925–26, ilmus 8 nr). Kristliku ajakirja *Rahu Hää*l väljaandja ja vastutav toimetaja (Tln 1933, ilmus 1 nr). Veebruaris-märtsis 1934 omandas load ajakirjade *Filmiilm* ja *Noor-Vabadussõjalane* väljaandmiseks, politseivalitsus tühistas load 28.3.1934, kuna ajakirjad ei olnud ilmumist alustanud. Juunis 1934 esitas taotluse nädalalehe *Film ja Elu* väljaandmiseks, kuid politseivalitsus keeldus. Asutas Eesti Rahvusliku Filmiühingu „Hollywood“ ja 10.1934 esitas selle nimel uue, seekord eduka loataotluse. Oli *Film ja Elu* (Tln) vastutav toimetaja 1935–37 ja väljaandja 1936–37.

A: *Eesti Päevaleht* 13.8.1977: 4, 14.9.1977: 8, 24.9.1977: 5, 22.10.1977: 8, 5.5.2010: 5; *Vaba Eestlane* 21.6.1983: 6; *Pärnu Postimees* 8.2.1997: 10, 15.2.1997: 10, 22.2.1997: 10, 1.3.1997: 10, 8.3.1997: 10, 15.3.1997: 10, 22.3.1997: 10, 29.3.1997: 10, 5.4.1997: 10, 12.4.1997: 10, 19.4.1997: 10, 26.4.1997: 10, 3.5.1997: 10; EAA.1233.1.110 leht 45; ERA.1.7.469; ERA.1.7.300.

Veevo, Johannes (s 1880?)

Kristliku noortekuukirja *Elu Kevade* (Tln?) tegevtoimetaja 1922–30, *Teekäija* (Tln) vastutav toimetaja 1927–33.

A: A. Mesikepp (1991). Eesti noorsooajakirjad 1920–1930. 39–40 (TÜ žurnalistika kateedri kursusetöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Veide, Jakob → Loosalu, Jaagup

Weidenbaum, Siegfried Leonhard Gustavi p. (ka Weidenbaum; 18./5.7.1904 Pekunovo mõis, Tveri kubermang – 24.11.1997 Toronto, Kanada), ajakirjanik, finantsist. Viinapõletaja poeg. Alates 1916 elas Eestis. Lõpetas Rakvere poeglaste gümnaasiumi 1924, õppis TÜs õigusteadust 1924–31 ja 1936–39 (ei lõpetanud). Saksa okupatsiooni ajal oli raamatupidaja Tln-s 1941–42. Sept 1944 põgenes Rootsi, oli arhiiviassistent Örebros 1945–46, raamatupidaja Stockholmis 1946–48. Emigreerus Kanadasse 1948, töötas finantsalal (raamatupidaja, finantsjuht firmas Martin-Dominion Ltd; firma Multiframe Ltd asepresident). Kirjastuse Eesti Kirjastus Kanadas esimees, Toronto Eesti Ühispinga üks asutajaid 1954, kuulus pagulaseesti organisatsioonidesse.

Päevalehe *Postimees* (Trt) kohalike uudiste reporter 1928–29, ajalehe *Virulane* (Rakvere) toimetaja 1929–32, toimetuse liige päevalehtedes *Vaba Maa* 1933–38 ja *Rahvaleht* 1938–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Noorte Hää* toimetuse liige 1940, Saksa okupatsiooni ajal päevalehe *Eesti Sõna* siseuudiste toimetaja 1942–44. Kanadas elades oli nädalalehe *Meie Elu* (Toronto) üks asutajaid, peatoimetaja ja juhtkirjanik 1950–97, tegi kaastööd EÜSi bülletàänile *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses* (Toronto). EAL liige 1931–40, asjaajaja-sekretär 1936–40 (teistel andmetel oli siis sekretär **H. Laanest**); EAL auliige 1997.

T: mälestusteraamat „Tundmata tulevikku. Ajakirjanikult lugejale” (Toronto 1985), kunstialbum „EKKT 1956–1990” (Toronto 1990; toim); isikuarhiiv asub Tartu Institute’is (Toronto, Kanada).

A: EÜS3; AA3; EE14; Lään; *Rakvere Gümnaasium ja Keskkool*. 177–178 (Trt 1937); *Vaba Eestlane* 28.4.1954: 6; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Eesti Üliõpilaste Selts Paguluses* 45: 37–38 (Toronto 1969); *Eestlased Kanadas*. 248–250, 470 jm (Toronto 1975); *Eestlased Kanadas*. II: 300 jm (Toronto 1985); S. Weidenbaum. *Tundmata tulevikku*. (Toronto 1985); *Meie Elu* 6.7.1989: 8, 3.12.1997: 1, 31.12.1997: 1; V. Päts. *Tagasi koju*. 398 (Tln 2013); EAL kodulehekül. EAA.2100.1.17893.

Weidenstrauch, Juhan (ka Weidenstrauch; ps Strauch, Pajula; 25./13.5.1880 Harju-Madise kihelkond, Harjumaa – 12.6.1930 Paldiski, Harjumaa), ajakirjanik, vestekirjanik. Õppis Paldiski linnakoolis. Pärast kooli lõpetamist töötas madrusena. Võttis osa I maailmasõjast. Elu lõpul elas vaesuses, suri tuberkuloosi.

Tegi kaastööd päevalehele *Teataja*, ajakirjale *Rahva Lõbu-leht*, mitmele pilkelehele. Alates 1905. a kuni 1920. aastate teise pooleni oli toimetuse liige paljudes ajalehtedes: *Postimees [Tallinna väljaanne]* (1906), *Sõna* (1906–07), *Päevaleht* 1908–10, *Virulane*, *Hommik* 1914, *Meie Elu* (Narva), *Tallinna Teataja*, *Kaja*, samuti mitmes ajakirjas. Oli naljalehe *Kilk* vastutav toimetaja 1914 (toimetas 23 nr), kõmulehe *Meie Tallinna Ajaleht* väljaandja ja vastutav toimetaja (1914, ilmus 146 nr). Avaldas kirjeldusi, vesteid, jutukei jm. Viimastel eluaastatel elatas end ajakirjanduslikest kaastöödest. EAL liige 1919–26.

T: pilkelugude kogumik „Pilke välgud” (Tln 1912).

A: PmA; ÕT I: 55; *Peatükke*. 233; ISIK; M. Rumba. *Tallinna kopikuleht ja tema waimlised isad*. 14, 16–18, 20–21 (Trt 1915); P. Grünfeldt. *Minevikku jälgimas*. 65, 78–79 (Tln 1923); *Kaja* 24.5.1930: 4, 13.6.1930: 5; *Postimees* 25.5.1930: 4, 13.6.1930: 5; *Esmaspäev* 26.5.1930: 2; *Päevaleht* 13.6.1930: 5; *Romaan* 13/1930: 408; ÕT IX: 75 (Tln 1930); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 169 (Lund 1962); *Pikker* 18/1986: 14, 19/1986: 14, 20/1986: 14.

Veidermann, Jaan (ps Lääne Jaak; 17.10.1853 Salutaguse küla, Kullamaa kihelkond – 29.4.1932 Laiküla, Martna kihelkond), kooliõpetaja. 1876–1909 Vaikna vallakooli õpetaja, vallakirjutaja. Rajas seltse, juhatas laulu- ja pasunakoore.

Paljude ajalehtede kaastöötaja 1880.–90. aastatel.

A: ISIK; *Vaba Maa* 5.12.1933: 3; *Lääne Elu* 14.3.1934: 3, 12.10.2013: 3; *Sirp* 24.4.1992: 13; *Õpetajate Leht* 29.9.1995: 16; *Nädaline* 28.6.2003: 15.

Veiler, Aleksander Gustav Taneli/Danieli p (Александр Вейлер; ps Ali Metallitöoline; A. Lex; 16./4.3.1887 Triigi vald, Harjumaa – 17.10.1950 Toronto, Kanada), trükitööstur, ajakirjanik, poliitikategelane. Mõisaaedniku poeg, **K.**, **N.** ja **P. Pätsi** vennanaise vend, **A. Jürvetsoni** ämma vend, **M. Punga** naisevenna naisevend. Lõpetas Tln linnakooli 1902. Töötas Tln-s sepapoiisi, rauatreiali ja elektrimontöörina, oli metallitöölise ametiühingu sekretär. Võttis osa Vabadussõjast. Järvamaa miilitsaülem 1917, Eesti Ajutise Valitsuse komissar Järvamaal 1917, Eesti Ajutise Maanõukogu liige 1917–19, Eesti Päästekomitee ja Ajutise Valitsuse usaldusisik ja sidemees 1918, Eesti Asutava Kogu liige 1919–20, Riigikogu liige 1920–23 ja 1926–29 (Tööerakonna nimekirjas), Rahvuskogu II koja liige 1937. Kirjastusühisuse Rahvaülikool juhatuses esimees 1925–40, Eesti Trükitöösturite Ühingu esimees 1933–40, Eesti Raamatukauplejate Ühingu esimees 1938–40 jms. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 11.9.1940, mõisteti kolmeks aastaks vangi (süüks raha ja vara kõrvaletoomine Vaba Maa kirjastusest 6.–7.1940). Kandis karistust Patarei vanglas, haigestumise tõttu ei saadetud teda Venemaale, vabanes venelaste põgenedes suvel 1941. Saksa okupatsiooni ajal töötas Rahvaülikooli kaupluste juhatajana 1941–44. Sügisel 1944 põgenes Soome kaudu Rootsi. Jaan 1948 emigreerus laste juurde Kanadasse, elas Baronsis, töötas ehitustöölisena. Alates 1949 elas Torontos. Aktiivne seltsitegelane, asutas Kanada Eesti Liidu, Eesti Kirjastuse Kanadas ja oli selle esimene esimees 1950. Suri südamerabandusse.

Ajalehe *Sõnumed* kaasande kuukirja *Töö* (1907, ilmus 6 nr) toimetaja. Tegi kaastööd päevalehele *Virulane* 1909. Päevalehe *Tallinna Teataja* üks asutajaid 1910, uudistetoimetaja, samuti toimetas rubriiki „Töölise elu“. Ajalehe *Päevaleht* päevauudiste toimetaja 1914–17, kajastas ja kommenteeris I maailmasõja sündmusi. Lahkus poliitiliselt neutraalse *Päevalehe* toimetusest koos mitme teise toimetusega ja asutas tööerakondliku päevalehe *Vaba Maa* (1918–38), oli lehe esimene vastutav toimetaja 1918–20. V. juhtimisel loodi erakondliku *Vaba Maa* ümber (ja majanduslikuks toetuseks) meelelahutuslikke ja sensatsioonilisi väljaandeid kirjastav trükitööstusosaühisus Vaba Maa. V. oli selle ärijuht (sisuliselt omanik) 1920–40. Vaba Maa kontserni kuulus lisaks põhilehele tabloidne nädalaleht *Esmaspäev* (1922–40), millest sai kontserni majanduslik alus ja eesti populaarseim nädalaleht (tiraaž 40–45 000 1930. Aastate lõpus). V. oli lehe asutaja, väljaandja 1922–27 ja peatoimetaja 1923–27. Seejärel asutati massileht *Rahvaleht* (1923–40), mis esialgu ilmus kolm korda nädalas, *Vaba Maa* sulgemise järel aga päevalehena 1938–40 (sai mõne nädalaga suurima levikuga leheks Eestis). Lisaks ilmusid päevaleht *Sõnumed* > *Hommikleht* (1931–34, V. oli selle vastutav toimetaja 1931–33), maarahvaleht *Maa Hääl* (1932–40, kolm korda nädalas), nädalakiri *Ronk* (1923–27, V. oli selle väljaandja 1923–26), jutujakiri *Perekonnaleht* (1930–40, ilmus kord nädalas), ristõnamõistatuste nädalakiri *Ajude Gümnaastika* (1933–40), meelelahutusajakiri *Huvitav Žurnaal* (1933–40, ilmus kord kvartalis, V. oli selle vastutav toimetaja 1939–40). Vaba Maa kontsern tõi Eestisse kommertslikuma ajakirjanduse, kõmulehed, elavama kujundusviisi, rohke illustratiivse materjali kasutamise. Vaba Maa ajalehtede tiraaž moodustas umbes poole Eesti lehtede kogutiraažist. Vene trükiste väljaandmiseks asutas V. kirjastuse Bibliofii (oli kirjastuse kaasomanik 1921–34, seejärel ainuomanik kuni 1940), kirjastus andis välja ajalehti *Вестни дня* (Tln 1926–40) ja *Русский вестник* (Tln 1934–40), samuti vene kirjanike teoseid. Oli ka reklaamibüroo Astra juht. Rootsis oli päevalehe *Katrineholms-Kuriren* toimetuse liige 1947, tegi kaastööd eesti ajalehtedele Rootsis: *Stockholms-Tidningen Eestlastele*, *Välis-Eesti* (Stockholm) jm. Kanadas tegi kaastööd päevalehele *Lethbridge Herald* 1948. Märtsis 1950 asutas nädalalehe *Meie Elu* (Toronto), oli lehe üldjuht kuni oma surmani sama aasta sügisel. *Meie Elu* jätkas ilmumist kuni 2001.

T: ülevaade „Inglise tööline enne ja nüüd” (Tln 1908); kirjad õele Johanna Pätsile 1947–50 kogumikus „Johann Päts. Kodu südames“ (Tln 2013), kirjad õemehele Voldemar Pätsile 1947–50 kogumikus „Voldemar Päts. Tagasi koju“ (Tln 2013).

A: ÕT I: 56; EBL; EAT; EE; EMT; EBL tk; E(N)E; VjV; EE14; *Peatükke*. 234; ISIK; VEPER; *Vaba Maa* 24.2.1919: 1–2, 5.12.1928: 13–14, 33, 5.12.1933: 6, 12, 15.3.1937: 5; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 117–118 (Trt 1926); *Õitsituled* XI: 42 (Tln 1933); M. Raamot. *Minu mälestused*. 128 (Tln 2010 [1937]); *Postimees* 15.3.1937: 5; *Päevaleht* 15.3.1937: 6; *Kaubandus-tööstuskoja Teataja* 7/1937: 174–175; E. Laaman. *Juhan Luiga*. 200 (Trt 1938); ÕT XVI: 71–72 (Tln 1938); A. Adson. *Siuru-raamat*. 15, 76 jm (Tln 2007 [1949]); J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 220, 237 jm (Trt 2015 [1950]); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 181–183, 196–199, 214–215, 326 jm (Toronto 1959); *Meie Elu* 25.10.1950: 1–3; *Väliseestlase kalender 1958*. 52–56 (New York 1957); *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 31.3.1959: 2; *Meie Tee* 7-8/1959: 101; *Kodumaal ja võõrsil*. 90–98 (Toronto 1965); *Eestlased Kanadas*. 248–251, 469–470 jm (Toronto 1975); *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 20.10.1979: 7; *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 123, 125–128 (Toronto 1980); V. Poska-Grünthal. *Elu jätkub võõrsil*. 116 (Toronto 1985); P. Põldroos. *Teel enda ellu*. 158 (Tln 1985); S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 41, 44–45, 162 (Toronto 1985); R. Marandi. *Must-valge lipu all*. 362 (Stockholm 1991); *Sporditüht* 9/1997: 40; *Jüri Vilms mälestustes*. 598 jm (Trt 1998); *Eesti Päevaleht* (Tln) 17.6.1999: 6; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 127–128 jm (Trt 2001); *Vaba Eestlane* 28.12.2001: 10, 14; *Akadeemia* 9/2003: 2029, 2040, 2044, 10/2003: 2258, 2261, 11/2003: 2513, 2531, 2537–2538, 1/2004: 196–197, 205–206, 2/2004: 447, 449, 452, 462–463, 3/2004: 682–684, 686–687, 690, 692–694, 4/2004: 890, 902, 10/2004: 2322; M. Soosaar. *Tuntud ja tundmatu Gori*. 10, 12, 39, 91–93, 95–97, 99, 107, 109–110, 195, 277 jm (Tln 2003); K. Konik. *Vaba maa*. 80–81 jm (Trt 2004); M. Metsanurk. *Mälestused*. 500, 526–527 (Trt 2005); K. Arjakas. *Konstantin Konik*. 117–121 jm (Tln 2008); *AjaKaja* 31/2009: 27–28; *Eesti Elu* 14.10.2011: 7–8; *Johanna Päts. Kodu südames*. 126–128, 245–247, 343 jm (Tln 2013); *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 208–210 jm (Tln 2013) *Iseseisvusmanifest*. 292–294 jm (Trt 2014); T. Lääne, E. Hallik. *Viimase laevaga vabadusse*. 84–95 (Tln 2015); *Juhan Kukk – iseseisvusmõtte sõnastaja*. 108, 171 (Tln 2015); A. Espenberg. *Esimene Eestis 1918–2017*. 12 (Tln 2017); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 36 jm (Trt 2018); ERA.296.1.1269; ERA.891.2.2284; ERA.891.2.18280; ERA.4996.1.248 leht 110.

Veiler, Rein Aleksandri p (20./7.9.1910 Tln – 7.1.1952 Toronto), ärimees. Ajakirjanik **A. Veileri** poeg. Õppis Tln reaalgümnaasiumis 19...–28, TÜs majandust 1928–34. Pidas TÜ majandusteaduskonnas loenguid reklaamist 1937–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli tubakavabriku Laferme tööline. Saksa okupatsiooni ajal endise Vaba Maa trüki- ja köitekoja juhataja. Sügisel 1944 põgenes Soome kaudu Rootsi. Emigreerus Kanadasse 1948, töötas oma õe farmis Alberta provintsis. 1950 asus elama Torontosse. Eesti Kirjastuse Kanadas juhatuses esimees 1950–52.

Kooli- ja üliõpilasena tegi kaastööd Vaba Maa kirjastuse väljaannetele. Vaba Maa kirjastuse kuulutuste- ja reklaamiosakonna juhataja 1934–40. Rootsis töötas reklaami alal firmas AB Tidningsstatistik. Pärast isa surma oli nädalalehe *Meie Elu* (Toronto) peatoimetaja ja ärijuht 1950–52.

A: *Põhjala*; AA3; VEPER; *Meie Elu* 9.1.1952: 1, 16.1.1952: 1; *Vaba Eestlane* 9.1.1952: 1; *Välis-Eesti* 20.1.1952: 4.

Weiss, Carl (Karl) Franz Robert (17./5.1.1863 Tln – 16.4.1944 Poznań (Posen)). Arsti poeg, kelle ema oli Tallinna raamatukaupmehe ja kirjastaja, Viljandist pärit Franz Ferdinand Kluge tütar. Õppis Tln-s Hippiause elementaarkoolis, Lajuse koolis ja 1876–1880 ka

kubermangugümnaasiumis. 1881–82 õppis raamatukaupmeheks Saksamaal Gothas. 1885–1939 oli Tallinna raamatukaupluse Kluge & Ströhm ja Franz Kluge kirjastuse kaasomanik, 1889–1939 E. Wassermanni raamatukaupluse kaasomanik. Ühiskondlikult aktiivne: 1892–1908 Tln linnasaadik, 1913 Suurgildi olderman, 1919–1939 Oleviste kiriku nõukogu aseesimees, 1929–1931 Saksa Kultuuromavalitsuse liige. 1939 lahkus Eestist seoses baltisakslaste ümberasumisega Saksamaale.

1888–91 andis välja Baltikumi kultuurikuukirja *Baltische Monatsschrift*. Päevalehe Revaler Bote vastutav toimetaja 1921. 1928–32 oli Tallinna ajakirja *Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands* kaasväljaandja (O. Greiffenhageni ja H. von Winkleriga).

A: DBBL; K. Von Borbély (toim). *Deutsch-baltisches Gedenkbuch*. (Darmstadt 1991); *Akadeemia* 11/2003: 2522, 10/2004: 2322; ERA.1.7.1041 leht 37, 40.

Weizenberg, August Ludwig (6.4./25.3.1837 Erastvere vald, Võrumaa – 22.11.1921 Tln), kujur. Kõrtsmiku poeg. Õppis Kanepi kihelkonnakoolis 1846–49. Töötas tiserina. Lõpetas Müncheni kunstiakadeemia 1873. Töötas vabakunstnikuna (skulptorina) välismaal, olles sidemetes eesti kultuuriinimestega. 1914 asus elama Tln-sse, oli linna kunstivarade hoidja.

Avaldas sadakond mitmesugust kirjutist Eesti ajalehtedes, peamiselt päevalehes *Postimees* (Trt), aga ka saksa- ja venekeelsetes väljaannetes. Kunstiartikleis kritiseeris uusi kunstisuundi ja realismi. Kirjutas ka näidendeid ja luuletusi, komponeeris soololaule. Visandas meeolulipilte ja arutlusi moraali ja ühiskonnaelu teemadel.

T: „Vaatlused ja kõned.“ (Trt 1901); „Kirjeldused I.“ (Viljandi 1914); „Veiksed vaatlused kodumaa väljadel.“ (Tln 1916); „Häädus ja ühisus“ (Trt 2014).

A: PmA; EVI: 82; EKABL; EKL; *Sotsiaaldemokraat* 23.11.1921: 3; *Vaba Maa* 23.11.1921: 3, 29.11.1921: 4; R. Paris. *Uuem eesti kunst*. 18–22 (Trt 1935); *Eesti rahvuslikud suurmehed*. I: 145–192 (Tln 1935); *Kaunis Kodu* 2/1937: 44–45; V. Vaga. *Eesti kunst*. 105–145 (Trt, Tln 1940–41); *Keel ja Kirjandus* 3/1964: 174; *Kunst* 1/1966: 3–5, 10–11; *Tartu Riikliku Kunstimuuseumi almanahh*. 2: 24–27, 123–127 (Trt 1967); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 93–94 (Tln 1974); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 90–91 (Tln 1980); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 366 (Tln 1984); *Kogude teatmik*. Jaan Koort. 118 (Trt 1984); *Viruskundra* 4/1997: 2, 6/1997: 2; *Minevikumälestusi: Põlvamaa kodulookogumik*. 37–48 (Põlva 1998); L. Viiroja. *Eesti kunstist ja kunstikäsitusest 19. sajandi lõpust kuni aastani 1916*. (Tln 1993); *Молодежь Эстонии* 9.6.1998: 5, 26.4.2001: 14, 1.4.2002: 19; N. Reimann (koost). *Võrumaa kodolugu*. 77–78 (Võru 2004); *Sakala kalender 2006*. 212 (Põltsamaa 2005); *Võro-Seto tähtsamat vai kallendri 2007. aastaga pääle katsõstõiskümnes aastagakäük*. 27–30 (Võru 2006); *Eesti kunsti ajalugu*. 5, 1900–1940. 97–127, 645–650 (Tln 2010); *Rändaja Anna*. 111 (Tln 2014); *Akadeemia* 1/2015: 167–170; *Elukiri* 1/2015: 92; J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 277–281 (Tln 2018); M. Vaniko (1994). August Ludvig Weizenberg (1837–1921). (Viljandi Kultuuriakadeemia diplomitöö, käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Weitzenberg, Juhan (Laksi Tõnis; Harju Laulik; 22./10.7.1838 Kanepi, Võrumaa – 4.11./23.10.1877 Narva), ametnik, luuletaja. Sauniku poeg. Õppis Kanepi kihelkonnakoolis ja Trt kreiskoolis 1850–54. Oli koduõpetaja, kohtukirjutaja ja metsatööstusfirma ametnik. Käis Euroopas tervist parandamas (Saksamaa, Šveits, Soome).

Esines ajakirjanduses luuletustega, mis said kiiresti populaarseks ja mida kirjutati rahvalauludena mitmel pool üles. Tegi kaastööd ajalehtedele *Perno Postimees* ja *Eesti Postimees* (Trt).

A: EKRL; EKL; *Eesti Üliõpilaste Seltsi album*. *Neljas leht*. 114–157 (Trt 1899); G. Suits. *Eesti lugemiseraamat* I: 177 (Helsingi 1916); *Eesti Kirjandus* 8/1938: 345–352; *Keel ja Kirjandus* 3/1964: 174, 4/1965: 225–227, 12/1995: 818–829; *Eesti kirjanduskriitika 1875–*

1900. 366 (Tln 1984); *Viruskundra* 4/1997: 2, 6/1997: 2; *Minevikumälestusi*. 37–48 (Põlva 1998); S. Kiin (koost). *Põlvamaa luule*. 80 (Põlva 1999); *Peipsi piiril, Alatskivil*. 254–255 (Trt 2000); N. Reimann (koost). *Võromaa kodolugu*. 78–79 (Võru 2004); *Narva Postiljon* 13.9.2008: 3;

Veldeman, Oskar → Mänd, Oskar

Veldeman, Ove Oskar Mihkli p. (ka Veldemann; ps OVE; 8.12.1912 Viljandi – 24.12.1942 Suhhobezvodnoje vangilaager, Gorki oblast), karikaturist, följetonist. Ärimhe poeg. Õppis Viljandi kaubanduskoolis. Oli motosportlane ja spordiliikumise tegelane, kaitseliitlane. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 3.9.1940 pärast isamaalist meelevaldust (jalgpallimatšil Lätiga jagas Eesti lipukesi). Mõisteti kümneks aastaks vangilaagrisse, suri vangistuses. Rehabiliteeritud 7.6.1989.

Tegi karikaturistina kaastööd maakonnalehele *Sakala* (Viljandi), esimene karikatuur ilmus 15.7.1930. Töötas mitme ajalehe juures. Oli *Uudislehe* (Tln) jt Loosalu väljaannete karikaturist, *Rahvalehe* (Tln) toimetuse liige. Avaldanud spordisarže mitmel pool, sh ajalehes *Olympialeht* (Tln 1935–36). Tln Spordipressi Klubi liige 193....

A: SBL; Sõnajalaõis; Sepp: 81; ESBL; EKABL; *Sakala* 23.3.1938: 14; *Eesti Sõna* 11.12.1941: 4; A. Sepp. *Mu meelen...* 202–203 (Toronto 1963); *Mana* 44/1977: 64; *Sakala Kalender 1992*. 99–107 (Viljandi 1991); *Sakala kalender 1993*: 138–143 (Viljandi 1992); *Keel ja Kirjandus* 3/1996: 192; *Viljandi Muuseumi aastaraamat 1999*. 163–167 (Viljandi 2000); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 297 (Tln 2001); *Viljandimaa spordiloost kuni aastani 1945*. 41–43, 127–132, 215–216 (s.l. [2001]); *Sakala kalender 2003*. 74–83 (Põltsamaa 2002); A. Köverjalg. *Surmaväljad*. 19 (Trt 2006); *Sportitäh* 15/2007: 54–57; *Maaleht* 6.12.2012: 34–35; V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 119 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus). ERAF.130SM.1.7024.

Veldemann, Aleksander Tõnise p (1940– Veldemaa; hiljem Alejandro Weldemaa, Al(eks) Velde; 1.9./19.8.1904 Viljandi – 3. või 4.5.1973 New York), ametnik, maleorganisaator. Ehitusmeistri poeg. Lõpetas Viljandimaa reaalgümnaasiumi 1921, õppis TÜs 1921–24 keemiat ja 1924–27 matemaatikat (ei lõpetanud kumbagi eriala). Sõjaväeteenistuses 1927–28. Algkooliõpetaja Sindis 1921–25, tunniandja Tln-s 1926, madrus 1927, rongikondaktor 1929, postivalitsuse ametnik Tln-s 1929–41. Saksa okupatsiooni ajal oli riiklik maleinspektor 1941–44. Alates 1930. a aktiivne maleorganisaator, Eesti maleliidu esimees 1934–36, Eesti meeskonna juht Müncheni maleolümpial 1936. Septembris 1944 põgenes Eestist. Elas Argentiinas kuni 1961, seejärel surmani New Yorgis.

Ajalehe *Uudisleht* (Tln) malenurka toimetaja 1935–37, tegi male alal kaastööd ka ajalehtedele *Jutuleht*, *Vaba Maa*, *Rahvaleht* ja *Päevaleht*. Lasteajakirja *Laste Rõõm* kabenurga toimetaja 193...-40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal tegi male alal kaastööd päevalehele *Kommunist* 8.1940–... Paguluses oli ajakirja *Eesti Male* (New York) kaastoimetaja 1962–64, peatoimetaja 1965–66, toimetuse liige 1969–73, toimetab ajalehe *Eesti Postimees* (New York) malenurka 1964–....

T: maleõpik „Kõik mängivad malet“ (*Jutuleht* 193....; Tln 1936; 1995).

A: SBL; AA3; ESBL; Eeonline; VEPER; E. Lukk. *Male Eestis*. 99, 106, 133, 586 (Tln 1965); *Vaba Eesti Sõna* 17.5.1973: 11; A. Veldemaa. *Kõik mängivad malet*. (Tln 1995); *Viljandi Maleselts 1926–1996*. (Viljandi 1996); *Maaleht* 6.5.1999: 24; T. Lääne. *Välis-Eesti spordielu 1940–1991*. 168, 241, 289–290, 292–295, 320–321, 352 (Tln 2000); *Viljandimaa spordiloost kuni aastani 1945*. 113, 212–213 (Viljandi 2001); V. Heuer. *Meie Keres*. 73 (Tln 2011); P. Tamm. *Mälestusi Paul Keresest*. 42–43, 53–54 (Võru 2014); P. Kivine (koost). *Paul Keres*.

343, 353, 356, 360, 371, 380, 383–384, 591 (Tln 2015); EAA.1290.1.548 leht 989; ERA.49.2.4458; ERA.R-251.5.849.

Velitar, Jakob Pärtli / Perteli p. (–1923 Kükamees; 13./1.2.1897 Aruküla vald, Harjumaa – 30.12.1993 Fjälkinge, Rootsi), talunik. Talunike poeg. Lõpetas Tln linnagümnaasiumi 1920, õppis TÜs agronoomiat 1920–35 (ei lõpetanud). Võttis osa Vabadussõjast. Taluperemees Harjumaal. Seakasvatavate seltsi sekretär 1924–.... 1944 siirdus Rootsi, kus oli seafarmi omanik ja töötas piimakarja kontrolli alal.

Ajakirja *Eesti Seakasvatavate Seltsi Teated* vastutav toimetaja (1930–32, ilmus 2 nr), ajakirja *Karjamajandus* viimane vastutav ja tegevtoimetaja 1931–32, põllumajanduskuukirja *Talu* viimane vastutav toimetaja 1935.

A: AA3; *Teataja* 2.2.1957: 6; *Vaba Eestlane* 9.2.1957: 6; *Vaba Eesti Sõna* 14.2.1957: 11; *Eesti Päevaleht* 12.2.1977: 7; *Vabade Eestlaste Põllumajandusliit. Aastaraamat*. XVII: 46 (Stockholm 1980). EAA.2100.1.17960.

Vellend, Rein Jakobi p (–1938 Max Kull; 12.2.1915 Narva – 17.7.1964 Kose-Uuemõisa/Tln), ajakirjanik. Faktor **J. Kulli** poeg. Õppis Narva ühisgümnaasiumis 1927–30, Tln kodugümnaasiumis 1935–40 (kaugõppes; ei lõpetanud). Sõjaväeteenistuses 1936–37. Trükkijaõpilane Narva kirjastusühisuse trükikojas 1930–34, auriku Olev masinist 1934–35, Narva kirjastusühisuse trükikoja trükikija 1937–39. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli Narva täitevkomitee kommunaalosakonna ametnik 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal oli vangis 1941–42 (süüks kommunistlik propaganda ajalehes 1940–41); Tln teatri Plaza estraadiartist 1943–44, Kolga metskonna metsavahi kt 1944. Pärast sõda oli Estonia teatri artist 1945–46.

Ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) kaastöötaja 1935–38, korrektor 1938–39, vastutav toimetaja ja peatoimetaja 1939–40 > ajalehe *Narva Tööline* vastutav toimetaja 8.–10.1940. Saksa okupatsiooni ajal oli ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) esimene vastutav toimetaja 8.1941 (2 nr jooksul). Pärast sõda päevalehe *Rahva Hääl* kultuuriosakonna kirjanduslik kaastööline, Tartumaa korrespondent 1946–47, töötas Tln linnalehes *Õhtuleht* 1947–52, oli ajalehe *Pärnu Kommunist* väljalaskja 1952–53. Kirjanduslikke katsetusi alustas 1930, pidevalt osales kirjanduselusel alates 1948. Avaldas följetone, lühiproosat ja novelle ajakirjades *Looming*, *Noorus*, lastejutte ajakirjas *Pioneer*.

A: EKBL; EKrL; *Kirjanduse sirvilauad* 1959. 214 (Tln 1959); *Looming* 8/1964: 1279; *Õhtuleht* 13.2.1995: 4; *Acta Historica Tallinnensia* 10: 152 (2006); *Pärnu Postimees* 3.6.2010: 7; EAA.5338.1.13 leht 201; ERA.1.7.945; ERAF.9505.4.44.

Vellner, Ferdinand Augusti p (ka Ferdy; 1935– Värdis; 27.9.1907 Sangaste vald, Tartumaa – 15.9.1992 Trt), omavalitsustegelane. Kooliõpetaja poeg, **H. Vellneri** lellepoeg. Lõpetas Valgas gümnaasiumi 1925, õppis TÜs õigusteadust 1925–30. Eesti Maaomavalitsuste Liidu teaduslik sekretär 1931–35. Töötas ka advokaadiabina. Valga maavanem 1936–40 ja 1941–43. Arreteeriti 1944, vabanes 1954. Tuli tagasi Eestisse, töötas ehitustöölisena, hiljem Trt-s ehitustrusti direktor.

Maakondade liidu häälekandja *Maaomavalitsus* vastutav toimetaja 1931–35.

A: AA3; Ead; Valgamaa ISIK; *Eesti Päevaleht* 1.8.1964: 3; *Kirjutamata memuaare*. IV: 113–133 (Tln 1990); E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päälilik...* 105 (Tln 1996); *Akadeemia* 3/2004: 672–673, 10/2004: 2323; Valga maavalitsus – Valga maavanemad läbi aegade – <http://www.valgamv.ee/c22570b8003e8789.nsf/0/3ecea8d94d83ff8422574b3003e7bec?OpenDocument&Click=>

Vellner, Harald Adama p (ps Harry Vilho; Piibelet; Leheneeger; Boheme jt; 2.3.1893 Paluperä vald, Tartumaa – 2.3.1970 Stockholm), ajakirjanik. Suurtaluniku poeg, **F. Vellneri**

lellepoeg. Õppis Otepää apostliku õigeusu kirikukoolis 1905–08, täiendas end iseõppijana; kuulas ajakirjanduskursusi Petrogradis 3.–4.1918 ja Helsingis 9.1924. Mõisavalitseja õpilane ja mõisavalitseja 1912–13, Estonia teatri näitejuhi abi, näitejuht 1914–17, samuti dramaturg 1916–17 (Harry Vilho nime all). Vabadussõja ajal 1918–19 organiseeris Arhangelskis liitlasriikide okupatsioonivägede staabis eesti sõjaväelasi Eesti leegioniks, astus Inglise luure teenistusse. Eesti Draamastuudio üks asutajaid 1921, teatriajaloo õppejõud. Pärast II maailmasõja algust asus 1939 elama Soome. Helsingis elades vahendas II maailmasõja ajal Inglise ja Saksa luure tegevust, tegutses ka Soome luure huvides, aitas organiseerida Erna salka, värbas üle lahe siirdunud eestlasi Soome armeesse. 1944 põgenes Rootsi. Töötas arhiiviassistendina.

Tegi kaastööd *Postimehe* lisale *Nooresooleht* (Trt) 1910. Ajalehe *Meie Aastasada* (Trt) > *Tartu Päevaleht* toimetuse liige 1913–14; maakonnalehe *Sakala* > *Uus Sakala* > *Meie Sakala* > *Meie Uus Sakala* (Viljandi) tegevtoimetaja 10.1917–2.1918. Ajalehe *Eesti Päevaleht Peterburis* > *Vaba Eesti*^o vastutav ja tegevtoimetaja (Petrograd 4.–6.1918, kokku ilmus 48 nr, suleti bolševike poolt). Skandinaavia ajalehtede Tln kirjasaatja 1919–21, ajalehe *New York Herald* kaastöötaja, juhuslikku kaastööd tegi Šveitsi ajalehele *Basel Nachrichten*. Ajakirja *Ringvaade* väljaandja (1921, ilmus 1 nr). Tööerakondliku päevalehe *Vaba Maa* toimetuse liige 1919–38 (päevauudiste osakonna toimetaja, teatriarvustaja), samal ajal tegutses ka tabloidses nädalalehes *Esmaspäev*, sh oli vastutav toimetaja 1922–23; samuti päevalehe *Sõnumed* vastutav toimetaja (1931–33), ringhäälingukavade nädalalehe *RS* vastutav toimetaja 1936–37. Ajakirjanike aastaalbumi „Õitsituled” toimetaja 1927. Lisaks oli päevalehtede *Helsingin Sanomat* ja *Jaunakas Sinas* (Riia) Tln korrespondent. Sügisel 1939 elama asus Soome ja sai *Helsingin Sanomate* toimetuse liikmeks (koostas igapäevast sõjasündmuste ülevaadet „Tilannekatsaus“). Tegi kaastööd nädalalehele *Malevlane* (Helsingi 1943–44), hiljem ajalehele *Eesti Päevaleht* (Stockholm). Mitmekülgne ajakirjanik, kirjutas kõigis ajakirjandusžanrides, oli eesti ajakirjanduse üks peamisi moderniseerijaid 1920. Aastatel. EAL liige 1919–32 ja 1935, juhatuse liige 1926–29, esimees 1927–28. Rootsis oli Vabade Eesti Ajakirjanike Ühingu juhatuse esimees 1950. Aastatel, auliige.

T: esimene eestikeelne ajakirjandusõpik „Reporter. Ajalehe kaastöö tehnika” (Tln 1932); „Luupainaja. Fantastiline romaan Tallinna elust” (Tln 1930); Parikaste fotoalbum „Eesti” (Tln 1923; toim).

A: ÕT I: 56; EAT; EE; ETeatrBL; *Peatükke*. 234; ISIK; E. Laaman. *Eesti lahkumine Vene riigist*. 72–73 (Tln 1920); *Vaba Maa lisa* 5.12.1923: 10, 5.12.1933: 6; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 117–118 (Trt 1926); *Mälestused iseseisvuse võitluspäivilt*. 306 (Tln 1927); *Sakala* 23.3.1928: 8–9, 23.3.1938: 4; *Esmaspäev* 29.8.1932: 1, 4–5; J. *Vaba Maa* 5.12.1933: 2, 28; Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 159 (Trt 2015 [1950]); *Eesti Teataja* 7.3.1953: 2; *Eesti kroonika 1957*. 144 (Stockholm 1956); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. V: 171 (Stockholm 1957); *Keel ja Kirjandus* 3/1960: 141–143; A. Saar. *Mõrvarid maskita*. 125–126 (Tln 1961); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. X: 9–11 (Stockholm 1962); *Eesti Päevaleht* 5.3.1963: 2, 2.3.1968: 1–2, 4.3.1970: 1, 5.3.1970: 1–2; *Tulimuld* 1/1964: 3; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); H. Laretei. *Saatuse mängukanniks*. 73 (Tln 1992 [1970]); *Kui kõik alles tärkas*. 118 (Tln 1973); *Edasi* 25.4.1973: 3, 29.4.1973: 3; K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 149 (Stockholm 1974); *Piinlikud lood*. II: 4, 7 (Tln 1983); P. Pöldroos. *Teel enda ellu*. 16, 150–163, 177–186, 196–200, 214 jm (Tln 1985); S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 41, 44, 77 (Toronto 1985); A. Roolaht. *Nii see oli...* 158–159, 196, 226–227 (Tln 1990); *Pool sajandit eestlust paguluses*. 200, 204 (Stockholm 1995 [1994]); E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päalik...* 71 (Tln 1996); I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 185 (Tln 1996); *Sakala kalender 1999*. 73 (Viljandi 1998); *Tuna* 3/1999: 127, 136; A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 189–193, 198–200, 202–203, 215, 217, 223 (Trt 2001); *Akadeemia* 5/2001: 913, 9/2003: 2032, 10/2003: 2275, 11/2003: 2528, 1/2004: 205,

207–208, 211–212, 2/2004: 462, 10/2004: 2323; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 118 (Tln 2010 [2002]); M. Soosaar. *Tuntud ja tundmatu Gori*. 94, 185, 269 jm (Tln 2003); S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. 184 jm (Tln 2004); *Töotan ustavaks jääda...* 825–830, 1006–1016 jm (Trt 2004); *Pögenemine kodumaalt 1943–1944*. 117–118 (Keila 2005); T. Hellat. *Luuraja aruanne KGB-le*. 57–61 jm (Tln 2006); H. Salm. *Viie luure agent*. 36–38 jm (Tln 2007); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. IV: 257, 298 jm (Trt 2008); E. Susi. *Vana-Otepää muinasajast tänapäevani*. 55–56 (Pärnu 2012); *Eesti Päevaleht* (Tln) 11.8.2012: 3; A. Espenberg. *Esimene Eestis 1918–2017*. 12 (Tln 2017); T. Paju (1990). „Eesti Päevaleht Peterburis“ ja selle toimetaja Harald Vellner. TRÜ ... kursusetöö (käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus) EAA.2111.2.613 leht 24, 155.

Velvelt, Aleksander Jakobi p (2.2.1897 Loona küla, Pihkla vald, Saaremaa – 14.1.1967 Jõhvi, Kohtla-Järve rajoon), raamatupidaja. Põllutöölise poeg. Lõpetas Kuressaare linnakooli 1913, hiljem täiendas end kursustel ja iseõppijana. Saare maakonnaavalitsuse osakonnajuhataja 19...–20. ETK Kuressaare osakonna ja Saaremaa Ühistegelise Büroo juhataja 1920. aastatel, Saaremaa maahaigla majandusjuhtaja 1928–29. Mõisteti aastaks vangi (süüks majanduslikud kuritarvitused). 1930. aastatel raamatupidaja autobaasis Ühendus, Vessiku kommivabrikus, parketivabrikus, mitmes kaupluses. Kuressaare linnavalitsuse pearaamatupidaja 2.1940–... Saaremaa maakonnanõukogu liige 1917–21, Eesti Asutava Kogu liige 1919, Kuressaare linnavolinik 1920–24. Küüditati Siberisse 1.7.1941. Asumiselt vabanenud, asus 1956 elama Jõhvi. Teraviljasalve raamatupidaja, kohaliku majanduse kombinaadi pearaamatupidaja. Kohaliku ajalehe *Meie Maa* (Kuressaare) üks asutajaid 1919, väljaandja ja vastutav toimetaja 1919–22.

T: mälestused 1917–18 kogumikus „Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1995–1996“ (Kuressaare 1997).

A: ÕT I: 56; EAT; VjV; P. Kivi. *Kuressaare linnavõim ja selle kandjad 1918–1940*. 148 (Kuressaare 2012); *Meie Maa* 19.4.1934: 4, 5.4.1939: 3; *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1995–1996*. 269 (Kuressaare 1997); *Oma Saar* 13.4.2007: 10, 4.5.2007: 10.

Vender, Evald Martin Jaani p. (30.1.1901 Vaivara vald, Virumaa – 16.4.1948 Stockholm), pedagoog. Talunike poeg. Õppis Narva kommertskoolis, TÛs kaubandust 1921–27 (ei lõpetanud). Võttis osa Vabadussõjast. Eesti karskusliidu abisekretär ja instruktor 1924, Eesti Haridusliidu peasekretär (liidu tegevuse tegelik juht) 1924–39. Liputööstuse Külvet omanik 1935–?, ettevõtte Tarkvik juht 1939–?. Karskus- ja sporditegelane, kaitseliitlane. 1944 siirdus Rootsi.

Karskusliidu ajalehe *Külvaja* (Trt) toimetaja 1926–27, haridusliidu ajakirja *Vabaharidustöö* vastutav toimetaja 1927–33 > *Areng* peatoimetaja 1933–40.

A: SBL; AA3; ISIK; *Esmaspäev* 30.12.1934: 10; K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 15–16, 45–47, 51, 186–187 jm (Tln 1994). ERA.891.2.20966.

Wendt, Peter David (18./7.1.1784 Riia – 28./16.2.1848 Riia), vaimulik. Iluaedniku poeg. Õppis TÛs õigusteadust 1802–05. Kirikuõpetaja Biķerniekis 1810–12, Salasmuižas Riia lähedal 1812–22 ja seejärel Riia eeslinna ehitatud Jeesuse kiriku esimene kirikuõpetaja alates 1822. Vaestedirektoriumi liige, Nikolai vaestemaja direktor 1826–.... Kirjanduslik-Praktilise Kodanikeühingu liige ja ajuti ka esimees, lisaks mitmete teiste Liivimaa ja Kuramaa seltside liige.

Avaldas artikleid ja juhuluulet. Toimetas ja andis välja ajalehte *Rigasche Stadtblätter* 1834–48. 1840 asutas Riias ajalehe *Blätter für Stadt und Land* (ilmus ka ajalehe *Rigasche Zeitung* kaasandena), mida andis välja a-ni 1847.

A: DBBL; *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon*, kd. 4: 489; *Nachträge und*

Fortsetzungen, kd. 2: 271–272; *Die evangelischen Prediger Livlands*.

Vent, Voldemar Augusti p (ps Volde Viirak; 20.4.1901 .... – 18.5.1966 Tln)
Noorsooühenduste keskjuhatuse ajakirja *Eesti Noorus* (Tln) tegevtoimetaja 1935–37.
A: ISIK; ERA.5078.1.10176.

Vervolt, Karl Peetri p (ka Vervoldt; 1936–37 Kaarel Väärvold; 1937– Kaarel Aret; 4.4./23.3.1892 Riidaja vald, Viljandimaa – 23.1.1938 Põltsamaa), kooliõpetaja. Õppis Helme kihelkonnakoolis, Trt õpetajate seminaris 1907–11, lõpetas Tln RÜS Erakolledži 1931; õppis TÜs õigusteadust 1931–35 (lõpetas diplomiga), filosoofiateaduskonnas 1937–38 (ei lõpetanud). Võttis osa I maailmasõjast (sh lõpetas Aleksei sõjakooli Moskvas). Vabadussõja ajal oli Põltsamaa Kaitseliidu salga ülem, Põltsamaa komandant. Alates 1912 töötas kooliõpetajana Jõgeval, Viru-Jaagupis, Ilmjärvel, Taageperas; Põltsamaa ühisgümnaasiumi õpetaja 1918–38 (õpetas riigikaitset, võimlemist ja laulmist). Aktiivne kohalik seltsitegelane ja koorijuht; Kaitseliidu Põltsamaa malevkonna pealik 19...–31.

Kohaliku ajalehe *Põltsamaa Teataja* asutaja ja esimene vastutav toimetaja 1926–27 ja 1931–32, vahepeal väljaandja 1927–30. Valimiste-eelse reklaamlehe *Põltsamaa Majaomanik* vastutav toimetaja (1934, ilmus 2 nr).

T: viis brošüüri Põltsamaa ajaloost.

A: TÕS; AA3; OA; *Põltsamaa Teataja* 15.10.1927: 2; *Postimees* 24.1.1938: 7; *Sirp ja Vasar* 27.5.1966: 8; *Vooremaa* 26.3.1992: 5, 11.6.2011: 4; *Paar sammukest*. XXI: 60–63 (Trt 2004); H. Piisang. *Põltsamaa linn ajakirjanduse peeglis aastail 1926–1939*. 50–51, 62 (Põltsamaa 2006); *Viljandi Muuseumi aastaraamat 2005*. 224–225 (Viljandi 2006); *Põltsamaa Muuseumi toimetised 2007*. 205–215 (Põltsamaa 2007); *Sakala kalender 2017*. 159–160 (Põltsamaa 2016); ERA.1.7.959.

Vesilo, Agnes (–1921 Kauts; 1921–35 Mihkelson; ka Kauts-Mihkelson; ps Mai Kai; 28./15.7.1900 Taali mõis, Pärnumaa – 19.11.1985 Sydney), ajakirjanik, kirjanik. Kaupmehe tütar. Lõpetas Trt-s gümnaasiumi 1921, õppis TÜ filosoofiateaduskonnas 1921–25 eesti keelt ja kirjandust (vaheaegadega; ei lõpetanud). Kuulus noorkirjanike rühmitusse Religionistid. Põgenes 1944 Saksamaale, elas Geislingeni põgenikelaagris. 1949 emigreerus Austraaliasse, elas Sydneys, töötas mootorivabrikus. Kirjutas näidendeid, tegutses skulptorina.

Avaldas varakult perioodikas värsse. Töötas Tln-s ajakirjanikuna: *Uudismaa* toimetuse liige 1919, tabloidse nädalalehe *Esmaspäev* ja päevalehe *Rahvaleht* tõlk ja reporter 1923–..., seejärel päevalehe *Vaba Maa* naisteveeru toimetaja 19...–35, päevalehe *Uus Eesti* naisteosa toimetaja 1935, kirjandusosa toimetaja 1935–40. Saksa okupatsiooni ajal oli ajalehe *Maa Sõna* toimetuse liige 1942–43. Saksamaal tegutses ajalehe *Eesti Post* toimetuses ja tegi kaastööd *Pildipostile*, Austraalias tegi kaastööd *Meie Kodule*. EAL toetajaliige 1930, liige 1932–40.

T: mõned kirjad Johanna Pätsile 1949–50 kogumikus „Johanna Päts. Kodu südames“ (Tln 2013).

A: VED; EKKE; AA3; EKrL; Lään; ISIK; VEPER; *Esmaspäev* 29.8.1932: 4; *Vaba Maa* 5.12.1933: 33; *Eesti kroonika 1957*. 44 (Stockholm 1956); *Väliseestlase kalender 1963*. 110, 117 (New York 1962); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 112, 117, 123 (Stockholm 1966); *Meie Tee* 11–12/1966: 179, 181; *Austraalia eestlased sõnas ja teos*. 79 (Sydney 1969); *Meie Kodu* 6.8.1970: 2, 31.7.1985: 3; *Väliseestlase kalender 1977*. 98, 111 (New York 1976); *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 123 (Toronto 1980); *Vaba Eesti Sõna* 19.9.1985: 10; *Eestlased Austraalias II ja Uus-Meremaal*. 266 (Melbourne 1993); A. Järv. *Väliseestlaste teater ja draama*. 79–80 (Trt 1991); *Pärnu Leht* 28.7.1995: 3; M. Soosaar. *Tuntud ja tundmatu Gori*. 88 (Tln 2003); *Eesti kirjandus paguluses XX sajandil*. 788 jm (Tln 2008).

Veske, Mihkel (28./16.1.1843 Holstre vald, Viljandimaa – 16./4.5.1890 Kaasan), keeleteadlane. Talunike poeg. Õppis Paistu kihelkonnakoolis, vabakuulajana Trt gümnaasiumis, siis Leipzigi misjonikoolis, Leipzigi ülikoolis võrdlevat keeleteadust. 1872 lõpetas ülikooli doktorikraadiga. 1874 sai TÜ eesti keele lektoriks. Õpireisilt Ungarisse siirdus 1887 tööle Kaasani ülikooli.

1873. a-st oli ajalehe *Neue Dörptsche Zeitung* ja *Eesti Postimehe* lisa *Eesti Põllumees* kaastööline. 1884.a asutas ajakirja *Oma Maa* (Trt, ilmus 1891.a aprillini), mida toimetas lühemat aega. *Oma Maa* oli populaarteaduslik ajakiri, mis tõi ülevaateid eeskätt Venemaa rahvastest ja ajaloost, aga siin avaldas V. ka 1884.a terve sarja teaduslikku väärtust omavaid kirjutisi soome-ugri rahvaste suguluse ja muinaskultuuri alalt. Avaldati mõned artiklid loodusteaduse ja põlluharimise alalt ning tõlkeid vene kirjanduse klassikast.

A: *Sirvilauad 1914*. Xxxv (Trt 1913); *Sirvilauad 1916*. Lx–lxi (Trt 1915); EKrL; VEKL; *1000 tartlast; Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Esimene leht*. 56–57 (Trt 1889); *Oma Maa* 1/1891: 7–14; *A. Pert'i Nelipühi-leht* 1896: 30–31; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 471–473 (Trt 1898); V. Reiman. *Kivid ja killud*. I: 69–71 (Trt 1907); H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 142–145 jm (Tln 2010 [1912]); *Virmalised* 3.1.1914: 1–3, 18.1.1914: 19–20; A. Jürgenstein. *Arvustuslised kirjatööd*. 61–102 (Trt 1919); M. Kampmaa. *Eesti kirjanduse peajooned. Teine jagu*. 145–156 (Tln 1921); V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 58–59 (Trt 1922); *Eesti Kirjandus* 6/1922: 184, 187, 189–191, 7/1922: 241, 245–246; V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu. Teine jagu*. 63–80 (Trt 1925); *Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928*. 110–111 (Trt 1929); Jakob Liiv. *Elu ja mälestusi*. 49, 156 (Trt 1936); *Eesti rahvuslikud suurmehed. III*: 145–191 (Tln 1936); H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 14, 22, 45 jne (Trt 1939); *Looming* 9/1952: 1028–1031; J. Aavik. *Muusika radadelt*. 258–264 (Toronto 1959); V. Mälk. *Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus*. 8–11 jm (Tln 1963); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. 386–390 (Tln 1963); *Keel ja Kirjandus* 5/1965: 263–275, 12/1966: 755–758; *Pilt ja Sõna* 4/1966: 8–9; E. Jansen. *Carl Robert Jakobsoni "Sakala"*. 305–306 (Tln 1971); *Studia historica in honorem Hans Kruus*. 387–407 (Tln 1971); R. Põldmäe. *Kirjamehi mitmes mõõdus*. 192–212 (Tln 1973); R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 50–51, 144–145 jm (Tln 1976); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 98–99 (Tln 1980); E. Nirk. *Eesti kirjandus*. 334 (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 366 (Tln 1984); *Edasi* 5.5.1984: 5; I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 153–154, 191 jm (Tln 1986); *Kodumaa* 16.5.1990: 5; *Postimees* 28.1.1993: 9; *Acta Historica Tallinnensia* 3: 45 (Tln 1999); G. Suits. *Eesti kirjanduslugu*. 235–253 (Trt 1999); *Universitas Tartuensis* 25.1.2002: 3; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 15, 251–252, 255, 292 jm (Trt 2004); R. Kasik. *Stahli mantlipärijad*. 77–81 (Trt 2011); *Sirp* 1.2.2013: 32; *Ülikool ja keelevahetus*. 123 (Trt 2014); *Elukiri* 4/2015: 93; V. Reiman. *Kultuuriloolised pildid*. 216–218 jm (Trt 2015); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 264–265 jm (Tln, Trt 2016).

Veski, Ehrenfried Johannese p (ka Weske; Ehren F. Weski; *Ehren* Frederic Weston; ka Weston-Veski; 10.12.1908 Emmaste, Hiiumaa – 1.6.1965 Woodburn, USA), vaimulik. Laevakapteni poeg. Õppis Tln-s usuõpetajate koolis, Andover Newtoni usuteaduse koolis 1931–36, BA; täiendas end Harvardi ülikoolis 1936; usuteaduste magister 1937 (Andover Newtoni uduteaduse kool - Kolumbia ülikooli ühendatud teoloogia seminar). Sõjaväeteenistuses 1931. Emigreerus USAsse 1931. Tegutses kirikuõpetajana. Kuukirja *Meie Tee* (New York) tegevtoimetaja 1938–41.

A: VET; *Meie Tee* 7/1937, 12/1938: 201, 6/1939: 104, 10/1942: 159; 10/1951: 154, 5–6/1965: 95–96; *Välis-Eesti* 8/1937: 226; *Eesti kroonika 1957*. 182 (Stockholm 1956); *Vaba Eesti Sõna* 10.6.1965: 12; *Osaduses kasvanud*. 69 (Tln 2009); *The Union Theological*

Veski, Johannes Voldemar (27./15.6.1873 Vaidavere küla, Tartumaa – 28.3.1968 Trt), keeleteadlane, ajakirjanik. Taluperemehe poeg, **A.** ja **J. Mägiste** onu. Õppis Treffneri gümnaasiumis 1887–94, tegi gümnaasiumi lõpueksamid Narvas 1896; õppis TÜs usuteadust 1896 ja loodusteadusi 1897–99 (ei lõpetanud); TÜ audoktor 1933. Kooliõpetaja Trt-s ja Tln-s 1896–1900, 1906–07 ja 1919–29, koduõpetaja Harkovis 1900–01; TÜ eesti keele õppejõud 1919–56 (professor 1947); Keele ja kirjanduse instituudi sõnaraamatute ja õigekeelsussektori juhataja 1947–52; ENSV Teaduste Akadeemia liige (1946). Eesti kirjakeele arendamise keelekorraldusliku suuna rajaja, kirjakeele normija ja ühtlustaja, oskussõnavara looja.

Gümnaasiumiõpilasena saatis sõnumeid päevalehele *Postimees* (Trt). Enne saajandivahetust tegi kaastööd ajalehtedele *Virmaline* (Narva) ja *Uus Aeg* (Trt), ajakirjale *Rahva Lõbu-leht* (Trt, Põltsamaa, Tln), avaldades artikleid, tõlkeid, kirjandusarvustusi ja –tutvustusi, ülevaateid uuemast noodi- ja näitekirjandusest. Ülikoolis õppides liitus demokraatliku haritlasringiga (**R. Aavakivi** jt), toimetas (eeskätt keelelisest küljest) selle ringi väljaandeid: kogumikku „Lõbu ja teadus” (1898–99) ja ajakirja *Rahva Lõbu-leht* 1898–1906. Oli päevalehe *Teataja* (1901–05) toimetuse sekretär, keeleline toimetaja, korrektor, teatri- ja muusikakriitik, toimetas ka *Teataja* lisasid. Ajalehe *Virulane* toimetuse liige 1906, seejärel tegutses *Teataja* järglases, päevalehes *Vaatleja* > *Sõnumed* (1906–07). Korrektoritöö kõrvalt jätkas tõlkija, teatri- ja muusikakriitikuna, kirjutas populaarteaduslikke artikleid. 1908–14 töötas ajalehes *Päevaleht* väliskaastööde redigeerijana, toimetuse keelelise juhendajana, *Päevalehe* lisade ja raamatukaasannete toimetajana, samuti avaldas teatri- ja muusikaarvustusi. Rohkesti ilmus tema kirjutisi *Päevalehe* ajakirjades (*Eesti Kodu* (oli selle tegevtoimetaja 1908–11), *Perekonnaleht* jm. Alates 1907 kirjutas eesti keele küsimustest ajalehtedes *Päevaleht*, *Postimees* (Trt), *Tallinna Teataja* jm. Oli tegevtoimetaja teaduslikes kuukirjades *Eesti Kirjandus* (Trt) 1915–34 ja *Eesti Keel* (Trt) 1936–40, tegi kaastööd mõlemale väljaandele. Nõukogude ajal avaldas keeleteemalisi artikleid jm päevalehes *Edasi* (Trt), kultuurilehes *Sirp ja Vasar* jt väljaannetes.

T: „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat” (Tln 1918; kaaskoost); „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat” I–III (Trt 1925–37; koost, toim); üle 30 oskussõnastiku (kaasautor); mitmed eesti keele õpikud (1934–37); mitmete seeriaväljaannete ja suurteoste keeleline toimetaja, sh EE (Trt 1932–37); „Johannes Voldemar Veski keelelisi töid” (Tln 1958); memuaarid „Mälestuste raamat” (Tln 1974); mõned populaarteaduslikud tõlketeadused (1899–1911); isikuarhiiv asub TÜR käsikirjakogus.

A: EBL; EAT; EE; EBL tk; EKBL; ENE; AA2; EKrL; EAE; ADUT; EKoBL; E(N)E; EE14; EKL; *1000 tartlast*; *Elvalasi*; ETeadBL; ISIK; KrS; *Eesti Kirjandus* 1/1916: 5, 6/1933: 257–266; *Postimees* 27.6.1923: 5, 27.6.1933: 4; *Loodus* 7/1923: 435–436; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 161–178 (Trt 1933); *Loodusevaatleja* 4/1933: 97–99; *Päevaleht* 30.11.1933: 1; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 30, 83, 87 (Tln 2010 [1936]); *Eesti Keel* 3–5/1938: 65–91; *Looming* 9/1952: 1035–1037, 4/1968: 638–639, 6/1968: 896–909; *Tartu Riiklik Ülikool* 26.6.1953: 2–3, 27.6.1958: 2, 27.6.1963: 2, 5.4.1968: 4, 25.5.1973: 2, 15.6.1973: 4, 29.6.1973: 3; *Edasi* 27.6.1958: 2–3, 26.6.1963: 2, 29.3.1968: 4, 24.6.1973: 3; *Keel ja Kirjandus* 6/1958: 321–323, 6/1973: 321–334, 351–360, 366–368, 4/1974: 244–245, 4/1975: 231–234, 1/1994: 12–14; *Emakeele Seltsi toimetised* 6: 3–35, 63–77, 284 jm (Tln 1963), 9: 5–121, 267–294 jm (Tln 1974); *Rahva Hää* 27.6.1963: 2, 29.3.1968: 4, 27.6.1973: 3; *Sirp ja Vasar* 28.6.1963: 6; *Kodumaa* 3.7.1963: 6, 3.4.1968: 5, 27.6.1973: 4; *Kirjakeel* 1964. 5–8, 97–98 (Tln 1964); *Eesti Loodus* 6/1968: 380; EAA II: 81 (Trt 1969); *Emakeele Seltsi aastaraamat* 14–15: 5–44,

317–318 jm (Tln 1969), 22: 157–159 (Tln 1977), 24: 5–16 (Tln 1980), 33: 19–41, 140–141 (Tln 1987); J. Kõpp. *Mälestuste radadel*. III: 199 (Tln 1991 [1969]); J. V. Veski. *Mälestuste raamat* (Tln 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 133–134 (Tln 1974); E. Jansen, J. Peegel (koost). *C. R. Jakobsoni „Sakala” ja eesti ajakirjanduse teed*. 96 (Tln 1979); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 85–86 (Tln 1980); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 353 (Tln 1984); *Tartu Riikliku Ülikooli õppeteaduskoosseisu biobibliograafia nimestik 1944–1980*. 255 (Trt 1987); *Akadeemia* 6/1998: 1292–1303; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 104, 114–116, 134–136 jm (Tln 2010 [1994]); *Õiguskeel* 4/2001: 8–12; H. Rätsep. *Sõnaloo raamat*. 283–303 (Trt 2002); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 19 (Tln 2010 [2002]); A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 127, 190–191 jm (Tln 2003); R. Kasik. *Stahli mantlipärijad. Eesti keele uurimise lugu*. 102–111, 134 (Trt 2011); *Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhind* 25. 162 (Tln 2013); V. Päts. *Tagasi koju*. 131 (Tln 2013); *Tartu Postimees* 10.5.2016: 8–9; J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 271–273 (Tln 2018).

Vesmes, Edgar-Ervin Mihkli p (3.8.1911 Viiri küla, Emmaste vald, Hiiumaa – 1942 või 1944), ... Lõpetas Haapsalu gümnaasiumi 1929. Tln Keskraamatukogu uksehoidja ja raamatulaenuaja. Võttis osa II maailmasõjast (Punaarmees). Toimetas usuühingute liidu ajakirja *Armud Hääl* (Haapsalu, Tln) 1934–40, sh oli tegevtoimetaja 1935–37 ja vastutav toimetaja 1938–40.
A: *Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007*. 95 (Tln 2007); *Hiiu Leht* 4.6.2010: 13; Geni; Haapsalu gümnaasiumi koduleht (<http://www.hg.edu.ee/?Vilistlased>); ERA.1.7.321; TLA.52.2.3157.

Vessart, Villem Jakobi p (22./10.10.1886 Kolga vald, Harjumaa – 1944), talunik, ametnik. Lõpetas Soomes Latokartano alampõllutöökooli 1907 ja Kurkijoki Põllutööinstituudi 1912, täiendas end Königsbergi ülikooli juures 1920. Mõisavalitseja abi 1908–10, maaparandustööde instruktor 1912–13 ja 1919, mõisavalitseja 1913–18. Järva maavalitsuse põllumajandusosakonna juhataja 1919–21, Vodja põllutöökooli õpetaja 1921–26, Järva ajutise maavalitsuse abiesimees 1930–34, esimees 1934–36. Vahistati 10.1936, mõisteti 3.1939 kuueks aastaks sunnitööle (süüks maavalitsuse raha omastamine ja valedokumentide koostamine). Kandis karistust Paides. Kaitseliitlane, Põllutöökoja Järvamaa esindaja, Riigikogu liige 1926–29 (Põllumeestekogude nimekirjas).
Ajalehe *Järva Teataja* (Paide) väljaandja 1928–29 ja vastutav toimetaja 1928–34.
A: EPE; VjV; *Postimees* 5.11.1935: 6; *Järva Teataja* 2.1.1936: 1, 7.10.1936: 1, 9.10.1936: 3, 18.5.1938: 9; *Päevaleht* 17.5.1938: 6, 12.7.1938: 4; 8.3.1939: 4; 17.3.1939: 8; geni. ERA.58.5.3353; ERA.32.3.4766.

Vest, Erich Aleksandri p (22.9.1919 Tln – 27.10.2001), tööline. Töölis perekonnast. Õppis Tln 13. algkoolis, lõpetas Tln RÜS erakolledži. Suvel 1941 varjas end Punaarmee mobilisatsiooni eest metsas. Saksa okupatsiooni ajal oli arreteeritud, vabanes. Pärast sõda varjas end Nõukogude võimude eest Tln-s, legaliseerus 6.1954. Tln toidukaubastu > puu- ja köögiviljakaubastu hulgibaasi ekspediitor, laohoidja 1954–60 ja 1961–64, vahepeal Nabala kaupluse juhataja 1960–61; Tln sanepidjaama insener 1964–65. Vahistati 12.3.1965, mõisteti seitsmeks aastaks vangi (KrK §§93 ja 166; riigi vara riisumine), vabastati tingimisi 4.12.1968. Päevalehe *Uus Eesti* käskjalg, tegi ka reporteritööd. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Rahva Hääl* ajakirjanik, Saksa okupatsiooni ajal päevalehe *Eesti Sõna* reporter, samuti ajalehe *Lääne Sõna* (Haapsalu) reporter. Pärast sõda taas *Rahva Hääl* ajakirjanik.
A: ISIK; *Vaba Eestlane* 7.9.1955: 4, 28.12.2001: 11; W. Mettus. *Mask ja nägu*. 211 (Lund 1969); *Kui kõik alles tärkas*. 44, 48 (Tln 1973); *Looming* 3/2014: 374; ERA.R-280.8.1547

leht 30–39; ERA.R-280.8.1550 leht 1, 162–163; ERA.R-280.8.1553 leht 78, 245; ERA.R-280.8.1555 leht 86–94, 191; ERA.R-280.8.1556 leht 520–522, 526–527; ERAF.129SM.1.6343 leht 13–14, 17p.

Vestel, Georg Hugo Jaani p (ka Westel; 11.11./30.10.1882 Koogi mõis, Saadjärve vald, Tartumaa – 5.2.1933 Tln), ärimees, poliitik. Mõisarentniku poeg. Õppis Trt reaalkoolis 1893–1900, Riia polütehnikumi kaubandusosakonnas 1900–05, *cand rer merc.* Teenis vabatahtlikuna Vene sõjaväes 1904–05. Võttis osa I maailmasõjast 1914–17 ja Vabadussõjast 1918–20 (kapten, Vabadusristi kavalier). Narusbeki erakaubanduskooli õpetaja Tln-s 1906–08, Tln Vastastikuse Krediidühisuse ärijuhi abi 1909–12, metsa- ja puutööstusettevõtte Ed. Kuusik & Co kaubandusdirektor Trt-s 1912–14. Eesti Panga direktor 1920–21, rahaminister 1921–24, ühtlasi riigivanema asetäitja 1921–22 ja kaubandus-tööstusminister 1922–23. Harju Panga üks asutajaid 1919, töötas panganduses 1924–33: Tln Krediidipanga direktor 1924–..., Scheeli panga direktor 1932–...; Tln Pankade Nõukogu esimees 1925–..., Eesti Panga nõukogu liige 1928–33. Kindlustusseltsi Eesti Lloyd üks asutajaid, juhatuse liige 1924–33. Aktiivne seltsitegelane.

Tln Eesti Kirjastusühisuse üks asutajaid 1908 ja esimene juht. Tegi kaastööd ajalehele *Päevaleht*, avaldas peamiselt teatriarvustusi. Hiljem oli Eesti Maarahva Liidu päevalehe *Maaliit* (Trt) vastutav toimetaja 1918. Saksa okupatsiooni ajal arreteeriti 11.1918 lehe vastutava toimetajana.

A: EBL; EAT; EE; EVK; EMT; EBL tk; AV1; VjV; EE14; EVRK; ISIK; *Kaja* 11.11.1932: 4; 7.2.1933: 5; *Päevaleht* 11.11.1932: 3; 6.2.1933: 1; *Postimees* 7.2.1933: 3, 8.2.1933: 3; *Teataja* 7.2.1933: 3; *Sõdur* 7-8/1933: 219; E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 67 (Trt 1934); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 87, 200, 202, 263 (Tln 2010 [1936, 1964]); *Eesti Vabadussõda 1918–1920*. I. 370–371 jm (Tln 1937); E. Laaman. *Juhan Luiga*. 75 (Trt 1938); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 119–124, 145, 161, 165 (Tln 1991 [1953]); *Eesti põllumeeste poliitika*. 32–36, 50, 116, 177–178 (Lund 1956); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 289, 291–292 (Lund 1962); *Väliseestlase kalender 1968*. 76–77 (New York 1967); *Vironia aastaraamat nr. 3*. 31–32 jm (Toronto 1972); *ELG*. 167–168 (Uppsala 1979); V. Made. *Külalisena maailmapoliitikas*. 200–201 jm (Trt 1999); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 30, 132 (Tln 2001); *Tuna* 3/2002: 30–31 jm, spets v.a 2006: 124–137; *Akadeemia* 7/2003: 1551, 1557, 1560; 8/2003: 1761, 1763, 1769, 10/2004: 2323; P. Nerman. *Süda-Tatari puitasum: haritlaste linnaosa Tallinnas*. 75, 94 (Tln 2004); K. Arjakas. *Konstantin Konik*. 168 (Tln 2008); K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 200 (Trt 2008); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 348 (Trt 2008); A. Adson, F. Tuglas. *Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944*. 418 (Tln 2011); *Juhan Kukk – iseseisvusmõtte sõnastaja*. 12, 182, 194–195 jm (Tln 2015); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 205, 242, 267–273 jm (Trt 2018); *Eesti Ekspress* 8.8.2018: 38–39.

Vester, Edgar Karli p (21.11.1900 Kriimani küla, Haaslava vald, Tartumaa – 1.10.1978 Picton, Austraalia), ametnik, maamõõtja, metsateadlane. Metsavahi poeg. Lõpetas Trt reaalkooli 1919, õppis TÜs matemaikat 1919 ja metsandust 1920–27, lõpetas viimase 1930 *cum laude*. Võttis osa Vabadussõjast. Metsametnik Tartumaal 1922–27, riigikontrolli revident 1927–29, metsarevident ja -konsulent 1929–31, abimetsaülem 1931–32, revident-metsaülem 1932–34, Eesti Metsaühingute Liidu teaduslik sekretär 1935–36, põllutöoministeeriumi inspektor 1937–38, Eesti riigimetsade valitsuse metsakasutusbüroo juhataja 1939–44. Põgenes Saksamaale 1944, emigreerus 1949 Austraaliasse. Eramaamõõtja, Uus-Lõuna-Walesi metsavalitsuse ametnik 1951–55 ja 1958–65, kanafarmi omanik 1955–58. Aktiivne seltsitegelane.

Kuukirja *Eesti Mets* püsiv kaastöötaja 1922–35, vastutav toimetaja 1935–37. Tegi kaastööd

ka ajakirjadele *Uus Talu*, *Põllumajandus*, *Tõusev Noorus*, samuti ajalehtedele. Jätkas metsandusteemadel kirjutamist paguluses, nt ajakirjas *Eesti Metsamees Eksiilis* (Stockholm 1949–89).

T: „Pajukultuurid ja nende kasutamine“ (Tln 1937), „Kask ja ta osatähtsus meie metsamajanduses“ (Tln 1938); „Kuusk, tema kasvatamine ja kasutamine“ (Tln 1939).

A: EÜS3; AA3; EAiandBL; *Eesti Mets* 8/1930: 193; *Postimees* 14.10.1932: 3; 19.10.1932: 4; *Vaba Eesti Sõna* 16.8.1952: 8, 6.1.1955: 9; *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. II: 177–178 (Stockholm 1955); *Eesti Päevaleht* 17.9.1993: 5; M. Margus. *Eesti metsaülemate saatusest*. 75 (Tln, Trt 1995); *Inimmõju Tallinna keskkonnale III*. 202 (Tln 1996); Haaslava valla *Teataja* 12/2000: 6 [<http://www.haaslava.ee/teataja/infoleht79.pdf>], 1/2016: 4; *Metsaalmanahh* 2010: 55–57 (Trt 2010).

Westerberg, Arnold Friedrich (ps Weste-Onu; 14.12.1878 Tln – 21.5.1959 Detroit, USA). ..... Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (ESDTP nimekirjas). Nõmme omavalitsus- ja seltsitegelane. Emigreerus 1923 Ameerikasse Detroiti.

Alates 1926 tegi USAst kaastööd Eesti ajalehtedele ja ajakirjale *Välis-Eesti*, 1930. aastatel avaldas vesteid kuukirjas *Meie Tee* (New York).

A: VET; VjV; *Päevaleht* 29.2.1924: 8; *Meie Tee* 2/1949: 47, 7/1952: 101–102, 2-3/1959: 61–62.

Vesterinen, Madlena (ka Leeni; –1912 Ploompuu; 17./5.3.1886 Koitjärve küla, Harjumaa – 3.12.1972 Helsingi), tõlkija, kultuuritegelane. Taluperemehe tütar, **J. Ploompuu** õde. Õppis Tln IV algkoolis, lõpetas Soomes Kuopio ühisgümnaasiumis 1906, õppis Helsingi ülikoolis soome keelt 1906–11. Viibis õppereisidel Skandinaavias ja Euroopas. Soome Õppiva Noorsoo Karskusliidu sekretär 1911–12, Soome sotsiaalministeeriumi naistööde keskbüroo sekretär 1918–19, Eesti saadiku **O. Kallase** isiklik sekretär Helsingis 1919–22, tegutses lastekaitseühingus 1923–28, Suomalaisuuden Liitto sugurahvaste osakonna sekretärina ja Eesti büroo juhatajana 1928–40, oli ühingu Kalevalaiset Naiset juhatuse liige 1940–47 ja sekretär 1940–44. Pidas keeltkursusi 1930–42 ja loenguid, mh luges Soome ringhäälingus eesti keele kursust 1931–33 (teistel andmetel 1930–33). Kodumaal tegutses suviti karskuskõnelejana, tutvustas Eestit Soomes ja Skandinaaviamaades kõnede ja kirjutiste kaudu.

Koolinoorsoo karskuskuukirja *Pohjantähti* (Helsingi) tegevtoimetaja 1911–12. Tegi kaastööd päevalehtedele *Kaja* ja *Postimees* (Trt), ajakirjadele *Eesti Naine* (Trt), *Lasteleht* (Trt) jm. Avaldas karskuskõnesid ja tõlkeid A. Strindbergi, H. Ibseni jmt töödest.

T: „Eestiläis–suomalainen pienois-sanakirja“/ Eesti–soome miniatuursõnaraamat (Porvoo 1931, 1938); „Suomalais–eestiläinen pienois-sanakirja“ /Soome–eesti miniatuursõnaraamat. (Porvoo 1930, 1937, 1944); „Tegelik Inglisekeele õpetus“ (Tln 1927), „Eesti lugemik“ (Helsingi 1936, kaaskoost); mõned karskustrükised (sh ka tõlkeid), eestindas soome kirjandust; mälestused kogumikus „Mälestusi A. H. Tammsaarest“ (Tln 1978).

A: EAT; EE; EBL tk; *Kuka kukin on?* (Helsingi 1966); EKrL; EKL; *Pohjantähti* 1/1911: 3; 7/1911: 57; 6/1912: 54; *Päevaleht* 16.3.1935: 6; 16.3.1936: 4; *Postimees* 16.3.1936: 7; *Teataja* 26.2.1956: 7; H. Mäelo. *Eesti naine läbi aegade*. 99–102 (Tln 1999 [1957]); *Looming* 3/1973: 525; 1/2003: 86–90, 96; E. Teder (koost). *Mälestusi Anton Hansen Tammsaarest*. 161–184 (Tln 1978); *Peatükke...* 172, 177 jm (Trt 2000); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 32, 132, 193, 199 (Trt 2001); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 99–100, 152, 163 (Tln 2010 [2002]); *Akadeemia* 9/2005: 1926; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. II: 77 jm (Trt 2006); *Tallinna Keskraamatukogu 1907–2007*. 52–53 (Tln 2007); *Methis* 1-2/2008: 148, 159; *Koitjärve – kultuuriküla keset metsa*. 123–126 (Tln 2008); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. V: 122 jm (Trt 2009); J. Päts. *Kodu südames*. 339, 455 (Tln 2013); *Tuna* 2/2018:

107–118; J. Salokannel. *Noore Eesti südametunnistus. Rahvuskirjanik A. H. Tammsaare*. 81, 238–239 (Tln 2018).

Vettik, Tuudur (Theodor/Feodor Fabian; 3.1.1898/22.12.1897 Nadalama küla, Virumaa – 20.5.1982 Tln), helilooja, muusikapedagoog. Puusepa poeg. Õppis Trt õpetajate seminaris 1914–18, lõpetas Tln konservatooriumi muusikapedagoogina 1926, õppis samas ka kompositsiooni ja viiulimängu. Õpetajana Narva-Jõesuus 1918–19, 1919–40 Tln Westholmi gümnaasiumis, Tln õpetajate seminaris ja Tln pedagoogiumis, Tln konservatooriumi õppejõud 1940–50 ja 1956–62 (1947– professor), tegutses koorijuhina. Aktiivne muusikategelane 1920.–30. aastatel. Vangistati 1950, Taišeti vangilaagris 195...–56. Rehabiiteeriti 1968. Laulupidude üldjuht, ENSV rahvakunstnik 1980.

Ajakirja *Muusikaleht* toimetuskolleegiumi liige 1927–32, toimetuse liige 1930–32. Avaldas ajakirjanduses (eelkõige *Muusikalehes*) probleemartikleid ja muusikaarvustusi.

T: paarsada koorilaulu, paarkümmend soololaulu, üksikud kammer- ja orkestriteosed, klaveri- ja viiulipalad, paljude laulusõnade autor, kirjutanud kantaate, koorisüite; koorilaulukäsitlused „Laulukoori juhataja käsiraamat“ (Trt 1939), „Praktiline noodiõpetus laulukooridele“ (Trt 1939), „Diktatsioon laulus“ (Tln 1948), „Koorijuhi käsiraamat“ (Tln 1965); „Muusikaõpik koorilauljaile“ (1967, käsikiri), algkoolide lauluõpikud (koost).

A: TÕS; EAT; EE; EBL tk; ENE; EHM; EMBL1; E(N)E; EKoBL; EE14; PAE; VV; EMBL2; EMI; ISIK; VM; *Muusikaleht* 2/1934: 37; 1/1998: 21; A. Kasemets. *Eesti muusika arenemislugu*. 364–365 (Tln 1937); T. Vettik. *Laulukoori juhataja käsiraamat*. 319–320 (Trt 1939); *Looming* 11/1950: 1387, 1390, 1398–1399, 1401; *Kodumaa* 27.12.1967: 5, 10, 3.1.1973: 7, 26.5.1982: 8; *Nõukogude pedagoogika ja kool XII*. 122–126 (Tln 1975); *Sirp ja Vasar* 6.1.1978: 10; 28.5.1982: 15; 4.6.1982: 13; 1.1.1988: 13; *Kultuur ja Elu* 1/1978: 52; *Teataja* 4.2.1978: 7, 26.6.1982: 6–8; H. Rannap (koost). *Tallinna Riiklik Konservatoorium*. 67–68, 75 jm (Tln 1979); *Nõukogude Kool* 9/1980: 51–53; *Noorte Hääl* 22.5.1982: 4; *Hüpassaare laulik Mart Saar*. 219–234 (Tln 1982); *Teater. Muusika. Kino* 3/1983: 78–87; 10/1988: 74–89; 1/1998: 58–59; 1/2009: 75–83; H. Rannap. *Tee muusikasse*. 52–60 (Tln 1984); M. Männik. *Tuudur Vettik*. (Tln 1990, sisaldab bibliograafiat); *Per aspera ad astra*. II: 117–124 (Tln, Toronto 1992); *Laulukuller* 10/1997: 5; 11/1998: 6; *Virumaa Teataja* 17.1.1998: 10; 1.7.2000: 4; *Kultuurimaa* 11.3.1998: 13; *Sirp* 18.6.1999: 15; *Põhjarannik* 21.7.2000: 7; H. Rannap. *Eesti Muusikaakadeemia professorid*. 67–69 (Tln 2002); A. Põldmäe, K. Haan (koost). *Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum 1924–2004*. 181 (Tln 2004); *Kesknädal* 13.7.2005: 7; T. Karjahärm, H.-M. Luts. *Kultuurigenotsiid Eestis. Kunstnikud ja muusikud 1940–1953*. 380–381 jm (Tallinn 2005); *Põhjavaim. Valik Mart Saare ja Tuudur Vettiku kirju*. 84, 93–94 jm (Tln 2007); *Eesti pedagoogika ja kool*. LVIII: 60 (Tln 2008); L. Randjärv. *Sillad üle piiride*. (Tln 2012); *Trames* 2/2012: 97–123; 1/2013: 3–34; L. Randjärv. *Loovisiksuse roll Eesti laulupeoliikumises aastatel 1940–1980. Tuudur Vettiku ja Roland Laasmäe epistolaarse pärandi põhjal*. 68–98 jm (Trt 2013); *Muusika* 6-7/2013: 17–18, 1/2014: 24–25; *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 137–138 jm (Tln 2014); *Elukiri* 10/2015: 126–132; *Mäetagused* 63/2016: 129–150; A. Elson (1968). Tuudur Vettiku muusikaline tegevus. Tallinna Riikliku Konservatooriumi kaugõppe osakonna koorijuhtimise eriala diplomitöö (käsikiri Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia raamatukogus). Õpetajate blogi (viimati vaadatud 6. aprill 2015) http://opetaja.edu.ee/eesti_muusika/composers/vettik/elu.htm

Weyde, Leopold (? – 28./16.12.1890 Riia), trükkal, kirjastaja.

1876 asutas Riias ajalehe *Neue Zeitung für Stadt und Land* ja andis seda välja a-ni 1880, mil müüs trükikoja. Ajalehelisa *Feuerwehr-Nachrichten* toimetaja 1878–82.

A: *Revalsche Zeitung* 20.12.1890: 2; ERB.

Wiedemann, Daniel → Võimula, Tõnu

Wiegandt, Anna → Lammas, Anna

Vihvelin, Arnold Peeter Hansu poeg (ka Arno Vichvelin, Wichvelin; 10.4.1892 Rääbise mõis, Tartumaa – 20.4.1962 Viljandi), kooliõpetaja, kunstnik. Kaupmehest taluniku poeg. Õppis Torma kihelkonnakoolis 1902–05, R. von zur Mühleni kursustel ja **K. Raua** stuudios Trt-s joonistamist ja maalimist 1906–09, Peterburi Kunstide edendamise seltsi koolis 1910–14, Petrogradi kunstiakadeemia kõrgemas kunstikoolis graafikat ja maalimist 1914–20. Tegutses joonistusõpetajana Peterburis, 1920 opterus Eestisse. Trt õhtugümnaasiumi õpetaja 1921–24, Rakvere õpetajate seminari ja Rakvere ühisgümnaasiumi joonistusõpetaja 1926–44. Esines näitustel alates 1918, tuntud peamiselt Vabadussõja-aineliste kompositsioonidega.

Tegi kaastööd ajalehtedele *Päevaleht* (karikatuurid, uudisjoonistused) 1925–30 ja *Uus Eesti*.

A: EAT; EE; ERAKT; EKABL; ISIK; *Kodu* 2/1922; *Agu* 1–19/1924; *Virulane* 20.6.1929: 3; 10.2.1934: 3; *Virumaa Teataja* 23.2.1934: 7, 1.3.1934: 4; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 119–120 (Trt 1935); J. Vahtra. *Minu noorusmaalt*. III: 224 (Trt 1936); *Revaler Zeitung* 5.1.1943: 8; R. Loodus. *Eesti raamatukunsti teke ja areng*. 67 (Tln 1982); S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 17–18 (Toronto 1985); *Teataja* 9.5.1992: 4; K. Lomp, R. Lahi. *Kihva Värdi elu ja seiklused*. I: 90–92 (Trt 1993); *Rakvere Gümnaasium 1912–1997*. 24 (Rakvere 1997); R. Pullat. *Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. 405 (Tln 2004); O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 174–175 (Tln 2003); O. Kirss. *Rakvere lood ja legendid*. 122–123 (Tln 2004); *Sakala kalender 2010*. 201 (Põltsamaa 2009); *Virumaa Teataja* 8.1.2013: 5; *Tartu Postimees* 13.1.2015: 3.

Viidang, Juhan (end. nimi Viigant; ka Johann; ps. Juhan Kulmen, Hanno Kulmen jt; 6.10./23.9.1900 Sürgavere, Viljandimaa – 8.2.1980 Sydney, Austraalia), agronoom ja ajakirjanik. Talunike poeg. 1925 lõpetas põllutöökeskkooli Olustveres, töötas põllundusega seotud ameteis. 1944 lahkus Saksamaale, emigreerus 1951 Austraaliasse, kus elatus Sydneys peamiselt füüsilisest tööst. Austraalias töötas kanalisatsiooni..... Oli ühe sisukama ja suurima kunstikogu rajaja ning omanik pagulaskonnas.

Alates 1936 avaldas eesti ja inglise keeles arvustusi, artikleid ja esseid mitmesugustel teemadel. Tuntuse saavutas sõnavõttudega kunsti, kirjanduse ja poliitika alal. Töötas juhtkirjanikuna Tallinnas ajalehtede *Vaba Sõna* ja *Uus Sõna* toimetustes, tegi kaastööd ajalehele *Päevaleht* 1928–40, ajakirjadele *Kaitse kodu!*, *Põllumees*, *Maanoored* (kõik Tln), *Agronoomia* (Trt) jt. 1939 oli rahvuspol. osak. toimetaja Eesti Rahvuslaste Klubi kuukirja *ERK* (Tln) juures. Avaldas kirjandus- ja kunstikriitikat eesti ajalehtedes Saksamaal. Austraalias aitas organiseerida eestikeelset ajalehte *Meie Kodu* ning oli selle esimeseks peatoimetajaks 1949–51. A-ni 1979 oli enamiku väliseesti kultuuriajakirjade ja ajalehtede viljakas kaastööline (eriti palju tema kirjutisi avaldasid ajakirjad *Tulimuld* (Lund) ja *Mana* (Visby, Toronto).

A: EKKE; EKrL; EKL; ISIK; *Meie Kodu* 26.8.1949: 2; *Eesti kroonika* 1957. 42 (Stockholm 1956); *Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas*. VIII: 161 (Stockholm 1959); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 174 (Stockholm 1966); *Meie Tee* 11–12/1966: 179; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Austraalia eestlased sõnas ja teos*. 80 (Sydney 1969); *Tulimuld* 3/1969: 181–184; *Vaba Eesti Sõna* 12.2.1970: 4; *Eesti kirjandus paguluses*. 164 (Lund 1973); *Teataja* 27.9.1975: 3; *Eesti Päevaleht* 4.10.1975: 10; 23.2.1980: 4, 27.2.1980: 5; *Väliseestlase kalender 1977*. 105, 112 (New York 1976); *Aja Pulss* 4/1990: 22–23; *Raamat on...* III: 94 (Tln 2003); *Eesti kirjandus paguluses XX sajandil*. 788 jm (Tln 2008); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. V: 229 (Trt 2009); *Meie Kodu* 19.8.2009: 1; M. Hennoste (1986). Austraalia Eesti Seltside Liit 1952–1986. 46 (käsikiri Trt linnaraamatukogus ja

TLÜAR); http://mk.eestiselts.org/Ajalehe_Meie_Kodu_ajalugu_13.htm (vaadatud 27.3.2015).

Viidas, Raimond Voldemar Aleksandri p (5.10./23.9.1895 Kappu vald, Järvamaa – ?), ajakirjanik. Lõpetas Tln-s õhtukeskkooli. Töötas tehaseametnikuna. Seltsitegelane Nõmmel. Päevalehe *Vaba Maa* toimetuse liige 1923–38, lisaks raudteelaste ajakirja *Side* vastutav toimetaja 6.–12.1925, kohaliku ajalehe *Meie Maa* (Kuressaare) telefonisõnumite toimetaja Tln-s 1930. aastatel, ajalehe *Nõmmelane* toimetaja ja väljaandja (1932, ilmus 3 nr). EAL liige 1926–40.

A: *Päevaleht* 12.8.1932: 6; 4.10.1935: 6; *Vaba Maa* 5.12.1933: 6, 19, 28; 5.10.1935: 3; *Meie Maa* 19.4.1934: 1, 2, 5.4.1939: 3; W. Mettus. *Mask ja nägu*. 72 jm (Lund 1969); ERA.1.7.1102.

Viideman(n), Ivan Jakovi p. (Viedeman; 1893 Lehtse vald, Järvamaa – 18.8.1971 Tln), trükiladuja, ... Töötas kuni 1917. a trükiladujana Narva trükikodades. 1920.–30. a-tel töötas NKVDs, seejärel ENSV prokuratuuris 1941, Vologda oblasti prokuratuuris 1942–44, ENSV prokuratuuris alates 1944.

Toimetuse liige VSDTP ajalehes *Rahvaleht* (Narva 1917–18, ilmus 81 nr), Eesti Tööraha Kommuuni ajalehes *Eesti Küitiväe Teataja* (Narva 1918–19, ilmus 20 nr) ja ajalehes *Edasi* (Pihkva) 1919; oli 1919. a mõned kuud Eesti punaväe staabi fotokorrespondent rindel.

T: mälestused ajakirjanduslikust tegevusest kogumikes “Jaan Anvelt” (Tln 1965) ja „Koidikul“ (Tln 1967).

A: *Jaan Anvelt. Mälestusi ja dokumente J. Anveldist*. 121–130, 247 (Tln 1965); *Koidikul*. 481–499, 527 (Tln 1967). ERA.5078.1.10176.

Viiding, Linda → Laarman, Linda

Viiding, Paul (ps Mikrofon; Mõtte Teadlane; 22./9.5.1904 Valga – 27.6.1962 Tln), kriitik, kirjanik, tõlkija. Vedurijuhhi poeg, **L. Viidingu** abikaasa. Lõpetas Treffneri gümnaasiumi 1922, õppis TÜ matemaatika-loodusteaduskonnas 1922–30, täiendas end samas 1930–36 (vaheaegadega). Kindlustusseltsi Oma ametnik 1926–31, pärast sõjaväeteenistust oli kutseline kirjanik. Saksa okupatsiooni ajal tegi juhutöid ja tõlkis. Sõja järel tegutses kirjanduspõllul. EKP juunipleenumi järel 1950 heideti välja Kirjanike Liidust (ennistati 1956) ja NLKP-st (rehabiliteeriti 1989). Eesti Riiklikus Kirjastuse toimetaja 1950, raamatukaupluse juhataja 1951–53, seejärel vabakutseline kirjanik, tõlkis vene ja saksa kirjandust.

Debüteeris 1932 luuletustega ajakirjas *Looming* (Trt). Aja... *Kindlustusleht* (Trt) väljaandja ja toimetaja 1933–34. Ajakirja *Nädal Pildis* vastutav toimetaja 1938–40. Riigi Ringhäälingu kaastööline 1938, dramaturg 1938–40. Kirjandus- ja teatrikriitik, följetonist (*Päevalehe* lisas *Kirjandus ja Kunst* jm). Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli raadio kunstiliste saadete juhataja 1940–41. Elu lõpupoole retsenseeris peamiselt luulet ja esines esseistlike saadetega raadios.

T: kriitikavalimik „Elu ja luule. Artiklid, sõnavõttud ja marginaalid“ (Tln 1963); luulekogud „Traataed“ (Trt 1935), „Edasimineks“ (Tln 1947); novellikogud „Piinlikult hea tahe“ (Trt 1936), „Sild“ (Tln 1946), „Mõtteid rahutul hommikul“ (Tln 1958); valikkogu „Valge krae“ (Tln 1987); romaan „Elu aseaine“ (Trt 1939, LR 12-13/1969).

A: EKBL; ENE; Jaaksoo; AA3; EKrL; E(N)E; EE14; ISIK; *Postimees* 12.4.1935: 5; 12.12.1936: 6; 28.9.1995: 14; *Looming* 4/1935: 437–438; 10/1936: 1191–1192; 6/1938: 705, 707; 6/1940: 678; 9/1947: 1125–1128; 12/1958: 1920–1923; 7/1962: 1118–1119; 1/1964: 152–154; 5/1979: 750; 5/1984: 712; 11/1987: 1555; 3/1997: 359–364; *Arbujad*. 288–289 (Trt 1938); *Kirjanduse sirvilauad 1959*. 398 (Tln 1959); *Keel ja Kirjandus* 3/1964: 183–184; 11/2006: 916–922; *Sirp ja Vasar* 22.5.1964: 5; *Eilsest tänasesse*. 393–394 (Tln 1965); P.

Viiding. *Elu aseaine*. 5–8 (Tln 1969); B. Kangro. *Arbujad*. 136–137, 194–205 (Lund 1981); B. Kangro. *Arbujate kaasaeg*. 230–231 jm (Lund 1983); EKA IV 2: 355–362; P. Viiding. *Valge krae*. 218–222 (Tln 1987); *Rahva Hääl* 23.9.1989: 1; *Magneet* 4/1994: 36; *Akadeemia* 3/1997: 598–611; 7/1999: 1373; A. Kaalep. *Kolm Lydiat*. 27 (Trt 1997); *Pühapäevaleht* 28.6.1998: 2–3; *Nädal* 28.6.1999: 12–15; *Valgamaalane* 27.7.2000: 6; *Peatükke...* 138 (Trt 2000); A. Aspel. *Kirjad Pariisist*. 278 (Trt 2000); *Vikerkaar* 11–12/2001: 165–166; *Võim ja kultuur*. 483–524 (Trt 2003); P. Nerman. *Süda-Tatari puitasum: haritlaste linnaosa Tallinnas*. 437–438 (Tln 2004); H. Talvik. *Legendaarne*. 135–137 (Trt 2004); T. Karjahärm, H.-M. Luts. *Kultuurigenotsiid Eestis. Kunstnikud ja muusikud 1940–1953*. 143 jm (Tallinn 2005); *Kuidas vaatad, nõnda näed*. 517 (Trt 2009); A. Oras. *Kriitiku külaskäik*. 146–147, 156–157 (Trt 2009); *Urimusi 1920.–1930. aastate eesti kirjandusest*. 42 (Tln 2009); R. Parve. *Minu aeg. Kirjandusloolised vestlused*. 115, 175 (Tln 2010); E. Hion. *Südamete murdumise maja*. 42 (Tln 2018).

Viik, Johannes Mardi p (ka Johan; 9.2./28.1.1894 Kasevere, Tartumaa – 16.7.1971 Ontario, CA, USA), ajakirjanik, jurist. Väiketaluniku poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis, Nevsorovi keskkooli õhtukursustel, Tapa gümnaasiumis, TÜs õigusteadust 1922–28. Võttis osa Vabadussõjast 1919–20. Vandeadvokaadi abi 1928–34 ja vandeadvokaat Trt-s 1934–40. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal ühines Laiuse metsavendadega, Saksa okupatsiooni ajal töötas taas advokaadina. Põgenes 1944 Saksamaale. Hiljem emigreerus USAsse, elas Californias, töötas pikemat aega aednikuna.

Alates 1910 tegi kaastööd (peamiselt sõnumid ja luuletused) päevalehele *Postimees* (Trt). Oli toimetuse liige ajalehtedes *Kodumaa Uudised* (Valga 1914, ilmus 30 nr), *Päevaleht* 1914, *Võru Teataja* 1915–16, *Postimees* (Trt) 1917–21 (vaheaegadega), andis välja ja toimetas kohalikku väljaannet *Postimees. Pärnu väljaanne* 1918–19. Vabadussõja ajal oli sõjakirjasaatja päevalehtedes *Postimees* ja *Tallinna Teataja*, toimetas sõjaväelasena ajalehte *Rajalane* (Valga) 1919–20 (2.1920 muudeti tema juhtimisel 3 korda nädalas ilmunud leht päevaleheks). Päevalehe *Tallinna Teataja* toimetuse liige 1921–22, sh ka viimane vastutav toimetaja (leht lõpetas ilmumise majandusraskuste tõttu). *Postimehe* majandusosakonna, Tln uudiste, Trt uudiste toimetaja 1922–35, samuti nädalalehe *Maamees* (Trt) esimene vastutav ja tegevtoimetaja 1929–32. Toimetas ajakirja *Lemmik* (Trt) aastavahetusnumbri 1937–38. EAL liige 1919–32, toetajaliige 1934–40.

T: „Korporatsioon „Ugala”. 10. XI 1913 – 10. XI 1923” (Trt 1923; koost); „Ugala 25: 1913–1938” (Trt 1938, *Üliõpilastele* erinr; toim); „Ugalensis” IX (Austraalia 1967; kaasautor).

A: ÕT I: 56; EAT; AA3; *Peatükke...* 235; EAd 387; ISIK; OA; *Võru Teataja* 22.12.1923: 2, 24.12.1929: 11, 16, 16.12.1933: 7; *Postimees* 12.12.1931: 38, 28.6.1934: 7; 17.6.1937: 8; *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 3, 6; *Vaba Eesti Sõna* 4.2.1954: 11, 6.2.1964: 8, 29.7.1971: 11; *Meie Tee* 11–12/1955: 161–162, 181; L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); S. Veidenbaum. *Tundmata tulevikku*. 12, 37–38 (Toronto 1985); *Fakt, sõna, pilt* XII: 51–53 (Trt 1989); *Pärnu Postimees* 5.6.2007: 11; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 288–289, 395–403 (Trt 2008).

Viikholm, Oskar (Ferdinand; 29.9.1903 Tln – ...12.1977 Pickering, Kanada), fotoreporter. 1942 teenis Eesti Leegionis, Berliinis SS-sõjakirjasaatjate keskusel (Kriegsberichte-Abteilung) 1942. Elas Kundas ja Tln-s.

Fotograaf ajakirjas *Nädal Pildis* 1936–40, ajakirjas *Pilt ja Sõna* 1941, päevalehes *Eesti Sõna* 1942. Tema fotosid avaldas ka ajakiri *Eesti Pildileht* 1943–44.

A: P. Linnap. *Silmakirjad* 3. 83 (Trt 2007); Linnap: 223; P. Linnap. *Silmakirjad* 5. 403 (Trt 2011); *Vaba Eestlane* 14.10.1953: 6, 5.1.1978: 4; J. Remmelgas. *Kolm kuuske*. 9, 17 (Tln 2004 [1955]); *Vaba Eesti Sõna* 19.1.1978: 10; *Aja Pulss* 18/1986: 23; *Akadeemia* 7/1999:

1376; *Sirp* 6.5.2005: 16; *Tuna* 4/2012: 105–114, 1/2017: 111; *Eesti pressifoto 2015*. 12 (Tln 2015); geni.

Viirsalu, Erika Eugenie (–1935 Weidenbaum; 1938– Nivanka; 28.1.1909 Rakvere – 26.6.1988 Tapiola, Soome), raamatukoguhoidja, hõimuliikumise tegelane. Raudteeametniku tütar. Lõpetas Tln I tütarlastegümnaasiumi 1926. Õppis TÜs filoloogiat 1926–35; lõpetas Jyväskylä pedagoogilise instituudi 1950. Abiellus 1938 kirjandusuurija Eino Nivankaga ja siirdus elama Helsingisse. Helsingi Eesti Seltsi esimees 193... Pärast II maailmasõda elas perega ka Pariisis ja Stockholmis. Helsingi ülikooli füüsikainstituudi raamatukoguhoidja 1960–75.

Tegutses pikemalt ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) toimetuses, oli selle vastutav toimetaja 1931–33. Riigi Ringhäälingu esimene naisteadustaja 9.1934–..... Riikliku propagandatalituse kultuuriosakonna sekretär, üldala nõunik 1935–38, samuti ka Eesti Naisliidu Kodumajandusinstituudi lektor ja ajakirja *Eesti Noorus* toimetuse liige 1935–38. Teigi kaastööd haridusliidu ajakirjale *Areng*. Teise maailmasõja ajal aitas ajalehe *Malevlane* (Helsingi) tegemisel 1943.

T: aastaraamat „Ringhääling“ (Tln 1935, kaasautor); „Women and Youth in Soviet Occupied Estonia“ (London 1955); reisi juht „Vanha Tallinna“ (Helsinki 1966); mälestusteraamat „Soome lahe kahel kaldal“ (Tln 2002, 2010).

A: EKKE; AA3; SP: 206; Lään; *Postimees* 30.9.1934: 1; *Korp! Indla 1924–1974*. 19–23 (Toronto 1974); *Kodumaa* 6.9.1989: 7; *Teater. Muusika. Kino* 11/1991: 25–26; K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 187 (Tln 1994); *Korp! Indla 1924–1999*. 8, 14–22 (Trt 1999); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 132, 190, 194–196, 206, 211, 220, 225 (Trt 2001); *Maaleht* 7.11.2002: 23; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. (Tln 2002, 2010); *Akadeemia* 2/2003: 413–416; *Videvik* 10.7.2003: 4; *Kultuurisild üle Soome lahe*. 220 jm (Trt 2005); V. Lään. *Ringhäälingu kroonika*. 17 (Tln 2006); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat III*: 223–226, 303–305 jm (Trt 2007); H. Rausmaa. *Tuglase leek loidab*. 75 (Tln 2008); *Eesti Päevaleht* (Tln) 3.9.2010: 20; A. Espenberg. *Esimene Eestis 1918–2017*. 142 (Tln 2017).

Viirsoo, Osvald Leopold (–1925 Viiras(s)on; 22.11.1901 Uderna, Tartumaa – 23.3.1989 Lund, Rootsi), jurist, ajakirjanik, poliitikategelane. Talunike poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis, Treffneri gümnaasiumis 1918–21, TÜs õigusteadust 1921–29 ja 1933–38. Võttis vabatahtliku õppursõdurina osa Vabadussõjast. Töötas ametnikuna Trt-s, Tln-s ja Järvamaal 1922–34; Lääne maanõunik, abimaavanem 1939. Pärast juunipööret 1940 varjas end metsas, suvel 1941 tegutses metsavennana. Saksa okupatsiooni ajal pidas talu, kuulus omakaitsele. Põgenes 1944 Soome kaudu Rootsi, töötas ametnikuna Lundis. Aktiivne seltsitegelane nii Eestis kui paguluses.

Päevalehe *Kaja* toimetuse liige 1928. Maakonnalehe *Järva Teataja* (Paide) toimetuse liige 1928–36, sh peatoimetaja 1933–36 ja vastutav toimetaja 1934–36; samal ajal ka kaitseliidu kohaliku infolehe *Järva Maleva Teataja* (Paide) tegevtoimetaja 1930–31 ja 1934. Töötas alates 1936 Riiklikus propagandatalituses, oli piirimaade sekretär, poliitilise ala nõunik, infoosakonna toimetaja, poliitilise osakonna juhataja asetäitja. Rootsis oli ajalehe *Eesti Post* (Stockholm, Malmö) tegevtoimetaja 1956–58 ja peatoimetaja 1959–61, ajalehe *Meie Post* (Stockholm) üks asutajaid, vastutav ja peatoimetaja 1961–64, teigi järjepidevalt kaastööd ajalehele *Stockholms-Tidningen Eestlastele* > *Eesti Päevaleht* (Stockholm).

T: „Järvamaa põllumeeste 10. aasta juubelialbum. 1920–1930“ (Paide 1930; toim), „Eesti põllumeeste poliitika“ (Lund 1956; koost, toim).

A: ERAKT; VET; ETL; EÜS3; AA3; *Brendekenist Peeglini*. 180; VEPER; *Hugo Treffneri gümnaasiumi 50 aasta juubelialbum*. 325–327 (Trt 1933); *Järva Teataja* 2.1.1936: 7; *Lääne Elu* 31.7.1939: 8; *Postimees* 11.8.1939: 6; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 18.11.1951: 1;

Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas. II: 172–173 (Stockholm 1955); *Eesti kroonika* 1957. 94, 144 jm (Stockholm 1956); *Eesti Post* 5/1959: 4, 11–12/1961: 5, 1–2/1962: 2, 6/1964: 4; *Meie Post* 11/1966: 4, 9–10/1975: 2; *Eesti Päevaleht* 20.11.1971: 9, 21.11.1981: 6, 7.4.1989: 6; *Tuna* 3/2005: 51; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat IV*. 228, 359 jm (Trt 2008); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat V*. 298–299 jm (Trt 2009).

Viks, Valter Karl (ka Walter; 20./8.1.1895 Kambja, Tartumaa – 10.8.1959 Chicago, USA), vaimulik. Talunike poeg. Õppis Trt Aleksandri gümnaasiumis, lõpetas Peterburis 1915, õppis TÜs usuteadust 1915–18 ja 1920–21. Sõjaväeametnik 1916–18. Võttis osa Vabadussõjast 1918–20. Ordineeriti 16.6.1922, kirikuõpetaja Rõuges 1922–36, Väike-Maarjas 1936–38 ja Ilumäel 1938–41; Võru praost 1931. Arreteeriti 1934 seoses vabadussõjalaste toetamisega, oli korduvalt eeluurimise all. Eesti siseministeeriumi piirimaade sekretär 1937–40, Tln Peetruse koguduse õpetaja 1942–44. Põgenes 1944 Saksamaale, tegutses vaimulikuna Lübecki ümbruses 1945–49. Emigreerus 1949 USAsse. Chicago eesti koguduse organiseerija ja kirikuõpetaja 1949–59, EELK USA praostkonna Chicago praost 1954–59. Suri vähki. Ajalehe *Rajalane* (Valga) toimetuse liige 1920–21, päevalehe *Postimees* (Trt) toimetuse sekretär 1921–22. Toimetas ka *Rõuge Kiriku Teatajat* 1931–33 ja *Võrumaa Praostkonna Lehte* (Võru) 1932. USAs toimetas ajakirja *Usu Sõna* (Chicago) 1949–51, tegi kaastööd ajakirjale *Eesti Kirik* (Stockholm).

A: PET; *Maakondlikud suurmehed* (Trt 1937); EÜS2; EÜS3; Veem; AA3; VEV 11, 79; *Postimees* 27.7.1930: 1; 12.6.1934: 5; 25.10.1934: 1; 11.7.1936: 5; 17.6.1937: 8; *Elu* 25.4.1934: 3; *Lõuna-Eesti* 10.5.1935: 3, 6; *Eesti Kirik* 5/1951: [tagakaane sisekülge]; 2/1955: 36; 5-6/1956: [esikaane sisekülge]; 9/1959: 134–135; 4/1970: 72; 1/1991: 38; 3/1991: 141–142; 3/1995: 90–91; *Meie Tee* 10/1951: 154, 7-8/1959: 125; BÜ 449 jm; *Vaba Eesti Sõna* 13.1.1955: 11; *Eesti Päevaleht* 20.8.1959: 1; *Akadeemia* 10/2004: 2324; 11/2014: 2101–2102; *Tuna* 3/2009: 63–79; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat*. V: 386 (Trt 2009); *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja*. 100. 139–165 (Helsingi 2010).

Vilbaste, Gustav → Vilberg, Gustav

Vilberg, Gustav Viktor (1935– Vilbaste; ps G. Aavakannu; G. V. Matkaja; Viator jpt; 3.9./22.8.1885 Haavakannu küla, Harjumaa – 21.2.1967 Tln), looduse- ja keeleteadlane, kooliõpetaja, kodu-uurija. Talurentnike poeg, **M.** ja **K. Koppeli** väimees. Lõpetas Kolga ministeeriumikooli pedagoogikaklassi vallakooliõpetajana 1903; tegi algkooliõpetaja kutseksamid Narva gümnaasiumis 1907; kuulus keskkoolikursust Trt-s 1913–14, tegi gümnaasiumi lõpueksamid Trt Aleksandri gümnaasiumis 1918; õppis TÜs botaanikat 1917–18 (vabakuulajana) ja 1919–26 (immatrikuleerituna), *mag phil nat* 1927 (TÜ); õppis Viini ülikoolis botaanikat 1927–28, *dr phil nat*; TÜ teaduslik stipendiaat 1928–30. Võttis osa Vabadussõjast 1919–20. Töötas kooliõpetajana Mädapeal, Kehras ja Alaveres 1904–16, Trt-s 1918–20 ja 1931–36, Tln-s 1941–42, oli ka koduõpetaja. TÜ botaanikainstituudi assistent 1920–23, Virumaa rahvapäevikooli juhataja Kundas 1925–27. Eesti esimene looduskaitseinspektor 1936–41 ja 1942–45, ENSV riikliku loodusteaduste muuseumi botaanikaosakonna juhataja 1945–50. Reisis nii kodu- kui välismaal, osales paljude seltside töös, oli koori- ja näitejuht.

Alates 1903 avaldas keeleteaduse kirjutisi, arvukalt loodusteemalisi artikleid, kodu-uurimusi, reisikirju, mälestuskilde, proosapalu ajalehtedes *Uudised* (Trt), *Olevik* (Trt), *Aeg*, *Vaatleja*, *Virulane* jm. Päevalehe *Tallinna Teataja* toimetuse liige 1916–17. Eesti loodusajakirjanduse üks loojaid: kuukirja *Loodus* (Trt) vastutav toimetaja 1923–24, ajakirja *Loodusevaatleja* asutaja, väljaandja ja vastutav toimetaja (Trt, Tln 1930–39, ilmus kuus korda aastas, ühendati ajakirjaga *Loodushoid ja Turism*), ajakirja *Eesti Looduskaitse* (1938–39, ilmus 4 nr) vastutav

toimetaja ning ajakirja *Loodushoid ja Turism* (1939–40, ilmus 9 nr) vastutav ja tegevtoimetaja. Tegi 1920.–30. aastatel kaastööd ka ajakirjadele *Külvaja* (Haapsalu) ja *Kodu*. Avaldas kokku üle 1400 artikli, populaarteaduslikke töid botaanika, metsanduse, looduskaitse, aianduse, teadusajaloo, terminoloogia, kirjakeele ajaloo ja murrete kohta.

T: „Kodumaa rändlinnud” (Tln 1920); „Harjumaa. Maateadusline lugemik” (Trt 1921); esimene eestikeelne taimemääraja „Eesti taimestik koolidele” (Trt 1922, 1925); „Kodumaal rännates” I–III (Tln 1923–24); „Loost ja lootaimkonnast Ida-Harjumaal” (Trt 1927); „Eesti taimeühiskonnad” (Trt 1929); „Eesti loodusmälestusmärke” (Trt 1931); „Meie kodumaa taimi rahva käsitluses” I–II (Trt 1934–35); „Taimemääraja koolidele” (Trt 1936); „Looduskaitse all olevaid taimi” (Trt 1938); „Taimedega värvimisi Eestis” (Trt 1939); „Puid ja põõsaid talvel” (Tln 1948); „Eesti NSV ravimtaimed” (Tln 1962, 5. tr 1984; kaasautor); „Kadriorg. Minevik ja tänapäev” (Tln 1966; kaasautor); „Eesti taimenimetused” (Tln 1993) jt; kogumik „Looduskaitse” I–II (1937–40; toim).

A: EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; EÜS3; AA3; Jaaksoo; EKoBL; E(N)E; EE14; TLM BT; EKL; EABL; EPE; ETeadBL; *Brendekenist Peegli*. 181; ISIK; *Postimees* 24.10.1933: 7; 19.6.1934: 5; 2.9.1935: 7; 5.2.1936: 5; *Loodusevaatleja* 6/1934: 197–200; 4/1935: 97–99; *Vaba Maa* 27.2.1936: 7; *Eesti Loodus* 5/1960: 315–316; 5/1967: 325–326, 3/1983: 149, 6/1985: 344–348, 408–411, 12/2008: 22–26, 2/2010: 12–16, 10/2010: 34–35; *Keel ja Kirjandus* 9/1965: 561, 7/1971: 420–427, 9/1985: 553; *Kodumaa* 8.9.1965: 6, 2.3.1966: 8; *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. 339–340 (Trt 1967); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 154–155 (Tln 1974); E. Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II*: 369–370 (Tln 1980); *Harju Elu* 3.9.1985: 2; *Kaasaegse ökoloogia probleemid: rakendusökoloogilisi küsimusi Eestis*. 218–219 (Trt 1985); *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist VI*: 115–133 (Tln 1986), X: 43–73 (Tln 1994); *Botaanilised tööd. Eesti Loodusmuuseumi töid III*: 4–12 (Tln 1991); G. Vilbaste. *Eesti taimenimetused*. 15–19 (Tln 1993); K. Laane. *Eesti Haridusliit 1924–1940*. 93 (Tln 1994); *Botaanika ajaloost Eestis. Teaduse ajaloo lehekülgi Eestis X*. 43–73 (Tln 1994); *Agraarteadus* 3/1995: 374–375; *Muuseum* 2/1996: 25; E. Piir. *Koltuvaid kõrrekesi koduselt kamaralt*. 9–11 (Viljandi 1998); *Sõnumitooja* 14.9.2005: 6; 21.9.2005: 5; *Paar sammukest XXII*: 191–217 (Trt 2006); A. Tõnisson. *Esimene Eesti looduskaitse seadus*. 80 jm (Tln 2006); *Maaleht* 3.9.2010: 32; *Emakeele Seltsi aastaraamat* 56: 249–268 (Tln 2011); *Harjumaa uurimusi*. 8: 23–30 (Keila 2011); *Vanavara kogumisretkedelt 8. Gustav Vilbaste* (Trt 2011); *Prangli kogumik*. 23–30 (Keila 2011); *Loodushoiu sajand. Eesti looduskaitse 1910–2010*. 60–62, 92–93 (Tln 2014); K. Vilbaste (koost). *Ellen*. 104 (Tln 2014); *Pioneers in European ethnobiology*. 201–217 (Uppsala 2014); O. Kurs. *Ekslemisi Euraasias*. 316–317 jm (Trt 2014); A. Raal, M. Sarv, K. Vilbaste. *Eesti ravimtaimed*. 9 (Tln 2018); V. Tamming (1970). Ülevaatlisku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 133–34 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); H. Tiikmaa (1990). Perekonnaajakirjad „Eesti Kodu” ja „Kodu”. 50 (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Vilde, Eduard (ps Tiiu Tasane; Emand Spiesserlich; Edu; Rein Rihm; Käägi-Kai; Kodanik Odanik; Eesti daanlane; Sinu sõber; Mihkel Saareleht; Siim Sarjus; Erapooletu pealtvaataja; Ametivend; Aidu Raidula; Siim Sõnajalg; Siirupi Siim jt; 4.3./20.2.1865 Pudivere mõis, Virumaa – 26.12.1933 Tln), ajakirjanik, kirjanik. Mõisateenija poeg, **E. Bornhöhe** tädipoeg, **L. Jürmanni** abikaasa. Õppis Tln-s Kentmanni koolis 1875–77, elementaarkoolis 1877–78, kreiskoolis 1878–82; TÜ audoktor 1929. Võttis aktiivselt osa 1905. a revolutsioonisündmustest, pärast sõjaseaduse kehtestamist (11.1905) elas paguluses (Šveitsis, Soomes, Saksamaal, Austrias, USAs, Taanis jm), mh oli USAs sisserändajate vanglas 26.3.–14.4.1911 (ajalehe *Amerika Eesti Postimees* väljaandja **H. Rebane** kaebas immigratsioonivõimudele, et V. on hüljanud perekonna). Naasis Eestisse 5.1917. Estonia teatri

dramaturg 1918, Eesti Vabariigi ajakirjandusbüroo Estur juhataja Kopenhaagenis 1919 ja saadik Berliinis 1919–20; Eesti Asutava Kogu liige 1919–20 (ESDTP nimekirjas). Kutseline kirjanik Berliinis 1920–23, seejärel Tln-s. Soome Kirjanike Liidu auliige 1925.

Ajalehe *Virulane* toimetuse liige 1883–86, kirjutas sõnumeid, koosolekute ülevaateid, üsna varsti ka humoorikaid põnevusjutte, tõlkis joonealuseid. Oli ajalehe *Postimees* (Trt) tegevtoimetaja 1887. a lõpust kuni maini 1888 (ametlikult teda toimetajaks ei kinnitatud). Päevalehe *Revalsche Zeitung* kohalik reporter ja kohtureferent suvel 1888; päevalehe *Zeitung für Stadt und Land* (Riia) toimetuse liige 1889–90, kirjutas Eesti päevauudiseid, tegi nii toimetus- kui talitusetööd. Vabakutseline ajakirjanik-följetonist Berliinis 1890–92, tegi kaastööd ajalehele *Literarisches Bureau* (Berliin) ja eesti ajalehtedele, tema följetone trükkisid ka Saksa provintsilehed. Seejärel oli päevalehe *Postimees* toimetuse liige 1893–96, kirjutas eri teemadel, olles mõjutatud lähemast kontaktist radikaalselt meelestatud üliõpilasringkonnaga. Lahkus *Postimehest* maailmavaatelistel põhjustel, kui lehe omandas **J. Tõnisson**. Toimetas ajalehte *Virmaline* (Narva) 1897–98, kus mh kirjutas arvustavaid artikleid tööliste elust. Ajalehe *Eesti Postimees* toimetuse liige 1898–1901 (tegi reisi Pariisi maailmanäitusele 1900, kirjutas sellest 1900–02). Päevalehe *Teataja* mõtte algataja ja üks peamisi ideolooge, toimetuse liige 1901–04. Eesti sotsiaaldemokraatide (nn föderalistide) ajalehe *Uudised* (Trt) toimetuse liige 1904–05 (kajastas eestlaste ja sakslaste vahekorda, eesti kodanluse tõusikuvaimu, eriti terav oli J. Tõnissoni vastu). Pagulasena oli revolutsioonilise suunitlusega pilkeajakirja *Kaak* (Helsingi 1906, ilmus 3 nr) tegevtoimetaja, tegi kaastööd Karl Kautsky ajakirjale *Die Neue Zeit* (Berliin), sotsiaaldemokraatlikule ajalehele *Schwäbische Tagwacht* (Stuttgart), ajalehelisale *Õigus. Kirjandusline lisa*, pikemat aega ajalehele *Päevaleht* ja selle lisadele (*Perekonnaleht*, *Sarjaja*), samuti ajalehtedele *Uus Ilm* (New York) ja *Pealinna Teataja* (Peterburi/Petrograd). Avaldas ajalehes *Päevaleht* ka reisikirja „Üle suure vee. Päevaraamatu märked Vahemere- ja Ookenireisilt“. Tegi kaastööd nädalakirjale *Tallinna Kaja* (1914–15). Tagasi Eestis (1917), kirjutas päevalehtedes *Sotsiaaldemokraat* (1917–21), *Tallinna Teataja*, *Postimees*. 1920. aastatel ilmus tema kirjutisi ajalehes *Päevaleht*, ajakirjas *Looming* (Trt), ajakirjanike aastaalbumis „Õitsituled“ jm. EAL auliige 1925.

V. oli sotsiaalselt tundliku närviga ja erakordse töövõimega andekas ajakirjanik-kirjanik. Pärast esimeste töökogemuste omandamist oli ta tooniandev toimetuseliige kõigis ajalehtedes, kus töötas. Tegutses efektiivselt toimetajana (lõi uusi rubriike, elavdas seniseid žanre, nt följetonisari „Ühe päevavarga kepijoonistused liiva pääle“ *Postimehes* 1888). Samuti kirjutas kaalukaid artikleid, nt põhjendas eesti kutselise teatri vajadust (*Postimees* 1888), arutles intelligentsi osa üle ühiskonnas (*Postimees* 1895), avaldas rohkelt kirjandus- ja teatrikriitikat. Eesti ajakirjanduslukku jääb V. eelkõige joonealuste järjeromaanide meistrina ning huumori-satiiriväljaannete looja, toimetaja ja autorina. Valdav osa tema proosaloomingust ilmus ajalehtedes järjejuttudena, sh „Külmale maale“ (*Postimees* 1896), „Raudsed käed“ (*Virmaline* 1898 [ilumine katkes]; „*Eesti Postimehe*“ *Õhtused kõned* 1898), „Mahtra sõda“ (*Teataja* 1902), „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ (*Teataja* 1903), „Prohvet Maltsvet“ (*Uudiste veste-osa* 1905, ilumine katkes). 20. sajandi algul oli üks päevapoliitilise pilkeajakirjanduse loojaid. Ta oli üks toimetajaid ja põhiautoreid nalja- ja satiirilises *Teataja Nalja Lisa* (1901–04, ilmus 39 nr) ja *Uudiste nalja-osa* (Trt 1904–05, ilmus 12 nr), samuti pilkeajakirjas *Kaak* (Helsingi 1906). Kirjutas kokku ligi 1000 satiirilist pala (lühivormidest följetonide ja juttudeni), valdav osa neist ilmus pseudonüümselt või anonüümselt aastatel 1901–12. Tema hilisemas publitsistikas süvenes sotsiaalkriitika, mis põimus tavaliselt põneva följetonisündmusega.

T: põnevusjutud „Norra rannas“ (Tln 1885), „Musta mantliga mees“ (Tln 1886, 5. tr 2010) jt; naljalood „Kõttistamise kõrred“ (Tln 1888), „Naer on terviseks“ (Trt 1891), „Muiged“ (Tln 1914) jt; realistlikud romaanid „Karikas kihvti“ (Tln 1893), „Linda“ aktsiad“ (Trt 1894), „Külmale maale“ (Trt 1896, 12. tr 2005), „Raudsed käed“ (Tln 1910, 8. tr 1960), ajalooline

romaanitrioloogia „Mahtra sõda” (Tln 1902, 13. tr 2009), „Kui Anija mehed Tallinnas käisid” (Tln 1903, 9. tr 1970), „Prohvet Maltsvet” (Tln 1906, 5. tr 1985), „Mäeküla piimamees” (Tln 1916, 10. tr 2006); näidendid „Tabamata ime” (Tln 1912, 6. tr 2007), „Pisuhänd” (Tln 1913, 9. tr 2003), „Side” (Tln 1922); novellikogud „Casanova jätab jumalaga” (Tln 1960), „Kolmkümmend aastat armastust” (Tln 1983); valimikud ja kogud „Eduard Wilde kirjatööde kogu” (Tln 1907), „Kogutud teosed” I–XXXIII (Tln, Trt 1923–35), „Valitud teosed” I–II, IV (Trt 1940–43), „Teosed” I–XV (Tln 1951–61), sh „Artikleid ja kirju” (Tln 1957); lühiproosakogumikud „Kui tuli tähendus” (Tln 1964), „Ärapõletatud peigmehed ja vigased pruudid” (Tln 1997), „Kuul pähe! 4 krimijuttu” (Tln 2010) jt; „Jutustusi ja publitsistikat” (Tln 1978); reisikirjad „Krimmi ja Kaukaasia eestlastel külaliseks” ja „Reisuelamusi Kagu-Euroopas” [„Kogutud teosed” 28] (Trt 1934), „Üle suure vee ja teisi kirjutisi” (Trt 1935), „Reisikirjeldused” (Tln 1956); K. Tilga „Tossutäkuga Euroopasse. Eduard Vilde reisikirjad” (Tln 2013); kirjad **P. Speekile** 1908–11 (ajakirjas *Keel ja Kirjandus* 1976); kirjad Rahel Uschmarowile „Minu põsk sinu põse vastu” (Tln 2015).

A: PmA; EBL; EAT; EE; EBL tk; EKBL; ENE; EKrL; EAE; TÛA; E(N)E; VEKL; VjV; EE14; EKL; ETeatrBL; VV; Jaaksoo 261; *1000 tartlast*; EVT; ADUT; *Brendekenist Peeglini*. 181–184; Erni; ISIK; KrS; VM; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 494–495 (Trt 1898); *Noor-Eesti* III: 113–194 (Trt 1909); *Edasi* VI: 3–32 (Tln 1913); *Päevaleht* 20.2.1915: 1–2; 5.3.1925: 5–6; *Tartu Päevaleht* 21.2.1915: 1–3; *Vaba Sõna* 2/1915: 51–53; *Eesti Kirjandus* 3/1915: 65–72, 2/1925: 33–55, 3/1925: 73–92, 4/1925: 113–125, 5/1925: 171–186, 9/1933: 425–436, 10/1933: 493–499, 1/1934: 3–5, 12/1938: 537–548; V. Ridala. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 88–92 (Trt 1922); M. Lepp. *1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus*. 17–18 jm (Tln 2010 [1922–27]); M. Kampmann. *Eesti kirjandusloo peajooned* III: 103–167 (Trt 1923); *Looming* 1/1924: 50–55, 3/1925: 209–243, 1/1934: 83–91, 3/1935: 39–41, 4-5/1941: 711–712; 3/1945: 277–320, 4/1947: 437–462, 10–11/1947: 1342–1364, 10/1949: 1233–1255, 11/1954: 1357–1371, 12/1954: 1523–1535, 4/1956: 507–514, 12/1956: 1829–1835, 12/1958: 1849–1855, 3/1964: 461–464, 6/1964: 944–950, 2/1965: 257–285, 12/1967: 1890, 10/1972: 1741–1748, 9/1992: 1261, 1264–1268, 5/2006: 744–761, 9/2012: 1327–1331; 11/2015: 1616–1638; 6/2016: 856–872; *Vaba Maa* 5.3.1925: 5, 14.12.1930: 5, 18.2.1934: 5; *Naiste Töö ja Elu* 3/1925: 45–47; M. Sillaots. *Eduard Vilde naistüübid* (Trt 1925); F. Tuglas. *Eduard Vilde* (Trt 1925); Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 105 (Trt 1926); F. Tuglas. *Kogutud teosed* 12. *Juhan Liiv*. 84–86, 99–101, 125, 167–177, 190 jm (Tln 2013 [1927]); *Postimees* 25.3.1927: 4–5; 26.3.1927: 4–5; 27.3.1927: 4–5; 14.10.1933: 1, 6; 28.12.1933: 1; 29.12.1933: 4; 31.12.1933: 5; 27.12.1934: 1; 28.12.1943: 4; F. Tuglas. *Kogutud teosed* 13. *Eesti Kirjameeste Selts*. 218–219 jm (Tln 2009 [1932]); V. Alto. *Eduard Vilde elu ja looming* (Trt 1935); K. Mihkla. *Eduard Vilde. Eesti kirjanduse vanameister* (Tln 1935); F. Tuglas. *Kogutud teosed* 7. 256–279 jm (Tln 1996 [1935]); *Eesti rahvuslikud suurmehed. I*: 193–240 (Tln 1935); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 47 jm (Trt 1938); F. Tuglas. *Noorusmälestused. Esimene välisreis*. 132–133 jm (Tln 2011 [1940]); *Varamu* 3/1940: 297–299; *Rahva Hääl* 27.12.1944: 2; *Kodukolle* 4/1945: 12; F. Tuglas. *Kogutud teosed* 11. 9–90, 210–223, 251–252 (Tln 2014 [1947, 1960, 1964]); *Tartu Riiklik Ülikool* 31.12.1948: 4; *Riikliku Kirjandusmuuseumi aastaraamat*. 133–158 (Trt 1949); *Meie Tee* 12/1950: 200–202, 1/1951: 3–6, 2/1951: 22–24; *Kirjanikult lugejale*. 13, 15, 46–47 (Lund 1952); *Paar sammukest...* I: 171–212 (Tln 1958), II: 75–106 (Trt 1961), III: 170–205 (Trt 1964), V: 69–146 (Tln 1967); *Tulimuld* 1/1950: 13–29, 2/1950: 92–98, 3/1950: 172–181; *Meie Tee* 12/1950: 200–202, 1/1951: 3–6, 2/1951: 22–24; E. Vilde. *Jutustused*. 273–292 (Stockholm 1958); *Mana* 1/1958: 47–50, 1/1961: 21–25, 58/1988: 62–66; *Keel ja Kirjandus* 4-5/1958: 214–215; 11/1958: 726–729, 2/1959: 74–84, 1/1964: 17–18, 8/1964: 457–466, 2/1965: 80–82, 3/1965: 129–157, 4/1965: 211–217, 10/1965: 593–599, 2/1966: 127–130, 5/1966: 321–323, 1/1967: 36–38, 2/1967: 99–101, 8/1968: 460–462, 3/1969: 148–151,

4/1969: 208–210, 9/1969: 559–562, 7/1970: 416–422, 10/1971: 577–582, 10/1972: 632–637, 1/1975: 48–52, 12/1976: 725–730, 4/1980: 205–207; 11/1985: 667–668, 4/2006: 296–309, 3/2013: 216–220, 10/2013: 769–771; 6/2015: 424–427; *Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil*. 298–305 (Tln 1958); J. Kärner. *Lehed tuulde*. 209–215 (Tln 1958); *Kodumaa* 25/1959: 3, 3.3.1965: 4–5; *Eesti Nõukogude teater* IV: 116–124 (Tln 1959); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 93–95 jm (Toronto 1959); K. Mihkla, E. Treier (koost). *Eduard Vilde kaasaegsete mälestustes* (Tln 1960); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 274 (Lund 1962); H. Salu. *Eduard Vilden historiallisest romaanist* (Helsingi 1964); H. Salu. *Tuul üle mere*. 46–70, 245–253 (Tampere 1965); V. Altoa. *Eduard Vilde* (Tln 1965); J. Toomla (koost). *Vaateid Vilde elusse* (Tln 1965); *Eduard Vilde kujutavas kunstis*. 5–17 (Tln 1965); H. Pullerits (koost). *Eduard Vilde ja teater* (Tln 1965); A. Hint. *Eduard Vilde sammu...* 5–23 (Tln 1965); *Kultuur ja Elu* 2/1965: 4–7; *Tööraha* *Elu* 4.3.1965: 3–4; H. Salu. *Tuul üle mere*. 192–194, 197–198, 201–202, 205 (Stockholm 1965); *Eesti Kommunist* 2/1965: 9–14; *Edasi* 28.2.1965: 2, 24.6.1973: 3; J. Käosaar (toim). *Eduard Vilde sõnas ja pildis* (Tln 1966); *Kodumaa* 22.5.1968: 2–4, 28.2.1990: 6–7; *Väliseestlase kalender 1969*. 65–66 (New York 1968); EKA III: 176–254 (Tln 1969); A. Vinkel. *Kirjandus, aeg, inimene*. 157–167 (Tln 1970); J. Peegel (koost). *Läbi kahe sajandi*. 164–181, 197–212 (Tln 1971); *Väliseestlase kalender 1972*. 81–91 (New York 1971); K. Mihkla. *Eduard Vilde elu ja looming* (Tln 1972); P. Krusten. *Hullumajast möödumisel*. 193–232 (Lund 1972); V. Altoa. *Eduard Vilde sõnameistrina* (Tln 1973); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 166–173, 286–288 jm (Tln 1974); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 117–118 (Tln 1974); *Väliseestlase kalender 1976*. 60–61 (New York 1975); *Eesti Päevaleht* 11.2.1976: 6; R. Tiitus, E. Treier. *Lõbus Wilde* (Tln 1976); E. Jansen, J. Peegel (koost). *C. R. Jakobsoni „Sakala” ja eesti ajakirjanduse teed*. 94–95 (Tln 1979); N. Andresen. *Terendus*. 69–98 (Tln 1979); H. Salu. *Must lagi on meie toal*. 195–237 (Lund 1980); A. Raendi. *Tartu ajaloo- ja kultuurimälestised*. 57–59 (Tln 1980); H. Salu. *Kuhu päike ei paista. Ühiskondlikke probleeme Eduard Vilde loomingus* (Stockholm 1981); A. Palm. *Trükisõna ja selle saladuste ümber*. 66–150, 176–204 jm (Tln 1983); E. Nirk. *Eesti kirjandus*. 81–88, 335 jm (Tln 1983); O. Pesti, K. Rikas. *Kingissepa rajooni ajaloo- ja kultuurimälestised*. 121 (Tln 1983); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 366–367 (Tln 1984); *Aja Pulss* 22/1990: 23; *Postimees Extra* 3.12.1994: 14; *Virumaa Teataja* 9.1.1996: 6; PPG 26; *Eesti Ekspress* 29.7.1999: B12, 18.10.2012: 42; G. Suits. *Eesti kirjandushugu*. 284–334 jm (Trt 1999); *Põhjarannik* 1.8.2000: 7; M. Kalda. *Mis mees ta on?* 272–278 (Tln 2000); *Peatükke...* 156–158 jm; H. Peep. *Nii et suled lendavad*. 39–41, 84–88 (Trt 2001); *Sajandi sada Eesti suurkuju* (Tln 2002); *Tuna* 4/2003: 94–99, 2/2018: 58; A. Vinkel. *Saaremaalt suurele maale*. 191–192 (Tln 2003); O. Kruus. *Kakskümmend üks pulma ja üksteist surma*. 30–36 (Tln 2003); *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2002*. 161–190 (Trt 2004); *Eesti Päevaleht* (Tln) 21.4.2006: 17; 25.3.2013: 12; *Akadeemia* 11/2006: 2422–2423; *Ruti raamat*. 324–333 (Trt 2006); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat I*. 49–51 (Trt 2006); *Alasi ja haamri vahel*. 36 (Tln 2007); K. Ast. *Maailma lõpus*. 163–165 (Trt 2007); *Mälestuskilled*. 9, 13 (Berliin 2007); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 60–64, 83, 85–86, 97, 110, 143, 301, 336–337 jm (Trt 2008); L. Viitol, K. Kello (koost). *Sinu, minu ja meie Riia*. 121–126 (Trt 2008); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 150, 168, 254, 266, 278 jm (Trt 2008); *Eesti Naine* 11/2008: 76–77; *Linnaleht. Tallinn* 12.12.2008: 9; *Sirp* 29.1.2009: 17; 27.2.2015: 30; *Linnaleht. Tartu* 13.3.2009: 8; L. Viitol (koost). *Igihaljas Vilde. Artikleid 2005–2009* (Trt 2009); H. Sarapuu. *Klassikule külla*. 85–88 (Tln 2009); *Postimees. AK* 6.3.2010: 8; 28.2.2015: 8–9; K.R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 56 (Tln 2010 [1936, 1964]); *Elm* 31/2010: 12–13; A. H. Tammsaare. *Armastusest ja lapselikkusest*. 329–335 (Trt 2011); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 28–33 (Tln 2011); A. Merilai. *Vokimeister*. 237–261 (Trt 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde* (Tln 2012); *Elm: Estonian Literary Magazine* 35/2012: 30–35; K. Hein. *Ajaloolised isikud eesti ilukirjanduses*. 141–176 (Tln 2012); M. Sillaots. *Kirg*

ja kavalus. 136–141 (Trt 2012); *Looriga ja loorita*. 6–7, 82–89 (Tln 2012); M. Viirand. *Olnust olevatele*. 289–291, 293 (Tln 2012); *Maaleht* 29.3.2012: 28; *Õhtuleht* 6.10.2012: 20–21; 4.3.2013: 13; 25.4.2015: 22–23; *Õpetajate Leht* 1.3.2013: 17; *Pealinn* 8.4.2013: 9; *KesKus* mai/2013: 24–25; *Mari* 5/2013: 100–103; S. Zetterberg. *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled*. 79–80, 90–92, 98, 101–103, 110–119, 217–219 jm (Tln 2013); K. Tilga. *Tossutäkuga Euroopasse. Eduard Vilde reisikirjad* (Tln 2013); V. Päts. *Tagasi koju*. 130, 196, 221 jm (Tln 2013); K. Hein. *Ajaloolised isikud eesti ilukirjanduses*. 141–176 (Tln 2012); *Tuna* 4/2014: 128; *Elukiri* 6/2014: 112–116, 6/2015: 90; *Eesti Ekspress* 4.3.2015: 34–35; *Väike-Maarja Valla Infoleht* 3/2015: 7; *Elo* 5/2015: 50; *Võlus ja vaimus, valguses ja varjus: Mari Saadi maailm*. 66–68 (Trt 2015); *Literature and the peripheral city*. 164–183 (New York 2015); *Sirp* 22.4.2016: 37; *Postimees*. AK 8.10.2016: 12–13; C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 291–303 (Tln, Trt 2016); T. Karjahärm. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia*. I. 62, 72, 84 jm (Trt 2018); dokfilmid „Eduard Vilde” (1961, 1965); ERR arhiiv („Eestimaa kuulsad inimesed” 2009, vene keeles); P. Hein (1963). Koomikavõtetest E. Vilde jäljetonides (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Vilde, Eduard pseudonüümid koos allikatega: Tiiu Tasane (*Eesti Postimees* 1897–1901), –de (*Kaak*, Helsinki 1905–06 toimetaja/väljaandja pol.satiir), Emand Spiesserlich (*Kiir* 1913 kaastööline), Edu (*Lendlehed* 1908 kaastööline kirjandus), W (*Lõbu ja Teadus* I 1898 1899 toimetaja), Rein Rihm (*Olevik*), Käägi–Kai (*Perekonnaleht*), Kodanik Odanik (*Postimees* 1887–88 toimetuse liige), Eesti daanlane (*Postimees* 1893–96 toimetuse liige kriitika tõlked), Sinu sõber (*Päevaleht* 1912–19 kaastööline poliitika kultuur), Mihkel Saareleht (*Revalsche Zeitung* 1889 kaastööline elulaad), –al– (*Sarjaja* kaastööline), Siim – Sarjus (*Tallinna Teataja* 1913–15 kaastööline), Erapooletu pealtvaata (*Teataja Naljalis* 1901 1904 toimetaja), edw (*Uudised* 1904–05 toimetuse liige kirjandus poliitika), Ametivend (*Uudiste Naljaosa* 1904–05 toimetaja), Aidu Raidula (*Virmaline* 1897–98 toimetaja kirjandus huumor), Siim Sõnajalg (*Virmaline* 1898 kirjandus), Siirupi Siim (*Virulane* 1883–86 toimetuse liige kirjandus kriitika), E.W. (*Zeitung für Stadt und Land* Riia toimetuse liige).

Wilde, Georg Alfred Theodor (Федор Оскарович Вильде; 21.2.1880 (vkj) Trt – 22.5.1937 Tln), äriemees, ajakirjanik. Ametniku poeg, **W. T. Heubeli** sugulane. Õppis Trt (Aleksandri) gümnaasiumis 1890–95 (ei lõpetanud). Laua- ja kööginõude kaupluse omanik 1928–37. Päevalehe *Ревельский наблюдатель* > *Ревельское обозрение* (1917–18) väljaandja ja toimetaja.

A: EAA.1253.1.537; EAA.405.1.2535.

Vilde, Linda vt Jürmann, Linda

Wilde, Peter Ernst (24./13.8.1732 Woedtke, Taga-Pommer (Wodicke, Poolale kuuluv Gryfice rajoon) – 28./17.12.1785 Põltsamaa), arst, valgustaja. Mõisniku poeg. Lõpetas Königsbergis (Kaliningrad) Collegium Fridericianumi; õppis Königsbergi ülikoolis usuteadust 1748–49 ja arstiteadust 1751–?, vahepeal Halle ülikoolis õigusteadust 1749–51, *dr med* 1765 (Greifswaldi ülikool). Tegutses Königsbergis arsti ja õpetajana kuni 1765, elas Jelgavas ja Riias 1765–66, siis tuli kohaliku lossiomaniku W. J. Lauw’ kutsel Põltsamaale uue haigla juhatajaks, rajas sinna apteegi, õpetas noormeestele arstiteadust. Elu lõpupoole töötas koduõpetajana.

Andis Jelgavas välja nädalikirja *Der Landarzt* (1765–66, taastrükk 1769 Saksamaal) ja jätkas selle väljaandmist Põltsamaal nime all *Liefländische Abhandlungen von der Arzeneywissenschaft* (1766, 1770, 1782; ilmus 98 nr) > *Der praktische Landarzt* (1773–74,

ilmus 52 nr). Okt 1766 asutas Põltsamaa lähedale Kuningamäele trükikoja (Vene riigi esimene eratrükikoda), oli selle omanik ja kirjastaja kuni 1770. Paralleelselt saksakeelse arstliku väljaandega andis välja samasisulist nädalikirja eesti keeles – tavaliselt nimetatud päistiitli lühendiga *Lühhike õppetus* (Põltsamaa 1766–67, ilmus 41 nr) – ja läti keeles nimega *Latviešu Ārste* (1768–69, 25 nr). Eesti keelde tõlkis ajakirja käsikirja **A. W. Hupel**, läti keelde Võnnu (Cēsis) kirikuõpetaja Jākob Lange. *Lühhike õppetus* on esimene eestikeelne ajakiri. Ajakiri oli ratsionalistlik-rahvavalgustuslik, jagas arstlikke, tervishoidlikke, majapidamisalaseid jm nõuandeid; võitles liigjoomise ja ebaususe vastu. W. andis välja ka majandusajakirja *Lief- und Curländische Abhandlungen von der Landwirtschaft* (Põltsamaa 1770, ilmus 1 nr). Saksakeelses publitsistikas kritiseeris teravalt mõisnike ebainimlikku suhtumist talupoegadesse, pooldas pärisorjuse järk-järgulist kaotamist.

T: „Arsti ramat nende juhhatamiseks kes tahtwad többed ärraarwada ning parrandada” (Põltsamaa 1771) jt arstiteaduslikud trükised; hobusekasvatuse käsiraamat „Von der liefländischen Pferdezeit, und einigen bewährten Pferdecuren” (Põltsamaa 1770, Riia, Leipzig 1774, Trt 1793); „Lühhike õppetus mis sees monned head rohhud teäda antakse...” (Tln 1976, faksiimiletrükk).

A: F. K. Gadebusch. *Livländische Bibliothek nach alphabetischer Ordnung*. Dritter Theil. 299–304 (Riia 1777); R/N; J. Brennsohn. *Die Aerzte Livlands von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. 429 (Riia 1905); EBL; EE; DBBL; ENE; EKBL; EKrL; E(N)E; EE14; EKL; EABL; *Brendekenist Peeglini*. 184; BBLd; EEVA; Ericus; ETeadBL; *Postimees* 28.7.1892: 2; 9.10.1926: 5; 5.12.1991: 5, 26.11.1996: 20; ÕT IV: 9–14 (Tln 1925); *Eesti Arst* 11/1926: 423–432; 1/2015: 27–32; *Eesti Kirjandus* 12/1926: 614–629, 10/1934: 437–444, 1/1935: 24–34, 3/1935: 126–133, 4/1935: 167–176; ÕT X: 47–48 (Tln 1932); *Looming* 11/1956: 1647–1652; EKA I: 236–239; J. Peegel. *Eesti ajakirjanduse algus*. 10–25 (Tln 1966); A. Vinkel. *Eesti rahvaraamat*. 29–32 (Tln 1966); *Vaba Eesti Sõna* 21.7.1966: 4; *Keel ja Kirjandus* 11/1966: 683–688, 7/1975: 412–418; *Tulimuld* 1/1967: 14–19; *Nõukogude Eesti Tervishoid* 4/1969: 299–300; J. Peegel (koost). *Läbi kahe sajandi*. 7–10 (Tln 1971); *VI Eesti raamatuteaduse konverents*. 14 (Trt 1973); *Lühhike õppetus mis sees monned head rohhud teäda antakse...* i–vi (Tln 1976); EAA III: 3–15 (Trt 1976); *Fakt, sõna, pilt* X: 20–21 (Trt 1981); *Kultuur ja Elu* 5/1982: 38–39; *Eesti Loodus* 7/1985: 460–461; L. Andresen. *Eesti kooli vanem ajalugu*. 99 (Tln 1985); J. Peegel. *Puhtetähed*. 23–87 (Tln 1991); *Eesti ajakirjanduse...* 48–57 (Trt, Tln 1994); *Eesti arstiteaduse ajaloost*. 7–11 (Trt 1996); G. Suits. *Eesti kirjanduslugu*. 72–73 (Trt 1999); J. Eilart (koost). *Raamatulooline Eesti*. 30, 63–71 (Trt 2000); *Raamatukogu* 6/2000: 31–33; I. Jürjo. *Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819*. 50–54, 92–93, 215–217 (Tln 2004); *Vali Uudised* 26.1.2007: 6, 24.8.2007: 5; *Eesti Päevaleht* 25.11.2006: 35; *Deutschsprachige Literatur im Baltikum und in Sankt Petersburg*. 58–59 (Berlin 2010); *Volksbildung durch Lesestoffe im 18. und 19. Jahrhundert: Voraussetzungen, Medien, Topographie = Educating the people through reading material in the 18th and 19th centuries: principles, media, topography*. 323–357 (Bremen 2012); *Balti kirjasõna ja kultuurielu valgustusajastu peeglis*. 68–71, 74, 284, 293–297 (Trt 2014); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 144–146 (Tln, Trt 2016).

Viljak, August Jüri p (13.9.1898 Audru, Pärnumaa – ?), ajakirjanik. Õppis Pärnu ja Riia Nikolai gümnaasiumides. Võttis osa Vabadussõjast. Riigi statistikabüroo rahvalugeja-ametnik, metsade peavalitsuse kirjutaja, Asunikkuude Liidu asjaajaja. Sõjakooli 1. lennu kasvandik, 1938 lõpetas Narva kordnikuna Politseikooli kõrgema klassi kursused ja määrati Saaremaale Põide konstaabliks.

Tegi kaastööd mitmele ajalehele. Ajalehe *Rahvaleht* kaastöötaja, toimetuse liige 1924–.... Ajalehe *Maa* toimetuse liige, vastutav toimetaja 1926–27, *Uudislehe* vastutav toimetaja 1927 (11 nr), ajakirja *Ajusport* väljaandja (asut. 1933. a mais, vastutav toimetaja Aleksander Kala).

Ristsõnalehe *Mõistuleht* väljaandja ja vastutav toimetaja (1933–34, ilmus 4 nr), 3.1935 müüs lehe väljaandmisõiguse **V. Kaljumäele**. Samuti toimetas väljaannet *20-es Sajand* (19...., ilmus 3 nr), selle lisasid *Eesti Kodu* ning *Teadus ja Tehnika* (19.... kumbagi ilmus 1 nr). EAL liige 1925.

A: ÕT IV: 104; ISIK; *Eesti Politsei* 2.5.1933: 185; *Politseileht* 29.4.1939: 203; *Kaitse Kodu* 6/2009: 28; J. Peegli märkmed jutuajamisest J. Loosaluga 13.2.1975; ERA.1.7.710; ERA.852.1.2502 leht 28.

http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2011/03/KVUOA_Toimetised_13_Seene.pdf (vaadatud 28.3.2015) – viide ERA 2124–3–1691. (Viljak, A. 1938. Mälestusi Sõjakooli 1. lennust.) - Kaitse Kodu viide samale asjale: ERA, fond 2124, nimistu 3, säilik 1691, lehed 1–13 .

Villard, Feliks (ka Felix; 1908 – mitte enne 1971).

Nädalalehe *Esmaspäev* malenurga toimetaja 1935–... (koos **P. Kerese**ga), kuukirja *Eesti Male* (Pärnu, Trt 1936–40) abitoimetaja. Ajakirja *Meie Noorus* malenurga toimetaja 1940. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal toimetas ajakirja *Mõttesport > Male ja Mõttesport* (10.1940–7.1941) male- ja kabrubriike.

A: *Postimees* 25.7.1937: 5; *Meie Noorus* 4-5/1940: [tagakaane sisekülj]; E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 61, 554 jm (Tln 1965); *Viljandimaa spordiloost kuni aastani 1945*. 105–106, 109 (s.l. [2001]); R. Parve. *Minu aeg. Kirjandusloolised vestlused*. 79 (Tln 2010); P. Tamm. *Meenutusi Paul Kerese*. 35, 38, 54, 63 (Võru 2014); P. Kivine (koost). *Paul Keres*. 249, 347–348, 353, 355, 358, 361–363, 379, 393 (Tln 2015).

Villemi, Paul Aleksander (14.10.1897 Mooste (Moisekatsi) vald, Võrumaa – 28.4.1942 Vjatlag, Kirovi oblast), sõjaväelane. Õppis Rāpina kõrgemas algkoolis. Lõpetas Gatšina lipnikukursused, kompülide ja kultuurilise selgitustöö kursused, 1934 Kõrgema sõjakooli. Võttis osa Esimesest maailmasõjast ja Vabadussõjast, kus sai kolm korda haavata. Arreteeriti 1941, suri eeluurimisvangistuses.

Toimetas Tapa garnisoni ajakirja *Häire* 1928–31, tegi kaastööd ajakirjadele *Sõdur* ja *Kaitse kodu!*.

T: mälestused ja artiklid Vabadussõjast väljaandes „Vabadussõja Tähistel“ nr 1 ja 10/1937 ja ajakirjas „Sõdur“ vähemalt 1928–39, „Kaptan Anton Irv“ (Tln 1935) jmt kogumikes;

A: EAT; EVK; AuR 459; Salo; EVRK; ISIK; PAE; *Postimees* 4.10.1935: 6; 13.10.1937: 3; 29.3.1939: 6; *Päevaleht* 13.10.1935: 5; 21.12.1935: 7; *Vaba Eesti Sõna* 3.11.1988: 3; D. Palgi. *Murduvas maailmas I–III*. 41, 241 (Tln 2010 [I - 1994]); *Maaleht* 5.11.2009: 33; *Baltic Security and Defence Review* 12. 160–161, 178 (Trt 2010); OA – <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=4&id=30890>

Villemson, Martin Jakobi p (4.4.1897 Sauga vald, Pärnumaa – 22.6.1933 Pärnu), maletaja, maleedendaja. Sulase poeg. Töötas Pärnus poeselli ja trükkalina.

Päevalehe *Vaba Maa Pärnu väljaanne* malenurga toimetaja 1930–?. Tegi ajalehtedele malealast kaastööd (koostas üle 100 maleülesande; avaldas pikema kirjutise probleemmale kohta ajalehes *Esmaspäev* 1932), tema töid avaldati ka Hollandi, Inglise, Rootsi jt ajakirjanduses. Eesti esimese maleajakirja *Eesti Maleilm* väljaandja ja toimetaja (Pärnu 1932–33, ilmus 9 nr). Ajakirjal oli u 40 tellijat, ilmumise katkestas V. surm.

A: ESBL; „*Vaba Maa*“ *Pärnu väljaanne X a.* [pagineerimata] (Pärnu 1930); *Päevaleht* 3.7.1933: 5; *Nädal Pildis* 23/1938: 543; *Uus Eesti* 28.11.1938: 5; *Pärnumaa elu* XIII: 47–48 (Pärnu 1939); E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 12, 88, 98, 524, 526, 529, 535, 537–538, 587–588 (Tln 1965); *Eesti Spordileht* 2.7.2003: 13; *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 19.1.2006: 8, 22.6.2006: 6; *Pärnu Postimees* 23.4.2008: 11, 12.1.2017: 6; *Eesti Maleelu* 3/2015: 2; V. Tamming (1970). Ülevaatlikku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 88–93

(TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Willigerode, Adalbert Hugo (Willigerod; 14./2.2.1816 Tln – 7.9./26.8.1893 Trt), vaimulik. Kooliõpetaja poeg. Õppis Tln kubermangugümnaasiumis, lõpetas TÜ usuteaduskonna 1841; TÜ audoktor 1892. Kodukooliõpetaja Kavastu mõisas 1841–41. Kirikuõpetaja Kaarmal 1842–48, Karulas 1848–57 ja Trt Maarja koguduses 1857–85; lisaks Liivimaa konsistooriumi assessor 1866–72, konsistooriumi volinik vaimuliku tsensuuri alal 1857–77, konsistooriumi nõunik 1869–..... Esimese eesti üldlaulupeo toimkonna juhataja 1869, osales ka teise laulupeo korraldamises 18....

Nädalalehe *Tallorahwa postimees* (Trt) esimene toimetaja 1857–58. Koondas lehe ümber üle 30 kaastöölise (peamiselt kirikuõpetajad), kuid leht jäi sisult ja keelekasutuselt alla **J. V. Jannseni** *Perno Postimehele*.

T: rahvaraamatud „Karrometsa Ado kõnned ma-rahwale“ I–II (Trt 1852), vaimulikud laulukogumikud „Meie omma laulu“ I–II (Trt 1865–66).

A: *Dr. Napiersky's Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger, fortgesetzt von A. W. Keussler* (Riia 1877); AA1; AE; EBL; EE; A. Schmidt. *Die Pastoren Oesels seit der Reformation*. 77 (Trt 1939); DBBL; *Die Evangelischen Prediger Livlands bis 1918*. (Köln, Viin, Böhlau 1977); ENE; EMBL1; ADUT; E(N)E; E. Amburger. *Die Pastoren der evangelischen Kirchen Russlands vom Ende des 16. Jahrhunderts bis 1937* (Lüneburg 1998); EE14; EMBL2; 1000 tartlast; ISIK; BBLd; *Maria koguduse endise õpetaja konsistoriuminõuniku Dr. theol. Adalbert Hugo Willigerode mälestuse raamat*. (Trt 1893); *Mitteilungen und Nachrichten für die Evangelische Geistlichkeit (resp. Kirche) Russlands, begründet v. C. Ulmann*. 417–418 (Riia 1893); *Postimees* 31.8.1893: 1; 1.9.1893: 1–2; 2.9.1893: 1; 10.10.1931: 4; 10.6.1939: 5, 6; 11.6.1939: 7; *Olevik* 30.8.1893: 734–735; *Laulu ja mängu leht* 3/1895: 19, 12/1895: 89, 96; K. A. Hermann. *Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani*. 425–427 (Trt 1898); *Linda* 11.12.1903: 931; *Näitelava* 15/1910: 205; H. Rosenthal. *Eesti rahva kultuuripüüdlused ühe inimpõlve vältel*. 66–67, 83–85 jm (Trt 2004 [1912]); *Sirvilauad 1914*. xxxvi (Trt 1913); *Eesti Kirjandus* 3/1921: 79–80; A. Tammann. *Eesti üldised laulupidud XIX aastasajal*. 31–33, 62–63 (Tln 1923); *Õitsituled VII*: 11–15 (1928); *Eesti Muusika Kuukiri* 2/1929: 40; *Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928*. 71, 72 (Trt 1929); F. Tuglas. *Eesti Kirjameeste Selts. Kogutud teosed* 13. 159, 209, 237 jm (Tln 2009 [1932]); *Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus. II*. 507, 517, 576 jm (Tln 1956); *Eesti Kirik* (Toronto) 12/1959: 196; 2/1986: 77; *Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetus 1867–1873*. 324, 333 jm (Tln 1962); EKA II: 23; R. Põldmäe. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. 56, 66–69, 76, 98, 110 jm (Tln 1976); *VIII Eesti raamatuteaduse konverents*. 33–38 (Trt 1977); *Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus. VI*. 273 jm (Tln 1979); *Keel ja Kirjandus* 3/1980: 162–168; *Meie Tee* 9–12/1983: 130; *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 367 (Tln 1984); *Teater. Muusika. Kino* 3/1991: 81–84; *Eesti ajakirjanduse...* 103–110 (Trt, Tln 1994); M. Laar. *Raamat Jakob Hurdast*. 111 (Trt 1995); R. Saard. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. 31, 43, 91, 106 jm (Helsingi 2000); A. Vinkel. *Viimased vaod*. 170, 175 (Tln 2002); E. Jansen. *Vaateid eesti rahvustluse sünniaegadesse*. 249–250 (Trt 2004); A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 112 (Trt 2004); *Eesti Kirik* (Trt) 10.5.2006: 1; M. Salupere. *Postipapa. Mitmes peeglis, mitmes rollis*. 172, 174, 181, 223 (Tln 2006); V. Haamer. *Vanemuise Selts 1865–2010*. 18–20, 28–29 (Trt 2010); *Tartu Linnamuuseum 2011. Aastaraamat* 17. 107–108. (Trt 2011); M. Lipp. *Minu elumälestused*. 130, 201 (Trt 2013); R. Mikelsaar. *Õrn ööbik, kuhu tõttad sa?* 26, 35 (Trt 2014); M. Puhvel. *Lydia Koidula. Elu ja aeg*. 36, 76, 77 (Tln 2016); *Tartu Postimees* 16.2.2016: 8, 23.2.2016: 2, 23.9.2016: 5, 12.4.2018: 8, 20.2.2019: 16; J. Püttsepp, L. Ots, I. Muusikus. *Kultuurilooline Raadi*. 285–288 (Tln 2018).

Vilms, Edith

Ajakirja *Eesti Naine* (Trt) kaastöoline.

A: *Peatükke...* 248 (Trt 2000).

Vilms, Juhan (Johannes; 22./10.9.1893 Kabala vald, Viljandimaa – 22.2.1952 Buenos Aires), arst. Talunike poeg, **Jüri Vilmsi** vend. Lõpetas Trt reaalkooli, õppis TÜs arstiteadust 1914–17, lõpetas Tomski ülikooli arstiteaduskonna 1919, *dr med* 1923 (TÜ). Töötas TÜ patoloogiainstituudis 1920–25, seejärel Tln Tehnikumi tervishoiuõpetaja ja kooliarst, TTÜ lektor 1940–43, seejärel raudtee ambulatooriumis. Riigikogu liige 1929–32 (Eesti Tööerakond, -); Tln linnavolinik 1928–31. Kultuurkapitali kehakultuuri sihtkapitali valitsuse esimees 1928–33. Kutsus ellu rahvusliku kasvatuse kongressid. 1943 kutsuti ülekuulamisele Saksa julgeolekuteenistusse, mille järel põgenes Soome kaudu Rootsi, seal 1948 edasi Argentiinasse, kus jätkas arstina. Paguluses püüdis eestlasi organiseerida.

1915–16 oli ajakirja *Üliõpilasleht* (Trt) toimetaja, 1918–19 *Siberi Asunik* (Tomsk) vastutav toimetaja, 1925 karskusajakirja *Tulev Eesti* (Trt) toimetaja ning 1930 nädalalehe *Meie Hääl* (Tln, ilmus 12 nr) üks asutajaid. Tegi kaastööd erinevatele väljaannetele: ajalehtedele *Postimees* (Trt), *Päevaleht*, *Sotsiaaldemokraat*, *Vaba Maa*, *Eesti Spordileht* (kõik Tln), ajakirjadele *Eesti Arst* (Trt), *ERK* (Trt, Tln), noorte karskusajakirjale *Kevadik* (Trt), *Üliõpilasleht* (Trt), *Maanaine Kodu* ja *Kaunis Kodu* (Tln), *Meie Tee* (New York). Toimetas *Eesti asuniku kalendrit* 1919 (Tomsk 1918), samuti Ühiskonna Organisatsiooni Uurimise Koondise ajakirja *Organisatsioon* (Tln 1939, ilmus 1 nr, seal ilmus tema artikkel „Ühiskonna funktsionaalsest korraldamisest“). Propageeris väiketalusid ja füüsilist tööd, tema kirjutised (sh mitmetes kogumikes) jõuavad tihti eugeenikaprobleemideni, ka paguluses muretses rahvusluse püsimise pärast.

T: brošüürid „Spordi kui füüsilise töö asemiku puudused tervishoius“ (Trt 1921), „Lõbukultuurist“ (Trt 1924); populaarteaduslikud raamatud „Poligaamiline abielu Eestis“ (Tln 1920), „Suurte talude jagamise tarvidusest“ (Trt 1926); „Erakondadeta ühiskonna poole“ (Tln 1933), „Korporatiivne ühiskond“ (Trt 1936) jmt.

A: Brennsohn; EBL; EAT; EE; SBL; VET; ERAKT; EBL tk; AA2; Järva; VjV; H. Merila-Lattik. *Eesti arstid 1940–1960*. 507–508 (Pärnu 2000); *Uus Sõna* 27.2.1935: 3; *Päevaleht* 21.9.1935: 7; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 385–387 (Trt 1938); *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 5.3.1952: 2; *Eesti Teataja* 8.3.1952: 6; *Välis-Eesti* 9.3.1952: 4; *Ovariikluse taustal*. 143 (Uppsala 1955); *Eesti Kirik* 7-8/1956: 103–104; A. Lüüs. *Tartus ja Rootsisis*. 74 (Stockholm 1959); K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 147 (Stockholm 1974); R. Marandi. *Mustvalge lipu all*. 107, 156 (Stockholm 1991); *Rahva Hääl* 5.4.1993: 2; I. Jürjo. *Pagulus ja Nõukogude Eesti*. 289 (Tln 1996); *ÜS Raimla 1922–1997*. 67 jm (Trt 1997); H. Runnel (koost). *Jüri Vilms mälestustes*. 35–36 jm (Trt 1998); M. Ketola. *The nationality question in the Estonian Evangelical Lutheran Church 1918–1939*. 269–270 (Helsingi 2000); M. Graf. *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934*. 350–351, 367–368 (Tln 2000); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 192–193, 196, 199–201, 240–241 (Trt 2001); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 131 (Tln 2001); T. Karjahärm, V. Sirk. *Vaim ja võim*. 282 jm (Tln 2001); *Eesti Arst* 3/2002: 182–185; 8/2012: 416; *Videvik* 8.5.2003: 5, 8; *ÕES aastaraamat 2000–2001*. 184 (Trt 2003); *Sakala* 22.3.2003: 9; *Akadeemia* 3/2004: 678, 694, 10/2004: 2324; V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat I*. 303 jm (Trt 2006); *Eesti Ekspress* 15.9.2011: 30–31; *Sakala kalender 2012*. 207–215 (Põltsamaa 2011); *Ühiskonda muutvad teadused rahvusülikoolis*. 84–113 (Trt 2015); *Maaleht* 25.2.2016: 30–31; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 508 (Trt 2018); A. Kook (1979). Noorsooajakirja „Kevadik“ temaatika ja probleemistik aastail 1924–1932. 45 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Vilms, Jüri (ps Nemo, Vo(o)tele; 13.3.1889 Arkma küla, Viljandimaa – 13.4.1918 Helsingi, 1920 maeti ümber Piliistverre), poliitikategelane, jurist, ajakirjanik. Talunike poeg, **Juhan Vilmsi** vend. Õppis Pärnu gümnaasiumis 1901–06 (heideti koolist välja, oli illegaalse õpilasuuringu Taim (asut. 1904) jt asutajaid) ja TÜs õigusteadust 1907–11. Advokaat Tln-s. Võttis osa mitmete seltside tegevusest, valiti 1917 Maanõukogu liikmeks (II abiesimees). Tänu V. vastuseisule jäi I maailmasõja ajal eesti rahvusväeosa loomata – seda oleks kasutatud kõige verisemais lahinguis (vrld läti küttide saatust). Eesti Päästekomitee liige, aitas asutada rahvusväeosi, esimese Eesti Ajutise Valitsuse kohtuminister ja peaministri asetäitja. Asutas Eesti Radikaalsotsialistliku partei, millest kujunes tööerakond. Sakslaste tulekul lahkus Soome, et saada iseseisvuse kindlustamiseks abi, kuid langes sakslaste kätte vangi ja hukati. Gümnaasiumis õppides oli illegaalse õpilasringi „Taim“ üks asutajaid 1904 ja ringi käsikirjalise ajakirja *Taim* toimetaja ja väljaandja 1906. 1912–14 toimetab *Päevalehe* (Tln) õigusteaduslikku osa *Õigus ja Kohus*, oli *Päevalehe* poliitilise osa toimetaja 4.1917–1.1918 ja üks *Vaba Maa* asutajaid. Avaldas artikleid nooreestlaste ajakirjas *Vaba Sõna* (Trt) 1914–15. Tegi kaastööd *Pärnu Postimehele*, eriti 1906.

T: „Valimiseõigus“ (väljaandes „Aasta 1912“, Tln 1911, lk 33-66); „Kahe ilma vahel“ (koost. H. Runnel, Trt 1998)

A: ÕT I; EBL; EE; EBL tk; EVK; PPG: 82–84, 256; AA2; Järva; EAE; E(N)E; VjV; EKL; EE14; EVRK; *Valitsused ja riigimehed*. 286 (Tln 2018); ISIK; *Päevaleht* 24.4.1917: 2; 24.7.1926: 5; 27.7.1926: 3; *Vaba Maa* 24.2.1919: 2–4; 26.2.1919: 2; 14.12.1920: 1, 2; 16.12.1920: 1–3, 5; 20.12.1920: 3, 6, 7; 5.12.1923: 7–8, 13.4.1924: 5; 25.7.1926: 5-6; 27.7.1926: 4–5; 13.4.1928: 1, 2, 4, 6–7; 5.12.1928: 14, 16, 25; 24.2.1929: 6; 5.12.1933: 3, 12; *Sotsiaaldemokraat* 16.12.1920: 2; 17.12.1920: 1; M. Lepp. 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus. 127–128 jm (Tln 2010 [1922–27]); A. Tammann. *Jüri Vilms. Elulugu ja tegevus* (Tln 1923); R. Berendsen. *Eestimaa talurahva vabastamise 100-aasta juubel*. 89–90 (Tln 1923); *Eesti Vabariigi loomispäevilt 1917–1925*. 24–25 (Tln 1925); Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 131–133 (Trt 1926); *Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt*. 20–21, 219 jm (Tln 1927); *Kaitse Kodu* 3/1928: 182–184, 213 jm; *Lembitlane* 10-11/1931: 233–236; O. Rästas. *Põrandaalused*. 34–35 (Tln 1961 [Leningrad 1932]); *Postimees* 23.2.1935: 4–5; 10.3.1939: 2; 10.8.1939: 4; 12.8.1939: 4; 22.5.1997: 14; 6.10.2001: 15; 13.3.2004: 3, 12; A. Pärl. *Jüri Vilms: Eesti iseseisvuse märter*. (Tln 1935, 1990); *Eesti rahvuslikud suurmehed. I*: 241–296 (Tln 1935); E. Laaman. *Eesti iseseisvuse sünnid*. 76, 122–126, 297 jm (Trt 1936–38); *Tänapäev* 9/1936: 267, 2/1939: 41; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 85, 130 (Tln 2010 [1936, 1964]); *Nädal Pildis* 7/1938: 150; A. Loring. *Jüri Vilms Pärnus*. (Trt 1938); *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 318 jm (Trt 1938); *Akadeemia* 2/1938: 114–122; 3/1940: 129–143; 1/1998: 179–183; 8/2003: 1763–64, 9/2003: 2026, 1/2004: 200, 10/2004: 2324; *Varamu* 4/1938: 519–520; *Politseileht* 7/1938: 173; *Eesti Kirjandus* 10–11/1938: 445–459, 491–507; E. Laaman. *Juhan Luiga*. 198 jm (Trt 1938); *Rahvaleht* 12.4.1938: 2; 13.3.1939: 2, 8; *Uus Eesti Pärnu Uudised* 9.–23.2.1939: 3; 24.2.1939: 8; 26.2.1939: 3; 28.2.1939: 3; 1.3.1939: 3; A. Loring. *Jüri Vilmsi võitlusrikas ja saatuslik elutee*. (Trt 1940); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 211 jm (Trt 2008 [1940]); *Kauge Kodu* 2/1946: 33–34; *Eesti Teataja* 21.2.1948: 8; J. Lattik. *Teekond läbi öö. Esimene osa*. 156 (Vadstena 1950); *Eesti põllumeeste poliitika*. 54 (Lund 1956); A. Lüüs. *Talutarest Tartusse*. 217–220 (Stockholm 1957); *Nõukogude võimu eest*. 56 (Tln 1957); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 181 (Toronto 1959); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 202 (Lund 1962); *Kodumaal ja võõrsil*. 90 (Toronto 1965); K.-A. Kadak. *Mitme taeva all*. 46–47 (Stockholm 1974); R. Majak. *Tee tuli endal leida*. 84 (Tln 1975); J. Saat. *Nõukogude võim Eestis*. 74–75 jm (Tln 1975); *Meie Tee* 3-4/1975: 59; *Pärnu Poeglaste Gümnaasium läbi aegade*. 63, 69–84 (Toronto 1985); *Looming* 10/1988: 1405–1415, 12/1998; *Edasi* 21.3.1989: 6; *Jüri Vilmsi 100. sünniaastapäev*. (Tln 1989); *Kodumaa* 28.2.1990: 2; *Rahvuslik Kontakt* 1/1991: 4–10; 2/1991: 4–8; *Pärnu*

Postimees 28.5.1992: 6; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 114–118 jm (Tln 1993); *Sirp* 19.2.1993: 8; 12.3.2004: 20; 8.10.2004: 4; *Keel ja Kirjandus* 5/1993: 304–308; 2/1995: 73–76; 1/1998: 65–67; *Sakala kalender 1996*. 74–77 (Viljandi 1995); *Sakala kalender 1997*. 86–87 (Viljandi 1996); *Eesti Päevaleht* 23.5.1997: 7; 13.3.1999: 8; S. Zetterberg. *Jüri Vilmsin kuolema*. (Helsinki 1997); S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi saatus*. (Trt 1998); H. Runnel (koost). *Jüri Vilms mälestustes*. (Trt 1998); *Eesti Ekspress* 30.5.1997: A12–13, 30.4.1998: B14, 11.1.2007: A36–37, 21.2.2008: A46–47, 21.11.2013: 24; *Nädaline* 18.4.1998: 5; 11.3.2000: 8; *Järva Teataja* 12.3.1999: 6; O. Kuuli. *Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991*. 17, 200 jm (Tln 1999); M. Graf. *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934*. 79 jm (Tln 2000); *Nädaline: Mõeldes tagasi* 23.2.2001: 1; *Sajandi sada Eesti suurkuju*. 210–211 (Tln 2002); *Põhiseaduse tulek*. 156, 159 (Tln 2002); *Eesti Elu* 12.3.2004: 10; *Pärnu Postimees* 13.3.2004: 14; *Võta võim!* 15.3.2004: 6; *Vooremaa* 16.3.2004: 2; *Sakala* 20.3.2004: 9; 16.2.2008: 6; 9.4.2008: 7; 17.3.2009: 3; K. Konik. *Vaba maa*. 34, 54–59, 79–81 jm (Trt 2004); *Pärnumaa sirvilauad*. I: 46–49 (Pärnu 2004); S. Zetterberg. *Jüri Vilmsi surm*. (Tln 2004); A. Kokk, K. Aru (koost). „Päevaleht”ja tema ajastu. 45 (Tln 2005); A. Kull. *Kulli pilk*. 214–217, 364–367 (Trt 2005); *Eesti Ekspress: Areen* 14.4.2005: B4; *Pärn u Ühisgümnaasium: algusest aastani 1952*. 224–225, 228–232, 530–538, 619, 675, 730–738 jm (Tln 2006); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat I*. 126–127 (Trt 2006); *Kesknädal* 10.1.2007: 8; 21.2.2007: 9; 2.4.2008: 3; 11.3.2009: 12; *Postimees*. AK. 20.1.2007: 3, 6; 5.4.2008: 6–7; *Вестни Дня* 22.10.2007: 4; *Eesti Rada* 1/2008: 1; K. Ast Rumor. *Maailma lõpus*. 248–250 (Trt 2007); *Молодежь Эстонии* 17.2.2008: 12; 27.2.2008: 12; K. Arjakas. *Konstantin Konik*. 81, 87–89, 102, 119, 130, 145, 188–190 jm (Tln 2008); S. Zetterberg. *Eesti ajalugu*. 376 jm (Tln 2009); E. Laaman. *Iseseisvuse tunnid*. 93–99 jm (Trt 2010); E. Tuomioja. *Jaan Tõnisson ja Eesti iseseisvus*. 109–110, 137 jm (Tln 2010); H. Visnapuu. *Päike ja jõgi*. 286, 291 (Tln 2010); L. Iher. *Gustav Suitsu jälil*. 91, 94, 98 jm (Tln 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 208–214 jm (Tln 2012); *ÕES aastaraamat 2012*. 15–16, 21–23 (Trt 2013); E. Laamann Kalbus. *Tõde ei põle tuleski*. *Artur Sirgu lugu*. 335–336 (Viljandi 2013); *Voldemar Päts. Tagasi koju*. 214–215 jm (Tln 2013); J. Päts. *Kodu südamel*. 42, 44 jm (Tln 2013); *Iseseisvusmanifest*. 63–65 jm (Trt 2014); *Juhan Kukk – iseseisvusmõtte sõnastaja*. 75–77, 97 jm (Tln 2015); *Juhan Kukk: framer of Estonian Independence*. 421 (Tln 2016); A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 42, 49, 93–94 jm (Trt 2018); Jüri Vilmsist kõneleb J. Krossi ajalooline romaan „Tabamatus“ (Tln 1993, 2003).

Vilnit, Villu Viktori p (–1935 Vsevolod; 31.7.1914 Pihkva kubermang – ...6.1966 Baltimore, USA), ... Kooliõpetaja poeg. Lõpetas Tln tehnikumi elektrotehnika eriala 1933, õppekompanii raadioklassi 1934. Töötas Tln telefonivalitsuses 1934–36. 1938 kavatses suunduda tööle Tartusse.

raadio stuudioametnik (39)

A: ERA.54.3.2320, ERA.54.4.675.

Vilto, Georg (Juri; ps Muhu Tehvi; 7.3./24.2.1892 Lõetsa küla, Muhumaa – 31.10.1964 Hellamaa, Muhumaa), kooliõpetaja. Põllumehe-kooliõpetaja-kaluri poeg, **Timotheus Kuusiku** õepoeg. Õppis Hellamaa kihelkonnakoolis ja ministeeriumikoolis, omandas Kuressaares algkooliõpetaja kutse 1914, käis kaubanduskursustel 1923. 1908–10 sõitis merel, kuid loobus. 1915–17 oli Muhu kindlustatud väinade ehitusosakonna ehitusmaterjalide ülevaataja. Kuressaare linnavolinik. Kooliõpetaja, Lõetsa algkooli juhataja 1908–35. Hellamaa vallavanem 19.1.–16.8.1918 (tagandati Saksa võimudele vastuhakkamise tõttu), vallavanema abi 1920–35. Aktiivne kohalik seltsitegelane Muhus. Pärast 1940 töötas laohoidja ja raamatupidajana.

Kuressaare ajalehtede *Vaba Saaremaa* ja *Meie Maa* üks asutajaid, teinud neile kaastööd mh majandusküsimustes, olnud kohalik kirjasaatja. Tegi kaastööd ka ajalehtedele

Sotsiaaldemokraat, Rahva Sõna, Vaba Maa, Päevaleht.

A: EAT; ISIK; *Muhumaa* 630–631 jm; P. Kivi. *Kuressaare linnavõim ja selle kandjad 1918–1940.* 148–149 (Kuressaare 2012); *Muhulane* 3/2017: 5; KM EKLA f 193 m 54:18, l 1–5; EKLA f 193 m 127:49, l 1.

Winkler, Theodor Ferdinand Alexander von (ka Vinkler, Winckler; 13./1.5.1888 Tln – 19.11.1961 Marburg, Saksamaa), kooliõpetaja. Lõpetas Tln Nikolai gümnaasiumi 1906 ja TÜ ajalooeriala 1915. Koduõpetaja Maidla mõisas 1908–09, ajalooõpetaja põhiliselt Tln Saksa Toomkoolis 1915–39, oli samas direktor 1925–39. Tln linnavolikogu liige 1922–27. Raamatukoguhoidja Posenis (Poznań) 1940–45, eraõpetaja 1945, a-st Heide rahvakooli abiõpetaja 1946–..., pensioneerus 1953.

Päevalehe *Revaler Bote* toimetuse liige 1922–24. EAL liige 1924–26.

T: *Couplets auf die Abiturienten* 1938 [verantwortlicher Herausgeber A. Winkler] (toimetaja; sama ka 1939); „Die Domkirchenfrage in geschichtlicher Beleuchtung: eine Antwort auf den Artikel des Bischofs Kukk in Nr. 10 der Zeitschrift "Eesti Kirik“ (Tln 1925); „Aus der Frühzeit des Estländischen Zeitungswesens“ (Tln 1929).

A: ÖT II; DBBL; AA2; AE; BBLd.

Winkler, Friedrich (1.7.1854 Saksamaa, Heidelberg – 2.10.1925 Heidelberg), aiandusspetsialist. Iluaedniku poeg. Õppis Heidelbergi kõrgemas reaalkoolis, täiendas end iseõppijana. Saksamaal aiandusalase erihariduse ja vastava praktika saanud mees kutsuti Eesti mõisatesse parke rajama ja nõu andma 1877. Leetse mõisa ülemaednik 1878–95, kujundas Nižni-Novgorodis suurt aiandusnäitust 1895–96, 1896 kutsuti Eestisse tagasi: Tln aia- ja pargiinspektor 1896–99, Eestimaa Aiatööseltsi aiandi juhataja 1899–1911. 1911 asus taas Heidelbergi.

Andis 1904–12 välja ainsat saksakeelset aiandusajakirja Venemaal *Zeitschrift für Gartenbau* (Tln). Aiatööseltsi väljaande *Aednik* tegevtoimetaja 1910–12. Tegi pidevat kaastööd aiandusajakirjadele nii Saksamaal kui kaugemal, samuti ajalehtedele ja kalendritele. Oli Heidelbergi ajalehe lisa *Die Heimat* pikaajaline kaastööline, sh kirjutas koduloolisi ülevaateid.

T: ülevaade Eesti mõisate aiandusest kogumikus „Töid Eesti metsanduse ajaloost“. II: 97–125 (Trt 1999).

A: EABL; Lääne Elu 21.10.1999: 5; 18.9.2008: 9; *Töid Eesti metsanduse ajaloost II.* 87–96 (Trt 1999); *KesKus* 5/2007: 25; *Muhulane* 6/2015: 5; <http://www.hot.ee/l/letarang/winkler.htm> (vaadatud 12.10.2015)

Vint, Endel (Vind; 22.7.1907 Lembevere, Konguta vald, Tartumaa – 11.1.1983 Tln), põllumajandusteadlane. Talunike poeg. Lõpetas Treffneri gümnaasiumi 1927, õppis TÜs agronoomiat 1927–31; täiendas end stipendiaadina Soomes 1931–32, *mag agr* 1935, *dr rer oec* 1967 (kinnit 1968, Eesti TA). Eesti Põllumeeste Keskseksi sekretär 1932–34, Põllutöökoja konsulent 1935–37, Ühistegevuskoja kooperatiivühistute revident 1937–40, ühtlasi õpetas a-st 1932 Tallinna Tehnikumis. Põllumajandus- ja toidukaupade hindade spetsialist 1940–45, ENSV kaubandusministeeriumi abimajandite osakonna juhataja 1945–47, töötas ENSV TA majandusinstituudis 1947–83 (professor 1970).

Põllumajandusajakirja *Maanoored* tegevtoimetaja 1936–37 ja 1939–40.

T: „Teravilja tootmine Eesti NSV-s“ (Trt 1948); „Söötade tootmise ratsionaalne süsteem“ (Tln 1959); „Intensiivse põllumajanduse majanduslik efektiivsus Eesti NSV-s“ (Tln 1971).

Tema algatusel koostati ja anti välja kümme kogumikku „Põllumajandusökonomika küsimusi“ (1957–79).

A: EAT; AA3; ENE; E(N)E; EE14; *Ühistegelised Uudised* 8.10.1937: 3, 12.1.1940: 4; *Kodumaa* 5.7.1967: 2; *Teataja* 19.2.1983: 11; *Maakodu* 11/1996: 11, lk. 6; *Agraarteadus*

3/1997: 285–286; *ÜS Raimla 1922–1997*. 64 (Trt 1997).

Viralu, Nikolai (–1936 Vildenau, ka Nicolai, Virala; 4.12.1887 Jõhvi, Virumaa – 6.6.1938 Narva), sõjaväelane. Käsitöölise poeg. Õppis Jõhvi ministeeriumikoolis, lõpetas Tln Aleksandri gümnaasiumi 1908, õppis TÜs õigusteadust 1908–15 ja 1925–26. EÜSi liige. Käis Moskvast Aleksei sõjakoolis, osales I maailmasõjas ja Vabadussõjas, kapten (sõjaministri vanemadjutant; Vabadusristi kavaler). Töötas koduõpetajana Šveitsis ja Itaalias 1911–14. Saksa okupatsiooni ajal 1918 oli vangis. Moskva saatkonna .... 1921–22, vangistati GPU poolt 1922, vabastati 1923 ja naasis Eestisse. Vandeadvokaadi abi Jõhvis 1926–... Suri kopsupõletikku.

Tegi kaastööd ajakirjale *Virmalised* (Trt) 1914. Ajalehe *Alutaguse Elu* (Jõhvi) vastutav toimetaja 1930, ajalehe *Põhja Kodu* (Narva) kaastöötaja 1935–37, vastutav toimetaja 1937–38.

A: AA2; AA3; VjV; EVT: 128; EVRK; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 98–99 (Trt 1926); F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi. Esimesi Eesti diplomaate*. 146–147, 226 (Tln 2010 [1933]); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 117, 133 (Tln 2010 [1936, 1964]); *Põhja Eesti* 8.6.1938: 2; W. Tomingas. *Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis*. 505–507 (Tln 1992 [1961]); *Postimees* 7.6.1938: 3; *Eesti Ekspress* 4.4.2018: 44–45; ERA.1.7.945; Virumaa koduleht <http://www.virumaa.ee/12-04/> (vaadatud 21.10.2015)

Virgas, Paula Joanni t (–1924 Pelagia Juhkova; 1924–36 Paula Schnell, ka Snel; 22./10.12.1897 Kuremäe, Voka vald, Virumaa – 6.1.1980 Willimantic, Conn., USA), kooliõpetaja, laulja. Õppis Velikije Luki tütarlaste internaatkoolis, tegi algkooliõpetaja eksamid Narva gümnaasiumis 1917, täiendas end algkooliõpetajate suvekursustel 1929–30; õppis Tln konservatooriumis laulmist 1935–36. Pärast 1917. a tuli tagasi Eestisse. Kooliõpetaja Virumaal Kunda-Mallas ja Harjumaal Hirvli algkoolis. Teise maailmasõja lõpul põgenes Saksamaale, töötas Geislingeni põgenikelaagris lauluõpetajana. Emigreerus 1949 USAsse, algul elas New Mexicos, seejärel Willimanticus, kus töötas kuni pensioneerumiseni firmas Am. Thread Co. Tegutses ka lauluõpetajana ja õpetajana Willimanticu Eesti Koolis.

Riigi Ringhäälingu Raadiotädi 1930. aastate lõpul, esines peamiselt lauljana lastetundides.

A: *Kaja* 11.12.1932: 4; *Eesti Post* 5.9.1947: 4, 13.4.1948: 4; *Vaba Eesti Sõna* 24.1.1980: 9; *Väliseestlase kalender 1982*. 177 (New York 1981).

Virgo, Eduard Reinhold (hiljem Edward Wirgo; ps Imp-Amp; Alfa; Esthonian gentleman; Eesti ajakirjanik jt; 16./4.10.1878 Päide küla, Virumaa – 28.4.1938 Tln), diplomaat, ajakirjanik, kirjastaja. Kõrtsmiku poeg. Õppis Rakvere linnakoolis 1891–93, Käsmu merekoolis 1896–97, Pariisis École des Hautes Études Sociale's ja Sorbonne'i ülikoolis. Võttis mobiliseerituna osa I maailmasõjast 1916–17 (teenis Tln Peeter I merekindluse telegraafiroodus). Töötas meremehena 1893–97 ja vallakirjutajana 1899–1901. Maapaos Soomes, Pariisis ja Londonis 1907–09. Kirjastusühisuse Maa omanik ja juhataja 1912–16, Soome paberivabrikute esindaja Eestis 1915–16, töötas Eestimaa Toitlusvalitsuses 1917. Eesti Vabariigi diplomaatiline esindaja Roomas 1918–19, Eesti delegatsiooni sekretär rahuläbirääkimistel Nõukogude Venemaaga 1920, Eesti välisministri abi 1920–21, Eesti diplomaatiline esindaja Londonis 1920, Rootsis, Norras ja Taanis 1921–28 (vahepeal välisministeeriumi majandusjuriidilise osakonna juhataja 1922–23), diplomaatiline esindaja Riias 1928–31, välisministeeriumi väliskaubanduse osakonna direktor 1931–38. Tegi koostööd Nõukogude luurega 1937–38. Suri südamerikke tagajärjel.

Töötas päevalehes *Teataja* > *Vaatleja* > *Sõnumed* (1901–07), sh oli *Teataja* toimetuse liige 1901–03, kirjasaatja Pariisis 1903–05, *Vaatleja* toimetuse liige 1906, *Sõnumete* vastutav toimetaja ja väljaandja 1906–07, seetõttu saadeti maalt välja. Paguluses (1907–09) tegi

kaastööd päevalehele *Postimees* (Trt). Ajalehe *Päevaleht* välisosakonna toimetaja 1908–09, *Postimehe* toimetuse liige 1909–11 (viibis Soomes), seejärel *Päevalehe* ja selle lisalehtede kaastöötaja 1912–13. Illustreeritud nädalikirja *Tallinna Kaja* (1914–15, ilmus 71 nr) asutaja, väljaandja ja vastutav toimetaja. Ajakirjanduse infobüroo Estur juhataja välisministeeriumi juures ja teabeagentuuri ETA üks organiseerijaid 1919. Välisministeeriumi osakonnajuhatajana oli ajakirja *Välisministeeriumi Väliskaubanduse Osakonna Teated* vastutav toimetaja (1934–35, ilmus 24 nr). EAL toetajaliige 1932–37.

T: brošüür „Päevakajad, mida „Päevaleht” ära ei trükinud, ehk mõrudad tilgad Eesti lehtedele ja tegelastele” (Tln 1911, ps Leheneeger); koguteos „Oma Maa” I–III (1911–13; koost); tõlketeosed soome keelest ja vene keelde (1905–36). Isikuarhiiv asub ERAs (fond 1621).

A: ÖT I: 56–57; EBL; EAT; EE; EMT; VET; EBL tk; EVK; EKrL; EE14; EKL; EVT; EVRK; ISIK; M. Lepp. *1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus*. 18 (Tln 2010 [1922–27]); *Ühistegevus Eestis 1902–1927*. 147 (Tln 1927); *Rakvere Linna III. Algkool 1805–1930*. 81–84 (Rakvere 1930); *Päevaleht* 16.12.1930: 12, 16.12.1935: 10; F. Kull. *Mässumehi ja boheemlasi. Esimesi Eesti diplomaate*. 146 jm (Tln 2010 [1933]); R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. 12–13 (Trt 1935); E. Laaman. *Eesti iseseisvuse sünnid*. 252–253, 293, 295–296, 336–337, 355, 357–358, 390, 395 (Trt 1936–38); K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 45–47, 56, 84, 87–88, 115–121, 439 jm (Tln 2010 [1936, 1964]); *Postimees* 17.6.1937: 8; 29.4.1938: 5; *Uus Eesti* 29.4.1938: 5; *Päevaleht* 29.4.1938: 5; ÖT XVI: 97 (Tln 1938); O. Mamers. *Kahe sõja vahel*. 61–69, 80 (Stockholm 1957); *Keel ja Kirjandus* 10/1958: 600–603; M. Raud. *Sulg ja raamat*. 194 (Lund 1962); J. V. Veski. *Mälestuste raamat*. 179, 197 (Tln 1974); *Kleio* 10: 41–42 (Trt 1994); V. Made. *Küüalisena maailmapoliitikas*. 71 jm (Trt 1999); *Akadeemia* 7/2003: 1565, 10/2004: 2324, 10/2005: 2196; O. Kirss. *Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani*. 110 (Tln 2003); O. Kirss. *Rakvere lood ja legendid*. 113–115 (Tln 2004); P. Nerman. *Süda-Tatari puitasum: haritlaste linnaosa Tallinnas*. 82 (Tln 2004); A. Kokk, K. Aru (koost). „Päevaleht” ja tema ajastu. 37–42, 49–50 (Tln 2005); M. Mela. *Läti eestlased*. 142 (Tln 2007); K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 169, 391–392 (Trt 2008); *Virumaa Teataja* 17.10.2008: 6; *Sõnumitooja* 22.10.2008: 3; L. Viitol, K. Kello (koost). *Sinu, minu ja meie Riia*. 268–269 (Trt 2008), E. Tuomioja. *Jaan Tõnisson ja Eesti iseseisvus*. 137–139 jm (Tln 2010); A. Adson, F. Tuglas. *Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944*. 201 jm (Tln 2011); L. Viitol. *Eduard Vilde*. 167–174 jm (Tln 2012); H. Raudsepp. *Nüüd ma tahan mõõka tõsta*. 60–61 jm (Trt 2012); *Eesti Päevaleht* (Tln) 2.5.2012: 5; *Eesti Ekspress* 26.4.2017: 44–45; A. Vihalem (1960). Evald Jalak följetonistina, 80 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Virkhaus, Oskar Johannes Leonhard Karli p (ka Wirkhaus; 13./1.11.1870 Sootaga vald, Tartumaa – 11.11.1920 Trt), kaubandustegelane. Karjamõisa pidaja poeg. Lõpetas Trt gümnaasiumi, õppis TÜs usuteadust 1889–97. Pidas äri ja oli. 17 aastat Liivimaa Hüpoteeegi Seltsi sekretär, Kauba Panga juhatuse esimees 1920, Eesti kaubandus-tööstusminister 7.–10.1920. Trt linnavolinik 19...–20.

Päevalehe *Postimees* (Trt) ärijuht ....., toimetuse liige 1900–03.

A: EBL; EE; EMT; EÜS1; AA2; VjV; *Postimees* 12.11.1920: 3, 15.11.1920: 3, 17.6.1937: 8; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 47, 196, 410 (Trt 1938); *Eesti Kirik* 9.3.1939: 1; K. Aru. *Üks kirk, kolm mõõdet*. 115 (Trt 2008); ERA.1947.2.6764, ERA.31.5.1243.

Virula (Virola), Yrjö → Tilk, Jüri

Viskovatov, Paul (Pavel Viskovatõj; Павел Александрович Висковатов; 6.12./24.11.1842 Peterburi – 29./16.4.1905 Peterburi), kirjandusteadlane, ajaloolane. Sõjaajaloolase Aleksandr

V. poeg. Õppis Peterburi ülikoolis 1860–62, seejärel Berliini ja Leipzigi ülikoolides, *dr phil* 1867. Oli TÜ vene keele ja kirjanduse õppejõud üle kahekümne aasta (1873–95, dotsendi kt, erakorralise professori kt, professor). Esimene TÜ õppejõud, kes pidas loenguid uue aja slaavi ja vene kirjandusest. Pärast pensioneerumist asus Peterburi, kus töötas Välismaa Tsensuuri Keskkomitees 1895–1901, oli Wiedemanni gümnaasiumi direktor 1897–1905, pidas loenguid ka Peterburi ülikoolis. Huvitus ka Baltimaade ajaloost, arheoloogiast ja etnograafiast.

Toimetas Peterburi päevalehte *Русский мир* 1873. Aastatel 1871–1904 tegi kaastööd ajakirjadele *Журнал Министерства народного просвещения* (Peterburi), *Гражданин* (Peterburi), *Русский вестник* (Moskva, Peterburi), *Исторический вестник* (Peterburi), *Вестник Европы* (Peterburi), *Кавказ* (Tiflisi [Thbilisi]), *Всемирная иллюстрация* (Peterburi), *Русская мысль* (Moskva), *Нива* (Peterburi), *Russische Revue* (Peterburi), *Русская старина* (Peterburi), *Живописное обозрение* (Peterburi), ajalehtedele *Голос* (Peterburi), *Одесский листок*, *Новое время* (Peterburi), *Рижский вестник* 1892–94. Eestis avaldas ajaloo-ainelisi artikleid ajakirjas *Oma Maa* (Trt) 1884, Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamatutes *Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat* 1888, *Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat* 1889 ning ajalehtedes *Эстляндские губернские ведомости*, *Колыван* 1892, *Ревельские известия* 1893, *Временник Эстляндской губернии* 1893; *Прибалтийский листок* 1894; *Virmaline* 1899.

T: üle 120 teaduspublikatsiooni peamiselt vene, slaavi ja saksa kirjandusteaduse alalt. Sai tuntuks M. Lermontovi uurijana, koostas tema esimese teadusliku eluloo ja 6–köitelise kogutud teoste kommenteeritud väljaande (1891). Koostas ka õpikuid, kirjutas kaks ooperilibretot.

A: EBL; EE; *Эстонский биографический словарь*. 66 (Tln 2002); *Лермонтовская энциклопедия*. 245 (Moskva 1981); *Välis-Eesti* 22.7.1951: 5; *Eesti ajakirjanduse...* 199, 308, 311, 318 (Trt, Tln 1994); *Tartu Linnamuuseumi aastaraamat*. IV: 18 (Trt 1998); T. K. Шор (1988). Из истории русского литературоведения второй половины XIX в. Павел Александрович Висковатов. (Kandidaadiväitekiri TÜ vene kirjanduse kateedris).

Visman, Harry Aleksander (30.1.1897 Leetse mõis, Harjumaa – 29.10.1973 Montreal), ametnik, ajakirjanik. Aedniku poeg. Lõpetas Tln Nikolai gümnaasiumi 1916, õppis Riia Polütehnilises Instituudis (Moskvas) 1916, astus Peterburi inseneriväe lipnikekooli 1917, kust kutsuti sõjaväeteenistusse, õppis Tallinna Tehnikumis 1920–21, TÜs kaubandust 1923–29. Võttis osa I maailmasõjast ja Vabadussõjast. Majandusministeeriumi kaubandusinspektor 1931–35, ametnikuna tegutses ka hiljem. Kirjastuse Sõnajõud esimees 1938–40? Eesti jalgpalliliidu sekretär, spordi keskliidu juhatuse liige. Põgenes 1944 Saksamaale, emigreerus 1947 Inglismaale ja 1951 Kanadasse.

Esimesed kirjutised ajakirjanduses ilmusid 1917 kevadel *Revelskija Ivestija Soldatskih i Rabotshih Deputatov*. Päevalehe *Vaba Maa* toimetuse liige 1921–31 (tegi sellele kaastööd 1920. a suvest kuni 1932. a-ni, a-st 1927 toimetaja). *Eesti Spordilehe* välisosakonna toimetaja. Inglismaal elades oli ajalehe *Eesti Hääl* (London) toimetuskolleegiumi liige ja kaastöötaja 1947–51. EAL liige 1922–32 (sekretär 1923), seejärel toetajaliige.

T: „Eesti Jalgpalli Liidu aastaraamat“ (Tln 1924–26; toim), „Kaitseliit Nõmmel“ (Tln 1935, kaasautor); „Mälestusi Eesti iseseisvusaegse ajakirjanduse põllult.“ kogumikus „Kodumaal ja võõrsil“ (Toronto, 1965).

A: ÕT I; EAT; SBL; EVK; AA3; EVRK; ISIK; *Vaba Maa lisa* 5.12.1923: 10; *Päevaleht* 29.1.1935: 6; Meie Tee 11/1951: 182; *Eesti Kirik* 9/1954: 130–131; 2/1969: 28; *Vaba Eestlane* 26.1.1957: 4, 2.11.1973: 5, 16.11.1973: 6; *Kodumaal ja võõrsil*. 90–98, 240, 255 (Toronto 1965); *Vaba Eesti Sõna* 8.11.1973: 12; *Eesti Päevaleht* 1.12.1973: 4; *Üliõpilasselts Liivika liikmeskond 1909–2003*. (Pärnu 2003); *Nõmme Sõnumid* 22.11.2013: 3; *Juhan Kukk* –

iseseisvusmõtte sõnastaja. 291 (Tln 2015); ERA.969.1.1684.

Visnapuu, Eduard (17./5.1.1895 Konguta mõis, Tartumaa – 8.7.1969 Tln), muusikakriitik ja -pedagoog. Metsavahi poeg, **H. Visnapuu** vend. Õppis Trt-s pedagoogikaseltsi üldhariduskursustel 1912–14, Trt kõrgemas muusikakoolis 1919–20, täiendas end Leipzgis 1921. Tln kõrgema muusikakooli inspektor ja viiuliõpetaja Hirchi muusikakoolis 1922–23, muusikaõpetaja Haapsalus ja Võrus 1924–30; Autorikaitse Ühingu juhataja 1937–41. ENSV Teatri- ja Muusikamuuseumi direktor 1944–48. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 4.2.1949, mõisteti kümneks aastaks vangi ja viieks aastaks asumisele. Vabanes 6.8.1954. Pärast vabanemist tema kodanikuõigused taastati, kuid ta töid ei avaldatud. Uuris eesti rahvaviise ja rahvalaulude rütmiprobleeme.

Eesti muusikaajakirjanduse üks rajajaid. Muusikaajakirja *Sireen* (Trt 1922, ilmus 4 nr) vastutav toimetaja. Muusikaajakirja *Helikund* (Tln 1923, ilmus 8 nr) väljaandja, vastutav ja tegevtoimetaja. Eesti Lauljate Liidu kuukirja *Muusikaleht* (Tln) vastutav ja tegevtoimetaja 1932–40. Tegutses veerand sajandit kontserdi- ja teatriarvustajana, hiljem peamiselt ajalehtedes *Uudisleht* 1931–35 ja *Uus Eesti* 1935–40 (mõlemad Tln). Avaldas ligi 1100 muusikakirjutist. EAL liige 1934–40.

T: kolm luulekogu, kaks näidendit, paljude laulude sõnad; „Muusika leksikon. I. Terminoloogia” (Tln 1923), kaks muusikaõpikut (1925–26); „X üldlaulupeo album” (Tln 1933; toim); P. Ramuli „Üldise muusika-ajaloo põhialused” (Tln 1930; tõlk).

A: ENE; EMBL1; EKrL; E(N)E; ETeatrBL; EMBL2; *Brendekenist Peeglini*. 185; ISIK; OkM; *Eesti Kirjandus* 10/1934: 469–470; *Päevaleht. Kunst ja Kirjandus* 10.2.1935: 22; *Sirp ja Vasar* 1.6.1946: 5, 11.7.1969: 7, 16.1.1970: 3; J. Aavik. *Eesti muusika ajalugu* IV: 263–265 (Stockholm 1969); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 161 (Tln 1974); Emakeele Seltsi aastaraamat. 28: 50–52 (Tln 1984); EAA VI: 117–125 (Trt 1991); *Memento* 7/1996: 3; *Lääne Elu* 20.1.2000: 5; *Muusikaleht* 2/2000: 18; T. Karjahärm, H.-M. Luts. *Kultuurigenotsiid Eestis. Kunstnikud ja muusikud 1940–1953*. 200 jm (Tallinn 2005); A. Oras. *Kriitiku külaskäik*. 362–364 (Trt 2009); H. Visnapuu. *Päike ja jõgi*. 308 jm (Tln 2010); A. Karindi. *Emajõe-äärse valla nimekad mehed*. 105–106 (Luunja 2014); *Muusika* 6-7/2014: 22–24; 10/2014: 16–17; 11/2014: 21–23; *Peatükke eesti muusikakriitikast enne 1944. aastat*. 10, 141–142 jm (Tln 2014); E. Nobel (1990). Muusikaalane ajakirjandus Eesti Vabariigis (1922–1940). 63–64 jm (TÜ žurnalistika kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Visnapuu, Henrik (ps Tulihänd, Würst; 2.1.1890/21.12.1889 Leebiku vald, Viljandimaa – 3.4.1951 New York, Long Island), kirjanik. Mõisatöölise poeg, **E. Visnapuu** vend, **T. Franzdorfi** väimees. Õppis Ropka ja Sipe ministeeriumikoolides ning Trt linnakoolis 1905–06, tegi algkooliõpetaja kutseeksami Narva gümnaasiumis 1907, õppis Pedagoogilise Ühingu üldhariduskursustel 1912–14, lõpetas Trt Aleksandri gümnaasiumi (eksternina) 1916; õppis TÜ ajaloo-keeleteaduskonnas 1917–18, 1920–21 ja Berliinis 1922–23 (ei lõpetanud). Töötas kooliõpetajana 1907–17. Võttis osa Vabadussõjast. Kuulus „Siuru“ rühmitusse 1917–19. Draamateatri dramaturg 1933–37, 1941–44. Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali esimees 1927–31, seejärel abiesimees. Põgenes 1944 Saksamaale, emigreerus 1949 USAsse. Osales aktiivselt väliseesti kultuuri- ja seltsielus.

1917 töötas lühemat aega päevalehe *Tallinna Teataja* Venemaa uudiste osakonnas, sisustades ka teatrikirjade rubriiki. Vabadussõja ajal oli päevalehe *Vaba Maa* sõjakirjasaatja. Kuni 1935 elas vabakutselise kirjanikuna Trt-s, tegi kaastööd ajalehtedele *Postimees* (Trt) ja *Võitlus* (1931–34), avaldas artikleid ajakirjades *Looming* (Trt) ja *Olion* (Trt, Tln). Propagandatalituse kultuurinõunik 1935–37, päevalehe *Uus Eesti* kultuuriosakonna juhatajaks 1937, kultuuriajakirja *Varamu* toimetaja 1937–40. Saksa okupatsiooni ajal ilmus V. toimetatuna

kaks annet kirjandusalmanahhi "Ammukaar" (1942–43). Paguluses toimetas koos Bernard Kangroga ajakirja *Tulimuld* (Lund) 1950–51 ja levitas seda Ameerikas.

T: esimesed luuletused ilmusid trükis 1908; 12 luulekogu, 2 ballaadikogu, värssromaan, 5 valikkogu; näidendeid; esseekogu „Vanad ja vastsed poeedid“ (Trt 1921), „Poeetika põhijooni“ I (Trt 1932, kaasautor); mälestusteraamat „Päike ja jõgi“ (Lund 1951, Tln 1995, 2010); „Kogutud luuletused“ I–II (Stockholm 1964–65); „Mu ahastus ja armastus“ (Tln 1993).

A: EBL; EAT; EE; EBL tk; EKBL; ENE; EKKE; AA3; EKrL; VEKL; EKoBL; EKL; E(N)E; EE14; ETeatrBL; 1000 tartlast; Lään; Erni; ISIK; EKA IV 1: 244–261; *Uus Päevaleht* 18.1.1918: 3; *Vaba Maa* 3.4.1920: 2; *Päevalehe* lisaleht *Kirjandus-kunst-teadus* 21.3.1921: 43–46; *Päevaleht* 30.3.1922: 2; 31.3.1922: 2; 23.1.1930: 7; *Agu* 16/1923: 503–508; A. Alle. *Lilla elevant*. 63–96 (Trt 1923); J. Kärner. *Eesti uuemad luuletajad*. 57–71 (Trt 1925); *Kirjanduslik Orbiit* 21.12.1929: 4; *Looming* 4/1930: 476–477, 10/1932: 1204–1206; 10/1939: 1112–1118; 1/1965: 121–141; 1/1967: 127–147; 12/1967: 1903–1909; 1/1980: 139–140; 4/1998: 585–598; *Eesti Kirjandus* 4/1933: 126–128; 12/1939: 521–534; *Postimees* 23.11.1933: 4; 5.2.1935: 4; 3.9.1937: 10; R. Tiitus. *Portreid sõnas ja pildis*. I: 95–96 (Trt 1935); M. Kampmaa. *Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu*. 222–243 (Trt 1936); *Üliõpilasleht* 9-10/1939: 168–179; *Varamu* 10/1939: 1099–1111; 1/1940: 83–107; 2/1940: 171–184; 3/1940: 328–331; P. Ambur. *Henrik Visnapuu isamaalüürikast*. (Trt 1939); *Uus Eesti* 2.1.1940: 2; *Eesti Noorus* 1/1940: 18; *Eesti Sõna* 5.9.1943: 6; *Meie Tee* 2/1950: 29–31, 7-8/1961: 102–105; *Stockholms-Tidningen Eestlastele* 8.3.1951: 1; *Korp! Sakala album*. 45–50, 74–81 (Stockholm 1952); *Kirjanikult lugejale*. 125–135, 144 (Lund 1952); M. Raud. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts*. 100–103 (Tln 1991 [1953]); *Tulimuld* 6/1957: 266–271; 1/1965: 3–9; P. Krusten. *Kaugelviibija käekõrval*. (Lund 1957); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 201 (Toronto 1959); M. Raud. *Sulg ja raamat*. 213 (Lund 1962); R. Parve. *Mõttematkad*. 133–139 (Tln 1963); H. Visnapuu. *Kogutud luuletused*. I. 7–27 (Stockholm 1964); *Keel ja Kirjandus* 7/1966: 403–415; 11/1966: 689–690; 2/1968: 91–107; 3/1968: 167–177; 4/1968: 229–237; 6/1968: 354–364; 7/1968: 423–436; 4/1969: 237–238; 1/1989: 5–14; 1/1990: 9–16; 11/1990: 690; 1/1996: 19–25; 2/2010: 112–126; *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 145–149 (Stockholm 1966); H. Peep. *Pilk peegli taha*. 271–306 (Tln 1967); P. Rummo. *Mitme laulu lood*. 66–89 (Tln 1969); P. Krusten. *Hullumajast möödumisel*. 145–180 (Lund 1972); *Eesti kirjandus paguluses*. 24–25, 165–166 jm (Lund 1973); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 162 (Tln 1974); E. Nirk. *Eesti kirjandus*. 168–170, 336 (Tln 1983); B. Kangro. *Arbujate kaasaeg*. 166–167 jm (Lund 1983); A. Mägi. *Aeg kirju ei kuluta*. 62–80 (Lund 1986); *Tartu Riiklik Ülikool* 15.5.1987: 3; H. Peep. *Henrik Visnapuu. Ühe elu- ja loometee piirjooni*. (Tln 1989); *Kodumaa* 27.12.1989: 8–9; *Aja Pulss* 24/1989: 12–14; *Noorte Hääl* 3.1.1990: 1; *Akadeemia* 1/1990: 19–24; 1/2004: 199, 10/2004: 2325; *Vaba Eesti Sõna* 28.3.1991: 4; *Vanad ja noored*. 76–86 (Tln 1992); *Viruskundra* 3/1990: 2; H. Visnapuu. *Mu ahastus ja armastus*. 487–505 (Tln 1993); A. Valmas. *Kodutanumast kaugemal*. 63–66 (Tln 1994); *Raamatukogu* 3/1995: 25; *Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1993–1994*. 173–178 (Kuressaare 1995); *Sirp* 4.4.1995: 6; E. Kirs. *Kord olin ma röövlite päälilik...* 20–22 (Tln 1996); K. Ristikivi. *Viimne vabadus*. 187–189 (Trt 1996); SP 131; A. Kaalep. *Kolm Lydiat*. 423 jm (Trt 1997); H. Runnel. *Jooksu pealt suudeldud*. 217–222, 228, 351 jm (Trt 1998); *Eesti Päevaleht* (Tln) 3.4.1999: 8; H. Grabbi. *Tulgu uus taevast*. 78–80 (Tln 1999); G. Suits. *Eesti kirjanduslugu*. 410–415 (Trt 1999); *Mulkide almanak 10*. 93 (Trt 2000); *Nimekaid kambjalasi*. 19–21 (Kambja 2000); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 24, 102, 129, 271, 281 (Trt 2001); H. Peep. *Nii et suled lendavad*. 31–32, 37–38, 41–43 jm (Trt 2001); I. Grünthal. *Müütide maagia*. 92–96 (Trt 2001); *Teataja* 15.12.2001: 5; E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 45–46 (Tln 2010 [2002]); S. Olesk. *Tõdede vankuril müüril*. 112–114 (Trt 2002); A. Vinkel. *Viimased vaod*. 306–309 jm (Tln 2002); K. Raid. *Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti*

Kirjanikkude Liit 1922–1940. 42–46, 50, 52, 56, 60–66, 135–141, 156, 167 jm (Tln 2002); O. Kruus. *Kakskümmend üks pulma ja üksteist surma*. 151–152 (Tln 2003); J. Rund. *Kirjanduslooline Koeru*. 163–165 (Trt 2004); *Kultuurisild üle Soome lahe*. 339 jm (Trt 2005); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat I*. 57 (Trt 2006), *II*. 172–173 (Trt 2006), *III*. 334 (Trt 2007); *Meie Maa* 27.3.2007: 4; R. Kuusk. *Sõna sisse minnes*. 113–136 (Tln 2007); *Vikerkaar* 9/2007: 91–101; *Kultuur ja Elu* 4/2008: 68–74; 4/2009: 68–72; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 170 jm (Trt 2008); *Eesti kirjandus paguluses XX sajandil*. 265, 409–412, 658, 788–789 jm (Tln 2008); A. Oras. *Kriitiku külaskäik*. 113–116, 121–124, 308–324 (Trt 2009); S. Zetterberg. *Eesti ajalugu*. 454–455 jm (Tln 2009); *Võitleja* 4/2009: 10; *Universitas Tartuensis* 9/2009: 39; *Verbum habet Sakala! Korp! Sakala koguteos 2009*. 293–294 (Trt 2009); *Teater. Muusika. Kino*. 3/2010: 100–109; *Eesti Ekspress. Areen* 18.2.2010: A30; *Sakala* 6.3.2010: 8; A. Adson, F. Tuglas. *Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944*. 14, 21 jm (Tln 2011); A. H. Tammsaare. *Armastusest ja lapselikkusest*. 223–224 jm (Trt 2011); R. Veidemann. *101 Eesti kirjandusteost*. 52–53 (Tln 2011); J. Hain. *Raamatulehitseja*. 158–171 (Tln 2011); M. Viirand. *Olnust olevatele*. 106–110 (Tln 2012); *Mari* detsember/2012: 130, august/2013: 96, 98–99, veebruar/2016: 112–114; Sikk 8, 112; *Eesti Ekspress* 30.5.2013: 26–27; K. Muru. *Rännul luuleilmas*. 28–43 (Trt 2014); *Punatsensuur mälestustes, tegelikkuses, reeglites*. 349–350 (Tln 2014); A. Karindi. *Emajõe-äärse valla nimekad mehed*. 87–103 (Luunja 2014); *Kuuste kool* 250. 50–54 (Tln 2015); *Tartu Ekspress*. 12.11.2015: 6; T. Hennoste. *Eesti kirjanduslik avangard 20. sajandi algul*. 274–282, 317–323 jm (Trt 2016); *Eesti Elu* 22.4.2016: 11; J. Undusk. *Eesti kirjanike ilmavaatest*. 384–391 jm (Trt 2016); C. Hasselblatt. *Eesti kirjanduse ajalugu*. 389–391 (Tln, Trt 2016); M. Laar. *Eesti suured armastuslood*. 182–189 (Tln 2017); *Õhtuleht* 27.6.2018: 10–11; dokumentaalfilm „Henrik Visnapuu üheteistkümmes kiri“ (2009).

Wistinghausen, Walter von (ametl.n. Wolter Siegfried Nikolai; 7.6.1879 Tsitre, Harjumaa – 26.2.1956 Ludwigsburg, SLV), ametnik. Arsti, riiginõuniku poeg. Lõpetas Tln Nikolai I gümnaasiumi 1898, õppis Katariina koolis Peterburis, piimanduskursustel Ida-Preisimaal 1902. Oli paar aastat tegev põllumees Eestis ja Sise-Venemaal, pärast 1902 Riias piimandusinstruktor, 1907–11 eriülesannetega ametnik Eestimaa kubermeni juures (tegeles ajakirjandusega, oli tsensor), selle kõrvalt Tln Saksa draamateatri innukas liige. Seejärel töötas inspektorina „Vene Lloydis“ Peterburis, Eestimaa Rüütelkonna ametnik 1913–17 ja seejärel veel mitmetel ametialadel. 1939 läks ümberasujana Saksamaale, töötas 1940–43 väliskirjavahetuse kontrolörina Berliinis, 1943 oli okupeeritud Eesti saksa tsiviilvalitsuses eesti ja vene ajakirjanduse tsensor (Tln ja Trt), septembrini 1944 Riias Idaprovintsi riigikomissari pressiseifi juures eesti ajakirjanduse ja kirjanduse toimetaja, seejärel põgenes Saksamaale ja kaotas raske haiguse tagajärjel töövõime.

Töötas *Revaler Zeitung* (1918–19) toimetuse liige, päevalehe *Revaler Bote* > *Revalsche Zeitung* toimetuse liige 1924–39, kultuuriarvustaja (temalt on ilmunud u 1500 arvustust). EAL liige 1925–28.

T: lühiessee „Andekus ja rutiin“ ilmus ajakirjas „Olion“ 6/1930: 37–38; kogumik humoristlikke luuletusi „Verwalter Pirk: sein Hausboesie: gereimtes Allerlei in estländischem Halbdeutsch“ (Hannover 1954), kus jälgendatakse eestlaste poolsaksa keelt; olupilt Paldiskist „Linn, mida üles ei leia“ - „Vikerkaar“ 10/1993: 2–5; „Aus meiner näheren Umwelt - Pilte minu lähemast ümbrusest“ (Tln 1995). Tõlkis eesti kirjandust saksa keelde (sh A. Mälgu „Hea sadam“ koos F. Ottow'ga, E. Vilde „Pisuhänd“, „Eesti rahva kannatuste aasta“ I–II, viimane arvat. ei ilmunud).

A: V. Mettus. *Ainus paradiis*. 248–251 (Lund 1967); J. Rimmelgas. *Kolm kuuske*. 18–19 (Tln 2004 [1955]); *Vikerkaar* 10/1993: 29–30; *Eesti Ekspress* 31.3.1995: B5; Postimees 22.7.1995: 10; *Looming* 2/1996: 263–264; M. Kalda. *Mis mees ta on?* 130–132 (Tln 2000).

Wittlich, Johann Manfred (Johannes Vitsut; 23.11.1896 Tln – 1970 Stockholm). Professori poeg. Lõpetas Riia reaalkooli 1915, õppis Riia polütehnilises instituudis (Moskvas) 1915–16, TÜs matemaatika-loodusteaduskonnas 1917–18, matemaatikat 1920–25, *cand math*.

Päevalehe *Vaba Maa* ja nädalalehe *Esmaspäev* malenurga toimetaja 1922–..., ajakirja *Ronk* malenurga toimetaja 1924–25.

A: AA3; E. Lukk (koost). *Male Eestis*. 99, 524 jm (Tln 1965).

Vladovski, Aleksand(e)r (Vladovsky; Александр Игнатьевич Владовский; ps A.B.; В-ский; 10.3./27.2.1876 Peterburi – 4.10.1950 Tln), arhitekt, kunstnik, kirjanik. Insenerkeemiku poeg. Õppis Peterburi kommertskoolis 1886–94, Peterburi kunstiakadeemia kõrgemas kunstikoolis 1896–1903, lõpetas kunstnik-arhitektina; täiendas end stipendiaadina Itaalias ja Prantsusmaal 1905–06. Alates 1907. a töötas Tema Keiserliku Majesteedi Isikliku Kantselei keisrinna Maria asutuste komitees, mis tegeles rahvahariduse ja heategevusega; projekteeris Peterburis historisistlikke elumaju, tema projektide järgi ehitati Sise-Venemaal ühiskondlikke hooneid. Seejärel oli Narva Kreenholmi manufaktuuri arhitekt 1908–20. Pärast 1917. a revolutsiooni asus Eestisse, elas Kreenholmis ja Narvas, alates 1920. aastate algusest Tln-s. Töötas Eesti sõjaministeeriumi ehitus- ja korteriosakonnas 1921–25, hiljem vabakutseline arhitekt, projekteeris elamuid ja ühiskondlikke hooneid. Pärast II maailmasõda töötas Tln kommunaalmajandusosakonna eelarvestamise ja projekteerimise büroos.

Avaldas Tln vene ajalehtedes ja ajakirjades järjepidevalt kunstinäituste retsensioone, artikleid kunstist ja arhitektuurist. Päevalehe *Вести дня* (Tln) püsiv kaastöötaja 1927–32, tegi kaastööd ka päevalehtedele *Последние известия* (Tln) 1923 ja *Наша газета* (Tln) 1927, kogumikule „День русского просвещения“ (Tln) 1925, 1932–39.

T: ajalooline romaan „Вавилон“ *art deco* stiilis illustratsioonidega (Tln 1924).

A: EAT; EE; ERAKT; ENE; E(N)E; EE14; EKABL; *Эстонский биографический словарь*. 67 (Tln 2002); *Последние известия* 15.5.1923: 2–3; *Postimees* 10.3.1936: 6; *Linnaehitus ja arhitektuur*. 109–138 (Tln 1991); *Sirp* 23.8.2002: 3, 9.2.2018: 21; *Looming* 5/2006: 721–725, 1/2018: 105; *Eesti kunsti ajalugu*. 5, 1900–1940. 83, 91–94 (Tln 2010).

Voinov, Jaroslav (Ярослав Владимирович Воинов; ps M. Алексеев; Бард; В-ов; Яр. В-ов; Яр Владимиров; Я. Оредовский; Орский; Я-вой; Яровой; 29.12.1887 – 8.12.1950 São Paulo, Brasiilia), ajakirjanik. Omandas insenerihariduse. Mõnedel andmetel töötas Tln-s. Võttis osa Vene kodusõjast; töötas Loodearmee staabi luureosakonnas. Jäi emigrandina Eestisse ja töötas ajakirjanikuna. 1928 emigreerus Lõuna-Ameerikasse, elas São Paulos, tapeti salapärase asjaoludel. Osasco linnas (Brasiilia) on temanimeline tänav.

Tln päevalehe *Последние известия* üks juhtivaid autoreid, poliitika- ja majandusosakonna (teistel andmetel kirjandusosakonna) juht 1920–26. Lahkus toimetusest konflikti tõttu toimetaja-väljaandja R. Ljahnitskiga ja töötas seejärel Tln päevalehtedes *Наша газета* ja *Вести дня*. Tuntud teatrikriitik, teravalt nõukogudevastaste vaadetega, kirjutas palju ja erinevates žanrides: artikleid poliitikast, kirjandusest, teatrist; luuletusi, jutustusi, olukirjeldusi, esseid, följetone jne.

T: mõned näidendid, luulekogu „Саркофаг одной весны“ (Tln 1920), romaan „Старые годы“ (Riia 1929); tõlkis portugali keelest vene keelde Paulo Setúbali romaani „A Marquesa de Santos“ („Маркиза де Сантос: любовница Императора Бразилии“, São Paulo 1933).

A: prof S. Issakovi isikliku arhiivi materjalid; *Brendekenist Peegli*. 185–186; *Looming* 1/2018: 104.

Woitk, Evald Johannes (ka Voitk; 27./14.7.1907 Kodijärve, Võrumaa – 29.10.1976 Toronto, Kanada), ajakirjanik, kunstnik. Talunike poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis, kunstikoolis

Pallas 1929–32. Lahkus 1943 Soome, sealt 1944 Rootsi ja 1951 Kanadasse. Täiendas end Torontos ja Pariisis. Elu lõpupoole oli vabakunstnik.

1930. aastate algul tegutses ajakirjanikuna Trt-s ja 1935 Valgas, 1936 siirdus Tln-sse, päevalehe *Vaba Maa* kirjandus- ja kunstilehekülje toimetaja 1936–38, päevalehe *Rahvaleht* reporter ja fotograaf 1938–40. Toimetas ajakirja *Eliit* (Trt 1937, ilmus 1 nr). Saksa okupatsiooni ajal tegi kaastööd päevalehtedele *Eesti Sõna* ja *Revaler Zeitung* (kirjutas peamiselt kunstist). Soomes oli nädalalehe *Suomen Kuvalehti* (Helsingi) kaastööline 1943, tegi kaastööd nädalalehele *Malevlane* (Helsingi 1943–44). Rootsis ajalehefotograaf. Kuukirja *Kodukolle* (Vadstena) esimene tegevtoimetaja 1945. Kodu- ja kultuuriajakirja *Eesti Kodu* toimetaja (Toronto 1958; ilmus 7 nr). Kanada eesti ajalehtede juures oli samuti fotograaf, avaldas seal ja USA eesti ajakirjanduses ka kirjutisi, peamiselt kunstikriitikat. EAL toetajaliige 1939.

T: „Mälestuste tänav“ (Göteborg/Toronto 1959); joonealune „Boheemlased“ (*Rahvaleht* 27.1.–16.3.1940), 2 luulekogu, 2 näidendit; jutustus „Oruveski õnnepäevad“ (Tln 1939); romaanid „Eile ja täna“ (Trt 1937), „Kevätmyrskyt“ (soome keeles, Helsinki 1946); „Maa põleb“ (Vadstena 1946); „Kui aknad valgenevad“ (Vadstena 1948).

A: VEK; EKKE; EKrL; EKABL; Lään; ISIK; *Looming* 1/1934: 62; 3/1934: 341–342; 2/1938: 306–307; 9/1992: 1277–1278; *Eesti Kirjandus* 1/1935: 40–41; 3/1937: 169–170; *Eesti Noorus* 2/1936: 59; *Postimees* 24.11.1936: 4; 11.2.1937: 5; *Meie Tee* 4/1945: 88; *Kodukolle* 6/1946: 38; *Mana* 2-3/1960: 146–147; H. Mäelo. *Elutegevused*. 94, 191–193 (Lund 1961); *Eesti kirjandus paguluses*. 166 jm (Lund 1973); *Eestlased Kanadas*. 460, 472 jm (Toronto 1975); *Vaba Eesti Sõna* 4.11.1976: 7; *Meie Elu* 5.11.1976: 2; *Treffoonia 1883–1978*. 324 (New York 1977); *Korp! Filiae Patriae 1920–1980*. 124 (Toronto 1980); B. Kangro. *Arbujad*. 105–106 (Lund 1981); B. Kangro. *Arbujate kaasaeg*. 129 jm (Lund 1983); *Viruskundra* 11/1992: 5–6; *Pool sajandit eestlust paguluses*. 200 (Stockholm 1995 [1994]); *EKKT kunstialbum, Society of Estonian Artists in Toronto, 1955–1966*. 58 (Toronto 1996); *Valgamaalane* 26.7.1997: 5; *Kultuur Eestis sõja-aastail 1941–1944*. 54 (Tln 1998); S. Vill (koost). *Põlvamaa luule*. 74–76 (Põlva 1999); *Nimekaid kambjalasi*. 25 (Kambja 2000); *Peatiikke...* 197 (Trt 2000); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 176, 178–179, 196, 203, 214, 216 (Trt 2001); *Art album: 50th anniversary: 1956–2005*. 232–233 (Toronto 2005); T. Karjahärm, H.-M. Luts. *Kultuurigenotsiid Eestis. Kunstnikud ja muusikud 1940–1953*. 284 (Tallinn 2005); *Eesti kirjandus paguluses XX sajandil*. 142, 279, 789 jm (Tln 2008); A. Adson, F. Tuglas. *Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944*. 559–560 (Tln 2011); Sikk 14, 65, 92, 94, 138.

Voitka, Gustav (Kusto Voitk; 1935– Kusta Randma(a); 26.12.1894 Samaara kubermang, Venemaa – 10.1.1942 Solikamsk, ... oblast), agronoom. Taluperemehe poeg. Õppis Treffneri gümnaasiumis ja TÜs agronoomiat 1921–26; täiendas end Berliini kaubanduse ja põllumajanduse ülikoolides. Võttis osa I maailmasõjast ja Vabadussõjast. Asunike ja Riigirentnike Põllumajandusliidu nõuandja 1924–26 ja teaduslik sekretär 1926–28, põllutöoministeriumis talumajandusenõuande büroo eriteadlane 1930–31 ja väliskaubanduse nõunik 1931–..., TÜ õppeülesannete täitja 1936–.... Eesti Ühistegelise Liidu juhatuse liige. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 1941 ja mõisteti 8 aastaks vangilaagrisse.

Toimetas ajakirja *Uus Talu* lisa *Loomakasvataja* 1927–31, avaldas arvukalt erialaartikleid, mh ajalehes *Ühistegevusleht* (Trt, Tln).

T: mitu käsi- ja aastaraamat ning kalendrit (kaasautor).

A: AA3; *Üliõpilasselts Liivika liikmeskond 1909–2003*. (Pärnu 2003); PAE 2005; ERA.36.2.21789

Volgin, Vassili → **Nikiforov-Volgin, Vassili**

Wolke, Ernst Emil Aleksandri p (ka Volke; ps Enn Valgma; Ervo; 20./7.1.1914 Undla, Kadrina vald, Virumaa – 1.10.1998 New Haven, CT, USA), teadlane. Õppis Westholmi gümnaasiumis 1924–32, TÜs majandusteadust 1933–40, lõpetas Heidelbergi ülikooli 1948, *dr. rer. oec.* TÜ rahvamajanduspoliitika instituudi ajutine abijõud 1936–40. Harrastas ujumist ja veepalli. Põgenes 1944 Saksamaale. USA tsooni IRA peakorterite infoohvitser 1950. Emigreerus 1950 USAsse. Töötas Olin Corporationi divisjonimäenedžeri ja konsultandina. Tegi kaastööd ajakirjale *Eesti Spordileht*. Saksa okupatsiooni ajal oli ajalehe *Virumaa Teataja* (Rakvere) majandusjuht ja peatoimetaja 1942–43, päevalehe *Postimees* (Trt, Viljandi) peatoimetaja 1943–44; tegi kaastööd päevalehele *Eesti Sõna*.
A: SBL; ETeadVK; AA3; ESBL; ISIK; VEPER; *Eesti Korporatsioonide Liit*. (Toronto 1966); *Postimees* 30.7.1991: 5; *Vaba Eesti Sõna* 5.11.1998: 12; *Per aspera ad astra*. 3: 223–224 (Tln 1999); A. Mägi. *Mis meelde on jäänud*. 181–182 jm (Trt 2001); EAA.2100.1.18537; EAA.2100.2.1374; TLA.1359.2.76 leht 328.

Voogas, Boris (Wogas; 10.11./29.10.1897 Rapla vald, Harjumaa – 12.8.1973 Stockholm), arst. Raamatupidaja poeg. Lõpetas Tln Nikolai gümnaasiumi 1916, õppis TÜ arstiteaduskonnas 1916–24 (vaheaegadega), täiendas end Pariisi ülikoolis 1924. Võttis osa Vabadussõjast 1919. Eesti Punase Risti üks rajajaid, Punase Risti abiesimees 1919–. Tln linna poeglaste humanitaargümnaasiumi õpetaja 1925–28. Töötas arstina 1928–..., arstipraksise kõrval oli Sõjakooli lektor ja TÜ õppeülesande täitja 1938–.... Sanitaarteenistuse kapten 1940. Teenis arstina Saksa armees 1941–44. Põgenes 1944 perega Rootsi, 1948 avas Stockholmis erapraksise.

Toimetab ajakirja *Tuletõrje Teated* lisa *Eesti Punase Risti Samariitlane* 1932–35.

T: 2 esmaabi käsiraamatut.

A: EAT; ERAKT; AA2; AA3; EÜS2; EÜS3; *Eesti Päevaleht* 22.8.1973: 6; *Gymnasium Revaliense 1631–1981*. 101 (Göteborg 1981); V. Salo. *E.V. kaadriohvitseride saatus 1938–1994*. (Brampton 1994); H. Merila-Lattik. *Eesti arstid 1940–1960*. 508 (Pärnu 2000); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat IV*. 371 jm (Trt 2008); *Akadeemia* 8/2009: 1529–1530; V. Päts. *Tagasi koju*. 277, 411–416 jm (Tln 2013); J. Päts. *Kodu südames*. 448, 453 (Tln 2013).

Voore, Mary Hansu t (ka Mari, Marie, –1922 Ilves, 1922–26 Voormansik; 12.10.1896 Taevere vald, Viljandimaa – 25.6.1974 Tln), kooliõpetaja. Käsitöölise tütar. Lõpetas Tln Lenderi tütarlaste gümnaasiumi 1916, õppis Petrogradi g KNK-s 1916–17 ja TÜs keemiat 19...–23, *mag chem.* Tln Kaarli gümnaasiumi loodusloo õpetaja 1923–26, Kloostri algkooli õpetaja 1926–.... Juhtis Harju- ja Läänemaa naiskodukaitset. Teise maailmasõja järel vallandati Harjumaa Pikva mittetäieliku keskkooli direktori ametikohalt.

Vastutav toimetaja ajakirjades *Maanaine Kodu* 1932–33 ja *Kaunis Kodu* 1934–35.

A: AA2; AA3; *Nõukogude Õpetaja* 21.4.1950: 1; *Sirp* 22.5.1998: 13; T. Karjahärm, H.-M. Luts. *Kultuurigenotsiid Eestis. Kunstnikud ja muusikud 1940–1953*. 365 (Tln 2005). ERA.5078.1.13761.

Worms, Friedrich Theodor Karl Max von (18./6.2.1894 Aizpute, Kuramaa – 1962). Pärusaadliku poeg. Lõpetas Jelgava maagümnaasiumi, õppis TÜs ajalugu 1912–18 (ei lõpetanud).

Ajalehe *Dorpater Zeitung* väljaandja 1918.

A: AA2.

Vorms, Jaan (Ivan; ps Mats Muhulane; J. Muhulaid; Muhu Madis; Peeter Põhjakas jt; 29./17.5.1885 Viira küla, Muhumaa – 3.12.1936 Kuressaare), ajakirjanik, vestekirjanik.

Vabadike poeg. Õppis Päelda külakoolis, hiljem kaks aastat Virumaal Loobu mõisas metsandust. Teenis 1898–1920 elatist juhutöödega mandril ja ajuti Soomes. Võttis osa Saaremaa mässust 2.1919. Suri tuberkuloosi.

Alates sajandialgusest tegi kaastööd ajalehtedele, kirjutades põhiliselt sõnumeid ja luuletusi. Tema kirjutisi ilmus ajalehes *Valgus* (Tln), hiljem ajalehtedes *Hääl* (Kuressaare), *Meie Kodumaa* (Viljandi, Pärnu), *Päevaleht* ja *Vaba Maa* (Tln). Oli maakonnalehe *Meie Maa* (Kuressaare) tegevtoimetaja 1920–36, vastutav toimetaja 1924–36, vahepeal ka väljaandja 1926–28, samuti „*Meie Maa*” eralisa (1927, ilmus 3 nr) ja kirjanduslisa *Virmalised* (1928, ilmus 10 nr) vastutav toimetaja. Toimetamistööd õppis omapäi. Leht ilmus algul kaks korda nädalas, 1925. a lõpust kolm korda nädalas ja sageli pidi toimetaja selle üksinda valmis kirjutama. Avaldas jooksva lehetöö kõrvalt *Meie Maas* ka pikemaid külajutte. Populaarne vestekirjanik, aastatel 1923–36 kirjutas rahvalikku, Muhu murraku sugemetega vestesarja „Muhu Madise kirjad”. Muhu Madis oli töökas ja huumorilembene saare talumees, eluterve ja ausa elukäsitlusega, aga kriitiline olustikuliste ebakohtade suhtes. V. teine vestesari *Meie Maas* oli Kuressaare „põhhipirgeri”, majaomaniku ja sadulsepa Peter Põhjaka kirjad endast ja oma „frouast”, milles ta jannsenlikus laadis arutles kaasaaja olude ning päevapoliitiliste probleemide üle. Oletatavasti kirjutas V. ka Peeter Oleviku ja Maa-Antsu kirjavahetuse.

T: jutustused „Punased leegid” (Trt 1927) ja „Painaja poeg” (Trt 1935), mõned pikemad jutustused *Meie Maa* joonealuses (1920–36); mälestused „14 aastat neegripoissi“ ajalehes *Meie Maa* (4.–5.1934).

A: EAT; SKTA; EKBL; EKrL; EKL; *Muhumaa*. 631; SK; ISIK; J. Vorms. *Punased leegid*. 246–247 (Trt 1927); *Eesti Kirjandus* 3/1928: 172–174; *Meie Maa* 6.4.1929: 4, 19.4.1934, 4.12.1936: 1–3, 27.3.2009: 4, 31.3.2009: 7, 22.4.2009: 6, 30.4.2009: 9, 6.5.2009: 6, 8.5.2009: 6; *Tänapäev* 9/1935: 382; *Postimees* 3.12.1936: 3; *Keel ja Kirjandus* 7/1963: 415, 417; *Fakt, sõna, pilt* III: 41–54 (Trt 1967); *Saare rahvas vabas maailmas 1944–1984*. 125 (Toronto 1984); E. Naaber. *Aastate vikerkaar*. 10–17 (Kuressaare 1992); E. Naaber. *Muhumaa hing ja värvid*. 10–17 (Kuressaare 1997); A. Vinkel. *Viimased vaod*. 309–310 jm (Tln 2002); *Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 2003–2004*. 149–167 (Kuressaare 2005); *Muhulane* 5/2016: 6; H. Kermik (1966). Jaan Vorms – „Meie Maa” toimetaja ja vestekirjanik (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus); ERA.1.7.749.

Vrager, Elmar Hugo (ps Elmar Hiiulaid; 31.5.1916 Haapsalu – 22.10.1998 Eskilstuna, Rootsi), õpetaja, ametnik. Lõpetas Kärkla reaalkooli 1938, sai pedagoogilise ettevalmistuse suvekursustel Haapsalus 1942–43. Kantseleiametnik, õpetaja. Okt 1944 põgenes Rootsi, töötas seal õpetajana eesti koolides 1945 ja 1949–51, vabrikutöölisena 1945–66 ja Eskilstuna kunstimuuseumi arhiivitöölisena 1966–68.

Tegi Kärdlast kaastööd ajalehtedele-ajakirjadele 1938–40. Paguluses avaldas kultuuri- ja kirjandusloolisi artikleid ajalehes *Eesti Päevaleht* (Stockholm), ajakirjades *Tulimuld* (Lund), *Kodukolle* (Toronto), *Eesti Kirik* (Stockholm) jm.

T: Esimesed värsid avaldas 1934 *Hiiu Teatajas*. Luulekogud „Valged rannad“ (Trt 1938), „Tõusvad rannad“ (Toronto 1956), „Hiiu kannel“ (Kärkla 1997); „Hiiumaa ja hiidlased“ (koostaja, Toronto 1971).

A: EKrL; EKL; ISIK; VEPER; *Eesti Kirjandus* 12/1938: 553–555; *Varamu* 3/1939: 341–342; *Nõukogude Hiiumaa* 7.9.1971: 3; E. Vrager. *Hiiumaa ja hiidlased*. 7–8 (Toronto 1971); *Tulimuld* 1/1972: 59–60; *Mana* 39/1972: 108–109; *Eesti kirjandus paguluses*. 37, 166 (Lund 1973); *Hiiumaa* 19.7.1990: 2–3; 1.6.1996: 4, 6; 8.6.1996: 1; *Looming* 5/1991: 710–712; *Eesti Päevaleht* (Stockholm) 12.6.1991: 3; *Sõnumileht* 19.6.1996: 12; *Hiiu Leht* 30.10.1998: 3, 19.5.2006:10, 30.5.2006: 5, 26.1.2007: 5, 27.6.2017: 5; *Hiiu* (Toronto) 62/2006: 31–32; *Videvik* 22.2.2007: 4; *Eesti kirjandus paguluses XX sajandil*. 789 (Tln 2008); Sikk 15, 61.

Vries, Axel Hermann Werner de (sünnimeetrikas Axel Hermann Otto de V.; 16./4.6.1892 Preedi mõis, Järvamaa – 24.1.1963 Bonn, SLV), ajakirjanik, poliitikategelane. Mõisavalitseja poeg, **W. Zoege von Manteuffeli** väimees. Alghariduse omandas kodus, õppis Tln Nikolai gümnaasiumis 1902–05, Tln rüütli- ja toomkoolis 1905–10, TÜs arstiteadust 1910–11 ja õigusteadust 1912–18. Suundus 1918. a Eesti rüütelkonna saadikuna Berliini, arreteeriti bolševike poolt, oli Petrogradis vangis 2.–3.1918. Võttis osa Vabadussõjast 1918–20 (Balti pataljoni teabeohvitser) ja II maailmasõjast 1941–44 (Saksa armees [*Wehrmachtis*]). Kehra seemnekasvanduse juht 1920–21. Tln linnavolinik 1921–24; Riigikogu liige 1924–26 (Saksa-Balti Erakonna nimekirjas); Saksa-Balti Erakonna esimees 1926–33. Tegi koostööd Saksa luurega. 1929. aastal mõnda aega poliitilistel põhjustel vangistatud. Lahkus Eestist 1939 baltisakslaste ümberasumise käigus. Tegutses põllumehena Saksamaa poolt okupeeritud Poolas Warthegaus 1940–41. Saksamaa Liidupäeva saadik 1953 (Freie Demokratische Partei nimekirjas), SLVs elavate baltisakslaste ühingu Deutschbaltische Landsmannschaft im Bundesgebiet üks asutajaid 1948, pressiesindaja 1950–63, ajuti ka esimees.

Üliõpilasena tegi kaastööd ajakirjandusele, mh töötas suvel 1914 päevalehes *Nordlivländische Zeitung* (Trt). Päevalehe *Revaler Bote* > *Estländische Zeitung für Heimat und Fortschritt* > *Revalsche Zeitung* kaastoimetaja 1921–39, vastutav toimetaja 1930–33 ja 1938–39. Karistati ühekuulise aresti ja rahatrahviga 1929 (toomkiriku ülevõtmist käsitlevad kirjutused *Revaler Botes* 1927). Pärast II maailmasõda oli ajakirjanik Saksamaal, võttis aktiivselt sõna Saksamaa endistelt ida-aladelt ja Ida-Euroopast pärit (saksa) põgenike kaitseks. Ajakirja *Dein Weg* (Stuttgart) peatoimetaja 1948–49, ajalehe *Ostdeutsche Zeitung, Die Stimme der Vertriebenen* (Hamburg) peatoimetaja 1949–53. EAL liige 1921–40.

T: ülevaade „Die Sowjetunion nach dem Tode Lenins“ (*Revaler Bote* 1924, Tln 1924, Berliin 1925).

A: EAT; EE; DBBL; AA2; E(N)E; VjV; EE14; BBLd; NDB; ÕT II: 99; *Brendekenist Peegli*. 186–187; E. Laaman. *Erakonnad Eestis*. 82–84 (Trt 1934); *Võitleja* 2/1963: 6; *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*. 1964, Bd 11: 11–23 (Lüneburg 1963); *Meie Tee* 5-6/1976: 84; *Aja Pulss* 18/1990: 23; M. Graf. *Eesti rahvusriik*. 283 (Tln 1993); E. K. Verg. *Vaimustuse tiivul*. 211–212 (Tln 2012 [1995]); M. Ketola. *The nationality question in the Estonian Evangelical Lutheran Church 1918–1939*. 76, 78, 130, 160, 184, 207–208, 253, 260 (Helsingi 2000); M. Graf. *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934*. 245 (Tln 2000); *Akadeemia* 9/2003: 2025, 2035, 10/2003: 2259, 1/2004: 213, 3/2004: 677, 4/2004: 907, 10/2004: 2326; E. Jansen. *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. 408 (Trt 2004); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat I*. 291 (Trt 2006), *III*. 17 (Trt 2007); *Alasi ja haamri vahel*. 56–57 (Tln 2007); S. Zetterberg. *Eesti ajalugu*. 407 (Tln 2009); *Aufbruch und Krise: das östliche Europa und die Deutschen nach dem Ersten Weltkrieg*. 299 (München 2010); E. von Dellingshausen. *Kodumaa teenistuses*. 497 (Tln 2011); *Eesti Päevaleht* (Tln) 2.5.2012: 5; EAA.1236.1.180; ERA.1.7.1041; ERA.891.2.9100 | 26–27.

Wulff, Gustav (ps Gustav Öiis e Öis; 1.1.1865/20.12.1864 Vastse-Otepää vald, Võrumaa (hilj Tartumaa) – 9.1.1946 Nüpli küla, Otepää), kooliõpetaja ja ametnik. Talurentniku poeg. Õppis Tartu Õpetajate seminaris 1880–84, töötas õpetajana 1885–94 ja vallasekretärina Vana-Otepääl 1894–1937.

Esimesed luuletused ilmusid 1882 ajalehes *Sakala* (Viljandi), ta on avaldanud u 70 algupärast isamaa- ja armastusluuletust (mh “Õrn ööbik, kuhu tõttad sa”, mis kujunes ärkamisaja võitluslauluks, ilmus *Eesti Postimehe Muusiku lisalehes* 1883), tõlkinud vene ja saksa luulet eesti keelde. Avaldanud arvustusi ja jutustusi.

A: PmA; EBL; TÕS; EAT; EE; EBL tk; ENE; EKrL; E(N)E; EKoBL; EKL; EE14; ISIK; *Wirmalised* 24.12.1914: 306, 308; *Postimees* 31.12.1925: 4; 30.12.1934: 3; 20.7.1937: 6; 27.10.1937: 6; 1.11.1937: 4; 11.1.1946: 4; 16.8.1998: 7; *Vaba Maa* 31.12.1934: 9; *Nädal*

Pildis 1/1936: 7–8; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 388 (Trt 1938); *Eesti Sõna* 8.9.1943: 6; *Sirp ja Vasar* 15.8.1958: 7; 1.1.1965: 5; *Keel ja Kirjandus* 1/1965: 39–44; *Meie Tee* 5–6/1965: 83–84; EKA II: 585–586; R. Põldmäe. *Gustav Wulff-Õis – „Õrna ööbiku“ autor* (Trt 1965, 1973); *Eesti kirjanduskriitika 1875–1900*. 367 (Tln 1984); A. Elango (koost). *Progressiivseid ideid eesti pedagoogilise mõtte arengus*. 60–69 (Tln 1989); *Tulimuld* 3/1989: 138–141; 4/1989: 212–216; 1/1990: 41–44; 3/1990: 158–159; 4/1991: 214–216; *Valgamaalane* 20.1.1990: 2; 27.5.2000: 5; 13.7.2000: 6; 27.5.2003: 5; 14.7.2007: 7; T. Karjahärm, V. Sirk. *Eesti haritlaskonna kujunemine*. 94 (Tln 1997); *Valgamaalane* 13.7.2000: 6; *Maaleht* 18.1.2001: 21; *Videvik* 13.3.2003: 5; *Sirp* 6.5.2005: 19; E. Susi. *Sada säravat tähte*. 19–20 (Haapsalu 2010); E. Susi. *Vana-Otepää muinasajast tänapäevani*. 62–63 (Pärnu 2012); R. Mikelsaar. *Õrn ööbik, kuhu tõttad sa?* (Trt 2014); *Forseliuse Sõnumid* 22/2014: 43–44; *Postimees*. AK. 10.1.2015: 5; *Tartu Postimees* 12.1.2015: 8; 30.3.2015: 4; V. Purask (1961). „Meelejahutaja“ populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana. 42, 88–89 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Vunk, Mihkel Johannes (ka Vunck; *Mihkel* Eduard; ps M. J. Wim.; 27./15.12.1877 Taali-Kitsapaiga, Pärnumaa – 1916 Ungari [teistel andmetel 1914 Gatšina]), kooliõpetaja. Õppis Tori kihelkonnakoolis. Kooliõpetaja Väandras 1894–99, köster-kooliõpetaja Abhaasias Estonia asunduses 1900–06. Trt Majanduse Ühisuse asjaajaja. Võttis osa I maailmasõjast, jäi teadmata kadunuks.

Päevalehe *Postimees* (Trt) alaline kaastöötaja Suhumis 1900–06, toimetuse liige 1906–07, seejärel ajakirja *Põllutööleht* (Trt) toimetuse liige. Tegi kaastööd ajakirjale *Linda* (Trt) 1901–04 ja ajalehele *Ühistegevusleht* (Trt, Tln). Kirjastusühisuse *Postimees* juhatuse liige 1911–...

A: PmA; ÕT I: 59; Aule; ISIK; *Meie Kodumaa* 2.7.1909: 3; *Virmalised* 11.10.1914: 263; *Postimees* 20.1.1916: 3, 18.4.1923: 2, 5.7.1924: 7, 17.6.1937: 8; Hoia Ronk. *Kaasaegsed*. 42–44 (Trt 1926); *Ajalooline Ajakiri* 2/1998: 31; K. Aru. *Üks kirg, kolm mõõdet*. 175, 389–390 (Trt 2008).

Vunn, Johan Peetri p (ka Jaan; ps J. Vinnaja; 12.12.1879 Patküla, Viljandimaa – 4.5.1957 Berchtesgaden, Baieri liidumaa, SLV), talunik. Talusulase poeg. Lõpetas kolmeaastase külakooli, täiendas end Tln-s õhtukursustel 1900. aastate algul. Võttis osa Vabadussõjast. 1890. aastatel töötas juhutöödel kodukandis, 1897 asus elama Tln-sse. Vagunitehase Dvigatel tööline 1897–1908 (vallandati), seejärel juhutöödel 1908–10. ESDTP liige 1904–08. Arreteeriti 1906 (keelatud kirjanduse omamine), vabanes 3 kuu pärast. Elas ja töötas vanemate juures talus 1913–18. Talunik, hiljem taluomanik Läänemaal 1919–41. Kaitseliidu liige 1934–40. Suvel 1941 oli metsavend, tabati ja arreteeriti Nõukogude võimude poolt 13.8.1941. Vangide evakueerimisel 8.1941 pääses põgenema laevalt „Jaan Teär“, jäi Eestisse. Suvel 1944 põgenes Saksamaale, esialgu elas Geislingeni põgenikelaagris. Suri Insula vanadekodus Berchtesgadenis.

Ajalehe *Päevaleht* toimetuse liige 1910–14 ja 1919, samuti *Päevalehe* lühendatud väljaannete *Aeg* ja *Koit* toimetuste liige 1911, lühemat aega töötas ajalehtede *Rakvere Teataja* ja *Postimees* (Trt) juures. Tegi kaastööd päevalehtele *Postimees*, nädalajakirjadele *Perekonnaleht*, *Tallinna Kaja* jt.

A: ÕT I: 57; ISIK; OkM; *Päevaleht* 13.12.1908: 1; 23.5.1915: 3; *Meie Aastasada* 21.12.1911: [8]; *Postimees* 25.5.1915: 2; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 84, 87 (Tln 2010 [1936]); *Kirjanikult lugejale*. 19 (Lund 1952); *Vaba Eestlane* 11.5.1957: 5; *Teataja* 18.5.1957: 7; *Väliseestlase kalender* 1963. 111 (New York 1962); *Vaba Eesti Sõna* 3.11.1994: 5; *Looming* 8/1997: 1108, 1113, 1120; *Peatükke...* 155 (Trt 2000); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 42 (Tln 2001); A. Kokk, K. Aru (koost). „*Päevaleht*“ ja tema ajastu. 34, 37, 43–44, 47, 49–50 (Tln 2005); V. Kures. *Seitsme*

lukuga suletud raamat III. 276 (Trt 2007); K. Ast Rumor. *Tule ja päikese all*. 292 (Trt 2009); *Maaleht* 8.11.2012: 45; ERAF.130SM.1.6641.

Wuolijoki, Hella (–1908 Ella Marie Murrik; ps Juhani Tervapää; 21./9.7.1886 Ala kõrts, Viljandimaa – 2.2.1954 Helsingi), kirjanik, ärinaine, ühiskonnategelane. Vallakirjutaja/kõrtsmiku tütar. Lõpetas Trt Puškini tütarlaste gümnaasiumi 1904, õppis Helsingi ülikoolis rahvaluulet, ajalugu ja esteetikat 1904–08, *mag phil* 1908. Töötas **J. Hurda** rahvaluulekogu korrastajana, I maailmasõja ajal tegutses ärimaailmas. Aitas lõpetada Soome Talvesõja, oli vangistatud NSVL-meelse poliitilise tegevuse pärast 1942, 1943–44. *Eduskunna* saadik 1946–48. W. on tõsielutegelaseks mitmes ilukirjandusteoses, mh Jaan Krossi ja Mati Undi teostes. Temast on kirjutatud näidendeid. Esineb arvututes memuaarides, kesksel kohal tütre Vappu Tuomioja memuaarides.

1905 astus Soome sotsiaal-demokraatlikku parteisse ja tegutses proletaarse ajalehe *Työmies* (Helsingi) kaastöölisena, tegi kaastööd ka Eesti ajakirjandusele, peamiselt ajalehtedele *Postimees* (Trt), *Tallinna Kaja*. 1906 avaldas *Postimehes* esimese folkloristliku artikli. Artiklite, arvustuste ja tõlketöödega elatas end kuni 1914. Tema kirjatöid avaldati ka ajakirjas *Linda* (Trt), „Noor-Eesti” albumites I–II.

W. on Soome ajalehtedes avaldanud publitsistlikke kirjutisi, samuti publitsistliku iseloomuga raamatuid Soome välispoliitikast II maailmasõja eel ja ajal. Esimesed romaanid ja näidendid kirjutab eesti keeles, hiljem jätkas soome keeles. Kuulsuse tõi talle näitekirjanikuna Niskamäe-sari (Juhani Tervapää pseudonüümi all), kus väljendub vastuolu vanade kommete ja hädavajalike muutuste vahel. Tema näidenditest on lavastatud ka filme.

Soome Raadio peadirektor 1945–49 (hindas kultuuri ja võõristas meelelahutust). Soome Raadios juhtis saadet „Pienoisparlamentti“ (Pisiparlament), luges ette juhtkirju (nn elav ajaleht), pidas loenguid, võttis ja andis intervjuusid. W. algatusel tuli raadiosse uusi saatesarju (Metsäradio, Maamiehen tunti, Työmiehen tunti). Korrapäraselt anti eestriisse W. raadionäidendeid, millest suurem osa kuulus 29-osalise sarja „Työmiehen perhe“.

T: regivärsiline patsifistlik poem „Sõja laul“ (Tln 1915, 1986); 5 mälestusteraamatut: „Koolitüdrukuna Tartus 1901–1904“ (lüh. Tln 1986; Tln 1995 [1945]), „Ülikooliaastad Helsingis“ (Tln 1996 [1945]), „Minust sai ärinaine ehk Valge vares“ (Tln 2004 [1953]), „Nägemusi ja kajastusi“ (soome k [Kummituksia ja kajavia], Helsinki 1947) ja „Ma ei olnud vang“ (soome k.[*Enkä ollut vanki*] Helsinki 1944, 2010); näidendid, sh peateoseks Niskamäe-näidendite tsükkel, mis on ilmunud raamatuna „Niskavuoren tarina“ (Helsinki 1979, 1995), eesti keeles pealk „Näidendid“ (Tln 1984), samuti „Juuraku Hulda ja teised“ (Trt 1999); 2 romaani.

A: EBL; EAT; EE; EBL tk; ENE; *Suomen kirjailijat 1917–1944*. (Helsingi 1981); *Suomalaisia kirjailioita 1500-luvulta nykypäiviin*. (Helsingi 1994); EKrL; E(N)E; EKL; EE 14; Lään; Ertis; ISIK; *Postimees* 13.11.1912: 2; 20.7.1936: 3; 30.8.1938: 5; 14.9.1938: 6; 9.3.2012: 14–15; *Päevaleht* 30.11.1912: 1; 26.10.1932: 5; 26.8.1938: 7; 29.8.1938: 4; 5.12.1939: 7; *Tallinna Teataja* 3.12.1912: 3; 28.12.1912: 2; *Peterburi Teataja* 22.12.1912: 2–3; 29.12.1912: 2; *Eesti Kirjandus* 2/1913: 84–86; 5-6/1914: 156–157; 11/1936: 529–530; V. Ridala. Eesti kirjanduse ajalugu. 141 (Trt 1922); F. Tuglas. *Kogutud teosed* 12. *Juhan Liiv*. 393, 396 jm (Tln 2013 [1927]); *Vaba Maa* 2.12.1930: 3; 29.10.1932: 7; 19.12.1936: 4; 20.4.1937: 6; 26.4.1937: 4; *Uus Eesti* 16.11.1936: 8; 26.3.1938: 8; 11.1.1939: 6; K. R. Pusta. *Kehra metsast maailma. Saadiku päevik. Kirjad kinnisest majast*. 117 (Tln 2010 [1936]); *Kunst ja Kirjandus* 11/1937: 42; 35/1937: 140; *Rahvaleht* 24.3.1938: 5; 26.8.1938: 7; *Areng* 4/1938: 91–95; 7/1938: 172–173; *Uudisleht* 24.8.1938: 12; 31.8.1938: 6; *Elu* 5.9.1938: 3; 7.9.1938: 3; *Oma Maa* 23.9.1938: 4; *Põhja Kodu* 7.10.1938: 1; *Pärnu Päevaleht* 12.1.1939: 3; 15.1.1939: 3; 17.1.1939: 3; *Lääne Elu* 22.11.1939: 9; *Sirp ja Vasar* 27.7.1946: 4; 25.7.1986: 5; V. Tanner. *Olin välisministriks Talvesõja ajal*. 209–251 (Göteborg 1951);

Tulimuld 4/1955: 230–241; J. Kärner. *Lehed tuulde*. 205–208 (Tln 1958); E. Voitk. *Mälestuste tänav*. 286–287 jm (Toronto 1959); *Looming* 5/1960: 769–789; 10/1960: 1563–1579; 8/1976: 1398–1400; 5/1990: 666–671; 7/1997: 949–956; *Keel ja Kirjandus* 12/1963: 749–753; 12/1967: 725–727; 2/1969: 65–77; 5/1977: 317–319; 10/1986: 639–640; 8/1997: 531–542; 11/2013: 870–871; *Eesti Päevaleht* 31.12.1964: 1; *Suomen kirjallisuus V*. 477–485 (Helsingi 1965); E. Priidel. *Kirjanduslik Mulgimaa*. 90–95 (Tln 1966); V. Mettus. *Ainus paradiis*. 244–245 (Lund 1967); *Nõukogude Naine* 1/1969: 10–13; *Rahva Hääl* 2.2.1969: 3; EKA III: 455–472; O. Kruus. *Naine hanesulega*. 128–161 (Tln 1971); R. Parve. *Kiindumused*. 132–135 (Tln 1972); *Teatrimärkmik 1970/71*. 276–278 (Tln 1973); E. Karhu. *Suomen 1900-luvun alun kirjallisuus*. 179–187, 298–301, 306–307, 310–311, 389 (Helsinki 1974); P. Luonela. *Hella Wuolijoki*. (Porvoo, Helsinki, Juva 1979); J. Ammond. *Niskavuoren talosta Juurakon torppaan*. (Jyväskylä 1980); E. Nirk. *Eesti kirjandus*. 118, 336 (Tln 1983); H. Wuolijoki, B. Brecht. *Sõja laul. Das Estnische Kriegslied*. (Helsingi 1984); *Edasi* 30.6.1984: 5; *Parnasso* 3/1985: 179–182; H. Wuolijoki. *Sõja laul*. 5–6, 43–69 (Tln 1986); *Teater. Muusika. Kino* 7/1986: 77–89; *Aja Pulss* 13/1986: 14–15; P. Luonela. *Kahden naisen sota*. (Porvoo-Helsinki-Juva 1987); J. Ammond (toim). *Hella Wuolijoki kulttuurivaikuttaja*. (Jyväskylä 1988); *Kirjanduse jaosmaa '86*. 101–107 (Tln 1988); K. Laitinen. *Soome kirjanduse ajalugu*. 368–370 jm (Tln 1994); H. Joon. *Karksi kihelkond*. 63–64 (Viljandi 1995); A. Kaalep. *Kolm Lydiat*. 312–319 jm (Trt 1997); V. Tuomioja. *Sulo, Hella ja Vappuli*. (Porvoo-Helsinki 1997, e.k. Tln 2000); O. Kruus. *Hella Wuolijoki*. (Tln 1999); H. Wuolijoki. *Juuraku Hulda ja teised*. 201–203 (Trt 1999); P. Koski. *Kaikessa mukana. Hella Wuolijoki ja hänen näytelmänsä*. (Helsinki 2000); *Peatükke...* 171 jm (Trt 2000); *Akadeemia* 5/2000: 1103–1109; 7/2003: 1553–54, 8/2003: 1764, 2/2004: 455, 10/2004: 2326; R. Mirov. *Sõnast sõnasse*. 17 jm (Tln, Trt 2002); E. Nivanka. *Soome lahe kahel kaldal*. 101 (Tln 2010 [2002]); *Maaleht* 13.3.2003: 22; 3.4.2003: 23; O. Kruus. *Kakskümmend üks pulma ja üksteist surma*. 42–46 (Tln 2003); H. Rebane. *Uhke põhjamine*. 226–311 (Tln 2003); A. Karindi. *Sahkapuu kultuurilugu*. 64 (Trt 2004); P. Oinonen. *Pitkä matka on Tippavaaraan*. 22, 43, 48, 58–59, 63–64, 70–80, 83–85, 87–90, 131–132, 141, 145–150, 152, 169 jm (Helsingi 2004); *Akadeemia* 9/2005: 1931–1932; *Kodukolle* 8/2006: 72–74; E. Tuomioja. *Örnroosa*. (Tln 2006); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat I*. 134, 158–161, 243, 308–309 (Trt 2006), *II*. 83, 369 (Trt 2006), *III*. 223–226 jm (Trt 2007); J. Jans. *Mälestusi ja vaatlusi*. 172 (Trt 2008); *Kriitika diskursus: Minevik ja tänapäev*. 83–84 (Tln 2008); H. Rausmaa. *Tuglase leek loidab*. 11 jm (Tln 2008); I. Talve. *Vanem ja noorem Eesti*. 161–166 (Trt 2008); *Methis* 1-2/2008: 149, 153; E. Tuomioja. *Jaan Tõnisson ja Eesti iseseisvus*. 9–11, 87–96, 135–140, 153–154, 163, 183–184, 262–274, 285 jm (Tln 2010); J. Hain. *Raamatulehitseja*. 67 (Tln 2011); L. Iher. *Gustav Suitsu jälil*. 288–289 jm (Tln 2011); *Eesti Päevaleht* (Tln) 12.3.2012: 14; *Elo: Tuglas-seuran jäsenlehti* 4/2012: 39; S. Zetterberg. *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled*. 30–46 (Tln 2013); H. Wuolijoki. *Dr. Lucius ja luuletaja*. 73–91 (Trt 2013); *Ehukiri* 3/2015: 126–131; J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 108–113 (Trt 2016); *Tuna* 2/2018: 107; A. Pajur. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia II*. 648, 650 (Trt 2018); J. Salokannel. *Noore Eesti südametunnistus. Rahvuskirjanik A. H. Tammsaare*. 239–241 (Tln 2018); E. Liivson (2008). *Hella Wuolijoki bibliograafia. Eestikeelsed tööd. Lavastused Eestis*. (TÜ Viljandi kultuuriakadeemia lõputöö; käsikiri - valgark.ee).

Võimula, Tõnu (–1935 Daniel Wiedemann; 23.9.1871 Triigi v, Harjumaa – 1.8.1955 Tln), sporditegelane. Mõisatöölise poeg. Õppis Tuhala vallakoolis, lõpetas algkooli Tln-s 1885. Sõjaväeteenistuses Poolas 1892–96 (keiserlikus 29. jalaväerügemendis). Maalermeister, töötas Peterburi tehastes 1898–1920, seejärel opteerus Eestisse ja töötas maalrina Tln-s. Maadlus- ja tõstmistreener Peterburis, tegutses mitmes spordiseltsis, võttis osa ametiühingu- ja karskusliikumisest. Ülevenemaalistel maadlus- ja tõstevõistlustel sai I auhinna 1902 ja

1904, sai Baltimaade esimaadleja tiitli 1911. Kogus aktiivselt rahvaluulet (üks suurkogujaist), hiljem raskejõustiku ajalugu. Kutsus üles asutama spordimuuseumi. Eesti Elukutseliste Maadlejate Ühingu asutaja ja esimees 1921–31.

Tegi kaastööd paljudele ajalehtedele, alustas 1890. aastail kaastöödega päevalehele *Postimees* (Trt), sõnumeid ja jutukesi saatis ka ajakirjale *Linda* (Viljandi, Pärnu, Trt), ajalehtedele *Virmaline* (Peterburi, Narva, Trt), *Valgus*, *Uus Aeg* (Trt, Tln), *Tallinna Teataja*, *Peterburi Teataja*, hiljem tegi kaastööd ka *Päevalehele* ja *Eesti Spordilehele*. Toimetas esimest eestikeelset spordiajakirja *Jõu-Ilm* (Peterburi 1914, ilmus 4 nr; alates nr 3 päismikus “Jõu ilma album”). See oli mitmekesise sisuga väljaanne (treeningunõuanded, üksikute spordialade tutvustamine, ülevaated spordisündmustest, rekorditabelid, parimate spordimeeste fotod jms), püüdis õhutada ning suunata rahvuslikku spordielu. *Jõu Ilm* jäi seisma V. lahkkelide tõttu väljaandja P. Ütsiga. Sai loa ajakirja *Uus Jõu Ilm* väljaandmiseks, aga maailmasõja puhkemise tõttu loobus väljaandmisest. Esimese venekeelse raskejõustikuajakirja *Борьба-атлет* (Petrograd 1918, ilmus 2 nr) toimetuse liige.

A: SBL; ERAKT; VET; E(N)E; EE14; *Peatükke*. 235; ESBL; ISIK; *Rahvaleht* 7.9.1929: 4; *Meie Maa* 10.9.1929: 1; *Eesti Spordileht* 22.9.1931: 2, 25.9.1936: 378, 4/1940: 168–170; *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat IX–X*: 245 (Trt 1934); *Postimees* 18.6.1934: 5; *Päevaleht* 22.9.1935: 6; *Vaba Maa* 22.9.1936: 9; R. Sepp. *Eesti spordi leksikon*. 39, 113 (Umeå 1951); G. Kristjanson. *Eesti raskejõustiku ajaloost*. 165–166 jm (Tln 1973); *Spordileht* 15.5.1989: 2; 20.9.1996: 7; *Harjumaa ja harjulased*. 33 (Tln 1990); *Sporditäht* 8/1996: 14; *Harjumaa* 24.9.1996: 6; L. Koik (koost). *100 aastat Eesti raskejõustikku (1888–1988)*. 70, 74–75 (Tln 1996); *Eesti Spordimuuseumi ja Eesti Spordiajaloo Seltsi toimetised* 2: 7–14 (Trt 1998); A. H. Hallismaa. *Eesti raskejõustiku isa Gustav Boesberg*. 48–49 (Tln 1998); A. Talioja. *Tuhala*. 55–56 (Tln 2001); *Kalev. Läbi sajandi. Esimene osa. 1900–1944*. 146–149 (Tln 2001); V. Tamming (1970). Ülevaatlikku eesti spordiajakirjanduse arenguloost 1914–1940. 6–27 (TRÜ eesti keele kateedri diplomitöö; käsikiri TÜ sotsiaalteaduste raamatukogus).

Väljaots, Arvo Hannes Otto p (26.1.1913 Tln – 7.12.1993?), ajakirjanik. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 14.8.1945, mõistetud kümneks aastaks vangi ja viieks aastaks asumisele (§58-10).

Saksa okupatsiooni ajal oli päevalehe *Eesti Sõna* reporter. Pärast sõda pidi asuma tööle Tln linnalehes *Õhtuleht*.

A: OkM; ERAF.129SM.1.6343 leht 13, 17p.

Värat, Aleksander Martini p (ps A. Воротинъ; A. Вознесенский; 7.11./27.10.1858 Seli-Tõstamaa vald, Pärnumaa – 9.5.1931 Taganrog, Rostovi oblast), vaimulik, literaat. Talunike poeg. Õppis Seli kirikukoolis, lõpetas Riia vaimuliku seminari 1881. Köster-kooliõpetaja Pootsi-Kõpus 1881–83, Lihulas 1883. Vene õigeusu preester Lihulas 1883–96, Sindis 1896–1906 ja Riias 1906–16. Juhtis usuvahetusliikumist Läänemaal. Evakueerus Venemaale 1916. Vastutav toimetaja ajakirjades *Vaimulik Sõnumitooja* (Riia 1904–07) ning *Usk ja Elu* (Riia, Petrograd 1908–17). Tegi kaastööd ajakirjale *Странник* (...), ajalehele *Эстляндские губернские ведомости*. Oma ajakirjades propageeris eestlaste usulist ühtesulamist venelastega, kritiseeris eesti rahvuslikke üritusi, sattudes teravasse vastuollu eesti rahvuslike ringkondadega. Vabadussõja järel ei andnud Eesti võimud talle seetõttu Eestisse sissesõidu luba.

T: tõlkis eesti keelde õigeusu katekismuse (“Õigeusu Katekismus” Trt 1899, Pärnu 1902, “Õigeusu Lühikene Katekismuse õpetus” Riia 1913); jutlustekogu “Üks päev ristiinimese elust” (Riia 1902, koost), tõlkis vene keelde A. Grenzsteini “Herrenkirche oder Volkskirche” (“Эстонский голос в балтийском хоре” Moskva 1901, ps A. Вознесенский).

A: EBL tk; *Kündja* 16.11.1883: 544; *Sakala* 9.7.1903: 2; *Usk ja Elu* 44/1908: 531; *Meie*

Kodumaa 5.11.1909: 3; *Postimees* 1.4.1910: 1; 10.6.1931: 4; *Uus Postimees* 6.12.1917: 2–3; *Uus Elu* 11-12/1923: 9; *Kaja* 11.6.1931: 2; I. Hamburg. *Eesti bibliograafia ajalugu 19. sajandi lõpuni*. 161–162 (Tln 1986); J. Plaat. *Usuliikumised, kirikud ja vabakogudused Lääne- ja Hiiumaal*. 135 (Trt 2001); M. Mela. *Läti eestlased*. 156 (Tln 2007); R. Saard. *Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis*. 59 (Tln 2008); *Keel ja Kirjandus* 12/2009: 934, 6/2017: 478; U. Klaas (1998). *Õigeusu kirik Lõuna-Eestis 1848–1917. Halduskorraldus ja preesterkond*. 237 (TÜ magistr töö; käsikiri TÜR); EAA.5410.1.249 leht 609.

Värav, Eduard Mihkli p (1.1.1906 Pärnu – 17.7.1962 Trt), ajakirjanik. Töölise poeg. Õppis Abja kultuuritehnika gümnaasiumis 1922–27 (ei lõpetanud), Narva kolledžis, EK(b)P vabariiklikus parteikoolis 1948–49. Sõjaväeteenistuses 1927–29. Telefonivõrgu tööline Narvas 1929 ja Tln-s 1930–31, raudteetöölise 1932, Pärnu metskonna kontori ametnik 1934–40. Tegutses pahempoolsetes organisatsioonides, ESTP liige 1932–33. NLKP liige alates 8.1940. Teise maailmasõja ajal oli Nõukogude tagalas, pärast rahvusväeosade moodustamist poliitruk 1942–45. Suri tuberkuloosi.

Juba koolipoisina tegi ajakirjandusele kaastööd. Alates 1934 avaldas Pärnu ajalehtedes valdavalt kultuuriteemalisi kirjutisi. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli ajalehe *Pärnu Rahva Hääl* esimene vastutav toimetaja 7.–8.1940, ajalehe *Talurahva Hääl* vastutav toimetaja (8.1940–8.1941), kohaliku ajalehe *Töötav Läänlane* (Haapsalu) vastutav toimetaja 12.1940–7.1941, päevalehe *Kommunist* (Tln) osakonnajuhataja 7–8.1941. Nõukogude tagalas oli ajalehe *Rahva Hääl* (Leningrad) osakonnajuhataja 10.–11.1941, Punaarmee eesti laskurdiviisi ajalehe *Rünnakule = В атаку > Tasuja = Тазуя* vastutav toimetaja 4.–6.1942 ja 9.1942–2.1943. Pärast sõda oli päevalehe *Postimees > Edasi* (Trt) vastutav toimetaja 11.1945–9.1950, lisaks ka rajoonilehe *Sotsialismi Tee* (Kohtla-Järve) esimene vastutav toimetaja 1949–50. Vallandati *Edasist* kui „ametisse sobimatu“.

T: „Halliste kihelkonna avalik elu aegluubis“ (Pärnu 1932); päevik 1941–44 ja isikuarhiiv asuvad Eesti Kirjandusmuuseumis (EKLA fond 269), katkeid ilmus ajakirjas *Keel ja Kirjandus* (7/1965).

A: *Keel ja Kirjandus* 7/1965: 422–431; *Edasi* 28.9.1965: 2–3, 13.5.1975: 1; 5.5.1981: 6, 9.1.1986: 5; J. Ant. *Sõjariist kodanluse vastu*. 22, 78 (Tln 1975); *Looming* 6/1980: 843; M. Lauristin jt. *Rajoonileht ja lugeja*. 30–31 (Tln 1987); *Pärnu Postimees* 5.3.2009: 8, 28.3.2012: 6; K. Vilgats. *Esimene punane aasta Pärnus*. 7–8, 39 (Pärnu 2014); O. Raun. *Vaimu vend*. 143–144 (Trt 2015); ERAF.1.6.4503.

Västriik, Johannes (13.7.1912 Vana-Võidu vald, Viljandimaa – 26.4.1990 Geislingen, Saksamaa), sporditegelane, spordiajakirjanik. Talunike poeg. Õppis Viljandi linna gümnaasiumis, lõpetas Tln kolledži 1933. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal töötas Viljandi linnavabrikus asjadevalitsejana 1940–41. Saksa okupatsiooni ajal töötas 1942–44 Viljandi linnavalitsuses. Põgenes Saksamaale 1944. Aktiivne pagulaselu korraldaja (sh väliseestlaste laulupidude juht), Eesti Ühiskond Saksa Liiduvabariigis keskkomitee esimees 1963–....

Maakonnalehe *Oma Maa* (Viljandi) spordireporter ja toimetaja 1933–39. Paguluses oli ajalehe Eesti Rada (Augsburg) toimetuse liige 1945–90: toimetuse sekretär, kroonika- ja sporditoimetaja 1947; neli aastakümnet ajalehe vastutav ja tegevtoimetaja, samuti väljaandja, 1948–53 ka *Eesti Post* (Geislingen, Stockholm) toimetuse liige. Tegi kaastööd ajakirjale *Eesti Male* (California).

T: „Olümpiakell kutsub“ (Augsburg 1948).

A: SBL; ESBL; Lään; VEPER; *Eesti Spordileht* 8.9.1931: 4; *Eesti kroonika 1957*. 167 jm (Stockholm 1956); *Meie Post* 7-8/1962: 2; *Väliseestlase kalender 1963*. 114 (New York

1962); *Eesti saatusaastad 1945–1960*. IV: 115–116, 119, 124 (Stockholm 1966); L. Barkov. *Mõrvarid ei pääse karistusest*. 206 (Tln 1966); *Väliseestlase kalender 1977*. 100, 105, 111 (New York 1976); A. Raag. *Läbi varemete*. 115, 180 (Lund 1978); *Vaba Eestlane* 13.7.1982: 7; *Vaba Eesti Sõna* 16.7.1987: 10; *Võitleja* 1.9.1987: 8; *Eesti Rada* 3/1990: 1, 5; 4/2005: 3; 4/2012: 8; *Päevaleht* 10.6.1993: 15; *Sakala kalender 1997*. 124–126 (Viljandi 1996); T. Lääne. *Välis-Eesti spordielu 1940–1991*. 84, 350–351, 355 (Tln 2000); *Viljandimaa spordiloost kuni aastani 1945*. 15, 18–21, 93, 193, 214 jm (s.l. [2001]); *Mulkide almanak*. 12. 36 (Trt 2002); *Meie jäljed jäävad*. 24–25 (Trt 2004); V. Kures. *Seitsme lukuga suletud raamat II*. 330 jm (Trt 2006); *Estonians in America 1945–1995*. 432 [(USA) 2016]; *Estonian World Review* – Johannes Västriik 100 – <http://www.eesti.ca/johannes-vastrik-100-sunniaastapaev/article37102>; ERAF.129SM.1.4534 leht 29, 48, 106.

Wöhrmann, Karl Jaani p (Carl; 19.7.1864 Kaavere v, Põltsamaa khk, Viljandimaa – 29.12.1925 Karja, Saaremaa), kirikuõpetaja. Lõpetas gümnaasiumi Tartus 1885, õppis TÕS usuteadust 1885–91, ordineeriti 20.12.1892 Riias. Rõuge adjunkt-pastor 1892–95, Karja pastor 1896–1925; Saaremaa praostkonna praost 1920–25. Aktiivne kohalik seltsitegelane, mh võttis osa Karja Eesti põllumeeste seltsi tööst (esimees a-st 1910), oli Karja hoiu-laenu ühisuse ellukutsuja ja juhatuse esimees.

Toimetas ja andis välja jutluse lendlehti *Elupuu kuldsed oksad* (Tln) 1913–25.

T: jutluseraamatud.

A: AA1; A. Schmidt. *Die Pastoren Oesels seit der Reformation*. 77 (Trt 1939); *Postimees* 29.12.1892: 2; 31.12.1925: 2; *Eesti Postimees* 24.11.1895: 3; 26.1.1896: 1; *Linda* 1.12.1895: 754; *Saarlane* 24.12.1902: 2; *Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat*. VIII: 49–50 (Trt 1916); *Päevaleht* 31.12.1925: 3; *Koit* 5.1.1926: 3; *Saaremaa* 6.1.1926: 2; *Eesti Kirik* 7.1.1926: 7; 21.1.1926: 21; *Meie Kirik* 7/1926: 7.

Vöölmann, Valter Johannes (ka Vöölman; 25.12.1903 Tln – 27.7.1978 Pasadena, Kalifornia osariik, USA), insener, ametnik. Lõpetas Tln humanitaargümnaasiumi 1921, õppis TÕ matemaatika-loodusteaduskonnas 1922–..., lõpetas Danzigi Tehnikaülikooli 1929. Võttis osa Vabadussõjast. Danzigi raudteevalitsuse ametnik 1929–32, Eesti teedeministeriumi maanteedevalitsuse insener 1932–34, seejärel ehitusosakonna inspektor. 1944 põgenes Saksamaale.

Ajakirja *Tehnika Ajakiri* viimane vastutav toimetaja 1937–40 ja peatoimetaja 1939–40. Paguluses kristliku väljaande *Vastutuuli* (Los Angeles) toimetaja 1956.

A: AA3; *Eesti Päevaleht* 16.8.1978: 6; ERA.1.7.405.

Õiglas, Helene (31.3.1883 Türje küla, Karinu mõis, Järvamaa – 1966 Järva-Jaani), väiketalunik. Mõisasepa tütar. Külakooli järel õppis Tln ja Pihkva koolides. 1902. a järel oli Tallinnas G. Pihlaka raamatukaupluses kirjatoimetajaks, *Uudiste* toimetusest suunati Moskvasse ajakirjanike kursustele, kus õpingud katkesid rahutuste tõttu linnas. 1906 sõitis Peterburi, hoidis õe lapsi ja tegi kaastööd Eesti ajakirjandusele. 1910 ostis õe pere Õ nimele kodukanti väikse talu, seal tegeles aianduse ja mesindusega. 1948 oli kolhoosi liige, pidas vanaduses veel kitsi.

Ajalehe *Uudised* (Trt) toimetuse asjaajaja. 1903–17 tegi kaastööd ajalehtedele *Teataja*, *Sõnumed*, *Uudised*, *Säde*, *Vaatleja*, *Perekonnaleht* ja *Peterburi Teataja*. Käsitles mh ka naisküsimusi.

T: Moskva päevik asub Kirjandusmuuseumis Eesti Kultuuriloo Arhiivis (EKLA f 189 m 2: 1–5), kirja pannud mälestusi **Otto Müntherist** (EKLA f 189 m 1:6).

A: ISIK; *Peatükke...* 244 (Trt 2000); *Methis* 1-2/2008: 148–149; L. Viitol. *Eduard Vilde*. 122 (Tln 2012); R. Hinrikus. *Kahe vahel*. 28–29 (Trt 2016); KM EKLA f 189 m 3:18, 1 1–2;

EKLA f 189 m 3:24, l 1–4; Ründo Mültsi kodutöö “Võhmuta mõis ja küla aegade tuules”, TLÜ ajaloo instituut, Tln 2011, lk 151 <http://www.okokratt.ee/vajangu/index.php/turje-kula> (vaadatud 24.9.2015)

Õis, Gustav → Wulff, G.

Õngo, Julius → Oengo, J.

Õunapuu, Eduard Johannes (1935– Juhan Õ.; ps Maniwalde; 21./9.6.1874 Sätsuvere küla, Toikvere vald, Tartumaa – 24.11.1959 Tln), ametnik. Taluperemehe-kooliõpetaja poeg, **H. Õunapuu** isa. Õppis Eesti Aleksandrikoolis 1891–95. Põltsamaa rahukohtu kirjutaja-tõlk 1895–97. Töötas omavalitsustes ametnikuna a-st 1900, vallakirjutaja 1905–19, riigikontrolli Trt osakonna kontrolör 1919–21, Tartumaa instruktor-revident 1921–23, Trt maavalitsuse administratiivosakonna juhataja 1923–34. Aktiivne seltsitegelane (segakoorilaulja, põllumeeste selts, Eesti Kirjanduse Selts), Trt ühispanga asutajaid ja juhatuse liige. Saatis päevalehele *Postimees* (Trt) kaastööd koolipõlvest alates, Aleksandrikoolis õppides toimetas õpilaste käsikirjalisi ajakirju *Aleksandrist* ja *Nurmekundlane*. *Postimehe* toimetuse liige 1897–98. Koos **M. Neumanniga** toimetas ajalehte *Uus Aeg* (Trt) 1898–1900. Tema kaastööd – sõnumid, artiklid omavalitsuste teemadel ja ilukirjandustõlked (sh Ebers, Turgenev, Tšehhov) ilmusid ajalehtedes *Olevik* (Trt), *Teataja*, *Uudised* (Trt) ja Karskuse Seltside aastaraamatutes.

A: PmA; EAT; ISIK; *Päevaleht* 14.5.1930: 5; 20.6.1935: 6; 20.6.1939: 6; *Postimees* 15.5.1930: 6; 17.6.1937: 8; *Maaomavalitsus* 10.6.1930: 168–169; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses*. 47 (Trt 1938); H. Kruus. *Eesti Aleksandrikool*. 285, 317 jm (Trt 1939); K. Aru. *Üks kirg, kolm mõdet*. 114, 386 (Trt 2008); KM EKLA f 193 m 128:35, l 1–2; EKLA f 193 m 55:43, l 1–4.

Õunapuu, Heino Eduard Johannese p (28.7.1909 Kuigatsi vald, Tartumaa – 7.3.1942 Kizel, Molotovi [Permi] oblast), ... Vallasekretär **E. J. Õunapuu** poeg. Lõpetas Treffneri gümnaasiumi 1928, õppis TÜs õigusteadust 1928–39 (vaheaegadega). Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 15.1.1941, mõisteti surma, suri enne otsuse täideviimist.

Päevalehe reporter 1940. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal oli päevalehe *Kommunist* (Tln) Valga toimetaja.

T: „Vironia laulik“ (üks koostajaist, Trt 1933).

A: AA3; *Korporatsioon Vironia Eesti Vabariigis 1918–1940*. 9 jm (Toronto 1990); *Tuna* 1/2002: 91; EKLA f 193 m 128:35 l 1/1; ERA.852.1.2599 leht 6; ERAF.130.10310 leht 76–79.

Õviküla, Juhan → **Johanson, Leopold**

Ölvingson, Voldemar (ka Yngve Valdemar Ölvingsson, 12.8.1893 Vissefjärda, Rootsi – 3.9.1965 Austraalia), nelipühiliikumise juht Eesti Vabariigi ajal. Teenides Rootsi sõjaväes, sai usklikuks 1914. Osales metodisti kiriku piiblikursustel Stockholmis 1918, seejärel õppis 2,5 a Uppsala metodisti usuteaduste seminaris. Sooviga minna Siberisse misjonäriks tuli 1922 Noarootsi vene keelt õppima ja jäi Eestisse. 1925 asus Tln-sse, kus sündis tema eestvedamisel Tln Vaba Evangeeliumi kogudus, kus põhiliselt teeniski kuni 1943. Põgenes II maailmasõja ajal Rootsi. Oli Stockholmis Filadelfia koguduse põgenike abistamise komitee esimees. Läks 1949 misjonärina Austraaliasse, kus alustas kogudustega ka eestlaste hulgas.

Vabakoguduste kuukirja *Valgus* (Haapsalu, Tln) vastutav toimetaja 1924–40. Vabakoguduste ajalehe *Kodumaa Hääl* (Stockholm) üks algatajaid ja toimetajaid 1944–45. 1930–31 andis

välja *Piibli Ajakirja*. Austraalias andis taas välja ajakirja *Valgus* ja tegi vaimulikku raadiosaadet “Uus elu”. Avaldanud mitmeid vaimulikke trükiseid.

T: „Piibli sõnaraamat“ (Tln 1931); mitme vaimulike laulude kogumiku koostaja, vaimulike juttude autor.

A: A. Lüüs. *Tartus ja Rootsis*. 131 (Stockholm 1959); *Teataja* 28.10.1944: 6; J. Plaat. *Usuliikumised, kirikud ja vabakogudused Lääne- ja Hiiumaal*. 173 (Trt 2001); *Nelikaare* 9/2011: 3–5; T. Usin (2013). Tallinna Nelipühakogudus Eelim ajaloo süstematiseerimine ja kogumine. EMK Teoloogilise Seminari lõputöö (käsikiri ....?)

<http://www.eelim.ee/eelimi-koguduse-rajaja-y-v-olvingssoni-elust/> (vaadatud 12.10.2015)

<http://www.eelim.ee/tallinna-nelipuhakogudus-eelim-vaimuliku-too-ulevaade-tatari-tn-52-hoones/> (vaadatud 12.10.2015).

Üksip, Albert Aleksander (Ueksip; 8.12./ 26.11.1886 Narva – 10.8.1966 Tln), näitleja, teatri- ja muusikaloolane, harrastusbotaanik. Rätsepa poeg. Õppis Narva linnakoolis 1896–1902, täiendas end iseõppijana. Kontoriametnik Narva vabrikutes 1902–23. Alustas 1905 asjaarmastajana teatritegevust Narva seltsis Võitleja. Estonia teatri näitleja 1923–49 (vaheajaga 1945), ühtlasi ka Eesti Riikliku Teatriinstituudi ja Estonia õppestuudio teatriajaloo õppejõud 1945–51. Harrastas botaanikat, katalogiseeris Tln provintsiaalmuuseumi herbariumi 1927–31, uuris hunditubakate süstemaatikat. Estonia teatri arhiivmuuseumi asutaja 1931. Loodusuurijate Seltsi auliige 1956.

Alates 1920. aastate lõpust esines ringhäälingus loengutega muusikast, teatrist, looduskaitsest. 1930. aastatel oli Riigi Ringhäälingu saatejuht ja toimetaja, tegutses raadiodramaturgina, kohandades kuuldemängudeks näidendeid, romaane ja novelle; esines kuuldemängudes, lõi kuuldepilte, kirjutas raadioarvustusi ja -kommentaare. Lisaks kirjutas botaanikast ajakirjades *Eesti Loodus* (Trt) ja *Loodusevaatleja* (Trt, Tln), avaldas ajakirjanduses arvukalt ka teatri-, muusika- ja kunstialaseid artikleid. 1940. aastate teisel poolel tegi kaastööd kultuurilehele *Sirp ja Vasar*, Eesti Raadiole.

T: „Teatrikunsti aluseid. Teatriteoreetilisi dialooge“ (Tln 1931); aastaraamat „Ringhääling“ (Tln 1935; kaasautor); taimemääräjad „Kodumaa taimestik“ (Trt 1943; kaasautor), „Eesti NSV flora“ VII (Tln 1961; koost); „Mälestused“ (Tln 1975); kümmekond tõlketeost vene keelest (näidendiklassika, jutustused).

A: EE; EBL tk; ENE; EKrL; E(N)E; EE14; EKL; ETeatrBL; EMBL2; ETeadBL; *Brendekenist Peegli*. 187; ISIK; *Päevaleht* 8.3.1934: 5; *Postimees* 27.1.1935: 1, 29.1.1935: 1; *Vaba Maa* 12.12.1936: 9; *Sirp ja Vasar* 7.12.1956: 7, 12.8.1966: 8, 2.9.1966: 3–4; *Kodumaa* 16/1959: 3, 17.8.1966: 8; *Eesti Loodus* 1/1962: 61–62, 6/1966: 378, 12/1986: 806–810, 9/2014: 38–39, 10/2014: 39; M. Möldre. *Eesriie avaneb*. 119–120 (Tln 1963); *Noorte Hääl* 13.8.1966: 3; *Loodusuurijate Seltsi aastaraamat* 60: 200–201 (Tln 1969); M. Kits (koost). *Meie sõbrad, meie tuttavad II*: 29–35 (Tln 1970); H. Laretei. *Saatuse mängukanniks*. 144 (Tln 1992 [1970]); K. Laane. *Tallinna kultuuriloo radadel*. 161 (Tln 1974); A. Üksip. *Mälestused*. 315–321 jm (Tln 1975); S. Levin. *Valik teatriartikleid*. 87 (Tln 1978); K. Ird. *Cogito, ergo sum ehk mõeldes oma mõtteid*. 378–379 (Tln 1979); A. Lauter. *Käidud teedelt*. 162, 245–246 jm (Tln 1982); *Edasi* 5.12.1986: 6; *Teater. Muusika. Kino* 12/1986: 12–14, 27–29; *Botaanilisi töid. Eesti Loodusmuuseumi töid III*: 15–24 (Tln 1991); H. Elstrok (koost). *Padaorust Viru mereni*. 106–107 (Tln 1994); *Eesti raadio. Esimesed 70*. 42–46 (Tln, Trt 1996); *Peatükke...* 137 jm (Trt 2000); *Vaim ja aeg*. 190–197 (Tln 2009); *Kuidas vaatad, nõnda näed*. 28 (Trt 2009); H. Trass. *Hellrange loodus ja inimene. Bioloogi tagasivaated 1967–2007*. 280–283 (Tln 2010); J. Eilart. *Õitse ja haljenda*. 399–403 jm (Trt 2016); dokfilm „Albert Üksip“ (Eesti Telefilm 1963); ERR arhiiv („Muusikaline tund“ 1975; „Hääled“ 2000; „Tähevalgus. Albert Üksip“ 2000); Vello Lääne andmed.

Üllaste, Pilvi → Toomendi, Pilvi

Üsler, Ida Matsi t (1921–3... Kenkmann, 193...– Kenkmaa; 4.10./21.9.1888 Uue-Vändra vald, Pärnumaa – 1964 ....), kodundusinstruktor, raamatupidaja. Korraldas 1910. aastatel kodundus- ja aianduskursusi. Vändra kurttumade kooli > Porkuni kurttumade kooli raamatupidaja 1920–32.

Põllutöökuukirja *Talu* kaastöötaja vähemalt alates 1912, toimetuse liige 1914–15.

A: *Eesti pedagoogika ja kool*. XLVII: 73 (Tln 1995); *Peatükke...* 243 (Trt 2000); M. Õun. *Kurtide haridus 1864–1940*. 352 (Tln 2018); TLA.186.1.271 leht .... (kaader ...); *Talu* aastasisukorrad 1912–15.

Lühendid

poolpaks kiri – märgib isikuid, kelle elulugu on käesolevas leksikonis

ANSV – autonoomne nõukogude sotsialistlik vabariik

BBC – The British Broadcasting Corporation

cand agr – põllumajanduskandidaat

cand gram comp – võrdleva grammatika kandidaat

cand hist – ajalookandidaat

cand jur – õigusteaduse kandidaat

cand math – matemaatikakandidaat

cand oec pol – poliitilise ökonomia kandidaat

cand phil – filosoofiakandidaat

cand philol – filoloogikandidaat

cand theol – teoloogikandidaat

dr jur – õigusteaduse doktor

dr med – meditsiinidoktor

dr phil – filosoofiadoktor

dr phil nat – loodusteaduste doktor

dr philol – filoloogiadoktor

dr rer oec – majandusdoktor

dr theol – teoloogiadoktor

EAL – Eesti Ajakirjanikkude Ühing > Eesti Ajakirjanikkude Liit > Eesti Ajakirjanike Liit

EE – „Eesti entsüklopeedia”

EISTP – Eesti Iseseisev Sotsialistlik Töölise Partei

EKmS – Eesti Kirjameeste Selts

EKP – Eestimaa Kommunistlik Partei

EKS – Eesti Kirjanduse Selts

EM – Euroopa meistrivõistlused, Euroopa meister

ENKS – Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts

ENSV – Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik

ERKI – Eesti Riiklik Kunstiinstituut

ERM – Eesti Rahva Muuseum

ESDTP – Eesti Sotsiaaldemokraatlik Töölise Partei

ESTP – Eesti Sotsialistlik Töölise Partei

ETA – Eesti Teadeteagentuur/Telegraafiagentuur

ETK – Eesti Tarbijateühisuste Keskühisus

ETKVL – Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklik Liit

ETV – Eesti Televisioon
 EÜS – Eesti Üliõpilaste Selts
 GPU – Riiklik Poliitvalitsus, julgeolekuorgan Nõukogude Venemaal (Государственное
 политическое управление)
 illustr – illustraator
 KK – keskkomitee
 koost – koostaja
 KGB – (NSVL) Riiklik Julgeolekukomitee (Комитет государственной безопасности)
 kod.n – kodanikunimi
 LUS – Loodusuurijate Selts
mag agr – põllumajandusmagister
mag jur – õigusteaduse magister
mag phil – filosoofiamagister
mag phil nat – loodusteaduste magister
mag theol – teoloogiamagister
 MM – maailmameistrivõistlused, maailmameister
 nim – nimeline
 NKVD – (NSVL) Siseasjade Rahvakomissariaat (Народный комиссариат внутренних дел)
 NSVL – Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit
 OM – olümpiamängud
 ps – pseudonüüm
 RÜS – (Tln) Rahvaülikooli Selts
 SLV – Saksamaa Liitvabariik
 TA – teaduste akadeemia
 Tln – Tallinn
 toim – toimetaja
 tr – trükk
 Trt – Tartu
 TRÜ – Tartu Riiklik Ülikool
 tõlk – tõlkija
 TÜ – Tartu Ülikool
 ukj – uue kalendri järgi
 UFA – Universum Film-Aktien Gesellschaft
 UNRRA – The United Nations Relief and Rehabilitation Administration
 USA – Ameerika Ühendriigid
 NFSV – Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik
 vkj – vana kalendri järgi
 VSDTP – Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei
 ÕES – Õpetatud Eesti Selts

Teatmeteoste jm allikate lühendid

Väljaannete ja väljaandjate-toimetajate bibliograafilised andmed on pärit järgmistest bibliograafiatest:

Antik, Richard. *Eesti ajakirjandus 1766–1930*. Trt 1932: Eesti Rahva Muuseum
Eesti perioodika 1941–1944. Tln 2009: Eesti Rahvusraamatukogu. Koost Külli Kaunissaare.
Eestikeelne ajakirjandus 1766–1940. I–II. Tln 2002: Eesti Akadeemiline Raamatukogu. Toim
 Endel Annus ja Tiina Loogväli.
Eestis ilmunud saksa-, vene- ja muukeelne perioodika 1675–1940. Tln 1993: Eesti Teaduste
 Akadeemia Raamatukogu. Toim Endel Annus.
Nõukogude Eesti perioodilised väljaanded 1940–1960. Tln 1968: Eesti Raamat.

- Nõukogude Eesti perioodilised väljaanded 1961–1970*. Tln 1975: Eesti Raamat.
 1000 tartlast = *1000 tartlast läbi aegade*. Trt 2003: MTÜ Liivimaa Mälu.
 2RK = *Eesti II Riigikogu*. Tln 1924: Graafiline ühing „Kiri“.
 AA1 = *Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat*. Trt 1889: C. Mattiesen. Toim Arnold Hasselblatt, G. Otto.
 AA2 = *Tartu ülikooli üliõpilaskonna teatmik. Album Academicum Universitatis Tartuensis*. 1889–1918. I–III. Trt 1986–88: Tartu Riiklik Ülikool. Toim Richard Kleis.
 AA3 = *Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944*. I–III. Trt 1994: Tartu Ülikool, Eesti Ajalooarhiiv, Eesti Teadusfond.
 Aarma = Liivi Aarma. *Põhja-Eesti vaimulike lühielulood 1525–1885*. Tln 2007: G. ja T. Aarma Maja OÜ.
 ADUT = *Tartu ülikooli audoktorid ja auliikmed 1803–1997*. = *Album doctorum honoris causa sociorumque honorariorum Universitatis Dorpatensis/Tartuensis ab a. MDCCCIII usque ad a. MCMXCVII*. Trt 1997: Tartu Ülikooli Kirjastus.
 AE = *Album Estonorum. Dritte, vermehrte Aufl age*. Tln 1910: Aug. Mickwitz. Koost Axel von Gernet.
 Aeg I–II = *Aeg trükis, eetris, ekraanil*. I–II. Tln 1976–85: Eesti Raamat.
 AEK = *Auraamat Eesti Vabariigi kaadriohvitseridele*. Tln 2007: Umara. Koost Jaak Pihlau.
 ARUT = *Album rectorum Universitatis Tartuensis 1632–1997*. Trt 1997: Tartu Ülikooli Kirjastus.
 AuR = *Auraamat Eesti Vabariigi kaadriohvitseridele*. Tln 2007: Umara Kirjastus. Koost Jaak Pihlau.
 AV1 = *Album Vironorum*. I. Toronto 1975: Korp! Vironia.
 AV2 = *Album Vironorum*. II. Tln 2000: Korp! Vironia.
 Brennsohn = Isidorus Brennsohn. *Die Aerzte Estlands vom Beginn der historischen Zeit bis zum Gegenwart*. Riia 1922.
 BÜ = *Balti Ülikool Saksamaal 1945–1949*. Toronto 1991. Toim Elmar Järvesoo.
 DBBL = *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710–1960*. Köln, Viin 1970: Böhlau. Toim Wilhelm Lenz.
 EA = Helbe Merila-Lattik. *Eesti arstid 1940–1960*. Pärnu 2000: H. Merila-Lattik.
 EAA I–X = *Eesti ajakirjanduse ajaloost*. I–X. Trt 1966–96: Tartu Riiklik Ülikool > Tartu Ülikool.
 EABL = *Eesti aianduse biograafilise leksikon*. Tln 1998: Eesti Entsüklopeediakirjastus. Koost Nora Tammoja.
 EAd = Lauri Vahtre. *Eesti advokatuuri ajalugu 1919–1994*. Tln 2005: Eesti Advokatuur.
 EAE = *Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast*. Tln 1997: Olion. Koost Sulev Vahtre.
 EAT = *Eesti avalikud tegelased. Eluloolisi andmeid*. Trt 1932: Eesti Kirjanduse Selts. Toim Richard Kleis.
 EBL = *Eesti biograafilise leksikon*. Trt 1926–29: Loodus. Peatoim A. R. Cederberg.
 EBL tk = *Eesti biograafilise leksikoni täiendusköide*. Trt 1940: Loodus. Peatoim Peeter Tarvel.
 EE = *Eesti Entsüklopeedia*. I–VIII. Trt 1932–37: Loodus.
 EE tk = *Eesti Entsüklopeedia. Täiendusköide*. [A–Kongolo]. Trt 1940: Loodus.
 EE14 = *Eesti Entsüklopeedia. XIV. Eesti elulood*. Tln 2000: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
 Eesti ajakirjanduse... = Juhan Peegel, Krista Aru, Sergei Issakov, Ea Jansen, Epp Lauk. *Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed. Eesti ajakirjanduse arengust (XVII sajandist XX sajandini)*. Trt, Tln 1994: Tartu Ülikooli ajakirjandusosakond, Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Selts.
 EEve = *Eesti Entsüklopeedia*. [A–Boose]. Stockholm 1957–59: Estonia. Tegevtoim Heino Meister.
 EHM = *Eesti heliloojad ja muusikateadlased*. Biograafilise leksikon. Tln 1966: Eesti Raamat.
 EKA = *Eesti kirjanduse ajalugu*. I–V. Tln 1965–91: Eesti Raamat. Toim Aarne Vinkel (I kd), Endel Nirk (II kd), Heino Puhvel (III kd), Endel Sõgel (IV kd), Maie Kalda (V kd).
 EKABL = *Eesti kunsti ja arhitektuuri biograafilise leksikon*. Tln 1996: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

- EKBL = *Eesti kirjanduse biograafiline leksikon*. Tln 1975: Eesti Raamat. Toim Endel Nirk, Endel Sõgel.
- EKirP = Arvo Mägi, Karl Ristikivi, Bernard Kangro. *Eesti kirjandus paguluses 1944–1972*. Lund 1973: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- EKKE = Bernard Kangro. *Eesti kirjakuulutaja eksiilis. Biblio- ja biograafiline teatmik aastaist 1944–1986*. Lund 1989: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- EKL = *Eesti kirjanike leksikon*. Tln 2000: Eesti Raamat. Koost Oskar Kruus, Heino Puhvel.
- EKoBL = *Eesti kooli biograafiline leksikon*. Tln 1998: Eesti Enstüklopeediakirjastus. Koost Heino Rannap.
- EKRL = *Eesti kirjarahva leksikon*. Tln 1995: Eesti Raamat. Koost ja toim Oskar Kruus.
- Elvalasi = *Tuntud elvalasi läbi aegade*. Trt 2006: Liivimaa Mälu.
- ELVI BL = *Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituudi teaduskoosseisu biobibliograafia 1947–1990*. Tln 1992.
- EMajBL = *Eesti majanduse biograafiline leksikon 1951–2000*. Tln 2003: Ilo.
- EMAp = Heino Rannap. *Eesti Muusikaakadeemia professorid 1919–2001*. Tallinn 2002: Eesti Rahvusraamatukogu.
- EMBL1 = *Eesti muusika biograafiline leksikon*. Tln 1990: Valgus.
- EMBL2 = *Eesti muusika biograafiline leksikon*. I–II. Tln 2007–08: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- EMT = *Eesti majandustegelased*. Tln 1938: Kaubandus-Tööstuskoda.
- ENE = *Eesti nõukogude entsüklopeedia*. I–VIII. Tln 1968–78: Valgus.
- ENE/EE = *Eesti Nõukogude Entsüklopeedia > Eesti Entsüklopeedia*. I–X, XIII. Tln 1985–99: Valgus > Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- EOS = *Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased*. I–IV. Tln: Tammiskilp 1998 > Sentinel 2002, 2003, 2005. Koost Mati Öun.
- EP = *Eesti põllumajandusentsüklopeedia*. I. [A–J] Tln 1998: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- EPE = *Eesti põllumajanduse edendajaid*. Biograafiline leksikon. Tln 2008: O. Tamberg. Koost Oolav Tamberg.
- ePL = *Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918*. Köln, Viin 1977: Böhlau. Toim Martin Ottow, Wilhelm Lenz.
- ERAKT = *Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased 1918–1938*. I. Tln 1939: Eesti Kunstnike Liit.
- ESBL = *Eesti spordi biograafiline leksikon*. Tln 2001: Eesti Entsüklopeediakirjastus. Koost Henn Saarmann, Erlend Teemägi.
- ESST = *Eesti saarte sotsiaalolustik ja tegelased*. Trt 1938: autorite kirjastus. Toim J. Kesanurm, E. Talvist.
- ETeadBL = *Eesti teaduse biograafiline leksikon*. I–II. Tln 2000–05: Eesti Entsüklopeediakirjastus. Peatoim Karl Siilivask.
- ETeadVK = *Eesti teadlased väljaspool kodumaad. Biograafiline teatmik*. Stockholm 1984: Eesti Teaduslik Instituut. Toim Teodor Künnapas.
- ETeatrBL = *Eesti teatri biograafiline leksikon*. Tln 2000: Eesti Entsüklopeediakirjastus, Eesti Teatriliit. Koost Kalju Haan, Heino Aassalu, Vilma Paalma.
- ETL = *Eesti tuletõrje leksikon*. Tln 1940: Tallinna Kirjastuse Kooperatiiv. Toim Ernst Tetsmann, Leo Soonpää, Ilmar Peterson, Vladimir Raudsepp.
- EVK = *Eesti Vabadusristi kavalierid*. Stockholm 1984: Välis-Eesti & EMP.
- EVT = *Eesti välisteenistus. Biograafiline leksikon 1918–1991*. Tln 2006: Välisministeerium.
- EÜS1 = *Eesti Üliõpilaste Selts 1870–1905. Biograafilisi andmeid*. New York 1965: Eesti Üliõpilaste Seltsi Vanematekogu.
- EÜS2 = *Eesti Üliõpilaste Selts 1906–1918. Biograafilisi andmeid*. Toronto 1970: Eesti Üliõpilaste Seltsi Vanematekogu.
- EÜS3 = *Eesti Üliõpilaste Selts 1919–1940. Biograafilisi andmeid*. Stockholm 1990: Eesti Üliõpilaste Seltsi Vanematekogu.

- Gottzmann & Hörner = Carola L. Gottzmann, Petra Hörner. *Lexikon der deutschsprachigen Literatur des Baltikums und St. Petersburgs. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. I–III. Berlin, New York 2007: Walter de Gruyter.
- Jaaksoo = Andres Jaaksoo. *Kes on kes ja mis on mis eesti lastekirjanduses*. Tln 1987: Eesti Raamat.
- Järva = Heino Heinlo. *Tuntumaid isikuid Järvamaalt*. Viljandi 1995: Kuma.
- KEL = Vello Lään, Johannes Tilk. *Kes on kes Eesti lennunduses*. Tln, Trt 2006: Elmatar.
- LDT = *Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920*. 2. Aufl age. Hannover 1988. Toim Wilhelm Neander, C. Helmut Intelmann.
- LET = *Lõuna-Eesti tegelaste biograafiad. Eluloolisi andmeid Valga-, Võru-, Petseri- ja Lõuna-Tartumaal elavate ja tegutsevate avalikkude tegelaste kohta*. Pärnu 1938: Sõna. Toim Arvo Leetmaa, Jüri Andreller.
- Liivika = *Üliõpilasselts Liivika liikmeskond 1909–2003*. Pärnu 2003: .....
- Liivika = *Üliõpilasselts Liivika liikmeskond 1909–2003*. Tln 2003: Üliõpilasselts Liivika.
- Linnap = Peeter Linnap. *The History of Estonian Photography 1900–1938. – The History of European Photography 1900–1938*. I. Bratislava 2010: Central European House of Photography. 205–223.
- LR – „Loomingu” Raamatukogu.
- Lään = Vello Lään. *Kes on kes? Kes on kus? Kaugete maade eestlased*. Lühielulood. Tln 2011: Olion.
- MerLe = *Mereleksikon*. Tln 1996: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Muhumaa = Ago Rullingo. *Muhumaa. Loodus, aeg, inimene*. Tln 2001: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Nõmme = L. Lõhmus. *Nõmme. Viiskümmend XX sajandi I poole väljapaistvat nõmmelast*. Tln 2004.
- Peatükke = *Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900–1940*. Trt 2000: Tartu Ülikooli Kirjastus. Koost Epp Lauk.
- Per aspera 3 = Per aspera ad astra*. III. Toronto, Tln 1999.
- PET = *Maakondlikud suurmehed. Põhja-Eesti kultuurilugu ja tegelased*. Trt 1937: Sõnastus.
- PKE = *Die Pastoren des Konsistorialbezirks Estland 1885–1919*. Köln, Viin 1988: Böhlau. Toim Erik Amburger, Helmut Intelmann, Helmut Speer, Karl-Johann Paulsen.
- PmA = *Postimees 1857–1907. 50-aastase kestuse mälestuseks*. Trt 1909: Postimees.
- PPG = *Pärnu Poeglaste Gümnaasium läbi aegade*. Toronto 1985.
- PTB = *Pärnumaa tegelaste biograafiad. Eluloolisi andmeid Pärnumaal elavate ja tegutsevate avalikkude tegelaste kohta*. Pärnu 1937: Sõna. Toim Jüri Andreller, Arvo Leetmaa.
- Põhjala = *EÜS Põhjala matrikel 1944–1977*. Stockholm 1978: EÜS Põhjala.
- R/N = *Allgemeines Schrift steller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Ehstland und Kur land*. I–V. Berlin 1966: Haude & Spener [Jelgava 1827–32, 1859/61]. Toim Johann Friedrich von Recke, Karl Eduard Napiersky, Th eodor Beise.
- Redlich = May Redlich. *Lexikon deutschbaltischer Literatur. Eine Bibliographie*. Köln 1989: Georg-Dehio-Gesellschaft .
- Riigivanemad = *Eesti riigivanemad. Märtrid ja tulehoidjad*. Tln 2006: Konstantin Pätsi Muuseum. Koost Elle Lees.
- RVS = Riia Vaimulik Seminar
- Salo = Vello Salo. *E. V. kaadriohvitseride saatus 1938–1996*. Trt 1996: Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riiklik Komisjon.
- SBL = *Sporidibiograafiline leksikon 1937*. Tln 1937: Tallinna Kirjastuse Kooperatiiv. Toim Leonhard Soonberg, Ilmar Peterson, Vladimir Raudsepp, Oskar Lövi.
- SBLV = *Eesti spordibiograafiline leksikon. Virumaa 1939. ... 1939: Virumaa Spordiliit*. Koost Karl Laas.
- SE = *Soomepoiste elulood. Soome sõjaväes II maailmasõja aastatel teeninud eestlased ja Eesti vabatahtlikud*. Tln 2015: Grenader. Koost Peep Pillak, Heini Vilbiks.

Sepp = Reino Sepp. *Eesti spordi leksikon*. [Stockholm] 1951: Tõrvik.

Sikk = *Eesti perioodikas ilmunud järjejuttude bibliograafia 1918–1944*. Võrumaa 2014: Lembit Sikk Pärna talu. Koost Kalev Sikk.

SK = *Saarlaste kirjarahvast*. Kuressaare 2003: H. Allik. Koost Helgi Allik.

SKTA = *Saare kirjanike ja tegelaste album*. Kuressaare 1934: Vesse. Koost Julius Ernst Meigas.

SP = *Spes patriae. Üliõpilasseltsid ja -korporatsioonid Eestis*. Tln 1996: Olion.

TLM BT = *Tallinna Linnamuuseumi kodu-uurimise ring 1963–2000. Ringi liikmete biograafiline teatmik*. Tln 2000: A. Sarv. Koost. Marju Vilbaste.

TRÜ BB = *Tartu Riikliku Ülikooli õppe-teaduskoosseisu biobibliograafianimestik 1944–1980*. Tln 1987: Valgus.

TSL = *Tartumaa spordileksikon*. Tartu 2011: Tartumaa Spordiliit.

TTÜ BL = *Tallinna Tehnikumi ja Tallinna Tehnikaülikooli õppe- ja abijõud 1918–1944. Eluloolisi lühiaidmeid*. Tln 1993.

Tõotan = *Tõotan ustavaks jääda... Eesti Vabariigi valitsus 1940–1992*. Trt 2004: Eesti Kirjanduse Selts.

TÕS = *Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928*. Trt 1929: Tartu Õpetajate Seminari Vilistlaskogu.

TÜA = *Tartu Ülikooli audoktorid ja auliikmed 1803–1997*. Trt 1997: Tartu Ülikooli Kirjastus.

VE = *Vabaduse eest. Soomepoiste lühelulood*. Tln 1997: Soome Sõjaveteranide Eesti Ühendus.

VED = *Välis-eesti draamakirjandus 1944–1984*. Toronto 1984: ESTO'84 Teatritoimkond. Koost Elsa Vellner.

Veem = Konrad Veem. *Eesti vaba rahvakirik. Dokumentatsioon ja leksikon*. Teine, täiendatud trükk. Stockholm 1990: Eesti Vaimulik Raamat.

VEK = *Välis-Eesti kunstnikke*. Rooma, Toronto 1980: Maarjamaa.

VEKL = *Väike Eesti kirjanike leksikon*. Tln: Virgela 1998.

VEV = *Välis-Eesti tegelased. Eluloolisi andmeid*. Tln 1939: Välis-Eesti Ühing. Toim Bruno Tiido.

VEV = T. Nõmmik. *Välis-eesti vaimulikud 1942–2012*. Tln 2014: Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik.

VHS74 = *Verbum habet Sakala. Korp! Sakala koguteos*. New York, Stockholm, Toronto 1974: Korp! Sakala.

VjV = *Valitud ja valitsenud. Eesti parlamentaarsete ja muude esinduskogude ning valitsuste isikkoosseis aastail 1917–1999*. Tln 1999: Eesti Rahvusraamatukogu. Koost Jaan Toomla.

Vändra = *Tuntud nimesid Vändra minevikust*. Vändra 2004: C. R. Jakobsoni Talumuuseumi toetajate seltsing. Koost Jannu Holsting.

ÕT I–XVII = *Õitsituled. Eesti ajakirjanikkude album*. I–XVII. Tln 1922–30, 1932–39: Eesti Ajakirjanikkude Ühing > Eesti Ajakirjanikkude Liit > Eesti Ajakirjanike Liit.

Internetiandmebaasid

Aule = Andres Aule koostatud Kaukaasia eestlaste andmebaas
(<http://ida.aule.ee/muu/inimesed.html>)

BBLd = Baltisches Biographisches Lexicon digital (<http://www.bbl-digital.de/>)

DSpace = TÜ digitaalarhiiv (<http://dspace.utlib.ee/dspace/>)

EAÕK = Vaimulike andmebaas (<http://www.eoc.ee/eesti-apostlik-oigeusu-kirik/vaimulikeandmebaas/>)

EELK = Vaimulike elulood (<http://www.eelk.ee/~elulood/>)

EEonline = Eesti Entsüklopeedia (<http://entsyklopeedia.ee/>)

EEVA = Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikogu
(<http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?lang=et&do=index>)

EF = Eesti fotograafid 1844–1944 (<http://www.linnamuuseum.ee/eestipiltnik/?taht=A>)

EFA = Eesti Filmi Andmebaas. Biograafiline leksikon
(<http://www.efis.ee/et/varamu/biograafilineleksikon>)

EMI = Eesti Muusika Infokeskus (<http://www.emic.ee/eesti-heliloojad>)
 ER = Eesti riigipead (<http://www.president.ee/et/eesti-vabariik/eesti-riigipead/index.html>)
 ERB = Eesti rahvusbibliograafia (<http://erb.nlib.ee/>)
 ERBA = Eesti raamatukogunduse biograafiline andmebaas (<http://ery.tlulib.ee/>)
 Ericus = TLÜ Akadeemilise Raamatukogu rahvusbibliograafia isikud (<http://isik2.tlulib.ee/>)
 ERR arhiiv = ERR raadio- ja telesaadete arhiiv (<http://arhiiv.err.ee/>)
 ETeadBL = Eesti teaduse biograafiline leksikon. III–IV. Peatoim Jaak Aaviksoo.
 (<http://www.bahps.org/etbl>)
 FA = Eesti Filmiarhiiv (<http://www.filmi.arhiiv.ee/>)
 FOTIS = Rahvusrhiivi fotode andmebaas (<http://www.ra.ee/fotis/>)
 Geni (<http://www.geni.com/people>)
 ISIK = Eesti biograafiline andmebaas ISIK
 (<http://galerii.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?m=frontpage>)
 KrS = Kreutzwaldi sajand
 (http://krzwlive.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?table=Persons)
 Latviešu = Latviešu grāmatniecības darbinieki līdz 1918.gadam
 (<http://lgdb.lnb.lv/index/person/829/>)
 MeL = Mesindusleksikon (<http://aps.emu.ee/terminid/index.php/index/2.xhtml>)
 NDB = Deutsche Biographie (<http://www.deutsche-biographie.de/blattern.html>)
 NEP = Naised Eesti parlamendis (<https://enut.ee/naised-eesti-parlamendis/>)
 OA = Ohvitseride andmekogu (<http://prosopos.esm.ee/>)
 OkM = Okupatsioonide muuseum (<http://okupatsioon.ee/et/andmed-ja-nimekirjad>)
 RaadioTuba = Eesti raadiotööstuse ajalugu (<http://raadiotuba.and.ee/tehased.html>)
 Rotary = Tartu Rotary Klubi 1932–40 liikmed (http://rotary.tartu.ee/liikmed/liikmed_1932/)
 Valgamaa ISIK = Valgamaa kodulooline andmebaas ISIK (<http://www.valgark.ee/isik/>)
 VE = Virumaa Entsüklopeedia (<http://www.virumaa.ee/entsuklopeedia/>)
 VEPER = Väliseesti isikulooline andmebaas (<http://isik.tlulib.ee/>)
 VM = Tuntud isikuid Väike-Maarja mailt (<http://www.v-maarja.ee/?part=html&id=35>)
 Võro kirjanduse kodoleht (<http://www.wi.ee/voro/index.php/kiraenigu>)
 Балтийский архив (<http://www.russianresources.lt/archive/>)

Arhiiviallikad

EAA = Eesti Ajalooarhiiv (Tartus)
 KM EKLA = Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloo Arhiiv (Tartus)
 ERA = Eesti Riigiarhiiv (Tallinnas)
 ERAF = Eesti Riigiarhiivi filiaal, endine parteiarhiiv (Tallinnas)
 TLA = Tallinna Linnaarhiiv
 TÜR = Tartu Ülikooli Raamatukogu
 РГАЛИ = Российский государственный архив литературы и искусства (Venemaa Riiklik Kirjandus- ja Kunstiarhiiv)